1

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SCL

XXVI

1
1975

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE • XXVI • 1975

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Adresa comitetului de redacţie : Adresse du comité de rédaction :
Bucureşti 1, Spiru Haret 12, tel. 33.34.40., 33.00.40., int. 265

Colaboratorii sînt rugaţi să trimită manuscrisele la adresa de mai sus. Cărţile şi extrasele pentru recenzii şi publicaţiile pentru schimb se primesc la aceeaşi adresă. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Les collaborateurs sont priés d'envoyer les manuscrits à l'adresse ci-dessus. Les livres et tires-à-part pour compte-rendu, ainsi que les publications pour échange seront envoyés à la même adresse.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
Str. Gutenberg 3 bis, sector VI, Bucureşti

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

BUCUREȘTI 22
SPIRU HARET 12

APARE DE 6 ORI PE AN

1—XXVI—1975

SUMAR

NOTE BIBLIOGRAFICE ; REVISTA REVISTELOR

CRONICĂ

NECROLOG

MARIUS SALA

ASPECTE ALE CONTACTULUI DINTRE LIMBI ÎN DOMENIUL ROMANIC (II)

1. FONOLOGIA

1.1.2. Inventarul de variante

1.1.2.1. *Împrumutarea unor variante*

Nu puţine sînt şi cazurile cînd, datorită contactului dintre limbi, limba receptoare se îmbogăţeşte cu variante din limba sursă, sistemul rămînînd intact. Cu alte cuvinte, asistăm la modificarea normelor de realizare a sistemului (cf. B. Malmberg, *Actes Colloque*, p. 251). Sînt cunoscute cazurile cînd un străin ajunge să stăpînească un nou sistem de expresie, dar păstrează, atunci cînd realizează sistemul, obişnuinţele articulatorii sau combinatorii proprii limbii materne (exemplul clasic care se dă este cel al unui german care, vorbind franceza, aspiră oclusivele /p/ — /t/ —/k/ şi pronunţă seria sonoră mai mult sau mai puţin asurzit). Malmberg (*loc. cit.*) atrage atenţia asupra faptului că păstrarea trăsăturilor redundante cere o tradiţie mai puternică decît menţinerea opoziţiilor, a căror pierdere sau slăbire afectează economia sistemului şi, prin aceasta, resursele sale de expresie. După Malmberg, o slăbire a contactelor directe cu centrul conducător este suficientă pentru ca fenomenele redundante să se modifice în contact cu o limbă vecină şi cu o populaţie bilingvă.

1.1.1.2.1. Pentru iudeospaniolă se pot aduce exemple atît din vocalism, cît şi din consonantism. În ce priveşte vocalismul, amintim cazul vocalei centrale de nuanţă anterioară între *[e]* şi *[ă]* din română, notată de noi *[ĕ]*, care apare în poziţie nazală (mai ales în prefixele *em-*, *en-*) : *[ĕ]mbarasar*, *[ĕ]mbutir* „a îndopa gîştele", *[ĕ]nkaver* „a încăpea". În unele cazuri am notat la Bucureşti chiar o vocală centrală, mai închisă decît *[ă]* şi mai deschisă decît rom. *[î]* : *[â]mpisar* „a începe", *[â]nkargar* „a încărca", *[â]nkuntrar* „a întîlni" (vezi Sala, *Phon.*, p. 30, 96—97). Am explicat apariţia acestei variante pornind de la distribuţia ei limitată (la iniţială de cuvînt) ca o influenţă a românei : sefardiţii au interpretat, *em-*, *en-* ca un prefix şi de aceea l-au înlocuit prin prefixul românesc *îm-*, *în-*. Cît priveşte apariţia izolată la Bucureşti a lui *[ĕ]* în două cuvinte de origine ebraică : *χĕnozu* „drăguţ, graţios" (<ebr. *hen* + sp. *-oso*), *seχĕl* „inteligenţă" (<ebr. *śēḵel*) vezi Sala, *Phon.*, p. 30, ea s-ar putea datora unei influenţe din partea dialectului iudeo-german.

1.1.1.2.2. Din domeniul consonantismului reţinem două exemple, dintre care unul este rezultatul unei influenţe turceşti, iar altul pare a fi rezultatul unei influenţe sîrbo-croate. În legătură cu turca poate fi pusă apariţia unui *l* velar *[l]* din iudeospaniola din Constantinopol (vezi Wagner, RFE XXXIV (1950), p. 17), care este o variantă a lui /l/, iar pe seama sîrbo-croatei ar putea fi pusă o particularitate a iudeospaniolei din Bosnia,

semnalată de K. Baruch (RFE XVII (1930), p. 137—138). Este vorba de o pronunțare palatală a oclusivelor *[k]*, *[g]*: *ri[k']u* „rico", *fi[ǵ]u* „higo", *di[ǵ]u* „digo", *salpi[k']ar*, *furmi[ǵ]a* „hormiga", frecventă mai ales în diminutivele *-iḱu* (*-ico*), *-iḱa* (*-ica*). Pronunțarea palatală care este în variație liberă cu varianta neutră se explică prin dezvoltarea iudeospaniolei într-un mediu slav caracterizat prin prezența unor consoane palatale.

1.1.1.2.3. Pentru spaniola din America reținem în primul rînd articularea explozivă a lui *t* urmat de *l* (*tl*), atît în cuvinte din limba náhuatl (*ix-tle*), cît și în cuvinte hispanice (*a-tle-ta* în loc de *at-le-ta*), semnalată pentru Mexic de J. Lope Blanch (*Estudios México*, p. 97—98 ; *Léxico ind.*, p. 12—13). Această variantă este condiționată de fonemul dentoalveolar lateral africat surd /l̥/, frecvent în lexicul indigen în toate pozițiile : *tlaco*, *Popocatéptl* etc. Lope Blanch atrage atenția asupra faptului că articulația mexicană actuală *[t + l]* nu coincide cu cea indigenă pentru [l̥], ci este o adaptare a fonemului indigen la sistemul fonologic spaniol.

1.1.1.2.4. Persoanele cultivate din Yucatán, sub influența limbii maya, pronunță consoanele orale urmate de o închidere a glotei (*p'*, *t'*, *k'*, *ch'*, *tz'*) prin identificarea cu așa-numitele „letras heridas" din maya : *pak'er* „pagar", *khiero* „quiero", *t'anto* (A. R. Nykl, *Notas sobre el español de Yucatán, Veracruz y Tlaxcala*, în BDH IV, Buenos Aires, 1930, p. 215—217 ; Victor M. Suárez, *El español que se habla en Yucatán. Apuntamientos filológicos*, Mérida de Yucatán, 1945, p. 49—52, 83 urm.).

1.1.1.2.5. Nu se poate însă atribui substratului tensiunea articulatorie a lui /s/, foarte puternică și lungă în Mexic, așa cum au făcut Amado Alonso (Revista de Filología Hispánica III (1941), p. 215, nota 1 ; cf. BDH IV, p. 206, nota 2) și Henríquez Ureña (BDH IV, p. 336). Lope Blanch (*Estudios México*, p. 102—106) a arătat că cei doi savanți s-au înșelat presupunînd că în náhuatl clasic nu exista fricativa *s*, ci numai foneme africate. Astfel, nu e necesar să presupunem că *s* din náhuatl actual — cu atît mai puțin *s* mexican actual — își datorează tensiunea și durata unui originar fonem africat.

1.1.1.2.6. Exemple se pot aduce și din istroromână, unde, în unele graiuri, ca cel din Jeiăn, /g/ se realizează ca o fricativă, la fel ca în graiurile croate din nord-vestul Istriei, în timp ce se păstrează ca oclusivă velară sonoră în celelalte graiuri, la fel ca în graiurile croate învecinate (vezi Kovačec, *Istr. act.*, p. 77 ; cf. E. Petrovici — P. Neiescu, RRL X (1965), nr. 4, p. 359)[1].

1.1.1.2.7. Mai interesant este cazul lui *[a]* accentuat din istroromână, care a fost identificat cu *[å]* din graiurile croate unde *[ā]* a trecut la *[å]*. După modelul croat, în istroromână *a* din silaba accentuată, unde accentul dinamic influențează asupra duratei vocalei în sensul prelungirii ei, a fost labializat ca în silabele lungi din croată. Noua variantă *[å]* a devenit realizarea principală a fonemului /a/ în poziție accentuată (Kovačec, *Istr. act.*, p. 75—76).

[1] Pronunțarea fricativă (ca [γ] sau [h]) a lui /g/ există în multe limbi cu o înrudire îndepărtată, ceea ce a determinat pe unii lingviști să vorbească despre o p r o p a g a r e a unei anumite pronunțări (vezi discuția la Petrovici, *Interpénétration*, p. 42).

1.1.2.2. *Generalizarea unei variante*

Contactul dintre limbi poate contribui la generalizarea unei variante a unui fonem, care înainte de contactul dintre cele două limbi apărea numai în anumite poziţii. Un exemplu care ilustrează foarte bine această observaţie l-a dat B. Malmberg în cunoscutul său studiu consacrat spaniolei din Paraguay (*Notas sobre la fonética del español en el Paraguay*, reprodus şi în *Phon. gén. et rom.*, p. 439–449).

Spaniola din Paraguay este singura variantă spaniolă în care fonemul /j/ se realizează ca africată *[dj]* nu numai în contextele date de T. Navarro Tomás (*Manual de pronunciación española* ed. XII, Madrid, 1965, p. 119) pentru spaniola standard (în combinaţii cu consoanele *n* şi *l* : *conyuge*, *el yerno* = *[kõndjuɣe, ɛl djɛ́rno]* sau la iniţială după pauză, cînd alternează cu *[j]*, ca şi în poziţie intervocalică: *[madjór]*, *[kadjó]*, *[ádja]*, *[ledjéndo]* pentru *mayor*, *kayó*, *haya*, *leyendo*. Această pronunţare este răspîndită la toate clasele sociale).

A p a r i ţ i a africatei *[dj]* în spaniola din Paraguay nu trebuie explicată printr-o influenţă externă fiindcă *[dj]* există atît în Peninsulă, cît şi în alte părţi din America. Ceea ce trebuie pus pe seama substratului indigen reprezentat de limba guaraní este g e n e r a l i z a r e a africatei şi în cazurile inexistente în celelalte variante spaniole. Malmberg (*Phon. gén. et rom.*, p. 444) arată că în sistemul fonetic al spaniolei paraguayen există un fonem prepalatal care se realizează de obicei ca o africată. Guaranii care au învăţat spaniola au interpretat pe *[j]* ca *[dj]* şi această obişnuinţă a fost adoptată după aceea de toată populaţia metisă, devenită mai mult sau mai puţin bilingvă (Malmberg, *loc. cit.*). Generalizarea sunetului guaraní s-a putut realiza cu atît mai uşor cu cît „en la boca de los criollos paraguayos este sonido guaraní les era ya familiar en ciertas posiciones en su propio sistema fonético".

1.1.3. Modificări de prozodie

Pe lîngă modificările de inventar discutate pînă acum, în care a fost vorba de schimbarea inventarului de foneme sau de variante, pe seama aceluiaşi contact dintre limbi pot fi puse şi modificările care se referă la p r o z o d i e (accent, intonaţie).

1.1.3.1. *Modificări ale tipului de accent*

Este cunoscut exemplul dat de Weinreich (*Uniling.*, p. 658) pentru nord-vestul Iugoslaviei, unde limbile romanice fără tonuri diferenţiate au determinat, fără îndoială, suprimarea tonului distinctiv în anumite dialecte sîrbo-croate. Un fenomen asemănător a fost semnalat pentru unele graiuri sîrbo-croate din ţara noastră unde, sub influenţa românei, are loc un proces de lichidare a intonaţiei fonologice şi a cantităţii vocalice (vezi Pavle Ivić, *Les balkanismes naissants dans les parlers serbes du Banat*, în CL III (1958), supl., p. 229 urm.).

1.1.3.2. *Modificări ale intonației*

1.1.3.2.1. Exemple similare, fără să se fi ajuns la rezultate tot atît de spectaculoase, se găsesc în spaniola din America. Berta Elena Vidal de Battini (BDH VII, p. 21–29) și Bertil Malmberg (*Études sur la phonétique de l'espagnol parlé en Argentine*, Lund, 1950, p. 219–220) au atras atenția asupra unei intonații caracteristice din regiunea Córdoba din Argentina. Această intonație particulară, care se pare că ocupă teritorii vaste în interiorul Argentinei, este binecunoscută în această țară. Este vorba de o deplasare a accentului dinamic, care este strîns legată de o intonație muzicală foarte specială, cu caracter ascendent, semnalată și de T. Navarro Tomás (*Fonología española*, New York, 1946, p. 137) și caracterizată ca „las escalas repetidas, gradualmente ascendentes, de la entonación argentina de Jujuy". Atît B. Vidal de Battini, cît și B. Malmberg consideră că această intonație este datorită substratului.

1.1.3.2.2. T. Navarro Tomás (*El español en Puerto Rico*, *cit.*, p. 113–114) a găsit o regiune în insula cercetată în care predomină un „acento de notas agudas y sincopadas", pe care îl pune în legătură cu populația de culoare din acea regiune.

1.1.4. Alte fenomene

1.1.4.1. *Conservarea unor elemente de inventar*

Mai există un aspect care poate fi luat în considerație cînd analizăm rezultatele contactului dintre limbi, dar care, spre deosebire de cele discutate pînă în prezent, prezintă mai puțină certitudine, neputînd fi aduse probe decisive în acest sens. Este vorba de faptul că, datorită contactului dintre limbi, se poate explica păstrarea unor foneme, variante sau chiar a unor serii în condițiile în care în celelalte variante ale limbii receptoare se produc transformări.

1.1.4.1.1. B. Malmberg, SL XVIII (1964), p. 45–46, consideră că trăsăturile arhaice nu trebuie explicate prin factori externi, ci prin criterii interne care țin de situația socio-culturală a idiomului respectiv. Malmberg respinge explicarea păstrării oclusivelor *p*, *t*, *k* intervocalice în dialectele bearnez și aragonez prin vecinătatea limbii basce, considerînd că simpla izolare a regiunii respective este suficientă pentru explicarea situației. Tot B. Malmberg (*Notas Paraguay*, în *Phon. gén. et rom.*, p. 441–443) respinge explicațiile lui Amado Alonso referitoare la păstrarea lleismoului și a accentului în grupurile *aú*, *aí*, *oí* din Paraguay prin influența limbii guaraní. În primul caz B. Malmberg explică păstrarea lui *ll* prin faptul că în Paraguay spaniola este limba oficială, a administrației și învățămîntului, a ziarelor și a cărților, dar nu limbă de conversație colocvială. Fiind rezervată vieții oficiale, ea este o limbă mai conservatoare decît o limbă populară (și *yeismo* este un fenomen popular). La fel explică B. Malmberg și nedislocarea accentului în cuvinte de tipul *baúl*, adică invocînd caracterul cult al spaniolei din Paraguay.

1.1.4.1.2. Recent, M. Contini (*Tendances phonétiques et phonologiques actuelles d'un parler logoudorien*, în *Actele XII Congres* I, p. 328),

explică păstrarea articulaţiilor interdentale [θ], [δ] din graiul din Nughedu, care trebuie să fi fost frecvente în Sardinia înaintea cuceririi spaniole, prin influenţă spaniolă.

1.1.4.2. *Întărirea unor tendinţe interne*

Aspectul complementar, pentru care de asemenea nu se pot aduce probe decisive, constă în explicarea ca rezultat al contactului dintre limbi a unor fenomene care sînt de fapt şi rezultatul unor tendinţe interne de evoluţie. Cu alte cuvinte este posibil ca un anumit fenomen să se producă ca urmare a întăririi unei tendinţe structurale romanice prin existenţa unei tendinţe identice în limbile cu care limba romanică receptoare a intrat în contact. Influenţele externe pot contribui deci la realizarea deplină a unei tendinţe romanice. Încă R. Jakobson (*Sur la théorie des affinités phonologiques entre les langues*, în N. S. Troubetzkoy, *Principes de phonologie*, traduit par J. Cantineau, Paris, 1949, p. 356) a subliniat că influenţa unui sistem asupra altuia este posibilă cu condiţia ca influenţa în cauză să concorde cu structura limbii asupra căreia se exercită. Aceste fapte sînt posibile, dar nedemonstrabile.

1.1.4.2.1. Un exemplu pentru a ilustra această idee ni pare a fi pronunţarea alveolar-sibilantă a grupului *tr* în Paraguay, studiat de B. Malmberg (*Notas Paraguay*; cf. *Phon. gén. et rom.*, p. 445–446). Fenomenul este răspîndit în diverse părţi ale Americii şi, de asemenea, şi în Spania (o analiză detaliată a răspîndirii lui la Amado Alonso, *Estudios lingüísticos. Temas hispano-americanos*, Madrid, 1953, p. 151–195). Amado Alonso a subliniat că este vorba de o dezvoltare fonetică normală şi că nu este necesar să fie explicată prin bască (în Navarra), quichua (Ecuador), engleză (Noul Mexic). Totuşi B. Malmberg *(loc. cit)* crede că în Paraguay fenomenul nu poate fi separat şi de situaţia din guaraní, deci tendinţa internă a găsit un sprijin într-un fapt extern, tendinţa populară spaniolă a fost întărită pe baza articulatorie a idiomului autohton. Teza lui Malmberg a fost discutată critic recent de P. Cassano într-un articol *(The Alveolarization of the /n/, /t/, /d/ and /rt/ in the Spanish of Paraguay)* publicat în „Linguistics" 93 (1972), p. 22–26.

1.1.4.2.2. S-ar mai putea aduce ca exemplu în acelaşi sens cunoscuta teorie a lui Martinet cu privire la influenţa celtică în transformarea opoziţiei de cantitate consonantică în opoziţie de calitate consonantică. B. Malmberg („Studia Neophilologica" XXXI (1959), p. 304–305) exprimă însă rezerve cu privire la această apropiere fiindcă în realitate sistemul celtic primitiv — care ar fi fost adoptat de populaţiile romanizate — este o reconstrucţie făcută pentru a explica starea de lucruri actuală. În aceste condiţii, ideea unui raport intim între cele două fenomene *(lénition celtique* şi *affaiblissement roman)* pare riscantă.

1.1.4.3. *Frînarea unor evoluţii interne*

În sfîrşit, datorită contactului dintre limbi evoluţia unui fenomen poate fi şi oprită. În româna comună (M. Sala, *Contrib.*, p. 128–129) se neutraliza opoziţia /o/ — /u/ în silabă neaccentuată. În istroromână, prin introducerea a numeroase elemente lexicale slave care aveau şi în

silabă neaccentuată un /o/ ca fonem diferit de /u/ s-a ajuns la încetarea acestei acțiuni de neutralizare. La părăsirea neutralizării între /o/ și /u/ în poziție finală neaccentuată a contribuit împrumutarea formantului croat adverbial și de genul neutru *-o* (de ex. *bur* „bun", *(čela) búru* „bunul" — *(čå) búro* „bun (neutru), ceea ce este bun"). Vezi Kovačec, *Istr. act.*, p. 77.

1.2. MODIFICĂRI ALE DISTRIBUȚIEI

Chiar dacă două limbi în contact au același număr de foneme , modelele de distribuție pot fi diferite. Weinreich (*Unil.*, p. 657) citează cazul fonemelor /p, s, š, r/ din engleză și franceză, cu observația că seria inițială /ps-/ este străină englezei și /šr-/ nu se întîlnește în franceză. Aceeași observație se poate face și cu privire la idiomurile pe care le analizăm și în primul rînd la română și iudeospaniolă, unde contactul cu diverse limbi a făcut să se modifice distribuția fonemelor sau a variantelor. Această modificare a distribuției poate să se refere la poziția fonemelor în cuvînt sau la situația fonemelor în combinațiile cu alte foneme.

1.2.1. Apariția unor foneme în poziții inexistente în cuvintele din vechiul fond

1.2.1.1. Datorită împrumuturilor osco-umbriene, latina prezintă *-f-* intervocalic, care nu ar fi existat deloc în latină (dacă se face abstracție de reduplicarea *fefelli* și de formațiile latinești de tipul *defendo*), deoarece aspiratele indo-europene *bh* și *dh* (care sînt la originea lui *f* latin) devin *b* și *d*. Cele mai multe exemple de *-f-* intervocalic se găsesc în împrumuturi dialectale : *rufus, scrofa, bufalus* (I.Fischer, în *Istoria limbii române* vol. I, București, 1965, p. 34).

1.2.1.2. Numeroase exemple de acest fel ne oferă iudeospaniola, unde numărul mare de împrumuturi a întărit poziția anumitor foneme prin apariția lor în poziții necunoscute cuvintelor spaniole (vezi Sala, *Phon.*, p. 111—154).

/z/ apare nu numai în poziție interioară, așa cum apărea în cuvintele din vechiul fond spaniol (*kamiza* „cămașă", *ermozo* „frumos", *azno* „măgar", *deznudar* „a dezbrăca"), ci, în cuvintele împrumutate, și la inițială de cuvînt sau la sfîrșit de cuvînt în finală absolută : *zaχút* „parastas", *zará* „grijă, teamă", *zemán* „odinioară", *zoná* „prostituată", *zirdilís* „zarzăr" ; *kukurúz* „porumb", *karpúz* „pepene verde". Aceste împrumuturi sînt din ebraică *(zaχút, zará, zemán, zoná)*, turcă *(zirdilís, karpúz, kukurúz)*.

/v/ apare nu numai la inițială sau în poziție interioară, așa cum apărea în cuvintele din vechiul fond spaniol *(váka* „vacă", *víno* „vin", *lavár* „a spăla", *palávra* „cuvînt"), ci și la finală absolută în cuvinte împrumutate din ebraică : *av* „a IX-a lună din calendarul ebraic", *erév* „ajun", *luláv* „frunză de palmier întrebuințată la serviciul religios în ziua de *sukot*", *tišabeáv* „ziua a IX-a a lunii *av*, sărbătoare religioasă".

/b/ apare nu numai în poziție inițială, ca în cuvintele din vechiul fond spaniol (*boka* „gură", *boda* „nuntă", *blanko* „alb", *bueno* „bun"), ci și în poziție intervocalică sau la sfîrșit de cuvînt în cuvinte împrumutate mai ales din ebraică (*šabát* „sîmbătă", *tišabeáv*, *tubišvát* „sărbătoare religioasă numită și *las frutas*") sau din turcă (*kebáb* „chebab", *χabér* „veste").

/f/ apare și la finală de silabă în cuvinte împrumutate din ebraică (*χanéf* „lingușitor", *šifχá* „servitoare", *aftaχá* „speranță"), din turcă (*kef* „poftă, chef") și română (*kartóf*).

Exemple de apariție a unor consoane la finală absolută în împrumuturi : *p* (*aráp* „arab", *kasáp* „măcelar", *čoráp* „ciorap", *duláp* „dulap", *siróp* „sirop"), *k* (*kai̯ík* „barcă", *kai̯mák* „smîntînă pe lapte", *tufék* „armă"), *g* (*bešogég* „din greșeală", *mekatrég* „răuvoitor"), *č* (*čipič* „papuc", *givéč*, *i̯uvéč* „ghiveci", *i̯uč* „dificil") etc. Cele mai multe dintre aceste împrumuturi sînt din turcă și ebraică.

Trebuie precizat că multe dintre cuvintele amintite nu au o răspîndire prea mare atît din punct de vedere geografic (turcismele sînt răspîndite mai ales în Turcia), cît și stilistic (unele aparțin numai ladino-ului, limba textelor religioase).

1.2.1.3. Cît privește româna, semnalăm un fapt din domeniul vocalismului, și anume că prin împrumuturi o serie de vocale apar în pozițiile în care dispăruseră în cuvintele latinești. Se știe că româna a pierdut pe *e*, *o* accentuate urmate în silaba următoare de *ă*, *e*; în urma unui proces de metafonie *é*, *ó*, au devenit *[e̯a]*, *[o̯a]*, diftongi atît de caracteristici ai limbii române, după ce înainte fuseseră pronunțate *[ę]*, *[ǫ]* : lat. *ligat* > rom. *leagă*, lat. *mola* > rom. *moară*. În primele împrumuturi slave *e* și *o*, care erau în acea perioadă a vechei slave vocale deschise, au fost identificate cu *e* și *o* latinești și au devenit *[e̯a]*, *[o̯a]* : v. sl. *lěně* > v. rom. *leane* > rom. *lene*, v. sl. *kosa* > rom. *coasă*. Odată cu împrumuturile slave mai tîrzii și cu neologismele, *e* și *o* accentuate pot apărea înainte de *ă*, *e* : *cofă*, *cobe*, *gleznă*, *sfeclă*. Astfel *e* și *o* apar în contexte noi (Sala, *Contrib.*, p. 156–157).

1.2.2. Apariția unor foneme în combinații inexistente în cuvintele din vechiul fond

Contactul dintre limbi a putut face ca anumite combinații de foneme inexistente într-o limbă să pătrundă prin elementele lexicale în cealaltă limbă (inventarul de foneme rămîne, evident, același).

1.2.2.1. Cîteva exemple din iudeospaniolă le-am luat din monografia noastră consacrată variantei din București (vezi Sala, *Phon.*, p. 41–81).

/šp/ : *mišpaχá* „familie", *mišpát* „judecată" ; /pk/ : *čapkən* „om rău", *tópka* „minge" ; /pš/ : *šapšál* „neglijent" ;

/db/ : *midbár* „deșert" ; /žb/ : *χežbón* „socoteală" ;

/ft/ : *aftaχá* „speranță", *kefté* „chiftea", *χaftuná* „bătaie" ; /tl/ : *batlán* „leneș", *čatladeár* „a se certa".

Aceste grupuri consonantice, la care se pot adăuga și altele, care apar mai ales în cuvinte de origine ebraică și turcă, au produs o modificare a structurii silabice a iudeospaniolei prin creșterea numărului de

silabe închise. De precizat însă şi faptul că aceste grupuri consonantice apar în cuvinte care nu sînt răspîndite în toate dialectele iudeospaniolei şi nici în toate stilurile.

1.2.2.2. Situaţii similare întîlnim şi în română, cu precizarea că în această din urmă limbă grupurile consonantice împrumutate sînt bine reprezentate. Se ştie că româna a pierdut, la fel ca alte limbi romanice, grupurile latineşti *[kl]*, *[gl]* devenite, la fel ca în italiană, *[k̍]*, *[ģ]* : lat. *clamare* > rom. *chema*, lat. *glanda* > rom. *ghindă*. Aceste grupuri pătrund foarte timpuriu, încă în epoca românei comune din vechea slavă, fiind cunoscute astăzi în toate cele patru idiomuri româneşti (dacoromâna, aromâna, meglenoromâna, istroromâna), aşa cum dovedesc cuvinte ca *cleşte* < v. sl. *klěšta*, *clopot* < v. sl. *klopotŭ*, *glas* < v. sl. *glasŭ* (vezi Sala, *Contrib.*, p. 160). Ulterior poziţia acestor grupuri a fost întărită prin împrumuturi făcute din alte limbi cu care româna a intrat în contact.

Pe lîngă *[kl]*, *[gl]*, româna are şi alte grupuri consonantice inexistente şi în latină. Şi de această dată se poate sublinia faptul că grupurile respective apar în cuvinte existente în toate cele patru idiomuri româneşti, ceea ce este o probă a vechimii lor : *brazdă* < v. sl. *brazda*, *izvor* < v. sl. *izvorŭ*.

1.2.2.3. Am arătat cu alt prilej (Sala, *Contrib.*, p. 37), cînd ne-am ocupat de tendinţele structurale romanice manifestate în fonetica istorică a limbii române, că punem pe socoteala contactului dintre limbi o serie de fenomene care contravin idealului silabic de tipul PA/PA. Astfel, am considerat că transformarea lui *[u̯]* de la sfîrşit de silabă într-o oclusivă *[v]*, *[f]*, *[p]* din aromână (*alavdu*, *caftu*, *preftu* = drom. *laud*, *caut*, *preot)* poate fi pusă în legătură cu influenţa greacă.

1.2.2.4. Un exemplu similar pentru spaniola mexicană ne oferă B. Malmberg (*Estudios*, p. 79–83, 99–126 ; *Phon. gén. et rom.*, p. 436), care explică articularea din Mexic a lui *-r* imploziv cu o vibrantă multiplă ca rezultat al influenţei substratului. Lope Blanch, *Estudios México*, p. 75–91, a adus însă argumente hotărîtoare împotriva tezei lui Malmberg.

1.2.3. „Îmbunătăţirea" frecvenţei unor foneme

În alte cazuri, în urma contactului dintre limbi, se realizează o creştere a frecvenţei anumitor foneme.

1.2.3.1. Astfel, în română, în urma transformărilor suferite de *l* şi *ll* intervocalici latineşti, se păstrează *l* numai în cuvintele latineşti care aveau un *ll* ; în timp ce *-l-* devine *r* (lat. *solem* > rom. *soare*), *ll* devine *l* (lat. *uallem* > rom. *vale*, lat. *macellarius* > rom. *măcelar* ; excepţie face *ll* urmat de un *a* neaccentuat care se transformă în *[u̯]* : lat. *stella* > rom. *steauă*). Pentru detalii, vezi Sala, *Contrib.*, p. 50–51, 87–94. Numărul cazurilor cu geminata *ll* devenită *l* este destul de mic, astfel că, odată cu intrarea în română a unor cuvinte cu *-l-* (de exemplu *silă*, *fală*, *folos*), distribuţia lui *l* intervocalic se îmbunătăţeşte din nou (cf. Graur, *Tend. act.*, p. 31).

1.2.3.2. În lucrarea noastră citată consacrată tendinţelor structurale romanice din română (vezi *Contrib.*, p. 24) am discutat cazul istroromânei analizat de E. Petrovici (*L'hiatus au cours de l'évolution phonétique du roumain*, în *Actele XII Congres* I, p. 379), unde frecvenţa ridicată a lui *v* în loc de wau *(cúvet* < *cuβetu* < lat. *cubitum)* poate fi pusă în legătură

cu rezultatul contactului dintre istroromână și graiurile croate, adică dintre un idiom în care wau se opune lui *v* (istroromâna) și altul (graiurile croate) în care nu se face distincție între wau și *v*. Sub influența graiurilor croate, *v* apare în locul lui wau. În acest caz, fenomenul a fost ajutat să se producă și datorită faptului că o tendință similară romanică, de întărire a inițialei silabice, s-a manifestat în cursul istoriei limbii române (cf. lat. *habutus* > *avut*, lat. *vidua* > **văduu̯ă* > *văduvă)*.

1.2.3.3. Cazuri de „îmbunătățire" a distribuției unor foneme de felul celui prezentat mai sus ne oferă și iudeospaniola.

1.2.4. Dispariția unor foneme din anumite poziții

Există și cazul opus celor prezentate pînă acum, și anume în urma contactului dintre două limbi o serie de foneme pot dispărea din anumite poziții în limba receptoare.

1.2.4.1. Un interesant exemplu ne este oferit de istroromână, unde fonemul /l/ care închide silaba, în afară de cîteva cuvinte izolate, dispare exact în unele graiuri croate čakaviene. Istroromâna are *că* „cal" față de forma articulată *călu* și pluralul *căl'*, *vițé* „vițel" față de forma articulată *vițélu* și pluralul *vițel'*, la fel ca în graiurile čakaviene, unde avem *reka* „(el) a spus" față de femininul *rekla* „(ea) a spus", *bi* „(el) a fost" față de *bila* „(ea) a fost" (vezi Kovačec, *Istr. act.*, p. 78).

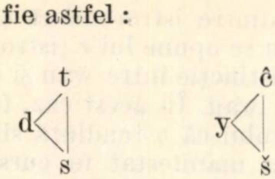
1.2.4.2.1. I. Fischer (*Istoria limbii române*, vol. I, *cit*. p. 50) semnalează faptul că elementul grec a contribuit la eliminarea din norma limbii latine a închiderii vocalelor scurte neinițiale : alături de forme cu vocale închise (chiar și acolo unde limba literară le păstrează nealterate), găsim în limba populară (și în limbile romanice) cuvinte cu vocale deschise : *adamas* (dar și *adimas*), *asparagus*, *cymbalum*, *sarcophagus*, *stomachus*.

1.2.5. Modificarea distribuției relative a fonemelor

La cazurile discutate pînă acum, în care a fost vorba de modificarea distribuției unor foneme în diversele părți ale cuvîntului sau în diversele combinații de foneme, se poate adăuga situația cînd în urma împrumutării unor foneme se realizează o modificare a sistemului fonologic din punctul de vedere al distribuției relative a fonemelor. J. Lope Blanch (*Léx. ind.*, p. 16, nota 17) atrage atenția asupra faptului că fonemul /š/, caracteristic pentru cuvintele din limba náhuatl, a putut să ajungă să altereze substanțial sistemul fonologic castilian în ceea ce privește distribuția relativă a fonemelor dentale și palatale. Față de structurarea castiliană

cea mexicană ar putea să fie astfel :

Este clar că această restructurare nou hispanică depinde de caracterul dorsal, neapical, al lui /*s*/ mexican, ca şi de inexistenţa fonemului /θ/, ambele împrejurări fiind în întregime străine de influenţa substratului (Lope Blanch, *Léx. ind.*, p. 16, nota 17 ; *Estudios México*, p. 94–96).

ABREVIERI *

Actele XII Congres	*Actele celui de-al XII-lea Congres internaţional de filologie şi lingvistică romanică*, Bucureşti I (1970), II (1971).
BDH	*Biblioteca de dialectologia hispano-americana*, Buenos Aires I (1930) – VII (1947).
Lope Blanch, *Léx. ind.*	Juan M. Lope Blanch, *El léxico indígena en el español de México*, Mexic, 1969.
Malmberg, *Phon. gén. et rom.*	Bertil Malmberg, *Phonétique générale et romane*, Haga–Paris 1971.
Sala, *Contrib.*	Marius Sala, *Contribuţii la fonetica istorică a limbii române*, Bucureşti, 1970.

August 1974

Institutul de lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

* Dăm numai abrevierile neexplicate în partea I (vezi SCL XXV (1974), nr. 6, p. 594).

ARTHUR BEYRER

POZIŢIA CONJUGĂRII A II-A ŞI A III-A ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Deşi sînt slab reprezentate din punct de vedere cantitativ, conjugarea a II-a (infinitivul în *-ea*) şi a III-a (infinitivul în *-e*) nu pot fi considerate clase morfologice în curs de dispariţie, deoarece majoritatea verbelor care le alcătuiesc ocupă poziţii solide în limbă în ce priveşte planul semantic, frecvenţa şi distribuţia stilistică.

1. În ultimul timp se pare că s-a impus concepţia potrivit căreia verbele româneşti de tipul conjugării a II-a şi a III-a (în continuare prescurtat '(de) conj. II, III') prezintă atîtea deficienţe, încît trebuie apreciate ca elemente ale unor clase sau subclase, sortite dispariţiei treptate. Astfel s-ar putea interpreta unele remarci prin care cele două tipuri de conjugare sînt comparate cu 'simple epave', sînt declarate 'muribunde' ori ca şi 'moarte'[1].

În rîndurile ce urmează se va întreprinde încercarea nu de a infirma aceste convingeri, justificate sub un anumit unghi de vedere, ci mai degrabă de a atrage atenţia asupra cîtorva aspecte legate de clasele verbelor subordonate conj. II, III. Se va folosi terminologia şi notaţia aceasta : unitatea verbală se numeşte lexem dacă include corelaţia dintre o singură secvenţă sonoră / grafemică, denumită formant [2] şi o secvenţă de elemente semantice (seme), denumită semem. Lexemul, formantul, elementul semantic şi sememul primesc cîte o notaţie proprie, anume ,,face", /face/, <face>, 'face'.

2. Avînd în vedere ponderea cantitativă, nu încape nici o îndoială că cele două clase examinate constituie grupări slabe sau 'sărace'[3] în cadrul inventarului actual al verbelor cerute de multiplele situaţii comunicative. Cu greu se va depăşi suma totală de 500 de lexeme de conj. III şi 70 de lexeme de conj. II, cîte pot fi extrase din *Dicţionarul invers* [4].

[1] Vezi, de pildă, Al. Graur, *Gramatica azi*, Bucureşti, 1973, p. 135 : ,,Conjugarea a II-a şi a III-a au rămas în general simple epave..." ; ,,Cele două conjugări muribunde s-au mai îmbogăţit totuşi, ..." ; I. Iordan, V. Guţu Romalo, Al. Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Bucureşti, 1967, p. 244 : ,,Se poate spune că tipurile de conjugare în *-e* şi *-ea* sînt conjugări 'moarte'..." ; M. Iliescu, *La productivité de la IVe conjugaison latine dans les langues romanes*, în *Recueil d'études romanes*, Bucureşti, 1959, p. 88.

[2] Termenul nu este prea fericit, deoarece sugerează ideea că secvenţa sonoră ar reprezenta forma, iar secvenţa de elemente semantice — conţinutul lexemului. În realitate însă, fonemul în calitate de element al unei secvenţe sonore este în aceeaşi măsură substanţă, conţinută deci, ca şi semul în calitate de element al unui semem. Nici termenul 'formativ', folosit de cîtva timp în literatura de specialitate, nu schimbă mult. Autorul a optat în mod provizoriu pentru termenul 'formant' în locul unuia mai potrivit, negăsit încă.

[3] Vezi Al. Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 228 şi urm. ; cf. şi idem, *Gramatica azi*, Bucureşti, 1973, p. 134 şi urm. ; I. Iordan, V. Guţu Romalo, Al. Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Bucureşti, 1967, p. 244 şi 245 : ,,Clasele verbelor în *-ea* şi *-e* sînt nu numai sărace şi neproductive, ci şi instabile".

[4] Academia R.S.R., Institutul de lingvistică din Bucureşti, *Dicţionar invers*, (Bucureşti), 1957.

Cu excluderea variantelor fonetice, Alf Lombard a cuprins, între cele 5.905 de verbe studiate, 291 de conj. III și 48 de conj. II, restul unităților repartizîndu-se aproape egal între conjugarea I (2.568) și a IV-a (2.998) [5]. În realitate, acest corpus nu este valorificat în întregime, din care cauză Gr. Moisil era îndreptățit să propună pentru limba literară actuală un inventar mult redus : 257 de unități de conj. III și 28 de unități de conj. II[6]. DLRM, al cărui material de verbe a fost selectat și prelucrat după unele criterii statistice de L. Zenker [7], include 258 de unități de conj. III și 30 unități de conj. II ; ambele clase reprezintă, prin urmare, un procentaj foarte mic față de masa predominantă a verbelor de conj. I și IV, pentru care se indică 2.924, respectiv 2.470 de unități, și anume 5,07% în raport cu 94,93%[8]. Penuria de elemente participante la clasele vizate este deci evidentă.

3. Este valabilă și observația că diferiți formanți ai verbelor cercetate arată o sensibilă instabilitate, în sensul că se produc unele treceri morfologico-paradigmatice [9]. Se poate spune însă că majoritatea trecerilor se petrec în limitele celor două tipuri de conjugare, clasele ca atare păstrîndu-și existența. Se susține acest punct de vedere deoarece exemple de tranziție ca /dispărea/ > /dispare/ și /bate/ > /bătea/ nu pot fi interpretate în sensul dispariției uneia din clase, după toate probabilitățile al integrării conjugării a II-a în a III-a ; pînă acum, formanți ca /avea/, /bea/, /durea/, /încăpea/, /putea/, /ședea/ sau /vrea/ se opun trecerii definitive. Pe de altă parte se citează pe bună dreptate formanți de conj. III care nu s-au impus nici în vorbire, nici în scris, trecînd cu timpul la tipul de conjugare I. Este vorba de cîteva elemente moștenite din latină — /vie/ > /via/ (/viețui/), /încumete/ > /încumeta/, /învoalbe/ > /învolba/, /voame/ > /voma — și de anumite împrumuturi neolatine-romanice — /precede/ > /preceda/, /procede/ > /proceda/, /succede/ > /succeda/, /coroade/ > /coroda/, respectiv creații neologice care au fost substituite de modele mai ales din franceză — /corige / ~ /corija/ (/corecta/), /divide/ ~ /diviza/, /licheface/ ~ /lichefia/. Totuși, dincolo de asemenea tranziții unidirecționale, de necontestat, cla-

[5] Alf Lombard, *Le verbe roumain. Étude morphologique*, Lund, 1955, II, p. 1117.

[6] Gr. C. Moisil, *Probleme puse de traducerea automată. Conjugarea verbelor în limba română scrisă*, în SCL XI (1960), nr. 1, p. 19.

[7] L. Zenker, *Ein computerlesbarer Speicher für rumänische Verben*, în CLTA VII (1971), p. 151—173. În lucrarea aceasta se pornește de la 256 de verbe de conjugarea a III-a, la care au mai fost adăugate două lexeme — „comite", „obține" — netrecute în listă.

[8] Comp. L. Zenker, *op. cit.* Cifra verbelor de conjugarea în *-a* a mai fost întregită cu lexemele „extrăda", „farda" și „ordonanța", citate în DLRM. M. Iliescu, *op. cit.*, p. 88, ajunge la cifra de 5,27% pentru verbele în -ĒRE și -ĔRE, în urma unui sondaj efectuat asupra unităților lexicale cu literele inițiale A, B, C, M și T.

[9] Asemenea treceri de la un tip de conjugare la altul au fost cercetate minuțios ; vezi I. Iordan, *Forme de conjugare mixtă în limba română*, în BPh II (1935), p. 47 și urm. ; idem, *Limba română contemporană*, (București), 1954, p. 452—454 ; Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 228 și urm., constată „o tendință de reorganizare a conjugărilor". Trecerile de la conjugarea I la conjugarea IV ar fi fost, de asemenea, „foarte numeroase" ; vezi S. Pușcariu, în DR I (1920—1921), p. 227, și DR III (1922—1923), p. 676—677 etc. I. Iordan, V. Guțu Romalo, Al. Niculescu, *op. cit.*, p. 247, constată : „Destul de numeroase sînt trecerile între verbele în *-i* și cele în *-a*, mai exact spus, formele duble, la un număr relativ mare de verbe". Chiar dacă se presupune că toate verbele conj. II vor trece la tipul de conj. III, tot ar rămîne o conjugare 'moartă', iar trecerea unităților acestui tip, în cele din urmă, la conjugarea I, de pildă, nu se întrevede deocamdată.

sele analizate se menţin şi astăzi, iar deocamdată nu se desprinde nici o tendinţă deschisă sau doar incipientă conform căreia formanţii lexemelor de conj. II şi III ar trece la celelalte tipuri de conjugare. De fapt ar trebui să se supună tipului de conjugare I, cu infinitivul *-a*, fiindcă numai acesta se află într-o creştere puternică. Din consultarea *Dicţionarului de neologisme* [10] rezultă 2.533 de verbe, care, după marca infinitivului, se repartizează în felul următor : 2.312 de unităţi cu *-a*, 125 cu *-e*, 87 cu *-i*, 9 cu *-ea*. Dacă se are în vedere că o serie de formanţi de conj. III au fost incorporaţi conjugării I, trecerea lor la conjugarea a IV-a în general fiind ocolită — se menţionează totuşi /înveşte/ > /înveşti/ —, verbele conj. II şi III ar trebui să se subordoneze în mod normal, previzibil, clasei de conjugare I. În realitate însă, un astfel de proces generalizat încă nu se întrevede : formanţi ca /prinde/, /trage/, /cădea/ se dovedesc a fi stabili astăzi tot aşa ca şi în trecut şi nici formanţii unor lexeme neologice, ca de pildă /conţine/, /pretinde/, /seduce/ sau /prevedea/, nu sînt deocamdată dublaţi prin variante de conjugarea I. De aceea nu pare să fie neîntemeiată părerea după care, în analiza situaţiei din limba literară contemporană se porneşte de la un corpus de aproape 300 de verbe viabile, mai mult sau mai puţin folosite, aparţinînd celor două conjugări în discuţie (II şi III) [11].

4. În ceea ce priveşte puterea de îmbogăţire a claselor de verbe discutate se invocă caracterul lor 'neproductiv'[12]. Într-adevăr, neproductivitatea aceasta a împiedicat şi împiedică în continuare orice posibilitate de a crea lexeme noi, sprijinite pe elemente nominale — substantive, adjective, pronume —, pe numerale, adverbe, prepoziţii sau interjecţii. Astfel de derivate se constată exclusiv la celelalte tipuri de conjugare ; de exemplu /(se) încleşta/, /prilejui/, /limpezi/, /se înrăi/, /îngreuna/, /a-şi însuşi/, /înzeci/, /înmulţi/, /binemerita/, /se încontra/, /horcăi/, /orăcăi/ şi altele. Nu se va găsi nici un verb la cele două clase de conj. II şi III care să-şi tragă motivarea din alte lexeme din afara totalităţii verbelor ; în sensul acesta, se poate vorbi justificat de clase neproductive.

Şi cu toate acestea, un anume mod de productivitate s-ar putea identifica la unele dintre elementele claselor amintite. În jurul lexemelor „pune", „duce", „trimite", „ţine", „prinde", „trage", „scrie", „bate", „închide", „face", „începe" şi „părea" se constituie grupe compacte de derivate verbale, aşa încît se remarcă o creativitate specifică, bazată pe verbul primar care este prevăzut cu diferite prefixe [13]. Pentru prefixare nu joacă un rol important originea morfemelor, fie din latină, fie din influenţe neolatine/romanice mai tîrzii. Lexemul „pune", de pildă, formează un centru morfologic şi semantic pentru alte 24 de lexeme, printre care se găsesc unităţi comunicative de prim rang : „compune", „dispune", „expune", „impune", „opune", „propune", „presupune", „supune" şi altele. Există, ce-i drept, şi verbe ca „arde", „ninge" sau „durea", care nu sînt productive nici în sensul de mai sus. Acelaşi fenomen, determinat de factori semantici, adică de calitatea elementelor constitutive ale unui

[10] Fl. Marcu, C. Maneca, *Dicţionar de neologisme*, ed. a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, 1966.

[11] Vezi studiile citate în notele 6 şi 7.

[12] I. Iordan, V. Guţu Romalo, Al. Niculescu, *op. cit.*, p. 244 : „Astfel, clasele verbelor în *-ea* şi în *-e* sînt nu numai sărace, ...ci şi total neproductive".

[13] Vezi Al. Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*, p. 229—230.

semem, apare însă în egală măsură și la anumite verbe din celelalte clase de conjugare, de exemplu la „amenința", „lăuda", „muri", „păți" sau „coborî". În rest, se menționează că formantul lexemelor de conj. II și III nu prezintă o stabilitate mai slabă decît acela al celorlalte lexeme din actualul inventar de verbe.

5. În vreme ce latura formanților scoate la iveală unele carențe, discutate pe larg în literatura de specialitate, analiza planului semantic nu duce în aceeași măsură la concluzia că cele două clase și majoritatea elementelor lor ar fi marcate de evidente fenomene de degenerare sau de dizolvare. Observația aceasta se referă la următoarele aspecte : polisemia elementelor semantice de bază (semelor), relațiile paradigmatice și sintagmatice ale anumitor lexeme de conj. II și III. Legate de ele sînt, desigur, și frecvența, ca și dispersia în cadrul limbajelor și modurilor de comunicare funcțional-stilistice a acestor lexeme.

5.1. O serie de verbe cu formanți de conj. II și III dețin ranguri superioare într-o piramidă care se poate schița prin înșirarea verbelor cu sememe multiple. Deși noțiunile de semem și polisemie și omonimie mai suportă elucidări, obiecțiile ar trebui să afecteze în mod egal toate verbele trecute mai jos, așa încît demonstrația poate fi întreprinsă totuși. Verbele cu cele mai multe sememe sînt [14] :

Rangul	Verbul	Numărul de sememe
1	ține	46
2	face	45
3	da	36
4	trage trece	30 30
5	lua	23
6	prinde	22
7	scoate ridica	21 21
8	bate	20
9	fi	19
10	tăia	18

În partea superioară a piramidei deci, verbele de conj. III reprezintă majoritatea, iar dacă se analizează verbele cu cîte zece și peste zece sememe, se va ajunge la următorul rezultat : din suma totală de 34 verbe cu zece

[14] Materialul de sememe a fost adunat pe baza lucrării *Dicționarul limbii române moderne*, (București), 1958, ceea ce înseamnă că au fost preluate toate avantajele și dezavantajele lui. Cît de precară este problema determinării sememului se poate demonstra, de exemplu, cu ajutorul verbului c u r g e : H. Tiktin, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch*, București, 1903, p. 465, enumeră 5 sensuri ; *Dicționarul limbii române* (DA), București, 1936, p. 1023, citează 18 sensuri, iar *Dicționarul limbii române literare contemporane* (București), 1955, p. 614—615, înregistrează 14 semnificații. În *Dicționarul limbii române moderne* (București), 1958, p. 208, de la care s-a pornit, sînt oferite numai 11 sensuri, unul din ele fiind conotat drept 'învechit'.

și mai mult de zece sememe, 15 verbe țin de conjugarea a III-a, 13 de conjugarea I, 3 de conjugarea a II-a și 3 de conjugarea a IV-a. În favoarea claselor cercetate reiese, așadar, proporția de 18 la 16, sau ceva mai mult decît jumătatea verbelor prezentate.

Coborînd piramida de la vîrf pînă la verbele cu cîte șase sememe, se va constata o repartizare aproape echilibrată între verbele de conj. I și IV pe de o parte și cele de conj. III și II pe de altă parte : în primul eșalon se înregistrează 48 de unități, iar în al doilea 47 de unități. Observînd că jumătate din toate verbele cu mai mult de cinci sememe este formată de cele de conj. III și II, se poate afirma că acestea contribuie în măsură însemnată la constituirea piramidei de polisemie. Abia de pe treptele verbelor cu cîte cinci și mai puține sememe, proporția verbelor de conj. II și III începe să scadă, îndepărtîndu-se progresiv de raportul de cincizeci la sută. Așa, de exemplu, la 52 de verbe cu cîte cinci sememe revin doar 9 de conjugarea a III-a și 2 de conjugarea a II-a. Acest fapt însă nu mai este de mirare, fiindcă totalitatea acestor verbe este foarte mică în comparație cu suma covîrșitoare a verbelor de conj. I și IV, care în mod firesc trebuie să predomine în această zonă a polisemiei.

Suscită oarecare interes constatarea că, în partea superioară a piramidei, verbele de tipul infinitival *-e* și *-ea* întrunesc un număr de sememe care întrece pe cel al verbelor de tipul *-a* și *-i*. Astfel, 18 verbe de conj. III și II înglobează 343 de sememe, pe cînd 16 verbe de conj. I și IV au 256 de sememe ; în medie se atinge o proporție de 19 sememe la 16 sememe la un verb. Aceasta înseamnă că verbele de conj. III și II se împart în mai multe lexeme care apar cu frecvență diferită în procesele comunicării. Verbele vizate nu numai că reprezintă majoritatea numerică și ocupă ranguri superioare, ci umplu și un spațiu semantic important din punctul de vedere comunicativ. Dealtfel, se remarcă că cele 288 de verbe adunate pe baza DLRM cuprind în total 1.075 de sememe ; așadar, la un verb de conj. III, respectiv II, revin mai bine de trei sememe (3,76 sememe). Media aceasta pare să fie cea mai ridicată în raport cu totalitatea sememică a verbelor limbii române actuale[15]. Desigur, la situația aceasta va fi contribuit și faptul că numai 105 verbe din totalul de 288 de unități, adică 36%, sînt lexeme verbale, dispun deci de cîte un singur semem, pe cînd celelalte sînt unități mai mult sau mai puțin complexe după numărul de sememe, în cîteva cazuri și după variabilitatea formanților. Verbele cu un singur semem se întîlnesc mai des în sectorul neologic — 94 de lexeme —, pe cînd acelea mai vechi în limbă au în general cel puțin două sememe, al

[15] Din păcate, încă nu se pot presupune rezultate complete. S-au făcut însă cîteva sondaje, din care reies următoarele : dacă se calculează media de sememe a verbelor originare din latină și a verbelor derivate din lexeme românești, provenite tot din latină, precum și a verbelor neologice de proveniență romanică/neolatină, adunate din *Dicționarul de neologisme* de Fl. Marcu/C. Maneca, rezultă 1,70 sememe pe verb, bineînțeles fără verbele de conjugarea a II-a și a III-a, care au o medie de 3,42 sememe pe verb. Verbele de proveniență, directă sau indirectă, slavă includ 1,7 sememe pe verb, iar verbele neologice luate aparte — de data aceasta cu cele ale conj. II și III — dispun de o medie de 1,3 sememe pe unitate de verb. După o trecere în revistă a verbelor din clasele în *-a, -i* (*-î*) se poate prelimina că rămîn sub media de sememe a verbelor din clasele de conj. II și III. (În urma unei analize a 524 de verbe de origine latină rezultă că 116 verbe de conj. II și III au 746 de sememe, adică 6,43 sememe pe verb, pe cînd de 408 verbe de conj. I și IV sînt legate 1186 de sememe, adică 2,91 sememe pe verb.)

doilea rezultînd adesea dintr-o comparaţie metaforică; s-au găsit doar 11 verbe moştenite sau, în tot cazul, mai vechi cu cîte un semem.

5.2. Oricine recunoaşte posibilitatea descompunerii unui formant în mai multe părţi componente (foneme sau grafeme) poate fi tentat să transpună procedeul analizei componenţiale şi pe planul semantic. Dar, deşi au fost realizate variate explorări perspicace în direcţia aceasta [16], caracterul lor oarecum ipotetic tot mai stăruie în unele privinţe. Nu toţi cercetătorii sînt dispuşi să accepte concepţia conform căreia un semem reprezintă de fapt o secvenţă de elemente semantice mai mici (seme), selecţionate şi strîns legate între ele [17]. Dacă se îndrăzneşte totuşi o excursie pe acest tărîm încă nestăpînit în întregime, aceasta se va întreprinde cu scopul de a afla mai mult despre unele verbe ale claselor discutate.

Se presupune că sememul unui lexem verbal se compune în general din cel puţin două elemente semantice, care constituie substanţa propriu-zisă a sememului. De pildă, sememul 'ucide' este produsul substanţelor <cauză> (<face>) — <mort> (<moartea>)[18], substanţe ale oglindirii realităţii iniţial, dar care capătă statut semantic în momentul în care intră în componenţa sememului. Aceste substanţe semantice, elemente (sau seme) deci, trebuie considerate drept constante. În felul acesta, combinaţia de elemente semantice <cauză> — <moartea>, resp. <face> — <mort> este prezentă în cadrul tuturor sememelor legate de lexemele „occidere": în 'otrăvi', 'împuşca', 'spînzura' etc. Sememul dispune însă în majoritatea cazurilor şi de elemente variabile, care pot fi specificate sau nu. Dacă o variabilă este substanţial concretizată, încetează în realitate să mai fie variabilă, transformîndu-se într-o constantă a unui anumit semem; aşa, de exemplu, 'otrăvi' se compune din trei elemente constante: <cauză> — <moartea> — <cu otravă>. Dacă ultimul element semantic ar fi o variabilă, s-ar nota <instr> (cu instrumentul, mijlocul).

Sememele pot implica şi alte elemente variabile, de exemplu:

c1 <cant> — variabilă cantitativă: cît de mult, resp. puţin etc.
c2 <cal> — variabilă calitativă; cît de bun, resp. rău
cît de pozitiv, resp. negativ etc.

[16] Vezi, de exemplu, Ju. D. Apresian, *Ideen und Methoden der modernen strukturellen Linguistik*, Berlin, 1971; E. H. Bendix, *Componential Analysis of General Vocabulary: The Semantic Structure of a Set of Verbs in English, Hindi and Japanese*, Bloomington/Haga, 1966; D. Bolinger, *The Atomization of Meaning*, în „Language" XLI (1965), nr. 4, p. 555—573; G. Hilty, *Bedeutung als Semstruktur*, în „Vox Romanica" XXX (1971), nr. 2, p. 242—263; L. J. Prieto, *Principes de noologie*, Haga/Londra/Paris, 1964; J. S. Stepanov, *Semioticeskaia struktura iazîka*, în „Izv. AN SSSR", Seria lit. i iaz. XXXII (1973), nr. 4, p. 340—355; G. Wotjak, *Untersuchungen zur Struktur der Bedeutung*, Berlin, 1971: cu privire la limba română, vezi, printre altele, C. Maneca, *Analiza semică a lexicului*, în LR XVIII (1969), nr. 1, p. 3—24.

[17] H. M. Gauger (*Bedeutung als Semstruktur*, în „Vox Romanica" XXXI (1972), nr. 1, p. 24 şi urm.) se pronunţă hotărît în defavoarea unei teorii de 'Bausteinchen', afirmînd că sensul nu se poate diseca în părticele atomice. G. Hilty susţine părerea contrarie în acelaşi număr al revistei.

[18] De fapt, structura sememului 'ucide' este ceva mai cuprinzătoare. W. Bondzio, *Bemerkungen zur linguistischen Konfrontation in der Lexik*, în „Wiss. Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin" XXII (1973), nr. 3, p. 209, se bazează pe formula aceasta:

X bewirkt (macht), dass Y tot ist
bzw. X bewirkt: Y ist tot,
adică: X cauzează (face) ca Y să fie mort
resp. X cauzează: Y este mort.

m <mod> — variabilă modală : cum ; în ce fel etc.
u <unde> — variabilă locală : în ce loc, în ce direcție
i <instr> — variabilă instrumentală : cu ce instrument, mijloc etc.
x <act> — variabilă privind actantul : cine, ce acționează, execută etc.
y <pat> — variabilă privind receptorul : cui se adresează acțiunea etc.
Elementele variabile c1, c2, m, u și i pot fi specificate în cadrul unor sememe, devenind atunci constante ; de exemplu : 'adia' — <sufla> <lin, ușor>[19], 'mîzgăli' — <scrie> <rău, urît>, 'asasina' — <omorî> <mișelește>, 'urechea' — <trage> <de urechi>, 'prăfui' — <acoperi> <cu praf>. După cît se pare, variabilele x și y au de cele mai multe ori valoare sintagmatică, netrecînd astfel în partea constantă a unor sememe.

În caz că un element variabil este specificat, ia naștere un semem nou, cerut, evident, de nevoi comunicative. Acest semem va intra într-o relație paradigmatică de subordonare cu un alt semem — se presupune că există —, în componența căruia elementul în cauză a rămas în continuare variabil. Tocmai aici se poate plasa discuția în jurul unor lexeme verbale din clasele de conj. III și II.

O serie de lexeme din clasele menționate dispun de sememe care, pe lîngă partea lor constantă de elemente, se caracterizează prin eficiența unor elemente variabile de o mare anvergură. În special este vorba de anumite sememe : 'face', 'ține', 'trage', 'prinde', 'bate', 'pune', '(se) duce', 'întinde', 'deschide', 'întoarce', 'merge', 'închide', 'plînge', 'produce', 'rîde', 'rupe', 'avea', 'bea', 'vedea' și altele. Astfel, 'bate' — <exercită> <o influență (dureroasă) > (<asupra>) ca elemente fixe oferă în plus elementele variabile c1, m, u, i, x și y, adică orice persoană poate bate orice altă persoană, animal și multe obiecte, poate bate cu diferite instrumente, în diferite locuri, în diferite feluri și mai mult sau mai puțin tare. Cîte o variabilă este ocupată însă la sememe ca 'boxa', 'învineți', 'urechea', 'pălmui', 'ciomăgi', 'speti', 'atinge' și altele, așa încît nu mai au același rang paradigmatic cu sememul 'bate', care le este supraordonat. Tot așa se poate p r i n d e în diferite moduri — 'înșfăca', 'înhăța' —, b e a sau î n c h i d e cu o varietate de intensități și feluri — 'sorbi', 'hălpăi' ; 'pocni', 'zăvorî', 'încuia' etc. —, t r a g e, p u n e sau m e r g e cu diferite variabilități — 'tîrî', 'tîrșîi', 'ciupi' ; 'trînti', 'așeza' ; 'păși', 'șchiopăta', 'plana' etc. Din cele cîteva demonstrații se desprinde ipoteza că există sememe ale unor lexeme de conj. III și II care au o importanță primordială pentru sistemul paradigmatic al domeniului semantic, tocmai prin faptul că dispun de numeroase elemente variabile, împletite cu elementele lor constante. Amploarea variabilelor x și y depinde, evident, de substanța elementelor din sememe, dar nu se poate afirma că sememele verbelor de conj. II și III ar fi principial superioare celor de conj. I și IV. Sememele 'plînge' și 'lăcrima', de pildă, nu realizează, în mod normal, variabila y, 'scoate' și 'lua', în schimb, concretizează variabilele lor x, y printr-o mulțime de parteneri sintagmatici. Doar 'face', 'ține' și 'da', ca și 'fi' și 'avea', ar putea depăși cu mult cifra medie a realizărilor variabilelor x și y, datorită elementelor lor constante, generale.

[19] Prima parte a secvențelor de elemente semantice rămîne aici neanalizată. Descrierile se sprijină pe definițiile date în DLRM (București), 1958.

Se cuvine subliniat faptul că multe chestiuni privind stabilirea elementelor de bază semantice, a unui inventar sau alfabet semantic universal nu sînt încă lămurite suficient, fiind legate și de teoria dialectică a cunoașterii, precum și de rezultate noi ale cercetării psihologice și sociologice ; așa-numita semiologie lingvistică nu va putea să se dispenseze de sfaturile călăuzitoare ale acestor discipline.

5.3. Este știut că sememele unui sistem lingvistic concret se află cuprinse în relații bilaterale sau multilaterale, potrivit funcționării unor principii de comparabilitate semantic-paradigmatică și de compatibilitate sintagmatică. Dacă totalitatea sememelor poate fi văzută ca o uriașă rețea unitară, în care sînt prinse toate unitățile semantice, direct sau cel puțin indirect interconectate [20], urmează să rămînă în afara dezbaterii de aici. În schimb, privirea se va îndrepta asupra unor tipuri de relații și de grupări sistematice oarecum mai modeste, cunoscute de foarte multă vreme, și anume asupra fenomenelor sinonimiei și antonimiei.

Există, într-adevăr, multiple relații 'sinonimice' între sememe. Dar, în mod evident, nu toate au exact una și aceeași calitate. Relația dintre 'surîde' și 'zîmbi' va fi de altă esență decît aceea dintre 'chicoti' și 'hohoti', dintre 'ninge', 'fulgui' și 'viscoli' sau dintre 'legătură', 'funie' și 'lanț'[21]. Încercînd substituirea lor reciprocă în cadrul unor contexte, se va constata că o dată aceasta va reuși, altă dată însă nu. Date fiind anumite deosebiri semantice (iar de multe ori și stilistice), se propune înlocuirea noțiunii foarte cuprinzătoare și dificile a sinonimiei prin noțiuni distincte :

1. Tipul relațional bazat pe identitatea unor sememe ;
2. Tipul relațional bazat pe similaritatea unor sememe ;
3. Tipul relațional bazat pe proprietăți generale : specifice ale unor sememe.

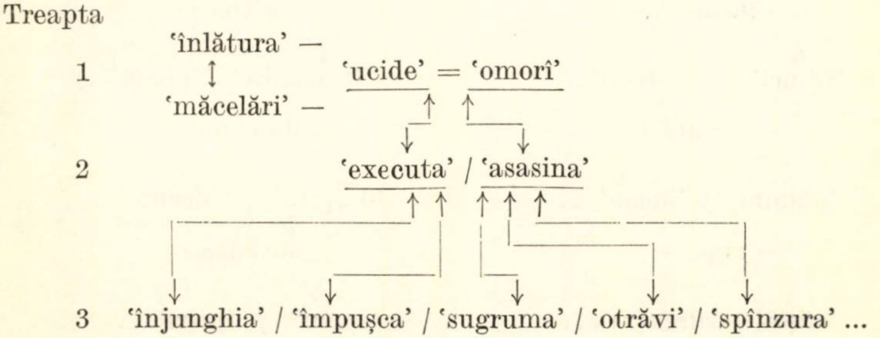
Apărînd în poziția de unități ale unor paradigme semantice sau ale unor subsisteme disponibile atît în cadrul sistemului limbii, cît și în memoria lingvistică a vorbitorului/ascultătorului, anumite sememe ale verbelor conj. II și III sînt caracterizate prin tipurile de relații menționate. O relație de tipul identității se pare că este realizată între 'surîde' = 'zîmbi' ; din dicționare, cel puțin, nu pot fi desprinse nici un fel de elemente divergente, proprii numai unuia din sememe. Cazurile de identitate sînt rare, pe cînd atestări pentru relația de tipul similarității se întîlnesc mai des, drept concretizări ale acestui tip apreciindu-se grupurile 'distruge' — 'nimici' ; 'deține' — 'poseda' ; 'crește' — 'spori' — 'se ridica' ; 'smulge' — 'smuci' ; 'răspunde' — 'replica' — 'riposta' ; 'ajunge' — 'sosi' etc. Deși cele două tipuri relaționale trebuie privite separat din considerente metodice

[20] Vezi concepția lui R. M. Quillian, *Semantic Memory*, în M. Minsky (ed.), *Semantic Information Processing*, Cambridge/Mass./ Londra, 1968, p. 227—270 ; vezi și expunerea lui G. Mounin în *Les problèmes théoriques de la traduction*, Paris, 1963, p. 71 și urm.

[21] Ultimul exemplu este împrumutat din *Dicționar de sinonime* (red. Gh. Bulgăr), (București), 1972, p. 252 ; 'funie' și 'lanț' ar trebui să fie reciproc substituibile în cadrul unui text, de exemplu în : *Ia, strînge funia mai tare!* Or, 'funie' și 'lanț' conțin elemente diferite, care se exclud ; de aceea, cele două sememe nu pot fi sinonime. Astfel de sinonime, în sensul Dicționarului, sînt însă 'legătură' — 'funie' și 'legătură' — 'lanț', dacă obiectele însele servesc la legat. În fond este vorba de o relație între un semem supraordonat 'legătură' și două sememe subordonate 'funie' / 'lanț'. În *Dicționarul de sinonime*, relațiile de identitate, similaritate și supraordonare / subordonare nu par să fie mereu distinse clar, ducînd astfel la anumite nedumeriri.

şi principiale — două obiecte nu pot fi *şi* identice *şi* asemănătoare în acelaşi timp, ci numai unul *sau* altul, dacă nu sînt chiar incomparabile —, o limită strictă este aproape imposibil de trasat între ele ; într-un anumit punct, ambele relaţii se vor atinge, şi va începe disputa dacă este vorba de sememe identice ori similare.

Cel de-al treilea tip relaţional este considerat ca avînd cea mai mare pondere şi importanţă în constituirea unor paradigme semantice. Organizarea ierarhică sub forma supraordonării-subordonării, care îi este proprie, pare să fie modelul predominant pe planul paradigmatic. Tipul acesta, care are şi denumirea de hiperonimie-hiponimie [22], îl realizează adeseori sememele unor lexeme şi paralexeme (combinaţii de lexeme) substantivale şi, în măsură mai mică, sememele unor unităţi adjectivale, adverbiale şi verbale [23]. Totuşi, se presupune că pot fi atestate diferite sememe de la lexeme şi paralexeme verbale, legate între ele printr-o relaţie de supraordonare-subordonare ; atunci, sememele participante vor fi elemente ale unui subsistem paradigmatic (sau, poate, cîmp funcţional-semantic). În scopul demonstraţiei poate fi reamintit sememul 'ucide' :

Această paradigmă, schiţată fragmentar, include următoarele relaţii : de supraordonare-subordonare (liniile cu săgeată şi semnul excluderii/), de similaritate (cu simbolul —) şi de identitate semantică (=). Important este faptul că sememele de pe treapta a treia nu se substituie reciproc într-un text dat — nu poţi otrăvi pe cineva cu puşca, nici chiar dacă puşca este otrăvită —, pe cînd cîte unul din ele poate substitui un semem de pe treapta a doua şi/sau prima. În schimb, sememele de pe prima treaptă pot fi oricînd specificate prin sememe ale celorlalte trepte. Singurele sememe cu elemente generale constante, precum şi cu elemente variabile,

[22] J. Lyons foloseşte termenii mai de mult : vezi J. L., *Structural Semantics*, Londra, 1963 ; J. L., *Introduction to Theoretical Linguistics*, Cambridge, 1969. Comp. E. Agricola, *Semantische Relationen im Text und im System*, Halle, 1972, p. 83 şi urm. ; D. Chiţoran, *Probleme ale cercetării structurale în semantică*, în AUB XVII (1968), p. 463 şi urm., şi *Semantic Relations and Lexical Categories*, în AUB XVIII (1969), p. 73 şi urm.

[23] Din cauza caracterului de oglindire complex, ca şi a proporţiei cifrice foarte ridicate este explicabil de ce sememele unor lexeme şi paralexeme substantivale intră în multiple relaţii de tipul hiperonimiei-hiponimiei. Concretizări de tipul acesta ca

'floare' ori 'rudă'

'garoafă' / 'crin' / 'trandafir'... 'bunic' / 'cumnat' / 'nepot'...

fac parte din inventarul exemplelor devenite clasice. Cu privire la cifra lor, se poate menţiona că peste 31.000 de unităţi lexicale din totalul de aproximativ 50.000 ale DLRM sînt substantive (aproape 63 %), cu un număr mult mai mare de sememe.

disponibile şi nespecificate sînt, evident, 'ucide' şi 'omorî' ; celelalte posedă, pe lîngă complexul de elemente generale, diferite elemente specifice, mai mult ori mai puţin transparente, care fac ca sememele respective să se excludă : sînt comparabile, fără a fi echivalente şi capabile de înlocuire reciprocă. În desfăşurarea comunicării pot apărea ca echivalente 'ucide' $\cong$ 'omorî', 'ucide' $\cong$ 'executa', 'ucide' $\cong$ 'împuşca', 'ucide' $\cong$ 'sugruma' etc., dar nu 'înjunghia' $\ncong$ spînzura' sau 'asasina' $\ncong$ 'executa' şi altele [24].

Evident, sememul 'ucide' nu este singurul exemplu pentru sememe ale lexemelor de conj. III şi II. Există o serie întreagă de lexeme de tipul acesta, care deţin poziţia paradigmatică de hiperonim. Din motive de spaţiu vor fi prezentate numai cîteva exemple, spicuite la întîmplare şi cu desăvîrşire incomplete :

→'scoate'←	→'prinde'←
'dezbrăca' / 'descălţa'...	'înhăma' / 'înjuga'...
→'întinde'←	→'trece'←
'adînci' / 'lărgi'...	'transmite' / 'preda'...
→'bate'←	→'deschide'←
'pălmui' / 'biciui'...	'despica' / 'dezlipi'...
→'rupe'←	→'vedea'←
'sfîşia' / 'zdrenţui'...	'ochi' / 'privi'...

Elementele foarte cuprinzătoare şi, într-un anumit sens, abstracte ale majorităţii sememelor 'face' şi 'avea' creează posibilitatea pentru acestea să funcţioneze de multe ori ca unităţi semantice supraordonate, însă nu atît în cadrul unor paradigme stabilite, cît în procesul comunicativ, unde apar ca substituenţi momentani. Altele în schimb ocupă poziţii de supraordonare mai precis determinate — de exemplu 'transmite' ca hiperonim, 'telefona' / 'telegrafia' ca hiponime —, aşa încît trebuie întreprinsă încercarea de a da un răspuns la întrebarea de ce unele sememe subordonează pe altele. În urma cercetării cu privire la valoarea paradigmatică a sememelor legate de lexemele conjugării a II-a şi a III-a se poate spune că procentajul sememelor cu funcţii de supraordonare din clasele menţionate nu este nicidecum mai scăzut decît acela al sememelor din lexemele participante la clasele I şi a IV-a. Situaţia aceasta se datoreşte, foarte probabil, şi faptului că nu puţine verbe de conj. III şi II reprezintă unităţi complexe

[24] Unui scriitor nu-i va fi indiferent dacă alege pe ,,ucide" ori ,,omorî", deşi, din punctul de vedere semantic, ar putea să fie de acord cu identitatea lor. Apoi se ivesc şi situaţii în care 'asasina' şi 'executa', de pildă, apar un timp alternativ; după clarificarea situaţiei ideologice, unul din sememe este abandonat, dat fiind că elementele lor specifice <mişeleşte> şi <nelegiuit>, respectiv <justificat (legal)> se exclud în definitiv.

cu cîte un singur formant, dar cu mai multe sau chiar multiple sememe, care, din cauza unor elemente ample, slab specificate, figurează adesea ca hiperonime [25].

Fireşte, sememele lexemelor conj. II şi III intră şi în diferite relaţii de opoziţie — antonime, complementare sau conversive. Nu se va insista însă asupra acestor tipuri, deoarece sememele în cauză nu se remarcă în mod deosebit ; de aceea, va fi deajuns, poate, să se dea cîteva exemple : 'aprinde' : 'stinge' ; 'apărea' : 'dispărea' ; 'apune' : 'răsări' ; 'pierde' : 'găsi' ; 'pierde' : 'cîştiga' ; 'răspunde' : 'întreba' ; 'vinde' : 'cumpăra' etc. Toate tipurile relaţionale pot fi împletite în cadrul unei paradigme mari, concretizată, de pildă, de sememele 'muri'.

5.4. Raporturile sintagmatice privesc gradul de compatibilitate în cadrul enunţului linear al unor sememe între ele. Dat fiind că într-un punct anterior (**5.2.**) s-a introdus conceptul de elemente semantice constante şi variabile, discuţia poate fi redusă aici [26]. Variabilele x şi y, în caz de nevoie şi altele, ca u(nde) sau i(nstr), vor fi denumite valenţe ale sememelor [27].

Un grup destul de mare de sememe ale unor lexeme verbale de conj. II şi III dispune de elemente variabile, care permit împletirea acestor sememe cu o sumă ridicată de parteneri. Nu întîmplător se găsesc printre ele sememe ca 'face', 'ţine', 'vedea', 'avea', 'pierde', 'prinde' ori 'scoate' ; valenţele lor sintagmatice deschid, mai ales în privinţa variabilelor x, y, numeroase posibilităţi de colocare. Nu se poate spune acelaşi lucru despre sememe ca 'oxida', 'cloci' sau 'zăvorî', care, cel puţin la una din variabile, îşi pierd libertatea de a atrage sememe fără selecţionare prealabilă. De bună seamă, astfel de cazuri se constată şi la diverse sememe ale lexemelor de conj. II, III ; de exemplu, 'erupe' sau 'se sinucide' au valenţe reduse.

Din seria de sememe cu valenţe ample face parte şi 'pune' : pe lîngă elementul x foarte disponibil, variabila locativă arată şi ea un înalt grad combinatoriu cu alte sememe, deoarece nu se restrînge la indicarea unei anumite direcţii, cum se întîmplă la alte sememe ca 'ridica', 'coborî', 'arbora', 'sumete'. Exemplele, care s-ar putea înmulţi, duc la concluzia că relativ multe sememe din clasele vizate se evidenţiază printr-o disponibilitate sintagmatică remarcabilă.

6. În încheiere vor fi prezentate cîteva observaţii în legătură cu frecvenţa şi distribuţia stilistică a unor verbe din clasele de conjugare III şi II.

6.1. Din păcate, nu avem la dispoziţie un dicţionar de frecvenţă cuprinzător al limbii române actuale. Lucrarea lui A. Juilland / P.H.M.

[25] Stabilirea unor relaţii paradigmatice şi a paradigmelor nu este prea rigidă, în sensul unei sistematizări absolute şi perfecte. Membrii unei comunităţi lingvistice sistematizează numai ce recunosc pe baza realităţii lor înconjurătoare şi ce e necesar în toate actele comunicative. Nu se vor depista exclusiv paradigme cu structuri de supraordonare-subordonare.

[26] Nu intrăm cu aceasta în problematica 'presupoziţiilor', expusă de G. Lakoff şi alţii, precum şi a complexului de 'case grammar', descris de Ch. J. Fillmore.

[27] În privinţa valenţei semantice, cercetările sînt numeroase şi datează de mai multă vreme ; vezi literatura respectivă la W. Porzig, E. Leisi, L. Tesnière, Ju. D. Apresian şi alţii. Conceptul schiţat aici este împrumutat în bună parte din G. Helbig (ed.), *Beiträge zur Valenztheorie*, Halle, 1971.

Edwards/ I. Juilland (FDRW) [28], la care s-a recurs în cele din urmă, nu poate fi numită actuală prin faptul că ia în considerație numai atestări scrise înaintea anului 1941 ; așadar, stadiul zilelor noastre nu este reflectat, ceea ce ar fi de dorit în sensul unei aprecieri cît mai obiective. După marca infinitivală, cele 803 de verbe cuprinse în FDRW și reluate de doi dintre autori în altă lucrare [29] se repartizează în modul următor : 396 în *-a*, 252 în *-i*, 131 în *-e*, 17 în *-ea*, 7 în *-î*. Verbele de conj. III și II se ridică la un procentaj de 18,43 în comparație cu toate celelalte unități. Surprinzător de multe verbe de tipul *-e* și *-ea* ocupă însă ranguri de frecvență superioare : în prima manșă de unități de la unu pînă la o mie figurează 163 de verbe, din care 55—45 în *-e* și 10 în *-ea* — sau 33,74% sînt elemente ale claselor cercetate. Faptul că doar unul din verbele vizate (de conj. III și II) este monosememic [30] sugerează presupunerea că se stabilește o relație, de urmărit pînă la o anumită limită, între gradul de frecvență și numărul de sememe ale unor unități lexicale, în special al unor substantive și verbe. În consecință, unități compuse din diferite lexeme, adică semne lingvistice deosebite, ar trebui să fie mai frecvente în comunicare decît unitățile monolexematice. Dacă o astfel de regularitate funcționează cu adevărat, se poate arăta că există și cazuri contrarii, ce-i drept mai rare : cele cinci lexeme „căluș" nu sînt folosite, probabil, prea des, pe cînd verbe cu un singur semem, ca „ascunde", „distruge", „întrerupe", „obține", „satisface" sau „tinde", vor fi cerute de variate situații create în viața cotidiană. Aici este punctul unde pot interveni și anumite corectări cu privire la constatările din FDRW. Așa, de pildă, lexeme importante și frecvente astăzi în realitatea noastră, ca „conduce", „contrazice", „extinde", „promite", „recurge", „susține" și paralexeme ca „traduce, transpune în viață" sau „trece cu vederea", nu sînt reflectate în lucrarea aceasta, altele, ca „(se) impune", „prevedea", „introduce", „(se) înscrie", „reduce" sau „subscrie", au dobîndit poate o frecvență mai mare decît acum cîteva decenii. În schimb, datele oferite de FDRW sprijină observația că seria verbelor cu multe sememe marcate bine din punctul de vedere paradigmatic și sintagmatic își păstrează, ca și înainte, ranguri de frecvență dominante. Dealtfel, cota-parte a verbelor de conj. III și II în alte inventare, bazate nu atît pe criterii de frecvență, este, de asemenea, considerabilă. Inventarul fondului principal lexical al limbii române stabilit de Al. Graur [31] conține 408 de verbe, din care 89—75 în *-e*, 14 în *-ea* — respectiv 21,81%, elemente de conj. III și II ; corpusul ales de Valeria Guțu Romalo pentru studiul morfologic al verbului [32] include 450 de unități, din care 98—84 în *-e* și 14 în *-ea* —, respectiv 21,78%, elemente ale claselor vizate, iar observațiile lui V. Șuteu asupra frecvenței cuvinte-

[28] A. Juilland, P. H. M. Edwards, I. Juilland, *Frequency Dictionary of Roumanian Words*, Londra—Haga—Paris, 1965.

[29] Vezi A. Juilland, P. H. M. Edwards, *The Rumanian Verb System*, Haga—Paris, 1971.

[30] Verbul a s c u n d e este indicat în DLRM ca avînd un singur sens ; pentru divergențe conceptuale privitoare la descrierea și defalcarea materialului semantic, vezi nota 14.

[31] Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, (București), 1954.

[32] V. Guțu Romalo, *Morfologie structurală a limbii române* (*Substantiv, adjectiv, verb*), București, 1968, p. 332—335.

lor în opera unor scriitori[33] se bazează pe 163 de verbe, din care 50—41 în *-e* şi 9 în *-ea* —, respectiv 36,88%, sînt elemente ale claselor III şi II. Cîteva sondaje efectuate asupra unui text poetic[34] şi a două texte din presa cotidiană[35] au avut ca rezultat constatarea că procentajul unor lexeme de conj. III şi II este destul de ridicat. La primul text s-a ajuns la 33,75%, la celelalte la 26,18%, respectiv 34,65% faţă de suma totală a lexemelor folosite. Totuşi, este indicat ca cifrele acestea să fie interpretate nu în mod absolut, ci cu precauţia cuvenită, deoarece apariţia unor lexeme de conj. III şi II depinde, desigur, de tematica abordată, de anumite limbaje şi moduri de comunicare funcţional-stilistice.

6.2. Cu privire la distribuţia stilistică a verbelor discutate, cîteva adnotări par a fi demne de reţinut. În primul rînd se remarcă faptul că nu abundă conotaţiile pur stilistice, ca [învechit], [arhaizant], [regional], [popular], [familiar], nici conotaţiile privind limbaje speciale, ca [medicină], [juridic], [termen militar] etc., ele nefiind, foarte probabil, mai numeroase decît lexemele unor verbe de conj. I şi IV. Un număr de verbe şi de lexeme ale unor verbe ca c o n c u r g e sau d i r i g e, respectiv „împinge" (4.) sînt marcate ca învechite, î n t i n g e sau p u r c e d e (?) ca populare, î m p r i n d e ca regional, „frige" (4.) ca familiar, d i s j u n g e şi „recunoaşte" (3.) ca termen juridic, respectiv militar etc., dar aceeaşi constatare este valabilă şi pentru unele verbe sau lexeme ale lor din clasele de conjugare I şi IV. Pe de altă parte, devine evident că un grup de verbe de conj. III şi II ori nu are deloc, ori are numai în mod sporadic caracterizări conotative, aşa încît ele dispun de un grad de răspîndire stilistică maxim. Cum e de aşteptat, este vorba iarăşi de elemente lexematice ca „face", „(se) duce", „prinde", „pune", „scoate", „strînge", „trage", „trece", „ţine", „avea", „cădea", „putea", „vedea" şi altele. Din faptul conotaţiei lor stilistice reduse, al apariţiei lor în cadrul mai tuturor limbajelor şi modurilor de comunicare se deduce opinia că astfel de elemente lexicale nu sînt însă periclitate de o slăbire substanţială. Fireşte, unele verbe sînt restrînse la un anumit limbaj sau sînt preferate pe un anumit plan stilistic. Printre ele se vor număra lexeme ca „cunoaşte" — de exemplu: *Industria noastră chimică a cunoscut o dezvoltare vertiginoasă* — sau „se impune" — *Se impune remedierea situaţiei* —, des întîlnite în sfera publicistică, „întrece" — *„Universitatea" întrece o echipă cu renume mondial cu opt la zero* ! —, specific limbajului sportiv, sau „reproduce" ca termen al modului funcţional-stilistic propriu economiştilor. Cu privire la acest aspect, al distribuţiei stilistice, merită să fie relevat faptul că în sfera literară a folclorului românesc persistă încă în mod fericit numeroase elemente ale claselor de conjugare cercetate, ceea ce dovedeşte înaltul lor grad de stabilitate atît în

[33] V. Şuteu, *Bemerkungen zur Häufigkeit der Wörter in den Werken einiger rumänischer Schriftsteller*, în R(R)L V (1960), nr. 1, p. 109—134.

[34] Vezi Ana Blandiana, *Călcîiul vulnerabil. Versuri*, (Bucureşti), 1966. Din 679 de verbe folosite, 229 sînt de tipul de conjugare III şi II.

[35] Vezi ziarul „Scînteia" din 18 iulie 1974. Din totalul de 1.276 de verbe, 334 fac parte din clasele de conjugare III şi II. Celălalt text este *Cuvîntarea tovarăşului Nicolae Ceauşescu la întîlnirea cu activul de partid din judeţul Dolj* — miercuri, 29 mai 1974 — vezi „Scînteia" din 1 iunie 1974, p. 1 şi 3. Cuvîntarea este bogată în verbe : ea cuprinde 635 de verbe sub formă de lexeme şi paralexeme. Nu mai puţin de 220 de unităţi ţin de tipurile cercetate.

sistemul limbii, cît și într-un plan comunicativ care a supraviețuit cu toate schimbările profunde ale culturii materiale.

7. În concluzie, pot fi depistate legături specifice între fenomenul polisemiei, cel semantic, paradigmatic și sintagmatic, precum și al gradului de frecvență și de distribuție stilistică, la unitățile lexicale, iar în cazul de față la verbele claselor de conjugarea a II-a și a III-a. Pe cele arătate mai sus se sprijină părerea că clasele tratate, cele mai omogene dealtfel din punctul de vedere genetic, își păstrează viabilitatea actualmente tot atît de bine ca și în perioadele de dezvoltare din trecut, majoritatea covîrșitoare a elementelor lor nefiind atinse încă de defecte extrem de grave. Potrivit funcționării unor criterii semantice, se poate conchide că numeroase verbe de conjugarea a II-a și a III-a ocupă poziții solide ; aceeași constatare privește și anumite criterii de frecvență și stilistice aplicate la aceste verbe. Ca entități lexicale, ele ar decădea abia atunci cînd formații lor s-ar desființa cu desăvîrșire. Or, un asemenea proces de descompunere completă nu se întrevede în momentul de față cu privire la ambele clase dintr-odată. Se recunoaște însă tendința de trecere a unor verbe din clasa de conjugare a II-a la cea de-a III-a, care a atins un stadiu avansat. Totuși, în sensul unei sistematizări progresive, s-ar menține atunci clasa de conjugare a III-a alături de celelalte clase, din care clasa I este, fără îndoială, cea dominantă în cadrul întregului inventar actual.

Contribuția aceasta, care în nici un caz nu intenționează să prejudicieze studiile fundamentale întreprinse pînă acum în domeniul claselor de verbe schițate aici, își va atinge scopul dacă va fi acceptată ca o posibilă bază de discuție.

La position des IIe et IIIe conjugaisons en roumain

(*R é s u m é*)

L'auteur soumet à un examen critique l'opinion selon laquelle les verbes roumains à infinitif en *-ea* et en *-e* représenteraient des classes morphologiques en voie de disparition. Après avoir donné quelques précisions de nuances sur le caractère instable et improductif des conjugaisons en question, il montre que l'analyse du plan sémantique, la fréquence et la distribution stylistique ne permettent pas de conclure que ces verbes seraient marqués par des phénomènes de dissolution.

Les conjugaisons en question conservent leur viabilité, la plupart de leurs membres — peu nombreux au total — gardant leur position solide dans la langue : ils sont en général polysémantiques, disposent de nombreux sèmes variables, possèdent des semèmes qui entrent en relations paradigmatiques de type supérieur (supraordination — subordination) et présentent une grande disponibilité syntagmatique, ont des rangs de fréquence élevée et un degré de répartition stylistique maximum.

Septembrie 1974

Akademie der Wissenschaften der DDR
Zentralinstitut für Sprachwissenschaft
Berlin

MIOARA AVRAM

DESPRE FORMELE DE PERFECT SIMPLU CU *-ră-* LA SINGULAR

Articolul reconsideră părerea după care formele de perfect simplu cu *-ră-* la singular înregistrate în cîteva gramatici etimologiste din secolul trecut nu ar reprezenta o realitate lingvistică românească, demonstrînd contrariul — cel puțin pentru persoana a 3-a — cu ajutorul unor date dialectale din limba actuală, coroborate cu atestări din unele texte vechi. Se discută diversele explicații propuse pentru acest fenomen și în special ipoteza interpretării formelor în cauză drept urmașe ale mai mult ca perfectului indicativ latinesc.

În cîteva gramatici etimologiste din secolul trecut se găsește un tip de perfect care, sub denumiri diferite și cu unele deosebiri în descriere, era prezentat drept continuator românesc al mai mult ca perfectului indicativ latinesc, servind pentru explicarea prin latină a formelor de plural în *-răm*, *-răți* și *-ră*, impuse treptat în locul celor descendente direct din perfectul simplu al acestei limbi.

G. Seulescu [1], în 1833, numește acest timp „perfect simplu al 2^{le}" și îl notează cu următoarele forme : *lăudărăi* (*văzurăi*, *frînserăi*, *auzirăi* etc.), *lăudărăși*, *lăudără*, *lăudărăm*, *lăudărăți*, *lăudără*. A. T. Laurian [2], în 1840, și după el Ioanne Germaniu Codru [Drăgușanu][3], în 1848, îl numesc „preterit plus-ca-perfect" și îl conjugă cu unele deosebiri față de Seulescu în ce privește desinențele de persoana 1 și a 2-a singular, precum și în ce privește vocala tematică la conjugarea I : *cantàram*, *cantárai*, *cantára*, *cantaràmu*, *cantaràti*, *cantára*, respectiv *jurarăm*, *jurarăi*, *jurară*, *jurarămŭ*, *jurarăți*, *jurară*. T. Cipariu [4] se întîlnește cu Seulescu în denumirea aleasă, „perfectu II", dar în felul cum îl conjugă prezintă mai multe asemănări cu A. T. Laurian și Ion Codru-Drăgușanu (desinența de persoana 1 singular și vocala tematică la conjugarea I) decît cu Seulescu (desinența de persoana a 2-a singular) : *lăudarăm*, *lăudarăși*, *lăudară*, *lăudarăm*, *lăudarăți*, *lăudară*. De notat că în toate aceste gramatici perfectul simplu „I" sau „preteritul perfect", propriu-zis, este cel etimologic, cu singularul curent și astăzi (*lăudai*, *lăudași* [5], *lăudă*), dar cu forme arhaice la persoana 1 și a 2-a plural (*lăudăm*, *ținum*, *bătum*, *dormim*, respectiv

[1] *Grammatică românească seau observații grammaticești asupra limbei românești* pentru școalele normale și ghimnaziale. Partea I-ia etimologhică, Iași, 1833, p. 111.

[2] *Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romanae in utraque Dacia vigentis vulgo valachicae,* Viena, 1840, p. 112—113, 139, 140 etc.

[3] *Rudimentele gramaticei române. Estrase din Tentamen criticum...*, Ploiești, 1848, p. 39, 50.

[4] *Gramateca limbei române.* Partea I *Analitica,* București, 1869, p. 297.

[5] La Seulescu verbele de conjugarea I au și la acest tip vocala tematică *ă* la toate persoanele : *lăudăi, lăudăși, lăudă* (p. 111). Acest vocalism regional este indicat pentru singular și de Aron Pumnul în *Grammatik der rumänischen Sprache für Mittelschulen,* Viena, 1864, p. 137 : *aroeĭ, aroeșĭ, aroe.*

lăudat sau *lăudaţi* [6], *ţinut* sau *ţinuţi*, *bătut* sau *bătuţi*, *dormit* sau *dormiţi*), uneori şi la a 3-a plural (*lăudaru*(*e*)[7]), în timp ce alte gramatici anterioare sau contemporane cu ele au un singur perfect simplu, fie numai cu formele vechi la persoana 1 şi a 2-a plural (Ienăchiţă Văcărescu [8]), fie numai cu cele noi (Macarie [9], C. Diaconovici-Loga [10], Eliade [11], Golescu [12]), fie cu forme duble cel puţin la conjugarea a II-a şi a III-a (vezi S. Micu şi G. Şincai [13], I. Alexi [14]).

Tipului de perfect cu *-ră-* la toate persoanele i s-a adus în repetate rînduri obiecţia că nu ar fi avut o existenţă reală în limba română. Chiar dacă unii cercetători ulteriori au admis explicaţia prin mai mult ca perfectul latinesc a unor persoane (toate persoanele pluralului sau numai persoana a 3-a plural) ale perfectului simplu de tip curent, se pare că nimeni nu a acordat credit paradigmelor complete de ,,perfectul al II-lea'' din gramaticile citate ca reprezentînd altceva decît o ,,invenţie'' [15], o reconstrucţie sau o ,,imitaţie''[16] după latină. Către această suspiciune — determinată şi de orientarea latinistă a autorilor în cauză — pot conduce atît ezitările remarcate mai înainte în desinenţele înregistrate pentru singular, cît şi observaţia, pe care o fac înşişi doi dintre autorii citaţi, anume Seulescu [17] şi Cipariu, asupra întrebuinţării acestui timp la plural; Cipariu vorbeşte chiar de împletirea ,,în uz'' a celor două tipuri de perfect distinse de el într-o paradigmă care reprezintă tipul impus în limbă : ,,personele acestoru doue perfecte in usu nu numai se amesteca, ci se sî confundu intru atât'a, câtu dein perfectulu I acumu mai numai numerulu sing. se usiteza, er' dein perf. II numai personele plurali''[18].

[6] La Seulescu *lăudăţi*.
[7] Cipariu, *loc. cit.*
[8] *Observaţii sau băgări dă seamă asupra regulelor grammaticii rumâneşti*, Viena, 1787.
[9] Vezi Mariana Costinescu, *Normă şi dialect în primele gramatici româneşti*, în SLLF II, Bucureşti, 1972, p. 23.
[10] *Grammatica romanească pentru îndreptarea tinerilor*, Buda, 1822. Ediţia Olimpia Şerban şi Eugen Dorcescu, Timişoara, 1973, p. 105, 110 etc.
[11] *Grammatică românească*, Sibiu, 1828, p. 52, 55, 58, 61.
[12] *Băgări de seamă asupra canoanelor gramăticeşti*, Bucureşti, 1840, tabelele de la p. 32.
[13] *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, Buda, 1780, p. 40 *(laudaram, laudarati)* şi p. 49 *(dormiram, dormirati)* faţă de 42 *(tacum*, vel *tacuram; tacut*, vel *tacurati)* şi 45 *(batum*, vel *baturam; batut*, vel *baturati)*. În ediţia a II-a, 1805, *tacuti*, vel *tacurati* (p. 57); *batuti*, vel *baturati* (p. 60).
[14] *Grammatica Daco-Romana sive Valachica*, Viena, 1826, p. 96—97 şi 110—111 faţă de 101 şi 106.
[15] Discuţia s-a dus aproape exclusiv cu referire la Cipariu, care a fost acuzat de inventarea timpului ,,perfectu II'' : Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, [ediţia a II-a, Bucureşti] 1956, p. 760 afirmă că acest timp ,,n-a avut niciodată fiinţă în limba noastră'' ; vezi şi Mariano Baffi, *Le grammatiche della lingua romena (rassegna storica)*, în ,,Cultura neolatina'' XIX (1959), fasc. 1—2, p. 113 (,,non è stato mai in uso nella lingua romena''), şi Ion Gheţie, *Societatea Academică Română şi unificarea limbii române literare*, în LR XV (1966), nr. 5, p. 526 (,,nu l-am întîlnit în nici o lucrare de istorie sau de dialectologie a limbii române''). În apărarea lui Cipariu s-a arătat pînă acum doar faptul că acest timp figurase înaintea sa în gramaticile lui Seulescu şi Laurian : vezi Rosa del Conte, *Le ,,invenzioni'' di T. Cipariu*, în ,,Cultura neolatina'' XXII (1962), fasc. 1—2, p. 166, şi Mioara Avram, *Prima gramatică academică a limbii române*, în LR XV (1966), nr. 5, p. 496.
[16] Romulus Ionaşcu, *Gramaticii români. Tractat istoric despre evoluţiunea studiului gramaticei limbei române de la 1757 pînă astăzi*, Iaşi, 1914, p. 122, califică astfel singularul în *-răi*, *-răşi*, *-ră* de la Seulescu.
[17] ,,În numerul pl. este cel mai întrebuinţat'' (*lucr. cit.*, p. 148).
[18] *Lucr. cit.* I, p. 299.

Contribuţia de faţă îşi propune în primul rînd o reconsiderare a părerii după care formele de perfect cu *-ră-* la singular din gramaticile menţionate nu ar reprezenta o realitate lingvistică.

Pentru persoana a 3-a singular existenţa unei forme de perfect în *-ră* a mai fost relevată în diverse ocazii, fără a fi niciodată pusă în legătură cu paradigma vechilor gramatici. Pe de o parte, Leca Morariu [19] a semnalat asemenea forme în cîteva texte — preponderent moldoveneşti — de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui de al XIX-lea (Isopia braşoveană, Codicele pătrăuţean, Codicele dornean, Alexandria lui I. Arhip, „Războiul Troadei" din Codicele C. Popovici, Isopia voroneţeană), emiţînd ipoteza — acceptată ulterior de Al. Procopovici — că ele ar putea fi etimologice, descendente ale mai mult ca perfectului indicativ latinesc, iar *Istoria limbii române literare*[20] de Al. Rosetti, B. Cazacu şi Liviu Onu descoperă exemple de acelaşi tip în poeziile lui Costache Conachi (1778—1849). Pe de altă parte, s-au înregistrat forme de acest fel şi în limba actuală : am în vedere atît unele atestări sporadice, din texte populare sau literare, care au primit explicaţii aplicabile unor fenomene accidentale, fiind interpretate în general ca fapte de sintaxă (acorduri după înţeles sau prin atracţie), de stilistică (elemente de exprimare solemnă, cu valoare emfatică) sau de versificaţie (cerinţă a rimei)[21], cît şi datele oferite de *Atlasul lingvistic român* [22] — în special ALR II — şi de anchetele recente pentru *Noul atlas lingvistic român pe regiuni*, care demonstrează caracterul morfologic al acestui fenomen, mai puţin accidental decît păruse. În ALR I[23] şi II[24] forme cu *-ră* la persoana a 3-a singular a perfectului simplu sînt înregistrate în 7 puncte din Ardeal (în special din nord-vest)[25], 2 din Moldova de sud [26] şi 3 din Muntenia [27]; pe baza anchetelor pentru NALR Muntenia şi pentru Arhiva fonogramică a limbii române, Victorela Neagoe [28] a stabilit că aceste forme alcătuiesc arie compactă în nord-estul Munteniei şi sudul Moldovei, identificîndu-le, cu frecvenţă diferită, în 33 de localităţi din judeţele Dîmboviţa, Prahova, Buzău, Brăila, Vrancea şi Galaţi, la care se adaugă un punct izolat din nordul

[19] *Războiul Troadei după Codicele Const. Popovici (1796)*, Cernăuţi, 1924, p. 45.

[20] Vol. I, ediţia a II-a, Bucureşti, 1971, p. 569: „Perfectul simplu. La pers. 3 sg se foloseşte greşit, ca în unele graiuri populare, forma de pers. 3 pl."

[21] Pentru toate aceste explicaţii vezi Al. Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 248. Pentru atestări populare recente (din Muscel) vezi Ovidiu Bîrlea, *Antologie de proză populară epică*, [Bucureşti] 1966, I, p. 101.

[22] Prezentate parţial de Alexandru Georgescu, *Perfectul simplu în dialectul dacoromân. Observaţii asupra răspîndirii geografice a perfectului simplu în dacoromână*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, 1958, p. 317—324, care conchide că „persoana a III-a [singular]... este deseori înlocuită cu persoana a III-a plural".

[23] Întrebarea 2049 (văzui); vezi Al. Georgescu, *lucr. cit.*

[24] Hărţile 1978 (cîntă; cîntară), 1981 (văzui; văzură), 1989 (spuse; spuseră), 1992 (auzi; auziră), 1995 (omorî; omorîră), 2163 (fuse; fuseră), 2204 (dădu; dădură) şi note marginale la hărţile 2172 (avui), 2226 (stătui) şi 2236 (băui) din ALR II *Serie nouă*, vol. al VII-lea (= ALR SN VII), 1972.

[25] Consecvent în punctele 272, 284 şi 316, numai la unele verbe în punctele 250, 279, 346 şi 574.

[26] 592 şi 605.

[27] 720, 748 şi 784.

[28] *Despre -ră- în formele de perfect simplu şi de mai mult ca perfect*, în FD VIII, Bucureşti, 1973, p. 129—139.

Olteniei (Boişoara, jud. Vîlcea)[29]. Datele furnizate de NALR Muntenia sînt deosebit de preţioase întrucît exclud interpretarea formelor în discuţie drept apariţii întîmplătoare nu numai datorită ariei atît de întinse a fenomenului [30], ci şi datorită faptului că de astă dată atestările — obţinute atît prin chestionar, cît şi prin texte — provin dintr-o regiune în care perfectul simplu este un timp viu, ceea ce nu permite ipoteza unei soluţii ad-hoc pentru o formă necunoscută [31]. Această ipoteză poate fi luată în seamă pentru punctele din Ardeal în care ALR II atestă fenomenul, dat fiind că ele aparţin ariei în care perfectul simplu nu este întrebuinţat (sau, în cel mai bun caz, sînt de la periferia ariei lui de răspîndire)[32] şi în care, în consecinţă, răspunsurile date cu privire la acest timp sînt din principiu dubioase; cu toate acestea şi în ciuda unor lacune şi ezitări notate chiar în punctele respective, regularitatea atestărilor, la verbe diferite, în unul şi acelaşi punct, poate fi invocată ca un element de oarecare certitudine.

E interesant de observat că în cîteva dintre aceste puncte ardeleneşti din ALR II (272, 284 şi 346) s-a înregistrat, la unicul verb de conjugarea I supus anchetei, forma de persoana a 3-a singular şi plural *cîntără* [33], care confirmă felul în care se prezintă în gramatica lui Seulescu vocala tematică a timpului în discuţie, cu *ă* în locul mai răspînditului *a*. Vezi şi formele de persoana 1 şi a 2-a plural *cîntărămᵘ* (pct. 272), respectiv *cîntărăţ* (250 şi 272).

Pentru epoca gramaticilor lui Seulescu, Laurian şi Cipariu existenţa reală pe plan regional a formelor cu *-ră* la persoana a 3-a singular a perfectului simplu mi se pare probată de faptul că aceste forme apar criticate din punctul de vedere al limbii literare. În această privinţă este de primă importanţă mărturia lui I. Eliade Rădulescu [34]: condamnînd fără drept de apel [35] forme ca „omul *făcură*, *venіră*, *cîntară*, în loc de *făcu*, *veni*, *cîntă*", el ne furnizează informaţii preţioase asupra localizării, frecvenţei şi utilizării funcţionale a acestor forme, întîlnite „în Moldavia... foarte des şi în scris şi în vorbă". E de notat că Cipariu însuşi a trecut printr-o fază în care critica „formarea personei a 3 sing. in *-ră* cá si in plurale, dîcundu si scriendu *elu se dusără*, *venіră* etc. in locu de *se duse*, *veni*" drept „una smentela in acestu tempu, ce pre alocuria se pare prea inradecinata in gur'a poporului, sî de acì trece une ori si in scrisorile publicate"[36].

[29] Autoarea defineşte această arie drept „zona subcarpatică, avînd ca limită de est şi de sud cursul rîului Ialomiţa" (*lucr. cit.*, p. 132); e vorba, evident, de v e s t, nu de „est".

[30] Lucru relevat de autoarea citată la p. 132.

[31] Victorela Neagoe arată chiar, pentru Muntenia, că „în zona în care perfectul simplu nu se foloseşte (sau se foloseşte foarte puţin...) nu constatăm extinderea elementului *-ră*- la singular" (p. 134).

[32] Pentru aceste arii vezi I. Pătruţ, *Referitor la evoluţia sistemului verbal românesc*, în FD VI, Bucureşti, 1969, p. 131—134, şi harta de la p. 132.

[33] În pct. 284 sg. *cîntără*, pl. *cîntără*.

[34] *Scrisoare la D. Caminarul C. Negruţi* din 1838, citată după Ion Heliade Rădulescu, *Scrieri lingvistice*. Ediţie... de Ion Popescu-Sireteanu, Bucureşti, 1973, p. 102—103.

[35] „Dar pentru că ziceţi dumneavoastră *cîntară* la singl. grămatica generală a rumânilor nu poate îngădui ca această termenaţie să rămîie de număr singl. Ci fiecărui rumân, fie moldovean, fie muntean, o să-i dicteze a zice că e de număr plurl."

[36] *Principia de limba si de scriptura*, Blaj, 1866, p. 177.

Pentru celelalte două persoane ale singularului situaţia nu se prezintă la fel de favorabil ca pentru persoana a 3-a, atestările unor forme de perfect cu *-ră-* fiind aici numai accidentale şi mult mai puţin sigure. O formă de persoana a 2-a singular *avurăşi* a fost semnalată [37] la Ioan Barac, la începutul secolului trecut, iar ALR II înregistrează izolat o formă *cîntarăi* pentru persoana 1 şi a 2-a singular (SN VII 723/h. 1977)[38]. Un argument indirect pentru posibilitatea existenţei unui perfect simplu cu *-ră-* la persoana 1 şi a 2-a singular ar putea fi găsit însă în formele regionale de mai mult ca perfect cu *-ră-* la aceste persoane : *eu munciserăm*, *terminaserăm*, respectiv *tu cîntaserăşi*, *fugiserăşi*, *avuseserăşi* ş.a., care au fost înregistrate în anchetele NALR [39] în cîteva localităţi munteneşti şi moldoveneşti de unde s-au notat şi forme de perfect simplu 3 sg. în *-ră*. În orice caz, trebuie remarcat că şi la persoana 1 şi a 2-a singular puţinele atestări ale formelor de perfect cu *-ră-* confirmă felul cum le-au notat vechii gramatici, care, dacă nu le-au cunoscut în totalitatea lor [40] din realitate, le-au intuit în spiritul limbii. Faptul e demn de menţionat cu atît mai mult cu cît forma în *-răi* dată de Seulescu pentru persoana 1 singular şi de Laurian pentru a 2-a (vezi acum *cîntarăi* cu ambele valori) sau forma în *-răşi* dată de Seulescu şi Cipariu pentru persoana a 2-a (vezi *avurăşi* la Barac) nu pot fi raportate direct la formele latineşti în *-ram*, *-ras*.

Considerînd că, prin cele spuse pînă aici, existenţa regională a unor forme de perfect simplu cu *-ră-* la singular a fost demonstrată — cel puţin în ce priveşte persoana a 3-a — pentru ultimele două secole, urmează să abordăm problema vechimii acestor forme şi a explicaţiei lor : sînt ele forme vechi, etimologice (organice), urmaşe ale mai mult ca perfectului indicativ latinesc, sau inovaţii analogice? Ambele poziţii au fost susţinute pînă acum. Lăsînd la o parte pe vechii gramatici care derivau integral din mai mult ca perfectul latinesc paradigma unui al doilea perfect simplu[41], Leca Morariu [42] presupunea şi Al. Procopovici [43] era convins că „forma *cîntară* de persoana a 3-a a aoristului este ... străveche"; Procopovici arată că „uzul ei trebuie să fi fost întotdeauna foarte restrîns, atît de restrîns, încît a putut să rămînă mai întîi în afară de scrisul românesc, spre

[37] De Alf Lombard, *Le verbe roumain. Étude morphologique*, I, Lund, 1954, p. 248, după H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, I. Band A—C, Bucureşti, 1903, s.v. *avea*.

[38] Necunoscînd aceste exemple de la Barac şi din ALR, Nicolae Mocanu, în recenzia pe care o face articolului citat al Victorelei Neagoe, încearcă să explice „faptul că în paradigma perfectului simplu nu s-a atestat nici o formă de pers. I—II sg. cu *-ră*" prin aceea că „structura sonoră a persoanelor acestui timp nu permite introducerea elementului sufixal : *cîntai* + *ră* nu poate da **cîntarăi* etc."; vezi CL XVIII (1973), nr. 2, p. 351.

[39] Vezi Victorela Neagoe, *lucr. cit.*, p. 137.

[40] Fac această rezervă întrucît, observînd că referirile (şi criticile) directe la forme întîlnite de gramatici se limitează la persoana a 3-a singular, nu exclud posibilitatea ca la celelalte două persoane să fi recurs la completări ale paradigmei.

[41] De remarcat că Seulescu, *lucr. cit.*, p. 148, deşi considera acest timp format din mai mult ca perfectul indicativ latinesc (< *laudaram*, *laudaras*, *laudarat* etc.), descria didactic formarea lui de la perfectul simplu prin intercalarea lui *-ră-* înaintea desinenţei *-i*, *-şi*, ceea ce explică direct formele în *-răi*, *-răşi* date de el, dar lasă nelămurită problema raportului cu etimonul propus.

[42] *Loc. cit.*

[43] *Aoristul în raport cu alte timpuri şi moduri*, în „Revista filologică" II (1928), nr. 1—2, p. 31.

a-şi face apariţia numai în mod incidental, în vremuri mai recente"[44], ba, mai mult, el speră că „s-ar putea poate ca să mai descoperim în vro pagină veche sau în vrun dialect contemporan şi un *cîntară*[45] de persoana 1-a, nebăgat în samă pînă acum sau considerat ca o formă greşită, pentru că aveam această idee preconcepută că plusquamperfectul latinesc a dispărut fără de nici o urmă din româneşte". Dimpotrivă, O. Densusianu[46] susţine că formele dialectale de 3 sg. în *-ră* „— care apar de altminteri destul de tîrziu, cînd *cîntarăm*, *cîntarăţi*, prin analogie cu *cîntară* (3 pl.), înlocuiseră pe *cîntăm*, *cîntat* — trebuie interpretate altfel, ca rezultatul aceleiaşi analogii care a acţionat şi asupra persoanei a 3-a sg. (*cîntară* a putut lua naştere în cîteva regiuni după ce *-ră* de la 3 pl. fusese introdus la 1 şi 2 pl.)", iar Victorela Neagoe[47], care recurge la aceeaşi explicaţie prin extinderea elementului *-ră-* de la plural — transformat dintr-un element desinenţial de marcare a numărului în unul sufixal de marcare a timpului — califică explicit fenomenul drept „inovaţie".

Împotriva caracterului etimologic al formelor de perfect simplu cu *-ră-* la alte persoane decît a 3-a plural ar părea să vorbească lipsa lor din cele mai vechi texte dacoromâne, ca şi din dialectele sud-dunărene. Într-un articol relativ recent C. Frîncu[48] a datat apariţia în texte a formelor de persoana 1 plural în *-răm* de la 1776 (un document din Oltenia), iar ulterior Mariana Costinescu[49] a împins cu patru ani înapoi această datare, relevînd ca prime atestări formele date în gramatica manuscrisă a lui Macarie din 1772 ; în 1780, după cum s-a mai arătat, formele în *-răm*, *-răţi* sînt înregistrate în gramatica lui S. Micu ca forme unice la verbele de conjugarea I şi a IV-a şi ca dublete la cele de conjugarea a II-a şi a III-a[50]. Pentru a se ajunge în 1772 şi 1780 la consemnarea în gramatici din regiuni diferite a acestor forme, e de presupus însă că ele trebuie să fi existat şi să fi avut o oarecare răspîndire cu mult înainte, de aceea nu mi se pare acceptabilă concluzia lui Frîncu după care aceste forme nu pot fi datate nici măcar din secolul al XVII-lea — cum au susţinut fără material unii autori —, ci numai de la „sfîrşitul secolului al XVIII-lea"[51].

Pentru persoana a 3-a singular cele mai vechi atestări sigure aduse pînă acum în discuţie datează din 1784 (Isopia braşoveană)[52]. S-ar putea însă ca cel mai vechi exemplu să fie unul din secolul al XVI-lea, interpretat de Elena Carabulea[53] ca un acord curios, „greu de explicat" :

[44] El nu cunoştea însă decît formele semnalate de Leca Morariu din texte din jurul anului 1800, la care adaugă în mod greşit forma de mai mult ca perfect 3 sg. *însărasără*, înregistrată de I. A. Candrea în *Graiul din Ţara Oaşului*.

[45] Aceasta ar fi trebuit să fie forma normală din punct de vedere etimologic ; vezi toată paradigma la Procopovici, *lucr. cit.*, p. 12.

[46] *Histoire de la langue roumaine*, II, Paris, 1914, p. 222.

[47] *Lucr. cit.*, p. 131, 133, 139.

[48] *Din istoria perfectului simplu românesc: formele de persoana I şi a II-a plural cu sufixul -ră-*, în „Anuar de lingvistică şi istorie literară" XVIII (1967), p. 175—191.

[49] *Loc. cit.*

[50] Vezi mai sus nota 13.

[51] *Lucr. cit.*, p. 187 ; vezi şi 186.

[52] Vezi Leca Morariu, *lucr. cit.*, p. 45.

[53] *Acordul după înţeles şi prin atracţie în limba română veche*, în LR XIV (1965), nr. 5, p. 597 ; autoarea citată dă aici încă un exemplu din acelaşi text (*Şi Nahor însurară-se*), care însă, la controlul cu originalul, se dovedeşte a fi un plural normal, cu subiect multiplu (*Avraam şi Nahor*). Forma *acaţără*, considerată de I. Rizescu, *Pravila ritorului Lucaci*, Bucureşti, 1971,

Din acest pămînt ***rădicară-se*** *după aceea A s u r și zidi Nenivia, Rehobot...* (Palia de la Orăștie), dacă nu cumva „folosirea predicatului la plural s-ar putea datora înțelesului colectiv al substantivului Asur = cei din neamul Asur". Depistarea exemplelor de acest fel în texte este într-adevăr îngreunată de necesitatea distincției față de posibilele acorduri după înțeles (exemple de tipul *toată cetatea ieșiră, tot nărodul văzură, și să mirară mulțimea*) sau prin atracție *(căzură asupra împărăției putearea oamenilor)*[54].

În acest sens s-au interpretat dealtfel și exemple din limba modernă atîta vreme cît ele fuseseră înregistrate numai sporadic : acorduri după înțeles [55] în situații ca *îl jelиră și poporul, oastea întinseră fuga* și prin atracție [56] în *lor li se făcură milă, li să părură.* Exemplele care nu se încadrau în aceste fenomene sintactice au primit fie o explicație prin necesități prozodice, atunci cînd proveneau din versuri populare și se găseau la rimă *([el] luară* rimînd cu *-nsoară, [Gruia] lucrară* rimînd cu *țară)*[57], fie, mai ales, una de ordin stilistic, atribuindu-se formelor respective o valoare emfatică, de exprimare solemnă, pe care Al. Graur [58] a pus-o în legătură cu prestigiul perfectului simplu ca timp exclusiv literar în unele regiuni. Această ultimă explicație pare adecvată pentru exemplele cu singularul *muriră* pe lîngă un subiect personal *(muriră și bietu X)*, eventual și pentru alte verbe cu un asemenea subiect (de pildă, *ziseră bătrînu*), dar ea nu se mai potrivește pentru exemple de felul lui *Să dusără găndacul* sau *O mîță intrară într-o șatră* din texte vechi (Isopia brașoveană, respectiv voronețeană) sau *Cu calu dumneavoastră-n ce zi să-ntîmplară?* dintr-un text dialectal actual (citat de Victorela Neagoe). Faptul că exemplele adunate de Al. Graur în 1935 cu singulare în *-ră* care nu pot fi explicate ca varietăți de acord provin din județele Ialomița, Tecuci și din Maramureș, adică exact din regiunile (sau de la limita cu regiunile) în care ALR și NALR au notat regulat un *-ră* la persoana a 3-a singular nu mi se pare o coincidență întîmplătoare; vezi și originea locală a lui Conachi dintr-o zonă de acest fel. Aș remarca și faptul că unul din exemplele reproduse de Al. Graur dintr-un colind maramureșean —și interpretat ca avînd un *-ră* „facultativ... pentru rimă și ritm"[59]—conține trei verbe de conjugarea I cu perfectul simplu 3 sg. și pl. în *-ără*, deci cu vocala tematică pe care am întîlnit-o în gramatica lui Seulescu și în cîteva puncte ale ALR II din această regiune : *De ziuă se revărsără Trei cocoși mîndri cîntără Iuda-n talpe se sculără.*

Coincidențele cu vechile gramatici nu se reduc însă la formele înregistrate în zilele noastre [60], ci privesc și unele explicații ale lor. Pînă și

p. 83, perfect simplu „probabil pers. a III-a sg.", apare într-un context nu prea clar (245^v/14), dar, după părerea mea, reprezintă persoana a 3-a plural a prezentului verbului regional *acățăra*, nu *acăța*, la care figurează în indicele ediției, p. 187, unde însă autorul o dă ca plural !

[54] Vezi numeroase acorduri de acest fel la O. Densusianu, *lucr. cit.* II, p. 393—394, și la Elena Carabulea, *lucr. cit.*

[55] Vezi Al. Graur, *Acordul după înțeles,* în „Viața românească" 1938, nr. 11, p. 76—85.

[56] Vezi J. Byck, *L'accord du verbe avec l'objet,* în BL VII (1939), p. 143—144.

[57] Vezi Tache Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului,* București, 1925, p. LXXV și A. Graur, *-re et* ***-ră*** *facultatifs,* în BL III (1935), p. 182—183.

[58] *Loc. cit.* și *Tendințele...* p. 248.

[59] *Ibidem.*

[60] De adăugat că și forma fără *-ră* la persoana a 3-a plural, pe care Seulescu o dă la „perfectul simplu 1-iu" : *lăudără* și *lăudă", „văzură* și *văzu", „întinseră* și *întinse", „auziră* și *auzi",* p. 148 (uneori acordîndu-i întîietatea, în ordinea *„lăudă si lăudără"* p. 114; vezi

explicaţia de natură stilistică prin invocarea tonului solemn şi emfatic poate găsi un precursor indirect în Eliade Rădulescu, care, crezînd că *el făcură* — ca şi *el au făcut* — se poate explica printr-o influenţă cărturărească a unui procedeu din ebraică, arăta că textele biblice „pentru grandios, pentru dumnezeire şi puterile cereşti au întrebuinţat verbul la număr plural"[61]. Dar mai interesant de relevat, pentru restabilirea priorităţii, este faptul că Cipariu [62] s-a gîndit la posibilitatea ca formele de perfect simplu cu *-ră-* la 3 sg., 1 şi 2 pl. să fie o inovaţie („una innoitura") datorată analogiei, numită de el „legea asemanatiunei" (vezi mai tîrziu această explicaţie la O. Densusianu şi, acum în urmă, la Victorela Neagoe) şi că a indicat explicit cauza succesului lui *-răm* şi *-răţi* în necesitatea de evitare a omonimiei perfectului simplu cu prezentul la conjugarea I şi a IV-a (explicaţie general admisă astăzi, dar a cărei paternitate a fost atribuită recent de C. Frîncu [63] lui Al. Lambrior).

În ce priveşte explicaţia perfectului simplu în *-ră-* ca urmaş al mai mult ca perfectului indicativ latinesc, ea a avut o soartă complexă şi contradictorie, fiind admisă sau respinsă în diverse grade. Faţă de Seulescu, Laurian şi, în cele din urmă, Cipariu, care considerau că paradigma mai mult ca perfectului latinesc în *-veram* > *-ram*, *-veras* > *-ras*, *-verat* > *-rat* etc. s-a transmis românei integral — cel puţin pentru o vreme — într-un tip de perfect simplu cu *-ră-* la toate persoanele, şi faţă de W. Meyer-Lübke [64], O. Densusianu [65], Alf Lombard [66] şi C. Frîncu [67], care se situează la polul opus, neadmiţînd nici o urmă din mai mult ca perfectul latinesc în perfectul simplu românesc, există numeroşi cercetători care admit intervenţia parţială a unor forme de mai mult ca perfect, limitată la unele persoane, ceea ce face din perfectul simplu un timp mixt din punct de vedere etimologic [68]. Cea mai răspîndită este părerea după care numai persoana a 3-a plural a perfectului simplu provine din mai mult ca perfect (vezi Al. Lambrior [69], I. Şiadbei [70], Al. Rosetti [71], tratatul academic *Istoria limbii române* II[72]), dar unii cercetători extind această explicaţie fie la toate persoanele pluralului (Fr. Diez [73] şi, recent, H. Mihăescu [74]),

şi 119, 123), desigur pentru a diferenţia astfel cele două tipuri de perfect şi la această persoană, îşi găseşte corespondente reale — cu explicaţii de ordin analogic — atît în unele răspunsuri izolate din ALR II SN VII (*spuse* în pct. 362 şi 728/h. 1989; *zise* pct. 728 şi 762/h. 1987), cît şi în unele atestări din texte de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea (vezi M. Gaster, în „Revista pentru istorie, archeologie şi filologie" VII (1894), p. 337, şi Leca Morariu, *lucr. cit.*, p. 43 şi 78.

[61] *Lucr. cit.*, p. 103.

[62] *Principia...*, p. 177—178.

[63] *Lucr. cit.*, p. 184, nota 24.

[64] *Grammaire des langues romanes*, II, Paris, 1895, p. 335.

[65] *Lucr. cit.* II, p. 222: „supravieţuirea în română a mai mult ca perfectului indicativ latinesc nu e deloc probată".

[66] *Loc. cit.*

[67] *Lucr. cit.*, p. 183.

[68] Vezi Al. Procopovici, *lucr. cit.*, p. 8: „într-însul se amestecă forme de diferite timpuri latine. Aoristul nostru este aşadară un timp mixt".

[69] *Carte de citire*, Iaşi, 1882, p. XXVII şi urm.

[70] *Le sort du prétérit roumain*, în „Romania" LVI (1930), p. 344.

[71] *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 153.

[72] Bucureşti, 1969, p. 96 şi 264.

[73] *Grammatik der romanischen Sprachen*, Bonn, 1882, p. 595.

[74] *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului Roman*, Bucureşti, 1960, p. 145.

fie la persoana a 3-a singular (Al. Procopovici [75]), fie la întreg pluralul și la persoana a 3-a singular (Leca Morariu [76]).

Situația din restul Romaniei nu ajută la lămurirea problemei etimologice aici în discuție, dar e interesant de observat că, în oricare dintre ipotezele avansate, perfectul simplu românesc se poate întîlni cu corespondente din alte limbi romanice, întrucît în unele se păstrează diverse urme ale mai mult ca perfectului indicativ latinesc — fie în paradigmă completă (e, pînă astăzi, cazul portughezei), fie numai la unele persoane (persoana a 3-a singular a imperfectului într-un dialect sard, aceeași persoană cu valoare de perfect și de condițional în vechea franceză)[77], iar în altele s-a produs inovația extinderii lui -*r*- de la persoana a 3-a plural a perfectului la alte persoane ale aceluiași timp (în provensală la toate afară de 3 sg., în catalană la toate afară de 1 și 3 sg.)[78]. Distincția stabilită de Karl Bottke, după care româna s-ar deosebi de celelalte limbi romanice prin aceea că „elementul -*r*- este restrîns la formele de plural"[79], nu e valabilă decît pentru româna literară, din moment ce regional există forme cu -*ră*- la singular.

Victorela Neagoe are dreptate să spună că în această situație -*ră*- are alt statut morfologic decît în limba literară (nu e element desinențial — marcă a pluralului —, ci sufixal — marcă a timpului —), dar, întrucît etimologia formelor respective e încă nerezolvată, este mai prudent să se evite precizarea sensului în care a avut loc transformarea, căci nu știm dacă desinența a devenit sufix [80] sau invers : în ipoteza derivării unui tip de perfect simplu din mai mult ca perfectul indicativ latinesc, -*ră* ar putea fi vechi la singular, cu valoare originară de sufix temporal. Cu extinderea recentă, analogică, a lui -*ră* avem a face în mod incontestabil numai la mai mult ca perfectul derivat din conjunctiv — în limba literară exclusiv la plural, regional și la singular [81] —, precum și la celelalte timpuri la care apare — regional — în formele de plural (mai des la perfectul compus, rar și la imperfect, viitor, prezent indicativ și conjunctiv)[82].

[75] *Lucr. cit.*, p. 12 și 31.

[76] *Lucr. cit.*, p. 45 și 102, și *Morfologia verbului predicativ român*, în „Codrul Cosminului" I (1924), p. 15. Autorul face o deosebire între persoana a 3-a pl. și celelalte persoane în privința certitudinii acestei etimologii : „indicativul pluscvamperfectului păstrat în p. 3 pl. a aoristului (și poate și-n p. 3 sg. și p. 1 și 2 pl. din aorist)".

[77] Vezi K. Togeby, *Le sort du plus-que-parfait latin dans les langues romanes*, în „Cahiers Ferdinand de Saussure" 23, 1966, p. 176—182, și *Istoria limbii române* II, p. 96. C. Frîncu, *lucr. cit.*, p. 175, crede greșit că acest timp e „nepăstrat în afară de spaniolă în nici o limbă romanică".

[78] Vezi Karl G. Bottke, *Rumanian Imperfect, Perfect and Pluperfect Indicative*, în „Orbis" IX (1960), 1, p. 117.

[79] *Ibidem*, p. 118.

[80] Vezi afirmațiile autoarei, *lucr. cit.*, p. 132—133: „-*ră*-... d e v i n e un element sufixal", „î n c e t e a z ă să mai fie o marcă a pluralului... și t r e c e în categoria sufixelor temporale" și 134 : „-*ră*- d o b î n d e ș t e valoarea unui sufix temporal" [spațiat de mine — M.A.].

[81] Vezi articolul citat al Victorelei Neagoe, care prezintă pentru singularul cu -*ră*- exclusiv situația din zona subcarpatică a Munteniei și Moldovei de sud, fără referiri la alte regiuni în care a mai fost înregistrat la persoana a 3-a singular (vezi exemplul din Oaș citat la nota 44).

[82] Vezi A. Graur, *Une nouvelle marque de pluriel dans la flexion verbale roumaine*, în BL III (1935), p. 178—182, și *Tendințele*... p. 247—248. Exemple recente pentru partea de sud-est a Munteniei la Victorela Neagoe, *lucr. cit.*, p. 134.

★

În concluzie, confruntarea formelor regionale moderne cu mărturia vechilor gramatici [83] nu vine neapărat în sprijinul explicării perfectului simplu cu *-ră-* la toate persoanele drept moştenit din mai mult ca perfectul indicativ latinesc, de care ne putem îndoi în continuare atîta vreme cît nu dispunem de atestări sigure de acest fel din limba mai veche, dar nu ne mai permite să ne îndoim de existenţa reală în limbă, la începutul secolului al XIX-lea, a unor forme cu *-ră-* la singular, fie ele etimologice sau analogice.

Sur les formes du parfait simple avec *-ră-* au singulier

(R é s u m é)

L'auteur entreprend un examen critique de l'opinion selon laquelle les formes du parfait simple avec *-ră-* au singulier enregistrées dans quelques grammaires étymologisantes du siècle passé (G. Seulescu, 1833 ; A. T. Laurian, 1840 et I. G. Codru-Drăguşanu, 1848 ; T. Cipariu, 1869) ne représenteraient pas une réalité linguistique du roumain. La confrontation du témoignage de ces grammaires avec des données fournies par les parlers actuels, corroborées avec des attestations de quelques textes anciens, ne nous permet plus de douter de l'existence réelle sur le plan régional, au commencement du XIXe siècle, de certaines formes du singulier avec *-ră-*, du moins à la 3e personne.

On discute les diverses explications proposées pour les formes de ce type et surtout l'hypothèse de leur descendence du plus-que-parfait de l'indicatif latin.

Octombrie 1974

Institutul de lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

[83] Pentru această operaţie aplicată la alte exemple din morfologia verbului vezi Mioara Avram, *Données dialectales récentes et le témoignage des anciennes grammaires du daco-roumain*, comunicare prezentată la Al XIV-lea congres internaţional de lingvistică şi filologie romanică, Napoli, 15—20 aprilie 1974 (sub tipar în Actele congresului).

LUCIA DJAMO-DIACONIȚĂ

INFLUENȚA ROMÂNEASCĂ ÎN LIMBA DOCUMENTELOR SLAVO-ROMÂNE EMISE ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎNTRE ANII 1501 — 1575 (VERBUL)

În lucrare se prezintă cîteva aspecte ale influenței limbii române asupra slavonei românești în domeniul flexiunii verbale. Menționînd faptul că acest aspect al influenței limbii române apare izolat încă de la sfîrșitul secolului al XV-lea, autoarea dovedește, cu numeroase exemple, că în secolul al XVI-lea influența în acest domeniu devine foarte puternică; cauza fenomenului rezidă în faptul că, mînuită de cărturarii români, care gîndeau românește, limba de cancelarie se modelează după limba vie a poporului.

În domeniul verbului, influența românească asupra slavonei românești — limbă de cancelarie a statelor noastre feudale — s-a exercitat începînd cu documentele redactate la sfîrșitul secolului al XV-lea, dar în secolul al XVI-lea se întărește mereu — atît în cuprinsul documentelor, cît și în formulele de cancelarie care se caracterizează prin conservatorism și arhaism.

Ca români pregătiți în școlile de slavonie, grămăticii cancelariilor statelor noastre feudale n-au reușit să mențină în toate detaliile lor cele două structuri lingvistice cu care au operat succesiv. Cu referire la aspectele interferenței lingvistice, André Martinet precizează: „Il n'y a, en fait, que quelques virtuoses qui soient capables de manier deux ou plus de deux langues sans que se produisent jamais chez eux les fénomènes qu'on désigne sous le nom d'interférence linguistique"[1].

Influența românească asupra verbului, care apare izolat încă de la sfîrșitul secolului al XV-lea [2], nu a reținut atenția altor cercetători, deși în secolul XVI se reflectă la un mare număr de dieci, constituind fapte de interferență aproape fixate. Mînuită de cărturari români, slavona — limbă de cancelarie a țărilor române — se modelează după limba vie a poporului. În prezentarea exemplelor — extrase din documentele emise în Țara Românească între anii 1501—1575 — vom menționa numele grămăticilor pentru a scoate mai bine în evidență faptul că astfel de interferențe lingvistice se întîlnesc aproape la toți diecii și numele acestora nu ajută totdeauna la elucidarea problemei originii lor. Deși numele unor grămătici prezintă formă slavă — ca, de pildă, Ivancea, Necola — este greu de presupus că aceștia ar fi putut fi slavi deoarece, fiind cărturari, nu ar fi putut comite astfel de erori în limba maternă.

[1] A. Martinet, *Eléments de linguistique générale*, ed. a 3-a, Paris, 1963, p. 173.
[2] Vezi Lucia Djamo-Diaconiță, *Limba documentelor slavo-române emise în Țara Românească în secolele XIV—XV*, București, 1971, p. 303.

Influența limbii române asupra verbului — care se oglindește atît în acte de danie și întărire, cît și în corespondență — prezintă următoarele aspecte :

I. Modul indicativ

1. T i m p u l p r e z e n t. Dat fiind faptul că în limba română verbul *a (se) chema* are o singură formă pentru persoana a 3-a singular și plural *(el, ea, ei, ele) (se) cheamă*, diecii cancelariilor noastre feudale au folosit uneori o formă în locul celeilalte.

A. *Folosirea singularului în locul pluralului* : Într-un document scris de logofătul Tudoran din cancelaria voievodului Radu Paisie găsim : силищиле ѡ(т) по Деснъцѹю що се зове(т) Връковѹ(л) и Клѣновѹ(л) „siliștele de pe Desnățuiu care se cheamă Vîrbovul și Cleanovul" (1535 iul. 12, Arh. St. Buc., S.I. nr. 410 bis); Ganea, grămătic al voievodului Alexandru Mircea scrie : блате що се зове Бистрецѹ(л) „bălțile care se cheamă Bistrețul" (‹1574—1577› sept. 5, Arh. St. Buc., S.I. nr. 924).

B. *Folosirea pluralului în locul singularului* : Radul, unul dintre diecii voievodului Radu Paisie, scrie astfel într-un document : подадо(ш) стмѹ монастирѹ що се зовѹ(т) Ѧргн(ш) „a dat sfintei mănăstiri ce se cheamă Argeș" (1542 mart. 15, Arh. St. Buc., S.I. nr. 483) ; Nan cel Gros, grămătic al aceleiași cancelarii, se exprimă în același fel : да н(м) е(с) ѡ(т) село еже се зовѹ(т) Стръмбеле [3] „să le fie din satul ce se cheamă Strîmbele" (1542 iun. 30, Arh. St. Buc., nr. 486)[4].

2. T i m p u r i l e c o m p u s e.

A. *Perfectul compus*. Sub influența faptului că în limba română participiul din timpurile compuse ale diatezei active are o singură formă, indiferent de gen și număr, în unele documente, la timpurile compuse, nu se face acordul participiului în gen și număr cu verbul auxiliar — așa cum

[3] În unele cazuri, nu se poate exclude nici ipoteza acordului prin atracție, cum apare și în texte vechi românești (vezi Elena Carabulea, *Acordul după înțeles și prin atracție în limba română veche*, în LR XIV (1965), nr. 5, p. 601—606).

[4] Influența limbii române asupra verbului se reflectă pe toată aria slavonei românești. În scopul reflectării acestui fenomen, vom prezenta în note unele aspecte ale acestei influențe în subtipul transilvănean și moldovean, cu precizarea că în subtipul moldovean această influență nu are amploarea celei exercitate asupra subtipului muntean.

Moldova. Într-un document emis de cancelaria voievodului Ștefan Rareș, redactat de un diac anonim, se afirmă : прода(л) свою правою ѡ(т)ниноу и дѣ(д)ниноу . . . где е(с) бн(л) до(м) Ѡана Ла(р)жаноула, що сѣ тепе(р) зовоу(т) Гри(ц)канїи „a vîndut dreapta lui ocină și dedină... unde a fost casa lui Oană Lărjanul, care acuma se cheamă Grițcani (1552 mart. 25, Acad. R.S.R., LXXII/7). Exemplul următor este extras dintr-un document redactat de Dumitru Vascanovici, grămătic al voievodului Alexandru Lăpușneanu : есми дали и потвръдили . . . тота половина мѣсто ѡ(т) поустини на дѣлѣ що сѣ тепе(р) зовоу(т) Глодоурѣлеле „am dat și am întărit... această jumătate de loc de pustie pe deal care acum se cheamă Glodurelele" (1555 mart. 28, Arh. St. Buc., Peceți, nr. 170).

este firesc în limbile slave [5]. Grămăticii folosesc uneori singularul în locul pluralului sau viceversa, precum și masculinul în locul femininului și invers, cu precizarea că verbul auxiliar este de cele mai multe ori acordat cu subiectul.

a. *Folosirea singularului participiului în locul pluralului* : într-o scrisoare adresată sibienilor, Stan, pîrcălabul din Poienari, le reproșează: вашє милости стє запрѣтиѡ тоє срьб тѹ „măria voastră ați oprit pe sîrbul acela acolo" (1529—1534, S. Dragomir, *Doc. Sibiu*, p. 69). Într-o scrisoare adresată sibienilor, Neagoe Basarab le comunică : книгѹ и рѣчи що ми стє пославѡ и порѹчаѡ по слѹга вашоѝ милости Ѻприше, добрє ви сьм разѹмєѡ „scrisoarea și cuvintele pe care mi le ați trimes și poruncit prin sluga măriei voastre Opriș, bine v-am înțeles" (‹1513—1521› ian. 24, Panaitescu, *Doc. Sibiu*, p. 23). Exemplul următor, foarte asemănător cu cel precedent, este extras dintr-o scrisoare adresată sibienilor de către voievodul Moise, care le comunică : ви давам ѹзнанїє вашим милости радї книгѹ и рѣчи єжє ми стє послали и порѹчаѡ съ людми вашєми милости „vă dau de știre măriei voastre pentru cartea și cuvintele pe care mi le-ați trimis și poruncit cu oamenii măriei voastre" (1530 ian. 1, Panaitescu, *Doc. Sibiu*, p. 30.). Într-un document de întărire emis de cancelaria voievodului Petru cel Tînăr, redactat de grămăticul Stoica Tăuraș, găsim : ѡни на днъ и на соро(к) нє сѹ(т) дошє(л) „ei n-au venit la zi și la soroc" (‹1560—1567› oct. 24, Arh. St. Buc., S.I. 657).

b. *Folosirea pluralului participiului în locul singularului* : Într-un document emis de cancelaria voievodului Radu Paisie, redactat de grămăticul Oprea, găsim : тѣ(Х) воденицє покѹпили н(Х) є(с) жѹпа(н) Строє „acele mori le-a cumpărat jupan Stroie" (1536 ian. 7, Arh. St. Buc., S. I. nr. 422) ; un grămătic al cancelariei voievodului Petru cel Tînăr, pe nume Oprea — care presupunem că este altul decît cel mai sus menționat, deoarece între redactarea celor două documente s-a scurs o perioadă de peste 32 de ani — scrie astfel : и дали ѡ є(с) Ѳтъ(н)чюлѣ ба(н) мона(с)тирє(к) ѡ(т) Ко(р)нєтѹ „și a dat-o Stănciulea banul mănăstirii din Cornetul" (1568 apr. 3, Arh. St. Buc., S. I. 780). Exemplul următor este extras dintr-un document redactat de grămăticul Necola din cancelaria voievodului Alexandru Mircea : Ꙗ ѹ тє(м) г(сд)вѹ ємѹ глєдали н(Х) є(с) рєдѹ и сѹдили н(Х) є(с) „Și întru aceasta, domnia sa le-a cercetat rîndul și i-a judecat" (1574 ian. 14, Arh. St., Buc., S. I. nr. 953).

c. *Participiul nu este acordat în gen.* Acest dezacord se întîlnește și la forme ale diatezei active și la cele ale diatezei pasive.

Diateza activă. În locul formei de feminin a participiului diatezei active se folosește masculinul. Grămăticul Voico scrie astfel într-un act de întărire : понє(ж) сїга ѡ(ч)нѹ вн(ш) рє(ч)но биѡ є(с) стара и права ѡ(ч)нѹ Прѹ(н)чє(к) „pentru că această ocină mai sus scrisă a fost veche și dreaptă ocină a lui Pruncea" (1536 febr. 14, Arh. St. Buc., S.I. nr. 425) ; Văsiu, diac al voievodului Alexandru Mircea, folosește aceeași formulă într-un

[5] Rareori, în textele vechi românești sînt atestate și unele forme perifrastice cu participiul trecut al verbului de conjugat acordat cu subiectul, relevate de acad. Al. Rosetti (*Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, București, 1968, p. 548).

document de danie: бнѡ є(с) стара и права ѡ(ч)нꙋ „a fost veche și dreaptă ocină" (1573 mai 13, Arh. St. Buc., S.I. nr. 935)[6].

Diateza pasivă. Logofătul Dajul scrie astfel într-un document de întărire emis de cancelaria voievodului Petru cel Tînăr: нєго(в) дє(л) ѡ(т) ѡ(ч)нꙋ є(ж) є(с) вн(ш) рє(ч)нꙋ . . . є(с) бнѡ притєснєна ѡ(т) Нѣгоє „partea lui de ocină mai sus scrisă...a fost cotropită de Neagoe" (1563 mai 20, Acad. R.S.R., L/7). Dumitru Prodea, diac al aceleiași cancelarii, scrie: ѡ(ч)на . . . Хотарисана є(с) бнѡ є(щ) ѡ(т) Пръвꙋ(л) банꙋ(л) . . . нѣ(с) бнѡ Хотарисана „ocina ... a fost hotărnicită încă de Pîrvul banul ... n-a fost hotărnicită" (1566 ian. 9, Acad. R.S.R., LXXXIV/182).

d. *Persoana I.* Sub influența faptului că, în limba română, perfectul compus prezintă o singură formă pentru persoana I singular și plural *(eu) (noi)* ***am citit***, uneori grămăticii folosesc o formă în locul alteia. Astfel, într-un act prin care mitropolitul Anania lasă mitropoliei din Tîrgoviște părțile lui de ocină, găsim pluralul slav al perfectului compus și singularul pronumelui personal: понє(ж) сїи вн(ш) рє(ч)ни сєла и ацигани кꙋпили и(Х) смо азъ ꙋбо ѿцꙋ вла(дї)цѣ Ананїа „pentru că aceste mai sus zise sate și ațigani le-am cumpărat eu, părintele vlădica Anania" (1573 sept. 15, Arh. St. S.I. nr. 945).

B. *Mai mult ca perfectul.* Un alt aspect al influenței limbii române se reflectă în unele forme ale mai mult ca perfectului alcătuit din perfectul compus al verbului бъıти „a fi" și participiul trecut activ al verbului de conjugat. Datorită faptului că în limba română participiul ***fost*** la timpurile compuse are o singură formă, indiferent de gen și număr, grămăticii noștri folosesc și ei o singură formă — obișnuit бнѡ, participiul masculin singular al limbii sîrbo-croate. Mihul scriitorul, diac al voievodului Pătrașcu cel Bun, scrie astfel într-un document de întărire: Ꙋзє(ш) г(сд)во ми воловє ти(м) вї-тє(м) болѣрѡ(м) є(ж) сꙋ бнѡ заклєли „Domnia mea a luat boii celor 12 boieri care juraseră" (1556 mai 26, Arh. St. S.I. nr. 619). Redactînd un act de întărire, logofătul Tatul din cancelaria voievodului Alexandru Mircea comite aceeași eroare, formulînd astfel: ста мона(с)ти(р) вн(ш) рєчєна имала є(с) бнѡ прꙋ „sfînta mănăstire mai sus zisă a avut pîră" (1570 mai 23, Arh. St. Buc., S.I. nr. 858). Exemplul următor este extras dintr-un document de întărire emis de cancelaria voievodului Alexandru Mircea, redactat de Vlad grămăticul: сꙋ(т) бнѡ Ходили тє(Х) вї. болѣри и жꙋпа(н) Ста(н) Дєбє(л) по правдꙋ „acei 12 boieri și jupan Stan cel Gros au umblat după dreptate" (1575 dec. 23, Arh. St. Buc., Depuneri sub dată).

II. Modul conjunctiv

T i m p u l p r e z e n t. Sub influența faptului că în limba română prezentul conjunctivului are o singură formă pentru persoana a treia

[6] *Transilvania.* În subtipul transilvănean, din care s-au păstrat foarte puține documente, găsim participii neacordate în gen, ca în exemplul următor extras dintr-o scrisoare a județului și pîrgarilor orașului Brașov adresată voievodului Neagoe Basarab: Я када є бн(л) ꙋ планинꙋ, а ѡнъ мꙋ є ꙋтєкла „Iar cînd a fost la munte, iar el i-a fugit" (f.a., Tocilescu, d. 464, p. 462).

singular și plural (*el, ei* ***să fie***, *el, ei* ***să citească***, *el, ei* ***să vină***), diecii cancelariilor noastre au folosit singularul în locul pluralului și viceversa. În documentele de danie și de întărire reține atenția faptul că cea mai mare frecvență o înregistrează conjunctivul verbului бъıти în formula de cancelarie (*lui, ei*) ***să-i fie***, *(lor)* ***să*** *le* ***fie*** atît în formele flexionare medio-bulgare, cît și în cele sîrbocroate.

A. *Folosirea singularului în locul pluralului.*
Prezentăm cîteva exemple.

a. *Conjunctivul verbului* бъıти (aspectul imperfectiv) prezintă o frecvență mai limitată și-l întîlnim în exemple ca cel următor, extras dintr-un document de întărire dat de voievodul Radu de la Afumați și redactat de grămăticul Misail: ꙗко(ж) да мꙋ е(с) коматн, села н воденнце н ацнганн н вннограа(дї) „ca să-i fie bucățile (averile), satele și morile și ațiganii și viile" (1523 apr. 4, Arh. St. Buc., S.I. nr. 259); Tudoran, logofătul voievodului Radu Paisie, scrie astfel într-un document de danie: ꙗко(ж) да н(м) е(с) сnлнщнле ѡ(т) по Деснъцꙋю „ca să le fie siliștele de pe Desnățui" (1535 iul. 12, Arh. St. Buc., S. I. nr. 410 bis). Unul dintre grămăticii voievodului Alexandru Mircea, care se intitulează Ста(н) лѡ(г)ѳе(т) ѡ(т) Сръ(б)ска, scrie: ꙗко(ж) да мꙋ е(ст) села Че(р)нецꙋ(л) н Ме(д)вежда н Маловецꙋ(л) „ca să-i fie satele Cernețul și Medvejda și Malovețul" (1571 aug. 27, Arh. St. Buc., S. I., nr. 904)[7].

Conjunctivul verbului бъıти (aspectul perfectiv) apare în formulări ca cele următoare: într-un document de întărire redactat de Cosoroavă, grămătic al voievodului Vlad Vintilă, se afirmă: ꙗко(ж) да н(м) бꙋде(т) въсе комате Ра(д)ꙋлѡ(в) ѡ(т) Спннншо(р) „ca să le fie lor toate bucățile (averile) lui Radul din Spinișor" (1534 sept. 12, Arh. St. Buc., S.I. nr. 401). Exemplul următor este extras dintr-un document de întărire al voievodului Alexandru Mircea, scris de Iarul logofăt: ꙗко(ж) да бꙋде две братїе нераздеменн на(д) де(л) Стоꙗно(в) „ca să fie doi frați nedespărțiți peste partea lui Stoian" (1571 iul. 17, Arh. St. Buc., S.I. nr. 899); Vladul, logofăt din Hotărani, scrie astfel într-un document de întărire emis de cancelaria voievodului Alexandru Mircea: да мꙋ бꙋде(т) села ѡ(т) Ме(д)вѣжде „ca să-i fie satele din Medvejde" (1572 ian. 9, Arh. St. Buc., S. I. ne. 908); într-un document emis de aceeași cancelarie, dar redactat de diacul Șerban se afirmă: да бꙋ(де) братїе нераздеменн въ вѣкн „ca să fie frați nedespărțiți în veci" (1573 mai 2, Arh. St. Buc., S. I. nr. 931).

b. *Conjunctivul altor verbe.* Un diac anonim scrie astfel într-un document emis de cancelaria voievodului Neagoe Basarab: ѡнн да ра(з)делн(т) на двою „ei să împartă pe din două" (1521 apr. 4, Arh. St. Buc., S. I. nr. 250); într-un document de întărire emis de cancelaria voievodului Radu de la Afumați, redactat de un diac anonim, se afirmă:

[7] *Moldova.* Într-un document redactat de Dumitru Popovici, grămătic al voievodului Ștefan cel Tînăr, găsim o formulare similară: ꙋсн вншепнсанн ацнганн да е(ст) монастнревн наше „toți mai sus scrișii țigani să fie ai mănăstirii noastre" (1522 febr. 4, Arh. St. Iași, CCCXL/10).

калѹгєри ѡ(т) с҃тою мона(с)тирѹ . . . да сѹ(т) во(л)ници съ(с) сїю книгѹ г(сд)ва ми да си ѹзєма(т) вама „călugării de la sfînta mănăstire... să fie volnici, cu această carte a domniei mele, să-și ia vama" (1528 febr. 2, Arh. St. Buc., S.I. nr. 303); cu referire la aceeași danie, într-un alt document emis de aceeași cancelarie și redactat tot de un diac anonim — după grafie, evident, diferit de cel de mai sus — găsim o formulare aproape identică: калѹгєро(м) . . . да сѹ(т) во(л)ници съ(с) сїю кни(г) г(сд)ва ми да си ѹзимає(т) вама „călugărilor ... să fie volnici cu această carte a domniei mele să-și ia vama" (‹1528› iun. 1, Arh. St. Buc., S. I. nr. 310); diacul Radu al aceleiași cancelarii scrie: понє(ж) нє могѹ ѡни да ю плаща(т) за би(р) „pentru că ei nu pot să o plătească de bir" (1528 nov. 10, Arh. St., Buc., S. I. nr. 316); exemplul următor este extras dintr-un document de întărire emis de cancelaria voievodului Moise, scris tot de un diac anonim: да врати(т) калѹгєри Дръготєщо(м) с҃о. аспри „călugării să întoarcă (restituie) Drăgoteștilor 270 de aspri" (1529 iul. 4, Arh. St., Buc., S.I. nr. 329); Mihail, unul dintre grămăticii voievodului Radu Paisie, scrie: дадо(х) г(сд)во ми зако(н) Влаикѹлѹи ӏ҃в (sic) болѣри да заклънє(т) „am dat domnia mea Vlaicului lege 12 boieri ca să jure" (1543 sept. 27, Arh. St. Buc., Depuneri sub dată); o formulare aproape identică se întîlnește într-un document scris de Ivancea, logofăt al cancelariei voievodului Mircea Ciobanul: ѹзє Манѣ зако(н) ѡ(т) прѣ(д) г(сд)ва ми в҃ї болѣри да заклє(т) „a luat Manea lege 12 boieri ca să jure" (1547 iun. 25, Arh. St. Buc., S.I. nr. 538); Gheorghe, grămătic al aceleiași cancelarii, scrie: Бадєи и Вла(н)кѹлѹи дадо(х) г(сд)во ми да си държи(т) ви(ш) рє(ч)на дє(л) ѡ(т) Щєфънєщи „domnia mea am dat Badei și Vlaicului să-și țină mai sus numita parte din Ștefănești" (1549 mart. 5, Acad. R.S.R., XXIX/164). Un diac anonim al cancelariei voievodului Pătrașcu cel Bun scrie: Драгоми(р) съ(с) братїа(м) си да сѹ(т) волници да си пази(т) лъкшорѹ(л) „Dragomir cu frații săi să fie volnici să-și păzească lăcșorul" (‹1554—1557› sept. 1, Arh. St. Buc., S.I. nr. 596); Dragomir din Bălaci, grămătic al cancelariei voievodului Mircea Ciobanul, scrie: ѡни нє въ(з)мого(ш) да донєси(т) болѣри на д҃нъ и на соро(к) да заклє(т) . . . ѡни нє въ(з)мого(ш) да донєси(т) болѣри на д҃нъ и на соро(к) да заклє(т) „ei n-au putut să aducă boierii la zi și la soroc să jure ... ei n-au putut să aducă boierii la zi și la soroc să jure" (1559 ian. 7, Arh. St., Buc., S. I. nr. 643). Diacul Șain, fiul lui Iosif, scrie astfel într-un act de întărire emis de cancelaria voievodului Petru cel Tînăr: да(л) є(с) Дано(в) и Лъѹдато(в) зако(н) .в҃ї. болѣри да заклє(т) „a dat lui Dan și lui Lăudat lege 12 boieri ca să jure" (1560 apr.17, Arh. St., Buc. S. I. nr. 665). Într-un act de întărire redactat de un diac necunoscut (criptogramă) din cancelaria voievodului Alexandru Mircea, scrie: ръшєвѣни ни єдно мєтѣ(х) да нє има(т) и(з) до(л) „rîșăvenii să nu aibă nici un amestec în jos" (1569 ian. 8, Arh. St. Buc., S.I. nr. 815). Exemplul următor este extras dintr-un document redactat de Văsiiu, diac al aceleiași cancelarii: да сѹ(т) во(л)ници єгѹмєнѹ и калѹгєри ѡ(т) с҃та мона(с)ти(р) да ѹзимає(т) ѡ(т) на(д) Ѧдѣ да(ж)дє „să fie volnici egumenul și călugării de la sfînta

mănăstire să ia de la Aldea dajdia" (<1570> ian. 9, Arh. St. Buc., S. I. nr. 844). Într-un act de donație al lui Fătul cel Bătrîn din Blagodești, redactat de grămăticul Ivan, se stipulează : Дръгꙋшин(н) и Стана да ю дава(т) прекїю . . . а ѡни да н(Х) Храни(т) и да почитае(т) къ врѣ(м) стари(ч)ство даже до смрть „Drăgușin și Stana să dea zestre... iar ei să-i hrănească și să-i cinstească la vreme de bătrînețe pînă la moarte" (1573 mart. 11, Arh. St. Buc., S. I. nr. 930) ; Șerban, grămătic al cancelariei voievodului Alexandru Mircea, scrie astfel : дадо(Х) г(сд)ко ми . . . зако(н) .вї. болѣри пре(д) г(сд)ко ми да закле(т) „am dat domnia mea... lege 12 boieri ca să jure dinaintea domniei mele" (1573 mai 9, Arh. St. Buc., S. I. nr. 932) ; cu referire la o clauză a unei donații făcute mănăstirii Glavaciov de către marele portar Harvat, Tatul logofăt, în calitate de grămătic, scrie : а калꙋгери ѡ(т) ста мона(с)тн(р) вн(ш) ре(ч)на да его донеси(т) на ста мона(с)тн(р) да погребае(т) егꙋ ꙋ ста мона(с)тн(р) „iar călugării de la sfînta mănăstire mai sus zisă să-l aducă la sfînta mănăstire și să-l înmormînteze la sfînta mănăstire" (1574 apr. 12, Arh. St. Buc., S. I. nr. 957) ; într-un document scris de grămăticul Necula găsim : белѣге да се знае(т) „semnele (hotarele) să se știe" (1574 sept. 4, Arh. St. Buc., S. I. nr. 942)[8].

B. *Folosirea pluralului în locul singularului*

a. *Conjunctivul verbului* быти (aspectul imperfectiv). Acest conjunctiv înregistrează cea mai mare frecvență în formula de cancelarie de întărire. De pildă : un diac anonim din cancelaria voievodului Vladislav scrie astfel într-un document din 18 aug. 1525: ѡ(н) дадо(Х) . . . един(н) никꙋ да мꙋ сꙋ(т) прекїе „el a dat un ogor ca să-i fie zestre" (Arh. St. Buc., S. I. nr. 275) ; Radul, unul dintre grămăticii voievodului Vlad Înnecatul, scrie : како да сꙋ(т) тон село ѡ(ч)нꙋ кь ꙋкрѣпленїе стмꙋ монастирꙋ „ca să fie acel sat ocină de întărire sfintei mănăstiri" (1531 ian. 9, Arh. St. Buc., S. I. nr. 347) ; exemplul următor este extras dintr-un act redactat de Dragomir, grămătic al voievodului Radu Paisie : ꙗко(ж) да мꙋ сꙋ(т) селищѣ ѡ(т) преко Жилю „ca să le fie seliștea de peste Jiu" (1535 iul. 22, Arh. St. Buc., S. I. nr. 411) ; Nan, un alt diac al aceleiași cancelarii, formulează astfel : ꙗко да н(м) сꙋ(т) ѡ(ч)нꙋ на име Тисмѣна „ca să le fie ocină anume Tismana" (<1536> apr. 18, Arh. St. Buc., S. I. nr. 428) ; Mihail, diac al aceleiași cancelarii, scrie : ꙗко(ж) да мꙋ сꙋ(т) ѡ(ч)нꙋ ꙋ Гре(ч) „să-i fie ocină în Greci" (1543 sept. 27, Arh. St. Buc., Depuneri sub dată).

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, acest conjunctiv înregistrează o frecvență și mai mare în această formulă de cancelarie. Astfel, Dragomir din Balaci, unul dintre grămăticii voievodului Mircea Ciobanul,

[8] *Transilvania.* Într-o scrisoare adresată clucerului Vlaicu de către județul și pîrgarii Brașovului se găsesc formulări ca : да мꙋ не загине синови. . . Драгославѣни бехꙋ ра(д) да ꙋ дава(т) „să nu-i piară fii... Dragoslăvenii au fost bucuroși să dea" (f.a. Tocilescu, d. 466, p. 464) ; într-o altă scrisoare, Lucaci, județul orașului Brașov, și pîrgarii, comunică lui Șerban, banul Craiovei, și vornicului Vintilă : не сꙋ ꙋлезили болѣри ꙋ землю да плени „boierii n-au intrat în țară ca să prade" (f.a. iul. 5, Tocilescu, d. 467, p. 465).

scrie: дⷶ н(м) сѹ(т) Стоике(в) и Ба(р)бѹло(в) и Пѹркърашо(в) ѡчинѹ, де(л) Нѣгое(в) „să le fie lui Stoica și lui Barbul și lui Purcăraș ocină partea lui Neagoe" (1559 iun. 13, Arh. St. Buc., S. I. ne. 651); Dragomir din Miroși — evident altul decît cel din Balaci — unul dintre grămăticii cancelariei voievodului Petru cel Tînăr, se exprimă astfel: ꙗко(ж) да н(м) сѹ(т) село Върълцїи полови(н)... ꙗко(ж) да н(м) сѹ(т) ѡ(ч)нѹ „ca să le fie satul Vărății jumătate... ca să le fie ocină" (1564 aug. 24, Arh. St. Buc., S.I. nr. 737). Oprea, alt grămătic al aceleiași cancelarii, se exprimă în același fel: ꙗко(ж) да н(м) сѹ(т) ѡ(ч)нѹ ѹ Воинище(щ) „ca să le fie ocină în Voinigești" (1568 apr. 3, Arh. St. Buc., S. I. nr. 780); Baldovin, grămătic al voievodului Alexandru Mircea, folosește aceeași formulă: да н(м) сѹ(т) ѡ(ч)нѹ . . . да н(м) сѹ(т) ѡ(ч)нѹ „să le fie ocină... să le fie ocină" (1570 ian. 16, Arh. St. Buc., S. I. nr. 847); exemplul următor este extras dintr-un document al aceleiași cancelarii, redactat de grămăticul Balea: ꙗко(ж) да н(м) сѹ(т) силищѣ що се ѕове(т) Бистри(ц) „ca să le fie seliștea ce se cheamă Bistrița" (1572 apr. 7, Arh. St. Buc., S. I. nr. 913). Aceeași influență se reflectă și într-un alt document emis de aceeași cancelarie, redactat de grămăticul Mircea: ꙗко(ж) да н(м) сѹ(т) село Бохднѹ(л) къ ѡ(ч)нѹ и къ ѡхд(б) „să le fie satul Bohanul de ocină și de ohabă" (1571 iul. 10, Arh. St. Buc., S.I. nr. 897). Grămăticul Stoica scrie: ꙗко(ж) да н(м) сѹ(т) еди(н) челѣ(д) за ациганн „ca să le fie un sălaș de ațigani" (1572 mai 5, Arh. St. Buc., S. I. nr. 917). Stanislav din Văcărești, diac al aceluiași voievod, afirmă: ꙗко(ж) да н(м) сѹ(т) село „ca să le fie satul" (1572 oct. 9, Arh. St. Buc., S.I. nr. 927).

b. *Conjunctivul celorlalte verbe* prezintă o frecvență mult mai redusă decît al verbului быти. Astfel, într-un document emis de cancelaria voievodului Mircea Ciobanul, redactat de Stoica scriitorul, se arată: Манѣ Ѕгарое ѡ(н) Хоке(т) да н(х) изметнѹ(т) аспри Тѹдоро(в) „Manea Zgaroie el vrea să lepede asprii lui Tudor" (1548 ian. 18, Arh. St. Buc., S. I. nr. 544); cu referire la aceeași pricină și ocine, după mai bine de două decenii, un diac anonim din cancelaria voievodului Alexandru Mircea scrie: Манѣ Ѕгарое ѡ(н) Хоке(т) да н(х) изме(т)нѹ(т) аспри жѹпаницe(в) Владае „Manea Zgaroe el vrea să lepede asprii jupaniței Vladae" (1569 apr. 25, Arh. St. Buc., S. I. nr. 827).

★

La o analiză superficială, aceste „abateri" de la regula acordului predicatului cu subiectul ar putea fi puse pe seama pregătirii grămăticilor și a insuficientei cunoașteri a slavonei — limbă de cultură. Fără a lua în discuție gradul de pregătire a grămăticilor noștri, putem afirma că atestarea unor astfel de forme la marea majoritate a diecilor — și este greu de presupus că toți erau nepregătiți — și existența numai a unor forme care se explică prin folosirea de către dieci a două structuri lingvistice ne duce la concluzia că aceste „abateri" sînt fapte de interferență și reprezintă influența limbii poporului.

Numeroasele exemple prezentate — extrase din acte redactate de dieci de cancelarie, și nu de persoane care au folosit slavona în mod întîmplător, — dovedesc că și în domeniul verbului dinamica pătrunderii ele-

mentelor românești este progresivă, reflectîndu-se atît în cuprinsul documentelor, cît și în formulele de cancelarie. Alături de celelalte aspecte ale influenței limbii române, aceasta completează imaginea slavonei românești, constituind dovada de netăgăduit că grămăticii gîndeau românește și-și expuneau ideile în slavonă [9] și că în limba documentelor se găsesc construcții morfo-sintactice mai mult românești decît slavonești [10].

ABREVIERI

Acad. R.S.R.	Academia Republicii Socialiste România.
Arh. St. Buc. S.I.	Arhivele Statului București, Secția istorică.
S. Dragomir, *Doc. Sibiu*	Silviu Dragomir, *Documente nouă privitoare la relațiile Țării Românești cu Sibiul,* în „Anuarul Institutului de istorie națională" IV (1926–1927), București, 1929.
Panaitescu, *Doc. Sibiu*	Petre P. Panaitescu, *Documente slavo-române din Sibiu* (1470–1653), București, 1938.
Tocilescu	Gr. C. Tocilescu, 534 *documente istorice slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul* 1346–1603, București, 1931.

L'influence roumaine dans la langue des chartes slavo-roumaines émises en Valachie entre les années 1501–1575 (le verbe)

(*R é s u m é*)

Le travail présente quelques aspects concernant l'influence que la langue roumaine a exercée sur le slavon roumain dans le domaine du verbe, comme par exemple :

I. *Le mode indicatif.* 1. *Le temps présent.* Puisqu'en roumain le verbe *a se chema* «s'appeler» présente une seule forme pour la IIIe personne du singulier et du pluriel *(el, ei) se cheamă,* les scribes ont employé, quelquefois, une forme à la place de l'autre.

2. *Les temps composés.* Étant donné que dans la langue roumaine le participe des temps composés de la diathèse active a une forme unique — indifféremment du genre et du nombre — les scribes ne font pas toujours l'accord comme dans les langues slaves.

II. *Le mode conjonctif.* En raison du fait que dans la langue roumaine le temps présent du mode conjonctif a une seule forme pour la IIIe personne du singulier et du pluriel *(el, ei) să citească,* les scribes ont employé quelquefois le singulier à la place du pluriel et vice versa. Cet aspect de l'influence roumaine présente la plus grande fréquence dans l'emploi du conjonctif du verbe выти « être » tant dans le contenu des documents que dans les formules de chancellerie qui — ainsi qu'on le sait — sont caractérisés par conservatisme et archaïsme.

L'influence de la langue roumaine dans le domaine du verbe apparaît isolément dès la fin du XVe siècle, mais au XVIe siècle — tel qu'il ressort des nombreux exemples présentés — elle devient très forte et constitue la preuve incontestable que — maniée par des scribes roumains qui pensaient en roumain — la langue de chancellerie se modèle selon la langue vivante du peuple.

Octombrie 1974

Facultatea de limbi slave
București, Pitar Moș 7–13

[9] Vezi și Alexandru Ștefulescu, *Documente slavo-române relative la Gorj,* Tîrgu-Jiu, 1905, p. 6.

[10] Vezi și Gh. Ghibănescu, *Uricarul sau colecțiune de diferite acte,* vol. XXIII, Iași, 1895, *Prefața,* p. XCV.

```
Cimp                        a                    b                 c d  e f g    h     i   j k              l
Linia  1 CARTELA:      UNIVERSITATE        UNIVERSITAAATE         S2 141101    2101   SD  0011
         PARADIGMA REDUSA
       2 UNIVERSITATE           UNIVERSITATEA           UNIVERSIT@&I           UNIVERSIT@&II          UNIVERSIT@&ILE          UNIVERSIT@&ILOR
       3 CARTELA:      MOTOR               MOTOUAR                S2 070600    0202   SD  0011
         PARADIGMA REDUSA
       4 MOTOR                  MOTORUL                 MOTORULUI              MOTOARE                MOTOARELE               MOTOARELOR
       5 CARTELA:      FRUMOS              FRUMO18A6S             A3 100701    0100   AT  0011
         PARADIGMA REDUSA
       6 FRUMOS                 FRUMOSUL                FRUMOSULUI             FRUMOSI                FRUMOSII                FRUMOSILOR
       7 FRUMOAS@               FRUMOASA                FRUMOASE               FRUMOASEI              FRUMOASELE              FRUMOASELOR
       8 CARTELA:      ALBASTRU            ALBA4STRU              A2 090702    0100   AD  0011
         PARADIGMA REDUSA
       9 ALBASTRU               ALBASTRUL               ALBASTRULUI            ALBASTRI               ALBASTRII               ALBASTRILOR
      10 ALBASTR@               ALBASTRA                ALBASTRE               ALBASTREI              ALBASTRELE              ALBASTRELOR
      11 CARTELA:      CUNOASTE            CUNO8AS53CE            V4 110706    3600   VP  0011
         PARADIGMA REDUSA
      12 CUNOASTE               CUNOASTERE              CUNOSC                 CUNOSTI                CUNOASTE                CUNOASTEM
      13 CUNOASTE&I             CUNOSC                  CUNOSTEAM              CUNOSTEAI              CUNOSTEA                CUNOS?EAM
      14 CUNOSTEA&I             CUNOSTEAU               CUNOSCUI               CUNOSCUSI              CUNOSCU                 CUNOSCUR@M
      15 CUNOSCUR@&I            CUNOSCUR@               CUNOSCUSEM             CUNOSCUSESI            CUNOSCUSE               CUNOSCUSER@M
      16 CUNOSCUSER@&I          CUNOSCUSER@             CUNOSC                 CUNOSTI                CUNOASC@                CUNOASTEM
      17 CUNOASTE&I             CUNOASC@                CUNOASTE               CUNOASTE&I             CUNOSCUT                CUNOSCIND
      18 CARTELA:      VEDEA               V9E9DEA                V5 070300    2010   VC  0011
         PARADIGMA REDUSA
      19 VEDEA                  VEDERE                  V@D                    VEZI                   VEDE                    VEDEM
      20 VEDE&I                 V@D                     VEDEAM                 VEDEAI                 VEDEA                   VEDEAM
      21 VEDEA&I                VEDEAU                  V@ZUI                  V@ZUSI                 V@ZU                    V@ZUR@M
      22 V@ZUR@&I               V@ZUR@                  V@ZUSEM                V@ZUSESI               V@ZUSE                  V@ZUSER@M
      23 V@ZUSER@&I             V@ZUSER@                V@D                    VEZI                   VAD@                    VEDEM
      24 VEDE&I                 VAD@                    VEZI                   VEDE&I                 V@ZUT                   V@ZIND
```

Fig. 1. Formele flexionare obţinute automat pentru şase cuvinte româneşti. Listing de la ordinatorul FELIX C–256 de la Centrul Teritorial de Calcul Electronic Timişoara CTCET.

literelor variabile ce se întîlnesc în cadrul flexiunii cuvintelor considerate şi am întocmit o dublă codificare [9].

În cod extern literele variabile sînt formate dintr-un prefix numeric — una sau două cifre — urmat de o literă. În liniile ce conţin cartela din fig. 1, în cîmpul b), se pot recunoaşte combinaţiile 4A şi 4T (linia 1) din UNIVERSITATE — UNIVERSITĂŢI, oA (linia 3) din MOTOR— — MOTOARE, 18A şi 6S (linia 5) din FRUMOS — FRUMOŞI — FRUMOASĂ etc.

În cod intern, aceste litere variabile sînt reprezentate — ca şi literele fixe — printr-un octet *(byte)*, adică un ansamblu de opt cifre binare (cum am arătat în lucrările anterioare) [10] şi sînt prelucrate de program ca să se obţină corect realizatorii alternanţei fonetice. Astfel, 4A, ce codifică litera variabilă corespunzătoare alternanţei fonetice A/Ă, produce realizatorii A şi Ă, 4T din T/Ţ produce realizatorii T şi Ţ etc. Întîlnim litere variabile ce comută cu simbolul vid (litera mută), ca, de exemplu, oA, care reprezintă Ø/A din MOTOR—MOTOARE. Altele, ca L/Ø din CAL—CAI, Ø/H din A MARCA/MARCHEZ, B/Ø din A FIERBE/ /FIERT, au un realizator reprezentat în ordinator prin blanc (spaţiu) şi necesită ulterior un subprogram de condensare. Efectele sale se pot recunoaşte în liniile 4, 6, 7, 12—17 din fig. 1. Cu ajutorul procedeului literelor variabile se regularizează radicalul numeroaselor cuvinte ca : *om*, *soră*, *noră*, *a mînca*, *a usca*, *a merge*, *a zice*, *a face* etc.

5. Alomorfele radicalului sînt distribuite în paradigmă în conformitate cu o grupare specifică, dată de cîmpul g. Aceste grupări transpun pe calculator la toate părţile de vorbire procedeul folosit de V. Guţu Romalo pentru verbe [11]. Se observă din fig. 1 că cele două alomorfe ale substantivelor UNIVERSITATE şi MOTOR sînt repartizate după grupări diferite, 01 şi 00, ale adjectivelor după grupările 01, 02 etc.

6. Clasele flexionare din cîmpul h permit programului să identifice flectivele care se vor depune în paradigmă la dreapta radicalului. În fig. 1 avem clasele 2101, 0202, 0100 etc. În general, am utilizat doar ca ghid teoretic indicaţiile din Gramatica Academiei [12] şi Îndreptarul ortografic [13], studiile asupra clasificării substantivelor, adjectivelor şi verbelor făcute de lingviştii români Iorgu Iordan [14], Paula Diaco-

[9] M. Bocşa, *Codage de l'alphabet généralisé du roumain écrit pour l'ordinateur IRIS 50 (FELIX C-256)*, în CLTA, 1973, nr. 10, fasc. 2, p. 142.

[10] M. Bocşa, *Problèmes posés par la génération automatique des mots roumains avec l'ordinateur IRIS 50 (FELIX C-256)*, în „Analele Universităţii din Timişoara, Seria matematică", 1973 şi *art. cit.*

[11] *Op. cit.*, p. 239.

[12] *Gramatica limbii române*, Bucureşti, 1966, vol. I.

[13] *Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, ed. a III-a, Bucureşti, 1971.

[14] I. Iordan, *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1956.

nescu [15], V. Guţu Romalo [16], M. Manoliu [17], L. Chirvai şi alţii [18], Alex. Roceric Alexandrescu [19] şi alţii şi de lingviştii străini, preocupaţi de limba română: Alf Lombard [20], Jiři Felix [21], Vladimir Hořejši [22], A. Juilland şi P. M. H. Edwards [23] şi alţii. Cele mai apropiate de specificul programării la calculator rămîn indicaţiile date de Gr. C. Moisil [24]. Am fost însă nevoiţi să adoptăm soluţii personale, corespunzătoare economiei interne a programului. Flectivele au fost grupate în serii ce corespund flexiunii nominale (a substantivelor şi adjectivelor) şi flexiunii verbale, împreună cu alte informaţii, constantele morfologice ale limbii române. Ele fac parte integrantă din program şi permit realizarea flexiunii tuturor cuvintelor considerate, inclusiv cele socotite neregulate sau cu flexiune aberantă, cum sînt substantivele *om*, *soră*, *cap*, *ou*, verbele *a bea*, *a preda*, *a şti*, *a mînca*, *a da*, *a sta*, *a vrea*, *a fi*, *a avea* etc. În afară de clasa flexionară, cele patru cifre ale cîmpului h transmit programului informaţii referitoare la genul substantivelor, situaţia imperativului anumitor verbe sau indicaţii legate de neregularităţi.

7. Neregularităţile sînt descrise de cîmpul j (cuvintele din fig. 1, fiind toate regulate, au codul 00). În program rutina neregularităţilor descrie următoarele cazuri: cuvinte cu paradigmă incompletă (considerate ca defective), substantive cu şapte forme (spre exemplu BLANĂ — BLANA — BLĂNI — BLĂNII — BLĂNURI — BLĂNURILE — BLĂNURILOR) şi verbe cu radical aberant: *a lua*, *a da*, *a sta*, *a fi*, *a avea*. Precizăm că în acest din urmă caz subprogramul de neregularităţi tratează doar generarea alomorfelor radicalului. Ele nu se pot obţine prin metoda literelor variabile, ci se dau pe cartelă, care conţine aici, în cîmpul b, o altă informaţie decît la cuvintele regulate. Am adoptat în programul nostru indicaţiile date de Paula Diaconescu în *Contribuţii la definirea şi clasificarea verbelor regulate în limba română* referitor la principiul după care trebuie considerat un cuvînt ca neregulat: radicalul este elementul hotărîtor şi nu altceva, nici tema, nici flectivele [25]. Algoritmul nostru însă, datorită metodei literelor variabile, regularizează din acest punct de vedere toate substantivele

[15] P. Diaconescu, *Structură şi evoluţie în morfologia substantivului românesc*, Bucureşti, 1970, precum şi în articolele: *Contribuţii la definirea şi clasificarea verbelor regulate în limba română*, în SCL XI (1960), nr. 2; *Aspecte ale declinării cu articol hotărît în limba română*, în SCL XVI (1965), nr. 1.

[16] *Op. cit.*

[17] M. Manoliu, *Propuneri pentru o nouă clasificare a flexiunii adjectivelor în limba română*, în LR X (1961), nr. 2.

[18] L. Chirvai, E. Hales, S. Mărculeţiu, S. Soltyski, *Observations sur la grammaire mécanique de la langue roumaine*, în CLTA 1967, nr. 4.

[19] Al. Roceric Alexandrescu, *Cu privire la problemele puse de traducerea automată. Conjugarea verbelor în limba română scrisă*, în SCL XIII (1962), nr. 3, p. 403.

[20] A. Lombard, *Morfologia verbului românesc*, în SCL VIII (1957), nr. 1, p. 7.

[21] J. Felix, *Cîteva observaţii cu privire la clasificarea morfologică a verbelor româneşti*, în SCL XVI (1965), nr. 2, p. 233, şi *Asupra alternanţelor fonologice din flexiunea verbală românească*, în SCL XVI (1965), nr. 6, p. 791.

[22] Vl. Hořejši, *Problema substantivelor aşa-zise neutre în limba română, în lumina legăturilor cu alte limbi*, în SCL VIII (1957), nr. 4, p. 415.

[23] A. Juilland, P.M.H. Edwards, *The Rumanian Verb System*, Haga—Paris, 1971.

[24] *Art. cit.*

[25] *Art. cit.*, p. 229: „Pentru definirea gradului de regularitate luăm drept criteriu *invariabilitatea* rădăcinii verbului".

şi cele mai multe verbe. (În acest scop am utilizat şi unele concluzii ale Anei Canarache referitoare la verbele defective [26].)

8. Multiplele din cîmpul k arată forme paralele care circulă cu aceeaşi accepţiune sau sînt foarte apropiate (cuvintele din fig. 1 au o singură formă, fără multiplete, de aceea au toate codul 11). Se cunosc formele *sorei—surorii*, *tatei—tatii—tatălui*, *a place—a plăcea*, *să dea—să deie* etc. Cu ajutorul unui subprogram special, sînt adunate informaţiile de pe două sau trei cartele consecutive şi ordinatorul produce o singură paradigmă ce conţine dubletele sau tripletele, în poziţiile precizate.

9. Cuvintele de pe cartele urmează să fie reunite într-un ansamblu numit fişier, care constituie un dicţionar morfologic automat. El este format din articole (cuvintele împreună cu informaţiile morfologice) şi este depus pe un dispozitiv extern de memorare, de exemplu pe o bandă sau pe un disc magnetic ce face parte din configuraţia calculatorului respectiv. Dicţionarul morfologic automat poate fi consultat prin program în acelaşi mod cum se consultă un dicţionar-carte, cu deosebirea că ordinatorul produce răspunsul foarte repede. El serveşte atît la generarea formelor flexionare, cît şi la analiza lor, fiind un ajutor preţios în studierea unei limbi.

10. Problemele lingvistice ridicate de flexiunea automată a cuvintelor sînt de cele mai variate tipuri.

a) Interesează modelarea matematică a metodei literelor variabile, care permite o generare foarte simplă a formelor flexionare, aparent destul de complicate şi neregulate.

b) Se cere precizarea formelor flexionare corecte ale fiecărui cuvînt din limbă. Pentru numeroşi vorbitori, genitivul feminin singular articulat se formează şi altfel decît prin adăugarea lui *i* la forma corespunzătoare nearticulată (respectiv, la pluralul nearticulat). Aceasta, probabil sub influenţa excepţiei autorizate pe care o prezintă cuvintele terminate cu *ie* în hiat: *albie—albii—albiei* sau *vrabie—vrăbii—vrabiei*. Se întîlneşte astfel *dragii* şi *dulcii* (mele), paralel cu *dragei* şi *dulcei* (mele), adepţii unei forme respingînd-o pe cealaltă. Cuvîntul *vinei* este genitivul de la *vînă* (nu *vînei*?), de la *vină* (nu *vinii*?) sau al niciunuia? Cuvîntul *cină*, cu genitivul răspîndit *cinei*, implică pluralul *cine*, care pare multor vorbitori forţat *(cinele, cinelor?)*, sau permite pluralul *cini*, *cinile*, *cinilor*? Care e paradigma cuvîntului *paşă*? Verbele *a mirosi*, *a umple* au pers. a 3-a pl. indicativ prezent *ei miros*, *ei umplu*, identică cu pers. 1 sing., conform cu regula verbelor de conjugarea diferită de conj. I sau în mod excepţional, *ei miroase*, *ei umple*, identic cu pers. a 3-a sing. ca la conj. I? Verbul *a păţi* aparţine la conjugarea tare, ca înruditul *a împărţi*, adică *eu pat*, *tu paţi* etc., la cea slabă, *eu păţesc tu păţeşti* etc., sau admite ambele forme (vezi şi GA şi DLRM)?

c) Este necesară precizarea formelor paralele şi a poziţiilor acestora în paradigmă. Dacă avem dubletul *surorii—sorei*, există şi *surorile—sorele*, *surorilor—sorelor*, sau ultimele sînt net neliterare? Dar *ocoale—ocoluri*, *frîie—frîne—frîuri*, *seminarii—seminare* sînt admise simultan, ca şi *vise—visuri*, *mugur—mugure* (vezi şi GA şi DLRM)?

[26] A. Canarache, *Verbele defective în limba română*, în LR (1960), nr. 5, p. 10.

d) Se întîlnesc d u b l e t e a p a r e n t e cu eventuale zone comune. Astfel, există *iarbă* la singular : „nume generic dat plantelor ierbacee”[27]. Este defectiv de plural? La plural are alt sens : „buruieni de tot felul”. Acesta nu are singular? Sau are toate cele şapte forme *iarbă—iarba—ierbi—ierbii—ierburi—ierburile—ierburilor*? Ne întrebăm dacă cele două cuvinte *iarbă* produc două paradigme separate şi atunci ce forme conţine fiecare? Sau dau o singură paradigmă, care înglobează toate formele? Situaţie analogă au şi alte cuvinte : *făină, sare, lînă, pămînt, argint* etc.

e) Unele cuvinte prezintă paradigmă incompletă (pentru programul nostru sînt toate d e f e c t i v e). Astfel, avem substantive nearticulabile *vodă, tanti*, n u m e l e l u n i l o r[28] cu o singură formă. Altele au două forme *(nea—neaua)*, altele trei *(aur—aurul—aurului)*. Şi cuvintele *miere, sete, foame* au tot trei forme[29]: *miere—mierea—mierei*, fără singular genitiv nearticulat. Dar cuvintele *sănătate, prudenţă, înţelepciune* au patru forme : *sănătate—sănătatea—sănătăţi—sănătăţii*, iar *sănătăţile* şi *sănătăţilor* nu există? Verbele *a costa, a durea* admit la modurile personale n u m a i persoanele a 3-a sing. şi pl. în timp ce *a trebui, a ninge*, doar pers. a 3-a sing.? Care forme de trecut şi ce persoane nu sînt utilizate la verbele *a converge, a diverge, a divide*, menţionate de Ana Canarache[30]? Asemenea precizări trebuie să însoţească toate cuvintele s o c o t i t e d e f e c t i v e.

11. În lumina problematicii lingvist—ordinator ridicată de morfologia limbii române, se impune o mai strînsă colaborare între cei ce studiază fenomenul limbă şi matematicianul-informatician. Acesta, atît pentru a programa corect calculatorul, cît şi pentru a contribui la cunoaşterea şi răspîndirea limbii noastre.

La flexion des mots roumains avec l'ordinateur IRIS 50 (FELIX C—256)

(R é s u m é)

L'auteur a élaboré un algorithme et un programme écrit en ASSIRIS qui produit automatiquement les formes flexionnelles des substantifs, adjectifs et verbes roumains. La figure 1 contient un listing obtenu de l'ordinateur FELIX C—256, avec le paradigme de six mots roumains.

Mai 1974

Facultatea de matematică—mecanică
Timişoara, B-dul V. Pârvan 4

[27] DLRC, 1956, vol. II, p. 497.
[28] Sînt semnalate de Paula Diaconescu în *Aspecte ale declinării cu articol hotărît în limba română*, p. 149.
[29] Sînt amintite de V. Guţu Romalo, *op. cit.*, p. 93.
[30] *Art. cit.*, p. 18.

NOTE DE LEXICOLOGIE ROMÂNEASCĂ

Spîrlichet ,,rar" (?) : *barbă spîrlichetă* (*Îns. ieş.* III, 1, p. 420).

Sponcit : Visuri năplăite îi cutremurau somnul sponcit. (V. I. Popa, *Velerim*, p. 314) Formaţie, cred, personală, bazată pe loc. adv. *pe sponci*.

Sporoji ,,a vorbi (îngăimat?)" : *Să-l vezi, cinstite părinte, cum dă din mîni şi sporojeşte singur ..., că ţi-e mai mare jalea!* (*Adev. lit.*, 1 apr. 1928, p. 4, col. 2.)

Sprînceană : loc. adv. *pe sprînceană* apare la P. Pandrea, *Germania hitleristă*, p. 105, cu o nuanţă semantică diferită de cea curentă şi nu prea uşor de sesizat : *efectuarea pe sprînceană a alegerilor*. În ce priveşte forma, înregistrez apariţia lui *o* la Gib I. Mihăescu, *Rusoaica*, p. 198 : *alese anume pe o sprînceană.*

Sprîncena ,,a împodobi" (?) : *papucii îi erau sprîncenaţi cu fir auriu* (Dan — Dianu, *Nastratin*, p. 94).

Spust = *unde era cada cu spust.* (*Îns. ieş.* III, 7, p. 420)

Sta : *a sta cu cineva* (*noaptea*) ,,a petrece împreună (noaptea)" : *Că eu închid ochii c-ai stat cu Manlache, da' cînd o afla tat-to...* (V. I. Popa, *Velerim*, p. 243). Cu acelaşi înţeles şi în împrejurări identice se foloseşte, tot în sudul Moldovei, unde se petrec evenimentele din romanul lui V. I. Popa, sinonimul *a şedea*, care aminteşte, cel puţin pentru mine, de *şezătoare*. Căci numai flăcăii şi fetele ,,şed" noaptea, fără se se întîmple nimic împotriva cuviinţei.

Stachet, pl. *-ţi* : *stacheţi proaspeţi, nevopsiţi, ai gardului* (Gib I. Mihăescu, *Student*, p. 5). Interesează forma de masculin, necunoscută (la plural) dicţionarelor.

Stafios : stafioasa pată uriaşă de sînge (V. I. Popa, *Velerim*, p. 239). Creaţie, cred, strict personală.

Stanţie, variantă regională a lui *staţie* : *Aşa zic eu că stanţia nu se cheamă Corneşti, pentru că-i Rădeni.* (M. Sadoveanu, *Adev. lit.*, 23 dec. 1934, p. 2, col. 3.)

Starcosi ,,a strivi, a turti" : *pe care era să-l starcosească* [în tren, o doamnă grasă]". (Mircea Damian, *Lumea românească*, 30 sept. 1938, p. 3.)

Stareţi ,,a fi stareţ (al unei mînăstiri)" : *A stareţit 14 ani, cu tact şi cu blîndeţe ...* (Dam. Stănoiu, *Adev. lit.*, 20 nov. 1932, p. 3, col. 3.)

Stavă ,,herghelie" ...Am un citat contemporan : *Văd cum din împrăştiata stavă se desprinde năzdrăvanul mînz* (M. Beniuc, *V. rom.*, iulie 1940, p. 66). Cf. şi *Poeţii tineri ardeleni*, p. 55.

Stăpînesc: apare şi în limba contemporană (poetică). De pildă : ... *stăpîneasca lui indiferenţă le spune, bîrfă şi pizmă ...* (T. Arghezi : *Adev. lit.*, 9 oct. 1938, p. 3, col.1.)

Stătut: bărbaţi ... stătuţi (G. Banea, *Zile de lazaret*, p. 215), cu sensul ,,... care n-au avut vreme îndelungată raporturi intime cu femeile".

Stearpă (?) ,,o parte a carului cu boi" (?) : *tînjelile, sterpele, jugurile* ... (*Adev. lit.*, 28 nov. 1937, p. 7, col. 3.)

Stelar ,,copil care umblă cu steaua" este mai răspîndit decît rezultă din informaţiile date în dicţionare. Îl cunosc din graiul tecucean (com. Muncel) şi l-am întîlnit la Dan — Dianu, *Nastratin*, p. 85.

Stepenă, cu sens oarecum figurat şi la un autor modern : *atinsese o aşa înaltă stepenă de agerime* (M. I. Caragiale, *Craii*, p. 51).

Sterp : pentru etimologia acestui adjectiv mult discutat, cf. G. Rohlfs, *Archivum Romanicum* IX (1925), p. 159, care se ocupă de cuvinte foarte asemănătoare, fonetic şi semantic vorbind, existente în graiuri italieneşti meridionale.

Sticla, a l t verb decît *a sticli*: *copiii . . . sticlindu-și în soare goliciunea* (M. Sadoveanu, *Nopțile de Sînziene*, p. 13).

Sticlete: sensul argotic („agent de poliție") pare a fi necunoscut dicționarelor, deși este atestat adesea. De ex.: *cel dintîi « sticlete » venit le calcă în picioare, îți intră în casă, te arestează . . .* (P. Istrati, *Casa Thuringer*, p. 143.). Cf. și I. Peltz, *Foc în hanul cu tei*, p. 165, 238, și Idem, *Mili*, p. 178). Are o paralelă în fr. *chardonneret* „Stieglitz; Gendarm" (*Archivum Romanicum* XVIII, 1934, p. 476—478).

Sticliș „strălucire" (?): *sticlișul ochilor* (Gib I. Mihăescu, *Rusoaica*, p. 56); *sticlișul înghețat* (*ibid.*, p. 133, 205).

Stiglețică „femela stigletelui" (Otilia Cazimir, *Îns. ieș.* III, 7, p. 134).

Stint „pat(ul puștii)": *. . . dau cu picioarele* [în ușă] *și cu stintul puștii, suduind* (M. Sadoveanu, *Adev. lit.*, 30 oct. 1932, p. 1, col. 1).

Stînaș = *gazdă de stînă* „conducătorul unei asociații de ciobani, de obicei, cu oi mai multe" (*Bul. Soc. Geogr.* III, 1934, p. 262).

Stînjenar „tăietor de lemne în pădure" (Ardeal), derivat de la *stînjen* (de lemne).

Stîrlici, înregistrat ca termen (medical) popular de DLRLC, are și un sens figurat, se pare glumeț, în vorbirea familiară: *nu apreciez nici picioare goale, nici șlagăre și nici costume cu « stîrlici »* (*Adev. lit.*, 9 ian. 1938, p. 9, col. 1). Scriban, s. v. *strelice* (variantă a lui *stîrlici*), cunoaște și accepția „fluturaș nocturn care zboară împrejurul lămpii": sensul din citatul de mai sus pare a fi pornit de la acesta.

Stîrnitură = *scornitură* (Sp. Popescu, *Adev. lit.*, 8 ian. 1933, p. 2, col. 1).

Stîrvi: *foamea cumplită care-i stîrvea bietul trup* (V. I. Popa, *Velerim*, p. 245). Derivat strict personal, după mine, nereușit, de la *stîrv*, deci cu sensul „a preface în stîrv, în cadavru, a ucide". Scriban are, din Budai-Deleanu, *a stîrvi* „a trăi ca un stîrv (în lene)".

Stoampă = *boambă* „un bolovan mai mare rotund" (com. Borca — Neamț).

Stobor „ghizdul fîntînii" apare și în texte mai noi: *culcîndu-și pîntecele . . . pe stobor, se lasă să lunece în adînc* (*Adev. lit.*, 26 sept. 1937, p. 12, col. 4).

Stoci: e mai frecvent (și mai actual) decît pare după informațiile din dicționare. De pildă *inima stocită, mintea stocită*, ambele la Cez. Petrescu, *Carmen Saeculare*, p. 411, unde apare și cu sens figurat: *dintr-o stocită fîntînă a amintirilor* (p. 397).

(S)tocui (despre vite) „a sufla greu" (*Anuarul lic. „Petru Rareș"* — Piatra Neamț, an. 1934—1935, p. 71).

Stoguș, variantă a lui *stogoș*, cunoscut mie de la Agapia (în vorbirea maicilor care lucrau covoare) în sintagma *lînă stogușă* „lînă obișnuită" (n u țigaie). Cf. și (*oaie*) *stogoșă* „cu lînă de calitate mijlocie, mai lungă și mai aspră decît țigaia" (Nerejul — Putna, *Soc. rom.*, iulie—sept. 1936, p. 17). Cuvîntul este înregistrat în dicționare, dar am crezut că o informație mai bogată poate ajuta pe autorii DLR.

Stolar: *. . . să renunțe la veniturile stolare, pe care avea dreptul să le încaseze de la credincioși sub formă de mir sau de botez* (*Adev. lit.*, 15 aug. 1928, p. 7, col. 2, în articolul *Obiceiuri de Paște în Ardeal*). Se pare că e vorba de veniturile epitrahilului, așadar un termen tehnic din limbajul bisericesc; cf. *stolă* „un fel de epitrahil al preoților catolici".

Stolnică: *Bărbații trecură să îngrijească de băutură, iar stolnicele de masă* (*Adev. lit.*, 28 iunie 1931, p. 5, col. 3). Femininul lui *stolnic*, necunoscut sub această formă dicționarelor, care (Tiktin, de ex.) înregistrează masculinul, numai din lucrări de folclor. Pentru păstrarea numelui unui rang boieresc din limba veche în terminologia populară privitoare la nuntă, cf. *vornic(el)*.

Stolniște „locul unde se culcă vitele, la amiază, vara" (com. din Lungani — Iași). Același cu *storiște* = *toriște*, care și-a modificat aspectul fonetic sub influența „etimologică" a lui *stol* și, poate, în ce privește partea finală, a lui *liniște*. În orice caz, fiind vorba de un cuvînt fără familie, trebuia să se asocieze în mintea vorbitorilor cu altele asemănătoare ca formă sau ca înțeles.

Storcăit: Storcăitul caprei se aude ... mai întotdeauna către zori (*Adev. lit.*, 12 iulie 1936, p. 4, col. 6). Pare a fi un cuvînt imitativ și înseamnă „behăit". Existența lui implică pe aceea a verbului corespunzător *a storcăi*, care a trebuit să apară înaintea „supinului" (format de la un *storc!*).

Strachină: a călca în străchini „a face sau a spune prostii, a face greșeli (grave) etc.". Acesta mi se pare a fi sensul curent în vorbirea familiară actuală. La origine însemna, cum rezultă din informațiile dicționarelor, „a păși afectat ori straniu" (Scriban), „a umbla neatent, a fi stîngaci" (DLRM). Iată un citat pentru sensul dat de Scriban: *Cînd merge pe stradă, parcă calcă în străchini și i se pare că nu mai e nimeni ca el.* (M. Celarianu, *Polca pe furate*, p. 42.)

Straiț, formă masculină, neobișnuită și neconformă cu sistemul morfologic românesc, a lui *straiță = traistă*: *...își luă ... un băț, petrecu după el un straiț* ... (G. Călinescu, *Viața lui Eminescu*, ed. I, p. 110).

Strană „specie sau sămînță (soi)" (?): *au avut tot o strană de oi* (*Lucr. Inst. Geogr.* Cluj II, 1924, p. 202).

Stras. Îl notez pentru citate: *cercei colorați, broșe de strasuri* (Gh. Brăescu, *Conașii*, p. 11); *și se vînd* [femeile] *pe strass* [sic!] *și pe suliman* (I. Vinea, *V. rom.*, oct. 1938, p. 24).

Strat „pat" circulă încă în unele graiuri, de ex. prin județul Neamț (l-am auzit în satul Vînători). Cf. și *Anuarul lic. „Petru Rareș"* din Piatra Neamț, 1934–1935, p. 72.

Străfin „foarte fin": *Am străbătut, într-o dimineață aurie, învăluită în străfine barizuri de fir* ... (G. Galaction, *Adev. lit.*, 27 dec. 1931, p. 5, col. 2.).

Străfund: foarte frecvent, probabil pentru că este simțit ca un fel de superlativ al lui *fund*, deci mai expresiv decît acesta (cf. cuvîntul precedent, a cărui temă este însă un adjectiv). Nu cred că-l putem considera ca un compus propriu-zis (cum face DLRM), și aceasta, din cauză că *stră-* nu este un prefix productiv în domeniul substantivului. Este o formație imitată după fr. *tréfonds*.

Străgăni „a necăji, a chinui" (?): *Oamenii ... fuseseră închiși, amendați și străgăniți în fel și chip* ... (I. C. Vissarion, *Adev. lit.*, 18 aug. 1929, p. 4, col. 1.). DLRLC îl explică prin „a sîcîi pe cineva (purtîndu-l de colo pînă colo fără rost)" și dă un citat din Ispirescu. Apariția verbului la Vissarion arată că este vorba de un cuvînt încă viu în diversele graiuri muntenești.

Străhuetic, -ă „care paște în fruntea turmei" (despre oi) (*Bul. Soc. Geogr.* LII, 1933, p. 304).

Străluciu: străluciul cristalelor (T. Arghezi, *Poarta neagră*, p. 179); *străluciul subțire cît un fir al unui lănțișor de aur* (Gib I. Mihăescu, *Dona Alba*, p. 261)[1]. Îl are DLRLC, cu un citat din Lesnea (versuri!). Postverbal de la *a străluci*. Nu poate fi vorba de un compus (*stră* + *luciu*), cum se spune în DLRM, pentru motivul invocat mai sus, s.v. *străfund*.

Strămoșie (în sens spiritual): *...descoperim drumul tradițiilor îndepărtate și ne putem stabiliza în veacul veacurilor un criteriu și o strămoșie* (T. Arghezi, *Adev. lit.*, 3 febr. 1939, p. 1, col. 1). Cf. și Idem, *Țara de Kuty*, p. 118. Derivat de la *strămoș*, cu sufixul abstract *-ie*, avînd însă, foarte probabil, ca schemă sistemul celei de-a patra proporționale: *moș — — moșie / strămoș — strămoșie*. Îl dă numai Scriban, dintre dicționarele mereu citate, sub forma *stremoșie*, existentă într-un document din 1672, unde înseamnă oarecum același lucru ca *moșie* („proprietate de pămînt din moși strămoși").

Străți: să-mi strățesc părul și barba. (Eminescu, ap. G. Călinescu, *Opera lui M. Eminescu* I, p. 89.)

Străvechime: I. Agîrbiceanu, *Adev. lit.*, 19 apr. 1931, p. 1, col. 4, și G. Călinescu, *ibid.*, 17 apr. 1932, p. 7, col. 4. Cf. mai sus *strămoșie*.

Străvezime: *în toată albastra-i străvezime.* (M. I. Caragiale, *Craii*, p. 36.)

[1] Cf. și Idem, *Student*, p. 230: *străluciul mirat al ochilor.*

Streat, variantă regională a lui *strat* (aici cu sensul de „culcuș") : *Baba* [o vrăjitoare, moartă de mult] *și-ar fi avut streatul pe sub ruinile morii arse, ale cărei ziduri afumate se mai tupilau încă de după bozii și bălăriile crescute în putregai.* (*Adev. lit.*, 28 mai 1932, p. 3, col. 3.) Pentru epenteza lui *e*, cf. *ștreaf*, *ștreang* etc.

Strecătoare : a fost discutat, pe larg, din punct de vedere etimologic, de A. Graur, *Romania* LIII, 1927, p. 386–387, care nu-l consideră o variantă a lui *strecurătoare* (pentru motive de ordin fonetic și geografic), ci îl derivă de la o temă **strec-*, rezultată sau din **ex-traicio* sau din rom. *trec* + pref. *s* [2]. M-am oprit la aspectul etimologic — ceea ce nu prea fac în aceste „Note" — pentru a arăta că disimilația, invocată de susținătorii părerii să *strecătoare* este o variantă disimilată a lui *strecurătoare*, constituie o explicație mai mult decît satisfăcătoare. A. Graur crede că ar fi trebuit să avem un *streculătoare* : $r > l$ din cauza lui *r* al grupului inițial *str*. Dar această formulă disimilatorie nu e singura posibilă. Se știe că există și disimilații totale : $r - r > r - o$. În cazul de față s-a produs întîi sincoparea lui *u*, aflat în silabă complet lipsită de accent : **strecrătoare*. Nu interesează dacă și cîtă vreme a existat în mod concret această formă : teoretic ea este posibilă, aș spune chiar obligatorie, fiind vorba și de un cuvînt neobișnuit de lung. A intervenit apoi disimilația : primul *r* a disimilat pe al doilea, făcîndu-l să dispară, potrivit „legii celui mai forte", după care se produc disimilația și asimilația în concepția, pentru mine foarte justă, a lui M. Grammont. Într-adevăr, *r* din *str* are de partea lui trei elemente întăritoare : se află într-un grup fonetic mai numeros, în silabă cu accent secundar și la inițială, poziție avantajoasă sub raportul informației.

Strecuriș : ochii ei teferi, fără codiri și strecurișuri (T. Arghezi, *Ochii Maicii Domnului*, p. 288.). Un „pendant" al acestui cuvînt necunoscut dicționarelor este *strecuruș*, folosit în condiții identice, nu numai lingvistice, ci și extralingvistice : *strecuruș de zări negre pe sub pleoape cuvioase* (Gib I. Mihăescu, *Student*, p. 220).

Stricățescu : în vorbirea familiară de pe vremuri cunoscută mie, acest nume propriu, inexistent realmente, se întrebuința adesea, ca un fel de calificativ (substantival sau adjectival), la adresa bărbaților „stricați", adică necorecți, necinstiți etc. în realitățile lor cu semenii. În special tinerii „candidați" la mîna fetelor erau prezentați astfel cînd se „punea problema" și, binețeles, dacă era cazul. De ex. : *Da, e un băiat simpatic, are situație frumoasă, dar e cam stricățescu.* Sau : — *Cine-i cutare ?* — *Ei, cine să fie ? Un stricățescu.* O formație perfect paralelă este *Șmecherzon*, întrebuințat, cum arată prima lui parte, în împrejurări oarecum diferite, dar cu o semnificație asemănătoare.

Strîmțar „orășean" (ironic) : *altfel* [dacă nu mă îmbrăcam ca ei] *nu mă scotea din cioflingar, strîmțar.* (*Adev. lit.*, 13 nov. 1938, p. 2, col. 1). Scriban are *strîmțari* pl. „ițari". Contradicția semantică este aparentă : în primul caz s-a pornit de la hainele „nemțești", adică strîmte, ale orășenilor comparate cu cele tradiționale, în general largi și foarte largi. În al doilea, comparația s-a făcut, rămînînd în cadrul tradiției, între pantalonii strîmți ai unei anumite categorii sociale (sau ai unei anumite regiuni) și cei largi sau mai largi ai altora.

Strohot „frunzele fînului care se scutură" : îl are și Tiktin, s.v. *stroh*, care l-a găsit la T. Pamfile, *Cimilituri românești*. Eu îl cunosc din nordul Moldovei, unde am înregistrat (la Lunca — Botoșani) și pe *stroh*, în sintagma *stroh de fîn* „floare uscată a ierbii cînd se strînge".

Stropoli „a lucra repede . . ." (Scriban) ; „a da zor, a trebălui" (?) : *îl vedeai repede stropolind, să arunce punțile* [la malul Dunării, în port] (*Adev. lit.*, 6 nov. 1938, p. 7, col. 3) ; *Mama*. . . *stropolea în preajma acestei zile mai abitir ca-n așteptarea Paștilor* (*ibid.*, 8 ian. 1939, p. 3, col. 1 ; autorul e același în ambele cazuri : I. Neagu Negulescu).

Stropși (refl.) „a se răsti la cineva", dat de Tiktin ca specific pentru vorbirea populară, apare nu numai la Creangă, unde se află, ca să zic așa, la locul lui. Ex. : *S-au războit* [femeile]

[2] *Strecura* ar fi același **strec* + *-ura* (cf. *încura*, *vîntura* etc.)

cu Grigore Panțiru, iar moșneagul bărbos le-a stropșit. (Cez. Petrescu, *Oraș patriarhal* II, p. 301.) Observăm că verbul e folosit aici tranzitiv, deși sensul menționat mai înainte apare foarte clar. Autorul citat, bun cunoscător al vorbirii familiare și (mai puțin) populare moldovenești, trebuie uneori suspectat, în ce privește realitatea lingvistică a cuvintelor și a formelor gramaticale puse în gura personajelor sau utilizate în relatarea proprie. În cazul de față cred că putem accepta construcția lui *a stropși*, bazîndu-ne pe identitatea de conținut dintre reflexivul cu obiect indirect prepozițional și tranzitivul cu obiect direct, de pildă *a se repezi la cineva* și *a repezi pe cineva*. În altă parte, Cez. Petrescu are acest verb tot tranzitiv, dar cu un înțeles aparent foarte diferit : *l-a repezit* [rachiul] *de dușcă, stropșindu-și glasul* (*Comoara regelui Dromichet*, p. 135). A pornit de la *a stropși un nume* (*străin*) ,,a-l pronunța stricat, greșit", dîndu-i oarecum sensul opus : după o înghițitură de alcool tare, băutorul ,,își drege glasul".

Strujac ,,mindir, saltea" : *mama a scos paiele din strujacul de pe pat* (Eus. Camilar, *Adev. lit.*, 13 nov. 1938, p. 7, col. 5). Cuvîntul circulă și prin Ardeal [3], cu două forme (a doua este *străjac*). Provine, poate nu direct, din germ. *Strohsack*.

Strungui ,,a trage, a da la strung; (fig.) a fasona" ; *pulpele strunguite fără cusur* (M. I. Caragiale, *Craii*, p. 18).

Strușnic ,,(restul) coaja de sămînță pisată ce rămîne după stoarcerea oloiului de cînepă" (com. din Andrieșeni — Iași). Tiktin îl dă sub forma *trușnic*, Scriban adaugă, la aceasta, varianta *strușnic*, precizînd că cuvîntul circulă prin Moldova ,,la munte".

Studenție apare în citatele următoare cu o nuanță semantică ușor diferită de cea dată în dicționare : *Studenția devine o carieră* (*Cuv. liber*, 19 mai 1934, p. 4, col. 3) ; *înainte de plecarea lui la studenție* (H. Papadat-Bengescu, *Logodnicul*, p. 320).

Stufos ,,păros" : *oameni stufoși* (Cez. Petrescu, *Comoara regelui Dromichet*, p. 11). Mai interesantă este întrebuințarea acestui adjectiv în limbajul criticii literare : *stil stufos, roman stufos* etc., cu sensul, aproximativ, de ,,bogat, încărcat". Este ,,traducerea" fr. *touffu*.

Stupar: zumzetul potolit de stupar al halei (*Adev. lit.* 28 febr. 1937, p. 10, col. 1). Îl are, și cu acest sens, Scriban (care se referă la roiul de albine sălbatice).

Stupit, în sintagma *pește stupit* ,,pește mărunțel, cu oase multe" (Tecuci) : se numește așa — la origine, în glumă — din cauză că eliminarea din gură a oaselor se face direct, fără intervenția mîinii sau a furculiței. Cf. it. (rom.) *sputapane* ,,piccoli pesci che, per essere pieni di spine che facilmente s'intromettono fra i denti, costringono chi li mangia a sputar spesso il boccone" (F. Chiappini, *Vocabolario romanesco*, Roma, 1933, p. 299).

Sub ,,subdirector, subșef etc." (ironic) : *Și domnul s u b cere încruntat o jumătate la gheață* (I. Peltz, *Cuv. liber*, 16 iunie 1934, p. 2, col. 1).

Subiect (referitor la oameni) are astăzi, probabil în toate împrejurările, un plural masculin. Fenomenul e relativ vechi. De ex. : *...oameni cu părul cărunt și copiii din anturajul nostru, subiecții de experiență ...* (Izabela Sadoveanu, *Adev. lit.*, 16 ian. 1933, p. 5, col. 4). Și Paul Zarifopol folosea această formă.

Subțiatic : nu-i cunoscut numai prin Moldova, cum spun dicționarele, care îl înregistrează sub forma mold. *subțietic*. L-am întîlnit la Gib I. Mihăescu, *Student*, p. 233 : *lungă și subțiatică vietate*, și la G. Ciprian, *Soț ori fărdă*, p. 217 : *o evreică subțiatică*. Același cu *subțiratic*, mult mai răspîndit.

Subțiime = subțirime ,,finețe (spirituală)" : *nota cam hilariantă ... a unei subțiimi ostentative* (Ioachim Botez, *Însemnările unui belfer*, p. 89).

Subțirime ,,lumea subțire" (ironic) : *Ăștia ... cu clubu' ! Să nu intre decît s u b ț i r i m e a ...* (I. Peltz, ,,*Actele vorbește*", p. 234).

Sucăleț, variantă, absentă în dicționare, a lui *sucălete : ii făcu* [chiloții] *sucăleț și plecă să cerceteze* (Dam. Stănoiu, *Adev. lit.*, 13 martie 1932, p. 1, col. 3).

[3] Autorul citat era originar din Bucovina.

Sufertaş : ... *cîteva mîncări alese în sufertaş* (Al. O. Teodoreanu, *V. rom.*, apr.-mai 1934, p. 19).

Sufla ,,a înghiţi (o băutură)'' : *La fiecare dejun sufla o sticlă de vin.* (Idem, *ibid.*, p. 12). Pentru sensul ,,a lua cuiva ceva repede'' din vorbirea familiară, cf. acest citat, care arată clar cum a putut lua naştere metafora : *Ce eşti tu pentru el? Un puf! Te suflă de nu te vezi bine.* (*Adev. lit.*, 25 febr. 1934, p. 5, col. 3.) — *A sufla* din limbajul elevilor este ,,traducerea'' fr. *souffler*.

Sufleţel : formula familiară *pentru sufleţelul meu* ,,pentru mine'' are o paralelă spaniolă ; cf. *mi alma* ,,eu însumi'', despre care, în *Volkstum und Kultur der Romanen* II, 1929, p. 366, se spune că e un calc după ebraică. Cf. şi sp. *dar el alma* = *a-şi da sufletul* ,,a muri'' şi *dar el espiritu* idem (ambele la Unamuno, *Don Quijote* ..., p. 274, 285).

Sufletar ,,ţigan eliberat (în secolul trecut)'' (*Adev. lit.*, 18 apr. 1926, într-o schiţă de Gh. Nădejde ; cf. şi *Îns. ieş.*, sept. 1940, p. 364). În limbajul elevilor Liceului Internat din Iaşi, *sufletari* erau studenţii şi elevii din afara liceului care luau gratuit masa după ce internatiştii o terminau pe-a lor. Am întîlnit, dar n-am notat locul, în publicistica actuală derivatul *sufletist* cu un sens oarecum înrudit.

Sufragioaică : *V. rom.*, nov. -dec. 1935, p. 23.

Sughiţ : prin Moldova de nord (com. din Lunca — Botoşani şi Valea Lupului — Iaşi) se spune, cînd două persoane ,,cinstesc'' împreună, *sughiţ bun la cumătra!*, cu valoarea unei urări de bine. Punctul de plecare pare a fi credinţa că omul sughiţă cînd vorbeşte cineva despre el, cum dovedeşte faptul că, după sughiţ, cel în cauză spune *mă pomeneşte* (*tata, mama* etc., în general fiinţe binevoitoare faţă de dînsul).

Suhat, în sintagma *suhat de oi* ,,pîlc de vreo 100 de oi'' (*Bul. Soc. Geogr.* LII, 1933, p. 244). Cuvînt cu cuvînt înseamnează ,,păşune pe care pot paşte 100 de oi''.

Suhlar ,,lemn mic, subţire'' (com. din Pomîrla-Botoşani). Îl are Scriban, care cunoaşte şi var. *sulhar, sluhar, sihlar* şi-l explică prin ,,brad tînăr tot una de gros peste tot'', ultimele cu sensuri uşor diferite.

Suiş, adv. : *Cerbul plecă de-acolo suiş* (T. Arghezi, *Adev. lit.*, 17 iulie 1932, p. 3, col. 1).

Sulfuriza ,,a avea arsuri de acid sulfuric'' (?) : *Aveam la clinica noastră, în tratament, un sulfurizat* (T. Arghezi, *Ţara de Kuty*, p. 167).

Sulhac, cunoscut dicţionarelor, apare într-un context mai puţin obişnuit în *Bul. Soc. Geogr.* LII, 1933, p. 306 : *caşul se străpunge cu un sulhac, pentru ca să se scurgă mai uşor zerul.*

Suligat : *Cum te-i fi suligat?* ,,Cum te-i fi suit (împopoţonat) tocmai acolo? Cuvînt luat în mod batjocoritor şi cu mirare''. (*Izvoraşul*, apr. 1935, p. 158.)

Suliţa : *îmi suliţă faţa* (*Adev. lit.*, 29 iulie 1935, p. 6, col. 5).

Sultanin : [cozonac cu miez pufos] *străpuns ici şi colo de vanilie şi stafide sultanine* (*Adev. lit.*, 22 iunie 1930, p. 6, col. 1). Îl are DLRLC fără citat.

Sumănar : la Scriban, ,,cel care poartă suman'', în DLRLC, ,,persoană care face sau vinde sumane''. Acest sens (,,care face sumane'') l-am cunoscut şi eu la Pomîrla — Botoşani.

Sumeţi, var. a lui *semeţi*, în DLRLC numai cu trimiteri : ... *fiindcă nu mă sumeţ într-atîta* ..., *blagosloveşte şi iartă-mă sfinţia ta* (Dam. Stănoiu, *V. rom.*, sept. -oct. 1931, p. 366).

Suprefect ,,o măsură pentru băuturi alcoolice'' : *Şi, sorbind suprefectul de vin, Cornea mi se pregătea să spuie mai departe.* (*Adev. lit.*, 2 iunie 1929, p. 4, col. 1.) Creaţie de moment, acceptată totuşi într-un anumit cerc de vorbitori.

Surăţie ,,relaţie spirituală dintre surate'' : *legăturile frăţeşti ale surăţiei* ... (*V. rom.*, 15 febr. 1934, p. 7). Îl are şi Scriban, care îl explică prin ,,calitatea de surată'', nu tocmai just,

căci *frăție*, de pildă, nu înseamnă, propriu vorbind, ,,calitatea de frate", și prin ,,jocul suratelor", pentru care dă ,,citatul" *a juca la surăție*, și de astă dată alături de adevăratul sens al cuvîntului. Tiktin îl traduce exact, oprindu-se la două nuanțe semantice (una, apropiată de prima a lui Scriban).

Surlă ,,așezare omenească temporară" (v. descrierea făcută în *Rev. geogr. rom.*I, 1938, p. 246). Înregistrat și în dicționare (Tiktin are chiar un citat).

Surta — ferta, variantă a lui *serta — ferta*: ... *cum fac toți ăia pe care-i vezi trecînd surta — ferta pe stradă* (M. Celarianu, *Polca pe furate*, p. 35).

Surugește: *Înjura surugește* (N. D. Cocea, *Fecior de slugă*, p. 13). Îl dau pentru forma lui diferită de cea existentă (*surugiește*) în DLRLC.

Sușez (și *sușeț*) ,,rană la greabănul cailor" (*Lucr. Inst. Geogr.* Cluj II, 1924, p. 222).

Sutien apare în DLRLC, fără citate. Trimit eu la unul: A. Odeanu, *Într-un cămin de domnișoare*, p. 67.

Suvrinti ,,a tunde (oile) pe burtă, pe coadă și pe picioare" (*Bul. Soc. Geogr.* LII, 1933, p. 298).

Sveter. Adaug un citat la cel existent în DLRLC: *doamna cu sveter îndungat* (*Îns. ieș.*, 1 oct. 1936, p. 246).

(Continuă)

August 1974

IORGU IORDAN

ISTORIA CUVINTELOR

Čorčolină, n.pr.f., într-un document din 1493 (Bogdan, *Doc. lui Ștef. cel M.*, II, p. 26; G. Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi*, București, 1974, p. 129): „Ciorciolină, fiica lui Drăgoi din Cîrligătură, nepoata lui Șerb Răspopa". *Ciorciol* s. „ciorchine de fructe" (DA, *s.v.*; Pușcariu, *Lb. rom.*, I, p. 313) + sufixul diminutival *-ină* (Pascu, *Suf.*, p. 207); dr. *cercel* < magh. *csercse*, *csercselye*, pătruns în română sub forma *ciorciol*, băn. *śorśel* (Candrea-Densusianu, DE, p. 47, Pușcariu, *loc. cit.*).

Moldova. Numele topic *Moldova* poate fi explicat prin gotică, după cum urmează: *Moldova*, numele rîului și al provinciei, a fost explicat prin *molid* „specie de brad" (*Picea excelsa*) + sufixul slav *-ova* (Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 478—479).

Un cuvînt din vechiul fond (Iordan, *op. cit.*, p. 478, n. 2) combinat cu un sufix de origine slavă constituie o primă dificultate pentru explicația propusă (de fapt, nu poate fi vorba de sufixul *-ova*, întrucît formele sub care e atestat acest nume, în izvoarele cele mai vechi de limbă vorbită, nu au finalul în *-ova*; vezi mai jos; în documentele oficiale din secolul al XV-lea apare forma *Moldova*, vezi Bogdan, DSM, II, glosar, p. 568).

A doua dificultate este constituită prin presupusa eliziune a lui *i*, din *molid*, nejustificată.

Etimologia din germanică, propusă de B. P. Hasdeu (*Istoria critică a Românilor*, I, București, 1875, p. 300), se sprijină pe următoarele argumente: forma din gotică, *mulda* (S. Feist, *Etymol. Wb. der gotischen Spr.*, Halle, 1923, p. 276 *s.v.*) explică vocalismul termenului românesc în limba veche vorbită, de ex. *Mulduvei* (Cîmpulung, Bucovina, 1604—1618) și în limba de astăzi: *Mulduha* (vezi ILR, p. 512).

Terminația *-ova* nu apare în textele vechi: *Molduvei* (M-rea Moldovița, 1592), *Moldua* (Săliște, Maramureș, 1593) și în graiul maramureșean din zilele noastre (vezi ILR, p. 487 și 512).

Sensul termenului românesc pornește de la acela din gotică: „praf" (Max Vasmer, *Russisches Etymol. Wb.*, II, Heidelberg, 1955, p. 149 *s.v.*), cf. *Prahova* „prăfoasă" (din slavă), rîu „pulberos" (Hasdeu, *loc. cit.*, citează pe Ovidiu, „amnis pulverulentus").

Moldáva, un afluent al Elbei, nume redat în cehă prin *Vltava*, din v. germ. *Wilthalvô*, cu sensul de „wildbach" (Vasmer, *loc. cit.*), explică fonetismele românești mai sus citate, printre care fonetismul cu *-v-*, în *Moldova*, reprezintă consonificarea lui *-u̯-* și nu aparține sufixului slav *-ova*.

În privința evoluției aspectului fonetic al termenului, trebuie relevat că fonetismul cu *u* în cele două silabe e cel mai frecvent. *Moldua*, cu *o* în prima silabă, apare în secolul al XVII-lea în textele de limbă vorbită, sub influența formei din limba oficială (*Moldovean*, în sec. XV—XVI, G. Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi*, București, 1974, p. 124—125).

Zîrnă, s.f. plantă veninoasă, cu fructele boabe negre sau verzi, numită și „umbra nopții". *Solanum nigrum* (Z. C. Panțu, *Plantele cunoscute de poporul român*, București, 1929, p. 343 *s.v.*).

Explicația prin v.sl. *zrŭno* „boabă, grăunte" (G. Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi*, București, 1974, p. 98 s.v. *dzîrnă*) nu satisface, întrucît în cele mai vechi atestări termenul apare cu *dz-* inițial (*Dzărnă*, n.pr.m. într-un document din Suceava, 1488, Bogdan, DSM, I, p. 355), care nu figurează în elementele slave ale limbii române. Nici sensurile nu coincid.

B. P. Hasdeu (*Istoria critică a Românilor*, I, Bucureşti, 1875, p. 270–274) a explicat cuvîntul prin dacă: (προ) διορνα numele plantei „veratrum nigrum". Termenul (Δίερνα) apare la autorii antici sub diverse aspecte, cu *a-*, *t-*, *ts-* sau *z-* inițial, cf. *Cerna* din zilele noastre și localitatea δίερνα, pe malul stîng al Dunării (D. Detschew, *Die thrakischen Sprachreste*, Wien, 1957, p. 132). Păstorii mocani numesc oile negre *zărne*; cf. și vb. *a zărni* „a se înnegri" (C. Poghirc, TILR, II, p. 334–335).

Octombrie 1974

AL. ROSETTI

PRINCIPII METODOLOGICE PENTRU STUDIUL ORIGINII ȘI EVOLUȚIEI IDIOMULUI PAPIAMENTU

0. În vara anului 1970 au avut loc la Willemstad, capitala Antilelor olandeze, lucrările Primului simpozion despre papiamentu, în cadrul căruia a fost readusă în actualitate discutata problemă a originii acestui idiom și, implicit, chestiunea genezei limbilor creole, în general.

0.1. Studiul limbilor creole s-a dezvoltat cu precădere în ultimii douăzeci de ani, accentul punîndu-se atît pe descrieri monografice, cît și pe aspecte teoretice generale cu privire specială asupra formării și evoluției lor [1].

0.1.1. Două teorii despre geneza și evoluția limbilor creole se confruntă în lingvistica internațională : teoria poligenetică, reprezentată, între alții, de Robert Hall jr.[2], și teoria monogenetică, mai recentă, susținută de Thompson, Taylor, Pottier, Valkhoff, Whinnom, Granda și alții [3]. Potrivit teoriei poligenetice, limbile creole s-au constituit ca urmare a însușirii incomplete de către vorbitorii noneuropeni a unui sistem lingvistic european pe care vorbitorii europeni l-au simplificat, în mod deliberat, pentru ca structura sa să poată fi însușită și folosită mai ușor. Se stabilește, deci, o legătură genetică între l i m b a b a z ă europeană și limba creolă și, simultan, are loc un proces de restructurare care generează un sistem minim sau optim mult diferit de cel al limbii bază, dar derivat din acesta. În opoziție cu această concepție, teoria monogenetică consideră că limbile creole au la bază o structură lingvistică unică : fie o p r o t o c r e o l ă a f r o p o r t u g h e z ă, fie o variantă atlantică a s a b i r u l u i sau l i n g u a f r a n c a din evul mediu. Teoria monogenetică respinge legătura genetică dintre limba bază europeană și limbile creole și explică diferențele existente între ele printr-o serie de procese de relexificare.

0.2. În ciuda faptului că multă vreme idiomul papiamentu a fost considerat singura limbă creolă din America hispanofonă, majoritatea lingviștilor care s-au ocupat de studiul acesteia au susținut originea sa portugheză [4].

---

[1] O bogată bibliografie se află la Ioana Vintilă-Rădulescu, *Reorganizarea structurii în creola franceză. Baza franceză*, Teză de doctorat [dactilografiată], București, 1973.

[2] Cf. Robert A. Hall jr., *The Life Cycle of Pidgin Languages*, în ,,Lingua" XI (1962), p. 150—164 ; *Pidgin and Creole Languages*, Ithaca, 1966 ; *The Genetic Relationship of Haitian Creole*, în ,,Ric. Ling." I (1950), p. 195—203 ; *Creolized Language and Genetic Relationship*, în ,,Word" XIV (1958), p. 367—373.

[3] Cf. Robert Wallace Thompson, *A Note on Some Possible Affinities between the Creole Dialects of the Old World and those of the New*, în R. B. Le Page (Ed.), *Proceedings of the Conference on Creole Languages Studies* — Creole Language Studies II, Londra, 1961, p. 107—113 ; Germán de Granda, *Sobre el estudio de las hablas ,,criollas" en el área hispánica*, în ,,Thesaurus" XXIII (1968), extras ; *La tipología criolla de dos hablas del área lingüística hispánica*, în ,,Thesaurus" XXIII (1968), extras ; *Cimarronismo, palenques y hablas ,,criollas" en Hispanoamérica*, în ,,Thesaurus" XXV (1970), p. 448—462 ; *Estructuras lingüísticas y relación genética en un habla ,,criolla" de Hispanoamérica*, în ,,Filologia" XVI (1972), p. 119—133.

[4] Cf. Rodolfo Lenz, *El Papiamento. La lengua criolla de Curazao*, Santiago de Chile, 1928 ; Max Leopold Wagner, *Lingua e dialetti dell'America Spagnola*, Florența, 1949 ; Alonso Zamora Vicente, *Dialectología española*, ed. a II-a, Madrid, 1967 ; Tomás Navarro Tomás, *Observaciones sobre el papiamento*, în NRFH VII (1953), nr. 1—2, p. 183—189 ; H.L.A. van Wijk, *Orígenes y evolución del papiamentu*, în ,,Neophilologus" XLII (1958), p. 169—182 ; Germán de Granda (v. nota 3). Pentru amănunte privind originea și evoluția acestei limbi, v. Dan Munteanu, *Stadiul actual al cercetărilor privind originea idiomului papiamentu*, în SCL XXV (1974), nr. 5, p. 529—535.

0.3. În prezent, papiamentu se vorbește în Curazao, Aruba și Bonaire, insule din arhipelagul Sotavento (Antilele Mici), care, împreună cu alte trei insule mai mici, Sint Martin, Sint Eustatius și Saba, alcătuiesc Indiile Occidentale Olandeze sau Antilele Olandeze, cu un teritoriu de cca 1000 km² și o populație de 210.000 locuitori [5]. Din 1954, Indiile Occidentale Olandeze, cu capitala Willemstad, au statut de teritoriu autonom în cadrul regatului olandez.

Studii recente au scos la iveală faptul că în secolele al XVIII-lea — al XIX-lea papiamentu a fost folosit nu numai în Antilele olandeze, ci și de nuclee de negri provenind din Curazao, precum și de descendenții acestora stabiliți în regiunea Antilelor și nordul Americii de Sud : Puerto Rico, Cuba și Venezuela, și, probabil, și în alte teritorii din aceeași regiune [6].

În prezent, limba oficială în Antilele olandeze este olandeza, care însă se folosește foarte puțin, iar în conversație este preferată papiamentu, limbă vorbită de toată lumea, de la omul simplu de pe stradă, pînă la cele mai înalte cercuri științifice și artistice. În papiamentu se publică ziare, reviste și o bogată literatură (cf. Lenz, *Papiamento*, p. 13—14, 50).

0.3.1. Insula Curazao a fost descoperită în 1499 de Alonso de Ojeda, unul dintre căpitanii lui Columb. În 1527, Juan de Ampies o incorporează, împreună cu insulele Aruba și Bonaire, la imperiul spaniol. În același an, populația indigenă este obligată să treacă la catolicism și să învețe spaniola, decretată limbă oficială (cf. Lenz, *Papiamento*, p. 47). Aceasta explică faptul că indienii din Curazao și Bonaire refugiați în Venezuela după cucerirea insulelor de către olandezi vorbeau curent spaniola, fără să știe, însă, să scrie în castiliană (cf. van Wijk, *Orígenes*, p. 170).

În 1634, Juan van Walbeek și Pierre le Grand ocupă Curazao în numele Companiei Indiilor Occidentale și astfel pun stăpînire fără nici o dificultate și pe celelalte două insule.

Între 1795 și 1800, ca urmare a războaielor din Europa, Curazao trece sub administrație franceză, apoi, între 1800 și 1802, devine protectorat britanic. În urma păcii de la Amiens (1802), insulele trec, din nou, sub stăpînire olandeză și, în ciuda mai multor încercări făcute de Anglia, pacea de la Paris (1815) definitivează această stare de lucruri.

0.3.2. Potrivit susținătorilor originii portugheze a limbii papiamentu, în momentul cuceririi insulelor de către olandezi (1634), garnizoana spaniolă și populația indigenă (cea mai mare parte) s-au refugiat pe coastele Venezuelei. Astfel, spaniola dispare ca limbă vorbită în aceste teritorii (cf. van Wijk, *Orígenes*, p. 174 ; Navarro Tomás, *Obs. papiamento*, p. 188 ; Lenz, *Papiamento*, p. 328, nota 8). Ca urmare, în momentul cînd Peter Stuyvesant înființează, în 1647, în Curazao un centru de negoț de sclavi africani, odată cu primele contingente de sclavi negri sosiți aici se importă și limba vorbită de aceștia — o afroportugheză — ce se va transforma în viitorul idiom papiamentu.

Sosirea primului grup de evrei sefardiți în Curazao, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea (refugiați întîi în Țările de Jos sau în Brazilia, după ce fuseseră expulzați din Portugalia în secolul al XV-lea), este un argument în plus în favoarea originii portugheze a limbii papiamentu. În secolul al XIX-lea se stabilește aici un nou contingent de sefardiți, precum și numeroși venezueleni și columbieni. Aceasta îi determină pe susținătorii teoriei originii portugheze să afirme că papiamentu a suferit un proces de relexificare, mai ales în secolul al XIX-lea [7], sub influența spaniolei.

0.3.3. Pare puțin probabil, dacă nu imposibil, ca populația hispanofonă din insulă să fi dispărut aproape în întregime și spaniola să fi încetat a mai fi vorbită în acest teritoriu, după

[5] Potrivit datelor din *Mic dicționar enciclopedic*, București, 1972, p. 1041 (v. **Antilele olandeze**).

[6] Cf. Germán de Granda, *Papiamento en Hispanoamérica* (*Siglos XVII—XIX*), în „Thesaurus" XXVIII (1973), p. 1—13.

[7] Cf. Zamora Vicente, *Dialectología*$_2$, p. 446 ; Wagner, *Amer. sp.*, p. 151 ; Navarro Tomás, *Obs. papiamento*, p. 189 ; Germán de Granda, *La tipología „criolla" de dos hablas del área lingüística hispánica*, în „Thesaurus" XXIII (1968), extras, p. 13 ; van Wijk, *Orígenes*, p. 176.

cum pare incredibil ca papiamentu să se fi format de abia în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, odată cu sosirea primelor contingente de sclavi africani pe insulă. Afirmaţia noastră se bazează pe faptul că negrii proveniţi din Curazao vorbeau deja, în această perioadă, papiamentu, idiom identificat ca o modalitate lingvistică a spaniolei [8].

1. Potrivit părerii noastre, papiamentu este o limbă creolă care descinde direct din limba spaniolă (l i m b a m a m ă) a secolului al XVI-lea, vorbită în Curazao în epoca cuceririi coloniale [9]. În decursul timpului, spaniola colonială de aici a suferit un proces de transformări (în parte, identice sau asemănătoare cu cele petrecute în spaniola americană), datorate, în primul rînd, propriei sale e v o l u ţ i i i n t e r n e şi, apoi, i n f l u e n ţ e l o r e x t e r n e: limbile africane, portugheza, olandeza şi, mai puţin, engleza.

2. Pentru a demonstra cele afirmate mai sus, considerăm că studiile despre papiamentu trebuie să ţină seama de două idei fundamentale, care ne permit să definim principiile metodologice pentru cercetarea originii şi evoluţiei acestei limbi. Acestea sînt următoarele:

a) l i m b a e s t e o s t r u c t u r ă

b) l i m b a e s t e u n f a p t s o c i a l.

2.1. Studiile consacrate pînă acum limbilor creole au neglijat sau au desconsiderat, în general, rolul factorilor interni. Or, punctul nostru de vedere este că transformările care se produc într-o limbă îşi pot avea originea în însăşi structura limbii respective. De aceea preferăm să explicăm un fapt din papiamentu, atunci cînd aceasta e posibil, printr-o tendinţă internă a limbii, tendinţă atestată în spaniolă sau, eventual, în limbile romanice, în loc să recurgem la o influenţă externă [10]. Totodată, credem că este necesar să se compare papiamentu cu celelalte limbi creole romanice. În felul acesta pot fi puse în evidenţă o serie de trăsături comune limbilor creole de origine romanică [11]. În sfîrşit, pentru a explica anumite fapte de evoluţie fonetică şi morfologică, considerăm că este preferabil să recurgem la tendinţe generale de evoluţie, manifestate într-o structură lingvistică, decît să căutăm explicaţii speciale pentru fiecare caz în parte [12].

Rezumînd cele de mai sus, considerăm că un studiu privind originea şi evoluţia idiomului papiamentu trebuie să ţină seama, în primul rînd, de structura proprie acestei limbi şi apoi de structura spaniolei şi a idiomurilor romanice. Cu alte cuvinte, după părerea noastră, studierea unei limbi creole nu se poate face în mod izolat, desprinzînd idiomul respectiv din familia de limbi căreia îi aparţine, ci într-o strînsă conexiune cu acestea. În felul acesta se pot evidenţia trăsăturile caracteristice, definitorii ale creolei respective, dar totodată se pot stabili şi punctele comune, relaţiile tipologice între aceasta şi limba mamă.

2.2. În studiul evoluţiei unei limbi nu se poate neglija caracterul dinamic al acesteia. Limba evoluează în timp odată cu comunitatea care o vorbeşte; este un fenomen social. Deci nu putem admite că papiamentu vorbit în prezent este identic cu cel vorbit în secolul al XVII-lea. Or, majoritatea cercetătorilor au tras concluzii cu privire la originea şi evoluţia idiomului papiamentu, comparînd stadiul actual al limbii cu stadiul actual al spaniolei sau al portughezei (norma literară), limbi considerate de specialişti ca fiind baza actualului idiom din Curazao. De aceea considerăm că un studiu privind originea şi evoluţia acestei limbi nu poate face abstrac-

[8] V. Dan Munteanu, *op. cit.*, p. 534.

[9] V. şi Antoine Maduro, *Observación i apuntenan tocante El Papiamento di Dr. Rodolfo Lenz*, Curaçao, 1967; Fokker, *Het Papiamentsch of basterd-spaan der West Indiësche Eilanden*, în *Tijdschr. voor Nederlandsche en Letterkunde*, 1914 (apud Lenz, *Papiamento*, p. 328, nota 1); José Pedro Rona, *Elementos españoles, portugueses y africanos en el papiamento*, în „Watapana" III (1971), nr. 3, Nimega, extras, fără număr de pagină.

[10] Cf. Marius Sala, *Aspecte ale contactului dintre limbi în domeniul romanic* (I), în SCL XXV (1974), nr. 6, p. 583–584.

[11] Cf. Ioana Vintilă-Rădulescu, *Les idiomes créoles et la linguistique romane*, în RRL XIII (1968), nr. 5, p. 526–527.

[12] Cf. Marius Sala, *loc. cit.*

ție de aspectul diacronic, ocupîndu-se exclusiv de cel actual, după cum trebuie să ia în considerare și varietățile diatopice și diastratice ale limbii respective.

2.2.1. Pentru a ilustra cele de mai sus ne oprim la un singur aspect din domeniul fonetic. Majoritatea lingviștilor invocă o serie de fenomene fonetice din papiamentu în sprijinul teoriei originii portugheze a acestei limbi, pe baza comparării cu fenomene identice sau similare din portugheza actuală. Totodată, mai multe fenomene fonetice care nu pot fi explicate recurgîndu-se la compararea cu portugheza sînt interpretate ca datorîndu-se decreolizării și hispanizării, proces ce ar fi început încă din secolul al XVII-lea și s-ar fi intensificat în secolul trecut. Inexistența unor texte scrise în papiamentu înainte de 1843 nu ne permite să stabilim, nici măcar cu oarecare aproximație, momentul cînd s-au produs aceste fenomene. În schimb, toate fenomenele invocate există în spaniola peninsulară din secolul al XVI-lea adusă de conchistadori în Curazao. Astfel:

a) *f-* > *h-* și apoi tendința de dispariție a aspirației apare în spaniola preclasică. În Vechea Castilie, aspirația nu se mai pronunța încă din secolul al XV-lea [13];

b) pronunțarea fricativă a consoanelor *b, d, g* pare să se fi produs încă în perioada de trecere de la consonantismul latin la cel romanic și era curentă în spaniola alfonsină și medievală [14];

c) *-it-* > *-ch-* este un proces de palatalizare ce are loc în perioada de trecere de la latină la spaniolă. Fonemul *č* făcea parte din sistemul consonantic al spaniolei alfonsine [15].

3. Rezumînd cele spuse pînă acum, considerăm că orice cercetare cu privire la originea și evoluția idiomului papiamentu trebuie să pornească de la următoarele principii metodologice:

a) principiul explicației interne;

b) principiul priorității explicației generale asupra explicației particulare [16];

c) principiul comparării cu varietățile diacronice, diatopice și diastratice ale limbii mamă;

d) principiul comparării cu celelalte limbi creole romanice.

Credem că aceste principii pot și trebuie să constituie scheletul oricărui studiu privind papiamentu și, în general, limbile creole romanice.

ABREVIERI

Lenz, *Papiamento*	Rodolfo Lenz, *El Papiamento. La lengua criolla de Curazao*, Santiago de Chile, 1928.
Navarro Tomás, *Obs. papiamento*	Tomás Navarro Tomás, *Observaciones sobre el papiamento*, în NRFH VII (1953), nr. 1–2, p. 183–189.
Wagner, *Amer. sp.*	Max Leopold Wagner, *Lingua e dialetti dell'America Spagnola*, Florența, 1949.
van Wijk, *Orígenes*	H.L.A. van Wijk, *Orígenes y evolución del papiamento*, în „Neophilologus" XLII (1958), p. 169–182.
Zamora Vicente, *Dialectología*$_2$	Alonso Zamora Vicente, *Dialectología española*, ed. II-a, Madrid, 1967.

Octombrie 1974 DAN MUNTEANU

[13] Cf. Rafael Lapesa, *Historia de la lengua española*, ed. VI-a, Madrid, 1965, p. 189, 244.

[14] Cf. Emilio Alarcos Llorach, *Fonología española*, ed. III-a, Madrid, 1961, p. 223–224, 225.

[15] Cf. Emilio Alarcos Llorach, *ibid.*; Rafael Lapesa, *op. cit.*, p. 132–133.

[16] Cf. Bertil Malmberg, *Estudios de fonética hispánica*, Madrid, 1965, p. 118; *L'extension du castillan et le problème des substrats*, în *Actes du Colloque International de Civilisations, Littératures et Langues Romanes*, București, 1959, p. 258; J. M. Lope Blanch, *Estudios sobre el español de México*, Mexic, 1972, p. 158, nota 6.

PALATALIZAREA LUI *m* ÎN SECOLUL AL XVI-LEA

În lucrarea noastră, apărută nu de mult, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*[1] (scrisă în colaborare cu Al. Mareș), am semnalat două cazuri de palatalizare a consoanei *m*, în stadiul *mn'*, într-o scrisoare trimisă de egumenul mănăstirii Moldovița primarului orașului Bistrița, în ziua de 30 iunie 1592. E vorba de *se ne tocmnim* (сє нє т^{к}ѻмн^{м}и), care apare de două ori în textul scrisorii, pe rîndurile 8 și 13. În interpretarea grafiei, ne-am întemeiat pe existența, în zilele noastre, în regiunea respectivă (Bucovina), a palatalizării lui *m* în stadiul *mn'*. Am arătat totodată că acad. Al. Rosetti, cel dintîi editor al textului, a transcris în ambele cazuri *tocmim*, deși slova **H** era vizibilă în scrisoare.

Într-o notă recentă[2], acad. Al. Rosetti, după ce admite existența lui **H** în scrisoarea bucovineană[3], afirmă că în cele două exemple nu am avea a face cu palatalizarea labionazalei *m* :

,,*Tomnim* nu atestă, însă, palatalizarea lui *m*, întrucît, după cum a arătat Sextil Pușcariu, grupul *mn*, în acest cuvînt, e datorit diferențierii, fonetismul *tomni*, *tomna* (= tocmi, tocma) fiind caracteristic pentru limba vorbită.

Deci : v. sl. *tokŭma* > *tocma* > *togma* > *toṅna* (*ṅ* = *n* velar) > *tomna*''.

În realitate, așa cum rezultă din text și cum recunoaște însuși autorul[4], în scrisoarea din 1592 apare *tocmnim* (cu *c*), și nu *tomnim*. Pentru a explica prezența lui *mn* altfel decît prin palatalizarea lui *m*, autorul a pornit de la *tomnim* (inexistent în textul nostru), în care *mn* provine din *cm*, prin mai multe accidente fonetice. Atîta timp, însă, cît exemplele noastre îl conservă pe *c*, e limpede că *mn* nu poate proveni din *cm*. În *tocmnim* nu se reflectă deci un proces de diferențiere, cum susține acad. Al. Rosetti, ci alt fenomen : palatalizarea labionazalei *m*.

Vom spune, prin urmare, în încheiere, că palatalizarea lui *m* în secolul al XVI-lea este dovedită de cele două exemple consemnate de noi în scrisoarea egumenului mănăstirii Moldovița.

Iulie 1974

ION GHEȚIE

Institutul de lingvistică
București, Spiru Haret 12

[1] București, 1974, p. 121–122.
[2] *Pseudopalatalizarea lui* **m** *în secolul al XVI-lea*, în SCL XXV (1974), nr. 6, p. 617.
[3] ,,În transcrierea noastră e omis *n*, care se distinge însă bine pe planșa fotografică anexată, în cele două exemple''.
[4] ,,Autorul scrisorii cunoștea forma cu *k* (*tocmi*), căci acest *k* e scris deasupra rîndului, precum și *m* final : *to*(*k*)*mni*(*m*)''.

E. F. K. KOERNER, Ferdinand de Saussure, Braunschweig, Vieweg, 1973, XL + 427 p. (= **Schriften zur Linguistik** 7).

Cartea lui E. F. K. Koerner, cercetător la Research Center for the Language Sciences al Universității Indiana din Bloomington, constituie al 7-lea volum din seria *Schriften zur Linguistik*, editată de Prof. Peter Hartman de la Universitatea din Konstanz. Studiul reprezintă o versiune revizuită a disertației scrise de E. F. K. Koerner între 1969—1971 la Universitatea Simon Fraser din Vancouver (Canada) și concepută ca o contribuție în domeniul lingvisticii generale și al istoriei lingvisticii.

Este vorba de o aprofundare și de o reconsiderare a personalității științifice a lui Ferdinand de Saussure, care, pînă acum, a fost aproape unanim privit ca un inovator, ca un geniu al cărui act creator a apărut independent de ideile lingvistice premergătoare lui. Nu fără dreptate, autorul consideră că motivul acestei păreri greșite este felul în care sînt, de cele mai multe ori, concepute studiile consacrate istoriei lingvisticii: pe de o parte se apelează prea puțin la sursele directe, iar pe de altă parte personalitățile studiate nu sînt suficient încadrate în epoca în care au trăit, uneori poate din cauza necunoașterii cadrului social-politic și cultural al momentului dat. Consecințele unei asemenea atitudini se manifestă nu numai în interpretarea greșită a ideilor elaborate de diferiți lingviști, dar, ceea ce ni se pare mai grav, și în preluarea necritică de la un cercetător la altul, de la o carte la alta, de la o generație la alta, a unor ,,locuri comune", de multe ori inexacte, cum ar fi ,,atomismul neogramaticilor" și ,,concepția lingvistică fundamental nouă a lui Ferdinand de Saussure".

Conștient de factorul social în cea mai largă accepțiune a sa, Koerner se simte obligat, pentru a putea aprecia teoriile lui Ferdinand de Saussure și pentru a putea judeca în ce măsură sînt ele originale, să studieze întreaga ,,atmosferă intelectuală" de la sfîrșitul secolului al XIX-lea din vestul Europei. ,,Este convingerea mea", spune autorul (p. IV), ,,că gîndirea lingvistică reflectă *mutatis mutandis* atmosfera intelectuală a timpului dat; într-adevăr, ne putem întreba dacă nu cumva istoria lingvisticii nu reprezintă cel mai important aspect al istoriei ideilor".

Prima parte a cărții demonstrează felul în care se constituie gîndirea lingvistică a lui de Saussure și totodată cum, datorită personalității sale, acesta îi depășește pe predecesori și pe contemporani, creînd ,,pe baza cunoștințelor lingvistice acumulate" un cadru nou în care lingvistica urma să opereze de la el înainte". Este interesant că acest fel de a privi opera creatoare a lui de Saussure poate fi găsit *in ovo* deja în prima ediție a lucrării academicianului Iorgu Iordan[1] asupra lingvisticii romanice: ,,S-ar putea spune, prin urmare, că este vorba de idei care ,,pluteau în aer", un fel de bun mai mult sau mai puțin comun al lingvisticii la sfîrșitul veacului trecut".

A doua parte a cărții analizează felul în care lingviștii de după Saussure au înțeles și au aplicat ideile schițate în cursul de lingvistică generală. În legătură cu aceasta, E. F. K. Koerner arată (p. 11) că sînt puțini lingviștii care au adoptat încă în primul sfert al veacului nostru ideile din *Cours*. E vorba de Bally și de Sechehaye, de Jakobson și Trubețkoy, de Hjelmslev și de Brøndal și de cîțiva ,,cercetători independenți, ca Iorgu Iordan în România", care-și expusese punctul de vedere în articolul *Der heutige Stand der romanischen Sprachwissenschaft*[2].

Autorul analizează patru dintre aspectele mai importante ale teoriei lui Saussure, și

[1] *Lingvistica romanică. Evoluție. Curente. Metode*, București, 1962, p. 296. Vezi ed. I, Iași, 1932, p. 340.

[2] *Festschrift Streitberg*, Heidelberg, 1924, p. 585—621.

anume : distincţia l a n g u e / p a r o l e, dicotomia s i n c r o n i e / d i a c r o n i e, relaţia s i n t a g m a t i c ă şi p a r a d i g m a t i c ă a limbii şi ideile privitoare la concepţia s e m i o l o g i c ă a limbii. Fiecare din aceste aspecte este studiat din mai multe puncte de vedere : sursele potenţiale ale inspiraţiei lingvistice a lui Saussure, ideile originale ale lui Saussure, dezvoltarea acestor idei în Europa şi în America.

Avînd în vedere bogăţia informaţiei şi a literaturii de specialitate, ca şi nenumăratele implicaţii la care se pretează subiectul discutat, ţinînd seamă şi de seriozitatea şi de temeinicia cercetării lui Koerner, care a intenţionat şi a reuşit să ofere cititorilor un studiu model de istoriografie lingvistică, recenzentul se găseşte în situaţia dificilă de a nu şti asupra căror aspecte să insiste. Ne vom mărgini, în cele ce urmează, să subliniem numai concluziile şi punctele de vedere noi la care ajunge autorul, bazîndu-se, pe lîngă investigaţiile personale, pe datele preţioase, prea des încă ignorate, ce sînt oferite de ediţia critică a lui Engler (vol. I, Wiesbaden, 1967) şi de cartea lui R. Godel [3].

În legătură cu problema influenţelor extralingvistice, primul punct important este negarea influenţei directe a lui Durkheim asupra lui Saussure. Pe de o parte analiza tuturor pasajelor privitoare la caracterul social al limbii arată că nu e vorba de idei originale, ci de afirmaţii care se regăsesc şi la alţi lingvişti ai timpului (ca de ex. Bloomfield). Pe de altă parte există dovezi că aşa-numita teorie sociologică a lui Saussure era elaborată înainte de publicarea cărţii lui Durkheim, în 1895.

În afară de aceasta, după cum demonstrează autorul, o bună parte din pasajele privitoare la caracterul social al limbii se datorează influenţei lui Whitney, în special cele despre limba ca instituţie socială, natura semnului lingvistic şi relaţia dintre individ şi comunitatea lingvistică. Se ştie că Saussure cunoştea şi aprecia opera precursorului american, pentru care avea să scrie un necrolog, ce nu a văzut însă lumina tiparului.

Cît despre distincţiile dintre *parole* şi *langue*, *linguistique statique* şi *linguistique évolutive*, ele se găsesc sub forma *individuelle Sprachtätigkeit* şi *Sprachusus*, *deskriptive Grammatik* şi *historische Grammatik* la Hermann Paul, după cum în *Grundzüge* ale lui Sievers se găseşte de nenumărate ori subliniată ideea caracterului sistematic al limbii. În legătură cu neogramaticii, mai importantă decît dovada unor influenţe exercitate asupra lui Saussure ni se pare sublinierea de către autor a criticilor, în mare parte stereotipe şi nefundate, care se transmit de la o istorie a lingvisticii la alta, fără a se mai recurge la izvoare, şi care transformă pe neogramatici ,,într-un fel de ţapi ispăşitori pentru toate viciile aparente ale lingvisticii istorice", în ,,atomişti", care nu au înţeles nimic din felul cum funcţionează limba. Această deficienţă a istoriilor lingvistice este remarcată şi de Milka Ivić [4], care subliniază că în *Prinzipien der Sprachgeschichte* a lui Hermann Paul se găsesc o serie de observaţii care sugerează multe din inovaţiile ce vor urma şi că în mod nefericit, autorul lor continuă să fie considerat numai ca un apostol neobosit al istorismului.

Interesante sînt şi capitolele consacrate ideilor lui Baudouin de Courtenay şi ale lui Kruszewski, cu atît mai mult cu cît importanţa acestor lingvişti pentru dezvoltarea ştiinţei limbii a fost ignorată pe nedrept de unii şi exagerată de alţii. E posibil că la început distincţia saussureană dintre lingvistica istorică şi descriptivă să se fi datorit şi lui Baudouin. Este mai mult ca sigur că primul a fost influenţat şi de concepţia psihologică a aspectului fonetic al semnului lingvistic. Însă în afară de aceasta, ,,orice influenţă directă şi profundă a lui Baudouin asupra lui Saussure trebuie negată", şi aceasta cu atît mai mult cu cît lucrările lui Baudouin sînt foarte greu de citit ,,datorită lipsei de claritate a stilului (şi probabil şi a gîndirii) şi datorită folosirii unei terminologii tehnice greoaie cu sens ambiguu" (67 de termeni. Koerner se sprijină în afirmaţiile sale şi pe cartea lui Frank Häus-

[3] *Les sources manuscrites du Cours de linguistique générale de F. de Saussure*, Geneva, 1957.

[4] *Trends in Linguistics*, Haga, 1970.

ler, *Das Problem Phonetik und Phonologie bei Baudouin de Courtenay und in seiner Nachfolge*, Halle, 1968).

Influența lui Kruszewski asupra lui Saussure nu poate fi negată, dar nici nu trebuie supraestimată. O serie de noțiuni din *Cours* se găsesc deja la Kruszewski dar distincția dintre legi *statice* și *dinamice* ale limbii, de care vorbește Kruszewski, nu este identică cu distincția saussuriană dintre sincronie și diacronie, după cum *sistemul* despre care vorbește Kruszewski de repetate ori ,,nu ajunge niciodată o *clé de voûte* ca în teoria lui Saussure". În general Koerner e de acord cu Sebeok, care, în introducerea la *Geneva School Reader* (1969), afirmă că ,,rolul germinal al lui Kruszewski nu e foarte clar" în ceea ce privește ideile saussuriene.

Nu putem încheia trecerea sumară în revistă a principalelor idei din partea întîi a cărții prezentate fără să amintim capitolele consacrate ideilor lui W. von Humboldt și G. von der Gabelenz, două personalități ale secolului al XIX-lea, care au redevenit actuale odată cu lingvistica chomskiană și cu studiile speciale care le-au fost consacrate în ultima vreme (pentru Humboldt vezi în special lucrarea lui R. L. Miller, *The Linguistic Relativity Principle and Humboldtian Ethnolinguistics*: *A History and Appraisal*, Haga, 1968 ; pentru Gabelentz o serie de articole ale lui E. Zwirner, K. H. Reusch și E. Coseriu indicate în notele bibliografice de la p. 191—194).

Koerner, contrar celor mai mulți lingviști, care, în ultima vreme, s-au ocupat de această problemă, nu crede într-o influență d i r e c t ă a lui Humboldt asupra lui Saussure. Ideile lui Humboldt au ajuns la Saussure probabil prin Franz Nikolaus Finck și prin Georg von der Gabelentz. În ceea ce-l privește pe acesta din urmă, Koerner combate convingător părerea lui Coseriu, care vede în el o sursă importantă a ideilor lui Saussure. Admiterea punctului de vedere al lui Coseriu ar însemna ,,deformarea intențiilor lui Gabelentz cu privire la considerațiile generale asupra fenomenului lingvistic și minimalizarea geniului lingvistic saussurian".

Prima concluzie finală în legătură cu ideile care l-au influențat pe Saussure este că acestea trebuie căutate în scrierile l i n g v i s t i c e premergătoare sau contemporane. Prin acestea Saussure a luat cunoștință și de ideile filozofice, sociologice, de economie politică mai vechi și mai moderne.

O influență directă a lui Durkheim, Tarde, Hegel asupra lingvistului genevez nu poate fi dovedită. Cu patruzeci de ani în urmă și această idee a fost intuită de Iorgu Iordan într-un pasaj (p. 295)[5] (amintit de Koerner) al cărții citate, în care se referă, e drept, numai la M. Bréal, V. Henry și A. Darmsteter: ,,idei de-ale lui Saussure întîlnim și la unii lingviști francezi mai vechi... toți mai în vîrstă decît el, așa că, dacă am vrea să explicăm, cu mijloace obișnuite, această potrivire, am fi ispitiți să socotim pe șeful școlii lingvistice franceze drept tributarul lor".

A doua concluzie se referă la raporturile lui Saussure cu lingvistica secolului al XIX-lea : imbolduri teoretice pentru dezvoltarea teoriilor sale Saussure le-a luat ,,din opera lui Whitney și, de multe ori *ex negativo*, din *Prinzipien* ale lui H. Paul, din scrierile lui Baudouin de Courtenay și Kruszewski (deși probabil mult mai puțin decît s-a sugerat în ultima vreme) și desigur și din scrierile altor lingviști contemporani ca, de exemplu, Sievers și (poate cu mai multă rezervă) G. von der Gabelentz".

Vădit impresionat de faptul că rezultatele propriilor lui investigații aprofundate dedicate în primul rînd lui Saussure se apropie în esență de cele ale lui Iorgu Iordan, deși acesta în cartea citată, consacrată lingvisticii romanice, nu se ocupa decît oarecum tangențial de Ferdinand de Saussure, E. F. K. Koerner încheie prima parte a cărții printr-un citat din lingvistul român (p. 296) : ,,marele merit al lui Saussure, acela de a fi construit un sistem lingvistic bine închegat, indiferent de unde și-a luat materialul, rămîne întreg"[6].

În partea a doua a cărții autorul încearcă 1) să restabilească concepția lui Saussure în lumina ediției critice a lui Engler și a altor descoperiri recente ale lui Godel și Engler;

[5] Ed. I, p. 340, n. 1.
[6] *Ib. id.*

2) să scoată în relief liniile majore de dezvoltare post-saussuriană ale acestei concepţii.

În legătură cu primul punct, ţinem să subliniem importanţa distincţiei care se poate face acum între ideile lui Saussure și cele ale editorilor săi. Datorită lucrărilor lui Engler și Godel, se știe acum că unele afirmaţii, care au făcut să curgă multă cerneală și care au provocat critici aspre cu privire la teoria saussuriană, nu aparţineau lingvistului elveţian. Așa, de exemplu, afirmaţia despre „caracterul haotic al sistemului limbii" și în special fraza finală a cursului : „la linguistique a pour unique et véritable objet la langue envisagée en elle et pour elle-même" (vezi de ex. critica din Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 298, și Graur — Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, București, 1965, p. 112).

Ne mărginim să redăm aici concluziile autorului privitoare la partea a doua a cărţii sale : a) deși au trecut peste 50 de ani de la apariţia cursului, multe din sugestiile făcute de Saussure în *Cours* au rămas încă neexploatate și neadaptate la starea actuală a cunoștinţelor despre limbă ; b) în loc să fie înţeles ca un tot, ca o unitate, *Cours*-ul a fost folosit parţial, luîndu-se de ici și de colo cîte o idee care, izolată, își pierde de cele mai multe ori valabilitatea, c) lingviștii n-au fost și nu sînt încă pe deplin conștienţi că au obligaţia să transforme ideile schiţate de Saussure într-o teorie care să permită lingvisticii să fie considerată știinţă. Căci numai atunci va avea C. Lévi-Strauss dreptate să afirme că „dans l'ensemble des sciences sociales et humaines, la linguistique seule peut-être mise de plain-pied avec les sciences exactes et naturelles".

În încheiere, am vrea să subliniem încă o dată meritele deosebite ale acestei cărţi, care constituie, cum am spus, un model de investigaţie știinţifică cu privire la un obiect atît de delicat și de labil cum este apariţia și dezvoltarea unor idei teoretice. E. F. K. Koerner s-a arătat a fi la înălţimea personalităţii studiate și se încadrează ca metodă în curentul contemporan al studierii izvoarelor în sensul cel mai larg al cuvîntului.

Mai e necesar să spunem un cuvînt despre bibliografia impresionantă prin bogăţia ei, judecînd și după autorii români citaţi în afară de Iorgu Iordan și Al. Graur (I. Coteanu, Al. George, I. Dănăilă, V. Guţu Romalo, P. Miclău, G. Mihăilă, T. Slama-Cazacu, S. Stati, L. Wald).

În imposibilitatea de a reda toate concluziile cărţii, avem speranţa de a fi semnalat cercetătorilor varietatea de informaţie pe care o conţine, informaţie care depășește mult pe Ferdinand de Saussure și teoria lui.

Iulie 1974

MARIA ILIESCU
Universitatea din Craiova

ANDRÉ JACOB, **Genèse de la pensée linguistique**, Paris, Armand Colin, 1973, 333 p.

Genèse de la pensée linguistique este o nouă lucrare cu caracter antologic publicată de André Jacob, „maître-assistant" de filozofie la Universitatea Paris X. În 1969 autorul a mai publicat o culegere de texte lingvistice, intitulată *Points de vue sur le langage*. Mai reţinem, din lucrările originale ale lui Andrè Jacob, volumele *Exigences théoriques de la linguistique selon G. Guillaume* și *Temps et langage*.

Volumul *Genèse de la pensée linguistique* este alcătuit cu colaborarea lui Pierre Caussat și Robert Nadeau. Pentru traducerea în limba franceză a unor texte au mai colaborat J. Sudaka, C. Hagège, Guy Vendette și Jean-Guy Meunier.

După un scurt „avant-propos" (p. 5—6), lucrarea cuprinde o Introducere (p. 7—41), în care André Jacob prezintă un tablou general al dezvoltării gîndirii lingvistice, privită paralel cu dezvoltarea gîndirii filozofice, căci

,,stipuler une genèse de la pensée linguistique, c'est chercher à dégager les *étapes* qui jalonnent une histoire et les *démarches* intellectuelles qui ont permis l'avènement d'une certaine positivité" (p. 7).

Autorul admite cinci ,,momente" în știința limbii (vezi p. 18—32), fiecare constituind o parte a volumului : 1. *Vers une linguistique générale* (Gottfried Wilhelm Leibniz, James Harris, Court de Gébelin) ; 2. *La linguistique historique* (Wilhelm von Humboldt, Franz Bopp, August Schleicher, Karl Brugmann și Hermann Osthoff, Hermann Paul) ; 3. *Vers une linguistique théorique* (William Dwight Whitney, Jan Baudouin de Courtenay, Ferdinand de Saussure) ; 4. *La linguistique structurale* (Leonard Bloomfield, Nikolay S. Troubetzkoy, Roman Jakobson, Louis Hjelmslev, André Martinet, John Rupert Furth) ; 5. *Vers une linguistique opératoire* (Lucien Tesnière, Gustave Guillaume, Emile Benveniste, Noam Chomsky). Reprezentanții etapelor menționate figurează în antologie cu unul sau mai multe texte, a căror alegere are scopul de a scoate în evidență ceea ce are specific gîndirea fiecăruia.

O astfel de lucrare este deosebit de utilă, prezentînd cititorului multe texte care, altfel, sînt greu accesibile. Ea pune, din nou, în lumină valoarea, cu adevărat excepțională, a unor pagini, cum ar fi, spre exemplu, acelea din Leibniz, intitulate *Bref essai sur l'origine des peuples déduite principalement des indications fournies par les langues*, datînd din 1710. Este vorba nu numai de informația cu totul deosebită a marelui filozof german, de numeroasele etimologii discutate sau de însemnătatea numelor proprii în cercetarea istoriei unei limbi, ci și de concepția ca atare a lui Leibniz, un precursor al metodei comparative care, cu un veac mai tîrziu, datorită lui Franz Bopp, va constitui o adevărată cotitură în cercetarea limbilor.

Antologia pe care o recenzăm repune în valoare pagini din lucrarea *Hermès ou recherches philosophiques sur la grammaire universelle*, al cărei autor, James Harris (1709—1780), admite o unitate între forma și sensul cuvîntului și susține că toate cuvintele sînt simboluri ale conceptelor generale, ceea ce-l determină să definească limbajul drept ,,*un système de sons articulés, signes ou symboles de nos idées*, mais principalement de celles qui sont générales ou universelles" (p. 73). După James Harris, conceptele generale sînt reprezentate de numele comune, iar ideile particulare — de numele proprii.

Parcurgînd apoi paginile reproduse din lucrarea lui Court de Gébelin (1725—1784), intitulată *Le monde primitif analysé et comparé avec le monde moderne considéré dans l'histoire naturelle de la parole*, cititorii vor considera naivă, desigur, ideea că vorbirea ar fi un dar divin, dar vor reține că autorul vorbește de o gramatică universală ce cuprinde reguli imuabile pentru toate limbile, o gramatică particulară ce studiază felul cum fiecare limbă modifică principiile gramaticii universale și, în sfîrșit, de o gramatică comparativă, care cercetează raporturile dintre diferite gramatici particulare.

Cum se știe, unii cercetători folosesc, adesea, o anumită comparație între lingvistică și geologie. Puțini dintre cei care fac această apropiere mai au însă în vedere numele lui William Dwight Whitney (1827—1894), autorul lucrării *Language and the Study of Language*.

Nu vom putea trece în revistă toate textele reproduse în acest volum. Ne vom limita, de aceea, la unele observații cu caracter mai general.

Alcătuirea unei astfel de culegeri prezintă, așa cum declară însuși A. Jacob, dificultăți serioase. În primul rînd, alegerea textelor poate fi, în unele cazuri, arbitrară. În al doilea rînd, un număr restrîns de pagini, dictat de economia volumului, nu reflectă întotdeauna concepția lingvistică a autorului discutat. În al treilea rînd, selectarea unor fragmente scurte din diferite opere ale aceluiași autor este o operație extrem de anevoioasă. Unele din aceste inconveniente s-ar putea elimina prin diverse comentarii sau note introductive ample, care să prezinte în ansamblu concepția cercetătorului respectiv. Credem că în special acest procedeu ar fi trebuit să fie folosit mai mult. Este drept, volumul analizat aici are o Introducere întinsă, dar cu caracter general și, uneori, cu discuții ce nu au

numaidecît cea mai strînsă legătură cu lingvistica, ceea ce se explică, desigur, prin formația autorului ei. De asemenea, în notele explicative ce precedă textele se dau informații asupra autorilor lor, dar acestea nu sînt totdeauna suficiente.

Credem că nu s-a acordat atenția cuvenită lui Jan Baudouin de Courtenay (1845–1929), și nu numai pentru că se reproduce un text foarte scurt, ci și pentru că acest text nu reprezintă ceea ce este fundamental în concepția acestui învățat care poate fi considerat un predecesor al autorilor edificiului, atît de solid, al teoriei fonemului, teorie care va face celebră școala de la Praga. Ar fi fost mai necesar un astfel de fragment de text, spre a se vedea, într-adevăr, continuitatea gîndirii lingvistice, decît cel reprodus la p. 163–164, unde Jan Baudouin de Courtenay se referă la „umanizarea limbii". Observația aceasta, la care am mai putea adăuga și faptul că lipsesc din această antologie unii reprezentanți de seamă ai gîndirii lingvistice (J. Grimm, A. Meillet și alții) creează impresia că firul desfășurării reflecției lingvistice este, pe alocuri, rupt.

Antologia reproduce în întregime Introducerea la *Morphologische Untersuchungen*... publicată de Karl Brugmann și Hermann Osthoff. Această Introducere reprezintă, se spune într-o scurtă notă explicativă, un text-manifest pentru școala neogramatică. „Ideea preconcepută" a acestei școli de a se interesa de fenomenele lingvistice actuale nu este însă discutată suficient în nota amintită. Această orientare a neogramaticilor, cu toate limitele ei, a avut o mare însemnătate în cercetarea limbii, punîndu-se accentul pe limba actuală cu toate ramificațiile ei teritoriale. Într-adevăr, neogramaticii îndeamnă pentru prima oară la cercetarea graiurilor. Tot ei au determinat, cum se știe, și apariția primului atlas lingvistic.

În sfîrșit, o observație privind titlul însuși al volumului. A. Jacob urmărește, de fapt, evoluția gîndirii lingvistice, distingînd, așa cum am arătat, mai multe etape în această privință. Era, deci, mai bine să se folosească în locul cuvîntului *geneză*, termenul *evoluție*, eventual un sinonim al acestuia.

Lucrarea se încheie cu o bibliografie selectivă, cuprinzînd mai întîi titluri de lucrări cu caracter general, titluri de culegeri și de reviste, apoi lucrări sistematizate potrivit celor cinci părți ale volumului.

Prin viziunea de ansamblu asupra evoluției gîndirii lingvistice, prin numeroasele texte reproduse, antologia lui André Jacob este un prețios instrument de lucru și, totodată, o sursă pentru o largă informare în știința limbii.

Octombrie 1974

ȘTEFAN GIOSU
Facultatea de filologie
Iași, Calea 23 August 11

G. MIHĂILĂ, **Dicționar al limbii române vechi (sfîrșitul sec. X — începutul sec. XVI)**, București, Editura enciclopedică, 1974, 348 p.

O lucrare lexicografică destinată limbii române scrise dinainte de 1521, data primului document redactat în limba română și păstrat pînă astăzi, este un eveniment editorial cu totul ieșit din comun, care interesează, în general, pe toți cei dornici să cunoască istoria completă a limbii române și, în special, pe cei preocupați să elaboreze lucrările lexicografice de mari proporții : *Dicționarul limbii române*, *Dicționarul slavonei românești*, *Dicționarul limbii române din secolul al XVI-lea*.

Dicționarul propriu-zis (p. 69–178) este precedat de un amplu *Studiu introductiv* (p. 10–68) și este urmat de două studii în care se cercetează aspecte ale materialului cuprins în lucrare : *Grafia cuvintelor românești* (p. 179–195) și *Structura vocabularului românesc, pe baza celor mai vechi atestări*

(p. 196—220). Partea a cincea a volumului este destinată unor documente și texte slavo-romåne (text paralel, în limbile slavă și română) și unor documente latino-române, cuprinse sub titlul *Anexe* (p. 221—331). Lucrarea se încheie cu rezumate în limbile franceză și rusă.

În rîndurile ce urmează ne-am concentrat atenția asupra părții lexicografice a volumului, efectuînd o cercetare atentă și o verificare minuțioasă, cu scopul de a veni în ajutorul unei eventuale reeditări sau de a furniza amendări utile pentru lucrări similare destinate limbii române vechi.

Un prim aspect la care ne referim privește capacitatea dicționarului de a înregistra toate cuvintele românești existente în textele slavo-române. Afirmația autorului că dicționarul ,,nu are pretenția să fie exhaustiv" vizează, mai degrabă, cuprinderea tuturor exemplelor. Sau cel puțin așa reiese din paranteza lămuritoare care însoțește cuvintele citate mai sus: ,,așa, de pildă, dintre mai multe exemple, am reprodus mai ales pe cele mai vechi... și pe cele ce prezintă variante grafice sau se află în contexte ce prezintă un interes deosebit" (p. 64). Principiul selectiv poate fi admis numai dacă e raportat la contexte, nu la cuvintele propriu-zise, fiindcă ar fi de neconceput ca autorul să nu fi înregistrat, cu bună știință, cuvinte românești prezente în textele slavo-române excerptate. De aceea socotim că omisiunile pe care le semnalăm în continuare se datorează întîmplării sau unor criterii de selecție prea severe.

În ceea ce privește numele proprii, autorul s-a oprit numai asupra celor pe care le-a considerat ca fiind evident legate de apelativele românești. Deși sîntem de acord, în principiu, cu punctul de vedere al autorului, semnalăm totuși cîteva nume proprii asupra cărora s-ar putea opri, pe viitor, interesul cercetătorilor. Cuvintele pe care le enumerăm în ordine alfabetică nu apar în dicționar cu statut de cuvînt-titlu și au fost extrase de autorul recenziei din citatele date în volum pentru ilustrarea cuvintelor titlu indicate, aici, în paranteză: BALOȘ (*Tuns, Zăpodie*), CAZAN (*Crețu*), GHERGHINA (*Paharnic*), GROZĂVEȘTI (*Ceapă*), MĂLINA (*Grec*), OLAN (*Pietricea*), ROGOJINA (*Seciu*), SLATINA (*Curtișoara, Obîrșie*), STRAJA (*Hotar*).

Și din categoria substantivelor comune semnalăm cîteva, care ar putea sta în atenția cercetărilor viitoare, întreprinse pe baza cunoașterii unor contexte mai ample: CATASTIH (*Sculă*), DROB (*Ocnă*), DRUM (*Lat*), ISPRAVNIC (*Mic*), JUPANIȚA (*Slujnică*), MAISTORI (*Tipar*), MAJA (*Morun*), MANASTIRESC (*Slobozie*), METOH (*Spinet*), PAPUCI (*Cîrpit*), PATRAHIL (*Fir*), PIPER(*Sac*), PLAPLOMA (*Camhă*), TAFTA (*Brăcinar*), ȚIGAN (*Gogoșat*), ZIDARI (*Tăpșan*).

În continuare vom prezenta cîteva observații grupate pe probleme. Astfel, ar fi fost indicat ca la fiecare cuvînt să se dea mai întîi forma veche, însoțită de cea actuală. Problema raportului dintre formele vechi și cele noi este rezolvată în diferite feluri: se trece numai forma veche ori numai cea actuală; se dau amîndouă, despărțite prin = sau , ; se trece un singur cuvînt, folosindu-se paranteza în redarea acestuia, pentru a sugera ambele forme și, în sfîrșit, se dau amîndouă formele, dar legate prin conjuncția disjunctivă **sau**.

Un sistem de norme redacționale clar formulate într-o notă specială l-ar fi ajutat mult pe autor în redactare și pe cititor, în mînuirea lucrării. Absența unor astfel de norme a dus la o prezentare neunitară și inconsecventă, care diminuează valoarea de ,,instrument de informare comod și clar, în același timp", cum l-a conceput autorul.

În legătură cu folosirea semnului =, acesta apare cînd se dă întîi forma veche care este ,,glosată" prin forma nouă în textele unde cuvîntul e folosit numai sub aspectul vechi. Pentru a ușura identificarea cuvîntului, forma actuală se dă și separat, în ordine alfabetică, trimițîndu-se, cu ajutorul abrevierii v. la forma veche, unde se găsește comentariul propriu-zis. Aceasta este ,,norma" dedusă de noi din observarea materialului, a cărei aplicare consecventă ar fi contribuit la unitatea prezentării. Urmărind felul cum apare acest aspect în dicționar, se constată însă inconsecvențe. Astfel, semnalăm că în cazul cuvintelor PARÎNG și VORNIC, pe primul loc stau formele actuale. Apoi, repetarea formei actuale, în ordine alfabetică, se face

sporadic și inconsecvent. Ori de cîte ori i se pare autorului că apropierea dintre cuvinte face inutilă reluarea, renunță la ea. Dăm cîteva exemple : ARINOS, BALAUR, BÎRFEALA, BOUREAN, BOUREL, DÎRLOG, EPURE (care nu se dă nici lîngă IEPURE), IEZER, NOURET, SPERIAT, TULBURE, VARE (neamintită la OARE).

Virgula desparte forma veche (situată pe primul loc) de cea nouă, cînd amîndouă coexistă în text. Semnalăm abaterile : MARTOR și MĂRTURIE (unde forma veche ocupă locul secund), PÎRÎU, PORCAR, PRISLOP, RUGINĂ, SECARĂ, SLOBOZIE, STRÎMB, ȘOIM, ȘTIUBEI, VORNIC. În cazul lui BÎRSEAN trebuia să se folosească, și nu =, deoarece ambele forme apar în texte.

Neindicată ni se pare și repetarea, în întregime, a unor cuvinte, în cadrul flexiunii moționale : CREȚ, CREAȚĂ ; GREC, GREACĂ, GREU, GREA ; NEGRU, NEAGRĂ ; ORB, OARBĂ ; RĂU, REA ; SEC, SEACĂ.

Conjuncția **sau** este folosită, între cele două forme, o singură dată, la VRÎSTAT.

Un alt aspect îl constituie traducerea care ar trebui să însoțească textul slavon. Pentru simplificare, traducerea nu se dă, cînd se repetă cuvîntul „tradus", ca la ALBUL 1420. Socotim că traducerea trebuia să se dea în toate cazurile, pentru a nu da naștere la situații cînd omisiunea nu are nici o justificare. Enumerăm aici numai cuvintele unde traducerea lipsește, deși nu există o repetare de formă identică : BOU 1487, BRADEL 1348, BUOREAN 1469, FÎNTÎNĂ 1493, GENUNE 1501 ; GÎRLĂ 1455, LARG 1469, OSLUHAR 1466, PÎNTECE 1456, PÎRGAR 1474, ȘOLTUZ 1458.

Prin verificarea și confruntarea contextelor și a comentariilor au fost identificate erori de toate felurile, de la nepotriviri de literă pînă la datări diferite. Le semnalăm, în ordine alfabetică, pe cele care au șansa de a fi utile. La BALAN data este *1431, apr.* **30** și traducerea **de la** în timp ce la STRÎMB apare *1431, apr.* **31** respectiv **din.** BOBOV 1458 are altă formă la p. 192. Pentru BOIAR se puteau folosi formele atestate la OARE 1446 și MARTOR 1448. La BUZAT se folosește un sistem neclar : formele separat, anii separat, iar la p. 192 apare o diferență de formă față de cele date în dicționar. La CĂLUGAR s-ar fi putut folosi și forma de plural de la BRĂDET 1506. La CHEIE se precizează sensul cu care apare (cum nu se procedează peste tot), dar la p. 199 cuvîntul este trecut la „obiecte casnice, instrumente...". Forma dată la CIUNG pentru *loc. pl.* diferă de cea de la p. 184. Neidentitate formală există și între CÎRCIUMAR 1515 față de p. 188. La COPĂCEL 1496 apare altă formă decît cea de la p. 186. La CRAIU s-ar fi putut folosi varianta grafică de la CISTE. Pentru DUMBRAVĂ există o atestare din 1463 la DEOCHIAT, iar pentru data *1502, sept.* **12**, la FRĂSINET ziua este **2**. La EL se putea adăuga și forma interesantă VAIDEEILOR de la DE. Diferență de formă există între FÎNTÎNEA 1506 și FLAMÎND 1448 și între formele date la p. 187. Data 1496 de la FURCĂ este 1495 la p. 195. Textul și traducerea de la HAM diferă de cele date la ROATA. Pentru HOTAR există atestări la 1425 — ZĂPODIE și la 1428 — STRIMTURĂ. La IAZER se putea folosi forma dată la GRIND 1507. Cronologia este greșită la ILIȘ, deoarece după un text din 1464 se dă unul din 1447. Trebuie să se fi strecurat și aici o eroare de cifră, întrucît la „vechimea atestărilor" (p. 214) ILIȘ e trecut la anul 1446. Neconcordanță formală se constată în scrierea sintagmei „Lac puturos", care figurează la cuvintele LAC și PUTUROS. La LIMBĂ se puteau adăuga indicațiile utilizate la DULCE. Ziua la anul 1411 este **11** la MAGURĂ, **14** la MOȘ, **11** la PLOP. Numai anul 1493 figurează la NEPOT, în timp ce la p. 184 se indică și 1494. La NEVOI lipsește mențiunea **prez.**, alături de pers. 1 sg., cum apare la p. 212. La OBÎRȘIE anul primei atestări este 1493, deși se găsesc texte din ani anteriori la : FRUMOS 1411, GĂUNOS 1448, LARG 1469, LUPOAIE 1473. Data la NEGUȚĂTORIU este 1493, iar la VAD 1499. La OCINA prima atestare este din 1491, dar la SPRINTEN apare într-un citat din 1489. La PIETROS se dă citat numai pentru forma feminină, deși există și pentru cea masculină la VÎRH. Cea de-a doua formă actuală trebuie să fie PIPIRIG. Forma de la POIANA 1400 nu coincide cu cea de la p. 191. Prima atestare la POSTELNIC este din 1463, dar apare într-un text din 1453 la NEPOT. Cuvîntul românesc *ploscar* are altă formă la PUI 1488 și alta la PLOSCAR 1488. Forma de la RÎUȘOR 1435 apare

și la p. 194, în rîndul 3 de jos, dar fără an. Pentru forma datată 1502 la SCURT, la p. 186 apare anul 1520; la același cuvînt semnalăm lipsa identității formale între 1458 și p. 192. Anul 1515 de la STEJAR se schimbă în 1517 la p. 194. Cifra 22 de la STRÎMB 1428 devine 28 la CORN [1]. SUSEAN ar fi trebuit să figureze la p. 211, alături de GIOSAN. Pentru ȘETRAR se putea utiliza și forma de la MĂLAI 1517. La TIPSIE, al doilea text are doi ani, 1508, 1509, la SPOIT un singur an, 1509, în timp ce la p. 216, unde se discută vechimea atestărilor, ambele cuvinte sînt trecute la 1509. La ULM, cuvîntului românesc *hotarul* din citatul datat 1517 nu-i corespunde nimic în textul slavon. Pentru prima atestare a cuvîntului VAMĂ se putea folosi citatul de la GENUNE 1415. Cuvîntul *Bîcleșul* de la VERDE 1513 apare sub forma *Bîcleșului* la FURCA și POIANĂ. La VISTIAR se putea folosi ca primă atestare citatul de la MIC 1415. La VIȚEL era util și citatul de la OHTOMVRIE, variantă grafică interesantă. Anul 1390 de la VOIEVODA e notat, la p. 195 drept 1368, la forma corespunzătoare. ZĂPODIE 1492 diferă de forma dată la ULM.

Observațiile noastre pot părea mărunte, dacă nu se ține seama că ne aflăm în fața unei lucrări lexicografice, unde fiecare amănunt este important pentru ansamblul lucrării.

O mențiune merită și numeroasele abrevieri, care l-au ajutat pe autor să redacteze articolele de dicționar în mod comod și economic. Privite din punctul de vedere al cercetătorului care folosește dicționarul, abrevierile sînt greu de folosit, fiindcă ele sînt explicate în cinci locuri diferite, adică la paginile 8–9, 54–58, 63, 64, 66–68. Diferite sînt și criteriile de prezentare a abrevierilor: la p. 8–9 și 66–68, alfabetic, iar în rest, cronologic. Dealtfel cronologia este eronată chiar în lista de la p. 54–58, unde se precizează, în mod expres, că sînt date „în ordine cronologică". Pentru o lucrare atît de complexă, care folosește abrevieri aproape în fiecare rînd, prezentarea acestora la un loc și ordonarea lor alfabetică constituie o normă redacțională obligatorie.

Pentru o ediție viitoare sau pentru alte lucrări similare rămîne sarcina grupării citatelor după repartizarea lor teritorială. Dealtfel, nici în dicționar și nici în capitolele care-l însoțesc nu se fac observații de dialectologie istorică, ceea ce pare de neconceput pentru un dicționar al limbii române vechi.

Oricît de numeroase vor fi obiecțiile care se pot aduce dicționarului limbii române vechi de la sfîrșitul secolului al X-lea și pînă la anul 1521, lucrarea constituie un instrument de lucru de care cercetătorii se vor folosi pînă la apariția marilor lucrări lexicografice amintite la începutul acestei recenzii.

Septembrie 1974

AUREL NICOLESCU

Institutul de cercetări etnologice și dialectologice

București, Calea Victoriei 194

MARIA GROSSMANN, BRUNO MAZZONI, **Bibliographie de phonologie romane**, Haga — Paris, Mouton, 1974, 115 p. (= **Janua Linguarum**, **Series Practica** 232).

„Bibliografia de fonologie romanică" întocmită de Maria Grossmann și Bruno Mazzoni, publicată în colaborare de Editura Academiei R. S. România și de editura olandeză Mouton, se înscrie în seria bibliografiilor inițiate de „Revue de linguistique romane", consacrate diferitelor domenii ale romanisticii. Lucrarea este deosebit de utilă, deoarece pînă în prezent nu existau bibliografii fonologice romanice decît pentru limbile română și spaniolă; bibliografia pe care o semnalăm îmbrățișează toate idiomurile romanice, incluzînd și lucrările consacrate tuturor sau mai multor limbi romanice.

Titlurile sînt grupate pe limbi, capitolele consacrate celor 11 idiomuri romanice[1] luate în considerație (francoprovensala este tratată separat) fiind precedate de un capitol cuprinzînd studiile cu caracter general romanic sau comparativ. În interiorul fiecărui capitol, lucrările sînt înșirate în ordine cronologică. Renunțarea la o sistematizare după criterii tematice (fonologie sincronică — diacronică, limbă actuală — limbă veche, limbaj standard — varietăți dialectale etc.) se explică probabil prin dimensiunile relativ reduse ale materialului, mai ales în cazul unora dintre limbi, care ar fi dus la o fărîmițare excesivă în subcapitole. Totuși poate că în acest caz nu ar fi fost cu totul inutil și un indice de materii, alături de cel de autori inclus la sfîrșitul volumului. Credem, de asemenea, că ar fi fost bine ca în Prefață să se dea mai multe detalii în legătură cu componența capitolelor. Absența unor precizări face de pildă ca cititorul neprevenit să ignore faptul că studiile referitoare la limbile creole cu vocabular romanic au fost și ele incluse în bibliografie, și anume în capitolele consacrate limbilor romanice din care provine lexicul lor de bază (indiferent de faptul că majoritatea specialiștilor le consideră astăzi limbi de sine stătătoare, distincte de limbile de origine). Ar fi trebuit precizat și faptul că graiurile istroromanice figurează în capitolul consacrat limbii italiene.

Prezenta bibliografie vădește grija autorilor pentru o prezentare cît mai economică a materialului. Totuși credem că în unele cazuri nu era nepotrivit să se adauge unele informații pe care le găsim în alte situații similare. De pildă în cazul lucrărilor generale, în care aspectele fonologice nu constituie decît în parte obiectul cercetării respective, ar fi fost mai potrivit, după părerea noastră, să se procedeze ca în cazul tratatului de *Istorie a limbii române*, din care s-a semnalat în mod precis capitolul de *Fonologie* (nr. 12.69.16., p. 107). Cu atît mai mult ni se părea necesar să se precizeze între paranteze drepte rațiunea includerii în bibliografia de fonologie romanică a unei monografii consacrate limbii caraibe (dacă nu este vorba cumva de o eroare, prin confuzie cu limbile creole romanice din zona Mării Caraibilor) (nr. 07.68.12., p. 71) — includerea unui studiu consacrat fonemelor sîrbocroate, de pildă, este justificată prin aceea că articolul respectiv cuprinde și o matrice binară a fonemelor italiene.

Aceste cîteva observații, cum și altele care s-ar mai putea face sau eventualele corecțiuni și completări ce s-ar putea aduce și de care nu este scutită nici o lucrare de acest tip, nu știrbesc însă utilitatea prezentei bibliografii, pe care am dori-o urmată de alte lucrări similare pentru domeniile încă neacoperite de o cercetare bibliografică de ansamblu.

Octombrie 1974

IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU

Institutul de lingvistică
București, Spiru Haret 12

[1] Ni s-ar fi părut util să se includă, de asemenea, un capitol consacrat limbii latine, cel puțin latinei tîrzii din diferitele regiuni ale fostului Imperiu Roman (eventual în cadrul secțiunilor consacrate fiecărei limbi romanice în parte).

KARL GEBHARDT, **Das okzitanische Lehngut im Französischen**, Berna—Frankfurt/M., Herbert Lang—Peter Lang, 1974, 458 p. (= **Heidelberger Beiträge zur Romanistik** 3).

Sub îngrijirea prof. Bodo Müller a luat naștere la Heidelberg o nouă colecție de romanistică (*Heidelberger Beiträge zur Romanistik*). Prima lucrare de lingvistică din această colecție (*Das okzitanische Lehngut im Französischen*) este teza de doctorat a lui Karl Gebhardt, asistent la Seminarul de romanistică al Universității din Heidelberg.

Apariția acestei lucrări este fără îndoială un eveniment în literatura de specialitate pentru că este prima s i n t e z ă consacrată temei enunțate în titlu. În lucrările de pînă

acum, de cele mai multe ori teze de doctorat, autorii s-au limitat la studierea anumitor aspecte, fie că este vorba de o limitare în timp (G. Braun, *Der Einfluss des sudfranzösischen Minnesangs und Ritterwesens auf die nordfranzösische Sprache bis zum 13. Jahrhundert*, în ,,Romanische Forschungen" 43 (1929), p. 1—160; M. Lanusse, *De l'influence du dialecte gascon sur la langue française de la fin du XV*^{e} *siècle à la seconde moitié du XVII*^{e}, Grenoble, 1893), fie că este vorba de o limitare în spaţiu (W. Agethen, *Der Einfluss des Provenzalischen auf das Französische in den Mundarten Westfrankreichs*, Bonn, 1930). K. Gebhardt a reuşit să dea o excelentă cercetare monografică care studiază problema sub toate aspectele ei şi care poate fi utilizată nu numai de cei ce se ocupă de franceză sau de occitană, ci şi de cei interesaţi de împrumuturile interromanice în general (se ştie că această temă este în prezent unul dintre subiectele abordate în multe studii). În afară de volumul lui B. E. Vidos, *Prestito, espansione e migrazione dei termini tecnici nelle lingue romanze e non romanze*, Florenţa, 1965, chestiunea a fost tratată recent într-o impresionantă lucrare limitată la franceză şi italiană: T. E. Hope, *Lexical Borrowing in the Romance Languages. A critical study of Italianisms and Gallicisms in Italian from 1100 to 1900*, Oxford, 1971). Teza lui K. Gebhardt se înscrie deci în preocupările actuale din cercetarea lexicologică romanică. Prin bogăţia materialului şi interesantele interpretări date acestuia, ea va rămîne o operă de bază pentru orice cercetare ulterioară referitoare la împrumutul lexical interromanic.

Cartea pe care o prezentăm are patru părţi, dintre care cele mai importante sînt partea a doua (*Occitanismele din limba franceză*) şi a treia (*Statistică şi cuvinte împrumutate*); prima parte cuprinde consideraţiile preliminare, iar ultima — anexele cu materiale.

Consideraţiile preliminare îşi propun să circumscrie teza de faţă între lucrările similare de pînă acum, să precizeze accepţiunea dată de autor diferiţilor termeni şi să indice sursele de material (dicţionarele etimologice franceze: dicţionarele Robert, Bloch-Wartburg, Dauzat-Dubois-Mitterand, Gamillscheg, FEW). Rezultă din această expunere că Gebhardt şi-a bazat lucrarea pe materialul oferit de dicţionarele etimologice franceze şi nu a făcut investigaţii suplimentare decît uneori, atunci cînd părerile din dicţionarele etimologice amintite nu concordau între ele.

Partea a doua, care reprezintă o analiză calitativă a occitanismelor din franceză, începe cu delimitarea conceptului de occitanism. Pentru Gebhardt occitanism înseamnă orice cuvînt care a pătruns în franceza comună actuală, indiferent de data pătrunderii în franceză. În lucrare nu sînt discutate sub nici o formă cuvintele a căror circulaţie este limitată la anumite varietăţi diatopice sau diastratice ale francezei (într-o situaţie diferită sînt cuvintele care au circulat în anumite variante diacronice ale francezei, cuvinte dispărute astăzi, pe care autorul le-a adunat într-una din anexele lucrării). Între occitanisme, Gebhardt include nu numai cuvintele occitane pătrunse în franceză, ci şi cuvintele de altă origine ajunse în franceză prin filieră occitană.

În aceeaşi parte sînt discutate: criteriile de identificare a occitanismelor, clasificarea diverselor tipuri de occitanisme pe baza FEW, căile de pătrundere, periodizarea, adaptarea şi productivitatea occitanismelor. Ultimul capitol din partea a doua (*Aspectul semantic şi lexical*) discută o serie de chestiuni referitoare la evoluţia cuvintelor occitane ajunse în franceză (de la cazul extrem de tipul *abeille*, cînd cuvîntul occitan a înlocuit termenul francez, pînă la concurenţa dintre termenul occitan şi cel francez, care a dus la restrîngerea sau lărgirea de sens, la cîştigarea sau pierderea unor caracteristici peiorative) şi face trecerea la partea a treia a cărţii, pe care autorul a consacrat-o analizei cantitative a materialului din partea a doua. Această analiză cantitativă este, de fapt, prin rezultatele ei, tot o analiză calitativă fiindcă precizează mai exact locul ocupat de occidentalisme în vocabularul francez.

Observaţiile din partea a treia aduc cele mai multe concluzii noi. Spre deosebire de partea a doua, în care K. Gebhardt a dat o

prezentare exhaustivă a tuturor problemelor referitoare la procesul de pătrundere a occitanismelor în franceză, în această a treia parte se subliniază intensitatea influenței occitane asupra lexicului francez. Se studiază, de fiecare dată în termeni statistici : repartiția occitanismelor după părțile de vorbire (cele mai multe împrumuturi sînt substantive : 71—75% din total), frecvența occitanismelor pe baza dicționarului *Dictionnaire des fréquences-Vocabulaire littéraire des XIXe et XXe siècles* (4 vol., Nancy, 1971) (din 1612 occitanisme numai 767, deci 47,8% din total, apar în acest dicționar), repartiția occitanismelor după domeniile onomasiologice (cele mai multe sînt din domeniul marinei —15%, industriei și tehnicii —11%, pescuitului —10%, botanicii (nume de plante) —9,4%, argoului —9%), repartiția după regiunea din care provine (din cele 1612 occitanisme din franceza actuală 622 se pretează la o localizare exactă : dintre acestea, 198 sînt din gasconă și numai în rîndul al doilea vine dialectul provensal cu 179 de termeni), numărul occitanismelor și francoprovensalismelor după dicționarele Robert, Gamillscheg, Dauzat-Dubois-Mitterand, Bloch-Wartburg, FEW (Gebhardt ia ca bază numărul cel mai mare, care este cel din FEW 1612), numărul occitanismelor în comparație cu celelalte împrumuturi făcute de franceză (occitanismele ocupă locul al treilea).

Între concluziile autorului există unele care se puteau întrevedea, pentru care Gebhardt a adus însă informații precise bazate pe o cercetare exhaustivă a materialului (de exemplu repartiția pe părți de vorbire). Există și concluzii care n-au fost enunțate înainte de apariția cărții de față. Ne referim în primul rînd la faptul că în urma analizei lui Gebhardt se știe acum că occitana ocupă cu cele 675 de cuvinte locul al treilea în lista împrumuturilor făcute de franceză, după engleză (1254 cuvinte) și italiană (1077 cuvinte), înaintea spaniolei (422) și germanei (309). De menționat și precizarea importantă cu privire la repartiția geografică a occitanismelor : gascona ocupă primul loc (198 cuvinte), urmată de dialectul provensal propriu-zis (179) și languedocian (104). Faptul că dialectele limitrofe cu franceza ocupă o poziție mai slabă atît numeric (limousin — 16, auvergnat — 41, dauphinois —60), cît și în ceea ce privește repartizarea în timp (împrumuturile din aceste dialecte au fost făcute mai ales în secolul al XIX-lea) este un indiciu pentru natura contactului dintre cele două limbi. Evident, la rezultate noi au dus și cercetările occitanismelor din franceză pentru stabilirea căreia Gebhardt nu a apelat numai la dicționarul de frecvență apărut la Nancy, ci a analizat poziția occitanismelor în două tipuri de vocabular : vocabularul esențial (cf. J. Matoré, *Dictionnaire du vocabulaire essentiel*, Paris, 1963) și vocabularul fundamental (cf. G. Gougenheim, *Dictionnaire fondamental de la langue française*, Paris, 1958). Surprinde absența unei analize similare pe baza dicționarului de frecvență a limbii franceze elaborat de Alphonse Juilland, Dorothy Brodin, Catherine Davidovitch (*Frequency Dictionary of French Words*, Haga—Paris, 1970).

Mai puțin convingător este capitolul în care autorul caută să stabilească disponibilitatea occitanismelor din franceză. Pentru aceasta el a recurs la o anchetă cu două „native speakers" de sex feminin. Se știe că în astfel de anchete, pentru ca rezultatele să fie definitive, trebuie luate în discuție un număr mult mai mare de persoane care să reprezinte situații sociolingvistice cît mai variate. Reținem ideea nouă de a cerceta și disponibilitatea unui corpus de cuvinte împrumutate.

Ultima parte a lucrării conține anexele în care sînt prezentate, pe rînd, lista alfabetică a occitanismelor din franceza comună actuală și lista alfabetică a occitanismelor ieșite din uz. În primul caz la fiecare cuvînt este dat sensul pe care îl are în franceză, sursele lexicografice, cu indicarea primei atestări la fiecare sursă, numărul derivatelor și frecvența. În al doilea caz lista este întocmită pe baza FEW, cu indicarea anului sau operei în care apare și cu precizarea dialectului occitan din care provine cuvîntul dispărut. În aceeași ultimă parte, o

bibliografie bogată încheie volumul. Surprinde absența unui indice de cuvinte într-o lucrare în care se discută cîteva mii de cuvinte (listele alfabetice din partea a patra nu dau indicații cu privire la locul unde se discută fiecare cuvînt în parte).

În concluzie, o carte solidă care poate fi luată ca exemplu și pentru alte lucrări similare. Ea rămîne în literatura de specialitate ca o lucrare de referință sigură.

Octombrie 1974

MARIUS SALA
Institutul de lingvistică
București, Spiru Haret 12

GÉRARD MOIGNET, **Grammaire de l'ancien français. Morphologie — Syntaxe**, Paris, Editions Klincksieck, 1973, 445 p. (= **Initiation à la linguistique, Série B: Problèmes et méthodes, 2**).

Această nouă gramatică a vechii franceze din secolele al XII-lea și al XIII-lea, redactată în concordanță cu actualele programe analitice ale universităților din Franța, se distinge de lucrările similare anterioare printr-o serie de trăsături, dintre care unele sînt subliniate de autor însuși în cuvîntul-înainte. Așa cum era și de așteptat, este vorba în primul rînd, din punctul de vedere al concepției despre limbă, de binecunoscuta orientare guillaumistă a lui Gérard Moignet, pe care o reflectă și lucrările sale precedente. Autorul și-a propus aici să studieze vechea franceză ,,în sine'', ca pe o etapă bine conturată din istoria limbii franceze, ținînd însă seama și de legăturile ei cu trecutul și cu viitorul francezei și semnalînd și elementele de diacronie ce se pot sesiza în această sincronie. Fără a ignora variațiile dialectale și uneori chiar particularitățile individuale, G. Moignet și-a propus în același timp să reliefeze acele trăsături care conferă limbii vechilor texte literare franceze remarcabila ei unitate.

În afara acestor caracteristici ale lucrării, asupra cărora chiar autorul a atras atenția cititorilor, mai trebuie să subliniem, ca o trăsătură ce individualizează prezenta Gramatică printre celelalte lucrări cu același obiect, ponderea mai puțin obișnuită a celor două secțiuni ale sale — morfologia și sintaxa. Spre deosebire de alte lucrări, în care sintaxa era, în general, neglijată în favoarea morfologiei, în economia prezentei lucrări raportul dintre cele două compartimente este răsturnat în favoarea sintaxei, concepută într-un sens mai larg, în timp ce morfologia este limitată la accepția ei cea mai strictă — aceea de prezentare a morfemelor gramaticale caracteristice fiecărei clase sau subclase de cuvinte. Astfel, în partea consacrată morfologiei din Gramatica lui Moignet sînt înregistrate numai f o r m e l e articolului (hotărît, nehotărît și partitiv), substantivului, adjectivului (la gradele de comparație; de pildă, se vorbește aici numai de cele realizate sintetic); p r o n u m e l u i (care include și numeralul, al cărui studiu nu este reluat în partea de sintaxă), v e r b u l u i (sînt prezentate în această primă parte alternanțele din radical și morfemele verbale) și a d v e r b u l u i (dintre diferitele lui categorii este tratat aici numai cel de mod).

În partea de sintaxă — care reprezintă patru cincimi din text, față de o cincime consacrată morfologiei — sînt înfățișate v a l o r i l e formelor gramaticale, cum și utilizările lor. Această sintaxă este în primul rînd o sintaxă a părților de vorbire, deci a propoziției, dar și o sintaxă a frazei în măsura în care diversele părți de vorbire pun și probleme de acest ordin (de pildă, în ce privește întrebuințarea modurilor și timpurilor verbale în diferite tipuri de propoziții și rolul conjuncțiilor). Astfel, la substantiv genul, numărul și cazul sînt privite în această parte în calitatea lor de categorii gramaticale; sînt studiate, de asemenea, funcțiile sintactice pe care le pot avea cele două cazuri ale vechii franceze. Articolul nu mai este privit în sine, ci inclus în categoria determinantelor substantivului, alături de unele posesive, nedefinite și interogative, iar adjectivul în aceea a calificativelor substanti-

velor, ca şi unele posesive şi nedefinite. Capitolul consacrat întrebuinţărilor diferitelor categorii de pronume este foarte amplu, de asemenea cel dedicat sintaxei verbului, în care sînt examinate valorile diatezelor, probleme legate de categoria aspectului, valorile şi întrebuinţările modurilor în diferite tipuri de propoziţii, în special subordonate, valorile timpurilor, categoria persoanei. În capitolul consacrat adverbului se adaugă adverbelor de mod prezentate în partea de morfologie adverbele care arată gradul, adverbele de negaţie, de timp, loc etc. Prepoziţia şi conjuncţia sînt studiate numai în secţiunea de sintaxă, deoarece nu au morfeme caracteristice şi funcţionează prin excelenţă la nivelul relaţiilor dintre cuvinte sau grupuri de cuvinte. Ultimul capitol este consacrat unor probleme de topică în sintagmele nominale şi verbale, în propoziţiile independente şi subordonate şi în frază.

Este firesc ca punctul de vedere guillaumian să fie cu mult mai evident în secţiunea consacrată sintaxei decît în cea care se limitează la prezentarea formelor. O serie de termeni speciali sînt explicaţi într-o Notă lingvistică adăugată la sfîrşitul volumului, accentuînd caracterul didactic şi de iniţiere al lucrării, corespunzător naturii colecţiei în care apare. În schimb, ni se pare mai puţin justificată publicarea acestei Gramatici în seria B a colecţiei, intitulată ,,Probleme şi metode'', deoarece, cu toată (relativa) noutate a metodei în tratarea de ansamblu a gramaticii vechii franceze, în lucrare nu se face propriu-zis o discuţie asupra problemelor şi metodelor legate de studiul acestui domeniu.

Consultarea volumului este facilitată prin prezenţa unui masiv indice (în care ar fi fost însă mai util să se separe indexarea cuvintelor de cea pe materii). Bibliografia cuprinde atît textele din care s-au extras faptele de limbă (ilustrate dealtfel cu numeroase exemple), cît şi studiile lingvistice consacrate diferitelor aspecte ale vechii franceze.

Octombrie 1974

IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU
Institutul de lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

Le iscrizioni della necropoli dell'autoparco Vaticano edite sotto la direzione di VEIKKO VÄÄNÄNEN, Roma, 1973, 204 p. + LXI pl. + 1 hartă (= **Acta Instituti Romani Finlandiae**, VI).

Într-una din fasciculele revistei noastre (SCL XXII (1971), nr. 3, p. 332—333) am prezentat volumul precedent (IV — al V-lea se află sub tipar —) al frumoasei colecţii epigrafice editate de Institutul finlandez din Roma sub conducerea fostului său director, V. Väänänen, consacrat *graffiti*-lor palatine. De data aceasta e vorba de texte, în majoritate inedite, provenite dintr-o necropolă păgînă descoperită în 1956—1957 cu ocazia construirii unui parcaj subteran în Cetatea Vaticanului. Au ieşit astfel la lumină 141 inscripţii şi vreo 70 cărămizi ştampilate, datînd din secolele I—IV (sau V) e.n., a căror editare şi comentare a fost încredinţată unei echipe de epigrafişti şi de latinişti, membri ai Institutului, P. Castrén, A. Helttula, R. Pahtakari, R. Pitkäranta, M. Steinby, V. Väänänen, V. Väätäjä ; echipa s-a bucurat de concursul prof. F. Magi, directorul Studiilor şi cercetărilor arheologice ale Vaticanului.

Volumul cuprinde două părţi distincte : ediţia propriu-zisă, operă colectivă a echipei, şi comentariul, în care fiecare colaborator şi-a asumat responsabilitatea unei secţiuni (materiale, tipuri, forme ; paleografie ; formule sepulcrale şi biometrie ; lingvistică ; onomastică ; condiţii şi raporturi sociale) ; într-un apendice sînt editate cărămizile ştampilate. Concordanţa ştampilelor cu ediţiile anterioare şi un indice al numelor completează volumul, care se încheie cu fotografiile tuturor monumentelor editate şi cu harta necropolei.

Cititorii revistei noastre vor fi interesaţi în primul rînd de comentariul lingvistic datorat lui V. Väänänen (p. 135—138) şi de cel onomastic, de Anne Helttula (p. 139—155).

Particularităţile lingvistice nu aduc date necunoscute din alte surse, dar îmbogăţesc numărul exemplelor pentru unele forme sau cuvinte rare ; o singură accepţiune a unui cuvînt pare a nu fi fost atestată anterior : participiul *cumulatus* 'după ce a împlinit, (*triginta laetis cumulatus Ionicus annis hic situs est*).

Inscripţiile conţin 218 nume de persoane ; unele din acestea sînt rare (*Betilienus, Furinius, Masurius, Miniarius* etc. dintre gentilicii, *Exactor* dintre *cognomina*), altele apar aici pentru prima dată (gentiliciile *Amitius, Anpennius, Hillius*). Cognomina sînt în majoritate greceşti (64%), ceea ce, pe lîngă gentiliciile imperiale (*Iulius, Claudius, Flauius*), demonstrează originea servilă a celor înmormîntaţi. Se notează, de asemenea, folosirea unor gentilicii cu funcţie de *cognomen* (*Cassius, Nunnius, Veronius*). Noutăţi apar şi printre numele greceşti (*Eunymphus, Paegnia, Praxitelia*(?), *Alais*(?)).

Bogăţia şi varietatea comentariilor, calitatea deosebită a ediţiei, prezentarea tehnică a reproducerilor fotografice vor impune lucrarea printre instrumentele de lucru importante în diverse domenii ale studiului antichităţii latine.

I. FISCHER

JUAN D. LUQUE DURAN, **Las preposiciones**. I. Valores generales ; II. Valores idiomáticos, Madrid, Sociedad General Española de Librería, 1973, 182 p. + 174 p. (= **Problemas básicos del español**).

Lucrarea este publicată în colecţia „Problemas básicos del español", care se adresează cu precădere străinilor ce studiază spaniola, prezentîndu-le sub forma unor monografii succinte, urmate de un set de exerciţii aplicative, o serie de dificultăţi fundamentale ale acestei limbi. După *Las perífrasis verbales* şi *El subjuntivo* (autori : Rafael Fente Gómez, Jesús Fernández Alvarez şi Lope G. Feijóo),

publicate, ambele, în 1972 în aceeaşi colecţie, a venit rîndul prepoziţiilor, tratate, în două volume, de către Juan D. Luque Durán, profesor la Universitatea din Granada.

Primul volum este subintitulat ,,Valorile generale'', ocupîndu-se de prepoziţiile ,,care apar în diverse contexte ca formă autosemantică, liber aleasă de vorbitor'' (p. 6), iar cel de al doilea se ocupă de ,,Valorile idiomatice'' ale aceleiaşi părţi de vorbire, adică de prepoziţiile ,,care se inserează ca o extensie a altui element al enunţului'' (*id.*).

Lucrarea se deschide cu un capitol introductiv, în care se defineşte din punct de vedere semantic prepoziţia ca fiind ,,acea unitate lingvistică capabilă de o extraordinară polisemie ce derivă, pe de o parte, din desemantizarea suferită datorită uzului frecvent, pe de alta, datorită capacităţii sale de a se fixa în numeroase şi diferite contexte,... căpătînd valori semantice situaţionale'' (p. 15). Autorul combate, cu exemple concrete, definiţia prepoziţiei aşa cum o concep, de pildă, Brøndal şi Pottier (şi, după ei, María Luisa López) şi nu este de acord nici cu felul în care sînt prezentate valorile acestei părţi de propoziţie în noua schiţă a Gramaticii Academiei Spaniole. După părerea sa, ,,prepoziţia nu semnifică decît în context şi este incapabilă să exprime o imagine mentală, oricît de vagă'' (p. 16). Pentru definirea conceptului de prepoziţie, J. D. Luque Durán a stabilit ca ipoteză de lucru faptul că anumite forme, considerate în mod tradiţional ca prepoziţii, au unele caracteristici semantice şi sintactice comune, şi a studiat comportarea acestor forme în vorbire, examinînd tipurile de funcţii pe care le îndeplinesc mai frecvent. Concluzia la care a ajuns este aceea că formele susceptibile de a fi grupate ca prepoziţii pot îndeplini, în diferite contexte, şi funcţii care sînt proprii, în mod obişnuit, adverbelor şi conjuncţiilor, şi că, prin urmare, este necesar să se constituie o categorie operativă a *prepoziţionalităţii*, pornindu-se de la distincţia între nivelele discursului şi sistemului. Clasificarea categoriei prepoziţiei autorul o face în două mari secţiuni: a) prepoziţii autonome (sau ,,valorile generale'' la care ne-am referit), împărţite, din punct de vedere semantic, în indicatori spaţiali, temporali, modali, finali, cauzali etc., şi, din punct de vedere funcţional, în semnal de obiect animat, transpozitor la adjectiv, la gerunziu, la adverb; şi b) prepoziţii dependente (,,valori idiomatice''), subîmpărţite în: 1) prepoziţii care constituie o extensie a anumitor verbe, adjective, locuţiuni verbale, fără a le afecta semnificaţia; 2) prepoziţii care constituie o extensie a anumitor verbe, schimbîndu-le semnificaţia; 3) locuţiuni adverbiale.

În vederea stabilirii formelor care trebuie considerate prepoziţii, autorul recurge la criteriul cantitativ, al frecvenţei sporite cu care anumite forme îndeplinesc funcţii ,,prepoziţionale'', fixîndu-şi în cele din urmă inventarul la 17 unităţi din cele 19 menţionate ca atare de Gramatica Academiei Spaniole. În volumul I sînt studiate, în ordine alfabetică, în diferite contexte, folosirile acestor 17 prepoziţii, anume *a*, *ante*, *bajo*, *con*, *contra*, *de*, *desde*, *en*, *entre*, *hacia*, *hasta*, *para*, *por*, *según*, *sin*, *sobre*, *tras*. În două apendice următoare sînt menţionate *Cîteva opoziţii între perechi de prepoziţii care prezintă dificultăţi speciale pentru un vorbitor străin* (de exemplu, *por/para*, *de/desde*, *en/sobre*) şi *Amfibologia în construcţiile prepoziţionale* (sînt comentate 25 de asemenea construcţii ambigue).

Volumul II cuprinde un studiu al următoarelor tipuri de construcţii prepoziţionale idiomatice: a) fraze prepoziţionale; b) verbe cu extensie prepoziţională; c) adjective cu extensie prepoziţională; d) verbe prepoziţionale. În conceptul de ,,frază prepoziţională'', autorul include atît locuţiunile prepoziţionale propriu-zise, cît şi cele adverbiale şi conjuncţionale, datorită faptului că în toate aceste trei categorii funcţionale distincte este prezentă, în mod obligatoriu, o prepoziţie. Verbele cu extensie prepoziţională sînt cele care cer o prepoziţie (totdeauna aceeaşi) înaintea complementului, fără ca această prepoziţie să le modifice sensul, ceea ce nu se întîmplă în cazul verbelor prepoziţionale, care, însoţite de anumite prepoziţii, îşi modifică în mod radical înţelesul (de exemplu, *dar* şi *dar con*). Şi acest al doilea volum, ca şi primul, se încheie cu o serie de exerciţii

aplicative, de o utilitate de netăgăduit pentru studiul complet şi nuanţat al problemei abordate.

DOMNIŢA DUMITRESCU

RAMÓN CERDÁ MASSÓ, **El timbre vocálico en catalán**, Madrid, 1972, 201 p. (=**Collectanea Phonetica**).

Apărută sub auspiciile Consiliului Superior al Cercetării Ştiinţifice din Madrid (CSIC), cartea pune la dispoziţia unui public cu pregătire universitară o caracterizare a fonemelor vocalice şi a variantelor lor din catalana vorbită de persoane cultivate. Cercetarea s-a efectuat cu ajutorul metodelor de investigare cineradiografică şi spectrografică. Pentru prima dată se face un studiu de această natură, în care sînt puse în relief trăsături fonetice ale normei culte catalane. Autorul subliniază faptul că materialele care au servit ca bază de lucru sînt unicele din limba catalană supuse unui tratament experimental ca cel de faţă.

Lucrarea are două părţi, cea dintîi intitulată *Parte general*, iar cea de a doua *Parte especial*. Partea generală conţine patru capitole, după cum urmează : I. *Obiectul şi scopul*, unde figurează definirea catalanei comune şi formularea scopului propus ; II. *Materiale* ; III. *Generalităţi şi metodologie*, în care se subsumează rubrici referitoare la fonetica articulatorie, metoda cineradiografică, descrierea articulatorie, fonetica acustică, metoda sonografică, descrierea acustică ; IV. *Forme de aplicare lingvistică*, unde apar subcapitolele fonem şi sunet, alături de sistemul vocalic catalan. Partea specială constă din două secţiuni : I. *Timbrul vocalic* cu introducere şi descrierea fonemelor ; II. *Concluzii*, unde se fac aprecieri critice asupra timbrului vocalic şi asupra conceptului numit ,,normalidad fónica''. O bibliografie cu titluri de fonetică catalană, teorie fonetică şi fonetică experimentală încheie cartea.

În partea generală, autorul prezintă pe larg obiectivele pe care le are în vedere. De asemenea, el ia în discuţie aspecte insuficient studiate legate de definirea limbii catalane ca entitate independentă. În această ordine de idei se fac referiri la conceptul de ,,catalană comună'', care este considerată a fi o realitate lingvistică actuală, manifestată ca o tendinţă de unificare a variantelor culte din cele trei zone geografico-lingvistice mai importante : catalana orientală, valenciana şi catalana din Mallorca (respectiv nucleele culturale Barcelona, Valencia, Palma de Mallorca, cu preponderenţa celui dintîi). Catalana comună este privită nu ca un sistem de simple elemente relaţionate reciproc, ci ca un ,,diasistem complex'' în cadrul căruia se disting următoarele sisteme interne : a) variantele diatopice determinate de situaţia geografică ; b) variantele diastratice ca reflex al nivelului socio-cultural al vorbitorilor ; c) variantele diafazice legate de modul de exprimare în anumite circumstanţe (colocvial, familiar etc.).

Transcrierea fonetică reprezintă o adaptare la necesităţile sistemului catalan a regulilor ,,Asociaţiei Fonetice Internaţionale'' cu corective care pornesc de la normele propuse de A. Quilis şi J. A. Fernandez în *Curso de fonetica y fonologia españolas para estudiantes angloamericanos*, Madrid, 1968.

Metoda de investigare cineradiografică este descrisă pe larg, cu sublinierea avantajelor pe care le are în raport cu alte metode de investigare. Acestea se situează atît pe plan tehnic — se pot efectua 70 de imagini pe secundă, asociindu-se reducerea substanţială a dozei de raze X cu creşterea considerabilă a luminozităţii —, cît şi pe plan strict ştiinţific, prin garanţia obţinerii unor instantanee articulatorii a căror exactitate nu poate fi pusă la îndoială. Examinarea datelor astfel înregistrate oferă cercetătorului posibilitatea de a studia, fără riscuri de interpretare eronată, poziţia exactă a organelor articulatorii şi mişcările reale pe care le execută.

În secţiunea rezervată descrierii fonemelor vocalice sînt sistematizate informaţiile obţinute prin metodele aplicate. Definirea structurală se realizează în funcţie de mai multe tipuri de caracteristici : reprezentarea ortografică, cîmpul de dispersie fonologică, timbrul fonologic, descrierea articulatorie a variantelor tonice şi atone, inventarul principalelor va-

riante alofone normative, efectele acustice controlate prin spectrograf.

Cercetarea este valoroasă nu numai prin originalitatea ei, dar şi prin rezultatele care prezintă interes atît pentru specialistul fonetician, cît şi pentru hispanişti.

Cartea a fost distinsă cu premiul Nicolau d'Olwer, 1970, oferit de ,,Institut d'Estudis Catalans" din Barcelona.

LILIANA MACARIE

Göteborg Contributions to the Seventh International Congress of Slavists in Warsaw, August 21—27, 1973, Edited by GUNNAR JACOBSSON, Göteborg, 1974, 106 p. (= **Slavica Gothoburgensia**, 6. **Acta Universitatis Gothoburgensis**).

Avem în faţă o culegere de studii de real interes, elaborată de membrii Institutului de studii slave[1] de pe lîngă Universitatea din Göteborg (*Slaviska Institutionen vid Göteborgs Universitet*) în cinstea celui de-al VII-lea Congres internaţional al slaviştilor. Editată de cunoscutul lingvist suedez Gunnar Jacobsson, director al Institutului şi redactor-şef al publicaţiei ,,Scando-Slavica", culegerea înmănunchează o serie de cercetări — redactate, cele mai multe, în limba engleză — din domeniul poeticii lingvistice, al morfologiei, foneticii şi fonologiei. De pe urma consultării acestei lucrări au de profitat, fără îndoială, atît slaviştii, cît şi cei ce se interesează de problemele lingvisticii generale.

Volumul — prefaţat de editor în *Cuvînt înainte* (p. 6) — se deschide cu studiul *Criterii de determinare a procedeelor de aliteraţie în structura versului* (p. 7—20)[2]. Deoarece numai anumite repetări de sunete sau combinaţii fonice constituie repetiţii poetice (fiind vorba mai ales de foneme ,,poetic identice" : sonore/surde, palatalizate/nepalatalizate etc.) şi întrucît nu există parametri statistici obiectivi pentru determinarea aliteraţiilor, sesizabile doar în virtutea competenţei poetice a cititorului/cercetătorului, autoarea, Jelena Dahl, supune atenţiei specialiştilor o serie de factori care contribuie la ,,orchestrarea"[3] versului, în sensul creării conştiente a repetiţiilor fonematice : distanţa dintre sunetele sau grupurile de sunete identice, numărul acestora în componenţa combinaţiilor de sunete identice etc. (în total, 12 factori).

În *Sugestii privind o logică a aspectelor* (p. 21—35), Östen Dahl schiţează un model logic în vederea descrierii semantice formale a categoriei aspectului verbal. Aplicînd acest model morfologiei ruse, Ö. Dahl pune la contribuţie, ca punct de plecare, teoriile aspectologice formulate de G. H. von Wright, Zeno Vendler, J. Forsyth şi de alţi lingvişti contemporani. În concepţia logico-semantică a autorului, noţiunea de ,,stare" (engl. *state*) joacă un rol fundamental, toate celelalte concepte fiind subordonate acestui postulat. Fără a nega valabilitatea *Sugestiilor*..., ţinem să precizăm că în rusă, ca dealtfel în limbile slave în general, orice descriere aspectuală riscă să rămînă incompletă şi non-pertinentă atîta timp cît nu se ţine seama de factorul morfematic, principala trăsătură distinctivă, profund specifică verbului slav.

Verba dicendi în sîrbo-croată (p. 37—48) de Göran S. Jacobsson, cercetare bazată pe unele texte publicistice şi beletristice ale limbii standard, constituie o pledoarie în favoarea tezei lui Ch. Bally privind *verba dicendi* ca mijloc de exprimare a modalităţii explicite. Este un merit al autorului de a fi pus la contribuţie nu numai (şi nu atît) verbele de decla-

[1] Despre structura şi preocupările acestui for ştiinţific vezi articolul nostru *Aspecte din activitatea institutelor de studii slave din Suedia şi Norvegia*, publicat în Rsl. XIV (1967), p. 475—478.

[2] Interesul — sporit, în ultima vreme — pentru problemele de poetică şi metrică se reflectă, dealtfel, şi în orientarea tematică a congresului menţionat : vezi, de ex., Roman Jakobson (SUA), *Jazykovedčeskie nabljudenija nad obščimi osobennostjami slavjanskoj poèzii* (raport inaugural), în vol. ,,VII Międzynarodowy kongres slawistów. Warszawa, 21—27 VIII 1973. Streszczenia referatów i komunikatów", Varşovia, 1973, p. 858—859.

[3] Se are în vedere rus. *instrumentovka* (engl. *orchestration*), termen preluat din metalimbajul teoreticienilor Formalismului rus.

rație propriu-zise de tipul *reći* 'a zice, a spune', *izjaviti* 'a spune, a declara', ci și numeroase cuvinte care, deși au un sens etimologic non-declarativ, sînt folosite, pe scară tot mai largă, pentru introducerea vorbirii directe : *mahnuti* 'a face semn', *namignuti* 'a face cu ochiul', *nasmijati se* 'a rîde, a pufni în rîs' etc. Judecînd după numărul exemplelor citate de autor, fenomenul cunoaște o largă răspîndire și, adăugăm noi, se întîlnește în numeroase alte limbi contemporane, inclusiv în română. Comp., de ex., scr. *Lipo joj je u Čelebiću*, ***nasmija se*** *Zilha* (extras de autor, la p. 38, din Rasim Filipović, *Teferič*) și rom. — *Glumești dumneata*, ***rîdea*** *ea stingherită* (Eugen Barbu, *Groapa*, ed. a VI-a, București, 1974, p. 222), unde ambele forme, *nasmija se* și *rîdea*, cu aceeași valoare semantică, propriu-zis non-declarativă, sînt folosite cu funcție de verbe de declarație : 'spuse (rîzînd)'.

O chestiune interesantă de fonetică diacronică slavă comună, insuficient elucidată, este tratată cu multă competență de Gunnar Jacobsson — despre care am mai discutat în paginile acestei reviste[4] — în studiul intitulat *Problema palatalizării progresive a velarelor în slavă* (p. 49—74). Fenomenul este cercetat mai întîi în structura formațiilor nominale, fiind atrase în discuție grupurile de sunete *ĭc, ic, ęc, ĭdz, ędz* și altele apoi în structura formațiilor verbale. Trecînd în revistă o serie de reflexe ale palatalizării velarelor în limbile slave actuale, autorul ajunge, printre altele, la concluzia că rolul determinant în geneza fenomenului l-a jucat sonanta nazală $*\underset{\circ}{n}$ ($< *\underset{\circ}{n}/*\underset{\circ}{m}$), urmată de o velară $+ *\bar{a}$, de ex. *otĭcĭ* $<$ *$*at\underset{\circ}{n}kas$*.

Volumul se încheie cu două articole de rusistică, respectiv boemistică : Thore Pettersson, *Observații asupra* [*unor*] *complemente, cu referire specială la limba rusă modernă* (p. 75-90), în care se reia, pe baza unui material nou, ideea formulată de Jacques Veyrenc cu privire la corespondența dintre aspectul verbal (verb tranzitiv + complement) și intonație, și Bo Ralph, *Despre abstracția fonologică și statutul consoanei **h** în cehă* (p. 91—106), cercetare consacrată originii și rostirii fonemului ***h*** în limba standard și în dialecte.

Redactat cu acribie și apărut în condiții grafice exemplare, volumul se impune atenției cercetătorilor, înainte de toate, prin bogăția de informație și interpretările originale ale autorilor, care au reușit să îmbine armonios teoriile lingvisticii tradiționale cu punctele de vedere noi, structuraliste.

VICTOR VASCENCO

[4] Vezi, de ex., darea de seamă asupra lucrării *L'histoire d'un groupe de mots balto-slaves*, de același autor, înrudită tematic cu cercetarea de față (SCL X (1959), 4, p. 615—620).

Slovník spisovného jazyka českého, vol. I—IV, Praga, Nakladatelství Československé Akademie věd, 1958—1971, 4644 p.

,,Dicționarul limbii cehe literare'', în 4 volume, a fost elaborat în cadrul Institutului de limbă cehă al Academiei Cehoslovace de Științe, de un colectiv condus de dr. M. Helcl, din care au făcut parte lingviști cehi de seamă, dintre care menționăm pe acad. B. Havránek (redactor principal), prof. J. Bělič, prof. Al. Jedlička, prof. V. Křístek.

Față de dicționarul mare academic al limbii cehe literare, *Příruční slovník jazyka českého* (PSJČ), apărut între anii 1935—1957, care însumează aproximativ 250 000 de cuvinte, noul dicționar cuprinde 192 908 de cuvinte, fiind deci de proporții medii. Ultima fasciculă, a 40-a, conține și completările și îndreptările aduse materialului prezentat în cele 39 de fascicule anterioare.

Elaborarea unui nou dicționar explicativ al limbii cehe literare contemporane, de dimensiuni mai mici, se impunea din mai multe considerente. În primul rînd, pentru că PSJČ nu cuprinde cuvintele și sensurile noi, destul de numeroase, care reflectă realitățile sociale din Cehoslovacia după cel de-al doilea război mondial (primele 4 volume au apărut între 1935—1943). În al doilea rînd — dintr-o cerință practică — dicționarul mare în 9 volume fiind destul de greu de mînuit și nu la îndemîna unui public larg.

În prezentarea de faţă ne permitem să facem cîteva observaţii asupra acestei mari şi utile realizări a lexicografiei cehe.

Principalul izvor care a stat la baza acestui dicţionar explicativ l-a constituit materialul bogat al arhivei lexicale a Institutului de limba cehă, care, după cum ne informează acad. B. Havránek[1], cuprinde peste nouă milioane de fişe, extrase din opere literare şi de popularizare a ştiinţei, manuale, reviste, ziare etc. O mare parte a acestui material, adunat timp de aproape 50 de ani, a fost folosit în vederea ilustrării evoluţiei cuvintelor, a sensurilor, precum şi a diversităţii formelor şi valorilor lor gramaticale. În selectarea materialului pentru noul dicţionar al limbii cehe literare contemporane s-a plecat, după cît ne dăm seama, de la excerptarea aproape exhaustivă a literaturii clasice (B. Němcová, J. Neruda, Sv. Čech, J. Vrchlický, Al. Jirásek etc.). S-a excerptat într-o măsură mai mică literatura secolului al XX-lea. Ponderea citatelor extrase din literatura dintre cele două războaie, de pildă (M. Majerová, K. Nový, I. Olbracht, K. Čapek, Vl. Vančura, J. Fučík etc.), sau din literatura mai nouă a ultimelor trei decenii (avem în vedere îndeosebi pe J. Drda, M. Pujmanová, J. Otčenašek), este mai mică decît ne-am fi aşteptat, deşi autorii dicţionarului şi-au propus iniţial să prezinte fondul lexical actual, activ, al limbii cehe literare[2]. Sînt citate însă destul de des exemple din operele unor scriitori şi filologi ca J. Jungmann, J. Kollár, F. L. Čelakovský, P. J. Šafařík, F. Palacký, V. Kl. Klicpera, dintre care unii au trăit şi au scris la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea. Ca urmare, dicţionarul a înregistrat şi cuvinte învechite, ieşite din uz cu o arie de circulaţie restrînsă, cum ar fi : *koliště* (Purkyně) ; *bezprávce, jarota, titlík* (Palacký) ; *sporota, sprovoditel* (Kollár) ; *biledni* (Klicpera) ; *latrán* (Jirásek).

În ceea ce priveşte regionalismele şi dialectismele, acestea au fost înregistrate în dicţionar în măsura în care au fost întîlnite în operele literare ale diverşilor scriitori cehi. O atenţie considerabilă se acordă în dicţionar şi fondului de cuvinte de specialitate. Termenii tehnici, relativ noi, pătrunşi în limba cehă literară prin scrierile ştiinţifice sau de popularizare, prin presă, radio, televiziune, sînt destul de numeroşi în dicţionar. Limbajele speciale sînt, de asemenea, bine ilustrate.

Noul dicţionar oferă informaţii din domeniul ortoepiei şi al ortografiei, morfologiei, formării cuvintelor, al stratificării funcţionale a vocabularului, al frecvenţei şi al vechimii cuvintelor. Se dau indicaţii variate privind modul de clasificare şi utilizare gramaticală a cuvintelor, asupra categoriilor gramaticale ale verbului şi ale numelui. Se înregistrează, de exemplu, la unele verbe recţiunea obişnuită şi tendinţa manifestată în limba contemporană spre o nouă recţiune (de exemplu, la verbe folosite cu cazul genitiv sau dativ, ca : *využít* + gen., *vyučovat* + dat., *zabránit* + dat., se indică şi *využít* + ac., *vyučovat* + ac., *zabránit* + ac.). La verbele de bază, de aspect imperfectiv, se indică derivatele prefixate, de aspect perfectiv, fără însă a li se arăta şi valoarea semantică. Se fac precizări preţioase privind unele substantive şi verbe care prezintă abateri de la tipurile respective de declinare şi conjugare sau care prezintă forme duble ; de asemenea, se discută despre adaptarea împrumuturilor lexicale la sistemul ortografic şi gramatical al limbii cehe, precum şi despre scrierea corectă a unor cuvinte care prezintă dificultăţi (vezi, în acest sens, indicaţiile privind scrierea prefixelor *s, z*).

Cititorul atent al acestui dicţionar îşi poate da uşor seama de unele tendinţe noi, apărute în evoluţia limbii cehe literare, de mijloace productive de formare a cuvintelor, de exemplu de faptul că numărul compuşilor cu *mikro-, rychle-, samo-* etc. creşte într-un ritm foarte rapid.

Informaţii în plus faţă de PSJČ oferă noul dicţionar şi prin explicaţiile etimologice, în general juste, date unor cuvinte împrumutate din alte limbi. Urmărind îndeaproape situaţia unor termeni păstoreşti, inseraţi în dicţionar, împrumutaţi — după părerea unanimă a cercetătorilor români şi străini — din

[1] Vezi Introducerea noului dicţionar, în vol. I, p. V.

[2] *Ibidem.*

limba română, am constat însă că, din cei 20 de termeni, numai la 11 se indică româna ca limbă de proveniență, aceștia fiind: *arkán, bača, brynza, čutora, fujara, koliba, grapa, redikat se, strunga, cap, urda*. Termenilor *geleta* și *hafera* li se atribuie alte etimologii (din germană și, respectiv, din maghiară). Ceilalți 7 (*četina, gruň, košar, krdeí, prť, vatra, žinčice*) sînt prezentați fără nici un fel de trimitere. Explicațiile etimologice eronate ale acestor termeni de origine românească au putut să apară poate și datorită faptului că au fost folosite numai lucrările lui D. Crânjală (a cărui atitudine subiectivă în problema influenței românești în Carpații Nordici este binecunoscută) și *Etimologický slovník jazyka ceského a slovenského* al lui Václav Machek, ediția din 1957, în care autorul este tributar mai ales punctului de vedere al lui Crânjală.

La o lucrare lexicografică de proporțiile Dicționarului limbii cehe literare, cele cîteva observații făcute de noi nu sînt, desigur, de natură să-i diminueze valoarea științifică. Acest dicționar al limbii cehe literare reprezintă un instrument perfecționat de cunoaștere a bogăției și varietății limbii cehe.

TEODORA ALEXANDRU

Linguistics, an International Review, nr. 95—118 (1973), Haga.

Aparițiile foarte numeroase (23 numere) ale revistei *Linguistics* din cursul anului 1973 dovedesc o dată mai mult caracterul ei deschis, chiar eclectic. Au fost publicate contribuții cu caracter general teoretic, precum și studii cu caracter aplicativ referitoare la limbi de circulație universală (numerele 95, 98, 102, 106 — articole de germanistică, numărul 113 — slavistică, numerele 111, 114 — romanistică) și la diverse limbi puțin cunoscute (numerele 100, 104, 107, 110).

În paginile revistei își fac loc preocupări diverse. În prezentarea de față vom încerca o schițare a domeniilor și metodelor mai des abordate de colaboratorii revistei.

O privire de ansamblu asupra ultimelor numere evidențiază atenția de care se bucură semantica în general și în special încercările de semantică transformațională generativă. Articolul *Two Approaches to the Semantic Analysis of the Category of Number* (nr. 103, p. 5—23) de E. V. Padučeva pornește de la descrierea sensului categoriei gramaticale a numărului și urmărește o analiză semantică, descriptivă și transformațională, a opoziției de număr la substantive cu aplicații la limba rusă. Într-un alt articol, semnat de Yoshihiko Ikegami, *A Set of Basic Patterns for the Semantic Structure of the Verb* (nr. 117, p. 15—58), se discută dintr-o perspectivă transformațională cazurile de schimbări în structura semantică a verbului („concrete motion" și „abstract motion"). Referitor la descrierea semantică a verbelor rusești cu ajutorul proprietăților lor sintactice, menționăm *A Description of Semantics by Means of Syntax* (nr. 96, p. 5—32) al uil Jurij D. Apresjan.

Mai amintim cîteva studii generale în care se încearcă rezolvarea unor probleme de principiu: *On the Possibility of Correlating the Structure of Perception with the Structure of Thought and Meaning* (nr. 117, p. 85—96) de Uhlan V. Slagle — asupra necesității corelării structurii percepției cu structura gîndirii și a sensului, bază teoretică pentru aplicarea regulilor semantice la limbajul natural: *A Generative Discourse Model* (nr. 99, p. 5—70) de Daniel E. Gulstad — analiză a principiilor de bază ale teoriei generative (dacă baza generativă a gramaticii transformaționale e de natură semantică, dacă categoriile de constituenți (NP, VP, Aux, Det., N, V etc.) sînt termeni în care subiectul, predicatul, obiectul direct trebuie să fie definiți sau dacă aceștia (NP, VP etc.) sînt simple forme ale relațiilor dintre funcții ș.a.); *Aspects of Figurative Language* (nr. 96, p. 56—100) de Robert E. Sanders — analiză a figurilor de stil în termenii semanticii generative; *Die Komponentenanalyse in der Sematik* (nr. 96, p. 33—55) de W. Kühlmein; de asemenea, *Stylistics, Grammar, Vocabulary* (nr. 108, p. 68—77 de Pauli Saukkonen—care așază în centrul studiului stilistica (concepută în sens foarte larg), delimitarea fenomenelor stilistice de cele

gramaticale și lexicale; stilul cu gramatica și vocabularul acesteia reprezintă o parte a competenței lingvistice.

Un alt lingvist, Raoul N. Smith, în articolul său *Toward a Representation Scheme for Performance* (nr. 108, p. 78—90), stabilește cîteva modele pornind de la datele de la nivelul performanței și propune alcătuirea unei gramatici a performanței.

O altă problemă care își face loc în paginile revistei se referă la intonație și la locul pe care îl ocupă cercetarea ei în studiul limbii. Carlos Alfredo Yorio, în *The Generative Process of Intonation* (nr. 97, p. 111—125), studiază relația între aceasta și accent, pauză, grupările accentuale ale propoziției. Problema naturii funcțiilor intonației este tratată într-un studiu experimental, *L'Intonation prédicative dans les phrases transformées par permutation* (nr. 103, p. 64—94) al lui Mario Rossi. Un alt articol (Rene Rivara, *Pour une description intégrée de l'intonation*, nr. 117, p. 59—76) tratează problema rolului semantic al intonației și încearcă să o integreze într-o descriere totală a limbii.

Dintre puținele articole referitoare la fonologie amintim pe cel semnat de J. J. Spa, *À propos du trait phonologique ,,syllabique''* (nr. 103, p. 95—100), apărare a noțiunii de silabă în fonologia generativă.

De asemenea, merită o mențiune contribuțiile care încearcă o formalizare a limbajului, aspecte ale limbii rezolvate prin conceptualizarea lor într-o structură matematică: F. G. Droste, *Model Theory, Logic and Linguistics* (nr. 105, p. 5—34), Teun A. Van Dijk, *Models for Text Grammars* (nr. 105, p. 35—68), David C. Rine, *Capturing Tense in a Meta-Mathematical Structure* (nr. 103, p. 44—63).

Și în acest an, 1973, *Linguistics* reproduce în nr. 112 revista internațională editată de Tatiana Slama-Cazacu, *International Journal of Psycholinguistics* (2).

Sînt destul de numeroase și preocupările de lingvistică experimentală, de predare și însușire a limbilor, privind capacitatea umană de înțelegere și învățare a acestora. Cităm contribuțiile din numărul 115, dedicat în întregime acestor aspecte; la fel și *,,Learning'' and Some Related Problems Concerning Psycholinguistic Research* (nr. 97, p. 5—45) al lui D. L. Goyvaerts.

În continuare, ne vom opri la cele cîteva studii referitoare la domeniul romanic.

F. H. H. Kortlandt, în *Sur l'identification des unités phonologiques du castillan* (nr. 111, p. 43—50), reduce sistemul consonantic al limbii spaniole la 17 elemente, oprindu-se la analiza structurală a cîtorva cazuri speciale, și anume discutarea fonemelor /č/, /r̄/, /j/, /w/, eliminîndu-le din sistemul consonantic pe ultimele trei. O poziție diferită de cea a lui Kortlandt ia lingvistul sovietic I. A. Mel'čuk, care, tot în urma unei descrieri structurale, consideră sunetele [i̯], [j], [u̯] și [w] semivocale și nu alofone ale fonemelor vocalice /i/, /u/ (*On the Phonemic Status of ,,Semivowels'' in Spanish*, nr. 109, p. 35—60).

Articolul semnat de Heles Contreras, *Spanish non-anaphoric **lo*** (nr. 111, p. 5—29), analizează particula *lo* fără valoare anaforică în construcții de tipul: *lo* + *adjectiv calificativ*. Autorul vrea să dovedească printr-o analiză transformațională că cele două particule reprezintă două interpretări semantice diferite ale aceleiași particule, care, în esență, este un articol definit nemarcat pentru gen și număr.

O contribuție interesantă reprezintă articolul *A genealogical Classification of Spanish Words* (nr. 114, p. 83—88) de William T. Patterson, care încearcă să găsească proprietățile fundamentale ale textelor moderne spaniole, să clasifice și să calculeze în procente cuvintele moștenite, împrumutate și create, cele mai frecvente cuvinte (primele 5000) din dicționarul de frecvență al lui A. Juilland și E. Chang-Rodríguez.

Domeniul hispano-american nu este nici el neglijat. Două contribuții se referă la varianta americană a spaniolei: *Grammatical Variables in Southwestern American Spanish* (nr. 108, p. 5—26) a lui Fritz Hensey, care analizează tipurile de devieri față de norma-standard a spaniolei vorbite în El Paso, și *Retention of Certain Hiatuses in Paraguayan*

Spanish (nr. 109, p. 12—16) a lui P. Cassano — schițare a cauzelor care au contribuit la păstrarea hiatului în varianta spaniolei vorbită aici, trecînd în revistă și alte opinii autorizate.

Limba franceză este și ea reprezentată printr-o serie de articole.

În *Stages of Linguistic Changes in French* (nr. 114, p. 43—82), Walter L. Magnusson realizează o descriere completă a evoluției sistemului fonologic al limbii franceze de-a lungul secolelor și stabilește cîteva considerații generale valabile pentru lingvistică. *The Definite Article : a Distinctive Feature Approach to the Development of a French Plural Noun Marker* (nr. 111, p. 83—89) al lui Gary H. Rosoff urmărește cum prezența și absența articolului hotărît au contribuit la simplificarea declinării din franceza veche și la marcarea numărului.

Un studiu comparativ asupra determinanților (articol hotărît și nehotărît, adjectiv posesiv și demonstrativ, articol partitiv) între franceză și engleză pune în evidență diferențele de valori și funcții, precum și diferențele formale ale acestora (*The Determiners in French*, nr. 111, p. 31—41 de Ernest F. Haden).

O problemă des atinsă de lingviști — acordul participiului trecut conjugat cu verbul *avoir* sau la verbele reflexive — este subiectul articolului lui Jesse Levitt, *The Agreement of the Past Participle in Modern French : Orthographic Convention or Linguistic Fact*? (nr. 114, p. 25—41). Autorul conchide că franceza actuală cunoaște o puternică tendință spre invariabilitate nu numai în limba populară, dar și în vorbirea curentă a oamenilor educați, care mențin acordul amintit doar în forma scrisă a limbii.

Și, în sfîrșit, articolul lui John M. Lipski, *The Surface Structure of Portuguese : Plurals and other Things* (nr. 111, p. 67—82), care constituie o contribuție a teoriei generative aplicată la procesul de pluralizare a substantivului în limba portugheză.

VALERIA NEAGU

The Journal of Indo-European Studies I (1973), 2, Hattiesburg, Mississippi (University of Southern Mississippi).

Apariția unei noi reviste de specialitate trebuie, în vremea noastră, salutată cu prudență : înmulțirea excesivă a periodicelor științifice a creat nu numai dificultăți, adeseori insurmontabile, în informarea specialiștilor, dar a deschis teren și tentației de a se imprima lucrări care nu merită această cinste și care nu fac decît să îngreuneze și mai mult documentarea. De aceea, în emiterea unei opinii asupra oportunității și valorii intrinsece a unei noi reviste, trebuie să se țină seama nu atît de calitatea articolelor din prima sau a doua fasciculă, cît de perspectivele menținerii și dezvoltării ulterioare a periodicului. Rolul determinant în soarta unei publicații îl joacă, pe lîngă calitatea contribuțiilor sau prestigiul colaboratorilor, locul, clar definit, pe care izbutește să-l ocupe în ansamblul aparatului bibliografic al unei științe. Din acest punct de vedere, revista americană pornește cu auspicii favorabile : propunîndu-și să realizeze, înăuntrul coloanelor ei, reunirea a patru discipline care constituie indo-europenistica în sens larg, arheologia, mitologia, lingvistica și antropologia socială (ordinea aparține editorilor), JIES și-a asumat un rol nu numai limpede delimitat, dar și fără echivalențe (spre a nu mai vorbi de faptul că Statele Unite nu posedau pînă acum nici o revistă de indo-europenistică). Pe de altă parte, numele celor patru membri ai „comitetului editorial" (fiecăruia fiindu-i repartizată una din disciplinele constitutive amintite) sînt o garanție pentru seriozitatea revistei : Marija Gimbutas (arheologie), Edgar Polomé (mitologie, dar pentru lingviști o prezență științifică binecunoscută de multă vreme), R. Anttila (lingvistică), R. Pearson (antropologie socială și redactor responsabil). Comitetul editorial este asistat de o echipă consultativă internațională („Editorial Advisory Board"), compusă de asemenea din personalități marcante ale disciplinelor amintite (lingvistica este reprezentată de H. Birnbaum, W. Cowgill, R. A. Crossland, W. Dressler, E. P. Hamp,

H. Hoenigswald, G. Jucquois, G. S. Lane, W. P. Lehmann, Rüdiger Schmitt, P. Thieme, C. Watkins, W. Winter; nu putem ascunde satisfacţia de a găsi, printre consultanţii arheologi, pe compatriotul nostru Alexandru Vulpe).

Fascicula care ne stă la dispoziţie cuprinde textul comunicărilor ţinute la Toronto, în decembrie 1972, cu ocazia unui simpozion indo-european al Asociaţiei americane de antropologie. Lingvistica este reprezentată prin trei contribuţii:

J. Puhvel, *Nature and Means of Comparison in Proto-Indo-European Grammar* (p. 145–154), reia discuţia asupra sufixelor **-yes* şi **-tero-*, cu ajutorul cărora diferitele limbi indo-europene îşi formează comparativul, şi atribuie celui dintîi valoarea primordială 'ecvativă' sau 'exagerativă', iar celui de al doilea semnalarea termenului marcat al unei opoziţii binare.

E. P. Hamp, *Another Lesson from 'Frost'* (p. 215–223), aduce în dezbatere, pe marginea numelor germanice pentru 'ger', problema rădăcinilor indo-europene omofone.

Articolul următor, E. Gerow, *'Frost' in the Ṛgveda* (p. 224–231), discută semantismul descendentelor indiene ale aceleiaşi rădăcini.

Sperăm că am putut arăta în cele de mai sus că şansele revistei de a se impune în cercul specialităţii noastre sînt dintre cele mai mari. Aceasta este, în acelaşi timp, o convingere şi o dorinţă.

I. FISCHER

Al III-lea Congres al Asociaţiei europene a profesorilor de spaniolă (Pamplona, 12—17 august 1974)

Al III-lea Congres al Asociaţiei europene a profesorilor de spaniolă (AEPE) a avut loc între 12 şi 17 august la Pamplona. Tematica congresului, care a întrunit circa 100 de participanţi, a fost axată pe probleme de metodică a predării limbii spaniole şi pe chestiuni actuale din domeniul analizei gramaticale. După şedinţa inaugurală, în care preşedintele asociaţiei, dr. Franz Iosef Zapp, a prezentat un amplu raport asupra problemelor predării limbilor moderne în Europa, cu privire specială asupra situaţiei limbii spaniole, lucrările propriu-zise au fost deschise în ziua următoare, prin conferinţa dr. Vidal Lamíquiz, şeful Catedrei de limba spaniolă de la Universitatea din Sevilla, care a prezentat o metodă structuralistă proprie de descriere lingvistică, cu aplicaţii directe în domeniul pedagogiei limbilor străine şi al analizei textuale. Expunerea a fost urmată de bogate discuţii şi completări, în cadrul seminarului programat în continuare pe aceeaşi temă. Jean Paul Borel, de la Universitatea din Neuchâtel, vicepreşedinte al asociaţiei, a prezentat apoi un model de analiză socio-literară pe un text de Ana-María Matute, suscitînd, la rîndul său, numeroase discuţii, nu o dată polemice.

Au mai prezentat comunicări Manuel Muñoz Cortés, de la Universitatea din Murcia, actualul secretar general al AEPE şi director al Institutului de cultură hispanică din München, şi Raimundo Ezquerra, de la Universitatea din Besançon, reprezentantul Franţei în AEPE. Primul a vorbit despre *Modele de comunicare şi didactica lingvistică şi literară*, iar cel de al doilea a prezentat o analiză de metode pentru predarea spaniolei (mai exact, principiile de bază ale unei asemenea analize, aplicate, deocamdată, la patru metode franceze de predare a spaniolei francofonilor). Profesorul Miguel Jaroslav Flys (S.U.A.) a vorbit despre unele probleme ale predării literaturii spaniole în universităţile din America, iar Monica Nedelcu, de la Universitatea din Timişoara, a prezentat o comunicare intitulată *Structură profundă şi structură superficială în predarea spaniolei.*

Lucrările congresului au fost reluate după o zi de întrerupere dedicată unei excursii în Pirinei. A fost dezbătută, de către Santiago Gubern Garriga-Nogués (Canada) şi Marc Van der Liden (Belgia) problema anglicismelor din spaniola actuală, după care s-a organizat o masă rotundă, prezidată de profesoara Francisca Lautre de Blázquez şi de María Victoria Romero, de la Institutul de Limbă şi Cultură Spaniolă (ILCE) al Universităţii din Navarra, consacrată problemelor formării lectorilor de limbă spaniolă în străinătate. În încheierea primei jumătăţi a zilei, profesoara Mary K. Mahon (Anglia) a prezentat participanţilor o nouă metodă de predare a limbii spaniole vorbitorilor de limba engleză, metoda „Adelante". Subsemnata am prezentat unele *Propuneri în legătură cu terminologia analizei sintactice în castiliană* (este vorba de terminologia de tip academic, tradiţional), iar Marilies Meulmans (Olanda) a vorbit despre experienţa ei de predare cu metodologia preconizată de Wilga Rivers. În sfîrşit, Joanna Jakubovska (Polonia) s-a referit la unele aspecte ale predării limbii spaniole în Polonia.

Ultima zi a Congresului a fost consacrată adunării generale a AEPE, în cadrul căreia s-a făcut bilanţul activităţii asociaţiei în ultimii doi ani şi s-a ales noua Junta Directiva, mărindu-se, prin modificarea statutelor, numărul componenţilor comisiei executive de la 5 la 6 membri : un preşedinte (a fost reales Franz Iosef Zapp — R. F. Germania), trei vicepreşedinţi (J. P. Borel — Elveţia, reales, Alberto Barrera Vidal — R. F. Germania şi Charles Minguet — Franţa, nou aleşi), un secretar general (a fost reales Manuel Muños Cortés — Spania) şi un casier (de asemenea, a fost realeasă María Rosa Suárez Inclán).

Prin nivelul comunicărilor prezentate şi prin atmosfera generală de lucru, AEPE nu a dezminţit nici de data aceasta ţinuta ştiinţifică ce-i este caracteristică în toate manifestările pe care le organizează.

Septembrie 1974

DOMNIŢA DUMITRESCU
Facultatea de limbi romanice, clasice şi orientale
Bucureşti, Edgar Quinet 5–7

Al V-lea Congres internaţional al hispaniştilor (Bordeaux, 2–8 septembrie 1974)

Între 2 şi 8 septembrie 1974 s-a desfăşurat la Bordeaux cel de al V-lea Congres internaţional al hispaniştilor. Comitetul de organizare a fost prezidat de profesorul Noël Salomon, directorul Institutului de studii iberice şi ibero-americane al Universităţii din Bordeaux III, în localurile căreia au avut loc lucrările. Ca şi în alţi ani, au funcţionat în paralel mai multe secţii, în care s-au citit comunicări de cîte 20 de minute, pe diferite teme, şi totodată a avut loc zilnic cîte o şedinţă plenară, în care s-au prezentat rapoarte oarecum generale asupra unor probleme mai importante ale hispanisticii actuale. Raportorii au fost, în ordine cronologică, José Antonio Maravall (Spania) : *Cuvîntul c i v i l i z a ţ i e şi sensul lui în secolul al XVIII-lea*, Albert Sicroff (S.U.A.) : *În jurul ideilor lui Américo Castro*, Hans Flasche (R.F. Germania) : *Limba lui Calderón* Hernán Loyola (Chile) : *Pablo Neruda* : *A Fi şi A Muri* şi Iorgu Iordan (România) : *Locul limbii spaniole între limbile romanice.*

După cum se poate observa chiar din aceste titluri, au predominat preocupările de sociologie şi istorie literară şi culturală, ceea ce nu înseamnă că cele de lingvistică şi filologie au stîrnit mai puţin interes ; dimpotrivă chiar, avînd în vedere şi numele celor care au prezentat expuneri de acest gen, singurele, dealtfel, care au avut un caracter realmente general şi sintetic. Aceeaşi predominare a studiului literaturii faţă de lingvistică s-a făcut simţită şi în cadrul secţiilor, care au fost mai numeroase decît la congresul precedent (Salamanca, 1971) şi cu o tematică întrucîtva mai variată, dar mai greu de ordonat, ceea ce s-a reflectat, dealtminteri, şi în titlurile — uşor derutante, uneori — ale secţiilor, cu caracter, nu o dată, ,,interdisciplinar'' : a) istorie ; b) istorie şi literatură ; c) istorie şi psiho-critică ; d) psiho-critică literară ; e) cercetarea izvoarelor ; f) analiza literară a textelor ; g) stabilirea critică a textelor ; h) cercetarea izvoarelor şi literatura comparată ; i) sociologia literaturii ; j) istoria ideilor şi analiza ideologică a textelor ; k) cercetarea izvoarelor şi analiza literară ; l) teoria literară şi sociologia culturii ; m) analiza literară şi istoria literară ; n) istoria şi structura literară ; o) istoria şi istoria artei ; p) istoria ideilor şi semantica istorică ; q) cercetarea izvoarelor şi analiza lingvistico-literară ; r) stabilirea critică şi analiza literară a textelor ; s) analiza literară şi ideologică a textelor ; t) analiza lingvistică a textelor literare ; u) lingvistica ; v) tematică liberă.

Dintre cei aproape 500 de participanţi la congres, peste 170 au prezentat comunicări în cadrul acestor secţii ; dintre cele la care am putut asista — mai ales în cadrul secţiei de ,,Analiza lingvistică a textelor literare'' — m-au interesat în mod deosebit lucrările prezentate

de Elsa Dehennin de Galle (Belgia) : *Cîmpurile semantice ale volumelor ,,Cántico" şi ,,Clamor"* (de Jorge Guillén), Marta Gallo (S.U.A.) : *Despre un mod verbal: analiză semantică aplicată la ,,Adolescencia" de Vicente Aleixandre*, Zunilda Gertel (S.U.A.) : *Poetica structurală în ,,Custodia" de Octavio Paz* şi Nicasio Perrera San Martín (Franţa) : *Graiul c o c o l i c h e în teatrul lui Florencio Sánchez. Descriere. Elemente de evaluare stilistică.* Cu excepţia ultimei, toate celelalte au fost elaborate pe baza unei metodologii structuraliste riguroase, care a pus în valoare deosebit de pregnant valenţele stilistice fundamentale ale textelor analizate. Metodologia structurală a fost, în schimb, mai puţin prezentă în cadrul secţiei de lingvistică propriu-zisă, unde s-au prezentat nu puţine comunicări de tip lingvistic ,,clasic", ca de pildă aceea a lui Juan M. Lope Blanch (Mexic) despre *Polimorfism şi dialectologie mexicană.*

Contribuţia românească la acest congres a fost mai redusă decît la Salamanca sau în Mexic, şi aceasta, desigur, datorită hotărîrii adoptate în adunarea generală a A.I.H. de acum trei ani, de a nu se mai citi comunicări, în lipsa autorilor lor, de către colegi. Aşa stînd lucrurile, participanţii români au prezentat, anul acesta doar propriile lor lucrări, şi anume : Palmira Arnáiz Amigo : *Un izvor necunoscut în prima serie a ,,Episoadelor naţionale" de B. Pérez Galdós* (este vorba despre o coincidenţă de opinii între romancierul spaniol şi Karl Marx, într-o problemă de istorie a Spaniei) ; Ana Maria Diaconescu : *Naratorul în structura romanului ,,Xente ao Lonxe" de Eduardo Blanco Amor* (un scriitor galician lansat de curînd şi încă insuficient cunoscut) ; Ileana Bucurenciu-Bîrsan : *Cîteva observaţii asupra stilului din ,,Viaţa lui Don Quijote şi Sancho" de Miguel de Unamuno* (carte tradusă recent în româneşte, de către autoare, în colaborare cu Grigore Dima) ; Domniţa Dumitrescu : *Despre terminologia cromatică în poezia generaţiei de la 1927* (o analiză de tip cantitativ, aplicată pe corpusul oferit de ,,Antologia de poezie spaniolă contemporană" alcătuită de Gerardo Diego în 1934).

O inovaţie faţă de alte congrese a fost includerea în program a unor ,,Întîlniri ale cercetătorilor", grupate pe diverse teme ca : lingvistică, literatură medievală, roman şi poezie în Secolul de Aur, teatrul în Secolul de Aur, quevedism, folclor şi literatură, secolul al XVIII-lea, literatura spaniolă din secolul al XIX-lea, studii galdosiene, literatura spaniolă din secolul al XX-lea, secolul al XIX-lea hispano-american, noua literatură hispano-americană, şi desfăşurate simultan, sub îndrumarea unor specialişti ai problemelor respective. Am asistat la întîlnirea lingviştilor, condusă de profesorii Juan M. Lope Blanch şi Fernando Lázaro Carreter, care au propus ca temă de discuţie problemele predării şi cercetării limbii spaniole în diverse ţări ale globului. Colocviul a fost deschis de academicianul profesor Iorgu Iordan, care a prezentat situaţia hispanisticii în România, după care au luat cuvîntul, urmîndu-i modelul, E. Companys, pentru Franţa, Karl-Hermann Körner pentru R. F Germania., Douglas John Gifford pentru Scoţia, Margarita Van Rens pentru Olanda, Guillermo Araya pentru Chile, Roberto Souza pentru S.U.A., Raúl Ávila pentru Mexic. În încheiere, au prezentat un tablou de sinteză al situaţiei studiului limbii spaniole în Spania şi America, respectiv, Fernando Lázaro Carreter şi Juan M. Lope Blanch. Primul a început prin a arăta orientările metodologice care stau astăzi la baza cercetării lingvistice în Spania. În linii mari, s-au desprins următoarele tendinţe : în cadrul Consiliului Central al Cercetării Ştiinţifice, domină preocuparea pentru geografia lingvistică preconizată de Manuel Alvar ; metodele istorice, cu aplicare îndeosebi la catalană, sînt mînuite de Antonio Badía Margarit ; lingvistica sincronică, pînă de curînd abordată doar de Salvador Fernández, cîştigă astăzi teren sub influenţa lui Bernard Pottier, structuralismul pătrunzînd masiv mai ales în fonologie, unde vine să îmbogăţească substanţial, din acest punct de vedere, lucrările de dialectologie ; în cadrul Universităţii din La Laguna se dezvoltă o şcoală de studii semantice structuraliste în sens clasic, aşa cum a conceput această ramură Eugenio Coseriu ; în sfîrşit, gramatica generativă se cultivă, deocamdată, doar în două centre, anume Centrul de calcul al Universităţii din Madrid (profesorul Victor Sánchez de Zabala) şi Universitatea autonomă din Madrid, de către însuşi Lázaro Carreter, de orientare chomskyană. În continuare, vorbitorul s-a referit la activitatea Societăţii spaniole de lingvistică, înfiinţată în

urmă cu trei ani, care a organizat deja o serie de congrese asupra sintaxei, a limbii artistice, a unităţilor lingvistice, şi care manifestă mult interes în clipa de faţă pentru problemele poeticii structurale şi formalizante, în special după recenta vizită a lui Roman Jakobson, care a ţinut în cadrul acestei societăţi un ciclu de prelegeri despre limba literară. În încheiere, Lázaro Carreter a subliniat ca îmbucurător faptul că lingvistica spaniolă actuală este pe punctul de a depăşi criza prin care a trecut cu cîţiva ani în urmă, orientările moderne către care se îndreaptă acum neştergînd urma istorismului lui Menéndez Pidal, care, departe de a fi dat uitării, continuă să aibă cultivatori demni de toată stima.

Juan M. Lope Blanch s-a referit, în continuare, la tendinţele lingvistice dominante în America, unde interesul cercetătorilor se concentrează, se pare, asupra descrierii diverselor modalităţi ale spaniolei vorbite în Lumea Nouă (interes manifestat, între altele, şi prin publicarea constantă de opere lexicografice monumentale), ca şi asupra studierii limbilor indigene, chiar dacă între indigenişti şi hispanişti persistă încă, din păcate, o ruptură totală.

În ultima după-amiază, înainte de închiderea congresului, a avut loc adunarea generală a Asociaţiei internaţionale a hispaniştilor, care a ales, ca nou preşedinte al Juntei Directive pe următorii trei ani, pe Rafael Lapesa, fostul preşedinte Edward Wilson devenind, alături de Dámaso Alonso, Marcel Bataillon şi Angel Rosemblat, preşedinte de onoare. Printre membrii nou aleşi se află şi Marius Sala (România), care urmează să ne reprezinte ţara în continuare, preluînd această sarcină de onoare şi răspundere de la academicianul profesor Iorgu Iordan, fost membru al Juntei Directive şi apoi vicepreşedinte timp de nouă ani.

Septembrie 1974

DOMNIŢA DUMITRESCU

Facultatea de limbi romanice, clasice şi orientale
Bucureşti, Edgar Quinet 5—7

Lucrările celui de-al III-lea Simpozion iugoslavo-român (Zrenjanin, 9—13 octombrie 1974)

În cadrul celui de al III-lea Simpozion iugoslavo-român organizat la Zrenjanin între 9 şi 13 septembrie 1974 s-au prezentat 34 de comunicări axate pe tema interferenţelor lingvistico-dialectale şi paralelismelor filologice. În afară de Societatea de limba română din Vojvodina, la organizarea acestui simpozion şi-au dat concursul Institutul de lingvistică din Novi Sad şi Facultatea de filologie a Universităţii din Belgrad.

Ca şi la simpozioanele precedente, participarea specialiştilor din România a fost, sub raport numeric, aproximativ egală cu cea a colegilor iugoslavi (15 comunicări ale participanţilor români, faţă de 19 comunicări ale participanţilor din Iugoslavia).

O seamă de comunicări au prezentat momente mai importante din istoria relaţiilor iugoslavo-române, unele dintre ele abordînd aspecte inedite sau mai puţin cunoscute: Radu Flora (Belgrad), *Sava Tekelija şi problema originii şi profilului limbii române, Note de manuscris ale autorului*; Mircea Popa (Cluj), *Şcoala ardeleană şi mişcarea filologică sud-dunăreană (sîrbească)*, iar altele s-au ocupat de istoricul cercetării: Nikola Rodić (Belgrad), *Contribuţia acad.*

Milivoj Pavlović în domeniul balcanologiei, Dorin Gămulescu (București), *Contribuția lui Petar Skok la cunoașterea raporturilor lingvistice româno-iugoslave.*

Cum era și firesc, un număr mai mare de comunicări au tratat diferite aspecte ale influenței sîrbești în limba română: Mircea Anghelescu (București), *Cuvinte sîrbești de origine orientală intrate în limba română*; Emil Filip (Zrenjanin), *Calcuri lingvistice după limba sîrbocroată în operele scriitorilor români din P. S. A. Voivodina*; Gavril Istrate (Iași), *Elemente sîrbești în opera lui M. Sadoveanu*; Lia Magdu (Novi Sad), *Sîrbisme în operele lui Ion Popovici Bănățeanu și Victor Vlad Delamarina*; Momčilo D. Savić (Belgrad), *Palatalizarea și înmuierea în graiurile românești din Banatul iugoslav (forțele endogene și exogene)*; Ion Mării (Cluj), *Elementul sîrbesc în lexicul unui grai din Banat*; Velimir Mihajlović (Novi Sad), *Din etimologia românească (omăt)*. Comunicările lui Theodor N. Trâpcea – Liliana Boiț (Timișoara), *Caracterul împrumutului slav în dialectul aromân (macedoromân)*, și Petar Atanasov (Skoplje), *Observații cu privire la unele aspecte ale influenței slave asupra meglenoromânei*, au tratat aspecte similare în legătură cu două din dialectele românești sud-dunărene.

Influența limbii române asupra limbii sîrbocroate a constituit, de asemenea, obiectul unui însemnat număr de comunicări ca, de pildă: Gordona Vuković (Novi Sad), *Împrumuturi românești în etapa dinainte de Vuk Karadžić*; V. Vescu (București), *Împrumuturi românești în graiurile sîrbești din jud. Timiș și Caraș-Severin (Privire generală)*; Voislava Stoianovici (București), *Influența limbii române asupra limbii publicațiilor timișorene „Banatske novine" și „Kulturni život"*. O mențiune aparte se cuvine pentru contribuțiile la studierea interferențelor româno-sîrbocroate în domeniul onomasticii: Stevan Đapić (Niș), *Influența română asupra patronimiei sîrbe*; Srđan Musić (Belgrad), *Fenomene romanice în onomastica din nord-vestul regiunii Boka Kotorska*; T. Șandru (Vârșeț), *Microtoponimia din hotarele satelor de pe coasta Dealului Vîrșețului în contextul interferențelor sîrbo-române*; Vasile Ioniță (Reșița), *Toponime slave în valea Bîrzavei.*

Probleme de analiză stilistică, prin prisma raporturilor sîrbo-române, s-au dezbătut în următoarele comunicări: Đorđe Trifunović (Belgrad), *Particularități stilistice ale lucrărilor literare elaborate de Țamblac în Moldova și Serbia*; Milan Vanku (Belgrad), *Particularități ale limbilor sîrbocroată și română în corespondența diplomatică (în perioada interbelică)*; Vojislav Dančetović (Belgrad), *Despre însușirile lingvistice ale proverbelor sîrbocroate, albaneze și românești.*

Nu au lipsit nici lucrările consacrate unor paralelisme lingvistice (Grigore Rusu (Cluj), *Concordanțe fonetice sîrbo-române*) și literare (Ion C. Tănase (București), *„O scrisoare pierdută" de I. L. Caragiale și „Deputatul poporului" de B. Nušić – studiu comparatist*).

Din domeniul contactelor filologice semnalăm comunicarea lui Ion D. Lăudat (Iași), *Raporturi culturale româno-sîrbe în perioada slavonismului cultural la români*, consacrată unor probleme de ansamblu, apoi comunicarea *Observații filologico-lingvistice asupra tipăriturilor bilingve sîrbo-române*, susținută de Cezar Apreotesei (Timișoara). Alte două comunicări – Eugenia Ioan (București), *Redacția sîrbească a Evangheliarului din Sibiu din anii 1551–1553*, și Jiva Milin (Timișoara), *Manuscrisele slavone de redacție sîrbă din Biblioteca Academiei R. S. România, Considerații generale* – tratează probleme ale slavonei românești și ale legăturilor ei cu redacția sîrbă.

Un aspect inedit al legăturilor româno-iugoslave pe plan istoric a fost abordat de Ranka Kuić (Belgrad) în comunicarea *Noi contribuții la relațiile reguzano-române*, în timp ce comunicarea semnată de Ileana-Dorina Bulic (Novi Sad), *Limba română în programele analitice din secolul al XIX-lea aflătoare în fondurile arhivistice din Sremski Karlovci*, a fost consacrată unui moment din istoria învățămîntului în limba română.

Comunicările au fost ţinute în limbile română sau sîrbo-croată, limbi în care, dealtfel, s-au purtat şi discuţiile. Pentru a uşura urmărirea lor de către participanţii cunoscători doar a uneia dintre cele două limbi, organizatorii Simpozionului au asigurat publicarea rezumatelor în cealaltă limbă decît cea a comunicării sau într-o limbă de circulaţie internaţională.

Nu putem încheia cronica de faţă înainte de a adresa un cuvînt de mulţumire gazdelor şi organizatorilor, care au asigurat condiţii excelente de lucru acestei întruniri ştiinţifice iugoslavo-române, menită să contribuie la adîncirea cunoaşterii şi, prin aceasta, a preţuirii reciproce.

Octombrie 1974

DORIN GĂMULESCU

Facultatea de limbi slave

Bucureşti, Pitar Moş 7—13

PIERRE CHANTRAINE
(1899—1974)

La numai un an de la dispariţia lui A. Ernout, Asociaţia „Guillaume Budé" şi-a pierdut din nou preşedintele, iar „Revue de Philologie" pe cel de al doilea director al său: în 30 iunie 1974 a încetat din viaţă ilustrul elenist francez Pierre Chantraine, profesor onorar la Sorbona, membru al Institutului Franţei, preşedinte onorar al Secţiei a IV-a a „Şcolii practice de înalte studii". Cariera celor doi savanţi a fost, la douăzeci de ani distanţă, paralelă, uneori voit paralelă.

După studii universitare făcute la Lille (unde, între alţii, l-a avut pe A. Ernout ca profesor), P. Chantraine audiază la Paris cursurile lui A. Meillet, P. Mazon, A.-M. Desrousseaux, care au determinat dubla direcţie a preocupărilor sale: lingvistica şi filologia. Debutează în 1925 cu un articol de morfologie greacă (*Les verbes grecs en -θω*), publicat în *Mélanges Vendryes*, urmat de cele două teze de doctorat, cea principală în acelaşi domeniu al lingvisticii elenice (*Histoire du parfait grec*, 1927), cea secundară din domeniul filologic (ediţia critică, cu traducere şi comentariu, a *Indiei* lui Arrian, colecţia „Budé", 1927). Unei scurte perioade universitare la Lyon îi urmează catedra de la Sorbona şi funcţia de director de studii la École pratique des hautes études (unde va ocupa secretariatul, iar apoi preşedenţia secţiei a IV-a, demnitate deţinută anterior de A. Meillet şi Mario Rocques). Timp de mai bine de patru decenii, P. Chantraine a oferit eleniştilor lucrări fundamentale şi instrumente de lucru de prim ordin, care presupuneau o egală dominare a lingvisticii şi a filologiei, inseparabile în concepţia sa.

Publicată în 1933, *La formation des noms en grec ancien* a rămas pînă azi unica lucrare de referinţă pentru derivarea nominală greacă. I-a succedat, între 1938 şi 1942, colaborarea la ediţia „Budé" a *Iliadei*, alcătuită sub conducerea lui P. Mazon; volumul introductiv îi datorează lui P. Chantraine ample capitole privind tradiţia manuscrisă şi limba poemului. În mod natural, aceste preocupări filologice l-au dus pe autor la o nouă sinteză lingvistică: *Grammaire homérique*, al cărei prim volum se ocupă de fonetică şi de morfologie (1942, 1948 ^{2}, 1958 ^{3}, cu concluzii noi, care ţin seama de textele miceniene), cel de al doilea de sintaxă (1953). Între apariţia celor două volume se situează *Morphologie historique du grec* (1945, 1961 ^{2}, cu luarea în consideraţie a faptelor miceniene); manualul este, fără îndoială, una din cele mai mari reuşite ale acestui gen: rareori un material atît de vast (faptele, extrem de complexe, sînt tratate pornindu-se de la stadiul indo-european şi încheindu-se cu cel grec modern) a izbutit a fi concentrat într-un număr atît de redus de pagini (325), fără neglijarea nici unui fenomen esenţial şi fără a se pierde nici o clipă claritatea perfectă a construcţiei şi a expunerii.

În aceeaşi perioadă e de semnalat din nou o lucrare filologică: ediţia „Budé" a *Economicelor* lui Xenofon (1949).

Anul 1953 va rămînea, în istoria studiilor elenice, marcat de difuzarea în publicul filologic larg a descifrării, de către M. Ventris şi J. Chadwick, a linearului B. Adeziunea lui P. Chantraine a fost promptă şi activă: în progresele realizate de studiile miceniene, locul elenistului francez se situează în primele rînduri, iar autoritatea sa ştiinţifică a contribuit în mod hotărîtor la impunerea în lumea savantă a noii discipline (ai cărei iniţiatori erau în 1953, nu trebuie să uităm, doi tineri aproape necunoscuţi): amplul său articol din „Revue de philologie" (81, 1955) a avut darul să risipească îndoielile şi să trezească numeroase vocaţii. Lingvistica şi filologia miceniană avea să-şi pună amprenta pe aproape toate lucrările ulterioare

ale lui P. Chantraine, fie că va fi vorba de reeditarea *Gramaticii homerice* şi a *Morfologiei*, fie de ceea ce reprezintă încununarea operei sale, *Dicţionarul etimologic grec*.

Lexicul grec era, sub toate aspectele sale (etimologie, derivare, semantică, raporturile cu civilizaţia) domeniul predilect al cercetărilor lui P. Chantraine. Pe lîngă numeroase contribuţii de detaliu, o primă sinteză, *Aspects du vocabulaire grec*, a apărut în volumul *Études sur le vocabulaire grec* (1956; volumul cuprinde de asemenea un studiu asupra vocabularului păstoresc şi vînătoresc şi unul asupra sufixului -ικός). Titlul complet al Dicţionarului echivalează cu un program şi aminteşte intenţionat de cel latin datorat lui A. Ernout şi A. Meillet: *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots*. Un astfel de program în descrierea faptelor lexicale greceşti, a căror complexitate nu mai trebuie subliniată, pare a fi dincolo de puterile unui singur om. Cu atît mai demnă de admiraţie este reuşita desăvîrşită a întreprinderii: e greu de imaginat o mai clară şi armonioasă structură decît aceea a articolelor Dicţionarului, în care expunerile semantice şi stilistice sînt îmbinate cu informaţiile, succinte, dar complete, asupra morfologiei şi derivării. După metoda lui Meillet, partea etimologică propriu-zisă nu reţine decît soluţiile certe sau cele cu un grad ridicat de verosimil; merită a fi subliniat şi faptul, semnificativ pentru concepţiile şi portretul ştiinţific al autorului, că P. Chantraine este primul autor de dicţionar etimologic al unei limbi indo-europene care face apel sistematic nu numai la faptele miceniene, dar şi la teoria lui E. Benveniste asupra rădăcinilor, bazată pe admiterea existenţei fonemelor „laringale". Nu i-a fost dat autorului să-şi vadă opera dusă la bun sfîrşit: din cele patru volume proiectate, au apărut pînă acum două (Α — Δ în 1968, Ε—Κ în 1970), al treilea (Λ—Π) se află sub tipar. Terminarea acestei lucrări de inegalabilă valoare se impune (sîntem de altfel informaţi că o echipă de discipoli ai Maestrului şi-a asumat această dificilă misiune).

Nu e, desigur, locul aici pentru o analiză aprofundată a operei lui P. Chantraine (am omis, în rîndurile de mai sus, cele aproape 150 de articole, ediţia universitară a cîntului XXIII al Iliadei — 1964, 1972 [2]) şi nu e încă posibil să i se fixeze locul în istoria ştiinţei noastre. Se poate afirma totuşi, la sfîrşitul prematur al unei atît de strălucite cariere, că puţini savanţi au putut avea, în aceeaşi măsură cu P. Chantraine, satisfacţia ca aproape toate operele lor să devină cărţi de căpătîi, indispensabile oricărei cercetări ulterioare. E greu de imaginat o bibliotecă de elenist din care să lipsească *Formarea cuvintelor, Morfologia istorică, Gramatica homerică* sau *Dicţionarul etimologic*. Filologii clasici din toată lumea îi vor rămînea, de aceea, recunoscători.

Lingviştii şi clasiciştii români (dintre care unii i-au fost colegi, la Paris, dar cu toţii, prin intermediul cărţilor, discipoli) pierd în P. Chantraine un prieten: ei nu vor uita personalitatea lui ataşantă şi zîmbitoare, prezentă în mijlocul lor în vara anului 1971, şi nici strălucitele conferinţe ţinute cu acel prilej la Societatea de studii clasice şi în Aula Academiei.

Septembrie 1974

I. FISCHER

Institutul de lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

MILIVOJ PAVLOVIĆ

(1891 – 1974)

Din Belgrad ne-a parvenit știrea tristă a morții profesorului iugoslav Milivoj Pavlović. S-a stins la 19 ianuarie 1974, după o scurtă și grea suferință. Deși pășise în al 83-lea an de viață, se afla în plină activitate, menținîndu-și intacte forța, interesul și receptivitatea pentru tot ce e nou în știința limbii, trăsături care l-au caracterizat de-a lungul celor șaizeci și cinci de ani închinați științei.

Era o personalitate cunoscută și stimată în lumea lingviștilor, atît pentru contribuțiile sale valoroase și variate, cît și pentru excepționalele calități umane, de pedagog și de profesor. Cînd, cu prilejul împlinirii vîrstei de 70 de ani, ,,Matica Srpska'' i-a dedicat un număr dublu (nr. IV—V) al revistei ,,Zbornik za filologiju i lingvistiku'', personalități ale lingvisticii contemporane ca Jaromír Bělič, Witold Doroszewski, Vladimir Georgiev, K. Horálek, Roman Jakobson, Tadeusz Lehr-Spławinski, A. Rosetti, Edward Stankiewicz, Zdzisłav Stieber, A. Vaillant și alții (ca să nu-i mai amintim și pe numeroșii săi compatrioți) au adus omagiul lor sărbătoritului septuagenar.

Milivoj Pavlović s-a născut în anul 1891, în orașul Niș. După absolvirea cursurilor primare și secundare în localitatea natală, și-a făcut studiile universitare la Belgrad, unde a audiat cursurile de limbă ale lui A. Belić și cele de literatură ale lui Jovan Skerlić și Bogdan Popović. În timpul primului război mondial, după ce luptase ca voluntar în armata sîrbă și căzuse rănit în luptele de pe Drina, M. Pavlović este trimis împreună cu un grup de elevi sîrbi — în calitate de profesor al lor — în Franța. Timpul petrecut aci M. Pavlović l-a folosit și pentru desăvîrșirea pregătirii sale filologice. La Universitatea din Poitiers studiază limbile clasice și celta, apoi la Sorbona, École pratique des hautes études și Collège de France, unde a audiat cursurile lui A. Meillet și ale altor reputați lingviști francezi ai timpului, se consacră studiului gramaticii comparate a limbilor slave și lingvisticii generale. Obține titlul de doctor cu lucrarea *Le language enfantin. Accuisition du serbe et du français par un enfant serbe* (Paris, 1920, VIII + 203 p.). Lucrarea — premiată de Academia franceză — este la fel de actuală și astăzi, la mai bine de o jumătate de secol de la apariție.

La întoarcerea în Iugoslavia (1920), M. Pavlović funcționează mai întîi ca profesor secundar, apoi ca asistent al renumitului lingvist sîrb A. Belić. În anul 1926 a fost ales docent la Facultatea de filozofie din Skoplje, iar în 1940 devine profesor titular la aceeași facultate. După ocuparea Iugoslaviei de către trupele fasciste, M. Pavlović este transferat la Facultatea de filozofie din Belgrad și, în scurt timp, pensionat. Revine la catedră în 1954, fiind unul dintre primii profesori titulari ai Facultății de filozofie din Novi Sad. Rămîne în această calitate pînă la împlinirea vîrstei de 70 de ani, cînd se pensionează.

Cu începere din 1948 a lucrat în cadrul Institutului de lingvistică din Belgrad al Academiei sîrbe de științe. Între anii 1948—1966 a fost unul din redactorii monumentalului ***Rječnik*** *srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* (Dicționarul limbii sîrbocroate populare și literare), iar din 1966 a organizat activitatea de studiere a onomasticii iugoslave.

A fost membru corespondent al Academiei sîrbe de științe.

Moştenirea lingvistică a lui M. Pavlović este extrem de bogată (peste 500 de titluri, printre care cîteva zeci de volume)[1] şi variată. A debutat în 1909 cu o lucrare de folclor (*O poznavanju narodnih umotvorina, značaj i karakter njihov*, Niş, 1909, 37 p.). În 1915 începe să publice şi lucrări de dialectologie (*O makedonskim govorima*) şi de lingvistică balcanică (*O članku u dijalektima istočne polovine Balkanskog poluostrva*); în anul următor îşi extinde sfera preocupărilor şi la domeniul literaturii (*Le dix-huitième siècle et Dossitey Obradovitsch*); în 1917 întocmeşte o antologie a literaturii sîrbe în două volume, în 1918 scrie o scurtă istorie a literaturii sîrbocroate (*Kratak pregled istorije srpsko-hrvatske književnosti*), iar în 1920 îşi ia doctoratul cu o lucrare de psiholingvistică. În anii imediat următori publică lucrări de metodică, analiză filologică a textelor, psihologie, stilistică, lingvistică generală, abordează problemele limbii literare, scrie studii de semantică şi etimologie şi începe publicarea unei lungi serii de manuale şcolare.

Am insistat asupra perioadei de început a prof. M. Pavlović pentru că ni se pare că ea îl caracterizează şi ni-l dezvăluie cel mai bine, aşa cum a fost şi a rămas de-a lungul întregii sale vieţi: un om de o formaţie largă, posesor al unui spirit extrem de mobil; aproape că nu există compartiment al ştiinţei limbii sau al disciplinelor înrudite pe care să nu-l fi abordat. Tocmai de aceea, în ciuda remarcabilei longevităţi ştiinţifice, nu a găsit răgazul necesar pentru a însuma în sinteze şi monografii ample rezultatele numeroaselor şi prestigioaselor sale cercetări. Lucrul acesta l-a făcut, totuşi, parţial, în unele volume ca: *Problemi stila*, Belgrad, 1960; *Primeri istoriskog razvitka srpskohrvatskog jezika*, Belgrad, 1956; *Uvod u nauku o jeziku*, Belgrad, 1959; *Osnovi metodike nastave srpskohrvatskog jezika i književnosti*, Belgrad, 1961; *Principi i problemi stilistike* şi alte cîteva. Rezultatele cercetărilor sale în domeniul psihologiei lingvistice, dialectologiei, balcanologiei şi onomasticii, care, în tot cazul ar fi meritat o înmănunchere pe domenii, dacă nu o reluare, aprofundare şi dezvoltare, au rămas însă risipite prin analele diferitelor congrese şi în revistele de specialitate.

În explicarea diferitelor fenomene lingvistice, M. Pavlović a ţinut totdeauna seamă de latura socială a limbii, de contextul lingvistic şi etnic — acordînd o mare însemnătate mixoglotiei —, de psihologia subiectului vorbitor.

În lucrările sale, M. Pavlović a citat şi interpretat numeroase fapte din limba română. Aceasta e valabil mai cu seamă în cercetările de lingvistică balcanică, asupra cărora a revenit cu insistenţă în cursul ultimelor două decenii. Spicuim cîteva din lucrările consacrate acestui domeniu: *L'elemente romanzo e non romanzo nella post-pozizione dell'articolo nelle lingue balcaniche*, „Studia romanica" I (1956), fasc. 1, p. 51–53; *Romanskog tipa nastavak -ule u debarskom dijalektu*, „Slavistična revija" X (1957), fasc. 1–4, p. 94–100; *Perspektive i zone balkanističkih jezičkih procesa*, „Južnoslovenski filolog" XXII (1957–1958), fasc. 1–4, p. 207–236; *Tragovi prastarog jezičkog substrata Sredozemlja na Balkanu i Pirinejima*, „Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu" III (1958), p. 95–115; *Les processus balkanistiques et la perspective du parler serbe de Prizren*, „Orbis" VII (1958), nr. 1, p. 46–53; *Cea de-a treia fază a studiilor de balcanistică*, CL III (1958) („Mélanges linguistiques offerts à Emil Petrovici par ses amis étrangers à l'occasion de son soixantième anniversaire"), p. 375–378; *La zone de l'Illyricum caractérisée par la géographie des mots*, „Zbornik za filologiju i lingvistiku" II (1959), p. 65–72; *La perte de l'infinitif dans les langues balkaniques*, „Zbornik za filologiju i lingvistiku" III (1960), p. 35–44 şi altele.

[1] Bibliografia lucrărilor lui M. Pavlović pînă în anul 1961 a fost publicată în „Zbornik za filologiju i lingvistiku" IV–V (1961–1962), Novi Sad, p. 369–389.

În ultima vreme era preocupat de influența substratului roman în fonetica și onomastica sîrbocroată (cf. *Une isophone serbe conditionnée par le substrat protoroumain*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, București, 1965, p. 667—680; *Les slaves du sud d'après les faits de langue*, în „Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu" XV (1972), nr. 1, p. 75—87; *Nove smernice u proučavanju istorije slovenskih jezika — Fakta kao efekti procesa i uzroci procesa i fakta* (extras din volumul *Referati za VII medunarodni Kongres slavista u Varšavi* (1973), Novi Sad, 1973, 10 p.).

Prin dispariția prof. M. Pavlovič, limba și cultura română pierd un prieten și un admirator sincer și devotat.

Mai 1974

DORIN GĂMULESCU

Facultatea de limbi slave
București, Pitar Moș 7—13

Comenzile și abonamentele din străinătate se primesc la ÎNTREPRINDEREA ROMPRESFILATELIA. *Căsuța poștală 2001 — telex 011631, București, Republica Socialistă România,* sau la reprezentanții săi din străinătate.

Les abonnements doivent être adressés à ÎNTREPRINDEREA ROMPRESFILATELIA, *Boîte postale 2001 — telex 011631, Bucarest, Roumanie,* ou à ses représentants à l'étranger.

ALBANIE, **Ndërmarja Shtetetrore E.**, Tregëtimit Të Librit, Tirana ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE ALLEMANDE, **Deutscher-Buch-Export-und-Import**, Leninstrasse 16, Leipzig C. 1 ;

RÉPUBLIQUE FÉDÉRALE D'ALLEMAGNE, **Kubon Sagner**, B. P. 68, Müchen 3 ; **Reise und Verkehrsverlag**, Hönigwiesenstrasse 25, 7 Stuttgart-Veihingen ; **Zumsteins Landkartenhaus**, Liebherrstrasse 5,8 München 22 ;

RÉPUBLIQUE ARABE D'ÉGYPTE, **Dar El Tahrir et Publishing**, 21 Kasr el Ni St. (Dar el Shark Bookshop) Cairo ;

AUTRICHE, **Globus Buchvertrieb**, Salzgries 16, Wien I ;

BELGIQUE, **Du Monde Entier**, 5 Place St. Jean, Bruxelles ; **Librairie Claeys-Verheughe**, 8 Volderstraat Gand ; **Maison de Langues Vivantes**, 65 rue du Midi, Bruxelles ; **Office International de Librairie**, 30, Av. Marnix, Bruxelles 5 ; **Vrander Editeur**, 10 Munstraat, Louvain ;

BULGARIE, **Hemus**, Pl. Slaveikov, 11-Sofia ;

CANADA, **Canadian Slavic Studies Loyola Colege**, Montréal 262 ; **Librairie Lidec Inc.**, 1083 Van Home, Montréal ; **Panonia Books**, 2 Spadina Road, Toronto 4, Ontario ;

CHINE, **Waiwen Shudian**, B. P. 88, Pékin ;

COLOMBIE, **Libreria Karl-Bucholz**, Av. Jimenez 8—40, Bogota ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE POPULAIRE DE CORÉE, Chulpanmul ;

CUBA, **Cubartimpex**, P. O. Box 6540, La Habana ;

DANEMARK, **Munksgaard**, 6 Norregade, Copenhagen K. ;

ESPAGNE, **Libreria Bucholz**, Paseo de Recoletos, Madrid ; **Libreria Cientifica General**, Preciados no. 48, Madrid 13 ;

ÉTATS-UNIS D'AMÉRIQUE, **Angelescu Book Service**, 3645 Burham Street, Detroit 24, Michigan ; **American Chemical Society**, 1155 Sixteenth Street, NW. Washington DC 20036 ; **Fam Book Service**, 69 Fifth Avenue, Suite 8 F, New York, 10003 N.Y. ; **Albert Phiebig**, P.O. Box 352, White Plains N.Y. 10602 ; **Richard Able and Company, Inc.**, Portland Oregon 97208, P.O. Box 4245 ; **Maxwell Scientific International Inc.**, Fairview Park, Elmsford, New York 10523 ; **Steckert & Hafner**, 31 East loth Street, New York 10003 ; **Frankin Square-Subscription Agency**, Teaneck (New Jersey 07666) ; **McGraw-Hill Book Company**, 330, West 42nd Street, New York, N.Y. 10036 ; **Moore-Cottrell Subsc. Agency**, North Cohocton, New York 14868.

FINLANDE, **Akateeminen Kirijakauppa**, Postfach 10128, Helsinki 10 ;

FRANCE, **Eyrolles Editeur**, 61 Bd. St.-Germain, Paris 5-e ; **Librairie de l'enseignement technique** (Stand permanent des livres techniques et scientifiques roumains), 61 Bd. St.-Germain, Paris 5-e ; **Département étranger Hachette**, 79 Bd. St.-Germain, Paris 6-e ; **Librairie Joseph Gibert**, 20—30 Bd. Saint-Michel, Paris 6-e ;

GRANDE-BRETAGNE, **Bailey Bros & Swingfen Ltd.**, Warner House 48, Upper Thames Street, London E.C. 4 City 6521 ; **Blackwell's Foreign Department**, Broad Street, Oxford ; **Central Books Ltd.**, 37 Grays Inn Road, London W.C.1 ; **Collet's Holdings Ltd.**, Denington Estate, London Road, Wellingborough Northans ;

HONGRIE, **Kultura**, Fö utca 32, Budapest 1 ;

ISRAËL, **Heiflepac Ltd.**, 11 Arlosorov St., Haifa ; **Lepac Ltd.**, 15 Rambam St., Tel-Aviv ; **Lotus Ltd.**, Achad Kaam St., Tel-Aviv ;

ITALIE, SO, CO, LIB, RI, **Export-Import**, Piazza Margana 33, Roma ;

JAPON, **Maruzen Ltd.**, 6 Tory Michome, Nihombashi, Tokio ; **Nauka Ltd.**, Imp. Departm., 30—19 Minami Ikebukuro, 2 Chome, Toshima-Ku, Tokyo ;

MEXIQUE, **Editorial Grijalbo S A.**, Apartado 28568, Mexico, 17 D.F. ;

MONGOLIE, **Mongolgosknigotorg**, Ulan Bator ;

NORVÈGE, **Norsk Bokimport**, Postboks 3267, Oslo ;

PAYS-BAS, **Antiquariat Junk**, Walderstraat 10, Lochem ; **Boekhandel Pegasus**, Leidsestraat 25, Amsterdam ; **Intertaal**, Van Baerlesstraat 150, Amsterdam Zuit ; **Meulenhoff**, Beulingstraat 2, Amsterdam C. ; **Swets & Zeitlinger**, Keizersgracht 471—487, Amsterdam ;

POLOGNE **Ars Polona**, Krakowskie Przedmiescie 7, Warszawa ;

PORTUGAL, **Libreria Bucholz**, Avenida Libertade, Lisboa;

SUÈDE, **C. E. Fritze**, Fredgatan 2, Stockholm 16 ;

SUISSE, **Librairie Payot**, 1 Rue de Bourg, Ch-1002, Lausanne ; **Librairie Rousseau**, 36 Rue Jean-Jacques-Rousseau, Genève ; **Pinkus & Co.**, Froschaugasse 7, Zürich I ;

TCHÉCOSLOVAQUIE, **Arta**, Ve Smerckach 30, Praha I ;

U.R.S.S., **Mejdunarodnaia Kniga**, Moscou C. 200 ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE DU VIETNAM, **Xunhasaba**, 32 Hai Ba Trung, Hanoi ;

YOUGOSLAVIE, **Forum**, V. Misica 1, Novi Sad ; **Jugoslovenska Knjiga**, Terazije 27, Beograd ; **Libertatea**, Z. Zrenjanina, 7 Pancevo ; **Prosveta**, Terazije 16 I, Beograd.

DIN SUMARUL REVISTEI PE ANUL 1974 (XXV)

I.P.I. – c. 1708

Lei 20

2

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE • XXVI • 1975

EA

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SCL

XXVI

2
1975

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Adresa comitetului de redacţie : Adresse du comité de rédaction :

Bucureşti 1, Spiru Haret 12, tel. 33.34.40. şi 33.00.40., int. 265

Colaboratorii sînt rugaţi să trimită manuscrisele la adresa de mai sus. Cărţile şi extrasele pentru recenzii, ca şi publicaţiile pentru schimb se primesc la aceeaşi adresă.

Les collaborateurs sont priés d'envoyer les manuscrits à l'adresse ci-dessus. Les livres et tirés-à-part pour compte rendu, ainsi que les publications destineés à l'échange seront envoyés à la même adresse.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
Calea Victoriei, nr. 125, sectorul I, Bucureşti

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

BUCUREȘTI 1
SPIRU HARET 12

APARE DE 6 ORI PE AN

2—XXVI—1975

SUMAR

MISCELLANEA

RECENZII

NOTE BIBLIOGRAFICE

CRONICĂ

MARIUS SALA

ASPECTE ALE CONTACTULUI DINTRE LIMBI ÎN DOMENIUL ROMANIC (III)

2. STRUCTURA GRAMATICALĂ

2.0. CONSIDERAŢII PRELIMINARE

Structura gramaticală este nivelul cel mai stabil al limbii. Valabilitatea acestei afirmaţii creşte cînd este vorba de morfologie, în care schimbările sînt, în general, foarte puţine. Cele mai multe dintre modificările care au loc în sistemul morfologic sînt datorate unor cauze interne şi se referă aproape exclusiv la perfecţionarea formelor gramaticale, la reorganizarea sistemului, şi mai puţin la îmbogăţirea lor. De exemplu, este clar că structura morfologică a românei sau a spaniolei este destul de diferită de cea a latinei, dar cele mai multe schimbări care s-au petrecut în cele două limbi au avut loc şi în alte limbi romanice, fără nici o intervenţie externă. Această observaţie cu caracter general justifică de ce urmările contactului dintre limbi în sistemul morfologic sînt mult mai puţin numeroase şi, în general, mai puţin spectaculoase. După Weinreich (*Unil.*, p. 663) pînă în prezent nu s-a adus nici o probă concludentă de afectare a unui tip gramatical al unei limbi sub influenţa unei alte limbi. Acelaşi punct de vedere este susţinut de A. Meillet (*Linguistique historique et linguistique générale*, I, Paris, 1958, p. 84), E. Sapir (*Linguistique*, Paris, 1968, p. 53), L. Tesnière („Travaux du Cercle Linguistique de Prague" VIII (1939), p. 85).

Urmînd structura generală a expunerii noastre, facem distincţie între faptele de inventar şi cele de distribuţie.

2.1. MODIFICĂRI ALE INVENTARULUI

2.1.0. Spre deosebire de celelalte secţiuni, în această secţiune distingem trei categorii de fapte : modificări care privesc atît planul conţinutului, cît şi pe cel al expresiei, modificări care se referă numai la planul conţinutului şi altele limitate la planul expresiei. Cf. Petrovici, *Interpénétration*, p. 46, care face distincţie între substanţa împrumutată, care nu afectează sistemul, şi împrumuturile care ating structura.

2.1.1. Modificări în planul conţinutului şi al expresiei

Acest tip de modificări este evident cel mai slab reprezentat din motivele expuse în consideraţiile generale cu privire la modul cum se schimbă structura morfologică (vezi **2.0.**). În general, pentru ca o astfel de schimbare să aibă loc este necesară o adevărată interferenţă de sisteme de felul celei presupuse de B. Malmberg şi discutată în introducerea expunerii noastre (vezi **0.1.**). Este necesară o reinterpretare a elementelor sistemului,

care poate avea loc mai ales în condiţiile unui bilingvism activ, aşa cum există la istroromâni. Aşa se explică faptul că singurele exemple pe care le-am găsit sînt din acest idiom (iudeospaniola nu ne oferă nici un astfel de caz).

2.1.1.1. *Opoziţia de aspect în istroromână*

2.1.1.1.0. Datorită contactului cu croata, istroromâna este singurul idiom romanic care are opoziţia de a s p e c t. Această opoziţie este exprimată după modelul croat (care e al limbilor slave în general) cu mijloace morfologice specifice. Istroromâna are trei aspecte : imperfectiv, perfectiv şi iterativ. Aspectul i m p e r f e c t i v arată acţiunea verbală concepută în continuitatea ei, fără să se ţină seama de începutul sau sfîrşitul ei, aspectul p e r f e c t i v o arată într-un moment al desfăşurării ei, iar aspectul i t e r a t i v prezintă o acţiune care se repetă. Această triplă opoziţie (imperfectiv-perfectiv-iterativ), deşi teoretic este posibilă, nu se realizează decît la puţine verbe *(súže — posuže — suγavei̯ ; cl'emă — nazoví — nazivúi̯)*. În cele mai multe cazuri opoziţia este formată numai din doi termeni (imperfectiv-perfectiv, perfectiv-iterativ şi, mai rar, imperfectiv-iterativ). Pentru alte detalii, vezi Kovačec, *Istr. act.*, p. 123–130.

2.1.1.1.1. Opoziţia imperfectiv-perfectiv. În cea mai mare parte a cazurilor este marcată, la fel ca în croată, prin prefix verbal la forma perfectivă şi prin absenţa lui la forma imperfectivă. Prefixele care marchează aspectul perfectiv sînt de origine slavă : *do-*, *na-*, *o-*, *ob-*, *po-*,*pod-(pot-)*, *pre-*, *pri-*, *pro-*, *raz-*, *s-(z-)*, *za-*. Între diferitele situaţii distingem :

a) verbe latineşti imperfective cărora le corespund verbe perfective formate cu prefixele croate :

mâŋcå „a mînca" — *namâŋcå* (se) „a mînca pe săturate"
súže „a suge" — *posúže* „a termina de supt"
latrå „a lătra" — *zalatrå* „a începe să latre"

b) verbe croate atît la perfectiv, cît şi la imperfectiv :

letí „a zbura" — *doletí* „a veni în zbor"

Mai rar, opoziţia perfectiv-imperfectiv se exprimă prin opoziţia tipurilor de conjugare : *-í* (la perfective) — *-éi̯* (la imperfective). În toate aceste cazuri evident ambii membri ai opoziţiei sînt cuvinte de origine croată :

strili „a împuşca" — *striléi̯* „a trage cu puşca"

Alături de cele două procedee morfologice de marcare a opoziţiei imperfectiv-perfectiv există un al treilea, care constă în folosirea formelor supletive, deci o opoziţie în care formele imperfective sînt de origine latină, iar cele perfective (aproape totdeauna cu prefix) de origine croată :

torče — spredí
bę́ — popí
arå — zorí

Acest procedeu este destul de frecvent şi a fost, se pare, preferat la început de istroromâni : în loc de a avea creaţii hibride formate dintr-un prefix croat şi un cuvînt latinesc, s-a preferat să fie împrumutat verbul cu forma sa de perfectiv (Puşcariu, *Istr.* II, p. 252). În secţiunea consacrată lexicului vom arăta care au fost urmările acestui fapt.

2.1.1.1.2. Opoziția imperfectiv-iterativ. Forma imperfectivă a verbului se opune totdeauna celei iterative ca termen „nemarcat" față de termenul „marcat". Caracterul iterativ este marcat prin infixele *-av-*, *-iv-*, care atrag după sine ca semn al apartenenței la conjugare : *-av-* pe *-ẹ́i̯*, iar *-iv-* pe *-ẹ́i̯* sau *-úi̯* :

acață — acațavẹ́i̯
bate — batavẹ́i̯
i̯eší — i̯ešivúi̯.

2.1.1.1.3. Opoziția perfectiv-iterativ funcționează numai la elementele croate și este exprimată adesea prin opoziția schemei de conjugare *í — úi̯*, *ẹ́i̯ — úi̯*, rar *í — ẹ́i̯* :

obečí — obečúi̯.

La capătul observațiilor cu privire la aspectul verbal din istroromână trebuie să remarcăm împreună cu Kovačec (*Istr. act.*, p. 124), de la care am luat toate informațiile referitoare la aspect, că procesul „aspectualizării" verbului istroromân nu este terminat fiindcă la unele verbe de origine latină opoziția imperfectiv-perfectiv nu este totdeauna clar exprimată morfologic și depinde de contextul în care se află verbul și față de care poate fi realizat fie ca perfectiv, fie ca imperfectiv (la verbele de origine croată aspectul verbal este totdeauna clar exprimat din motive ușor de înțeles în situația unor bilingvi).

2.1.1.2. *Neutrul de tip slav în istroromână*

Istroromâna are, sub influență croată, categoria genului neutru, atît la substantive, cît și mai ales la adjective (vezi, pentru detalii, *Le neutre en istro-roumain*, în Petrovici, *Studii*, p. 119—122 ; Kovačec, *Istr. act.*, p. 85—87). Spre deosebire de celelalte dialecte românești, care au genul neutru, istroromâna are la adjective, pentru a marca opoziția dintre neutru și celelalte două genuri, un formant special de singular *-o* împrumutat din croată : *bur*, *bura*, *buro*. La situația de astăzi s-a ajuns printr-un proces destul de complicat, fiindcă istroromâna a avut într-o fază veche aceeași situație în privința genului ca toate celelalte dialecte românești. Petrovici (*Studii*, p. 121) precizează că, dacă forma neutră în *-o* a adjectivului istroromân este datorită influenței sîrbo-croate, trebuie subliniat faptul că modelul sîrbo-croat n-a fost imitat în întregime, căci noul neutru istroromân nu are plural.

Modelului sîrbo-croat :

dobar dobra dobro
dobri dobre dobra

îi corespunde modelul istroromân :

bur 'burœ ('bura) 'buro
'buri 'bure

Situația din istroromână este explicată de același E. Petrovici (*Studii*, p. 122) prin absența substantivelor neutre de tip slav *zlato*, *polje*, pl. *zlata*, *polja*. Substantivele din această categorie, cînd au trecut din slavă în română, au intrat în categoria femininelor în *-ă* și *-e*. În timpul din urmă istroromâna începe să împrumute substantive în *-o* care nu sînt

integrate în sistem (nu pot primi, de exemplu, articol definit) ; cu aceste substantive se acordă forma neutră în *-o* a adjectivelor. Numărul substantivelor în *-o* este încă redus : în graiurile din nord au fost notate trei *(nebo, srebro, zlato)*, iar în sud unul *(srebro)*.

Transformarea analizată mai sus este una dintre cele pe care Weinreich (*Lang. Cont.*, p. 33) le numește transferarea morfemelor.

2.1.2. Modificări în planul conținutului

Una dintre principalele deosebiri existente între română și restul limbilor romanice constă în faptul că, spre deosebire de acestea din urmă, româna are și categoria neutrului. Vechiul neutru latinesc a fost eliminat din limbile romanice, cu excepția românei. Păstrarea neutrului ca o categorie a genului în română a fost pusă în legătură cu contactul dintre română și slavă. Spre deosebire de situația din istroromână, morfemele de neutru românesc sînt de origine latină, pe socoteala slavei putînd fi pusă numai nevoia de a păstra o categorie formată pentru a distinge numele de obiecte inanimate.

Din punct de vedere formal, situația neutrului românesc este următoarea: la singular neutrele au același statut ca masculinele, iar la plural aceeași desinență ca femininele : un *scaun* — două *scaune*. În alți termeni, pornind de la definirea unei categorii prin ceea ce se opune, nu prin ceea ce se confundă, se poate spune că neutrele se opun femininului prin singular și masculinului prin plural. De remarcat că româna are și o marcă de plural specială pentru neutru, care reproduce sufixul și desinența de nominativ-acuzativ plural *-ora* devenită în română *-uri* : *frigus*, *frigora*>*frig*, *friguri*.

Din punct de vedere al conținutului, româna nu a păstrat situația din latină, ci și-a reorganizat categoria neutrului sub influență slavă, acordîndu-i rolul de a exprima inanimatul, în opoziție cu femininul și masculinul care exprimă animatul. Ca urmare a acestui fapt foarte multe substantive masculine și feminine din latină care denumeau obiecte inanimate au devenit neutre în română. Astfel, substantivele masculine primind o formă de plural în *-uri*, *-e* au devenit neutre (lat. *riuus*, *riui*> rom. *rîu*, *rîuri* ; lat. *digitus*, *digiti*>rom. *deget*, *degete*). Mai greu s-au petrecut lucrurile cu substantivele feminine, fiindcă pentru a le transforma în neutre era necesar să se refacă un singular de formă masculină (lat. *palea*> rom. *pai*, pl. *paie* n.). Cum aceste cazuri erau mai rare, multe feminine s-au păstrat pînă astăzi pentru a denumi obiecte inanimate.

Deci în cadrul neutrului românesc mijloacele formale sînt latinești, dar conținutul este rezultatul întăririi unei categorii latinești sub influență slavă. Pentru întreaga problemă a neutrului românesc, vezi A. Graur, *La romanité du roumain*, București, 1965, p. 25—26 ; *Tend. act.*, p. 65—67.

2.1.3. Modificări în planul expresiei

2.1.3.0. Aceste modificări se datoresc faptului că, din diferite motive, anumite împrumuturi lexicale nu se integrează în sistem, ci păstrează modele flexionale sau cîte un element din limba sursă în interiorul limbii

receptoare. Weinreich (*Unil.*, p. 671) menţionează cazul germanei literare, care într-o anumită epocă avea obiceiul să aplice sistemul flexional latinesc latinismelor întrebuinţate în germană (*das Verbum, mit dem Verbo, unter den Verbis*). În aceeaşi ordine de idei el menţionează cazul rusei literare, unde un cuvînt francez *paletot* rămîne invariabil, în ciuda existenţei unor substantive ruseşti în *-ó* care se declină. Amîndouă cazurile sînt considerate de Weinreich ca fiind cazuri extreme, care se datoresc intervenţiei deliberate a gramaticilor normative în epoci în care se acorda importanţă deosebită prestigiului cultural.

La aceste exemple poate fi adăugat cazul englezei, unde desinenţele de plural ale anumitor substantive împrumutate din latină şi greacă au păstrat în ortografie schema pluralelor latineşti şi greceşti : *alumna — alumnae, dictum — dicta, stoma — stomata* (vezi H. A. Gleason, *Introduction à la linguistique*, Paris, 1969, p. 81).

Limbile la care ne-am referit mai des în expunerea noastră prezintă unele cazuri de modificare a planului expresiei structurii gramaticale datorită contactului dintre limbi, dar fenomenele pe care le vom analiza nu sînt decît fapte marginale în sistemele morfosintactice respective (cf. Kovačec, *Infl. croate*, p. 60—75 ; Petrovici, *Interpénétration*, p. 47).

2.1.3.1. *Inventarul de desinenţe nominale*

2.1.3.1.1. S-a subliniat de multă vreme (vezi M. L. Wagner, *Beiträge zur Kenntnis des Judenspanischen von Konstantinopel*, Viena, 1914, § 179) că în iudeospaniolă se folosesc două desinenţe de origine ebraică pentru formarea pluralului substantivelor : *-im* (masculine) şi *-ot* (feminine). De remarcat că aceste desinenţe apar numai în cîteva cuvinte de origine ebraică (*batlanim* ,,leneşi'', *beemot* ,,animale (termen injurios)'', *mezuzot* ,,obiecte care se atîrnă la porţile caselor şi care conţin o bucată de pergament cu un pasaj din Biblie''). Singura excepţie este cuvîntul spaniol *ladrón* ,,hoţ'' care, alături de pluralul normal *ladrones*, are şi un plural cu desinenţa ebraică *-im* : *ladronim*. Desinenţele ebraice apar mai ales în textele scrise, în ladino, aspectul literar al iudeospaniolei, puternic influenţat de ebraică.

Desinenţele ebraice circulă şi în idiş, dar au aceeaşi poziţie periferică (cf. Weinreich, *Lang. Cont.*, p. 31). Ele apar chiar şi în engleză (vezi Gleason, *Introduction*, p. 81) şi, în cazul a două cuvinte, *serafim* şi *heruvim*, s-au răspîndit în toate limbile fiind interpretate ca forme de singular.

2.1.3.1.2. O situaţie similară prezintă aromâna, unde cîteva substantive feminine de origine greacă păstrează desinenţa de plural grecească *-ate* (gr. -ατα) : *γramă* ,,literă, slovă'', fig. ,,învăţătură'', *θamă, θavmă* ,,minune'', *stremă* ,,pogon'' fac pluralul *γramate, θavmate, stremate* (Capidan, *Aromânii, Dialectul aromân*, Bucureşti, 1932, p. 381). Cele mai multe dintre aceste cuvinte au, alături de pluralul grecesc, şi un plural în *-e* : *γrame, θavme*. Capidan (*loc. cit.*) subliniază că într-un singur caz (*nimsorismă<*ninsoare*) desinenţa grecească apare şi la un cuvînt de origine latină cu sufix grecesc.

2.1.3.1.3. Tot în aromână, substantivele de origine greacă în *-ó* (*γrambó* ,,mire'', *stiľó* ,,stafie'' etc.) fac pluralul în *-adzi*, desinenţă cores-

punzînd gr. -(α)δες. Ulterior această desinență s-a extins la substantivele de origine turcă cu accentul pe finală *(băsmă*, pl. *băsmadzi* ; *café*, pl. *cafedzi* ; *tutungí*, pl. *tutunğadzi)* și chiar la un substantiv de origine latină *(dumnidză*, pl. *dumnidzazi)* ; Capidan, *Aromânii*, p. 375—376.

2.1.3.1.4. O situație interesantă prezintă graiurile bulgărești de nord-vest, care au împrumutat o desinență românească de plural *-uri (-ure)* (< lat. *-ora*), transformată însă într-un sufix colectiv (vezi Vl. Georgiev, *Zaemane na morfologični elementi*, în „Sbornik v čest na akademik Aleksandăr Teodorov-Balan po slučaj devetdeset i petata mu godišnina", Sofia, 1955, p. 199—201).

2.1.3.1.5. În istroromână au fost împrumutate desinențele cazuale croate pentru acuzativ și locativ și, mai rar, pentru genitiv (Pușcariu, *Istr.* II, p. 150 ; Kovačec, *Istr. act.*, p. 104—105). Kovačec (*loc. cit.* ; *Infl. croate*, p. 62—63) atrage atenția asupra faptului că aceste morfeme cazuale apar numai sub o formă discontinuă, adică prepoziție + substantiv (care trebuie să aibă forma unui anumit caz). Cu alte cuvinte, morfemele cazuale croate pătrunse în română sînt obligatoriu anticipate de o prepoziție croată : *do*, *nacon*, *preco* (cînd este vorba de genitiv), *na*, *po*, *za*, *pod* (la acuzativ), *na*, *po*, *u* (la locativ).

Aceste construcții se întrebuințează aproape în mod exclusiv cu cuvinte croate : *na măkinu*, *na rúke* (acuz.), *na svítu*, *po svitu* (locativ), fapt care l-a determinat pe Kovačec (*Istr. act.*, p. 105 ; *Infl. croate*, p. 62—63) să le considere drept clișee care nu aparțin sistemului gramatical istroromân. Ele sînt expresii adverbiale lexicalizate. Expresiile cu genitivul, foarte rare, sînt de fapt „greșeli" determinate de faptul că subiectul vorbitor n-a putut face distincție la un moment dat între cele două coduri *(preco γránițe = preste γrániṭa)*. Un grad minim de gramaticalizare a morfemului croat avem în cazul cîtorva cuvinte istroromâne precedate de prepoziția croată *za* „pentru" : *za merínd-u*, *za țír-u* (alături de *za vețér-u*), *za mul'ăr-u* (alături de forma rară *za žén-u*). Dealtfel la Jeiăn, unde istroromânii sînt mai izolați, nu se folosesc expresiile *za merindu*, *za mul'ăru*, ci numai expresiile vechi *de merínde*, *de mul'ăre* (vezi Kovačec, *Infl. croate*, p. 63). Rezultă că desinențele cazuale croate analizate ocupă o poziție periferică în sistemul morfosintactic istroromân.

2.1.3.1.6. Spre deosebire de alte limbi romanice, româna are o formă cazuală specifică pentru vocativ : în *-e* pentru masculine *(copile)* și în *-o* pentru feminine *(fato*, *Mario)*. S-a discutat mult în legătură cu originea acestor desinențe, părerile fiind împărțite mai ales în legătură cu originea desinenței *-e*, care exista și în latină.

Pornind de la observația că desinența de vocativ latinesc *-e* nu s-a păstrat în nici o parte a Romaniei și că, în general, limbile romanice nu cunosc vocativul, Al. Graur (*Romanité*, p. 24—25) crede că situația din română trebuie pusă în legătură cu limbile slave, care, cu excepția rusei, au păstrat destul de vie această desinență (chiar bulgara, care n-a păstrat aproape nimic din flexiunea nominală, formează regulat vocativul în *-e* pentru vechile teme slave în *-e/o-*). În sprijinul explicației sale, Al. Graur aduce desinența *-o* pentru substantivele feminine *(Mario*, *fato)*, care nu poate fi explicată prin latină. Vezi și argumentele aduse de I. Pătruț,

Considerații în legătură cu vocativul românesc în -o, în „Romanoslavica" VII (1963), p. 87–93; idem, *Studii de limba română și slavistică*, Cluj, 1974, p. 124–132. Este însă foarte probabil ca vocativul masculin să se fi păstrat din latină (se știe că declinarea românească a păstrat mai multe desinențe cazuale decît celelalte limbi romanice) și numai desinența de vocativ feminin să fi fost împrumutată din slavă. Ni se pare important de subliniat că româna și-a făcut, cu mijloace interne, și un vocativ plural, valabil atît pentru masculine, cît și pentru feminine, pentru care folosește forma de dativ plural articulat : *domni*, voc. *domnilor ; doamne*, voc. *doamnelor*.

2.1.3.2. *Inventarul de desinențe verbale*

Exemplele sînt mai puțin numeroase decît pentru flexiunea nominală. Un exemplu clasic, amintit atît de Weinreich (*Lang. Cont.* p. 32), cît și de Petrovici (*Interpénétration*, p. 46) este cel oferit de meglenoromână. În acest dialect, la o serie de verbe de conjugarea I (*aflu*, *antru* „intru", *jungl'u* etc.), în afară de formele cu vechile desinențe *-u*, *-i* (*aflu*, *afli*), la persoana I și a II-a singular se folosesc desinențele *-m*, *-ș* împrumutate din slava macedoneană: *aflum*, *antrum*, *jungl'um* ; *afliș*, *antriș*, *jungl'iș*. Formele cu desinența slavă sînt atît de frecvente, încît, după Th. Capidan (*Meglenoromânii* I, București, 1925, p. 159), sînt aproape singurele întrebuințate în meglenoromână.

Sîntem în prezența unei influențe datorite slavei macedonene explicată de Capidan (*loc. cit.*) : în slava macedoneană, la persoana I a verbelor de conjugarea I s-a extins foarte mult desinența *-am* în detrimentul altor două (*-a*, *-ja*). Această generalizare a desinenței *-am* a fost luată ca model și de meglenoromâni, care sînt toți bilingvi, și s-a ajuns la forme ca *aflum*, *antrum*. Cum în slava macedoneană toate verbele au la prima persoană desinența *-am*, s-a ajuns și în meglenoromână, ca pe lîngă formele menționate, să circule și forme în *-ăm*, corespunzătoare lui *-am* din slavă ; alături de *aflum*, *antrum* avem *aflăm*, *antrăm*.

Remarcăm și de această dată că adoptarea celor două desinențe nu a schimbat nimic esențial din s i s t e m u l morfologic meglenoromân (cf. și Kovačec, *Infl. croate*, p. 60). Dealtfel, aceste desinențe sînt redundante, diferența dintre persoana I și a II-a fiind suficient marcată prin opoziția *-u*/*-i* (Petrovici, *Interpénétration*, p. 46).

2.1.3.3. *Inventarul de numerale*

Împrumutul de numerale este un fenomen mai des întîlnit în istoria limbilor. Cazul unor numerale ca rom. *sută*, împrumutat din vechea slavă, sau *primo* „primul", *terso* „al treilea" din iudeospaniolă, împrumutate din italiană, este mai degrabă un fapt care privește lexicul. În istroromână numeralele de la 8 în sus sînt slave (vezi **2.2.2.2.**).

O situație specială prezintă sistemul numeralelor de la 11 la 19 din română. Spre deosebire de celelalte limbi romanice, româna formează aceste numerale după tipul *unus supra decem*, ordinea în care se succed

părţile componente fiind ascendentă, de la unităţi la zeci : *unsprezece*, *doisprezece*...*nouăsprezece*, lit. „unul pe (peste) zece", „doi pe (peste) zece". În legătură cu originea acestui procedeu s-au emis două ipoteze : una care pune fenomenul pe seama substratului (acelaşi procedeu există în albaneză : *njëmbëdhjetë*, *dymbëdhjetë*) şi alta general acceptată pînă nu de mult (vezi Rosetti, ILR, p. 304), care consideră procedeul de origine slavă (în vechea slavă : *jedinŭ na desęte*, *dŭva na desęte* ; lui *na* „pe", „peste" îi corespunde în română *spre*, care avea în limba veche valoarea lui *pe*). Împotriva influenţei slave a formulat obiecţii convingătoare Gh. Bolocan (LR XVIII (1969), 2, p. 133—135), care dovedeşte că între română şi slavă există o mare deosebire de structură a paradigmei numeralelor. El consideră că în acest caz avem a face numai cu calcuri lexicale şi nu cu calcuri sintactice, aşa cum se susţinuse. Gr. Brîncuş (SCL XXIV (1973), 5, p. 507—510) a adus numeroase argumente în favoarea originii din substrat. Brîncuş pune acţiunea substratului în legătură cu tendinţa spre analitism din latina vulgară (*septem et decem*, *septem ac decem*) ; substratul a avut rolul de a fixa un anumit tip de structură periferică, a cărei preferinţă începuse încă în latină. Substratul a acţionat asupra opoziţiilor mai puţin stabile, pe care le-a întărit şi le-a refăcut în concordanţă cu tendinţele interne.

De remarcat că fenomenul aici în discuţie se întinde pe o arie mai vastă, care cuprinde Europa centrală şi orientală : în afară de română şi albaneză, el apare în limbile slave şi în maghiară (Petrovici, *Interpénétration*, p. 48).

Procedeul numărătorii zecilor, de la 20 la 90, prin multiplicare : *douăzeci*, *treizeci* (cf. alb. *tridhjetë*, *katrëdhjetë* ; v. sl. *dŭva desęti*, *trije desęti*) a fost explicat în acelaşi mod.

2. 1.3.4. *Modificări ale structurii morfologice a unor cuvinte izolate*

În istroromână, sub influenţa croată o serie de substantive îşi schimbă genul : *sánže* „sînge", masculin cu varianta neutră în latină şi moştenit ca atare în cele mai multe limbi romanice, neutru în dacoromână, a devenit feminin în graiul din Jeiăn pentru că şi în croată este feminin. La fel *nę* „zăpadă" a aparţinut cîndva genului feminin şi în istroromână ca în dacoromână şi în celelalte limbi romanice. Trecerea lui la genul masculin este determinată atît de genul masculin al substantivului croat corespunzător (*snig*, *sniγ*), cît şi de structura sa morfologică, care corespunde substantivelor de genul masculin în construirea formei determinate (*nę* — *nęvu*). *Nę* are, astăzi, toate formele ca substantivele de genul masculin (*nęvului*, *nęvurle*).

2. 1.3.5. *Dispariţia unor elemente de inventar*

Dispariţia unor elemente din inventarul sistemului morfologic al unei limbi a fost pusă de unii lingvişti pe seama contactului dintre limbi. Un exemplu recent este cel oferit de Kovačec, *Infl. croate*, p. 74, care consideră că dispariţia conjunctivului şi a perfectului simplu din istroromână se datoreşte faptului că dialectul croat čakavian nu are forme cu funcţii

asemănătoare. O astfel de afirmaţie nu poate fi dovedită cu atît mai mult cu cît fenomene similare există şi în alte limbi, unde ele pot fi explicate ca rezultat al simplificării interne a structurii morfologice. Cf., de exemplu, reducerea modului conjunctiv din spaniola vorbită în Mexic (J. Lope Blanch, în „Nueva Revista de Filología Hispánica" XII (1958), p. 383–385; cf. şi idem, *Estudios México*, p. 141–155). Altfel spus, considerăm împreună cu Malmberg (*Actes Colloque*, p. 258) că fenomenul de interferenţă a sistemelor trebuie acceptat ca explicaţie numai dacă inovaţia implică o mărire a numărului de opoziţii sau o reinterpretare a relaţiilor dintre acestea.

2.2. MODIFICĂRI DE DISTRIBUŢIE

În idiomurile luate de noi în discuţie modificările de distribuţie cele mai bine reprezentate sînt cele în care se produce de fapt o „îmbunătăţire" a distribuţiei, a frecvenţei, unuia sau altuia dintre tipurile morfologice.

2.2.1. „Îmbunătăţirea" frecvenţei unor tipuri morfologice

2.2.1.1. Dacoromâna şi-a format la un moment dat cu mijloace interne, datorită unei analogii morfologice, un tip de declinare cu forme neregulate: sg. *măsea*, pl. *măsele*. Acest tip era puţin productiv şi îşi pierdea treptat membrii pînă cînd, la un moment dat, în urma influenţei turceşti, dacoromâna a împrumutat masiv cuvinte terminate în vocală accentuată. Cuvintele turceşti au fost încadrate în acest tip flexionar, au primit desinenţa de plural *-le (cafea — cafele, sofa — sofale)* şi astfel, dintr-un tip neproductiv, vechiul tip, datorită împrumutării unui număr mare de cuvinte turceşti, devine un tip productiv (Graur, *Tend. act.*, p. 60–62; idem, *Romanité*, p. 21)[1]. Ulterior în acest tip au fost încadrate şi cuvinte franceze *(şosea — şosele)*.

În sprijinul acestei explicaţii poate fi adusă situaţia din istroromână, unde tipul de flexiune apărut şi întărit în dacoromână este pe punctul să dispară fiindcă, pe de o parte, datorită bilingvismului o serie de cuvinte latineşti aparţinînd tipului în discuţie au dispărut (istroromâna nu mai păstrează decît *stę*, *vitę*, *ml'ă)* şi, pe de altă parte, datorită situaţiei sale geografice, istroromâna n-a ajuns în contact cu limbile care ar fi putut întări poziţia tipului latin (turca, greaca, franceza). Pentru detalii privind procesul din istroromână vezi M. Sala, *Sur la disparition d'un type morphologique roumain*, în „Revue de Linguistique Romane" XXXVIII (1974), p. 467–470.

2.2.1.2. Spre deosebire de limbile romanice occidentale care au dat prioritate conjugării I, verbele de conjugarea a IV-a nou formate fiind destul de rare, româna a dezvoltat mult conjugarea a IV-a datorită, se pare, contactului cu slava, maghiara şi greaca. Această dezvoltare a atins

[1] De remarcat că în albaneză aceleaşi substantive păstrează desinenţa de plural din turcă, la care se adaugă desinenţa albaneză: *hogea-lar-të* (vezi Th. Capidan, *Le bilinguisme chez les Roumains*, în „Langue et littérature" I (1941), p. 86–87).

în româna veche proporții impresionante, jumătate din numărul total al verbelor aparținînd conjugării a IV-a. Contactul cu limbile menționate și, în primul rînd, cu slava a făcut ca româna să adopte o serie de verbe incluse în conjugarea a IV-a, să adopte sufixe productive din limbile menționate și să întărească sistemul derivării de la substantive, cu ajutorul sufixului de origine latină *-í* (vezi Maria Iliescu, *La productivité de la IVe conjugaison latine dans les langues romanes*, în *Recueil d'études romanes*, București, 1959, p. 101).

2.2.1.3. Înlocuirea infinitivului prin conjunctiv din o serie de construcții este mai degrabă un fapt de sintaxă. Este vorba de un fenomen care apare în limbile balcanice (vezi K. Sandfeld, *Linguistique balkanique* Paris, 1930, p. 173 și urm.), inclusiv în unele variante ale iudeospaniolei din Peninsula Balcanică (vezi M. A. Gabinskij, RRL XIV (1969), p. 539–548). Înlocuirea aici în discuție a fost explicată prin greacă. De menționat că infinitivul nu a dispărut din toate construcțiile, deci este vorba numai de o creștere a frecvenței conjunctivului (în iudeospaniolă construcțiile de tipul *kali ke si la deši*, corespunzătoare sp. *tienes que dejarla*, circulă alături de construcțiile cu infinitivul). În ce privește situația din dacoromână remarcăm în plus că înlocuirea infinitivului cu conjunctivul nu este un fenomen general răspîndit; graiurile din nord-vestul țării (Maramureș și Crișana) preferă și astăzi vechea construcție cu infinitivul (vezi Magdalena Vulpe, „Fonetică și dialectologie" V (1963), p. 123–155).

2.2.2. Modificarea distribuției relative

2.2.2.1. În istroromână s-a neutralizat opoziția singular – plural la un mare număr de substantive masculine care se terminau în consoană la singular : *lup*, *fečor*. Pentru a evita omonimia creată, la Jeiăn, de pluralul acestor substantive au început să fie folosite desinențele substantivelor neutre *-ure*, *-e* (fenomenul a fost posibil fiindcă toate substantivele neutre au devenit la Jeiăn masculine – pluralul nu se mai acordă cu adjectivele de formă feminină – și au păstrat desinența *-ure*, *-e*). Substantivele monosilabice au primit desinența *-ure*, iar cele polisilabice desinența *-e* : *lup* ∼ *lupure*, *γospodar* ∼ *γospodare*. Kovačec (*Infl. croate*, p. 64) crede că distribuția desinențelor *-ure* și *-e* este datorită croatei, unde substantivele monosilabice au un „plural lung" (în *-ovi-*, *-evi*), iar cele polisilabice au un „plural scurt" (în *-i*) : *vuk* „lup" ∼ *vukovi*, *gospodar* ∼ *gospodari*. Croata a oferit în acest caz un model pe care istroromâna l-a folosit în reorganizarea sistemului de morfeme existente.

2.2.2.2. Mai interesant este cazul sistemului numeralului din istroromână descris de Kovačec, *Infl. croate*, p. 65–66 ; *Istr. act.*, p. 218–219. La unele expresii temporale se întrebuințează numeralele românești de la 1 la 5 (cu forme românești ale cuvintelor temporale), iar de la 5 în sus numeralele croate (cu forme croate de genitiv plural ale cuvintelor pentru timp). Această regulă funcționează pentru o bună parte a cuvintelor tem-

porale : *ån* „an" / *let*, *míseț* „lună" / *miseți*, *minut/minúti*, *zi / dîn*, *ura* „ceas"/*ur* și altele. Deci se spune :

ur/o	*åń, zi*
doi̯, do *trei̯* *patru*	*åń, zile* etc.
pet *šest* *sédâm* *osâm* *dévet* *déset*	*let, dîn* etc.

La această situație s-a ajuns prin imitarea modelului croat, care distingea trei situații : a) pentru numeralul 1, cînd urma forma de singular, b) pentru numeralele 2—4, cînd formele care însoțesc numeralul *(leta, dana)* sînt resturi fosilizate ale dualului și c) pentru numeralele de la 5 în sus, la care se folosesc formele de genitiv plural. Pentru cea de-a doua situație istroromâna a căutat să exprime și în sistemul său, prin mijloace formale, deosebirea corespunzătoare celei dintre plural și dual din croată și astfel cu numeralele 2, 3, 4 se întrebuințează formele românești de plural ale substantivelor, iar cu numeralele de la 5 în sus formele croate de genitiv plural. Mai interesant este însă faptul că, din cauză că aceste genitive erau simțite ca elemente împrumutate și pentru a evita expresiile hibride pe plan sintagmatic, ele au atras după sine și termenii croați pentru numere. Odată introduse în limbă, numeralele din expresiile fixe temporale *pet*, *šest*. . ., sub influența formelor corespunzătoare din croată, pot să-și extindă întrebuințarea și în alte situații și să înlocuiască definitiv termenii românești *cinci*, *șase* (cf. *pet kile*, *pet métri* etc.) și chiar să deschidă calea elementelor croate pentru cazurile *(doi, trei, patru)*, unde încă n-au pătruns elementele croate.

Octombrie 1974

Institutul de lingvistică
București, Spiru Haret 12

NICOLAE SARAMANDU

ARII FONOLOGICE ŞI ZONE DIALECTALE DE TRANZIŢIE (pe baza N.A.L.R. — OLTENIA, vol. I-II)

Cercetările actuale de geografie lingvistică structurală pun în evidenţă importanţa isoglosełor fonologice pentru delimitarea dialectelor şi a graiurilor. Stabilirea ariilor fonologice şi a zonelor dialectale de tranziţie permite clasificarea dialectelor şi a graiurilor pe baza gradului lor de asemănare.

Analizînd opoziţia diezat/ nediezat la seriile de consoane /c, s, z/ şi / ʃ, ʒ/ în Oltenia, am stabilit gradul de asemănare între graiurile olteneşti, pe de o parte, între aceste graiuri şi cele din regiunile învecinate, pe de altă parte. În urma acestei analize, am constatat că graiurile din Oltenia nu se subordonează graiurilor de tip muntenesc. În timp ce extremitatea nord-vestică a Olteniei (11 localităţi din cele 98 ale reţelei NALR) se ataşează la aria graiurilor bănăţene, estul şi sudul Olteniei formează, împreună cu vestul Munteniei, o largă zonă de tranziţie între graiurile transcarpatice şi graiurile de tip muntenesc.

Contribuţiile recente în domeniul geografiei lingvistice structurale pun într-o lumină nouă problema delimitării ariilor dialectale şi a zonelor de tranziţie. Legată de aceasta este clasificarea dialectelor şi a graiurilor pe baza gradului lor de asemănare, problemă de importanţă centrală în dialectologie.

În geografia lingvistică structurală s-a recunoscut, de la început, posibilitatea ca, la nivelul diferenţelor fonologice, să se traseze „limite nete şi clare" [1] între ariile dialectale. După N. S. Trubetzkoy, problema zonelor de tranziţie nu se pune la acest nivel, căci „ un fonem sau o combinaţie de foneme poate să existe sau nu într-un dialect — a treia posibilitate nu există" [2]. N. S. Trubetzkoy admite existenţa zonelor de tranziţie numai la nivelul diferenţelor fonetice şi etimologice [3].

În studiile de dialectologie structurală elaborate ulterior se acceptă, însă, ideea existenţei unor sisteme de tranziţie şi, implicit, a unor zone dialectale de tranziţie la nivelul diferenţelor fonologice (de inventar şi de

[1] Trubetzkoy 1931, p. 231 : „Im Gegensatze zu der Allmählichkeit der phonetischen Lautübergänge, die die Abgrenzung phonetisch-verschiedener Dialektgebiete erschwert, ergeben die phonologischen Unterschiede immer deutliche und scharfe Grenzen". Cf. şi Moulton 1964, p. 125.

[2] Trubetzkoy 1931, p. 231 : „Ein Phonem oder eine Phonemkombination kann in einem Dialekte bestehen oder nicht — tertium non datur".

[3] *Op. cit.*, p. 230.

distribuţie) [4]. Într-o zonă de tranziţie poate să existe un sistem de tranziţie sau pot coexista două sisteme [5].

Recunoscînd însemnătatea caracteristicilor structurale pentru clasificarea dialectelor[6], Pavle Ivić a subliniat şi importanţa diferenţelor *de substanţă*, care se constată în „materialul concret", adică la nivel fonetic : „este posibil ca două graiuri cu o structură identică să fie deosebite exclusiv pe baza materialului concret, dar situaţia inversă nu poate fi imaginată, căci fiecare deosebire structurală ar presupune *eo ipso* o anumită diferenţă materială" [7].

Important pentru stabilirea gradului de asemănare între limbi înrudite sau între dialecte [8], a „distanţei materiale" [9] dintre acestea este criteriul distinctivităţii isogloselor, introdus de Paul Garde [10]. O *isoglosă distinctivă* desparte un ţinut A, în care două foneme anterior deosebite s-au confundat, dînd naştere la omonimii, de un ţinut B, în care cele două foneme au rămas distincte [11]. Jan Goossens observă, însă, pe bună dreptate, că isoglosele distinctive pot să apară nu numai prin defonologizarea opoziţiilor, ci şi prin fonologizarea opoziţiilor dintre variante [12].

Paul Garde arată că o omonimie „este totdeauna rezultatul unei inovaţii" şi că „inovaţiile pot crea omonimii, dar nu le pot distruge" [13]. Ca urmare, o isoglosă distinctivă este *orientată* [14] : în cazul ei „se ştie nu numai în ce parte a graniţei lingvistice a avut loc o inovaţie (anume acolo unde apare omonimia), dar şi în ce direcţie se poate deplasa isoglosa, în mod exclusiv, în viitor (anume înspre ţinutul în care pînă acum nu s-a produs coliziunea de foneme)" [15]. Paul Garde precizează că excepţiile de

[4] Pentru întreaga chestiune, vezi Goossens 1969, p. 47–52.

[5] *Op. cit.*, p. 48 : „Mit Übergangsgebiet ist hier ein Bezirk gemeint, der sich von den beiderseits angrenzenden Gebiete unterscheidet — also zwischen zwei Mundartgrenzen liegt — und zwar so, dass die hier verwendete Sprachform als Mischung der beiden anderen gedeutet werden muss. Bei unserer Betrachtungsweise gilt es, nach Phoneminventaren und -distributionen zu fragen, die als Übergangs-Bildungen zu verstehen sind". Cf. şi Avram 1962, p. 622–623.

[6] Pentru această problemă, cf. Stankiewicz 1957, p. 46; Garde 1961, p. 37–40; Ivić 1963, p. 123–131; Goossens 1969, p. 53–57.

[7] Ivić 1963, p. 131.

[8] Cf. Avram 1962, p. 624; Ivić 1963, p. 128; Goossens 1969, p. 55; Rensch 1970, p. 100.

[9] Cf. Ivić 1963, p. 131.

[10] Garde 1961, p. 37.

[11] Cf. Goossens 1969, p. 52.

[12] *Op. cit.*, p. 55–56 : „Distinktive Isophonen können aber nicht nur durch Entphonologisierungen von Oppositionen in Teilgebieten entstehen, sondern auch durch Phonologisierungen von Oppositionen zwischen Varianten".

[13] Garde 1961, p. 38.

[14] *Op. cit.*, p. 39 : „Il s'agit d'un mouvement irréversible, et nous pouvons dire que cette isoglosse est orientée".

[15] Goossens 1969, p. 53; Garde 1961, p. 40 : spre deosebire de isoglosele distinctive, isoglosele nedistinctive, adică acelea care nu delimitează ţinuturi unde s-a ajuns la o coliziune de foneme, nu sînt orientate; Goossens 1969, p. 53 : „Nichtdistinktive Isoglossen können sich dagegen in zwei Richtungen verschieben".

la această ireversibilitate apar numai în cazul unei puternice influenţe exercitate de limba literară asupra graiurilor [16].

După expunerea de mai sus, ceea ce urmează îşi propune să fie o exemplificare şi, totodată, o verificare — pe baza materialului oferit de atlasele lingvistice româneşti — a acestor achiziţii recente ale geografiei lingvistice structurale. În încheierea prezentării faptelor vom face unele consideraţii cu caracter teoretic.

Ne vom ocupa, în cele ce urmează, de graiurile din Oltenia şi de poziţia lor în cadrul dacoromânei. Cercetătorii acestor graiuri au remarcat faptul că Oltenia nu formează o arie lingvistică unitară : în funcţie de repartiţia lor geografică, graiurile din Oltenia prezintă „asemănări" cu graiurile din regiunile învecinate — Banat (la nord-vest), Transilvania (la nord), Muntenia (la est).

Pornind de la constatarea acestor asemănări, lingviştii au ajuns la rezultate diametral opuse în ceea ce priveşte clasificarea graiurilor din Oltenia, ataşîndu-le cînd la graiurile munteneşti [17], cînd la graiurile transcarpatice [18]. Dincolo, însă, de dorinţa de a decide apartenenţa Olteniei la una din zonele dialectale învecinate, cercetătorii au recunoscut existenţa, în nord-vestul Olteniei, a unei zone — mai întinse sau mai restrînse — care ar face trecerea de la graiurile munteneşti la cele bănăţene (de sud-vest) [19], sau s-ar ataşa la acestea din urmă [20].

Întemeindu-ne pe analiza cîtorva isoglose fonetice şi fonologice, ne propunem să stabilim cît de mari sînt asemănările între graiurile olteneşti, pe de o parte, între acestea şi graiurile învecinate, pe de altă parte. În funcţie de gradul de asemănare între graiuri, vom încerca să precizăm dacă Oltenia se ataşează în întregime la vreuna din ariile dialectale învecinate şi — în cazul în care cuprinde o zonă de tranziţie — să delimităm această zonă. Prin aceasta ne vom exprima punctul nostru de vedere în problema atît de controversată a poziţiei graiurilor olteneşti între graiurile dacoromâne.

[16] Garde 1961, p. 39 : „Si l'on rencontre des exceptions à cette irréversibilité, ce ne peut être que dans le cas de la forte influence d'une langue littéraire sur un parler". Autorul adaugă : „Il semble bien que de tels retours en arrière des isoglosses n'existent guère qu'à une époque très récente, où ils sont favorisés par l'école et l'ortographe".

[17] Cf. Vasiliu 1968, p. 163—164; Petrişor 1972, p. 53—54 : „înseşi graiurile olteneşti de nord, nord-vest şi nord-est, asemenea celorlalte graiuri olteneşti, de centru şi de sud, prezintă asemănări în ceea ce au ele esenţial cu dialectul muntean".

[18] Brîncuş 1962, p. 259 : „concluzia care se desprinde din cercetarea noastră privitoare la graiul oltenesc este că acest grai nu este subordonat subdialectului muntenesc" ; *idem*, p. 260 : „concluzia finală, dedusă şi din lucrările altor cercetători, este că Oltenia nu formează, lingvistic, arie comună cu Muntenia, apropiindu-se, în schimb, în special prin arhaismele şi unele inovaţii ale ei, de aria graiurilor din Transilvania".

[19] V. Rusu 1971, p. 117 : „Considerăm, în concluzie, că graiul din nord-vestul Olteniei — prin poziţia sa geografică, la limita dintre două arii dialectale, cea sud-vestică şi cea munteanească, şi prin consecinţele lingvistice ale acestei poziţii, determinate de infiltrări şi de influenţe ale tipului dialectal muntenesc — este un grai de tranziţie".

[20] Brîncuş 1962, p. 258 : „partea de nord-vest a Olteniei se grupează, din punct de vedere lingvistic, cu Banatul". Anterior, autorul caracterizase graiul din această regiune ca un grai de tranziţie între graiurile muntean, bănăţean şi cel vorbit în sud-vestul Ardealului, cf. Brîncuş 1955, p. 205.

În lingvistica românească s-a recunoscut, după E. Petrovici [21], valoarea distinctivă a opoziției diezat/nediezat pentru diverse serii de consoane. Deoarece în clasificarea graiurilor dacoromâne s-a acordat o atenție specială caracterului diezat, respectiv nediezat al consoanelor /c, s, z ;ʃ,ʒ/, am urmărit tratamentul acestor consoane în Oltenia [22]. Pentru că, în graiurile din Oltenia, problema opoziției diezat/nediezat se pune în mod diferit în cazul consoanelor /c,s,z/ și /ʃ,ʒ/, în cele ce urmează ne vom ocupa de cele două serii de consoane în mod separat.

Consoanele /c, s, z/. Situația acestor consoane în graiurile din Oltenia poate fi prezentată schematic în felul următor (vezi harta nr. 1) [23]:

Tabelul nr. 1

	/c∼c'/ /s∼s'/ /z∼z'/	[c',s',z']
A , B	—	+
C , D	—	+

Zonele A, B corespund nord-vestului Olteniei (38 de localități din 98), în timp ce zonele C, D acoperă estul și sudul regiunii. Isoglosa care separă nord-vestul Olteniei de restul regiunii este o *isoglosă distinctivă*, deoarece ne permite să delimităm în Oltenia o arie fonologică în care consoanele /c, s, z/ cunosc o singură realizare, cea nediezată.

Așa cum rezultă din hărțile întocmite pe baza Atlasului lingvistic român (ALR), această arie fonologică cuprinde cea mai mare parte din teritoriul României, excepție făcînd o parte din Muntenia, anume centrul și sud-estul acestei regiuni, unde opoziția diezat/nediezat este marcată în mod constant [24]. În această arie fonologică foarte întinsă, care include și nord-vestul Olteniei, se realizează, în urma defonologizării opozițiilor /c∼c'/, /s∼s'/, /z∼z'/, următoarele *omonimii* [25]:

a) între forma de singular și cea de plural a substantivelor și adjectivelor cu tema terminată în una din consoanele /c, s, z/ : de exemplu,/hoc/ înseamnă „hoț" și „hoți", /cɨcə/ „țîță" și țîțe", /kasə/ „casă" și „case", /grasə/ „grasă" și „grase", /buzə/ „buză" și „buze" etc.;

b) între formele de persoana I și a II-a indicativ prezent ale verbelor avînd tema terminată în una din consoanele /c, z/ : de exemplu, /deskalc/

[21] Petrovici 1950; Petrovici 1952.

[22] Am utilizat materialul dialectal oferit de *Noul Atlas lingvistic român. Oltenia*, vol. I (București, 1967) și vol. al II-lea (București, 1970), elaborat, sub conducerea lui B. Cazacu, de dr. Teofil Teaha, Ion Ionică și Valeriu Rusu. Rețeaua acestui atlas lingvistic regional cuprinde 98 de localități.

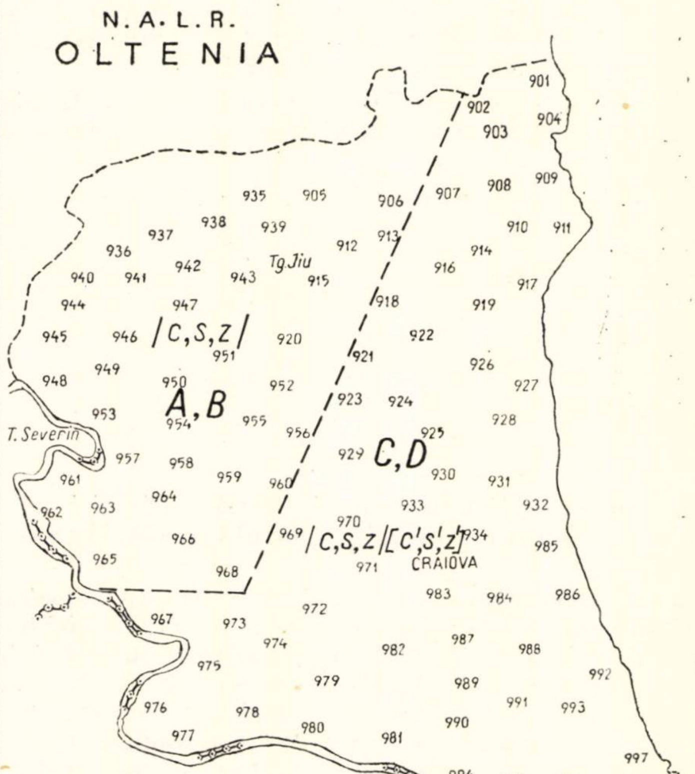
[23] Cu valoare de exemplu teoretic, o situație similară a fost concepută, pentru opoziția /e∼ę/ de Avram 1962, p. 624.

[24] Cf. Petrovici 1950, p. 189—191, și hărțile nr. 6 și nr. 7; Petrovici 1952, p. 160—163, și hărțile nr. 5 și nr. 6; Petrovici 1954, p. 15: „rostirea *nepoț^i, fraț^i, cînț^i* [este] caracteristică subdialectului muntean și limbii literare (în celelalte subdialecte se rostește *nepoț, fraț, cînț*)".

[25] Cf. lucrările lui E. Petrovici și Gr. Rusu.

înseamnă „(eu) descalţ" şi „(tu) descalţi", /kutez/ „(eu) cutez" şi „(tu) cutezi" etc. ;

c) între formele de persoana a III-a indicativ prezent şi conjunctiv prezent ale unor verbe avînd tema terminată în una din consoanele /c, s, z/ :

Harta nr. 1

Consoanele /c,s,z/ în Oltenia

de exemplu, /deskalcə/ înseamnă „(el) descalţă" şi „(el) să descalţe", /koasə/ „(el) coase" şi „(el) să coasă" etc.

Rezumînd cele arătate mai sus, vom spune că :

1. Nord-vestul Olteniei ilustrează realitatea fonologică întîlnită în graiurile transcarpatice şi în cea mai mare parte a teritoriului României. La nivelul analizei fonologice, întreaga Oltenie se încadrează în aria acestor

graiuri. Diferenţele care se constată între nord-vestul Olteniei şi restul acestei regiuni sînt de natură fonetică : în timp ce în nord-vestul Olteniei apar numai consoanele nediezate /c, s, z/, în estul şi sudul regiunii aceste consoane se realizează şi sub varianta diezată, ca [c', s', z'], cu care nu intră, însă, în mod constant în opoziţie.

2. Situaţia din estul şi sudul Olteniei se întîlneşte şi în vestul Munteniei. Acest teritoriu larg întruneşte caracterele unei zone de tranziţie : aici se realizează trecerea treptată [26] de la graiurile transcarpatice la graiurile de tip muntenesc [27]. Folosind exprimarea lui N. S. Trubetzkoy, în această zonă „se pregăteşte" [28] opoziţia diezat/nediezat.

Isoglosa /ʃ ~ ʃ'/, /ʒ ~ ʒ'/. Ariile care se conturează în Oltenia pe baza acestor opoziţii pot fi urmărite în tabelul de mai jos (vezi harta nr. 2) :

Tabelul nr. 2

	/ʃ ~ ʃ'/ /ʒ ~ ʒ'/	/ʃ', ʒ'/
A	+	+
B, C	−	+
D	−	−

Zona A acoperă extremitatea nord-vestică a Olteniei (11 localităţi din 98), zonele B, C ocupă nord-estul şi centrul Olteniei, iar zona D sudul regiunii.

Isoglosa care separă zona A de zonele B, C, D este o *isoglosă distinctivă* [29] : ea delimitează în extremitatea de nord-vest a Olteniei o arie fonologică în care se realizează opoziţia diezat/nediezat în cadrul perechilor /ʃ ~ ʃ'/, /ʒ ~ ʒ'/, ca în graiurile din Banat. În această arie, în care existau fricativele nediezate /ʃ, ʒ/, a avut loc o deplasare în sistem : africatele diezate /tʃ', dʒ'/ au trecut în seria fricativelor, devenind /ʃ', ʒ'/, fricative diezate (secundare), care au intrat în opoziţie cu fricativele nediezate (primare), dînd naştere perechilor /ʃ~ʃ'/, /ʒ~ʒ'/. Ca urmare a acestei deplasări în sistem, /urʃ/ „urşi" se deosebeşte, în această arie, de /urʃ'/ „urci" [30] etc.

[26] Cf. Goossens 1969, p. 48, unde se vorbeşte de „Übergangszone zwischen zwei Kernlandschaften... ; man geht allmählich von dem Zustand der einen Kernlandschaft in den der zweiten hinüber" ; Grosse 1967, p. 291 : „Nicht selten aber manifestiert sich darin [in den Übergangszonen] auch der Übergang zu einem anderen System".

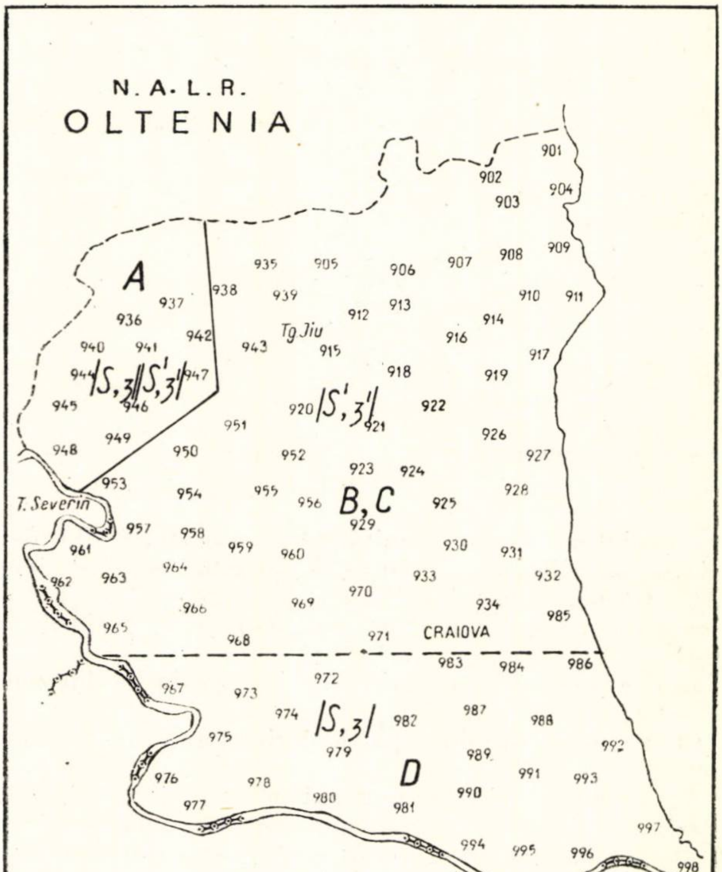
[27] În graiurile de tip muntenesc se realizează în mod constant opoziţia diezat/ nediezat pentru perechile de consoane /c~c'/, /s~s'/, /z~z'/, ca în limba literară ; cf. şi nota 24.

[28] Trubetzkoy 1931, p. 231 : „Freilich geschieht es oft, daß der in einem Dialekte bestehende phonologische Gegensatz durch einen phonetischen Gegensatz in einem Nachbardialekte sozusagen vorbereitet wird".

[29] Isoglosele distinctive apar şi prin fonologizarea opoziţiilor dintre variantele unui fonem, cf. Goossens 1969, p. 55—56 ; cf. p. 120 şi nota 12.

[30] Cf. Vasiliu 1968, p. 163, 183—184, 190.

Isoglosa care desparte zonele B, C de zona D este o *isoglosă nedistinctivă*, fonetică. Diferenţa care se constată între nordul şi sudul regiunii este o *diferenţă de substanţă* [31] : consoanelor diezate /ʃ', ʒ'/ din prima arie (nordul Olteniei) le corespund în cealaltă arie (sudul Olteniei) consoanele

Harta nr. 2

Consoanele /ʃ,ʒ//ʃ',ʒ'/ în Oltenia

nediezate /ʃ, ʒ/. Această isogloasă, care separă două arii fonetice, se prelungeşte — spre est — în Muntenia, grupînd nordul Olteniei cu nord-vestul Munteniei şi cu sudul Transilvaniei.

Gradul de asemănare între graiuri. Pe baza tabelelor nr. 1 şi nr. 2 am întocmit tabelul de mai jos, în care am inclus — de această dată — şi

[31] Cf. p. 2 şi nota 7.

zonele dialectale cu care Oltenia se învecinează : Banat (nord-vest), Transilvania (nord) și Muntenia (est) (vezi harta nr. 3) :

Tabelul nr. 3

	/c ~ c'/ /s ~ s'/ /z ~ z'/	[c', s', z']	/ʃ ~ ʃ'/ /ʒ ~ ʒ'/	/ʃ', ʒ'/
Banat	—	—	+	+
Transilvania de sud	—	—	—	+
Oltenia A	—	—	+	+
Oltenia B	—	—	—	+
Oltenia C	—	+	—	+
Oltenia D	—	+	—	—
Muntenia de nord-vest	—	+	—	+
Muntenia de sud-vest	—	+	—	—
Graiurile de tip muntenesc [32] (centrul și sud-estul Munteniei)	+	+	+	+

Din tabelul de mai sus rezultă, pe de o parte, gradul de asemănare între graiurile din Oltenia și, pe de altă parte, asemănarea acestor graiuri cu graiurile din regiunile învecinate.

În ceea ce privește gradul de asemănare între graiurile oltenești, se constată că :

— au în comun cîte trei particularități graiurile din zonele A și B, B și C, C și D ;

— au în comun cîte două particularități graiurile din zonele A și C, B și D ;

— au în comun o singură particularitate graiurile din zonele A și D.

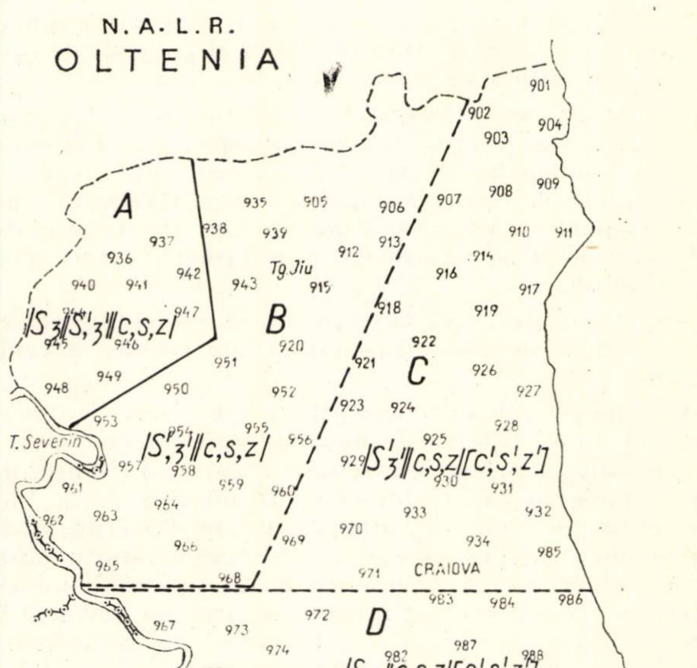
Această simplă constatare demonstrează în mod convingător faptul că gradul de asemănare între graiuri este funcția proximității lor geografice.

,,Asemănarea'' între graiurile oltenești și graiurile din regiunile învecinate merge pînă la identitate. Astfel, sistemul consonantic parțial al graiului oltenesc din zona A este identic cu acela al graiurilor din Banatul învecinat. La rîndul lor, graiurile oltenești din zonele B, C și D prezintă sisteme consonantice parțiale identice cu cele ale graiurilor din vecinătate : din Transilvania, Muntenia de nord-vest și, respectiv, Muntenia de sud-vest. Nici unul din graiurile oltenești nu se identifică cu graiurile ,,de tip muntenesc'', așa cum sînt reprezentate în centrul și în sud-estul Munteniei.

Poziția graiurilor din Oltenia între graiurile dacoromâne. Pe baza isogloselor analizate, a căror importanță pentru clasificarea graiurilor

[32] Identitatea care rezultă din coloanele 3 și 4 ale tabelului între graiurile de tip muntenesc și cele din Banat (inclusiv Oltenia A) este aparentă, căci consoanele /ʃ,ʒ ; ʃ',ʒ'/ocupă, în cele două grupuri de graiuri, poziții diferite în sistemul consonantic.

dacoromâne a fost relevată de toţi cercetătorii, nu se poate susţine că, din punct de vedere lingvistic, Oltenia se grupează cu Muntenia sau că se subordonează în întregime acestei regiuni [33].

Harta nr. 3

Consoanele /ʃ, ʒ ∥ ʃ'ʒ' ∥ c, s, z / în Oltenia

Interpretarea isoglosei fonologice /ʃ ∼ ʃ'/, /ʒ ∼ ʒ'/ ne-a condus la concluzia că extremitatea nord-vestică a Olteniei (11 localităţi din 98) se ataşează la aria graiurilor din Banat, fiind o „prelungire" a acesteia în Oltenia. În acelaşi sens pledează numeroase alte particularităţi caracteris-

[33] Vezi nota 17.

tice graiurilor din Banat, care includ în aria lor de răspîndire şi extremitatea nord-vestică a Olteniei [34].

Tratamentul consoanelor /c, s, z/ arată, însă, că nu numai extremitatea nord-vestică a Olteniei, ci o zonă mult mai întinsă (zonele A şi B), cuprinzînd nord-vestul acestei regiuni (38 de localităţi) ilustrează tipul de opoziţii fonologice întîlnit în graiurile transcarpatice. Estul şi sudul Olteniei (zonele C şi D) întrunesc caracterele unei zone de tranziţie : graiurile din această regiune realizează, împreună cu graiurile din vestul Munteniei, trecerea de la graiurile transcarpatice la graiurile de tip muntenesc (din centrul şi sud-estul Munteniei).

Direcţia de deplasare a isogloselor. „Reorientarea" [35] *isogloselor.* Omonimiile [36] semnalate la p. 122—123, care apar în graiurile din nord-vestul Olteniei, unde consoanele diezate /c', s', z'/ s-au confundat, prin depalatalizare, cu consoanele nediezate /c, s, z/, sînt rezultatul unei inovaţii. Isoglosa care separă această arie inovatoare de aria conservatoare reprezentată de graiurile de tip muntenesc este o isoglosă *orientată* pe direcţia nord-vest → sud-est.

În prezent, asistăm, însă, la reorientarea acestei isoglose, ca urmare a influenţei exercitate de tipul conservator muntenesc, devenit normă a limbii literare.

Ca zonă de tranziţie între graiurile transcarpatice şi cele de tip muntenesc, estul şi sudul Olteniei formează, împreună cu vestul Munteniei, teritoriul care cunoaşte efectele acestei reorientări. În cadrul unei evoluţii lingvistice normale, adică neinfluenţate de acţiunea limbii literare, acest teritoriu urma să fie cuprins în aria inovatoare. Datorită, însă, influenţei exercitate de limba literară, care a inclus în norma sa situaţia din graiurile de tip muntenesc, această evoluţie a fost oprită, teritoriul amintit cunoscînd expansiunea tipului conservator muntenesc. Într-un sens mai larg, putem vorbi de reorientarea întregii zone de tranziţie, care nu se mai deplasează dinspre nord-vest spre sud-est, ci în sens invers.

Arii fonologice şi zone dialectale de tranziţie. A rezultat, din analiza de pînă aici, că o zonă de tranziţie se plasează între două arii fonologice [37], dintre care una este inovatoare şi cealaltă conservatoare. La nivelul analizei structurale, zona de tranziţie aparţine ariei fonologice inovatoare, indicînd direcţia de deplasare a isoglosei.

Am văzut că ariile fonologice inovatoare pot lua naştere atît prin defonologizarea unei opoziţii (de exemplu, pierderea distincţiei diezat/nediezat la seria de consoane /c, s, z/), cît şi prin fonologizarea ei [38] (de exemplu, apariţia — în aria consoanelor nediezate /ʃ, ʒ/ — a opoziţiilor /ʃ ~ ʃ'/, /ʒ ~ ʒ'/, în urma unor deplasări în sistem : /tʃ'/→/ʃ'/ şi /dʒ'/ → /ʒ'/).

Am constatat, de asemenea, că ariile fonologice inovatoare în care se creează o opoziţie în urma unor deplasări în sistem (vezi mai sus, exem-

[34] Cf. Brîncuş 1962, p. 258; V. Rusu 1971, p. 126—166 (hărţile).

[35] Garde 1961, p. 39, vorbeşte de „retours en arrière des isoglosses" ; cf. nota 16.

[36] Cf. notele 13—15.

[37] Vezi nota 26.

[38] Exemplul nostru confirmă, astfel, completarea făcută de Goossens 1969, p. 55—56 la rezultatele cercetării lui Garde 1961, p. 37 ; vezi nota 12.

plul al doilea) se separă de ariile învecinate prin „limite nete şi clare" [39]. Acesta este cazul ariei fonologice din extremitatea nord-vestică a Olteniei, unde apare schimbarea amintită : trecerea africatelor /tʃ', dʒ'/ la fricativele /ʃ', ʒ'/. Între această arie fonologică, unde se creează opoziţiile /ʃ~ʃ'/, /ʒ~ʒ'/, şi restul Olteniei, unde apare fie seria diezată (în nord), fie seria nediezată (în sud) a acestor consoane, nu există nici o zonă de tranziţie.

O zonă de tranziţie apare, în schimb, în cazul defonologizării unei opoziţii — fapt care dă naştere la omonimii — între aria fonologică inovatoare şi cea conservatoare. Acesta este cazul consoanelor diezate /c', s', z'/, care, în nord-vestul Olteniei, s-au confundat, prin depalatalizare, cu consoanele nediezate /c, s, z/, aşa cum am arătat deja. Între această arie inovatoare şi aria conservatoare a graiurilor de tip muntenesc, unde se menţine opoziţia diezat/nediezat la această serie de consoane, există o largă zonă de tranziţie, formată din vestul Munteniei, estul şi sudul Olteniei.

Zona de tranziţie de care ne ocupăm prezintă, însă, următoarea particularitate : ea formează spaţiul geografic în care are loc reorientarea isoglosei fonologice. În aceste împrejurări, ne-am putea întreba — cel puţin pentru momentul de faţă — care este inovaţia : pierderea opoziţiei diezat/nediezat la seria de consoane /c, s, z/, ca urmare a unei evoluţii lingvistice normale, sau, dimpotrivă, refacerea acestei opoziţii sub influenţa limbii literare? La această întrebare vom răspunde că tocmai „imprecizia şi indecizia limitelor dialectale" [40], de care N. S. Trubetzkoy vorbea în cazul diferenţelor fonice etimologice şi care, în exemplul nostru, sînt determinate de reorientarea isoglosei, reprezintă trăsătura caracteristică a acestei zone de tranziţie, plasate între două arii fonologice.

BIBLIOGRAFIE

TRUBETZKOY 1931	N. S. Trubetzkoy, *Phonologie und Sprachgeographie*, în „Travaux du Cercle linguistique de Prague" IV (1931), p. 228—234.
PETROVICI 1950	E. Petrovici, *Corelaţia de timbru a consoanelor dure şi moi în limba română*, în SCL I (1950), p. 172—220.
PETROVICI 1952	Emil Petrovici, *Corelaţia de timbru a consoanelor rotunjite şi nerotunjite în limba română*, în SCL III (1952), p. 127—185.
PETROVICI 1954	E. Petrovici, *Repartiţia graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român*, în LR III (1954), p. 5—17.
BRÎNCUŞ 1955	Gr. Brîncuş, *Cercetări asupra unui grai de tranziţie*, în „Revista Universităţii C. I. Parhon. Seria ştiinţe sociale. Filologie", 1955, 2—3, p. 197—205.
STANKIEWICZ 1957	Edward Stankiewicz, *On Discreteness and Continuity in Structural Dialectology*, în „Word" 13 (1957), p. 44—59.
MOULTON 1960	W. G. Moulton, *The Short Vowel Systems of Northern Switzerland. A Study in Structural Dialectology*, în „Word" 16 (1960), p. 155—182.
GARDE 1961	Paul Garde, *Réflexions sur les différences phonétiques entre les langues slaves*, în „Word" 17 (1961), p. 34—62.
AVRAM 1962	Andrei Avram, *Despre dialectologia structurală*, în LR XI (1962), p. 617—626.

[39] Această formulare folosită de Trubetzkoy 1931, p. 231, este valabilă într-un exemplu ca cel de faţă; vezi nota 1.

[40] Trubetzkoy 1931, p. 229.

BRÎNCUŞ 1962 Gr. Brîncuş, *Graiul din Oltenia*, în LR XI (1962), p. 248–260.
IVIĆ 1963 Pavle Ivić, *Importance des caractéristiques structurales pour la description et la classification des dialectes*, în „Orbis" XII (1963), p. 117–131.
GR. RUSU 1963 Gr. Rusu, *Probleme de morfonologie în Atlasul lingvistic român*, în CL VIII (1963), p. 59–76.
MOULTON 1964 W. G. Moulton, *Phonetische und phonologische Dialektkarten. Beispiele aus dem Schweizerdeutschen*, în *Communications et Rapports du Premier Congrès International de Dialectologie Générale* (*Louvain-Bruxelles*, 1960), Louvain, II, 1964, p. 117–128.
CAZACU 1966 B. Cazacu, *Noul Atlas lingvistic român I. Oltenia*, în SCL XVII (1966), p. 132–141.
V. RUSU 1966 Valeriu Rusu, *La consonne ș en roumain*, în RRL XI (1966), p. 163–181.
GROSSE 1967 Rudolf Grosse, *Isoglossen und Isophonen. Zum Verhältnis der phonetischen, phonologischen und phonometrischen Grenzlinien*, în *Verhandlungen des zweiten Internationalen Dialektologenkongress* (*Marburg*, 1965), Wiesbaden, I, 1967, p. 288–294.
VASILIU 1968 Emanuel Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, Bucureşti, 1968.
GOOSSENS 1969 Jan Goossens, *Strukturelle Sprachgeographie. Eine Einführung in Methodik und Ergebnisse*, Heidelberg, 1969.
RENSCH 1970 Karl H. Rensch, *Die „dia-synchronische" Verwandtschaft von Phonemsystemen. Ein Beitrag zur strukturellen Dialektologie*, în „Orbis" XIX (1970), p. 94–101
V. RUSU 1971 Valeriu Rusu, *Graiul din nord-vestul Olteniei. Fonetică. Considerații fonologice*, Bucureşti, 1971.
PETRIŞOR 1972 Marin Petrişor, *Graiurile din Oltenia. Situația lor actuală*, în „Philologica" II (1972), p. 41–55.

Aires phonologiques et zones dialectales de transition

(Résumé)

La première partie examine quelques-uns des problèmes théoriques posés par la délimitation des aires dialectales : la possibilité de faire tracer — au niveau phonologique — des « limites nettes et claires », l'existence des zones et des systèmes de transition, le problème des isoglosses distinctives et de leur orientation, l'importance des différences « de substance » (phonétiques) dans la classification des dialectes et des parlers locaux, enfin le degré de ressemblance des dialectes.

La deuxième partie représente une illustration et, en même temps, une vérification — à partir des faits assemblés dans les atlas linguistiques roumains — de ces acquisitions récentes de la géographie linguistique structurale.

L'analyse de l'opposition palatalisé/non-palatalisé dans les séries de consonnes /c, s, z/ et /ʃ, ʒ/ en Olténie nous a permis d'établir le degré de ressemblance entre les parlers d'Olténie, d'une part, et entre ceux-ci et les parlers voisins, d'autres part. Nous en avons conclu que les parlers d'Olténie ne se subordonnent pas aux parlers de la Munténie. Tandis que l'extrémité nord-ouest de l'Olténie (11 localités, des 98 contenues dans le réseau du NALR) se rattache à l'aire des parlers du Banat, l'est et le sud de l'Olténie forment, avec l'ouest de la Munténie, une vaste zone de transition entre les parlers transcarpatiques et les parlers de la Munténie.

Noiembrie 1974

Institutul de cercetări etnologice și dialectologice
Bucureşti, Calea Victoriei 194

LUCIA DJAMO-DIACONIŢĂ

ARTICOLUL ENCLITIC ROMÂNESC LA CUVINTE SLAVE (ÎN DOCUMENTELE SLAVONE SCRISE ÎN ŢARA ROMÂNEASCĂ ÎNTRE 1501 ŞI 1575)

În lucrare se prezintă o trăsătură specifică a limbii documentelor slavo-române scrise în Ţara Românească în secolul al XVI-lea : ataşarea articolului enclitic românesc de masculin-neutru singular în forma *-u*, excepţional *-ul*, la cuvinte slave cînd erau subiect, apoziţie sau complement direct. Acest aspect al influenţei limbii române asupra slavonei — care, pînă acuma, nu a reţinut atenţia cercetătorilor — apare frecvent în acte scrise de numeroşi dieci.

Slavona românească, limba de cancelarie a statelor noastre feudale, prezintă numeroase aspecte care constituie dovada de netăgăduit că, sub influenţa limbii poporului, şi-a modelat formele după cele ale limbii române. Printre trăsăturile cele mai pregnante, în care se reflectă structura românească a frazei, un loc deosebit îl ocupă articolul enclitic. În limba documentelor slavo-române emise de cancelaria Ţării Româneşti în secolul al XV-lea se întîlnesc numeroase nume topice şi antroponime articulate, precum şi unele substantive comune din fondul lexical al limbii române [1]. Am constatat că în documentele din secolul al XVI-lea [2] formele articulate devin tot mai numeroase şi la substantivele comune, astfel încît elementele lexicale româneşti — independent de originea lor (moştenite din limba latină sau împrumuturi din limbile slave, din greacă, din maghiară etc., precum şi derivate) — apar de cele mai multe ori articulate. Cele masculine — în majoritatea cazurilor — primesc la singular articolul *-l* sau se termină în *-u* [3]. Astfel, pentru a ne referi numai la substantive masculine la numărul singular, putem afirma că se întîlnesc frecvent :

a) Apelative ca : **дворникȣ** şi **дворникȣл**, **егȣменȣ**, **жȣпанȣ**, **логофетȣ**, **пеХарникȣ** şi **пеХарникȣл**, **постелникȣ** şi **постелникȣл**, **прькалабȣ**, **пȣшкарȣ**, **винаричюл** etc. De asemenea, întîlnim şi apelative masculine articulate cu articolul enclitic *-le*, cum ar fi : **жȣделе** (1510 mai 27, Acad. R.S.R., XXXIX/3).

b) Nume topice ca : **Бистрецȣ** şi **Бистрецȣл**, **Фръснетȣл**, **Корнȣ** şi **Корнȣл**, **Платинȣл**, **Плопȣл**, **Ѡстровȣл** etc.

c) Antroponime ca : **Ꙗлбȣ** şi **Ꙗлбȣл**, **Братȣ** şi **Братȣл**, **Лȣпȣ** şi **Лȣпȣл**, **Мȣтȣл**, **Прьвȣ** şi **Прьвȣл**, **Влькȣ** şi **Влькȣл** etc.

[1] Vezi Lucia Djamo-Diaconiţă, *Limba documentelor slavo-române emise în Ţara Românească în sec. XIV—XV*, Bucureşti, 1971, p. 275—282.

[2] Lucrarea se bazează pe materialul extras din documentele scrise în Ţara Românească între anii 1501—1575 (peste 700 documente) ; am luat în considerare numai documentele originale şi nu am ţinut seama de copii mai mult sau mai puţin tîrzii, ale căror forme nu sînt probante. De asemenea, în mod deliberat, am evitat formele a căror grafie poate da naştere la interpretări diferite.

[3] Academia Republicii Socialiste România, Institutul de lingvistică, *Gramatica limbii române*, ed. II-a, Bucureşti, 1963, vol. I, p. 86.

Pe lîngă acestea, începînd cu sfîrșitul primului sfert al veacului al XVI-lea, se întîlnesc unele forme specifice alcătuite prin atașarea articolului românesc la unele cuvinte slave (sau grecești) care n-au pătruns în lexicul limbii române. Acest aspect al influenței limbii române — care nu a reținut, pînă acum, atenția cercetătorilor — prezintă un interes deosebit, constituind proba peremptorie că grămăticii care erau români și gîndeau românește n-au putut face distincția dintre cele două structuri lingvistice cu care au operat rînd pe rînd [4]. Ca rezultat al fenomenului de interferență, ei au atașat articolul românesc la unele substantive slave care aveau în propoziție funcția de subiect, apoziție și, mai rar, de complement direct. De asemenea, găsim și cîteva adjective și participii slave articulate cu articolul enclitic românesc. Fenomenul nu este izolat, atestat la un număr limitat de grămătici, expresie a microsistemului unor grămătici —, ci se întîlnește la majoritatea acestora, care, treptat, atașează articolul românesc la un număr din ce în ce mai mare de termeni, inclusiv la unii din formulele de cancelarie — care, precum se știe, sînt, în general, tradiționale și puțin variabile — și chiar la substantive din titulatura voievozilor.

Pentru a reliefa mai bine faptul că termenii articulați apar în contexte variate, în documente redactate de numeroși dieci, ale căror nume — cînd sînt menționate — le vom indica, vom prezenta un număr mai mare de exemple, dar vom evita, pe cît posibil, referințele din același document sau din documente redactate de același grămătic.

Atașarea articolului românesc la unii termeni slavi își găsește explicația în faptul că diecilor li se relata în limba română sau li se dicta conținutul documentului care urma să fie redactat în slavonă. Există numeroase dovezi că, cel puțin uneori, munca grămăticilor se limita la a reda în slavonă un text conceput în limba română. Astfel, la sfîrșitul unui document de întărire emis de cancelaria voievodului Alexandru Mircea, grămăticul menționează : Пи(с) [5] а(з) Сибїю съ(с) поѹченїе ста(р) Іωно(в) „am scris eu Sibiu, cu învățătura lui Ion cel Bătrîn" (1569 ian. 8, Arh. St. Buc., S.I., nr. 816). O formulă asemănătoare se întîlnește într-un alt document emis de aceeași cancelarie : Пи(с) а(з) Диикѹ(л) и ре(ч) Лъѹда(т) лω(г) „am scris eu Diicul și a zis Lăudat logofăt" (1571 iul. 11, Arh. St. Buc., S.I., nr. 898).

1. Substantive

Отцѹ „părinte, preot, prelat" Această formă — prima atestare a atașării articolului românesc la un cuvînt slav — înregistrează o mare frecvență în funcție de subiect. Primul exemplu — extras dintr-un document redactat de un anonim, grămătic al voievodului Vladislav — este o propoziție nominală : И(с) ѿцѹ вла(дї)ка „Ispravnic părintele vlădica" (<1523–1525> mai 10, Arh. St. Buc., S.I., nr. 260) ; diacul Estratie folosește отцѹ într-o formulă de cancelarie : ѿцѹ игѹ(м)нѹ да е(с) воле(н) доса(дї)ти и педе(п)шати по свою дѣло „părintele egumen să fie volnic să-l certe și să-l pedepsească după fapta sa" (<1523–1525> mai 22, Arh. St. Buc., S.I., nr. 261). Această formulă de cancelarie apare apoi în numeroase

[4] Vezi A. Martinet, *Éléments de linguistique générale*, ed. a III-a, Paris, 1963, p. 173.
[5] Literele scrise în paranteză sînt suprascrise în textul original.

documente. Vom indica, în continuare, datele unor documente în care apare această formulă și numele diacului care a scris documentul : Bratul din Negești : (<1554—1557> oct. 21, Arh. St. Buc., S. I., nr. 598) ; Babac : (<1558—1559> mart. 27, Arh. St. Buc., S. I., nr. 630) ; Stanciul : (<1560—1564> aug. 14, Arh. St. Buc., S.I., nr. 685) ; Miroslav : (1560 sept. 4, Arh. St. Buc., S.I., nr. 691) ; Stan, logofăt din Șcheoastrii : (1569 febr. 14, Arh. St. Buc., S. I., nr. 821); Dan : (<1570—1576> febr. 23, Arh. St. Buc., S. I., nr. 822) etc. Aceeași formulă o găsim în numeroase acte redactate de dieci anonimi.

Dăm în continuare exemple în care отцꙋ se întîlnește în contexte variate, selectînd numai cîteva din documente redactate de alți grămătici decît cei menționați mai sus. Diacul Toleac : Ꙗ по то(м), имa(ш) прꙋ ѿцꙋ егꙋменꙋ Теѡдо(р) съ(с) братиꙗми съ(с) Кр(с)тиꙗ(н) логофе(т) „Iar apoi, părintele egumen Teodor cu frații a avut pîră cu Cîrstian logofăt" (1538 oct. 17. Arh. St. Buc., S.I., nr. 461); Mihul grămăticul: ѿцꙋ вла(дї)ка Ꙗнаниїа не имa(л) е(с) ѡ(т) кꙋде възети ви(ш) ре(ч)нꙋ дл҃ъ(г) „părintele vlădica Anania nu a avut de unde să-și ia mai sus zisa datorie" (1544 mai 27, Arh. St. Buc., S. I., nr. 502); un document emis de cancelaria voevodului Petru cel Tînăr, redactat de diacul Miroslav: Ꙗ по то(м), имa(ш) ѿцꙋ игꙋме(н) Иларию(н) прениїе пре(д) г(сд)ва ми „Iar după aceea, părintele egumen Ilarion a avut pîră înaintea domniei mele" (1560 sept. 4, Arh. St. Buc., S. I., nr. 691) ; alt document emis de aceeași cancelarie, redactat de Stoica Tăuraș : Ꙗ по то(м), ѿцꙋ егꙋменꙋ(л) и калꙋгери ѡни сꙋ(т) възели зако(н) на(д) зако(н) к҃д. болѣри. . . да сꙋ(т) ѿцꙋ игꙋменꙋ(л) и калꙋгери мирни и слободни „Iar după aceea, părintele egumen și călugării, ei au luat lege peste lege 24 de boieri. . . să fie părintele egumen și călugării în pace și slobozi" (<1560—1567> oct. 24, Arh. St. Buc., S.I., nr. 657) ; grămăticul Oana : а по то(м) ѿцꙋ вла(дї)ка ки(р) Ѥфре(м) поѯтиѡ е(с) ст҃лъ ѥмꙋ дѣ(дї)нꙋ ст҃ѣи митрополие „iar după aceea, părintele vlădica chir Efrem a poftit sfinția sa dedina sfintei mitropolii" (1562 iul. 31, Arh. St. Buc. S. I., nr. 716) ; Micul, diac al cancelariei voievodului Alexandru Mircea : ѡста(ш) ѿцꙋ игꙋме(н) Симиѡ(н) ѡ(т) зако(н) „a rămas părintele egumen Simion de lege" (1573 mai 9, Arh. St. Buc., S. I., nr. 933) etc.

Rareori, forma articulată cu articolul enclitic românesc se întîlnește și cu funcție de complement direct, ca în exemplul următor, extras dintr-un document de întărire redactat de Neguit, diac al voievodului Radu Paisie : а ст҃ое митрополїе и ѿцꙋ вла(дї)ка Варла(м) ꙋ ми(р) да и(ѯ) ѡстави(ш) „iar sfînta mitropolie și pe părintele Vlădica Varlam, să-i lași în pace" (1538 ian. 28, Art. St. Buc., S. I., nr. 451).

Синꙋ = сн҃ꙋ (scris întotdeauna prescurtat) „fiu" se întîlnește adeseori, ca apoziție, la stabilirea identității unor persoane, precum și în titulatura unor voievozi. Astfel, la sfîrșitul unui document de întărire, unul dintre diecii voivodului Mircea Ciobanul menționează : И а(з). Ста(н) пи(с), сн҃ꙋ Миколѡ(в) ѡ(т) Негоещи . . . пи(с) „Și eu, Stan scriitorul, fiul lui Micola din Negoești. . . am scris" (1548 apr. 25, Arh. St. Buc., S. I., nr. 547) ; exemplul următor este extras dintr-un document redactat de Stan, grămătic al voievodului Alexandru Mircea : е(с) да(л) и приложи(л) жꙋпаница Стана ѡ(т) Стънчещи ра(дї) дш҃е еи и ра(дї) дш҃е... и сн҃ъ еи Негре

и Кръ(с)тиꙗ(н), с҃нѹ Негре(к), „a dat și a dăruit jupanița Stana din Stăncești pentru sufletul ei și pentru sufletele... și al fiului ei Negre și al lui Cîrstian, fiul lui Negre" (1569 mai 31, Acad. R.S.R., XL/39). Într-un document de întărire emis de aceeași cancelarie se afirmă : Ѹдри(щ), с҃нѹ Пръвѹлѡ(в) по(с)те(л)никѹ(л), да дръжи(т) де(л) бащо(м) си „Udriște, fiul lui Pîrvul postelnicul, să țină partea tatălui său" (1572 ian. 12, Arh. St. Buc. S.I., nr. 910) ; într-un alt document de întărire, grămăticul se prezintă astfel : И а(з), Стъни(с)ла(в), с҃нѹ Татѹлѡ(в), ве(л) клю(ч) ѡ(т) Въкъре(щ)... ю маза(х) „Și eu, Stănislav, fiul lui Tatul, mare clucer din Văcărești... am scris-o" (1575 aug. 12, Arh. St. Buc., S. I., nr. 984). În titulatura voievodului Alexandru Mircea găsim de foarte multe ori forma articulată с҃нѹ în contexte foarte puțin variabile, din care cauză vom prezenta un singur exemplu, după care vom indica, în continuare, cîteva documente în care apare formula aproape identică, menționînd numele grămăticilor care au redactat actele. Grămăticul Țalapi : м҃л(с)тїю бжїею, Іѡ Ѧлеѯа(н)дрѹ воиво(да) и г(сд)нъ въсои зємлє Ѹггрѡ(в)лаХиискои, с҃нъ велика(г) и предобра(г) Ми(р)че(в) воево(дѹ), с҃нѹ Ми(х)не(в) воево(дѹ) „Din mila lui Dumnezeu, Io Alexandru voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul marelui și preabunului Mircea Voievod, fiul lui Mihnea voievod" (1570 febr. 15, Arh. St. Buc., S. I., nr. 850) ; diacul Stan Roteanul : (1570 mart. 29, Arh, St. Buc., S. I., nr. 852) ; Tatul logofăt : (1570 mai 23, Arh. St. Buc., S. I., nr. 858) ; Miroslav : (1570 oct. 23, Arh. St. Buc., S. I., nr. 869) ; Vladul logofăt din Hotăreni (1572 ian. 9. Arh. St. Buc., S. I., nr. 908) ; Fiera logofăt : (1572, apr. 10, Arh. St. Buc., S. I., nr. 914) ; Varnava : (1574 ian. 4, Arh. St. Buc., S. I., nr. 951) ; Necola (1574 ian. 14, Arh, St. Buc., S. I., nr. 953) etc.

Пицѹ „scriitor, grămătic, diac". Termenul articulat se întîlnește adeseori, în special la sfîrșitul documentului, cînd se menționează numele grămăticului care a redactat actul. De pildă : И а(з), Братѹ(л) пи(с)цѹ, ме(н)ше(х) въ днꙗцѣ(х), пи(с) „Și eu, Bratul scriitorul, mai mic între dieci, am scris" (1543 febr. 1, Arh. St. Buc., S.I., nr. 490). Alt grămătic : Пи(с) а(з), Стоика пи(с)цѹ „Am scris eu, Stoica scriitorul" (1548 ian. 18, Arh. St. Buc., S.I., nr. 544) ; într-un document al voievodului Pătrașcu cel Bun : И а(з), МиХѹ(л) пи(с)цѹ, е(ж) га начерта(х) „Și eu, Mihul scriitorul, care am scris" (1556 mai 26, Arh. St. Buc., S.I., nr. 619) ; unul dintre diecii voievodului Alexandru Mircea, folosind forma писецѹ (cu păstrarea vocalei е provenită din vocalizarea lui ь în poziție intensă), încheie astfel un document : Пи(с) Ни(с)то(р) писе(цѹ), на сто(л) гра(дѹ) Бѹкѹре(щ) „A scris Nistor scriitorul, în cetatea de scaun în București" (1570, nov. 1, Arh. St. Buc., S.I., nr. 870).

Болѣринѹ „boier". Forma aceasta este, în mod evident, alta decît termenul românesc *boier*, care este un împrumut lexical de origine slavă veche. Cuvîntul se întîlnește de multe ori în contexte variate ca : По то(м), се диже ки(ш) ре(ч)нога болѣринѹ г(сд)ва ми, жѹпанѹ Пеꙗ по(р)та(р) „După aceea, s-a ridicat mai sus zisul boier al domniei mele, jupan Peia portar" (1533 sept. 10, Muzeul Municipal București) — scrie Stroie grămăticul într-un act de întărire emis de cancelaria voievodului Vlad Vintilă ; un anonim diac al cancelariei voievodului Mircea Ciobanul : И да

є(с) во(л)нꙋ болѣринꙋ г(сд)ва ми, жꙋпа(н) Бълаꙋ(р) по(с)те(л)никꙋ(л) да ра(з)дери(т) тои Хота(р) „Şi să fie volnic boierul domniei mele, jupan Bălaur postelnic, să strice acel hotar" (< 1547 > ian. 20, Arh. St. Buc., S.I., nr. 525); exemplul următor este extras dintr-un document emis de cancelaria voievodului Pătraşcu cel Bun, redactat de grămăticul Vladul : : Ꙗ по то(м), прїиде болѣринꙋ г(сд)ва ми, жꙋпа(н) Нѣгое ви(с)тиꙗ(р) пре(д) г(сд)ва ми „Iar după aceea, a venit boierul domniei mele, jupan Neagoie vistier, înaintea domniei mele" (1555 iul. 5, Arh. St. Buc., S.I., nr. 604); într-un document de întărire al voievodului Alexandru Mircea, scris de diacul Varnava se afirmă : и(х) є(с) милова(л) и гледа(л) и Храни(л) болѣринꙋ г(сд)ва ми, Ми(х)нѣ прь(к)ла(б) „I-a miluit şi i-a căutat şi i-a hrănit boierul domniei mele, Mihnea părcălab" (1568 iul. 19, Arh. St. Buc., I.S., nr. 787); într-un alt document de întărire emis de aceeaşi cancelarie, redactat de Ştefan logofătul, găsim : болѣринꙋ г(сд)ва ми, Кр(с)тїꙗ(н) по(с)те(л)ни(к), има(ш) пренїе пре(д) г(сд)ва ми „boierul domniei mele, Cîrstian postelnicul, a avut pîră înaintea domniei mele" (1570 nov. 14, Arh. St. Buc., S.I., nr. 874). Şain, fiul lui Iosif logofătul, din cadrul aceleiaşi cancelarii : Хота(р)ни(к) болѣринꙋ г(сд)ва ми, жꙋпа(н) Дꙋмитрꙋ „hotarnic boierul domniei mele, jupan Dumitru (1573 oct. 23, Arh. St. Buc., S.I., nr. 949) etc.

Правителю „dregător". Această formă articulată se întîlneşte mai rar. Un diac anonim scrie astfel într-un document de întărire emis de cancelaria voievodului Mircea Ciobanul : Ꙗ по то(м), прииде по(ч)теномꙋ правителю г(сд)ва ми, жꙋпа(н) Ра(д)ѵ(л) великомꙋ ло(г)фе(т) „Iar după aceea, a venit cinstitul dregător al domniei mele, jupan Radul mare logofăt" (1547 iun. 19, Arh. St. Buc., S.I., nr. 536); exemplul următor este extras dintr-un document redactat de Coresi logofăt, diac al voievodului Petru cel Tînăr : како да дръжи(т) правителю г(сд)ва ми, жꙋпа(н) Ѡѯотие ага, въ(с) вн(ш) ре(ч)нꙋ село Бре(с)ница „ca să ţină dregătorul domniei mele, jupan Oxotie aga, mai sus zisul sat Bresniţa, tot" (1568 mart. 16, Arh. St. Buc., S.I., nr. 779).

Бродꙋ „vad". În cîteva documente se întîlneşte forma articulată a acestui termen slav. Astfel, într-un document de întărire al voievodului Moise, redactat de un diac anonim, se afirmă : а Дръготещини да и(м) сꙋ(т) воденицꙋ ѡ(т) срѣдѣ и бродꙋ и бродꙋ ѡ(т) здоле що є(с) ѡ(т) воденицꙋ „iar Drăgoteştilor să le fie moara din mijloc şi vadul şi vadul care este mai jos de moară" (1529 iul. 4, Arh. St. Buc., S.I., nr. 329); în continuare, prezentăm un exemplu extras dintr-un document redactat de Oprea, diac al voievodului Radu Paisie : поне(ж) тѣ(х) воденице покꙋпи(л) и(х) є(с) жꙋпа(н) Строе великога спатара, ѡ(т) Ко(с)тѣ ѡ(т) Кѫ(м)пина: бродꙋ воденицо(м) за .т҃. а(с)при „pentru că aceste mori le-a cumpărat jupan Stroie, mare spătar, de la Costea din Cîmpina : vadul morilor pentru 300 de aspri" (1536 ian. 7, Arh. St. Buc., S.I., nr. 422).

Pe lîngă substantivele mai sus menţionate, în documentele epocii de care ne ocupăm se întîlnesc, sporadic, o serie de termeni slavi însoţiţi de articolul enclitic românesc. Deşi frecvenţa lor este oarecum limitată, îi vom prezenta deoarece au şi ei însemnătatea lor pentru o mai exactă conturare a trăsăturilor slavonei româneşti din secolul al XVI-lea şi pentru reliefarea structurii româneşti a frazei.

Братȣ „frate". Într-un document emis de cancelaria voievodului Radu Paisie un diac menționează: И покȣпи(ш) ѡ(т) Нанȣ(л), братȣ Марешо(в), де(л) ѡ(т) ѡ(ч)нȣ ȣнко(м) си Владꙋ(л), въса „Și au cumpărat de la Nanul, fratele lui Mareș, partea de ocină a unchiului său Vladul, toată" (1544 mai 14, Acad. R.S.R., 90/70).

Баштȣ „tată". Bunea, grămătic al voievodului Petru cel Tînăr, scrie: А нȣ се е(с) ме(т)нȣ(л) Алъма(н) ѡ(т) с҃нȣ си Ра(д)ꙋ(л), баштȣ попило(р) „Dar s-a lepădat Alăman de fiul său Radul, tatăl popilor" (1561 iun. 12, Arh. St. Buc., S.I., nr. 705); ꙗко(ж) да и(м) е(с) ѡ(ч)нȣ ȣ Гро(ш), де(л) Дано(в), баштȣ попадїе(в) Нѣгъи въса „ca să le fie ocină în Groși, toată partea lui Dan, tatăl preotesii Neaga" (1557 oct. 9, Arh. St. Buc., S.I., nr. 627).

Дедȣ „bunic". Într-un document redactat de Miroslav, grămătic al voievodului Alexandru Mircea, se afirmă: дедȣ Ха(м)заѡ(в) Тȣркȣ(л) загȣби(л) е(с) тои село съ(с) зла хитлѣкство „bunicul lui Hamza Turcul a pierdut acel sat cu rea hiclenie (trădare)" (1568 sept. 8, Arh. St. Buc., S.I., nr. 799).

Енȣкȣ „nepot". Perinca, diac al aceleiași cancelarii, folosește într-un document de întărire această formă articulată în titulatura voievodului: Іѡ Алеѯа(н)дрȣ воеко(да) и г(сд)нь въсои земле Ѹггровлахиискои, с҃нъ великаго и прѣдобраго Ми(р)чѣ воево(дȣ) и внȣкȣ Ми(х)нѣ воево(дȣ) „Io Alexandru voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul marelui și preabunului Mircea voievod și nepot al lui Mihnea voievod" (1569 apr. 29, Arh. St. Buc., S.I., nr. 828).

Богȣ „Dumnezeu". Într-un document de întărire emis de cancelaria voievodului Alexandru Mircea, redactat de grămăticul Șerban, scrie: Дава(т) г(сд)во ми сїе повелѣнїе г(сд)ва ми Бо(г)дано(в) съ(с) братїе(м) и съ(с) ни(м) с҃нви, елици и(м) б҃гȣ да(ст) „Dă domnia mea această poruncă a domniei mele lui Bogdan cu frații săi și cu fiii lor, cîți le va da Dumnezeu" (1573 mai 2, Arh. St. Buc., S.I., nr. 831).

Редȣ „rînd". De cîteva ori se întîlnește acest termen articulat în formula juridică „a cerceta rîndul". Într-un document emis de cancelaria voievodului Alexandru Mircea, redactat de Fiera, se afirmă: Дадо(х) г(сд)во ми Барбȣло(в) кȣ(п) съ(с) Ирина .ѕ҃. мегїа(ш) да мȣ съгледае(т) редȣ, по правдȣ „Am dat domnia mea lui Barbul împreună cu Irina 6 megieși ca să le cerceteze rîndul, după dreptate" (1573 oct. 9, Arh. St. Buc., S.I., nr. 947). Necola, grămătic al aceleiași cancelarii, scrie: г(сд)вȣ емȣ гледали и(х) е(с) редȣ и сȣдили и(х) е(с), по правдȣ „domnia sa le-a cercetat rîndul și i-a judecat după dreptate" (1574 ian. 14, Arh. St. Buc., S.I., nr. 953).

Сȣдцȣ „județ, jude". Într-un act de danie emis de un particular se afirmă: Пи(с) а(з) Никȣла сȣ(д)цȣ[6] и в҃ї-ти пȣргарѡ(м) ѡ(т) варо(ш) ѡ(т)

[6] Menționăm că aceeași formă articulată am întîlnit-o și în cadrul subtipului transilvănean din care, precum se știe, ni s-au păstrat numai 11 documente. Astfel, într-o scrisoare adresată lui Șerban, banul Craiovei, Lucaci, judele Brașovului, se intitulează: жȣпа(н) Лȣка(ч), сȣдцȣ браше(в)ско..ȣ „jupan Lucaci, judele Brașovului" (fără an, iul. 5). (*534 documente istorice slavo-*

Бꙋкꙋрє)щ) сїю на(ш)мꙋ кни(г) „Am scris eu Nicula sudețul și cei 12 pîrgari. din oraș din București această carte a noastră” (1571 mai 20, Arh. St. Buc., S.I., nr. 888).

Словопожителю „logofăt”. Acest termen slav — calchiere a grec. λογοθέτης, în general rar folosit în lexicul documentelor slavo-române — apare însoțit de articolul românesc la sfîrșitul unui document de danie emis de cancelaria voievodului Radu Paisie: И а(з) написа(х), Тꙋдора(н) словоположителю „Și am scris eu, Tudoran logofătul” (1535 iul. 12, Arh. St. Buc., S.I., nr. 410 bis).

Мєстꙋ „loc”. Oprea, grămătic al cancelariei voievodului Vlad Vintilă, redactînd un act de danie, a atașat substantivului neutru slav мєсто articolul enclitic românesc pentru masculine, sub influența faptului că în limba română neutrele se comportă la singular ca masculinele. Este de remarcat că la acest neutru articolul românesc înlocuiește tema slavă *-o*. Iată textul: ꙗко(ж) да и(м) є(с), по долє ѡ(т) Питє(щ), мєто(х) и мєсто(м) съ(с) водєницами щѡ сє зовє(т) мєстꙋ Џамъна „ca să le fie lor, din jos de Pitești, metohul și locul cu morile ce se cheamă locul Geamăna” (1533 apr. 15, Arh. St. Buc., S.I., nr. 376).

Анєпсєꙋ „nepot” (gr. ἀνεψιός)[7]. Includem aici și un termen grecesc, care se găsește și în documentele bulgărești[8] și căruia diecii i-au atașat articolul enclitic românesc. Cuvîntul apare deosebit de frecvent în titulatura voievodului Alexandru Mircea, în documente redactate de diverși grămătici. Fiind o formulă aproape invariabilă, vom prezenta un singur exemplu, indicînd în continuare, datele cîtorva documente în care se întîlnește aceeași formulă, precum și numele diecilor care au redactat actele. Iată cuprinsul titulaturii într-un document scris de Codrea: Іѡ Алєѯа(н)дрꙋ воєво(да) и г(сд)нъ въсои зємлє Ѹггр(ѡ)влахиискои, с҃нъ прѣдобра(г) Ми(р)ча воєво(дꙋ), анєпсєꙋ Ми(х)нє(в) воєво(дꙋ) „Io Alexandru voievod și domn a toată țara Ungrovalahiei, fiul marelui și preabunului Mircea voievod, nepotul lui Mihnea voievod” (1569 ian. 7, arh. St. Buc., S.I., nr. 812; Răzmiriță: 1569 iun. 6, Arh. St. Buc., S.I., nr. 831; Mihai: 1569 iul. 2, Acad. R.S.R. CXXVI/21; Barbul: 1569 oct. 4, Arh. St. Buc., S. I., nr. 840; Gherghina, fiul lui Bora logofătul: 1569 dec. 17, Acad. R.S.R., XL/40; Hamza: 1571 iun. 1, Arh. St. Buc., S.I., nr. 890; Mircea: 1571 iul. 10, Arh. St. Buc., S.I., nr. 897; Stoica: 1572 mai 5, Arh. St. Buc., S.I., nr. 917; Tatul logofătul: 1574 apr. 12, Arh. St. Buc., S.I., nr. 957; Darra (sic): < 1575—1576 > febr. 18, Arh. St. Buc., S.I., nr. 956 etc.).

2. Adjective și principii

Sub influența faptului că în limba română primesc articol enclitic și adjectivele și participiile, diecii au atașat articolul românesc unor

române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul, 1346—1603, din Arhivele orașelor Brașov și Bistrița în text original slav însoțit de traducere românească, prin îngrijirea lui Gr. Tocilescu, București, 1931, doc. 468, p. 467).

[7] Đ. Danicić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb, 1901, t. I, p. 10, menționează că în vechile documente sîrbești este atestată forma анєпсєи.

[8] Într-un document bulgăresc emis de cancelaria țarului Ivan Alexandru scrie: възлюблєнаго анєпсєа и свата цр(с)тва ми (Iordan Ivanov, Български старини из Македония, Sofia, 1931, p. 589).

adjective și participii slave. Ca în limba română [9], în limba documentelor perioadei de care ne ocupăm, la adjectivele slave articolul românesc are și funcția de marcă a substantivării.

Великꙋ „mare". Într-un document de scutire emis de cancelaria voievodului Radu Paisie, un diac anonim scrie: приниде . . . жꙋпа(н) Крачѣ, великꙋ пеХарникꙋ, та(ж) даде и помилова съ(с) сие вишенмени(т) винари(ч) по ст҃о епискꙋпие „a venit ... jupan Cracea, marele paharnic, de a dat și a miluit sfînta episcopie cu acest mai sus vinărici" (1542 apr. 4, Arh. St. Buc., S.I., nr. 484).

Слѣпꙋ „orb". Stoica Tăuraș, diac al voievodului Petru cel Tînăr, scrie astfel într-un document de întărire: И тако прѣ(ш) Кръли(г) слепꙋ. . . къда е(с) би(л) Кръли(г) слепꙋ прибѣ(г). . . ѡста Кръли(г) слепꙋ ѡ(т) зако(н) „Și așa pîra Cîrlig orbul ... cînd a fost Cîrlig orbul pribeag ... a rămas Cîrlig orbul de lege" (1561 mai 22, Arh. St. Buc., S.I., nr. 702).

Старꙋ „bătrîn, vechi". Într-un document de întărire, redactat de un anonim, grămătic al voievodului Alexandru Mircea, scrie: и би(л) е(с) Хотарꙋ(л) старꙋ „și a fost vechiul hotar (1570 sept. 7, Arh. St. Buc., S.I., nr. 864).

Реченꙋ „zis". Într-un document de întărire emis de cancelaria voievodului Petru cel Tînăr, redactat de Coresi logofătul, se afirmă: Я пото(м), ви(ш) ре(ч)нꙋ правителю г(сд)ва ми, жꙋпа(н) Ѡѯотие ага, ѡ(н) има(л) прꙋ пре(д) г(сд)ва ми. . . да дръжи(т) правителю г(сд)ва ми жꙋпа(н) Ѡѯотие ага, къ(с) ви(ш) ре(ч)нꙋ село „Iar după aceea, mai sus zisul dregător al domniei mele, jupan Oxotie aga, a avut pîră înaintea domniei mele ... să țină dregătorul domniei mele, jupan Oxotie aga, mai sus zisul sat, tot" (1568 mart. 16, Arh. St. Buc., S.I., nr. 779); Tatul logofăt, redactînd un document de întărire emis de cancelaria voievodului Alexandru Mircea, folosește de mai multe ori acest participiu. Iată un astfel de context: къда се Хоще(т) прѣставити ви(ш) ре(ч)нꙋ правителю г(сд)ва ми, Ха(р)ва(т) велики по(р)та(р) „cînd va muri mai sus zisul dregător al domniei mele, jupan Harvat mare portar" (1574 apr. 12, Arh. St. Buc., S.I., nr. 957).

Именитꙋл „numitul". Vladul, diac al voievodului Petru cel Tînăr, a atașat articolul enclitic românesc la un participiu slav în acest context: е(с) дои(т) МиХаю шифа(р) и Марко по(с). съ(с) Хота(р)ни(к) ви(ш) именитꙋ(л) Владꙋ(л) „A venit Mihaiu șifar și Marco postelnicul cu hotarnicul, mai sus numitul Vladul" (1560 oct. 17, Arh. St. Buc., S.I., nr. 697).

Fenomenul de atașare a articolului enclitic românesc la unele cuvinte neromânești prezintă o pondere și mai mare dacă luăm în considerație și formele articulate de „casus generalis" cu funcție de complement sociativ. Prezentăm cîteva exemple elocvente. Un diac anonim din cancelaria voievodului Radu Paisie scrie astfel: а ви, ꙋ тои ча(с) да Ходите кꙋ(п)но съ(с) ѿцꙋ епи(с)кꙋпꙋ кѵ(р) Паисие ꙋ брани(щ) „iar voi, în acel ceas să mergeți împreună cu părintele episcop chir Paisie la braniște" <1536–1540> apr. 7, Arh. St. Buc., S.I., nr. 427); exemplul următor este extras dintr-un

[9] A. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în sec. al XVII-lea*, București, 1968, p. 570.

document emis de cancelaria voievodului Alexandru Mircea, redactat de grămăticul Stan: И изнаидо(х) и ис(с)тинствова(х) г(сд)во ми съ(с) мцꙋ митрополи(т) кѵ(р) Еѵфимиє и съ(с) ѡцꙋ Ананїю и съ(с) ѿцꙋ Ефре(м)ма (sic), бивша(г) митрополити „Și am aflat și am adeverit domnia mea cu părintele mitropolit chiar Eftimie și cu părintele Anania și cu părintele Efrem, foști mitropoliți" (1569 mai 31, Acad. R.S.R. XL/39); într-un document emis de cancelaria voievodului Petru cel Tînăr, redactat de Stoica Tăuraș, se afirmă: є(с) има(л) съпрѣнїє пре(д) г(сд)ва ми съ(с) братꙋ си Кръли(г) сле(п)... не є(с) покꙋпи(л) кꙋпно съ(с) Кръли(г) слепꙋ сїю ви(ш) ре(ч)нꙋ ѡ(ч)нꙋ„ a avut pîră înaintea domniei mele cu fratele său Cîrlig orbul... nu a cumpărat împreună cu Cîrlig orbul această ocină mai sus zisă" (1561 mai 22, Arh. St. Buc., S.I., nr. 702); Badea, grămătic al aceleiași cancelarii, folosește o formulă similară: ѡни сꙋ(т) имали пренїє пре(д) г(сд)ва ми съ(с) по(ч)теннога (sic) правителю г(сд)ва ми „ei au avut pîră înaintea domniei mele cu cinstitul dregător al domniei mele" (1574 oct. 10, Arh. St. Buc., S.I., nr. 962) etc.

Grămăticii cancelariilor noastre feudale erau atît de obișnuiți cu articolul enclitic *u* ca modalitate gramaticală de exprimare a determinării încît l-au atașat chiar și unor termeni al căror corespondent românesc se articulează cu articolul *-le*: отцꙋ „părintele", братꙋ „fratele". Această trăsătură specifică a slavonei românești din secolul al XVI-lea se caracterizează printr-o dinamică progresivă, ascendentă. De-a lungul deceniilor, numărul substantivelor neromânești însoțite de articolul enclitic românesc înregistrează o creștere simțitoare. Astfel de termeni apar tot mai frecvent în conținutul documentelor, în formule de cancelarie și chiar în titulatura voievozilor.

Numeroasele exemple prezentate mai sus ne duc la următoarele concluzii:

1. Atașarea articolului enclitic românesc la unele nume topice și antroponime și, în mod special, la unele apelative slave care n-au pătruns în lexicul limbii române constituie un argument în plus că articolul hotărît din limba română, care apăruse cu mult mai înainte, nu se poate explica decît prin criterii interne de evoluție, așa cum a argumentat acad. Al. Graur[10].

Teza lui I. Gălăbov[11] că articolul românesc ar fi apărut sub influența limbii bulgare nu rezistă criticii dacă se ia în considerație faptul că în documentele slavo-române din secolul al XVI-lea — scrise în slavona românească care are bază medio-bulgară — articolul enclitic bulgăresc apare izolat la cîțiva termeni slavi. Lipsa articolului enclitic bulgăresc în textele religioase este explicabilă dacă se ia în considerație faptul că textele de cult sînt în majoritatea cazurilor copii în care elementele cărturărești sînt perpetuate prin tradiție. În limba documentelor însă, alături de formele tradiționale transmise prin școlile de slavonie, își croiesc drum numeroase elemente noi. În cadrul acestor trăsături noi, articolul enclitic

[10] A. Graur, *A propos de l'article postposé en roumain*, în „Romania", 1929, p. 475 și urm.; A. Graur, *De nouveau sur l'article postposé en roumain*, în RRL XII (1967), nr. 1, p. 3 și urm., în care prezintă și bibliografia problemei.

[11] I. Gălăbov, *Проблемът за члена в български и румънски език*, Sofia, 1962, p. 5 și 63.

bulgar apare rareori atașat la termeni slavi și nici măcar în mod izolat nu găsim articolul enclitic bulgăresc atașat vreunui termen românesc.

Dacă articolul bulgăresc ar fi prezentat același stadiu de generalizare și aceeași frecvență ca și cel românesc, este greu de conceput cum grămăticii cancelariei Țării Românești, învățînd această limbă de cultură, nu și-au însușit trăsătura caracteristică a numelui și nu au folosit, paralel cu formele românești, și forme articulate bulgărești.

Faptele reflectate în documentele secolului al XVI-lea — mai mult decît în documentele secolului al XV-lea — dovedesc că articolul enclitic românesc se generalizase, iar cel bulgăresc reprezenta un stadiu mult mai puțin avansat de vreme ce cuvintelor slave li s-a putut atașa articolul românesc.

O confirmare a priorității articolului enclitic românesc se reflectă și în cercetarea unor nume topice și antroponime. Astfel, nume topice care au radical slav ca Бистрецѹл, Ѡстровѹл, Бръбовѹл etc. apar ori lipsite de articol—ce e drept, mai rar—, ori însoțite de articolul enclitic românesc, dar niciodată nu sînt atestate însoțite de articolul bulgăresc. Antroponime ca Братѹл, Добрѹл, Драгѹл, Прьвѹл, Бльвѹл etc. apar însoțite de articolul românesc și niciodată de articolul enclitic bulgăresc. Dacă articolul din limba bulgară ar fi fost generalizat ca și cel din limba română, ar fi trebuit ca măcar unele toponime sau antroponime să fie atestate cu articolul enclitic bulgăresc.

2. În limba documentelor secolului al XVI-lea, în apelative românești — indiferent de originea lor —, ca și la nume topice și antroponime, articolul enclitic românesc apare în două forme : *-ul* și *-u*.

Faptele de limbă din documentele slavo-române nu pot contribui la stabilirea cauzelor care au determinat dispariția lui *-l* [12] (trăsătură a limbii române), dar pot fi luate în considerație în stabilirea perioadei în care a avut loc dispariția lui *-l* final. Astfel, în legătură cu perioada în care a avut loc dispariția din pronunțare a lui *l* final ca articol al substantivelor masculine și neutre la singular, Al. Graur afirmă : „a disparu de la prononciation il ya bien longtemps (puisque déjà en l'an 1600 on trouve une graphie inverse, *simtul* à la place de *sîntu* „je suis")[13].

În textele românești vechi coexistă scrierea cu și fără *l*, fără a reda o realitate fonetică.

În limba documentelor slavo-române din secolul al XV-lea coexistă ambele grafii atît la apelative românești — mai ales la cele de origine latină — , cît și la toponime și antroponime, cu precizarea că formele terminate în *-l* sînt preponderente.

În limba documentelor secolului al XVI-lea, apelativele terminate în *-u* capătă o pondere mai mare față de cele terminate în *-ul*, în timp ce la toponime și antroponime formele terminate în *-l* sînt preponderente

[12] Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, București, 1955, p. 20—21, explică dispariția din pronunțare a lui *l* final acolo unde era articol ca fiind determinată de caracterul sistematic al morfologiei pentru restabilirea paralelismului între formele articulate și cele nearticulate de la singular și plural. Andrei Avram, *Despre cauzele dispariției lui l final— articol hotărît*, în SCL X (1959), nr. 3, p. 458 și urm., consideră că dispariția articolului masculin *-l* a fost favorizată de tendința spre echilibru, dar elementul determinant a fost poziția lui *l* în cuvînt și în frază.

[13] Al. Graur, *De nouveau sur l'article postposé en roumain*, în RRL XII (1967), nr. 1, p. 10.

— probabil în baza tradiției. Că *-l* final articol se explică prin tradiție reiese și din faptul că un nume ca Радꙋл apare întotdeauna terminat în *l* în titulatura voievozilor și în monogramă, dar în interiorul documentelor — cu referire la diverse persoane care poartă acest nume — apare uneori terminat în *-u*, alteori în *-ul*.

În sprijinul afirmației acad. Al. Graur că *-l* dispăruse din pronunțare cu mult înainte și că în vorbire forma articulată era în *-u* sînt numeroasele exemple prezentate mai sus, în care unor apelative sau adjective slave li s-a atașat articolul enclitic românesc *-u*.

Dacă în pronunțare s-ar mai fi putut păstra *-l* final, acesta ar fi trebuit să se reflecte — măcar parțial — în articularea unor apelative slave, și, paralel cu forme ca : ѡтцꙋ, писцꙋ, синꙋ etc., ar fi trebuit să găsim și отцꙋл, писцꙋл, синꙋл, слепꙋл. Именчтꙋл, cu păstrarea lui *-l* este o excepție. Atașarea numai a lui *-u* considerat articol constituie dovada că *-l* final articol dispăruse din pronunțare.

3. Diecii cancelariilor noastre feudale — așa cum reiese din antroponimele lor — erau în marea lor majoritate români formați în școlile de slavonie, unde își însușeau limba de vehiculare a culturii medievale. Gîndind românește și, uneori, sub influența dictării conținutului actului în limba română, grămăticii r o m â n i z a u slavona care, așa cum a afirmat Ioan Bogdan, își schimba formele și construcția după modelul limbii române [14].

ABREVIERI

Acad. R.S.R.	Academia Republicii Socialiste România.
Arh. St. Buc., S. I.	Arhivele Statului din București, Secția istorică.

L'article enclitique roumain joint à des mots slaves dans des chartes en slavon rédigées en Valachie entre 1501 et 1575

(R é s u m é)

Dans les chartes du XVIe siècle, rédigées en slavon en Valachie on trouve souvent la jonction de l'article enclitique roumain, habituellement sous la forme *-u*, à des appellatifs slaves (parfois même à des adjectifs et participes) qui jouent le rôle de sujet, d'apposition, de complément direct et même de « casus generalis ». Il s'agit d'une influence incontestable du roumain sur le slavon. Bien que n'ayant pas encore retenu l'attention des chercheurs, elle apparaît fréquemment.

En s'appuyant sur le fait que de façon presque constante l'article roumain de ces mots slaves est *-u*, l'auteur aboutit à la conclusion d'Alexandru Graur que le *-l* « avait depuis longtemps disparu de la prononciation ». S'il avait encore existé dans le langage parlé, il aurait dû se joindre à ces appellatifs slaves.

Decembrie 1974

Facultatea de limbi slave
București, Pitar Moș 7—13

[14] Ioan Bogdan, *Cîteva manuscripte slavo-române din Biblioteca imperială de la Viena*, în AAR, seria a II-a, tom. XI, p. 2.

VIRGIL NESTORESCU

SISTEMUL VOCALIC ACCENTUAT ÎN GRAIURILE LIPOVENEȘTI DIN R.S. ROMÂNIA

În articol este studiat vocalismul accentuat în toate graiurile lipovenești din R.S. România. Analiza relevă faptul că sistemul fonologic nu are deosebiri față de limba rusă standard și se oprește în detaliu asupra unor realizări particulare ale vocalelor sub accent.

1. Obiectul cercetării de față îl constituie faptele care privesc vocalele sub accent în graiurile lipovenești din R. S. România [1]. Sistemul vocalic accentuat și, mai ales, cel în afara accentului [2] prezintă mare importanță pentru stabilirea apartenenței dialectale a graiurilor respective [3].

2. Graiurile lipovenești au cunoscut, în linii mari, aceeași evoluție pe plan fonetic ca masivul dialectal din care s-au desprins.

Cele mai vechi graiuri migrate pe teritoriul țării noastre datează din secolul al XVIII-lea[4], astfel că ele se integrează în faza de evoluție a limbii ruse spre stadiul actual, cînd cele mai importante fenomene care au dus la închegarea ei avuseseră loc[5]. De aceea, sub raportul vocalismului, nu sînt de așteptat fapte care să ne trimită la o epocă îndepărtată a limbii ruse.

Momentele decisive de dezvoltare a sistemului fonologic al limbii ruse, avînd drept cauză diverse procese fonetice, au fost cunoscute și în graiurile de care ne ocupăm. Ultima perioadă de contact al acestora cu limba comună o constituie începutul secolului al XVIII-lea [6]. Deși au evoluat în condiții noi, izolate de limba rusă comună, graiurile lipovenești păstrează trăsăturile fundamentale ale foneticii rusești. Prin

[1] Vom avea în vedere graiurile vorbite în localitățile: *Bordușani* (B), *Botoșani* (Bot), *Brăilița-Pisc* (Br. P), *Brătești* (Br), *Carcaliu* (C), *Chilia Veche* (Ch), *Climăuți* (Cl), *Dumasca* (D), *Focuri* (F), *Ghindărești* (G), *Jurilovca* (J), *Lespezi* (L), *2 Mai* (2 M), *Mahmudia* (Mh), *Manolea* (Man), *Mila 23* (M), *Periprava* (P), *Piatra Neamț* (PN), *Roman* (R), *Sarichioi* (S), *Slava Cercheză* (Sl C), *Slava Rusă* (Sl R), *Socolinți* (Soc), *Sviștovca* (Sv), *Tîrgu Frumos* (T), *Tulcea* (Tl). Materialul dialectal folosit provine din anchetele întreprinse, în colaborare cu Gh. Bolocan și I. Robciuc, în cursul anilor 1961—1966, și se află, în cea mai mare parte, înregistrate pe bandă de magnetofon în *Arhiva fonogramică a graiurilor slave din România* a Institutului de lingvistică din București.

[2] Virgil Nestorescu, *Vocalismul neaccentuat în graiurile lipovenești din România*, în „Romanoslavica" XIV (1967), p. 237—258.

[3] R. I. Avanesov, *Очерки русской диалектологии*, Moscova, 1949, p. 62: *Русская диалектология*, sub redacția lui R. I. Avanesov și V. G. Orlova, Moscova, 1965, p. 36.

[4] Emil Vrabie, *Privire asupra localităților cu graiuri slave din Republica Populară Română*, în „Romanoslavica" VII (1963), p. 75—86.

[5] V. V. Ivanov, *Историческая фонология русского языка*, Moscova, 1968, p. 13.

[6] Emil Vrabie, *art. cit.*, p. 75—86.

urmare, studierea vocalismului lor trebuie să pornească de la această constatare.

Ca şi în limba rusă comună, vocalismul acestor graiuri este în situaţie de dependenţă faţă de consonantism, în sensul că determinarea calităţii vocalelor, sub accent sau în afara lui, este dată, în primul rînd, de anturajul consonantic.

3. Pentru a analiza vocalismul graiurilor lipoveneşti este necesar să se ţină seama de poziţiile sunetelor date ; numai în aceste condiţii se poate indica modul în care se realizează şi se întrebuinţează fonemele. În înţelegerea noţiunii de poziţie fonetică, în cazul vocalelor, avem în vedere caracterul dur sau moale al consoanelor imediat înconjurătoare, precum şi accentul.

4. Graiurile posedă un sistem propriu, care se manifestă prin deosebiri fie în privinţa inventarului unităţilor lingvistice, fie în privinţa raporturilor pe care acestea le contractează[7]. În graiurile studiate acest fapt se relevă, mai ales, în vocalismul neaccentuat, unde sînt posibile mai multe sisteme vocalice. Cum vom vedea în continuare, vocalismul accentuat prezintă un sistem unitar, fără deosebire pentru toate graiurile cercetate.

5. Ca şi în limba rusă standard, în graiurile lipoveneşti accentul, unul din principalele semne exterioare ale cuvîntului, nu are loc fix ; avînd caracter dinamic, accentul pune în evidenţă silaba accentuată printr-o mai mare tensiune a articulaţiei vocalei [8].

În cele ce urmează se are în vedere numai rolul accentului în determinarea modificărilor petrecute în sistemul vocalic. Unităţile suprasegmentale nu intră în preocupările noastre.

6. În graiurile lipoveneşti din România există următoarele vocale în poziţie forte (accentuată) : /a /, /o /, /e /, / y /, /и /. După trăsăturile lor constitutive, gradul de deschidere, comun tuturor, şi absenţa sau prezenţa labializării, vocalele pot fi descrise astfel :

/a/ vocală nelabializată, deschisă
/o/ vocală labializată, cu apertură medie
/e/ vocală nelabializată, cu apertură medie
/y/ vocală labializată, cu apertură închisă
/и/ vocală nelabializată, cu apertură închisă.

Cele două trăsături după care am clasificat vocalele sînt permanente şi necondiţionate.

Menţionăm că graiurile studiate nu cunosc al patrulea grad de deschidere, închis-mediu, care caracterizează unele graiuri ruseşti convergente [9].

Din punct de vedere fonetic, vocalele se caracterizează şi prin zona de articulare. După acest criteriu se împart astfel : anterioare [и], [e],

[7] R. I. Avanesov, *Описательная диалектология и история языка*, în ,,Славянское языкознание'', V Международный съезд славистов, Moscova, 1963, p. 239–319 ; Edward Stanckiewicz, *On discretness and Continuity in Structural Dialectology*, în ,,Word'' XIII (1957), 1, p. 44–59 ; Andrei Avram, *Despre dialectologia structurală*, în LR (1962), 6, p. 623.

[8] R. I. Avanesov, *Фонетика современного русского литературного языка*, Moscova, 1956, p. 64.

[9] R. I. Avanesov, *Фонетика...* , p. 88 ; M. I. Panov, *Русская фонетика*, Moscova, 1967, p. 69, 73.

mediale [ы] (alofon al lui /и/), [ъ] (alofon al lui /e/), posterioare [o], [y]; vocala [a] nu are o zonă precisă de localizare.

Zona de formare a vocalelor nu a fost luată în considerare la clasificarea fonemelor vocalice, deoarece ni se pare o trăsătură redundantă pe plan fonologic. În afară de aceasta, timbrul suplimentar pe care îl dobîndesc vocalele prin mişcarea limbii înainte şi înapoi este condiţionat de prezenţa după ele sau înaintea lor a consoanelor dure sau moi. Totuşi, în poziţie slabă (în afara accentului), datorită neutralizării opoziţiilor /a/~/o/~/e/, în care sistemul cuprinde numai două foneme vocalice /и/ şi /y/, opoziţia de localizare devine operantă pe baza elementului diferenţial labial~non-labial [10].

Cele spuse mai sus cu privire la clasificarea vocalelor pot fi sintetizate în tabelul următor:

fonemele vocalice	apertura			labializarea sau absenţa labializării	
	închise	medii	deschise	labializate	nelabializate
и	+				+
y	+			+	
e		+			+
o		+		+	
a			+		+

7. În fluxul vorbirii, vocalele prezintă realizări foarte variate. Diversitatea nuanţelor vocalice se datoreşte, în primul rînd, interacţiunii sunetelor în cuvînt, apoi altor factori ca: pronunţia individuală, ritmul vorbirii, starea afectivă a subiectului, influenţele exercitate de graiurile ucrainene cu care graiurile studiate se învecinează (sau cu care, înainte de migrare, au fost în contact), influenţele exercitate de limba română, al doilea sistem pe care vorbitorii îl posedă ca bilingvi. Primul factor enumerat este şi cel mai important, de aceea îl vom examina mai amănunţit în continuare.

8. Acţiunea exercitată de consoane asupra vocalelor depinde de caracterul primelor. Ceea ce este de mult constatat pentru limba rusă standard rămîne valabil şi pentru graiurile ruseşti studiate de noi; în funcţie de natura consoanelor cu care vin în contact, vocalele îşi schimbă timbrul, înălţimea, intensitatea şi lungimea. Aceasta explică de ce, pe plan sintagmatic, sînt esenţiale orice variaţii ale vocalelor, căci, ignorînd elementele nefonematice, realitatea lingvistică nu poate fi descrisă în mod obiectiv. Pentru a fi posibilă degajarea elementelor limbii, trebuie studiate întîi elementele vorbirii în îmbinarea lor concretă, care este atît de diversă.

[10] Gh. Bolocan şi V. Nestorescu, *Фонологическая система липованского говора села Климэуць*, în RRL (1966), 4, p. 374.

Vom analiza poziţiile mai importante în care se realizează vocalele în cuvînt. Prin poziţie înţelegem o secvenţă sonoră pe axa sintagmatică. Vom avea în vedere următoarele situaţii:

vocalele la iniţială în poziţiile *at-*[11], *at'*;
vocalele în interiorul cuvîntului în poziţiile *-tat-*, *-tat'*, *-t'at*, *-t'at'*;
vocalele la finala cuvîntului în poziţiile *-ta*, *-t'a*.

3.1. La iniţială de cuvînt, înaintea consoanelor dure, vocalele îşi păstrează în cea mai mare măsură trăsăturile articulatorii specifice, prezentîndu-se deci mai puţin alterate din punct de vedere fonetic. Înaintea unei consoane moi, însă, articulaţia vocalelor se deplasează spre seria anterioară, în a doua parte a ţinutei lor ([ŭ], [o˙], [y˙]).

În graiurile studiate se întîlnesc destul de rar vocale la iniţială în poziţia *-at*.

Am înregistrat cîteva cazuri cu [a] iniţial, dar niciodată înainte de consoană moale. Frecvenţa redusă a lui [a] accentuat la iniţială de cuvînt se explică prin cauze de ordin lexical; chiar în limba rusă literară [a] se întîlneşte în această poziţie într-un număr restrîns de cuvinte, majoritatea dintre ele împrumuturi cu caracter livresc. Ca şi alte graiuri ruseşti, graiurile lipoveneşti moştenesc o situaţie mai veche, în care vocala [a] apărea la iniţială numai preiotată.

Iată puţinele cuvinte întîlnite în poziţia *-at*[12]: *am* (*B*), *áзбуку* (F), *áрмийа* (Bot, Man, MR, R, SIR), *áдъм* (P), *áwa* sau *áва* (în toate graiurile din Dobrogea), *ахнул* (Man), *áн γ 'ил* (G).

Nu am întîlnit nici un cuvînt cu vocala [e] la iniţială de cuvînt, deoarece aceasta este totdeauna precedată de *iot* (*ŭ*).

Vocalele [o] şi [y] sînt mai bine reprezentate în această poziţie. Totuşi, în unele graiuri, înaintea lui [o] şi [y], s-a dezvoltat un *в* protetic, sub influenţa graiurilor ucrainene înconjurătoare: *вон*, *вýхъ*, *вóстрый* etc.

Aceste forme coexistă de multe ori alături de cele fără proteza lui *в*, chiar la acelaşi vorbitor. Absenţa lui [o] şi [y] în poziţia *at-*, *at'* am remarcat-o într-un singur grai, anume la Climăuţi[13], localitate izolată într-o reţea de aşezări cu populaţie ucraineană. Mai atenuat, cu inconsecvenţe, regăsim acelaşi fenomen în graiurile din Dobrogea, în special în localităţile situate în Delta Dunării sau în jurul lacului Razelm.

În afară de aceasta, de multe ori locul cuvintelor avînd pe [o], [y] la iniţială l-au luat corespondentele ucrainene: *рóзум* pentru *ум*, *рáнък* pentru *утро* etc. Faptul acesta, corelat cu cel arătat mai sus, a dus la micşorarea sensibilă a numărului de cuvinte cu [o] şi [y] la iniţială.

Iată acum exemplele pentru [o]:

a) în poziţia *at-*: *óфцы*(Br, P, M, T), *óлу* < rom. *oală* (D, Man), *óсвыу* gen. pl. de la *асвá* „viespe" (G), *óба* (2M), *óранка* (Sl C), *óбува* (Sl R), *óбодъм* (Sv); notăm separat pe *óстрый* (*óстры*), întîlnit pe toată aria cercetată, cu excepţia localităţii Climăuţi, unde apare *вóстръй*;

[11] Prin *a* este desemnată orice vocală, prin *t* orice consoană dură, iar prin *t'* orice consoană moale.
[12] După exemplele date urmează, în paranteză, sigla localităţii respective.
[13] Gh. Bolocan şi V. Nestorescu, *art. cit.*, p. 368.

b) în poziția *at'-* : *óс'ин'*, exemplu comun tuturor graiurilor *óз'иръ*, (R), *óв'еш'и* (M), *óч'ин'* (B, C, D, Man, Sl C, Sl R).

Paralel cu acestea, am înregistrat adesea forme cu *в* protetic (labiodental sau bilabial) : *вóс'ин'* sau *óс'ин'* (Cl, Mh, Ch, R), *вóч'ин'* (C, Mh, (Man), *вон* (Man, Cl, P), *вóстрьй* (2 M).

Exemplele pentru [y] sînt ceva mai numeroase :

a) poziția *at-* :

ýдъч'ка (B, J, 2M, Mh, S, Sl C), *ýмн'ица* (2 M, T), *ýγлъў* (2 M), *ýγъл* (F), *ýγъл'* (Sl. C), *ýтъч'ка* (D, Mh, Man, R), *ýскъ* (P, Sl C), *ýск'и*, dar și *вýск'ийе* (M), *ýже* (C), *ум* (T), *ýмны* (Soc), *ýмных* (D), *ýмнъй* (L), *ýхъ* (Soc), *ýжас* (Bot), *ýксус*, dar și *вýксус* (C, Sv), *ýтръ* (comun tuturor graiurilor ; la Climăuți în locul acestui cuvînt se întrebuințează ucr. *рáнък*). Paralel cu acestea coexistă și forme cu *в* protetic : *вýдъч'ка* (2 M, J, S), *вýтръм* (Ch, P), *вýже* (Ch) ;

b) poziția *at'-* :

ýл'ица (cuvînt general pe toată aria), *ýлич'ка* (Br), *ýч'ица* (P, T), *ýч'у* (P), *ýч'уцъ* (Man), *ýл'ич'ку* < *ýлей* „știubei" (Ch), *ýм'иᵉр* (Man), *ýм'иᵉрла* (C).

Vocala [и] se întîlnește la inițială de cuvînt atît înaintea consoanelor dure, cît și înaintea consoanelor moi. În funcție de consoana următoare, [и] se realizează ca o vocală anterioară în poziție *at'-* [ӥ] și ca o vocală a cărei articulație se deplasează spre seria medială în poziția *at-*.

a) poziția *at-* :

úскра, *úнъч'и*, *úхн'ий* (cuvinte înregistrate în toate graiurile), *úγра* (Man, G, Cl), *úγър'* (Bot, G. P.), *úнши* (T, Soc), *úкры* „pulpa piciorului" (Sl C) ;

b) în poziția *at'-* :

úм'а și pronumele personal *úм'и*, înregistrate pe toată aria.

Pe baza celor expuse se poate trage concluzia că la inițială vocalele au, în general, o frecvență scăzută.

8.2. În poziția *-tat-* se întîlnesc vocalele seriei posterioare [o], [y], seriei centrale [ы], ca variantă a lui [и] după consoană dură, [ъ], ca variantă a lui [e] după consoanele *ж*, *ш*, *ц*, și vocala [a]. Articulația lor de bază nu suferă modificări.

[a]

a)[14] *хáта*, *бáба*, *брáвъ*, *храм*, *сáлъ*, *сабáка*, *дам*, *липавáн*, *сват*, *салдáт*, *барáн*, *мáлъ;*

b)[15] *скáжу*, *рыбáлка* (B), *рáнъ*, *брáзда* (Bot), *саγлáснъ шарáн* (Br P), *γáткы* (Br P) *плáун'а*, *дáже* (C), *мáтка*, *дáмн'эйə* (Ch), *стáва*, *л'евáда* (Cl), *паγáны*, *пáнск'и* (D), *однáкъвый*, *см'атáна* (L), *свáха*, *кáжен*, *бад͡жáк* (2 M) etc.

[o]

a) *дóбрьй*, *поп*, *харошъй*, *рот*, *двор*, *бок*, *укрóп*, *мост*, *стол;*

b) *сартóў* (B), *чиснóк*, *балóтъ* (Bot), *γатóвъй*, *ωос* (Br P), *в'аснóй*, *ацóў* (Br), *прóстъ*, *с'ад'мóвъ* (C), *парахóдъм*, *пóсуд* (Ch) *паγóда*, *м'астóў*

[14] La acest capitol vom trece sub a) exemple întîlnite pe toată aria cercetată. Vom nota timbrul vocalic suplimentar numai la această categorie de cuvinte.

[15] Pentru economie, sub b) sînt trecute exemple înregistrate izolat.

Cl), *шолк*, *шастóй* (D), *скарóдит'*, *пóснъй* (F), *γóлып*, *лóтка* (G), *лисóк*, *кадóлъч'ка* (J) etc.

[у]

a) *дýже*, *муш*, *нýжнъ*, *кум*, *кýхн'а*, *трýднъ*, *стул*, *пуп*, *шýпка;*

b) *γарбýс*, *саламýра* (Bot), *пýза*, *каωýн* (Br P), *вылътýк*, *п'атрýшка* (Br), *кýмушка*, *дýжъ* (C), *маγýна*, *матýла*, *закýска* (M), *саламýрч'ик*, *укýснъй* (P), *слýхът'*, *тýтуч'къ* (PN), *γалýшк'и*, *плýγъм* (R), *ч'аγýн*, etc. Numărul exemplelor cu [у] sau cu [о] în poziția *-tat-* este sensibil mărit în graiurile care aplică în mod consecvent proteza lui *в*.

[ы]

Situațiile în care apare [ы] după consoane dure, inclusiv șuierătoarele și *ц*, sînt numeroase.

Dăm cîteva exemple generale: *камыш*, *мылъ*, *γрып*, *карытъ*, *сыр*, *выръс*, *житъ*, *жирнъй*, *машина*, *цибýл'а*.

Sînt nesemnificative unele cazuri de pronunțare moale a șuierătoarei, care atunci este urmată de [и]: *ж'ин'ка* (Br), *маш'ина* (Sl C), *л^eаш'ийа* <rom. „leșie" (G).

[ъ]

Vocala [е] se realizează ca [ъ] în această poziție, după șuierătoare și *ц* dure, ca un sunet medial, apropiat de rom. *ă*.

a) *шест'*, *цéлъй* (*цéлы*) sau *цълый*, *цéрква;*

b) *цъpкy* (R), *църкова* (Cl), *цéпа* (Cl), *цéвъч'ка* (Man) *луцéрнъч'ка* (L).

8.3. Poziția *-tat'-* este similară cu precedenta, în sensul că se întîlnesc aceleași vocale, ; modificările suferite de prezența consoanei moi următoare se reflectă în deplasarea spre seria anterioară a vocalelor, mai ales în a doua parte a ținutei lor: [а·], [о·], [у·], [ы·].

[а]

a) *бá·т'ка*, *кравá·т'*, *кá·м'ин'*, *мá·л'ч'ик*, *мá·й* (<rom. *mai*, morfem al comparativului), *ихтá·р'*, *кра·й*, *м·ат'*, *жа·т'*;

b) *стáн'и^eт* (B), *дрáг'ина*, *клáйу* (Bot) *зб'ирáйу*, *плáт'йа* (Br P) *зáйцы*, *свáйба*, *шáл'ику* (Br), *матá'йут'*, *инá'йа*, *плáв'инскъйа* (C), *рáп'ица*, *трáп'илъс'*, *мáт'и^eн'к'и* (Ch), *паγлатáт'*, *Рáз'им* (= Razelm, nume cunoscut tuturor lipovenilor din Dobrogea), *т'игáйу* (Mh), *пáп'ерт'*, *тáйа* (Man) etc.

[о]

a) *пó·л'а*, *со·л'*, *бó·л'ше*, *аγó·н'*, *но·ч'*, *мо·й*, *хлó·п'иц;*

b) *сóл'иш*, *тóл'къ* (B), *жаркóв'йа*, *кóн'им'и* (Bot), *пóйэс*, *кóч'ка*, *папрóс'ут'* (Br P) *сóд'ица*, *в'аснóй* (Br), *м'идавóй*, *п'ир'инóс'ицъ* (Ch), *слабóй*, *γóр'а*, *д͡звóн'ут*, *хóд'и^eн* (Cl), *калóд'иц*, *γарóйу* (Soc), *м'ишóч'ик*, *γóр'къй* (*п'éр'иц γóр'къй*) *скóл'к'и* (Sv), *ωóз'им*, *пач'елóс'* (T) etc.

[у]

a) *кý·р'ица, пу·т', пý·л'а, кý·р'у, бý·д'им.*

Numărul cazurilor cu [у] în poziţia *-tat'-* este mult mărit în graiurile cuprinse în aria de sud, adică cele din Dobrogea, din Borduşani şi Brăiliţa Pisc, din cauza prezenţei lui *т'* la finală în conjugarea verbelor (*б'ирýт', дайýт'* etc.).

b) *рýч'ка, сýч'ица,* (B), *цибýл'а,* (Bot), *прин'есýт', шýл'ик, тýк'и* (= *только*) (Br P), *у кýч'и* (Br), *пачастýйт', б'арýт'* (C), *мýс'у, пахýч'эй* (R), *барбýн', пасýд'ина, кладýт'* (S), *прит'янýл'и, унýч'ка, пл'итýт', кýп'ут'* (Sl C) *какýйу,* etc.

[ы]

a) *вы́·п'ит', бы́·л'и, мъγары́·ч', ч'иты́·р'е* (sau *ч'аты́·р'е*);

b) *аγн'ены́йе* (Bot), *жы́з'н'а* (Br P), *пасы́п'им* (C), *решы́т', вы́л'ителa* (Ch), *вы́ч'ист'им* (F), *ды́н'а* „pepene" *иржы́т'* (G), *вы́л'ес, пал'евы́йе* (Mh), *аткры́л'и* (Man), *ты́йе,* (P), *памы́л'и* (R), *м'исны́йе* (Sl C), *быкавы́йе* (T) etc.

[е]

Vocala [е] apare relativ rar, şi atunci numai după *ж, ш, ц: харашéн'* (P), *харашéн'къ* (Man), *кашéл'* (Cl), *шéйа* (Br P), *шéйу* (Man), *плашéй* (L, Sl C), *преабражéн'ийа* (Man, Sl C, Sl R), *цеп'* (Bot), *цéбер* (T, Cl), *цéл'ина* (L).

La fel ca în poziţia *-tat-*, [е] în poziţia *-tat'-* se pronunţă ca [ъ], în special după consoana *ц*, al cărei caracter dur este mai pronunţat.

În poziţia analizată o excepţie o constituie prezenţa lui [е] în desinenţa *-ей*, la unele adjective sau pronume, situaţie în care se pronunţă ca [ъ] (*-ъй*), în toate graiurile, avînd trăsăturile unui sunet medial, foarte apropiat de *ă* sub accent din limba română. Faptul a mai fost semnalat în mod izolat [16].

În primul rînd trebuie remarcat că fenomenul este limitat numai la o categorie de adjective sau adjective pronominale, în cursul flexiunii la cazurile oblice ale singularului : *къл аднъ́й хáты* (Br), *к аднъ́й бáбы* Cl),*у аднъ́й хáт'е* (C, R, Sl C, M), *на крутъ́й γóрк'е* (Man), *у друγъ́й* (D, M), *у стáры сл'епъ́й* (Cl),*к мъладъ́'й* (Br, Man), *да тъ́й пар'é', у тъ́й хáт'и* (J), *какъ́й* (D), *закýск'и никакъ́й* (Man), *у вас'мъ́й клáс'е* (P N), *у шастъ́й* (R). Numai într-un singur caz am înregistrat pe *-ъй* la substantivele feminine cu tema în *-а* : *у вадъ́й тъ́й.*

Utilizarea paralelă, e drept, rară, şi a formelor cu desinenţa *-ей*, după consoană moale, ca *друγ'éй*(Sv), *у малад'éй, никак'éй* (2M), este o dovadă a faptului că avem a face aici cu o substituire generalizată a desinenţei [17] şi

[16] Maria Dumitrescu, *Наблюдения над фонетикой русских говоров на территории Румынии/село „Mila 23" добруджанской области/*, în „Romanoslavica" IX (1963), p. 220; Em. Vrabie, *Note asupra graiului rus de la Climăuţi (comuna Baineţ, raionul Rădăuţi, regiunea Suceava)*, în „Romanoslavica" XII (1963), p. 119; Gh. Bolocan şi V. Nestorescu, *op. cit.*, p. 369.

[17] În articolul Mariei Dumitrescu, citat mai sus, se consideră în mod eronat că este vorba despre desinenţa *-ой,* care ar fi trecut prin stadiile *-ый, -ъй* (p. 221).

că nu poate fi vorba de vreo influență străină[18]. Fenomenul este răspîndit pe întreaga arie a graiurilor lipovenești din România, iar prezența lui în graiurile rusești convergente este de multă vreme cunoscută. Explicațiile care s-au dat îi atribuie în majoritate un caracter intern, lucru care ni se pare important, deoarece ne ajută să precizăm că această trăsătură este proprie și nicidecum dobîndită în noile condiții de dezvoltare a graiurilor studiate.

Cuvintele notate mai sus, în care întîlnim pe [e] sub accent după consoană dură, sînt în mod invariabil aproape aceleași în fiecare grai, ceea ce ne dă dreptul să presupunem că dintr-un fenomen care altă dată a avut, probabil, o mai mare întindere au rămas doar unele forme lexicalizate. Existența lor are ca urmare pe plan fonetic marcarea unei poziții deosebite a vocalei [e] sub accent, în comparație cu sistemul fonetic al limbii ruse literare. Limitarea strictă a fenomenului nu a creat posibilitatea dezvoltării unei noi corelații de timbru consonantic înainte de [e], cum s-a întîmplat în alte graiuri rusești[19].

8.4. Aici vom examina la un loc pozițiile *-t'at-* și *-t'a*, întrucît în ambele articulația vocalelor suferă aceleași schimbări : vocalele posterioare și [a] își deplasează locul de articulare spre zona anterioară și spre palat, în prima fază a ținutei lor, ([·a], [·o], [·y]). În poziția *-t'at-*, vocalele anterioare își schimbă articulația în faza finală, apropiindu-se de vocalele din seria centrală [ъ], [ы], mai ales cînd sînt urmate de *л* dur. Situația celor două poziții este inegală, în sensul că pentru poziția *-t'a* cazurile înregistrate sînt mult mai puține. Una din cauze o reprezintă faptul că vocalele din seria posterioară au o frecvență redusă în poziția *-t'a*. Astfel, dacă în limba rusă vocala [y] apare după consoane moi, la finală de cuvînt, mai ales la formele de prezent ale indicativului verbelor cu terminația *-ить*, în graiurile lipovenești studiate este, de cele mai multe ori, neaccentuată: *кýп'у*, *л'ýб'у*, *кýр'у*, *γавóр'у* (rar și *γъвар'ý*), *хóч'у* (rar și *хач'ý*). Această distribuție deosebită a lui [y] mărește, în schimb, numărul situațiilor pe care le vom examina la poziția *-t'at'-*.

8.4.1. Vom exemplifica poziția *-t'at-* :

[a]

a) *р'·ат*, *м'·áсъ*, *ч'·ас*, *й·áма*, *ч'·áшка*, *ч'·áстъ;*

b) *нав'áжица* (B), *м'áхкъй*, *д'ир'ив'áнуйу* (Bot), *св'áтъ*, *кал'áска* (Br P), *ч'ан* (Br), *д'авъл*, *д'ив'áтъм*, *салар'áт* (C), *ч'ирв'áк*, *ч'ан* (Sl R), *цыпл'áт*, *ч'ич'áс*, *сад'áцъ* (Soc), *ч'áкън*, *п'áтъм* (Sv), *т'аск*, *п'ийáнъй*, *р'иб'áта* (T).

[e]

a) *йéтъ*, *л'ес*, *хл'еп*, *м'éстъ*, *хр'ест*, *л'éтъ*, *ат'ец ;*

b) *с'éтка*, *рéжут'* (B), *кал'éка*, *жал'éзу* (Bot), *ад'ет*, *зар'éзъл* (Br P), *п'éрвъ*, *хылад'éц*, *ч'итв'éрх* (Br), *γр'ем'éл*, *атр'éжут*, *па св'éцкъму* (Soc), *тар'éлка*, *зък'ип'éла* etc.

[18] *Ibidem*, p. 220 ; autoarea presupune o eventuală influență bulgărească în cazul apariției sunetului ъ (*e*) după consoane dure.

[19] N. N. Pšeniničnova, *Некоторые фонетико-морфологические особенности говоров к югу и юго-западу от онежского озера*, în ,,Очерки по фонетике северно-русских говоров'', Moscova, 1967, p. 132—133, unde sînt pe larg studiate condițiile de realizare a desinențelor *-ей*, *-ъй* în planul morfonologiei.

[и]

a) *ч' истъ, ад'ин, л'ис'ица, м'илъ, с'ила, вел'икъй;*

b) *дл'ӣнъй, пафтар'им, кодир'ишт'а* (B), *кънан'ица, л'ипъвыйе, дал'инка* (Bot), *варатн'ик, прастуд'илъс'* (Br P), *т'искав'ина* (Br), *п'ар'ина, н'итъч'ка* (C), *фат'ил, панаф'ида* (Sl R), *жан'их, карм'ил, ч'иγ'ир* (Soc), *л'ен'ивъйе, пълав'ина, сант'им* (T) etc.

[o]

a) *ав'·ос, ч'·орны, м'·от;*

b) *кр'уч'ок, нап'ир'от* (B), *жн'оца, м'ет'от,* (Bot), *т'ир'ош, бач'онък, з'ил'онъйа* (Br P), *зб'ар'ош, дал'окъ, бач'онък* (Br), *пан'ас'ом, д'ат'онък, ваз'м'ом* (C), *пч'олка, т'омнъ, с'ит'ор* sau *ас'ит'ор, в'инт'орнъйе* (Ch), *н'объ, н'объвы, твер'озы* (Sl C), *р'оф, д'ошъвъ* (Sl R), *зам'орзла, кал'оск'и, ражд'оны* etc.

[у]

Vocala [у] este cel mai slab reprezentată în această poziție. Una din cauzele apariției sale mai rare în graiurile lipovenești din Dobrogea (inclusiv Bordușani și Brăilița-Pisc) o constituie și faptul că verbele la persoana a III-a plural nu cunosc decît desinența *-йут'*.

În schimb, o situație avantajoasă din acest punct de vedere se constată în graiurile din Moldova, care au la verbe *т* dur în desinența persoanei a III-a plural, adică *-йут*.

a) *й·упка, ус'·удь, ш̄'·ука;*

b) *кат'уγа, л'убъ,* (Bot), *с'ивр'уγа* (Ch), *з'ум* (R), *пл'унул* (2 M), *см'айуца* (Man), *п'йут* (R), *кайук* (în toate graiurile din Dobrogea), *в'йун* (S, J, G, C), *ч'ухъйус'* (Sl C), *бр'укъх* (T).

8.4.2. Exemplificăm poziția *-t'a* :

[a]

a) *м'ин'·а, св'ин'·а, май·а, дн'·а, д'ер'·а* „rîu"<tc. *dere* (în toate graiurile din Dobrogea);

b) *зимл'а* (B), *н'ил'з'а, цар'а* (Bot), *д'ир'ив'а* (Br P), *з'амл'а, фынар'а, ахт'анбр'а* (Br), *д'ит'а* (C), *с'им'йа* (Ch), *зар'а, суд'йа* (Cl), *бр'ахн'а* (D), *кан'а* (F), *д'ир'ав'а* (G), *руγн'а,* dar și *руγн'а* (Sl C), *обруч'а* (Sl R), *з'амл'а, бр'ехн'а* (Soc), *пънъмар'а* (Sv), *св'еч'а* (T).

[e]

a) *адн'е, с'иᵉл'е, γн'изд'е, ус'е* (sau *фс'е*), *с'иб'е, м'ин'е, иш̄'е;*

b) *сп'ин'е, вайн'е* (Br), *ст'ин'е* (Bot, Cl, M, L, S), *у казан'е* (P), *пар'е* (R), *с'ирк'е* (în toate graiurile din Dobrogea), *в'идр'е* (Soc), *карм'е* (Sv), *у казн'е* (Sl C, Sl R), *б'ид'е* (T).

[и]

a) *адн'ú, пашл'ú, харч'ú, стар'ик'ú (стър'ик'ú);*

b) *хад'ú, з'имл'ú* (B, Br P), *ут'акл'ú, м'ин'ú* (Bot), *фынарú, з'еᵃмл'ú* (Br), *пр'ив'аз'ú, нырк'ú, γл'ад'ú* (C), *вад'ак'ú, в'итр'ак'ú* (Sl R), *сн'аγ'ú* (Soc), *л'ич'ú, пъсматр'ú* (Sv), *журавл'ú* (T).

[у]

a) *пай·ý, май·ý, стай·ý, з'имл'·ý* (în graiurile cu *ikanie*), *з'амл'·ý* (în graiurile cu *iakanie*) ;

b) *пл'ич'ý* (Bot), *с'им'йý* (Br P, L), *аγн'ý* (Cl), *расмач'ý* (D), *к'ип'ат'ý* (2 M), *аγн'у, дадж'ý* (Man, Cl) etc.

[o]

a) *ус'·ó (фс'·о), йей·ó (йай'·ó, ий·ó), пл'иᵉч'·ó* (în graiurile cu *ikanie*), *пл'ач'ó* (în graiurile cu *iakanie*), *б'иᵉл'йó* (în graiurile cu *ikanie*), *б'ал'й·ó* (în graiurile cu *iakanie).*

8.5. Poziția *-t'at'-* este aceea în care articulația vocalelor suferă cel mai mult acțiunea consoanelor, tot timpul duratei lor. Astfel, vocalele [e], [и] se pronunță mai închis, locul lor de formare deplasîndu-se mult spre seria anterioară : [и̂], [ê].

Vocalele posterioare și [a] își deplasează articulația spre seria medioanterioară sau chiar anterioară : [ä] [ö] [ӱ], căpătînd o coloratură palatală. Cel mai frecvent apare în această poziție vocala [e], care se pronunță ca un sunet intermediar între [e] și [и].

[a]

a) *п'äт', ап'äт', д'äд'а;*

b) *т'áн'еш,* (B), *уз'áл'и* (Bot), *з'áт'а, γл'ид'áт'* (Br P), *лъшад'áм'и* (Br), *п'áд'и, павал'áйу, йад'áт'* (C), *с'ел'áн'е, приγатавл'áйемс'ә* (G), *γар'ач'әйа, купл'áйу* (J), *дит'áм'и, пътр'абл'áйет* (Soc), *γл'ан'* (Sv), *γан'áл'и, п'ич'áт'* (T).

[e]

a) *в'ếч'ир, д'ếт'и, с'ếм', п'ếт', н'ид'ếл'а, д'ếр'ивъ, вр'ếм'а, м'ếс'иц (м'ếс'әц);*

b) *б'éр'ех, св'éр'ху* (B), *наγан'éн'ийе, тап'éр'* (Bot), *м'éл'къ, скар'éйе* (Br P), *ав'éч'ка* (Br), *в'éд'мъна, св'éч'ка* (Sl C), *р'éт'ка* „ridiche", *над'éт', лаўч'éй* (Sl), *пл'ит'éн', паст'éл', в'éд'ма* (Soc), *л'éб'ид'и, па з'éм'е* (Sv), *ихтар'éй, з'éл'иᵉн'* (T, Tl).

[и]

a) *п'и́т', с'и́л'нъ, ит'и́т', л'и́н', карм'и́т';*

b) *к'ип'úт'* (B), *рад'úл'ис', как'úйе* (Bot), *апр'úч', ск'ип'úт'* (BrP), *п'ир'с'ал'úл'ис', н'úр'ишт'а* < rom. dial. *niriște* „miriște" (Br), *л'ис'úч'ка, хад'úл'и* (Sl R), *фам'úл'ийа* (Soc), *хамс'ийа, пасматр'úт'а* (Sv), *сад'úт'а, рас̄ел'úл'ис'* (T).

[o]

a) *ид'öт'е* (*ид'öт'а*), *дайöт'е* (*дайöт'а*);

b) *б'ир'óт'* (sau *б'ар'óт'* în graiurile cu *iakanie*), *тк'от'*, *дайóт'* (în toate graiurile din aria „sudică", menţionată anterior), *ап'óн'ки* (F), *баджач'óч'ик* (2 M), *пл'ит'óн'к'и* (Sl R), *б'ар'óт'ес'* (Soc).

[y]

a) *л'ӱб'у*, *ч'ӱт'*, *л'ӱд'и*;

b) *в'ис'ел'ýс'*, (Bot), *бр'ýк'и* (C), *γар'ýйу* (C, L), *л'ýл'ка*, *см'айýс'*, *ст'ýд'ин'* (Cl, Soc), *л'ут'* (2 M), *п'йут'* (Sl C, Sl R), *с'авр'ýγ'и* (S).

8.5.1. În graiurile din aria sudică, datorită lui *m'* din desinenţa verbelor la persoana a III-a singular şi plural, apar numeroase cazuri în plus pentru poziţia analizată: *пъйад'áт'*, *с'ик'óт'* (*с'ак'ó'т'*) etc., în comparaţie cu graiurile din aria de nord (din Moldova), în care, ca şi în limba literară, verbele cunosc numai *m* dur în desinenţele verbale.

8.6. Poziţia finală *-ta* este asemănătoare fonetic cu *-at* şi *-tat*, vocalele nemanifestînd schimbări demne de remarcat. Spre deosebire de cele două poziţii cu care poate fi comparată, în poziţia *-at* se întîlnesc numai vocalele din seria posterioară [o], [y], din seria centrală [ы] şi [a].

[a]

a) *вадá*, *казá*, *з'имá*, *аднá*;

б) *таγдá* (B), *палынá*, *ск'и^е^рдá* (Bot), *ст'инá*, *с'им'инá* (Br P), *п'ен'кí*, *ч'исá*, *в'аснá* (Br), *дахтарá*, *барадá* (C), *γлыб'инá*, *с'астрá* (D), *ст'аклá*, (F), *шъранá*, *γрузавá*, *асвá* (G) etc.

[o]

a) *аднó*, *в'инó*, *харашó* (*хърашó*);

b) *аднаωó* (B), *ирмó*, *ръжаштвó* (Bot), *с'илó*, *н'ич'ивó* (Br P), *дамнó*, *ч'авó* (Br), *в'адрó*, *р'им'еслó* (C), *в'идрó*, *в'ислó* (Ch), *в'адрó*, *п'атнó* (Cl), *даўнó*, *з'арнó* (D), *уфс'е^а^вó п'атнó*, *в'анцó* (Man), *γн'издó*, *йейцó* (M), *малакó*, *йейцо* (P) etc.

a) *γадý*, *пр'идý*, *бъранý*, *вадý*;

б) *γлыб'инý* (Bot), *пр'ин'исý*, *у карч'мý* (Br P), *у л'е^а^сý*, *п'аскý* (Br P), *жанý*, *маγý* (C), *т'иплатý*, *сн'иγý* (Ch), *сталý*, *н'асý* (Cl), *б'и^е^'γý*, *падайдý* (Sl C), *садý* (Sl R) *кумý*, *м'ашкý* (Soc), *камушý*, *л'и^е^сý* (S), *саб'ирý*, *красатý* (T) etc.

[ы]

a) *снапы́*, *вады́*, *сталы́*;

б) *диды́* (B), *кады́*, *пасталы́* (Bot), *каωуны́*, *γарбузы́* (Br P), *γурбузы́*, *цв'аты́* (Br), *вышины́*, *разнаты́*, *в'ербы́* (Ch), *хаты́*, *γрыбы́* (Cl), *тады́* (D), *штаны́* (F), *д'ады́* (G), *γалупцы́* (J), *с'астры́* (L), *скапцы́* (2 M), *в'асны́*, *аны́* (Man) etc.

9. Faptele mai sus prezentate pot fi sistematizate în următorul tabel, care ilustrează schimbările suferite de vocalele accentuate :

Vocale sub accent	La inițiala cuvîntului		După consoane dure			După consoane moi		
			La mijlocul cuvîntului		La finala cuvîntului	La mijlocul cuvîntului		La finala cuvîntului
	1	2	3	4	5	6	7	8
	at-	at′-	-tat-	-tat′-	-ta	-t′at-	-t′at′-	-t′a
и	и	и̂	ы	ы′	ы	и	и̂	и
e	—	—	e(ъ)	e(ъ)	—	e	ê	e
a	a	—	a	a·	a	·a	ä	·a
o	o	o·	o	o·	o	·o	ö	·o
у	у	у·	у	у·	у	·у	ÿ	·у

Cele opt poziții cuprinse în tabel pot fi reduse la patru pentru vocalele [a], [o], [у] :

$$a\begin{cases}A_1 = a_1 + a_3 + a_5\\ A_2 = a_4\\ A_3 = a_6 + a_8\\ A_4 = a_7\end{cases}\qquad o\begin{cases}O_1 = o_1 + o_3 + o_5\\ O_2 = o_2 + o_4\\ O_3 = o_6 + o_8\\ O_4 = o_7\end{cases}$$

$$y\begin{cases}y_1 = y_1 + y_3 + y_5\\ y_2 = y_2 + y_4\\ y_3 = y_6 + y_8\\ y_4 = y_7\end{cases}$$

Prin simplificarea schemei, obținem următoarele poziții :

$$\begin{matrix}A_1 & A_2 & A_3 & A_4\\ O_1 & O_2 & O_3 & O_4\\ y_1 & y_2 & y_3 & y_4\end{matrix}$$

În pozițiile A_1, O_1, y_1, vocala manifestă cea mai slabă dependență față de vecinătatea consonantică. În celelalte trei poziții apare în mod mai clar influența exercitată de acțiunea consoanelor asupra caracterului vocalelor : în pozițiile A_2, O_2, y_2 și A_3, O_3, y_3 articulația vocalelor se schimbă fie numai în prima fază a duratei lor (A_2, O_2, y_2), fie numai în a doua parte (A_3, O_3, y_3) ; cele mai evidente modificări ale vocalelor cauzate de anturajul consonantic se constată în pozițiile A_4, O_4, y_4.

Din schema dată se poate observa că, în graiurile studiate, vocalele din seriile centrală și posterioară au tendința de a se apropia de zona cen-

trală în trei dintre poziţiile analizate (*-t'a*, *-t'at-*, *-t'at'-*). În schimb, vocalele din seria anterioară numai în două poziţii tind să se articuleze spre zona centrală (pentru [и] poziţiile *-at'*, *-t'at'-*, iar pentru [e] poziţia *-t'at'-*). Realizarea lui [e] ca [ъ] se întîlneşte în poziţiile *-tat-* şi *-tat'-*, cele mai slab condiţionate de vecinătatea consoanelor. Prezenţa lui [ъ] în ultima dintre ele nu se explică fonetic [20].

10. Punînd în comparaţie tabelul nostru de la p. 154 cu cel dat pentru limba rusă literară de R. I. Avanesov [21] avem prilejul să facem unele deosebiri şi asemănări :

a) Poziţiile *-t'at-* şi *-t'a-* pot fi unite, în timp ce poziţiile *-tat-* şi *-ta* trebuie considerate separat, deoarece consemnează un fapt necunoscut limbii literare, anume realizarea lui [e] ca [ъ].

b) În limba literară, în poziţiile *-at*, *-at'* sînt posibile toate vocalele, dar în graiurile cercetate se întîlnesc 4 vocale în poziţia *-at* şi 3 vocale în poziţia *-at'*. Cauza principală a slabei lor frecvenţe la iniţiala cuvîntului o constituie preiotarea lui [e]; trebuie reţinute aici şi cauzele de ordin lexical de care am vorbit anterior, precum şi o altă explicaţie fonetică, aceea a protezei lui *в*, ca influenţă ucraineană.

c) În poziţiile *-tat-* şi *-tat'* trebuie remarcată prezenţa lui [ъ], alofon al lui [e]. Atrage în mod deosebit atenţia poziţia *-tat'-*, în care am întîlnit pe [ъ] în unele desinenţe adjectivale şi pronominale.

d) Ultimele trei poziţii din tabelul nostru nu manifestă nici o deosebire esenţială faţă de cele corespunzătoare (V şi VI) din tabelul amintit mai sus pentru limba literară.

11. Analiza concretă a faptelor de limbă făcută în paragrafele anterioare arată că în graiurile cercetate există pentru poziţia sub accent următoarele variante vocalice :

/a/ = [a], [·a], [a·], [ä]

/o/ = [o], [·o], [o·], [ö]

/e/ = [e], [ê], [ъ]

/y/ = [y], [·y], [y·], [ÿ]

/и/ = [и], [и̂], [ы·] [ы]

Deplasarea articulaţiei de bază a vocalelor este totdeauna cerută de anturajul consonantic ; fiind determinată poziţional şi avînd deci un caracter condiţionat, zona de articulare nu poate constitui o trăsătură distinctivă. Cu alte cuvinte, sunete ca [·a], [a·] şi [ä] se află în variaţie liberă, nu sînt unităţi de sine stătătoare şi trebuie supuse unui proces de identificare sintagmatică [22].

[20] Cf. L. E. Kalnyn', *Развитие категории твердости и мягкости в русском языке*, în ,,Ученные записки Института славяноведения", Moscova, 1956, p. 168.

[21] R. I. Avanesov, *Фонетика...*, p. 98.

[22] N. S. Trubetzkoy, *Основы фонологии*, Moscova, 1960, p. 53; G. Gleason, *Введение в дескриптивную лингвистику*, Moscova, 1959, cap. XII, par. 8; V. A. Uspenskij, *Одна модель для понятия фонемы*, în ,,Вопросы языкознания'' (1964), 6, p. 45.

Pozițiile analizate în care apar vocalele în diverse îmbinări ne dau posibilitatea de a face o generalizare a unităților sonore realizate diferențiat în fluxul vorbirii. Această operație se poate face tocmai datorită capacității de îmbinare a vocalelor cu alte sunete, capacitate care asigură caracterul sistematic al limbii. Vom porni de la principiul „nonidentității prezumtive" [23], potrivit căruia oricare două sunete pot fi considerate ca unități distincte, cu condiția să nu fie posibilă dovedirea identității lor.

Ținînd seama de cele de mai sus, vom defini unitățile vocalice în funcție de trăsăturile lor pertinente : gradul de deschidere și caracterul labial-nonlabial. Pentru identificarea lor vom aplica metoda perechilor minimale, care ni se pare suficient de sigură.

Variantele de bază ale vocalelor considerate funcționează ca elemente comutabile, în virtutea trăsăturilor lor diferențiale, așa cum demonstrează exemplele următoare (comune tuturor graiurilor anchetate) :

/a/~/e/:	*п'ат'*	„cinci"	~ *п'ет'*	„a cînta"
	ч'аст'	„parte"	~ *ч'ест'*	„cinste"
	ус'á	„toată"	~ *ус'é*	„toți (toate)"
/a/~/и/	*ч'áстъ*	„des"	~ *ч'úстъ*	„curat"
	п'ат'	„cinci"	~ *п'ит'*	„a bea"
	мáлъ	„puțin"	~ *мылъ*	„săpun"
	мат'	„1. mamă ; 2. a avea"	~ *мыт'*	„a se spăla"
	жат'	„a secera"	~ *жит'*	„a trăi"
	дам	„voi da"	~ *дым*	„fum"
/e/~/и/:	*п'ет'*	„a cînta"	~ *пит'*	„a bea"
	с'éла	„ședea"	~ *с'úла*	„putere"
	л'ен'	„lene"	~ *л'ин'*	„lin"
/a/~/o/:	*край*	„ținut, parte"	~ *крой*	„1. croială ; 2. croiește!"
	раТ [24]	„bucuros"	~ *роТ*	„1. fel ; 2. neam ; 3. fruct ; 4. gură".

Întrucît schimbările din planul expresiei atrag după sine, în perechile minimale de mai sus, schimbări în planul conținutului, reiese că segmentele comutate /a/, /o/, /e/, /у/, /и/ sînt foneme. Precizăm că acest inventar este mai redus în poziția slabă a vocalelor (în afara accentului), în funcție de tipul de vocalism protonic căruia aparține graiul [25].

12. În comparație cu sistemul fonologic al limbii ruse standard sistemul vocalic sub accent al graiurilor lipovenești nu manifestă deosebiri de inventar. Distribuția și relațiile vocalelor cu alte unități sonore marchează însă unele particularități, pe care le-am consemnat anterior. Prin cîteva din acestea, cum ar fi *e* după consoane dure în desinența *-ъй*, formele cu *в* protetic (ca să nu amintim alte fapte mai numeroase și mai convingătoare din vocalismul neaccentuat), graiurile lipovenești se înscriu în aria dialectală velicorusă de sud [26].

[23] M. V. Panov, *Русская фонетика*, Moscova, 1967, p. 56.

[24] Prin literă majusculă notăm aici arhifonemul rezultat din neutralizarea opoziției de sonoritate.

[25] V. Nestorescu, *art. cit.*, p. 256–257.

[26] K. F. Zaharova, V. G. Orlova, *Диалектное членение русского языка*, Moscova, 1970, p. 97 și harta 16 ; E. Vrabie, *Место славянских говоров на территории РНР в системе славянских языков и их значение для славянской диалектологии*, în „Romanoslavica" IX (1963), p. 197–198.

Система ударного вокализма липованских говоров в Румынии

(Резюме)

Настоящая работа описывает ударный вокализм липованских говоров, находящихся на территории Румынии. Языковые данные, на которые опирается автор, — результат опросов, проведенных в течение ряда лет. Бо́льшая часть диалектного материала сохраняется в фоноархиве славянских говоров при Институте лингвистики.

В первой части работы дается подробный анализ многообразных реализаций гласных в зависимости от твердости и мягкости согласных. Сравнение с русским стандартным языком или с русскими говорами дает возможность привлечь внимание на некоторые частные явления. Например в позиции *-tat-* и *-tat'-* отмечены случаи наличия варианта ъ вместо *e*. В противоположности от других русских говоров употребление гласного ударного *e* после твердого согласного не привело к появлению новой корелляции твердости ∼ мягкости перед *e*.

В дальнейшем устанавливается фонологическая система данных говоров, ничем не отличающихся от системы русского стандартного языка. В результате разбора богатого материала автор приходит к выводу, что липованские говоры принадлежат к ареалу южно-великорусских говоров.

Decembrie 1974

Institutul de lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

INFLUENȚE ROMÂNEȘTI ÎN *Abecedarul* BULGĂRESC AL LUI PETĂR BERON (BRAȘOV, 1824)

Cu prilejul diferitelor jubilee revine mereu în atenția cercetătorilor limba cunoscutei lucrări de la începuturile literaturii bulgare moderne *Riben bukvar*, tipărită de Petăr Beron, în 1824, la Brașov [1]. Particularitățile de expresie ale acestei cărțulii, care este prima în procesul de formare, timp de mai multe decenii, a limbii bulgare literare moderne, continuă să rețină și în prezent atenția cercetătorilor, deoarece în ea se remarcă elemente și fenomene deosebit de interesante.

În cele ce urmează vom încerca să relevăm unele trăsături lingvistice ale acestei opere de vază, care, după părerea noastră, se datoresc influenței limbii române. Aceste elemente, după cum vom vedea, nu sînt întîmplătoare; ele au apărut și se explică altfel decît prin simplul contact între limbile bulgară și română sau prin traducerea din limba română.

Trebuie să subliniem însă faptul că această influență nu și-a găsit loc întotdeauna în dezvoltarea ulterioară a limbii literare. Cristalizîndu-se abia atunci și nestabilită pe deplin, norma limbii literare bulgare a suferit o puternică influență din partea atmosferei lingvistice în care trăia autorul *Abecedarului*. În momentul cînd își tipărea opera, eminentul cărturar știa bine românește [2], deoarece se afla printre români deja de 7 ani (din 1817).

Este bine stabilit faptul că P. Beron cunoștea bine lucrări românești de pedagogie și unele manuale (îndeosebi abecedarele românești de pe atunci) [3]. În ultimul timp, C. Velichi a precizat destul de exact că, pentru alcătuirea abecedarului său, P. Beron a folosit abecedare românești, iar partea a doua a lucrării sale este aproape în întregime preluată dintr-o lucrare a lui D. Darvaris (în limba greacă). P. Beron a introdus o serie de schimbări, a renunțat la unele bucăți de lectură, a simplificat o serie de pasaje etc. [4].

Trebuie să relevăm un fapt foarte interesant: dintre cărturarii bulgari din perioada renașterii care au trăit și activat în România, Petăr Beron folosește, poate, cel mai puțin elemente

[1] Acestui prim abecedar în limba bulgară modernă i s-a zis ,,Рибен букварˮ (Abecedarul cu pește), întrucît avea ca emblemă un pește. Vezi, de exemplu, Ив. Карановски, *Езикът на ,,Букваряˮ на д-р П. Берон*, în ,,Тракияˮ, IV, nr. 123 din 7 decembrie 1924; М. Въгленов, *Филологжките занимания и възгледи на д-р Петър Берон*, în ,,Български езикˮ, IX, 1959, 2, p. 141—153; Л. Андрейчин, *Езикът на ,,Рибния букварˮ и българският книжовен език*, în ,,Български езикˮ, XIV, 1964, 2—3, p. 101—105; Р. Ницолова, *Из синтаксиса на ,,Рибния букварˮ от Петър Берон*, ibidem, p. 105—120; Л. Андрейчин, *Езикът на Бероновия буквар и някои норми на българския книжовен език*, în ,,Български езикˮ, XXI, 1971, 5, p. 417—419; Р. Русинов, *Някои наблюдения върху езика на Рибния буквар от Петър Берон*, ibidem, p. 420—426.

[2] Biografii săi subliniază: ,,În timpul șederii sale la Brașov, Petăr Beron a absolvit învățămîntul mediu clasic. El și-a însușit bine limba greacă veche și modernă, de asemenea literatura greacă, apoi limbile latină, română, franceză și germanăˮ. (Vezi М. Гечев, *Биографични бележки*, în *Сборник Петър Берон. Изследвания и материали*, Sofia, 1962, p. 11.)

[3] Vezi В. Пундев, *Рибният буквар*, în ,,Списание на БАНˮ, nr. XIII, p. 72; Al. Iordan, *Dr. Petre Beron și primul bukvar bulgar*, în ,,Timoculˮ, București, cartea II—III, 1943, p. 6.

[4] Vezi К. Велики, *Ролята на българската емиграция за културното възраждане на българите през периода 1800—1840 г.*, în ,,Славянска филологияˮ, V, 1963, p. 188.

lexicale româneşti. Acest lucru se datorează, desigur, tematicii deosebite a lucrării sale. Vom trece în revistă majoritatea acestor elemente, care, de fapt, au fost discutate deja în unele cercetări mai vechi[5].

Se poate menţiona, în primul rînd, folosirea adverbului *mai* pentru formarea comparativului: а които рѣчи сѧ видѣха *май* мăчны гꙋдихъ ги приградени и тꙋрски (p. 3)[1]; въ крака-та *май* не прилича защо сă съ долги прăсти (p. 95).

оулей (< rom. *ulei*) este folosit în paranteză ca explicaţie pentru bg. *масло*: Ачи семѧ-то мꙋ правѧтъ масло (*оулей*, p. 94).

АрЇθметЇка (cf. rom. *aritmetică*): Въ тăзи кăса *АрЇθметЇка* не написахъ правила ами токѡ примѣри (p. 133).

Тvпарѧтъ сѧ 'печатат се' (< rom. *a se tipări*): Да сѧ *тvпраѧтъ* на нашъ ѧзыкъ. Дрꙋги полезни книги да сѧ *тꙋпарѧтъ*. На нашЇат простъ ѧзыкъ да сѧ *тvпарѧтъ* (p. 141).

Тvпарь 'печат' (< rom. *tipar*): Молѧ оучители-тѣ да попарвѧтъ съ перо-то гдѣ видѧтъ прегрешенЇѧ ѡт *тvпарь-атъ* въ таѧ книжка (p. 144).

Atrag atenţia, de asemenea, o serie de denumiri geografice, pe care P. Beron le împrumută din limba română: *Франца* (< rom. *Franţa*, p. 23, cf. bulg. lit. *Франция*); *Лондра* (< rom. *Londra*, p. 24, cf. bulg. lit. *Лондон*).

Acestea sînt împrumuturile directe din limba română în *Abecedar*. Numărul mic al elementelor lexicale româneşti se explică, desigur, prin tematica lucrării, care nu atinge probleme ale vieţii social-politice; se pare că inventarul lexical al limbii bulgare de pe atunci era suficient pentru a exprima conţinutul abordat de autor. Faptul că în *Abecedar* terminologia neologică internaţională este şi ea restrînsă confirmă ideea enunţată mai sus.

În *Abecedar* se simte însă şi o influenţă românească mai profundă, mai fină, care nu este m a t e r i a l ă, ci ţine de categoria s t r u c t u r ă - m o d e l. O serie de construcţii sintactice şi de sensuri ale unor cuvinte calchiate, care nu sînt întîmplătoare în structura lucrării, repetă acest tip de influenţă românească.

Deosebit de caracteristice pentru sintaxa *Abecedarului* sînt construcţiile de tipul: *substantiv articulat + pronume posesiv*. Reproducem aproape toate cazurile cu această construcţie: Въ *тѣло-то наше* сѧ намиратъ двѣста и четиридесѧть коккали (p. 125). Ачи като сѧ завăрнатъ камто *очи-тѣ наши* виждать ны сѧ дагă (p. 132). И придꙋмаха *белберь-атъ неговъ* съ пары да го заколи (p. 72). Чи когато брăсналъ *господарѧ неговъ* (p. 96). Това като чꙋха *прЇѧтели-тѣ негови* прибраха сѧ при него (p. 61). Все развалѧтъ и *приграды-тѣ негови* (p. 122). Кăкъ можи человѣкъ да соверши благополүчнѡ *живот-атъ свой* (p. 43). Кажат чи това птиче крый *глава-та своѧ* въ дребак-атъ (p. 110). Здравы-атъ треба да променꙋва частѡ *живенЇе-то свое* (p. 128). Крисъ оуведе Сѡлѡна въ *сокровище-то свой* и мꙋ каза (p. 83). Кăкъ да пази человѣкъ *здравЇе-то свое* (p. 128). Правѧтъ *кăщи-тѣ свой* (p. 105). Ачи тăи ги насипвать въ *житницы-тѣ свой* (p. 121). Забꙋлѧ тогази очи-тѣ и *рацѣ-тѣ свои* (p. 119). Валѧтъ съ оуста-та и съ *крака-та свои* (p. 113). Хранѧтъ *пилета-та свои*, додѣ тЇи станатъ довольни да сѧ хранѧтъ сами (p. 111). Да сѧ види сăсъ жена-та и *чада-та свои*

[5] Б. Симеонов, *Влиянието на румънския език върху езика на българските възрожденци и революционери- емигранти*, în „Cercetări de lingvistică", III, 1958, Supliment, p. 455—456; vezi C. Velichi, *op. cit.*, p. 109.

[6] Cifra indicată după exemple arată paginile după ediţia fototipică (îngrijită de Ст. Стойков, în 1964): *Букварь съ различны поꙋченЇѧ, собрани ѡт Петра Х. Беровича. За болгарски-тѣ оучилища. Печата сѧ сăсъ помощь-тă г. Антоньова Іѡанновича. Въ годѣ 1824.*

(p. 81). Не врăщаше никого оускорбена ѡт *палати-тѣ свой* (p. 74). Попита *оученицы-тѣ свои* (p. 65). Сѡкратъ дѫмаше на *оученицы-тѣ свои* да сѧ оуглѣдвать частѡ (p. 64). Белкимъ сторихъ нѣкой Ѕло: рече на *прїѧтели-тѣ свои* (p. 47). А *бойăтъ тѣхенъ* сѧ подига заради нѣкоѧ полѧна (p. 103). Единъ день изведе ги *оучитель-атъ тѣхенъ* изъ град-ăтъ (p. 90). Додѣ тăи работѧтъ пчелы-тѣ, *царица-та тѣхна* тича врѣдъ та глѣда сама кой какво работи (p. 118). И *бащи-тѣ тѣхни* ще ти придадăтъ град-ăтъ (p. 90). Които придавать на мои-тѣ рацѣ *родители-тѣ тѣхни* (p. 4).

Trebuie să evidențiem însă în mod deosebit faptul că în text se întîlnesc și cazuri în care construcțiilor de mai sus le corespund construcții obișnuite pentru limba bulgară, alcătuite din forme articulate ale pronumelui posesiv și substantive nearticulate, ca :
Ты си по горенъ ѡт мене съ *твоѧ-та мѫдрость* (p. 86). Щото сă подъ *моѧ-та власть*. Той царѫва сăсъ *свой-атъ оумъ* (p. 125). Онзи да воспрїемни *негов-ашъ долгъ* (p. 79). Става полезенъ и за *наше-то тѣло* и *наша-та дѫша* (p. 95). Чѫдна е *тѣхна-та чистота* (p. 118).

Ambele tipuri de construcții sînt, ca sens, absolut identice. Nu se poate stabili dacă aceasta nu este cumva o manieră stilistică specifică autorului. Oricum, primul model se datorește influenței românești. În *Gramatica limbii române* se subliniază că, atunci cînd substantivul determinat este la singular, la cazul genitiv și dativ, atunci posesivul este în mod obligatoriu postpus față de substantiv. De exemplu : ,,Grămădit într-un colț al *vagonului său*'' [7].

Și în alte cazuri de contact între bulgară și română există construcții de acest fel. De exemplu, în traducerea *Alexandriei* din limba română în bulgară (din 1816), K. Mirčev observă : ,,O altă particularitate sintactică, frecventă, dar nu absolută, este folosirea pronumelor posesive și a adjectivelor posesive după substantivul la care ele se referă'' ; el citează multe exemple de tipul : *воиската негова*; сасъ *силата твоя* и сасъ *царството твое*; заради *мощїата наша* etc. [8], fără să indice acest model sintactic ca fiind o influență românească. Atrage atenția faptul că această traducere a *Alexandriei* a fost efectuată aproape în același timp în care P. Beron și-a compus *Abecedarul* său. Semnificativ ni se pare că asemenea construcții sînt caracteristice și pentru dialectul bulgar din Banat, în care însă atît substantivul, cît și pronumele posesiv postpozițional sînt articulate : И пукàзал на *другáрката нéгувата* злàтуту. Стѝга чèк' ду търпèзата със *ръкъ̀та нèгувата*. Са душлы́ на *брàйк'ете муйѐте* двѐте мòнчета. *Пòткатa нèгеата* и гулѐма. Лесы́цата и зъ̀ла *питѐла нàша* [9].

Incontestabil că una dintre cele mai caracteristice trăsături sintactice din limba *Abecedarului* este prezența construcțiilor de tipul *adjectiv articulat + pronume demonstrativ + substantiv* : ТЇи сѧ за[с]мѣха за *оумна-та тăзи* молба (p. 59). *Голѣмо-то това* птиче не може да фăркне (p. 109). Нито да проболѧрѣѧ ѡт *свѧто-то това дѣло* (p. 4). *Сгастѧвать* сѧ *мокры-тѣ тѣзи* пары и ставатъ на капки (p. 131). *Двамата тѣзи* прЇѧтели сѧ показаха достойни (p. 79). Ще имъ сторѧ по голѣмо Ѕло ѡт *оумразны-атъ онзи* оучитель (p. 4). Тогази изваждать *сладкЇ-атъ онзи* медъ та го наливатъ въ тѣхъ (p. 117).

Există un caz în care, în loc de pronumele demonstrativ, este folosită forma de acuzativ a pronumelui personal, dar tot postpus față de adjectivul articulat : И го дарже презъ *сичка-та неѧ* година (p. 61).

[7] *Gramatica limbii române*, vol. II, ed. a II-a București, 1963, p. 438.

[8] К. Мирчев, *Още една новобългарска Александрия от началото на XIX в.*, ,,Годишник на Софийския университет, Историко-филологически факултет, vol. XLIII 1947, p. 14.

[9] Ст. Стойков, *Банатският говор*. Трудове по българска диалектология, nr. 3, Sofia, 1967, p. 327. Autorul nu indică faptul că asemenea model de topică se datorează influenței românești.

Foarte rar se întîlnesc în *Abecedar* construcţii în care pronumele demonstrativ să stea înaintea substantivului: Видите ли, ѡ мѫжїе лакедемонѧни, *тѣзи двѣ-тѣ* кѫче-та (p. 70).

Şi acest model se datorează influenţei româneşti, deşi el diferă întrucîtva de construcţiile româneşti respective. În română avem *substantiv articulat + demonstrativ (omul acesta)*. Esenţial este faptul că în ambele limbi demonstrativul este situat *după forma articulată*. Conform regulilor sintaxei bulgare, forma articulată stă totdeauna la început de sintagmă, adică ea este cea de care se ataşează articolul: къща*та* — бяла*та* къща — близка*та* бяла къща — първа*та* близка бяла къща etc. Din exemplele de mai sus, spicuite din *Abecedar*, rezultă o anumită exprimare pleonastică a determinării: printr-un adjectiv articulat şi printr-un pronume demonstrativ. Tocmai în acest fenomen vedem manifestarea unei influenţe sintactice româneşti.

Asemenea construcţii sînt, dealtfel, caracteristice şi pentru dialectele bulgarilor bilingvi din România: Па уд *лàдата унàс* изл'àза й шèрпы и балаỳри [10]. *Стàрийа тòс* чел̀ек, и кàзал. Иднѐш *гъсáка тòс* и утшѐл у дулѐ [11]. Aici avem, de fapt, un model identic cu cel din limba română *(substantiv articulat + demonstrativ)*.

Frecventa postpunere a atributului acordat (adjectival) în limba *Abecedarului* poate fi interpretată, de asemenea, ca o influenţă românească: Намира сѧ въ Африка и въ Асїа и по *острове-тѣ околни* (p. 98). И изважда малко *трева сѫха* (p. 104). Ѡт *топлина-та солнечна* (p. 111). *Корени древенни* (p. 108).

Trebuie să arătăm însă că în *Abecedar* se întîlnesc foarte des atribute acordate prepuse: Тамъ сѣди *безсмертна-та наша дѫша* (p. 123—124). По *топли-тѣ мѣста* ꙗйца-та сѧ измѫтѧтъ сами ѿт топлина-та солнечна (p. 111) etc.

Există o serie de cazuri de postpunere a atributului acordat, în care se observă însă o izolare; ele nu pot fi considerate rezultat al influenţei româneşti: Сносѧтъ ꙗйца ꙗгки и голѣми (p. 110). Има твърдѣ голѣма глава и оуста, зѫби дебели и толькози ꙗгки . . . очи и оуши малки, а ноздри (носны дѫпки) голѣми и широки, вратъ твърдѣ дебелъ, крака кѫси и малки съ четыри ногти, оупашка кѫса и дебела, малко косми, или и совсѣмъ голъ, кожа черна и толькози дебела щото нити крѫшѫмъ може да ѧ примине (p. 108).

Lipsa formei *нямам* (formă sintetică negativă a verbului *имам*) şi prezenţa, în schimb, a unei forme analitice negative *не имам* nu se datoresc unei particularităţi a dialectului bulgar din Kotel, orăşelul natal al lui P. Beron. În întreg textul *Abecedarului* forma *нема* se foloseşte numai o singură dată: Безѫменъ ли е та молчи или *нема* що да рече (p. 47). În toate celelalte cazuri întîlnim forma analitică negativă cu particula *не*: Защо виждатъ и щото *не имашъ* (p. 49). Той и рече чи не е возможно това защо *не има* крела (p. 53). Сичко-то имашъ, ѡ врано тѫкѫ оумъ *не имашъ* (p. 56). Един-атъ не видѧше, а другї-атъ *не имаше* крака (p. 57). *Не имаше* сѫсъ що да живѣй (p. 68). Той *не имаше* никого да мѫ помогни (p. 86). Иматъ ѧзыкъ, а той *не има* (p. 107). Тїи *не иматъ* жело (p. 116). Може да познай чи *не има* дрѫго созданїе на земѧ-та по изрѧдно (p. 122). Никой добитакъ *не има* толькози мозакъ (p. 124).

În dialectul din Kotel, la epoca respectivă, după cum mărturisesc datele din anuarul lui Žendo Vičov, exista forma *немам*: Узрѣчи сѧ веки да *нѣма* (p. 365). Да си правѧтъ черкуви дету *немаха* (p. 367). Сториха ꙗсакъ по свадбити да *нема* гайди и

[10] O. Guţu, *Elemente româneşti într-un grai bulgăresc din România*, în *Actele celui de-al XII-lea Congres internaţional de lingvistică şi filologie romanică*, vol. II, Bucureşti, 1971, p. 1 006.

[11] Ст. Стойков, *op. cit.*, p. 327.

цигулки (p. 369). Тук *нема* конак (p. 373). Защото го *немаши* ѡт преднити години (p. 378)[12].

Forma negativă a viitorului constă, în *Abecedar*, din particula negativă *не* și forma pozitivă a viitorului: Заклѣ сѧ чи *не ще стори* щото ще мȣ поищи (p. 71). А перво-то *не ще иди* на негово-то мѣсто ами ще стани второ (p. 6). Prin urmare, forma negativă a verbului *имам* se datorează la Beron influenței românești — în limba română ea este formată în același fel: *am — nu am*.

Influenței românești trebuie să-i atribuim și construcțiile din *Abecedar* în care se folosește conjuncția *заради да*. Acest lucru este deosebit de evident în subordonate ca: Да залега да сѧ оучи, *заради да не* стори много работи (p. 60). А той не рачи да изѧви причина-та (себеп-атъ) *заради да не* ѧ засрами (p. 62). Тамъ, *заради да не* согрѣшать нѣкога сѧ сȣдницы-ть, кога глѣдатъ нѣкого чи плачи и сѧ моли (p. 77). И ги оубиватъ съ древа, *заради да не* сѧ оукарвавѧтъ бѣли-тѣ и красни-тѣ тѣхни пера (p. 110). Отхождатъ да чистѧтъ добрѣ който пăть имъ сѧ види по правъ, *заради да не* забикалѧтѣ и да не сѧ припăнȣватъ (p. 120).

Construcțiile de mai sus corespund întocmai celor de tipul rom. *pentru ca să nu*... (*Gramatica limbii române*, vol. II, p. 303—304).

Iată și cîteva exemple în propoziții finale afirmative: *Заради да* изтолкȣвамъ това по добрѣ, ще река чи азъ ще стана оучитель на сто дѣца (p. 3). Повелѣ да мȣ слагатъ на трапеза-та мȣжде златены-тѣ садины и прăстѧны, *заради да* мȣ дохожда на оумăтъ и бащено-то мȣ состоѧнїе (p. 69). Держăтъ въ крак-ăтъ си единъ камакъ, *заради да* сѧ сабȣдѧтъ, акѡ нѣкакси заспѧтъ (p. 111).

Din păcate, în articolul său consacrat în mod special sintaxei *Abecedarului*, R. Nițolova se mulțumește să arate doar că ,,conjuncția compusă *заради това*, care stă la granița dintre conjuncțiile de coordonare și cele de subordonare, se folosește de 16 ori'' [13].

Neobișnuită din punct de vedere al limbii bulgare literare moderne este în *Abecedar* și folosirea adverbului relativ *колкото*, în următoarele construcții: Высочена-та мȣ е *колькото* три лахти (p. 101). Като го види чи приближи *колькото* десѧть крачки (p. 102). Ачи сетнѣ става *колькото* двадесѧть лахти долагъ (p. 106). Сносѧ ката година *колькото* сто ѭйца (p. 107). Ражда ката година, и живѣй *колькото* десѧть годины (p. 108). Тѧжко е *колькото* тридесѧть и пѧть оки (p. 109). Оуст-та мȣ сă широки *колькото* дванадесѭть лахти (p. 113). И ката година оулавѧтъ *колькото* двѣ хїлѧди (p. 114). Токѡ тїѧ е женска и сносѧ сама *колькото* четыридесѧть хїлѧди ѩйца (p. 115). И може да носи *колькото* пѧть стотенъ оки товар (p. 98).

Acest model sintactic, cu valoare distributivă, se datorește, de asemenea, influenței românești. În limba română, adverbul *cît* și prepoziția *cîte* se folosesc în construcții analoage (vezi *Gramatica limbii române*, vol. I, p. 317, vol. II, p. 411).

În situațiile de mai sus, adverbul relativ stă pe lîngă numeral și conține o nuanță de comparație. Există însă cazuri în care el nu se folosește pe lîngă un numeral: Надъихъ сѧ дано баримъ сега сѧ оубади нѣкой, но, ѡт *колькото* познахъ чи сѧ трȣдѧтъ за всеродны пользы, ни единъ не сѧ намери да смысли несчастны-тѣ дѣца (p. 2). Слон-атъ е най голѣмїй добитакъ ѡт *колькото* живѣѧтъ по сȣхо (p. 98).

[12] Г. Киров, *Летописът на Женда Вичов от Котел*, în ,,Сборник за народни умотворения'', XII, 1895, p. 359—378. Din această cauză nu se poate admite ideea că forma *не имам* este forma arhaică în limba *Abecedarului*, vezi *История на българската литература*, vol. II, Sofia, 1966, p. 139; K. Ničeva subliniază textual, analizînd limba unei scrieri a lui Sofronie, *Nedelnik*, din aceeași epocă: Negația nu este *няма* ca în vorbirea populară, ci *не имамъ* (vezi К. Ничева, *Езикът на Софрониевия ,,Неделник'' в историята на българския книжовен език*, Sofia, 1965, p. 15).

[13] Р. Ницолова, *op. cit.*, p. 115.

Notăm şi un alt caz în care este elidat adverbul relativ *колкото*; Снага-та м8 е двадесѧть или двадесѧть и четыри лахти долга (p. 113). Construcţii de acest tip sînt normale în limbă bulgară.

În *Abecedar* se întîlnesc şi cîteva cazuri de calcuri semantice.

Cuvîntul *рог* ,,corn'' se foloseşte şi cu sensul de ,,colţ'', ca în româna regională (vezi DA, p. 798, s. v. *corn*): И тЇй не сѧ бавѧтъ ката день да фърлѧтъ сметь-та ами ѧ собиратъ в единъ *рогъ* (p. 118). În aceeaşi categorie intră şi *шесторогаты* 'шестоъгълни': А др8ги ѧ поематъ ѡт тѣхъ та правѧтъ оныѧ *шесторогаты* делвички (p. 117).

Sintagma *немска-та земля* 'германската държава' este, desigur, un calc după rom. *ţara nemţească*: Жерави-тѫ лѣти дохождатъ да лѣт8ватъ по *немсока-та землѧ* (p. 111.)

Foarte adesea pronumele de generalizare *сички* ,,toţi'' se foloseşte în *Abecedar* cu sensul de 'întreg', ca în română: Спѧтъ презъ *сичка-та* зима (p. 121). Да сѧ собире *сичкЇ-атъ* народъ (p. 112). *Сичка-та* м8 должена (p. 113). Ѡбхожда *сичка-та* землѧ (p. 126). Намокрены по *сичка-та* снагă (p. 117). Майка на *сичкї-атъ* рой (p. 116). Într-un singur caz este folosit în *Abecedar* adjectivul *цѣлъ* cu sensul de ,,întreg'': Не млакнă *цѣлъ* день (p. 71). Aici avem sensul de 'întreg' al pronumelui rom. *tot*, care, la fel ca şi adjectivul *tot*, are sensul de 'toţi': *au venit toţi studenţii* şi, pe de altă parte, *toată lumea ştie*.

Sensul cuvîntului *слово* ,,literă'' este împrumutat şi el din română: Предъ стол-атъ Ї ще има една дăска сăсъ дребенъ пѧсакъ посипана··· дѣто ще да е написано А, Б, В, съ голѣмы, срѣдны и малки *слова* (p. 5). Въ Петербsргска-та академЇа ѡпредѣлиха да дsмамы *слова-та*, А, Бе, Ве, Ге··· (p. 5). Ще мs оулувѫ перст-атъ и ще напища *слово-то* (p. 6). Ще имъ покажа дрsго *слово* (p. 7). Ше наченатъ да казsватъ по *слово* днешнЇ-атьъ оурогъ (p. 9). Той ще да е написанъ на пЇнакЇда··· съ голѣмы *слова* (p. 8).

Este posibil ca P. Beron să fi împrumutat cuvîntul din rusă sau din slavonă, deoarece în aceste limbi el este un substantiv neutru, în timp ce în română *slovă* este de genul feminin. Prin sens însă (,,literă'') cuvîntul este, incontestabil, românesc. În cazul de faţă avem, aşadar, foarte probabil, fie un împrumut direct, fie un calc, mai verosimilă părîndu-ni-se ultima posibilitate.

O atenţie deosebită merită valorile prepoziţiilor din limba *Abecedarului*, care nu sînt obişnuite pentru limba bulgară şi care ne orientează tot spre limba română: *na* cu sens de ,,în'': Да си иди *на* отечество-то (p. 61). Защо не сѧ намира нигдѣ таквази трева каквато ѩде *на* свое-то отечество (p. 104). И като мрăкна, стигнаха *на* едно село и влѣзоха въ една кăща (p. 88). Тютюнь-атъ познаха *на* Еvрѡпа когато испанЇоли-тѣ намериха АмерЇка (p. 93).

În aceste cazuri este calchiată valoarea corespunzătoare a prepoziţiei rom. *în*.

De asemenea, *B* se întrebuinţează cu valoare de 'în', în bulg. lit. 'на': *Въ* десѧтыатъ день като сѧ собиратъ ще изпѣѧтъ достойно есть (p. 8).

În următoarea construcţie, prepoziţia *от* are valoarea prepoziţiei rom. *de*: Единъ волъ *ѡт* пѧть 'кантарѧ 'Un bou de cinci chintale' (p. 124). Acelaşi fenomen se întîlneşte în următoarele construcţii: Придирѧтъ Їѡще чи въ голѣми-тѣ градове оумира на година-та единъ *ѡт* двадесѧть и пѧть хора, а въ по малки-тѣ един *ѡт* тридесѧть, а по села-та единъ *ѡт* четыридесѧть (p. 127).

Din cele de mai sus se vede că influenţa limbii române asupra acestei prime cărţi din limba bulgară modernă este foarte pregnantă. Analiza modelelor sintactice de mai sus confirmă presupunerea că P. Beron ştia perfect limba română. Deseori el folosea unele şi aceleaşi modele sintactice şi în limba română, şi în limba bulgară. Acest lucru era înlesnit şi de faptul că, în acea perioadă, în limba bulgară cultă lipsea o tradiţie pe care el ar fi putut să se sprijine; tocmai de

aceea P. Beron folosește curent și fără ezitare modele sintactice românești. Trebuie să admitem și faptul că el nu-și dădea, probabil, seama că acestea sînt modele străine pentru limba bulgară, deoarece puritatea lexicală uimitoare a *Abecedarului* său se datorează incontestabil unei selecții conștiente a mijloacelor lexicale. Elementele lexicale străine sînt cu totul neînsemnate. Acolo unde folosește un turcism, P. Bekon îl pune în paranteză. Autorul notează : ,,Am selectat și o serie de scurte sfaturi din *Ecloga* lui D. Darvaris și am încercat să le scriu pe cît se poate mai simplu, ca oricine să le înțeleagă, iar cuvintele care mi s-au părut mai grele le-am pus în paranteză și în turcă'' (p. 3).

În dezvoltarea ulterioară a limbii bulgare moderne, particularitățile analizate aici ale limbii *Abecedarului* lui P. Beron n-au mai fost păstrate. Puternica influență rusă și slavonă bisericească au orientat sintaxa limbii bulgare moderne în alte direcții, iar particularitățile interne ale limbii literare actuale manifestă rezistență la construcțiile care nu se sprijină pe vorbirea bulgară populară.

Iunie 1974

MAXIM SL. MLADENOV
Sofia

ELEMENTE LEXICALE ROMÂNEȘTI ÎN OPERA LUI L. KARAVELOV*

I

Cine citește *Bulgari din vremea veche* sau alte opere ale lui L. Karavelov se oprește adeseori asupra unor particularități de limbă, astăzi învechite, care aparțin într-o măsură mai mare sau mai mică tuturor celor care, în acea epocă, au scris cu dragoste pentru poporul lor. Iată de ce, dacă încercăm să formulăm o apreciere generală asupra limbii lui Karavelov, nu trebuie să o raportăm la limba zilelor noastre, ci la aceea a contemporanilor săi. Vom observa atunci că aceștia foloseau forme arhaice, construcții redate după canoanele tradiției, tributare scrierilor slavone și limbii ruse literare. Ca exemplu tipic în această privință poate fi dată limba unuia din reprezentanții de frunte ai renașterii bulgare, Gheorghi Sava Rakovski. În comparație cu acesta, limba scrierilor lui Karavelov este evident mai evoluată, oglindind întreaga bogăție de expresii a limbii vorbite în vremea sa [1]. Din această cauză, rolul și aportul lui Karavelov la consolidarea limbii vorbite în operele literare și la fixarea vocabularului și frazeologiei limbii bulgare literare sînt nu numai imense, ci și, în unele privințe, călăuzitoare [2].

Meritele lui L. Karavelov în formarea, dezvoltarea și îmbogățirea lexicului limbii bulgare contemporane sînt foarte mari, dar au fost pînă acum insuficient studiate, după cum observă, pe bună dreptate, prof. L. Andrejčin, care a consacrat acestei probleme numeroase studii [3]. L. Karavelov nu are înclinație spre formarea de cuvinte [4]. El folosește un material lingvistic deja elaborat, forme bine fixate, intrate și folosite în graiurile populare sau, de foarte multe ori, luate din limba rusă literară, îndeosebi pentru exprimarea unor noțiuni noi, legate de viața și dezvoltarea ideologiei progresiste și democratice, de mișcarea revoluționară, de dezvoltarea învățămîntului și culturii [5]. ,,Putem împrumuta cuvinte din celelalte limbi slave — scrie Karavelov —, dar sintaxa trebuie să rămînă bulgărească, pentru ca să existe o exprimare clară și o topică corectă'' (VI, 168). Într-adevăr, limba rusă a constituit izvorul principal de îmbogățire a limbii bulgare cu termeni noi, în timpul renașterii naționale și mult timp după eliberare. De obicei, prin intermediul limbii ruse au pătruns cuvinte din terminologia internațională de origine vest-europeană [6]. Dar renascentiștii noștri au apelat adeseori la termeni din limba română, cum a subliniat, pentru prima dată, acad. Vl. Gheorghiev [7], iar ulterior — autorul acestor rînduri într-o serie de articole [8].

* Traducerea a fost realizată de Olga Stoicovici.

[1] Vezi prefața lui P. Dinekov la ediția nuvelei *Мамино детенце*, Sofia, 1964, p. 12—14.

[2] Vezi L. Andrejčin, *Л. Каравелов и развитието на нашия национален книжовен език и разказвателен стил*, în ,,Български език'' IV (1954), p. 113.

[3] L. Andrejčin, *Език и стил на Л. Каравелов*, în ,,Годишник на Софийски университет, Историко-филологич. факултет'', t. 46, 4, 1950, p. 140; *Някой въпроси около възникването и изграждането на бъларския книжовен език във връзка с историческите условия на нашето възраждане*, în ,,Български език'' V (1955), 4, p. 303—315.

[4] Termeni ca *предплатници* (VI, 189), în loc de *пренумеранти* sau *абонати*, de origine străină, sînt o excepție. Se poate admite, dealtfel, că respectivul termen nu a fost folosit de însuși Karavelov, ci de un corespondent al ziarului acestuia. Aici și în continuare trimiterile se fac la ediția: *Събрани съчинения*, vol. I—IX, Sofia, 1965—1968.

[5] L. Andrejčin, *Л. Каравелов и развитието*..., p. 121.

[6] L. Andrejčin, *Някой въпроси около възникването* ..., p. 314.

[7] *Въпроси на българската етимология*, Sofia, 1958, p. 55.

[8] Vezi B. Simeonov, *Към въпроса за румынската лексика в българския книжовен език преди Освобождението*, în *Славистичен сборник*, Sofia, 1973, p. 287—294.

Pe teritoriul României, în diferite oraşe şi mai cu seamă în Bucureşti, Galaţi, Brăila, Giurgiu, a existat o puternică colonie de emigranţi, care au înfiinţat, pentru necesităţile lor culturale, diferite asociaţii, biblioteci, şcoli şi alte instituţii şi organizaţii obşteşti. În aceste centre, timp de aproape 50 de ani, emigranţii bulgari au editat peste 300 de cărţi, iar în perioada 1852—1877, deci în 25 de ani, au scos 40 de ziare, 13 reviste, numeroase broşuri şi cărţi. Putem cita, de pildă, ziarele lui Gh. Rakovski, L. Karavelov, Hristo Botev, D. Voinikov şi alţii. În România au găsit condiţii pentru a-şi desfăşura intensa lor activitate culturală aproape toţi scriitorii renaşterii bulgare, de la P. Beron pînă la Iv. Vazov, militanţi cunoscuţi sau anonimi pentru eliberarea patriei noastre. Şi nu întîmplător limba bulgară literară dinainte de eliberare atinge apogeul tocmai prin activitatea publicistică şi culturală a emigranţilor din România şi constituie baza, începuturile limbii bulgare literare contemporane [9].

În genere, România a avut un rol important atît în lupta de eliberare a Bulgariei, cît şi în formarea noii noastre culturi şi a limbii literare. Cea mai concisă şi cuprinzătoare apreciere despre rolul pozitiv al vecinei noastre de la nord în lupta de eliberare naţională au dat-o înşişi capii emigranţilor, aflaţi în România în acea vreme, izgoniţi fiind din alte ţări din pricina vederilor lor politice.

,,Oricine ştie — scria L. Karavelov în ziarul său — că România a fost pentru bulgari acea sfîntă ţară în care gîndirea şi conştiinţa bulgărească au găsit cîmp liber de acţiune ; într-un cuvînt, în România, scriitorii şi gazetarii bulgari au putut să-şi mărturisească durerea şi suferinţele, tot ceea ce nu puteau să exprime de teama turcilor... În România putem să exprimăm în mod liber adevărul şi să răsplătim pe fiecare după cum merită" [10]. ,,Bulgarii — avea să scrie el mai tîrziu — au găsit întotdeauna în România o caldă îmbrăţişare prietenească, ocrotire împotriva urmăritorilor turci, întotdeauna şi-au salvat capul de sub securea turcilor ; la rîndul lor, românii mai totdeauna s-au bucurat de simpatie din partea bulgarilor, care adeseori s-au dovedit a le fi folositori în multe privinţe. Într-un cuvînt, interesele celor două popoare au coincis aproape totdeauna" [11].

Renascentiştii şi militanţii noştri pentru eliberarea de sub jugul turcesc au desfăşurat în România o largă activitate social-politică şi culturală, care impunea adesea un contact direct şi colaborare cu instituţiile de stat şi întreprinderile economice româneşti, cu presa, cu legile şi normele româneşti, cu moneda şi mărfurile de consum, cu transportul şi poşta, folosirea unor izvoare româneşti pentru informarea lor politică, economică şi culturală. Adeseori ei înşişi erau puşi în situaţia de a redacta în limba română cereri, rapoarte, acte şi chiar ziare, cărţi şi broşuri [12]. În felul acesta, s-au stabilit strînse legături între emigranţii bulgari şi societatea românească, impuse de înseşi necesităţile vieţii [13]. Toţi aceşti factori au contribuit la însuşirea experienţei şi a lexicului românesc, intrat în practica militanţilor bulgari, pentru care limba română a devenit un izvor important şi un intermediar în însuşirea şi pătrunderea terminologiei internaţionale în toate domeniile vieţii, în crearea unui nou lexic politic, economic, social, cultural şi ştiinţific.

După cum se ştie, la 2 mai 1869, L. Karavelov vine în Bucureşti [14], unde începe să desfăşoare o intensă activitate politică, editează ziare şi reviste şi devine reprezentantul Comitetului Central revoluţionar bulgar [15], neîntrerupt, pînă la eliberare. Merită să fie subliniat faptul că

[9] L. Andrejčin, *Някои въпроси около възникването...*, p. 173—182.

[10] L. Karavelov, *Събрани съчинения*, vol. V, p. 199.

[11] Vol. VII, p. 176.

[12] Însuşi Karavelov scria : ,,Iată că prezentăm cititorilor noştri primul număr al ziarului nostru «Libertatea» în limba română" (VIII, 258) ; ,,«Libertatea» va apărea, de acum înainte, de două ori pe săptămînă, o dată în limba bulgară, iar apoi în limba română" (VII, 251).

[13] Astfel, Karavelov scria : ,,Consider că vom putea îndeplini misiunea noastră cu sprijinul binevoitor al presei româneşti" (VII, 258).

[14] *История на България*, vol. I, Sofia, 1954, p. 424 ; M. Arnaudov, *Л. Каравелов, Живот, дело, епоха. 1834—1879*, Sofia, 1972, p. 290.

[15] *История на България*, I, p. 433.

această perioadă a activităţii sale, numită pe drept „de la Bucureşti" [16], îl consacră pe revoluţionarul, scriitorul şi publicistul L. Karavelov. În mare măsură, această perioadă reprezintă o continuare a celei de la Moscova, întrucît în paginile ziarelor editate de el văd lumina tiparului toate nuvelele şi povestirile scrise în Rusia, prelucrate în limba bulgară.

Multe din personajele lui Karavelov „ştiu" româneşte, vin adeseori în România şi la Bucureşti. Hagi Ghencio din povestirea *Bulgari din vremea veche*, pe lîngă slavonă, mai ş t i e ş i r o m â n e ş t e, puţin ruseşte, puţin turceşte, puţin greceşte, într-un cuvînt el se consideră cel mai învăţat om din satul său (I, 181). În timpul războiului ruso-româno-turc, Hagi Ghencio trece cu trupele ruseşti prin România (I, 184). Adeseori el discută cu Moş Libena despre R o m â n i a şi p ă m î n t u l r o m â n e s c.

În opera publicistică şi literară a lui L. Karavelov apar circa 250 de termeni de origine românească [18], cifră ce nu pare mică, dacă avem în vedere faptul că însuşi Karavelov condamna pe cei ce introduceau cuvinte străine fără rost şi a militat pentru păstrarea a tot ce era bulgăresc — nume, limbă şi popor. Totuşi, după cum am subliniat mai sus, Karavelov a împrumutat termeni din limbile rusă şi română tocmai pentru a sluji interesele şi lupta de eliberare a poporului bulgar.

II

Elementele lexicale de origine românească sau pătrunse prin intermediul limbii române, oglindite în opera lui Karavelov, pot fi grupate în 5 categorii, după cum urmează :

1. Cuvinte şi expresii româneşti folosite de L. Karavelov ca mijloace stilistice [19] : *cap, domn, gintă, notabil*; *aşa-aşa*; *bună dimineaţa*; *cap-mare*; *dacini*; *Dîmboviţă, apă dulce*; *vorbă să fie* şi altele.

Expresiile şi termenii cu evidentă nuanţă stilistică care apar în opera lui Karavelov, spre deosebire de cea a lui Botev, sînt în număr redus — aproximativ 20. Această categorie nu este caracteristică pentru elementele româneşti din opera lui Karavelov, nici sub aspectul calităţii, nici al cantităţii.

2. Termeni geografici şi nume de popoare luate din izvoare româneşti, în formă românească. Acestea se disting cu uşurinţă atît prin fonetismul lor, cît şi prin structura derivaţională. Se includ aici cîteva nume geografice şi de popoare, care se deosebesc de cele din limba bulgară contemporană, intrate direct din sau prin intermediul limbii ruse. Aceste nume sînt : *кинези (<chinezi)*, *Кроация (<Croaţia)*, *Лондра (<Londra)*, *немцойка (<nemţoaică)*, *унгаройка (<unguroaică)*, *прусиенци (<prusieni)*, *Франца (<Franţa)*, *холандези (<olandezi)* şi altele. Denumirile *România, Bucureşti, Turnu Măgurele, Zimnicea, Brăila, Braşov, Galaţi, Ploieşti, Argeş, Dîmboviţa, Giurgiu* şi altele, care apar uneori şi în forma bulgărească, *Букурещ, Гюргево, Галац, Браила*, pot fi considerate elemente absolut indispensabile, adăugîndu-se celorlalte „românisme" din opera literară şi publicistică a lui L. Karavelov.

3. Termeni legaţi de fenomene sociale sau modul de trai românesc, ca de pildă : *бан (<ban)*, *бирт (<birt)*, *комуна (<comună)*, *мамалига (<mămăligă)*, *мушия (<moşie)*, *плачинта (<plăcintă)*, *примар (ин) (<primar)*, *префект (<prefect)*, *пушкария (<puş-*

[16] P. Pondev, *Каравелов—баща от новата българска литература*, în : L. Karavelov, *Събрани съчинения*, vol. I, 1965, p. 11.

[17] L. Karavelov, *Събрани съчинения*, vol. VIII, p. 258.

[18] Editorii celor 9 volume ale operelor lui Karavelov, nefiind lingvişti, indică numai 13 termeni de origine românească.

[19] Aici şi în continuare, cuvintele sînt enumerate fără context, pentru a nu încărca prea mult articolul.

cărie), тресура (<trăsură), трибунал (<tribunal), тутор (<tutor), царан (<țăran), цуйка (<țuică), чокой (<ciocoi) și altele. Unii dintre acești termeni apar citați de cîteva ori pe aceeași pagină a ziarelor redactate de Karavelov. O mare frecvență au termenii *бан, примарин, мушия, трибунал.* Ceilalți au o frecvență mai redusă. Se înțelege că folosirea repetată a primilor trei termeni își găsește explicația în faptul că ei se refereau la viața din coloniile și obștile emigranților bulgari, în timp ce folosirea termenului *трибунал* este legată de activitatea politică a emigranților bulgari din România,

În concluzie, românismele cuprinse în această grupă și derivatele acestora, ca de pildă *примарство, примарски, чокойка, чокойски, чокойство* și altele, sînt în număr de circa 30 și reprezintă aproximativ 10% din totalul împrumuturilor din limba română întîlnite în opera lui Karavelov.

4. Termenii care denumesc instituții caracteristice vieții sociale și modului de viață românesc, de obicei cu circulație internațională, folosiți de Karavelov în formă românească. Numărul lor mic — circa 80 — în comparație cu cel întrebuințat de alți militanți din aceeași perioadă ca, de exemplu, Botev sau Voinikov, se explică prin faptul că L. Karavelov mînuia un limbaj publicistic în mare măsură șlefuit, stilizat. El își formase acest stil îndeosebi la Moscova, unde a desfășurat o bogată activitate atît în limba rusă, cît și în bulgară.

Datorită numărului relativ mare al termenilor din această grupă, se poate mai ușor observa influența limbii române asupra modului de exprimare al autorului, consecință inevitabilă a bilingvismului. Paralel cu *кофетария модерна (<cofetăria modernă), комитет перманент (<comitet permanent),* se întîlnesc și expresii ca *гварда национала (<gvarda națională),* care marchează germenii influenței sintactice, mai puternică și superioară influenței lexicale, cînd se împrumută numai termeni separați. Împrumuturile din această grupă poartă nu numai amprenta foneticii, ci și a gramaticii românești, reflectată în patrimoniul lexical al lui Karavelov.

În această grupă intră cuvinte ca : *абонамент (<abonament), абонат (<abonat), адреса (<adresă), биланц (<bilanț), бон* pl. *бонове (<bon), бонжур (<bonjur), визита (<vizită), визитатор (<vizitator), вистерия (<vistierie), гварда национала (<gvarda națională), декорация (<decorație), депеша (<depeșă), жустиция (<justiție),* alături de *юстиция (<*rus. *юстиция), камара (<cămară), камера (<cameră), катаграфия (<catagrafie), конституционална/страна/ (<[țară] constituțională), код (<cod), корсет (<corset), купон (<cupon), омбрела* și *умбрела (<umbrelă), пашапорт (<pașaport), пияца (<piață), помада (<pomadă), провизор, (<provizor), ром (<rom), субвенция (<subvenție), сума (<sumă), типография (<tipografie)* și altele.

Determinarea și identificarea unor cuvinte din această grupă ca împrumuturi românești este mai dificilă, dacă avem în vedere numai criteriul fonetic, datorită faptului că forma poate fi identică în mai multe limbi, în speță în română și bulgară, pe de o parte, și rusă, franceză, germană sau italiană, pe de altă parte. Considerarea acestora ca ,,românisme'' se bazează pe faptul că ele existau în vocabularul emigranților noștri mai înainte de venirea lui Karavelov în România. Cu frecvență mai redusă sînt atestate în ziarele ,,Българска пчела'' de la începutul celui de-al șaselea deceniu al secolului trecut, ,,Дунавска зора'', editat de Dobri Voinikov, în 1867, în ,,Народност'' și altele. În concluzie, faptul că se referă la realitatea românească demonstrează de ce, în unele cazuri, expresiile și termenii românești și-au întărit și intensificat frecvența și în paginile ziarelor lui Karavelov. Această explicație nu poate fi omisă, întrucît Karavelov, așa cum rezultă din conținutul ziarelor sale, se informa adeseori din izvoare românești și, în cazul identității formei, în mod logic, trebuie acceptată ca limbă-sursă româna.

5. Aici pot fi incluse cuvinte ca : *аджутант (<adjutant), амбиция (<ambiție), аноним (<anonim), апарат (<aparat), аргумент (<argument), аренда (<arendă),*

асигнация (<asignaţie), атестат (<atestat), атрибут (<atribut), брошура (<broşură), газета (<gazetă), газетар (<gazetar), гаранция (<garanţie), девиза (<deviză), дуализъм (<dualism), екзскуция (<execuţie), екзамен (<examen), ерудиция (<erudiţie), интрига (<intrigă), кадри, pl. *(<cadre), карантина (<carantină), карикатура (<caricatură), каста (<castă), кауза(<cauză), коалиция (<coaliţie), комисион (<comision), комплимент (<compliment), кондиция (<condiţie), конвенция (<convenţie), контрабанда (<contrabandă), контракт (<contract), копие (<copie), коректура (<corectură), креатура (<creatură), маниера (<manieră), метода (<metodă), микстура (<mixtură), мода (<modă), модел (<model), операция (<operaţie), павилион (<pavilion), панталони*, pl. *(<pantaloni), парада (<paradă), патрон (<patron), претенция (<pretenţie), протекция (<protecţie), рекрут (<recrut), репарация (<reparaţie), република (<republică), репутация (<reputaţie), реформа (<reformă), рубрика (<rubrică), салон (<salon), секта (<sectă), тестамент (<testament), фанфарон (<fanfaron), фигура (<figură)* şi altele.

III

Anii în care L. Karavelov a activat ca militant pe tărîm social, ca publicist şi scriitor, constituie una din cele mai importante perioade din istoria limbii literare bulgare, în care el a avut un important rol de îndrumător. Meritele lui Karavelov în îmbogăţirea mijloacelor de exprimare ale limbii noastre, în fixarea unui lexic social-economic, cultural şi publicistic sînt, fără îndoială, însemnate, dar, pentru aprecierea la justa valoare a muncii sale, este necesar să se studieze, în continuare, îndeosebi lexicul presei emigranţilor stabiliţi în România înainte de Karavelov, în timpul său şi după el. Atunci se va putea aprecia cu mai mare exactitate rolul său în îmbogăţirea limbii bulgare cu noi mijloace de exprimare. Atunci se va putea stabili ce anume a preluat Karavelov din lexicul deja elaborat şi folosit în mod curent în presa emigranţilor, ce anume a prelucrat şi cum a îmbogăţit el acest lexic, cum şi în ce măsură a împrumutat el din limba rusă şi cum s-a servit de mijloacele de exprimare din izvoarele zilnice de informare politică, adică în ce fel a folosit lexicul limbii române.

Din această cauză, la care se mai adaugă şi altele, cercetarea noastră nu are pretenţia de a fi exhaustivă, dar ne vom considera satisfăcuţi dacă specialiştii vor aprecia că, prin această cercetare, ideea academicianului Vl. Gheorghiev despre rolul limbii române în îmbogăţirea şi stabilizarea vocabularului modern bulgar este dusă mai departe. Una din cauzele care au împiedicat ca expunerea noastră să fie exhaustivă este faptul că nu am avut la îndemînă toate originalele ziarelor ,,Свобода'' şi ,,Независимост''. Ediţia completă a operelor lui Karavelov, pe care ne-am bazat şi pe care am folosit-o la confruntarea cu originalele, s-a dovedit normalizată peste măsură. Redactorii Ţveta Undjieva, Docio Lekov şi Petko Totev scriu în această privinţă : ,,Aplicăm normele limbii literare contemporane... şi ne conformăm practicii editoriale...'' (vol. I, p. 570—571). În felul acesta, prima ediţie completă a operelor lui L. Karavelov se dovedeşte a fi prea puţin utilă pentru o astfel de cercetare, întrucît în întregime, sau aproape în întregime, este adaptată normelor contemporane. Iată de ce s-a impus adeseori necesitatea confruntării cu originalele, pe care, din păcate, nu întotdeauna le-am avut la îndemînă, sau cu ediţia lui V. Karateodorov, în privinţa aceasta mai fidelă originalului. Considerăm necesară apariţia unei ediţii de opere complete ne-normalizate, din care apoi să se extragă ,,ediţii de masă normalizate''.

Am observat pe text, şi nu o dată, că există deosebiri în ceea ce priveşte normalizarea cuvintelor noi la Karavelov şi la Botev, datorită editorilor. Aşa cum se poate constata, în ziarele lui Botev, Karavelov şi ale altor emigranţi bulgari, erau foarte frecvente în acea perioadă denumiri şi cuvinte ca *România, români, Londra, Franţa, Paris* şi altele. Dacă ele vor fi redate după normele contemporane, vor suferi nu numai informaţia lingvistică şi coloritul vremii, ci vor fi

sacrificaţi înşişi eroii. Se impune, prin urmare, ca în colectivele redacţionale să participe atît literaţi şi filologi, cît şi lingvişti.

După cum am menţionat mai sus, împrumuturile lexicale din izvoare româneşti ating la Karavelov cifra de 250 şi pot fi împărţite în patru grupe : împrumuturile cu nuanţă stilistică, nume geografice, cuvinte populare referitoare la realitatea românească şi împrumuturi din terminologia internaţională, care au pătruns, probabil, prin intermediul presei româneşti, întrucît erau legate de evenimentele politice ale vremii sau de modul de viaţă din România.

Termenii împrumutaţi, după cum declară Karavelov însuşi, au fost adaptaţi la gramatica limbii bulgare. Unele substantive, de pildă, au şi un dublet în formă bulgărească : *примар* — *примарин*. Cele terminate în *-ie* se modifică în *-ия*: *cofetărie*—*кофетария*, *subvenţie*—*субвенция*[20] şi altele.

Remarcăm, de asemenea, şi unele construcţii sintactice, ca *гварда национала*, *кофетария модерна*, *комитет приманент*, alături de care apar şi alte combinaţii cu adjectivul postpus, dar cu elemente lexicale ale limbii bulgare : *земя конституционална*, *страна конституционала* etc.

Termenii pe care Karavelov i-a luat din lexicul presei româneşti sînt, de obicei, de provenienţă franceză sau franco-latină. Originea lor se determină avîndu-se în vedere două împrejurări. În primul rînd, faptul că limba franceză, în secolul trecut, era singura limbă internaţională recunoscută în mod oficial. În afară de aceasta, era, în foarte mare măsură, limba în care se exprimau şi se răspîndeau ideile progresiste ale vremii, limba a trei revoluţii şi a unei bogate culturi şi literaturi, fapt pentru care a exercitat o puternică influenţă asupra limbilor europene, printre care unele limbi de cultură ca germana, engleza, polona, rusa şi altele. Nu mai puţin importantă este şi a doua explicaţie. La mijlocul secolului trecut, în România a avut loc ,,o reromanizare" conştientă a vocabularului limbii române literare[21]. Prin această acţiune a intelectualităţii româneşti, normală dealtfel, se explică, cel puţin în parte, procentul ridicat de împrumuturi franţuzeşti în româna contemporană — 38,42% (împreună cu derivatele)[22]. Mai mult, se poate afirma că limba franceză a însemnat pentru română ceea ce rusa a fost pentru bulgară.

Cele 250 de cuvinte pătrunse din limba română şi prin intermediul presei româneşti în scrierile lui L. Karavelov pot fi grupate astfel din punct de vedere al folosirii lor actuale şi al ocului pe care-l ocupă în sistemul lexical al limbii bulgare contemporane :

I. Pe primul loc trebuie menţionate acele cuvinte care au pătruns în fondul lexical activ al limbii bulgare. Aici intră cuvinte ca *бон*, *комуна*, *мамалига*, *мушия*, *префект*, *трибунал*, *цуйка*, *чокой*, *абонамент*, *абонат*, *брошура*, *камара*, *капела*, *кок*, *корсет*, *купон*, *пияца*, *претенция*, *сума* şi altele, cît şi cuvinte despre care se presupune, cu destul temei, că au pătruns relativ concomitent, pe căi deosebite — şi anume prin intermediul presei bulgare din România, respectiv prin izvoarele româneşti de informare, prin presa bulgară de la Constantinopol, respectiv din limbile europene occidentale — franceza, italiana, germana, engleza, precum şi prin greacă şi, mai ales, prin intermediul puternicei influenţe ruse, exercitată prin sistemul de învăţămînt, prin influenţa politică, culturală şi economică şi, îndeosebi, datorită faptului că bulgara şi rusa sînt limbi înrudite. Astfel de cuvinte sînt : *акция*, *амбиция*, *аноним*, *аргумент*, *аренда*, *асигнация*, *атестат*, *атрибут*, *гаранция*, *дуализъм*, *екзекуция*, *ерудиция*, *интрига*, *кадри*, *карантина*, *карикатура*, *каста*, *кауза*, *коалиция*, *комисион*, *комплимент*, *кондиция*, *конвенция*, *конкурент*, *контрабанда*,

[20] Vezi B. Simeonov, *Румънско влияние върху Хр. Ботев*, p. 44—45.

[21] Vezi Iorgu Iordan, *Lexicul limbii române* (Cursurile de vară de limba şi literatura română), Bucureşti, 1964, p. 38.

[22] Vezi D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, Bucureşti, 1961, p. 32; Al. Graur, *Evoluţia limbii române*, Bucureşti, 1963, p. 41.

контракт, *копие*, *коректура*, *креатура*, *микстура*, *мода*, *модел*, *операция*, *павилион*, *панталони*, *патрон*, *протекция*, *пункт*, *рекрут*, *република*, *репутация*, *реформа*, *рубрика*, *салон*, *секта*, *фантаст*, *фанфарон*, *фигура* și altele.

Toate aceste cuvinte sînt în mare parte frecvente atît la Karavelov, cît și astăzi.

2. O parte însemnată din unitățile lexicale menționate mai sus, în partea a doua a articolului, au circulat nu numai în vremea lui Karavelov, ci și după aceea. Ele nu mai sînt caracteristice limbii bulgare actuale, nu mai au circulație lingvistică, chiar dacă se mai întîlnesc în vocabularul unor scriitori (de ex., la I. Iovkov : *алианца*, *биланц*, *бирт* etc.). Aceste elemente lexicale sînt : *асигнация*, *биланц*, *волентир*, *газета*, *декорация*, *депеша*, *екзамен*, *пашапорт*, *помада*, *репарация*, *типография* și altele.

3. O altă categorie este formată din cuvinte care au fost înlocuite cu formele contemporane ale împrumuturilor din limba respectivă sau din rusă. Ele sînt în număr redus, dar forma lor, la Karavelov și mai tîrziu, indică sursa românească : *адреса* — *адрес*, *гварда* — *гвардия*, *девиза* — *девиз*, *парада* — *парад*, *метода* —*метод* (în acest caz există încă oscilații) și altele.

4. Cea mai cuprinzătoare este grupa cuvintelor care reflectă realitatea din vremea lui Karavelov, cu trăsăturile și coloritul ei specific. Aici se includ nume geografice și românismele propriu-zise, ca de exemplu : *Кина*, *Кроация*, *Лондра*, *Франца*, *Ромъния*; *ирландез*, *унгаройка*, *финландез*, *примар*, *мушия*, *пушкария*, *трибунал*, *байонет*, *бонжур*, *биржа*, *вистерия*, *газетар*, *депеша*, *екзамен*, *капела*, *катаграфия*, *плачинта*, *провизор*, *рекомандация*, *рекрут*, *сперманцет*, *субвенция*, *тресура*, *финанции* și altele.

Fără îndoială că, pentru a studia lexicul din epoca renașterii bulgare din punct de vedere al originii, al îmbogățirii și al evoluției, ca și sub aspectul rolului, importanței și răspîndirii sale, sînt necesare atît cercetări de detaliu, cît și de sinteză. Considerăm că cercetările ulterioare în această direcție, pornind de la observațiile existente, vor elucida numeroase probleme legate de modul de exprimare a ideilor acestor militanți generoși și plini de abnegație ai renașterii bulgare, care au găsit adăpost, sprijin și protecție în ,,Țara Românească constituțională și liberă".

Octombrie 1973

BORIS SIMEONOV
Universitatea Paisii Hilendarski
Plovdiv

ÎN LEGĂTURĂ CU ETIMOLOGIA LUI *străin**

1. Nu încape îndoială că pentru puţine cuvinte româneşti au fost propuse atît de multe etimologii ca pentru *străin*. Decenii în şir, după 1825, cînd a fost notat pentru întîia oară în *Lexiconul de la Buda*, etimonul lat. *extraneus* a fost acceptat de lingviştii români şi străini [1]. El a fost contestat spre sfîrşitul secolului trecut, cînd s-a observat că, din punctul de vedere al legilor fonetice ale limbii române, lat. *extraneus* ar fi trebuit să dea **strii(u) (striń(u))* [2]. Alţi cercetători au crezut că rezolvă problema, admiţînd o metateză în corpul cuvîntului : **extraenus* (**extrainu*), întocmai ca în *rubeus*> *roib*, *habeat*> *aibă* [3]. S-a observat însă că alte cuvinte, prezentînd contexte fonetice absolut identice, nu au cunoscut metateza *n — e*>*e — n* (*antaneus, calcaneus, capitaneus*). După Tiktin, etimonul lui *străin* ar fi lat. **extraneanu*, din care ar fi rezultat *străńin*, iar apoi *străin* [4]. Tot la etimoane latineşti cu *a* s-au gîndit S. Puşcariu (**extralienus*<*extraneus* + *alienus*) [5] şi V. Bogrea (**extrarianus*) [6], amîndouă (şi mai ales cel dintîi) acceptabile din punct de vedere fonetic, G. Weigand considera cuvîntul românesc de origine slavă, propunînd un etimon (*stranĭnŭ*) care a fost respins din raţiuni fonetice (*stranĭnŭ* trebuia să dea în româneşte *stran(en)*) [7]. P. Skok [8] deriva cuvîntul românesc din v. sl. *stranŭ* ,,regiune'', dar nici această etimologie nu a întrunit adeziunea cercetătorilor. Dealtfel, invocarea unui etimon slav este din capul locului lipsită de sorţi de izbîndă. *Străin* a fost consemnat în scrierile secolului al XVI-lea (avem în vedere aşa-zisele texte rotacizante) cu rotacismul lui *-n-*, or acest fenomen fonetic nu s-a produs decît în cuvintele moştenite din latină.

Cel dintîi cercetător care a propus un etimon latinesc cu *e* a fost O. Densusianu, după care cuvîntul românesc ar proveni din **exterrinus* [9]. Deşi nu s-a pronunţat în mod explicit pentru un anumit etimon, se pare că şi Al. Rosetti pune în legătură cuvîntul românesc cu unul latinesc prezentînd un *e* [10]. Pornind de la *exterraneus*, Gr. Creţu reconstituie un etimon **exterranus*, de unde ar fi rezultat **strein* şi apoi *strein* [11].

După cîte ştim, singura explicaţie care are în vedere un etimon cu *i* este cea a lui G. Giuglea : **extribuinus* [12].

2. Din cele spuse mai sus, rezultă că unele explicaţii nu se susţin din pricina dificultăţilor de ordin fonetic pe care le ridică derivarea cuvîntului românesc din etimoanele propuse. Etimoanele slave sînt inacceptabile din motivele arătate mai sus. Nu încape îndoială că, în unele cazuri,

* Articolul de faţă dezvoltă pe larg punctul nostru de vedere asupra etimologiei lui *străin*, enunţat în trecere, fără argumentaţia necesară, în monografia *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1974, p. 85—86 (scrisă în colaborare cu Al. Mareş). Am socotit că e util, pentru nevoile demonstraţiei şi pentru edificarea cititorului, să reluăm unele observaţii şi exemple consemnate în lucrarea citată în legătură cu repartiţia lui *străin* în secolele trecute.

[1] Vezi A. Cioranescu, *Diccionario etimologico rumano*, s.l., 1958, nr. 8233.

[2] Vezi TDRG, s.v. *străin;* Weigand, în Jb., III, 1896, p. 214; Puşcariu, în DR, VII, 1931—1933, p. 105.

[3] Cioranescu, *loc. cit.*; cf. Rosetti, ILR, p. 105.

[4] TDRG, s.v. *străin.*

[5] DR, VII, 1931—1933, p. 105—106.

[6] DR, II, 1921—1922, p. 899.

[7] Jb., III, 1896, p. 214 ; cf. TDRG, s.v. *străin.*

[8] ,,Archivum romanicum'', VIII, p. 159.

[9] În ,,Romania'' XXXIII, p. 285 şi ,,Revista critică-literară'' V, 1897, p. 134.

[10] Vezi ILR, p. 485.

[11] Mardarie Cozianul, *Lexiconul slavo-românesc şi Tîlcuirea numelor din 1649*, Bucureşti, 1900, p. 321.

[12] DR, I, 1920, p. 560.

se semnalează şi dificultăţi semantice, asupra cărora nu vom insista aici (vezi, de exemplu, explicaţiile lui P. Skok sau G. Giuglea). Rămîn totuşi cîteva explicaţii care se suţin într-o măsură suficientă, atît din punct de vedere fonetic, cît şi semantic (de exemplu, cazul etimologiilor propuse de Densusianu şi Puşcariu).

3. Propunînd etimoane latineşti cu *a*, *e* şi *i*, cercetătorii de pînă acum au pornit de la unul sau altul din fonetismele cu care este înregistrat cuvîntul *străin* în domeniul dacoromânesc. Într-adevăr, aşa cum vom vedea pe larg într-un alt paragraf al lucrării, *străin* apare în zilele noastre cu trei (patru) fonetisme : *străin, strein* şi *striin (strin)*. Pentru cei ce susţin un etimon cu *a*, *străin* reprezintă cel mai vechi fonetism. *Strein* se explică din *străin* prin influenţa vocalei palatale următoare, adică printr-un proces de acomodare vocalică. Din *strein* s-a ajuns la *striin*, printr-o asimilare [13] ; contragerea celor doi *i*, aflaţi în hiat, a determinat naşterea formei *strin*. Pentru cei ce acceptă un etimon cu *e*, *strein* este forma cea mai veche, din care a rezultat *străin*, fie prin velarizarea lui *e*, sub influenţa lui *r* precedent [14], fie sub înrîurirea termenilor prezentînd pe *stră-* [15] (în legătură cu explicarea lui *striin, strin* din *strein*, vezi cele spuse mai sus). Presupunînd că cea mai veche formă românească este *striin* (ceea ce, cu excepţia lui Giuglea, nu ştim să fi susţinut cineva), atunci *strein* ar reflecta un stadiu intermediar (cu *i* — *i* > *e* — *i*, prin disimilare), iar *străin* ar reprezenta stadiul final (cu *e* > *ă* explicabil în felurile arătate mai sus).

4. Pentru a decide care din explicaţiile furnizate pînă în prezent este cea mai apropiată de adevăr, am ţinut seama de totalitatea informaţiilor accesibile nouă în momentul de faţă asupra repartiţiei actuale şi din trecut a fonetismelor cu care a fost înregistrat cuvîntul *străin*. Pornind de la răspîndirea actuală a celor trei (patru) rostiri, cu *ă*, *e* şi *ii(i)*, am încercat să stabilim care este vechimea fiecăreia dintre ele în regiunile în care a fost atestat în prezent. Dacă în cursul ultimelor secole un anumit fonetism este precedat în zona respectivă de un altul, faptul e în măsură să ne indice că în explicarea etimologiei cuvîntului nu trebuie să pornim de la fonetismul actual, ci de la cel mai vechi. O altă împrejurare de care am ţinut seama este ,,deplasarea'' graniţelor dialectale dintre rostirile particulare ale cuvîntului. Stabilind că un anumit fonetism este în expansiune sau în regres, obţinem unele indicii (indirecte) asupra vechimii unuia sau altuia într-un spaţiu determinat.

5. Aşa cum rezultă din harta alăturată, întocmită după ALRM II, vol. I, h. 191, rostirea *străin* este cea mai răspîndită în momentul de faţă în domeniul dacoromânesc, fiind consemnată în cea mai mare parte a Moldovei şi a Transilvaniei, precum şi în jumătatea apuseană a Banatului. Izolat, rostirea cu *ă* a mai fost întîlnită în sudul Munteniei (p. 899). *Strein* apare în două arii : una cuprinde Muntenia nordică şi răsăriteană, Dobrogea şi cîte un punct din sudul Moldovei şi al Transilvaniei, cealaltă părţi din judeţele Bihor, Sălaj şi Maramureş. Fonetismul *e* a fost înregistrat, în aria lui *ă*, în punctul 414 din nordul Moldovei. În punctul 531 din sud-vestul Moldovei, ALR a consemnat un sunet intermediar între *e* şi *ă* : $\overset{e}{ă}$. Şi mai restrînsă este aria lui *strin*, care înglobează Oltenia şi Banatul vestic, cu o prelungire pînă în zona munţilor Apuseni. Rostirea *striin* a fost notată în sud-vestul Munteniei, într-o arie care se întinde spre nord pînă la linia Slatina-Tîrgovişte, iar la est ajunge pînă nu departe de Bucureşti (*ii* apare izolat şi în p.228).

6. Să vedem acum ce fonetisme prezintă, în cursul ultimelor patru secole, textele literare şi neliterare redactate în diverse regiuni ale Dacoromaniei.

7. Vom începe cu M o l d o v a. Documentele secolului al XVI-lea prezintă două atestări ale cuvîntului. Una, cu *e*, provine din sudul provinciei (Vrancea). Cealaltă, cu *ă*, a fost întîlnită într-un document redactat de Petru Şchiopul [16]. Din motive asupra cărora s-a insistat aiurea pe

[13] Vezi Rosetti, ILR, p. 485.
[14] Vezi Gheţie — Mareş, GD, p. 86.
[15] Vezi Densusianu, HLR, II, p. 108.
[16] Vezi Gheţie — Mareş, GD, p. 86.

larg, grafia *stirъini*, datorată voievodului moldovean, trebuie privită cu oarecare rezervă [17]. După 1600, documentele moldoveneşti notează curent fonetismul *e*: *strein* (Iaşi, 1619, DIR, XVII, A, IV, 361; Iaşi, 1620, DIR, XVII, A, IV, 466; Glodeni-Iaşi, 1696, SD, V, 49; măn. Slatina-Suceava, 1742, DRA, II, 263; j. Suceava, 1749, DRA, II, 290) etc. Nu l-am întîlnit pe *străin* decît la sfîrşitul secolului al XVII-lea (Cîmpulung, 1696, Stefanelli, DC, 16; Iaşi, 1701, DRA, II, 93; Dracineţi, 1742, DRA, II, 259).

O situaţie similară ne întîmpină în textele literare moldoveneşti din secolele al XVII-lea — al XIX-lea: *strein* (Varlaam, C, II, 39ᵛ, *Ev.* 1762, 22, Gheorgachi, C. 305, *Erot.*, 61, Macarie, G, 121ʳ, *Critil*, 33, Asachi, JN, 103, Beldiman, NP, II, 101, Donici, ÎP, 57, V. Drăghici, RC, I, 16, Seulescu, F, *pref.*), *streină* (Dosoftei, VS, 11ᵛ), *streinătatea* (Varlaam, C, II, 104ᵛ). Fonetismul *ă* l-am notat, o dată, la Varlaam: *vă astrăinat* (DA, s.v. *astreina*), apoi, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, la Macarie, G, 121ʳ. În primele două decenii ale secolului trecut, într-un moment cînd textele ne oferă un mare număr de exemple cu *e*, fonetismul *ă* este încă slab reprezentat; un exemplu: *străine* (M. Drăghici, I, *titlu*). Abia după 1840, *ă* se generalizează în textele moldoveneşti.

Pe baza tuturor acestor exemple, putem să conchidem, fără teama că ne vom înşela, că în Moldova *străin*, cvasigeneral în zilele noastre, a fost precedat de *strein*, care a cunoscut o largă răspîndire în secolele al XVI-lea — al XIX-lea, fiind înlocuit de *străin* la capătul unui proces lent şi îndelungat, încheiat abia în secolul trecut.

8. Ceva mai complicate, cum vom vedea, se prezintă lucrurile cu T r a n s i l v a n i a, din pricina penuriei de texte din unele zone (de vest şi centrale) ale acestei provincii. Documentele scrise în Maramureş în secolul al XVIII-lea notează curent fonetismul *e*, deşi într-o parte a regiunii are curs în zilele noastre fonetismul *ă*: *înstreina* (Vişeul de Jos, 1743, SD, XVII, 206; Călineşti-Josani, 1745, SD, XVII, 67), *strein* (Corneşti, 1778; SD, XVII, 73), *(a) streina* (Băcicoel, 1749, SD, XVII, 11; Botiza, 1750, SD, XVII, 46).

Documentele din sudul Transilvaniei (judeţele Alba şi Braşov), unde în zilele noastre are curs rostirea cu *ă*, consemnează fonetismul *e*: *a înstreina* (Mesentea-Alba, p. 1715; RI, XV, 265), *streine* (Braşov, 1721; Stinghe, DŞ, 61).

În general, în Transilvania, fonetismul *ă* se întîlneşte rar, după 1700: *străin* (j. Maramureş, 1742; SD, XVII, 120), *străina* (Buşag-Satu Mare, 1766, Pop, MS, 30; Tibru-Alba, 1773, RI, XV, 267; Sălişte-Pomezău — Bihor, 1795, Roşu, IB, 82).

Dintre textele literare redactate în Transilvania în secolele al XVI-lea — al XIX-lea, singurele care prezintă o situaţie aparte, aparent derutantă, sînt aşa-zisele texte rotacizante (*Psaltiriile Scheiană*, *Voroneţeană*, *Hurmuzachi* şi *Codicele Voroneţean*), despre care se presupune că ar fi fost copiate în Maramureş (şi Ardealul învecinat) şi care prezintă, pe lîngă fonetismul *e* (*streiru*), şi fonetismul *ii*, frecvent atestat (*striiru*) [18].

Dintre textele elaborate după 1600, *Noul Testament* de la Bălgrad (1648) cunoaşte numai pe *strein* (IVʳ), deşi a fost elaborat într-o zonă în care, în zilele noastre, e răspîndită numai rostirea *străin*. Diacul Ioan din Pociovelişte-Bihor, care copiază în jurul anului 1641 *Cazania I* şi *Molitvenicul* diaconului Coresi, schimbă peste tot pe *striin* prin *strein*, dovadă că graiul vorbit de el cunoştea acest din urmă fonetism, şi nu pe cel dintîi [19]. Tipăriturile blăjene din secolul al XVIII-lea pun în circulaţie numai forme cu *e*: *strein* (*Ev.* 1765, 3, *Pent.* 1768, 74ʳ). *Occisio Gregorii Vodae*, o farsă de carnaval, scrisă în jurul anului 1780 probabil la Blaj, îl notează de asemenea pe

[17] Vezi Gheţie — Mareş, GD, p. 52; Rosetti, ILR, p. 444; N. Iorga, *Histoire des Roumains*, vol. V, Bucureşti, 1940, p. 196.

[18] Vezi Densusianu, HLR, II, p. 108.

[19] Vezi Vl. Drimba, *O copie din secolul al XVII-lea a „Tîlcului evangheliilor” şi „Molitvenicului” diaconului Coresi*, în SCILF, IV, 1955, p. 550.

strein (376) [20]. Același fonetism îl întîlnim după 1750, în nord-vestul Transilvaniei într-o *Evanghelie* copiată la Bîrgău-Baia Mare, de Vartolomei Volskii (ms. BAR, nr. 5943, f. 23^r). Fonetismul *e* este răspîndit în textele literare ardelenești și la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, precum și la începutul celui următor (vezi de ex. *strein* la Micu, FL, I, 41, LGM, 10 etc.). Fonetismul *ă* cunoaște o răspîndire asemănătoare : *străin* (Micu, FL, II, 215, Maior, DNU, 83), *străină* (Aaron, SH, 27), *străinu* (*Prav. obște*, 27). Abia după 1840, *străin* se generalizează în textele ardelenești.

În afara textelor rotacizante, am mai consemnat cîteva atestări ardelenești ale fonetismului *ii*. În *Codicele Sturdzan (Texte măhăcene)* apare *striini* (200) [21], iar în *Catehismul Marțian*, *striiri* (4^v), și *striină* (1^r)[22]. În primul din aceste texte, grafia *ii* ar putea reflecta o rostire locală, dacă fonetismul *strin (striin)* e totuși atît de vechi în zona munților Apuseni, unde a fost notat în zilele noastre. În realitate, *striini* apare în catehismul pe care popa Grigore din Măhaci l-a copiat după tipăritura coresiană din 1559—1560. E vorba, deci, de un fonetism muntenesc, pătruns în textul nord-ardelenesc al popii Grigore. Cît privește atestarea fonetismului *ii* în *Catehismul Marțian*, vom aminti că, după cei mai mulți cercetători, [23] manuscrisul e o copie (indirectă) după tipăritura coresiană corespunzătoare. Prezența fonetismului *ii* în acest text se explică la fel ca în cazul copiei executate de preotul măhăcean.

Fonetismul *ii* a mai fost atestat în două texte tipărite în zona Bălgradului la sfîrșitul secolului al XVII-lea. În *Sicriul de aur*, 1683, alături de *strein* (30^r) apare *să striinară* (28^v),în timp ce în *Cărare pre scurt*, 1685, l-am întîlnit pe *să înstriiněze* (71^v). S-ar părea că în a doua jumătate a secolului al XVII-lea *e* a evoluat la *i* în unele graiuri din sud-vestul Transilvaniei (unde astăzi are curs rostirea *ă*). În realitate, așa cum am arătat cu alt prilej, înclinăm să explicăm fonetismul *ii* din cele două texte drept o înrîurire muntenească sau, mai probabil, bănățenească [24].

Lăsînd deocamdată deoparte mărturia textelor rotacizante (asupra căreia urmează să ne oprim în partea finală a cercetării noastre), putem afirma că peste tot în Transilvania unde azi are curs fonetismul *ă*, documentele și textele literare, cîte ni s-au păstrat și ne-au fost accesibile, l-au consemnat în secolele trecute pe *e*. Aceasta este, fără îndoială, o dovadă că în regiunile de unde ne-au parvenit textele *e* l-a precedat pe *ă*.

9. În Țara Românească, documentele secolului al XVI-lea l-au consemnat pe *e* [25]. După 1600, în documentele muntenești apar atît notații cu *e*, cît și notații cu *ii* : *strein* (măn. Cozia-Vîlcea, 1602, DIR, XVII, B, I, 65 ; 1623, DIR, XVII, B, IV, 328 ; 1655, SD, IV, 34 ; măn. Cozia-Vîlcea, 1734, DRA, I, 543 ; Craiova, 1769, DRA, I, 654 ; j. Dolj, 1818, DE, I, 192) — *striin* (măn. Cozia-Vîlcea, 1602, DIR, XVII, B, I, 65 ; Fălcoi-Olt, 1677, SD, V, 187 ; măn. Cotroceni-Ilfov, 1702, DRA, I, 194 ; Sărăcinești-Vîlcea, 1724, DRA, I, 312).

Textele literare muntenești din secolul al XVI-lea (tipăriturile lui Coresi) consemnează exclusiv forme cu *ii* [26]. După 1600, *Cronograful* olteanului Moxa conține atît pe *streinii* (367), cît și pe *striin* (370) [27]. O observație similară în legătură cu *Biblia de la București*, unde am notat pe *au înstreinat* (633 b), alături de *striin* (616 b). *Striin* a mai fost întîlnit de noi în *Mărgăritarele* din 1691 (21^r), iar *strein* în *Pildele* lui Antim Ivireanul din 1714 (5^r). Norma textelor muntenești

[20] *Occisio Gregorii in Moldova Vodae tragedice expressa*, ed. L. Drimba, în LL VII (1963), p. 366—392.

[21] Am citat după ediția Hasdeu, CB, II, p. 99—107.

[22] Trimiterile se fac după ediția lui Al. Rosetti, *Catehismul Marțian*, în GS I (1924), fasc. 2, p. 151—160.

[23] Vezi acum în urmă lucrarea noastră *Începuturile scrisului în limba română. Contribuții filologice și lingvistice*, București, 1974, p. 97—109.

[24] Vezi lucrarea noastră *Evoluția normelor literare în tipăriturile ardelenești de la sfîrșitul secolului al XVII-lea*, în LR XXII (1973), nr. 5, p. 449.

[25] Vezi Gheție — Mareș, GD, p. 86.

[26] Vezi Densusianu, HLR, II, p. 108.

[27] Am citat după ediția Hasdeu, CB, I, p. 345—406.

din secolul al XVIII-lea este rostirea cu *e* : *strein* (*Ev.* 1723, 32, *Pent.* 1743, 94^r etc.). Fonetismul *ii* apare mai rar; l-am întîlnit în două acte de cancelarie (DRA, I, 447, DIB, 84). Neașteptată este atestarea (e drept, izolată) a lui *străini* într-o copie muntenească a *Sindipei* din 1781 (ms. BAR, nr. 1766, 68^r); probabil că e vorba de un moldovenism strecurat din textul de pe care s-a efectuat copia. După 1800, textele muntenești consemnează numai rostirea cu *e (strein)*.

După cum se vede, forma cu *e* apare pînă în secolul al XIX-lea în zone unde astăzi se întîlnește forma cu *ii* contrași (e vorba de Oltenia). Faptul e în măsură să dovedească că în actuala arie a lui *strin* (care provine din *striin*, atestat la rîndul său), *strein* l-a precedat pe *striin* (și, desigur, și pe *strin*). Atestarea izolată a lui *striin* lîngă București, oraș situat astăzi în aria lui *strein*, trebuie interpretată (dacă nu se datorează vreunui muntean din vest sau vreunui oltean) drept o dovadă că limita estică a ariei lui *striin* a cunoscut unele fluctuații în cursul ultimelor secole. În acest sens, e posibil ca Tîrgoviște, situat astăzi la limita vestică a ariei lui *strein*, să fi făcut parte cu patru secole în urmă din aria lui *striin* (aflîndu-se la limita ei răsăriteană). Așa s-ar justifica prezența lui *striin* la Coresi (dacă acesta nu vorbea, totuși, un grai muntenesc de apus sau dacă *striin* nu provine cumva din originalele puse sub tipar de diacon). O explicație a sporirii considerabile a rostirilor cu *e* în textele muntenești după 1650 ar putea-o furniza transformarea definitivă în 1659 a capitalei la București, deci într-o zonă în care se rostea *strein*.

10. În B a n a t, *Palia de la Orăștie* (1582) nu consemnează decît pe *striin* (64, 184, 237), *striină* (51), *striinătăției* (166), *striini* (56) etc.[28]. O sută de ani mai tîrziu, *Anonymus Caransebesiensis* notează formele (neatestate astăzi) *striĕn, strienetate, strienedz* (372)[29], cu *i — i*>*i —e* (dacă nu cumva avem a face cu grafii greșite pentru *strein, streinătate, streinedz*). Rostirea cu *e* o găsim în 1794 la un bănățean (Paul Iorgovici), originar dintr-o zonă în care astăzi se zice *strin* (*Cal.* 1794, 38). Deși penuria atestărilor ne obligă să ne formulăm concluziile cu prudență, vom spune totuși că, după toate probabilitățile, și în Banat, ca și în Oltenia vecină, care îl cunoaște de asemenea pe *strin*, *e* l-a precedat pe *ii (i)*. Într-adevăr, *e* trebuie considerat un arhaism, și nu o inovație, la Iorgovici. Tendința graiurilor bănățene în ultimele secole a fost să contragă pe cei doi *i*, aflați în hiat, într-unul singur și nu să-l treacă pe primul *i* la *e*.

11. Concluzia generală a cercetării de față, întemeiată pe observațiile de amănunt formulate în cursul expunerii, este că forma cu *e (strein)* pare a fi cea mai veche în domeniul dacoromânesc și se plasează, în consecință, cel mai aproape de etimonul latin. Într-adevăr, în zonele care cunosc astăzi rostirile cu *ă* sau *ii (i)*, *strein* a precedat în ordine cronologică atît pe *străin*, cît și pe *striin (strin)*. Faptul acesta ne obligă să plasăm între *strein*, pe de o parte, și *străin* sau *striin (strin)*, pe de alta, o legătură de filiație. *Străin* provine din *strein*, prin velarizarea lui *e*, ca urmare a rostirii dure a lui *r* precedent. Tot din *strein* provine și *striin*, și anume printr-o asimilare vocalică[30], în timp ce *strin* descinde nemijlocit din *striin*. Dintre aceste forme, *striin* datează din secolul al XVI-lea, dacă nu e cumva mai vechi, în timp ce *străin* (în cazul că trecem cu vederea peste exemplul din Petru Șchiopul) nu este mai vechi decît 1600. Și mai nou pare a fi *strin*.

Rezultă din toate acestea că etimonul dr. *străin* trebuie căutat într-un cuvînt latinesc prezentînd un *e*. Dintre etimoanele cu *e* propuse pînă în momentul de față îl preferăm pe **exterrinus*, reconstituit de Densusianu la finele secolului trecut[31]. Savantul român a pornit în reconstrucția sa de la o glosă din *Corpus glossariarum latinarum (Glossae greco-latinae*, tom. II) : αποδημος *peregrinus, exterrimus, exterrenus.* Cum *exterrimus* i se părea a fi o eroare de scriere, Densusianu l-a reconstituit pe *exterrinus*. După părerea noastră, în afară de **exterrinus*, ar mai

[28] Am folosit ediția V. Pamfil, București, 1968.

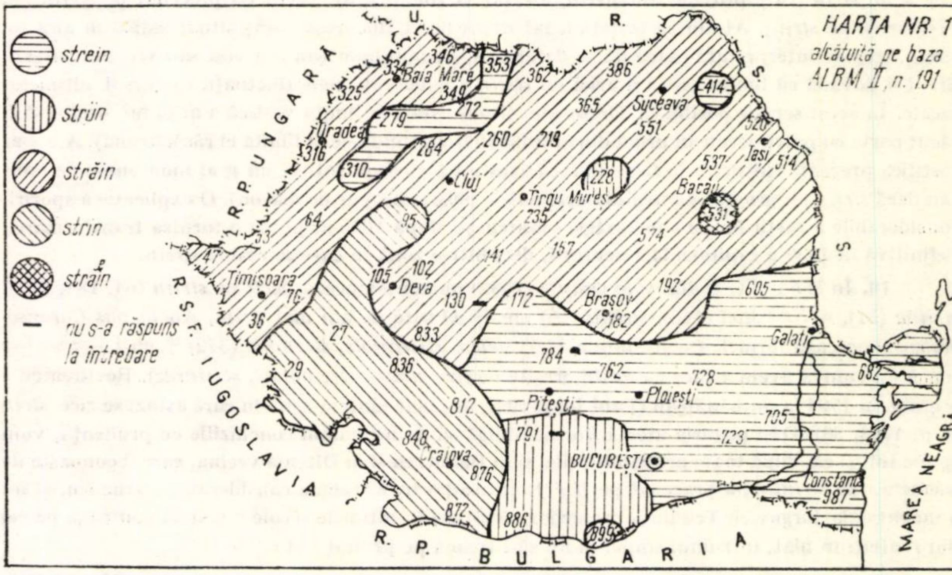
[29] Am folosit ediția Gr. Crețu, în „Tinerimea română", serie nouă, I, 1898.

[30] Vezi Densusianu, HLR, II, p. 18.

[31] Considerăm că nu există dificultăți de ordin fonetic în derivarea lui *strein* din ** exterrinus* (cf. TDRG, s.v. *străin*; REW^3, nr. 3098).

putea fi luat în considerație și *exterrenus*, care nu prezintă nici o dificultate de ordin fonetic și, în plus, este atestat [32].

Firește, cercetarea noastră nu exclude, în lipsa oricăror probe, posibilitatea ca *strein*, general românesc la un moment dat, să fi fost precedat de *străin* sau de *striin* și, prin urmare, etimonul latin al cuvîntului să fie un altul. Mergînd pe această cale, ne lansăm însă în domeniul speculației pure și ne sustragem oricărui control obiectiv. Explicația ar rămîne oricum mai anevoioasă decît cea pe care am propus-o noi. Acceptînd-o, ar însemna că în domeniul dacoromânesc

ă sau *i* au trecut la *e*, din care s-a ajuns, în unele zone, din nou la *ă* sau la *i*, evoluție complicată, pe care nici o probă materială nu o confirmă.

12. Am văzut mai sus, p. 177, că singurele texte care par a contrazice explicația de mai sus și, totodată, repartiția geografică a cuvîntului în secolele trecute sînt textele rotacizante. Dificultatea este numai aparentă, deoarece, după cum se știe și am subliniat cu un alt prilej [33], localizarea maramureșeană-nord-ardeleană a textelor rotacizante s-a făcut prin ipoteză, pe baza unor probe care astăzi nu mai stau în picioare. Existența pe scară largă în aceste texte a rostirilor cu *ii* scoate (măcar în parte) Maramureșul și Ardealul învecinat din rîndul regiunilor unde au putut fi scrise apostolul și psaltirile rotacizante. Dacă trecem peste ipoteza traducerii și copierii textelor undeva în zona de contact dintre rostirile cu *e* și cu *ii* (Transilvania de sud, spre Banat și Oltenia), care ni se pare mai puțin întemeiată [34], și admitem că textele sînt traduse într-o anumită zonă dialectală și copiate într-alta, atunci trebuie să acceptăm una din următoarele încheieri : a) dacă textele rotacizante sînt traduse în Maramureș (în aria lui *e*), atunci ele sînt copiate în sfertul sud-vestic al țării, eventual în munții Apuseni ; b)

[32] *e* + *n* (în poziție ,,tare'') a evoluat de timpuriu la *in*, ceea ce explică neatestarea rostirii (grafiei) cu *en* în secolul al XVI-lea ; vezi I.-A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*, vol. I, București, 1916, p. CXXXIII, CXLIX.

[33] *Începuturile scrisului în limba română. Contribuții filologice și lingvistice*, p. 32–40.

[34] Cf. lucrarea noastră *Psaltirea Hurmuzachi — copie sau original?*, în SLLF, III, p. 246.

dacă textele rotacizante sînt copiate în Maramureş (în aria lui *e*), atunci originalele lor nu pot proveni decît din sfertul sud-vestic al ţării (eventual din munţii Apuseni), deci dintr-o arie cu *ii*. Aceasta în cazul că ţinem cu orice preţ să punem în relaţie Maramureşul cu scrierea (traducerea, copierea) textelor rotacizante. Pentru că e foarte posibil ca aceste texte să nu fi fost nici traduse şi nici copiate în Maramureş.

ABREVIERI

(nu sînt cuprinse abrevierile folosite curent în lucrările de lingvistică)

Aaron, SH	V. Aaron, *Istoria lui Sofronim şi a Haritei cei frumoase, fiicei lui Aristef mai marelui din Milet*, Sibiu, 1821.
Asachi, JN	L. Asachi, *Jucăreaia norocului sau istorisirea pentru prinţipul Menşcikov*, Iaşi, 1816.
Beldiman, NP	[Florian], *Numa Pompilie, al doilea crai al Romii*, traducere de A. Beldiman, vol. I—II, Iaşi, 1820.
Cal. 1794	[P. Iorgovici], *Calendariu la anul de la naşterea lui Hristos 1794*, Viena, 1794.
Crit.	*Critil şi Andronius*, Iaşi, 1794.
DE	*Documente privitoare la economia Ţării Româneşti, 1800—1850*, ed. J. Cojocaru, vol. I—II [Bucureşti], 1958.
DIB	*Documente privind istoria oraşului Bucureşti* [Bucureşti, 1960].
DIR	*Documente privind istoria României*, veacul XVII, A. *Moldova*, vol. I—V, [Bucureşti], 1952—1957, B. *Ţara Românească*, vol. I—IV [Bucureşti], 1951—1954.
Donici, ÎP	A. Donici, *Adunare cuprinzătoare în scurt din cărţile împărăteştilor pravile*, Iaşi, 1815; ed. *Manualul juridic al lui Andronache Donici*, [Bucureşti], 1959.
Dosoftei, VS	Dosoftei, *Viaţa şi petreacerea svinţilor*, septembrie, Iaşi, 1682.
DRA	*Documente privind relaţiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. I, *Ţara Românească* [Bucureşti, 1961], vol. II, *Moldova* [Bucureşti], 1966.
M. Drăghici, I	M. Drăghici, *Iconomia rurală şi dumesnică sau învăţătură pentru lucrarea pămîntului şi îmbunătăţirea gospodăriei de cîmp şi de casă*, Iaşi,1834.
V. Drăghici, RC	Kampe, *Robinson Crusoe sau întîmplările cele minunate ale unui tînăr*, traducere de V. Drăghici, vol. I—II, Iaşi, 1835.
Erot.	[*Istoria lui Erotocrit cu Aretusa*]; ed. I. C. Chiţimia şi D. Simonescu, *Cărţile populare în literatura românească*, vol. II [Bucureşti], 1963, p. 33—84.
Ev. 1723	*Sfînta şi dumnezeiasca Evanghelie*, Bucureşti, 1723.
Ev. 1762	*Sfînta şi dumnezeiasca Evanghelie*, Iaşi, 1762.
Ev. 1765	*Sfînta şi dumnezeiasca a lui Is. Hs. Evanghelie*, Blaj, 1765.
Gheorgachi, C	Gheorgachi, *Condică*, 1762; ed. D. Simonescu, *Literatura românească de ceremonial. Condica lui Gheorgachi. 1762*, Bucureşti, 1939.
Gheţie — Mareş, GD	I. Gheţie şi Al. Mareş, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1974.
LGM	*Fundamentalnice legi pentru graniţa militărească*, Buda, 1808.
Macarie, G.	Macarie, *Gramatică rumânească*, Sihla, 1772 (ms. rom. BAR nr. 102).
Maior, DNU	P. Maior, *Dialog pentru începutul linbei română întră nepot şi unchi*, în *Orthographia romana sive latino-valachica*, Buda, 1819, p. 54—102.
Micu, FL	Baumeister, *Legile firii. Ithica şi Politica sau Filosofia cea lucrătoare*, părţile I—II, Sibiu, 1800.
Pent. 1743	*Penticostarion*, Bucureşti, 1743.
Pent. 1768	*Penticostarion*, Blaj, 1768.
Pop, MS	D. Pop, *Mărturii strămoşeşti. Note paleografice pe margini de cărţi bisericeşti sătmărene*, Satu-Mare, s.a.
Prav. obşte	*Pravila de obşte asupra faptelor reale şi a pedepsirii lor*, Viena, 1788.
RI	*Revista istorică*, Bucureşti, I (1915) şi urm.

Roșu, IB	T. C. Roșu, *Însemnări și inscripții bihorene*, vol. I, Beiuș, 1941.
Săulescu, F	G. Seulescu, *Fabule în versuri seau poezii alegorice*, Iași, 1835.
SD	N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. I–XXXI, București, 1901–1916.
Stefanelli, DC	T. V. Stefanelli, *Documente din vechiul ocol al Cîmpulungului moldovenesc*, București — Viena — Lipsca, 1915.
Stinghe, DȘ	St. Stinghe, *Documente privitoare la trecutul românilor din Șchei (1700–1783)*, vol. I, Brașov, 1901.
Varlaam, C	Varlaam, *Carte românească de învățătură dumenecele preste an și la praznice împărătești*, Iași, 1643; ed. J. Byck, Varlaam, *Cazania*, 1643, București, 1943.

Iulie 1974

ION GHEȚIE

Institutul de lingvistică
București, Spiru Haret 12

DIN NOU DESPRE PALATALIZAREA LUI *m* ÎN SECOLUL AL XVI-LEA

Respingînd interpretarea fenomenului pe care am dat-o în SCL XXV (1974), nr. 6, p 617, I. Gheție își menține explicația ,,că palatalizarea lui *m* în secolul al XVI-lea este dovedită" (SCL XXVI (1975), nr. 1, p. 67).

Să examinăm din nou textul scrisorii din 1592. Scrisoarea cuprinde, de două ori, grafia *to*^{c}*mnim*.

Gheție citește *tocmnim* și vede în grafia *mn* palatalizarea lui *m*, în primul stadiu *(mń)*. Interpretarea justă a grafiei este însă diferită.

Autorul scrisorii cunoștea fonetismul *tocmi*, al limbii comune și fonetismul *tomni* al unor graiuri.

Tomni, fonetism general în graiurile dacoromâne din Transilvania, Crișana, Oltenia și Muntenia, se explică normal pe cale fonetică, după cum am arătat.

Acest fonetism apare în regiuni în care palatalizarea labialelor nu e cunoscută (în Oltenia, Banat și jumătatea de vest a Munteniei), fapt care reiese din consultarea hărților publicate de D. Macrea (în DR IX, p. 92—160).

Adăugăm că, în *tocmi*, *m* nu putea fi palatalizat, pentru că fenomenul nu e operant în grupurile de consoane ocluzivă + *m* (în afară de cazurile de alterare în grupul *lb: alb, albină*, în care ocluziva labială e precedată de o consoană deschisă, palatalizarea a mai fost semnalată în grupurile *mb: frîmbie, porumbiel, sb: zbici, sp: spic* (Macrea, *loc. cit.*), care nu cuprind însă ocluzive propriu-zise (în timpul articulării lui *m*, o cantitate de aer se scurge prin fosele nazale).

În consecință, afirmația lui I. Gheție este infirmată de interpretarea justă a grafiei textului respectiv pe care am propus-o.

Decembrie 1974

AL. ROSETTI

CUM SE RECENZEAZĂ

În nr. 1 al revistei noastre (p. 74 — 77), Aurel Nicolescu a publicat o recenzie la recent apărutul *Dicționar al limbii române vechi (sfîrșitul sec. X — începutul sec. XVI)* (Editura enciclopedică română, 1974). Cum multe din observațiile sale sînt generate de neînțelegerea textului sau, pur și simplu, de lectura grăbită și superficială a studiului introductiv, mă văd obligat să pun la punct cel puțin cîteva din ele.

Astfel, A. Nicolescu, socotind că era suficient ca anumite nume proprii să fie ,,legate [cum? prin derivare?] de apelativele românești'' pentru a fi incluse în dicționar, îmi reproșează că n-am tratat numele de persoană și toponimicele *Băloș, Cazan, Gherghina, Grozăvești, Mălina, Olan, Rogojina, Slatina* și *Straja*, pe care le-a găsit citate în *Dicționar*, dar în contexte pentru alte cuvinte.

Premisa mea a fost însă următoarea : numele proprii pe care le-am inclus în lucrare trebuie ,,să fie *î n   a c e l a ș i   t i m p* și apelative'' (*Dicț.*, p. 45), deci să nu fie *d e r i v a t e* de la apelative și nici de la alte nume proprii. Or, *Băloș* (1435, Mold.), nume de persoană, este derivat de la *Băl* (<*băl* ,,gălbior, bălan''), cu sufixul *-oș* (vezi Constantinescu, DOR, 194; DA I, I 442—443)[1]; *Gherghina* (1415, Ț. Rom.), nume de persoană, provine de la *Gherghe* (<*Gheorghe)*, și nu de la *gherghină* (1) ,,fructul păducelului'' sau de la *gherghină* (2) ,,dalie'' (vezi Constantinescu, DOR, 65 ; cf. DA II, I 254) ; *Grozăvești* (1492, Ț. Rom.), toponim, este derivat de la numele de persoană *Grozav*, cu suf. pl. *-ești* ; *Mălina* este împrumutat ca nume propriu din bg. *Малина* (fem. de la *Малин*< *Мало, Мальо*< *мали* ,,mic'' ; vezi St. Ilcev, *Речник на личните и фамилни имена у българите*, Sofia, 1969, p. 316—317). Așadar, acestea nu sînt *în același timp* și apelative, substantive comune. Evident, aș fi putut include în *Dicționar* toate numele proprii românești extrase din documentele, inscripțiile și textele latino- și slavo-române, dar nu acesta a fost scopul lucrării. Pe cititori îi interesează într-un astfel de *Dicționar al limbii române vechi (sfîrșitul sec. X — începutul sec. XVI)*, și nu de *toponimie și onomastică veche românească*, tocmai cuvintele comune, apelativele. Poate cineva mă va întreba : de ce am inclus, totuși, unele nume proprii? Răspunsul este simplu : pentru că acestea funcționează și ca a p e l a t i v e, iar atestarea lor la 1300 sau la 1400 ca nume proprii este implicit un indiciu că existau și ca substantive sau adjective comune.

La alte nume proprii, proveniența de la a p e l a t i v e   r o m â n e ș t i este puțin probabilă sau nesigură. *Cazan*, nume de persoană (1450 și 1451, Ț. Rom.), mai mult ca sigur, nu provine de la apelativul *cazan* ,,căldare'' (cuvînt pătruns din limba turcă — unde înseamnă și ,,regiment de ieniceri'' —, eventual și din tătară, unde înseamnă și ,,familie'' ; vezi Șăineanu, II 99 ; DA, I, II 237 ; Constantinescu, DOR, 232), ci este, probabil, la origine o poreclă ; oricum, în forma respectivă, în documentele slavone citate, n-are nici un indiciu fonetic sau morfologic românesc. *Olanul*, nume de munte (1519, Ț. Rom.), nu provine — cred — de la *olan* ,,piesă de argilă, folosită ca învelitoare a crestelor acoperișului ; tub de argilă arsă din care se fac canale de scurgere a apei'' (cel mai vechi citat în DLR, VII, 2, 179, e de la N. Filimon ; cuvîntul e explicat ca derivat din *ol* ,,oală'' + suf. *-an*), ci de la numele de persoană *Olan* (vezi Constantinescu, DOR, 338, unde se propune o etimologie turcică : *oglan* ,,fiu'').

Rogojina (1501, Ț. Rom.), *Slatina* (1497, Ț. Rom.), *Straja* (1520, Ț. Rom.), ca apelative, sînt în același timp și cuvinte slave : într-un text slavon n-avem dreptul să le interpretăm ca românisme, atîta timp cît n-au nici un indiciu fonetic sau morfologic românesc. Într-adevăr,

[1] Aici și în continuare, utilizez abrevierile din *Dicționar*.

în documentele invocate ele apar astfel: ȣ Рогожинȣ (acuz. sg. slavon sîrb), више Слатине (gen. sg. slavon sîrb), Стража (nom. sg. slavon). Or, pe bună dreptate, atrăgea atenția Florica Dimitrescu, într-un articol publicat în anii trecuți și reprodus recent în volumul *Contribuții la istoria limbii române vechi* (București, 1973, p. 9): ,,Atestările anterioare din documentele slavo-române (...) trebuie considerate cu mare prudență, mai ales pentru menționările de cuvinte de origine slavonă și maghiară. Aceasta din cauză că multe cuvinte de origine slavonă sau maghiară (...) pot fi bănuite că apar acolo nu ca termeni ai limbii române, ci ca termeni slavi (...)".

Cît privește ,,substantivele comune (...), care ar putea sta în atenția cercetărilor ulterioare, întreprinse pe baza cunoașterii unor contexte mai ample" — *catastih, drob, drum, ispravnic, jupanița* și altele —, pe care recenzentul le-a găsit în citate la alte cuvinte, este evident pentru oricine — în lumina celor spuse mai sus — că o bună metodă ne oprește să le interpretăm ca romănisme în documente slavone, atîta timp cît, găsindu-se și în limbile slave, n-au în contextele respective indici morfologici sau fonetici specifici românești. O singură excepție am făcut, dar numai în *Anexă*, unde, la *Catastihul de scule* (1508—1509), am precizat (p. 267): ,,Avînd în vedere numărul mare de cuvinte românești — pe care le-am și inclus în *Dicționar* —, precum și pe acelea, de diverse origini, ce pot fi concomitent interpretate ca aparținînd slavonei românești și limbii române de la începutul secolului al XVI-lea, am reprodus aici întregul text, dînd spațiat toate aceste cuvinte (în traducere ele sînt redate în cursiv). Înaintea *Scrisorii lui Neacșu din Cîmpulung* cu 12—13 ani, acest text, cu o sintaxă foarte simplă — dat fiind caracterul său de registru de cheltuieli —, este scris într-o slavonă cu greșeli (mediobulgară populară, cu cîteva elemente sîrbești), aproape complet romînizată, ceea ce-i mărește valoarea de document al limbii române".

Similare cu observațiile de mai sus sînt cele care vizează eventuale atestări mai vechi, de tipul: ,,Pentru *boiar* se puteau folosi formele atestate la *oare*, 1446, și *martor*, 1448". Or, eu am dat pe *boiar/boier* numai din documente *latino-române*, unde este sigur un *romănism*, și nu din cele *slavo-române* (cum sînt cele utilizate la *oare* și *martor*), unde poate fi un cuvînt slavon. Iată citatele respective: ѡт нашиχ болѧрь (gen. sg. slavon, 1446); наши боꙗри (nom. pl. slavon, 1448).

Și observațiile lui A. Nicolescu continuă, în cea mai mare parte, în același fel. Consider însă că nu este cazul să rețin, mai departe, atenția cititorilor și să irosesc spațiul revistei cu lecții elementare de filologie slavo-română.

Sînt nevoit să mă opresc însă, pe scurt, asupra ultimei observații, și anume: printre altele, se spune că citatele trebuiau grupate ,,după repartizarea lor teritorială", pentru a se putea face considerații de dialectologie istorică. Or, cititorul atent poate constata că siglele edițiilor de documente arată implicit regiunea istorică din care provin citatele respective. De ex., DRH, B, I și II arată că documentul este din Țara Românească, Cost. D, I și II — din Moldova etc. La reproducerea unor citate din ediții care cuprind atît documente muntene, cît și moldovene, transilvănene sau bănățene, am precizat regiunea istorică; de ex., la *murmînt*: ,,Nandriș, 46 = DRH, B, II 211"; sau la *stejar*: ,,1515, apr. 1, doc. de la castelanul din Făgăraș"; ori la *rîu*: ,,top. Lonka *Rywly* «Lunca *Rîul[u]i*» (în Banat, <1514—1516>; Hurm. II^3, 251)" ș.a.m.d. Și, pentru ca observația să fie completă, recenzentul adaugă: ,,Dealtfel, nici în dicționar și nici în capitolele care-l însoțesc nu se fac observații de dialectologie istorică, ceea ce pare de neconceput pentru un dicționar al limbii române vechi". La numărul totuși mic de atestări și atît de disparate în timp (circa 5 secole) și spațiu, astfel de observații mi s-au părut temerare și, dealtfel, *Dicționarul* este ... dicționar, nu o lucrare de dialectologie istorică. Nici marele *Dicționar al limbii române*, editat de Academie, sub redacția acad. Iorgu Iordan, acad. Al. Graur și acad. I. Coteanu, nu face ,,observații de dialectologie istorică", ci se mulțumește să indice exact și corect sursele citatelor și atestările pentru cei care vor să se documenteze și să facă alte lucrări, consacrate diverselor aspecte ale limbii române. Dealtfel, eu însumi am scris, în *Încheierea* studiului

(p. 220), că noile cercetări ,,vor îmbogăți, sîntem siguri, cunoștințele noastre despre vocabularul limbii române și, implicit, despre fonetica și morfologia ei înainte de sec. XVI", care — evident — au coordonate temporale și spațiale. Și în notă : ,,Studierea acestor două aspecte ar fi depășit cu mult cadrul propus pentru lucrarea de față. De aceea ne îngăduim să trimitem pe cercetătorul interesat la *Istoria limbii române* (1968) a acad. Al. Rosetti, nu o dată citată în paginile precedente (vezi, în special, p. 448—463 și bibliografia menționată acolo)". Și cum această bibliografie s-a îmbogățit cu o nouă lucrare, apărută cu cîteva luni înaintea *Dicționarului*, am adăugat într-o *Notă la corectură*, printre altele : ,,Ion Gheție — Al. Mareș, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, București, 1974". Am spus, însă, la început, că A. Nicolescu n-a citit studiul ce însoțește *Dicționarul!*

Am făcut aceste precizări nu de dragul polemicii, ci pentru că am considerat necesar să elucidez unele chestiuni de principiu. Și cu aceasta consider discuția încheiată.

Decembrie 1974

G. MIHĂILĂ
Facultatea de limbi slave
București, Pitar Moș 7—13

ADVERBUL *mîine* ȘI TIMPURILE VERBALE DIN SFERA TRECUTULUI

În ultimii ani, în cadrul interesului pentru relațiile dintre adverbe și sistemul temporal verbal[1], precum și, pe un plan mai larg, pentru stabilirea afinităților și restricțiilor semantice de combinare a unor cuvinte și forme gramaticale, s-a susținut, de către diverși cercetători ai limbii române, imposibilitatea combinării adverbului *mîine* cu cele mai multe timpuri din sfera trecutului indicativ.

Mihaela Mîinea, în 1969, afirmă că ,,*mîine* este admis în contexte cu verbul la viitor, la prezent și la imperfect"[2], precizînd că prezentul este, de fapt, un prezent cu valoare de viitor, iar imperfectul un imperfect cu valoare de condițional perfect (situație echivalentă cu cele în care *mîine* apare pe lîngă verbe la condițional perfect sau conjunctiv perfect : vezi exemple de tipul *era mai bine dacă* ***plecai*** *mîine/dacă* ***ai fi plecat~să fi plecat*** ~) ; de aici concluzia că ,,valoarea de viitor îi este intrinsecă" [3] — pe care se bazează concluzia generală referitoare la ,,limitarea distribuțională a unităților de tipul *ieri, azi* ... în funcție de categoria gramaticală a timpului"[4] și o întreagă teorie asupra statutului acestor cuvinte și a caracterului special al relațiilor lor cu verbul — și mențiunea, care interesează direct discuția noastră, că ,,apariția lui *mîine* alături de un timp din sfera trecutului este posibilă numai cînd acest timp e încărcat cu o valoare modală"[5].

Un an mai tîrziu, Maria Cvasnîi adaugă — tot ca o excepție față de ideea, care pare de la sine acceptată, că ,,teoretic, o asemenea combinație formează un enunț nereperabil, elementele componente fiind incompatibile din punct de vedere semantic" [6] — o situație diferită în care *mîine* se întîlnește alături de imperfect. De astă dată nu mai e vorba de folosirea imperfectului (indicativ) cu altă valoare modală, ci cu altă valoare temporală decît cea obișnuită : este ceea ce autoarea numește ,,un caz particular ... interesant prin raritatea lui" [7] al contextelor în care imperfectul apare cu valoarea temporală, cunoscută de mai multă vreme [8], de ,,viitor în trecut". Exemplele semnalate, dintr-o nuvelă de Eugen Barbu, sînt : *Unde mai pui că trebuia să termine și cu cositul, că mîine era duminică?* și [...] *N-avea optsprezece ani și se însura mîine.*

Mai recent, Alexandra Vlăduț-Cuniță, studiind comparativ relațiile cu verbul regent ale adverbelor temporale din franceză și din română, stabilește un tabel de combinații cu timpurile indicativului pentru fr. *demain* și rom. *mîine*[9], conform căruia amîndurora le-ar fi comună nu numai posibilitatea de construire cu prezentul, viitorul și imperfectul, ci și imposibilitatea construcției cu perfectul simplu și mai mult ca perfectul; singura deosebire ar consta în faptul că fr. *demain* cunoaște în plus construcția cu perfectul compus, absentă la rom. *mîine*.

[1] Vezi o bibliografie a acestei probleme la C. Săteanu, *Caracterul eterogen și asimetric al sistemului temporal adverbial*, în CL XVII (1972), nr. 1, p. 67 și 73.

[2] *Un tip special de determinare verbală*, în LR XVIII (1969), nr. 6, p. 528.

[3] *Ibidem*.

[4] *Ibidem*, p. 529.

[5] *Ibidem*, p. 528.

[6] *Note despre unele valori ale imperfectului din limba română*, în ,,Analele Universității București. Limba română" XIX (1970), nr. 2, p. 69.

[7] *Ibidem*, p. 68.

[8] Vezi Kr. Sandfeld și Hedvig Olsen, *Syntaxe roumaine. I Emploi des mots à flexion*, Paris, 1936, p. 336 ; Alexandru Georgescu, *Unele probleme ale imperfectului*, în *Studii de gramatică*, vol. I, 1956, p. 93—95 ; *Gramatica limbii române*, ediția a II-a, București, 1963, vol. I, p. 237.

[9] *Les relations des adverbes temporels français et roumains avec le verbe fini régissant*, în ,,Bulletin de la Société roumaine de linguistique romane (S.R.L.R.)" IX (1973), p. 47.

Contribuţia de faţă îşi propune să demonstreze existenţa unor situaţii în care adverbul[10] *mîine* (sau *poimîine*) poate apărea pe lîngă oricare dintre timpurile trecute ale indicativului cărora li s-a contestat această valenţă : perfectul compus, perfectul simplu, mai mult ca perfectul, ca şi imperfectul cu valoarea sa obişnuită.

Mai întîi, o situaţie care priveşte numai perfectul compus şi care merge exact în sensul combinaţiilor lui *mîine* cu imperfectul, întrucît sînt implicate tot ,,forme verbale cu valori schimbate''[11]. Dat fiind faptul, semnalat mai de mult[12], că perfectul poate avea valoare de viitor în anumite construcţii, e de aşteptat ca în astfel de contexte să apară însoţit uneori şi de *(poi)mîine*. Un asemenea exemplu, dintr-un roman de Mihai Beniuc, a fost folosit recent de Gh. Trandafir[13] pentru a ilustra valoarea specială, de viitor anterior, a perfectului compus : *Pînă mîine s-a şi terminat cu rebeliunea* (în comentariul exemplului, autorul precizează că ,,datarea acţiunii se face în funcţie de un complement circumstanţial de timp''). În limbajul familiar — căruia îi este proprie valoarea de viitor a perfectului, folosit ,,prin hiperbolă''[14] — sînt curente enunţuri ca *Mîine s-a zis cu tine!*

Există însă şi situaţii în care combinarea lui *mîine* sau *poimîine* cu un timp trecut se datoreşte folosirii cu un sens special nu a timpului verbal, ci a adverbului. Am în vedere anume sensul ,,a doua zi, în ziua sau într-o zi următoare'' (respectiv ,,a treia zi, într-o zi mai îndepărtată'' pentru *poimîine*) neraportat la ziua în care se vorbeşte, ci la cea despre care este vorba, deci folosirea lui *mîine* cu sensul fr. *lendemain*, deosebit de *demain*. Acest sens — specific limbajului familiar şi popular —, care nu e distins în dicţionarele româneşti[15] de sensul fundamental, curent, dar care a fost relevat, în esenţă, de Kr. Sandfeld şi Hedvig Olsen[16], nu a fost luat în consideraţie de autoarele citate în opiniile cu privire la valenţele temporale ale lui *mîine*; dintre toate trei, Mihaela Mîinea[17] afirmă explicit ideea că *mîine* ,,se raportează direct la momentul actual, adică la zero deictic''[18], diferenţiindu-se prin aceasta, împreună cu *azi* şi *ieri*, de elementele care ,,realizează localizarea temporală în funcţie de un alt punct decît zero deictic, din sfera de timp a viitorului sau a trecutului''[19].

[10] *Mîine* substantivat nu prezintă interes pentru discuţie, de aceea, în cele ce urmează, nu se fac referiri la combinaţiile lui cu timpuri trecute, ca în exemplul *Pe cînd nu era moarte, nimic nemuritor,/Nici sîmburul luminii de viaţă dătător, /Nu era azi, nici mîne, nici ieri, nici totdeauna.* EMINESCU, O. I 115/3 în DE s.v. *mîne*. Cf. şi expresia *cu azi, cu mîine*: *Cu azi, cu mîine, a făcut cunoştinţă Kir Ianulea cu fel de fel de neguţători, ba şi de boieri.* CARAGIALE, O. III 32 în DLRC s.v. *azi*.

[11] Vezi Al. Graur, *Forme verbale cu valori schimbate*, în SCL XXV (1974), nr. 2, p. 115—119.

[12] Vezi numeroase exemple la Kr. Sandfeld şi Hedvig Olsen, *lucr. cit.*, p. 317—318.

[13] *Categoriile gramaticale ale verbului în româna contemporană*, [Craiova], 1973, p. 188.

[14] Kr. Sandfeld şi Hedvig Olsen, *loc. cit.*

[15] Vezi Academia Republicii Socialiste România, *Dicţionarul limbii române* (DLR), Serie nouă, tomul VI, Litera M, Bucureşti, 1965—1968, unde s.v. *mîine* sensul 1° este dat astfel: ,,în ziua care urmează după cea de azi ; a doua zi ; (regional) mînezi'', grupînd atît citate cu adverbul raportat la momentul vorbirii — cele mai multe —, cît şi unele în care nu se face această raportare (sensul ,,a doua zi, în altă zi'').

[16] *Lucr. cit.* III *Structure de la proposition*, Copenhaga, 1962, p. 325 : ,,1° *Astăzi* désigne le jour où se trouve le sujet parlant et *ieri, mîine*, etc. désignent les jours qui précèdent et suivent ce jour-là... 2° *Astăzi* désigne un jour dans le passé, mentionné dans un récit par le sujet parlant et évoqué par lui comme présent, et *ieri, mîne*, etc. les jours précédents ou suivants (« ce jour-là », «la veille », «le lendemain », etc.)''.

[17] *Lucr. cit.*, p. 532.

[18] ,,Zero deictic'' este, în terminologia lui K. Bühler, ,,punctul actual care împarte axa timpului în trecut şi viitor'' ; vezi Mihaela Mîinea, *lucr. cit.*, p. 528.

[19] Autoarea citată aplică aici o distincţie stabilită pentru limba franceză de Leon Zawadowski între două categorii de adverbe de timp : ,,adverbe subordonate care comunică raporturi temporale relative şi adverbe principale care comunică raportul cu zero deictic''.

Sensul neraportat la momentul vorbirii se întîlnește la (*poi*)*mîine* mai ales în construcții corelative cu *a*(*stă*)*zi* aflat în aceeași propoziție, frază sau context mai larg. Verbul la timpuri trecute a) poate fi exprimat direct, în aceeași propoziție cu (*poi*)*mîine* sau b) poate reprezenta numai la oarecare distanță punctul de reper temporal al construcției în discuție cu un verb subînțeles. Evident, situațiile de sub *a* sînt cele mai elocvente pentru posibilitățile de combinare ale lui (*poi*)*mîine* cu timpuri din sfera trecutului. Iată exemple de acest fel cu diferite timpuri :

— perfectul compus :

S-a prefăcut azi, s-a prefăcut mîne, pîn-a-nceput chiar să crează. I. L. Caragiale, *Opere*, 3, 1962, p. 161.

Din munca pămîntului, care mi l-a dat de la proprietarii noștri, mi-am cumpărat, az, mîine, poimîine, plug, boi, cară. Text dialectal muntenesc publicat de E. Gamillscheg, *Die Mundart von Șerbănești und Titulești* (*Gerichtsbezirk Olt, Kreis Vedea*), Jena și Leipzig, 1936, p. 209 [20].

Dar această sfială a pierit treptat-treptat, pe măsură ce se încredința că tot orașul ar trage cîștig din împlinirea visului său./Azi a văzut pe fereastra cucoanei Măndichii un bilet: odăi mobilate de închiriat [...] / ***Mîine a aflat*** *că Tăsică Alexandrescu dă faliment: „Lume puțină, domnule, dever mic* [...]"/ ***Poimîine a văzut*** *femei din Răzvad întorcîndu-se spre casă cu merinde nevîndute* [...] *Și iaca așa, zi cu zi, clipă cu clipă! ideea s-a hrănit, s-a întremat, a crescut și a pus stăpînire pe toată mintea domnului Niță.* I. Al. Brătescu-Voinești, *Întuneric și lumină*, 1930, p. 170–171.

— perfectul simplu :

Băui azi și băui mîne, / Băui patruzeci de zile. Poezie populară la M. Sadoveanu, *Opere*, XVIII, 1959, p. 445.

— imperfectul :

Trăiam astăzi, trăiam mîne, / Ș-am văzut că era bine. BIBICESCU, P. P. 96 în DLR s.v. *mîine*.

— mai mult ca perfectul :

Azi o țirișică, mîine o țîrîchiță țesase ea. Text dialectal oltenesc reprodus după Șt. Sterescu de E. Gamillscheg, *lucr. cit.*, p. 163.

Situațiile în care datarea în trecut a acțiunii se face în mod explicit numai la verbul regent sau dependent al construcției cu *mîine* sînt reprezentate mai cu seamă de expresia rezumativă a unei acțiuni repetate *azi așa, mîine așa* [21] :

— cu verbul frazei la perfectul compus :

Azi așa, mîine așa, încet-încet, s-a-ncins prietenie la toartă între doftor și bolnav. I. L. Caragiale, *Opere*, 2, 1960, p. 568.

— cu verbul frazei la perfectul simplu :

Nu era paradie, ori vrun alai, sau serbare ca să nu fie și el acolo. Azi așa, mîine așa, el făcu cunoștință cu toți fiii de domni și de boieri. ISPIRESCU, L. 192 în DA s.v. *așa*.

— cu verbul frazei la mai mult ca perfect :

Nucul creștea, creștea mereu. Azi așa, mîine așa, se făcuse cogeamite pom. STĂNCESCU, B. apud HEM 1895 în DA s.v. *azi*.

Asemănătoare cu expresia *azi așa, mîine așa* este expresia, complicată cu opoziții de localizare, *astăzi ici, mîine colea*, pe care am întîlnit-o într-un context al cărui verb exprimat este la imperfectul cu valoare de perfect, specific poeziei populare :

Astăzi ici, mîine colea, / Vreme bună, vreme rea, / La Țărigrad ajungea. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 486 în DA s.v. *astăzi* [22].

[20] Citatele din texte dialectale le redau în transcriere simplificată.

[21] Gh. N. Dragomirescu (*Adverbul și determinarea adverbială în limba română*, în LR IX (1960), nr. 4, p. 38) consideră această construcție „locuțiune adverbială... în care *așa* are... rolul de cuvînt predicativ".

[22] Citez cu completări și corectări după original.

Exemple de acest tip se găsesc şi în construcţii libere care exprimă o acţiune repetată; verbul la un timp trecut (perfectul compus în exemplele consemnate) poate fi subînţeles numai pe lîngă *mîine*:

Cotrobăia prin sertarul cu pricina şi azi a luat o mie, mîine două, pînă şi-a rotunjit suma la 15 000 lei. Scînteia nr. 9763 (27 I 1974), p. 2, col. 1

sau şi pe lîngă termenul corelativ *azi*:

Reghiment de antilerie azi, reghiment de antilerie mîne, s-a găsit într-o zi un glumeţ [...] *şi i-a zis Nenea Niţă Antileristul— şi d-atunci aşa a rămas.* I. Al. Brătescu-Voineşti, *lucr. cit.*, p. 171.

Alt tip de construcţii corelative cu *a(stă)zi*, în care *mîine* poate apărea pe lîngă timpuri trecute cu sensul „a doua zi" neraportat la momentul vorbirii, îl constituie expresia *de azi pe mîine*: de exemplu, *trăia de azi pe mîine, pînă atunci învăţase de azi pe mîine* etc.

În afara diverselor tipuri de construcţii corelative cu *a(stă)zi*, adverbul *mîine* mai poate avea acest sens referitor la trecut în fraze mai complicate în care datarea întregii acţiuni se face în propoziţia principală, regenta subordonatei cu *mîine* al cărei verb e la un timp obişnuit pentru acesta. De exemplu:

Luă un joc de cărţi şi le meni, ca să vadă dac-a veni mîni. EMINESCU, P. L. 90/18 în DE s.v. *mîne.*

Se hotărî să plece chiar mîne. Rebreanu, *Răscoala* I 306 la Sandfeld-Olsen, *lucr. cit.* III, p. 326.

Un tip de tranziţie între sensul fundamental al lui *(poi)mîine*, raportat la momentul vorbirii, şi cel discutat aici,neraportat la acest moment, este constituit de construcţia comparativă *cum e* — sau *cum ar fi* — *(poi)mîine*, care din punct de vedere gramatical se încadrează în fraze asemănătoare cu cele analizate în alineatul precedent:

Abia cum e poimîne s-a aflat în sat. M. Sadoveanu, *Opere*, XVII, 1959, p. 300.

Cîn face băiatu-ăl mic, cum ie astăzi l-a născut şi mîine-noapte-a veni [23] *zmeii şi-a furat-o şi pă mă-sa.* Ovidiu Bîrlea, *Antologie de proză populară epică*, II, 1966, p. 286.

În această ultimă situaţie, *(poi)mîine* îşi păstrează sensul fundamental, dar construcţia comparativă în ansamblul ei are sensul, neraportat la momentul vorbirii, „a doua (respectiv, a treia) zi", constituind circumstanţa temporală a acţiunii principale care poate fi exprimată prin orice timp trecut. Apelul la comparaţie e un mijloc de rezolvare a contradicţiei dintre sensul lexical fundamental al lui *(poi)mîine* şi necesitatea unui determinant temporal raportat la alt moment decît momentul vorbirii. Acest moment poate fi nu numai trecut, ca în exemplele date, ci şi viitor sau prezent nelegat de vorbitor (prezent etern sau iterativ).

În sfîrşit, o situaţie mai aparte în care *(poi)mîine*, cu sensul neraportat la momentul vorbirii, însoţeşte timpuri trecute este reprezentată de folosirea lui într-un fel apropiat de citat, mai exact ca o reluare a cuvîntului folosit mai întîi, cu sensul fundamental, în vorbire directă:

Ştefan nu pleacă chiar poimîine, ci două săptămîni mai tîrziu. Marin Preda, *Delirul*, 1975, p. 384, după „... *Pregăteşte-te, poimîine pleci*" de la p. 383.

Din cele spuse pînă acum rezultă că adverbul *(poi)mîine* are şi un sens care, lipsit de raportarea la momentul vorbirii, exprimă numai noţiunea de posterioritate faţă de o acţiune posibilă în orice moment [24]. Combinarea lui cu alte timpuri decît cele cu care poate apărea în

[23] *A veni* este, în mod cert, perfectul compus cu *-t* căzut datorită unui fenomen de fonetică sintactică; vezi în acelaşi basm, p. 287, *cu cine ne-o fi făcu pă noi ?*

[24] Din citatul reprodus în nota 16 se vede că Kr. Sandfeld şi Hedvig Olsen limitau acest moment la trecut. Deşi nu interesează discuţia asupra construcţiei cu anumite timpuri verbale, trebuie precizat că sensul neraportat la momentul vorbirii al lui (*poi*)*mîine* se poate întîlni şi în sfera viitorului (de exemplu: *azi va vedea una, mîne alta*).

sensul fundamental se explică de obicei exclusiv prin sensul lexical deosebit, ca în toate exemplele de la p. 191—192. În unele situaţii însă combinaţia *(poi)mîine* + anumite timpuri se explică în aceeaşi măsură prin sensul special al adverbului, ca şi prin valoarea temporală specială a formei verbale. După părerea mea, acesta este cazul celor două exemple din proza lui Eugen Barbu reproduse la p.189, pe care Maria Cvasnîi[25] le-a interpretat exclusiv din punctul de vedere al verbului : *mîine era duminică* şi *se însura mîine* conţin nu numai un imperfect cu sensul ,,urma să ..., avea să ...", care ,,implică o proiecţie în viitor (aceste acţiuni se realizează ulterior faţă de celelalte acţiuni care sînt în curs de desfăşurare)", ci şi un *mîine* cu sensul ,,a doua zi, în ziua următoare" neraportat la momentul vorbirii. Într-o situaţie de acelaşi fel este *mîine* care, cu acest sens, apare alături de timpul prezent cu valoare de perfect (prezentul narativ) : *Îl vede azi, îl vede mîni, / Astfel dorinţa-i gata.* EMINESCU, O. I 167 în DLR s.v. *mîine*; de remarcat tipul de construcţie [26] — corelativă cu *azi* — paralel cu cel realizat cu perfectul în exemplul din Caragiale reprodus la p. 191. În sfîrşit, o situaţie mai complicată este aceea în care forma verbală combinată direct cu *(poi)mîine* în sensul discutat — şi tot în corelaţie cu *azi*, ca în exemplul precedent — are valori speciale atît pe plan temporal, cît şi pe plan modal ; este cazul imperativului cu valoare de indicativ perfect din următorul exemplu : *(Făceau toate chipurile ... cum să deie vitişoarele mele ... pe moşia boierească ... să mi le poată ucide ...) Şi astăzi împuşcă-i porcii; mîne vacile şi boii; poimîne căişorii; în altă zi ie-i oile dinapoi cu grămada şi du-le la curte (îţi poţi închipui, măria-ta, ce urgie grozavă era pe capul meu!).* I. Creangă, citat după Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, Bucureşti, 1944, p. 159—160.

Semantica şi valenţele temporale implicate ale adverbului *mîine* sînt deci mai bogate decît s-a crezut îndeobşte. Din punct de vedere gramatical e mai importantă distincţia între raportarea şi neraportarea la momentul vorbirii — pe care au făcut-o, în linii mari, Kr. Sandfeld şi Hedvig Olsen, dar fără a atrage atenţia tocmai asupra consecinţelor ei în domeniul combinaţiilor cu verbul — decît distincţia, la care se opreşte DLR, între durata sau gradul de determinare a intervalului de timp desemnat : o anumită zi (1⁰), respectiv un viitor oarecare, mai mult sau mai puţin apropiat (2⁰).

Cunoaşterea integrală a sensurilor şi a posibilităţilor de combinare ale adverbului *mîine* nu mai permite să se susţină că el ar fi monovalent pe plan temporal. Prin luarea în consideraţie a sensului lui neraportat la momentul vorbirii se infirmă teoriile construite de Mihaela Mîinea pe o bază de fapte limitată la sensul fundamental, dar nu unic al acestui adverb : atît teoria ,,acordului" verbului cu ,,timpul lexical al adverbului" [27], cît şi aceea a unui ,, tip special de recţiune asemănător cu impunerea cazului unui substantiv de către o prepoziţie" [28] sau a dublei manifestări — una lexicală şi alta gramaticală — ,,a uneia şi aceleiaşi categorii de valori" [29]; de asemenea se infirmă teoria incompatibilităţii dintre funcţiunea de determinare şi *mîine* ,,care este independent, deoarece impune sfera sa de timp verbului" [30], întrucît nu e adevărat că el ,,nu ne informează în plus asupra desfăşurării acţiunii, ... ci ... realizează doar restrîngerea sferei de referire a verbului pe plan temporal" [31].

Ceea ce uneşte sensurile lui *mîine* — indiferent de raportarea la momentul vorbirii sau la alt moment, precum şi de durata intervalului de timp desemnat sau de gradul de determinare a acestui interval — este exprimarea unui moment posterior. În această privinţă se infirmă altă concluzie a Mihaelei Mîinea, şi anume deosebirea stabilită de această autoare [32] între ad-

[25] *Lucr. cit.*, p. 69.

[26] Cf. însă şi exemple ca : *Mîne sară la fel. Cînd îi mîne sară, ie omu iar napoi iapa şi pleacă la păşune şi o-mpedecă, să culcă şi doarme.* Bîrlea, *lucr. cit.*, II, p. 281.

[27] *Lucr. cit.*, p. 531.

[28] P. 533.

[29] P. 534.

[30] P. 533.

[31] P. 532.

[32] P. 534—535.

verbele *mîine* și *poimîine*, în sensul că ,,segmentul bază" *mîine* ,,acoperă aceleași valori temporale ca și cele manifestate la verb", fiind termenul regent al formei verbale, în timp ce ,,segmentul prim" *poi-* ar fi singurul care ,,exprimă posterioritatea" și care este ,,impus de timpul verbului". Dealtfel, Cornel Săteanu [33] și-a exprimat ,,rezerva față de faptul că segmentele *poi-*, *alaltă-* realizează relația temporală cu verbul și că acest segment exprimă posterioritatea, respectiv anterioritatea" ; după cum arată autorul citat, ,,categoriile de anterioritate și posterioritate sînt exprimate de *ieri* și *mîine*, iar *alaltă-* și *poi-* au alt rol, și anume de distanțare față de un punct de reper ales, în limitele temporale fixate de *ieri* sau de *mîine*". Ca argumente împotriva părerii susținute de Mihaela Mîinea se pot invoca două fapte : pe de o parte, existența unui grad superior de distanțare în timp realizată prin segmentul unic *răs-* folosit pentru ambele direcții temporale *(răspoimîine, răsalaltăieri)* și, pe de alta, folosirea regională a lui *alaltă-* în combinație cu *mîine*. Un enunț ca *poi-ieri am plecat* este într-adevăr nereperat, cum spune Mihaela Mîinea, dar explicația stă în sensul etimologic al lui *poi-* (lat. *post*), specializat pentru exprimarea posteriorității. Pe axa temporală opusă enunțuri ca *alaltămîine voi pleca* sau *mîine-alaltă voi pleca* se întîlnesc regional tocmai pentru că segmentul *alaltă-* nu e legat prin sensul lui de ideea de anterioritate, ci poate exprima distanțarea în orice direcție ; cf. la Marin Preda, *lucr. cit.*, *ailaltăieri* (p. 330) și *poimîine ailaltă* (p. 17). Cît privește faptul că *mîine* exprimă prin el însuși posterioritatea, fără a acoperi aceleași valori ca verbul, aceasta s-a demonstrat implicit prin exemplele de tipul *azi a văzut una, mîine a văzut alta* etc.

Mîine am citit, respectiv ~ *citii, citeam, citisem* sînt, în limba română, enunțuri nereperate [34] numai desprinse de context. Dacă greșelile din vorbirea copiilor [35] se exclud de la sine din discuție, trebuie menționat că o formulă independentă ca *S-a întîmplat mîine* este un titlu (de film) căutat, intenționat șocant, aproximativ ca ,,Amintiri despre viitor". Integrate în context însă, asemenea enunțuri sînt oricînd posibile și nu au nevoie de nici o explicație de ordin stilistic.

De aceea într-un viitor tabel, mai adecvat, al combinațiilor cu timpurile verbale admise de adverbul *mîine* vor trebui înscrise două serii de combinații posibile, una mai limitată și una completă, după cele două sensuri ale lui cu implicații gramaticale ; este procedeul pe care Alexandra Vlăduț-Cuniță [36] l-a aplicat la cele două tipuri de construcție cunoscute de adverbul *altădată*, cu mențiunea că nu ar fi vorba, ca la acesta, de exprimarea unor raporturi esențial diferite, ca anterioritatea și posterioritatea, ci de raportări diferite ale posteriorității : la momentul vorbirii sau alt moment.

*

Discuția asupra sensurilor și a posibilităților combinatorii ale adverbelor *mîine* și *poimîine* interesează și compusele lor regionale : pe de o parte, *mînezi* (care în DLR figurează, dintr-o inadvertență, în două articole : s.v. *mîine*, scris *mîne-zi* cu un citat din Popovici-Bănățeanu, și ca articol independent, scris *mînezi*) și *poimînezi* (neînregistrat în dicționare ; vezi însă Cornelia Cohuț și Magdalena Vulpe, *Graiul din zona ,,Porțile de fier"*, I, *Texte. Sintaxă*, București, 1973, p. 340) și, pe de altă parte, *mîine-alaltă* și *alaltămîine* [37].

[33] *Lucr. cit.*, p. 73.
[34] Vezi Mihaela Mîinea, *lucr. cit.*, p. 528.
[35] Vezi Tatiana Slama-Cazacu, *Relațiile dintre gîndire și limbaj în ontogeneză (3—7 ani)*, [București] 1957, p. 405 : ,,Un fapt observat de mulți cercetători este discordanța dintre timpul verbului și adverbul care-l determină. Majoritatea copiilor confundă — se pare că în diverse limbi — pe *mîine* cu *ieri* : Țumpi (3 ; 4)* «***Mîine am fost*** *de mi-a pus o căciuliță*»".
[36] *Lucr. cit.*, p. 47.
[37] Pentru atestări ale acestor adverbe în plus față de dicționare (DA-DLR s.v. *alaltămîine* și *mîine*), vezi Mioara Avram, *Sur quelques pronoms et adverbes indéfinis dans les langues romanes*, în *Actele celui de al XII-lea congres internațional de lingvistică și filologie romanică*, București, 1970, p. 483.

Judecînd după citatele din DLR, *mînezi* pare specializat pentru sensul ,,a doua zi'' neraportat la momentul vorbirii; majoritatea citatelor prezintă combinații cu timpuri trecute (perfectul simplu, perfectul compus [38], imperfectul), cu prezentul narativ echivalent al perfectului sau cu un prezent atemporal (iterativ). Profit de prilej pentru a semnala existența acestui adverb, construit cu perfectul simplu, în două pasaje din Palia de la Orăștie (1581—1582) [39], ignorate de DLR, în care prima atestare provine abia de la Țichindeal (1814). Situația lui *poimînezi*, glosat ,,peste două zile'' de Cornelia Cohuț și Magdalena Vulpe, este similară cu cea a lui *mînezi*, după cum arată unicul exemplu ilustrativ, cu verbul la imperfect: *sîmbătă sara veneam acas/ [. . .] poimînezi luni să ducea iar copilu cu nora.*

În schimb, *mîine-alaltă* și *alaltămîine* par specializate pentru sensul raportat, precis sau vag, la momentul vorbirii.

Decembrie 1974

MIOARA AVRAM
Institutul de lingvistică
București, Spiru Haret 12

[38] Vezi și un exemplu dintr-un text dialectal recent: *Mînezi am plecat din nou iar cu oile.* Cornelia Cohuț și Magdalena Vulpe, *lucr. cit.*, p. 265/16.

[39] *Făcu derept acea Domnul acest cuvînt mîne dzi și toate dobitoacele eghipteanilor muriră*, respectiv *Și Domnul aduse vîntul de cătră răsărit pre acel pămînt, suflînd toată dzia și noaptea și mîne dzi, vîntul de cătră răsărit aduse lăcuste* (în ediția îngrijită de Viorica Pamfil, București, 1968, p. 205/15 și 211/2). În *Indice lexical paralel Secolul al XVI-lea* alcătuit de Florica Dimitrescu (*Contribuții la istoria limbii române vechi*, București, 1973, p. 186) acest adverb e dat ca absent în Palia de la Orăștie, ca și în alte șapte texte excerptate, cu excepția *Evangheliarului slavo-român de la Sibiu* (1551—1553), unde ar apărea o dată (vezi și indicele ediției lui L. Demény, București, 1971); pasajul din acest text (13^v/19—22) nu admite însă, după părerea mea, interpretarea lui *mînezi* drept compus, elementele lui repartizîndu-se la două propoziții diferite: *nu grijiț spre măne/dzi de măne are grija sa/ destul e că are dzua/reul seu* (cf. traducerea lui Vasile Radu și Gala Galaction, București, 1938, p. 1104: *Nu duceți grijă de ziua de mîine, căci ziua de mîine se va îngriji de sine. Ajunge zilei răutatea ei*). Pentru părerea că Evangheliarul citat ar oferi prima atestare a lui *mînezi* vezi acum și Magdalena Popescu-Marin (LR XXIII (1974), nr. 6, p. 534), care citește astfel începutul pasajului în discuție: *Nu grijiți spre mînedzi de mîne.*

SCL, an XXVI, nr. 2, p. 189—195, București, 1975.

T. A. REPINA, **Analitizm romanskogo imeni**, Leningrad, 1974, 168 p.

Ni se prezintă, cum spune autoarea, o lucrare de tipologie comparativ-istorică, bazată în special pe două limbi : franceza veche și româna actuală. Un studiu bine documentat, inspirat de o concepție justă și sprijinit de o perfectă cunoaștere a limbii române.

Se pornește de la ideea că atît vechea franceză, cît și româna s-au abătut de la modelul latin de flexiune nominală, dar fiecare din ele în felul ei ; lucru important de notat, ambele limbi dispun de flexiune, dar cu diferențe serioase între ele, căci în franceza veche substantivul poate marca diferențele cazuale singur, pe cînd în română numai cu un cuvînt ajutător, în primul rînd cu articolul : în română nu există declinare nearticulată (p. 34), căci genitiv-dativul nu se poate folosi fără articol. Lucrul s-a știut, dar nu s-au tras concluziile necesare (p. 32, vezi și p. 142) : esențialul în declinare e articolul (p. 33).

Iată cum definește autoarea analitismul : nu pur și simplu absența flexiunii nominale (limbile analitice pot avea, și au, flexiune nominală), ci absența unei flexiuni care să concentreze în sine tot complexul sensurilor gramaticale (p. 145).

Urmează cîteva puncte de teorie unde am observații de făcut.

Genul al treilea, în românește, nu se confundă nici cu masculinul, nici cu femininul, dar nu e neutru, ci ambigen (p. 49). Dar ce înseamnă *neutru?* tocmai faptul că nu se confundă nici cu masculinul, nici cu femininul, pe cînd *ambigen* ar însemna că se confundă cu amîndouă. Am scris prea adesea despre aceasta ca să mai insist aici.

S-ar putea înțelege că desființarea flexiunii nominale a fost provocată de fonetică (p. 118), că franceza a fost silită să recurgă la folosirea prepozițiilor (p. 144) și în general s-ar crede că întîi au dispărut mărcile flexionare, apoi s-a căutat altă metodă de organizare a frazei și așa s-a ajuns la analitism. În fapt, latina a început de foarte multă vreme să marcheze diferite nuanțe sintactice prin prepoziții puse în fața acuzativului sau a ablativului, numărul cazurilor fiind mult inferior necesităților de diferențiere a complementelor. Și tocmai prezența prepozițiilor a permis suprimarea desinențelor, devenite acum inutile. E de neconceput că limbile romanice au trecut printr-o fază în care nu mai puteau face deosebirea între părțile propoziției.

Româna nu e conservatoare (ni se spune la p. 146), pentru că se diferențiază de latină. Dar faptul că a păstrat flexiunea nominală, fie și cu importante modificări, este un element conservator.

Cîte cazuri are româna? (Vezi p. 29—30, n. 11.) Părerea mea este că 5 (vocativul e un caz), în primul rînd pentru că pronumele personal are forme speciale pentru dativ și acuzativ *(mie, mă)*, și aceasta demonstrează că sentimentul opoziției față de genitiv și nominativ nu a fost eliminat, în al doilea rînd pentru că și la substantive dativul se poate distinge de genitiv, acuzativul se poate distinge de nominativ, cel puțin în anumite situații, cu ajutorul unor elemente prepuse *(al, pe)* : *dau calul acesta vecinului* este altceva decît *dau calul acesta al vecinului* ; tot așa se diferențiază *fetele vecinului le ajută pe nepoatele mele* de *pe fetele vecinului le ajută nepoatele mele*.

Suprimarea articolului la atributele unui substantiv în genitiv *(revenirea fiului risipitor* în loc de *fiului risipitorului)* se explică, cel puțin în parte, prin faptul că ultimul cuvînt putea fi înțeles ca genitiv posesiv. Un exemplu găsim chiar în lucrarea discutată (p. 72) : *sălașele a mai marelui ostrovului* nu înseamnă ,,ale ostrovului mai mare", ci ,,ale omului care e mai mare peste ostrov".

În ansamblu, lucrarea lasă o excelentă impresie și va fi utilă nu numai romaniștilor, ci tuturor celor care se interesează de gramatică în general.

Decembrie 1974

AL. GRAUR
Facultatea de limbi romanice, clasice și orientale
București, Edgar Quinet 5—7

JACQUES DUBOIS, FRANCIS EDELINE, JEAN-MARIE KLINKENBERG, PHILIPPE MINGUET, FRANÇOIS PIRE, HADELIN TRINON, **Retorică generală.** Introducere SILVIAN IOSIFESCU. Traducere şi note ANTONIA CONSTANTINESCU şi ILEANA LITTERA, Bucureşti, Editura Univers, 1974, 330 p.

Semnalăm apariţia, în versiune românească, a unei lucrări de lingvistică într-o editură şi colecţie specializate în studii de estetică generală şi literară, în care ne-am fi aşteptat mai puţin să întîlnim o lucrare, fie ea şi de ,,retorică'' (într-o accepţie diferită de cea clasică), elaborată cu mijloacele moderne ale ştiinţei limbii — colecţia ,,Studii'' a editurii Univers. Este vorba de traducerea ,,Retoricii generale'' elaborate de un colectiv de la Centrul de studii de poetică al Universităţii din Liège, care şi-a luat denumirea simbolică de ,,Grupul μ'' — lucrare apărută în limba franceză în 1970 la librăria Larousse din Paris. Versiunea românească, ca şi cea franceză, poartă pe cotor menţiunea ,,Limbă şi limbaj'', ceea ce ne poate da speranţa înscrierii acestui volum într-o serie menită să cuprindă lucrări de orientare similară celei pe care o semnalăm.

Nu intenţionăm să ne referim aici la conţinutul însuşi al volumului, deoarece versiunea originală a fost recenzată chiar în paginile acestei reviste de către Ion Coteanu [1]. Ne vom limita numai la a atrage atenţia — fără a intra în toate amănuntele — asupra cîtorva caracteristici ale ediţiei româneşti, cu atît mai mult cu cît ele nu sînt semnalate nici în *Introducerea* semnată de Silvian Iosifescu (ar fi fost mai potrivit ca aceasta să se intituleze eventual ,,Prefaţă'', pentru a nu se confunda cu *Introducerea* autorilor înşişi), nici în vreo notă asupra ediţiei aparţinînd editurii, care ar fi trebuit să dea şi autoarelor versiunii româneşti cuvîntul pentru a-şi prezenta concepţia asupra ediţiei şi a-i preveni pe cititori asupra modalităţilor adoptate pentru rezolvarea problemelor puse de transpunerea în limba română a lucrării. Aceasta deoarece nu este vorba de o simplă traducere, ci, în acelaşi timp, şi de o încercare de echivalare nu numai a terminologiei (în această privinţă am fi preferat pe *adjoncţiune* lui *adjoncţie*, iar *embrayeur* nu ni se pare necesar şi potrivit a fi echivalat prin *deviator*), ci şi a exemplificărilor, pentru a le adapta mai bine înţelegerii publicului românesc. Este vorba, într-o anumită măsură, de un procedeu similar celui adoptat de Paul Miclău, autor al adaptării româneşti a ,,Elementelor de lingvistică generală'' ale lui A. Martinet recenzată de Fulvia Ciobanu în paginile acestei reviste [2].

Autoarele versiunii româneşti a lucrării de care ne ocupăm au optat pentru păstrarea în text în limba originalului a exemplelor l i t e r a r e citate de autori, transpunîndu-le în limba română în cuprinsul lucrării numai pe acelea extrase din limbajul curent, din limba presei etc. Uneori forma din original a acestora este reprodusă în note de subsol; notele cuprind, de asemenea, comentarea exemplelor, explicarea diferenţelor dintre citatul francez şi traducerea sa românească sau, mai rar, traducerea românească a unor scurte ilustrări din categoria celor menţionate mai sus, care au fost totuşi menţinute în text în limba originalului, semnalarea surselor, unele indicaţii bibliografice etc. Spre a le deosebi de notele autorilor, cele ale traducătoarelor nu sînt numerotate, ci notate cu asteriscuri şi urmate de menţiunea *(n.t.)*. Cititorul trebuie să deducă însă singur modul în care s-a procedat; simpla menţionare a procedeului la începutul lucrării ar fi fost mai lămuritoare şi ar fi dispensat de repetarea menţiunii *(n. t.)* după fiecare notă, adesea de mai multe ori pe aceeaşi pagină.

Pe de altă parte, cititorul neprevenit poate să nu observe faptul că traducerea este prevăzută cu o *Anexă* în care se dă traducerea exemplelor din literatura franceză menţinute în textul românesc în limba originalului (exemplele din alte literaturi decît cea franceză au fost redate în limba română). Ar fi fost absolut necesar ca cititorul să fie avertizat la începutul volumului sau la prima exemplificare întîlnită

[1] SCL XXII (1971), nr. 4, p. 417—419.

[2] SCL XXII (1971), nr. 3, p.

în text și aflată în această situație asupra posibilității de a găsi la sfîrșitul lucrării traducerea sau echivalarea românească a exemplului respectiv. În cazurile în care traducerea literală n-ar fi putut pune în lumină procedeul comentat de autori, traducătoarele au oferit unele reușite adaptări românești (cf. în special notele referitoare la exemplele de la paginile 74, 84, 87) sau au adăugat un nou exemplu capabil de a reflecta și în versiune românească mecanismul discutat (cf. exemplul, extras tot din literatura franceză, și anume din tălmăcirea românească, datorată lui Romulus Vulpescu, a lui *Gangantua* al lui Rabelais, adăugat celui citat de autori la p. 78).

Ni se pare însă că nu s-a avut destul de clar în vedere căror categorii de cititori i se adresează cu precădere volumul și că nu s-a procedat suficient de consecvent în ce privește traducerea în românește a titlurilor lucrărilor — literare sau științifice — citate în text, a termenilor latinești etc. (traducere la care dealtfel într-o lucrare științifică se poate, după părerea noastră, renunța). Regretăm de asemenea faptul că editura nu s-a îngrijit de realizarea unor scheme și grafice executate corespunzător ținutei pe care ar fi reclamat-o acest volum cu totul remarcabil atît pentru elementele sale de conținut, cît și pentru reușita înfăptuire a deosebit de dificilei sale transpuneri în limba română.

Octombrie 1974

IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU
Institutul de lingvistică
București, Spiru Haret 12

MAURIZIO DARDANO, **Il linguaggio dei giornali italiani**, Bari-Roma, Editori Laterza 1973, 460 p.

Rezultat al unei minuțioase cercetări asupra cronicii politice și citadine din publicații italienești de importanță națională sau regională, *Il linguaggio dei giornali italiani* reprezintă o seismogramă a mișcărilor evolutive ce caracterizează stilul jurnalistic al limbii italiene contemporane. Justificat prin ,,la mancanza di studi linguistici adeguati riguardanti questo importante settore dell'italiano di oggi'' (p. V), studiul întreprins de M. Dardano depășește — prin preocuparea permanentă de a interpreta aspectele surprinse — nivelul unei examinări descriptive. Întemeindu-și analiza pe un material variat, extras din 22 de cotidiene care apar astăzi în Italia, autorul se interesează nu numai de structura lingvistică a faptelor consemnate, de semnificația și locul acestora în raport cu italiana standard, ci și de cauzele care le generează. Astfel, prin corelarea fenomenelor specifice stilului cotidienelor italienești cu datele istoriei extralingvistice, cu schimbările ce marchează evoluția societății căreia îi sînt destinate publicațiile cercetate, *Il linguaggio dei giornali italiani* capătă o evidentă perspectivă sociolingvistică.

Lucrarea lui Dardano este organizată în trei compartimente : *La struttura dell'informazione giornalistica*, *Il lessico* și *La sintassi*, completate de o amplă bibliografie a problemei, de indici și un 'apendice di testi'.

În paragraful introductiv, comparîndu-se fizionomia cotidianului de azi cu cele din perioade anterioare (sfîrșitul secolului al XIX-lea, începutul celui de-al XX-lea, perioada interbelică), se constată că tehnica expozitivă, sintaxa și lexicul jurnalistic sînt sectoarele cele mai supuse transformărilor. Înlocuirea vocabularului academic cu cel tehnicist (vezi p. 275—282), tendința spre schematism, preferința pentru titlurile ,,orientate'' ('care exprimă o anumită atitudine față de faptele semnalate') și senzaționale, modificarea raportului cuvînt—imagine (în favoarea ultimului termen) sînt doar cîteva din coordonatele presei contemporane, imprimate în cadrul unor complexe schimbări social-economice, politice, tehnice și culturale.

În capitolul consacrat expunerii de principii și metode, autorul indică un registru foarte bogat de parametri care trebuie luați în con-

sideraţie în cursul unei asemenea analize. Studiul limbii cotidienelor nu poate ignora, de exemplu, apartenenţa jurnalului la o anumită grupare social-ideologică. Se impune, de asemenea, alături de acţiunea determinismului social, istoric, politic şi tehnic, urmărirea altor factori, cum ar fi întinderea unui articol, titlul (formularea şi dispunerea sa în pagină, caracterele grafice folosite), poziţia în pagină, pagina în care este publicat, contextul etc. Concepţia ideologică şi funcţiile pe care trebuie să le îndeplinească o anumită publicaţie se pot descifra deci nu numai din conţinutul articolelor, ci şi cu ajutorul altor elemente ce constituie grupul de indicatori formali ai tipului de informaţie jurnalistică, ai conţinutului şi scopului acesteia. Confruntarea rezultatelor obţinute în urma unei analize separate a cotidienelor ajută la stabilirea unei tipologii specifice fiecărei publicaţii, deosebind în acelaşi timp tipul de comunicare jurnalistică de cel caracteristic altor canale mass-media.

Pentru a analiza 'tehnica expozitivă' a cronicii politice, Dardano porneşte de la un discurs politic, acelaşi, redat în şase cotidiene italieneşti. Prin comparaţie, autorul încearcă să stabilească astfel elementele comune şi structura particulară a fiecăruia din articolele referitoare la evenimentul politic consemnat. Rînd pe rînd, Dardano subliniază : contextul 'conotativ' în care este plasată cronica politică cu aceeaşi temă, dimensiunile şi frecvenţa alternanţelor dintre discursul propriu-zis şi comentariile redactorilor, conţinutul şi structura titlurilor, diferenţele fiind determinate în bună parte de reacţia ideologică a fiecărei echipe redacţionale.

În analiza „del pastone politico" („articol care rezumă evenimentele politice ale zilei"), interesul lingvistului italian se îndreaptă cu predilecţie asupra : 1) poziţiei şi spaţiului afectat diferitelor teme ; 2) raportului dintre discursul propriu-zis şi părţile expozitive ; 3) modalităţilor de trecere de la o temă la alta ; 4) formulelor introductive.

Consideraţiile referitoare la „cronaca cittadina" impun distingerea între elementele specifice (caracter fragmentar ; raporturi contextuale mai puţin riguroase, din cauza diversităţii tematice ; aspecte particulare, cu valoare emotivă, sugestivă şi spectaculară) şi cele comune cu cronica politică (existenţa unităţilor stereotipe la nivel lexical şi expresiv, cu precizarea că rubricile de actualitate mondenă oferă, prin imitarea limbii vorbite, posibilitatea de a obţine un registru expresiv mai variat şi mai bogat).

Ţinînd seamă de raportul planului lexical al limbii cu frămîntările şi modificările ce traversează societatea la diferite nivele, M. Dardano rezervă un întreg capitol problemei lexicului. Efortul autorului se concentrează asupra mişcării cuvintelor de la un limbaj 'tehnic' la altul, în cadrul stilului publicistic, asupra inovaţiilor lexicale şi semantice datorate presei. Rolul cotidienelor în răspîndirea unor termeni legaţi de descoperiri ştiinţifice, predilecţia pentru unităţile lexicale expresive şi 'marcate' în sensul tehnic şi ştiinţific (p. 219), fac obiectul unei contribuţii a cărei calitate este asigurată de o temeinică pregătire teoretică a autorului şi susţinută cu excerpte dintr-un corpus bogat.

Nu lipsesc sugestiile, pe care Dardano le propune pentru lămurirea anumitor fenomene. Astfel, potrivit lingvistului italian, stabilirea unui „facies" lexical specific unui anumit sector publicistic, delimitarea fondului comun la două sau mai multe rubrici ale unui cotidian, raportul dintre lexicul cronicilor de actualitate şi cel al limbii italiene standard, sînt puncte necesare ale unei analize riguroase, care nu se poate însă realiza fără aportul lingvisticii cantitative (p. 144). Întîlnirea dintre tendinţele care se manifestă în vocabularul unui sector jurnalistic, cu deplasările suferite în altul, mişcările de organizare lexicală ce se produc în limitele fiecărui sistem sînt direcţii de cercetare care cer o examinare bazată pe contribuţia statisticii. Probabil că tocmai lipsa datelor statistice l-a privat pe autor de posibilitatea de a estima raportul dintre neologismele împrumutate şi cele apărute în interiorul limbii italiene, dintre termenii neologici de tip derivativ şi cei compuşi.

Aprecierile lui Dardano se opresc, de asemenea, asupra necesităţii de a distinge între termenii variabili sau efemeri şi cei perma-

nenţi, caracteristici unui domeniu istorico-spaţial. Metaforizarea jurnalistică, locul cuvîntului într-o construcţie, importanţa lui în comunicare, sînt interpretate şi în funcţie de continuitatea/discontinuitatea elementelor lexicale respective, în cadrul unui cod. Rămîn însă nediscutate o serie de aspecte legate de unităţile lexicale selectate pentru titlurile-şoc, efectul datorîndu-se uneori tocmai neologismelor cu circulaţie redusă sau celor cu caracter 'tehnicist'.

Deşi există numeroase referiri la titlurile publicaţiilor cotidiene examinate, autorul nu reuşeşte însă să cuprindă aspectele pe care le ridică aceşti 'indicatori'. Interpretarea titlului — element-cheie în preocupările jurnalistice — ca 'semn' pune probleme complexe, care nu pot fi rezolvate în cadrul unor indicaţii limitate la structura sintactică şi la conţinutul acestuia. Studierea titlului într-un capitol aparte se impunea cu atît mai mult, în cadrul analizei pe care o întreprinde, cu cît autorul putea folosi o bogată bibliografie consacrată acestei chestiuni. Semnalăm, de exemplu, lucrarea lui Leo H. Hoek, *Pour une sémantique du titre*, apărută chiar în Italia (Università di Urbino, genn.-febbr. 1973, Serie D), lucrare ce prezintă trimiteri bibliografice la surse autorizate, anterioare anului de apariţie al cercetării lui Dardano.

În ultima secţiune a studiului sînt reunite observaţiile lui M. Dardano asupra sintaxei. Atenţia autorului reţine în special aspectele privitoare la structura perioadei, la componentele sale, la subordonare sau la 'puterea' conotativă a sintaxei. Includerea, în această parte a lucrării, a unui capitol intitulat 'Aspetti morfologici' (p. 368—369) impietează însă asupra caracterului unitar, organizat, al investigaţiei. Plasarea lui ar fi fost mai potrivită în spaţiul rezervat lexicului, deoarece datele cuprinse aici se referă mai ales la formarea cuvintelor, la frecvenţa anumitor tipuri derivative.

Cartea lui Dardano — un model original de analiză a limbii din presa italiană — subliniază fapte a căror valabilitate se poate verifica, credem, şi pentru limba română [1]:

— interpretarea ştirilor unei publicaţii este influenţată de o serie de factori specifici cotidienelor: paginare, titlu, imagini, adică ceea ce constituie fotolimbajul ziarelor;

— scrisul jurnalistic se caracterizează printr-o formulare proprie a termenilor diferitelor stiluri ale limbii literare (vezi p. 6, 136);

— limba jurnalelor, cea mai deschisă inovaţiilor, se caracterizează prin : a) tendinţa spre consolidarea unui stil nominal, subordonat imaginii; b) dezvoltarea unui sistem propriu conotativ, susţinut cu mijloace vizuale; c) posibilităţi lexicale şi sintactice care depăşesc limitele altor stiluri.

Lucid şi rafinat observator al limbii din cotidienele italiene, Dardano urmăreşte, consecvent, variaţiile de limbaj, de nivele stilistice, dintr-un unghi sociolingvistic. *Il linguaggio dei giornali italiani*, lucrare în care consideraţiile teoretice precumpănesc, cuprinde în acelaşi timp numeroase puneri de probleme, a căror rezolvare rămîne deschisă viitorului.

Octombrie 1974

COMAN LUPU
Facultatea de limbi romanice,
clasice şi orientale
Bucureşti, Edgar Quinet 5—7

[1] Vezi în această privinţă, de pildă, preocupările lui Gh. Bolocan, *Unele caracteristici ale stilului publicistic al limbii române literare*, în SCL XII (1961), nr. 1, p. 35—71, sau ale Valeriei Guţu Romalo, *Corectitudine şi greşeală*, Bucureşti, 1972.

Általános nyelvészeti tanulmányok VIII. Nyelv és társadalom. Szerkesztó Telegdi Zsigmond és Szépe György, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972, 328 p.

Din seria publicaţiei de lingvistică generală care apare în R.P. Ungară, volumul al VIII-lea se încadrează, după cum arată şi subtitlul, în tematica generală ,,limbă şi societate''. Alături de Introducere, în care Zsigmond Telegdi prezintă şi motivează structura volumului, publicaţia cuprinde un număr de 17 studii şi 9 recenzii ample. După cum precizează semnatarul introducerii redacţionale, studiile incluse sînt variate, chiar eterogene. Unele sînt pur teoretice, sau mai ales teoretice, altele, avînd în bună parte caracter empiric, şi-au găsit loc în volum numai prin datele pe care le furnizează pentru lingvistica generală. Tema ,,limbă şi societate'' trimite propriu-zis la sociolingvistică.

Primul studiu, semnat de Loránd Benkő, sub titlul ,,Cultura materială şi spirituală a societăţii în lumina cercetării istorice a lexicului'' *(A társadalom anyagi és szellemi műveltsége a szókincs történeti vizsgálatának tükrében)*, pleacă de la ideea că, din punctul de vedere al semnificaţiei culturale, cuvintele generice sînt de mai mică importanţă decît cuvintele cu conţinut semantic mai restrîns (de exemplu denumirea concretă a culorilor *kék* 'albastru', *sárga* 'galben' arată mai concrect evoluţia viziunii asupra culorilor, în timp ce *szín* 'culoare' este mai puţin important din acest punct de vedere). Astfel de deosebiri valorice există şi între cuvintele care denumesc obiecte, lucruri concrete şi cele care exprimă noţiuni mai abstracte (verbe, adjective etc.). La rîndul lor, neologismele împrumutate sînt mai semnificative în ce priveşte istoria culturii decît cuvintele formate cu mijloace interne, prin derivare sau compunere. Deşi şi cuvintele care aparţin diferitelor straturi verticale ale lexicului au valori diferite pentru istoria culturii poporului, importanţa lor sub acest aspect creşte proporţional cu vechimea lor.

Din punctul de vedere al istoriei culturii, grupele de cuvinte care aparţin aceleiaşi sfere semantice sînt cu mult mai elocvente decît cele izolate. Astfel, anumite influenţe străine exercitate în domeniul transportului pe apă sînt uşor de stabilit pe baza existenţei unor astfel de grupe. Cuvintele ridică şi rezolvă probleme de cronologie istorică : de exemplu, stabilindu-se, aproximativ, data cînd a intrat cuvîntul *cigány* 'ţigan' în maghiară, s-a putut stabili şi perioada în care poporul maghiar a făcut cunoştinţă cu acest grup etnic (sfîrşitul secolului al XIV-lea).

După ce mai discută şi alte tipuri de conexiuni între limbă şi societate, în încheiere autorul subliniază valoarea cercetărilor de geografie lingvistică pentru istoria culturii. Demonstraţia o face, între altele, cu cuvîntul *tokány* 'tocană', împrumutat din română, care de la nivelul graiurilor s-a ridicat la nivelul limbii maghiare standard.

După un studiu consacrat de László Dezső conexiunii dintre istoria aşezărilor umane şi istoria limbii *(Településtörténet és nyelvtörténet)*, care are ca bază graiurile maghiare din Ucraina subcarpatică, urmează un studiu cu învăţăminte teoretice şi metodologice despre comunicarea lingvistică şi hermeneutică (*Nyelvi kommunikáció és hermeneutika*, p. 39—52). Autoarea, Ágnes Erdélyi, cercetătoare la Institutul de filozofie din Budapesta, foloseşte termenul în accepţiunea dată de W. Dilthey şi conchide că problema fundamentală a hermeneuticii, adică problema ,,înţelegerii'', nu poate fi rezolvată decît ca o problemă lingvistică.

În articolul consacrat începuturilor sociolingvisticii (*Néhány szó a szociolingvisztika kezdeteiről*, p. 53—61), József Erdődi reliefează rolul lingvistului maghiar Gedeon Mészöly în iniţierea cercetărilor sociolingvistice.

Ferenc Fabricius-Kovács, într-un studiu scurt despre caracterul social al limbii, tratînd problema din punctul de vedere al psihologiei sociale (*A nyelv szocialis jellegéről. Adalékok a nyelv társadalomlélektani szemléletéhez*,

p. 63—69), dă, printre altele, o interpretare clară într-o manieră nouă factorilor vorbirii. Primul şi unul dintre cei mai importanţi factori ai vorbirii este imaginea pe care o are în faţă, prin reprezentare, vorbitorul. Semnul acestei imagini este cuvîntul, iar imaginea, respectiv conţinutul imaginii, nu este decît „lumea" şi „viaţa", adică pe de o parte fenomenele, situaţiile şi stările relativ permanente ale realităţii care ne înconjoară, pe de altă parte manifestările (apariţiile) schimbătoare. Al doilea factor este însuşi actul vorbirii, al treilea persoana întîi, iar cel de-al patrulea persoana a doua.

Un articol se ocupă de comunicarea prin gesturi (*Gesztus-kommunikáció*). Gesturile umane pot fi considerate comunicative, spune autorul, Mihály Hoppál, numai dacă prin ele se exprimă şi tendinţa de transmitere a unei informaţii. Se discută apoi problema liniei de demarcaţie între gesturile instinctive şi între codurile cinetice bazate pe cultură. În continuare, autorul informează asupra cercetărilor gesturilor, dînd şi o bibliografie în care figurează şi O. Bîrlea, *Antologie de poezie populară epică*, vol. I şi II, Bucureşti, 1966.

În articolul privind schimbările graiurilor maghiare (*Megfigyelések a magyar nyelvjárások változásáról*), Samu Imre demonstrează regresia graiurilor populare sub mai multe aspecte. Constatînd că numărul celor care vorbesc în grai a scăzut mult, el face o analiză a dispariţiei graiurilor şi a generalizării limbii literare.

Pragmatica în semiotică şi în lingvistică (*A pragmatika a szemiotikában és a nyelvészetben*) este o problemă care interesează pe cei ce urmăresc aspectele teoretice ale lingvisticii. Autorul articolului, Zoltán Kanyó, după ce face un scurt istoric, se ocupă de problemele fundamentale ale semioticii şi menţionează că semiotica, ca teorie generală a semnului, nu se ocupă de studierea unor limbi individuale, ci de caracteristicile generale ale sistemelor de semne. Pornind de la precizarea că pragmatica este acea parte a semioticii care studiază relaţiile (raporturile) spaţiale, temporale, sociale, psihologice ale semnului şi ale sistemului semnelor, autorul constată că F. de Saussure, prin faptul că nu se ocupă decît de raportul dintre *signifié* şi *signifiant*, ignoră pragmatica. Cu alte cuvinte, după F. de Saussure, semnul nu poate să aibă decît două dimensiuni esenţiale, şi anume una sintactică şi alta semantică. Un alt principiu de bază al lui F. de Saussure, dichotomia *langue— parole*, a discreditat relaţia pragmatică, omiţînd relaţiile fundamentale ale teoriei semnului. Neglijarea relaţiilor pragmatice poate să ducă pînă acolo, susţine autorul, încît lingvistica să nu ia în considerare unul dintre aspectele fundamentale ale limbii: determinarea socială, istorică. În schimb, după şcoala sociolingvistică din Leipzig, ale cărei teze sînt cuprinse în lucrarea lui R. Grosse — A. Neubert, *Thesen zur marxistischen Soziolinguistik*. Linguistische Arbeitsberichte, [1] 1970, p. 3—15, conform schemei fundamentale a pragmaticii, emiţătorul şi receptorul, codul lingvistic şi condiţiile în care are loc comunicarea sînt socotite drept categorii de bază ale lingvisticii. Unitatea complexă a acestor factori dă „diferenţialul sociolingvistic". Intră în variantele sociale ale limbii regionalismele, jargoanele, argourile în care se pot găsi deosebiri fonologice, morfologice şi semantice structurale „modulate" de emiţător, de receptor şi de condiţiile comunicării. Aceste deosebiri sînt considerate subnorme sociolingvistice. Din punct de vedere sociolingvistic, limba este sistemul unor astfel de subcoduri.

Sándor Károly publică un articol concis, de sinteză, care cuprinde ideile fundamentale dezvoltate de autor în mai multe studii şi lucrări despre legătura dintre istoria limbii şi comunicare (*Nyelvtörténet és kommunikáció*). Această analiză este mult uşurată de tratarea limbii drept mijloc de comunicare şi a vorbirii drept proces al comunicării. Acest fel de analiză ne obligă să luăm în consideraţie toţi factorii care determină schimbările în limbă, factori care joacă rol şi în cursul vorbirii, anume factorii situaţiei semnului într-o accepţiune mai restrînsă şi în una mai largă. Din ambianţa semnului fac parte transmiţătorul, receptorul, obiectul semnului (deci conţinutul comunicării), precum şi semnele şi lanţurile de semne. Din baza mai largă a situaţiei semnului fac parte grupa socială sau geografică a vorbitorilor, cultura vorbitorilor etc. După trata-

rea teoretică a problemei, autorul trece la aplicarea ei la limba maghiară.

Restructurarea limbii satului formează obiectul articolului lui Ferenc Kovács *(A falu nyelvének átrétegeződése)*, care tratează probleme ca determinarea socială a limbii, statutul lingvistic al sociologiei limbii, urmările lingvistive ale schimbării structurii sociale, principalele trăsături ale schimbărilor limbii etc.

Un articol semnat de Károly Manherz se ocupă de stratificarea socială a graiurilor germane din Ungaria de vest *(A nyugatmagyarországi német nyelvjárások társadalmi rétegeződése)*.

Din studiul lui Ferenc Márton *(A tiszteletiség kifejezési formáiról a kelet- és délkelet-ázsiai nyelvekben)* putem cunoaşte formele de exprimare ale reverenţei în limbile din Asia de est şi sud-est.

Volumul mai cuprinde o contribuţie la terminologia înrudirii în limba maghiară *(A magyar rokonsági elnevezések néhány kérdése)*, semnată de György Szépe, şi un articol de T. Terestyéni referitor la vorbirea şi mijloacele de comunicare de masă *(A beszéd és tömegkommunikációs eszközök)*. Acesta din urmă porneşte de la unele idei ale lui Marshall McLuhan cuprinse în lucrarea *Understanding Media* (1964). Profesorul din Toronto deosebeşte trei mari perioade ale istoriei umane : perioada preliterală, care era perioada dominaţiei vorbirii, perioada scrisului, în care, odată cu inventarea literei, vorbirea a pierdut din importanţa ei, iar după inventarea tipografiei textele tipărite au devenit principalul mijloc de comunicare, şi perioada mijloacelor moderne de comunicare, radioul, filmul, televiziunea, care au restabilit rangul originar al vorbirii, comunicarea orală.

T. Terestyéni îşi exprimă părerea că studiile asupra retoricii ar trebui intensificate,deoarece discursul a fost forma cea mai veche a comunicării în masă şi cîştigă teren şi în etapa modernă a comunicării orale. Pornind de la oralitate, autorul discută în continuare problema performanţei lingvistice, problemele priceperii lingvistice în comunicarea de masă, referinţe stilistice şi oratorice în comunicarea de masă, influenţa comunicării de masă asupra vorbirii, influenţa situaţiei sociale a vorbitorilor asupra expresiei lingvistice.

Tot în domeniul sociolingvisticii intră şi studiul lui Györgyi G. Varga despre structurarea socială a limbajului din Budapesta *(A budapesti nyelvhasználat társadalmi rétegeződéséről)*.

József Végh, într-un studiu cu titlul „Etnografia din Ungaria şi lingvistica" *(A magyarországi néprajz és a nyelvtudomány)*, pune în discuţie probleme de etnolingvistică. Termenul este nou, dar legătura lingvisticii cu etnografia este veche. Se ocupă pe rînd de etimologie şi etnografie, de dialectologie şi etnografie, de necesitatea colaborării dintre lingvişti şi etnografi. La fiecare problemă se opreşte asupra celor mai de seamă lucrări ştiinţifice maghiare care pot fi luate drept model. Apreciază mult atlasul lingvistic al lui K. Jaberg, J. Jud, *Sprach-und Sachatlas der Südschweiz und Italiens*, Zofingen, 1928.

Ultimul studiu, semnat de Vilmos Voight, se ocupă de legătura dintre folclor şi sociolingvistică *(Folklór és szociolingvisztika)*. Termenul de folclor este folosit într-o accepţie mai largă, care include nu numai poezia populară, ci întreaga creaţie spirituală a poporului, prin urmare în sensul originar al termenului *folk-lore* ; prin folclor nu înţelege numai valorile spirituale care se transmit oral, ci şi cele care au îmbrăcat forma scrisului. Autorul face o incursiune în literatura de specialitate, inclusiv în teoria poetică a lui R. Jakobson, cercetările antropologice ale lui Dell Hymes etc. El încearcă să aplice teoria generală a comunicării la folcloristică şi ajunge la concluzia că cercetările şi teoria amintită vor aduce contribuţii noi şi la studierea folclorului.

Volumul se încheie cu recenzarea analitică şi critică a 11 lucrări semnificative din punctul de vedere al tematicii volumului, dintre care unele au apărut în Ungaria, altele în URSS, Anglia, Olanda şi SUA.

BELA KELEMEN

MONIKA KIRCHMEIER, **Entlehnung und Wortgebrauch untersucht am französischen Einfluß auf die württembergischen Mundarten und am württembergischen Einfluß auf die Sprache im Pays de Montbéliard**, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1973, 363 p. (= **Idiomatica**, Veröffentlichungen der Tübinger Arbeitsstelle ,,Sprache in Südwestdeutschland'', in Verbindung mit Hermann Bausinger, Otmar Werner und Eberhard Zwirner herausgegeben von Arno Ruoff, 3. Band).

Lucrarea Monikăi Kirchmeier este consacrată studiului paralel, după un plan similar, al împrumuturilor lexicale franceze în dialectele germane din ţinutul Württemberg şi, respectiv, al elementelor germane (württembergheze) din graiul francez vorbit în Pays de Montbéliard. Acestei problematici îi corespunde, cum era şi firesc, structura bipartită a lucrării, în care cele două mari secţiuni, ca şi anexele cuprinzînd două ,,dicţionare'', care reprezintă circa două cincimi din volum, sînt consacrate pe rînd fiecăruia din cele două domenii investigate.

După lista abrevierilor şi transcrierea fonetică urmează ,,Introducerea'', în care se înfăţişează modul de punere a problemei, bazele cercetării, domeniile şi scopurile investigaţiei. Fiecare din cele două secţiuni de bază ale cărţii cuprinde o parte introductivă, în care se delimitează domeniul supus cercetării şi se prezintă o succintă privire istorică asupra condiţiilor în care s-au format şi au evoluat ţinuturile respective, insistîndu-se asupra contactelor dintre cele două idiomuri în fiecare caz în parte ; autoarea face, de asemenea, un scurt bilanţ al stadiului actual al cercetărilor asupra problemei studiate şi-şi prezintă metoda de adunare a materialului, care a constat din înregistrări pe bandă de magnetofon, anchete pe baza unui chestionar şi conversaţie liberă, dînd şi datele necesare privitoare la subiecţii interogaţi.

În lucrare se urmăreşte evoluţia împrumuturilor sub trei aspecte : fonetic, formal şi semantic. Din acest din urmă aspect se leagă şi problema repartiţiei împrumuturilor pe domenii semantice. În încheierea fiecăruia din cele două capitole se stabileşte statutul împrumuturilor în sistemul lexical al graiului respectiv.

Desigur, plan similar nu înseamnă plan identic pentru cele două secţiuni. Acolo unde materialul o impunea apar şi deosebiri izvorîte din diferenţele între situaţiile întîlnite în cele două cazuri. Astfel, pentru graiurile württembergheze a fost necesară stabilirea în prealabil a unor diasisteme fonologice dialectale şi apoi a unui metadiasistem, pentru a putea studia apoi adaptarea fonică a împrumuturilor franceze pătrunse în aceste graiuri. În cazul francezei din Pays de Montbéliard se studiază şi provenienţa şi răspîndirea împrumuturilor germane, cum şi relaţia dintre aceste două aspecte.

Sînt interesante datele cu caracter sociolingvistic cuprinse în ultimul capitol al fiecărei părţi privind vitalitatea împrumuturilor respective, raporturile lor cu elementele din vechiul fond, modul în care sînt privite aceste elemente de către vorbitori şi coloratura lor stilistică, dependenţa folosirii lor de persoană şi situaţie etc.

În partea a treia a lucrării, cea mai restrînsă (p. 189—206), sînt prezentate comparativ concluziile la care a ajuns autoarea în urma studierii celor două domenii după planul amintit, scoţîndu-se în evidenţă cauzele extra- şi intralingvistice ale fenomenelor de împrumut. Între cele două situaţii examinate se constată existenţa a numeroase asemănări, cum şi a unei serii de deosebiri explicabile prin caracterul în mare măsură diferit al graiurilor furnizoare şi receptoare de împrumuturi şi al condiţiilor în care s-a efectuat transferul lexematic. Din păcate, studiul acestor două cazuri particulare, interesant în sine, cum şi pentru cunoaşterea mai amănunţită a ipostazelor diatopice ale limbilor germană şi franceză, nu este de natură să furnizeze elemente noi, care să modifice substanţial cele ce s-au spus pînă la această dată cu privire la contactul dintre limbi în general şi la cauzele, condiţiile, mecanismul şi efectele împrumuturilor lexicale, în special.

Lucrarea se încheie cu o bibliografie (p. 207—217) şi cu un indice de cuvinte al celor două ,,dicţionare'' (nu al cuvintelor comentate în cuprinsul textului propriu-zis).

IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU

JOHN ÅGREN, **Etude sur quelques liaisons facultatives dans le français de conversation radiophonique. Fréquences et facteurs,** Uppsala, 1973, 141 p.

Studiul lui John Ågren reprezintă cel de-al zecelea tom din *Acta Universitatis Upsaliensis*, seria de lingvistică romanică.

Obiectul studiului îl constituie *la liaison*, fenomen lingvistic specific limbii franceze, dar puţin studiat de lingviştii francezi şi de romanişti, în general. Cercetătorul, continuînd metoda lui Pierre Delattre, în sensul depăşirii perspectivei normative, vizează cauzele, mecanismele intime ale fenomenului lingvistic studiat. Lingvistul suedez porneşte de la un corpus furnizat de 40 de ore de emisiuni radiofonice din anii 1961—1962, transcrise de subiecţi francezi.

Se pot distinge, în cadrul studiului, o parte teoretică şi o parte de aplicaţie practică a principiilor stabilite.

John Ågren reia definiţia pe care Pierre Léon o dă fenomenului de *liaison* (L): L se produce cînd ,,consoana finală a unui cuvînt (scrisă, dar nepronunţată în faţa unei consoane sau a lui *h* aspirat) se pronunţă în faţa unei vocale sau a unui *h* mut" (*Prononciation du français standard*, Paris, 1966). L este legată de fenomenul de *syllabation ouverte* care constă în aglutinarea consoanei finale la cuvîntul următor.

În cazul fenomenului de *liaison* şi, mai ales, *de liaison facultative* (LF) prestabilirea nivelului limbii este necesară, fluctuaţiile fiind determinate în primul rînd de acest factor. Lingvistul suedez dă o mare importanţă factorului psihologic inconştient. În fraza *Le fait/est incontestable*, L este repudiată din cauza recurenţei neplăcute a dentalei [t]. LF este intim legată de grupul ritmic definit printr-un criteriu semantic — coeziunea —, sau printr-un criteriu prozodic — accentul.

Pornind de la aceste premise, John Ågren stabileşte factorii LF: coeziunea *(cohésion)*, ale cărei posibilităţi de măsurare sînt relative (posibilitate de pauză, frecvenţă, caz terminal); nivelul limbii *(niveau de langue)*; lovitura de glotă *(coup de glotte)*, care apare mai ales în faţa adjectivului şi a adverbului şi generează *non liaison*; pauza de ezitare *(pause hésitation)*, care în 95% din cazuri determină *non liaison*. Ceilalţi factori sînt secundari: frecvenţa, lungimea termenului, factorul fonetic.

Factorii principali şi cei secundari sînt urmăriţi în partea a doua a studiului în cadrul LF contractate de verbele *être* şi *avoir*, de verbele semiauxiliare, de adverbul *pas*, de adverbele polisilabice şi de sintagma substantiv plural-adjectiv (participiu trecut). Categoriile de LF se definesc după natura termenului secund, iar frecvenţa generală — după examinarea fiecărei forme liante.

Concluzia este că LF este un fenomen lingvistic la producerea căruia concură factori complecşi, care ţin de istoria limbii franceze, de fiziologia şi psihologia articulatorie, de mediul social, familial etc.

John Ågren are meritul de a aborda subiectul sincronic, statistic, pornind de la eşantioane de limbă vorbită (cu toate inconvenientele legate de caracterul finit al corpusului). Rigurozitatea ştiinţifică este exemplară, fără ca studiul să fie rigid. El se încheie cu un util inventar procentual al tuturor formelor liante ale unităţilor de limbă studiate şi cu o clasificare a emisiunilor radiofonice după nivelul de limbă.

ELENA NICU

J. A. DE MOLINA REDONDO, **Usos de ,,se"**, Cuestiones sintácticas y léxicas, Madrid, Sociedad General Española de Librería, 1974, 144 p. (= **Problemas básicos del español**).

Tot din colecţia *Problemas básicos del español* face parte şi acest volum, al patrulea şi ultimul apărut pînă în prezent, semnat de J.A. de Molina Redondo, profesor la Universitatea din Granada. Subtitlul lucrării este ,,Chestiuni sintactice şi lexicale", autorul încercînd să explice, într-o scurtă introducere, premisele de la care a pornit în elaborarea lucrării. ,,Punctul de plecare în cercetarea folosirilor lui *se* — arată el la p. 8 — a fost credinţa că limba, chiar dacă are elemente de rentabilitate variabilă, nu posedă unităţi

complet superflue. Încercînd astfel să căutăm specificitatea elementului care ne interesează, am constatat că tipurile fundamentale de *se* se relaţionează cu fapte semantico-sintactice profunde, şi anume a) dacă agentul real al acţiunii verbale e exprimat sau nu, b) dacă agentul e uman sau nu, c) dacă agentul coincide cu subiectul gramatical al propoziţiei sau nu, d) dacă subiectul şi obiectul propoziţiei sînt identice (= reprezentabile prin aceeaşi entitate lexicală sau nu)''.

Lucrarea are două părţi. În prima se studiază, pe baza factorilor arătaţi şi a combinaţiilor cărora le pot da naştere, întrebuinţările lui *se* în propoziţii impersonale, în propoziţiile pasive, în cele numite ,,medii'' şi în cele reflexive (şi reciproce). În partea a doua se studiază *se* cu verbele intranzitive şi de mişcare şi uzul său opţional, dar nu complet liber, cu unele verbe tranzitive. Exemplele sînt luate, în marea lor majoritate, din idiolectul autorului, hispanofon. Unele însă sînt împrumutate, aşa cum se arată în prefaţă, din *Diccionario de uso del español* de María Moliner.

În ceea ce priveşte concluziile, autorul însuşi subliniază că a încercat să le expună ,,în mod clar, însă fără a simplifica niciodată complexitatea problemei în favoarea unei pretinse simplificări pedagogice ; în punctele în care folosirea nu apare sistematică, sau nu i-am ştiut găsi noi sistematicitatea, ne-am limitat doar să o menţionăm sau, cel mult, am riscat o explicaţie posibilă'', arată autorul la p. 8–9.

Într-un apendice este abordată foarte succint chestiunea altui tip de *se*, anume acela din secvenţele *se lo, se la, se los, se las*, în care funcţionează ca obiect indirect, fiind echivalent cu *le, les* (cu care are, dealtfel, o origine istorică comună). De asemenea, se fac unele completări interesante la lista verbelor pe care dicţionarele le dau astăzi ca folosindu-se doar la forma pronominală şi se fac unele referiri la prepoziţiile cerute de anumite verbe pronominale şi la semnificaţia diferită pe care o poate dobîndi acelaşi verb cînd este însoţit de pronume, faţă de situaţia în care e folosit ngur.

Dat fiind profilul în primul rînd aplicativ al colecţiei, şi acest volum se încheie cu o serie de exerciţii, împărţite, în cazul de faţă, în patru categorii distincte. O bibliografie sumară a problemei este publicată la sfîrşit, după cheia exerciţiilor. Ca şi volumele anterior menţionate despre prepoziţie, acest volum vine să împlinească, la momentul oportun, o lacună în seria materialelor de lingvistică aplicată care apar din ce mai frecvent în Spania în ultima vreme. Aşteptăm deci, cu acelaşi interes, titlul următor al colecţiei, despre verbele *ser* şi *estar*...

DOMNIŢA DUMITRESCU

ANTONIO LARA POZUELO, **El adjetivo en la lírica de Federico García Lorca**, Barcelona, Editorial Ariel, 1973, 230 p.

Lucrarea aceasta este la origine teza de doctorat susţinută de autor în cadrul Facultăţii de litere şi filozofie a Universităţii din Fribourg, la a cărei catedră de limbi şi literaturi iberice lucrează din 1970. Ea reprezintă, aşa cum arată editura care o publică, ,,prima încercare exhaustivă, cel puţin din punct de vedere statistic, de a explica unul dintre mecanismele-cheie care guvernează poetica lui García Lorca de-a lungul etapei care se întinde, teoretic, de la *Poema del Cante Jondo* pînă la *Romancero Gitano*, pornind de la un nucleu atît de restrîns — dar, în acelaşi timp, de revelator — cum este adjectivul''.

Avem a face, aşadar, cu un studiu de tip lingvistic al cîtorva volume lirice lorchiene fundamentale, abordate din punctul de vedere al unei părţi de vorbire a cărei importanţă stilistică în poezie nu mai este de demonstrat. Cartea cuprinde o introducere, opt capitole şi o bibliografie finală. În introducere, autorul clarifică premisele teoretice ale analizei sale (premise inspirate de cunoscuta lucrare a lui Gonzalo Sobejano asupra epitetului în lirica spaniolă), arătînd că s-a oprit în exclusivitate asupra adjectivului ,,capabil să exercite o funcţie poetică expresivă'', anume asupra adjectivului propriu-zis, derivat sau primitiv, şi întrunind următoarele condiţii : ,,1) să fie calificativ din punct de vedere semantic ; 2) să fie atributiv, din punct de vedere sintactic, indiferent dacă e folosit în poziţie proclitică

sau enclitică, dacă e anticipat sau amînat, ori dacă e acumulat sau în apoziție ; 3) să fie restrictiv sau non-restrictiv, din punct de vedere funcțional" (p. 11).

Dat fiindcă scopul lucrării este studiul adjectivului în primul rînd din punct de vedere expresiv, autorul elaborează o clasificare a adjectivelor lorchiene în cinci mari categorii expresive, și anume : 1) adjective ,,proprii" (acelea care actualizează o calitate deja știută a substantivului — *luna **redonda*** ; 2) adjective ,,accidentale" (acelea care denotă o calitate neesențială a substantivului, sau care i se aplică acestui în mod trecător — *leche **tibia***) ; 3) adjective ,,subiective" (care denotă o calitate, fie proprie, fie accidentală, a substantivului calificat, privită prin optica personală a poetului — *ojo **doliente**, **casto** fulgor*) ; 4) adjective ,,rare" (cele ce califică substantivul prin prisma unei noi sensibilități și a unei noi fantezii, spărgînd clișeele expresive ale literaturii tradiționale — *viento **verde**, brisa **ecuestre***) ; 5) adjective ,,topice" (adevărate clișee expresive împrumutate fie din contextul tradițional al poeziei, fie din contextul andaluz specific — *luna **gitana**, rosas **morenas***). La această clasificare, autorul mai adaugă acele adjective care, chiar dacă au fost deja introduse în vreuna din diviziunile citate, fac parte din adevărate complexe metaforice *(cobre amarillo, su carne)*, simbolice *(blanco silencio = muerte)* sau sinestezice *(duro aire)*, fără a lungi și fărîmița însă în mod inutil clasificarea cu alte nuanțe, la urma urmei, secundare. Alt criteriu de clasificare a adjectivelor, de asemenea utilizat în lucrare, este acela al așezării față de substantiv (antepus, postpus, amînat, anticipat sau acumulat) și față de vers (poziție inițială sau finală, formînd, cu substantivul pe care-l determină, un tip sau altul de ingambament).

Primele patru capitole tratează succesiv despre adjectiv în *Poema del Cante Jondo*, *Primeras Canciones*, *Canciones* și *Romancero Gitano*, autorul stabilind, în fiecare caz în parte, pe bază de exemple comentate, proporția în care apar în respectivul volum adjectivele ,,proprii", ,,accidentale", ,,subiective" ,,rare" și ,,topice", precum și semnificația stilistică pe care o îmbracă acestea în contextul sintagmatic în care apar. De asemenea, se analizează separat așa-numitele ,,complemente determinative", adică sintagmele formate din substantiv plus prepoziție, cu funcție adjectivală (*polisón **de nardos***) precum și adjectivele de origine participială.

Capitolele al V-lea și al VI-lea — poate cele mai interesante din lucrare — tratează adjectivul de culoare și funcția lui expresivă în operele citate. Metoda utilizată este, în cazul de față, cea statistică, autorul pornind de la datele cantitative oferite comparativ de corpusurile reprezentate de fiecare volum în parte, pentru a stabili paradigmele cromatice dominante, analizînd apoi, conform schemei știute, adjectivele de culoare proprii, accidentale, subiective etc., precum și determinativele coloristice de tipul : *claro, oscuro, de plata, de oro* etc. După ce stabilește, pe baza graficelor de frecvență, că, la Lorca, culorile principale sînt galbenul, albastrul, albul, cenușiul, negrul, verdele și roșul, autorul analizează funcția stilistică a fiecăreia dintre aceste culori în parte, de-a lungul celor patru volume poetice în discuție.

Capitolul al VII-lea se intitulează ,,Principalele adjective la Lorca" și, lăsînd deoparte adjectivele de culoare deja discutate, se ocupă de restul adjectivelor relevate de analiza cu calculatorul ca fiind cele mai frecvente pe ansamblul operei autorului spaniol discutat. Aceste adjective sînt clasificate de autor în patru categorii semantice, și anume : 1) adjective dimensionale ; 2) adjective senzoriale (minus cele cromatice și, în genere, cele vizuale, practic incluse în categoria anterioară) ; 3) adjective temporale și 4) adjective care arată o stare *(vivo, oscuro)* ; apoi sînt analizate, în toate volumele citate, sub raportul semnificațiilor stilistice pe care le îmbracă în context. Acest capitol se încheie cu o listă alfabetică a tuturor adjectivelor folosite în opera lui Lorca : în total 324, dintre care 99 în *Poema del Cante Jondo*, 34 în *Primeras Canciones*, 152 în *Canciones* și 183 în *Romancero Gitano*.

Capitolul ultim al cărții cuprinde concluziile întregii cercetări expuse sub forma unui rezumat succint al fiecărei secțiuni a lucrării, anume : A) expresivitatea adjectivului în

volumele analizate; B) intervenţia adjectivului în metafore, sinestezii, simboluri şi deplasări calificative; C) curba frecvenţială şi expresivă a adjectivelor de culoare; D) adjectivele participiale; E) complementele determinative; F) poziţia adjectivului; G) principalele adjective lorchiene.

Prin fineţea şi rigoarea tratării, această lucrare se recomandă nu numai exegeţilor direcţi ai operei lui Lorca, ci şi tuturor acelor specialişti interesaţi de problematica atît de complexă şi de actuală a analizei prin metode lingvistice moderne a textelor literare contemporane sau chiar clasice.

DOMNIŢA DUMITRESCU

IVAN LEKOV, **Osobenosti na sintaktičnija tip na slavjanskite ezici**, Sofia, Izdatelstvo na Bălgarskaţa Akademija na naukiţe, 1972, 102 p.

Cartea prof. I. Lekov, membru corespondent al Academiei Bulgare de Ştiinţe, reuneşte o serie de contribuţii consacrate cercetării comparate şi tipologice a sintaxei limbilor slave moderne. Unitatea tematică a volumului e cu atît mai evidentă, pe fondul diversităţii preocupărilor ştiinţifice ale autorului (cf. articolul omagial, semnat de L. Andrejčin, cu ocazia celei de-a 70-a aniversări a lui I. Lekov, în ,,Bălgarski ezik'' (1974) 2, p. 119–121, precum şi lista lucrărilor sale din ultimul deceniu, întocmită de D. Chadžieva, *ibid.*, p. 122–130).

Studiile înmănuncheate în volumul de faţă, atît cele care văd pentru prima oară lumina tiparului, cît şi cele cîteva care au mai fost publicate în străinătate în anii din urmă, abordează probleme noi sau avansează puncte de vedere proprii în probleme în curs de dezbatere — intersectarea nivelului sintactic cu cel fonologic, a axei paradigmatice cu cea sintagmatică, conversiunea categoriilor sintactice, transferul de la structuri sintactice de centru la structuri periferice şi altele. Autorul demonstrează de fiecare dată o scrupuloasă informare ,,la zi'', o temeinică familiarizare cu metodica şi metodologia investigaţiei lingvistice moderne, realizînd o sinteză organică între istorismul lingvisticii clasice şi modelele cele mai recente de descriere sincronică. Semnificativ în acest sens este studiul final, *Unitatea tematicii şi a metodelor tradiţionale şi noi în cercetarea structurii sintactice a limbilor slave*, apreciat cu temei ca ,,programatic'' în recenzia lui St. Brezinski, din ,,Ezik i literatura'' (1973) 2, p. 72, 73, la cartea lui I. Lekov.

Printre chestiunile susceptibile de controversă ale sintaxei slave autorul menţionează, în articolul *Problemele studiului comparativ-istoric al sintaxei limbilor slave*, şi aceea a datării fenomenului — după unii, foarte vechi — de omitere în limba rusă a verbului auxiliar *byt'* ,,a fi'' la prezent (dar şi a celui de sine stătător, într-o propoziţie ca *Ty doma?* ,,Eşti acasă?''). Semnalăm, în această ordine de idei, reactualizarea ipotezei unui substrat fino-ugric al fenomenului (vezi, de pildă, René L'Hermitte, *La phrase nominale en russe et les constructions voisines dans les langues finno-ougriennes*, în ,,Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae'' XVII (1971), p. 335–345). Este de la sine înţeles că eventuala acceptare a acestei supoziţii n-ar putea contraveni *ipso facto* tezei lui I. Lekov (şi a altora) că influenţele externe, departe de a restructura radical sintaxa slavă, ,,reprezintă mai curînd un factor stimulator, modificator'' (p. 10) al ei.

Studiul *Cu privire la fenomen şi esenţă în structura sintactică (cu aplicaţii la limbile slave)* atacă o problemă crucială a sintaxei: existenţa şi determinarea unităţii sintactice fundamentale. Desigur, nu poate oferi aici satisfacţie punctul de vedere tradiţional, care identifică unitatea fundamentală cu propoziţia sau, după unele opinii, cu îmbinarea de cuvinte sau cu sintagma. Premisele unei soluţii a problemei rezidă, potrivit convingerii autorului, în izomorfismul diverselor niveluri ale structurii limbii. Se poate afirma, într-adevăr, că fonemul, morfemul, lexemul, sememul, prosodemul, în pofida deosebirilor dintre ele, au totuşi numeroase puncte comune. Evident, unitatea sintactică de bază trebuie să se situeze şi ea tot la nivel emic, unde raportul, abstracţia deţin rolul de căpetenie. Categoria cores-

punzătoare în plan emic sintagmei ar putea fi fixată prin termenul de s i n t a x e m, propus de lingvistul sovietic A. M. Muchin. Termenul de sintagmă poate fi însă păstrat pentru planul vorbirii, aidoma termenului „sunet", căruia i se opune, în planul limbii, termenul de fonem. În acest caz, sintagma ține de f e n o m e n u l, iar sintaxemul de e s e n ț a structurii sintactice.

Plecînd de la o înțelegere a conceptelor de sintagmatică și paradigmatică oarecum diferită de cea a altor cercetători (vezi p. 35, nota 2), autorul discută, în studiul *Cu privire la caracterul realizării legăturii necesare dintre paradigmatica și sintagmatica limbilor slave*, problema distincției tipologice dintre idiomurile slave predominant sintetice, flexionare — cum sînt majoritatea —, și cele predominant analitice, cum e, în momentul de față, bulgara. El acreditează ideea că noțiunile de sintetism și de analitism sînt sinonime, dublete chiar, ale noțiunilor de plan paradigmatic și plan sintagmatic al limbii. Din acest punct de vedere, nu este cazul să se vorbească despre involuția structurilor sintetice și pătrunderea elementelor de analitism în paradigmele flexiunii slave, ci despre influența planului sintagmatic asupra celui paradigmatic.

Dacă am încerca să stabilim prin ce se desparte concepția autorului despre sintagmatică și paradigmatică de cea comună, saussuriană (între altele, și pentru a avea, în felul acesta, o măsură a originalității ei), am fi confruntați din capul locului cu restrîngerea conținutului celor două noțiuni la nivelul morfosintactic al limbii — lucru dealtminteri de înțeles, în contextul abordării idiomurilor slave din perspectiva tipologiei clasice. Mai importante ar putea fi, probabil, deosebirile în planul distincției limbă — vorbire. Într-adevăr, analitismul sau sintetismul caracterizează sistemul l i m b i i, ceea ce nu se poate spune decît despre paradigmatică, în virtutea faptului că orice paradigmă există *in absentia*; pe cîtă vreme sintagmatica, constituindu-se pe bază de raporturi *în praesentia*, e legată și de planul vorbirii : „... dans le domaine du syntagme il n'y a pas de limite tranchée entre le fait de langue, marque de l'usage collectif, et le fait de parole, qui dépend de la liberté individuelle" (F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris,1971, p. 173). Și în glosematică, dealtfel, paradigmatic înseamnă s i s t e m s e m i o t i c, iar sintagmatic, p r o c e s s e m i o t i c (L. Hjelmslev, *Prolegomena to a Theory of Language*, Madison, 1963, p. 28, 29).

Pornind de la viziunea sa despre paradigmatică și sintagmatică, I. Lekov relevă reducerea, în unele limbi slave de nord și de sud, a sistemului de flexiune nominală alcătuit din șase cazuri. Într-un domeniu ca declinarea numeralelor cardinale, absolut toate limbile slave vădesc tendința de reducere formală a opozițiilor cazuale. De aici și concluzia că, în unele limbi slave flexionare, axa paradigmatică ar fi supusă riscului de neutralizare a selecției efectuate de formele cazuale. Asemenea limbi sînt, în primul rînd, ceha, sîrbocroata, polona și, în unele privințe, bielorusa. Dimpotrivă, acest risc nu există practic în slovacă și, într-o măsură, în slovenă. Generalizînd, se poate afirma că în primul grup de limbi axa sintagmatică este activă, iar în al doilea inactivă („indiferentă", spune autorul, la p. 37).

Iată, în încheiere, titlurile și ale altor cîteva articole din volum, nu mai puțin interesante și originale decît cele asupra cărora am stăruit pînă acum : *Problematica generală a sintaxei*; *Încă o dată despre problema așa-numitului sinarmonism topic*; *Oscilații între predicația cu și fără subiect în așa-numitele propoziții impersonale din limbile slave*; *Categoria slavă a cazului ca unitate gramaticală la nivel unificat (morfologic și sintactic)*; *O paralelă între tendințele actuale de condensare sintactică în limbile polonă și bulgară*; *Particularități funcționale centrale și periferice ale prepozițiilor în limbile slave (cu privire specială asupra limbii bulgare)*. Dealtfel, toate cele 15 studii incluse în culegere reprezintă o contribuție notabilă la dezvoltarea sintaxei și, în genere, a lingvisticii slave.

S. VAIMBERG

Al III-lea Congres internaţional de studii sud-est europene (Bucureşti, 4—10 septembrie 1974)

Capitala ţării noastre a găzduit, în zilele de 4—10 septembrie 1974, al III-lea Congres internaţional de studii sud-est europene, organizat de Asociaţia internaţională de studii sud-est europene (AIESEE — „Association Internationale d'Études du Sud-Est Européen"), cu sprijinul UNESCO şi sub patronajul preşedintelui Republicii Socialiste România, tovarăşul Nicolae Ceauşescu. După saluturile rostite de prof. M. Berza, membru corespondent al Academiei, preşedintele Comitetului român de organizare, şi de alte personalităţi din ţara noastră şi din străinătate, printre care prof. Halil Inalcik, preşedintele AIESEE, cei aproape 1000 de congresişti din peste 30 de ţări ale Europei, Americii şi Africii au ascultat cîteva expuneri generale privind *Studiile sud-est europene, rolul şi locul lor în ansamblul ştiinţelor umaniste* (M. Berza), *Studiile balcanice în Bulgaria* (N. Todorov), în Grecia (Maria Nyastazopoulou-Pelekidès), în U.R.S.S. (V. N.Vinogradov) şi în R. F. Germania (K. D. Grothusen).

În continuare, lucrările congresului s-au desfăşurat în şedinţe pe secţii : I. *Istorie* — A. *Antichitatea*, B. *Secolele V—XVIII*, C. *Secolele XIX—XX* ; II. *Lingvistică;* III. *Literatură;* IV. *Folclor;* V. *Etnografie;* VI. *Drept şi instituţii*. În cadrul acestora s-au prezentat 41 de rapoarte şi corapoarte şi 664 de comunicări, axate pe o largă tematică, stabilită şi difuzată din timp de Comitetul AIESEE [1]. În particular, cele trei teme generale supuse dezbaterii în secţia de *Lingvistică* s-au referit la : 1) *Limbile balcanice — tendinţe paralele şi problema structurilor;* 2) *Limbile literare ale popoarelor balcanice şi sud-est europene în evoluţia lor şi în raport cu transformările sociale din secolele al XIX-lea — al XX-lea;* 3) *Sud-estul european şi Mediterana — relaţii lingvistice reciproce.*

Rapoartele la *prima temă* au fost prezentate de N. Andriotis (Grecia) — care s-a referit, în special, la vocabularul grec, comparat cu cel al limbilor bulgară, română şi turcă — şi de E. Hamp (S.U.A.) — care s-a ocupat de unele aspecte fonetice şi gramaticale. Corapoartele au discutat unele aspecte mai restrînse ale acestei problematici : M. Domi (Albania) — *Consideraţii despre trăsăturile comune sau paralele ale limbii albaneze cu ale celorlalte limbi balcanice;* Iv. Duridanov (Bulgaria) — *Nume de locuitori în -ar în limbile balcanice;* acad. Al. Rosetti (R.S.R.) — *Studiile de lingvistică balcanică publicate în România după cel de-al doilea Congres internaţional de studii sud-est europene (Atena, 1971).*

Cele mai multe comunicări expuse în secţia de *Lingvistică* s-au încadrat în această temă generală, atrăgînd adesea în discuţie limba română şi raporturile ei cu alte limbi sud-est europene. Dintre cele cu un caracter mai larg sau teoretic menţionăm : Gh. Carageani — *Despre uniunea lingvistică balcanică: rezultate şi perspective;* S. B. Bernstein (U.R.S.S.) — *Interferenţa limbilor din zona carpatică;* O. Şirokov (U.R.S.S.) — *Convergenţe balcanice în vocalism;* Klaus Steinke (R. F. Germania) — *Consideraţii privind fundamentarea teoretică a lingvisticii balcanice;* K. Kazazis şi J. Pentherondakis (S.U.A.) — *Reduplicarea obiectului direct nedeterminat în albaneză şi neogreacă.* Dintre comunicările care au fost consacrate mai ales limbii române, specificului şi raporturilor ei cu limbile sud-est europene pot fi citate : Zd. Wittoch (Cehoslovacia) — *Contribuţie la studiul onomasiologiei şi structurii limbilor sud-est europene* (numele de culori în limba română) ; Iv. Petkanov (Bulgaria)—*Elemente româneşti în limbile balcanice;* J. Augerot (S.U.A.)—*Aspecte ale fonologiei bulgare şi române;* D. Gămulescu (R.S.R.)—*Interferenţe ono-*

[1] Rapoartele, corapoartele, rezumatele comunicărilor, precum şi unele comunicări în întregime au fost multiplicate de Comitetul român de organizare şi de unele delegaţii naţionale şi difuzate tuturor congresiştilor.

mastice româno-sîrbocroate; Viorica Florea (R.S.R.) — *Raporturile între limbile balcanice reflectate în toponimia românească;* Zamfira Mihail (R.S.R.) — *Tendinţe paralele ale limbilor sud-est europene: concordanţe paralele în terminologia locuinţei;* G. P. Klepikova (U.R.S.S.) — *Elemente balcanice* [româneşti] *în terminologia păstoritului din Carpaţii nordici;* Liviu Onu (R.S.R.) — *Morfemul de acuzativ -p(r)e din română în context balcanic: Concordanţe, influenţe*; I. Pătruţ (R.S.R.) — *Relaţii lingvistice slavo-greco-româneşti;* M. Mladenov (Bulgaria) — *Din geografia lingvistică bulgaro-română;* Elena Mihăilă-Scărlătoiu (R.S.R.) — *Despre vechimea şi durata influenţei slave în aromână;* Radu Flora (Iugoslavia) — *Interferenţe lingvistice sîrbo-române: Cronologie, zone, criterii;* Lucia Djamo-Diaconiţă (R.S,R.) — *Pronume şi adverbe formate cu verbul ,,a vrea'' în română şi în albaneză;* Cătălina Vătăşescu (R.S.R.) — *Locuţiuni verbale în locuţiuni semi-libere în română şi albaneză* şi altele.

Unii participanţi au abordat aspecte ale limbilor vechi din Peninsula Balcanică: K. Vlahov (Bulgaria) — *Unele aspecte ale evoluţiei limbii trace;* V. P. Neroznak (U.R.S.S.) — *Limbile paleo-balcanice. Raporturi geografice şi genetice;* D. Bogdanović (Franţa) — *Cîteva lucrări de iranologie în sprijinul balcanologiei* etc. Alţii s-au ocupat special de limbile slave sudice (Anghelina Minceva (Bulgaria) — *Istoria construcţiilor prepoziţionale din limba bulgară în perspectiva limbilor balcanice şi sud-est europene;* Elena Linţa (R.S.R.) — *Particularităţile flexionare ale limbilor slave sudice;* P. Hill (R.F. Germania) — *Terminologia socială în limba bulgară, între anii 1850—1944* etc.), de raporturile dintre albaneză şi greacă (Eqrem Çabej (Albania) — *Raporturi lingvistice greco-albaneze* etc.) şi dintre alte limbi balcanice.

În cadrul celei de-a doua teme, raportul colectiv a fost întocmit de W. Bahner, O. Buchholz, W. Fiedler, R. Lötzsch (R. D. Germană) — *Evoluţia limbilor literare ale popoarelor din Europa de sud-est în raport cu transformările sociale din secolele al XIX-lea şi al XX-lea.* Au urmat cinci corapoarte consacrate problemelor specifice ale limbilor literare sud-est europene în epoca modernă şi contemporană: A. Kostallari (Albania) — *Limba albaneză modernă;* G. Th. Dimaras (Grecia) — *Transformările limbii în Grecia începînd din secolul al XVIII-lea* [2]; R. Katičić (Iugoslavia) — *Observaţii asupra creerii complexului sîrbocroat modern;* Al. Niculescu (R.S.R.) — *Româna literară între Orient şi Occident (secolele al XVIII-lea — al XIX-lea) — analiză socio-culturală.*

Pe lîngă aceste corapoarte au mai fost prezentate cîteva comunicări, dintre care cităm aici pe cele care s-au referit şi la limba română: E. I. Demina (U.R.S.S.) — *Caracterizarea tipologică a etapei timpurii a formării limbilor literare balcanice;* V. Gr. Chelaru (R.S.R.) — *Tendinţe convergente şi divergente în evoluţia limbilor literare sud-est europene (sec. al XIX-lea).*

În sfîrşit, cea de-a treia temă a avut ca raportor pe Vl. I. Gheorghiev (Bulgaria) — *Sud-estul european şi Mediterana. Interferenţe lingvistice,* o cuprinzătoare trecere în revistă a influenţelor succesive ale limbilor ,,mediteraneene'' (hitita şi luviana; egipteana; limbile semitice — feniciana, ebraica, araba; greaca; latina; italiana; franceza), asupra celor sud-est europene, din antichitate pînă în epoca modernă. Dintre comunicările legate de această temă menţionăm: Olexa Horbatsch (R. F. Germania) — *Elemente mediteraneene în terminologia ucraineană a navigaţiei şi pescuitului;* Maria Raceva (Bulgaria) — *Lexicul de origine arabă în limbile balcanice;* Ch. Symeonidis (Grecia) — *Problematica împrumuturilor romanice în greacă şi turcă* şi altele.

Discutate în cadrul unor largi dezbateri privind raporturile istorice, literare şi lingvistice dintre popoarele sud-est europene, precum şi dintre acestea şi Occident sau Orient, rapoartele, corapoartele şi comunicările de lingvistică s-au bucurat, ca şi cele din alte secţii, de o largă audienţă. Pe marginea lor au luat cuvîntul numeroşi participanţi, atît străini, cît şi români,

[2] Autorul fiind absent, coraportul multiplicat n-a mai fost prezentat.

care au subliniat utilitatea acestor schimburi de idei ştiinţifice, aducînd în acelaşi timp unele completări şi noi puncte de vedere asupra subiectelor tratate.

Fiind o expresie a intensificării relaţiilor ştiinţifice cu popoarele din sud-estul Europei şi cu alte popoare, congresul de studii sud-est europene de la Bucureşti — care a urmat celui de la Sofia (1966) şi celui de la Atena (1971) — se înscrie ca una din manifestările internaţionale de prestigiu organizate de ţara noastră în anul celei de-a XXX-a aniversări a zilei de 23 August 1944. Această idee a fost subliniată la încheierea lucrărilor atît de prof. M. Berza şi de acad. E. Condurachi, secretar general al AIESEE, cît şi de reprezentantul UNESCO şi de şefii unor delegaţii străine, care au exprimat mulţumiri pentru buna organizare a amplei reuniuni internaţionale.

Noiembrie 1974

G. MIHĂILĂ
Facultatea de limbi slave
Bucureşti, Pitar Moş 7—13

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ
Exchange Section
Str. Spiru Haret 12
7 BUCUREŞTI 1

EDITURA
ACADEMIEI
REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

LIVRES DISPONIBLES POUR L'ÉCHANGE (Ref. 1975—C)
BOOKS AVAILABLE FOR EXCHANGE (Ref. 1975—C)

Actes du XIIe Congrès international de linguistique et de philologie romane, t. I, 1970, 1150 p., t . II, 1971, 1536 p.

Actes du Xe Congrès international des linguistes, t. III, IV, 1970, 777 p. + 1184 p.

GH. ALEXICI, **Texte din literatura poporană română,** t. II, 1966, 239 p.

Atlasul lingvistic român, Serie nouă, vol. I—VI. Vol. I : 1956, IV + 274 p., vol. II : 1956, VIII + 348 p., vol. III : 1961, VI + 287 p., vol. IV : 1965, VII + 327 p., vol. V : 1966, VII + 334 p., vol. VI : 1969, 1850 + 9 p.

Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureş. Vol. I, II, 1969—1971, XLV + 243 pl., XXV + 537 pl.

Bibliografia analitică a limbii române literare. 1780—1866, 1972, 214 p.

AL. BORZA, **Dicţionar etnobotanic, cuprinzînd denumirile populare româneşti şi în alte limbi ale plantelor din România,** 1968, 320 p.

DIMITRIE CANTEMIR, **Opere complete,** vol. I, **Divanul,** 1974, 491 p., vol. IV, **Istoria ieroglifică,** 1973, 448 p.

M. CARAGIU-MARIOŢEANU, **Fonomorfologie aromână. Studiu de dialectologie structurală,** 1968, 223 p.

M. CARAGIU-MARIOŢEANU, **Liturghier aromânesc. Un manuscris anonim inedit** [1962], 163 p.

GHEORGHE CHIVU şi MARIANA COSTINESCU, **Bibliografia filologică românească. Secolul al XVI-lea,** 1974, 191 p.

Contribuţii la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea, vol. I, 1956, 244 p., vol. II, 1958, 284 p., vol. III, 1962, 309 p.

I. COTEANU şi I. DĂNĂILĂ, **Introducere în lingvistica şi filologia românească,** 1970, 345 p.

I. COTEANU, **Morfologia numelui în protoromână (româna comună),** 1969, 160 p.

I. COTEANU, **Où en sont la philologie et la linguistique roumaines?,** 1968, 71 p.

I. COTEANU, **Stilistica funcţională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj,** 1973, 204 p.

I. Coteanu şi Lucia Wald (eds.), **Sistemele limbii,** 1970, 175 p.

Crestomaţie romanică, vol. III, partea I-a, 1968, 1332 p., partea a II-a, 1971, 908 p., partea a III-a, 1974, 1052 p.

P. DIACONESCU, **Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc**, 1970, 301 p.

Dicționar ceh-român, 1967, 560 p.

Dicționar englez-român, 1974, 820 p.

Dicționar german-român, 1966, 1172 p.

Dicționar invers, 1957, 772 p.

Dicționarul limbii române. Serie nouă, literele M. N. O. P (partea I-a, P-PĂZUI ; partea a II-a, PE-PÎNAR), 1965– 1974, 1076 p. + 584 p. + 400 p. + 357 p. + 334 p.

Dicționarul limbii române contemporane, vol. II, 1956, 813 p.; vol. III, 1957, 804 p. ; vol. IV, 1957, 781 p.

Dicționarul limbii române moderne, 1958, 963 p.

Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu, 1968, 647 p.

Dicționar român-maghiar, vol. I (A–L), vol. II (M–Z), 1964, 1600 p.

Al. Dima, I. C. Chițimia (eds.), **Studii de literatură universală și comparată**, 1970, 359 p.

LUCIA DJAMO-DIACONIȚĂ, **Limba documentelor slavo-române emise în Țara Românească în sec. XIV–XV**, 1971, 399 p.

Documenta romaniae historica. Seria B. Țara Românească. Vol. XXII (1628–1629), 1969, 863 p.

Documenta romaniae historica. Seria B. Țara Românească (La Valachie). Vol. XXIII (1630–1632), 1969, 831 p.

FRIEDA EDELSTEIN, **Sintaxa gerunziului românesc**, 1972, 168 p.

M. EMINESCU, **Opere** (ed. Perpessicius),vol. IV, 1952, 562 p., vol. V, 1958, 721 p., vol. VI, 1963, 756 p.

Evangheliarul slavo-român de la Sibiu. 1551–1553. Studiu introductiv filologic de acad. Emil Petrovici. Studiu introductiv istoric de L. Demény, 1971, 419 p.

L. GÁLDI, **Stilul poetic al lui Mihai Eminescu**, 1964, 472 p.

DORIN GĂMULESCU, **Elementele de origine sîrbocroată ale vocabularului dacoromân**, 1974, 275 p.

I. GHEȚIE, **Opera lingvistică a lui Ion Budai-Deleanu**, 1966, 123 p.

I. GHEȚIE, **Începuturile scrisului în limba română**, 1974, 210 p.

I. GHEȚIE și AL. MAREȘ, **Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea**, 1974, 390 p.

Glosar dialectal. Oltenia, 1967, 131 p.

Gramatica limbii române, ediția a II-a, vol. I, 1966, 440 p., vol. II, 1966, 589 p.

AL. GRAUR, **Gramatica azi**, 1973, 238 p.

AL. GRAUR, **La romanité du roumain**, 1965, 68 p.

Al. Graur, Sorin Stati, Lucia Wald (eds.),**Tratat de lingvistică generală**, 1971, 558 p.

VALERIA GUȚU ROMALO, **Morfologia structurală a limbii române (substantiv, adjectiv, verb)**, 1968, 364 p.

IORGU IORDAN, **Scrieri alese**, 1968, 253 p.

Istoria limbii române, vol. I, 1965, 437 p., vol. II, 1969, 464 p.

Istoria literaturii române, vol. I, 1964, 808 p., vol. II, 1968, 840 p., vol. III, 1973, 1043 p.

G. Ivănescu (ed.), **Philologica**, vol. I, 1970, 161 p., vol. II, 1972, 197 p.

Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație, 1971, 224 p.

AUGUST KOVAČEC, **Descrierea istroromânei actuale**, 1971, 231 p.

Liturghierul lui Macarie (1508), [1961], LXXVI + 275 p.

M. MANOLIU-MANEA, **Sistematica substitutelor din româna contemporană standard**, 1968, 232 p.

Al. Mareș (ed.), **Liturghierul lui Coresi**, 1969, 188 + 42 p.

Micul atlas lingvistic român. Serie nouă, vol. II, 1967, vol. III, 1967.

H. MIHĂESCU, **Influența grecească asupra limbii române pînă în secolul al XV-lea**, 1966, 229 p.

Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani, 1958, 947 p.

Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani, 1966, 1050 p.

V. Pamfil (ed.), **Palia de la Orăștie. 1581—1582**, 1968, 499 p.

GABRIELA PANĂ-DINDELEGAN, **Sintaxa transformațională a grupului verbal în limba română**, 1974, 295 p.

TACHE PAPAHAGI, **Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic.** Ediția a doua augmentată, 1974, 1435 p. + 1h.

I. PĂTRUȚ, **Fonetica graiului huțul din Valea Sucevei**, 1957, 96 p.

E. PETROVICI, **Studii de dialectologie și toponimie**, 1970, 338 p.

Probleme de lingvistică generală, vol. V, 1967, 200 p., vol. VI, 1974, 143 p.

I. Rizescu (ed.), **Pravila ritorului Lucaci**, 1971, 390 p.

A. ROCERIC-ALEXANDRESCU, **Fonostatistica limbii române**, 1968, 175 p.

AL. ROSETTI, **Studii lingvistice**, 1955, 84 p.

M. SALA, **Contribuții la fonetica istorică a limbii române**, 1970, 193 p.

LUIZA SECHE, **Lexicul artistic eminescian în lumină statistică**, 1974, 602 p.

E. SEIDEL, **Elemente sintactice slave în limba română**, 1958, 191 p.

L. SFÎRLEA, **Pronunția românească literară. Stilul scenic**, 1970, 208 p.

Studii de limbă literară și filologie, vol. I, 1969, 375 p., vol. II, 1972, 436 p., vol. III, 1974, 400 p.

Studii de slavistică, vol. I, 1969, 309 p., vol. II, 1971, 435 p.

Studii și materiale de onomastică, 1969, 221 p.

Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română, vol. I, 1959, 272 p., vol. II, 1960, 236 p.

D. UDRESCU, **Glosar regional Argeș**, 1967, 305 p.

IOAN URBAN JARNÍK și ANDREI BÎRSEANU, **Doine și strigături din Ardeal**, 1968, 968 p.

EMANUEL VASILIU, **Elemente de teorie semantică a limbilor naturale**, 1970, 293 p.

EMANUEL VASILIU, **Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne**, 1968, 207 p.

E. VASILIU, SANDA ERETESCU, **Sintaxa transformațională a limbii române**, 1969, 329 p.

PÉRIODIQUES — PERIODICALS

Limba română, 6 fascicules par an / 6 issues a year.

Studii clasice, 1 volume par an / 1 volume a year.

Studii şi cercetări lingvistice, 6 fascicules par an / 6 issues a year.

EN PRÉPARATION — IN PREPARATION

Dicţionarul explicativ al limbii române, 1 vol., cca 1800 p.

Dicţionarul limbii române, tomul IX, litera R.

PUIU ENACHE, **Viaţa şi opera lui Miron Costin.**

ION GHEŢIE, **Baza dialectală a românei literare.**

AL. GRAUR, **Alte etimologii româneşti.**

Toate comenzile externe pentru lucrările apărute în Editura Academiei R. S. România se vor adresa la:
I L E X I M, SERVICIUL EXPORT-IMPORT PRESĂ, P O BOX 2001, Calea Griviței nr. 64—66, București, Oficiul poștal 12, România.

Toute commande de l'étranger pour les ouvrages parus aux Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie sera adressée à:
I L E X I M, SERVICIUL EXPORT-IMPORT PRESĂ, P O BOX 2001, Calea Griviței nr. 64—66, București, Oficiul poștal 12, România.

ALBANIE, **Ndërmarja Shtetetrore E.**, Tregëtimit Të Librit, Tirana;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE ALLEMANDE, **Deutscher-Buch-Export-und-Import**, Leninstrasse 16, Leipzig C. 1 ;

RÉPUBLIQUE FÉDÉRALE D'ALLEMAGNE, **Kubon Sagner**, B. P. 68, München 3 ; **Reise-und Verkehrsverlag**, Hönigwiesenstrasse 25, 7 Stuttgart-Veihingen ; **Zumsteins Landkartenhaus**, Liebherrstrasse 5,8 München 22 ;

RÉPUBLIQUE ARABE D'ÈGYPTE, **Dar El Tahrir et Publishing**, 21 Kasr el Ni St. (Dar el Shark Bookshop), Cairo ;

AUTRICHE, **Globus Buchvertrieb**, Salzgries 16, Wien I ;

BELGIQUE, **Du Monde Entier**, 5 Place St. Jean, Bruxelles ; **Librairie Claeys-Verheughe**, 8 Volderstraat Gand ; **Maison de Langues Vivantes**, 65 rue du Midi, Bruxelles ; **Office International de Librairie**, 30 Av. Marnix, Bruxelles 5 ; **Vrander Editeur**, 10 Munstraat, Louvain ;

BULGARIE, **Hemus**, Pl. Slaveikov 11, Sofia ;

CANADA, **Canadian Slavic Studies Loyola Colege**, Montréal 262 ; **Librairie Lidec Inc.**, 1083 Van Home, Montréal ; **Panonia Books**, 2 Spadina Road, Toronto 4, Ontario ;

CHINE, **Waiwen Shudian**, B. P. 88, Pekin ;

COLOMBIE, **Libreria Karl-Bucholz**, Av. Jimenez 8—30, Bogota ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE POPULAIRE DE CORÉE, **Chulpanmul**, Phenian;

CUBA, **Cubartimpex**, P. O. Box 6540, La Habana ;

DANEMARK, **Munksgaard**, 6 Norregade, Copenhagen K. ;

ESPAGNE, **Libreria Bucholz**, Paseo de Recoletos, Madrid ; **Libreria Cientifica General**, Preciados no. 48, Madrid 13 ;

ÉTATS-UNIS D'AMÉRIQUE, **Angelescu Book Service**, 3645 Burham Street, Detroit 24, Michigan ; **American Chemical Society**, 1155 Sixteenth Street, NW Washington DC 20036 ; **Fam Book Service** 96, Fifth Avenue, Suite 8 F, New York, 10003 N.Y. ; **Albert Phiebig**, P.O. Box 352, White Plains N.Y. 10602 ; **Richard Able and Company Inc.**, Portland Oregon 97208, P.O. Box 4245 ; **Maxwell Scientific International Inc.**, Fairview Park, Elmsford, New York 10523 ; **Steckert & Hafner**, 31 East 10-th Street, New York 10003 ; **Franklin Square-Subscription Agency**, Teaneck (New Jersey 07666) ; **McGraw-Hill Book Company**, 330 West 42nd Street, New York, N.Y. 10036 ; **Moore-Cottrell Subsc. Agency**, North Cohocton, New York 14868;

FINLANDE, **Akateeminen Kirijakauppa**, Postfach 10128, Helsinki 10 ;

FRANCE, **Eyrolles-Editeur**, 61 Bd. St.-Germain, Paris 5-e ; **Libraire de l'enseignement technique** (Stand permanent des livres techniques et scientifiques roumains), 61 Bd. St.-Germain, Paris 5-e ; **Département étranger Hachette**, 79 Bd. St.-Germain, Paris 6-e ; **Librairie Joseph Gibert**, 20—30 Bd. Saint-Michel, Paris 6-e ;

GRANDE-BRETAGNE, **Bailey Bros & Swingfen Ltd.**, Warner House 48, Upper Thames Street, London E.C. 4 City 6521 ; **Blackwell's Foreign Department**, Broad Street, Oxford ; **Central Books Ltd.**, 37 Grays Inn Road, London W.C.1 ; **Collet's Holdings Ltd.**, Denington Estate, London Road, Wellingborough Northans ;

HONGRIE, **Kultura**, Fö utca 32, Budapest 1 ;

ISRAËL, **Heiflepac Ltd.**, 11 Arlosorov St., Haïfa ; **Lepac Ltd.**, 15 Rambam St., Tel-Aviv ; **Lotus Ltd.**, Achad Kaam St., Tel-Aviv ;

ITALIE, SO, CO, LIB, RI, **Export-Import**, Piazza Margana 33, Roma ;

JAPON, **Maruzen Ltd.**, 6 Tory Michome, Nihombashi, Tokyo ; **Nauka Ltd.**, Imp. Departm., 30—19 Minami Ikebukuro 2, Chome, Toshima-Ku, Tokyo ;

MEXIQUE, **Editorial Grijalbo S A.**, Apartado 28568, Mexico, 17 D.F. ;

MONGOLIE, **Mongolgosknigotorg**, Ulan Bator ;

NORVÈGE, **Norsk Bokimport**, Postboks 3267, Oslo ;

PAYS-BAS, **Antiquariat Junk**, Walderstraat 10, Lochem ; **Boekhandel Pegasus**, Leidsestraat 25, Amsterdam ; **Intertaal**, Vam Baerlesstraat 150, Amsterdam Zuit ; **Meulenhoff**, Beulingstraat 2, Amsterdam C. ; **Swets Zeitlinger**, Keizersgracht 471—487, Amsterdam ;

POLOGNE, **Ars Polona**, Krakowskie Przedmiescie 7, Warszawa ;

PORTUGAL, **Libreria Bucholz**, Avenida Libertade, Lisboa;

SUÈDE, **C. E. Fritze**, Fredgatan 2, Stockholm 16 ;

SUISSE, **Librairie Payot**, 1 Rue de Bourg, Ch-1002, Lausanne ; **Librairie Rousseau**, 36 Rue Jean-Jacques-Rousseau, Genève ; **Pinkus & Co.**, Froschaugasse 7, Zürich I ;

TCHÉCOSLOVAQUIE, **Artia**, Ve Smerckach 30, Praha I ;

U.R.S.S., **Mejdunarodnaia Kniga**, Moscou C. 200 ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE DU VIETNAM, **Xunhasaba**, 32 Hai Ba Trung, Hanoi ;

YOUGOSLAVIE, **Forum**, V. Misica 1, Novi Sad ; **Jugoslovenska Knjiga**, Terazije 27, Beograd ; **Libertatea**, Z. Zrenjanina, 7 Pancevo ; **Prosveta**, Terazije 16 I, Beograd.

DIN SUMARUL REVISTEI PE ANUL 1974 (XXV)

I.P.I. – c. 41

Lei 20

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA
REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

SCL

XXVI

3
1975

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Adresa comitetului de redacţie : Adresse du comité de rédaction :

Bucureşti 1, Spiru Haret 12, tel. 33.34.40. şi 33.00.40., int. 265

Colaboratorii sînt rugaţi să trimită manuscrisele la adresa de mai sus. Cărţile şi extrasele pentru recenzii, ca şi publicaţiile pentru schimb se primesc la aceeaşi adresă.

Les collaborateurs sont priés d'envoyer les manuscrits à l'adresse ci-dessus. Les livres et tirés-à-part pour compte rendu, ainsi que les publications destineés à l'échange seront envoyés à la même adresse.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
Calea Victoriei, nr. 125, sectorul I, Bucureşti

ACADEMIA
REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

Studii și cercetări LINGVISTICE

BUCUREȘTI 22
SPIRU HARET 12

APARE DE 6 ORI PE AN

3–XXVI–1975

SUMAR

CRONICĂ

ASPECTE ALE CONTACTULUI DINTRE LIMBI ÎN DOMENIUL ROMANIC (IV)

3. VOCABULARUL

3.0. CONSIDERAȚII PRELIMINARE

Este un fapt comun că în cazul vocabularului avem a face cu un sistem diferit de sistemul fonologic sau morfologic. S-a arătat că vocabularul este un sistem primar şi elementar, insuficient de bine organizat, în timp ce toate celelalte sisteme sînt secundare şi omogene (I. Coteanu, *În legătură cu sistemul vocabularului*, în *Probleme de lingvistică generală* II, 1960, p. 33—47). Acest sistem are ca unitate de bază cuvîntul. Analizate în toate legăturile lor, atît de ordin semantic (locuţiuni, unităţi frazeologice etc.), cît şi în cele de ordin morfologic (derivate, compunere), cuvintele apar ca mici organizări sistematice, al căror element coordonator este un cuvînt-nucleu. Această particularitate a sistemului vocabularului permite o fluctuaţie continuă, unităţile lexicale au o poziţie avantajoasă în comparaţie cu unităţile fonologice sau morfologice în sensul unei răspîndiri mai uşoare şi, în acelaşi timp, sînt mai uşor de împrumutat la cel mai mic contact dintre două limbi. În sfîrşit, între diversele unităţi lexicale există deosebiri ; unele elemente au o importanţă şi o stabilitate mai mari, fapt subliniat în ultima vreme prin delimitarea unui grup de cuvinte fundamentale, cunoscute şi folosite frecvent de toţi vorbitorii şi care constituie baza funcţionării limbii şi a creării de noi cuvinte.

În cele ce urmează ne ocupăm de unele aspecte ale mecanismului de interferenţă care caracterizează împrumuturile lexicale. Celălalt aspect al împrumutului lexical, integrarea fonologică şi gramaticală a noului vocabular în limba receptoare, a fost analizat în capitolele precedente. Condiţia de bază a fenomenului de interferenţă în cazul vocabularului este constatarea bilingvului că pe lîngă cele mai multe cazuri în care se pot stabili corespondenţe între cuvintele dintr-o limbă şi alta, există situaţii cînd unele cuvinte nu au corespondente adecvate în cealaltă limbă şi de aceea caută să umple „lacuna” lexicală respectivă (cf. Weinreich, *Unil.*, p. 665).

La fel ca în cazul fonologiei şi al structurii gramaticale, distingem modificări de inventar şi de distribuţie.

3.1. MODIFICĂRI ALE INVENTARULUI

3.1.1. Modificări în planul conţinutului şi al expresiei

3.1.1.0. După poziţia pe care o au în structura lexicală a unei limbi, cuvintele împrumutate pot fi de două feluri : unele nu au întîmpinat

nici o rezistență din partea cuvinteler din vechiul fond şi altele au fost, cel puţin la început, în concurență cu termenii vechi. Cu timpul şi acestea din urmă pot să înlăture pe foştii lor concurenţi şi să rămînă singurele cuvinte pentru denumirea anumitor noţiuni.

3.1.1.1. Cuvintele împrumutate care nu au întîmpinat rezistență din partea cuvintelor din vechiul fond sînt numeroase. Ele sînt din ce în ce mai numeroase pe măsură ce se realizează progrese în domeniul tehnicii şi al ştiinţei. De remarcat că multe dintre elementele constitutive ale terminologiei ştiinţifice româneşti au fost împrumutate pe căi diferite, de la o perioadă sau de la o regiune la alta (vezi N. A. Ursu, *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*, Bucureşti, 1962, p. 116–117 : termenul *arteră*, sub această formă, nu poate avea la origine decît fr. *artère*, dar forma *arteră* este atestată în română abia la mijlocul secolului trecut, pe cînd noţiunea respectivă a pătruns încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, prin intermediu neogrecesc, sau, mai tîrziu, latinesc, italian, german sau rusesc, aşa cum dovedesc formele *artirie* şi *arterie*. Împrumutul din franceză nu este integral, forma franceză înlocuind formele *artirie* şi *arterie*). Pentru cuvinte de acest fel trebuie să admitem o etimologie multiplă, aşa cum a subliniat, în repetate rînduri, Al. Graur (Graur, SLG, p. 67 – 77 ; idem, *Etim. rom.*, p. 11–18).

3.1.1.2. Cuvintele împrumutate pot apărea fără a înlocui, cel puţin la început, pe cele vechi ; ele pot să funcţioneze ca sinonime ale unor cuvinte vechi, să fie deci variante libere ale acestora din urmă. Se poate, de asemenea, ca unul sau mai multe cuvinte împrumutate să caracterizeze anumite stiluri ale limbii, anumite terminologii sau chiar numai vorbirea unor anumite persoane (în acest din urmă caz cuvîntul nou este sinonim cu cuvîntul vechi numai în anumite enunţuri, aşadar nu în limbă, ci la nivelul vorbirii ; cf. J. Rey-Debove, *La définition lexicographique*, în „Cahiers de lexicologie", 1966, p. 85). Pe de altă parte, în marea majoritate a acestor situaţii, termenii noi nu sînt perfect sinonimi cu cei vechi ; aplicîndu-se la un număr redus de obiecte, ei spun mai multe despre acele obiecte, deci conţin o cantitate de informaţie mai mare. Astfel, opoziţia vechi — nou devine o opoziţie în care termenul nou este marcat în raport cu termenul vechi, care nu este marcat (cf. Coseriu, *Sémantique*, p. 176, 184). Această opoziţie marcat — nemarcat este deosebit de importantă pentru explicarea procesului de înlocuire a unor cuvinte vechi de cuvintele noi, fostele lor sinonime. Cauzele care determină adoptarea unui termen nou în condiţiile păstrării termenului vechi sînt variate.

3.1.1.2.1. O situaţie aparte este cazul împrumutării unor unităţi lexicale noi din cauza unei modificări petrecute în structura morfologică a limbii receptoare. Am arătat în partea consacrată structurii gramaticale (**2.1.1.1.**) că istoromâna a adoptat categoria aspectului verbal după modelul croat. Am văzut că opoziţia imperfectiv — perfectiv poate fi exprimată în două feluri : cu ajutorul prefixului croat adăugat la verbul romanic sau prin forme supletive (formele imperfective sînt de origine latină, iar cele perfective, aproape totdeauna cu prefix, sînt de origine croată). Ultimul procedeu, împrumutarea verbului gata format, cu indicativul aspectului perfectiv, pare a fi preferat din cauză că astfel sînt evitate creaţiile hibride,

formate dintr-un prefix croat şi un verb romanic. Se ajunge astfel la perechi de verbe de felul celor care urmează:

arå „a ara" — *zorí* (*zeorí*, *zaorí*)
bé „a bea" — *popí*, *napí(se)*
cl'emå „a chema" — *nazoví* / iterativ: *nazivúį*
cuvintå „a vorbi" — *poγovori(se)* / iterativ: *razγovarúį*
mesurå „a măsura" — *zamirí* etc.

Kovačec (*Istr. act.*, p. 220) remarcă faptul că sistemul suportă greu şi astfel de opoziţii ale elementelor supletive, de fapt opoziţii hibride. Sub presiunea numeroaselor opoziţii de aspect de tipul *hitéį* — *hití* sau *letí* — *doletí*, opoziţiile hibride din primul cod (istroromâna) sînt reduse la normele celui de-al doilea cod (croata). Ca urmare, forma perfectivă croată atrage după sine în sistem şi forma croată, imperfectivă. Astfel, la persoanele în vîrstă perfectivului *spredí* i se opune imperfectivul *torce* de origine latină, în timp ce la generaţiile mai tinere este aproape generală opoziţia *predí* (imperfectiv) — *spredí* (perfectiv) şi se întîmplă ca unele persoane nici să nu cunoască verbul *torče*. Prin eliminarea verbelor imperfective de origine latină se pierde de multe ori cuvîntul-nucleu în jurul căruia gravitau altele, afectate indirect de această pierdere.

3.1.1.2.2. Împrumutarea unor cuvinte noi care au eliminat termenii vechi a fost pusă şi în legătură cu insuficienta „motivare" a cuvintelor din fondul vechi. Neputinţa unui cuvînt de a produce o familie numeroasă de derivate, din care să se poată extrage un radical, ca purtător al ideii, prin care cuvîntul să se păstreze în memorie, ceea ce S. Puşcariu (*Limba română* I, Bucureşti, 1940, p. 200) numea sterilitatea unui cuvînt a fost invocată drept cauză a dispariţiei unui cuvînt înlocuit prin împrumut. Astfel, prin lipsa de derivate explică S. Puşcariu dispariţia cu totul sau numai în anumite regiuni ale teritoriului românesc a unor cuvinte ca *aceră* (< lat. *aquila*), *agest* „aluviune" (< lat. *aggestum*), *austru* (< lat. *austrum*), *deşidera* (< lat. *desiderare*), *lard* (< lat. *lardum*) etc.

Se pare că în condiţiile speciale ale unor limbi pe cale de dispariţie se ajunge la izolarea cuvîntului prin pierderea treptată a derivatelor şi prin fenomenul pe care îl prezentăm în cele ce urmează. Situaţia din istroromână este din nou interesantă deoarece, aşa cum subliniază Kovačec, *Istr. act.*, p. 227—229, majoritatea cuvintelor vechi sînt „nemotivate", fiindcă fie că s-au pierdut celelalte elemente cu care un anumit cuvînt forma o familie (*såre* „sare", dar nu **sarå*), fie că, datorită evoluţiei fonetice şi semantice, formele înrudite s-au îndepărtat (*f'ler* — *fl'åre*; acest din urmă caz este mai rar). Astfel se ajunge ca „familiile" semantice ale cuvintelor istroromâne să fie constituite adesea dintre un cuvînt românesc şi mai multe croate (*farecå* „a fereca" — *pricuįí* „a potcovi", *covåč* „fierar", *potkivåč* „idem", *cov* „idem"). Cuvintele croate sînt „motivate", cele mai multe chiar în istroromână, dar mai ales în lexicul croatei, fapt care pentru o situaţie de bilingvism este important. Efortul de a menţine cuvintele din vechiul fond al istroromânei, de obicei de origine latină, este economic numai dacă frecvenţa lor în limbă este ridicată; în caz contrar, ele sînt înlocuite prin sinonimele croate sau prin perifraze, ultimul procedeu nefiind evident dintre cele mai economice. În felul acesta introducerea unor cuvinte croate reprezintă de fapt o importantă economie pentru bilingvi, deoarece

prin aceasta se reduce deosebirea dintre cele două coduri întrebuinţate de vorbitorul bilingv (Kovačec, *Istr. act.*, p. 228).

3.1.1.2.3. În unele cazuri, în situaţia limbilor pe cale de părăsire, eliminarea unui cuvînt din fondul vechi de către un cuvînt nou este facilitată de faptul că termenul vechi capătă uneori un sens mult mai îngust şi de aceea nu se poate întrebuinţa decît într-un număr limitat de combinaţii, în timp ce sinonimul său mai nou intră într-un număr teoretic nelimitat de combinaţii şi capătă un sens mult mai general. Exemple de acest fel pentru istroromână a dat A. Kovačec (*Istr. act.*, p. 228), care subliniază că specializarea prea îngustă a unui cuvînt duce la eliminarea lui şi la înlocuirea cu un element cu sens mai general, mai ales cînd frecvenţa lui mică este invers proporţională cu cantitatea de informaţie pe care o conţine. Astfel, la Jeiăn verbul *ăncepå* „a începe" este limitat numai la întrebuinţarea cu un obiect direct, care este aproape totdeauna un element de consum în casă (*a începe pîinea, ~ lemnele, ~ zahărul* ...), iar cu sens general şi alături de verbe se întrebuinţează *pośńí (pośnít-a cîntå)*; adjectivul *vȩrde* înseamnă „verde" numai cu sensul de „crud, proaspăt", iar cînd este vorba de culoare se foloseşte corespondentul croat *zelén* (cu sensul de culoare verde s-a menţinut în numele unei plante care rămîne şi iarna verde: *vȩrdele spir*); verbul *scóte* se întrebuinţează numai cu sensul „a scoate din ceva (de ex. din apă, din foc) pentru a salva", în celelalte contexte apar *poteγní, zvučí, spasí*, toate din croată. Interesant este cazul perechii *grev* — *téžâc*. Cînd a pătruns în istroromână *téžâc*, ambii membri ai perechii aveau atît sensul „greu", cît şi sensul „dificil". Este foarte probabil că la început *téžâc* a avut sensul „dificil", iar *grev* pe acela de „greu". Această situaţie s-ar fi menţinut dacă *téžâc* n-ar fi fost legat, în conştiinţa vorbitorilor bilingvi, de cuvîntul croat *težak*, care are ambele sensuri. Astfel *grev* a rămas cu sensul de „greu", iar *téžâk* a primit ambele sensuri, „dificil" şi „greu", ca în croată. Dacă unul dintre aceşti termeni va fi eliminat, acela va fi desigur *grev*, care are un sens mai restrîns şi este mai puţin „motivat" (Kovačec, *Istr. act.*, p. 229).

Fenomenul descris explică restrîngerea considerabilă a diferitelor terminologii. Exemplul tipic este păstoritul la istroromâni, care a încetat să constituie ocupaţia celei mai mari părţi a populaţiei datorită faptului că au fost descoperite alte surse de venituri (în primul rînd munca sezonieră sau permanentă la oraş). Aceasta a făcut ca terminologia care-l însoţea să înceteze de a mai fi general cunoscută, menţinîndu-se numai la persoanele pentru care păstoritul reprezintă un mod de existenţă economică. Întrebuinţarea cuvintelor într-un cerc restrîns de oameni duce la o restrîngere a sensului cuvintelor, aşa cum a remarcat R. Meringer („Indogermanische Forschungen" XVIII, p. 232), idee reluată şi dezvoltată de A. Meillet (*Linguistique historique et linguistique générale* I, Paris, 1958, p. 245). Aceşti termeni, economici în mediul păstoresc datorită folosirii lor frecvente, în noile condiţii nu mai au o largă întrebuinţare pentru l i m b ă, astfel încît ei să se poată menţine ca termeni stabili din punctul de vedere al limbii (cf. Weinreich, *Lang. Cont.*, p. 57). Se constată, pe de altă parte, că întrebuinţarea redusă duce la nesiguranţă în folosirea formelor gramaticale ale unor astfel de cuvinte, ceea ce accelerează şi mai mult procesul de părăsire a lor. Kovačec (*Istr. act.*, p. 208) citează exemplul verbului *alege* „a alege", care şi-a limitat sensul la „a separa, a despărţi oile sau

mieii" (sensul există și în dacoromână) și care prezintă numeroase neregularități în paradigmă la toate persoanele care se ocupă de păstorit. Este clar că în această situație termenii istroromâni sînt înlocuiți prin alții, mai generali, croați, care sînt mai bine motivați. Unitățile lexicale mai regulate, înzestrate cu o mai mare vitalitate dintr-un cod, înlocuiesc unitățile izolate, mai slabe din celălalt cod.

Un proces lexical asemănător putem presupune și pentru alte domenii din istroromână. Un exemplu dintre cele mai interesante este terminologia legată de creșterea caprelor. Întrucît aceasta nu mai este practicată, și terminologia respectivă din vechiul fond a dispărut în întregime, din ea s-a păstrat numai termenul generic *cåpra* „capră". Într-un mod identic trebuie să se fi petrecut lucrurile și în iudeospaniolă, care nu mai păstrează din vechiul fond spaniol pentru unele domenii decît termenii generici : nu mai există nici un nume de pește spaniol, ci numai termenul generic *peskado* ; în afară de termenul generic *flor* și de *roza*, care în unele dialecte iudeospaniole înseamnă și „floare", toți termenii pentru a denumi florile sînt luați din turcă sau greacă.

3.1.1.2.4. Un fenomen cu totul opus celui prezentat mai sus a fost înregistrat tot în cazul limbilor pe cale de dispariție, unde polisemia poate contribui la apariția unor cuvinte noi, împrumutate din diverse limbi. Am descris fenomenul într-un articol *Dispariția limbii și polisemia*, în *Probleme de lingvistică generală* IV (1962), p. 146—156.

În limbile pe cale de dispariție, vorbite de un număr relativ redus de persoane, nu toate cuvintele sînt întrebuințate în egală măsură de către toți vorbitorii. Deosebirile variază de la o localitate la alta și, chiar în interiorul unei localități, de la un vorbitor la altul. Multe cuvinte sînt vii, dar sînt cunoscute numai de generația vîrstnică, tinerii necunoscîndu-le sau cunoscînd foarte vag sensul lor ; unele cuvinte circulă numai într-un anumit cerc de oameni care au aceeași ocupație sau la persoanele de același sex. În timpul anchetei făcute la sefardiții din București, unii dintre subiecți își aminteau de unele cuvinte, necunoscînd pentru o parte din ele adevăratul sens, ci numai domeniul în care se întrebuințează. În aceste situații, deși contextul situațional al comunicării este cunoscut, astfel de cuvinte polisemantice sînt părăsite treptat și în locul lor sînt folosite cuvintele din celălalt cod (croat, în cazul istroromânei, sau limba țării în care se vorbește iudeospaniola) pentru că prin întrebuințarea cuvintelor din al doilea cod se micșorează efortul mental (în loc de două unități dintre care subiectul bilingv trebuie să aleagă există numai una comună pentru ambele coduri). Prin reducerea a două unități care aparțin fiecare altui cod la o singură unitate pentru ambele coduri se realizează o economie importantă în mijloacele de exprimare ale subiectului bilingv și, în același timp, se micșorează posibilitatea de a greși la schimbarea codului (Kovačec, *Istr. act.*, p. 205).

3.1.1.2.5. Există și cazuri în care simpla noutate a unui termen provenit dintr-o limbă cu prestigiu pentru vorbitorul bilingv poate explica folosirea și adoptarea cuvîntului respectiv. Numai așa s-ar putea explica de ce în română un cuvînt de origine latină *oaspe*, cu o familie numeroasă (*ospăț*, *ospăta*, *ospătar*, *ospătărie* etc.), și care nu este omonim cu nici un alt cuvînt, a fost înlocuit în Muntenia și Moldova prin turcescul *musafir*, în Banat prin cuvîntul dialectal german *gost* și în cîteva localități din nordul Transilvaniei prin maghiarul *vindeg* (S. Pușcariu, *Limba română* I, p. 202).

Situații de felul celei de mai sus sînt mai frecvente în cazul unui bilingvism activ în care prestigiul mai mare al unuia dintre cele două coduri este o sursă permanentă de modificări. Dacă observăm că în cazul istroromâniei bilingvismul activ este general (copiii de vîrstă școlară vorbesc curent istroromâna și croata), că necesitatea de a folosi a doua limbă este zilnică (în contact cu populația croată înconjurătoare și, în situații excepționale, chiar și cu consătenii) și că, în sfîrșit, istroromâna nu dispune de instituții (școală, biserică, presă) care să o folosească, ne putem ușor imagina cît de mare este prestigiul croatei.
Un exemplu de înlocuire a unor cuvinte vechi prin cuvinte împrumutate din astfel de motive este oferit de unii termeni afectivi din istroromână. Kovačec (*Istr. act.*, p. 222) arată că în Jeiăn pentru „Dumnezeu" se folosește cuvîntul *domnu*, dar ca termen de adresare se întrebuințează forma de vocativ a termenului croat (*bóže*). La fel, pentru „fiu" și „fiică" istroromâna are cuvintele *fil'*, *fil'é*, dar ca termen de adresare, ori de cîte ori există o atitudine afectivă, se întrebuințează termenii croați *siηco* și *hčerco* (forme de vocativ), fiind considerați mai puternici, mai expresivi. Un interesant caz este semnalat de A. Kovačec din Jeiăn, unde a auzit o mamă tînără care spunea copilului *dę-m ruka* „dă-mi mîna", folosind termenul slav *ruka* „mînă" în locul vechiului cuvînt latinesc, deși de fapt *mînă* este termenul curent; la întrebarea anchetatorului dacă se folosește și cuvîntul latinesc, tînăra a precizat că *ruka* se folosește numai vorbind despre copiii mici. Exemplele ar putea continua : cuvîntul pentru „mort" este *mort*, dar într-o povestire vie este înlocuit prin echivalentul croat *mîrtav* ; pentru un om beat se folosește curent adjectivul *bęt*, dar ca termen depreciativ se poate auzi, la subiecții tineri, și adjectivul croat *pii̯ån*. Chiar dacă în momentul pătrunderii lor în limbă ele sînt folosite mai ales pentru expresivitatea lor și înlocuiesc cuvintele vechi numai în anumite contexte, astfel de sinonime pot deveni un concurent serios pentru cuvintele din vechiul fond, ajungînd să le elimine pe acestea din urmă. Așa s-au petrecut lucrurile cu siguranță cu vechile cuvinte românești pentru „tată" și „mamă" din istroromână, înlocuite complet prin formele croate de vocativ *čåie* și *måie*.

L. Deroy, *Emprunt linguistique*, Paris, 1956, p. 172–175, dă numeroase exemple de cuvinte împrumutate datorită admirației pe care vorbitorii o au față de o altă limbă. Este cunoscută superioritatea culturală a Italiei în timpul Renașterii, care a făcut ca numeroase cuvinte italienești să pătrundă în limbile europene. Evident că între poziția socială a istroromânilor și a celor care au împrumutat cuvintele italienești din timpul Renașterii există deosebiri care pot explica tipurile de cuvinte împrumutate (uzuale, în cazul istroromânilor, cuvinte de cultură, în al doilea caz ; răspîndite între toți vorbitorii istroromânei, folosiți numai în anumite grupuri etnice și sociale în cazul italienei).
Un exemplu interesant de pătrundere a unui cuvînt străin în poezia tradițională iudeospaniolă (*amán* din turcă) este dat de S. G. Armistead — J. H. Silverman, *Exclamaciones turcas y otras rasgos orientales en el romancero judeo-español*, în „Sefarad" XXX (1970), p. 177–193.

3.1.1.2.6. În unele studii s-a insistat asupa faptului că și omonimia poate fi sursă a dispariției cuvintelor și că printre procedeele terapeutice folosite pentru înlăturarea omonimiilor supărătoare un loc de seamă îl

ocupă împrumutarea unor cuvinte străine. Exemple de acest fel se găsesc în monografia lui A. Kovačec consacrată istroromânei. În Şuşneviţa pentru „cer" s-a menţinut cuvîntul *ţer*, cu sensul de „cer" şi „cerul gurii". Cuvîntul corespunzător din Jeiăn, *čer*, înseamnă numai „cerul gurii", dar şi pentru acest sens se întrebuinţează tot mai des *nebo*, cuvîntul croat. Kovačec crede că la înlocuirea lui *čer* prin *nebo* a contribuit omonimia cu persoana I singular şi persoana a III-a plural prezent a verbului *čåre* „a cere", *čer* şi expresia *č-er* (formă în vorbirea allegro pentru *če-ver* „ce vrei (vei)"), pe de o parte, şi *čer* „cer; cerul gurii" pe de altă parte. Este foarte probabil că la producerea fenomenului a contribuit şi polisemia substantivului *čer* „cer", „palat"; pentru „cer" a fost luat cuvîntul croat *nebo* (Kovačec, *Istr. act.*, p. 217–218).

Coliziunea omonimică este, după acelaşi autor *(op. cit.*, p. 218), cauza dispariţiei a trei cuvinte din istroromână: *lúme* „lume", *lúme* „lumină" şi *lúme* „nume" şi a înlocuirii lor prin împrumuturi din croată, unde pentru cele trei noţiuni deosebite există indicatori deosebiţi. *Lume* cu sensul de „lumină" îl cunosc numai vorbitorii cei mai în vîrstă din Jeiăn, însă termenii curenţi sînt *svítlo* şi *svítloba*, astfel că de fapt azi mai există numai două omonime, *lume* „lume" şi *lume* „nume", care sînt folosite de toţi vorbitorii. Omonimia duce însă la înlocuirea lor cu cuvintele croate *svít* şi *ĭíme* (înlocuirea cuvintelor vechi are loc chiar şi în expresii: în loc de *pre lume*, *tota luma* apar *po svítu*, *tot svítu*).

3.1.1.2.7. La înlocuirea unor cuvinte din vechiul fond prin cuvinte împrumutate pot contribui şi cauze de natură religioasă. Un exemplu ilustrativ este cel prezentat de iudeospaniolă, care a eliminat total sau parţial (numai în aspectul scris, ladino) vechile cuvinte spaniole. Iudeospaniola nu păstrează termenul *domingo*, adică pe *dies dominicus*, ci l-a înlocuit prin *alχađ*, cuvînt de origine arabă care are sensul de „prima (zi)" (vezi M. L. Wagner, *Judeospanisch-Arabisches*, în ZRPH XL (1920), p. 548–549). La fel, în iudeospaniolă sînt frecvente *dezmazalado*, derivat de la *mazal* „destin", *malšin* „calomniator", *lemuño* „doliu", *mamzer* „bastard", cuvinte ebraice care au ajuns în unele cazuri să fie unicele cuvinte pentru a denumi o anumită acţiune. Mai numeroase sînt cuvintele ebraice în aspectul scris al iudeospaniolei, care a fost puternic influenţat de ebraică (*χadzír* „porc", *garón* „gîtlej" etc.).

Cazuri interesante de înlocuire a unor cuvinte spaniole care se referă la creştinism din romanţele iudeospaniole ne oferă S. G. Armistead — J. H. Silverman, *Christian Elements and De-Christianization in the Sephardic Romancero* (publicat în *Collected Studies in Honor of Américo Castro's Eightieth Year*, Oxford, 1965, p. 21–38). Cuvintele spaniole sînt înlocuite prin cuvinte ebraice sau balcanice (greceşti şi turceşti). Astfel, de exemplu, într-o variantă din estul Mediteranei a romanţei *La misa de amor*, span. *abad* este înlocuit prin *papas* sau *papaziku*, care provin din ngr. *pappãs* „preot", iar într-o variantă a romanţei *La expulsion de los judíos de Portugal*: *los gregos van a la klisa* „grecii merg la biserică" (*klisa* < tc. *kilise* „biserică"). Exemple similare există şi în alte romanţe: *misa mayor* devine *admiración* sau *predicación* (*Misa de amor*, Maroc), *Noche de Navidad* devine *noches son de enamorar* sau ... *de alabar* (*Melisande insomne*, estul Mediteranei).

3.1.2. Modificări în planul conţinutului

3.1.2.0. Discutăm în acest capitol schimbările produse în structura semantică a cuvintelor. Cele mai numeroase sînt datorate fenomenului numit calc semantic, care are loc fiindcă două cuvinte din limbi diferite au în comun cel puţin un sens. Mai puţin numeroase sînt cazurile cînd structura semantică a unui cuvînt se modifică datorită asemănării formale dintre două cuvinte.

3.1.2.1. Mecanismul calculului semantic este bine cunoscut : un bilingv care vorbeşte atît limba sursă, cît şi limba receptoare identifică cuvintele din cele două limbi, dar constată că anumitor cuvinte din limba sursă nu le corespund decît parţial unele cuvinte din limba receptoare. El constată, deci, o „lacună" lexicală pe care caută să o umple făcînd să „corespundă" semnificatul din limba sursă unui semnificat din limba receptoare. Chestiunea a fost mult dezbătută de cei care s-au ocupat de limbile în contact (vezi Weinreich, *Lang. Cont.*, p. 48 ; *Unil.*, p. 665, 667) ; unii lingvişti i-au consacrat studii speciale sau capitole întinse din lucrările de lexicologie (vezi, pentru lucrări recente ale lingviştilor români : I. Rizescu, *Contribuţii la studiul calcului lingvistic*, Bucureşti, 1958, şi I. Ştefan, *Calcul lingvistic*, în LR XII (1963), p. 332–346. Th. Hristea, *Probl. etim.*, p. 145–202, are o foarte bună sinteză a chestiunii cu aplicaţii numeroase la limba română).

Între diversele calcuri semantice distingem trei tipuri, în funcţie de raportul care mai există între sensul nou şi cel vechi.

3.1.2.1.1. Cele mai numeroase cazuri sînt cele în care sensul nou coexistă cu cel vechi. Româna prezintă multe exemple : *broască* „închizătoare la uşă" : bg. *žabka* „balama" < *žaba* „broască", *iapă* „dispozitiv pentru a trage plugul" : bg. *kobila* „iapă ; dispozitiv pentru a trage plugul" (Rosetti, ILR, p. 318), *ochi* are sensul de „faţă" în expresia *mă spăl pe ochi* : ngr. πλύνω τὰ μάτια μου (A. Graur, în BL V (1937), p. 71). Multe calcuri există în variantele regionale : *struţ* „buchet de flori" (Banat) are la bază germ. *Strauss* „buchet de flori" şi „struţ" (Graur, SLG, p. 71), *foaie* „ziar, revistă" învechit, mai ales în Transilvania) corespunde germ. *Blatt* „foaie, ziar, revistă" (Hristea, *Probl. etim.*, p. 153 ; cf. DA, s. v.), arom. *voiu* „sînt dator, datoresc ceva cuiva" : alb. *du(a)*, ngr. θέλω „vreau ; sînt dator" (Th. Capidan, în DR I (1920), p. 336), istrorom. *avzí* „a auzi", la fel ca şi croatul *čuti* înseamnă şi „a simţi" (după modelul it. *sentire*), istrorom. *ântrebå*, ca şi croat. *pitati* (după it. *domandare*) înseamnă „a întreba" şi „a cere", „a ruga" (Kovačec, *Istr. act.*, p. 225).

Alteori sensul nou a fost luat după modelul unor limbi de circulaţie *cerc* „grup de persoane legate prin idei sau interese comune" (cf. fr. *cercle*, germ. *Zierkel*), *nucleu* „parte a atomului" (cf. fr. *noyau*, germ. *Kern*, engl. *nucleus*). Alte exemple la Hristea, *Probl. etim.*, p. 154–156, unde sînt discutate şi exemple de calcuri semantice datorite limbii ruse, a căror prezentare detaliată se găseşte la Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1956, p. 106–112: *activ (de partid)*, *brigadă*, *cadre (politice)*, *elibera* „a desărcina", *lector* „om care citeşte lecţia (conferinţa)", *normă* „cantitate de muncă fixată pentru o anumită cantitate de timp" etc.

Exemple similare se găsesc şi în domeniul hispanic. În cazul iudeospaniolei, calcurile semantice se datoresc mai ales contactului acestui

idiom cu limbile balcanice (atunci cînd este vorba de aspectul vorbit) și cu ebraica (în cazul limbii scrise). Primele au fost analizate într-un sugestiv articol al lui M. L. Wagner, *Calcos lingüísticos en el halba de los sefarditas de Levante*, în *Homenaje a Fritz Krüger* II, Mendoza, 1954, p. 269–281, din care luăm cîteva exemple : *ora* „oră ; ceas(ornic)" corespunde tc. *saat* „idem" (cf. rom. *ceas* „oră ; ceasornic"), *noβiizika* „nevăstuică" corespunde tc. *gelinčik*, diminutiv al lui *gelin* „nevastă" (cf. rom. *nevăstuică*, bg., alb.), *gota* „gută, apoplexie" la fel ca în turcă, bulgară și română, unde *damlá*, *dambla* are amîndouă sensurile. Numeroase exemple de calcuri care au la bază ebraica există în textele religioase de la sfîrșitul secolului al XIX-lea (M. Gaspar Remiro, *Sobre algunos vocablos y frases de los judeo-españoles*, în „Boletín de la Real Academia Española" I (1914), p. 449–455, II (1915), p. 77–84, 294–301 ; III (1916), p. 67–74, 186–196, 498–509, IV (1917), p. 107–121, 327–335, 459–468 ; V (1918), p. 350–364).

În cazul spaniolei din America, cele mai multe calcuri semantice se datoresc englezei, francezei, portughezei, italienei și limbilor indigene. O prezentare de ansamblu a acestora se găsește la Charles E. Kany, *Semántica hispanoamericana*, Madrid, 1962, p. 145–152. Influența engleză s-a extins în numeroase zone și pare să aibă un rol mai mare decît cel avut în franceză în secolul trecut. Influența portugheză este mai evidentă în regiunea Río de la Plata și se datorează portughezei braziliene. În aceeași regiune se face simțită și influența italiană. Iată cîteva exemple de calcuri după engleză : *aguacero* sau *chupasco*, care înseamnă ambele „aversă, ploaie torențială", se folosește în Mexic cu sensul de „ploaie de cadouri" (engl. *shouwer of gifts*), *baño* „baie" eufemism pentru „closet" după engl. *bath* ; *oir de* „a auzi" înseamnă „a afla vești despre, a ști de" după engl. *to hear from*.

3.1.2.1.2. Există și cazuri cînd sensul primar al cuvîntului se pierde total sau slăbește în importanță, sensul nou fiind cel mai cunoscut și mai răspîndit. Aceste cazuri sînt mai puțin frecvente. Dintre exemplele oferite de limba română amintim : rom. *vită* „animal" (< lat. *vita* „viață") : v. sl. *životŭ* „viață ; animal" (Rosetti, ILR, p. 319), drom. *lume*, care a însemnat la început numai „lumină" (< lat. *lumen*), după modelul v. sl. *světŭ* „lumină ; lume" a căpătat sensul de „lume, totalitatea ființelor și lucrurilor create, univers" ; sensul primar nu se mai păstrează decît în expresia regională *lumea ochilor* „lumina ochilor, pupila". Mai interesante sînt cazurile cînd în urma unui calc semantic pot dispărea cuvinte, așa cum s-a întîmplat în istroromână : *betâr* „bătrîn" după modelul croat. *star* înseamnă „bătrîn" și „vechi" (*vechi* s-a pierdut cu totul), *pe mínt* „pămînt" și „regiune, țară" ca și croat. *zemlja* (*țară* s-a pierdut). (Kovačec, *Istr. act.*, p. 225).

3.1.2.1.3. Româna prezintă și unele cazuri de pierdere a sensului nou, rezultat dintr-un calc semantic. În textele vechi românești există multe cuvinte cu sensuri calchiate după vechea slavă care astăzi nu se mai folosesc în limba curentă : *față* „persoană" (cf. *fețe bisericești*) : v. sl. *obrazŭ* „formă, figură, persoană", *întunerec* „zece mii" : v. sl. *tĭma*, *tŭma* „întuneric ; număr infinit, mii, zece mii", *lemn* „arbore" : v. sl. *drěvo* „arbore, lemn", *limbă* „națiune, popor" : v. sl. *językŭ* „glas, limbă popor" (vezi Lazăr Șăineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbii române*, București, 1887, p. 73–83).

3.1.2.2. Uneori, în cazul limbilor înrudite genetic sau cultural, se întîmplă ca un cuvînt importat să se asemene cu un cuvînt cu aceeași origine îndepărtată care există în limba receptoare, dar cu un alt sens. În astfel de situații, datorită asemănării formale dintre cele două cuvinte, cuvîntul vechi capătă accepțiunea cuvîntului importat. Exemplul cel mai spectaculos este cel al engl. *engine* „locomotivă", care a făcut ca în portugheza din America, port. *engenho* „talent" să însemne și „locomotivă" (Weinreich, *Unil.*, p. 667). Numeroase îmbogățiri semantice sub influența englezei există în franceza canadiană (*introduir* „faire entrer", dar și „présenter" sub influența engl. *introduce* „présenter") și în spaniola din America (*aplicación* „aplicație, înseamnă", sub influența engl. *application*, și „cerere", *ambición* „ambiție" înseamnă și „aspirație" sub influența engl. *ambition*, *realizar* „a-și da seama" sub influența engl. *to realize*, vezi Kany, *Semántica*, p. 145–148; Morínigo, *Dicc. amer.*). În spaniola din America există și îmbogățiri semantice sub influența francezei (*acordar* „a cădea de acord" înseamnă în Río de la Plata, Chile și Perú și „a acorda" sub influența fr. *accorder*, *discernir* „a discerne" are în Argentina, Chile și Columbia și sensul de „a decerna" sub influența fr. *décerner*, Kany, *Semántica*, p. 148–149). Sub influența italienei avem exemple ca : *discreto* „mediocru" (Argentina, Chile, Mexico, Panamá, Perú) datorită it. *discreto* (în spaniolă cuvîntul are sensul „persoană discretă"), *sentir* „a simți" se folosește cu sensul „a auzi" după modelul it. *sentire*. Vezi G. Meo Zili, *Italienismos en el español rioplatense*, în „Thesaurus" XX (1965), p. 68–119. O evoluție identică sub influența italiană are și verbul *sentir* din iudeospaniolă (C. M. Crews, *Recherches sur le judéo-espagnol dans les pays balkaniques*, Paris, 1935, p. 205–206, nota 344).

Cît privește româna, amintim exemple ca : *arie* „locul unde se treieră cerealele", care a început să însemne „suprafața de răspîndire a unui fenomen", prin influența corespondentului francez *aire*; *carte* are, după modelul francezului *carte*, și sensul de „*carte* de vizită", „*carte* de joc", „*carte* poștală", „*carte* de alegător" (Graur, *Fond. pr.*, p. 113).

Numeroase exemple de acest fel apar la bilingvi, care au tendința de a face ca două cuvinte din cele două limbi referitoare la aceeași noțiune să se deosebească cît mai puțin între ele. Această tendință de nivelare a structurii echivalente din două limbi este evidentă în cazul iudeospaniolei, fiindcă ea este un idiom care a intrat în contact cu limbi înrudite sub aspect genetic (franceza, româna, italiana). Uneori în iudeospaniolă se ajunge ca, cel puțin la unele persoane, sensul originar al termenului iudeospaniol să fie înlocuit de sensul luat din franceză sau română. Astfel, prin română se explică evoluții ca : *amostrar* „a arăta" (sp. *mostrar*) are și sensul „a mustra" ; *boi* „statură" înseamnă „culoare, vopsea" sub influența rom. *boĭ* „a vopsi" ; *longi* „departe" are datorită rom. *lung* și sensul de „lung". Prin franceză se explică : *kaša* „casă de bani" (sp. *caja*) ajunge să însemneze „ascunde", ca și cum ar fi vorba de un verb *kašar* (cf. *lu ke stas kašandu?*), evident sub influența fr. *cacher*; *kriar* „a crea" are și sensul „a striga" după fr. *crier*; *ridá* „șal" are și sensul de „cortină" după fr. *rideau* (vezi M. Sala, *Observații asupra dispariției limbilor*, în *Probleme de lingvistică generală* III (1960), p. 124).

3.1.3. Modificări în planul expresiei

3.1.3.0. Cele mai numeroase şi mai interesante modificări de acest fel sînt cele în care cuvîntul împrumutat intră în componenţa unor formaţii hibride. Între diferitele formaţii lexicale hibride în care unul dintre elemente este împrumutat se pot distinge diverse tipuri a căror analiză o face V. Vinja (*Alcuni tipi di incroci linguistici neolatino-slavi*, în „Studia Romanica Zagrabiensia" II (1957), 3, p. 31–44).

3.1.3.1. Există contaminări în care fuziunea dintre cele două elemente este completă, ambele participînd numai cu o parte a lor la crearea unui nou cuvînt. Fenomenele de acest fel au loc mai ales în ariile de puternic contact dintre două sau mai multe limbi, fie că este vorba de un contact de tip orizontal (sincronic, contactele actuale dintre italieni şi croaţi sau sloveni în Istria occidentală), fie că este vorba de contacte de tip vertical (diacronic, suprapunerea dialectului veneţian peste urmele dalmatei dispărute sau a limbii croate peste veneţiană în unele oraşe din Dalmaţia) Vinja, *op. cit.*, p. 34. Iată cîteva exemple de tip romanic-slav: tipul *la (certa)* x *(gu) šćerica* = *lašćerica* „Hitzpustel an der Zunge", croat. *šaliti se* x it. *sollazzarsi* = *šalacati se* „scherzare", it. *dun(que)* x croat. *(da)kle*=*dunkle, donkle* (Vinja, *op. cit.*, p. 34–35). O încrucişare voită au realizat latiniştii noştri, care au recurs la acest procedeu cînd au transformat pe *război* (< v. sl. *razboj*) în *răzbel*, prin încrucişare cu lat. *bellum* (Graur, SLG, p. 73).

3.1.3.2. Compusele de tip tautologic sînt rezultatul unei juxtapuneri a două sinonime, deci sînt constituite din s u m a a două cuvinte provenite din limbi diferite, în care primul îl traduce pe al doilea, spre deosebire de cazul precedent (**3.1.3.1.**), unde rezultatul este p r o d u s u l unei contaminări. Între diversele tipuri de compuse tautologice, V. Vinja (*op. cit.*, p. 37) distinge trei aspecte, rezultate ale unor procese diferite: apelative, toponimice şi expresii cu valoare afectivă.

3.1.3.2.1. Exemplele de apelative sînt cele mai numeroase şi nu numai în Dalmaţia. Dintre exemplele din croată apărute în urma contactului cu idiomuri romanice amintim după V. Vinja, *op. cit.*, p. 37: *pînbor*, cu vocala accentuată nazală, folosit pentru a denumi o anumită specie de pin (*Pinus halepensis*), este compus din veneţ. *pin* „prin sălbatic" şi croat. *bor* „pin". *Gamburak* indică o specie de rac şi provine din it. *gamboro, gambaro* + croat. *rak*. La aceste exemple se pot adăuga exemple rezultate din contactul unor idiomuri romanice cu idiomuri neromanice (*die lapoštaše* „geantă" din fr. *la poche* şi germ. *Tasche*; *filtrat* „fir de fier" < it. *filo* şi germ. *Draht* în dialectul din Livinallongo — C. Tagliavini, *Il dialetto del Livinallongo. Saggio lesicale*, Bolzano, 1934; it. amer. *canabuldogga* < it. *cane* + engl. *bulldog* Weinreich, *Unil.*, p. 666; *risiganti* „gigant" provine în dialectul din Comelico din germ. *Riesen* + it. *(gi) gante* — C. Tagliavini, *Dialetto del Comelico*, Geneva, 1926, p. 159) sau chiar din contactul dintre două idiomuri romanice (sicil. *caniperru* < it. *cane* + sp. *perro* şi *perrecanu*, G. de Gregorio, în ZRPH XLIX (1929), p. 527).

Compuse de acest fel există şi în română: *aşijderea* < *aşa* + v. sl. *takožde* (Graur, SLG, p. 72), *glăvăţînă* < *căpăţînă* + bg. *glava*, *cociorlă* „căţel alb" < *cotarlă* + sl. *kuče* (S. Puşcariu, DR VII (1931–1933), p. 113), istrorom. *ml'ezgu* < *ml'ez* + croat. *mozga*, istrorom. *požos* < *žos*

+ croat. *pozdolu* (S. Puşcariu, *Istr.* II, p. 222–223), megl. *žarnaţ* < *gărnaţ* + bg. *zărno*, megl. *şăprătcă* „năpîrcă, şarpe" < *şarpi* + alb. *nëpërkë* (Th. Capidan, *Meglenoromânii* I, Bucureşti, 1925, p. 134, 110). De remarcat că, în unele cazuri, compusele de acest tip îşi restrîng sensul şi se specializează (*pînbor* înseamnă numai o anumită specie de pin, în timp ce *pîn* şi *bor* denumesc pinul comun).

3.1.3.2.2. Exemplul clasic de tautologie toponimică este *Linguaglossa*, localitate siciliană numită la început de populaţia grecească *Glossa* şi ulterior de romani *Lingua* (în ambele cazuri numele a fost dat foarte probabil fiindcă locul semăna cu o limbă de animal cf. *limbă de pămînt*). Dintre exemplele din Dalmaţia citām : *Val Draga*, *Fiume Recca*, *Torrente Patocco*, *Lago Iesero* existente în Istria, care amintesc de faptele româneşti ca *Valea Dolinei*, *Pîrîul Dragova*, *Lacul Iezerului* discutate de Iorgu Iordan (*Tautologii toponimice*, în „Buletin ştiinţific. Secţiunea de ştiinţa limbii, literatură şi arte" I(1951), 1–2, p. 45–53 ; cf. şi M. Homorodean, *Cu privire la tautologiile toponimice*, în *Studii şi materiale de onomastică*, Cluj, 1969, p. 69–74). Mai interesant este cazul de suprapunere în care un termen dalmat, adică neolatin, nu a mai fost înţeles de italieni, ca de exemplu în toponimicul *Porto Porcel*, unde *porto*, cuvîntul nou, apare lîngă cuvîntul vechi dalmat *porcel*, cu acelaşi sens.

Chestiunea tautologiilor toponimice a fost mult discutată în lingvistica romanică începînd cu lucrarea de sinteză a lui Emidio de Felice, *Procesi di formazioni tautologiche nello toponomastica romanza*, şi terminînd cu lucrările de detaliu consacrate unui singur toponimic (vezi V. Bertoldi, *Problèmes de substrat*, în BSL XXXII (1931), p. 152).

3.1.3.2.3. Există şi compuse tautologice al căror rezultat sînt adjective, adverbe, prepoziţii sau exclamaţii care corespund de obicei unei intensificări a valorii afective a comunicării. Astfel, în insula Curzola, pentru a indica punctul de sosire, se foloseşte în croată prepoziţia *do* ; într-o frază cu valoare afectivă, în care vorbitorul vrea să insiste asupra lungimii şi oboselii drumului făcut sau asupra inutilităţii acestuia, la prepoziţia *do* se va adăuga prepoziţia străină *fin*, deci se va ajunge la *dofin*. Aceeaşi observaţie este valabilă pentru prepoziţia *okolo*, care este întărită de prepoziţia italiană *torno*, ajungîndu-se la *okolotorno* (Vinja, *op. cit.*, p. 42–43), Cf. şi substantivul românesc *rotocol* < *roată* + *ocol* (Graur, SLG, p. 73). Ca rezultat al unui proces identic au apărut : *lipabela* ! „grozav, teribil" < croat. *lipa* + it. *bella* şi *barmoanku*, *baramenku* „măcar" < croat. *bar*(*em*) + veneţ. *amanco* (Vinja, *op. cit.*, p. 42).

3.2. MODIFICĂRI ALE DISTRIBUŢIEI

3.2.1. Apariţia unor cuvinte în combinaţii noi

Datorită unui calc lingvistic, cuvintele vechi pot apărea în combinaţii noi. Între diferitele exemple distingem mai multe situaţii în funcţie de felul în care cuvintele în discuţie se combină cu alte cuvinte (cuvintele compuse, expresii) sau numai cu anumite afixe (prefixe, sufixe). Există

şi cazuri în care cuvintele compuse existente se modifică numai topica membrilor sintagmei.

3.2.1.1. Între combinaţiile de cuvinte cu alte cuvinte distingem două tipuri : cel mai adesea compusele formate prin calchiere traduc integral modelul străin ; mai rare sînt cazurile cînd cuvîntul compus este rezultatul traducerii parţiale a unui model străin.

3.2.1.1.1. Compusele calchiate în întregime sînt numeroase şi, în cazul românei, au apărut de la contactul cu vechea slavă şi continuă să apară şi în zilele noastre : *binecuvînta* : v. sl. *blagosloviti* (cf. şi rom. *blagoslovi*), *fără-de-lege* : v. sl. *bezakonije* (cf. rom. *bazaconie*), *unt de lemn* : v. sl. *drěvěno maslo* ; *bunăvoinţă* : fr. *bienveillance*, lat. *beneuolentia*, *hîrtie-monedă* : fr. *papier-monnaie*, *nou-născut* : fr. *nouveau-né*, *semizeu* : fr. *demi-dieu*, *război-fulger* : germ. *Blitzkrieg*, *nu-mă-uita* : germ. *Vergissmeinnicht* ; *zi-muncă* : rus. *трудодень*, *pilot-cosmonaut* : rus. *лётчик-космонавт*. Pentru aceste exemple şi altele similare vezi Hristea, *Probl. etim.*, p. 167—169 ; *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. I. Compunerea, de F. Ciobanu—F. Hasan.

Numeroase exemple de acest fel există în spaniola din America, mai ales sub influenţă engleză : *abanico eléctrico* „ventilator" : engl. *electric fan*, *manzana de Adán* „mărul lui Adam" (sp. *nuez de Adán*) : engl. *Adam's apple*, *perros calientes* „cremvurşti": engl. *hot dogs* (Kany, *Semántica*, p. 146—147). Exemple de compuse calchiate după italiană se găsesc mai ales în regiunea Río de la Plata : *cabellos de ángel* „fidea foarte fină" (Argentina, Columbia, Cuba, Paraguay, Puerto Rico) : it. *cappelli d'angelo*.

3.2.1.1.2. Între compusele care reprezintă traducerea parţială a unui model străin există un tip în care este calchiată numai prima parte a compusului (partea a doua a fost împrumutată sau păstrată ca atare în cazul în care cuvîntul respectiv există în limba ca unitate lexicală independentă) : *semifond* : *demi-fond*, *semifinală* : fr. *demi-finale*. Alături de acestea există altele în care partea a doua a compusului este calchiată după modelul străin : *astronavă* : fr. *astronef*, *cosmonavă* : fr. *cosmonef*, rus. *космокорабль*, *plusvaloare* : fr. *plusvalue*. Pentru aceste exemple şi altele, vezi Hristea, *Probl. etim.*, p. 168—169 ; Ciobanu-Hasan, *Compunerea*, p. 191 ; cf. şi *café largo* „cafea slabă" cf. sp. *café flojo* în spaniola americană după it. *caffè lungo*.

3.2.1.2. Datorită contactului dintre limbi, cuvintele pot apărea în combinaţii frazeologice noi, în urma unui calc frazeologic (vezi Hristea, *Probl. etim.*, p. 176—178), care face să fie copiată structura unui grup de cuvinte cu un conţinut unic. În română există numeroase combinaţii frazeologice datorate unor calcuri : unele au la bază îmbinări de cuvinte răspîndite în mai multe limbi balcanice, altele îmbinări de cuvinte din limbile de mai mare circulaţie. Pentru a exemplifica prima categorie cităm cîteva exemple după Rosetti, în ILR, p. 276—278 : *cu sufletul la gură* : alb. *me shpirt ndë gojë* : bg. *zabi mi se dušata* ; *nu-l taie capul* : alb. *nuk i shqyn koka* (*shqyj*) : ngr. δέν τοῦ κόφτει (τό μυαλλὸ τοῦ κεφάλι) : bg. *ne mu seče glavata* ; *te mănîncă spinarea* : alb. *të ha kurrizi* : ngr. τόν τρώγει ἡ ράχη του : bg. *sărbite gărba* ; *a scoate sufletul* (*cuiva*) : alb. *m'a nxore shpirtin* : ngr. μοῦ βγάζει τήν ψυχί : bg. *izdavi mi dušata*. Exemple similare se găsesc la K. Sandfeld, *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats*, Paris, 1930, şi la P. Papahagi, *Parallele Ausdrücke und Redens-*

arten im Rumänischen, Albanesischen, Neugriechischen und Bulgarischen, în WJb XIV (1908), p. 113–197. Articolul lui Carlo Tagliavini, *Paralleli ungheresi a evoluzioni semantiche e a frasi idiomatiche ritenute caratteristiche delle lingue balcaniche*, în *Miscellanea di studi dedicati a Emerico Várady*, Modena, 1966, p. 3–11 ale extrasului, este interesant prin faptul că semnalează pentru maghiară multe exemple caracteristice pentru „uniunea lingvistică balcanică" : *femeie însărcinată* : magh. *terhes asszony* ; *a se crăpa de ziuă* : magh. *hasad a hajnal* ; *o știu ca apa* : magh. *úgy tudom, mint a vízfolyás*. Multe combinații frazeologice care își găsesc corespondența în limbile balcanice apar și în iudeospaniolă : *komer leña* „a mînca bătaie" : tc. *agáč yemek*, ngr. ἔφαγε ξύλο, bg. *yade dervo*, alb. *hangrë n skop*, *tener entraδa de puerta* „a fi bine educat" : rom. *poartă bună*, alb. *der i mir* (Wagner, *Calcos lingüísticos cit.*, p. 276–277).

Dintre cuvintele neologice care apar în combinații noi românești amintim cîteva după Hristea, *Probl. etim.*, p. 178–184 : *a cădea de acord* : fr. *tomber d'accord* ; *a ține cont* : fr. *tenir compte* ; *lună de miere* : fr. *lune de miel* ; *examen de stat* : rus. *государственный екзамен* ; *casă de odihnă* : rus. *дом отдыха* ; *activist obștesc* : rus. *общественный деятель*.

3.2.1.3. Mai puțin numeroase sînt combinațiile între un prefix și un cuvînt datorită unui calc de structură. Distingem după Hristea, *Probl. etim.*, p. 165, mai multe tipuri în funcție de amploarea calcului : formații în întregime calchiate (*sublocotenent* : fr. *souslieutenant* ; *suprasarcină* : fr. *surcharge* ; *conglăsui* : germ. *übereinstimmen* ; *coraport* : rus. *содоклад*), formații cu prefixul împrumutat și tema calchiată (*compărea*: fr. *comparaître* ; *alăpta* : fr. *allaiter* ; *prejudecată* : fr. *préjugé*) și formații cu prefixul tradus și tema împrumutată (*suprasaturație* : fr. *sursaturation* ; *coredactor* : rus. *соредактор*).

3.2.1.4. Tot rare sînt și combinațiile dintre un sufix și un cuvînt, ca rezultat al unui calc de structură de felul celui precedent. Ele au fost mai frecvente în a doua jumătate a secolului trecut în perioada de constituire a terminologiei moderne românești (vezi Hristea, *Probl. etim.*, p. 163–165 ; N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, 1962). Iată cîteva exemple : *ședință* (format de la *a ședea* + *-ință* după modelul fr. *séance*), *ușier* (după fr. *huissier*, it. *usciere*), *crucișător* (după fr. *croiseur*, cf. germ. *Kreuzer*), *distrugător* (fr. *destructeur*), *codism* (după rus. *хвостизм* < *хвост* „coadă"), *tipicitate* (*tipic* + *-itate*, după rus. *типичность*).

3.2.1.5. Dintre diferitele procedee de compunere din română apărute în urma contactului cu alte limbi am reținut compusele cu topica determinant+determinat, fie că este vorba de un adjectiv și un substantiv, sau de două substantive între care, din punct de vedere sintactic, se poate înțelege un raport de subordonare atributivă de tip apozitiv, prepozițional sau genitival, la unele nume proprii compuse, discutate pe larg într-un articol de Mioara Avram (*Un tip recent de compuse cu sintaxă aparte în limba română*, în SCL XXIII (1972), p. 286–298). Aici avem a face cu o influență a unor denumiri internaționale de coloratură engleză ; în locul topicii tradiționale determinat+determinant, în română, ca și alte în limbi romanice, sînt tot mai frecvente compuse ca *Nord hotel*, *Jumbo car*. Apelativele de felul lui *concertmaistru* reprezintă formații paralele cu cea discutată mai sus, dar își au explicația lor în diverse influențe străine anterioare influenței engleze.

3.2.1.6. Am prezentat cîteva cazuri care au dus la apariția unor noi combinații de cuvinte datorită contactului dintre limbi. Sub influența unor limbi se pot întări și o serie de combinații moștenite care au devenit neproductive la un moment dat. Procedeul a fost foarte rar folosit în română, care păstrează din latină numai un cuvînt format astfel : *primăvară*. Acest compus, devenit semianalizabil din cauză că lat. *primus* nu s-a păstrat în română decît pînă în secolul al XVI-lea, a rămas mult timp izolat în sistemul de compunere a substantivului românesc. Datorită apariției în secolul al XIX-lea a numeralului *prim*, împrumutat din lat. *primus*, it. *primo* și a unor formații calchiate după franceză și italiană în care *prim* traduce fr. *premier* și it. *primo*, se ajunge la compuse analizabile de felul lui *prim-ministru*, *prim-ajutor*, *prim-solist*, *prim-secretar* (vezi Ciobanu—Hasan, *Compunerea*, p. 92—93), care au întărit poziția tipului *primăvară*.

3.2.2. Modificarea frecvenței

3.2.2.1. Am văzut mai sus (**3.1.1.2.**) că adesea cuvintele împrumutate pot funcționa ca sinonime ale unor cuvinte din vechiul fond. Termenul împrumutat desemnează noțiunile speciale, caracteristice unei terminologii oarecare, delimitînd mai precis o zonă din semnificația generală și deci are un număr mai mic de sememe decît cuvîntul din vechiul fond. Din această cauză el are, la început, mai puține posibilități combinatorii la nivelul limbii, deci și o distribuție mai redusă decît termenul vechi, dar are o frecvență mare la nivelul terminologiei respective, fiind încărcat cu o cantitate de informație mai mare. Numeroase exemple de acest fel se găsesc în lucrarea Florenței Sădeanu, *Relatinizarea lexicului în română și spaniolă*, teză de doctorat în care se analizează terminologia juridică din cele două limbi. Cu timpul, de cele mai multe ori datorită unor factori socio-culturali, cuvîntul împrumutat poate căpăta și alte sememe și prin aceasta ajunge să-și extindă întrebuințarea, deci să aibă o frecvență mai mare și să intre în tot mai multe combinații (prin aceasta distribuția se modifică în favoarea termenului împrumutat). Astfel se explică faptul că o serie de cuvinte împrumutate au pătruns și în vocabularul fundamental. Exemple ilustrative pentru română se găsesc la Al. Graur, *Fond. pr.*, p. 123—126. Un cuvînt din vocabularul fundamental poate fi slăbit de concurența unui împrumut : *a alunga*, format de la *lung*, este la periferia vocabularului fundamental, locul lui fiind luat de slavul *a goni* ; după ce *vopsea*, format în românește de la o rădăcină de origine grecească, a cîștigat în fața lui *boia* (turcesc) acesta din urmă a fost întrecut și de *culoare* (cuvînt internațional) astfel că *boia* nu mai este în vocabularul fundamental, iar *culoare* luptă să-l înlocuiască pe *vopsea*. În aceste exemple cuvintele împrumutate ajung să le depășească în importanță pe cele vechi. Alteori cuvîntul nou nu reușește să ia locul cuvîntului vechi, dar el slăbește poziția primului : *a asuda* și *a năduși* sînt concurate de *a transpira*, după cum *negoț* începe să fie slăbit de *comerț*. Uneori termenul vechi este eliminat chiar din masa vocabularului, el păstrîndu-se numai în expresii, deci cu o distribuție aproape de zero. În toate exemplele discutate modificarea distribuției termenului vechi are un sens negativ.

3.2.2.2. Există şi cazuri cînd împrumutul lexical poate duce la modificarea frecvenţei în sens pozitiv. Datorită unor calcuri semantice anumite cuvinte se îmbogăţesc cu sememe noi şi ajung să fie folosite mai des, uneori în stiluri diferite de cele la care se limitau înainte. Astfel, cuvinte ca *cerc*, *nucleu* (vezi **3.1.2.1.1.**), în urma calcurilor amintite, apar şi în alte stiluri. În alte cazuri, ca de exemplu termenul *arc*, în urma unor calcuri semantice, un cuvînt pe cale de a fi părăsit reintră datorită sensurilor pe care le are în mecanică, geometrie etc. chiar în vocabularul fundamental (Graur, *Fond. pr.*, p. 121). Aceeaşi observaţie se poate face şi cu privire la cuvintele compuse : datorită frecvenţei acestora se poate mări şi frecvenţa elementelor componente. Compusul *anotimp*, format după modelul germ. *Jahreszeit*, întăreşte poziţia celor două elemente componente ale sale, *an* şi *timp* (Graur, *Fond. pr.*, p. 113).

Cazuri mai interesante de întărire a poziţiei unui cuvînt din vechiul fond printr-un împrumut sînt cele de adaptare a unui împrumut, în aşa fel încît el intră, datorită etimologiei populare, într-o familie bine cunoscută (vezi Graur, *Fond. pr.*, p. 113—114). Bg. *луница* „pată pe corp" a fost transformat în rom. *aluniţă*, intrînd în familia cuvîntului *alună*, cu care nu avea nimic comun, şi întărind-o pe aceasta. La fel, bg. *арания* a fost împrumutat de română (*arămie* „căldare de aramă") ; transformarea lui *n* în *m* se explică prin faptul că termenul a fost considerat derivat de la *aramă*, care cîştigă astfel un nou derivat.

Şi mai interesant este cazul, discutat tot de Al. Graur (*Fond. pr.*, p. 114—115), cînd cuvîntul străin seamănă perfect în ce priveşte forma cu unele indigene, fără a fi prea îndepărtate nici în ce priveşte conţinutul. În aceste cazuri vorbitorii cred că au de-a face cu un singur cuvînt cu două sensuri şi de aceea cele două sensuri se întrepătrund, ducînd la formarea unui cuvînt unic, mai puternic decît fusese la început. Peste rom. *cep*, probabil din lat. *cippus* „coloană", s-au suprapus bg. *cep* „dop de lemn" şi apoi magh. *csap* „cracă". Alături de *casă* (< lat. *casa*) avem *casă*, cuvînt internaţional, a cărui origine ultimă este lat. *capsa*. Elementele de întărire pot veni din mai multe limbi în acelaşi timp. Astfel, rom. *cupă*, moştenit se pare din lat. *cupa*, a fost împrumutat, cu sensuri apropiate, din bg. *kupa*, sîrb. *kupa*, mag. *kupa*, fr. *coupe*, ngr. κοῦπα. Toate aceste cuvinte împrumutate au dus la întărirea vechiului termen românesc.

3.2.3. Modificarea distribuţiei relative

3.2.3.0. Prin modificarea distribuţiei relative înţelegem, în cazul vocabularului, modificarea unor microsisteme de felul celor prezentate în cadrul fonologiei (vezi **1.2.5.**) şi al morfologiei (vezi **2.2.2.**). Este vorba numai de fenomene similare celor din fonologie, care sînt, în cea mai mare parte a cazurilor, datorate calcurilor lingvistice. Cf. Coseriu, *Sémantique*, p. 149—155.

Între diversele modificări de microsisteme distingem două categorii : unele care sînt rezultatul unui proces de hipodiferenţiere (ca urmare a influenţei străine se pierd anumite opoziţii) şi altele, care se datoresc unui proces de hiperdiferenţiere (acestea constau în apariţia unor noi opoziţii lexicale).

3.2.3.1. Dintre numeroasele exemple de hipodiferenţiere am reţinut unele discutate la Petrovici, *Interpénétration*, p. 50—51, care sînt, toate, rezultatul unor calcuri lingvistice. Ca efect al unui proces de hipodiferenţiere, în limbile slave meridionale (bulgara, macedoneana, sîrbo-croata) nu se face distincţie prin mijloace lexicale, probabil sub influenţă romanică, între noţiunile de „time" şi „weather", denumite printr-un singur termen, *vreme*. În schimb, româna a împrumutat termenul slav *vreme*, folosit alături de *timp*, de origine latină (cf. A. Lombard, *Latinets öden i öster*, Lund, 1967, p. 11, 19). O evoluţie similară presupune E. Petrovici pentru drom. *lună*, folosit, sub influenţa limbilor slave meridionale, atît pentru a denumi astrul ceresc, cît şi pentru unitatea calendaristică (aromâna şi meglenoromâna păstrează vechea opoziţie dintre *lună* şi *mes* < lat. *mensis*, iar istroromâna şi-a refăcut-o datorită împrumutării lui *miseţ* din croată).

Mai interesantă este situaţia din unele graiuri dacoromâne expusă în tabloul următor (vezi Petrovici, *Interpénétration*, p. 51) :

Româna contemporană	Limbi învechite	Graiuri dacoromânești periferice
copac „Baum"	magh. *fa* bg. *dărvo* scr. *drvo* ucr. *derevo*	*lemn*
lemn „Holz"		
pădure „Wald"	magh. *erdő* bg. *gora* scr. *šuma* ucr. *lis*	*pădure*

Din acest tablou, care reia în prima sa parte un exemplu celebru dat de L. Hjelmslev, rezultă că graiurile dacoromâne periferice, supuse unor influenţe slave sau maghiare, au părăsit distincţia dintre „Baum" şi „Holz", desemnînd ambele noţiuni printr-un singur termen *lemn*, la fel ca maghiara, sîrbo-croata, ucraineana (*fa*, *dărvo*, *drvo*, *derevo*).

3.2.3.2. Pentru modificarea unor microsisteme ca rezultat al unui proces de hiperdiferenţiere reluăm exemplele date în cunoscutul studiu de semantică diacronică structurală al lui E. Coseriu (*Sémantique*, p. 184—185). Dintre cele două tipuri discutate de Coseriu interesează discuţia noastră din acest punct de vedere numai tipul al doilea de împrumut, adică acela care face să apară prin împrumut o nouă opoziţie (celălalt tip, împrumutarea unui semnificant pentru un semnificat existent, l-am discutat mai sus, vezi **3.1.1.**). Pentru cel de-al doilea tip, Coseriu distinge două situaţii : a) împrumutarea unei opoziţii (opoziţii lexicale engleze luate din vechea franceză, opoziţii lexicale româneşti de origine slavă sau franceză) şi b) apariţia unei opoziţii datorită împrumutării unui semnificat (în acest caz nu se împrumută distincţia).

3.2.3.2.1. Adoptarea unei opoziţii lexicale poate fi făcută în două feluri (Coseriu, *Sémantique*, p. 184) : prin împrumutarea unui termen care intră în opoziţie cu un termen autohton, după modelul limbii din care se împrumută (fr. *chef* > rom. *şef* intră în opoziţie cu *cap* după modelul

fr. *chef* / *tête*) sau poate să se facă fără împrumutarea unui element material Pentru ultimul caz Coseriu citează un exemplu din graiul său moldovenesc, unde există ca unitate lexicală perifraza *în față* „non-adînc", în opoziție cu *adînc*. Materialul și procedeul sînt romanice, dar distincția „adînc"/„non-adînc" este foarte probabil de origine slavă (în limbile slave ea este uzuală : croat. *dubok*/ *plitak*, bg. *dălbok* / *plităk*, iar limbile romanice nu o cunosc).

3.2.3.2.2. O opoziție lexicală poate apărea într-o limbă grație împrumutării unor cuvinte, cu ajutorul cărora se fac noi distincții. Coseriu (*Sémantique*, p. 185) citează cazul portughezei, care a împrumutat termenul francez *bayadère*, la origine un cuvînt portughez (*bailadeira*). Cum termenul francez are un sens nou („dansatoare sacră din India") în raport cu etimonul portughez, unii portughezi întrebuințează *baiadera* cu noul semnificat, opunîndu-l lui *bailadera* „dansatoare".

O situație similară trebuie să presupunem și pentru noile tipuri de opoziții din engleză *ox* — *beef*, *sheep* — *mutton*, *pig* — *pork*, *calf* — *veal*, în care sensurile „beef", „mutton", „pork", „veal" sînt de origine franceză, dar distincțiile respective sînt englezești. Coseriu (*loc. cit.*) amintește și opoziția nouă, nelatinească, „material" / „non-material", pe care limbile romanice (mai ales spaniola) au stabilit-o într-o serie de cazuri cu ajutorul latinismelor (sp. *ancho-amplio*, *lleno* — *pleno*, *anchura* — *amplitud*, *derecho-directo*, *estrecho* — *estricto*).

4. CONCLUZII

La capătul considerațiilor noastre asupra rezultatelor contactului dintre limbi remarcăm că, și în domeniul romanic, nu au avut loc, în general, modificări spectaculoase ale structurii idiomurilor sub influența altor limbi. Ne bazăm în afirmația făcută, care apare să contrazică însuși titlul lucrării noastre, pe o serie de fapte privind tipurile de idiomuri în care am putut găsi fenomenele discutate și, în al doilea rînd, pe locul ocupat de faptele împrumutate în structura idiomurilor respective.

Cît privește tipurile de idiomuri luate în discuție, observăm că cele mai numeroase și mai profunde modificări de structură le-am înregistrat în două idiomuri (istroromâna și iudeospaniola), care sînt de fapt enclave lingvistice într-un mediu aloglot. Toti vorbitorii celor două idiomuri sînt bilingvi sau trilingvi; pentru toți cel de-al doilea cod, care este de obicei limba oficială a țării respective (croata pentru istroromână, una dintre limbile balcanice pentru iudeospaniolă), se prezintă într-o situație privilegiată. Deci schimbările importante de structură au loc numai în cazul unor idiomuri romanice în care presiunea socială a altor idiomuri este puternică. Datorită situației prezentate mai sus se ajunge, în cazul istroromânei, la copierea unor modele din structura fonologică (defonologizarea opoziției consoană nepalatalizată / consoană palatalizată, vezi **1.1.1.3.1.**) sau morfologică (apariția opoziției de aspect, vezi **2.1.1.1.**) ale croatei, la o reinterpretare a sistemului, fenomen care arată o profundă influență din partea limbii cu care istroromâna a intrat în contact. În celelalte cazuri influența constă mai ales în împrumutarea unui număr de cuvinte, care, nefiind adaptate la sistemul fonologic și morfologic al limbii receptoare,

pot introduce un element de inventar fonologic (fenomenul / h/ în română şi în franceză, vezi **1.1.1.1.1.**, /ţ / în iudeospaniolă, vezi **1.1.1.1.2.**, /š /în spaniola din Mexic, vezi **1.1.1.1.3.**) sau de inventar morfologic (desinenţe nominale în iudeospaniolă — **2.1.3.1.1.**, în aromână — **2.1.3.1.2.**, **2.1.3.1.1.**, desinenţe verbale în aromână — vezi **2.3.1.2.**). Toate limbile romanice au suferit modificări în structura vocabularului în urma contactului dintre ele şi diverse alte limbi.

Cît priveşte poziţia elementelor împrumutate în structura idiomurilor romanice se poate observa că în cea mai mare parte a cazurilor elementele din structura fonologică şi morfologică ocupă o poziţie periferică, adică au o distribuţie limitată şi o frecvenţă relativ scăzută. Singurul domeniu în care rezultatele contactului dintre limbi sînt mai bogate este vocabularul (în acest caz sînt numeroase şi exemplele de împrumut din limbi care nu se află în contact nemijlocit). Trebuie să remarcăm că nu toate cuvintele împrumutate ocupă aceeaşi poziţie : alături de unele, puţin numeroase, care ajung în vocabularul fundamental al limbii care împrumută există foarte multe care au o distribuţie limitată la anumite stiluri sau apar numai în anumite contexte. Acestea de obicei nu sînt productive, nu au dezvoltat multe sensuri şi nu apar în expresii sau proverbe.

Contactul dintre limbi din domeniul romanic analizat de noi ne permite să explicăm de ce în evoluţia de la latină la idiomurile romanice nu s-au produs modificări importante ale structurii fonologice şi morfologice sub influenţa unor factori externi. El este o dovadă în plus pentru ideea structuralistă care preconizează principiul priorităţii explicaţiei interne asupra explicaţiei externe.

ABREVIERI

Coseriu, *Sémantique*	E. Coseriu, *Pour une sémantique diachronique structurale*, în „Travaux de linguistique et de littérature" II (1964).
Graur, *Etim. rom.*	Al. Graur, *Etimologii româneşti*, Bucureşti, 1963.
Graur, *Fond. pr.*	Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, Bucureşti, 1954.
Graur, SLG	Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Bucureşti, 1960.
Hristea, *Probl. etim.*	Theodor Hristea, *Probleme de etimologie*, Bucureşti, 1968.
Kany, *Semántica*	Charles E. Kany, *Semántica hispanoamericana*, Madrid, 1962.

Aspectos del contacto entre las lenguas en el dominio románico

(R e s u m e n)

El autor fundamenta su artículo en la idea de que la lengua es una estructura y un hecho social, a la vez. Teniendo en cuenta dichas aseveraciones, hace constar que en la gran mayoría de los casos, el resultado del contacto entre las lenguas es periférico. Sólo en el caso de los enclaves lingüísticos en un ambiente multilingüe como el istrorrumano o el judeoespañol se producen modificaciones espectaculares. A raíz del contacto con otras lenguas, el istorrumano ha

copiado unos modelos de la estructura fonológica o morfológica del croata, es decir, tuvo lugar una reinterpretación del sistema. En los demás casos, la influencia extranjera se manifiesta sólo mediante cierto número de préstamos no adaptados al sistema fonológico y morfológico de la lengua receptora; dichos préstamos pueden introducir un elemento de inventario fonológico fonemas, variantes) o morfológico (desinencias). Todos los idiomas románicos han sufrido modificaciones cuanto a la estructura del vocabulario, como resultado del contacto entre los mismos y otras lenguas.

En la gran mayoria de los casos, los elementos prestados ocupan una posición periférica en la estructura fonológica y morfológica, es decir, tienen una distribución limitada y una frecuencua relativamente reducida. El único dominio donde los resultados del contacto entre las lenguas son más importantes, es el vocabulario. Hay que subrayar, sin embargo, en este caso también que al lado de algunos vocablos, poco numerosos, que llegan a penetrar en el vocabulario fundamental de la lengua prestataria, hay muchisimas palabras de distribución limitada a ciertos estilos, o que aparecen sólo en determinados contextos.

Februarie 1975

Institutul de lingvistică
București, Spiru Haret, 12

DOMNIȚA ICHIM-TOMESCU

SENS ȘI CONTEXT LA NUMELE PROPRII

Subordonată unei distincții metodologice a numelor proprii în ansamblul semnelor lingvistice, cercetarea de față își propune precizarea specificului semantic al acestei clase de cuvinte la nivelul tipului de sens realizat. Articolul demonstrează caracterul exclusiv contextual al sensului numelor proprii, precum și rolul caracteristic al unor tipuri de contexte în determinarea semnificației acestor semne.

Intenția acestei lucrări este de a stabili particularitățile comportamentului semantic contextual al numelor proprii. Pînă în prezent, confruntarea numelor proprii cu modalitățile de manifestare a sensului s-a limitat la afirmații contradictorii privitoare la raportul între sens și context. Numele proprii sînt considerate fie cuvinte ideale, monosemantice, autonome față de context[1], fie forme lexicale înzestrate cu sens contextual[2]. Realizarea contextuală a sensului numelor proprii este implicită în cazul reierarhizării recente a acestor nume în clasa substitutelor anaforice[3] cu sens variabil în funcție de context.

Din punctul nostru de vedere, definirea numelor proprii ca elemente lexicale al căror sens este condiționat de context este impusă de recunoașterea statutului de semn lingvistic al acestor nume. În același timp, considerăm că această constatare este insuficientă pentru a marca poziția semantică specifică a acestor semne, deoarece ea implică o determinare contextuală egală a semnificației apelativelor și a numelor proprii. Analiza trebuie îndrumată în direcția stabilirii unor trăsături distinctive între funcțiile semantice contextuale ale celor două clase de cuvinte.

În cele ce urmează vom încerca să argumentăm că numele proprii își realizează contextual sensul într-o modalitate caracteristică. Astfel, numele proprii se deosebesc de numele comune prin :

1. manifestarea exclusiv contextuală a sensului;
2. rolul contextului de creator al semnificației ;
3. rolul hotărîtor al contextului situațional (socio-cultural) în determinarea sensului.

În cercetarea raportului între sens și context la numele proprii vom aplica tipologiile consacrate ale sensurilor și ale contextelor. Schemele tipologice ale sensului, prezentate de J. Kuryłowicz [4] și P. Guiraud [5], indică departajarea unor tipuri sau valori [6] de sens, corespunzătoare unor modalități de realizare a semnificației în planuri diferite. Sensul unui semn, ca

[1] Vezi *Limbaj, logică, filozofie*, București, 1958, p. 48.
[2] O. Jerpersen, *The Philosophy of Grammar*, Londra, 1963, p. 66.
[3] Ch. F. Hockett, *A Course in Modern Linguistics*, New York, 1958, p. 310–311.
[4] Vezi A. Schaff, *Introducere în semantică*, București, 1966, p. 24.
[5] *La sémantique*, Paris, 1959, p. 28.
[6] Cu această accepție, termenul „valoare" apare la P. Guiraud, *lucr. cit.*, p. 29.

relație între o secvență sonoră și un denotat, se manifestă în două variante funcționale: sensul general (principal, central, fundamental) și sensul contextual (secundar, particular, ocazional). Raportul între cele două tipuri de sens corespunde din punct de vedere structural relației invariantă — variantă.

Sistematizarea [7] tipurilor de contexte are în vedere existența contextului verbal sau explicit (prin care se înțelege atît sintagma și propoziția, ca forme simple, cît și limbajul ca formă complexă a contextualizării verbale) și a contextului situațional sau implicit cu două subtipuri: context situațional actual, context situațional socio-cultural.

În realitate, delimitarea acestor tipuri de contexte este dificilă, întrucît contextul verbal este forma de exprimare a contextului situațional [8]. Contextul implicit devine explicit prin contextul verbal. Cele două tipuri de contexte nu se pot opune prin caracterul non-verbal al contextului situațional. Sugestivă în acest sens este teoria lui J. R. Firth [9] asupra contextualizării, ca formă de supraordonare a contextelor, marcată grafic prin cercuri concentrice, a căror limită exterioară reprezintă contextul socio-cultural. Relația între tipurile de contexte este de incluziune, contextul fiind o formă complexă de determinare funcțională a sensului unui cuvînt. Cu toate acestea, fiecare tip de context determină în mod specific semnificația unui semn prin mijloace adecvate. Astfel, în limitele contextului verbal, funcțiile contextuale de creare, fixare și modificare a sensului unui semn sînt asigurate de elemente strict lingvistice (distribuția formală, de exemplu). În cazul contextului situațional funcțiile de determinare a sensului se realizează prin dependența de unele elemente ale situației actuale și socio-culturale, exprimate sau nu verbal. Socotim că din acest punct de vedere distincția tipologică a contextelor este necesară și posibilă.

1. Realizarea exclusiv contextuală a sensului, ca trăsătură distinctă a numelor proprii, este un rezultat al aprecierii proporțiilor, a gradului de contextualizare a sensului numelor proprii în comparație cu numele comune. Argumentele unei interpretări unic-contextuale a sensului numelor proprii sînt furnizate de prelucrarea unor observații generale privitoare la această clasă de semne:

a) Este cunoscut faptul că la numele proprii stabilirea relației semantice între semn și obiect este exprimată în funcția de denotare (prin identificare și individualizare). Dacă alegem cea mai simplă formulă a denotației: *Acesta este X*, vom remarca posibilități contextuale distincte de stabilire a relației dintre nume și denotat la numele proprii în comparație cu numele comune. Particularitatea semantică a numelor comune, exprimată în formula: *Acesta este X* (X_1, X_2, X_3), o formează caracterul stabil al relației numelui cu un număr limitat de denotate (în general cunoscute proporțional cu gradul de cunoaștere a unei limbi). Numele proprii pot denota simultan foarte multe obiecte oarecare (un număr virtual nelimitat), după cum un obiect oarecare poate primi, simultan sau succesiv,

[7] Tatiana Slama-Cazacu, *Langage et contexte*, Haga, 1961, p. 212.

[8] Această idee aparține tov. acad. Ion Coteanu, căruia îi mulțumim pentru prețioase îndrumări teoretice în abordarea acestei probleme.

[9] *Papers in Linguistics*, Londra, 1957, p. 7.

mai multe nume proprii. Cu fiecare din obiectele denotate, numele propriu stabileşte o relaţie de sens temporară. Diversitatea manifestată de numele proprii în funcţia de denotare are ca rezultat o m o b i l i t a t e denotativă sporită a acestor semne, reflectată astfel în formula denotării : *Acesta este X* (X_1,X_2,X_3), $Y(Y_1, Y_2,Y_3)$, $Z (Z_1, Z_2, Z_3)$ ... *etc.*

Libertatea denotativă, caracteristică numelor proprii, determină caracterul exclusiv contextual al manifestării semantice a acestor semne. Numele proprii nu pot fi elemente semnificative decît în limite contextuale, întrucît în denotare termenii relaţiei între nume şi obiect sînt hotărîţi contextual, prin elemente situaţionale. De asemenea, stabilitatea temporară a relaţiei între aceşti termeni este dependentă de factorii contextuali ai situaţiei.

b) Datorită posibilităţilor denotatoare multiple, numele proprii creează numeroase fenomene de omonimie sau polisemie onomastică. Sîntem de părere că la numele proprii termenii de omonimie şi polisemie trebuie rediscutaţi prin marcarea deosebirilor între omonimele propriu-zise şi omonimele onomastice. Împrumutul termenului din semantica numelui comun, aplicat unui fenomen diferit la numele propriu, poate provoca unele confuzii. La numele comune, omonimele (se include deosebirea între omonime propriu-zise şi polisemice) sînt forme identice cu semnificaţii diferite. Omonimele onomastice sînt forme identice ataşate, în procesul denominaţiei, unor denotate diferite. Pentru a înţelege mai bine deosebirea între cele două tipuri de omonimie, reamintim funcţionalitatea specifică a numelor proprii, de denotare prin individualizare.

Obiectul individualizat prin nume propriu are şi un nume comun, în virtutea unor proprietăţi generale, comune unei clase de obiecte din care face parte. Sensul numelui propriu este mediat de sensul numelui comun al denotatului. Relaţia dintre numele propriu şi denotat nu este purtătoare de sens decît în măsura în care acest denotat, prin numele său comun, poate fi cunoscut. (Această cunoaştere a denotatului este parţială, la nivelul proprietăţilor generale ale obiectului.) Omonimele onomastice sînt acele forme identice cu denotate diferite care aparţin (prin numele comun) fie aceleiaşi clase semantice (tipul prenume, microtoponime), fie unor clase semantice diferite (tipul nume de persoane provenite de la nume de locuri, nume de locuri de la nume de persoane, nume astronomice de la nume de persoane, nume de instituţii sau de obiecte industriale de la nume de persoană sau de loc etc.).

Datorită particularităţilor de realizare a omonimiei onomastice, rolul contextului în rezolvarea ambiguităţii de semnificaţie a formelor omonime este diferit la numele proprii faţă de numele comune. Astfel, la numele comune, rolul contextului este de a selecta dintre mai multe semnificaţii date una singură, care este actualizată ca sens unic în uz. La numele proprii, contextul selectează denotatul. Semnificaţia pe care numele o primeşte prin acest denotat este o variabilă situaţională, care uneori nu este informaţională pentru vorbitor. Rolul tipurilor de contexte în rezolvarea ambiguităţii semnificative a formelor omonime este diferit. Contextul verbal indică denotatul, marca semantică primară (de bază). Numele propriu devine element semnificativ prin adiţionarea unor mărci semantice suplimentare ale denotatului, dependente în general de un context situaţional.

Intervenţia contextului în determinarea sensului numelor proprii este sporită şi de frecvenţa fenomenelor de omonimie onomastică, impusă obiectiv de disproporţia între mărimea inventarului de nume proprii ale unei limbi şi necesităţile practice de denotare şi individualizare ale actului denominativ. Omonimia onomastică, ca fenomen virtual nelimitat, este motivul pentru care numelui propriu i se refuză adesea dreptul de a forma complexe de semnificaţie inteligibile [10]. În realitate, această caracteristică impune o plasare obligatorie a numelui în context în vederea perceperii sensului.

c) O consecinţă a comportamentului semantic exclusiv contextual al numelor proprii sînt şi dificultăţile de a defini lexicografic aceste semne în afara determinărilor contextuale. Orice definiţie lexicografică onomastică precizează prin elemente situaţionale (spaţiale şi temporale) denotatul numelui. Astfel, propunînd o formulă definitorie a numelor proprii ($P =$ $=$ *the X that ...p ... t ...*), H. S. Sørensen [11] include obligatoriu o serie de parametri contextuali. Sensul numelui propriu P este exprimat de o frază în care *the X* este un apelativ determinat (numele comun al denotatului), urmat de o propoziţie explicativă în limitele unor coordonate de spaţiu (p) şi timp (t), adică prin contextualizarea denotatului.

În această privinţă, dicţionarele de nume proprii se resimt încă de insuficienta clarificare semantică a acestei clase de semne. Explicaţia numelui propriu din punct de vedere lexicografic nu se poate limita la simpla indicare a obiectului denotat (prin apelativul corespunzător), fals identificat în unele teorii cu sensul numelui, de tipul : X (toponim) : 1 munte, 2 pîrîu, 3 sat. O definiţie mai adecvată : X este numele (individualizator) al unui obiect (munte) este incompletă dacă nu cuprinde o serie de informaţii suplimentare, care înlesnesc întregirea sensului numelui propriu prin intermediul denotatului. Aceste elemente de precizare, de fixare a semnificaţiei, sînt date ale contextului situaţional. În majoritatea dicţionarelor explicative ale numelor comune, sensul este descris printr-o expresie sau o propoziţie sinonimică (transcodare sau decodare în termeni informaţionali). Această relaţie semantică între elemente întotdeauna substituibile are un caracter stabil. La numele proprii relaţia de echivalenţă între nume şi descrierea denotatului este mobilă de la un context situaţional la altul. Descrierile lexicografice ale numelor proprii se pot diversifica la infinit. Imperfecţiunea definiţiilor în lexicografia onomastică se datorează imposibilităţii de a surprinde într-o singură explicaţie multitudinea de relaţii de semnificaţie virtuale ale numelui. Dicţionarele onomastice sînt inventare sau liste cu caracter deschis nu numai prin capacitatea de a primi noi nume, ci mai ales prin posibilităţile denotative, deci semnificative, nelimitate.

Faptele care ar părea că infirmă valoarea totdeauna contextuală a numelor proprii sînt :

α) Existenţa unor nume proprii în relaţie stabilă cu un denotat unic. În afara oricărui context, aceste nume proprii (nume de personalităţi

[10] J. Balasz, *Le nom propre dans le système de signes linguistiques*, în *Atti e memorie del III Congresso internazionale de scienze onomastiche*, Florenţa, 1962, p. 156.
[11] *The Meaning of Proper Names*, Copenhaga, 1963, p. 39.

istorice şi artistice, nume de personaje literare, nume de locuri memorabile, nume de opere artistice) par să posede un conţinut informaţional bogat. (Dealtfel încercările [12] de a stabili prezenţa sensului la numele proprii utilizează aceste nume pentru a demonstra conotativitatea acestei clase de semne.)

Analiza acestui tip de nume proprii nu confirmă valoarea lor de contraargumente ale contextualizării exclusive a sensului numelor proprii. Caracterul stabil al relaţiei dintre nume şi denotat (în sensul în care realizează acest fapt numele comune) este anulat de posibilitatea ca în acelaşi sistem lingvistic numele respectiv să fie ataşat altui denotat, primind o semnificaţie diferită. Numele unei personalităţi posedă o semnificaţie bogată în limitele unei relaţii temporare între acest nume şi denotatul despre care se cunoaşte un număr mare de date. Acest nume poate desemna concomitent sau succesiv alte denotate. Astfel, numele de personalităţi istorice şi artistice devin : nume de localităţi (tipul oraşul *Dr. Petru Groza*, satul *Nicolae Bălcescu*), nume de străzi (tipul bulevardul *Ana Ipătescu*), nume de instituţii (tipul liceul *Gh. Şincai*), nume de aştri (tipul cometa *Halley*), nume de produse (tipul prăjitura *Bibescu*). Numele de locuri memorabile se reîntîlnesc ca nume de străzi (tipul strada *Griviţa*), nume de instituţii (tipul uzinele *Griviţa*), nume de produse (tipul ţigări *Mărăşeşti*). Remarcăm şi frecventa utilizare a numelor de personaje istorice sau mitologice în zoonimie, în special pentru denumirea cîinilor (ex. *Nero*, *Hector* etc.). În unele cazuri, numele de acest fel este mai cunoscut în relaţie cu denotatul secundar decît în forma primară a denominaţiei în care numele primeşte sensul. (Numele *Patrocle* desemnează, pentru elevii de şcoală primară, cîinele personajului Lizuca din romanul *Dumbrava minunată* de M. Sadoveanu, mai cunoscut decît numele eroului legendar *Patrocle*.)

Este evident că aceste nume proprii, prin posibilităţile frecvente de transpoziţie dintr-o clasă semantică în alta, se încadrează în seria „omonimelor" onomastice, care îşi precizează denotatul contextual. Conţinutul informaţional bogat al acestor nume este condiţionat de cunoaşterea prin context a denotatului.

Pentru a evidenţia rolul de intermediar al contextului în rezolvarea unor ambiguităţi denotative ale numelui propriu folosim un exemplu [13] din schiţa *Bubico* de I. L. Caragiale. „... Noi sîntem băieţi cuminţi şi bine crescuţi ... Noi nu sîntem mojici ca Bismarck ... — Ha, zic eu ... — — Bismarck al ofiţerului Papadopolinii". Dincolo de efectele expresive urmărite de autor, remarcăm existenţa, uneori interferentă, a două contexte de semnificaţie prin denotate diferite ale unuia şi aceluiaşi nume propriu *Bismarck*. Pentru vorbitor (proprietara lui Bubico), semnificaţia cuvîntului *Bismarck* aparţine unui anumit context informaţional, necunoscut ascultătorului. La rîndul său, ascultătorul posedă despre acest nume propriu un şir de date, relevate de cunoaşterea denotatului, nepotrivite cu contextul verbal al vorbitorului. Ultima frază a vorbitorului joacă rolul unui context de precizare, pentru că selectează din cele două denotate

[12] Vezi H. S. Sørensen, *lucr. cit.*, p. 36–52.

[13] Acelaşi exemplu este comentat de Tatiana Slama-Cazacu, în *lucr. cit.*, p. 215, pentru a arăta că interlocutorul nu va înţelege comunicarea fără cunoaşterea situaţiei : cine este ofiţerul şi cine este Papadopolina?

diferite ale numelui (denotatul la care se referă vorbitorul — cîinele ofiţerului — şi denotatul pe care îl recunoaşte ascultătorul — personalitatea istorică —) varianta denotativă adecvată pentru înţelegerea comunicării. În cazul numelor proprii cărora li se recunoaşte un conţinut informaţional bogat, semnificaţia numelui se realizează într-un context situaţional, legat de o experienţă socio-culturală acumulată istoric. Numele de personalităţi sau numele de locuri istorice recunoscute aparţin unui context dat, ale cărui limite depind de fiecare vorbitor. Informaţia pe care numele propriu o furnizează despre fiecare denotat este dublu determinată de contextul socio-cultural pe care îl evocă numele şi de contextul situaţional în care este implicat vorbitorul. Semnificaţia acestor nume proprii — şirul de informaţii pe care numele îl actualizează în legătură cu denotatul — este variabilă de la un caz la altul. În momentul în care un vorbitor identifică un denotat cu un nume propriu, conţinutul semantic al denotatului va fi recunoscut prin intermediul contextului socio-cultural, care aparţine culturii generale. Este o problemă de cunoaştere, de instrucţie, care nu afectează posibilitatea de a poseda o limbă.

Valoarea exclusiv contextuală a sensului numelor proprii analizate este rezultatul unei succesiuni de contextualizări semantice ale numelui, manifestate în selectarea denotatului şi actualizarea trăsăturilor semantice ale numelui.

β) Existenţa seriilor antroponimice sau toponimice consacrate în lexicul unei limbi, care permit, fără context, recunoaşterea mărcilor semantice ale numelor proprii componente. Apartenenţa numelui propriu la o serie lexicală onomastică specializată nu infirmă valoarea exclusiv contextuală a sensului numelor proprii. Aceste serii, corespunzătoare clasificării numelor proprii după denotat, nu au limite stabile în cadrul aceleiaşi limbi. Apariţia unui nume propriu în care vorbitorul recunoaşte un element al lexicului antroponimic sau toponimic este insuficientă pentru a identifica în mod cert denotatul. Posibilitatea de a alcătui inventarul de mărci semantice ale numelui (± Animat) (± Uman) (± Masc) este condiţionată contextual. Fără a nega posibilitatea de clasificare a numelor proprii după denotat şi valabilitatea seriilor onomastice, arătăm că locul fiecărui nume propriu în schema clasificării sau în seria respectivă este hotărît de context. Dealtfel constituirea seriilor onomastice funcţionale : nume de persoane, nume de locuri etc. este posterioară cunoaşterii prin context a denotatelor numelor proprii care alcătuiesc o serie onomastică.

2. Cea de-a doua distincţie semantică între clasa numelor proprii şi a numelor comune, din punctul de vedere al tipului de sens realizat, are în vedere modalitatea de manifestare contextuală a sensului, calitativ diferită la nivelul celor două clase de cuvinte. Specificul semantic contextual al fiecărei clase de semne este un rezultat al funcţiei contextului în actualizarea sensului acestor semne. Astfel, la numele comune raportul între sensul fundamental şi sensul contextual determină apariţia unor complexe de semnificaţie ale fiecărui semn, organizate în jurul unui nucleu semantic comun [14], convenţional şi relativ constant. Aceste structurări semantice acordă semnului o stabilitate a semnificaţiei, în afara oricărui

[14] Tatiana Slama-Cazacu, *lucr. cit.*, p. 141.

uz arbitrar. Identificat cu sensul fundamental, acest nucleu semnificativ determină toate sensurile colaterale, secundare. Fără evidenţierea semnificaţiei fundamentale sensurile particulare rămîn, parţial sau total, obscure. Mai mult, în aplicarea sa contextuală, nucleul fundamental creează limite pentru completarea sau modificarea semnificaţiei. Consecinţa acestui fapt este restrîngerea capacităţii de acţiune a contextului în stabilirea sensului numelui comun.

Comparativ, la numele proprii, absenţa nucleului semantic fundamental al semnului împiedică constituirea unor relaţii stabile ale numelui cu denotatul în cadrul unor grupări semantice convenţionale. Numele proprii dispun de o mare libertate denotativă, semnificaţia numelui modificîndu-se de la context la context prin schimbarea denotatului. Un rezultat al capacităţii numelui de a-şi reînnoi semnificaţia prin repetabila asociere a numelui cu alte denotate este rolul determinant al contextului verbal şi situaţional în stabilirea sensului numelor proprii.

Deosebirile esenţiale remarcate în procesul de realizare a semnificaţiei la numele proprii în opoziţie cu numele comune se reflectă în relaţiile funcţionale reciproce între sens şi context caracteristice celor două clase de semne.

Dacă în cazul numelor comune, contextul n u a n ţ e a z ă prin precizări semantice suplimentare o semnificaţie dată, la numele proprii contextul c r e e a z ă sensul numelui atît ca relaţie directă între un obiect şi un denotat, cît şi ca relaţie intenţională, adică funcţională. Rolul contextului de creator al semnificaţiei include atît funcţiile contextului verbal, cît şi cele ale contextului situaţional. În determinarea semnificaţiilor multiple ale unui semn, contextul, în cazul numelor comune, operează o selecţie între semnificaţiile cunoscute existente, actualizînd sensul adecvat. În cazul numelor proprii, selecţia contextuală precedă stabilirea semnificaţiilor şi are drept scop identificarea denotatelor. Concluzia existenţei unor semnificaţii multiple este un rezultat al acestei operaţii. Celelalte funcţii prin care contextul determină natura semantică a unui semn : canalizarea, completarea şi transformarea sensului sînt similare în cazul numelor proprii şi al numelor comune, cu menţiunea că în planul semantic onomastic aceste funcţii sînt intensificate.

3. O ultimă distincţie în comportamentul semantic contextual al numelor proprii, comparativ cu numele comune, se referă la dependenţa numelui propriu de un anumit tip de context în realizarea semnificaţiei. Din punct de vedere funcţional, sensul numelui propriu stabilit prin relaţia numelui cu un denotat particular echivalează cu exercitarea funcţiilor cunoscute ale numelui propriu : denotarea prin identificare şi individualizarea unui obiect dat. Considerăm aceste funcţii etape formative în crearea prin context a sensului numelui propriu. În identificare, numele propriu este asociat unui denotat determinat, în individualizare numele propriu devine un element semnificativ prin înregistrarea unui mare număr de trăsături semantice ale denotatului. Funcţiile numelui propriu se realizează la nivele contextuale diferite. Funcţia de identificare se manifestă în limitele unui context verbal, care prin elemente semantice şi sintactice indică denotatul numelui. Funcţia de individualizare impune însă intervenţia contextului situaţional extralingvistic, mai ales în dimensiunea sa socioculturală. Spre deosebire de numele comune, ale căror coordonate seman-

tice generale sînt stabilite istoric în limbă, în afara manifestărilor contextuale, *numele proprii sînt semne de dependență semantică strict contextuală cu obligativitatea determinării situaționale socio-culturale.* Este motivul pentru care numele proprii sînt studiate ca o categorie de determinare istorico-socială, în cadrul unei discipline lingvistice de interferență.

Meaning and context with proper names

(Abstract)

In this paper the semantic analysis of proper names points out the distinctive features of this class of signs as regards the contextual possibilities to express the meaning within context.

The first semantic difference between proper and common names refers to the meaning of proper names only contextually established. The arguments of this assertion are some observations about the diversity of denotation possibilities, the frequent shifts of these signs from a denomination-class to another and apparent homonymy or polysemy in onomastics.

The second semantic distinction is qualitative in nature. The specific character of proper names results from the function of the context in the significance-act. In contrast to the meaning of common names, selected and completed by the context, the meaning of proper names is contextually created.

The last typical feature of semantic behaviour of proper names within context is the obligatory dependence of these signs on the context of social and cultural situation.

Noiembrie 1974

Institutul de lingvistică
București, Spiru Haret 12

GR. BRÂNCUŞ

OBSERVAŢII ASUPRA SUFIXULUI GRAMATICAL *-ez-* AL VERBELOR NEOLOGICE

Autorul examinează cîteva din cauzele prin care se poate explica faptul că în româna actuală numeroase verbe neologice cu infinitivul în *-a* se caracterizează prin forme tari de prezent, deci prin absenţa sufixului *-ez-*.

Verbele de conjugare I cu sufixul *-ez-* la prezent au forme paradigmatice cu accent regulat. Tendinţa românei de a înlătura prin *-ez-* iregularitatea de accent la verbele în *-a* s-a manifestat de timpuriu, dezvoltîndu-se continuu pînă astăzi. Verbele primare din latină care au forme slabe la prezent sînt doar cîteva : *lucra*, *pisa*, *ura*, *veghea*, *via*, *vîna*. Unele dintre acestea se foloseau în epoca veche (şi astăzi dialectal) şi fără sufix (cf. Densusianu, HLR II, p. 130—134), ceea ce ar dovedi că formele tari sînt anterioare celorlalte. Fenomenul sufixării gramaticale cu *-ez-* a apărut şi s-a dezvoltat deci pe teren românesc ca o soluţie pentru regularizarea accentului (cf. Al. Graur, *Gramatica azi*, p. 140) şi, probabil, pentru evitarea omonimiei cu formele nominale corespunzătoare (comp. verbele de mai sus cu subst. *lucru*, *ură*, *veghe*, adj. *vie*). Numărul derivatelor, mai ales al celor cu prefixe, caracterizate prin prezent slab este imens, încît s-ar putea spune că sufixul *-ez-* se impune ca o condiţie flexională pentru verbele de conjugare I nou create.

Frecvenţa sufixului *-ez-* sporeşte considerabil în perioada de modernizare a românei literare, căci marea majoritate a verbelor neologice în *-a*, de origine latino-romanică sau create în interiorul limbii literare, se încadrează la acest tip de flexiune la prezent. Acestea sînt în număr atît de mare, încît se pune problema de a justifica nu prezenţa sufixului, care se conformează unei norme gramaticale active a românei moderne, ci a b s e n ţ a acestuia din paradigma unui grup restrîns de verbe neologice. Aceasta şi constituie obiectul cercetării de faţă : relevarea trăsăturilor verbelor neologice folosite fără *-ez-* la prezent şi încercarea de a explica prin aceste caracteristici absenţa sufixului. Nu am luat în consideraţie aici verbele din fondul vechi al limbii, pentru că acestea se comportă întrucîtva diferit de cele neologice. Totuşi, după cum se va vedea, unele referiri la verbele vechi se impun.

Prin sufixul *-ez-* în flexiunea verbelor se fixează o accentuare uniformă şi, totodată, se înlătură condiţia care determină realizarea alternanţelor fonetice la finele radicalului, desinenţa *-i* îndepărtîndu-se de radical prin intervenţia sufixului pozitiv.

Gruparea verbelor noi după sunetul final al radicalului ne descoperă tendinţa de a fi tolerate sau preferate în flexiunea acestora numai unele dintre alternanţele fonetice. În statistica (I) pe care am întocmit-o pe baza *Dicţionarului invers*, am înregistrat pentru fiecare finală de radical numărul verbelor cu *-ez-* şi al verbelor fără *-ez-* ; apoi (II) am dispus grupurile de

verbe în ordinea crescîndă a procentelor care privesc verbele fără sufix.

Totalul verbelor neologice din statistica întocmită este de 2.251, dintre care 1.868 (cca. 83%) se folosesc cu sufixul *-ez-*, iar 383 (cca. 17%), deci aproape a şasea parte din total, fără acest sufix.

După finala radicalului, verbele fără *-ez-* sînt următoarele :

-u : *continua*

-f : *triumfa*

-l : *circula, contempla, exala*

-z : *acuza, recuza, scuza, refuza, amuza*

ţ : *anunţa, enunţa, denunţa, renunţa, pronunţa*

-p : *anticipa, participa, (pre)ocupa, constipa, inculpa, disculpa, uzurpa*

-b : *(dez)aproba, conturba, perturba, inhiba, exhiba, sucomba*

-v : *conserva, releva, deriva, rezerva, dizolva, absolva, observa, cultiva*

-d : *abunda, inunda, concorda, elida, preceda, rezida, acorda, aplauda, conceda, poseda, comanda, recomanda, suspenda, confunda*

-n : *emana, repugna, declina, înclina, predomina, domina, elimina, prelimina, termina, (pre)determina, extermina, condamna, ordona, combina, prosterna*

-g : *propaga, delega, nega, renega, dezagrega, obliga, intriga, naviga, promulga, divulga, aroga, deroga, conjuga, iriga, instiga, abroga*

-m : *aclama, declama, proclama, exclama, reclama, anima, deprima, imprima, comprima, reprima, suprima, exprima, oprima, afirma, confirma, infirma, transforma, asuma, consuma, rezuma*

-r : *declara, repara, prepara, separa, compara, enumera, spera, despera, prospera, adora, devora, ignora, evapora, consacra, adera, digera, considera, refera, defera, prefera, difera, transfera, aspira, respira, transpira, inspira, conspira, expira, confera, admira, concura, procura, susura, murmura, asigura, conjura*

-t : *constata, refracta, respecta, manifesta, contracta, repeta, regreta, recita, felicita, incita, exercita, surescita, solicita, suscita, excita, profita, agita, achita, imita, vomita, precipita, necesita, palpita, merita, irita, evita, invita, ezita, insulta, consulta, exulta, rezulta, prezenta, reprezenta, confrunta, adopta, revolta, dezvolta, denota, raporta, comporta, transporta, importa, suporta, exporta, accepta, secreta, atesta, detesta, contesta, consista, persista, insista, asista, exista, coexista, subzista, rezista, persecuta, discuta, executa, comuta, imputa, disputa, asculta*

-c : *defeca, refeca, diseca, abdica, dedica, predica, revendica, indica, pacifica, specifica* (83 de verbe în *-fica*), *implica, explica, replica, fabrica, critica, intoxica* (numeroase vorbe în *-ica*), *inculca, aloca, disloca, invoca, convoca, provoca, revoca, demarca, demasca, confisca, educa.*

Am selectat aceste verbe potrivit modului în care le folosim noi înşine, convinşi de ideea că nu există deosebiri esenţiale din acest punct de vedere între vorbitorii de limbă literară actuală. Unele verbe figurează totuşi cu forme sufixate în DLRM (*inhiba, exhiba, perturba, ignora, naviga, elida, participa* etc.), dar, pentru că circulă frecvent astăzi fără sufix, am considerat necesară includerea lor în listă. Am exclus din această înşirare cîteva verbe cu caracter pur tehnic, precum şi unele derivate (în limba

de origine) rare şi nesemnificative; absenţa acestora nu modifică în nici un fel rezultatele cercetării noastre.

Foarte multe dintre verbele cuprinse în lista noastră comportau sufixul -*ez*- la prezent în limba literară din secolul al XIX-lea şi începutul secolului nostru : *dizolvează, aplaudează, posedează, comandează, repetează, imitează* etc. ; Iorgu Iordan, LRA, p. 136, notează formele : *coincidează, executeze, iritează, preparez, reclamează, recomandez, să scuzez, sperez*, observînd că variantele cu sufix par mai arhaice decît celelalte. Şi astăzi sînt verbe care se folosesc cu ambele variante : *triumfă* şi *triumfează, degajă* şi *degajează, navigă* şi *navighează, ignoră* şi *ignorează* etc., mai frecvente fiind însă cele fără sufix. În graiurile populare, preferîndu-se accentuarea uniformă a paradigmei prezentului la verbele noi care pătrund din limba cultă, acestea se folosesc de regulă cu -*ez*-. De exemplu, în graiurile din nordul Transilvaniei sînt obişnuite forme de felul : *achitez, aplaudez, educhez, fabrichez, repetez* (Pop, *Maramureş*, p. 150). Limbajul popular reface, într-un fel, tratamentul la care chiar limba literară a supus iniţial pe cele mai multe dintre verbele neologice în -*a*.

Am deduce de aici că, în perioada de acomodare a lor, într-o variantă anumită a limbii, aceste verbe se integrează la tipul în -*ez*- de prezent. Variantele fără sufix sînt ulterioare.

Toate acestea dovedesc că tendinţa acţionează în sensul abandonării sufixului.

Trebuie arătat totodată că învăţaţii latinişti din secolul trecut au încercat, şi au şi reuşit într-o oarecare măsură, să impună formele de prezent tare ale multor verbe neologice, mai ales de origine latină, din considerentul că prin variantele fără sufix verbele în -*a* reflectă mai bine etimonurile latineşti (cf. Al. Graur, *Tendinţe*, p. 244). De exemplu, Laurian şi Maxim folosesc în prefaţa *Dicţionarului* forme ca : *să altere, să demonstre, se invocă, se incorporă, militā, să autorize, să amende, să complete*, iar în corpul *Dicţionarului* propriu-zis recomandările privind utilizarea variantelor tari sînt foarte frecvente. De aceea nu este riscant să afirmăm că latiniştii au contribuit în mod practic la „prestigiul" variantelor fără sufix. În general „influenţa prototipului străin" (Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 135), fie latin, fie romanic, a fost hotărîtoare în fixarea variantelor tari ale multor verbe neologice în -*a*.

Trebuie menţionată observaţia acad. Iorgu Iordan privind opoziţia stilistică pe care o realizează cele două variante : cele în -*ez*- au fost simţite de unii scriitori mai „arhaice", mai „populare", faţă de cele fără sufix, considerate mai „culte", mai „expresive", cu o valoare stilistică mai mare.

Această distincţie ni se pare valabilă şi pentru stadiul actual, cel puţin în legătură cu verbele care circulă cu ambele variante (*intriga, degaja, triumfa, conforma* etc.).

Dar nici distincţia stilistică, nici influenţa prototipurilor străine (latine sau romanice) nu se realizează fără intervenţia unor factori interni de natură gramaticală sau lexicală.

Statistica pe care am întocmit-o ne descoperă, din punctul de vedere al comportamentului în flexiune al finalei radicalului, două grupuri mari de verbe care se conjugă de preferinţă fără sufix :

1. Verbele cu radicalul în -*c*, -*g* prezintă variante fără -*ez*- în proporţie de cca. 73% (adică 174 de verbe din totalul de 222). Rezultă de aici ten-

dința de a se evita alternanțele *c/k'*, *g/g'*, necunoscute (sau cel mult incidentale) în flexiunea verbelor vechi (exemple rare : *se ofticheazǎ*, *îngrecheazǎ*, dar mai frecvent : *te oftici*, *îngrecez* ; *vǎrgheazǎ*, *se încovrigheazǎ*, dar în sec. al XVI-lea : *întunecazǎ*). Neologisme în *-chea*, *-ghea* nu existǎ, pentru ca finalele de radical *-k'-*, *-ǵ-* sǎ poatǎ fi abstrase ca termeni ai alternanțelor *c/ḱ*, *g/ǵ*. (Verbele vechi în *-chea*, *-ghea* se conjugǎ cu *-ez-* : *împerechea*, *îngenunchea*, *întortochea*, *veghea*, *priveghea*, dar *deochea*, cu forme tari la prezent ; pentru problema flexiunii verbelor cu radicalul în *-c*, *-g*, vezi discuția amǎnunțitǎ la Alf Lombard, *Verbe*, I, p. 520.)

Se preferǎ deci și la neologisme alternanțele proprii verbelor vechi în *-c*, *-g* : *c/č*, *g/ǧ* : *evoc—evoci*, *divulg—divulgi* (ca : *plec—pleci*, *bag—bagi*).

2. O preferințǎ deosebitǎ pentru formele fǎrǎ sufix se constatǎ și la verbele cu radicalul în *-t* (și *-st*), ceea ce înseamnǎ cǎ se tolereazǎ alternanța *t/ț* (și *st/șt*), mai ales cǎ multe dintre cele care aveau prezentul în *-ez-* în deceniile precedente au trecut astǎzi la tipul de prezent fǎrǎ *-ez-* : *vomita*, *palpita*, *adopta*, *atesta* etc.

Din examinarea celor douǎ grupuri de verbe cu forme tari la prezent (avînd radicalul în *-c*, *-g*, *-t*), care însumeazǎ 246 din totalul general de 383, deci aproape douǎ treimi, se observǎ cǎ tendința actualǎ este de a fi integrate la tipul de prezent fǎrǎ *-ez-* sau de a abandona sufixul verbele în al cǎror radical se pot realiza alternanțe cu o africatǎ (*č*, *ǧ*, *ț*) ca al doilea termen. Acestea sînt, de fapt, și alternanțele consonantice cele mai frecvente din flexiunea verbului românesc.

Privind lucrurile din perspectivǎ inversǎ, constatǎm cǎ existǎ o serie însemnatǎ de grupuri de verbe caracterizate prin absența aproape constantǎ a variantelor fǎrǎ sufix. E vorba de verbele cu radicalul în *-e*, *-i*, *-ĭ*, *-u* (excepție : *continua*), în *-s* (și *-cs*), *-ș*, *-j*, *-f* (excepție : *triumfa*, cu ambele variante), în *-l* (cu trei excepții la totalul de 163 de verbe), în *-z* (cu cinci excepții, toate în *-uz*, la totalul de 397 de verbe). Se pot adǎuga aici și verbele în *-ț*, considerînd cǎ cele șase care se abat de la regulǎ (*anunța*, *enunța* etc., toate în *-unț*) formeazǎ o serie etimologicǎ și, deci, se pot reduce la o singurǎ excepție. Prin urmare, verbele cu radicalul în vocalǎ, în consoanǎ continuǎ, în africatǎ se caracterizeazǎ prin forme slabe la prezent. E posibil ca, în ce privește direct flexiunea (cel puțin a cîtorva dintre aceste grupuri), unul din motive sǎ fie nevoia de a se evita prin *-ez* omonimia dintre persoana 1 și a 2-a singular la verbele cu radicalul în vocalǎ (tipuri : *eșua*, *laurea*, *graseia*, *sublinia*) sau quasi-omonimia la cele cu radicalul în *-ș*, *-j*, *-ț* (tipuri : *aranja*, *atașa*, *tapița*).

Revenind la formele fǎrǎ sufix, arǎtǎm în continuare cǎ prezentul forte al unui grup important de verbe neologice se explicǎ prin întrebuințarea acestora de predilecție la persoana a 3-a. E vorba fie de verbele cu subiectul incompatibil cu altǎ persoanǎ decît a 3-a (*consistǎ*, *necesitǎ*), fie de acelea însoțite de un pronume aton ca obiect al persoanei (*deprima*, *imputa*), fie de reflexive impersonale și, mai ales, pasive — în general verbe folosite extrem de frecvent la persoana a 3-a. Contribuie la frecvența acestei forme și imperativul, care este omonim la singular cu persoana a 3-a a indicativului prezent. Iatǎ o listǎ alfabeticǎ de astfel de verbe : *abroga*, *absolva*, *abunda*, *acuza*, *afirma*, *aloca*, *amplifica* (numeroase verbe în *-fica*), *amuza*, *anticipa*, *anunța*, *aproba*, *concorda*, *concura*, *confera*, *confisca*, *conserva*, *consista*, *convoca*, *denota*, *denunța*, *deprima*, *deriva*,

dezagrega, *digera*, *divulga*, *dizloca*, *dizolva*, *elida*, *elimina*, *emana*, *enunța*, *evapora*, *exala*, *expira*, *explica*, *exprima*, *implica*, *imputa*, *inculpa*, *infirma*, *inspira*, *intriga*, *inunda*, *iriga*, *necesita*, *ordona*, *preceda*, *preocupa*, *proclama*, *promulga*, *recuza*, *refuza*, *releva*, *reprezenta*, *repugna*, *rezida*, *rezulta*, *scuza*, *suprima*, *susura*.

Forma de persoana a 3-a are un conţinut cu un caracter oarecum independent de al celorlalte; ea nu este implicată în modificarea finalei radicalului (la indicativ prezent) şi nici nu determină, ca persoana 1, pe cel de-al doilea termen al unei alternanţe; de asemenea, spre deosebire de celelalte persoane, nu se caracterizează prin oxitonie, din cauza prezenţei unui morfem pozitiv după radical (*ordónă*, *suprímă*). Prin faptul că e grupat cu un morfem pozitiv exprimat prin vocala *ă*, care nu modifică timbrul consoanei precedente, radicalul pare mai bine conservat în flexiune la forma de persoana a 3-a şi raportat mai direct la etimon decît în cazul celorlalte persoane. Opunîndu-se celorlalte două persoane considerate împreună, persoana a 3-a poate reprezenta un punct de plecare pentru acestea, deci radicalul de la această persoană se putea impune în toată paradigma de prezent a unui verb personal.

Dat fiind că frecvenţă foarte mare la persoana a 3-a pot avea şi unele verbe în *-ez-* (*oxida*, *obseda*, *perima*, *solda*), criteriul frecvenţei nu trebuie considerat definitoriu pentru verbele fără *-ez-* decît în asociere cu alte criterii. Se observă, de exemplu, că toate verbele din lista de mai sus au, fără excepţie, radicale polisilabice. Prin urmare, prezenţa sau absenţa lui *-ez-* este condiţionată şi de structura silabică a radicalului. Verbele cu forme de prezent tare au radicalul constituit din cel puţin două silabe. Dimpotrivă, cele cu radical monosilabic, în număr de cca 250, au prezent slab, cu excepţia a patru verbe: *nega*, *risca*, *scuza*, *spera*, al căror prezent tare trebuie explicat în alt chip.

Se pot desprinde din lista noastră cîteva grupuri de verbe constituite în familii bazate pe nuclee monosilabice; acestea din urmă, cuvinte-cuib, se conjugă cu sufix, iar celelalte, care au formă de derivate în limba de origine, nu comportă sufix la prezent. Iată cîteva grupuri de acest fel:
clama (clamez) — declama, *aclama*, *reclama*, *proclama*, *exclama*
cita (citez) — recita, *incita*
para (parez) — repara, *separa*, *prepara*, *compara*
sista (sistez) — insista, *asista*, *persista*, *consista*, *subzista*, *rezista*
testa (testez) — atesta, *contesta*, *detesta*.

În multe cazuri, cuvîntul-nucleu nu există printre neologismele din română care formează o familie derivativă, dar acestea îl presupun prin elementele iniţiale de derivaţie pe care le comportă: *anunța*, *enunța*, *denunța*, *renunța*, *pronunța* (comp. lat. *nuntiare*); *deprima*, *imprima*, *comprima*, *exprima*, *reprima*, *suprima*, *oprima* (comp. lat. *premere*); *aroga*, *deroga*, *abroga* (comp. lat. *rogare*); *afirma*, *confirma*, *infirma* (comp. lat. *firmare*); *invoca*, *convoca*, *revoca*, *provoca* (comp. lat. *vocare*); *refera*, *defera*, *difera*, *prefera*, *transfera* (comp. lat. *fero*, *ferre*). În paranteză figurează verbul de bază din latină, chiar dacă în unele cazuri se impunea cel din franceză sau din italiană.

De fapt se observă că aproape toate verbele din lista dată conţin un element prefixal, totdeauna neaccentuat, de felul: *e-*, *ex-*, *co-*, *con-*, *a-*,

ab-, *ad-*, *de-*, *dis-*, *in-*, *per-*, *pre-*, *pro-*, *re-*, *trans-*. De aici părerea lui Lombard (*Verbe*, I, p. 288) că verbele neologice care conţin aceste elemente sînt interpretate şi de vorbitorii români ca derivate cu prefixe (evident, împrumutate astfel), avînd un nucleu monosilabic pe care în mod fatal cade accentul. Oxitonia radicalului şi caracterul monosilabic al rădăcinii (deci polisilabic al radicalului) ar fi, după Lombard, cauza probabilă a absenţei sufixului *-ez-* la prezentul acestor verbe. Cele cu accent paroxiton, puţine la număr, se explică prin latină sau italiană : *múrmur*, *antícip*, *partícip*, *consíder*, *apláud*, *felícit*, *solícit*, *precípit*, *necésită*, *mérit*, *detérmin*, *extérmin*, (dar : *términ* şi *termín*), *predómin* (dar : *dómin* şi *domín*). În unele cazuri accentul se explică analogic : *súsur* (după *múrmur*), *enúmer* (după *númăr*). Verbele în *-fica* şi *-ica* (tip : *specific*, *multiplic*, *critic*) au radical paroxiton (cele mai multe dintre ele) ca în italiană şi latină ; în româna vorbită actuală e frecventă şi varianta oxitonă : *specific*, *multiplíc*.

Prezenţa sau absenţa sufixului *-ez-* la neologisme este determinată şi de un factor lexical : prin acest sufix gramatical se evită omonimia formei verbale cu corespondentele nominale care au radical comun cu verbele respective (cf. Lombard, *ibid.*, Al. Graur, *Tendinţe*, p. 244). De exemplu, *punctez*, *stochez*, *celebrez*, *maschează*, *pompează*, *echipează*, *formează* etc. ar deveni, prin una din formele personale, omonime cu numele *punct*, *stoc*, *celebru*, *mască*, *pompă*, *echipă*, *formă* etc., dacă s-ar conjuga fără sufix. În general, verbele cu forme de prezent tare nu sînt în situaţia de a crea omonimii. La cele 383 de verbe fără sufix apar doar 33 de omonimii, număr infim în comparaţie cu al celor pe care le-ar crea verbele cu sufix, dacă nu ar avea acest morfem la prezent. Iată lista formelor nominale omonime : *triumf*, *refuz*, *anunţ*, *denunţ*, *conservă*, *rezervă*, *acord*, *comandă*, *consum*, *susur*, *murmur*, *respect*, *manifest*, *regret*, *profit*, *merit*, *insultă*, *consult*, *prezent*, *revoltă*, *raport*, *transport*, *import*, *export*, *suport*, *accept*, *predică*, *replică*, *fabrică*, *critică*, *transfer*. Nu considerăm necesar să insistăm asupra faptului că aceste omonimii sînt tolerabile datorită intervenţiei unor distincţii de semantică, distribuţie, frecvenţă etc.

În concluzie, se poate spune că în româna actuală există tendinţa ca un număr tot mai mare de verbe neologice în *-a* să se conjuge la prezent fără sufixul *-ez-*. Preferinţa pentru formele tari de prezent se manifestă în mod special în limbajul cult ; de reţinut distincţia stilistică (cult : popular sau nou : învechit) remarcată de acad. Iorgu Iordan între variantele cu sufix şi cele fără sufix. În favoarea formelor fără sufix au acţionat influenţele moderne latino-romanice ; scriitorii latinişti au impus multe verbe cu variante fără *-ez-*. Din punctul de vedere al alternanţelor de la finala radicalului, se observă că între două tipuri de alternanţe, unul frecvent în flexiunea verbelor din fondul autohton, altul necunoscut sau rar, verbele neologice preferă pe cel vechi, sacrificînd sufixul *-ez-* ; este cazul alternanţelor care au o africată ca al doilea termen.

Punctul de plecare al unora dintre variantele fără *-ez-* îl reprezintă forma de persoana a 3-a. Ca structură silabică, verbele fără *-ez-* au radical polisilabic ; cele mai multe conţin un element prefixal neologic. Verbele cu radical monosilabic nu se dispensează de prezenţa sufixului. Accentul este, de regulă,

I. Statistica unităţilor verbale concrete

finala radicalului	e	i	ĭ	j	ş	s	cs	u	f	l	z	ţ	p	b	v	d	n	g	m	r	t	c
total	6	152	6	30	18	82	13	32	12	163	397	30	32	19	48	116	236	38	76	225	342	184
verbe cu sufix	6	152	6	30	18	82	13	31	11	160	392	24	26	11	39	101	220	14	50	184	270	34
verbe fără sufix	—	—	—	—	—	—	—	1	1	3	5	6	6	8	9	15	16	24	26	41	72	150

II. Statistica în procente

finala radicalului	e	i	ĭ	j	ş	s	cs	z	l	u	n	f	d	r	p	v	ţ	t	m	b	g	c
total	6	152	6	30	18	82	13	397	163	32	236	12	116	225	32	48	30	342	76	19	38	184
verbe cu sufix	100	100	100	100	100	100	100	99	98	97	93	92	87	82	81	81	80	79	66	58	37	18
verbe fără sufix	0	0	0	0	0	0	0	1	2	3	7	8	13	18	19	19	20	21	34	42	63	82

oxiton; paroxitonia radicalului este o excepţie şi se explică, în mod particular, prin raportare la etimonuri latine şi italiene sau prin analogie.

Prin sufixul *-ez-* se evită o omonimie de tip lexical; prezenţa aceluiaşi sufix la verbele cu radical în vocală sau în unele consoane continui înlătură o omonimie morfologică.

Remarques sur le suffixe grammatical *-ez-* des verbes néologiques

(Résumé)

Dans le roumain actuel un nombre de plus en plus grand de verbes néologiques ayant l'infinitif en *-a* se conjuguent au présent sans le suffixe *-ez-*. De 2 251 verbes néologiques ayant l'infinitif en *-a*, 1 868 (environ 83 %) s'emploient avec *-ez-* et 383 (environ 17 %) n'ont pas ce suffixe. La préférence pour les formes fortes de présent se manifeste spécialement dans le langage soutenu; dans le langage populaire, les variantes avec ce suffixe sont plus nombreuses. Les influences modernes latino-romanes ont actionné en faveur des formes sans suffixe; les écrivains latinistes ont imposé beaucoup de verbes avec des variantes sans *-ez-*.

Du point de vue des alternances à la finale du radical, on s'aperçoit qu'il n'y a pas de suffixe surtout pour les verbes en *-k*, *-g* (*evoca* « évoquer », *divulga* « divulguer »), ce qui prouve la tendance du roumain d'éviter les alternances *k*/*k'*, *g*/*g'*, impropres au système flexionnel des verbes anciens. Au contraire, les verbes, dont le radical finit par une voyelle, par une consonne continue ou par une affriquée se caractérisent par le présent faible, c'est-à-dire avec le suffixe *-ez-*.

Le point de départ de certaines variantes sans *-ez-* est représenté par la forme de la troisième personne, qui dispose d'un morphème positif. En ce qui concerne la structure syllabique, les verbes sans *-ez-* ont un radical polysyllabique; la plupart contiennent un élément préfixale néologique interprété comme tel dans le langage soutenu. L'accent est en général oxitone, la paroxitonie du radical représentant une exception.

Par la présence du suffixe *-ez-* on évite une homonymie de type lexical, et parfois une homonymie morfologique.

Ianuarie 1975

Facultatea de limba şi literatura română
Bucureşti, Edgar Quinet 5—7

ELENA CARABULEA

VALORILE SUFIXELOR DIMINUTIVALE SUBSTANTIVALE

Se analizează valorile sufixelor substantivale diminutivale din limba română contemporană, distingîndu-se valoarea diminutivală (propriu-zisă sau afectivă) de valorile nediminutivale.

1. Sufixele diminutivale sînt sufixe nominale care, asociate la o bază, modifică semnificaţia acesteia în sensul adăugării calităţii de «mic», adesea cu marcarea atitudinii afective a vorbitorului [1]. Sufixele diminutivale se caracterizează pe de o parte prin sensul general de « mic ». Derivatele formate cu aceste sufixe indică obiecte de mărimi mai reduse în comparaţie cu cele exprimate prin bazele lor. Obiectele pot fi inanimate, noţiunea de « mărime » referindu-se la dimensiuni, volum, cantitate, sau animate, şi în acest caz mărimea vizează şi durata. În funcţie de noţiunile redate prin bază, sufixele diminutivale se referă uneori şi la alte trăsături ale obiectelor, ca valoarea, calitatea, formînd substantive care indică un obiect, o fiinţă de valoare mai puţin însemnată decît cea redată prin bază sau care ocupă un loc inferior într-o ierarhie etc. Considerăm că în asemenea cazuri sufixele au valoare diminutivală propriu-zisă. Pe de altă parte, sufixele diminutivale au un pronunţat caracter afectiv, vorbitorul exprimîndu-şi simpatia, duioşia, tandreţea în faţa obiectelor mici, delicate, sau mila, compasiunea, ironia, cînd micimea e semnul degradării sau al denaturării lor [2]. În astfel de situaţii numim sufixele diminutivale afective [3] cu nuanţă dezmierdătoare sau peiorativ-ironică.

Sufixele diminutivale cumulează, de obicei, în limba vorbită ambele nuanţe menţionate (diminutivală propriu-zisă şi diminutivală afectivă). Dar, spre deosebire de nuanţa diminutivală propriu-zisă, cea diminutivală afectivă se realizează numai în context, la reliefarea ei participînd şi alţi factori, printre care un rol important îl are intonaţia. De aceea în limba

[1] Cf. Bengt Hasselrot, *Étude sur la vitalité de la formation diminutive française au XXe siècle*, Uppsala, 1972, p. 11, care defineşte derivatele diminutivale ca ,,des mots dérivés, où le suffixe modifie la signification du thème comme le ferait l'épithète 'petit' (ou mieux 'tout petit', ou bien, pour être plus précis encore, 'tout petit' + un coefficient affectif ou expressif)''.

[2] Cf. Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, Bucureşti, 1944, p. 174 şi urm.

[3] Unii cercetători folosesc alţi termeni. Astfel, Ingeborg Seidel—Slotty (*Über die Funktionen der Diminutiva*, în BL XV (1947), p. 25 şi urm.) remarcă un aspect « logic » şi unul « psihologic », distingînd diminutivarea « adevărată, proprie » de cea « figurată, psihologică »; Marcel Weber (*Contributions à l'étude du diminutif en français moderne*. Essai de systématisation. Thèse présentée à la Faculté des Lettres de l'Université de Zurich pour l'obtention du grade de docteur, Zurich, 1963, p. 44 şi urm.) şi Mario Wandruszka (*Sprachen Vergleichbar und Unvergleichbar*, München, 1969, p. 85—98) vorbesc de diminutivare cantitativă şi calitativă (la ,,diminution quantitative, qualitative et quanto-qualitative'', respectiv ,,Quantifizierend-Qualifizierende Suffixe''), de diminutive propriu-zise şi de « cvasidiminutive », Crişu Dascălu (*Diminutivele în poezia română*, în *Studii de limbă şi stil*, Timişoara, 1973, p. 41) de diminutive « obiective » şi diminutive afective etc.

scrisă distincţia menţionată nu este totdeauna operantă. În plus, acelaşi derivat poate fi într-un context numai diminutival propriu-zis, în altul numai afectiv. Din această cauză sufixele (şi derivatele pe care le formează) nu pot fi riguros împărţite în diminutivale propriu-zise şi afective.

2.1. După cum se ştie, diminutivarea este o caracteristică a numelui, în special a substantivului, dar ea se întîlneşte, în proporţii diferite, la toate părţile de vorbire, cu excepţia uneltelor gramaticale şi a articolului. Cercetarea de faţă are în vedere numai substantivul, ca partea de vorbire reprezentativă a clasei semantice menţionate. Întrucît valorile sufixelor la numele proprii se subsumează celor care apar la apelative, nu vor fi analizate separat [4], cu atît mai mult cu cît interpretările semantice ale acestor formaţii sînt adesea nesigure din cauza particularităţii semantice de individualizare, manifestate numai în context, şi din cauza necunoaşterii istoriei lor.

2.2. În analiza întreprinsă am detaşat valorile sufixelor numai din compararea derivatelor cu structură clară, existente în limba română, indiferent de provenienţa lor (moştenite din latină, împrumutate în diferite perioade ale istoriei limbii sau formate în limba română), cu bazele la care pot fi raportate ele, chiar dacă aceasta contrazice uneori istoria, şi fără a ţine seama de filiaţia sensurilor.

2.3. Studiul nostru are în vedere sufixele din limba contemporană care au ca valoare principală (sau cel puţin bine reprezentată în cadrul semanticii sufixului) valoarea diminutivală. În felul acesta au fost luate în consideraţie atît sufixele din fondul vechi al limbii (*-aş, -el*/*-ea, -ică*/*-ic, -ice*/*-ici, -ior*/*-ioară, -iţă*/*-iţ, -uc*/*-ucă, -ui*/*-uie, -uică, -uş*/*-uşă, -uţ*/*-uţă, -işcă, -uşcă*), cît şi sufixele din fondul nou, neologic (*-elă,-et*/*-etă, -i, -ilă*$_2$, *-(e, i)ol*/*-(e, i)olă, -ul*/*-ulă*), fie că au fost sau nu productive pe terenul limbii române. Nu au fost aduse în discuţie sufixele care în limba contemporană nu mai sînt simţite ca diminutive (*-aşcu*, folosit astăzi mai ales la numele de familie, *-ache*, care la numele proprii e considerat de unii vorbitori nediminutival, de alţii diminutival), cele la care valoarea diminutivală este accidentală, ele avînd alte (altă) valori principale, de obicei cu o filiaţie semantică diferită (*-ac*/*-acă, -ai*/*-aie, -an*/*-ană, -andru*/*-andră, -ău, -că, -eci, -ei, -ete, -eţ*/*-eaţă, -ilă*$_1$, *-iş*/*-işă, -oc*/*-oacă, -oci*/*-oace, -oi*/*-oaie, -otcă* ; *-in*/*-ină*$_2$), sufixele la care nu se detaşează o valoare semantică caracteristică, fiecare sufix fiind reprezentat prin puţine formaţii şi aproape fiecare formaţie cu alt sens : *-ag, -ec, -iche, -ig*/*-igă, -ug*/*-ugă* ; *-ot*/*-otă* ; *-eanc* (*tăureanc*), *-enci* (*dăscălenci*), *-inc(ă)* (*ţolincă*), *-oancă* (*mînzoancă*), *-oanţă* (*lăboanţă*).

Întrucît sufixele complexe formate în interiorul limbii române nu au valori în plus faţă de sufixele simple care le stau la bază, nu vor apărea decît sporadic în exemplificarea categoriilor semantice.

3. O analiză semantică detaliată a diminutivelor apare la Sextil Puşcariu, care clasifică sufixele diminutivale în : A. Micşorătoare, dezmierdătoare şi patronimice ; B. Diminutivele ca sufixe ale moţiunii ; C. Dimi-

[4] Pentru valorile sufixelor la numele proprii vezi Ştefan Paşca, *Nume de persoane şi nume de animale în Ţara Oltului*, Bucureşti, 1936, p. 106–109, 134–148, Al. Graur, *Nume de persoane*, Bucureşti, 1965, p. 57–67, Iorgu Iordan, *Formations diminutives dans la toponymie roumaine*, în *Proceedings of the Eighth International Congress of Onomastic Sciences*, Haga–Paris, 1966, p. 237–242.

nuţia adjectivelor şi a adverbelor ; D. Nume de plante şi de animale ; E. Alte însemnări ale diminutivelor (sensul de subaltern, nume de jocuri de copii, de boli, sensul intensiv) [5]. După cum se vede, analiza are la bază criterii parţial diferite (urmărindu-se, de exemplu, clasele de noţiuni pe care le formează derivatele).

4.1. Valoarea d i m i n u t i v a l ă p r o p r i u - z i s ă (non-afectivă) a sufixelor în discuţie include diferite nuanţe de sens, unele foarte bine sau bine reprezentate, altele mai slab reprezentate.

Derivatele cu sufixe diminutivale care se referă la d i m e n s i u n i l e obiectelor sînt mai ales substantive i n a n i m a t e; în această funcţie apar toate sufixele diminutivale din fondul vechi, mai bine reprezentate fiind *-ior* / *-ioară* (şi mai ales compusele lui, *-işor* / *-işoară*, *-uşor* / *-uşoară)*, *-ui* / *-uie*, *-uş* / *-uşă*, *-uţ* / *-uţă* şi aproape toate sufixele diminutivale din fondul nou al limbii, cu excepţia sufixului *-i*. Grupa substantivelor a n i m a t e este mai slab reprezentată, sufixul putînd indica, pe lîngă dimensiunile reduse, o fiinţă tînără (uneori « pui de ... ») : *băieţaş*, *bobocel*, *răţică*, *nevestică*, *dropior*, *mistrecior*, *fetiţă*, *oiţă*, *mieluc*, *nevăstucă*, *nevăstuie*, *măgăruş*, *purceluş*, *broscuţă*, *nevăstuţă*, *pisicuţă*, *răţuşcă* etc. Toate sufixele vechi se ataşează şi la substantive animate, mai frecvent apărînd *-el* / *-ea*, *-ică*, care se combină însă, poate chiar în mai mare măsură, cu substantive inanimate.

Uneori noţiunea de « tînăr » este asociată cu cea de « recent » : *argăţel* ,,argat tînăr angajat de curînd'' [6], *doctoraş* ,,doctor tînăr, începător''.

Unele sufixe diminutivale ataşate la substantive nu se referă la dimensiunile obiectelor, ci la c a l i t a t e a, la i m p o r t a n ţ a lor:

— cu substantive nume de fiinţă sufixele indică rangul inferior dintr-o ierarhie, subordonat celui redat prin substantivul bază (*-aş*, *-el*, *-işor*, *-et*, cel mai folosit fiind *-el*) : *boier(i)naş* ,,boier de rang mai mic'', *armăşel*, *clericel*, ,,cleric în devenire, student în teologie'', *logofeţel*, *bănişor*, *cuscrişor* ,,cuscrul mic (= tatăl miresei)'', *baronet;*

— cu substantive inanimate nume de materiale textile sufixul formează substantive nume de materiale mai subţiri decît cele redate prin bază, de obicei şi de calitate inferioară (*-el*, *-ică*, *-ior*, *-ucă*, *-uliţă*, *-uţă*, *-et*) : *atlăjel* ,,atlaz inferior'', *bumbăcel* ,,bumbac subţire şi bine răsucit'', *aţică*, *lînică*, *mătăsică*, *pînzică*, *postăvior*, *aţucă*, *mătăsucă*, *stofuliţă*, *mătăsuţă*, *pînzuţă*, *diftinet*, *nanghinet*, *satinet;*

— în terminologia medicală *-etă*, ataşat la substantive nume de boli, indică o stare maladivă mai uşoară decît cea redată prin bază : *scarlatinetă*, *tifoidetă*.

De categoriile menţionate se leagă :

— substantivele (în *-(l)etă*) animate sau inanimate la care sufixul indică degradarea, diminuarea c a l i t ă ţ i i p o z i t i v e redate prin bază : *divetă*, *operetă*, *starletă* ;

[5] Cf. Sextil Puşcariu, *Die rumänischen Diminutivsuffixe*. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der philosophischen Fakultät der Universität Leipzig. Leipzig, 1899, p. 5—24 ; unele probleme le-a reluat în cîteva studii de mai mică întindere : *Diminuţia în limba românească*, în ,,Noua revistă română pentru politică, literatură, ştiinţă şi artă'', Bucureşti (1900) I, nr. 8, p. 372 — 377, *Au sujet des diminutifs roumains*, în *Études de linguistique roumaine*, Cluj — Bucureşti, 1937, p. 305—306.

[6] Cf. Sextil Puşcariu, *art. cit.* din *Études ...*, p. 305.

— substantivele (în *-ică*, *-ulice*, *-uş*, *-uţ*, *-işcă*, *-uşcă*) la care sufixul indică diminuarea, atenuarea calităţii negative exprimate prin baza substantivală (sau adjectivală folosită substantivat) : *mutulică*, *curvulice*, *sămsăruş*, *tîlhăruş*, *bleguţ*, *prostuţ*, *putorişcă*, *hăituşcă* „fată şireată şi frumoasă" cf. *haită* (cf. şi formaţii cu sufixe accidental diminutivale : *prostolete*, *prostovan*, *tontolete*) ;

— substantivele (în *-el*, *-uţ*) care exprimă aproximarea, diminuarea stării redate prin substantivul bază : *răcorel*, *friguţ*.

4.2. Valoarea diminutivală afectivă. Cu nuanţă dezmierdătoare apar toate sufixele diminutivale din fondul vechi al limbii (menţionate la p. 256), iar dintre cele noi *-i* şi *-etă*, toate sufixele, cu excepţia lui *-i*, putînd indica în acelaşi timp şi diminutivarea propriu-zisă. După informaţiile de care dispunem, dintre sufixe *-i* este folosit numai afectiv, iar *-uc*/*-ucă* apare mai frecvent afectiv decît non-afectiv ; la polul opus se situează *-uş*/*-uşă*, *-etă*, folosite rar afectiv.

Cu nuanţă afectivă sufixele diminutivale se combină mai ales cu substantive caracterizate prin mărcile « animat » şi « personal » folosite de obicei ca termeni de adresare (*bărbăţel*, *mămică*, *frăţior*, *surioară*, *finişoară*, *bădiţă*, *nepotuc(ă)*, *soţuc(ă)*, *neicuţă*, *mami*, *tati*, *babetă* etc.).

Uneori apare o gradaţie a termenilor afectiv-dezmierdători [7] prin reluarea substantivului sub forma derivată sau prin folosirea a două derivate cu sufixe diminutivale diferite de la aceeaşi bază : *bade*, *bădiţă* ; *bădiţă*, *băditel* ; *bădiţă*, *bădişor* ; *maică*, *măiculioară* ; *mamă*, *mămuleană* ; *codrule*, *codruţule* (ultimul este nume de obiect inanimat personificat).

Sufixele diminutivale afectiv-dezmierdătoare se folosesc şi cu substantive inanimate, mai ales ca nume ale unor obiecte de uz casnic destinate în special hranei (folosite de obicei în vorbirea adulţilor cu copiii): *ficăţel*, *cărnică*, *fripturică*, *gustărică*, *lăptic(ă)*, *smîntînică*, *cartofior*, *măduvioară*, *păstrămioară*, *borşişor*, *ceişor*, *şunculiţă* etc. şi mai rar ca abstracte : *fomică*.

În afară de admiraţie, afecţiune, compasiune, în folosirea unui diminutiv poate interveni uneori sentimentul modestiei ; de exemplu, cînd un cercetător îşi numeşte contribuţia proprie *lucrărică* sau *opuscul* nu înseamnă neapărat că aceasta este de dimensiuni reduse sau că o consideră fără importanţă, ci poate fi vorba de o atitudine rezervată faţă de un lucru care îi aparţine [8].

Cu nuanţă peiorativ — ironică sufixele se folosesc mai rar şi numai în anumite contexte (acelaşi cuvînt putînd avea, în alt context, nuanţă diminutivală propriu-zisă), cu referire atît la nume de fiinţe, cît şi la nume de lucruri. Sufixele diminutivale folosite cu această nuanţă sînt *-aş*, *-el* / *-ea*, *-ică*, *-ioară*, *-işor*, *-uşoară*, *-iţă*, *-ucă*, *-uş*, *-uşcă*, *-uţ*/*-uţă*, *-olă*, *-oletă* (mai frecvent folosite fiind *-aş*, *-el*, *-uţ*/*-uţă*), iar dintre cele nespecific diminutivale, *-ete*, *-otei*, *-ulie*: *actoraş* „actor de mîna a doua", *autoraş* „autor de mică importanţă", *funcţionăraş*, *articolaş*, *simbolaş*, *volumaş* („articol, respectiv simbol, volum mic, fără valoare"), *avocăţel*, *doctorel*, *poeţel*, *poezea*, *broşurică*, *nuvelică*, *tovărăşică*, *comedioară*, *poezioară*, *domnişor*,

[7] *Ibidem*, p. 313.

[8] Vezi, în acest sens, Bengt Hasselrot, *Études sur la formation diminutive dans les langues romanes*, Uppsala—Wiesbaden, 1957, p. 173, care exemplifică categoria « diminutiv al modestiei » prin *opuscule* (*comique*), titlu cu care Beaumarchais şi-a etichetat una din cele mai lungi piese ale teatrului modern, *Mariage de Figaro*.

rolişor, slujbuşoară, profesoriţă, tîmplăruş „tîmplar tînăr, nepregătit", *coleguţ, revistuţă, biruşcă, libertuşcă, gloriolă* „glorie deşartă", *dramoletă, dăscălete, mocănete, grecotei, cărţulie* „carte slabă, fără valoare" [9].

În limba română numărul formaţiilor diminutivale cu nuanţă peiorativ-ironică este mic [10] în comparaţie cu alte limbi romanice, fapt explicat de Bengt Hasselrot prin sensul predominant afectiv-dezmierdător al sufixelor diminutivale, sens care le face mai puţin apte de a exprima nuanţe depreciative (pentru a marca aceste nuanţe se folosesc de obicei sufixele augmentative) [11]. Frecvenţa derivatelor diminutivale cu nuanţă peiorativă nu trebuie apreciată însă numai după atestări, deoarece ele iau naştere spontan, în funcţie de nevoile de exprimare ale vorbitorilor.

Nuanţa peiorativă a diminutivelor din limba română a fost explicată de S. Puşcariu [12] ca o influenţă cărturărească a limbilor romanice occidentale. Considerăm că explicaţia trebuie căutată în interiorul fiecărei limbi, în diminutivarea însăşi : prin d i m i n u a r e a dimensiunilor sau a importanţei lor, unele obiecte pot suferi o degradare, ajungîndu-se la acelaşi efect la care se ajunge la augmentative prin e x a g e r a r e a dimensiunilor sau a valorii unui obiect [13] (vezi şi p. 261).

Fiind un fapt interpretativ de limbă vorbită, e greu de găsit exemple în texte care să demonstreze vechimea uzului peiorativ al sufixelor diminutivale. Următorul exemplu din limba veche pare să confirme ideea că nuanţa peiorativă s-a dezvoltat în interiorul limbii române şi să infirme atît explicaţia prin influenţa occidentală, formulată de S. Puşcariu, cît şi ipoteza că este un fapt recent, cum presupune Zorela Creţa : *O samă de boieri dintru carii unii ştiia şi de venirea catanelor care au luat pe Nicolae vodă, aceia trecînd la Ardeal şi întrîndu-le în capete fumuri şi gînduri deşarte, fiind capete Radul Golescu, Gligorie Băleanul, Şerban Bojoreanul, au tras şi pe alţi boiari în partea lor şi s-au făcut o* ***cetişoară*** *şi au început a să sfătui sfaturi vreadnice de rîs.* Radul Popescu Vornicul, *Istoriile Ţării Româneşti* (Introducere şi ediţie critică de Const. Grecescu, Bucureşti, 1963, p. 238).

4.3. Din faptul că formaţiile diminutivale non-afective pot fi folosite adeseori şi afectiv-dezmierdător şi că există destul de multe formaţii folosite numai cu această nuanţă putem considera că diminutivele mai bine reprezentate sînt cele afectiv-dezmierdătoare [14].

Diminutivarea caracterizează numele de obiecte concrete, animate sau inanimate, substantivele cu marca semantică « abstract » apărînd rar diminutivate. Sufixele diminutivale se combină de obicei cu baze cu conţi-

[9] Zorela Creţa (*Sufixele peiorative*, în SMFC IV, p. 177—194) include la peiorative şi derivatele care denumesc unele produse comerciale „ieftine" (p. 183), ca *atlăjel, aţică, mătăsică, stofuliţă, postăvior*, considerate de noi ca o subcategorie a diminutivelor propriu-zise, deoarece nu intervine în nici un fel nota subiectivă, afectivitatea vorbitorului.

[10] Cf. Iorgu Iordan, *Stilistica* ..., p. 182 şi urm.

[11] *Études* ..., 1957, p. 222.

[12] *Art. cit.* din *Études* ..., p. 306.

[13] Cf. Alexander Belić, *Zur Entwicklungsgeschichte der slavischen Deminutiv - und Amplificativsuffixe*, în *Archiv für slavische Philologie* XXIII (1901), p. 141, Zorela Creţa, *art. cit.*, p. 182.

[14] Din acest punct de vedere limba română se aseamănă cu spaniola. Frecvenţa acestor diminutive în limba spaniolă l-a determinat pe Amado Alonso (*Noción, emoción y fantasía en los diminutivos*, în *Estudios lingüísticos*. Temas españoles. Madrid, 1954, p. 195 şi urm.) să definească sufixele diminutivale ca „semne ale unui afect".

nut pozitiv şi au ele însele conţinut pozitiv. Cazurile de ataşare a sufixelor diminutivale la baze negative sînt rare, rolul sufixului fiind atenuarea caracterului negativ al bazei (cf. exemple ca *putorişcă*, *sămsăruş*).

5. Cele mai multe sufixe diminutivale, combinate cu baze substantivale sau cu altă valoare morfologică (adjectivală, verbală), formează şi derivate substantivale care se încadrează în alte clase semantice. Aspectele asocierii valorilor non-diminutivale ale fiecărui sufix sînt variate şi uneori controversate în ce priveşte raportul lor cu valoarea diminutivală. În unele cazuri, existenţa unor asemenea valori se explică în interiorul limbii române prin evoluţie semantică, în altele prin originea sufixelor; există însă şi situaţii în care, din cauza informaţiilor insuficiente de care dispunem, nu am găsit explicaţii satisfăcătoare.

5.1. În combinaţie cu baze substantivale sufixele diminutivale formează derivate nume de obiecte, indicînd :

5.1.1. Asemănarea cu obiectul denumit de substantivul-bază în ce priveşte una dintre trăsăturile lui caracteristice, cel mai adesea

— f o r m a (frecvent, toate sufixele diminutivale) : *mărăraş* „plantă acvatică asemănătoare cu mărarul", *merele*, *strugurele* (pl.) „fructele coacăzului (asemănătoare cu merele, strugurii)", *răsurea* „model de cusătură în formă de răsură", *tutunel* „plantă cu florile asemănătoare cu ale tutunului", *alunică* „semn pe obraz sau pe corp ca o alună", *lăcrămioare*, *săbioară* „plantă sau peşte de forma unei săbii", *corniţă* „varietate de struguri cu boabele asemănătoare cu cele ale coarnei sălbatice", *cupucă* „plantă cu flori ca nişte cupe", *arcuş*, *cîrliguţ* „aluat în formă de cîrlig", *palmetă* „ornament în forma frunzei de palmier", *nuculă* „fruct de forma unei nuci", *venulă* „nervură" etc.

Mai rar, asemănarea se referă la alte trăsături :

— c u l o a r e a : *arginţică* „plantă cu flori verzi lucitoare ca argintul", *steliţă* „plantă cu flori albastre ca stelele", *scînteioară* „plantă cu flori de culoare roşu-aprins ca nişte scîntei" etc. ;

— m i r o s u l : *căpşunică* „specie de vie indigenă cu miros de căpşună", *cimbrişor* „plantă cu miros de cimbru", *lămîioară* „arbust mic cu flori aromate ca lămîia", *tămîioară*, *tămîiţă* „plantă cu miros puternic de tămîie" etc. ;

— g u s t u l : *miericică* „nume de substanţă (magiun, seva copacilor, mustăreaţă) dulce ca mierea", *zaharică* „plantă dulce ca zahărul", *pipăruş* „plantă cu gust asemănător cu al piperului" etc. ;

— alte trăsături fizice : *aburel* „vînt uşor ca un abur", *plevuşcă* „peştişor de baltă mărunt ca o pleavă" etc. ;

— c o m p o r t a m e n t u l , a t i t u d i n e a : *burghiaş* „insectă care străpunge prunele şi îşi depune ouăle în ele", *fînăraş* „licurici (= insectă care luminează ca fînarul)", *hingherel* „pasăre din familia şoimului (care se poartă ca un hingher)", *împărăţel* „pasăre mică şi îndrăzneaţă (denumită şi împăratul păsărilor)", *scripcăraş* „greier de cîmp care cîntă" etc.

De obicei, asemănarea, comparaţia vizează o trăsătură favorabilă a obiectului, dar uneori poate fi şi nefavorabilă (cf. exemple ca *hingherel*, *apişcă* „lapte acru subţire, rău făcut", *guşterel* „epitet dat unui purcel slab, jigărit ca un guşter", *cloţuşă* „femeie clevetitoare ca o cloţă").

5.1.2. O specie a bazei, fără deosebiri cantitative (majoritatea sufixelor diminutivale): *pătrunjelaș* „pătrunjel de cîmp", *perel* „păr sălbatic", *sălățea* „untișor", *păpărică* „un fel de papară făcută din făină de porumb cu smîntînă și coaptă la cuptor", *căprioară*, *aișor* „ai sălbatic", *inușor* „specie de in", *bărbătuș* „animal de sex masculin", *femeiușcă*, *muieruș(c)ă* „animal de sex feminin", *tătuș* „strămoș", *acuț* „ac cu gămălie", *feriguță* „specie de ferigă", *barbeți* (pl.) „favoriți", *canțonetă*, *pianolă* „pian automat", *capsulă*, *valvulă* etc.

5.1.3. Moțiunea. Formează masculine de la feminine sau feminine de la masculine (*-el* / *-ea*, *-ică*, *-ior*, *-ișcă*, *-iță*, *-uliță*, *-uică*; numai la numele proprii: *-ușa*, *-ela*, *-eta*): *călugărea* „călugăriță" (*Călugăra* este păstrat numai ca nume topic și ca nume de oaie, cf. DA), *potrivnicea* „soție" cf. *potrivnic* „de o seamă, egal", *potîrnichel*, *rîndunel*, *turturel*, *berbecică*, *cizmășică*, *picolică*, *vătășică*, *bibilică* (cf. *bibiloi*), *vrăbior* „vrăbioi", *chelneriță*, *doctoriță*, *morăriță*, *bivoliță*, *cănăriță*, *păuniță*, *vulturiță*, *cadișcă* „soție sau fată de cadiu", *țuguică* „femeie proastă", *cuculiță*, *drăculiță*; *Gherușa*, *Antonela*, *Georgeta*, *Grigorieta*.

Cu excepția sufixului *-iță*, a cărui valoare moțională este bine reprezentată și adesea se împletește cu cea diminutivală, la alte sufixe diminutivale valoarea moțională este slab reprezentată, accidentală și apare numai la sufixele și în exemplele menționate (la sufixe diminutivale ca *-uc* / *-ucă*, *-ui* / *-uie*, *-uț* / *-uță*, *-ușcă* nu am înregistrat o asemenea valoare)[15]. De remarcat că, în cazurile în care apare, sufixul formează de obicei femininul de la masculin (*-ică*, *-ișcă*, *-iță*, *-uliță*, *-uică*; *-ușa*, *-ela*, *-eta*) și mult mai rar masculinul de la feminin (*-ior*) sau și femininul și masculinul (*-el* / *-ea*).

5.1.4. Valoarea augmentativă. Sufixele diminutivale sînt asociate în conștiința vorbitorilor de augmentative[16]; asocierea celor două categorii semantice are la bază factori comuni: existența unui element neutru, b a z a, și a altuia afectiv, s u f i x u l. Diminutivele și augmentativele alcătuiesc astfel, pentru vorbitori, un mijloc de scoatere în evidență a dimensiunilor, a importanței etc. unui obiect; dacă depășirea limitelor permise de obișnuința noastră întrece orice așteptare, reacția se manifestă printr-o atitudine de dispreț (sau numai de ironie) pentru obiectele devenite fie prea mici, neînsemnate, fie prea mari (de aici sensul peiorativ-ironic al diminutivelor și al augmentativelor). Factorul diferențiator se află în natura afectivității, predominantă în sens pozitiv la diminutive și în sens negativ la augmentative[17].

E de menționat faptul că nici unul dintre sufixele preponderent diminutivale nu are și valoare augmentativă propriu-zisă. Există însă formații cu sufixe diminutivale care ocazional, în vorbirea familiară, cu intenții ironice sau glumețe, capătă o nuanță intensivă, caracteristică augmentativelor, în contexte de tipul: *a plîns toată nopticica*, *vorbește toată ziulica*, *a tras un somnișor*, *a tras un chefuleț*, *a încasat o bătăiușcă*,

[15] Vezi altă părere la S. Pușcariu (*art. cit.* din „Noua revistă ...", p. 374): aproape fiecare sufix diminutival ... este și un sufix al moțiunii".

[16] Pentru raporturile dintre diminutive și augmentative vezi Florica Dimitrescu, *Note asupra relațiilor dintre diminutive și augmentative în limba română*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, 1958, p. 241–252.

[17] Cf. Weber, *lucr. cit.*, p. 16.

e un geruleț! etc.; ca mărci caracteristice apar anumiţi determinanţi cantitativi şi/sau intonaţie specifică [18]. Spre deosebire de sufixele diminutivale, majoritatea sufixelor cu valoare diminutivală accidentală au şi valoare augmentativă : *-ac, -ag, -an, -andru, -oci / -oace, -oi / -oaie, -ug, -otean*. În unele cazuri, derivatele formate cu asemenea sufixe sînt interpretate, în împrejurări diferite sau de către vorbitori diferiţi, cînd diminutive, cînd augmentative : *băltoacă* este considerat diminutiv de G. Pascu [19] (diminutiv peiorativ în DA, s. v.) şi augmentativ peiorativ de S. Puşcariu [20]; *căsoaie* diminutiv de Florica Dimitrescu (*art. cit.*, p. 244), augmentativ de G. Pascu (*lucr. cit.*, p., 114) ; *făgan* diminutiv de Florica Dimitrescu *(lucr. cit.*, p. 242) şi de Marieta Pietreanu [21], augmentativ de G. Pascu (*lucr. cit.*, p. 291) ; *mînzoc* diminutiv de S. Puşcariu *(loc. cit.)* şi de G. Pascu (*art. cit.*, p. 212), augmentativ de CADE, DA etc. Un exemplu elocvent în acest sens îl constituie sufixul *-andru*, considerat cînd diminutival, cînd augmentativ chiar de către acelaşi cercetător [22].

Într-o situaţie similară se găseşte sufixul *-ache*, considerat diminutival de Sextil Puşcariu [23], augmentativ de Martin Hiecke [24], diminutival cu menţiunea că „numele în *-ache* ... fac mai degrabă impresia că sînt augmentative" de Iorgu Iordan [25].

5.1.5. Apartenenţa la bază:

— apartenenţa în spaţiu : *mestecănaş* „cocoş de munte care trăieşte printre mesteceni", *bănăţele* „specie de cartofi adusă din Banat", *tecucele* „flori ... aduse de la Tecuci", *răchițel* „brotăcel care se aşază pe răchită", *brădioară* „pasăre care trăieşte în regiunile cu brazi", *dumbrăvioară* „pasăre care trăieşte prin dumbrăvi", *slătioara* „joc ţărănesc (probabil originar din Slatina)", *mlăştiniţă* „plantă care creşte prin mlaştini", *tarantelă* „dans originar din Tarant " etc. ;

— apartenenţa în timp : *cocorele* „flori primăvăratice care apar odată cu cocorii", *zorele* „plantă cu flori care se deschid în zori", *joimărică* „fiinţă mitologică legată de ziua de joimari", *moşior* „colăcel care se dă de pomană la moşi", *sîmbecioară* „colac care se dă de pomană în sîmbăta paştelui", *primăvăriță, primăvăruță* „ghiocel" etc. ;

— apartenenţa personală sau la un grup : *lăzărel, lăzărică* „datina obişnuită în sîmbăta floriilor numită şi sîmbăta lui Lazăr", *ungurelul, ungurica* „sîrbă, respectiv horă specific ungurească", *pasteurelă* „gen de bacterii ..." etc.

Mai rar, numele de obiecte exprimă:

[18] S. Puşcariu (*Diminutivsuffixe ...*, p. 106—107, şi *art. cit.* din *Études ...*, p. 312) le numeşte diminutive intensive, iar Iorgu Iordan (*lucr. cit.*, p. 184—185), diminutive cu nuanţă augmentativă.

[19] *Sufixele româneşti*, 1916, p. 212.

[20] *Diminutivsuffixe ...*, p. 52.

[21] *Sufixul -an*, în SMFC II, p. 94.

[22] Cf. Sextil Puşcariu, care în *Diminutivsuffixe ...*, p. 128, îl trecuse printre sufixele diminutivale, iar mai tîrziu revine asupra acestei interpretări, considerînd că *-andru* nu este nici diminutival, nici augmentativ şi că el imprimă derivatului doar o notă de simpatie (vezi DR I (1921—1922), p. 392) ; după Pascu (*lucr. cit.*, p. 17—18), *-andru* arată „o stare intermediară" ; Florica Dimitrescu (*lucr. cit.*, p. 243) îl consideră, pe bună dreptate, agumentativ, folosit uneori de către unii vorbitori, diminutival.

[23] *Diminutivsuffixe ...*, p. 138—140.

[24] *Die Neubildungen der Tiernamen*, în *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache* XII (1906), p. 150.

[25] *Stilistica ...*, p. 177.

5.1.6. Destinaţia (indicată prin bază): *săpunel* ,,plantă folosită drept săpun", *căzăniţă* ,,cuptor pentru fiert ţuica", *mănuşă*, *pieptuş* ,,pieptar", *tălpuşă*, *umăruş* ,,veşmînt pentru umeri", *găzuţ* / *găzuţă* ,,recipient în care se ţine gazul", *muzicuţă* ,,mic obiect muzical de suflat", *vintrişcă* ,,plantă folosită contra vintrei", *borciuşcă* ,,putină pentru borş", *capelă*, *ţigaret*.

5.1.7. Conţinutul sau materia: *arămioară* ,,bani mărunţi de aramă", *brădui* ,,baston scurt de brad", *lemnuş* ,,unealtă din lemn cu diferite întrebuinţări; chibrit", *meiuş* ,,mătură" (cf. *mei-tătăresc* ,,specie de mei întrebuinţată la confecţionarea măturilor") etc.

5.1.8. Posesia: *franjurică* ,,broboadă cu franjuri", *tulvurică* ,,calificativ dat unui copil care poartă tulvuri (= pantaloni)" *puioară* ,,haină ... făcută dintr-o stofă cu pui albi", *veniniţă* ,,vietate care are venin", *nărăvuş* ,,epitet dat unei persoane cu deprinderi rele" etc. [26].

5.2. În combinaţie cu baze de altă natură morfologică formează derivate nume de obiecte cu alte valori.

— Cu bază a d j e c t i v a l ă:

5.2.1. Purtătorul calităţii (de obicei nume de obiecte inanimate, mai rar, animate): *albăstrele*, *gălbenele*, *gălbenică* ,,nume de plante cu flori albastre, respectiv galbene", *flocoşele* ,,plantă ierboasă foarte lînoasă", *frecăţei*, *tăieţei*, *turnăţei* ,,aluat preparat în felul indicat prin baza participială: f r e c a t în palmă sau pe răzătoare, t ă i a t în şuviţe lungi şi subţiri, (aluat mai moale) t u r n a t direct în supă", *iuţel* ,,ardei iute", *sigurea* ,,casă de bani", *surdica* ,,epitet pentru o persoană surdă", *roşioară* ,,bujor; varietate de struguri; peşte mic cu aripioarele roşietice", *rariţă* ,,învelitoare de cap făcută din ceva rar", *scunduc* ,,varietate de cimbru", *albuş*, *gălbenuş*, *amăruş* ,,călin", *sprinţăruş* ,,limburuş", *creţuşcă* ,,plantă cu frunze creţe", *plătuşcă* ,,peşte mic, turtit lateral", *falset* ,,voce contrafăcută", *triplet* etc.

— Cu bază v e r b a l ă:

5.2.2. Nume de agent:

— cu referire la animate (cu sens activ): *cercetaş*, *mulgaş*, *pontaş*, *furişel* ,,viespe care pişcă pe furiş", *păcănel* ,,brotac care păcăne", *vînturel* ,,erou rătăcitor", *pitulică*, *pitulice*, *pituluş*, *piţiguş*, *tremurişcă* ,,fiinţă mică, care tremură"; *bosumflică*, *năslică*, *ramolică*, *şutulică* — porecle; (cu sens pasiv): *aplecăţel*, *aplecuş* ,,miel care este aplecat să sugă", *vedetă* ,,artist";

— cu referire la inanimate, nume de plante (cu sens activ): *vindecea*, *vindecuţă* ,,plantă cu proprietăţi tonice", *deşteptică* ,,plantă care prin mirosul ei te deşteaptă (alungă somnul şi leşinul)", *plutică* ,,plantă acvatică cu frunze care plutesc", *nebuniţă* ,,plantă otrăvitoare" etc.

5.2.3. Nume de instrument (rezultat din acţiune sau destinat să îndeplinească acţiunea redată prin bază): *acăţele* ,,cîrcei la viţa de vie", *aţîţele* ,,aşchii de aţîţat focul", *aprinjor* ,,chibrit", *coperioară* ,,capac",

[26] Facem o menţiune specială pentru sufixele în *-ş (-aş, -uş)*, care au şi alte valori (explicabile prin originea lor): persoana care exercită o ocupaţie momentană sau permanentă denumită după instrumentul cu care se realizează acţiunea (*fluieraş*, *lăutaş*, *tulnicaş*, *lăcătuş*, *muzicuş* etc.), numele celui care exercită o ocupaţie (*comediaş*, *slujbaş* etc.), locul unde se găseşte obiectul denumit de bază (*gheţuş*, *mizguş*, *năgăruş*, *zmeuruş* etc.), nume de obiect care indică colectivitatea (*păiuş*).

beliță „capcană", *țîșniță* „pușcă de apă", *astupuș* „dop, astupătoare", *frecuș*, *răzuș* „instrument de frecat sau de ras", *rîmuș* „rît", *scăldușă* „albie", *scăpăruș* „chibrit", *moșinoietă* „instrument de moșinoit", *rînetă* „instrument de rînit", *tornulă* „pîlnie" etc.

5.2.4. Nume de acțiune și rezultatul ei, adesea concretizată : *amăgiaș* „amăgire", *făgădaș* „făgăduială", *răsucica* „joc popular de doi cu figuri învîrtite", *tropoțica* „joc țărănesc la care se tropăie", *prăvăluc* „prăvăliș", *goniță* „goana vacilor (în perioada împerecherii)", *plesniță* „plesnitură de limbă", *aleguș* „alegere", *frecuș*, *urcuș*, *bălăciușcă* „băutură de calitate proastă", *gonetă* „viteză" etc.

5.2.5. Numele locului unde se îndeplinește acțiunea bazei : *îngropiță*, *tainiță*, *culcuș*, *lunecuș*, *pituluș*, *urcuș* etc.

5.3. Analiza întreprinsă a scos în evidență varietatea valorilor pe care le au sufixele diminutivale. Polisemantismul unui sufix poate fi concentrat în sensuri diferite ale aceluiași derivat sau poate fi întîlnit în derivate diferite.

După cum se poate observa, la derivatele non-diminutivale de la baze substantivale sufixul indică de obicei o r e l a ț i e între bază și derivat (relație care poate fi de asemănare, de apartenență etc.). În ce privește explicarea apariției valorilor non-diminutivale și a raportului lor cu valoarea diminutivală părerile diferă. Unii cercetători consideră că apartenența și asemănarea reprezintă valorile originare ale sufixelor diminutivale atît în latină, cît și în toate limbile indo-europene [27]. După alți cercetători, valori ca asemănarea, apartenența au la bază uzul metaforic al diminutivelor [28]; există și părerea că derivatele nume de instrumente formate cu sufixe diminutivale au la origine o valoare pur afectivă [29].

Fără a putea aduce argumente în favoarea uneia dintre ipotezele formulate, considerăm plauzibilă, pentru o perioadă istorică foarte veche, originea nediminutivală a sufixelor diminutivale, dar e posibilă și explicarea valorilor nediminutivale ale sufixelor diminutivale prin evoluție semantică de la cea diminutivală, evoluție care a putut avea loc fie în interiorul limbii române, fie în cadrul unei alte limbi, de la care limba română a moștenit, respectiv a împrumutat sufixul.

Derivatele non-diminutivale cu sufixe diminutivale din limba română sînt, în marea lor majoritate, nume de plante, de animale, de insecte, de pești, de jocuri de copii, de obiecte de îmbrăcăminte etc., care au o caracteristică comună : sînt de obicei nume de obiecte m i c i (o categorie aparte o formează numele de dansuri populare). Acest motiv, coroborat cu faptul că sufixele sînt diminutivale, a determinat, probabil, considerarea lor de către unii cercetători (de exemplu, de către Sextil Pușcariu) ca subcategorii ale diminutivelor, fără a se ține seama că, în astfel de cazuri, noțiunea de « mic » nu e pusă în evidență prin raportare la baza respectivă. Alți cerce-

[27] Cf. R. Hakamies, *Étude sur l'origine et l'évolution du diminutif latin*, Helsinki, 1951, p. 16 și urm., la Bruno Zucchelli, *Studi sulle formazioni latine in* **-lo-** *non diminutivi e sui loro rapporti con i diminutivi*, Università degli Studi di Parma, Istituto di lingua e letteratura latina, 1970, p. 73; P. Chantraine, *La formation des noms en grec ancien*, Paris, 1931, p. 64; *Istoria limbii române I. Limba latină*, București, 1965, p. 88.

[28] Cf. Zucchelli, *lucr. cit.*, p. 94. Și Marcel Weber (*lucr. cit.*, p. 93, 103, 105) găsește asemănări între metaforă și diminutive. Seidel—Slotty (*lucr. cit.*, p. 38), dimpotrivă, vede în metaforă un simplu raport de apartenență.

[29] Cf. Hanssen, *Latin Diminutives. A Semantic Study*, Bergen, 1952, p. 254.

tători le numesc « false diminutive » [30], pentru a marca lipsa de concordanță dintre formă și conținutul semantic în raport cu tema de la care sînt formate, sau « diminutive opozitive » [31].

Am evitat asemenea denumiri, care ni s-au părut improprii, și am considerat că sufixele diminutivale pot avea mai multe valori semantice. Delimitarea valorii diminutivale de alte valori înseamnă, implicit, recunoașterea polisemantismului sufixelor diminutivale și o descriere mai fidelă a realității lingvistice. La fel procedează Bruno Zucchelli, care distinge următoarele valori ale sufixelor diminutivale din latină și din limbile romanice, cu unele referiri și la limbi neromanice, în special slave : asemănarea, moțiunea, proveniența, descendența, posesorul, « contiguitatea materială » (obiecte de îmbrăcăminte sau de ornament de tipul fr. *corset*, *tallonette*, it. *colletto*, rom. *mănușă*), nume de instrument (fr. *soufflet*, it. *ventola*), nume de agent (venez. *camaroto* „mozo che serve in camera", *malvasioto* „venditore di malvasia", it. *bagnino*, *ciabattino* etc.), augmentative (sufixul *-one* e diminutiv în franceză, augmentativ în spaniolă și portugheză), abstracte verbale (it. *-ella* folosit în expresii ca *aver la magnarella*, *giocare a chiapparella*, fr. *-ette* în exemple ca *devinette* „ghicitoare", *amusette* etc.) [32].

Și Bengt Hasselrot, în ultimul său studiu publicat asupra diminutivelor din limba franceză (menționat la p. 255), distinge, pe de o parte, formațiile cu sufixe diminutivale cu valoare diminutivală, pe care le numește « diminutifs véritables synthétiques » [33] și pe care le are în vedere în studiul său, și pe de altă parte, formațiile cu sufixe diminutivale, pe care le elimină din discuție pentru că :

a) diminutive veritabile la origine:

— au devenit neanalizabile (cuvîntul-bază a fost eliminat) : *chouette*, *duvet*, *mouette*, *sommet* etc. ;

— legătura dintre bază și derivat a fost ruptă de evoluția fonetică sau de analogie : *burette*, *fluet*, *lurette* ;

— au avut o evoluție semantică autonomă, căpătînd sensuri speciale, adesea tehnice, uneori foarte îndepărtate de cuvîntul-bază : *ampoulette*, *chaussette*, *chevalet*, *fourchette*, *lunette*, *manchette*, *rosette* ;

[30] Vezi Dorina Bîrsan, *False diminutive*, în SMFC III, p. 89—98 ; autoarea distinge două tipuri: A. „Cuvinte care au aspect de diminutiv, fără a avea înțeles diminutival" (sînt incluse aici substantive eterogene din punct de vedere semantic ca cele discutate de noi sub **5.1.1.** Asemănarea ... și **5.1.2.** Specia ..., unele toponimice care indică relația, dar și unele dintre cele încadrate de noi la diminutivele propriu-zise — rangul inferior, nume de materiale textile — sau sub **5.2.2.** Nume de agent) ; B. „Cuvinte care sînt diminutive ca sens, fără a avea acest aspect" (sub care se discută derivatele cu sufixe augmentative cu sens diminutival — tipul *făgan* —, cele cu sufixe diminutivale cu sens intensiv — tipul *ziulica* —, cuvintele moștenite diminutivale în latină care au devenit neanalizabile în română — tipul *cățel*, *cercel*, *fecior* — etc.). Termenul de « false diminutive » e folosit și de Eugenia Contraș în lucrarea *Sufixul -uț(ă)*, publicată în SMFC IV, p. 155 și urm.

[31] Cf. Crișu Dascălu, *lucr. cit.*, p. 53—54 : diminutivelor « opozitive », „în care primitivul și derivatul denumesc realități ontologic distincte : *om—omușor*, *lingură—lingurică*", autorul le opune diminutivele cu « sens obiectiv » prin care „se stabilește un raport cantitativ între primitiv și derivat".

[32] Cf. Bruno Zucchelli, *lucr. cit.*, p. 71—122.

[33] P. 9—13. Alături de « diminutivele veritabile » distinge « cvasidiminutivele », la care „e evidentă legătura semantică, dar nu se distinge baza" : *prestolet* cf. *prêtre*, *couette* „petite queue".

b) sînt denominative sau deverbative care n-au fost niciodată diminutive veritabile (reprezintă clasa cea mai numeroasă): *salopette*, *jouet*, *sonette*, *bougeotte* etc.

Termenul « false diminutive » ni se pare nepotrivit pentru că include categorii neomogene din punct de vedere semantic şi pentru că poate avea implicaţii asupra altor categorii semantice ale derivării, complicînd inutil terminologia.

a) Pentru a fi consecvenţi, ar trebui incluse la « false diminutive » şi alte derivate substantivale care pot indica, aşa cum s-a văzut, nume de obiecte mici, cum ar fi derivatele cu valoare moţională sau mai ales de purtător al calităţii (care apare aproape la toate sufixele diminutivale), cele care exprimă numele de instrument sau de acţiune (uneori concretizată) etc.

b) Folosirea acestui termen la diminutive impune uzul lui în cazul tuturor sufixelor polisemantice, pentru denumirea valorilor secundare ale unui sufix în raport cu valoarea principală [34].

c) Derivatele care indică asemănarea cu baza, specia bazei, apartenenţa etc. denumesc uneori obiecte m a i m a r i decît cele redate prin bază sau denumirea nu se referă la dimensiunile obiectului, ci la alte trăsături ca mirosul, gustul, aspectul psihic sau moral etc. : *căpiţic* „grămadă de 50—60 de mănuşi de cînepă puse în cerc", cf. *căpiţă* „grămadă de fîn"; *cătrăniţă* „troaca în care se ţine catranul"; *căzăniţă* (vezi p. 263); *ciubică* „şapcă", cf. *ciubă* „căciulă"; *hingherel* (vezi p. 260); *limbuş* „ridicătură de pămînt în lungul sau de-a curmezişul unei văi sau ieşită din coasta unui deal"; *lumînărică* „nuia groasă care atîrnă de vîrful cumpenei de la fîntînă de care se prinde ciutura"; *lutişor* „argilă colorată"; *pămînţel* „humă folosită la văruit ca praf colorat"; *pieptănuş* „pieptene lat cu care se scarmănă lîna sau cînepa"; *pipăruş* „ardei cu gust iute ca al piperului"; *prăguş* „ridicătură de teren care formează un fel de treaptă, terasă mică, cascadă" etc. [35].

d) Valori ca asemănarea, specia, posesia, apartenenţa se întîlnesc şi la sufixe non-diminutivale, de exemplu la cele augmentative, derivatele de acest fel fiind uneori nume de obiecte sau de fiinţe m i c i : *bîţan* „ţînţar mic care bîţîie din picioare", *peritan* „un fel de covoraş pentru perete", *şerpan* „peşte asemănător cu şarpele", *ţocoian* „miel care ţocoie (= suge cu zgomot)", *codroi* „plantă ierboasă care creşte în codru", *borţoi* „soi de peşte mic cu burta mare" etc.

e) Uneori aceeaşi noţiune poate fi exprimată prin derivate formate cu sufixe a căror valoare semantică principală este diferită : un fel de pasăre care se caţără pe copaci este numită, în unele regiuni, *scorţărel*, în altele *cojoaică*; o substanţă otrăvitoare este numită *şoricică* şi *şoricioaică*, prepeleacul în care se atîrnă vasele la ţară este numit *sărcior* şi *sărciner*; vita fătată într-o anumită zi a săptămînii este denumită adesea prin sub-

[34] De exemplu, sufixele augmentative vor fi « false augmentative » în cazul în care denumesc obiecte nu mai mari decît baza (termenul a fost folosit deja de Marieta Pietreanu în *art. cit.*, p. 94).

[35] Şi în latină, de unde am moştenit un număr relativ mare de sufixe diminutivale, unele derivate cu sufixe diminutivale indică obiecte de dimensiuni mai mari sau egale cu cele redate prin substantivul bază (*musculus* : *mus*, *feniculum* : *fenum*), cf. Hakamies, *loc. cit.* Zucchelli, *lucr. cit.*, p. 73.

stantivul care indică ziua respectivă la care se adaugă, uneori de către același vorbitor, fie un sufix diminutival, fie unul nediminutival : *Lunica*, *Lunăica—Lunaia*, *Mărțica—Mărțaia*, *Marțolea*, *Vinerica—Vinereana* etc. ; oaia de culoare coarbă este numită *Corbița* sau *Corbana*, *Corboaia* etc.

Credem că aspectele menționate pot duce la concluzia că majoritatea sufixelor diminutivale formează și derivate substantivale care se încadrează în alte clase semantice. Valorile non-diminutivale ale acestor sufixe sînt variate și, de obicei, nespecifice, valori ca asemănarea cu obiectul denumit de bază, specia bazei, apartenența la bază, posesia, moțională, purtătorul calității, nume de agent, nume de instrument, nume de acțiune și rezultatul ei etc. întîlnindu-se și la sufixe nediminutivale, de exemplu la sufixele augmentative sau chiar la sufixe din clase semantice care nu au trăsături comune cu cele diminutivale. Ceea ce este specific diminutivelor este faptul că, la fiecare sufix, valorii diminutivale i se asociază cam aceleași valori non-diminutivale.

Les valeurs des suffixes diminutifs dérivant des noms

(Résumé)

L'auteur étudie les valeurs sémantiques d'une classe de suffixes dérivant des noms dans la langue roumaine contemporaine, à savoir les suffixes appelés, selon leur valeur principale, suffixes diminutifs. A cette fin ont été examinés également les suffixes (hérités ou empruntés) appartenant au fond ancien de la langue, ainsi que les suffixes empruntés pendant les périodes moderne et contemporaine, productifs ou non dans la langue roumaine.

L'auteur distingue la valeur diminutive et les valeurs non diminutives des suffixes dits diminutifs. En ce qui concerne la valeur diminutive, on sépare les diminutifs proprement-dits (où le suffixe attaché à une base substantivale lui ajoute la signification « petit ») des diminutifs affectifs (où le suffixe indique l'attitude affective du sujet parlant) et, à partir de cette distinction, on met en évidence les diverses sous-catégories de diminutifs. On constate que la dérivation par suffixes diminutifs convient aux noms d'objets caractérisés par le trait sémantique « concret », les inanimés engendrant notamment des diminutifs proprement-dits tandis que les animés — des diminutifs affectifs. Aussi on remarque que les suffixes diminutifs s'attachent habituellement à des bases dont le contenu sémantique est positif, tout comme leur propre contenu sémantique. Les mots caractérisés par le trait sémantique « abstrait » dérivés par suffixes diminutifs ainsi que les diminutifs formés à partir d'une base négative sont rares.

La plupart des suffixes diminutifs dérivent également des noms appartenant à d'autres classes sémantiques que celle des diminutifs. Les aspects de l'association des valeurs non diminutives de ces suffixes sont variés et généralement non spécifiques.

Februarie 1975

Institutul de lingvistică
București, Spiru Haret 12

stantival care indică zona respectivă la care se adaugă, uneori de către originii vorbitor, de un sufix diminutival, fie unui sentimentalului : casacea, Ladare — Ladița, Mărțea — Mărțișor, Mugurel, Fuștel — Fusceanu etc. ; nume de calcare constă este numită (Corbița sau Florescu, Corbeanu etc.

Credem că aspectele menționate pot duce la concluzia că majoritatea sufixelor diminutivale formează și derivate substantivale care se încadrează în alte clase semantice. Valorile non-diminutivale ale acestor sufixe sînt variate și, de obicei, nespecifice, valori cu asemănarea cu sensul derivat de bază, specia bazei, apartenența la bază, posesia, naționalitate, pur și simplu categorii, nume de agent, nume de instrumente, nume de acțiune și rezultatul etc. Întîlnim-se și la sufixe neterminativale, de exemplu la sufixele augmentative sau chiar la sufixe din clase semantice care nu se încadrează cu cele diminutivale. Ceea ce este specific sufixelor diminutivale este faptul că, în afară de valori diminutivale, se asociază cu anumite valori non-diminutivale.

Les valeurs des suffixes diminutifs dérivant des noms

(*Résumé*)

L'auteur étudie les valeurs sémantiques d'une classe de suffixes dérivant des noms dans la langue roumaine contemporaine, à savoir les suffixes appelés, selon leur valeur principale, suffixes diminutifs. A cette fin ont été examinés également les suffixes (devenus non productifs) appartenant au fond ancien de la langue, ainsi que les suffixes empruntés pendant les périodes moderne et contemporaine, productifs ou non dans la langue roumaine.

L'auteur distingue la valeur diminutive et les valeurs non diminutives des suffixes dits diminutifs. En ce qui concerne la valeur diminutive, on sépare les diminutifs proprement dits où le suffixe attaché à une base substantivale y ajoute la signification « petit » des diminutifs affectifs où le suffixe indique l'attitude affective du sujet parlant et, à partir de cette distinction, on analyse les divers sous-catégories de diminutifs. On constate que la dérivation par suffixes diminutifs convient aux noms d'objets caractérisés par le trait sémantique « concret », ce qui explique notamment des diminutifs proprement dits à partir de ces noms — des diminutifs affectifs. Aussi on remarque que les suffixes diminutifs s'attachent habituellement à des bases dont le contenu sémantique est positif, tout comme leur propre contenu sémantique. Les mots caractérisés par le trait sémantique « abstrait » dérivés par suffixes diminutifs ainsi que les diminutifs formés à partir d'une base négative sont rares.

La plupart des suffixes diminutifs dérivent également des noms appartenant à d'autres classes sémantiques que celle des diminutifs. Les aspects de l'association des valeurs non diminutives de ces suffixes sont variés et généralement non spécifiques.

Februarie 1975

Institutul de lingvistică
București, Spiru Haret 12

I. ROBCIUC

ELEMENTE LEXICALE DE ORIGINE ROMÂNĂ COMUNE UCRAINENEI, POLONEI ȘI SLOVACEI*

Cele mai vechi și mai numeroase împrumuturi românești în limbile învecinate (și mai depărtate) se referă la termenii legați de creșterea vitelor și, mai ales, la păstorit. Autorul și-a propus să completeze și să comenteze datele cunoscute în această problemă, oprindu-se la limbile ucraineană, polonă și slovacă.

Terminologia păstorească la slavii carpatici este, în partea ei mai întinsă și mai importantă, de origine românească. „Colonizarea valahă" în Carpații nordici, începută în secolele al XI-lea—al XII-lea (Drăganu, p. 326 — 415; Dzendzelivśkyj, p. 112)[1], a dus la crearea și asigurarea omogenității civilizației materiale păstorești în întreg spațiul carpatic, lucru recunoscut de majoritatea lingviștilor care se ocupă de această problemă. În lucrarea lui D. Crânjală, *Rumunské vlivy v Karpatech ze zvláštním zřetelem k Moravskému Valašsku*, și în studiul *L'influence roumaine sur le lexique des langues slaves* (în „Romanoslavica" XVI (1968), p. 59—115), întreprins de Silvia Niță-Armaș și alții (*L'influence*), sînt înregistrate aproximativ 40 de cuvinte românești comune ucrainenei, polonei și slovacei. Cităm dintre acestea : ucr. *áfyna* (și : *jáfyna*, *jáfyra*, *hafýna*), pol. *afyna* (și : *jafina*, *afyra*, *jafera*), slov. *hafira* (și : *hafura*, *jafura*) < rom. ***áfină***, dial. ***áfiră***, (*L'influence*, p. 72); ucr. *ál'bija* (și : *válbija*, *hál'bija*, *lájbija*), pol. *halbija* (și : *valbija*), slov. *halbija* < rom. ***álbie*** (*L'influence*, p. 72) ; ucr. *bač(a)*, pol. *bac(z)a*, slov. *bača* < rom. ***baci*** (*L'influence*, p. 73) ; ucr. *brýn(d)za*, pol., slov. *bryndza* < rom. ***brînză***, dial. ***brindză*** (Crânjală, p. 221 ; *L'influence*, p. 76—77) ; ucr., pol., slov. *cap* < rom. ***țap*** (Crânjală, p. 232 ; *L'influence*, p. 97—98) ; ucr. *cárok* (și : *ocárok*, *cark*), pol. *carek* (și : *corek*), slov. *carok* < rom. ***țarc*** (Crânjală, p. 233 ; *L'influence*, p. 98) ; ucr. *dzer* (și : *džer*, *zer*, *dzéra*), pol. *dzer* (și : *żera*), slov. *dzer* < rom. ***zer***, dial. ***dzer***, ***dzăr***, ***zără*** (Crânjală, p. 250 ; *L'influence*, p. 100) ; ucr. *frembija* (și : *frin'dija*), pol. *frąbija* (și : *frombija*), slov. *frumbija* < rom. dial. ***frîmbíe*** (Crânjală, p. 266 ; *L'influence*, p. 85) ; ucr. *flojéra* (și : *flojára*, *flujára*, *fujára*), pol. *fujara* (și : *fujera*), slov. *fujara* < rom. dial. ***floieră***, ***flúiéră*** (Crânjală, p. 269 ; *L'influence*, p. 85) ; ucr. *g'eléta* (și : *giléta*, *heléta*), pol. *galeta* (și : *gieleta*), slov. *geléta* < rom. ***găleátă*** (Crânjală, p. 275—276 ; *L'influence*, p. 86) ; ucr. *kl'ag* (și : *kl'ah*, *gl'ag*, *gl'eg*), pol. *klag* (și : *klok*, *gleg*), slov. *kl'ag* < v. rom.* ***cl'ag*** (Crânjală, p. 281 ; *L'influence*, p. 79—80) ; ucr. *kolýba* (și : *kolêba*, *koléba*), pol. *koliba* (și : *koléba*), slov. *koliba* < rom. ***colibă*** (Crânjală, p. 314 ; *L'influence*, p. 82) și altele.

Plecînd de la ideea că studiul elementelor românești din limbile vecine nu este încă epuizat, am stabilit originea românească a o serie de

* Articolul de față a constituit obiectul comunicării prezentate la cel de-al VII-lea Congres internațional al slaviștilor, Varșovia, 21—27 august 1973.

[1] Vezi la sfîrșit lista abrevierilor.

termeni păstorești din ucraineană, polonă sau slovacă, sporind astfel numărul elementelor comune în aceste limbi. Pentru unii dintre termenii analizați originea românească era cunoscută, dar numai pentru o limbă. Contribuția noastră constă mai ales în coroborarea datelor referitoare la cele trei limbi în parte, în demonstrarea răspîndirii mai largi a unor cuvinte.

Iată lista acestor termeni:

Čúla (și: *Čúl'a*) „numele oii cu urechi mici sau fără urechi" este cunoscut în graiurile ucrainene carpatice (KDA, h. 197, pct. 66, 82, 90, 97, 103; Dzendzelivśkyj, p. 108; Vrabie 1967, p. 141, s. v. *džulyj*; Moskovič, p. 141) și slovace (Kálal, p. 83). Sub forma *Cúła* (cu *c* în loc de *č*, datorită fenomenului *mazurzenie*) „idem", cuvîntul a fost înregistrat în graiurile polone sudice și explicat prin rom. *Ciul* (Dobrowolski 1938, p. 231). Toate aceste forme provin, de fapt, din rom. *Ciúla*, cu același înțeles (DA; Pașca, p. 99; Pătrășcanu, p. 112), iar în polonă și slovacă poate și prin ucraineană.

Ferečýna. În *L'influence*, p. 85, se citează numai pol. *fereczyna*, *fareczyna* (vezi și *ferecyna*, în Łukasik, p. 209, din Podhale) „specie de ferigă cu frunze mici" și slov. *feračina* „ferigă". Cf. și ucr. *ferečína*, var. *ferecýna* „ferigă" (Vincenz, p. 152, la huțuli), care are aceeași origine: v. rom. *férece* „idem" (DA), prin adăugarea suf. slav *-yn(a)*, *-in(a)*; varianta ucr. *ferecýna* se explică, desigur, prin polonă.

Murgán'a „nume de oaie" a fost înregistrat și explicat numai pentru graiurile ucrainene (Dzendzelivśkyj, p. 108; Vrabie 1967, p. 163, s. v. *múrga*) și pentru cele slovace (Armaș, p. 587: *murgána* „oaie cu dungi negre"). Cf. și pol. *murgan'a* „oaie cu pete pe cap" (*Zaręba*, p. 51), de aceeași origine: rom. *murgánă* „(despre animale) cu părul murg" (Pașca, p. 365, Pascu, p. 293; DLR).

Pistrúla. Crânjală, p. 356, și *L'influence*, p. 93, înregistrează pol. *pistrula* (și: *pistrzula*) „oaie cu botul pătat"; „oaie cu lîna creață" și slov. *pistrul'a* „(despre oi și vaci) pestriță", dar fără cuvîntul ucrainean. Acesta este și motivul pentru care Crânjală se îndoiește de originea românească a termenului polon și slovac. Cf. însă și ucr. *pistrúla*, var. *pistrúl'a* „oaie cu pete pe bot" (Dzendzelivśkyj, p. 108, la huțuli; Małecki-Nitsch, h. 157, pct. 39, la lemcovieni). Toate aceste forme provin din rom. (regional) *pistrúlă* „(despre animale domestice) pestriță, tărcată" (DLR s. v. *pistrúie*), de origine sud-slavă.

Ružána (și: *Ruž'éna*) „nume de vacă roșietică" este cunoscut în graiurile ucrainene (Želechovśkyj, p. 841, fără localizare precisă; Mel'nyčuk, p. 92; Moskovič, p. 140 și 159; Pătruț, p. 31 și 63, din graiul huțulilor), polone (Karłowicz s. v. *Różana* „idem", din sudul Poloniei) și slovace (Kálal, s. v. *Ružana*, *Ružéna* „idem", fără localizare). Se explică din rom. *Rujána*, cu același înțeles (Pașca, p. 367; Pătrășcanu, p. 113). După ALR II, chest. 5542 (*Nume de vaci*, material necartografiat), cuvîntul *Rujána* a fost înregistrat în pct. 2, 95, 130, 228, 279, 346, 349, 365 și altele.

Štýr'a „oaie stearpă" a fost atestat în graiurile ucrainene sud-vestice (Želechovśkyj, p. 1099; Hrinčenko, IV, p. 514). Cuvîntul este cunoscut, de asemenea, în graiurile polone sudice, sub forma *styra* (și: *stera*) „nume de oaie sau capră stearpă"; „(despre animale și despre femei) hermafrodită" (Dobrowolski 1951, p. 483; Kucała, p. 73) și în cele slovace (Kálal s. v. *štira* „(despre animale) hermafrodit"). Se explică din rom. (înv. și

reg.) *ştíră* „(despre animale şi femei) stearpă" (CADE; Rosetti, p. 274); originea românească a termenului polon e admisă în Dobrowolski 1951, p. 483. Cf. şi bg. *štirica*, scr. *štirkin'a* „viţea stearpă" (Trubačev, p. 47).

Materialul examinat de noi, adăugat celui existent în lucrări anterioare, ne permite să facem unele consideraţii generale asupra întregii terminologii păstoreşti carpatice de origine românească.

Stratul acesta comun de împrumuturi este determinat istoriceşte, aşa cum s-a arătat, de „colonizarea păstorească" a Carpaţilor nordici. În stadiul actual cea mai mare parte a termenilor păstoreşti reprezintă, prin urmare, efecte ale unui proces lingvistic încheiat. De aceea, studierea lor este destul de complexă. Cercetătorii care se ocupă de această problemă se străduiesc să descopere componentele lingvistice şi etnice ale procesului dat, dinamica relaţiilor reciproce într-o vreme foarte îndepărtată. Vechimea mare a acestor împrumuturi rezultă şi din fonetismul unora dintre termeni. Forme ca *kl'ag* din ucraineană, polonă şi slovacă nu sînt altceva, în limbile respective, decît rom. *chiag*, intrat în aceste limbi într-o epocă veche, anterioară, în orice caz, secolului al XVI-lea, cînd *cl'*, *gl'* se mai păstrau (Rosetti, p. 459—460).

Cei mai mulţi termeni româneşti au putut fi introduşi prin contactul direct al păstorilor români cu populaţia ucraineană, slovacă şi polonă. Încă în secolul trecut, Fr. Miklosich (*Wanderungen*, p. 6—7) explica existenţa cuvintelor româneşti în aceste limbi prin prezenţa, în cursul evului mediu, în Moravia şi Galiţia, a unor mase compacte de păstori români, asimilaţi cu timpul de popoarele slave din regiunile respective. Urmele lăsate în toponimia locală confirmă această părere. Dealtfel, grupuri de populaţie românească practicînd păstoritul sînt semnalate în regiunile de la nordul Carpaţilor în tot cursul evului mediu (Drăganu, p. 196; Górzyński, p. 30; Kavuljak, p. 366—374; Chaloupecký, p. 15—20).

O opinie aparte au în această privinţă E. Kłauźniacki (*Wanderungen*, p. 11) şi, mai ales, D. Crânjală (Crânjală, p. 178), care afirmă că termenii recunoscuţi de ei a fi româneşti în polonă, slovacă şi cehă au fost transmişi celor trei limbi de păstorii ucraineni, care îi împrumutaseră, la rîndul lor, de la români. Pentru a-şi susţine acest punct de vedere, Crânjală a redus simţitor numărul cuvintelor considerate ca româneşti în polonă, slovacă şi cehă de toţi cercetătorii anteriori ai acestei probleme (de exemplu, forma *putyra*, cu vechiul fenomen fonetic al rotacismului [*n* intervocalic > *r*], care apare alături de forma nerotacizantă *putina* în ucraineană, polonă şi slovacă, el o derivă din germ. *Butter* „unt", etimologie evident falsă).

Fără îndoială, numeroasele împrumuturi româneşti în graiurile polone de sud şi slovace au fost transmise direct sau, uneori, prin intermediul ucrainenilor (Stieber, p. 14; Vrabie 1971, p. 135).

O probă lingvistică a prezenţei românilor în Polonia şi Slovacia, deci a unui contact direct cu aceşti slavi, este şi aceea că unii dintre termenii păstoreşti (pol. *redykać*, slov. *redikať (sa)*; pol. *strzyga*, slov. *striga*; pol. *strygoń*, slov. *strigôň*) nu sînt cunoscuţi în ucraineană. Încă o indicaţie importantă în această privinţă o reprezintă faptul că unele cuvinte polone sau slovace păstrează mai bine decît cele ucrainene, în vocalism sau în consonantism, particularităţile limbii române (cf., de exemplu, pol. şi slov. *koliba*, faţă de ucr. *kólýba*, *kolěba*, *koléba*).

Nu pot fi stabilite criterii satisfăcătoare care să determine dacă unii termeni de origine românească în graiurile polone şi slovace au fost preluaţi din ucraineană, datorită apropierii fonetice şi identităţii semantice a acestor împrumuturi. Numai în unele cazuri analiza fonetică a faptelor arată că mijlocirea ucraineană trebuie acceptată pentru unele variante ale cuvintelor polone sau slovace de origine românească (cf. pol. *jafina*, *jafera*, slov. *jafura*, cu proteza consonantică *j*-, care nu caracterizează graiurile celor două limbi). Pe de altă parte, menţionăm faptul că forma ucraineană *ferecýna*, cu *c* în loc de *č*, trebuie să fi fost transmisă prin polonă, care cunoaşte fenomenul fonetic numit m a z u r z e n i e.

Dintre idiomurile slave despre care am vorbit, limba ucraineană a suferit cea mai puternică înrîurire din partea limbii române. Termenii păstoreşti de origine românească sînt cel mai bine reprezentaţi în graiurile ucrainene sud-vestice din zona carpatică şi subcarpatică, unde contactele nemijlocite cu populaţia românească au fost şi continuă să fie cele mai intense. Trebuie însă subliniat faptul că influenţa românească în domeniul terminologic aici în discuţie s-a exercitat, de asemenea, asupra graiurilor de sud-est ale limbii ucrainene. Cercetările dialectale din ultima vreme atestă şi în această parte a teritoriului ucrainean un număr însemnat de termeni păstoreşti (*budéjčyk* „putinei", *kyrlána* „mioară de un an", *nel'ápka* „juncă care a fătat înainte de a împlini vîrsta de doi ani" şi altele), ştiut fiind că „păstorii români au cutreierat cu turmele lor de oi, în tot cursul evului mediu, Carpaţii de nord pînă în Moravia şi, la est, teritoriul nord-dunărean pînă la Bug" (Rosetti, p. 416).

Unele isoglose lexicale (*brýn(d)za*, *(v)úrda*, *(d)zer*, *kolýba*, *košár*, *kul'ástra*, *mamalýga*, *strúnka*, *flojára*, *cap*, *cárok*, *šútyj* şi altele) reunesc graiurile ucrainene, polone şi slovace cu limbile balcanice (sud-slave mai ales). Păstorii români au împrumutat însă numeroşi termeni din limbile sud-slave pe care, în parte, i-au transmis apoi slavilor de nord (Petrovici, p. 7). Această situaţie se explică prin aceea că păstoritul s-a practicat la slavii de sud încă din vechime (Klepikova, p. 62), în timp ce la ucraineni, polonezi şi slovaci constituie o îndeletnicire mai nouă (sec. XIV–XV), dezvoltată sub o puternică influenţă românească (Gołąb, p. 38–46). În cazul acestor elemente lexicale, româna este veriga de legătură între imbile sud-slave şi cele nordice.

ABREVIERI

ALR II — *Atlasul lingvistic român*, partea a II-a, vol. I, de Emil Petrovici, Sibiu-Leipzig, 1940.

Armaş — Silvia Niţă-Armaş, *În jurul problemei cuvintelor de origine românească din limba slovacă*, în SCL XVII (1966), nr. 5, p. 579–591.

CADE — I.-A. Candrea, Gh. Adamescu, *Dicţionarul limbii române din trecut şi de azi* (*Dicţionarul Enciclopedic Ilustrat „Cartea Românească"*), Bucureşti, 1931.

Chaloupecký — V. Chaloupecký, *Valaši na Slovensku*, Praga, 1947.

Crânjală — Dumitru Crânjală, *Rumunské vlivy v Karpatech ze zvláštním zřetelem k Moravskému Valašsku*, Praga, 1938.

DA — *Dicţionarul limbii române*, publicat de Academia Română, Bucureşti, 1913–1937 (A-*Lojniţă*).

DLR — *Dicţionarul limbii române*, Bucureşti, t. VI (1969), t. VII, partea 1 (1971), partea a 2-a (1969), t. VIII, partea 1 (1972), partea a 2-a (1974).

Dobrowolski 1938 — Kazimierz Dobrowolski, *Przyczynki do wpływów rumuńsko-bałkańskich w kulturze ludowej Karpat Zachodnich*, în ,,Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności'', t. XLIII (1938).

Dobrowolski 1951 — Kazimierz Dobrowolski, *Studia nad pochodzeniem ludności pasterskiej w Karpatch Zachodnich*, în ,,Sprawozdania z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności'', t. LII (1951), nr. 6, p. 478–486.

Drăganu — Nicolae Drăganu, *Românii în veacurile IX–XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei*, Bucureşti, 1933.

Dzendzelivśkyj — J. O. Dzendzelivśkyj, *Vivčarśka lekska hovoriv Zakarpatśkoji oblasti*, în ,,Dopovidi ta povidomlenn'a'', Serija filolohična, Ujgorod, 1959, nr. 4.

Gołąb — Z. Gołąb, *Genetički vrski meģu karpatskata i balkanskata stočarska terminologija i ulogata na slovenskiot element v ova podračije*, în ,,Makedonski jazik'', X (1959), nr. 1–2.

Górzyński — Stefan Górzyński, *Z dziejów osadnictwa i pasterstwa Podhala i Tatr*, în *Pasterstwo Tatr polskich i Podhala*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1962, t. 4.

Habovštiak — Anton Habovštiak, *La colonisation pastorale dans les Karpates et les patois slovaques*, în ,,Ethnologia slavica'', 1970, t. I, p. 83–98.

Hrinčenko — B. D. Hrinčenko, *Slovar' ukrajinśkoji movy*, I–IV, Kiev, 1909.

Kálal — Mir. Kálal, *Slovenský slovnik z literatúry aj nárečí*, Banska Bystrica, 1924.

Karłowicz — Jan Karłowicz, *Słownik gwar polskich*, vol. I–VI, Cracovia, 1900–1911.

Kavuljak — A. Kavuljak, *Valasi na Slovensku*, în *Zborník na počesť Jozefa Škultétyho*, Martin, 1936.

KDA — S. B. Bernštejn, V. M. Illič-Svityč G. P. Klepikova, T. V. Popova, V.V. Usačeva, *Karpatskij dialektologičeskij atlas*, t. I–II, Moscova, 1967.

Klepikova — G. P. Klepikova, *Iz karpato-balkanskoj terminologii vysokogornogo skotovodstva, I. Urda*, în *Etimologija*, Moscova, 1968.

Kucała — Marian Kucała, *Porównawczy słownik trzech wsi małopolskich*, Wrocław, 1957.

L'influence — Silvia Niţă-Armaş, Nicolae Pavliuc, Dorin Gămulescu, Tiberiu Pleter, Teodora Alexandru, Mihai Mitu, Maria Osman-Zavera, Ion Rebuşapcă, Anton Tănăsescu, Elena Timofte, Dumitru Zavera, *L'influence roumaine sur le lexique des langues slaves*, în ,,Romanoslavica'' XVI (1968), p. 59–116.

Łukasik — St. Łukasik, *Pologne et Roumanie*, Paris–Varşovia–Cracovia, 1938.

Małecki-Nitsch — M. Małecki, K. Nitsch, *Atlas językowy Polskiego Podkarpacia*, Cracovia, 1934.

Mel'nyčuk — O. S. Mel'nyčuk, *Slovnyk specyfičnoji leksyky hovirky s. Pysarivky* (*Kodymśkoho rajonu, Odeśkoji oblasti*), în ,,Dialektolohičnyj b'uleteń'', 1952, nr. 2.

Mihăilă — G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, Bucureşti, 1960.

Moskovič — V. A. Moskovič, *Iz polesskoj terminologii cvetooboznačenij*, în *Polesье* (*Lingvistika. Archeologija. Toponimika*), Moscova, 1968.

Pascu — G. Pascu, *Sufixele româneşti*, Bucureşti, 1916.

Paşca — Ştefan Paşca, *Nume de persoane şi nume de animale din Ţara Oltului*, 1936.

Pătrăşcanu — Traian Pătrăşcanu, *Nume de animale din judeţul Alba*, în ,,Limbă şi literatură'' XXII (1969), p. 107–120.

Pătruţ — I. Pătruţ, *Fonetica graiului huţul din Valea Sucevei*, Bucureşti, 1957.

Petrovici — E. Petrovici, *Sl. **žetica** ,,zer'' în limba română, în limbile slave şi în limba maghiară*, în ,,Studia Universitatis Babeş-Bolyai'', seria IV, fasc. 2, 1960.

Rosetti	Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, Bucureşti, 1968.
Stieber	Zd. Stieber, *Problem językowej i etnicznej odrębności Podhala*, Łódz, 1949.
Trubačev	O. N. Trubačev, *Proischoždenie nazvanij domašnich životnych v slav'anskich jazykach*, Moscova, 1960.
Vincenz	Andre de Vincez, *Le substrat roumain dans les Carpathes du Nord*, Louvain, 1965.
Vrabie 1967	Emil Vrabie, *Influenţa limbii române asupra limbii ucrainene*, în ,,Romanoslavica'' XIV (1967), p. 109–198.
Vrabie 1971	Emil Vrabie, *Elemente vechi româneşti în terminologia cinegetică polonă*, în *Studii de slavistică*, vol. II, Bucureşti, 1971, p. 127–136.
Wanderungen	Fr. Miklosich–E. Kałužniacki, *Über die Wanderungen der Rumänen in den dalmatinischen Alpen und den Karpaten*, Viena, 1879.
Zaręba	Alfred Zaręba, *Orawskie teksty gwarowe z obszaru Czechoslowacji*, Cracovia, 1967.
Želechovškyj	E. Želechovškyj, *Maloruško-nimećkyj slovar'*, vol. I–II (vol. II în colab. cu S. Nedil' škyj), Lvov, 1886.

Элементы румынского происхождения, общие для украинского, польского и словацкого языков

(Р е з ю м е)

Автор сделал попытку систематизировать все уже известное по этому вопросу и привести новые данные в этой области (слова, как: *чýла*, *феречúна*, *Мургáн'а*, *пістрýла*, *Ружáна*, *штúр'а*), имея в виду украинский, польский и словацкий языки. Рассмотренный нами материал, а также уже существующие данные по этому вопросу, позволяют высказать некоторые общие соображения в связи со всей карпатской терминологией румынского происхождения.

Этот общий пласт заимствований определяется « пастушеской колонизацией» Северных Карпат. В настоящее время большинство пастушеских терминов представляет результат законченного лингвистического процесса. Поэтому изучение их является весьма сложным. Исследователи, занимающиеся этим вопросом, стараются установить лингвистические и этнические компоненты данного процесса, динамику взаимосвязей в древний период.

Большинство румынских терминов могли проникнуть через прямой контакт румынских пастухов с украинским, польским и словацким населениями. В южнопольские и словацкие говоры они проникли или непосредственно, или же через украинцев. Это подтверждается некоторыми историческими и лингвистическими данными.

Februarie 1975

Institutul de lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

OBSERVAŢII ASUPRA SEGMENTULUI FINAL ROM. *-ugă*

Prezentînd sufixul românesc *-uc*, G. Pascu face următoarea observaţie : ,,În cîteva cazuri apare forma *-ug*'', pe care o ilustrează cu exemplele ,,*văiugă* < vale, pl. văi'' şi ,,*buturugă* < butură'', inserate pe aceeaşi pagină [1]. Trecînd peste alte aspecte, care ar avea nevoie de unele precizări [2], reţinem opinia lui G. Pascu — ce-i drept, exprimată indirect — că limba română nu posedă un sufix *-ugă*.

Şi DA se fereşte să recunoască existenţa acestui sufix în limba română : s. v. *buturugă*, de exemplu, DA notează : ,,pare a fi rezultatul unei fuziuni între *butuc*, *butură* [3] şi *tumurug*'', evitînd analizarea cuvîntului în *butură* şi *-ugă*, cum găsim la G. Pascu, *op. cit.* (deşi s. v. *butură* notează formaţiile diminutivale *buturel*, *buturea* = *buturugă)* [4]. Totuşi, în cîteva cazuri, DA sugerează eventualitatea funcţiei derivative a segmentului final *-ugă* (pe *hămeiugă* îl inserează printre derivatele lui *hamei* [5], iar în legătură cu originea lui *hăciugă* observă : ,,pare a fi din *hîciu* = *huciu*'' [6]), dar se opreşte aici.

Valoarea de sufix a segmentului final *-ugă* este recunoscută în practică de DLRM, care explică rom. *buturugă* şi *văiugă* ca derivate din *butură* şi *văi*, pluralul lui *vale*, + suf. *-ugă*. În mod similar procedează DLR s. v. *măierugă (< maier* + suf. *-ugă)* [7] şi s. v. *păiugă (< pai*+suf. *-ugă)* [8]. Alteori, cele două dicţionare citate dau întîietate formelor în *-ug* (atunci cînd acestea există), explicîndu-le ca derivate cu sufixul *-ug* (cf. *măiug* < *mai* + suf. *-ug)*, ceea ce, în fapt, e aproape acelaşi lucru cu recunoaşterea sufixului *-ugă* în variantele corespunzătoare de genul feminin (în cazul nostru, *măiugă)* [9]. Totuşi, pe *meiugă* ,,hamei'' DLR nu-l explică din *mai* + suf. *-ugă*, procedeu utilizat la explicarea lui *meiş* ,,nume de plantă'' *(mei* + suf. *-iş)*, ci îl compară cu scr. *hmelj* [10], ca şi Tiktin [11], nu însă înainte de a nota : ,,Etimologie necunoscută''. Nu sîntem

[1] G. Pascu, *Sufixele româneşti*, Bucureşti, 1916, p. 131.

[2] Aşa, de pildă, în raport de afirmaţia făcută, era nevoie să explice şi elementul *-ă* din *-ugă*.

[3] Pe *butură* DA îl înregistrează în articol separat şi îl compară cu *butuc*.

[4] Nici Tiktin nu se pronunţă asupra părţii finale a rom. *buturugă*, mulţumindu-se să invoce un radical slav **but-*. La fel procedează şi s. v. *meiugă*, pentru care citează scr. *hmelj*.

[5] Cf. DA, s. v. *hămeiu*.

[6] Subînţelegem că în această eventualitate *-ugă* ar avea valoare de sufix.

[7] DLR precizează că e vorba de o formaţie diminutivală.

[8] DLR cunoaşte o singură atestare din Moldova (Huşi) ; *păiugă* e însă un termen curent şi în Oltenia (îl cunoaştem din judeţele Gorj şi Mehedinţi) şi folosirea lui ne-a fost confirmată (de colegul D. Zavera) pentru Muntenia sudică.

[9] În lingvistica românească nu există o unanimitate de păreri în abordarea şi interpretarea sufixelor. Combătînd o seamă de modalităţi de interpretare şi notare pe care le consideră improprii, I. Pătruţ aduce precizări demne de luat în seamă *(Studii de limba română şi slavistică*, Cluj, 1974, p. 13—26 şi 153—159). Separarea de sufixul lexical a morfemelor gramaticale, aspect asupra căruia insistă domnia-sa, nu ni se pare însă operantă în studiul formării cuvintelor ; pe de o parte, ne-ar obliga să reducem funcţia sufixului lexical la crearea de teme de la alte teme (cum dealtfel se şi exprimă autorul la p. 16), iar pe de altă parte — să atribuim rol derivativ desinenţelor. În cazul lui *măiugă* şi *măiug*, care nu se deosebesc numai după formă, ci şi după sens, sufixul nu este comun, *-ug-* (+ morfemele gramaticale *-ă*, respectiv, -ø), interpretare acceptabilă dacă deosebirea semantică ar fi de natură moţională, ci considerăm că primul e format cu sufixul *-ugă*, iar cel de-al doilea cu sufixul *-ug*.

[10] Scr. *hmelj* poate explica sensul şi tema rom. *meiugă*, dar nu şi partea finală *-ugă*. Tema *mei-* ar putea fi extrasă din rom. *mei* (< lat.), în care caz *-ugă* trebuie interpretat ca sufix.

[11] Vezi nota 4.

în măsură să apreciem dacă reținerea DLR se datorează apropierii semantice dintre rom. *meiugă* și scr. *hmelj* sau îndoielilor asupra valorii de sufix a părții finale *-ugă*.

În diverse cercetări ale sufixelor românești a fost atras în discuție și sufixul rom. *-ugă*, considerat — de regulă — drept o variantă a sufixului *-ug* și — uneori —, împreună cu *-ug*, o variantă a sufixelor *-uc*, *-ucă*. Preocupările autorilor s-au înscris, în principal, pe linia stabilirii originii rom. *-ugă*, fără să se insiste prea mult asupra funcției și situației lui în limba română[12].

Examinînd materialul înregistrat în *Dicționarul invers*, în total 109 cuvinte (inclusiv variantele)[13] care conțin în final segmentul *-ugă*, rezultă că acesta nu formează o categorie unitară nici sub aspectul structurii interne, nici sub cel al originii, și cu atît mai puțin sub aspect semantic[14].

Un prim grup îl formează cuvintele bisilabice în care, pe lîngă un sufix — de regulă *-ă* sau -ø—, în *-ugă* se cuprinde și o parte a radicalului[15]. Unele din aceste cuvinte au apărut pe teren românesc (*fugă* < *a fugi* < lat., *rugă* < *a ruga* < lat.), iar altele sînt împrumuturi sau au o etimologie necunoscută (*bugă*< bg., tc. *buga* (CADE), *clugă* < bg. *gugla* (DA), *drugă*[1] și *drugă*[2] < scr. *druga* (CADE), *glugă* < bg. *guglă*, ucr., magh. *gluga* (DA, CADE), *gugă* = *gogă* (DA, CADE), *iugă* < bg., scr.[16], *slugă* < vsl. *sluga* (DLRM), *smugă*[17] < ?, *lugă* < ?[18]). S-a format astfel o clasă de cuvinte cu finalul *-ugă*, dintre care *fugă*, *rugă*, *slugă* cunosc o întrebuințare generală în limba română. Deși nu prea numeroase, aceste cuvinte au putut atrage în categoria lor o seamă de împrumuturi care în limba de origine au un final neobișnuit pentru limba română, dar apropiat, sub aspect fonetic, de finalul rom. *-ugă*. E cazul bg. *gugla*, citat mai sus, care a devenit în română *clugă* și *glugă*[19], al scr. *čega*, devenit *ciugă*[20].

[12] Vezi Finuța Hasan, *În legătură cu etimologia sufixelor* ***-ac, -ec, -ic, -oc, -uc și -ag, -eg, -ig, -og, -ug***, în SMFC VI (1972), p. 45—54. După ce prezintă pe scurt opiniile lui G. Pascu (vezi, mai sus, începutul articolului), ale lui Al. Philippide (care considera pe *-ug*, *-ugă* de origine slavă), ale lui S. Pușcariu (etimologia sufixelor din seria cu sonora *-g-* e și mai dificilă decît a celor din seria cu surda *-c-)* — cf. p. 51—55 —, autoarea conchide cu prudență : « La rîndul lui, *-ug* a putut intra în limba noastră prin împrumuturi ca *măiug* și *măiugă* „mai pentru spart lemne" <scr. *maljuga*, *vălug* „cilindru, sul cu diverse întrebuințări" <scr. *valjuga* » (cf. p. 53—54). Ideea contribuției slave la formarea suf. *-ugă* și *-ug*, pe care autoarea o repetă și în finalul articolului (cf. p. 54 sub punctul 2), ni se pare justă, însă exemplele citate pentru a o dovedi nu ni se par bine alese. În ce privește pe *măiug* și *măiugă*, dacă recunoaștem existența în română a unor sufixe *-ugă* și *-ug*, nu vedem de ce ar fi nevoie să explicăm aceste cuvinte prin sîrbocroată. Concordanța formală (las la o parte faptul că aceasta există numai în cazul lui *măiugă*) și semantică nu e suficientă ; ea există și în cazul rom. *mai* și scr. *malj* „mai" și, totuși, cele două cuvinte nu provin unul din celălalt. Exemplul *vălug* < scr. *valjuga* este neconcludent pentru că rom. *vălug*, nefiind analizabil pentru vorbitorii români, nu putea permite detașarea unui sufix *-ug*. Tratînd la un loc cele două serii de sufixe, autoarea are ocazia să aducă în discuție aspecte interesante, printre care „presiunea exercitată de sistem" și „ezitarea între surdă și sonoră în cazul perechii *c—g* la finală" (invocate la p. 53) ni se par demne de toată atenția în cercetarea finalului cuvintelor.

[13] Nu sînt înregistrate absolut toate. Spre exemplificare, *hălăgiucă* „tufă, tufiș, desiș" (cf. DA, s. v.) lipsește din lista oferită de DI.

[14] La identificarea lor m-am servit de DA, Tiktin, CADE, DLRM, DLR.

[15] Fiind foarte redus, corpul acestor cuvinte nu permite vorbitorilor să le interpreteze ca derivate cu suf. *-ugă*.

[16] DA citează scr., bg. *jug*. E mai potrivit scr. *jugo*.

[17] Atestat de CADE pentru Oltenia cu sensul „început, începătură".

[18] La acestea se adaugă *dugă*, *sclugă*, *tiugă*, *zlugă*, pe care nu le-am găsit în dicționarele citate.

[19] DI inserează un singur cuvînt cu finalul *-uglă*. Bg. *-a* trecut la rom. *-ă* e rezultatul adaptării fonomorfologice ; metateza *-ugl-* > *-lug-* reprezintă un fapt de adaptare fonetică.

[20] De fapt, *ciugă* apare ca variantă pe lîngă forma de bază *cegă* (DA).

Limbile slave posedă suf. *-uga*, care ar fi putut contribui la formarea unui sufix *-ugă* în română. E interesant însă de arătat că doar *-ugă* din rom. *păstrugă* [21] corespunde unui suf. *-uga* din limba împrumutătoare [22]. În rom. *căciugă* (cu var. *ceciugă, ciciugă* [23]), rom. *irugă* (cu var. *ierugă)* < scr. *jaruga* [24], rom. *pălugă* < scr. *poluga* (DLRM), *-uga* din etimonuri nu mai are valoare de sufix nici în limba slavă de origine.

S-ar putea, totuşi, ca *-ugă* să fie reflexul românesc al unui sufix din etimonul încă necunoscut al unor cuvinte ca *bădugă, borugă, burugă, coiugă* (DA), *dîrlugă* (probabil variantă a lui *dîrlog* [25]), *jemlugă* [26] ,,lostriţă" (DA) [27], *pişlugă* (CADE), *răpciugă* (cu var.: *răpşugă)*, la care trebuie să adăugăm şi cuvintele rămase neidentificate de noi (şi cărora, deci, nu le cunoaştem nici sensul, nici aria de răspîndire şi cu atît mai puţin originea): *alugă* [28], *beiugă, bolotugă, cutiugă, mlaciugă, tulurgă, ultugă, văierugă.* E însă la fel de probabil că în unele din aceste cuvinte *-ugă* să fie un element derivativ românesc [29].

În cadrul cuvintelor româneşti cu finalul în *-ugă* se conturează o categorie de împrumuturi de la etimonuri care au avut alt sufix: rom. *babarugă* (cu var. *băbălugă, băbărugă)* [30] < scr. *baba-roga, chisugă* < magh. *keszeg* (DA), *cimirugă*<bg. *čimiriga* (DA), *colugă* (pe care DA îl compară cu ucr. *koljučka* ,,ghimpe"), *corugă*<bg. *koruba* (DA), *prelugă* (explicat de Tiktin prin rus. *priluka*, vsl. *prělogъ*, iar de CADE din bg. *proluka)*, *văigă* (comp. scr. *valjak*, magh. *vajog;* cf. DLRM).

Un alt grup de cuvinte cu finalul *-ugă* reprezintă variante ale unor cuvinte care, în mod obişnuit, sînt mai cunoscute cu alt final: *bîrlugă* (cf. *bîrlog)*, *buzdugă* (cf. *buzdugan*; DA), *lăptugă* [31] (cu var. *lăptiugă;* cf. *lăptucă* < lat.; Tiktin, DA), *mădugă (= măduvă* < lat.; DLR), *papalugă* (cu var. *păpălugă, paparugă, păpărugă;* cf. *paparudă)*, *pilugă* (cf. *pilug* [32] < *piuă?)*, *pitpalugă* (cf. *piptalac, pitpalagă;* Tiktin), *ţăfălugă* (cf. var. *făfălugă, ţăfărugă*; comp. *ţăfălog, tăvăluc*, Tiktin), *tumurugă* (faţă de *tumurug* < tc.; cf. Tiktin), *zăstrugă* (faţă de *zăstrug* < scr.)[33].

Am lăsat la urmă cuvintele analizabile [34] ca formaţii româneşti cu suf. *-ugă: buturugă* (< *butură* + suf. *-ugă)*, *ciotorugă* (cu var. *ciuterugă, ciuturugă* < *ciotur* + suf.

[21] Cu var. *postrugă* (căreia îi corespunde scr. *postruga*; cf. Tiktin) şi, eventual, *pistrugă* (obţinută, probabil, pe teren românesc prin apropierea de tema *pistr-* din cuvinte ca *pistru, pistrui, pistruiat*).

[22] Pentru originea suf. *-uga* în limbile slave, cf. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, III, p. 536, s. v., *-ug, -uga.*

[23] După Skok, *op. cit.*, *ka-* din scr. *kačiga* e prefix.

[24] Dorin Gămulescu, *Elemente de origine sîrbocroată ale vocabularului dacoromân*, Bucureşti—Pančevo, 1974, p. 141. Eventual şi din rus. *jaruga* (cf. DA).

[25] În legătură cu etimologia rom. *dîrlog*, cf. Al. Graur, *Etimologii româneşti*, p. 85—86.

[26] E posibil ca rom. *jemnugă, jumnugă, jumugă*, incluse în DI (pe care nu am reuşit să le identificăm), să fie variante ale, acestui cuvînt.

[27] Tiktin compară rom. *jemlugă* cu germ. *Sälmling*, mg. *szemling.* În această eventualitate, *-ugă* ar fi obţinut în româneşte.

[28] Sîrbocroata cunoaşte formele *aluga, haluga* (cf. Josip Matešić, *Rückläufiges Wörterbuch des Serbocroatischen*, Otto Harrassowitz Wiesbaden, 1965, p. 59), dar, necunoscînd sensul cuvîntului românesc, nu putem stabili nici o apropiere certă.

[29] Cum putem presupune pentru *burugă*, pe care DA îl compară cu *burău* ,,ardei iute". Şi pentru *mlaciugă* există posibilitatea derivării din *mlacă*, înregistrat de DLR. Cf. şi adj. *mlăciu* ,,umed, jilav", tot în DLR.

[30] Cf. şi var. *băbălucă*, explicată de DA tot prin sîrbocroată.

[31] A fost atestat în sec. al XVIII-lea (cf. Tiktin).

[32] Tiktin îl explică din lat. *pilla.*

[33] Rom. *zăstrugă* se poate datora şi var. scr. *zastruga*; cf. J. Matešić, *op. cit.*

[34] Analizabile sînt, din punctul de vedere al vorbitorilor români, şi unele din variantele citate mai sus: *lăptugă: lăpt-* (cf. *lapte)* + *-ugă, pistrugă: pistr-*(cf. *pistrui)* + *-ugă, băbălugă: băbăl-* (cf. *babă; -l-* ca în *pilugă, săpălugă)* + *-ugă, tăvălugă: tăvăl-* (cf. *tăvăli)* + *-ugă.* În legătură cu *-ăl-* din *săpălugă*, cf. Elena Carabulea, *Interfixul [vocală +] -l- în derivarea nonverbală din limba română*, în SMFC VI, p. 123.

-ugă) [35], *hăciugă (< hici+*suf. *-ugă), helliugă* ,,borş" (cu var. *hiltiugă;* cf. DA ;*<helti-* (cf. verbu *hilti* [36]*)* + suf. *-ugă), hemeiugă* (cu var. *hămeiugă; < hemei (= hamei)* + suf. *-ugă), măierugă (< maier* + suf. *-ugă), măiugă (< mai* + suf. *-ugă), meiugă (< mei* + suf. *-ugă), morugă (< moare* (lat. *moria)* + suf. *-ugă)* [37]*păiugă (< pai* + suf. *-ugă), săpălugă (< sapă* + + suf. *-ugă), văiugă*[1] *(< vale* + suf. *-ugă), virugă (< vir* + suf. *-ugă), zvîrlugă* (cu var. *vîrlugă) < zvîrl-* (cf. verbul *zvîrli* şi interj. *zvirr)* [38] + suf. *-ugă)* [39].

Unele dintre acestea sînt certe creaţii româneşti, fiind formate de la cuvinte de origine latină : *măiugă, meiugă, morugă, păiugă, săpălugă, văiugă*[1]. Celelalte, neavînd corespondent în limbile cu care româna s-a aflat în contact, trebuie, de asemenea, considerate creaţii româneşti : *buturugă, cioturugă, hăciugă, heltiugă, hemeiugă, măierugă, virugă, zvîrlugă,* chiar dacă tema lor provine de la un cuvînt împrumutat sau cu originea necunoscută în limba română [40].

Numărul cuvintelor mai sus citate nu este prea mare [41], el este totuşi suficient pentru a dovedi valoarea de sufix a segmentului final rom. *-ugă.*

Din exemplele citate rezultă că *-ugă* derivă substantive de la teme substantivale şi indică obiecte concrete care diferă printr-un număr mai mare sau mai mic de trăsături faţă de obiectele desemnate de substantivele din care a fost extrasă tema, dar conţinînd unele din trăsăturile lor esenţiale [42]. În măsura în care există (căci dispunem numai de exemplul *heltiugă,* eventual *zvîrlugă* şi *tăfălugă),* derivatele de la temele verbale au tot un sens concret şi conţin însuşiri proprii acţiunilor exprimate de verbele respective. Exemple ca *pitpalugă, zvîrlugă* şi altele sugerează folosirea rom. *-ugă* pentru derivarea de substantive de la onomatopee [43].

Sufixul *-ugă* (sau, mai bine zis, finalul *-ugă,* în general) se află în concurenţă cu diferite alte finaluri de cuvînt, dintre care unele cu valoare de sufix, ceea ce dovedeşte că nu este pe deplin

[35] Cf., pentru formă şi sens, DA, care le consideră formaţii din *ciotur,* contaminat cu *buturugă.*

[36] Apropierea o face Tiktin.

[37] Pentru etimologia latină a rom. *moare,* cf. Al. Graur, *Etimologii româneşti,* p. 119—120.

[38] În ipoteza derivării rom. *zvîrlugă* de la onomat. *zvîrr, -l-* din tema *zvîrl-,* ca dealtfel şi *-l-* din *zvîrli,* este un sunet introdus pentru realizarea expresivităţii. Cf., în această problemă. Al. Graur, *Grupuri simbolice în fonetismul românesc,* în SCL X (1959), nr. 2, p. 206—209.

[39] Rom. *sfîrlugă,* înregistrat în DI, poate fi o variantă a lui *zvîrlugă,* dar şi a lui *sfîrloagă.* Pentru sensul şi etimologia acestuia din urmă, cf. Tiktin, s. v.

[40] E intersant de arătat că limbile slave de sud prezintă unele formaţii paralele : scr. *maljuga* (< scr. *malj* ,,mai" ; vezi nota 12) ; scr. *valuga* (< scr. *vala* ,,vale", de origine romanică, poate chiar şi românească ; cf. Rosetti, ILR 433) ; scr. *panjuga* (< scr. *panj* ,,buturǎ") ; bg. *penjuga* (< bg. *pen'* ,,buturǎ") ; bg. *baruga* (< bg. *bara* ,,mlacă" ; cf. rom. *mlăciugă*), scr. *kaljuga* (< scr. *kalj-);* scr. *valjuga (<* scr. *valjati* ,,a tăvăli" ; comp. rom. *tăvălugă),* bg. *valjuga (<* bg. *valjam* ,,a tăvăli"). Pentru cuvintele sîrbocroate citate, cf. J. Matešić, *op. cit.;* cuvintele bulgăreşti, precum şi alte informaţii privitoare la sufixul bg. *-uga,* mi-au fost comunicate de colegul Maksim Mladenov.

[41] Cred că ar putea fi sporit pînă la cca 20—25 de cuvinte interpretabile ca formate cu suf. *-ugă.* Trebuie spus că numărul acestor cuvinte nu este prea mare nici în limbile slave de sud. În sîrbocroată, de pildă, numărul derivatelor cu *-uga* se cifrează în jurul lui 30 (sau cel puţin atîtea am numărat eu în J. Matešić, *op. cit.).*

[42] La unele dintre ele este prezentă nuanţa diminutivală *(buturugă, săpălugă, văiugă),* la altele nuanţa augmentativ-peiorativă *(heltiugă, morugă).*

[43] În limbile slave de sud, judecînd după situaţia din sîrbocroată, suf. *-uga* formează nume de păsări : *čevrljuga, češljuga,* nume de porci (de la adjective care arată culoarea) : *beljuga,* peiorative şi augmentative : *pepeljuga, čvoruga, maljuga* şi nume de unelte : *vlačuga, valjuga.* Cf. Skok ERj, III, 536 s. v. *-ug.* Şi în bulgara actuală predomină formaţiile cu sens augmentativ şi peiorativ : *starčuga, măžuga, ženuga* (comunicare de la Maksim Mladenov). Oricum, sensul diminutival lipseşte atît în bulgară, cît şi în sîrbocroată la formaţiile în *-uga.* Afirmaţia Finuţei Hasan, *art. cit.,* p. 54, că limbile slave ,,posedă sufixele cu aceleaşi valori ca şi româna" cel puţin în cazul lui *-ugă* nu apare, deci, ca fondată.

consolidat [44]. Luînd în consideraţie cele paisprezece substantive pe care le-am interpretat ca derivate cu suf. *-ugă*, situaţia se prezintă astfel:

-ugă	*-og*	*-ogă*	*-oagă*	*-igă*	*-ug*
buturugă	*botorog*	*buturogă*	*buturoagă*	*buturigă*	*buturug*
ciotorugă	*ciotorog*	—	—	*ciuturigă*	—
hăciugă	—	—	—	—	—
heltiugă	—	—	—	—	—
hemeiugă	—	—	—	—	—
măierugă	—	—	—	—	—
măiugă	—	—	*măioagă* (*mălăoagă?*)	(*măligă?*)	*măiug*
meiugă	—	—	—	—	—
morugă	—	—	*moroagă*	—	—
păiugă	—	—	—	—	—
săpălugă	—	—	—	*săpăligă*	—
văiugă	*văiog*	—	*vă(l)ioagă*	—	*văiug*
virugă	—	—	*viroagă*	—	—
zvîrlugă	—	—	—	*zvîrligă*	—

Sufixul *-ugă*, în bună măsură fluctuant şi periferic, nu poate fi considerat, totuşi, drept o variantă a vreunuia dintre sufixele *-og* [45], *-ogă*, *-oagă*, *-igă*, *-ug* (care şi ele sînt fluctuante şi periferice) din simplul motiv că aproape jumătate din cuvintele citate nu au fost înregistrate decît cu suf. *-ugă*.

Oscilaţiile între formele în *-ugă*, pe de o parte, şi formele în *-og*, *-ogă*, *-oagă*, *-igă*, *-ug*, pe de altă parte, sînt însă grăitoare pentru procesul de sistematizare a vocabularului [46]. După cum se ştie, în acest proces, finalul cuvîntului joacă un rol de primă importanţă.

Evident, în urma celor arătate, sufixul *-ugă* nu poate fi interpretat nici ca o variantă a sufixului *-uc*, cum am văzut că a susţinut G. Pascu. Dintre toate derivatele considerate, doar *măiugă* este înregistrat şi cu o formă *măiuc*. În această situaţie, *măiuc* trebuie interpretat însă ca o formaţie independentă: *mai* + suf. *-uc*.

Februarie 1975

DORIN GĂMULESCU

Facultatea de limbi şi literaturi slave
Bucureşti, Pitar Moş 7—13

[44] Este interesant de arătat că, asemenea rom. *-ugă*, şi cea mai mare parte a acestor finaluri de cuvînt s-a consolidat în română cu o substanţială contribuţie slavă. Cf. Finuţa Hasan, *op. cit.*

[45] Contribuţia slavă la formarea suf. rom. *-og* a fost relevată de multă vreme; cf. Rosetti ILR, p. 325. Vorbind despre contribuţia slavă la formarea unor sufixe româneşti, nu înseamnă că ne aflăm în dezacord cu concepţia — susţinută la noi de I. Pătruţ — conform căreia morfemele nu se împrumută, ci sînt create în interiorul limbii (cf. I. Pătruţ, *Studii de limbă română şi slavistică*, Cluj, p. 153—160), ci subliniem doar faptul că formarea de noi sufixe poate avea loc şi pe baza unui material împrumutat, în cazul nostru, din limbile slave.

[46] În legătură cu presiunea sistemului exercitată în limbă, cf. Al Graur, SLG, p. 27—31. Pentru numeroasele aspecte teoretice privind formarea cuvintelor, cf. Miloš Dokulil, *Tvoření slov v češtině, 1, Teorie odvozování slov*, Praga, 1962. La cauzele fonetice care provoacă oscilaţii între sufixele cu consoană surdă şi cele cu consoană sonoră am adăuga şi cauzele de ordin semantic. Poate că cel mai ilustrativ în această privinţă este cuvîntul *tăvăluc*, ale cărui variante cu *g* sînt motivate prin evitarea sensului diminutival.

DIN NOU DESPRE PALATALIZAREA LUI *m* ÎN SECOLUL AL XVI-LEA

În nr. 1/1975 al revistei, am reafirmat opinia potrivit căreia în grafia тоᵏмнᵐн din scrisoarea egumenului mănăstirii Moldovița (datată 1592) am avea a face cu palatalizarea labionazalei *m* în stadiul *mń (tocmńim)* [1]. Revenind asupra chestiunii, acad. Al. Rosetti se ridică încă o dată împotriva interpretării noastre [2].

După părerea d-sale, ,,autorul scrisorii cunoștea fonetismul *tocmi* al limbii comune și fonetismul *tomni* al unor graiuri", ceea ce înseamnă, foarte probabil, că în *tocmnim* s-ar reflecta o contaminare între cele două forme (din cauza laconismului exprimării, opinia acad. Al. Rosetti nu reiese cu suficientă claritate). Dacă o asemenea interpretare e corectă, ar rezulta două situații posibile : a) autorul a scris, așa cum vorbea, *tomnim*, apoi, influențat de ,,fonetismul *tocmi* al limbii comune", a adăugat un *c* deasupra rîndului, fără a-l mai șterge pe *n*, devenit de prisos ; b) autorul avea în propriul său grai forma *tocmni*, rezultată din *tocmi* + *tomni*.

Pentru ca explicația prin contaminare să se poată susține, ar trebui să se dovedească în prealabil că varianta *tomni* (în care *mn* provine din *cm* prin diferite accidente fonetice [3]) a circulat *înainte de 1600* în graiurile dacoromâne, mai exact vorbind *în graiurile moldovenești*. Nici una din cele două istorii ale limbii române elaborate pînă în prezent (a lui Densusianu și a acad. Al Rosetti) nu consemnează forma *tomni*, după cum nu înregistrează nici adv. *tomna*. N-am întîlnit aceste forme nici în indicele exhaustiv al ediției de texte *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, elaborată în cadrul Institutului de lingvistică din București, unde nu apar decît variantele ,,normale" *tocmi* și *tocma*. Conform fișierului DLR, formele *tomni* și *tomna* nu apar decît în texte din zilele noastre (o singură excepție : *tomna*, adverb, atestat la P. Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, Buda, 1834, p. 52). Rezultă din toate acestea că prezența lui *tomni* (și a lui *tomna*) în secolul al XVI-lea nu poate fi prin nimic dovedită.

Acad. Al. Rosetti susține că *tomni* ar fi un ,,fonetism general în graiurile dacoromâne din Transilvania, Crișana, Oltenia și Muntenia". Afirmația nu se confirmă dacă ne raportăm la răspunsurile obținute în cadrul anchetei ALR I, chest. nr. 1 581 ,,mă tocmesc cînd tîrguiesc" (material necartografiat, păstrat la Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca) [4]. Formele cu *cm (gm)* se întîlnesc curent în Muntenia, Oltenia și, sporadic, în Transilvania, alături de cele cu *mn (mń)*. ALR, SN, vol. V, h. 1 490 ,,tocmai acum (a sosit și el)" arată, de asemenea, că forma *tomna (tumna)* are curs în Transilvania (cu Crișana) și Oltenia, fără a fi însă generală în aceste regiuni (în Transilvania, de exemplu, în punctele 219 și 228 a fost înregistrat *tocma*, iar în punctul 192, *togmai*). Oricare ar fi însă difuzarea fenomenului în aceste zone, ea nu are importanță în problema ce ne preocupă. *Ceea ce trebuia să demonstreze acad. Al. Rosetti este răspîndirea fenomenului în Moldova, unde a fost scris textul din 1592.* Or, lucrurile sînt clare în această pri-

[1] *Palatalizarea lui **m** în secolul al XVI-lea*, în SCL XXVI (1975), nr. 1, p. 67.

[2] *Din nou despre palatalizarea lui **m** în secolul al XVI-lea*, în SCL XXVI (1975), nr. 2, p.183.

[3] Vezi în această privință S. Pușcariu, *Limba română*, vol. II. *Rostirea*, București, 1959, p. 116, 393 ; cf. și Al. Rosetti, *Pseudopalatalizarea lui **m** în secolul al XVI-lea*, în SCL XXV (1974), nr. 6, p. 617, I. Gheție, *Palatalizarea lui **m** în secolul al XVI-lea*, în SCL XXVI (1975), nr. 1, p. 67.

[4] Materialul prezentat în ALRM, SN, vol. I, h. 258, nu este utilizabil întrucît toate răspunsurile au fost ,,literarizate" și redate sub forma *tocmi* ; cf. însă ALR, SN, vol. II, h. 398, care confirmă situația reflectată de ALR I, chest. nr. 1581.

vinţă. Exceptînd două puncte (554 şi 582), situate în imediata vecinătate a Transilvaniei, în care avem a face fără îndoială cu infiltraţii ardeleneşti recente, *tomni* nu apare înregistrat în nici un punct moldovenesc (ALR I, mat. necart., chest. nr. 1 581). Nici ALR, SN, vol. V, h. 1 490, nu-l înregistrează pe *tomna* în Moldova. Fiind necunoscut graiurilor moldoveneşti [5], fonetismul *tomni* nu poate fi invocat pentru a explica, într-un fel sau altul, grafia тоⷦ.. нⷨн.

Ţinem să adăugăm că suprascrierea lui *c* în textul din 1592 este normală şi nicidecum accidentală. Aflîndu-se la sfîrşit de silabă şi înaintea unei consoane, era firesc ca slova *c* să fie suprascrisă (aşa-numita suprascriere ,,din natură", cum o numeşte E. Vîrtosu [6]). Faptul că *tocmnim* apare scris *de două ori* şi de fiecare dată cu *c* suprascris e o dovadă în acest sens. Adăugăm că în indicele ediţiei *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea* apar 18 forme ale verbului *tocmi*, t o a t e cu *c* suprascris. Din cele 31 de forme grafice ale substantivului *tocmeală*, nu mai puţin de 25 prezintă suprascrierea consoanei *c*.

E limpede, după toate acestea, că explicarea lui *tocmnim* din documentul scris în 1592 printr-o contaminare a lui *tocmi* cu *tomni* este cu desăvîrşire exclusă.

În intervenţia d-sale, acad. Al. Rosetti afirmă, de asemenea, că, în *tocmi*, ,,*m* nu putea fi palatalizat, pentru că fenomenul nu e operant în grupurile de consoane ocluzivă + *m*", dar adaugă îndată, restrictiv : ,,în afară de cazurile de alterare în grupul *lb* : *alb, albină,* în care ocluziva labială e precedată de o consoană deschisă, palatalizarea a mai fost semnalată în grupurile *mb: frîmbie, porumbiel, sb: zbici, sp: spic* . . . care nu cuprind însă ocluzive propriu-zise". Mărturisim că nu vedem rostul pentru care au fost invocaţi termenii *alb, albină, frîmbie, porumbiel, zbici* şi *spic*, în care nu avem a face cu grupuri consonantice ocluzivă + *m*, iar în *alb, albină, zbici* şi *spic* nici măcar cu grupuri consonantice ocluzivă + labială (căci *l* este o lichidă, iar *s* şi *z* fricative). Oricum, afirmaţia că în *tocmi* *m* nu putea să se palatalizeze este contrazisă de fapte. ALR I, mat. necart., chest. nr. 1 581, atestă palatalizarea lui *m* din *tocmi* în stadiul *ń* într-o serie de puncte, majoritatea moldoveneşti : *tocńesc* (510, 526, 540, 576, 588, 592, 595, 600, 618, 690, 986), *tońesc* (cu dispariţia lui *c* ; 532, 550, 584, 610, 614, 700, 710), *togńesc* (395). În punctul 512 s-au înregistrat formele *tocmesc* şi *tocńit*, iar în punctul 677 formele *togmesc* şi *tocńit*. Fiind vorba de puncte situate în Moldova, Muntenia de răsărit şi Dobrogea, unde dentalele nu se palatalizează, *ń* din *tocńesc, togńesc* etc. nu poate proveni, eventual, dintr-un *n* (şi el greu explicabil), ci numai din palatalizarea lui *m*, care, aşa cum se ştie, a ajuns în Moldova, Muntenia de est şi o parte a Dobrogei la stadiul final, cu *ń*. De vreme ce graiurile moldoveneşti cunosc astăzi stadiul cu *ń* (*tocńim*), ele trebuiau în mod necesar să fi cunoscut mai de mult stadiul intermediar, cu *mń* (*tocmńim*). Acest stadiu se reflectă, prin urmare, în grafia тоⷦмнⷨн din documentul redactat în 1592 la mănăstirea Moldoviţa, ceea ce am încercat şi, sperăm, am reuşit să demonstrăm în cele de mai sus [7].

Ianuarie 1974

ION GHEŢIE
Institutul de lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

[5] Cu excepţiile semnalate mai sus, care sînt însă lipsite de importanţă în problema ce ne interesează.

[6] *Paleografia româno-chirilică*, Bucureşti, 1968, p. 146.

[7] Materialul DLR şi răspunsurile la ancheta ALR I, chest. nr. 1 581, ne-au fost comunicate de I. Mării, cercetător la Institutul de lingvistică şi istorie literară din Cluj-Napoca, căruia ţinem să-i exprimăm şi aici mulţumirile noastre.

Dacoromania. Jahrbuch für östliche Latinität 1, 1973, herausgegeben von PAUL MIRON, Freiburg / München, Verlag Karl Alber, 283 p.

Apariţia acestui anuar marchează un moment însemnat în activitatea de menţinere şi lărgire a interesului lumii savante din străinătate pentru problemele fundamentale ale romanităţii orientale. Ea este încununarea unei îndelungate strădanii. Mai mulţi romanişti, îndeosebi tineri, din Freiburg, dar şi din alte centre universitare germane, grupaţi în jurul Societăţii ,,Mihai Eminescu'', au determinat, în ultimii ani, o creştere simţitoare a interesului pentru limba şi cultura românească. Li s-au alăturat, apoi, numeroşi istorici, arheologi, folclorişti şi etnografi, care au găsit în fenomenul românesc o sursă bogată de investigaţie. Rezultatele cercetărilor acestor specialişti au fost prezentate în cadrul celor 13 colocvii ştiinţifice organizate de societatea menţionată începînd din anul 1967.

Despre valoarea acestor studii ne putem face o idee parcurgînd acest prim volum al *Dacoromaniei*, în care sînt grupate mai ales comunicările ţinute în cadrul celui de al IX-lea colocviu, din decembrie 1971. Tema centrală a colocviului a constituit-o un eveniment petrecut în urmă cu 1700 de ani şi care a avut o importanţă capitală pentru istoria romanităţii răsăritene : situaţia Daciei după edictul lui Aurelian (271) şi formarea limbii şi poporului român. Problema etnogenezei române a fost abordată din perspectiva mai multor discipline ştiinţifice, fapt care se reflectă şi în modul de alcătuire a primului volum a *Dacoromaniei*. O primă secţiune grupează contribuţiile istorice (p. 5—131), a doua cuprinde lucrări arheologice (p. 133—173), urmează mai multe studii lingvistice (p. 175—251) şi, la sfîrşit, două contribuţii din domeniul folclorului (p. 254—269). Volumul se încheie cu un indice cuprinzînd nume de persoană, autori, izvoare istorice, toponimice şi antroponimice, realizat de Elsa Lüder.

Din studiile de istorie şi arheologie vom spicui cîteva date noi privind p r o b l e m a c o n t i n u i t ă ţ i i populaţiei romanizate în Dacia traiană, problemă care interesează în egală măsură şi pe lingvişti. Astfel, din studiul lui Vladimir Iliescu, intitulat *Die Räumung Dakiens und die Anwesenheit der romanischen Bevölkerung nördlich der Donau im Lichte der Schriftquellen* (p. 5—28), consemnăm concluzia că, dintre toţi scriitorii antici care vorbesc despre evenimentul părăsirii Daciei, cel mai apropiat de adevărul istoric a fost Iordanes, ca unul care era originar de la Dunărea de Jos şi cunoaştea, de aceea, mai bine realităţile şi tradiţia istorică de aici. După acest scriitor, spre deosebire de cele relatate de Eutropius, Festus, *Historia Augusta*, şi apoi de toată tradiţia bizantină care pleacă de la Eutropius, împăratul Aurelian a retras din Dacia numai legiunile, nu şi populaţia civilă romanizată (*evocatis exinde legionibus*). Ideea este admisă şi de Radu Vulpe, în studiul *Considérations historiques autour de l'évacuation de la Dacie par Aurélien* (p. 41—51), care, printre altele, adaugă considerentul că nesiguranţa vieţii romane din cauza barbarilor era în sudul Dunării la fel de mare, dacă nu chiar şi mai mare, decît în regiunile Daciei carpatice. Mai mult, retragerea n-a fost făcută sub presiunea popoarelor migratorii, ci din motive strategice şi politice mai generale, ţinînd de apărarea graniţelor şi a integrităţii imperiului roman. Nici Evangelos K. Chrysos (Tesalonic), referindu-se la evenimente petrecute cu o jumătate de secol după abandonarea Daciei, în studiul *Gothia Romana. Zur Rechtslage des Föderatenlandes der Westgoten im 4. Jh.* (p. 52—64), nu exclude posibilitatea ca formaţiunea statală cu regim special, denumită *Gothia Romana*, dintre anii 332—334, să fi inclus şi o populaţie ,,dacoromană'' rămasă pe loc în Dacia sau, eventual, revenită aici din sudul Dunării (p. 61). Interesul pe care împăraţii de după Aurelian, şi îndeosebi Constantin cel Mare, l-au arătat

pentru regiunile de la nord de Dunăre (Banatul, sudul Olteniei şi al Munteniei) a avut drept motivare considerente de natură pur militară şi strategică. Aceasta rezultă din studiul bine documentat al lui D. Tudor, *Preuves archéologiques attestant la continuité de la domination romaine au nord du Danube après l'abandon de la Dacie sous Aurélien* (*IIIe — Ve siècles*) (p. 149—161). Puncte noi de vedere în problema continuităţii aduce şi epigrafistul Emilian Popescu, în studiul *Das Problem der Kontinuität in Rumänien im Lichte der epigraphischen Entdeckungen* (p. 69—77). După cum se precizează la p. 71, nota 6, autorul are pregătit pentru tipar un *Corpus* al tuturor inscripţiilor latineşti şi greceşti tîrzii din România.

Dar cea mai însemnată contribuţie în problema de care ne ocupăm ne-o oferă studiul lui Kurt Horedt, *Das archäologische Bild der romanischen Elemente nach der Räumung Daziens* (p. 135—148), o sinteză a rezultatelor cercetărilor arheologice din ultimele decenii privind soarta populaţiei romanizate după părăsirea Daciei de către romani. El vine să completeze cu fapte şi interpretări noi lucrarea ceva mai veche a lui D. Protase (*Problema continuităţii în Dacia în lumina arheologiei şi numismaticii*, Bucureşti, 1966). În stadiul actual al cercetărilor, înaintea altor ştiinţe (istoria, lingvistica şi etnografia), arheologia poate da mai multe informaţii concrete despre situaţia romanităţii nord-dunărene în epoca migraţiilor popoarelor, însă cu condiţia de a se proceda cu mult discernămînt în chestiunea dificilă a atribuirii anumitor straturi arheologice unor anumite grupuri etnice. Cel mai de seamă rezultat al arheologiei este dovedirea prezenţei populaţiei romanizate în Dacia în perioada care începe de la părăsirea ei de către romani şi pînă în secolul al VII-lea.

Din tabloul nuanţat schiţat de K. Horedt pentru secolele III—VII, stăruim asupra cîtorva detalii care ni s-au părut semnificative. Mai întîi, continuitatea vieţii romane este constatată nu numai în aşezările rurale, cum s-a crezut mult timp, ci şi în marile oraşe, cum sînt Sarmizegetusa, Apulum, Potaissa, Porolissum, Napoca. Deosebit de importante sînt descoperirile recente din această ultimă aşezare, care probează nu numai existenţa unei vieţi orăşeneşti romane intense în partea de nord a Daciei, ci şi menţinerea unor strînse legături culturale şi religioase (creştine) ale populaţiei de aici cu apusul imperiului roman, în decursul secolului al IV-lea. Nici cel mai convins apărător al ,,teoriei continuităţii'', spune K. Horedt, nu ar fi cutezat să-şi închipuie vreodată existenţa unei vieţi romane atît de intense într-un oraş dacic după retragerea aureliană (p. 137). Abandonarea Daciei n-a fost determinată de atacurile violente ale barbarilor, dovadă castrele romane din Dacia, care au fost părăsite fără lupte. Unele din acestea, precum şi aşezările civile din apropiere, cum o probează descoperirile monetare, au fost locuite în tot cursul secolului al IV-lea. Aceeaşi constatare este valabilă şi pentru cîteva din aşa-numitele ,,villae rusticae'' cercetate, dar mai ales pentru aşezările rurale şi cimitirele datînd de la sfîrşitul secolului al III-lea şi începutul celui următor. Este semnalată în studiu existenţa în aceeaşi perioadă a unei aşezări cu colonişti de origine celtică-ilirică lîngă Sighişoara (p. 139). Pentru secolul al IV-lea, trăsături romane indiscutabile prezintă materialele descoperite în cimitirul de la Bratei, pe Tîrnava Mare. Menţinerea contactului dintre populaţia romanizată din Dacia şi lumea romană, îndeosebi cu provinciile romane apusene, în decursul secolelor al IV-lea şi al V-lea, este probată de descoperirea unor obiecte romane de provenienţă apuseană, databile în această epocă (p. 139—140). În Dacia părăsită de administraţia romană se continuă producerea de ceramică romană provincială, în unele cazuri putîndu-se constata chiar un ,,export'' cu produse de acest fel în afara graniţelor de odinioară ale provinciei, către nordul şi vestul Bazinului carpatic. Obiectele paleocreştine, cum au arătat şi alţi cercetători, au aparţinut cu siguranţă populaţiei romanice. Descoperirile arheologice de la Biertan, Bratei şi Sighişoara îl îndreptăţesc pe K. Horedt să admită existenţa, în secolul al IV-lea, a unei populaţii romanice rurale creştine în această

zonă. Mai la nord, pe cursul mijlociu al Mureşului, poate fi surprins arheologic un teritoriu locuit de goţi necreştinaţi, cu morminte aparţinînd culturii Cerneahov-Sîntana de Mureş (p. 140—141). În sfîrşit, continuitatea populaţiei romanizate în Dacia mai este probată şi de mulţimea tezaurelor monetare, alcătuite mai ales din monede mărunte de bronz, care, spre deosebire de cele de aur adunate spre tezaurizare de ,,barbari", erau utilizate în procesul de schimb de către o populaţie deprinsă cu acest procedeu folosit în imperiu. În secolul al IV-lea, populaţia romanizată din Dacia avea legături mai intense cu centrele romane Siscia, Aquileia, Emona, Poetovio, aşadar cu o zonă situată spre sud-vest şi vest.

În secolul al V-lea se generalizează procesul de ,,ruralizare". Oraşele sînt părăsite, numele lor date uitării (p. 143). Dar şi pentru acest secol există suficiente probe arheologice care atestă prezenţa populaţiei romanice în Transilvania, pe cursul mijlociu al Mureşului şi pe Tîrnava Mare, aşadar la cîmpie, nu în văile munţilor, cum s-a susţinut multă vreme. Situaţia se continuă şi în secolul al VI-lea. Acum se poate vorbi, în unele locuri, şi de o convieţuire a romanicilor cu gepizii, neam germanic venit în Transilvania în anul 471, şi nu în 453, cum se afirmă de obicei. În secolul al VI-lea, ambele neamuri erau creştine. Pentru secolul al VII-lea, populaţia romanică este atestată la Bandu. Între 650—675, puterea militară şi numărul gepizilor sînt în scădere, cum o probează dispariţia cimitirelor gepide. În locul gepizilor apar avarii şi apoi slavii. Aceştia din urmă sînt prezenţi în sud-estul Transilvaniei şi în regiunile intercarpatice încă din secolul al VI-lea. În secolul al VII-lea, urmele aşezărilor slave se înmulţesc şi în centrul Transilvaniei. Este perioada de început a contactului lingvistic româno-slav şi de constituire a toponimiei de origine slavă pe teritoriul fostei provincii romane Dacia (p. 147).

Pentru istoria limbii române şi a dialectelor ei, cunoaşterea datelor oferite de cercetările arheologice recente este absolut indispensabilă. Dacia, deşi ruptă la un moment dat de imperiu, trebuie definitiv inclusă în teritoriul romanizat pe care s-au format limba şi poporul român.

După părăsirea Daciei ş idupă destrămarea imperiului roman, factorul l i m b ă a jucat un rol hotărîtor în menţinerea ideii de romanitate în răsăritul Europei. Conştiinţa apartenenţei la familia limbilor şi popoarelor romanice şi-a găsit principalul mod de expresie în numele pe care îl folosesc românii pentru a se defini pe ei ca unitate etnică, precum şi pentru a denumi ţara pe care o locuiesc. Acestei chestiuni îi sînt dedicate următoarele studii : Ş. Papacostea, *Selbstbewusstsein oder eingeführtes Streugut: der Romanitätsgedanke der Rumänen im Mittelalter* (p. 114—123), Adolf Armbruster, *Sinn und Bedeutung des Begriffs ,,România" im rumänischen Mittelalter* (p. 124—131) şi Paul Miron, *Die rumänische Sprachgemeinschaft* (p. 183—188). Ultimul cercetător insistă, pe bună dreptate, asupra valorii probante, în sensul menţionat, a numelui etnic *român*, cu derivatele sale din dialecte şi graiuri, precum şi a denumirii *valah* sau *vlah*, care, după cum se ştie, avea tot sensul ,,romanic". Conştiinţa comunităţii lingvistice româneşti, păstrată în tot timpul evului mediu, îşi găseşte o ilustrare şi în frecvenţa cuvîntului *român*, cu derivatele sale, în numeroase texte vechi româneşti, scrise în cele mai diferite colţuri ale teritoriului de limbă română. Ea capătă o expresie elevată la mulţi cărturari din vechea cultură românească.

Asupra lucrării lui A. Armbruster avem de făcut mai multe observaţii şi completări, pe care le vom face într-un studiu special, referitor şi la alte aspecte privind apariţia şi generalizarea denumirii *România*. Aici ne limităm doar la precizarea că ideea de bază a autorului a fost schiţată de el în cartea *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, Bucureşti, 1972, p. 235—236, adăugînd, totodată, şi amănuntul că, după autor, noţiunea ,,România" ar fi cu mult mai veche decît începutul secolului al XIX-lea. Autorul nu rămîne numai pe terenul limbii şi istoriei româneşti. El introduce în aşa-numita ,,preistorie" a acestei ,,noţiuni" şi denumirea *Romania*, care a cunoscut, după timpuri şi

locuri, sensuri variate: ,,imperiul roman", ,,părţi ale acestui imperiu, un fel de insule de romanitate culturală şi politică înconjurate de lumea barbară", ,,imperiul bizantin", ,,părţi ale acestui imperiu" etc.

Deosebit de importantă pentru istoria, etnografia şi lingvistica românească este lucrarea lui Ion Donat, *La vie pastorale chez les roumains et ses problèmes* (p. 78–103), care combate teoria după care românii ar fi fost, din evul mediu şi pînă aproape de epoca noastră, un popor de păstori nomazi sau transhumanţi, folosind argumentul concret al statisticilor mai vechi şi mai aproape de vremea noastră privind creşterea oilor, numărul acestora după regiuni, numărul oamenilor care practicau îndeletnicirea de cioban. Statisticile de care dispune autorul se întind pe o perioadă de 130 de ani, datînd din anii 1838, 1860, 1916 şi 1941. În răspîndirea teorii transhumanţei, un rol important l-a avut, după I. Donat, mirajul exercitat asupra generaţiilor de intelectuali de capodopera cu subiect pastoral *Mioriţa*, iar mai încoace, teoria ,,spaţiului mioritic" (p. 94–95). Acestor motive sentimentale, romantice, li se alătură alte două, care, la prima vedere, par a fi convingătoare: a) nomadismul unor păstori aromâni (nu toţi aromânii practică însă această îndeletnicire), b) transhumanţa aşa-numiţilor ,,mocani" sau ,,ungureni" din sudul Transilvaniei, care-şi duceau iarna turmele în bălţile Dunării, iar vara înapoi la munte, pe drumuri cunoscute sub denumirea de ,,drumul oilor". Situaţia din Cîmpia Română l-a interesat cel mai mult pe I. Donat. Dar, spune autorul, transhumanţa nu poate data aici dintr-o epocă foarte veche, de pildă din epoca ,,protoromână" (sfîrşitul primului mileniu), pentru că atunci păstorii turanici, stăpîni ai acestor teritorii, n-ar fi permis-o. Românii, pe de altă parte, nu dispuneau în acel timp de o forţă militară, ca celelalte neamuri migratoare, cu ajutorul căreia să-şi asigure o viaţă păstorească transhumantă (p. 79). Mai degrabă, ca popor agricol, românii puteau colabora cu neamurile turanice din Cîmpia Dunării. Iar această colaborare, rezultată în urma unei convieţuiri, a avut loc în mod sigur. O dovedesc numirile de locuri de origine pecenego-cumană păstrate pînă astăzi în Valea Dunării şi în toată jumătatea de sud a Olteniei şi Munteniei. Studiile anterioare ale lui I. Donat şi I. Conea, precum şi contribuţiile mai vechi ale lui G. Weigand, A. Philippide şi ale altor lingvişti, oferă dovezi certe în acest sens. Cei care au preluat de la pecenegi şi cumani toponimicele respective şi le-au păstrat pînă astăzi au fost românii, prin urmare ei erau prezenţi în aceste locuri în secolele IX–XIII, şi încă într-un număr superior celui al neamurilor turanice (p. 80). Autorul ar fi putut adăuga că la fel trebuie pusă problema şi pentru jumătatea de sud a Moldovei, unde păstrarea pînă astăzi a unei reţele de hidronime pecenego-cumane, precum şi a unor toponimice de aceeaşi origine, trebuie să primească aceeaşi explicaţie. Prin urmare, de o viaţă nomadă sau transhumantă a românilor din Muntenia în epoca ,,protoromână" nu poate fi vorba. La fel trebuie să fi fost situaţia şi în secolele următoare. Cei care s-au ocupat de păstoritul la români n-au acordat atenţie aprecierii cantitative a acestui fenomen. I. Donat întreprinde primul o asemenea analiză, ajungînd la rezultate de-a dreptul impresionante. Repartiţia teritorială a oilor este, după statisticile menţionate, cu totul alta decît ne-am fi aşteptat, ţinînd seama de teoria transhumanţei. Ar fi fost normal ca numărul acestora să fie mult mai mare în satele de munte, de unde plecau la iernat, spre baltă, în fiecare toamnă, turmele ,,ungurenilor" sau ,,mocanilor". În realitate, situaţia este tocmai inversă. Majoritatea zdrobitoare a oilor se află nu în satele de munte, c i î n c e l e d e c î m p i e, din sudul ţării, din judeţele sprijinite pe Dunăre: Dolj, Romanaţi, Teleorman, Vlaşca, Ilfov, Ialomiţa, Brăila. De pildă, în 1838, în judeţele de sub munte (Gorj, Vîlcea, Argeş, Muscel, Dîmboviţa, Prahova, Buzău) se aflau 22,8% din totalul oilor, restul de 77,2% revenind judeţelor sudice. Situaţia, puţin modificată, se întîlneşte şi în statisticile ulterioare. Locuitorii din judeţele sudice nu practicau, însă, transhumanţa. Principala lor îndeletnicire a fost şi este agricultura, creşterea oilor fiind, ca şi creşterea altor animale, o preocupare secun-

dară. După statistica din 1838, în aproape o treime din satele Ţării Româneşti nu existau oi deloc, sau numărul lor era sub o sută. Tabelele şi hărţile întocmite de I. Donat, precum şi interpretarea lor ar merita să fie reproduse în întregime. Cum aceasta nu-i posibil, încheiem cu observaţia că studiul lui I. Donat trebuie avut în vedere de oricine se ocupă de studiul stratigrafic al elementelor străine, nu numai turanice, din vocabularul românesc şi, în genere, de dialectologia şi istoria limbii române.

Din partea dedicată studiilor de lingvistică remarcăm, mai întîi, un grup de lucrări care se ocupă de aşa-numitul substrat preromanic al limbii şi onomasticii româneşti. Cunoscutul cercetător al elementelor autohtone ale limbii române, Ion I. Russu, publică studiul intitulat *Die autochtonen Elemente im Wortschatz de, rumänischen Dialekte* (p. 189—196), în care, folosind o metodă asemănătoare cu cea aplicată de I. Fischer, I. Coteanu şi H. Mihăescu elementelor latine ale lexicului românesc, respectiv albanez, ajunge la concluzii noi privind repartiţia în cele patru principale dialecte româneşti a elementelor moştenite din traco-dacă. Numărul acestora este cu o treime mai mare în dialectul dacoromân decît în dialectele sud-dunărene, luate la un loc, ceea ce, după autor, nu se poate explica decît prin faptul că ,,substratul preroman a fost mai puternic în partea de nord a romanităţii balcano-dunărene şi s-a păstrat cu o mai mare tenacitate'' (p. 195). Autorul îşi dă seama de caracterul relativ al statisticii sale. Ca şi în cazul contribuţiilor recente dedicate elementelor latine, cu predominant aspect cantitativ şi avînd la bază mai ales materialul lexical oferit de dicţionare, credem că sînt necesare şi realizabile în prezent, datorită atlaselor lingvistice româneşti atît de bogate, studii mai complexe de geografie şi stratigrafie lingvistică, în care ,,viaţa'' fiecărui element autohton să fie pusă în lumină şi explicată în cadrul cîmpului onomasiologic, al grupului de sinonime dialectale, în concurenţă permanentă, din care el face parte.

În studiul *Sur les éléménts de substrat du roumain* (p. 197—209), Cicerone Poghirc realizează o sinteză interesantă a stadiului actual al cercetărilor într-un domeniu dificil şi cu rezultate adesea contradictorii. Punctul de vedere al autorului în problema în discuţie este prezentat pe larg în capitolul ,,Influenţa autohtonă'' din volumul al II-lea al tratatului de *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1969, p. 313—367, precum şi în alte lucrări speciale. În studiul de care ne ocupăm sînt prezentate rezultatele actuale privind materialul lingvistic daco-moesian, hidronimia străveche transmisă pînă astăzi în zona carpato-dunăreană, denumirile de localităţi păstrate din epoca veche la nord de Dunăre (după C. Poghirc, ar fi vorba de aproximativ 20 de asemenea nume), apelativele de origine autohtonă rămase în română, precum şi o serie de fapte de natură gramaticală pe care româna le-ar datora substratului. Problema fonetismului românesc, pentru multe din numele proprii discutate, rămîne în continuare nerezolvată. Căci, de pildă, numele *Mehadia* nu poate veni direct din *Ad Mediam*, sau chiar din autohtonul **Mehedia* (ar fi ajuns *amiádză* sau *miáză*, vezi A. Philippide, OR I, p. 721), *Iaşi* nu mai trebuie să apară în liste din alte motive (dacă ar veni din *Iassii*, ar trebui să fie rostit *zaşi*, vezi A. Philippide OR I, p. 731), şi exemplele pot fi înmulţite. Nu-i mai puţin adevărat că, în cele mai multe cazuri, nu ştim cum se pronunţau de către băştinaşi numele topice barbare. Pe bună dreptate observă Philippide (OR I, p. 456, nota) că ,,se poate întîmpla ca multe numiri topice româneşti actuale să fie directe reflexe ale numirilor barbare, pe care nu le cunoaştem în original, ci numai în reproducerile greceşti şi latineşti, care erau de cele mai multe ori nişte violente stîlcituri ale originalelor''. Acest considerent stă la baza multora din soluţiile propuse de C. Poghirc, nu numai pentru numele proprii, ci şi pentru apelative.

Istoricul Gottfried Schramm (Freiburg) propune o nouă explicaţie pentru mult discutatul hidronim *Dunăre*, în studiul *Der rumänische Name der Donau* (p. 228—236). Este un fragment dintr-o lucrare mai întinsă, în curs de apariţie, intitulată *Nordpontische Ströme. Namenphilologische Zugänge zur Frühzeit des europäischen Ostens*. Noutatea punc-

tului de vedere constă în integrarea acestui nume în ,,sistemul'' de hidronime majore din partea de nord a Mării Negre. Sistemul cuprinde denumirile (de la vest spre est) *Dunăre*, *Siret*, *Prut*, *Nistru*, *Nipru*, *Don*, cu echivalentele vechi, unele reconstruite : 1) **Dānoṷi*, 2) *Sereto*, 3) *Pureto*, 4) **Dānoṷi-sro*, 5) **Dānoṷi-pro*, 6) *Dāṷnoṷi*. Denumirile de sub 1, 4, 5 şi 6 conţin în prima parte radicalul *dānu-*. Al doilea element de la nr. 4 (*-sro-*) apare ca radical pentru denumirea de sub nr. 2, *Sereto*, tot aşa cum partea finală de sub nr. 5 (*-pro-*) se întîlneşte în aceeaşi situaţie în numele de sub nr. 3, *Pureto*. Toate aceste denumiri se referă numai la cursul mijlociu, eventual şi superior, al fluviilor nord-pontice. Spre vărsare apar alte denumiri, unele chiar din epoca antică : *Istro-* pentru ,,Dunăre'', *Eraso-* (gr. 'Ιέρασοσ, lat. *Gerasus*) pentru ,,Siret'', *Turo-* (gr. Τύρα, tc. *Turla*) pentru ,,Nistru'', *Kub-* (biz. Κούφις, pecen. Κουβοῦ) ,,cursul inferior al Bugului'' şi *Varu-* (hun. *Var*, pecen. Βαρούχ) pentru ,,Nipru'' (?). Existenţa acestor serii de hidronime, prima pentru cursul mijlociu, a doua pentru cel inferior al fluviilor nord-pontice, constituie pentru autor o dovadă că în preistorie şi protoistorie comunicaţiile între populaţiile vremii aveau loc nu în lungul cursurilor de apă, ci de-a curmezişul lor. Drumurile fluviale au apărut mai tîrziu în această zonă. Primul sistem de hidronime îşi are punctul de plecare în regiunea de la Dunărea mijlocie şi este atribuit de autor populaţiei dacice, eventual iranice, mai scurt, aşa-numiţilor *danubieni* (*Danuvier*). Creatorii celui de-al doilea sistem sînt numiţi de autor, tot convenţional, *istrieni* (*Hister*). O graniţă etnică stabilă între aceste două grupe probabil că n-a existat.

Cît priveşte denumirea românească *Dunăre*, G. Schramm o consideră fără nici o rezervă de origine dacică, propunînd unele soluţii noi în explicarea fonetismului. Menţionăm că nu există exemple în română de trecere a lui *-ṷ-* la *-r-*, care să confirme etimologia propusă de autor : dac. **Donįi* > lat. **Donaṷi* > rom. *Dunăre*. Cu titlu informativ, menţionăm că elementul *-r-* a fost comparat de A. Philippide (OR I, p. 459–460) cu *-ra* din seria de nume celtice de rîuri ca *Dura*, *Mura*, *Rura*, *Sara*, *Stura*, *Sura*, *Tara*, *Avara*, *Isara*, *Oscara*, *Sambra*, poate **Iskera* (în loc de *Oescus*) = actualul *Isker*, *Iskra*. ,,Din cazurile oblice ale unui **Dónar*, **Dúnar*, scrie Philippide, a ieşit poate românescul *Dúnăre*''. Etimologia fusese propusă mai întîi de G. Pascu.

Ultimul studiu dedicat elementelor preromane din toponimica carpato-dunăreană aparţine cercetătorului Italo Ronca (Bonn), fiind intitulat *Presunti o probabili iranismi nell' onomastica daco-getica secondo la Geografia di Tolomeo* (p. 237–251). Autorul supune unei analize critice ponderate şi judicioase metodele, criteriile şi rezultatele recente, adesea contradictorii, obţinute de indo-europenişti în descifrarea etimologiei numelor proprii din zona menţionată, indicînd pentru cele 16 toponimice discutate care soluţie etimologică ar avea, de la caz la caz, şansa de a fi considerată acceptabilă sau nu. Studiul este însoţit de o hartă a Daciei şi a zonelor învecinate, alcătuită de autor după datele din Ptolomeu.

Al doilea grup de lucrări din partea dedicată lingvisticii se referă la chestiuni privind istoria limbii române. Astfel, în studiul lui Al. Rosetti, intitulat *Considérations sur la formation de la langue roumaine* (p. 177–182), găsim o sinteză a problemelor fundamentale pe care le ridică epoca cea mai veche din istoria limbii române. Sînt discutate succint chestiuni ca : elementele autohtone ale limbii române şi raporturile româno-albaneze, apartenenţa limbii române la romanitatea orientală, teritoriul de formare a limbii şi poporului român (este vorba de un teritoriu vast, situat atît la nordul, cît şi la sudul Dunării), rolul migraţiilor păstoreşti în istoria limbii române şi a poporului român, toponimia românească (observaţia că aceasta este ,,dans sa majorité slave'' (p. 181) trebuie primită cu rezerve : toponimia românească este în proporţie de peste 80% românească, toponimicele create de români de la apelative de origine slavă, aşa-numitele toponimice pseudo-slave, fiind, în realitate, creaţii româneşti, de tipul *Dumbrava*, *Poiana*, *Lunca* etc., cum a arătat-o în mod convingător E. Petrovici, chiar dacă au echivalente în teritoriile slave). Apartenenţa limbii române

la ,,uniunea lingvistică balcanică" şi rolul influenţei slave încheie seria problemelor abordate în studiu. Reţinem observaţia justă a autorului cu privire la timpul şi modalitatea realizării contactului linigvistic româno-slav. După Al. Rosetti, elementele slave au pătruns în română începînd din secolul al VI-lea, nu din secolul al X-lea sau chiar al XI-lea, cum susţin autorii tratatului de *Istoria limbii române*, II, Bucureşti, 1969, passim. Faptul că elementele slave ale românei prezintă un stadiu fonetic mai recent decît corespondentele lor de aceeaşi origine din neogreacă sau albaneză este explicat de autor prin aceea că slava de la nord de Dunăre ,,s'est renouvelé sans cesse, par des apports succesifs de population, la prononciation des sons étant donc réadaptée sans cesse à la prononciation courante, tandis que dans le Sud de la Péninsule Balkanique, la couche slave du VIe siècle n'a pas été renouvelée" (p. 181).

În studiul *Le latin oriental et la reconstruction de roumain commun* (p. 210–214), Sorin Stati, luînd în consideraţie unele contribuţii recente ale autorilor tratatului de *Istoria limbii române*, propune următoarea periodizare a istoriei limbii române: a) sec. II–IV: ,,latina"; b) sec. V–VII: ,,latina orientală" sau ,,traco-romana"; c) sec. VIII–XI: ,,româna comună"; d) sec. XII–XV: ,,daco-româna comună"; e) sec. XVI–XX: ,,româna". Periodizarea este considerată de autorul însuşi ,,ipotetică", prin urmare, lipsind şi probele care să o susţină, nu vom insista asupra ei. O precizare, care numai aparent este de detaliu, se impune totuşi. La p. 212, nota 7, întîlnim afirmaţia că A.Philippide (OR II, p. 405) ar susţine, ca şi O. Densusianu, că slava ar fi avut ,,un rol decisiv" în formarea limbii române. În realitate, Philippide vorbeşte acolo numai despre rolul slavilor în separarea românilor în mai multe ramuri. Dacă româna era sau nu ,,formată" ori ,,constituită" înainte de contactul cu slavii este pentru Philippide o falsă problemă, vezi OR I, p. 825–826. După acest lingvist, procesul de diferenţiere a limbii române de limba latină nu are nici un fel de contingenţă cu timpul, modul, intensitatea şi durata contactului românilor cu limbile neamurilor slave.

Andrei Avram, în lucrarea *Sur le caractère roman de la phonétique et de la phonologie du roumain* (p. 215–221), se opreşte asupra unor trăsături ale sistemului fonetic şi fonologic al limbii române, care au constituit obiectul unor discuţii contradictorii în ultimele decenii: natura şi originea vocalelor *ă* şi *î* şi raportul fonologic dintre acestea şi echivalentele lor din seria anterioară (*e* şi *i*). Descifrarea acestui raport implică soluţionarea altei chestiuni mult discutate în ultima vreme: existenţa sau nu în română a corelaţiei de timbru. De aceasta din urmă se leagă interpretarea fonologică a diftongilor româneşti şi statutul fonologic al aşa-numitului ,,pseudo -*î* final". Autorul a publicat mult în acest domeniu şi credem că rezultatele la care a ajuns sînt temeinic argumentate şi juste. În ciuda existenţei în sistemul fonologic şi în fonetica limbii române a unor elemente de origine străină, neromanică, sistemul fonologic în ansamblu este la fel de romanic ca şi cel morfologic. Apariţia seriei vocalice *ă*, *î* şi crearea opoziţiei dintre ele s-au produs în interiorul limbii române, independent de influenţa slavă. Opoziţia *ă*/*î* a apărut abia după secolul al XVI-lea, fără vreo legătură cu influenţa menţionată. Existenţa unei corelaţii de timbru în română este foarte discutabilă. O chestiune de amănunt: dacă locul de articulare al vocalelor *ă* şi *î* se află ceva mai înainte de cel al vocalelor *o* şi *u*, fiind sensibil depărtat de locul de articulare al vocalelor anterioare (p. 215), atunci de ce să nu le spunem vocalelor *ă* şi *î* vocale ,,velare" sau ,,posterioare", iar nu ,,mediale" sau ,,centrale", cum ,,preferă" autorul, probabil determinat de simetria triunghiului vocalic, care totuşi este într-o atît de mare contradicţie cu ,,asimetria" rezonatorului bucal?

Din partea dedicată lingvisticii a mai rămas de menţionat studiul de tipologie lingvistică al Matildei Caragiu-Marioţeanu, intitulat *Les idiomes romans sud-danubiens du point de vue typologique* (p. 222–227), o încercare de a determina locul aparte ocupat de dialectele macedoromân şi meglenoromân în cadrul tipologiei limbilor romanice stabilite de Eugenio Coseriu, cu rezultatul că ,,du point

de vue typologique, le roman sud-danubien est à mi-chemin entre la romanité occidentale et le roman nord-danubien" (p. 227). „Tipul" lingvistic reprezentînd gradul maxim de abstractizare, este normal ca ilustrările alese de autoare din cele două dialecte să facă abstracţie de multe detalii. Totuşi ne îngăduim să spunem că, de pildă, funcţiile „externe" exprimate prin cazuri nu sînt reduse în dialectele menţionate numai la mijloace sintagmatice, relaţionale, anume în dialectul macedoromân prepoziţia *a*, iar în cel meglenoromân elementul invariabil *lu* la genitiv şi prepoziţia *la* la dativ (în exemplele date apare însă tot *lu*). Autoarea ştie mai bine decît recenzentul că în dialectul macedoromân se spune şi *căliva moáşil'eĭ* „coliba babei", *feáta moáşil'eĭ* „fata babei" etc. (vezi alte exemple la A. Philippide, OR II, p. 408–409), după cum ştie că în afară de *a* mai apar şi *li, al, ali* la cele două cazuri. Situaţia din dialectul meglenoromân asemănîndu-se mai degrabă cu cea din dialectul istroromân şi din graiul bănăţean, ar fi fost util ca în comparaţie să fi fost atrase şi aceste variante ale limbii române. Aici, într-adevăr, *lu* este mult folosit, deşi în dialectul meglenoromân există şi construcţia de tipul *il'a băbăl'ă* „fiica babei", *şi-l'ĭ zisi băbal'ă* „şi-i zise babei" (A. Philippide, *op. cit.*, p. 466).

În ultima parte a volumului, dedicată etnografiei şi folclorului, sînt publicate studiile lui Mihai Pop, *Genuine romanische Elemente in der rumänischen Volkstradition* (p. 255–262), şi Dumitru Pop, *La question de l'héritage latin dans le folklore roumain* (p. 263–269). În primul caz, este discutată mai ales latura teoretică a chestiunii, anume în ce măsură creaţia populară păstrează elemente dintr-o epocă foarte veche. În a doua lucrare, ideea moştenirii latine în folclorul românesc este ilustrată cu exemple bine selectate, din care rezultă că se poate vorbi, într-adevăr, de o continuitate a unor mituri, credinţe şi obiceiuri din epoca romană.

*

Primul volum al *Dacoromaniei* de la Freiburg, preluînd numele celebrei publicaţii clujene scoase de S. Puşcariu, se dovedeşte a fi, prin tematica abordată şi prin ţinuta ştiinţifică, la înălţimea marii tradiţii pe care şi-a propus să o continue. Ne exprimăm, de aceea, satisfacţia pentru această realizare a colectivului de redacţie de la Freiburg şi, totodată, convingerea că volumele următoare vor corespunde în continuare aşteptărilor tuturor acelora care, atît în ţară, cît şi peste hotare, se interesează de problemele româneşti.

Decembrie 1974

VASILE ARVINTE
Facultatea de filologie
Iaşi, Calea 23 August 11

MARIN BUCĂ şi O. VINŢELER, **Dicţionar de antonime**, Bucureşti, Editura enciclopedică română, 1974, 260 p.

Caracterul restrîns al tratării teoretice a antonimelor din diferite limbi, deosebirile de opinii în legătură cu criteriile de definire a antonimelor au avut — cum era de aşteptat — repercusiuni şi în practica lexicografică[1]. Aşa se explică de ce antonimele sînt întrebuinţate încă în prea mică măsură ca m i j l o c d e i n d i v i d u a l i z a r e a sensului cuvintelor cuprinse în dicţionarele explicative[2] sau în dicţionarele de sinonime existente, precum şi faptul că a întîrziat mult apariţia unor d i c ţ i o n a r e s p e c i a l e d e a n t o-

[1] Vezi, în legătură cu aceasta, discuţia noastră din lucrarea *Analiza semică a unor cuvinte care denumesc sentimente în limba română*, în SCL XXV (1974), nr. 3, p. 275–278. Cf. şi *Asupra criteriilor de definire a antonimelor*, în vol. *Studii lingvistice*, Timişoara, 1974, p. 70–81.

[2] De pildă, în *Dicţionarul limbii române moderne* (Bucureşti, 1958) nu se utilizează deloc procedeul descrierii sensului lexemelor cu ajutorul antonimelor.

n i m e [3], chiar şi în unele ţări cu o bogată tradiţie lexicografică. De cele mai multe ori antonimele au fost înregistrate alături de sinonime în dicţionare cu caracter mixt [4].

Rămasă atîta vreme în afara preocupărilor lingviştilor, antonimia a început să fie studiată mai atent abia în ultimele două decenii, ca urmare a dezvoltării impetuoase a lexicologiei, precum şi a extinderii metodelor structurale de cercetare în domeniul semanticii.

În contextul preocupărilor diverşilor lexicologi pentru elucidarea complexităţii de aspecte pe care le îmbracă lexicul în manifestarea sa sistematică, se înscriu şi primele încercări de înregistrare a cuvintelor cu sens contrar în dicţionare speciale de antonime [5].

Printre puţinele lucrări de lexicografie dedicate exclusiv antonimelor [6] se numără şi primul *Dicţionar de antonime* al limbii române, alcătuit de Marin Bucă şi O. Vinţeler. Acest dicţionar, recent apărut la Editura enciclopedică română, satisface cerinţele unei lucrări cu un asemenea profil, şi ca structură şi ca mod de interpretare a faptelor de limbă.

[3] Dintre d i c ţ i o n a r e l e d e a n t o n i m e apărute pînă în prezent amintim: M. Rameau, N. Ivon, *Dictionnaire des antonymes ou contraires*, Paris, 1933; D. Ackermann, *Dictionnaire des antonymes ou contremots*, Berlin, 1942; V. N. Komissarov, *Slovar'antonimov sovremennogo anglijskogo jazyka*, Moscova, 1964; L. A. Vvedenskaja, *Slovar' antonimov russkogo jazyka*, Rostov pe Don, 1971.

[4] Cf. S. Fallows, *A Complete Dictionary of Synonyms and Antonyms*, Chicago, 1902; D. Cinti, *Dizionario dei sinonimi e contrari*, ed. a II-a, Milano, 1949; F. Sains de Robles, *Ensayo de un diccionario español de sinónimos y antónimos*, ed. a III-a, Madrid, 1953; Dupuis Hectore, *Dictionnaire des synonymes et des antonymes*, Paris, 1962, şi altele.

[5] Vezi nota 3.

[6] În lipsa unor preocupări constante în direcţia studierii antonimiei lexicale, şi în lingvistica noastră înregistrăm un număr extrem de mic de lucrări consacrate problemei antonimelor. Vezi, de exemplu, Lucia Wald, *Antonimele în sistemul lexical*, în volumul *Sistemele limbii*, Bucureşti, 1970, p. 75–84; Alexandra Roceric, *Aspects of Antonymy in the Romanian Language*, în CLTA IX (1972), nr. 1, p. 37–53.

Autorii dicţionarului au încercat, şi în mare parte au izbutit, să ofere specialistului un amplu tablou al sistemului de opoziţii antonimice din limba română, depăşind, nu de puţine ori, greutăţile ce s-au ivit în legătură cu stabilirea şi definirea cuplurilor de antonime sau alte dificultăţi din acest domeniu al lexicologiei în care s-a acumulat mai puţină experienţă.

Dicţionarul este alcătuit din trei părţi. La început, după o prefaţă semnată de profesorul Gh. Ivănescu, într-o scurtă *Introducere* sînt abordate cîteva probleme teoretice ale antonimiei lexicale şi sînt enunţate principiile de elaborare a lucrării, precum şi unele detalii privitoare la structura articolelor. După *Introducere* urmează dicţionarul propriu-zis care conţine 784 articole cu principale cupluri de antonime din limba română, dispuse în ordine alfabetică, iar la sfîrşit ni se oferă un util *Indice alfabetic*, în care antonimele glosate figurează şi în ordinea inversă apariţiei lor în dicţionar, ceea ce înlesneşte considerabil găsirea fiecărui termen opozabil al perechilor prezentate în dicţionar.

Respectînd cerinţele generale care se impun în elaborarea oricărui dicţionar şi ţinînd seama de principalii parametri în care trebuie să se facă descrierea cuvintelor glosate, autorii *Dicţionarului de antonime* au avut în vedere şi unele principii specifice de întocmire a lucrărilor de acest tip.

Astfel, dicţionarul reflectă sistemul opoziţiilor antonimice din limba română la nivelul s e m e m e l o r, ceea ce înseamnă că dicţionarul cuprinde mult mai multe cupluri de antonime decît s-ar părea, judecînd după numărul articolelor şi, respectiv, al perechilor de antonime-titlu. Termenii reciproc opuşi sînt definiţi atît prin ceea ce au ei c o m u n în substanţa lor semantică, cît şi prin ceea ce î i o p u n e în mod diametral, relevîndu-se în acest fel principalele particularităţi ale termenilor cuplurilor antonimice — a s e m ă n a r e a şi c o n t r a r i e t a t e a s e m a n t i c ă. Dealtfel, descrierea principalelor sensuri opuse ale lexemelor glosate, prin relevarea în definiţii paralele (definiţiile din dicţionarele explicative fiind adaptate cerinţelor specifice ale unui dicţionar de antonime)

a elementelor semantice corelative (comune şi contrarii) amplifică considerabil utilitatea *Dicţionarului de antonime* în diferite sfere de activitate, de la cercetările de lexicologice pînă la învăţarea limbii române ca limbă străină.

Un merit al autorilor dicţionarului este, fără îndoială, acela de a prezenta antonimia în strînsă conexiune cu alte două categorii semasiologice fundamentale — polisemia şi sinonimia. Scoaterea în evidenţă (cu ajutorul unui sistem de notare adecvat) a modului în care relaţiile de antonimie se întrepătrund cu cele de polisemie şi de sinonimie a ridicat în faţa celor doi lexicografi sarcini multiple şi dificile, dat fiind faptul că, pe de o parte, polisemia cuvintelor lărgeşte mult reţeaua relaţiilor de antonimie, iar pe de altă parte, numărul unităţilor antonimice creşte în raport cu seriile sinonimice ale termenilor opozabili.

Prezentarea antonimelor în dicţionar are un caracter binar. În cazul în care un antonim în diferitele sale sensuri se află în raporturi de contrarietate cu alte cuvinte, care sînt sinonime între ele, el apare în mai multe articole succesive, de fiecare dată fiind însoţit de un alt cuvînt din seria sinonimică opusă, de exemplu : *încredere—neîncredere* (p. 182), *încredere—scepticism* (p. 182), *bucuros—întristat* (p. 67), *bucuros—mîhnit* (p. 67), *bucuros—trist* (p. 67); *bucurie—durere* (p. 64), *bucurie—întristare* (p. 65), *bucurie—jale* (p. 65), *bucurie—mîhnire* (p. 65), *bucurie—necaz* (p. 65), *bucurie—suferinţă* (p. 66), *bucurie—supărare* (p. 66), *bucurie—tristeţe* (p. 66).

De reţinut este şi faptul că autorii utilizează sinonimele şi în cadrul articolelor, la descrierea sensului lexemelor glosate, fapt care conferă dicţionarului un grad sporit de utilitate, de exemplu :

BUCURIE (p. 66)	TRISTEŢE
Mulţumire, satisfacţie, veselie.	Amărăciune, mîhnire.
CINSTIT (p. 76)	NECINSTIT
1. Onest, corect.	1. Neonest, incorect.

Cînd două lexeme polisemantice sînt antonime în mai multe sensuri, dicţionarul consemnează pe rînd toate aceste sensuri în cadrul aceluiaşi articol, începînd cu sensul de bază şi terminînd cu cele figurate sau, în cazul adjectivelor mai ales, cu sememele care au valoare substantivală sau adverbială :

MULT, -Ă (p. 208)	PUŢIN, -Ă
1. În cantitate mare; îmbelşugat, numeros.	1. Care este în cantitate mică; insuficient.

*Unde este vorbă **multă**, acolo este treabă **puţină*** (proverb).

2. În număr mare, numeroşi.	2. În număr mic, cîţiva.

***Multe** flori sunt, dar **puţine** / Rod în lume o să poarte* ... (M. Eminescu, *Criticilor mei*).

3. (Substantivat) Cantitate mare.	3. (Substantivat) Cantitate mică.

*Profităm mai mult de **puţinul** ce-l dobîndim cu anevoinţă, decît de **multul** ce-l dobîndim foarte lesne* (Cezar Boliac, *Opere alese*, p. 261).

4. (Adverbial)	4. (Adverbial)

*Cel mai mare orator este acela care spune mai **puţin** şi sugerează mai **mult*** (Nicolae Iorga, *Cugetări*, p. 265).

Se poate afirma, aşadar, că dicţionarul în discuţie, prin conţinutul articolelor sale, reflectînd legătura antonimiei cu polisemia şi sinonimia, relevă caracterul de sistem al relaţiilor de antonimie.

Autorii dicţionarului au acordat cuvenita atenţie nu numai reflectării sinonimiei sau polisemiei perechilor de antonime, ci şi modului în care se păstrează relaţiile de antonimie în cadrul seriilor derivative. Cf. : *bătrîn—tînăr* (p. 57), *bătrîneţe—tinereţe* (p. 58), *a îmbătrîni—a întineri* (p. 175); *a se bucura—a se întrista* (p. 63), *bucurie—tristeţe* (p. 66), *bucuros—trist* (p. 67); *frumos—urît* (p. 147), *frumuseţe—urîţenie* (p. 148), *a înfrumuseţa—a urîţi* (p. 183) şi altele.

Consecvenţa cu care sînt aplicate criteriile formulate în *Introducere* face ca dicţionarul lui M. Bucă şi O. Vinţeler să fie o lucrare izbutită în legătură cu locul antonimelor în sistemul lexical al limbii române privite şi prin prisma varietăţii tipurilor de opoziţii semantice caracteristice anto-

nimelor. Astfel, dicționarul conține antonime care exprimă:

— raporturi de contrarietate: *bun—rău* (p. 68), *bătrîn—tînăr* (p. 57), *cald—rece* (p. 70) și altele.
— raporturi „direcționale": *a coborî—a urca* (p. 80), *a intra—a ieși* (p. 159) și altele.
— raporturi de complementaritate: *burlac—însurat* (p. 69), *adevăr—minciună* (p. 29) și altele.
— raporturi de tip conversiv: *a cumpăra—a vinde* (p. 96), *a cîștiga—a pierde* (p. 77) și altele.

Dicționarul cuprinde nu numai antonime primare ca (*inteligent—prost* (p. 168), *iubire—ură* (p. 174), *puternic—slab* (p. 232) și altele), ci și antonime prefixate (cu radicali comuni) ca *dreptate — nedreptate* (p. 126), *serios—neserios* (p. 215), *a monta—a demonta* (p. 104), *succes—insucces* (p. 167) și altele, punînd în evidență, astfel, unul din cele mai productive procedee de formare a antonimelor în limba română contemporană — derivarea cu ajutorul prefixelor negative.

Dicționarul reflectă, de asemenea, gradul de răspîndire a antonimelor în sistemul lexical al limbii române, gradul în care se manifestă antonimia în cadrul diferitelor clase lexico-gramaticale. Astfel, din totalul perechilor-titlu cuprinse în dicționar, 42,8% sînt adjective, 31,8% sînt substantive, 20,9% — verbe, 5% — adverbe[7], restul fiind pronume sau particule, ceea ce atestă faptul că antonimia lexicală este un fenomen cu o arie mai mare de răspîndire mai ales în cadrul adjectivelor, substantivelor și verbelor.

Dicționarul în discuție conține lexeme din cele mai diferite cîmpuri lexico-semantice, acoperind în mare măsură principalele domenii lexicale în care antonimia se manifestă cu precădere.

Prin exemple ilustrative, excerptate din texte literare sau științifice, autorii pun în evidență particularitatea funcțională de bază a antonimelor, și anume capacitatea acestora de a se întrebuința cu regularitate în opoziție directă în lanțul sintagmatic al vorbirii, apărînd frecvent în contexte de diferite tipuri sintactice. Cercetarea acestor exemple ne conduce la constatarea că textele ilustrative reflectă o pluralitate tipologică de contexte antonimice, în care termenii contrari pot dobîndi valori funcțional-semantice suplimentare, exprimînd diferite raporturi logico-gramaticale, cum sînt: conjuncția (contopirea) contrariilor **(și A și B)**, disjuncția **(ori A, ori B)** sau alternanța **(cînd A, cînd B)** acestora, valoarea termenului logic intermediar **(nici A, nici B)**, negarea tuturor termenilor unei paradigme cu antonime **(nici A, nici B)**, negarea unui termen al opoziției și afirmarea contrariului său **(nu A, ci B)**, confruntarea sau opunerea contrariilor [x — A, iar (dar etc.) y — B] trecerea dialectică a unei noțiuni în opusul ei etc.

Este remarcabil faptul că, în ciuda greutății cu care pot fi găsite exemple care conțin ambii termeni contrari în opoziție nemijlocită, autorii au selectat contexte antonimice de diferite tipuri, astfel încît dicționarul în discuție reflectă tipologia contextelor și, în cadrul acestora, diversitatea de construcții sintactice „preferate" de antonimele limbii române.

Lexemele glosate, în majoritatea cazurilor, se află într-o perfectă corelație semantică, în sensul că termenii opozabili au aceeași sferă de întrebuințare și aceeași coloratură expresiv-stilistică și emoțională, conținînd aceleași componente semantice și, prin aceasta, redînd opoziții de acelaș grad de intensitate. Dealtfel nici ordinea de prezentare a antonimelor în dicționar — cea alfabetică — nu este întîmplătoare. Ea reflectă concepția autorilor după care între componenții perechilor antonimice, care „se presupun și se exclud reciproc", există „raporturi de egalitate" (p. 11). (Cf., de ex., cuplurile *bolnav—sănătos* (p. 63); *beteag—teafăr* (p. 59), în care termenii corelativi

[7] Dacă vom lua în considerare și adjectivele cu sens substantival sau adverbial, evident, numărul adverbelor și substantivelor va fi mult mai mare.

au aceeași încărcătură emoțional-expresivă.)

După cum am văzut, în stabilirea perechilor de antonime autorii dicționarului în discuție au avut în vedere diferite criterii și au ținut seama de aspectele multiple ale interdependenței semantice dintre termenii opozabili. De aceea, majoritatea opozițiilor antonimice din dicționar nu comportă obiecții. Întîlnim însă și unele perechi care în cel mai bun caz pot fi considerate c v a s i a n t o n i m e, deoarece termenii opuși nu satisfac cerințele criteriului identității semantice și expresiv-stilistice. Astfel, în opoziția *nătărău—deștept* (p. 110), primul termen este mult mai expresiv decît opusul său. Nu credem că se caracterizează prin omogenitate semantică nici termenii cuplului *opulență—sărăcie* (p. 222), deoarece ei redau grade diferite de intensitate în manifestarea însușirii vizate; cf. în acest sens și *cumpătare — desfrîu* (p. 96), *cuminte—nebun* (p. 95).

Obiecții comportă și alte perechi antonimice cum sînt *armonie—contrast* (p. 49), *despărțire—revedere* (p. 109) și altele. În primul caz termenii opozabili nu satisfac cerințele criteriului omogenității semantice și, ca atare, nu pot fi considerate antonime propriu-zise.

Cf. ARMONIE	CONTRAST
1. Potrivire, desăvîrșire a părților unui întreg, acord.	1. Opoziția între două sau mai multe lucruri, situații, calități, acțiuni [8]. ...

O altă problemă ridică cuplurile de tipul *despărțire—revedere* (p. 109). Acest cuplu are, bineînțeles, un caracter antonimic, dar *despărțire* se opune în primul rînd lui *întîlnire* (care lipsește din dicționar), deoarece noțiunea de „despărțire" presupune mai întîi de toate noțiunea de „întîlnire" și numai în al doilea rînd — pe cea de „revedere".

Nu ni se pare motivată nici preferința autorilor pentru opozițiile realizate cu ajutorul sufixului *in-* și omiterea unor formații prefixate cu *ne-*, care au o arie largă de întrebuințare în română: *just—injust* (p. 167), comp. *nejust*; *actual—inactual* (p. 27), comp. *neactual* și altele. În dicționar apare numai cuvîntul *risipitor* (p. 130) ca antonim al lui *econom*, nu și *neeconom*. La fel, cuvîntul *necăsătorit* apare numai în definiția lui *celibatar* (p. 73) ca sinonim al acestuia și nu figurează într-un articol de sine stătător ca un cuvînt-titlu în opoziție cu antonimul său perfect *căsătorit*.

Unele perechi de lexeme din dicționar au o valoare antonimică ocazională, ele dobîndind semnificații contrare numai în anumite împrejurări contextuale. De pildă, cuvintele *întrebare—răspuns* (p. 187) nu se află în raporturi de c o n t r a r i e t a t e semantică, ci de s u c c e s i u n e. Cf. și *a întreba—a răspunde* (p. 187); *iarnă—vară* (p. 158) și altele.

Cu toate că autorii, în general, au ținut seama de criteriul frecvenței în limbă a prechilor selectate, întîlnim totuși și unele abateri de la acest criteriu: cf. *avers—revers* (p. 55), *extrinsec—intrinsec* (p. 139), *a atrofia — a hipertrofia* (p. 54) și altele.

Pe de altă parte, nu ne putem explica absența din dicționar a unor cupluri antonimice frecvent întîlnite în limbă, cum ar fi, de pildă: *respect—dispreț*, *stimă—dispreț* (în dicționar apare doar perechea *admirație—dispreț*, p. 30) sau *viață—moarte* (în dicționar există doar *naștere—moarte*). Acestui din urmă cuplu i se contestă — și pe nedrept, după părerea noastră—valoarea antonimică și în alte lucrări consacrate problemei antonimelor. Ni se pare că lexemul *moarte*, avînd disponibilități semantice mai mari decît *viață*, poate contracta raporturi de antonimie și cu *naștere* și cu *viață*. Cele două opoziții se realizează însă în două spații semantice diferite. Acest lucru îl demonstrează fără nici un fel de dificultate analiza semică:

naștere — moarte

Trăsătură semantică comună: „momente ale vieții omului"

Trăsături semantice contrare: „începutul" / „sfîrșitul" vieții

[8] Cf. *Dicționarul limbii române literare contemporane*, vol. I, București, 1955, p. 129, 538.

viață — moarte

Trăsătură semantică comună termenilor opozabili : ,,mod de existență a materiei"

Trăsături semantice contrare : ,,prezența" / ,,absența procesului biologic"

Opoziția *viață—moarte* este, dealtfel, frecvent utilizată de diferiți autori în redarea unor contraste sau antiteze :

La masa verde, față-n față, / Cer unii ***moarte****, alții* ***viață*** (Maria Banuș, *Versuri alese*, București, 1953, p. 54).

Adeseori am unit dragostea mea de ***viață*** *cu frica de* ***moarte*** (Teodor Mazilu, *Ipocrizia disperării*, București, 1972, p. 98).

Plecînd de la constatarea că interacțiunea semantică a termenilor antonimi se reflectă în plan sincronic printr-o distribuție lexical-gramaticală asemănătoare, prin capacitatea lor de a se îmbina cu aceeași categorie semantică de cuvinte, socotim că dicționarul lui Marin Bucă și O. Vințeler ar fi avut de cîștigat în utilitate dacă, după definițiile paralele ale termenilor contrari, ar fi consemnat și principalele îmbinări lexicale și gramaticale în care pot apărea ambii termeni antonimi, precum și îmbinările specifice fiecăruia dintre ei. Acest lucru era necesar să fie relevat cu atît mai mult, cu cît identitatea (parțială sau totală) de distribuție lexical-gramaticală a termenilor antonimi, fiind generată de elementele comune de sens ale acestora, este particularitatea semantico-funcțională de bază care determină atracția antonimelor în context, întrebuințarea regulată a termenilor contrari în opoziție directă (în diferite tipuri c o m u n e de construcții sintactice), fapt confirmat de numeroasele exemple din dicționar. Pe de altă parte, această cerință se impunea, deoarece unele antonime — verbe, substantive și adjective — prezintă legături sintactice diferite de la un termen al opoziției la altul, în îmbinările lor cu alte cuvinte (cf. *a cumpăra* ***de la cineva*** *— a vinde* ***cuiva***).

După cum se poate vedea, observațiile critice formulate mai sus vizează în marea lor parte aspecte de detaliu. Sperăm însă că ele vor fi utile autorilor la o a doua ediție a *Dicționarului de antonime*. Unele din neajunsurile dicționarului la care ne-am referit mai sus, ca și ale altor dicționare apărute pînă în prezent, se datoresc, evident, în primul rînd lipsei unei platforme de principii unanim acceptate de întocmire a dicționarelor de antonime, precum și lipsei unor criterii unice de definire a antonimelor, în general.

Cu toate acestea, depășind obstacolele ivite în acțiunea lor de pionierat, Marin Bucă și O. Vințeler au izbutit să ne ofere o lucrare originală, care contribuie la cunoașterea unuia din principalele mijloace antitetice de expresie ale limbii române — antonimele.

Decembrie 1974

RICHARD SÎRBU
Facultatea de filologie
Timișoara, B-dul Vasile Pârvan 4

DORIN GĂMULESCU, **Elemente de origine sîrbocroată ale vocabularului dacoromân**, București, Editura Academiei R. S. R., Pančevo, Novinsko Preduzeće ,,Libertatea", 1974, 276 p.

Lucrarea de față reprezintă primul studiu cuprinzător, pe baze științifice, asupra elementelor de origine sîrbocroată ale vocabularului limbii române. O asemenea cercetare era de mult necesară, întrucît lucrările anterioare consacrate acestei probleme erau parțiale sau aveau un eșafodaj științific nu totdeauna adecvat, ceea ce a dus, de cele mai multe ori, sau la considerarea elementelor de origine sîrbocroată ca elemente de proveniență bul-

gară (eventual de alte origini) sau la exagerarea rolului influenţei sîrbocroatei asupra limbii române.

Lucrarea lui Dorin Gămulescu prezintă interes cel puţin din trei puncte de vedere: pentru etimologia împrumuturilor din sîrbă în română, pentru dialectologia istorică şi pentru istoria limbii. Aspectul cel mai elaborat îl reprezintă o mai amănunţită examinare a etimologiei cuvintelor, autorul insistînd mai puţin asupra problemelor de dialectologie şi de istorie a limbii.

Luînd atitudine critică faţă de lucrările predecesorilor, autorul limitează influenţa sîrbocroată la un număr de 708 cuvinte (de fapt introduce şi calcuri, variante, derivate etc., aşa că se ajunge la cifra de 1 500 cuvinte, vezi p. 207). În lucrarea discutată, Dorin Gămulescu se dovedeşte a fi un bun şi prudent etimologist, care examinează atent diferite ipoteze, coroborînd şi verificînd date diverse. Aşa se explică de ce autorul a lăsat la o parte un mare număr de cuvinte româneşti care erau considerate sîrbocroate de alţi cercetători.

În afară de introducere şi de concluzie, în care se tratează ,,locul elementelor de origine sîrbocroată în vocabularul limbii române actuale'', lucrarea este alcătuită din trei secţiuni mari, corespunzînd capitolelor II – IV: în cap. al II-lea, deosebit de important, se discută criteriile care au condus pe autor la stabilirea etimologiilor cuvintelor enumerate în capitolul cel mai extins (cap. al III-lea); în sfîrşit, în cap. al IV-lea, sînt cuprinse unele observaţii privind morfologia, semantica şi fonetica împrumuturilor sîrbe din română, totul concentrat în 14 pagini. În ceea ce ne priveşte, socotim că în economia lucrării s-a acordat un spaţiu mult prea restrîns acestor ultime aspecte; ele ar fi meritat o tratare mai puţin sumară. În plus, se remarcă absenţa unui subcapitol consacrat problemelor vizînd modul de formare a cuvintelor. Obiecţii se pot ridica, de asemenea, referitor la structura cap. al III-lea, intitulat ,,Lista împrumuturilor, calcurilor şi derivatelor''; după părerea noastră, autorul a procedat bine dînd lista a l f a b e t i c ă a cuvintelor de origine sîrbocroată — aceasta permite o parcurgere rapidă şi comodă din partea cititorilor — dar considerăm că nu ar fi trebuit să se oprească aici. Aceleaşi cuvinte credem că trebuiau clasificate şi după alte criterii, de ex. după extinderea lor geografică. Ar fi fost foarte interesant, în special pentru cercetările de dialectologie, să se arate, într-o secţiune aparte, care cuvinte aparţin, de ex., exclusiv Banatului, care au o circulaţie mai largă (în Banat, Oltenia, Ardeal de ex.), care au o răspîndire generală în limba română etc. Elementele de geografie lingvistică existente în cap. al V-lea (p. 225 – 228), ca şi în hărţile reproduse în volum nu considerăm că sînt suficiente pentru a se ajunge la concluzii precise, ştiinţifice care ar conduce la stabilirea ariilor geografice ale cuvintelor. Desigur, în general, autorul a avut în vedere probleme de arie geografică, dar nu cu consecvenţă (de ex., la *făli*, p. 131, *fras*, p. 132, nu se notează nimic în această privinţă). În plus, la cuvintele care au o răspîndire mai largă, ar fi fost interesant de urmărit de cînd datează extinderea, deci ar fi fost util să se introducă elemente de natură istorică în lucrare (vezi *drug*, p. 129, *gîrlici*, p. 136, *izînă* p. 144, *uzmi*, p. 199). Pentru aceasta ar fi fost necesar să se recurgă nu numai la trimiteri, cum se procedează în general în lucrare, ci să se dea c i t a t e din text, să se noteze p r i m e l e a t e s t ă r i etc. Considerăm că exemplificarea sporadică cu citate a cuvintelor-titlu constituie o lacună a lucrării de faţă. Dealtfel, am constatat cu surprindere că bibliografia, în general foarte bogată, nu cuprinde nici texte bănăţene şi nici alte lucrări în care sînt reproduse măcar fragmente bănăţene; astfel, lipsesc din bibliografie N. Iorga, *Observaţii şi probleme bănăţene*, Bucureşti, 1940, D. Suciu, *Literatura bănăţeană de la început pînă la unire (1582 – 1918)*, Timişoara, 1940, D. Şandru, *Enquêttes linguistiques du laboratoire de phonétique éxpérimentale de la Fac. de lettres de Bucarest*, V, *Vallée de l'Almăj*, (Banat) în BL V (1937), p. 125 – 189; nu a fost luat în consideraţie nici *Atlasul Banatului* de I. A. Candrea (citat dealtfel într-o notă la p. 49), care, în cele 130 de hărţi ale sale, cuprinde un material extrem de preţios. De asemenea, consultarea articolului lui V. Şerban, *Fapte de limbă bănăţene în culegerile de folclor*

ale lui George Cătană (în ,,Analele Universității din Timișoara" III (1965), p. 275—286) ar fi permis lui D. Gămulescu introducerea unor nuanțe semantice la anumite cuvinte (de ex. *zgogi*, glosat de D. Gămulescu, p. 204 ,,a (se) nimeri" are, în plus sensul ,,a se întîlni, a se potrivi", *art. cit.*, p. 286) sau înregistrarea unor derivate, poate interesante etimologic (astfel, față de *tîrbu* ,,burtă", menționat de D. G. la p. 195, V. Șerban notează *tîrban* ,,stomacul animalelor", p. 285, sau, în raport cu *giordan* ,,șir de mărgele", D. G. p. 135, la V. Șerban, p. 286, apare *zghiordane* s. f. pl. ,,podoabe femeiești de pus la gît", ,,fluturași, paiete") sau forme morfologice deosebite (de ex. V. Șerban înregistrează s. f. *buiadă* (p. 280), mai apropiată de scr. col. *bujad*, în timp ce D. Gămulescu menționează doar s. f. *buiede* (p. 96).

Bazată pe o documentare foarte solidă și pe cunoaștere directă a particularităților elementelor de origine sîrbocroată, lucrarea lui D. Gămulescu constituie o contribuție de preț la cunoașterea rolului elementelor slave apusene în dezvoltarea vocabularului românesc. Argumentarea teoretică a autorului este serioasă și criteriile de delimitare, mai ales cele cuprinse în capitolul al II-lea, foarte precise. Totuși, se poate obiecta împotriva faptului că în cuprinsul propriu-zis al lucrării (constituit din capitolul al III-lea) nu totdeauna se aplică unele principii fixate în partea inițială și nu se fac deosebirile cronologice, extrem de interesante, stabilite.

În privința etimologiilor, se observă că, de foarte multe ori, autorul corectează și precizează cu ajutorul unor argumente bine întemeiate unele etimologii (vezi *ortac*, p. 166) ; el face deseori observații fine și distincții necesare (vezi de ex. *chită*, p. 108, *brat*, p. 93).

Se cuvine totuși a fi adus unele observații critice privitoare la etimologiile propuse, de ex. la p. 80 s-ar fi cerut mai multă circumspecție în stabilirea etimologiei cuvîntului *bitangă*, despre care credem că nu este alt termen decît *bitang*, explicat pe bună dreptate din maghiarul *bitang*. Prezența lui *ă* s-ar putea justifica prin ceea ce J. Byck numește ,,femininul pejorativ" (vezi BL I (1933), p. 108—110). Pentru *seroman* (p. 185) s-ar fi cuvenit să se dea explicații suplimentare, avînd în vedere ,,distanța" fonetică dintre *seroman* și etimologiile propuse, *siromah* și *siromašan* ; de asemenea, *cadîr* (p. 102), formal nu este mai apropiat de etimonul turcesc (*kadir*) decît de cel sîrb (*kádar, káder*)?

În unele cazuri credem că trebuiau formulate distincții între formațiile explicabile prin monogeneză sau poligeneză. De ex., la *dăloc* (p. 125), calcul după scr. *smesta* nu este suficient argumentat, avînd în vedere formațiile similare din alte limbi europene (vezi nota 137).

Observațiile de mai sus nu sînt în măsură să ne facă să pierdem din vedere că ne aflăm în fața primei cercetări temeinice asupra influenței sîrbocroate în vocabularul limbii române. Calitățile de etimologist ale autorului — deplin stăpîn pe materia studiată — sînt certe, iar contribuția sa în domeniul cercetat, valoroasă.

Octombrie 1974

FLORICA DIMITRESCU
*Facultatea de limba și literatura română
București, Edgar Quinet 5—7*

C. DIMITRIU, **Romanitatea vocabularului unor texte vechi românești**, Iași, Editura Junimea, 1973, 222 p.

După o serie de lucrări cu caracter general dedicate ,,romanității" noastre, văzută din perspectivă lingvistică (A. Graur, *La romanité du roumain*, București, 1965) sau istorică (A. Armbruster, *Romanitatea românilor*, București, 1972), în *Romanitatea vocabularului unor texte vechi românești*, de C. Dimitriu, același concept este urmărit în sfera mai restrînsă, dar prin aceasta nu mai puțin interesantă, a vocabularului. Inițiativa lăudabilă a

publicării acestei ultime lucrări — la origine teză de doctorat — a avut-o, în 1973, editura Junimea din Iași.

Preocupat de multă vreme de problemele statistice ale vocabularului limbii române vechi, după cum a dovedit prin publicarea unei serii de articole — de ex. *Vocabularul Cazaniei a II-a a lui Coresi*, în AUI XVI (1970), p. 47—64; *Romanitatea vocabularului unor texte din limba română veche*, în SCL XXII (1971), nr. 6, p. 597—606; *Aspecte ale structurii vocabularului limbii române vechi*, în AUI XVIII (1972), p. 15—49, C. Dimitriu prezintă acum o lucrare laborioasă, în care, după un capitol introductiv dezvoltat, urmează trei secțiuni dedicate aspectului evaluării cantitative a vocabularului limbii vechi, structurii etimologice a vocabularului din toate textele vechi cercetate, luate la un loc, și structurii etimologice a lexicului în fiecare text vechi supus analizei.

Cartea de față are meritul de a fi prima lucrare amplă cu caracter statistic consacrată aspectelor vechi ale limbii române. Ea reușește să scoată în valoare, prin furnizarea unor date exacte asupra compoziției lexicale pe origini, romanitatea vocabularului limbii române; în același timp, autorul pune în evidență și direcția evoluției lexicale românești. Astfel, se arată că proporția cuvintelor-titlu formate pe terenul limbii române este în creștere în textele coresiene, în raport cu textele nordice (vezi p. 184). Pe de altă parte, procesul de modernizare a limbii române literare este caracterizat prin reducerea importantă a elementelor slave (de la cca 14% în toate textele vechi, la cca 5%—6% în cele două dicționare ale limbii române moderne — vezi p. 202). C. Dimitriu arată, pe drept cuvînt, că raportul între proporția elementelor lexicale romanice (cuvinte moștenite din latină, formații pe teren românesc, neologisme latino-romanice) și neromanice apare în general neschimbat: se opune un număr de patru cincimi cuvinte-titlu romanice (cca 80%) la o cincime neromanice (cca 20%) (vezi p. 181).

De cel mai mare interes apar observațiile din volum care întăresc ideea „unității lingvistice" a traducătorilor ce lucrau sub conducerea lui Coresi, pe de o parte, și a grupului alcătuit din textele rotacizante, pe de altă parte (vezi p. 60—61). Argumentele se referă la probleme legate de bogăția vocabularului, de coordonate și subordonate, de proporția cuvintelor-titlu moștenite din latină și formate pe terenul limbii române, de proporția cuvintelor de origine slavă etc.

Un alt merit al lucrării constă în luarea în considerație a substantivelor proprii, interesante din multe puncte de vedere. Cercetînd limba cu ajutorul substantivelor proprii, C. Dimitriu face unele subtile observații privitoare la stil, de exemplu.

În comparație cu toate lucrările anterioare dedicate cercetării cantitative a lexicului limbii vechi (din acest punct de vedere surprinde absența din bibliografie a articolului Vioricăi Pamfil, *Observații cu privire la frecvența cuvintelor în limba secolului al XVI-lea*, în SCL XIX (1968), nr. 3, p. 297—302), cartea lui C. Dimitriu este nu numai cu mult mai amănunțită, dar și mai cuprinzătoare, deoarece operează cu comparații între limba secolului al XVI-lea și limba secolului al XVII-lea, adăugînd și elemente ale limbii din secolul al XIX-lea și al XX-lea. Totuși, privită chiar din acest unghi, considerăm că lucrarea are o carență metodologică: dintre diversele texte ale celor două secole studiate, C. Dimitriu s-a bazat pe șapte texte din sec. al XVI-lea (plus notele comparative din ediția *Psaltirii Scheiene* scoasă de I. A. Candrea) și trei din sec. al XVII-lea (vezi p. 47), care aveau indice complete în edițiile deja apărute sau în formă manuscrisă, care autor sau colaborator este chiar C. Dimitriu. Desigur că, în momentul de față, cînd, din păcate, nu există indice pentru toate textele de limbă veche, aceasta era modalitatea cea mai comodă de abordare a lexicului limbii vechi. Dar ne putem pune întrebarea, de ce, pornind exclusiv de la texte din sec. al XVI-lea cu caracter religios, comparația se transpune în sec. al XVII-lea asupra unor texte cu specific juridic (*Pravila Moldovei* și *Îndreptarea legii*) și numai asupra unui singur text religios, *Cazania* lui Varlaam? Deci, pe de o parte, din punct de vedere c a n t i t a t i v se constată o inegalitate relativ ușor remediabilă la o nouă ediție, prin atragerea în discuție și a

altor texte din sec. al XVII-lea — pentru că cele trei texte nu sînt suficiente pentru a contura o imagine cît de cît reală asupra lexicului din acel secol — şi, pe de altă parte, nu se menţine criteriul s t i l i s t i c, texte de o natură confruntîndu-se cu texte de altă natură. De asemenea, pentru limba ultimelor două secole sînt luate ca eşantion doar texte aparţinînd, de această dată, unui alt stil, cel beletristic. Fără aceste duble oscilaţii de metodă, credem că am fi fost în măsură să înţelegem mai bine mecanismul trecerii limbii române prin timp. Considerăm deci că rezultatele ar fi cu atît mai precise cu cît s-ar respecta, într-o cercetare de acest fel, criteriul c a n t i t ă ţ i i şi criteriul u n i t ă ţ i i s t i l i s t i c e. De asemenea, în comparaţii ar fi necesar să se ţină seama de factorul tradus/original.

Baza teoretică a cărţii ar fi cîştigat, desigur, dacă autorul ar fi recurs la lucrări moderne, de largă circulaţie, de ex. la Ch. Muller, *Initiation à la statistique linguistique*, Paris, 1968 (vezi, la noi, recenzia Alexandrei Roceric în SCL XX (1969), nr. 3, p. 350—351). Singura lucrare cu caracter teoretic citată de autor la ,,bibliografie", este cartea de proporţii reduse a lui P. Guiraud, *Les caractères statistiques du vocabulaire*, Paris, 1954; de menţionat că de acelaşi autor a apărut, şase ani mai tîrziu, volumul *Problèmes et méthodes de la statistique linguistique*, lucrare meritorie pentru acel moment, dar depăşită astăzi (vezi aprecierile critice din *Guide bibliographique de linguistique française* de R. Martin şi E. Martin, Paris, 1973, p. 43). Fundamentele pentru cercetarea statistică a vocabularului unui singur autor sînt cele două studii ale lui Ch. Muller, *Essai de statistique lexicale. L'illusion comique de P. Corneille*, Paris, 1964, şi *Étude de statistique lexicale. Le vocabulaire du théâtre de P. Corneille*, Paris, 1967. Este evident că lucrarea recentă — cu un profil similar — a lui Geir Kjetsaa, *Leksica stilotvorenii Lermontova. Opit Kolicestvennogo opisaniia*, Universiteti Oslo, Slavisk-Baltist Institut, Meddelelser, 1973, nr. 2, nu ar fi fost posibil să fie parcursă de autor, ea datînd din acelaşi an cu volumul recenzat, dar consultarea lucrării *Kvantitativni lingvistika. Bibliography of Quantitative Linguistics*, Praha, 1960, de Tešitelová Marie, a *Actelor* Colocviului de la Strasbourg din 1964 dedicat statisticii şi analizei lingvistice sau a volumului *Statistica reči*, Leningrad, 1968, publicat de secţia de semiotică a Consiliului ştiinţific pentru cibernetică a Academiei de ştiinţe a URSS, ar fi putut contribui la dezvoltarea bazei teoretice, a integrării limbii, în speţă a vocabularului, în teoria informaţiei. Am adus aceste completări bibliografice în credinţa că îi pot folosi autorului la o nouă ediţie a cărţii; ele i-ar putea deschide şi alte perspective interpretării statistice a lexicului.

În concluzie, considerăm că ne aflăm în faţa unei lucrări utile, care a necesitat din partea autorului un volum imens de muncă; C. Dimitriu, într-o expunere sobră, a înfăţişat principalele probleme cantitative ale vocabularului limbii române din sec. al XVI-lea şi mai puţin al XVII-lea, şi a rectificat unele opinii anterioare. Analizele minuţioase, rezultatele precise la care se ajunge, interpretările de calitate îl recomandă pe autorul cărţii de faţă ca pe un bun cunoscător de la noi din ţară al metodei statistice aplicate la studiul limbii. Lucrarea sa constituie o serioasă bază de discuţie pentru multiple probleme de limbă şi, mai presus de orice, dovedeşte în mod convingător romanitatea vocabularului limbii române: ,,vocabularul limbii române vechi în textele cercetate este la fel de romanic ca şi vocabularul limbii române moderne" (p. 206).

Octombrie 1974

FLORICA DIMITRESCU

Facultatea de limba şi literatura română
Bucureşti, Edgar Quinet 5—7

[illegible] pozitive. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] de [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Strasbourg [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible] [illegible] Paris [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

MARIA DEL CARMEN BOBES NAVES, **La semiótica como teoría lingüística,** Madrid, Editorial Gredos, 1973, 238 p.

În prologul acestei lucrări — la origine o teză pentru ocuparea prin concurs a unei catedre universitare — autoarea explică accepția în care folosește termenul de semiotică, și anume ,,cercetările asupra limbajului care se deschid cu atomismul logic — provenind, deci, din cîmpul filozofiei, chiar dacă după aceea aplică metode descriptive — și care încearcă să analizeze limbajele naturale cu scopul de a le formaliza, sau de a le folosi ca modele pentru crearea de limbaje artificiale" (p. 9). ,,Nu am încercat să facem — arată ea în continuare — o istorie a întregii semiotici sau o evaluare a scopurilor și a realizărilor sale, ci pur și simplu, din unghiul nostru de vedere, am încercat să descoperim teoriile aplicabile în lingvistică. De aceea ne-am limitat la semiotica ce analizează limba ca sistem de comunicare socială și am lăsat deoparte semiotica ce analizează alte sisteme de semne, inclusiv sistemul semnelor literare" (*ibid.*).

Lucrarea este împărțită în patru mari capitole. Primul este ,,Introducerea", care adîncește și nuanțează cu finețe conceptul de semiotică, delimitîndu-l de acela de semiologie sau semantică (logică), cu care a fost socotit de unii sinonim, și punînd în evidență conexiunile sale cu logica și filozofia limbajului. Pornind de la teza lui Cassirer, conform căreia doar un punct de vedere epistemologic poate oferi o abordare adecvată a limbii și a studiilor despre limbaj, autoarea analizează succesiv ,,posibilitățile discursive ale omului în raport cu creațiile sale, posibilitățile limbii ca obiect de studiu și, în sfîrșit, ... cercetările teoretice posibile asupra limbajului" (p. 24), spre a se putea pronunța în concluzie în controversa ,,dacă semiotica este știință a limbajului sau filozofie, sau eventual o cercetare cu caracter ambiguu, datorită discordanței dintre scopurile și mijloacele sale, sau dintre obiectivele și rezultatele ei efective" (*ibid.*). În încheierea acestui prim capitol, autoarea compară, din punctul de vedere al aspectului studiat, al premiselor inițiale de la care pornesc, al metodelor folosite și, mai cu seamă al scopului propus, lingvistica, stilistica și semiotica, ca tot atîtea moduri posibile de studiere a limbajului.

Capitolul al doilea se intitulează ,,Istoria semanticii" și analizează, în ordine cronologică (antichitate, evul mediu, renaștere, epoca modernă), antecedentele semioticii actuale, care, așa cum arată autoarea, ,,nu presupune culminarea unei traiectorii de cercetare sistematică, ci apare în formă independentă, deși motivată de o situație epistemologică asemănătoare cu cea care, în epoci de criză, a dat naștere la cercetări de aceeași orientare". Sînt considerate astfel ca antecedente ,,acele studii făcute de diferite figuri de filozofi care s-au preocupat de eficiența limbii ca mijloc de exprimare a științei și a filozofiei și au încercat să formuleze norme menite să fixeze valorile lingvistice și să le dea stabilitate în privința formei și, mai cu seamă, a semnificației" (p. 77). Situația epistemologică de bază este comună tuturor etapelor : e vorba de momentele de criză ale premiselor metodologice, variind doar mijloacele propuse în vederea soluționării ei.

Capitolul al III-lea se intitulează ,,Aspectele sistematice" și se referă la ,,părțile semioticii" — atît la cele general-acceptate : sintaxa, semantica și pragmatica, cît și la altele, posibile, precum : semiotica generală, semiografia, logica simbolică. În continuare, autoarea tratează, atît din punct de vedere istoric, cît și sistematic, atomismul logic și derivațiile lui imediate, începînd cu Russel și terminînd cu școala de la Oxford și cercul de la Viena. Ultimele părți ale acestui capitol sînt dedicate sintaxei logice, regulilor sintactice și apropierilor dintre sintaxa semiotică

și lingvistica reprezentată în special prin glosematică.

Cel de-al IV-lea și ultim capitol al lucrării — unul dintre cele mai ample și mai bine documentate — este închinat problemelor actuale ale semanticii. În introducerea capitolului, se semnalează cele trei curente principale existente în momentul de față în studiile de semantică, și anume : semantica lingvistică, semantica behavioristă și semantica filozofică sau semiotică, iar în continuare este analizată fiecare dintre aceste orientări. În privința semanticii lingvistice, termenul este aparent, redundant, dar autoarea îl folosește în sensul de ,,studiu al valorilor semantice (prin urmare lingvistice) realizat cu metode lingvistice, spre deosebire de studiile privitoare la aceleași valori semantice efectuate de filozofi sau psihologi" (p. 161). Se referă, concret, la reprezentanții ,,clasici" ai semanticii structurale (Pottier, Coseriu, Greimas etc.). În legătură cu semantica behavioristă, este analizată școala de la Chicago, în frunte cu Alfred Korzybski. În sfîrșit, în ceea ce privește semantica logică, se fac referiri îndeosebi la teoriile lui Carnap, după care se încearcă, în paragraful intitulat ,,Problematica", o sistematizare a principalelor chestiuni ridicate astăzi de această nouă disciplină, și anume : natura semnificatului, funcțiile semnului lingvistic (din punctul de vedere al relațiilor atît cu subiectul, cît și cu obiectul), precum și problema metalimbajelor : relațiile semantice dintre semne.

Lucrarea se încheie cu o amplă bibliografie (p. 207—230), din care nu lipsesc nici unele referiri la lucrări de specialitate semnate de cercetători români, precum Sorin Stati și Tatiana Slama-Cazacu. În concluzie, o lucrare judicios alcătuită, cu multă putere de sinteză și pe baza unei informații vaste. Ea se dovedește deosebit de utilă pentru formarea unei viziuni de ansamblu asupra stadiului actual al cercetării î n domeniul semioticii ,,ca teorie lingvistică", așa cum se specifică încă din titlu.

DOMNIȚA DUMITRESCU

ŽIVKO BOJADŽIEV, **Неолингвистика — идейни основи, същност, теоритични проблеми,** în ,,Годишник на Софийския Университет", Фак. по слав. филол. (Annuaire de l'Université de Sofia, Fac. de philol. slave), vol. LXVII, 1 (1973), p. 133—217.

Lucrarea de față, o prezentare monografică rezumativă a tezei de doctorat a romanistului bulgar Ž. Bojadžiev, expune cuprinzător și concis bazele ideologice, esența și problemele teoretice ale neolingvisticii italiene.

Prima parte (cap. I—III) este consacrată precursorilor, întemeietorilor și reprezentanților acestei direcții de cercetare; autorul rezervă partea a doua (cap. IV—VIII) pentru discutarea aprofundată a problemelor fundamentale ale neolingvisticii.

Precursorul cel mai de seamă al neolingvisticii este, după Ž. Bojadžiev, G. Vico, iar întemeietorul ei propriu-zis — B. Croce; acești doi învățați, cu toate că nu au fost în primul rînd lingviști, au dat, totuși, impulsul decisiv pentru orientarea lingvisticii italiene în această direcție și au influențat, în continuare, în mod substanțial, și școala idealistă a lui K. Vossler din Germania, lăsînd cunoscuta formulă ,,limba e poezie". Reprezentanții neolingvisticii sînt în primul rînd M. Bartoli, G. Bertoni, B. Bertoldi și G. Bonfante, alături de care s-ar putea aminti ca ,,simpatizanți" V. Pisani, G. Devoto, A. Pagliaro, G. Nencioni, T. Bolleli și M. Leroy.

Părerile școlii italiene sînt confruntate, în partea a doua a lucrării, mai întîi cu cele ale neogramaticienilor și cu cele ale structuralismului contemporan (F. de Saussure) : *Esența limbii și raportul dintre limbă și vorbire* (cap. IV), *Originea limbii și raportul dintre limbă și gîndire* (cap. V), *Inovațiile în limbă* (cap. VI), *Legile fonetice* (cap. VII) și *Metodele cercetării lingvistice* (cap.VIII) . Confruntarea pe care o urmărește autorul se dovedește justificată, deoarece neolingviștii atacă în polemica lor mai ales pe neogramatici.

Monografia se încheie cu o recapitulare a celor mai de seamă idei ale acestei școli de cercetare și cu o apreciere critică a lor, urmată de un rezumat în limba franceză (p. 215—216).

Neolingvistica a contribuit, fără îndoială, după cum precizează autorul : (1) la stimularea discuţiei generale asupra metodelor folosite pînă atunci în lingvistică (s-au relevat, astfel, unele neajunsuri ale lingvisticii comparate) ; 2) la dezvoltarea metodei areale (nu neapărat în opoziţie cu neogramaticii, ci ca o completare a rezultatelor dobîndite de aceştia), şi (3) la descoperirea aspectului estetic al limbii. În ceea ce priveşte punctele slabe, sînt menţionate : (1) diminuarea caracterului ştiinţific al lingvisticii, (2) aspectul uneori dogmatic al doctrinei, precum şi (3) erorile produse în unele studii practice.

Autorul manifestă o atitudine obiectivă şi ponderată în prezentarea activităţii neolingviştilor ; el nu se identifică cu aprecierile de care s-a bucurat această direcţie de cercetare în lingvistica italiană şi nici nu poate accepta punctul de plecare idealist, care a fost promovat uneori cu o exclusivitate nejustificată (de ex. de G. Bertoni). Pe bună dreptate, neolingvistica este criticată pentru caracterul unilateral al anumitor formulări şi constatări. Totuşi, lăsînd de o parte eronata identificare categorică a poeziei cu limba, neolingviştii au reuşit să pună în lumină noi aspecte ale cercetării limbii, care sînt luate astăzi din nou în discuţie într-o altă formă (de pildă, în sociolingvistică).

Examinarea, în lucrarea de faţă, cu spirit critic şi cu competenţă, a contribuţiei neolingvisticii ne îndreptăţeşte să recomandăm autorului publicarea ei într-o limbă de largă circulaţie (limba bulgară nu e accesibilă, în general, romaniştilor), cu atît mai mult cu cît nu există despre această şcoală o monografie cuprinzătoare (Iorgu Iordan, Al. Graur — care, dealtfel, sînt citaţi şi de Ž. Bojadžiev — şi alţii au tratat unele probleme, dar într-un context mai general sau dintr-o perspectivă mai restrînsă).

Ar fi fost util ca lucrarea să cuprindă la sfîrşit o bibliografie completă, care să înregistreze toate titlurile citate în cursul expunerii. Considerăm că în bibliografie se cuvenea să fie amintite şi lucrările : Alwin Kuhn, *Romanische Philologie*, 1. Teil, *Die romanischen Sprachen*, Bern, 1951 ; H. Arens, *Sprachwissenschaft. Der Gang ihrer Entwicklung von der Antike bis zur Gegenwart*, ed. a II-a, Freiburg-München, 1971, care discută unele din pro / blemele examinate în volumul de faţă.

KLAUS STEINKE

ZSILKA TIBOR, **A stílus hírértéke**, Bratislava, Madách Könyvkiadó, 1973, 176 p.

Culegerea de studii aparţinînd lui Zsilka Tibor, cercetător slovac de limbă maghiară, se impune prin abordarea multilaterală, din perspectiva unei înţelegeri marxist-dialectice şi pe baza rezultatelor obţinute de orientările structuraliste, a principalelor probleme ale esteticii cuvîntului [1]. Alternînd într-o viziune de ansamblu consideraţii teoretice cu analize concrete, cartea se înscrie în sfera lucrărilor de stilistică literară.

Organizarea materialului în trei mari secţiuni se realizează în aşa fel încît prima parte („Analize de text şi cercetări stilistice", p. 9—85) oferă o imagine clară a concepţiei autorului despre natura stilului şi a limbajului poetic. Două sînt articolele semnificative pentru definirea viziunii sale teoretice, caracterizată, în esenţă, prin respingerea examinării izolate, unilaterale a faptelor : „Valoarea de comunicare a stilului" (p. 71—85, care împrumută şi titlul cărţii) şi „Teoria comunicaţiei, stilul şi analiza de text" (p. 33—45). Respingînd accepţiunile restrînse date stilului, Zsilka Tibor vede în stilistică o disciplină ştiinţifică

[1] Autorul cărţii reuşeşte să fructifice concepţia structuralismului clasic (îndeosebi J. Murkařovský, R. Jakobson) şi actual ceh, ideile semasiologiei sovietice (I. Lotman, B. Uspenski). Prin întreaga sa concepţie teoretică şi metodologică, Zsilka Tibor, membru al colectivului de cercetare din Nitra, condus de Frantisek Miko (prefaţatorul cărţii), se integrează direct în contextul stilisticii slovace, preocupate activ şi creator de problemele comunicaţiei literare, ale stilului artistic. Cf., în acest sens : Fr. Miko, *Estetika výrazu*, Bratislava, 1969 (analizată de autorul cărţii în discuţie, p. 167—174) ; idem, *Text a stýl*, Bratislava, 1970 ; Josef Mistrik, *Stylistika slovenskeho jazyka*, Bratislava, 1970.

sintetică (*s. n.*, cf. 71), orientată spre studiul stilului artistic, sub toate aspectele, şi care, fiind vorba de operele beletristice, are în vedere cele mai variate laturi ale structurii acestora. Prin asocierea nivelului lingvistic, stilistic (stilul lingvistic fiind un element de bază al structurii operei artistice) cu cel tematic-ideologic, opera literară este privită ca unitatea organizată a două planuri : expresie şi conţinut, ce nu pot fi separate ca entităţi independente. Scopul final al cercetării ei structurale, asociată indivizibil cu perspectiva funcţională, este dezvăluirea structurii intime a funcţiei, a condiţionării multilaterale (în primul rînd, sociale) a operei beletristice (cf. ,,Prefaţa'', p. 6). Pe tărîmul stilisticii astfel înţelese, se realizează apropierea, în spirit interdisciplinar, dintre cercetarea lingvistică şi literară (promovată de la începuturile sale de structuralismul praghez), dintre acestea şi teoria comunicaţiei (funcţia estetică = o formă particulară, specifică a comunicaţiei umane, în general), dintre toate acestea şi semiotică (limbajul poetic = fenomen semiotic de natură specială). Investigaţia teoretică este întregită de ultima diviziune a cărţii (,,Opinii'' p. 139–167), caracteristică pentru integrarea studiului limbajului poetic în semasiologia artelor.

Premisele teoretice sînt ilustrate progresiv prin analize stilistice, interpretări minuţioase de text, aplicate limbii maghiare. Partea a doua a lucrării (,,Examinarea cantitativă a textelor beletristice'', p. 85–139) ocupă un loc central în structura cărţii şi constituie punctul de rezistenţă al originalităţii ei. Astfel, în articolul ,,Un volum de versuri cercetat cu metode statistice'' (p. 85–107) autorul aplică statistica lexicală a lui Pierre Guiraud la studiul stilistic al unui volum de versuri maghiare. Studiul următor, ,,Modelul statistic al literaturii beletristice maghiare din secolul XX'' (p. 107–121), încearcă determinarea unor caracteristici fono- şi morfotipologice ale stilului artistic (ca stil funcţional), pe baza analizei statistice şi transformaţionale a unor opere reprezentative ale literaturii maghiare din perioada menţionată în titlu. Amintim, în fine, articolul ,,Sistemul limbii şi structura'' (cu titlu slovac, ,,Statistica şi teoria traducerii'', p. 121–139), în care se aplică creator statistica, ţinînd seama de caracteristicile tipologice şi genetice diferite ale limbii maghiare în comparaţie cu limbile în care metoda a fost utilizată cu succes (cehă, slovacă). Chiar dacă, în interesul acţiunii întreprinse de autor, anume introducerea metodelor exacte, statistice şi transformaţionale în stilistica maghiară, în articolele pomenite aceste modalităţi de cercetare sînt dominante, conştient în acelaşi timp de limitele lor, Zsilka Tibor rămîne credincios concepţiei sale teoretice complexe. Ca urmare, ceea ce impune şi în partea de stilistică aplicată a cărţii este, în majoritatea cazurilor, analiza multilaterală, îmbinarea cercetării cantitative cu cea ,,calitativă'' (tradiţională, intuitivă) în încercarea de cercetare stilistică a limbii artistice maghiare.

Caracterizată printr-o concepţie teoretică armonioasă, dar nu totdeauna originală, lucrarea *A stilus hirértéke* întruneşte calităţile unei cercetări ştiinţifice temeinice şi multilaterale. La curent cu noile orientări în poetică, stilistică, cu tot ceea ce lingvistica modernă, matematica, teoria informaţiei, studiul sociologic al faptelor culturale, semiotica pot să sugereze în clarificarea şi precizarea căilor de investigaţie a artei cuvîntului, Zsilka Tibor s-a angajat cu succes în aplicarea lor în cercetarea stilistică a limbii maghiare, acolo unde încercările de acest fel se află abia la primii paşi.

DOINA BABEU

KATERIN KATERINOV, **La lengua italiana enseñada a estudiantes de habla española**, Universidad Nacional de Educación a Distancia, Madrid, 1974.

Datorită asemănărilor multiple între cele două limbi, se consideră în general că învăţarea limbii italiene de către vorbitorii spanioli nu ridică dificultăţi. Ca urmare, majoritatea manualelor destinate acestui scop se rezumă la o expunere nediferenţiată a regulilor gramaticii italiene şi a unor liste de cuvinte.

Cartea de faţă — reprezentînd partea de limbă din cursul predat experimental în anul

1973—1974 la Universitatea națională de educație la distanță din Madrid, sub titlul *Lengua y literatura italianas*, de către Katerin Katerinov, în colaborare cu P. G. Caucci, căruia i-a revenit partea de literatură — se impune printr-o nouă orientare metodologică în domeniul învățării limbilor străine.

Autorul, Katerin Katerinov, profesor la Universitatea Italiană pentru Străini din Perugia, s-a bazat în elaborarea acestui curs pe rezultatele oferite de lingvistica aplicată și de psihologia modernă, și în primul rînd pe principiul analizei contrastive.

Avînd în vedere faptul că dificultățile majore în însușirea limbii străine se datorează interferențelor cu limba maternă, aplicarea metodei contrastive impune ca accentul să cadă cu insistență pe definirea și prezentarea diferențelor care există între limba maternă (L_1) și limba străină (L_2), și în mai mică măsură pe asemănările între cele două limbi.

Autorul demonstrează că, în însușirea științifică, nu superficială, a unei limbi străine, părerea conform căreia gradul de dificultate este invers proporțional cu gradul de asemănare între L_1 și L_2 nu este justificată de practică. El a întreprins ample cercetări statistice în scopul testării erorilor săvîrșite în învățarea limbii italiene de către mii de studenți de diferite naționalități la Universitatea din Perugia și a ajuns la rezultate edificatoare în acest sens.

Astfel, urmărindu-se evidențierea greșelilor tipice a trei grupuri lingvistice diferite — vorbitori cu limba maternă germană, engleză și spaniolă — s-a constatat că erorile cele mai frecvente apar la studenții spanioli (la un număr de 100 de studenți s-au înregistrat 696 greșeli la cei cu L_1 germana, 928 la cei cu L_1 engleza și 1 693 la cei cu L_1 spaniola).

Dintre greșelile tipice săvîrșite de studenții spanioli, cele mai frecvente sînt cele datorate, evident, interferențelor cu limba maternă, ca de pildă : folosirea prepozițiilor (298), pronumele personale (196), întrebuințarea verbelor auxiliare (129), greșeli de ortografie (129) și folosirea perfectului și a imperfectului (8).

Concluziile care se desprind din acest tip de teste au scos în evidență necesitatea ca frecvența greșelilor tipice să fie luată drept criteriu fundamental al predării contrastive. În consecință, manualul a fost astfel conceput încît să acorde o deosebită atenție dificultăților gramaticale celor mai frecvente care se ivesc în însușirea limbii italiene de către vorbitorii spanioli. Același criteriu, al frecvenței întrebuințării, a stat și la baza prezentării cunoștințelor lexicale : cursul își propune să dea primele 3 000 de cuvinte din cele mai frecvente în italiana de astăzi, ceea ce reprezintă 95 % din uzul total al cuvintelor din vocabularul italian.

Alt principiu fundamental după care s-a ghidat autorul a fost acela al indicării gradate a dificultăților, de gramatică și lexic, încercînd să prezinte, în măsura posibilului, nu forme gramaticale disparate sau liste de cuvinte, ci structuri unitare ca sens, constituite din elemente cunoscute și asimilate anterior, în cadrul cărora se introduce elementul nou. În acest fel, predarea cunoștințelor noi se face progresiv, structurile gramaticale fiind din ce în ce mai complexe și lexicul din ce în ce mai bogat, fapt care asigură nu numai înțelegerea regulilor gramaticale și a sensului cuvintelor, ci și, în faza finală, dobîndirea automatismului necesar pentru exprimarea corectă și cursivă în limba italiană.

Deoarece manualul de față este destinat vorbitorilor spanioli adulți, cu un nivel de instrucțiune superior, prezentarea limbii italiene actuale, urmărită ca obiectiv esențial, este întregită și de unele considerații de fonetică și gramatică istorică, prin care se realizează o viziune diacronică asupra limbii.

În privința textelor incluse, a căror menire este de a facilita însușirea lexicului nou și ilustrarea folosirii regulilor gramaticale, remarcăm că s-a avut permanent în vedere familiarizarea studenților cu structurile lexicale cele mai comune din italiana colocvială.

Întregul material, gramatical și lexical, este divizat în 6 părți, fiecare cuprinzînd 5 lecții. Structura lecțiilor este următoarea : se dau mai întîi, sub formă de schemă, chestiunile

de gramatică și fonetică, apoi se prezintă un text care ilustrează folosirea lor, urmat de indicarea sensului cuvintelor și expresiilor noi. Se trece, în continuare, la explicarea amănunțită a structurilor gramaticale, însoțită de numeroase exemplificări, pe baza cărora se poate extrage la sfîrșit regula. În ultima parte a lecției se propun exerciții practice — rezolvarea acestora figurează în final — de retroversiune, traducere, substituire și autoverificare (alegerea formei corecte din trei alternative indicate).

Manualul se încheie printr-o lecție de sinteză, pe parcursul căreia se expun principalele dificultăți morfosintactice și fonetice întîlnite de studenții spanioli în însușirea limbii italiene, în ordinea frecvenței acestora.

Alături de lucrarea anterioară a autorului, de profil asemănător (*La lingua italiana per stranieri. Le 3.000 parole più usate nell'italiano d'oggi*, partea I-a în colaborare cu Maria Clotilde Boriosi, partea a II-a, *Corso medio*, partea III-a, *Corso superiore*, Perugia, ed. I-a, 1973, ed. a II-a, 1974), cartea de față se înscrie, prin orientarea ei modernă, ca o contribuție semnificativă în cadrul învățării limbilor străine în general, întrucît apare într-un moment în care, în acest domeniu, metodele tradiționale sînt considerate depășite, fără să se fi ajuns însă la o fundamentare teoretică clară și la o aplicare convingătoare a diferitelor metode noi.

Pe lîngă faptul că, în ansamblul manualelor destinate învățării limbii italiene de către străini, *La lengua italiana enseñada a estudiantes de habla española* este prima încercare de aplicare a metodei contrastive, se cuvine să fie evidențiată și utilitatea practică a lucrării pentru vorbitorii de limbă spaniolă, care se află în fața unui eficient instrument de învățare și, totodată, de cunoaștere științifică a limbii italiene.

TUDORA ȘANDRU OLTEANU

JOSE LUIS MARTIN, **La narrativa de Vargas Llosa. Acercamiento estilístico**, Madrid, Editorial Gredos, 1974, 281 p.

Autorul acestei cărți, profesor la Universitatea din Puerto Rico, este un binecunoscut specialist în domeniul cercetării stilistice; a suscitat un viu interes publicarea, în 1973, în aceeași editură, a tratatului său despre „Critica stilistică''. Volumul de față, care poartă subtitlul „Abordare stilistică'', pare a fi, astfel, o aplicare la opera unuia dintre cei mai importanți prozatori ai literaturii latino-americane actuale a teoriilor expuse acolo.

Cartea cuprinde trei părți. Prima — cu caracter introductiv — se intitulează „Preliminarii'' și conține două capitole de sinteză asupra „I. Romanului hispano-american de astăzi'' și „II. Opiniilor lui Mario Vargas Llosa asupra romanului actual''. În cel dintîi se face o trecere în revistă a celor mai importante tendințe ale prozei actuale din țările Americii Latine. Cel de-al doilea debutează cu o scurtă notă bibliografică asupra lui Vargas Llosa (notă întregită, la sfîrșitul cărții, într-unul din apendice, printr-un tabel cronologic complet) și continuă cu o analiză amănunțită a esteticii narative a romancierului peruvian, așa cum se conturează ea din înseși declarațiile sale.

Partea a doua, „Tematica'', trece la tratarea propriu-zisă a subiectului în trei mari capitole: „Corupția inocenței'', „Societatea impostoare'' și „Frustrare și speranță''. Ea cuprinde o analiză a principalelor probleme de *Weltanschauung* din următoarele opere ale lui Vargas Llosa: *Los jefes*, *La ciudad y los perros*, *La casa verde*, *Los cachorros* și *Conversación en la Catedral*.

Cea mai interesantă, din punctul nostru de vedere, este însă, fără îndoială, partea a treia — și cea mai extinsă dealtfel, cuprinzînd cinci capitole —, dedicată tehnicii narative a romancierului. Primul capitol din această secțiune se intitulează „Barochismul structural'', și analizează, cu exemple concrete, o serie de „experimente artistice revoluționare'' — cum spune criticul — încercate de Vargas Llosa în „sintaxa sa literară'', precum: „sintagmele cu verigi interpuse'', sau cele „asociative'' — referitoare la „juxtapunerea, și

uneori, suprapunerea unor timpuri diferite, cu binomul dialog-narație" (p. 157), sau ,,construcțiile neprevizibile" (anacolutul, nexurile asindetice, transpozițiile morfosintactice — metateză, permutări etc.). Capitolul următor tratează despre ,,Simultaneitatea ritmică sau « vasele comunicante »" — după însăși expresia romancierului în discuție, care înțelege prin aceasta ,,asocierea, în interiorul unei singure unități narative, a unor întîmplări, personaje, situații, care se petrec în timpuri și locuri diferite" (p. 181). Capitolele următoare se intitulează, ,,Polireproducerea reflexului sau « cutiile chinezești »" și, respectiv, ,,Intrafuziunea dintre verosimil și oniric sau « saltul calitativ »", pornind, ambele (ca și precedentul, dealtfel) de la analiza lingvistică a unor pasaje concrete, pentru a pune în evidență procedeele narative specifice autorului de care se ocupă. În sfîrșit, în ultimul capitol al cărții, al X-lea, se analizează ,,Alte procedee stilistice", și anume, în mod special, ,,revoluția lexicală" pe care o aduce după sine scrisul acestui narator, cu jocurile sale eufonice și interjective, cu aliterațiile sale specifice, cu mînuirea caracteristică a diminutivelor și a superlativelor, cu anglicismele sale voite și cu vulgarismele căutate ... Paralel cu ,,revoluția lexicală", autorul menționează ,,revoluția tropolgică", tradusă în imaginile sonoro-vizuale șoc, în metaforele expresioniste, în simbolurile onirice, în avalanșa de personificări etc.

În încheiere, autorul lucrării se referă pe scurt la influențele exercitate asupra stilului lui Vargas Llosa. Cartea se încheie cu un apendice, care cuprinde diagrama variantelor realismului modern în literatura hispanoamericană actuală și ale evoluției realismului structural în opera lui Vargas Llosa, precum și o bibliografie selectivă (170 de titluri) referitoare la opera scriitorului și la cele mai importante studii stilistice publicate în legătură cu ea, studii dintre care acesta, la care ne-am referit, este, pînă în prezent, cel mai complet și mai ,,la zi", remarcîndu-se, în plus, printre altele, prin finețea și originalitatea analizelor textuale.

Domnița Dumitrescu

Boletín de la Asociación Europea de Profesores de Español, nr. 10, 1974.

Editată de Asociația europeană a profesorilor de limbă spaniolă (AEPE), constituită în 1967, această revistă publică articole cu o tematică legată de probleme de învățămînt, în special privitoare la metodica predării limbii spaniole și la alte chestiuni pedagogice legate de învățarea acestei limbi. Mai cuprinde informații diverse și prezentări de cărți interesante în special pentru profesorii de limbă spaniolă. Apare de două ori pe an, cu începere din 1969.

Numărul 10 din 1974 se încadrează în liniile directoare ale revistei. Semnalăm, grupate tematic, următoarele contribuții : a) Bernard Py, *La noción de análisis de errores y su aplicación a la eseñanza de la sintaxis española* (p. 29—37), Pedro Jimenez, José Sarmiento, Eva Kobersky, *Utilización del sistema verbotonal de corrección fonética en la enseñanza del español a francohablantes* (p. 39—45), Juana Rebel-Runckel, *Algunos aspectos psicológicos de la enseñanza de idiomas a adultos* (p. 47—51), Matilde Sagaró Faci, ,,*Tecnica del congreso*", *un experimento en la enseñanza de la literatura española a hispano hablantes* (p. 65—71); b) Patrick Collard, *La definición de personajes por referencias artísticas o librescas en ,,La voluntad" (1902) : análisis de un ejemplo* (p. 61—64), c) Charles Minguet, *La America de Humboldt* (p. 53—60).

Un articol care ne-a reținut atenția în mod deosebit este cel al lui Raimundo Ezquerra, *Los diccionarios de frequencia en español* (p. 3—27). Autorul ia în discuție actuala problemă a modalității de studiere a lexicului celui mai utilizat de vorbitorii de limbă spaniolă, cu scopul de a formula concluzii aplicabile în procesul de învățămînt. Interesul cercetării se îndreaptă către găsirea căilor rapide și directe prin care străinii să-și însușească limba spaniolă. Autorul apreciază rezultatele acestei investigații ca fiind importante și pentru cunoașterea caracteristicilor limbii respective într-un moment dat al istoriei sale, astfel încît aspectul teoretic al chestiunii nu este pierdut din vedere. Se analizează modul în care au evoluat, în conținutul lor, conceptele premergătoare inerente organizării unui inventar :

frecvenţa, repartiţia, clasificarea unităţilor lexicale, extensia corpusului. În continuare, sînt studiate rezultatele obţinute de mai mulţi autori şi sînt comparate listele de cuvinte în vederea detaşării unor concluzii legate de utilizarea acestora. Autorul se declară de la început adeptul punctului de vedere exprimat de Ch. Muller în *Initiation à la statistique lexicale*, Paris, 1968, potrivit căruia ,,vocabula" (*vocablo*) este o unitate a lexicului, iar ,,cuvîntul" (*palabra*) este o unitate a textului. Spre deosebire de Ch. Muller, care se referă numai la cuvîntul scris, autorul articolului de faţă are în vedere şi textul oral care a stat la baza transcrierii fonetice sau ortografice. Noţiunea de ,,cuvînt (scris)" se amplifică şi depăşeşte cadrul literaturii scrise.

Dicţionarele de frecvenţă şi inventarele pe care le discută autorul articolului de faţă sînt următoarele: 1. Buchanan, *A Graded Spanish Word Book*, Toronto, 1927; Keniston, *Spanish Idiom List*, N. York, 1929; Rodriguez Bou, *Recuento de Vocabulario Español*, Puerto Rico, 1952; Garcia Hoz, *Vocabulario común, vocabulario usual y vocabulario fundamental*, Madrid, 1953; Julliand, Chang-Rodriguez, *Frecuency Dictionary of Spanish Word*, La Haya, 1964, Rivenc, Rojo-Sastre, *El Español Fundamental* (Raimundo Ezquera s-a informat în mod indirect asupra datelor fundamentale ale acestei lucrări, înainte de publicarea ei).

Comparaţia are în vedere două aspecte, adică atît scopul propus de autorii inventarelor, cît şi caracteristicile corpusurilor (extensiune, izvoare literare, izvoare scrise neliterare, disponibilitate, corpus frecvent / corpus disponibil, omogenitate geografică, omogenitate în timp). Se constată: a) toate inventarele, cu excepţia unuia singur (Julliand-Chang), au obiective de natură pedagogică. Nici un autor nu exclude totuşi posibilitatea utilizării rezultatelor şi în scopuri ştiinţifice. Comparaţia stabileşte în acest sector un element comun şi unul deosebit. Comun tuturor autorilor le este principiul potrivit căruia învăţarea unei limbi străine se bazează, în materie de vocabular, nu pe limbajul beletristic, ci pe un inventar de cuvinte existent în vorbirea curentă a omului obişnuit. Contrastul între autori apare la elementul timp, în sensul că diferenţa de timp dintre izvoare este prea mare pentru a se trage concluzii: Buchanan, al cărui corpus se bazează pe izvoare din secolele XVII—XX se deosebeşte mult de Julliand sau Rivenc, unde intervalul de timp este mult mai omogen; b) mărimea corpusurilor este foarte diferită, în funcţie mai ales de rigoarea aplicării criteriilor de selecţie. Extensia corpusurilor variază de la peste 7 000 000 de ocurenţe la R. Bou — cel mai extins corpus pentru un inventar spaniol — pînă la 1 200 000 de ocurenţe la Buchanan şi Rivenc, 500 000 la Julliand şi 400 000 la Hoz; c) procentul de izvoare literare scrise, izvoare neliterare şi izvoare nescrise oscilează de la 0% la unii autori pînă la 100% la alţii; d) din punctul de vedere al frecvenţei, trei dicţionare mai recente — Garcia Hoz, Julliand şi Rivenc — care întrunesc condiţii potrivite pentru o comparaţie — conţin într-un procentaj ridicat elemente comune. Diferenţele între liste apar la frecvenţa medie şi mică. Deosebirea de conţinut se manifestă la vocabulele cu conţinut semantic forte (substantive, verbe, adjective, adverbe). Uneltele gramaticale figurează în toate listele. Structura propriu-zisă a acestora nu concordă ca sistem de expunere a materialului, de pildă Garcia Hoz nu notează categoria gramaticală sau contextul; e) cu privire la aspectele diferenţiatoare în compoziţia corpusului, la Keniston apar 91 de locuţiuni faţă de 0 la Julliand şi 13 interjecţii faţă de 0; numărul pronumelor este cu o treime mai mare la primul faţă de cel de-al doilea. Graţie datelor în plus, lista întocmită de Keniston pare să răspundă mai bine, dintr-un anumit punct de vedere, scopului urmărit. Pe de altă parte, bogăţia locuţiunilor la Keniston nu trebuie să surprindă, deoarece avem a face, în acest caz, nu cu un vocabular, ci cu un inventar de expresii idiomatice destinat să completeze rezultatele obţinute prin frecvenţă. În comparaţia de faţă are rolul de martor în evoluţia tehnicilor de inventariere; f) sub aspectul categoriilor gramaticale, comparaţia arată că 40,4% din substantivele şi verbele de la Keniston apar şi la Julliand; dintre acestea, 70% din verbele de la Keniston apar printre primele 1 544 de vocabule la Julliand, în timp ce doar 36,2% din substantive sînt în această

situaţie. În continuare, între primele 5 000 de la Julliand găsim 90% verbe şi 71% substantive din listele lui Keniston ; g) sferele semantice nu au aceeaşi pondere ; astfel, de exemplu, sfera numelor de alimente, bogată şi extinsă la Keniston, este săracă la Julliand, diferenţa ajungînd la 51 de vocabule importante pentru viaţa cotidiană a omului. La Keniston apar, în plus, vocabule ,,actualizate", cuvinte a căror frecvenţă a crescut în ultimii ani, în raport cu cerinţele vieţii moderne. Rezultă necesitatea împrospătării periodice a oricărui inventar, pentru aducerea lui permanentă în actualitate.

În încheiere, Raimundo Ezquera precizează că un vocabular fundamental, ca orice anchetă asupra limbii scrise sau vorbite, nu este un scop în sine, ci un instrument de lucru deosebit de valoros dacă este utilizat cu prudenţă şi numai în limitele impuse de programul urmărit. Inventarul lexical nu este absolut, iar utilitatea sa creşte în funcţie şi de experienţa cu care este exploatat. Concluzia analizei de faţă ni se pare acceptabilă din toate punctele de vedere.

LILIANA MACARIE

Slovo a Slovesnost XXXV (1974), nr. 1—4, Praga.

Numerele din 1974 ale publicaţiei cehoslovace SaS continuă seria studiilor care înmănunchează rezultatele unor cercetări privind aspecte variate ale lingvisticii contemporane [1].

Articolele originale, cuprinse în paginile revistei din anul trecut, sînt în majoritate contribuţii la dezbaterea teoretică pregătitoare în vederea elaborării unei noi gramatici a limbii cehe, în trei volume (vol. I—Fonetică, Lexicologie, Formarea cuvintelor, vol. II—Morfologie, vol. III—Sintaxă, circa 2 000 de pagini; cf. Karel Horálek, ,,Pentru o nouă gramatică a limbii cehe", nr. 4, p. 316—319). Pe această linie se disting în primul rînd contribuţiile care au ca obiect structura gramaticală, îndeosebi sintaxa limbii cehe, analizată din perspectiva semanticii structurale. Menţionăm aici: ,,Raportul dintre semantica complementelor circumstanţiale şi perspectiva funcţională a frazei" (nr. 2, p. 99—106) de Ludmila Uhlířová. Pe baza cercetării statistice a 1 400 de exemple (complemente circumstanţiale substantivale), autoarea încearcă să demonstreze că apartenenţa la anumite categorii semantice (timp, loc, cauză etc.), pe de o parte, natura raportului cu verbul predicativ, pe de alta, influenţează funcţia lor în enunţ. De asemenea, semnalăm ,,Valoarea obiectivă a cazurilor, sensul general şi valoarea lor locativă" (nr. 2, p. 88 — 95) şi ,,O concepţie locativă despre semnificaţia cazurilor gramaticale" (nr. 4, p. 256—262), ambele de Pavel Novák, studii în care se stabilesc, pentru cehă şi limbile înrudite, cinci tipuri de funcţii semantice ale formelor cauzale: ,,Semantica frazei cu o subordonată finală" (nr. 4, p. 275—286) de Ivá Nebeská.

Se detaşează, prin implicaţiile teoretice largi, studiul lui Jan Kořenský, ,,Problemele construcţiei unei gramatici a limbii pe baze semantice" (nr. 4, p. 241—255). Autorul, reputat specialist, oferă modelul de construcţie, pe baze semantice, al gramaticii unei limbi naturale, în speţă ceha, prin respectarea unităţii dialectice dintre conţinut şi formă în limbă, dintre limbă şi gîndire, dintre ontologie şi gnoseologie. Noţiunea fundamentală în interpretarea lingvistică a faptelor ontologice ale limbii este funcţia, adică ,,rolul pe care un element (minimal sau complex, marcat sau nemarcat) îl îndeplineşte în mecanismul reflectării realităţii şi în comunicare" (p. 241).

Investigaţiile teoretice, îmbinate cu analize şi soluţii concrete, vizează însă şi alte domenii. Astfel, fonologia este reprezentată prin studii ca ,,Tendinţe noi în cercetarea explozivelor" (nr. 4, p. 307—315) de B. Borovičková, V. Maláč, M. Sedláková, pledînd pentru valorificarea celor mai noi cercetări fonetice (îndeosebi acustice) în toate domeniile care privesc latura sonoră a limbii; ,,Pronunţarea unor grupuri consonantice şi aşa-numitelor explozive glotale în cehă" (nr. 2, p. 113—120) de Jiřína Novotná-Hurková şi, cu valoare

[1] Cf. notele noastre: SaS XXXIII (1972), nr. 1—2, în SCL XXIV (1973), nr. 1, p. 118—120); SaS XXIII (1972), nr. 3—4, XXXIV (1973), nr. 1—4, în SCL XXV (1974), nr. 3, p. 337—338.

de concluzie, ,,Despre fonologia cehei şi a slovacei" (nr. 1, p. 1–7) de Karel Horálek, prezentare critică a principalelor concepţii cehoslovace din acest domeniu, începînd cu Şcoala pragheză şi pînă astăzi.

Amintim, în continuare, abordarea sociolingvistică a problemelor limbii literare în două contribuţii aparţinînd cercetătorilor slovaci : ,,Limbi literare în contact. Un punct de vedere sociolingvistic asupra raportului actual dintre cehă şi slovacă" (nr. 3, p. 171–181) de Viera Budovičová şi ,,Despre contactele lingvistice" (nr. 3, p. 164–170) de Štefan Peciar. Studiul contactelor lingvistice se îndreaptă în aceste contribuţii spre situaţia specifică a limbilor literare înrudite, ceha şi slovaca, în condiţiile comunicării pe teritoriul aceleiaşi unităţi social-politice, economice şi culturale.

Profilul larg al revistei a permis şi publicarea unor interesante articole de stilistică, lexicologie, semantică, cultivarea limbii, dialectologie, lingvistică generală. Menţionăm cîteva titluri : ,,Stimul şi apel în dialog" (nr. 2, p. 96–98) de Ctirad Bosák, ,,Retorica, disciplină modernă" (nr. 2, p. 136–142) de Jiři Kraus, ,Cercetarea contrastivă – continuare a metodelor confruntaţionale din cehă" (nr. 1, p. 43–48) de Vl. Mach şi Svatava Machová, ,,Problema simbolurilor în cartografia lingvistică" (nr. 4, p. 327–335) de Slavomír Utěšený.

Rubricile permanente ,,Orizont" şi ,,Cronică" oferă informaţii preţioase privitoare la viaţa lingvistică internă a Cehoslovaciei, la sarcinile imediate şi organizarea cercetării ştiinţifice în această ţară, subliniind contribuţia lingviştilor cehoslovaci la întărirea colaborării ştiinţifice internaţionale.

Dezbaterile teoretice de înalt nivel ştiinţific, soluţiile concrete originale cuprinse în studii cu profil variat, bazate pe metode moderne de interpretare, adecvate fazei actuale a studiului limbii, contribuie la valoarea de ansamblu recunoscută a acestei publicaţii cehoslovace de teorie şi analiză lingvistică.

DOINA BABEU

LINGVISTICA MATEMATICĂ ŞI COMPUTAŢIONALĂ

Între 12 august şi 6 septembrie 1974 a avut loc la Pisa cea de-a III Şcoală internaţională de vară organizată de Centrul Naţional Universitar de Calcul Electronic : *Lingvistică matematică şi computaţională.*

Înfiinţarea unei secţii de lingvistică (1968) în cadrul CNUCE a fost determinată de necesitatea tratării automate a datelor lingvistice în procesul de elaborare a informaţiei. Înţelegerea lingvisticii matematice ca ansamblu de metodologii şi tehnici computaţionale pentru elaborarea automată a datelor în cercetările care au ca obiect texte în limbile naturale a permis lărgirea colaborărilor acestei secţii cu cercetători din domeniul altor ştiinţe umaniste (legături foarte strînse cu Facultatea de litere, Facultatea de istorie, Facultatea de drept). Dintr-o secţie restrînsă de lingvistică menită să răspundă exigenţelor de introducere a formalizării în lexicologie şi lexicografie, acest grup îşi extinde cîmpul de cercetare, ocupîndu-se în prezent cu aplicaţii ale informaticii în domeniul ştiinţelor umaniste. Aceasta a impus stabilirea de relaţii ştiinţifice, a unui permanent schimb de informaţie, confruntări de metodă cu cercetători străini şi în 1970 — organizarea primei Şcoli internaţionale de vară. O permanenţă în preocupările participanţilor la toate cele trei ediţii — cursurile se reiau la intervale de 2 ani — a constituit-o, însă, interesul pentru aplicaţiile informaticii în analiza lexicală şi elaborarea lexicografică :

1970 : (a) Un colocviu internaţional cu tema ,,Elaborarea electronică în lexicologie şi lexicografie'' ; (b) Elaborarea electronică a datelor lingvistice şi literare [1].

1972 : (a) Aplicaţii ale informaticii în lexicologie şi lexicografie ; (b) Gramatici formale ale limbajului natural (studiul formal al sintaxei ; metode de analiză sintactică automată).

1974 : Semantică noncomputaţională şi computaţională [2].

Confruntarea dintre diversele teorii semantice din lingvistica teoretică (semantică interpretativă/,,case grammar'' / semantică generativă / ,,Montague grammar'') şi cea dintre con-

[1] Vezi vol. *Linguistica matematica e calcolatori. Atti del Convegno e della Prima Scuola Internationale, Pisa 16/VIII—6/IX 1970* a cura di Antonio Zampolli, Accademia toscana di scienze e lettere ,,La Colombaria'', Studi XXVIII, 1973.

[2] Cursuri : E. Bach (University of Massachusetts, Amherst), *Semantics in Generative Grammar*, Ch. Fillmore (University of Berkeley, California), *Semantics*, M. Gross (Paris VIII), *Les fondements de la grammaire générative transformationnelle; problèmes de la localisation du sens dans une grammaire et dans un lexique formalisés*, B. Hall-Partee (University of Massachusetts, Amherst), *Introduction to Logic; Logic and Semantics*, M. Kay, (University of California, Irvine), *Automatic Morphological, Syntactic and Semantic Analysis*, F. Kiefer (Budapest), *Text Grammar*, J. Lyons (University of Edinburgh), *Special Spatio-Temporal Expressions, Causality, Mood and Modality*, Ch. Müller (Strasbourg), *Statistique linguistique*, S. R. Petrick (T. J. Watson Research Center, IBM Corporation, Yorktown Heights, NY), *Introduction to LISP Programming Language*, E. Sandewall (Uppsala), *Introduction to Logic*, T. Winograd (MIT, Artificial Intelligence Laboratory, now at Stanford Computer Science Dept.) *Current Topics in Computational Semantics*, W. Woods (Bolt, Beranek and Newman, Inc. and Harvard University, Cambridge, Massachusetts), *Advanced Problems in Syntax and Semantics for Intelligent Machines.*

Conferinţe : J. Allen (MIT-Cambridge), *Automatic Morphological Analysis of English*, R. Martin (Metz), *La notion de presupposition*, E. Coseriu (Tübingen), *La sémantique fonctionnelle*, P. Imbs (Nancy), *L'organisation sémantique interne des mots polysémiques* D. Hays (Buffalo), *Cognitive Structures*, P. Sgall (Prague), *Topic, Focus in Generative Description*, E. Hajičova (Prague), *Negation and Presupposition.*

cepţiile asupra reprezentării cunoaşterii în sistemele de inteligenţă artificială (AI) (prima şi a doua generaţie de sisteme în terminologia lui Winograd [3]) au avut loc pe fondul unei dispute mai largi privind raportul dintre lingvistica computaţională şi lingvistica teoretică. În acest context s-a pus, desigur, problema relaţiilor dintre semantica noncomputaţională şi computaţională, a raporturilor dintre formalismele logice şi program ca reprezentare a cunoaşterii. Elucidarea problemelor legate de semantico-pragmatica limbajului natural va corespunde deci găsirii de soluţii adecvate pentru reprezentarea cunoaşterii-inferenţă în sistemele AI.

Reprezentarea semantică se complică, în lingvistica computaţională, din momentul în care prin limbaj nu se înţelege numai un şir de simboluri, ci sensul apare ca înţeles şi manipulat. Formalismele utilizate în program pentru procesul de interpretare, comprehensiune („understanding") vor surprinde conexiunile dintre faptele din domeniul considerat, fiind concepute pentru structuri mai largi astfel încît să permită interacţiunea dintre o schemă mai largă (structurile cognitive), contextuală şi ceea ce poate umple această schemă (*input*-ul ca test în contextul unor macrostructuri). Într-o asemenea reprezentare semantică sensurile apar ca proceduri de verificare a unor fapte de context diferite, descrierea procedurală fiind menită să simuleze procesele implicate în uzul sensului. Modelul semantic corespunzător uzului cognitiv al limbajului se va contura ca o colecţie de proceduri sau o reţea semantică şi un mecanism de control. Reprezentarea cunoaşterii în program în termenii unei descrieri procedurale implică un punct de vedere holistic : procesul de comprehensiune ca proces de lărgire a cunoaşterii şi corespunzînd la nivelul descrierii procedurale interacţiunii dintre contextul uzului şi înţelegerea sensului este modelat conform descrierii procedurale a unor concepte — *conversaţie, povestire, text* etc. — privite fiecare ca un întreg convertibil în secvenţe reprezentînd dezvoltarea conceptului, structuri conceptuale complexe. Această informaţie despre conexiunile dintre sensurile şi faptele dintr-un domeniu este furnizată computerului pentru a face inferenţele necesare („reasoning"). Esenţial este faptul că în program unui concept (înţeles ca o noţiune complexă — „a chunking of information around a single concept") i se asociază 1) o mulţime de fapte independente ce urmează a fi structurate şi 2) o colecţie de proceduri, iar validarea conceptului înseamnă a structura mulţimea, secvenţa de fapte în contextele asociate conceptului. Descrierea procedurală („frame" : o colecţie de fapte şi proceduri asociate unui concept) priveşte fiecare obiect conceptual ca o instanţiere a unei clase mai generale, iar procesele de inferenţă implică încercări de stabilire a unor corespondenţe între elementele aparţinînd reţelei ierarhice conceptuale care rezultă („mapping"). Intensiunea unui concept nu va mai apărea astfel ca un agregat de calităţi independente, ci ca un sistem de calităţi care formează o unitate. În plus, dacă o clasă particulară poate fi generalizată în mai multe moduri, pot fi exploatate variatele posibilităţi formale de diversificare a conceptelor.

În ciuda diferenţelor importante dintre semantica computaţională şi noncomputaţională, credem că în ceea ce priveşte concepţia asupra 'sensului' se poate vorbi în acest moment de un paralelism între aceste „speech understanding systems" şi teoriile avînd ca obiect uzul limbajului natural (în situaţii implicînd, deci, obiecte şi evenimente fizice). Cu toată opoziţia serioasă procedural / static operată între „program world" şi „logic world" respectiv şi în semantica logică formalismele clasice de tipul calculului propoziţional sînt insuficiente în momentul în care este depăşit nivelul *constativ* al limbajului natural şi interesează structuri mai largi, scheme corespunzînd situaţiilor de performare a actelor vorbirii. Ceea ce se caută acum în semantica noncomputaţională sînt formalisme adecvate pentru modelarea reţelei de determinări în care se situează propoziţia, a contextelor susceptibile de a-i fi asociate — „deixis", „indexicals". Aceasta este echivalent cu a considera propoziţia ca instanţiere în contextul unei baze generale, a unor structuri contextuale ipotetice mai largi.

[3] Vezi Terry Winograd, *Five Lectures on Artificial Intelligence*, Artificial Intelligence Laboratory, Department of Electrical Engineering, Massachusetts Institute of Technology, 1974.

În logica formală clasică interesul se concentra asupra unui singur fapt, neglijînd determinările sale contextuale şi, în consecinţă, modelarea avea ca obiect componenta descriptivă a limbajului natural, căpătînd aspectul static care i s-a reproşat. În momentul în care sensul este legat de uz şi uzul lingvistic devine obiectul modelării, interesul se va deplasa la nivelul componentei modale, aceasta permiţînd trecerea de la considerarea unei singure stări de fapt la luarea în considerare a unei mulţimi de stări posibile structurate în jurul unui concept. Aceste descrieri de stare pot căpăta aspectul unor lumi posibile ca în semantica sistemelor modale, structurarea lumilor posibile în jurul conceptului modal asociat corespunzînd validării acestui concept. Pentru semantica atitudinilor propoziţionale s-a apelat, de exemplu, la formalismele furnizate de analiza logică a conceptelor modale (J. LYONS) operatori, funcţii pe mulţimi de lumi posibile. Introducerea mulţimilor model permite astfel reformulări ale condiţiilor de adevăr pentru conective, cuantificatori ca o consecinţă a strînsei legături dintre teoria semantică a cuantificării şi metodele sintactice deductive (regulile de construcţie pentru mulţimile model nu sînt altceva decît reguli de deducţie naturală). Se conturează astfel posibilitatea modelării unor coordonate ca implicaţia conversaţională şi determinările contextuale ale propoziţiei (,,indexicals") legat de analiza conceptuală din logica filozofică — a construi conceptele modale ca funcţii generalizatoare.

Dealtfel problema tratării deicticelor, cea a analizei performativelor şi a informaţiei contextuale în general delimitează diferitele teorii semantice din lingvistica teoretică. Mult discutata ,,Montague grammar" (MG) ca teorie sintactico-semantică pentru limbajele formale tratează pragmatica (informaţia deictică : vorbitor, auditor, timp, modalitate, coordonate ale actelor vorbirii) în cadrul logicii intensionale (B. HALL-PARTEE). De mare interes este compararea MG cu modelul transformaţional, înţelegerea diferenţei esenţiale, de fond dintre MG şi TG : ,,The goal of T grammar is the characterization of all and only the possible human languages, in hopes of developing hypotheses about structural properties of the brain. Every aspect of a T grammar is supposed to have 'psychological reality' in some sufficiently abstract sense. The goal of M grammar is a theory of syntax and semantics of all languages, with no special priority given to human ones. Success is defined in terms of formal elegance rather than psychological reality ... The framework of M grammar will necessarily be broader, but it is possible that the class of human languages will be characterizable by restrictions statable. ... within that framework[4]".

Pe de altă parte, deosebit de fructuoasă poate fi confruntarea dintre semantica generativă şi semantica interpretativă din acelaşi punct de vedere al includerii informaţiei indexice în model. Pentru semantica interpretativă o cale ar putea-o reprezenta lărgirea numărului de cazuri introducînd cazuri specifice contextualizării (,,speaker", ,,hearer",,coding time", ,,location"), corespunzătoare fiecărei coordonate externe (CH. FILLMORE). De asemenea, ,,case grammar" oferă soluţii şi pentru interdefinirea unor verbe performative ca *forbid*, *require*, *permit* de inclus în reprezentarea semantică. La fel, în esenţă, este privită componenta pragmatică, performativă în semantica generativă unde, în ciuda unor diferenţe de opinii în ceea ce priveşte rezolvarea unor probleme concrete, adepţii formei logice ca reprezentare semantică explicitează performativele şi coordonatele contextuale la nivelul acestei reprezentări semantice reducînd, pragmatica la semantică (E. BACH).

Cele de mai sus nu reprezintă decît o succintă enumerare a principalelor probleme dezbătute la cursuri, conferinţe, seminarii, mese rotunde. Problematica discutată a fost mult prea bogată pentru a nu fi, poate, puţin unilateralizată într-o expunere în limitele unui spaţiu restrîns.

[4] K. J. J. Hintikka & J. M. E. Moravcsik & P. Suppes (eds.), *Aproaches to Natural Language, Proceedings of the 1970 Stanford workshop on grammar and semantics*, Dordrecht, 1973.

Reunind specialişti de formaţii diverse—matematicieni, ingineri, lingvişti, logicieni, economişti—, cursurile celei de-a III-a Şcoli internaţionale de vară de lingvistică matematică şi computaţională de la Pisa s-au desfăşurat la nivelul şi exigenţele unui adevărat congres, interesul fiind, în primul rînd, metodologic şi metateoretic, iar rezultatele fructuoase mai ales pentru epistemologia lingvisticii. În plus, ele şi-au realizat pe deplin finalitatea sub aspectul informativ şi formativ, contribuind la realizarea unui bogat schimb de informaţie ale cărui rezultate desigur că nu vor întîrzia să se arate.

Nu putem încheia înainte de a mulţumi organizatorilor pentru condiţiile excelente create participanţilor şi, în primul rînd, desigur, profesorului Antonio Zampolli, directorul Şcolii. De asemenea, mulţumim tuturor profesorilor care au creat şi au contribuit la întreţinerea unei atmosfere calde, de colaborare.

Februarie 1975

MIHAELA MÂINEA
Institutul de lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 1

SCL, an XXVI, nr. 3, p. 311–314, Bucureşti, 1975.

Comenzile şi abonamentele din străinătate se primesc la ÎNTREPRINDEREA ROMPRESFILATELIA, *Căsuţa poştală 2001 — telex 011631, Bucureşti, Republica Socialistă România*, sau la reprezentanţii săi din străinătate.

Les abonnements doivent être adressés à ÎNTREPRINDEREA ROMPRESFILATELIA, *Boîte postale 2001 — telex 011631, Bucarest, Roumanie*, ou à ses représentants à l'étranger.

ALBANIE, **Ndërmarja Shtetetrore E.**, Tregëtimit Të Librit Tirana ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE ALLEMANDE, **Deutscher-Buch-Export-und-Import, Lenin-strasse** 16, Leipzig C. 1 ;

RÉPUBLIQUE FÉDÉRALE D'ALLEMAGNE, **Kubon Sagner**, B.P. 68, München 34 ; **Reise-und Verkehrsverlag**, Hönigwiesenstrasse 25, 7 Stuttgart-Veihingen ; **Zumsteins Landkartenhaus**, Liebherrstrasse 5, 8 München 22 ;

RÉPUBLIQUE ARABE D'ÉGYPTE, **Dar El Tahrir et Publishing**, 21 Kasr et Ni St. (Dar **el** Shark Bookshop) Cairo ;

AUTRICHE, **Globus Buchvertrieb**, Salzgries 16, Wien I ;

BELGIQUE, **Du Monde Entier**, 5 Place St. Jean, Bruxelles ; **Librairie Claeys-Verheughe**, 8 Volderstraat Gand ; **Maison de Langues Vivantes**, 65 rue du Midi, Bruxelles ; **Office International de Librairie**, 30 Av. Marnix, Bruxelles 5 ; **Vrander Editeur**, 10 Munstraat, Louvain ;

BULGARIE, **Hemus**, Pl. Slaveikov 11, Sofia ;

CANADA, **Canadian Slavic Studies Loyola Colege**, Montréal 262 ; **Librairie Lidec Inc.**, 1083 Van Home, Montréal ; **Panonia Books**, 2 Spadina Road, Toronto 4, Ontario ;

CHINE, **Waiwen Shudian**, B. P. 88, Pékin ;

COLOMBIE, **Libreria Karl-Bucholz**, Av. Jimenes 4— 30, Bogota ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE POPULAIRE DE CORÉE, **Chulpanmul**, Phenian ;

CUBA, **Cubartimpex**, P.O. Box 6540, La Habana ;

DANEMARK, **Munksgaard**, 6 Norregade, Copenhagen K. ;

ESPAGNE, **Libreria Bucholz**, Paseo de Recoletos, Madrid ; **Libreria Cientifica General**, Preciados no. 48, Madrid 13 ;

ÉTATS-UNIS D'AMÉRIQUE, **Angelescu Book Service**, 3645 Burham Street, Detroit 24, Michigan ; **American Chemical Society**, 1155 Sixteenth Street. NW Washington DC 20036 ; **Fam Book Service**, 69 Fifth Avenue, Suite 8 F, New York, 10003 N.Y. ; **Albert Phiebig**, P.O. Box 352, White Plains. N.Y. 10602 ; **Richard Able and Company Inc.**, Portland, Oregon 97208, P.O. Box 4245; **Maxwell Scientific International Inc.**, Fairview Park, Elmstord, New York 10523 ; **Steckert&Hafner**, 31 East loth Street, New York 10003 ; **Franklin Square-Subscription Agency**, Teaneck (New Jersey 07666) ; **Mc Graw-Hill Book Company**, 330 West 42nd Street, New York, N.Y. 10036 ; **Moore-Cottrell Subsc. Agency**, North Cohocton, New York 14868 ;

FINLANDE, **Akateeminen Kirijakauppa**, Postfach 10128, Helsinki 10 ;

FRANCE, **Eyrolles-Editeur**, 61 Bd. St.-Germain, Paris 5-e ; **Librairie de l'enseignement technique** (Stand permanent des livres techniques et scientifiques roumains), 61 Bd. St.-Germain, Paris 5-e ; **Département étranger Hachette**, 79 Bd. St.-Germain, Paris 6-e ; **Librairie Joseph Gibert**, 20— 30 Bd. Saint-Michel, Paris 6-e ;

GRANDE-BRETAGNE, **Bailey Bros & Swingfen Ltd.**, Warner House 48, Upper Thames **Street**, London E.C. 4 City 6521 ; **Blackwell's Foreign Department**, Broad Street, Oxford ; **Central Books Ltd.**, 37 Grays Inn Road, London W.C. 1 ; **Collet's Holdings Ltd.**, Denington Estate, London Road, Wellingborough Northans ;

HONGRIE, **Kultura**, Fö utca 32, Budapest 1 ;

ISRAËL, **Heiflepac Ltd.**, 11 Arlosorov St., Haïfa ; **Lepac Ltd.**, 15 Rambam St., Tel-Aviv ; **Lotus Ltd.**, Achad Kaam St., Tel-Aviv ;

ITALIE, SO, CO, LIB, RI, **Export-Import**, Piazza Margana 33, Roma ;

JAPON, **Maruzen Ltd.**, 6 Tory Michome, Nihombashi, Tokyo ; **Nauka Ltd.**, Imp. Departm., 30— 19 Minami Ikebukuro 2, Chome, Toshima-Ku, Tokyo ;

MEXIQUE, **Editorial Grijalbo S.A.**, Apartado 28568, Mexico, 17 D.F. ;

MONGOLIE, **Mongolgosknigotorg**, Ulan Bator ;

NORVÈGE, **Norsk Bokimport**, Postboks 3267, Oslo ;

PAYS-BAS, **Antiquariat Junk**, Walderstraat 10, Lochem ; **Boekhandel Pegasus**, Leidestraat 25, Amsterdam ; **Intertaal**, Vam Baerlesstraat 150, Amsterdam Zuit ; **Meulenhoff**, Beulingstraat 2, Amsterdam C. ; **Swets Zeitlinger**, Keizersgracht 471 — 487, Amsterdam ;

POLOGNE, **Ars Polona**, Krakowskie Przedmiescie 7, Warszawa ;

PORTUGAL, **Libreria Bucholz**, Avenida Libertade, Lisboa ;

SUÈDE, **C. E. Fritze**, Fredgatan 2, Stockholm 16 ;

SUISSE, **Librairie Payot**, 1 Rue de Bourg, Ch-1002; Lausanne : **Librairie Rousseau**, 36 Rue Jean-Jacques-Rousseau, Genève ; **Pinkus & Co.**, Froschaugasse 7, Zürich I ;

TCHÉCOSLOVAQUIE, **Artia**, Ve Smerckach 30, Praha I ;

U.R.S.S., **Mejdunarodnaia Kniga**, Moscou C. 200 ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE DU VIETNAM, **Xunhasaba**, 32 Hai Ba Trung, Hanoi ;

YOUGOSLAVIE, **Forum**, V. Misica 1, Novi Sad; **Jugoslovenska Knjiga**, Terazije 27, Beograd: **Libertatea**, Z. Zrenjanina, 7 Pancevo ; **Prosveta**, Terazije 16 I, Beograd.

Comenzile și abonamentele din străinătate [illegible] la [illegible] **Export-Import Presă P.O. Box 136-137, telex 11226, str. 13 Decembrie nr. 3, 70116 București, România** [illegible] reprezentanții **ILEXIM** [illegible]

[illegible] **abonamente**, [illegible] **drept**, [illegible] se vor adresa [illegible] **ILEXIM** [illegible] **și reprezentanții** [illegible] **Petroșeni.**

ALBANIE, Ndermarja Shtetërore e Tregtisë [illegible];
[illegible] ALLEMAGNE [illegible] **EMAC**, Carl-Ebert-Ekport und Import, [illegible]
[illegible] Kubon Sagner, [illegible] 34; Kolo-und Verkehrsverlag, Lange [illegible] **Zumstein** Landkartenhaus, [illegible] [illegible] nr. 12;
[illegible] ARABE [illegible] Dar El Tahrir et Publication [illegible] (Cairo);
[illegible] Globus Buchvertrieb, [illegible] Wien I;
[illegible] Office International de Librairie [illegible] Librairie Clouy-Ve [illegible] Vaddegem [illegible] **de Langues Vivantes**, [illegible] Bruxelles; **Office International de Librairie**, [illegible] Bruxelles, [illegible] **Vander** [illegible] Bruxelles;
[illegible] **Hemus**, [illegible]
CANADA, Canadian Slavic Studies, Loyola College, [illegible] **Montreal** 262; Librairie Collectine, 1083 [illegible] Montréal; **Pannonia** Books, [illegible] Toronto 4, Ontario;
[illegible] **Wäiwen Shudian**, [illegible] 88, [illegible]
[illegible] **Kniga** [illegible] **Bucholz**, [illegible]
[illegible] DE CORÉE, [illegible]
[illegible] **Cubaelmpex**, [illegible]
[illegible] Copenhague;
[illegible] **Buchholz**, [illegible] **Librería** [illegible] **General**
[illegible]

[illegible] **Book Service**, [illegible] 24, [illegible] American **Chemical Society**, [illegible] Washington D.C. 20036; [illegible] 68 Fifth avenue, [illegible] New York, 10011 N.Y.; **Albert Fiszeug**, [illegible] Box 50, White Plains, N.Y. 10602; Richard **Abel and Company** Inc., [illegible] Oregon, [illegible] **Stechert**-Hafner, [illegible] Scientific International Inc. [illegible] **Franklin** Square [illegible] **Subscription Agency** [illegible] **McGraw-Hill Book Company**, 330 West 42nd Street, New York, [illegible] Agency, North [illegible]
[illegible] **Akateeminen Kirjakauppa**, [illegible] Helsinki 10;
FRANCE, **Éyrolle**-Enterprise 61 Bd. St. Germain, [illegible] **Librairie de l'enseignement technique** [illegible] **permanent** [illegible] Paris 5e; **Département étranger** Hachette, 79, [illegible] **Germain**, [illegible] Gibert, 20 – 30 Bd. Saint Michel, Paris 6e;
GRANDE-BRETAGNE, [illegible] Swingler Ltd, [illegible] 48 [illegible] London E.C. [illegible] Blackwell's Foreign Department, Broad Street, Oxford; **Central** Books Ltd., 37 Grays Inn Road, London W.C. [illegible] **Collet's Holdings Ltd.**, Denington Estate, London Road, Wellingborough Northants;
HONGRIE, **Kultura**, [illegible] 32, Budapest [illegible]
ISRAËL, **Heliocac** Ltd., [illegible] Haifa; **Lepac Ltd.**, [illegible] Tel-Aviv; [illegible] **Lotus** Ltd., Achad [illegible]
ITALIE, **SO. CO.** [illegible] Export-Import, [illegible] 33, Roma;
JAPON, **Maruzen** Ltd., [illegible] Tokyo; **Nauka Ltd.**, [illegible] 30 – **19** [illegible] 2, Chome, Tokyo [illegible]
MEXIQUE, **Editorial Grijalbo S.A.**, [illegible] México 12 D.F.;
[illegible] **Mongolgosknigotorg**, Ulan Bator;
NORVÈGE, **Norsk Bokimport**, [illegible] 2267, Oslo;
PAYS-BAS, **Antiquariaat Junk**, [illegible] 13, [illegible] Pegasus, [illegible] 25, Amsterdam; [illegible] 140, Amsterdam; [illegible] **Zeitlinger** [illegible]
POLOGNE, **Ars Polona**, [illegible] Warszawa;
[illegible] Avenida, [illegible] Lisboa;
SUÈDE, C. E. Fritzes, [illegible] 2, Stockholm;
SUISSE, **Librairie Payot**, [illegible] **Librairie Rousseau**, [illegible] Jean-Jacques Rousseau, [illegible] **& Co.** [illegible] Zürich;
TCHÉCOSLOVAQUIE, [illegible] Praha [illegible]
U.R.S.S., **Mejdunarodnaia Kniga**, Moscow G-200;
[illegible] **Xunhasaba**, [illegible] Hanoi;
YOUGOSLAVIE, [illegible] Sarajevo; **Jugoslovenska Knjiga**, [illegible] Beograd; [illegible] 2, [illegible] **Prosveta**, [illegible] Beograd.

DIN SUMARUL REVISTEI PE ANUL 1974 (XXV)

I.P.I. – o. 181

Lei 20

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA
REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

SCL

XXVI
4
1975

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE 4 XXVI 1975

Adresa comitetului de redacție : Adresse du comité de rédaction :

București 7, Spiru Haret 12, tel. 33.34.40., și 33.00.40. int. 265

Colaboratorii sînt rugați să trimită manuscrisele la adresa de mai sus. Cărțile și extrasele pentru recenzii, ca și publicațiile pentru schimb se primesc la aceeași adresă.

Les collaborateurs sont priés d'envoyer les manuscrits à l'adresse ci-dessus. Les livres et tirés-à-part pour compte rendu, ainsi que les publications destinées à l'échange seront envoyés à la même adresse.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
Calea Victoriei, nr. 125, sectorul I, București

Toate comenzile externe pentru lucrările apărute în Editura Academiei R.S. România se vor adresa la: I L E X I M, SERVICIUL EXPORT–IMPORT PRESĂ, P O BOX 2001, Calea Griviței nr. 64–66, București, Oficiul poștal 12, România.

Toute commande de l'étranger pour les ouvrages parus aux Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie sera adressée à: I L E X I M, SERVICIUL EXPORT–IMPORT PRESĂ, P O BOX 2001, Calea Griviței nr. 64–66, București, Oficiul poștal 12, România.

ALBANIE, **Drejtoria Quendrore e Përhapjes Dhe Propagandimit Të Librit** — Tirane ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE ALLEMANDE, **Buchexport**, Volkseigener Aussenhandel Betrieb der D.D.R. Leninstrasse 16, 701, Leipzig, D,D,R, ;

RÉPUBLIQUE FÉDÉRALE D'ALLEMAGNE, **Kubon & Sagner**, Postfach 68—8 München 34 ; **Otto Harrassowitz Buchhandlung**, Taunusstr, 5, Wiesbaden ;

BERLIN, **Wasmuth Buchhandlung**, Hardenbergstr. 9 a — Belin West ;

AUTRICHE, **Glocus Buchvertrieb**, Höchstädtplatz 3, 1201 Viena ;

BELGIQUE, **Du Monde Entier**, 162, rue du Midi, Bruxelles ; **Vander Editeur**, 10, Muntstraat — Louvain ; **Maison des langues vivantes**, 9, rue des Pierres — Bruxelles ;

BULGARIE, **Hemus**, Sofia, 6 Rousky Blvd ;

BRÉSIL, **Livraria Brasiliense**, Barao de Itapetininga 93/99 Sao Paolo ; **Livraria Leonardo da Vinci**, Av. Rio Branco 185, Loja 2, Rio de Janeiro ;

CANADA, **International Book Ltd.**, 171 Slater Strud — Ottawa ; **Les Presses de l'Université Laval**, C. P. 2447 — Québec 2 ;

CHINE, **China National Publications Import Corporation**, P.O.B. 88 Peking ;

GRÈCE, **Akadimos — Editions Jean Yannikos**, 57, rue Akadimias — Athènes, **John Mihalopoulos & Son**, 75 Harmon Street — Thessaloniki P.O. Box 73 ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE POPULAIRE DE CORÉE, **Chulpanmul**, Phenian ;

CUBA, **Instituto Cubano del Libro**, Direccion de Comercio Internacional O'Reilly No. 407, La Habana ;

DANEMARK, **Munksgaard**, Nörregade 6 — DK., 1165 Copenhagen ; **Akademisk Boghandel**, Universitetsparken — Aarhus ;

ESPAGNE, **Miessner Libreros**, Jose Ortega y Gasset 14 Madrid ; — **Librerie Herder**, Calle Balmes 26 Barcelona ;

ÉTATS - UNIS D'AMÉRIQUE, **Fam Book Service**, 69 Fifth Avenue — New York — U.Y. 10003 ; **Stchert Mac Millan**, 7250, Westfield Ave. Pennsauken, NY 08110 ;

FINLANDE, **Akateeminen Kirjakauppa**, Helsinki, Keskuskatu 1 ; **Suomalainen Kirjakauppa**, Helsinki 10 ;

FRANCE, **Librairie du Globe**, 2, rue de Buci — Paris 6-e ; **Librairie Hachette**, 58, rue Jean Bleuzen 92/70 Vanves ; **Messageries du livre import**, 116, rue du Bec — Paris 7-e ;

GRANDE-BRETAGNE, **Romanian Book Centre Ltd.**, 78 Speldhunst Road, Tunbridge Wells, Kent ; **Central Books Ltd.**, 37, Grays Inn Road London W.C.I. ; **Parker & Son Ltd.**, 71/72 Walton Stréet, Oxford ;

HONGRIE, **Kultura**, Fö utca 32, Budapest 1 ;

ISRAEL, **Haiflepac Ltd.**, 11 Arlovoros St. — Haifa ; **Lepac Ltd.**, 15 Rambam St. — Tel-Aviv ;

ITALIE, **So. Co. Lib. Ri.**, Piazza Margana 33 — Roma ; **Librerie Commissionaria Sansoni**, Via Lamarmora 45 — Firenze ; **Librerie Riccardo Zennoni**, Corso Garibaldi 4 — Padova ;

JAPON, **Maruzen Co. Ltd.**, 6 Tori — Nichome Nihonbashi — Tokyo 103 ; **Nauka Ltd.**, 2—30—19 Minami — Ikebukuro, Toshima-Ku Tokyo 171 ;

MONGOLIE, **Mongolgosknigotorg**, Ulan Bator ;

NORVÈGE, **Johan Grund Tanum**, Karl Johansgt. 42 — Oslo ;

PAYS-BAS, **Pegasus Import**, Leidsestraat 25, Amsterdam ; **Martinus Mijhoff N. V.**,Lange Voorhout 9—11 Haga ;

POLOGNE, **Ars Polona-Ruch**, Krakowskie Przedmiescie 7, Warszawa ;

PORTUGAL, **Libreria Bucholz**, Avenida Libertade, Lisboa ;

SUÈDE, **Almqvist & Wiksell**, Gamla Brogatan 26 — Stockholm ; **Lundequistska Bokhandein**, P.O. Box 610 — Upsala ;

SUISSE, **Librairie Rousseau**, Rue J. J. Rousseau 36 — Genève ; **Herbèrt Lang & Cie. A. G.**, Münzgraben 2 — Bern 7. ; **Librairie Payót**, 10, rue Centrale 1003, Lausanne ;

TCHÉCOSLOVAQUIE, **Artia**, Ve Smeckach 30, Praha 1 ; **Slovart**, Gottwaldogo nam, 47 Bratislava ;

U.R.S.S., **V/O Mezhdunarodnaya Kniga**, Moskva G. 200 ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE DU VIETNAM, **Xunhasaba**, 32 Hai Ba Trung Hanoi ;

YOUGOSLAVIE, **Forum**, Novi Sad V Misica 1 ; **Jugoslovenska Knjiga**, Trg. Republike 5 VIII, Beograd.

DIN SUMARUL REVISTEI PE ANUL 1974 (XXV)

DIN SUMARUL REVISTEI PE ANUL 1975 (XXVI)

Lei 20.

Studii și cercetări

ACADEMIA
REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

LINGVISTICE

BUCUREȘTI 7
SPIRU HARET 12

APARE DE 6 ORI PE AN

4—XXVI—1975

S U M A R

Comitetul de redacţie dedică numărul de faţă academicianului Alexandru Graur, drept omagiu la a 75-a aniversare a Domniei Sale.

Cu acest prilej, urăm mulţi ani cu sănătate savantului sărbătorit, a cărui activitate ştiinţifică şi ţinută cetăţenească sînt un permanent exemplu pentru noi toţi şi a cărui prezenţă în comitetul de redacţie şi în paginile revistei onorează publicaţia noastră.

Ne face o deosebită plăcere să mulţumim tuturor colaboratorilor care au ţinut ca, prin contribuţiile lor din acest număr al revistei, să-şi exprime preţuirea faţă de distinsul nostru coleg şi profesor.

MIOARA AVRAM

DESINENȚE PENTRU CUVINTE STRĂINE ÎN LIMBA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ

În cartea sa *Nume de locuri* [1], acad. Al. Graur s-a ocupat de adaptarea unor nume străine de populații adoptate în românește sub forma pluralului francez sau spaniol (*eschimos*<*eskimo*, *zulus* < *zulu*), semnalînd două aspecte ale acestui fenomen : **a**) formarea de la singulare ca *eschimos*, *incas*, *papuas*, *zulus* a unui nou plural *eschimoși*, *incași*, *papuași*, *zuluși* și **b**) formarea de la pluralul în *-și* a unui nou singular (masculin) în *-ș* : *incaș*, *papuaș*, „desigur sub influența sufixului românesc *-aș*".

Problema nu se pune, firește, numai pentru numele de populații ; acad. Graur însuși trimite pentru faptele de sub **a** la *pampas* < *pampa* cu noul plural *pampasuri*, precum și la forma *cortesuri* (vezi singularul *cortes* [2] în DN). De asemenea ea nu privește numai împrumuturile sub forma de plural franceză sau spaniolă, situația fiind aceeași pentru împrumuturi din engleză de felul lui *comics* : *comicsuri* sau din germană (vezi un exemplu ca *Stukas-uri*).

Contribuția de față își propune să schițeze tabloul complex al tipurilor de flexiune (nearticulată) aplicată împrumuturilor substantive masculine cu pluralul în *-s* în limba de origine, pentru a demonstra faptul că în procesul de adaptare morfologică a acestor cuvinte s-a ajuns la constituirea unor desinențe proprii de plural.

1. Un prim tip este constituit de împrumuturile recente care păstrează flexiunea originară, avînd la singular (cu finala vocalică sau consonantică) desinența zero, iar la plural *-(e)s* : *bit*—pl. *bits* ; *hippy* — pl. *hippies*. Acest tip rămîne în afara sistemului românesc de flexiune, reprezentînd faza în care cuvintele respective nu sînt adaptate la limba română[3]. El nu se întîlnește însă ca atare decît la formele nearticulate : *acești* — sau *mulți*, *niște* — *hippies* (vezi și *eventualilor hippies* în CONTEMPORANUL din 20 XI 1970, p. 4 [4]), folosirea articolului impunînd apariția desinenței românești de plural ; vezi un exemplu ca *civilizado* (sic) cu pluralul nearticulat *civilizados* și articulat *civilizados-ii* (traducerea cărții lui Adrian Cowell, *Inima pădurii*, București, 1968, p. 13, 11, 221), cf. *hippies-ii* la Hortensia Pîrlog, *art. cit.*, p. 56, a căror neintegrare propriu-zisă în limba română e marcată prin separarea grafică a semnelor gramaticale românești.

Pentru unele împrumuturi încadrarea în tipul românesc de formare a pluralului masculin nu prezintă nici un fel de dificultate : vezi exemple ca

[1] București, 1972, p. 156.

[2] Cu accentul notat *cortés*, desigur după modelul lui *notes*, pentru care accentuarea *notés* e recomandată de *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* (vezi însă în DLRC și DM *nótes*, iar în DLR ambele accentuări sub forma titlu *nótes*).

[3] Din care cauză păstrează adesea și grafia originară — vezi *hippies*.

[4] Citat după Hortensia Pîrlog, *Termeni de origine engleză în publicistica română contemporană*, în „Analele Universității din Timișoara. Seria științe filologice" IX (1971), fasc. 1, p. 64.

manageri, *sprinteri*, mai recent *beatnici* sau *fani*. Pentru altele însă, în special pentru cele cu finală vocalică, adaptarea morfologică este mult mai dificilă.

2. Un mijloc simplist de adaptare este tratarea lor ca substantive invariabile prin generalizarea fie a formei de singular, fie a celei de plural. Mai răspîndite şi pătrunse în normă sînt cazurile de generalizare, ca formă unică pentru ambele numere, a formei de singular cu finală vocalică: *boa*, *checiua*, *flamingo*, *marabu*, *nandu* ; această soluţie este cu deosebire adecvată pentru substantivele cu singularul în *-i* vocalic sau semivocalic: *cow-boy*, *dandi*, *tory*, de aceea *hipi* are şi un plural identic cu singularul, *hipi* (articulat *hipii*, SĂPTĂMÎNA nr. 100 — 3 XI 1972 — p. 9 col. 9). Folosirea ca formă unică a formei de plural în *-s*, extinsă şi la singular, se întîlneşte accidental, ca greşeală de exprimare ; vezi exemple de singulare ca *cruzeiros* (*Noul cruzeiros ... va valora* 1 000 *de cruzeiros actuali*, sub titlul *Febra cruzeirosului şi a preţurilor*, în SCÎNTEIA nr. 6802 — 15 XI 1965 — p. 4 col. 8; cf. port. *cruzeiro*, pl *-os*) [5] sau *hippies* (*Un „hippies" înlocuieşte stufosul cîine al vedetei*, ROMÂNIA LIBERĂ nr. 8578—24 V 1972 — p. 2 col. 1) [6].

3. Destul de multe substantive masculine s-au fixat cu singularul în *-s*, care reprezintă forma originară de plural, dar urmează modelul de flexiune al substantivelor româneşti cu finala consonantică, formînd pluralul în „pseudo-*i*". Aici intră exemple ca *ananas*, *bambus*, *eschimos*, *(h)indus*, *incas*, pentru care e interesant de arătat că trecerea la singular a formei de plural în *-s* s-a petrecut şi în alte limbi. Dacă pentru *ananas* forma cu *-s* este generalizată în principalele limbi europene (engleză, franceză, germană, italiană, rusă, spaniolă) [7], pentru alte cuvinte, internaţionale ca radical, prezenţa lui *-s* la singular poate fi un indiciu al sursei directe de unde a intrat cuvîntul în română, ajutînd la precizarea unor etimologii. Astfel, *bambus* nu poate proveni decît din germ. *Bambus*, corespondentele din alte limbi fiind fără *-s* (engl. *bamboo*, fr. *bambou*, it., sp. *bambu*, rus. *бамбук*) [8], *cocos* numai din germ. *Kokos* sau rus. *кокос* (vezi engl. *coco(a)*, fr., sp. *coco*, it. *cocco*) [9], iar *merinos* s. şi adj. din fr. *mérinos* sau rus. *меринос* (engl., it., sp. *merino*, germ. *Merino*) [10]. La ultimele două exemple, pentru care explicaţia prin rusă este posibilă alături de altă limbă, se adaugă un grup mai numeros de cuvinte care au numai în limba rusă un corespondent cu *-s* la singular: *eschimos* — rus. *эскимос* (engl., germ. *Eskimo*, fr. *Esquimau* sau *Eskimo*) [11], *(h)indus* — rus. *индус* (engl. *Hindu(oo)*, fr. *Hindou*, germ. *Hindu*) [12], *papuas* — rus. *папуас* (engl.

[5] Un exemplu analog din limba franceză este *un lei* (ca denumire a monedei româneşti *leu*) în „Jeune Afrique", no. 607 — 26 VIII 1972 — p. 34.

[6] Vezi şi un adjectiv ca *sîngele ei „indios"* (CINEMA VIII, 1970, nr. 6 (90), p. 44).

[7] Fiind preluată din sp. *ananas*, *anana* bazat pe un guarani *nana*.

[8] Etimologia corectă în MDE : < germ. şi în DM : < germ. *Bambus* (fr. *bambou*), dar greşită în DN : < fr. *bambou*.

[9] DM, DN şi MDE se limitează la etimonul german.

[10] Toate dicţionarele româneşti, inclusiv DLR, indică numai etimonul francez.

[11] DN şi MDE îl explică totuşi exclusiv prin franceză (în DM *Esquimaux* fără precizarea că e plural); în DN lipseşte.

[12] DM îl dă totuşi din fr. *Hindou*, iar MDE „după" fr.

Papua, fr. *Papou(a)*, germ. *Papua* sau *Papuaner*, sp. *papu*) [13], *zulus* —rus. *зулус* (engl., germ. *Zulu*, fr. *Zoulou*, it., sp. *zulu*)[14] ; cf. și substantivul neutru *pampas* — rus. *пампас* (engl., fr., it., sp. *pampa*, germ. *Pampa*) [15]. Un substantiv masculin pentru care nu am găsit un corespondent cu *-s* la singular în altă limbă, deci pentru care putem presupune că această modificare s-a produs în română, este *incas* (engl., fr. *Inca*, germ. *Inka*, rus. *инка*, sp. *inca*) [16] ; în aceeași situație pare a fi și *chippervas* (engl. *Chippewa*) [17].

Categoria acestor substantive cu *-s* la singular și cu pluralul în „pseudo-*i*" [18] cunoaște trei tipuri de flexiune. a) Cel mai simplu este tipul la care *-s* din temă se menține nealterat : *papuas* — pl. *papuasi* (f. sg. *papuasă* — pl. *papuase*) [19], formele cele mai apropiate de etimonul rus. *папуас* — *папуасы*. b) Cum însă finala *-s^i* (*-s* palatalizat) e neobișnuită în limba română, masculinul nearticulat își transformă finala în *-ș^i*, aplicînd alternanța curentă *s/ș*, ceea ce dă naștere tipului reprezentat de *ananas* — pl. *ananași*, *bambus* — pl. *bambuși* [20], iar dintre numele de locuitori de *eschimos* — pl. *eschimoși* (f. sg. *eschimosă* — pl. *eschimose*) ; aici se încadrează și formele recomandate ale lui *(h)indus*, *incas*, *zulus*, precum și o variantă flexionară a lui *papuas* — pl. *papuași* care amintește modificarea vechiului plural *persi* în *perși*. Exemplele cu femininul cuvintelor de acest fel — substantive sau adjective—, ca *limbă papuasă*, *limbile papuase* (vezi Lucia Wald și Elena Slave, *Ce limbi se vorbesc pe glob?*, București, 1968, p. 284, respectiv 265) se pot raporta atît la un masculin plural în *-si*, cît și la unul în *-și*. c) Alterarea lui *-s* se poate extinde însă la tot pluralul, de unde o variantă a tipului cu pluralul masculin în *-și* la care femininul e în *-șe* : *incasă* — pl. *incașe*.

4. De aici se reface cu ușurință un singular în *-ș*, introducîndu-se deci în tema lexicală modificarea morfonologică legată inițial de plural. Acest nou tip este reprezentat de formele sub care s-a fixat, în limba literară actuală, cuvîntul *papuaș* — pl. *papuași* (f. sg. *papuașă* — pl. *papuașe*) și de alte cîteva substantive ca *kiowaș* — *kiowași* [21] (vezi engl. *Kiowa*), *șerpaș* — *șerpași* [22] (engl., fr. *Sherpa*) ; el este urmat uneori și de

[13] DLR îl explică dintr-un fr. *papouas*, care e pluralul unei variante rar înregistrate în dicționarele franțuzești alături de generalul *Papou* ; DM îl dă „după" fr. *Papouas*. Prin germ. *Papuaner* se explică varianta *papuani* (pl.), neînregistrată în dicționarele actuale, dar singura dată de C. Diaconovich, *Enciclopedia română* III, Sibiu, 1904.

[14] După MDE e din franceză.

[15] DLR dă ca etimon fr. *pampa*, la care DN și MDE adaugă sp. *pampa*, ceea ce nu se potrivește decît pentru varianta *pampa*. DM trimite la fr. *pampas* fără precizarea că e vorba de plural.

[16] MDE îl explică prin franceză.

[17] Neînregistrat în dicționarele românești. Vezi însă traducerea cărții lui Fenimore Cooper, *Ultimul mohican*, București, 1965, p. 274 și 271.

[18] Asemănătoare în fond cu exemple ca *haiduc(i)* sau *heruvim(i)*, pentru care vezi J. Byck et A. Graur, *De l'influence du pluriel sur le singulier des noms en roumain*, în BL I (1933), p. 34—35 ; un exemplu mai recent este *tuareg(i)*.

[19] Variante neînregistrate în dicționare.

[20] Cf. *cactus* — *cactuși*, *iris* — *iriși* cu *-s* originar la singular.

[21] Absent din dicționare ; vezi însă traducerea cărții lui Karl May, *Winnetou*, București, 1972, I, p. 155, 157 *(ibid.*, p. 152, *tribul kiowa)*.

[22] Absent din dicționare ; vezi însă MDE s.v. *Everest*. În LUMEA nr. 22—29 V 1975—p. 21 col. 4 varianta *șerpas*.

incas, de la care se întîlnesc variante de singular *incaş*, f. *incaşă* (la alte nume de locuitori însă, ca *apaş*, *comanş*, *malgaş*, consoana *ş* — originară sau provenită dintr-un *č* — face parte din temă). O influenţă a sufixului românesc *-aş* este posibilă, dar nu e obligatoriu să fie invocată, dată fiind existenţa unor exemple ca *metiş*, variantă a lui *metis* refăcută după pluralul în *-şi*, sau *oaspeţ*, *-ă*, variante ale lui *oaspe(te)* refăcute după pluralul *oaspeţi* [23].

5. Elementul care mi se pare cel mai interesant în diversitatea soluţiilor de adaptare morfologică a substantivelor împrumutate este apariţia unui plural masculin în *-şi* (cu femininul *-se* sau, mai des, *-şe*) pentru flexiunea unor substantive cu singularul în altă finală decît *-s* sau *-ş*, deci constituirea unei desinenţe *-şi* (f. *-se*, *-şe*) — desprinse din tipurile discutate mai sus sub 3 b şi c — care se opune desinenţei zero de la singular. Am în vedere exemple ca *daimio* — pl. *daimioşi* [24], *hipi* — pl. *hipişi*, *kalapalo(şi)* [25], *maia(şi)* [26], *maqua(şi)* [27], *nahukua(şi)* [28], *omagua(şi)* [29], *tuamotu(şi)* [30]. Aici intră şi o serie de substantive atestate numai în forma de plural, deci adaptate direct cu *-şⁱ* pentru *-s* : de exemplu, *bambaraşi*, *-şe*, *guanşi* [31] etc. ; cf. şi *jeanşi* (vezi *jeanşii cumpăraţi*, în CONTEMPORANUL nr. 21 (1384) — 18 V 1973 — p. 5 col. 4) [32]. Uneori aplicarea desinenţei *-şi* pare a fi însoţită de o modificare de accent, absentă la tipul de sub 4, care face plauzibilă ipoteza influenţei unor sufixe ca *-aş*, *-uş* : *máia* — *maiáşi*, *zúlu* — *zulúşi*.

6. În orice caz, o asemenea influenţă e de presupus la tipul în care temei consonantice a singularului, obţinută prin înlăturarea unei finale vocalice ca *-o*, i se adaugă la plural o desinenţă mai complicată, cu *-şi* precedat de o vocală. Reprezentativ este exemplul *mingo* — pl. *mingaşi* [33], dar s-ar putea ca tot aici să se încadreze şi *ainu* (DER) — *ainoşi* (MDE).

Chiar în forma *-şi* (f. *-se*, *-şe*), desinenţa de plural semnalată aici este o desinenţă complexă, cu structură analizabilă, în genul desinenţelor verbale *-eşti*, *-ezi*, *-răm* sau al desinenţei nominale *-uri*. Ea apare uneori în variaţie liberă cu desinenţa zero sau cu „pseudo-*i*", desinenţa curentă a pluralului masculin (cf. *hipii*/*hipişii*). Desinenţa *-i* pare mai puţin compatibilă cu finalele vocalice ale unor denumiri exotice masculine, după cum demonstrează caracterul greoi al următoarelor exemple în care s-a preferat această desinenţă tradiţională : *itzaii*, *xiuii*, *quichéii*, *cocomii*, *tuku-*

[23] Pentru ambele vezi DLR. Numeroase alte exemple la J. Byck et A. Graur, *art. cit.*, p. 27 şi la Theodor Hristea, *Derivarea regresivă morfologică în raporturile ei cu cea lexicală*, în *Sistemele limbii*, Bucureşti, 1970, p. 107 ; la acesta din urmă şi *papuaş* < *papuaşi*, cu menţiunea inexactă că n-ar figura în dicţionare (vezi însă DM).

[24] Vezi traducerea cărţii lui Jules Verne, *Istoria marilor descoperiri*, Bucureşti, 1963, II, p. 311.

[25] A. Cowell, *lucr. cit.*, p. 57, 59.

[26] Vezi mai departe, p. 323.

[27] F. Cooper, *lucr. cit.*, p. 76—77, 85.

[28] A. Cowell, *lucr. cit.*, p. 57, 58.

[29] J. Verne, *lucr. cit.* II, p. 151.

[30] Id. ib., p. 305, 485.

[31] Amîndouă şi altele la J. Verne, *lucr. cit.*

[32] Variantă necunoscută de Al. Niculescu, *Engl. amer.* **bluejeans**: *rom. blugi*, în LL 1973, 3, p. 497—498.

[33] F. Cooper, *lucr. cit.*, p. 76—77, 214—215.

chéii sau cokchiqueii, ramuri străvechi ale marelui arbore maya (ROMÂNIA LITERARĂ VII, nr. 24 – 13 VI 1974 – p. 24 col. 2). Pentru caracterul și mai nefiresc al pluralului cu desinența zero (sau al invariabilității în număr) la același fel de teme este elocvent un citat ca *Nyanja îi vindeau pe nyanja, ba uneori chiar izbuteau să prindă yao izolați și să-i vîndă arabilor* (traducerea cărții lui Archie Carr, *Ulendo*, București, 1968, p. 68); formele cu desinența zero pot fi folosite numai fără articol [34], de aceea întîlnim la același autor (traducător) variante flexionare ca *ticăloșii de maqua* alături de *maquașii* (F. Cooper, *lucr. cit.*, p. 43 și 38 – 39) sau *doi nakuhua* alături de *nakuhuașii* (A. Cowell, *lucr. cit.*, p. 57, 58).

Puternica influență pe care o exercită masculinul plural asupra altor forme se explică prin împrejurarea că marea majoritate a substantivelor la care s-a produs acest fenomen sînt folosite mai ales la plural [35]. Pentru numele de populații cel puțin, sînt numeroase cazurile în care nici nu avem atestări pentru forma de singular, iar unele dicționare (vezi, de exemplu, DER și MDE) le înregistrează exclusiv sub forma de plural masculin; în această situație, fie că e vorba de forme de plural străine ca *dakotas*, fie de unele românizate ca *ainoși* [36], presupunerea unui anumit singular este riscantă, cu' atît mai mult cu cît se știe că numele de acest fel au diverse posibilități de adaptare.

Multe dintre cuvintele discutate aici cunosc diverse variante de singular și de plural cu care se încadrează în tipuri diferite de flexiune. Pentru unele dintre ele există recomandări normative, pentru altele însă nu, iar uzul oscilează în una și aceeași operă. Un exemplu concludent este *maia*, înregistrat în dicționare numai cu această formă, scrisă și *maya*, uneori cu mențiunea greșită că substantivul respectiv ar fi numai singular (vezi DLR), probabil prin confuzie cu caracterul invariabil (împotriva mențiunii „sg." din DLR se poate aduce un citat ca *La vechii maya pictogramele s-au transformat*. L. Wald — El. Slave, *lucr. cit.*, p. 211). DER și MDE au un articol cu această unică formă *maya*, dar s.v. *indieni (amerindieni)*, respectiv, *amerindian*, amîndouă vorbesc de *mayași* (*locuitorii maya* DER III 293, *azteci, mayași și incași* DER II 787). Alte forme ne sînt oferite de următoarele citate: *geografia mayasă făcută de mayași* și *preistoria lumii mayase*, ambele din ROMÂNIA LITERARĂ VII, nr. 24 — 13 VI 1974 — p. 24 col. 2. Pentru *papuaș* am citat în cursul articolului diverse variante de singular și de plural, la care se poate adăuga *papua* sg. și pl. (*indigeni papua*, în *Mic atlas geografic*, București, 1965, p. 194).

Dar poate că situația extremă ca număr de variante ne-o oferă împrumutul recent *hipi*, care, alături de două tipuri invariabile *hipi — hipi* (2 silabe) și *hipis — hipis*, prezintă următoarele patru tipuri flexionare: *hipi — hipis (hippies), hipi—hipis-i, hipi — hipiși* și *hipis — hipiși*; la acestea limba vorbită mai adaugă două variante cu modificări mai profunde în direcția adaptării: *hip—hipi* (1 silabă, ca *tip—tipi*) și *hipist — hipiști*. Un substantiv cu variante numai de plural este *fan: phans, phans-i, fani* și *fanși*.

[34] Vezi mai sus p. 319.

[35] Condiție care a favorizat în trecut detașarea sufixului *-ean* din formele pluralului slav al numelor de locuitori.

[36] Ambele exemple sînt din MDE; la J. Verne, *lucr. cit.*, p. 314, apare sg. *ainos*.

Condiţiile de apariţie şi de întrebuinţare a desinenţei *-şi* (f. *-se*, *-şe*) confirmă ideea că „există desinenţe care rămîn rezervate pentru cuvinte de împrumut" susţinută acum patru decenii de acad. Al. Graur în articolul *Désinences pour mots étrangers* [37], al cărui titlu l-am preluat în contribuţia de faţă. Dealtfel, faptele expuse în prezentul articol, inspirat dintr-o observaţie concretă mai recentă a academicianului Al. Graur, ilustrează şi alte idei generale ale aceluiaşi autor care au constituit obiectul cîte unui cunoscut studiu : pe de o parte dubla afixare a numelor de locuitori cu teme străine [38], pe de alta influenţa pluralului asupra singularului [39], iar unele precizări de natură etimologică aduse aici încearcă să aplice indicaţiile maestrului nostru în domeniul etimologiei multiple a cuvintelor de circulaţie internaţională.

Aprilie 1975

Institutul de lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

[37] În BL II (1934), p. 241.
[38] *Double suffixation des noms des habitants*, în „Acta antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae" X (1962), fasc. 1–3, p. 119–121.
[39] Vezi nota 18.

WERNER BAHNER

PETRU MAIORS AUFFASSUNG VON DER ROMANISCHEN SPRACHGESCHICHTE UND IHR WISSENSCHAFTSGESCHICHTLICHER KONTEXT

Mit Recht wird Petru Maior in der Geschichte der rumänischen Philologie eine Schlüsselposition eingeräumt. Maior, dessen Hauptwerke im Gegensatz zu Micu oder Şincai zu Lebzeiten des Autors publiziert wurden und ziemliche Verbreitung fanden, wurde zum Hauptvertreter der Siebenbürgischen Schule, da er äußerst wirkungsvoll das nationale Geschichtsbild seines Volkes zu entwickeln und zu verteidigen wußte. Seine Ideen über die Herkunft des rumänischen Volkes und seiner Sprache, die sich vielfach auf eine bereits vorliegende Tradition stützten, wurden das Credo der Siebenbürgischen Schule[1].

Maior leitete das Rumänische nicht mehr wie Micu vom klassischen Latein ab, sondern vom Volkslatein. Er nahm eine entschiedene Trennung vor zwischen dem klassischen Latein der „grammatica“ und der römischen Volkssprache. Die römische Volkssprache wäre im 2. Jahrhundert von den aus Italien stammenden römischen Soldaten und Siedlern nach Dacien gebracht worden, wo sie sich bis auf die heutigen Tage ohne tieferen Fremdeinfluß gehalten habe. Das Französische und das Spanische dagegen bezeugten nicht mehr die alte Reinheit der römischen Volkssprache, weil diese in Gallien und Hispanien mit Elementen durchsetzt worden sei, die aus den Sprachen der unterworfenen Völker kämen. Im Verlauf der Völkerwanderung sei diese Sprachverderbnis durch die hereinbrechenden germanischen Völkerschaften in diesen Gebieten wie auch in Italien weiter verstärkt worden. O. Densusianu hebt hervor : „Privind astfel origiginile limbii române, Petru Maior apare superior pe terenul filologic lui Micu şi Şincai. El a arătat intuiţie mai ageră, şi pentru a dovedi legăturile limbii noastre cu latina vulgară dânsul recurge la un material de informaţie care nu se găseşte la ceilalţi doi învăţaţi : îl vedem citând inscripţii pentru a descoperi forme latine vulgare ; ceva mai mult : studiind formele româneşti, le compară cu cele din alte limbi romanice, în special din italiană, întrebuinţând—fireşte cu stângăcii uşor de înţeles pe vremea lui—o metodă care avea să ajungă mai târziu la adevărata ei îndrumare ştiinţifică“ [2]. Ohne Zweifel entwickelte Petru Maior einige Grundideen über die Herausbildung der rumänischen Sprache, die für die weitere Entwicklung von beträchtlicher Relevanz waren. Diese waren jedoch im einzelnen nicht immer so originell, wie dies heute oft noch behauptet wird. An drei Beispielen sei dies verdeutlicht.

[1] Vgl. W. Bahner, *Das Sprach- und Geschichtsbewußtsein in der rumänischen Literatur von 1780—1880*, Berlin, 1967, S. 14 ff.

[2] *Literatura română modernă*, Bucureşti o.J.[4], S. 55.

1. D. Macrea bringt in seinen interessanten Studien über die Geschichte der rumänischen Sprachwissenschaft [3] immer wieder den Gedanken, daß Petru Maior als einer der ersten klar den Unterschied zwischen römischer Volkssprache und Literatursprache herausgearbeitet und die romanischen Sprachen vom Volkslatein hergeleitet habe. So formulierte er auf dem XII. Internationalen Romanistenkongreß : „C'est Petru Maior qui affirme fermement et avec pleine clarté,parmi les premiers romanistes, que le roumain, comme toutes les autres langues romanes, continue le latin populaire“ (S. 1344). Hier wird zu wenig berücksichtigt, daß sich im Verlauf des gesamten 18. Jahrhunderts bei zahlreichen europäischen Sprachforschern das Bemühen zeigte, die romanischen Sprachen von einer „lingua romana rustica“ herzuleiten. I. Gheţie unterstrich deshalb in *Opera lingvistică a lui Ion Budai-Deleanu*, Bucureşti, 1966, S. 36 : „Indiferent de provenienţa lor, opiniile puse în circulaţie de Maior şi de Budai-Deleanu nu erau decît reflexe ale unor afirmaţii anterioare, care se generalizaseră în bună măsură în epoca aceea. Nu putem, de aceea, împărtăşi opinia lui Sextil Puşcariu şi să afirmăm, împreună cu el, că Maior (şi Budai-Deleanu) ar fi precizat acest lucru cu mai multă claritate decît oricare alt predecesor. Prin opiniile emise, ei se situează, fără îndoială, în ansamblul preocupărilor majore ale ştiinţei vremii lor.“

L. A. Muratori, auf den sich Petru Maior bezog, hatte bereits zu Beginn des 18. Jahrhunderts in der 32. Abhandlung seines Werkes *Antiquitates italicae medii aevi* auf den Gegensatz zwischen römischer Volkssprache und klassischem Latein hingewiesen. Hierbei konnte sich Muratori auf eine italienische Tradition stützen, die bei allen vorhandenen Differenzen und Varianten in dieser Problematik bis auf den Anfang des 15. Jahrhunderts zurückreicht, und vor allem durch C. Cittadini in *Trattato della vera origine, e del processo e nome della nostra lingua* (1601) dahingehend formuliert worden war, daß das sich ständig entwickelnde Volkslatein, die römische Umgangssprache, als Quelle der romanischen Sprachen zu betrachten sei.

2. Aus dem Bestreben Petru Maiors, das Rumänische als die romanische Sprache zu erweisen, die die römische Volkssprache in reinster Weise fortsetze und somit noch am ungetrübtesten repräsentiere, zog D. Macrea folgenden Schluß : „C'est toujours lui qui a suggéré l'idée, reconnue aujourd'hui par tous les romanistes, que le fonds latin populaire a été conservé plus fidèlement en roumain que dans les autres langues romanes, lesquelles ont été incessamment influencées, grâce à l'église catholique et à l'école, par le latin littéraire.“ (S. 1344). Unseres Erachtens wäre in dieser Hinsicht eine viel komplexere Beurteilung notwendig. Heute ist zwar allgemein anerkannt, daß dem Rumänischen in der Erforschung der aus dem Volkslatein sich entwickelnden romanischen Sprachen nicht zuletzt wegen der Bewahrung zahlreicher älterer Züge eine wesentliche Position zukommt, doch darf in diesem Zusammenhang natürlich nicht übersehen werden, daß dies teilweise auch für andere romanische Sprach-

[3] Vgl. *Lingvişti şi filologi români*, Bucureşti 1959, p. 46—66 ; *Şcoala ardeleană şi problemele de lingvistică romanică*, in CL XIV (1969), nr. 1, p. 7—15, sowie *L'École de Transylvanie et les problèmes de linguistique romane*, in : *Actele celui de-al XII-lea Congres internaţional de lingvistică şi filologie romanică*, II, Bucureşti, 1971.

gebiete gilt, insbesondere für das Sardische und die rätoromanischen Dialekte. Ferner sind bei einem Vergleich der romanischen Sprachen untereinander neben den ältere Schichten bewahrenden Zügen stets auch die erfolgten Neuerungen mit zu berücksichtigen. M. Bartoli, der Hauptvertreter der Areallinguistik, stellte in seinem Aufsatz *La spiccata individualità della lingua romena*[4] das Rumänische als die romanische Sprache heraus, die am meisten und zugleich am wenigsten den lateinischen Charakter bewahrt hat, d. h., sie bietet neben sehr konservativen Zügen zahlreiche Neuerungen.

Außerdem ist der Gedanke, wonach das Rumänische teilweise ältere lateinische Elemente bewahrt hat als das Italienische und die anderen romanischen Sprachen, bis in die zweite Hälfte des 16. Jahrhunderts zurück zu belegen. Der siebenbürgische Humanist Wolfgang Kowachoczy, genannt Covacius, brachte in dem 1584 in Cluj veröffentlichten Dialog *De administratione Transylvaniae* u.a. zum Ausdruck, daß das Rumänische dem Lateinischen näher stehe als das Italienische[5]. Diese Stelle führte auch L. Toppeltinus an in seiner 1667 in Lyon publizierten Arbeit *Origines et occasus Transsylvanorum*, die in Europa verhältnismäßig große Verbreitung fand. Ein Jahr früher war in Nürnberg die Abhandlung eines anderen siebenbürgisch-sächsischen Gelehrten erschienen, die ebenfalls diesen Gedanken enthielt: *Das Alt- und Neu-Teutsche Dacia.* Der aus Sibiu stammende Autor Johann Tröster hob darin hervor, daß das Rumänische dem Lateinischen ähnlicher sei als das Italienische, Spanische oder Französische. Aus der altrömischen Volkssprache hervorgegangen, besitze es einige vom klassischen Latein abweichende Wörter, die weder als Barbarismus noch als Tartarismus zu betrachten seien[6]. Solche Gedanken sind auch gegen Ende des 18. und in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts in der sprachwissenschaftlichen Literatur anzutreffen. Johann Thunmann schrieb in seinem Buch *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker*, 1. Teil, Leipzig 1774, S. 340: „Die Römische Bauernsprache war eigentlich die Sprache der Provinzen, wo sie mit den Kolonien hinkam. Daher auch so viele Wörter in der Sprache der Wlachen, die man für Neu-Italienische, aber unrecht, aus der Ursache hält, weil man sie in der Römischen Bürgersprache nicht findet.“ Vater, der das ab 1806 erscheinende Werk *Mithridates oder allgemeine Sprachenkunde* von Adelung fortsetzte, korrigierte im 4. Band nicht nur Adelungs Ansicht, daß das Rumänische eine römisch- slawische Mischsprache sei, sondern hob zugleich hervor, daß das Rumänische zahlreiche altlateinische Elemente besitze, über die die anderen romanischen Sprachen nicht mehr verfügten. Der bekannte slowenische Sprachforscher B. Kopitar folgerte in seiner Rezension des Werkes von Maior über die Anfänge der Rumänen u.a.: „So viel aber scheint schon jetzt klar, daß ihr lateinischer Bestandtheil aus einer älteren Periode dieser Sprache sich herschreibt, als der ihrer westeuropäischen Schwestern.“ [7]. Zugleich

[4] Zuerst veröffentlicht in der Zeitschrift: *Studi rumeni* I (1927), S. 20–34, Wiederabgedruckt in: M. Bartoli, *Saggi di linguistica spaziale*, Torino 1945, S. 139–151.

[5] Vgl. A. Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, Bucureşti 1972, S. 122.

[6] Ebenda, S. 179.

[7] Vgl. *Barth. Kopitars Kleinere Schriften*, herausgegeben von Fr. Miklosich, Wien 1857, S. 238.

unterstrich er die Bedeutung des vorrömischen Substrats für das Rumänische. Der Sprachforscher und Ethnologe L. Diefenbach bemerkte in seiner 1831 in Leipzig publizierten Schrift *Ueber die jetzigen romanischen Schriftsprachen*, S. 49/50 : „Obschon die Quantität der lateinischen Wörter wol geringer ist, als in dem so verwandten Italiänischen, so besitzt die Sprache doch außerordentlich viele altlateinische Wörter, die dem Italiänischen, wie den übrigen romanischen Sprachen mangeln. Ueberdas haben viele Wörter ganz lateinisches und italiänisches Aussehen, ohne daß sie in beiden Schriftsprachen sich finden und ohne daß doch auch ihr Ursprung in andern Sprachen kann nachgewiesen werden. Man muß schließen, daß sie aus der lateinischen Volkssprache ausschließlich sich im Dakoromanischen erhalten haben, was auch die Erhaltung von mancherlei lateinischen Formen in dieser Sprache allein wahrscheinlich macht." Wie schon Vater unterscheidet auch Diefenbach zwischen dem Dakoromanischen und dem Aromunischen. Über das Aromunische, das er thrakoromanisch oder kutzowlachisch nennt, schreibt er : „Unter Letzterem ist mehr Unromanisches, besonders aus dem Griechischen und der albanesischen Sprache, doch auch wiederum altlateinische Wörter, die dem Dakoromanischen fehlen." (S. 51).

3. In dem Aufsatz *Itinerarul european al unei idei lingvistice a lui Petru Maior* [8] wie auch in ihrem Buch *Petru Maior : Un ctitor de conștiințe*, București 1973, versucht Maria Protase folgendes zu beweisen : Petru Maiors Auffassung, wonach das Rumänische am besten die Züge der altrömischen Volkssprache bewahrt habe, sei über die Vermittlung von I. Alexis *Grammatica Daco-Romana sive Valachica*, Viennae 1826, vor allem von M.A. Bruce-Whyte, *Histoire des langues romanes et de leur littérature jusqu'au XIVᵉ siècle*, Paris 1841, in Westeuropa bekannt gemacht worden. Ihre Schlußfolgerungen lauten : „Iată deci cum, la două decenii după moartea lui Maior, în 1841, ideea potrivit căreia româna, „prăsită" din latina vulgară, este cea mai fidelă păstrătoare a particularităților acesteia își urmează itinerarul european... Curios e însă faptul că Diez nu remarcă importanța ideilor subliniate de Bruce-Whyte... Marele adevăr emis de Maior, difuzat de Alexi și acceptat de Bruce-Whyte, ca și de cercetările moderne, scapă celebrului părinte al lingvisticii romanice. Oricum, din unghiul acestei realități, aprecierea lui D. Macrea, care conferă lui Maior pentru unele din ideile sale un anumit ascendent asupra lui Diez, pare întemeiată." (S. 10). Diese von Maria Protase vorgebrachte Argumentation mit ihren Schlußfolgerungen beruht, wie wir noch zeigen werden, auf falschen Voraussetzungen. Sie stützt sich viel zu sehr auf Darlegungen aus zweiter Hand und beachtet nicht genügend die Wissenschaftsgeschichte bei diesem Problem. Die von Bruce-Whyte in seinem Werk *Histoire des langues romanes*... entwickelten sprachhistorischen Theorien wurden bereits bei ihrem Erscheinen als recht kurios empfunden, was wohl auch die Zurückhaltung von Diez erklärt. Der englische Forscher wollte nämlich die romanischen Sprachen auf eine keltische Ursprache zurückführen, was angesichts der aufkommenden historisch vergleichenden

[8] CL XVIII (1973), Heft 1, S. 7–10.

Sprachwissenschaft einen Rückschritt bedeutete [9]. Auch die von ihm vorgenommenen Sprachvergleiche waren recht dilettantisch. L. Şăineanu machte auf diese Seite schon in seiner noch immer wertvollen *Istoria filologiei române*, Bucureşti, 1892, S. 40, aufmerksam [10]. Bruce-Whyte führte das Rumänische als natürlichsten, direktesten Beweis seiner Grundhypothese an, doch im Gegensatz zu Petru Maior erblickte er in der römischen Volkssprache eine mit lateinischen Elementen gespeicherte keltische Sprache. Auf Seite 207 folgert Bruce-Whyte : ,,Le valaque n'est point fondé sur des principes fort différents de ceux d'après lesquels se sont formés les autres dialectes ; il n'emprunta rien à ses voisins immédiats, ni aux étrangers, quoiqu'il soit hors de doute qu'un grand nombre de mots slaves aient été incorporés dans son vocabulaire.“ In demselben Abschnitt gibt Bruce-Whyte auch die Historiker und Sprachforscher an, auf deren Ausführungen er sich bei seinen geschichtlichen Darlegungen über das Rumänische gestützt habe. In Polemik mit Raynouard konstatiert er : ,,Si M. Raynouard, au lieu de se contenter du Mémoire de d'Anville sur l'ancienne Dacie, eût consulté Thunmann, Von Engel ou Adelung, conjointement avec les précieuses additions à Mithridate, de feu le professeur Vater, il aurait trouvé, et dans l'histoire du peuple et dans celle de sa langue, aussi loin qu'on en peut suivre les traces, des raisons plus que suffisantes pour changer d'opinion.“

Aus dieser Aufzählung geht hervor, daß weder Petru Maior noch I. Alexi angeführt wird. In der Tat konnte Bruce-Whyte die von ihm entwickelte Hypothese durch Darlegungen der genannten Forscher stützen, ohne mit diesen in der Gesamtkonzeption konform zu gehen. Außerdem nahm Alexi im Vorwort zu seiner *Grammatica Daco-Romana sive Valachica* im Anschluß an Covacius und Toppeltinus auf die altlateinischen Züge des Rumänischen Bezug, ohne in diesem Zusammenhang mit einem Wort auf Petru Maiors sprachgeschichtliche Konzeption einzugehen. Er schreibt : ,,Linguam quam Tibi Lector Candidissime...ob oculos pono, Lingua est facillima, eaque vetus illa Romana, quam ante correctionem Linguae Italicae cum eadem unam eandem-que fuisse refert Covacius in *Dial. de Administr. Regni Transylv.* (quam citat Laurentius Toppeltini Transylvanus in *Libr. de Orig. et Occ. Transylvanor.* Cap. IX. loquens de Lingua et literis Valachorum) qui observans vernaculum istorum (Daco-Romanorum seu Valachorum) sermonem, plus fere in se habero Romani et Latini sermonis, quam praesens Italorum lingua.“ (S.VI). Alexi erwähnt Petru Maior nur im Hinblick auf die Grundsätze

[9] A. Fuchs schreibt in seinem Buch *Die romanischen Sprachen in ihrem Verhältnisse zum Lateinischen*, Halle 1849, S. 9 : ,,In der That aber begnügt sich Bruce-Whyte nicht damit, den Romanischen Sprachen Keltische Grundlage und überwiegend Lateinischen Stoff zuzuschreiben, sondern er nimmt eine völlige Sprachvermischung an, indem er ihnen nun auch noch grossentheils Deutsche Formen andichtet. Diese Ansichten Bruce-Whyte's hier zu widerlegen, verlohnt sich um so weniger der Mühe, als ich das ganze, völlig verunglückte Werk desselben schon in den Berliner Jahrbüchern für wissenschaftliche Kritik 1842, II. Nr. 1—6 ausführlich besprochen habe“.

[10] Vgl. : ,,În capitolul VII, consacrat unei analise a limbei române, observă despre Raynouard, că se află în erróre admiţênd postpunerea articolului ca o particularite specifică a limbei române, convins fiind că în limba italiană articolul era asemenea postpus ; dovada *fratello*, care n'ar fi de cât radicalul *frate* cu articolul *lo* ! Acest singur exemplu póte arăta modul nesciinţific, cu care autorul procede în deducţiunile sale.“

der Orthographie des Rumänischen und bezeugt ihm hierbei große Hochachtung. Schon R. Ionașcu bemerkte in seinem Buch *Gramaticii români. Tractat istoric despre Evoluțiunea studiului gramaticeì limbei române dela 1757 până astăzi*, Iași, 1914, S. 94 : „Alexi a întrebuințat ortografia lui Maior, iar în privința fondului gramatical s'a folosit de gramaticii anteriori, dar cu deosebire de Loga, după cum se exprimă în prefață (pag. VI), pe care l-a tradus în latinește aproape pe de a întregul."

Diese hier angeführten Belege zeigen, daß Maiors sprachhistorische Konzeption von der Sonderstellung des Rumänischen nicht durch Alexi an Bruce-Whyte weitervermittelt wurde. Bei seinen Ausführungen über die phonetischen, grammatischen und lexikalischen Aspekte der rumänischen Sprache stützte sich zwar der englische Sprachforscher auf die von Alexi gegebenen Beispiele, doch hing damit nicht unmittelbar seine Konzeption über die Herkunft der romanischen Sprachen und die Position des Rumänischen zusammen. Er konnte sich dabei auf Autoren beziehen, die bereits im 18. und zu Beginn des 19. Jahrhunderts auf das Bewahren altlateinischer Züge im Rumänischen aufmerksam gemacht hatten. Daß Friedrich Diez nicht auf die Ansicht von Bruce-Whyte über die sprachhistorische Position des Rumänischen einging, war angesichts der Grundkonzeption, die dieser englische Gelehrte von der Entstehung und dem Charakter der romanischen Sprachen hatte, und angesichts der dabei angewandten sprachwissenschaftlichen Methode nicht verwunderlich.

Februar 1975

Akademie der Wissenschaften der DDR

GRIGORE BRÂNCUŞ

UN PROCEDEU DE COMPUNERE COMUN ROMÂNEI ȘI ALBANEZEI

În româna populară există un tip de cuvinte compuse formate prin juxtapunere dintr-un substantiv şi un adjectiv calificativ : *buză-groasă*, *cap-gros*, *cap-şteap*, *coate-goale*, *gură-rea*, *piele-lungă*, *talpă-lată*, *tivgă-goală* [1] etc. Cu sens calificativ poate apărea şi un participiu tranzitiv adjectivat : *gură-spartă*, *burtă-spartă*, *maţe-fripte* etc. Substantivul exprimă, de regulă, o parte a corpului, de unde observaţia că aceste compuse funcţionează ca epitete privind diferite caracteristici fizice şi psihice ale omului. Specifice limbajului afectiv popular, multe dintre ele au devenit porecle şi nume de persoane : *Botgros*, *Capmare*, *Cap-Lai*, *Coadă-Scurtă*, *Gură-Spartă*, *Inimă-Rea*, *Ochialbi*[2], *Corjos*, *Fruntelată*.

În limba mai veche, exemplele abundă : *Mînă-Lungă*, *Mînă-Scurtă*, *Gură-Dulce*, *Gură-Goală*, *Gură-Lată*, *Gură-Rea*, *Buză-Lată*, *Caplat*, *Capmare*, *Caprău*, *Capverde*, *Curgios*, *Curlat*, *Cursus*[3] etc. În textele folclorice, ca şi în literatura cultă de inspiraţie populară, formaţiile de acest fel sînt frecvente.

În structura semantică a acestui tip de compuse au fost cuprinse şi substantive cu alt sens decît părţi ale corpului, dar cu o referinţă semantică identică (omul) : *Traistă-Goală*, *Mantaroşie*, *Ţarălungă*, *Mălai-mare*, *Vorbă-lungă*, *Zeamăneagră* etc. Trebuie atrase în grupul compuselor care privesc individul uman şi acelea care se referă, tot în mod figurat, la animale, păsări, plante, boli etc. : *gît-vînăt*, *piept-roşu*, *maţe-negre*, *lemn-dulce*, *apă-albă* „cataractă", *apă-neagră* „glaucom", *bube-dulci*[4] etc.

Un procedeu identic de compunere ne întîmpină în albaneza populară : *barkgjerë* „burtă-largă", *gojëprishur* „gură-spartă", *gojëmbël* „gură-dulce", *gojëndyrë* „gură-împuţită", *gojëlidhur* „gură-legată", *kokëmadh* „cap-mare", *kekëtrashë* „cap-gros", *hundëmadh* „nas-mare", *hundështypur* „nas-turtit", *dorëgjatë* „mînă-lungă", *dorëmirë* „mînă-bună", *dorëlehtë* „mînă-uşoară", *dorërandë* „mînă-grea", *dorëlëshuar* „risipitor" (lit. „mînă-lăsată"), *dëroshtrënguar* „zgîrcit" (lit. „mînă-strînsă"), *zemërkeq* „inimă-rea" (=duşmănos, invidios, ranchiunos), *zëmërzi* „inimă-neagră", *flokëverdhë* „păr-galben" (comp. n. pr. *Păr-Negru*), *këmbëkuqe* „potîrniche" (lit. „picioare-roşii"), *qafëkuq* (specie de) „porumbel" (lit. „gît-roşu"), *gushëkuq* „guşă-roşie" (Erithacus rubecula), *sybardhë* „ochi-albi", *lëkurtrashë* „piele-groasă" [5] („nesimţit, prost crescut) etc. Procedeul de for-

[1] Cf. Fulvia Ciobanu, *Substantivul*, cap. în FCLR, vol. I, *Compunerea*, Bucureşti, 1970, p. 78—80 ; cf. şi *Gramatica limbii române*, I[2], Bucureşti, 1963, p. 90, 92.

[2] *Ibidem* ; unele exemple la Al. Graur, *Nume de persoane*, Bucureşti, 1965, p. 71.

[3] N. A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc*, Bucureşti, 1963.

[4] Fulvia Ciobanu, *op. cit.*, p. 80.

[5] Exemple numeroase în *Fjalor i gjuhës shqipe*, Tirana, 1954, precum şi în multe alte dicţionare.

mare a compuselor de acest fel este extraordinar de productiv în albaneza populară. Faptul acesta a fost remarcat în repetate rînduri. K. Cipo [6] a comparat cîteva formații cu corespondente indo-europene, distingînd prin caracteristici semantice și sintactice compusele albaneze de cele similare din latină și greacă. Al. Xhuvani [7] a pus în evidență productivitatea procedeului în limba populară, iar A. Kostallari [8], care a consacrat compuselor exocentrice un studiu amănunțit, a examinat structura lexico-gramaticală a acestora, semantica lor, vechimea și capacitatea lor de a dezvolta derivate abstracte (de ex. *zemërmirë* „inimă-bună" devine, cu un sufix, *zemërmirësi* „bunătatea inimii", lit. „inimă bunătate").

Compusele albaneze de tip bahuvrihi sînt nu numai populare, dar și foarte vechi, dovadă că adjectivul nu este niciodată precedat de articol [9] : *gojëkeq* „gură-rea", *gushkuq* „gușă-roșie". În documente anterioare sec. al XVI-lea, apar nume proprii cu aceeași structură : *Burmazi* [10] (compus din *burrë* „bărbat" și *madh* „mare", ambele elemente fără articol).

Cercetarea comparativă a acestui procedeu de compunere în română și albaneză nu a fost făcută pînă acum. Incidental, unii cercetători au pus față în față exemple izolate de „expresii paralele" ca rom. *gură-rea*, alb. *gojëkeq* „bîrfitor" [11].

Nu am luat în seamă nici pentru română, nici pentru albaneză, compusele recente sau create prin calc după modele străine, în general compusele savante și, de asemenea, nu au intrat în atenția noastră nici compusele cu adjective care au alt conținut semantic decît cel de calificare. Ne interesează numai compusele cu structura substantiv + adjectiv calificativ, care, din multe puncte de vedere, grupează laolaltă cele două limbi.

Privite comparativ, compusele de acest fel din română și albaneză sînt identice atît ca mod de formare, cît și ca înțeles. Trăsătura cea mai importantă prin care se justifică gruparea românei și albanezei din punctul de vedere al acestui tip de compuse constă în topica elementelor care intră în compunere : substantivul este urmat de adjectiv (comp., de exemplu, rom. *mînă-lungă* și alb. *dorëgjatë* cu lat. *longimanus*, gr. μακρόχειρ [12] ; alb. *gojëkeq*, rom. *gură-rea*, cu gr. κακόστομος).

Adjectivul din structura compusului are, în ambele limbi, valoare de calificativ și se comportă față de substantivul precedent ca un determinant obișnuit. În română aceste compuse sînt substantive, cu o flexiune proprie așa-numitului „gen comun" [13], pe cînd în albaneză apar de

[6] K. Cipo, *Rreth disa kompozitave*, în *Studime mbi leksikun dhe mbi formimin e fjalëve në gjuhën sqipe* I, Tirana, 1972, p. 64–65.

[7] Al. Xhuvani, *Kompozitat*, *idem*, p. 69–70.

[8] Androkli Kostallari, *Kompozitat ekzocentrike të shqipes si tema fjalëformuese*, *idem*, p. 95 și urm.

[9] Eqrem Çabej, *Unele probleme ale istoriei limbii albaneze*, în SCL X (1959), 4, p. 542.

[10] *Idem*, p. 543.

[11] Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I. *Privire generală*, 1940, p. 264.

[12] K. Cipo, *op. cit.*, p. 65–66, arată că albaneza se opune limbilor persană, greacă și latină în ce privește ordinea cuvintelor din compusele de acest tip ; numai greaca acceptă, în unele cazuri, inversarea termenilor, fără ca sensul compusului să se modifice.

[13] Cf. Mioara Avram, *„Genul comun" în limba română*, în SCL XVIII (1967), nr. 5, p. 480 ; Ciobanu, *op. cit.*, p. 80.

regulă ca adjective[14] cu funcţiune atributivă sau predicativă : *vajzë mesëhollë* ,,fată (cu) mijloc subţire", *djalë zemërbardhë*[15] ,,băiat (cu) inimă albă" (=sincer, cinstit). Acordul în gen şi număr cu determinatul se realizează numai prin adjectiv, al doilea element al compoziţiei : *shpirtmadh*, pl. *sphirtmëdhenj* ,,generos, nobil" (lit. ,,suflet mare"). Substantivarea compuselor nu este exclusă nici în albaneză : *një dorëthatë* ,,une sfaccendate, un pigre, un oziose" (Leotti, s. *i thatë*) ; *sofra e zemërbardhit* ,,masa generosului" (lit. ,,inimă albă") ; *shqiptarë, o gunëbardhë*... ,,albanezule, mintan-alb..." ; *O kaur'o kokëthatë*... ,,o ghiaur, o cap-sec..."[16]. Primul termen, substantivul, rămîne neschimbat, indiferent de număr, gen sau caz şi nici nu se articulează. Toate aceste trăsături, la care se adaugă cea semantică (exprimă unităţi de sens), dau statut de compuse acestor cuvinte.

În amîndouă limbile, aceste compuse sînt afective. Dacă în română ele privesc aproape exclusiv limbajul popular afectiv, în albaneză, unde procedeul compunerii substantiv + adjectiv calificativ s-a dezvoltat enorm, era şi firesc ca compusele respective să fie neutre din punctul de vedere al afectivităţii. Totuşi cele cu corespondente în română, adică cele care se referă la individul uman, au conţinut afectiv, în sensul că exprimă calitatea prin ironie, batjocură, admiraţie etc. Evident, caracterul afectiv al acestora se explică prin sensul elementelor componente şi al termenului referenţial, cît şi prin sinecdocă sau metonimia care stau la baza creării lor.

Martie 1975

Facultatea de limba şi literatura română
Bucureşti, Edgar Quinet 5—7

[14] Cf. Ali Dhrime, *Formimi i mbiemrave në gjuhën e sotme shqipe*, în ,,Studime filologjike" XXVI (IX) 1972, 3, p. 76 : ,,Acest mod de formare a cuvintelor este extraordinar de productiv în limba albaneză, mai ales adjective care se folosesc pentru a caracteriza pe oameni, însă nu lipsesc cazurile şi pentru celelalte fiinţe sau pentru lucruri, iar ca întrebuinţare domină întrebuinţarea predicativă în comparaţie cu cea atributivă".

[15] K. Cipo, *Gramatika shqipe*, Tirana, 1949, p. 43.

[16] A. Kostallari, *op. cit.*, p. 102, 103. Numeroase alte exemple la p. 99 şi urm.

ELENA CARABULEA

CÎTEVA OBSERVAȚII ASUPRA DIMINUTIVĂRII SUBSTANTIVALE PE BAZA DLR

1. În sistemul derivativ din limba română diminutivarea ocupă un loc aparte datorită atît frecvenței cu care ea apare, cît și numărului mare de sufixe folosite în acest scop (de menționat că limba română dispune de un inventar de 223 de sufixe pentru redarea diminutivării)[1]. Combinarea sufixelor diminutivale cu bazele lor este variată și adesea neașteptată, neputîndu-se preciza, în fiecare caz în parte, de ce un anumit sufix este sau nu selectat de o anumită bază. În situațiile în care mai multe sufixe diminutivale se combină cu aceeași bază nu se remarcă, de obicei, diferențe de nuanțe între derivate. Sinonimia diminutivală are drept rezultat o mare varietate a vocabularului și evitarea monotoniei care ar putea rezulta din repetarea aceluiași sufix [2].

2. Pentru a urmări concurența dintre sufixele diminutivale, raportul lor cu bazele de la care se formează, aptitudinea temelor de a selecta u n u l sau mai m u l t e sufixe diminutivale, am ales un eșantion din vocabularul limbii române reprezentat printr-un volum de dicționar recent publicat : litera M din DLR, porțiune în care figurează atît cuvinte din fondul vechi al limbii, cît și cuvinte noi.

Dat fiind că diminutivarea este o caracteristică a substantivului și că celelalte părți de vorbire formate cu sufixe diminutivale nu sînt relevante, analiza noastră are în vedere numai derivatele substantivale comune.

2.1. Datele statistice pe care le prezentăm se bazează exclusiv pe acest corpus, fără completarea, de exemplu, a omisiunilor observate cu prilejul parcurgerii listei de cuvinte (în dicționar nu figurează diminutive ca *mașinică*, *mămăică* „bunicuță", *măslinuță*, *mingiuță* etc. întîlnite în limbajul familiar, *membranulă* înregistrat de DI, deși același dicționar înregistrează alte diminutive de uz mult mai restrîns decît cele menționate, de exemplu, *măsăiel*, *măslinițǎ*, *miezuc* etc.).

2.2. Am luat în considerație numai derivatele care au și/numai valoare diminutivală și am lăsat la o parte formațiile cu sufixe «diminutivale» cu alte valori sau pe cele a căror valoare diminutivală ni s-a părut nesigură, dubioasă. Astfel, nu au fost reținute formații ca *mantelă*, *mantilă* „un fel de manta...", *măcuț* „mac roșu", *mătușel* „săculeț cu

[1] Sextil Pușcariu (*Diminuția în limba românească*, în „Noua revistă română pentru politică, literatură, știință și artă", București, 1900, nr. 8, vol. I, p. 372) semnalase, cu mai bine de 70 de ani în urmă, 138 de sufixe.

[2] Ch. Bally (*Linguistique générale et linguistique française*, quatrième édition revue et corrigée, Berne, 1965, p. 249) remarcă, din acest punct de vedere, diferența dintre limba germană, care folosește doar două sufixe diminutivale, *-chen* și *-lein*, cu o distribuție teritorială diferită, și limba franceză, în care folosirea sufixelor diminutivale este imprevizibilă.

care umblă colindătorii", *măureață* ,,specie de măur (=mohor)", *merele* (pl.) ,,fructele coacăzului", *mlăștinuță* ,,nume de plantă", *moscușor* ,,frăguliță", cf. *mosc* ,,numele unei plante nedefinite", *moșinoietă* ,,unealtă de împrăștiat gunoaiele", *moșior* ,,colăcel", *muscănel* ,,un fel de pește numit și sorean", *muzicuță* ,,mic instrument muzical de suflat" etc. În cazul în care de la aceeași bază apar mai multe derivate cu sufixe diminutivale au fost lăsate la o parte atît derivatele la care nu este înregistrată valoarea diminutivală, cît și cele la care aceasta este discutabilă. De exemplu, de la baza *minune* am reținut diminutivul *minunică*, dar nu pe *minunea*, *minuniță* ,,numele unei păsări..."; de la baza *mătură* am înregistrat diminutivele *măturea*, *măturică*, *măturice*, *măturișcă*, *măturiță*, dar nu și pe *măturuș*, care are sensul de ,,pămătuf de șters vatra cuptorului", numit în unele regiuni *măturică*, în altele *măturoi*; din aceleași motive nu l-am înregistrat pe *măturuță* ,,mătură cu care se mestecă în laptele în care s-a pus cheagul", (reg.) ,,măturică (3),măturice (3), măturoi (2)". Am numărat separat diminutivele formate cu sufixe diferite de la sensuri diferite ale aceleiași baze : *mînișoară*, *mînucă*, *mînușică*, *mînușiță*, *mînușoară*, *mînuță* ,,mînă mică" față de *mînucioară* ,,mînă (=toartă) mică" și de *mînușcă* ,,diminutiv de la mînă (=mănunchi)"; de asemenea, am numărat separat derivatele sinonime formate cu sufixe simple sau complexe de la aceeași bază, de tipul *mîndruță/mîndruluță*, *mămucă/mămulucă*, ca și substantivele perechi, masculine și feminine animate, pentru că au și combinații diferite (vezi exemple la p. 340–341).

3. Din cele 4 213 substantive [3] inserate în DLR, litera M, 394 sînt formații diminutivale (ceea ce reprezintă peste 9%)[4]. Ele sînt formate cu 64 de sufixe (majoritatea diminutivale, cîteva folosite accidental cu valoare diminutivală); 44 dintre aceste sufixe apar numai sub o singură formă (17 la masculin-neutru, 27 la feminin), iar 20 de sufixe se folosesc atît la masculin, cît și la feminin.

În două cazuri apar de la aceeași bază sufixe diminutivale cu formă diferită, de masculin-neutru și de feminin, nedistincte semantic: *moviliță*, *moviluță* — *moviliș* s. n. ,,movilă mică", *mureluș*—*mureluță* ,,diminutiv de la murel" (cel mai adesea, asemenea formații sînt însă diferențiate semantic : *mănușel* s.n. ,,diminutiv de la mănușă « mănunchi de fire de cînepă »" — *mănușică* ,,diminutiv al lui mănușă « accesoriu de îmbrăcăminte »" — *mănușiță* ,,diminutiv al lui mănușă « mîner »").

3.1. Datele oferite de investigația făcută ne-au dus la constatarea că numărul derivatelor diminutivale feminine este mult mai mare decît cel al derivatelor masculine și neutre la un loc : 227 feminine față de 167 masculine și neutre (94 substantive masculine, 73 neutre).

[3] De menționat că în listă nu am inclus substantivele provenite din adjective care figurează sub același articol de dicționar cu adjectivul respectiv (de tipul *macedonean, -ă* adj., s.m. și f., *masiv, -ă* adj., s.n., *material, -ă* adj., s.n.) ; am numărat separat substantivele masculine și feminine ori de cîte ori acestea formează articole aparte în DLR, chiar și în cazurile în care am observat inconsecvențe de tratament (de exemplu, *mașteh* și *maștehă* sînt tratate în articole diferite, *mașter, -ă* într-un singur articol). Nu au fost incluse în liste variantele de orice fel (de tipul *macrici, macriș* ,,măcriș", *machinație* ,,mașinație", *măntauă* ,,manta", mărăriu ,,mărar", *mediátur* ,,mediator", *meljoc, mișloc* ,,mijloc").

[4] Celelalte părți de vorbire sînt reprezentate printr-un număr mic sau foarte mic de formații cu sufixe diminutivale : 56 adjective, 5 adverbe, 1 pronume, 1 interjecție.

Raportînd numărul derivatelor la bazele de la care se formează am remarcat şi în această privinţă deosebiri între masculin şi neutru, pe de o parte, feminin, pe de alta: cele 167 de derivate masculine şi neutre sînt formate de la 76 de baze, ceea ce reprezintă în medie cîte 2 derivate diminutivale de la fiecare bază; cele 227 de derivate diminutivale feminine sînt formate de la 94 de baze, deci cca 2 1/2 derivate de la fiecare bază.

Numărul mai mare atît al derivatelor cu sufixe diminutivale la forma de feminin, cît şi cel al derivatelor feminine sinonime de la aceeaşi bază arată că diminutivarea este compatibilă în special cu sufixele la feminin.

3.1.1. Din cele 170 de substantive de la care se formează derivate diminutivale mai mult de jumătate (98) selectează un singur sufix diminutival (unele sufixe apar numai la forma de masculin-neutru sau numai la cea de feminin, altele la masculin-neutru şi la feminin):

În această situaţie apar sufixele:

-ache 1 derivat: *mişelache*;

-aş (-**eş**) 18 derivate: *mazilaş, mărăcinaş, melenaş, mestecănaş, meşteraş, mînătoraş, mocănaş, molidaş, morunaş, muntenaş, macahonaş, medenaş, milionaş, mindiraş, mintenaş, motoraş, mundiraş, muroieş;*

-el, -ea 17 derivate: *măistărel, mărtăcel, mănuşel, medelnicerel, meşinei* (pl.), *mirel, mînzăţăl, morcovel, motocel; mărmurel, măsăiel, măzdrăcel, merticel, metocel, minuţel; mlădea, mutărea* „diminutiv al lui mutare (=moarte)";

-ică 9 derivate: *maimuţică, mădulărică, mănuşică, măriuţică, mătuşică, miezurică, minunică, moşică, muscurică;*

-ior, -ioară 12 derivate: *măcrişor, mălinior, mistrecior; magazioară, mănăstioară, mărţinioară, mătăcinioară, merindioară, mistrioară, mlădicioară, momîioară, mustăcioară;*

-işor, -işoară 9 derivate: *măişor*$_2$, *merişor*$_1$, *merişor*$_2$, *morţişori* (pl.), *moţişor; miişoară, mingişoară, mitrişoară, mutrişoară;*

-iţă 7 derivate: *malotiţă, mămăiţă, mănuşiţă, măsliniţă, motchiţă, mumiţă, muşiniţă;*

-otei 1 derivat: *mocotei* „pui de somn; somotei", cf. *moacă* „peşte (somn) mărunt";

-uc, -ucă 4 derivate: *mănînţălucuri* (pl.), *miezuc*; *măjucă, măştihucă;*

-ugă 1 derivat: *măierugă;*

-uliţă 2 derivate: *măsculiţă, mrejuliţă* „diminutiv de la mreajă (=intrigă)";

-uşcă 2 derivate: *mîndruşcă* „diminutiv al lui mandră", *mînuşcă;*

-uţ, -(**ăl, el**)**uţă** 15 derivate: *murguţ*$_1$ „diminutiv al lui *murg*$_1$ (=amurg)"; *maşinuţă, mălăcuţă, mămăliguţă, mănţăluţă, mănţiuţă*, cf. *manţie, mărcuţă, măseluţă, mătcuţă*$_2$, *minţiuţă* cf. *minţie, mînjiluţă, mocăncuţă, mocirluţă, motoşcuţă, mrejuţă* „diminutiv de la mreajă (=plasă)".

Cu cîteva excepţii, derivatele, ca şi bazele de la care s-au format, sînt cuvinte populare, familiare sau regionale, de uz restrîns.

3.1.2. În cazul bazelor care se combină cu două sau mai multe sufixe se poate vorbi de concurența dintre sufixe, deși e greu de stabilit în fiecare caz în parte dacă concurența e aparentă (sufixele pot fi diferențiate teritorial sau stilistic) sau reală.

Baze care selectează 2 sufixe.

Sufixele care intră în concurență sînt :

aș/-el (cea mai frecventă combinație) : *martin, mărgăritar, mărar, morar, mosor, motan, mugur;*

-aș/-uț : *meseleu;*

-ea/-uță (mai ales la pl.) : *mînecă;*

-el/-uș : *maldăr;*

-el/-uț : *moșneag, mijloc:*

-etă/-uță : *mantelă;*

-ică/-iță : *moarte;*

-icică/-iță : *miere;*

-ioară/-iță : *munună;*

-ioară/-uță : *margine, moșie;*

-ișor/-uleț : *melc, mușchi;*

-iță/-uliță : *muică;*

-iță/-uță : *măciucă;*

-ucă/-uică : *meliță;*

-ucă/-uță : *milă, mireasă;*

-uliță/-ușoară : *muncă;*

-uș; -ușă/-uță : *murel; mînzare.*

Baze cu 3 sufixe :

-aș/-el/-enci : *mascur;*

-ea/-ice/-iță : *măgură;*

-ică/-ucă/-uță : *mătase;*

-iguș/-ișor/-uc : *maț;*

-ioară/-iță/-uță : *maramă;*

-iș/-iță/-uță : *movilă;*

-ișoară/-iță/-uță : *mură$_1$.*

Baze cu 4 sufixe :

-aș/-ărel/-ăreț/-uț : *măcău;*

-aș/-el/-ior/-uleț : *mănunchi;*

-aș/-el/-ior/-uț : *mălai;*

-aș/-el/-urel/-uț : *mormînt;*

-aș/-el/-uș/-uț : *măgar;*

-ăguș/-iguș/-ăruș/-ișor : *marț;*

-ea/-ică/-iță/-uță : *minciună;*

-ea/-ioară/-iță/-uță : *măduvă;*

-ică/-ioară/-iță/-ușă : *mîncare;*

-ișcă/-ișcuță/-ișoară/-iță : *moară;*

-ișoară/-ușoară/-iță/-uță : *mreană;*

-iucă/-iuță/-uță/-uliță : *minte;*

-șor/-ușor/-uleț/-uț : *muc.*

Baze cu 5 sufixe:

-așă/-ioară/-ușă/-ușcă/-uță : *muiere;*
-ălușă/-(el)ușă/-ăluță/-(el)uță/-(ic)uță : *mărgea* (*mărgică*);
-ea/-că/-ică/-iță/-uță : *mioară;*
-ea/-ică/-ice/-ișcă/-iță : *mătură;*
-el/-icel/-ișor/-uleț/-icul : *munte;*
-ic/-ulică/-uc/-uleț/-uț : *moș;*
-ioară/-șoară/-ușoară/-uliță/-uță : *marfă* (*marhă*);
-ișor/-el/-uc/-uș/-uț : *mîț;*
-ișor/-ușor/-uc/-uș/-uț : *mînz;*
-iță/-uliță/-ușă/-uță/-icuță : *muscă.*

Baze cu 6 sufixe:

-ică/-ulică/-uluie/-ișoară/-ucă/-uță : *mîță;*
-ișoară/-ușoară/-ucă/-ușică/-ușiță/-uță : *mînă;*
-uleț/-urel(e)/-uș/-ușor/-uștean/-uț : *mal.*

Baze cu 7 sufixe:

-ișor/-ușor/-ocel/-ușel/-uș/-uleț/-uț : *murg;*
-iță/-uliță/-uță/-uluță/-uleană/-uleață/-ușoară : *maică;*
-iță/-ușiță/-ușă/-ușea/-ușică/-ucă/-uță : *mia* (*mială*);
-oșel/-ușel/-uș/-ușor/-ișor/-uc/-uț : *miel.*

Baze cu 8 sufixe:

-cioară/-șoară/-ișoară/-uță/-cioruță/-ică/-iță/-ucă : *masă;*
-ică/-icea/-ișoară/-ușoară/-ușcă/-iță/-oșiță/-uță : *mierlă.*

Baze cu 9 sufixe:

-ică/-ulică/-iță/-uliță/-ișoară/-ușoară/-ucă/-urea/-uță : *mînză.*

Baze cu 10 sufixe:

-ag/-ec/-eț/-ior/-ișor/-uc/-ug/-ugel/-uș/-uț : *mai;*
-ior/-ulior/-ișor/-ulean/-ulic/-uc/-uluc/-uț/-uluț/-ete : *mîndru;*
-ulioară/-ișoară/-uleană/-ulică/-uliță/-ucă/-ulucă/-uță/-uluță/-uică : *mîndră.*

Baze cu 15 sufixe:

-ică/-ulică/-iță/-ițică/-uliță/-uță/-icuță/-uluță/-ucă/-ucuță/-ulucă/-ulea/-uleană/-ulioară/-ușoară : *mamă.*

3.2.1. După cum reiese și din materialul prezentat, combinarea sufixelor diminutivale cu bazele lor este variată, fără a se putea stabili însă criterii general valabile; în unele situații se poate vorbi de uzul mai frecvent al unor sufixe în anumite arii teritoriale, alteori de preferința vorbitorilor, într-un anumit moment, pentru un sufix sau altul. În versurile populare sau de factură populară diminutivele corespund unor necesități de ritm și rimă. De exemplu 4 din cele 7 derivate sinonime

formate de la *maică* reiau substantivul bază precedent (*maică măiculeană*, *maică măiculiță*, *maică măicușoară*, *maică măiculuță*).

3.2.2. Diminutivarea caracterizează atît numele de animate, cît și de inanimate, ele reprezentînd de obicei nume de obiecte concrete ale vieții curente din limbajul popular, familiar sau regional; uneori se diminutivează însă și cuvinte care indică nume de obiecte abstracte, ca *milucă*, *miluță* cf. *milă* „blîndețe, bunătate, afecțiune"; *minciunea*, *minciunică*, *minciuniță*, *minciunuță*; *mintiucă*, *mint(i)uță*, *mintuliță*; *minuțel*; *mortică*, *mortiță*; *mutărea* cf. *mutare* „moarte".

3.2.3. Dintre substantivele care de obicei nu se diminutivează sau se diminutivează mai rar menționăm:

— cuvintele secundare nediminutivale (la cele diminutivale poate apărea un al doilea sufix diminutival, cf. *mămică* — *mămicuță*, *mescioară* — *mescioruță*). Acestea pot fi derivate propriu-zise, infinitive lungi sau supine, substantivate, derivate regresive etc. prin care se exprimă numele de acțiune, numele de agent, numele de instrument, numele de meserii, abstracte ale calității, nume de locuitori, substantive colective etc.; apar însă și excepții: *mînător-aș*, *mînjîl-uță*, *munten-aș*;

— cuvintele primare, mai ales nume de obiecte abstracte, mai rar, concrete, folosite de obicei în limbajul solemn, în diversele domenii ale terminologiei științifice, unele regionalisme etc.: *mandat*, *manuscris*, *matineu*, *mausoleu*, *măcel*, *medic*, *megafon*, *membru*, *memorie*, *mesager*, *metodă*, *metru*, *microfon*, *ministru*, *misiune*, *mit*, *mizerie*, *monoclu*, *monedă*, *motiv*; *mațachină*, *mezdrea*, *miadă*, *mihoală*, *miraz* etc. Unele dintre substantivele de acest fel exprimă calități negative sau care nu sînt privite cu simpatie de vorbitori: *mahala*, *mascara*, *meteahnă*, *microb*, *mojic*, *molie*, *monstru* etc.

3.2.4. Cu cît un substantiv bază este mai frecvent și mai important din punct de vedere afectiv pentru vorbitori cu atît de la el se formează mai multe derivate diminutivale. Din porțiunea excerptată substantivul bază cu cele mai multe derivate este *mama* (15 derivate), urmat, la distanță, de substantivele *mîndru* — *mîndră*, *mai* „instrument" (10), *mînză*(9), *masă*, *mierlă* (8), *maică*, *mia*, *miel*, *murg* (7) etc.

Între bazele apte de a se combina cu sufixe diminutivale și derivatele sinonime de la aceeași bază există un raport invers proporțional: foarte multe baze au un singur derivat diminutival (98), numărul lor scăzînd pe măsură ce crește numărul derivatelor diminutivale de la aceeași bază, astfel încît în porțiunea excerptată este înregistrată o singură bază cu 15 derivate, 3 baze cu cîte 10 derivate, 1 bază cu 9 derivate, 2 cu cîte 8 derivate, 4 cu cîte 7, 3 cu cîte 6, 10 cu cîte 5, 13 cu cîte 4 etc.

Majoritatea bazelor cu multe derivate sinonime se caracterizează prin trăsăturile ‘animat’ și ‘uman’, unele dintre ele fiind substantive perechi, masculine și feminine, cu unele sufixe comune pentru masculin și pentru feminin, cu altele, diferite. Astfel, din cele 10 sufixe cu care se combină *mîndru*, *mîndră* 8 sînt comune: *-ulior*/*-ulioară*, *-ișor*/*-ișoară*, *-ulean*/*-uleană*, *-ulic*/*-ulică*, *-uc*/*-ucă*, *-uluc*/*-ulucă*, *-uț*/*-uță*, *-uluț*/*-uluță* și 2 diferite: *-ior*[5], *-ete*, respectiv *-uică*, *-uliță*; de asemenea, la *miel*, *mia* 4

[5] Spre deosebire de *-ior*, sufixul dezvoltat *-ulior* are pereche feminină în *-ulioară*.

sînt comune : *-el/-ea*, *-uc/-ucă*, *-uş/-uşă*, *-uţ/-uţă* şi 3 diferite : *-işor*, *-uşor*, *-oşel*, respectiv *-iţă*, *-uşiţă*, *-uşică*.

3.2.5. Nu se remarcă preferinţe pentru anumite sufixe diminutivale de la aceeaşi bază, dar se constată formaţii cu sufixul simplu şi cu cel complex de la aceeaşi bază, apariţiile mai frecvente fiind *-ică/-ulică*, *-iţă/-uliţă*, mai rar *-el/-urel*, *-ior/-işor/-uşor*, *-ică/-iţică*, *-uţă/-cioruţă*, *-iţă/-uşiţă*, *-ucă/-ulucă* etc.

3.2.6. Combinaţiile de sufixe vechi şi sufixe neologice noi de la aceeaşi bază sînt sporadice şi fie uşor diferenţiate semantic (*mantteluţă*—*manteletă*), fie diferenţiate stilistic : *munticel*, *muntişor* sînt populare, *monticul*, franţuzism în limbajul pretenţios (cf. *străduţă* — *stradelă*).

3.2.7. Deşi diminutivele şi augmentativele au unele caracteristici comune, între ele există diferenţe atît în ce priveşte numărul total al derivatelor (augmentativele sînt mult mai puţine), cît şi al formaţiilor sinonime realizate de la aceeaşi bază. De exemplu, se întîmplă rar ca de la baza de la care se formează un augmentativ să nu se formeze şi un diminutiv (de menţionat că în astfel de cazuri baza are, de obicei, conţinut negativ : *mămăligău* augmentativ de la *mămăligă* „epitet depreciativ...", *mojican*, *mojicancă* cf. *mojic*, *mojică*, *moţpănoi* augmentativ de la *moţpan*, ironic „domn, boier ; bărbat uşuratic", *moliftoi* cf. *moliftă*). Procedeul invers : diminutive alături de care să nu existe augmentative de la aceeaşi bază este frecvent (mai ales la substantive cu conţinut pozitiv, de tipul *mai*, *maică*, *mamă*, *miel*, *mîndră*). De asemenea, la augmentative nu se observă bogăţia sinonimică specifică diminutivelor. Astfel, de la substantivul *masă* se formează 8 derivate diminutivale cu sufixe diferite (*măsucă*, *măsuţă*, *mescioară*, *mesşoară*, *mesişoară*, *mescioruţă*, *mesică*, *mesiţă*) şi un augmentativ (*măsoaie*, cu dubletul morfologic *măsoi*), de la *mătură* 5 derivate diminutivale (*măturea*, *măturică*, *măturice*, *măturişcă*, *măturiţă*) şi un augmentativ (*măturoi*), de la *maţ* 3 diminutive (*măţiguş*, *măţişor*, *măţuc*) şi un augmentativ (*măţăgoi*), de la *mierlă* 8 diminutive (*mierlică*, *mierlicea*, *mierlişoară*, *mierluşoară*, *mierluşcă*, *mierliţă*, *mierloşiţă*, *mierluţă*) şi un augmentativ (*mierloaică* ; *mierloi* şi *mierlătoi* sînt moţionale), de la *mînză* 9 diminutive (*mînzică*, *mînzulică*, *mînziţă*, *mînzuliţă*, *mînzişoară* *mînzuşoară*, *mînzucă*, *mînzurea*, *mînzuţă*) şi 2 augmentative (*mînzoaică*, *mînzoaie*), de la *movilă* 3 diminutive (*moviliş*, *moviliţă*, *moviluţă*) şi un augmentativ (*moviloi*), de la *muscă* 5 diminutive (*musculiţă*, *muscuşă*, *muscuţă*, *muşticuţă*, *muştiţă*) şi un augmentativ (*muscoi*) ; mai rar se formează diminutive şi augmentative în proporţii aproximativ egale, de exemplu, *mazilaş*—*maziloi*, *mămăliguţă*—*mămăligoi*, *mănţăluţă*—*mantalaucă*, *meliţucă*, *meliţuică* (neluînd în consideraţie pe *meliţică* cunoscut din sudul Moldovei, neînregistrat de DLR)—*meliţoi*, *meliţoaică* ; *mirel*—*miroi* ; *mînzişor*, *mînzuşor*, *mînzuc*, *mînzuleţ*, *mînzuţ* — *mînzac*, *mînzîiac*, *mînzoc*, *mînzoi* ; *mustăcioară*—*mustăţoi*.

Martie 1975

Institutul de lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

[illegible]

[illegible] respectiv -ică, -icică, -uică.

3.2.5. Nu se remarcă preferințe pentru anumite sufixe diminutivale de la aceeași bază, dar se constată frecvența cu sufixul -uț, care se [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] etc.

3.2.6. Combinațiile de sufixe tradus și sufixe neologice [illegible] [illegible]; în diferențiate sufixele [illegible] populare [illegible] [illegible] în limbajul [illegible] [illegible].

3.2.7. Deși diminutivele și augmentativele au două caracteristici comune, între ele există diferențe atât în ce privește numărul cât și derivatelor (augmentativele sînt mult mai puține) cât și al formațiilor [illegible] realizate de la aceeași bază. De exemplu, se întîmplă rar ca de la baza de la care se formează un augmentativ să nu se formeze și un diminutiv (de menționat că în acest de cazuri baza are [illegible] [illegible] [illegible] augmentativ de la [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] de care să nu existe augmentative de la aceeași bază sînt frecvente, mai ales la substantivele cu conținut [illegible], de tipul [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. De asemenea, la augmentative nu se observă legătura strînsă specifică diminutivelor. Astfel, de la substantivul [illegible] se formează 5 derivate diminutivale cu sufixe diferite [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] și un augmentativ [illegible].

[illegible] 1975

[illegible]

JOHN CHADWICK

LATIN *danunt* AND RELATED FORMS

'Das Altlatein zeigt vereinzelt im Praesens unerklärtes *-nunt*': so M. Leumann in the fifth edition of the Stolz-Schmalz *Lateinische Grammatik* (1926—1928, reprinted 1963). Similar statements are to be found in most modern books on Latin morphology [1]. I should like to suggest that there is no reason why the phenomenon should remain unexplained, since the correct solution was published by A. Walde in 1914; but since the explanation was never fully developed and was merely mentioned in passing in the course of a review, it is time to re-open the discussion.

Only one form is at all common: *danunt* is repeatedly used in Old Latin as a replacement for *dant* in verse, occurring most frequently at the end of a line. It is confirmed inscriptionally by a metric inscription of c. 150 B.C.[2]. Thus the facts are plain; it was an alternative form favoured by the poets for its metrical convenience. But even if it was a purely metrical creation, its origin needs to be explained.

Two facts must be noticed at once. There is no evidence for a paradigm **danō*, **danis*, etc.; the intrusive *-n-* is restricted to the 3rd person plural of the present indicative active. Thus those who have explained it [3] as a present with *-n-* infix of the type of *sinō* are certainly wrong. Secondly, *danunt* does not stand alone, but is supported by a number of other isolated forms. With two exceptions they observe the same restriction to a single inflexional form already noted for *danunt;* and the two exceptions, as we shall see, are more apparent than real.

A close parallel is afforded by *explēnunt* (Paul. Fest. 70 L); here too the root syllable of the verb is preserved and a secondary *-nunt* is added to form the 3rd plural, changing a disyllabic *explent* into a trisyllabic *explēnunt.* The case of *solinunt* is similar; but there is a conflict of evidence. Paulus (Fest. 160 L) gives *solinunt* glossed as 'solent' where we should expect, on the analogy of *explēnunt*, to find **solēnunt.* But the gloss can be corrected on the evidence of Festus himself (476 L), where on the authority of Messalla he quotes *solinō* glossed as 'consulo'. From these two references, each containing a part of the truth, we may reasonably conjecture that the original source of the quotation had the form *solinunt* in the sense of 'consulunt'; it will replace the uncompounded **solunt* from the verb **solere* only known to us in the compound *consulere.*

The other exception is also easily dismissed. The form *inserinuntur* is quoted from Livius Andronicus (Fest. p. 482, 27 L); but passives of this sort are clearly built on the corresponding actives, so that

[1] E.g. A. Ernout, *Morphologie historique du Latin,* p. 213; L. R. Palmer, *The Latin Language*, p. 264; F. Sommer, *Handbuch der lateinischen Laut- und Formenlehre,* pp. 490—491.

[2] CIL I², 1531.

[3] E.g. R. G. Kent, *The Forms of Latin,* p. 109.

we can restore **inserinunt* for *inserunt* as the starting point. Thus the rule that these forms are restricted to the 3rd person plural of the present indicative active can be extended to cover all forms of this type.

The other examples are: (1) a group of compounds of *īre*: *red-īnunt* (Ennius), *nequ-inont* (Liv. Andr.), *obinunt* (Fest.). Here the quantity of the *ī* is certain in Ennius, probable in Livius. (2) The gloss *ferinunt* 'feriunt' (Fest. p. 160, 3 L), which is likely to have -*ī*- also, on the analogy of *īre*: *ferīre*. Had the meaning been 'ferunt', we should have expected *ferĭnunt*.

No theory therefore is worth considering which does not explain the restriction to this single point in the inflexion. Nor can we accept the view that *danunt* alone is original and the rest analogical creations, if only because there is no analogy between *eunt/īnunt* and *dant/danunt*.

Walde's words must be now quoted. In his review of the German translation of A. Meillet's *Esquisse d'une histoire de la langue latine*, he criticised Ernout's view that these were -*n*- presents and added: 'Ich möchte glauben, dass der Versuch, nach *damus*, *datis* auch *dant* zweisilbig zu sprechen, ein *dan̥t* ergab, das zu *danunt* verdeutlich wurde'[4]. It is perhaps not surprising that such a casual remark, with no reference to the forms which have no extra syllable, has been largely ignored. But I think the idea needs to be taken seriously.

The paradigm *do*, *das*, *dat*, *damus*, *datis*, *dant* is plainly lacking in balance, since only the 3rd person of the plural lacks a disyllabic form. Walde's theory is that *dant* has undergone a kind of διέκτασις or distraction in order to produce a disyllabic form to balance those of the 1st and 2nd persons plural. Unlike the Homeric διέκτασις, *dant* has not been extended to **da-ant*, which would have been awkward to pronounce and liable to contraction. Instead the familiar -*ont*, later -*unt*, of the 3rd and 4th conjugations was attached to a stem *dan*-, itself extracted by misdivision of *dant*. There is no need to postulate an actual stage **dan̥t*, which would lead to phonetic difficulties. The mechanism of the formation is merely analogical, doubtless influenced by the other verbs in -*nō* of the type *sinō*, *canō*, etc.

This theory can now be tested against the other examples. Some clearly have the advantage of maintaining the same number of syllables as the 1st and 2nd persons: *explēnunt* to match *explēmus*, *explētis*; *solinunt* after **solimus*, **solitis*; and **inserinunt* (from which *inserinuntur*) after *inserimus*, *inseritis*. But the theory would at first sight seem inadequate to deal with the cases where the number of syllables remains the same: *redeunt/redinunt*, *feriunt/ferinunt*. But where these forms differ is in the quantity of the medial syllable, and hence the pattern of the accent. *Redī́nunt* becomes immediately explicable through the influence of *redī́mus*, *redī́tis*; *ferī́nunt* after *ferī́mus*, *ferī́tis*.

All the examples therefore can be explained as arising from the need to restore the balance of the paradigm, either by introducing another syllable (1st, 2nd and 3rd conjugations) or by artificially lengthening the medial vowel (4th conjugations and *īre*). The only unpredictable

[4] *Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien* 65, 1914, p. 326; briefly repeated in *Wochenschrift für klassische Philologie* 1915, p. 793.

element is the insertion of *n*, and this is so obviously part of the morpheme of the 3rd person plural that it would arise naturally from the process of distraction.

Parallels for the influence of the parts of a paradigm on each other are well known. I will quote only three examples which support the theory suggested here.

(1) Late Latin *disieiúno* 'I break my fast' led ultimately to French *(je) déjeune*; but the 1st and 2nd person plural, with a shift of the accent on to the termination, *disieiunámus*, *disieiunátis*, led to French *(nous) dînons*, *(vous) dînez*. The anomaly was removed by the creation of a new singular, *je dine*, and a new plural *nous déjeunons*, with specialisation of the sense to produce two verbs.

(2) Attic Greek in the present indicative medio-passive of the thematic verb has an anomaly in the 2nd person singular : φέρομαι, φέρῃ, φέρεται, where φέρῃ < *φέρεσαι. By the date of the New Testament -σαι had been restored from the athematic verbs, where Attic already had τίθεσαι, etc., to contract verbs; and Modern Greek has now generalised it; hence φέρεσαι restores the balance of the paradigm.

(3) The termination of the 3rd person plural of the aorist indicative active in Greek was originally -ν (< *-ντ), and this survives in some dialects (e.g. ἔθεν). Attic generalised -σαν from the sigmatic aorist to keep the balance in paradigms such as ἔθεμεν, ἔθετε; hence ἔθεσαν. The same explanation accounts for ἦσαν replacing ἦν.

One interesting consequence flows from this theory, if accepted. For it demonstrates the working of the law of the penultimate accent in Latin at least as early as the middle of the 3rd century B.C., since our evidence comes from Livius Andronicus *(nequinont, inserinuntur)* as well as Ennius. Consequently we can distinguish between vowel weakening in medial unaccented short syllables (e.g. *meritō* < *meretōd*) and in medial accented long syllables (e.g. *incīdī* < **incaedei*), since the latter must be due to the initial accent. Thus we are a little nearer to dating the period of initial accent in Latin; and since syncope is common in non-initial syllables in Etruscan, it is almost certain that this is a superstrate influence of Etruscan on Latin, during the period of Etruscan domination of Rome. This also has consequences for the theory of the Saturnian verse, since if the penultimate accent was established before the Saturnian was abandoned, any attempt to scan it on the basis of an initial accent is vain. It does not solve the problems of that verse; but at least it removes one element of doubt in the question.

January 1975

Downing College
Cambridge

element is the insertion of *-n-*, and this is so obviously part of the morpheme of the 3rd person plural that it would arise naturally from the process of disintegration.

Parallels for the influence of the parts of a paradigm on each other are well known. I will quote only three examples which support the theory suggested here.

(1) Late Latin *dēscendō* 'I break my fast' led ultimately to French (*je*) *déjeune* but the 1st and 2nd person plurals, with a shift of the accent on to the termination, *disieiunāmus*, *disieiunātis*, led to French (*nous*) *dînons*, (*vous*) *dînez*. The anomaly was removed by the creation of a new singular, *je dîne*, and a new plural *nous déjeunons*, with specialisation of the sense to produce two verbs.

(2) Attic Greek in the present indicative medio-passive of the thematic verb has an anomaly in the 2nd person singular: φέρεσαι > φέρῃ, where φέρῃ < *φέρεσαι. By the date of the New Testament -σαι had been restored from the athematic verbs, where Attic already had -εσαι, etc., to contract verbs; and Modern Greek has now generalised it: hence φέρεσαι restores the balance of the paradigm.

(3) The termination of the 3rd person plural of the aorist indicative active in Greek was originally -ν (< *-ντ), and this survives in some dialects (e.g. ἔθεν). Attic generalised -σαν from the sigmatic aorist to keep the balance in paradigms such as ἔθηκα, ἔθετε; hence ἔθεσαν. The same explanation accounts for ἦσαν replacing ἦν.

One interesting consequence flows from this theory, if accepted. For it demonstrates the working of the law of the penultimate accent in Latin at least as early as the middle of the 3rd century B.C., since our evidence comes from Livius Andronicus (*nequinont*, *[illegible]*) as well as Ennius. Consequently we can distinguish between vowel weakening in medial unaccented short syllables (e.g. *nequīt* < *nequītos*) and in medial accented long syllables (e.g. *[illegible]* < **[illegible]*), since the latter must be due to the initial accent. Thus we are a little nearer to dating the period of initial accent in Latin; and since syncope is common in non-initial syllables in Etruscan, it is almost certain that this is a substrate influence of Etruscan on Latin, during the period of Etruscan domination of Rome. This also has consequences for the theory of the Saturnian verse, since if the penultimate accent was established before the Saturnian was abandoned, any attempt to scan it on the basis of an initial accent is vain. It does not solve the problem of that verse; but at least it removes one element of doubt in the question.

January 1973

Downing College
Cambridge

FULVIA CIOBANU

UNELE OBSERVAȚII ÎN LEGĂTURĂ CU SUFIXELE ADJECTIVALE COMPLEXE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

1. În *Tendințele actuale ale limbii române* [1], Alexandru Graur atrage atenția asupra faptului că în numeroase derivate cu sufixe apar diferite elemente amplificatoare intercalate între temă și sufix (de exemplu *-el-* în *catifelat*, *-ul-* în *stegulet*, *-u-* în *înșeuat* etc.). Unele dintre aceste elemente îndeplinesc rolul unor adevărate tampoane între temă și derivativ, care devine astfel utilizabil în orice context [2]. De aici autorul desprinde una dintre tendințele importante ale derivării cu sufixe în limba română, și anume tendința de dezvoltare a sufixelor [3]. Ideea este reluată și discutată ulterior mai pe larg în articolul *Suffixes roumains élargis* [4], pe baza unui bogat material de sufixe și formații din vechiul fond al limbii. În acest articol, Alexandru Graur arată că tendința de amplificare a sufixelor românești printr-un element anterior (sufix sau element nesufixal) apare încă din latina tîrzie și acționează puternic într-o perioadă mai veche a românei [5]. Ei i se datorează apariția a numeroase sufixe amplificate, ca, de exemplu : *-oaică (boieroaică, cerboaică)* față de *-că* ; *-elniță, -arniță (botelniță, chibritelniță* ; *acarniță, gușarniță)* față de *-niță* ; *-arnic, -ernic, -alnic, -elnic (celarnic* ; *tămîiernic* ; *prădalnic* ; *vîrfelnic)* față de *-nic* ; *-angiu, -ungiu (baftangiu* ; *tuiungiu)* față de *-giu*.

În etapa actuală se observă o slăbire a acestei tendințe, sufixelor amplificate fiindu-le preferate sufixe simple [6].

2. Analiza structurii adjectivelor derivate cu sufixe (creații românești sau împrumuturi) pune în lumină faptul că, alături de formațiile cu sufixe simple (din vechiul fond al limbii sau neologice), există numeroase derivate cu sufixe complexe, compuse din două sufixe (ca, de exemplu, *-ăreț*, din *lătăreț*, compus din *-ar*+*-eț*) sau în care sufixul este dezvoltat [7] cu un element nesufixal [8] anterior (ca *-uliu* din *grăsuliu*, alcătuit din elementul nesufixal *-ul-* și sufixul *-iu*).

---

[1] București, 1668, p. 264—266.

[2] Cf. Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 265.

[3] *Ibidem*, p. 266.

[4] Apărut în RRL XIV (1969), nr. 4, p. 327—332.

[5] *Ibidem*, p. 327.

[6] *Ibidem*, p. 332.

[7] Pentru termenii sufix sau derivativ complex, sufix compus, sufix dezvoltat, cf. Elena Carabulea, *Interfixul [vocală+] -i- în derivarea non-verbală din limba română*, în SMFC VI, p. 117—135.

[8] Numit în articolul de față și augment (cf. Laura Vasiliu, *Structura formală a sufixelor verbale românești*, în SMFC VI, p. 108). Acest termen a fost preferat altor denumiri întîlnite în literatura de specialitate, ca, de exemplu, element de formare, interfix, sufix particular sau secundar, element de legătură, antesufix, pentru care cf. Eugenia Simian-Guțulescu, *Elementul de formare -i- în limba română*, în „Limbă și literatură" 1970, nr. 25, p. 97, Elena Carabulea, *lucr. cit.*

Multe dintre aceste formaţii sînt neologisme, de exemplu : *afectuos*, *defectuos* [9], *misterios; anual*, *cazual*, *inchizitorial*, *pestilenţial* (în care atît sufixul moştenit *-os*, cît şi neologicul *-al* [10] apar amplificate cu augmentele *-i-* sau *-u-*) sau *caracteristic*, *muzeistic* (în care se identifică sufixul *-istic*, compus din sufixele neologice *-ist* + *-ic*) [11].

3. Dat fiind faptul că formaţii ca cele de mai înainte sînt mai mult sau mai puţin noi în limbă, voi încerca să stabilesc, în cele ce urmează, în ce măsură concluziile la care ajunge Alexandru Graur în *Suffixes roumains élargis* se verifică în privinţa derivării adjectivale în general şi a formaţiilor neologice în special.

4. În ceea ce priveşte sufixele din vechiul fond al limbii, trebuie spus de la început că această capacitate de a-şi amplifica volumul este de obicei în proporţie directă cu bogăţia inventarului lor. Cu cît un sufix are un inventar mai bogat, cu atît şi numărul sufixelor complexe în care intră ca element final este mai mare.

Astfel, alături de un sufix adjectival cu un inventar relativ redus ca *-av* (aproximativ 25 de formaţii analizabile, ca : *gîrbav*, *grozav*, *scîrnav*) [12], apar numai două sufixe dezvoltate, şi anume *-cav* şi *-nav*. Cel dintîi se identifică într-un adjectiv regional ca *ştircav* „indispus" UDRESCU, GL. [13], analizabil prin verbul *ştiri* „a i se înăspri cuiva gîtul (de pe urma tusei, a răcelii etc.)". Felul în care a luat naştere nu este clar. Cel de-al doilea, *-nav*, se identifică în adjectivele *bolnav* şi *chirnav* „bolnav, convalescent" (formaţie regională înregistrată în DI, semianalizabilă prin raportare la verbul *chirăi* „a striga, a se văita, a geme"). Adjectivul *bolnav*, împrumutat din slavă, este la origine un derivat cu sufixul *-av* de la o temă în *n*. În româna veche acest adjectiv se putea analiza ca o formaţie în *-av* prin raportare la verbul *a bolni* şi ca una în *-nav* prin *boală*, *a boli*. Astăzi *a bolni* nemaifiind folosit, singura modalitate de analiză rămîne cea prin substantiv sau prin verbul *boli*. *Chirnav* a fost probabil creat după modelul lui *bolnav*.

Un sufix ca *-iu*, atestat într-un număr de peste 200 de formaţii şi foarte productiv în trecut, apare în numeroase sufixe complexe ca : *-(a/e/i/u)ciu (tacaciu* „(despre oameni) tăcut, morocănos" TEAHA, C.N. p. 271 ; *negreciu* „negricios" şi *negriciu* „id." DLR, s.v. ; *nucuciu*, probabil de culoarea nucii verzi ISTRATE, T. p. 898), *-(a/ă/u)liu (gogoşliu* „în formă de gogoaşă" SCRIBAN, D., s.v., *mierliu* „nici tulbure, nici limpede ; (despre ochi)

[9] Discutate de A. Graur, *Notes roumaines*, în BL XVI, p. 135.

[10] Cf. articolul menţionat mai înainte al Eugeniei Simian-Guţulescu, în care, alături de cîteva sufixe neadjectivale amplificate cu *-i-*, este discutat şi sufixul adjectival *-ial*.

[11] Iorgu Iordan, *Unele aspecte ale formării cuvintelor în limba română actuală*, în SCL XV (1964), nr. 4, p. 415, nota 20, consideră pe *-istic* drept o variantă a lui *-ic*. Theodor Hristea, *Probleme de etimologie*, Bucureşti, 1968, p. 52, afirmă, pe bună dreptate, că *-istic* „ar trebui socotit un sufix compus, nu o simplă variantă a lui *-ic*".

[12] În marea lor majoritate înregistrate în DI.

[13] Întrucît listele derivatelor folosite în articolul de faţă au fost întocmite pe baza DI, s-a considerat necesar să se facă trimiteri numai pentru acele formaţii rare, neînregistrate în acest dicţionar, ca în cazul adjectivului de mai sus.

Notez aici, ca o paranteză, faptul că formaţiile cu *-av*, *-cav*, *-nav* sînt accentuate fie pe sufix (de ex. *grozáv*, *ştircáv*), fie pe temă (de ex. *gîrbav*), pentru unele formaţii fiind posibilă accentuarea în ambele feluri (*bolnáv*, regional şi *bólnav*, *scîrnáv şi scîrnav*).

de culoare albastră, de un albastru cenuşiu sau căprui" DLR, s.v., cf. *mier(u)* „de culoare albastră, care variază între albastru-deschis şi albastru-închis; mieriu"; *chiombaliu* „care nu vede bine, chiomb" UDRESCU, GL., *rozaliu* INF. BUC. 1970, nr. 5108, p.3, col. 1; *vîrgăliu* „vărgat, zebrat, cu vergi" CIAUŞANU, V.; *durduliu*, cf. *durd* „plin la trup, gras", *grăsuliu* etc.), *-baliu* (*chiorbaliu* „saşiu; lipsit de spirit de observaţie" LEX. REG. II p. 22), *-(a/ă/u)riu* (*chiombriu* „miop, chior" LEX. REG. II p. 12; *jandarmariu* „bleu jandarm" ISTRATE, T. p. 898, *nucariu* [14] id. *ib.*; *brumăriu*, *fumăriu* „fumuriu" UDRESCU, GL., *prăzăriu* „de culoarea prazului, verde-deschis"; *crinuriu* „violet, mov, de culoarea stînjenelului, numit regional *crin*" CV III (1951), nr. 1, p. 35, *fumuriu*, *plumburiu* [15]) etc.

Cele mai multe dintre formaţiile de mai înainte sînt regionalisme rare, greu databile. Este însă foarte probabil ca ele să fie mai mult sau mai puţin vechi. Formaţii sigur noi, ca *bejuliu*, *griuliu*, *movuliu*, *rozaliu*, *rozuliu* [16], sînt puţine. Rezultă de aici că în limba actuală sufixul *-iu* şi-a slăbit atît puterea de derivare, cît şi capacitatea de a da naştere la noi sufixe complexe.

Sufixul *-os*, atestat în peste 1 000 de derivate analizabile şi foarte productiv nu numai în trecut, ci şi în perioada contemporană, intră în componenţa unui număr impresionant de derivative complexe. Amintesc în continuare numai unele dintre sufixele compuse sau dezvoltate cu *-os*: *(ă/i/u)cios* (*aprinzăcios*, *sărăcăcios*; *molicios*, *usturicios*; *răucios* „răutăcios" TEAHA, C.N. p. 259), *-ios*$_1$ (sufix monosilabic atestat într-o formaţie ca *neios* sau *noios* „acoperit cu nea, cu multă nea" DLR, s.v.), *-(ă/o/u)ros* (*gîlcăros* „(despre firul de lînă) care are gîlci" LEX. REG. II. p. 70, *mojicăros* UDRESCU, GL.; *somnoros* şi *somnuros*; *stîncuros* „cu multe stînci" GLOS. REG., *zgîrcuros* „zgîrcos" UDRESCU, GL.), *-turos* (*rufturos* „zdrenţăros, murdar" id. *ib.*, cf. *rufă* „zdreanţă"), *-(ă)los* (*tuflos* „tufos"; *şerpălos* „plin de şerpi"), *-(ă/i/o/u)nos* (*crăpănos* „(despre piele) care crapă uşor, crăpat"; *dulcinos*; *bortonos*, „bortos, găurit"; *dupunos* „încîlcit", cf. *dup* „zmoc de lînă sau de blană", *lăudunos* „lăudăros" etc.), *-(ă/i)cos* (*folcos* „cu burtă mare" TEAHA, C.N. p. 226, *şovărcos* „cu mult şovar, şovăros"; *zbătăcos* „care se străduie, se zbate; bătăios " LEX. REG. II p.18; *pofticos* „pofticios", *rînticos* (şi *ränticos*) „zdrenţăros", cf. *rantie*, *ţambricos* „căruia îi sare ţambra (= ţandăra) repede, supărăcios"), *-ticos* (*molticos* „(despre oameni) moliu; (despre lucruri) moale, flasc, vîscos" DLR, s.v. [17]), *-(ă/e/i)gos* (*tălpăgos* „cu talpa mare"; *fometegos* „înfometat, cuprins de foamete" [18], *speregos* [19] „sperios" UDRESCU, GL., *terfegos* „zdrenţăros", cf. *teărfă* „zdreanţă"; *spîrligos* „cu părul vîlvoi" LEG. REG. II p. 47, cf. *spîrli*,

[14] În privinţa sensului, vezi cele spuse mai înainte despre *nucuciu*.

[15] În legătură cu aceste două formaţii şi cu altele de acelaşi fel, Theodor Hristea, *lucr. cit.*, p. 53, arată că nu pot fi considerate ca fiind formate cu sufixul *-iu* de la pluralul în *-uri* al substantivelor respective.

[16] Nici unul dintre aceste adjective nu este înregistrat în dicţionare. Cu excepţia lui *rozaliu*, care, după cum am văzut, a fost întîlnit într-un articol de presă, toate celelalte sînt comunicări orale.

[17] Cf. Andrei Avram, *Un grup de cuvinte din familia lui **moale**: probleme de etimologie şi de derivaţie*, în LR XXI (1972), nr. 4, p. 286–287.

[18] Prin raportare la *foame* se analizează un sufix *-etegos*, neidentificat în altă formaţie.

[19] *Speregos* este un derivat semianalizabil în raport cu *speria*.

variantă a lui *zbîrli*, cf. TDRG, s.v., *tușigos* „care tușește rău, des" UDRESCU, GL.), *-(ă/i/o/u)tos* (*apătos*, *nesețătos* „nesățios" DLR, s.v., *strămătos* „zdrențăros, cu strame"; *flocotos* „păros", *porcotos* „lacom"), *-hos* (*pielhos* „cu multe pielițe" MAT. DIAL. I p. 85), *-incios* (*primejduincios* [20] a. 1714, GCR II p. 150/23) etc.

Formațiile cu aceste sufixe sînt creații românești, cele mai multe dintre ele regionalisme rar atestate și greu databile. Ca și în cazul adjectivelor cu sufixe complexe în *-iu*, se poate presupune că nu sînt tocmai noi în limbă.

La sufixele menționate mai înainte trebuie adăugate sufixele dezvoltate cu *-os*, care se identifică în formații literare neologice, în majoritatea lor adaptări ale unor derivate străine, latino-romanice (în primul rînd franțuzești în *-eux*), ca de exemplu: *-ios*$_2$, sufix bisilabic, deosebit de *-ios*$_1$ (*arsenios*, cf. fr. *arsénieux*, *misterios*, cf. fr. *mystérieux*, it. *misterioso*, *prețios*, cf. fr. *précieux*, it. *prezioso*), *-ulos* (*fraudulos*, cf. fr. *frauduleux*, lat. *fraudulosus*, *mușchiulos*, var. a lui *musculos*, acesta din urmă o adaptare a fr. *musculeux*, *spinulos* „cu spini" PANȚU, PL. p. 65, cf. fr. *spinuleux*), *-uos* (*afectuos*, cf. fr. *affectueux*, *fastuos*, cf. fr. *fastueux*, lat. *fastuosus*), *-utos* (*grizutos* „(despre atmosferă, mine) care conține grizu" LTR VIII, s.v., cf. fr. *grisouteux*). Unele dintre aceste sufixe dezvoltate (ca *-ios*, *-uos*) au dobîndit și o oarecare productivitate pe teren românesc, după cum o dovedesc adjective ca *romanțios* (de la *romanț* + *-ios*) DN, *aspectuos* (de la *aspect* + *-uos*) *ib.*, *momentuos* (de la *moment* + *-uos*) DLR, s.v. *momentos* (pentru care nu au fost întîlnite corespondente romanice), și mai ales o formație de la o temă veche românească, ca *viețuos* „vital" URSU, T. p. 298 (ultimele două, astăzi învechite).

Rezultă de aici că, în ceea ce-l privește pe *-os* (al cărui inventar a crescut în secolul trecut datorită unui mare număr de calcuri și adaptări după franceză, italiană sau latină), scăderea capacității lui de a forma sufixe complexe a fost parțial suplinită prin calcuri și adaptări în care sufixul apare amplificat cu un augment.

5. După cum am văzut din cîteva exemple de la punctul 2 (este vorba de *anual*, *cazual*, *inchizitorial*, *pestilențial*, *caracteristic*, *muzeistic*), derivative complexe se identifică și alături de unele dintre sufixele adjectivale neologice.

Aceste derivative complexe pot apărea atît în împrumuturi sau adaptări ale unor formații de origine latino-romanică (în special franceză), greacă, rar germană, rusă și mai recent engleză, cît și în unele creații pe teren românesc [21].

Astfel, alături de adjectivele în *-al*, există adjective în *-ical*, *-inal*, *-(i)onal*, *-ial*, *-ual* (ultimele două menționate și ceva mai înainte, sub 2).

-ical se identifică în adjectivul *chirurgical*, împrumutat din lat. mediev. *chirurgicalis* sau din fr. *chirurgical* (în latină este vorba de un deri-

[20] Alături de care nu apare un substantiv în *-ință* (ca în cazul lui *conștiincios* derivat de la *conștiință* sau al lui *sîrguincios* de la *sîrguință*).

[21] Originea românească a acestor formații poate fi afirmată cu certitudine numai pentru cele cu teme vechi, autohtone. În ce privește derivatele cu teme neologice, trebuie făcută rezerva că unele dintre ele ar putea fi împrumuturi ale unor formații străine neatestate în dicționarele consultate.

vat cu sufixul *-alis*, iar în franceză de un derivat în *-al*, prin raportare la fr. *chirurgique*). Absența unei baze românești în *-ic* face ca adjectivul *chirurgical* să fie analizat de vorbitorul român prin substantivele *chirurg* sau *chirurgie* ca o formație cu un sufix complex *-ical*, compus din sufixele *-ic* și *-al*. O situație asemănătoare prezintă și *-inal* din adjectivul *calicinal* „de pe caliciu, aflat pe caliciu" PANȚU, PL., p. 212, cf. fr. *calicinal* (poate derivat de la fr. *calicin* „de la nature du calice"). Și de această dată, în lipsa unui termen românesc în *-in*, *calicinal* este analizat, prin raportare la *caliciu*, ca un adjectiv cu un sufix *-inal*, compus din sufixele *-in* și *-al*. Atît *-ical*, cît și *-inal* nu au devenit productive în românește, putînd fi considerate, datorită acestui fapt, drept sufixe latente [22]. Sufixul *-(i)onal*, compus din *-(i)on* (cf. fr. *-(i)on*, it. *-(i)one*, germ. *-(i)on* etc., corespondente ale sufixului românesc *-(i)une*, avînd toate ca punct de plecare sufixul lat. *-(i)o*, *-(i)onis*) și *-al*, apare în împrumuturi ca: *congregațional* < engl. *congregational*, *congresional* „de congres, al congresului" SCÎNTEIA 1973, nr. 10120, p. 6, col 6. < engl. *congressional*, *discrețional* <it. *discrezionale*, *proporțional*, cf. fr. *proportionnel*, it. *proporzionale*, lat. *proportionalis*, și în formații românești cum sînt: *avocațional* IORDAN, LRA p. 159, *competițional* în SCL XV (1964), nr. 4, p. 411, *instituțional ib.*, p. 42, *expozițional*, auzit într-o emisiune TV din septembrie 1971, *redacțional*, *tranzițional* în SCL, *loc. cit.*, p. 414. Sufixele *-ial* și *-ual*, dezvoltate din *-al* cu augmentele *-i-* [23] și, respectiv, *-u-* [24], apar în împrumuturi sau adaptări ca: *axial* < fr. *axial*, *inchizitorial*, cf. it. *inquisitoriale*, fr. *inquisitorial*, *negoțial* < it. *negoziale*, *pestilențial*, cf. fr. *pestilentiel; anual*, cf. lat. *annualis*, it. *annuale*, fr. *annuel*, *procesual* < germ. *prozessual* (cf. DN). După modelul unora dintre aceste formații au apărut adjective românești ca *manufacturial* (cf. DLR) [25]; *conflictual*, *cultual* [26].

Într-un mare număr de adjective sufixul *-ic* este amplificat cu un alt sufix sau augment. Dintre sufixele complexe cu *-ic* merită să fie menționate: *-astic*, *-istic* și *-eic*, sufixe compuse, *-aic*, *-tic*, *-atic* și *-etic*, sufixe dezvoltate.

-astic, compus din sufixele *-ast* [27] și *-ic*, apare în cîteva împrumuturi ca: *orgiastic*, cf. fr. *orgiastique*, it. *orgiastico*, ngr. ὀργιαστικός, *prozastic*, în SCL XV (1964), nr. 4, p. 416, 419 <it. *prosastico*, și este neproductiv în română. Spre deosebire de el, *-istic*, compus din *-ist* și *-ic*, se identifică atît în împrumuturi: *caracteristic*, cf. fr. *caractéristique*, ngr. χαρακτηριστικός, germ. *charakteristisch* (ultimelor două datorîndu-li-se, probabil, varianta cu *h* inițial), *machiavelistic* < it. *machiavellistico*, cf. germ. *machiavelistisch* (DLR), *montanistic ib.*, cf. it. *montanïstico*, germ. *montanistisch* etc., cît și în creații românești: *muzeistic* (care a mai fost menționat), *conținu-*

---

[22] Cf. *Formarea cuvintelor în limba română*, I, *Compunerea*, București, 1970, p. XIII.

[23] Care, după Eugenia Simian-Guțulescu, *lucr. cit.*, are o dublă origine: pe de o parte reprezintă vocala finală a unor teme latinești (ca în lat. *ministerium, potentia)*, iar pe de altă parte se datorește unui factor fonetic (și anume rostirii muiate a consoanelor *r* și *t* la finala unor teme).

[24] La origine finala unor teme latinești.

[25] În legătură cu creațiile românești în *-ial*, cf. și Eugenia Simian-Guțulescu, *lucr. cit.*, p. 100–101.

[26] Cf. Valeria Guțu Romalo, *Corectitudine și greșeală*, București, 1972, p. 206–207.

[27] Cf. Flora Șuteu, *Un suffixe actualisé: -ast*, în RRL XIV (1969), nr. 1, p. 21–22.

tistic IORDAN, LRA p. 176, *faunistic* „de faună, al faunei „SCÎNTEIA 1969, nr. 8259, p. 2, col. 1, etc. [28], *-eic*, compus din sufixele *-eu* și *-ic*, apare numai în cîteva creații românești: *augusteic* „al lui August" ILR I p. 103, *baladeic* „caracteristic baladei, (ca) de baladă", în SCL XV (1964), nr. 4, p. 417, *ioaneic* IORDAN, LRA p. 176 [29], *pitagoreic* „privitor la Pitagora, la școala sau la doctrina lui filozofică" cf. DN[30]. Ele au putut avea drept model adjective cu dublă analiză, ca *epicureic*, *marmoreic*, probabil derivate românești cu sufixul *-ic* de la *epicureu*, *marmoreu*, analizate prin raportare la *Epicur*, respectiv, la *marmură*. *-aic*, sufix dezvoltat din *-ic* cu augmentul *-a-* [31], se întîlnește numai în împrumuturi : *prozaic*, cf. fr. *prosaïque*, it. *prosaico*, lat. *prosaicus*, *spondaic* (semianalizabil prin raportare la *spondeu)*, cf. fr. *spondaïque*, it. *spondaico* etc. ; *-tic*, *-atic*, și *-etic*, sufixe aparținînd aceleiași serii din punct de vedere etimologic, se identifică în împrumuturi ca : *acherontic* „subpămîntean", cf. fr. *achérontique*, germ. *acherontisch* (cf. *Acheron ;* DN), *anacreontic*, după DN împrumut din fr. *anacréontique ; dogmatic*, cf. lat. *dogmaticus*, fr. *dogmatique*, *dramatic*, cf. fr. *dramatique*, it. *dramatico*, lat. *dramaticus ; dietetic*<fr. *diététique*. În românește a devenit productiv mai ales *-atic* (care s-a confundat uneori cu *-atic* moștenit, din adjective ca *nebunatic)* în formații ca : *antispasmatic*, azi învechit, *comatic* „de comă" în SCL XV (1964), nr. 4, p. 417, *dilematic ib.*, p. 416, 418, *formatic ib.*, p. 418. La originea sufixelor din seria lui *-tic*, ca și a corespondentelor lor romanice, se află gr. -τικός, -ατικός etc., sufixe dezvoltate din -ικός [32].

Alături de formațiile în *-iv* [33] există un mare număr de derivate în *-ativ*, *-itiv*, sufixe compuse din sufixele participiale *-at* sau *-it* și *-iv*. Cele mai multe formații de acest fel sînt împrumuturi ca : *adversativ*, cf. fr *adversatif*, it. *adversativo*, germ. *adversativ*, *copulativ*, cf. fr. *copulatif*, it. *copulativo*, germ. *kopulativ ; inhibitiv* < fr. *inhibitif* (DN), *partitiv*, cf. fr. *partitif*, it. *partitivo*, germ. *partitiv* etc. Ele au servit drept model unor creații românești în *-ativ*, ca : *diversativ* (învechit), *ideativ*, *ifosativ*, *sugativă*, și, în secolul trecut, în *-ătiv* și în *-(ă/e/i)țiv : întorcătiv* „reflexiv" SMFC IV p. 91, *lămurătiv* „explicativ" *ib.*, *scăzătiv* „defectiv" *ib.*, p. 92 ; *arzătiv* „care arde" *ib.*, p. 94, *atrăgățiv* „atractiv" *ib.*, p. 95 ; *propunețiv ib.*, p. 95 etc. Derivatele în *-ătiv* și cele în *-(ă/e/i)țiv* sînt creații livrești lipsite de circulație, cu care adepții pumnismului au încercat în secolul trecut să înlocuiască formațiile neologice în *-ativ*, *-itiv*.

[28] Cf. Theodor Hristea, *lucr. cit.*, p. 51—53.

[29] Despre această formație, în lucrarea citată se menționează că este o creație a lui Blaga de la numele Sfîntului Ioan, fără să se noteze sensul și fără să se indice locul unde apare.

[30] Pentru nici unul dintre aceste adjective nu este atestată în românește o bază în *-eu*.

[31] La origine finala unor teme grecești.

[32] Aceste sufixe s-au detașat din numeroasele formații în care -ικός era adăugat la teme în dentală. Cf. P. Chantraine, *La formation des noms en grec ancien*, Paris, 1933, p. 384—396.

[33] În legătură cu acest sufix și cu sufixele complexe care-l conțin, cf. Mioara Avram, *Contribuții la studierea derivării cu* ***-iv***, în SMFC IV, p. 87—111 (în special p. 100—101).

Sufixe complexe apar şi alături de alte sufixe adjectivale neologice, ca *-iabil* (*serviabil* < fr. *serviable*) alături de *-abil* (faţă de care este augmentat cu *-i-*), *-tibil* (*perceptibil*, cf. lat. *perceptibilis*, fr. *perceptible*) alături de *-ibil* (cu *t*, la origine finala temei participiale latineşti, analizată în româneşte ca un augment al sufixului), *-escent* (*arborescent* < fr. *arborescent*, *fosforescent* < fr. *phosphorescent*) şi *-ulent* (*suculent* < fr. *succulent*) alături de *-ent* etc. Dintre aceste sufixe complexe, *-tibil* a devenit slab productiv în româneşte, după cum o demonstrează adjectivele *conceptibil* şi *inconceptibil*, *deductibil*, *traductibil* şi *intraductibil*, pentru care nu au fost întîlnite corespondente străine [34].

6. Din faptele prezentate mai înainte rezultă că tendinţa de amplificare a sufixelor constituie, după cum a arătat Alexandru Graur în lucrările menţionate, o trăsătură importantă a derivării româneşti.

În ceea ce priveşte sufixele din vechiul fond al limbii, trebuie subliniată legătura care a existat între productivitate şi capacitatea lor de amplificare.

În epoca actuală se poate vorbi într-adevăr de slăbirea acestei tendinţe, care este însă compensată parţial prin numeroase împrumuturi şi adaptări ale unor derivate străine cu sufixe complexe, ca şi prin creaţiile româneşti după modelul acestor împrumuturi.

Martie 1975

Institutul de lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

ABREVIERI

BL	*Bulletin linguistique*, Faculté des lettres. Publié par A. Rosetti, Bucureşti—Paris—Copenhague, vol. I (1933) şi urm.
CIAUŞANU, V.	G.F. Ciauşanu, G. Fira şi C. M. Popescu, *Culegere de folclor din jud. Vîlcea şi împrejurimi*, Bucureşti, 1928.
CV	*Cum vorbim*, Revistă pentru studiul şi explicarea limbii, Bucureşti, I (1949) şi urm.
DI	*Dicţionar invers* [Bucureşti], 1957.
DLR	*Dicţionarul limbii române*, tom VI—VIII, serie nouă, Bucureşti, 1965—1972.-
DN	Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicţionar de neologisme*, ed. a II-a, revăzută şi adăugită. Bucureşti, 1966.
GCR I-II	M. Gaster, *Chrestomaţie română*. Texte tipărite şi manuscrise (sec. XVI—XIX), dialectale şi populare, vol. I—II, Leipzig—Bucureşti, 1891.
GLOS. REG.	V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar regional* [Bucureşti, 1961].
ILR I	*Istoria limbii române*, vol. I: Limba latină, Bucureşti, 1965.
INF. BUC.	*Informaţia Bucureştiului*. Ziar al Comitetului Orăşenesc Bucureşti al P.C.R. şi al Sfatului Popular al oraşului Bucureşti, I (1953) şi urm.
IORDAN, LRA	Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor"* [Ed. a II-a], Bucureşti [1948].
ISTRATE, T.	G. Istrate, *Terminologia cromatică în limba română*, în *Actele celui de-al XII-lea congres internaţional de lingvistică şi filologie romanică*, vol. I, Bucureşti, 1970.

[34] Cf. Theodor Hristea, *lucr. cit.*, p. 46—48.

LEX. REG. II	*Lexic regional* II, Bucureşti, 1967.
LTR	*Lexiconul tehnic român*, vol. I–XVIII, Bucureşti, 1957–1966.
MAT. DIAL. I	*Materiale şi cercetări dialectale*, vol. I [Bucureşti], 1960.
PANŢU, PL.	Zach. C. Panţu, *Plantele cunoscute de poporul român*, Ed. a II-a, Bucureşti, 1929.
SCÎNTEIA	*Scînteia*, Organ al Comitetului Central al P.C.R. [Bucureşti], 1952 şi urm.
SCRIBAN, D.	August Scriban, *Dicţionaru limbii româneşti*, Ediţiunea întîia, Iaşi, 1939.
SMFC	*Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. I–VI [Bucureşti], 1959–1972.
TDRG	Dr. H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch (Dicţionar român-german)*, vol. I–III, Bucureşti, 1903–1924.
TEAHA, C.N.	Teofil Teaha, *Graiul din Valea Crişului Negru* [Bucureşti], 1961.
UDRESCU, GL.	D. Udrescu, *Glosar regional Argeş*, Bucureşti, 1967.
URSU, T.	N. A. Ursu, *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*, Bucureşti, 1962.

STELIAN DUMISTRĂCEL

Glesnă, prasnic, îndrăsni ÎN VORBIREA POPULARĂ

În articolul său *Une loi du „plus grand effort"*, publicat în 1933 [1], acad. Alexandru Graur a arătat că pronunțiile *groasnic*, *obrasnic*, *pasnic* (de la formele primare *groază*, *obraz*, *pază*), sau *cismă*, *glesnă* (față de formele etimologice, cu *z*; cf. magh. *csizma*, v. sl. *glezĭnŭ*) reprezentau, în anumite medii, rezultatul evitării asimilării de tipul *zlab*, *zmîntînă*, considerată vulgară. Alături de alte pronunții (de tipul *desbrăca*, *răsbuna*), *groasnic*, *cismă* etc. s-au impus într-o asemenea măsură, încît astfel de forme hipercorecte au fost recomandate ca normă ortoepică și ortografică. Tendința evitării asimilării s-a extins și asupra altor secvențe consonantice, astfel încît au apărut și pronunții ca *atmite*, *potgorie*, *jicni*. Efortul suplimentar de articulare în asemenea cazuri este subtil interpretat de acad. Graur ca o marcă a „distincției", pronunțiile fiind, la nivelul vorbirii controlate, dar, desigur, aparținînd oamenilor mai puțin cultivați, și un rezultat al afectării [2]. Pentru acest nivel, situația poate fi prezentată schematic astfel:

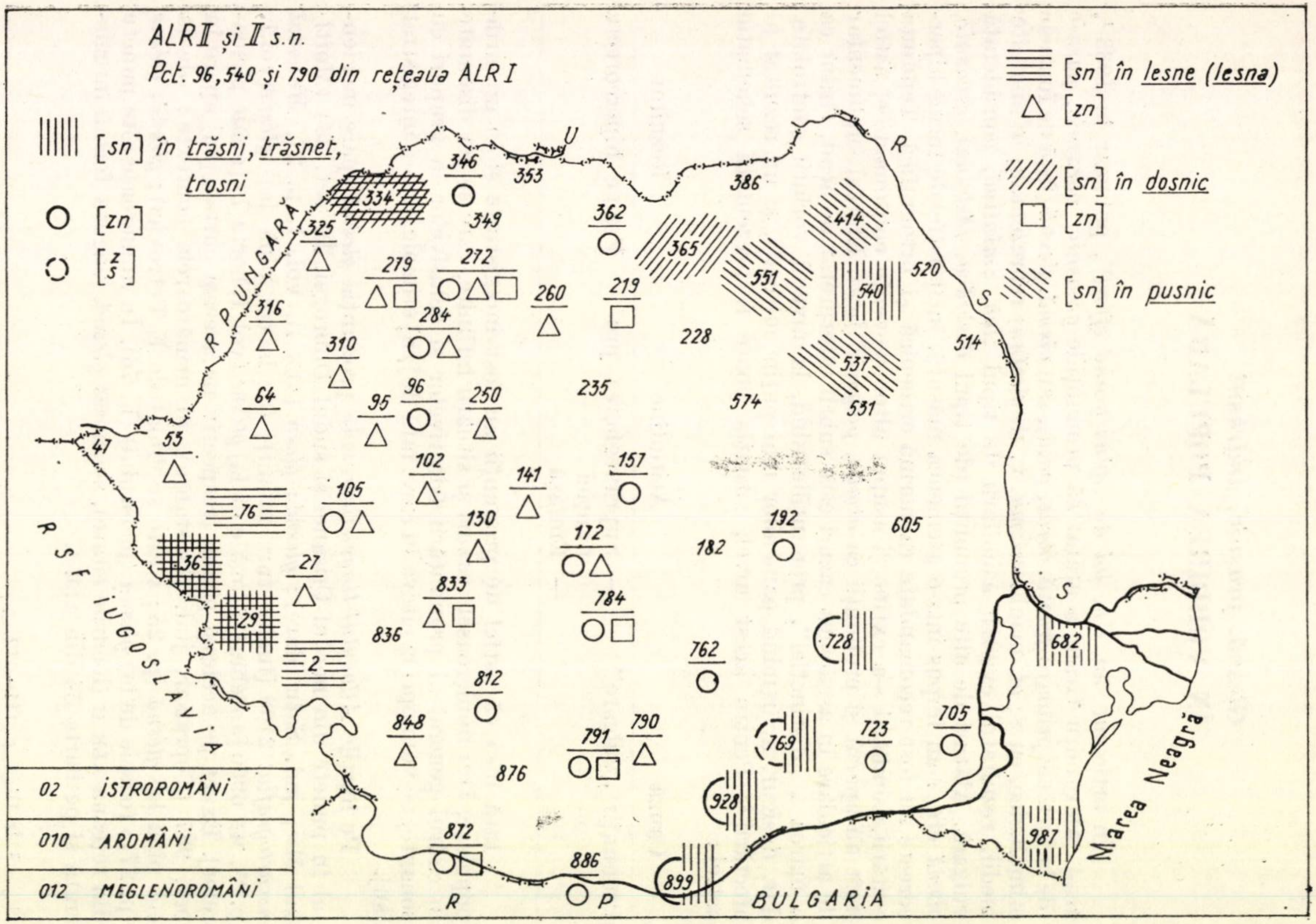
Cauză	Atitudine	Rezultat
Pronunții „vulgare"	— Supravegherea pronunției — Emfază	Forme hipercorecte

Iată însă că astfel de pronunții au fost înregistrate și în graiurile populare. Din numeroasele cazuri și situații întîlnite, care se cer discutate în cadrul general al pronunțării fricativelor și oclusivelor în grupuri cu sonante, ne vom opri la cîteva în care, față de [zn] etimologic, s-a înregistrat [sn].

Pe hărțile *Atlasului lingvistic român* pronunția *glesnă* apare incidental în puncte din nordul Crișanei și sudul Dobrogei. În pct. 334 (Moftinul Mic, jud. Satu Mare): *glésńĕ*; *glesń* (ALR II, vol. I, p. 27, *Material necartografiat* 2168 [încheietura mîinii]; (de la cot pînă la) *glésńĕ*(vol.I, p. 25, MN 6960 [antebraț]; (ouăle de la) *glésńĕ* (vol. I, harta 76 [ouăle picioarelor]. Exact pe aceleași pagini (respectiv pe aceeași hartă), [sn] apare în pct. 987 (Topraisar, jud. Constanța), în următoarele contexte: (de la cot pînă la) *glésnă* (p. 25; *s* este subliniat de E. Petrovici); *glésńă*, *glésne* (p. 27); (oasele de la) *glesna* (piciorului) (h. 76). În numeroase alte puncte din rețeaua ALR II (locurile citate), s-a notat *gleznă*, singura formă înregistrată și pe harta 54 din ALR I.

[1] În BL I, p. 111–112.

[2] Cf. și *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 50.

ALR II și II s.n.
Pct. 96,540 și 790 din rețeaua ALR I
[sn] în trăsni, trăsnet, trosni
[zn]
[z/s]
[sn] în lesne (lesna)
[zn]
[sn] în dosnic
[zn]
[sn] în pusnic
R P UNGARĂ
U
R
S
S
R S F IUGOSLAVIA
BULGARIA
R
P
Marea Neagră
02 ISTROROMÂNI
010 AROMÂNI
012 MEGLENOROMÂNI

Studiind grupurile consonantice formate din fricative dentale urmate de nazale din punct de vedere al sonorității, Andrei Avram[3] consideră posibilă o fluctuație în pronunțarea cuvintelor cu [zn] etimologic, pe care o explică prin „ezitarea dintre surdă și sonoră la cuvintele cu [s] originar" (p. 95). Autorul este de părere că tendința de a pronunța ca sonore fricativele urmate de nazale „poate fi constatată în toate graiurile" (p. 95; vezi rezervele pe care le face pentru Moldova, p. 94). Acceptînd acest punct de vedere, pronunția *glesnă* ar putea fi interpretată ca o ezitare (față de pronunția pe cale de generalizare, de tipul *znop)*, care poate apărea în oricare arie lingvistică a țării.

Pe baza cercetării întregului material din hărțile ALR I și II, putem afirma însă că tendința de a pronunța [s] din grupul originar [sn] ca [z] nu este generală în toate graiurile românești și că tocmai sesizarea ei ca regională (sau dialectală) are drept efect pronunțarea lui [z] din grupul originar [zn] ca [s]. Pentru cercetarea acestui fapt nu există, după cum a observat Andrei Avram (*op. cit.*, p. 92), hărți care să permită compararea pronunției aceluiași grup în unul și același cuvînt în toate punctele anchetate, din cauza diversității lexicale a răspunsurilor. Totuși, coroborînd datele oferite de mai multe hărți, se pot trasa unele arii.

Astfel, se poate constata că [sn] apare în graiurile din Banat, Moldova și Dobrogea în cuvinte ca: **trăsnet** (< *trăsni* < v. sl. *trěsnonti*)*:* ALR II, p. 112, MN 2838/29; p. 113, 2841/29; p. 112, 2837/36 (în Banat); p. 112, 2834/987 (în sudul Dobrogei); (a) **trăsni** (= a trosni): ALR II, serie nouă, vol. IV, h. 1069/682, 987 (în Dobrogea); ~ în a *trăsni prin cap* ALR I, vol. I, h. 72/540 (Moldova).

În graiuri din nord-estul și din sudul Munteniei [sn] apare paralel cu [zn] în (a) **trăsni** 'a bubui' și 'a scîrții' (ALR II, serie nouă, vol. V, h. 1466, 1469/728) și (a) **trosni**, pentru etimologia căruia dicționarele trimit la (a) *trăsni* (ALR II, s.n., IV, h. 1069/769, 899, 928; vezi mai jos și [zn] în aceleași puncte).

Aria în care [zn] apare frecvent (s-ar putea spune chiar consecvent) este partea de est, nordul și vestul Munteniei, sudul și vestul Transilvaniei, Crișana și Maramureșul (vezi harta anexă). Iată variantele de la aceleași cuvinte înregistrate în această arie: **trăznet** (ALR II, p. 113, MN 2842/362; p. 95, MN 2743/812; (a) **trăzni** (cu diferite sensuri; ALR II, h. 198/157; p. 95, MN 2744/346; p. 112, MN 2834/272, 723, 728, 762; p. 113, MN 2850/105; ALR II, s.n., IV, h. 1069/172, 192, 705, 728, 762; vol. V, h. 1270/362; h. 1466/362; ALR I, vol. I, h. 72/96; *Texte dialectale*, pct. 284, p. 134, pct. 728, p. 240, pct. 791, p. 257); **trăznitură** (ALR II, p. 113, MN 2841, 2850/812); (a) **trozni** (ALR II, s.n., IV, h. 1069/723, 784, 791, 872, 886; vol. V, h. 1469/784, 791, 886, 899, 928; cf. și 769 unde sunetul prezintă o nuanță intermediară, între *s* și *z*, notat $\overset{z}{s}$).

Aria de sonorizare din vestul Transilvaniei și din Crișana este ilustrată de înregistrarea lui [zn] în **lezne, lezna** (față de *lesne* < bg. *lesno;* cf. DA), cu sensul de 'ieftin'[4]: ALR II, s.n., IV, h. 1021/53, 64, 279, 310,

[3] *Cercetări asupra sonorității în limba română*, București, [1961], p. 91 și urm.
[4] Specializare semantică caracteristică acestei zone; cf. și CADE, DA, s.v. *lesne*.

316 (în Crişana), 27 (în estul Banatului), 95, 102, 105, 130, 141, 172 (cf. şi *Texte*..., p. 81), 250, 272, 284, 833 (în Transilvania). În Oltenia şi Muntenia cuvîntul apare incidental: 1021/848, ALR I, vol. II, h. 203/790). Adăugăm şi derivatul (a se) **lezni** 'a se ieftini' (1021/260).

Grupul [sn] în *lesne* a fost notat în Banat (1021/2, 29, 36, 76) şi, iarăşi, în pct. 334, citat la început, din nordul Crişanei.

În sfîrşit, [zn] apare în cîteva puncte din Oltenia, Muntenia, Transilvania şi Crişana, care se înscriu în aria de sonorizare indicată mai sus, într-un cuvînt format pe terenul limbii române, **doznic** (< *dos* + *-nic*) 'ursuz': ALR II, s.n., V, h. 1243/219, 272, 279, 784, 791, 833, 872; cf. şi h. 1257/272.

S-a înregistrat [sn] în acelaşi cuvînt într-un pct. din Bucovina (h. 1257/365) şi, din nou, în pct. 334 (h. 1243).

Pe baza acestor fapte, se poate trage concluzia că pentru anumite graiuri sau ideolecte (în cazul de faţă, cele din pct. 334 şi 987) pronunţarea grupului [sn] originar este normală: *lesne*, *dosnic* (pct. 334), *trăsni*, *trăsnet* (pct. 987). Norma de pronunţare literară se formulează prin comparaţie cu pronunţia dialectală din zonele învecinate (Maramureşul, Transilvania şi Crişana, pentru pct. 334, estul Munteniei, pentru pct. 987; vezi pe hartă poziţia acestor puncte, care, în principiu, reprezintă arii, faţă de zonele citate); aşa apar pronunţiile hipercorecte *glesnă* (vezi mai sus), (a) *îndrăsni* (ALR II, s.n., IV 972/334, 987; pentru ultimul pct. Petrovici notează însă că în acest cuvînt *s* este o surdă *lenis)*, *prasnic*, (să) *prăsnuiască* (ALR II, h. 218/987).

Dacă rezultatul este acelaşi ca şi în cazul vorbirii „căutate", cum am arătat mai sus, motivele apariţiei acestor pronunţii sînt diferite; la fel stau lucrurile, în parte, şi în ceea ce priveşte atitudinea vorbitorilor. Schematic, situaţia poate fi prezentată astfel:

Cauză	Atitudine	Rezultat
Pronunţii regionale (dialectale)	Evitarea acestora	Forme hipercorecte

Identificarea pronunţiilor cu [zn] (<[sn]) ca fiind regionale le plasează pe acestea între zona cea mai restrînsă („vulgare") şi cea mai largă („populare") de încadrare sociopsiholingvistică a fenomenului şi corespunde şi nivelului de reacţie (inconştientă) a vorbitorului simplu.

Adevărata „fluctuaţie" între grupurile [sn] şi [zn] poate fi constatată în puncte (sau arii) din zona cu sonorizare: este cazul pct. 769, 899 şi 928 din sudul Munteniei, unde s-a notat atît [sn], cît şi [zn] în *trăzni* (şi derivate), dar unde [sn] originar din *plesni* (< v. sl. *plesnonti*) se păstrează: (să-i) *plesnească* (*Texte*... pct. 769, p. 246); (se umblă cu) *plesnitu* (ALR II, h. 189/899); (cu biciul) *plesnéşte* (h. 189/928); pentru [zn] în *plesni* (şi derivate) în Oltenia şi vestul Transilvaniei, v. ALR I, vol. I, h. 11/805, 810, 870, 878; ALR II, h. 51/833, 836, 848; h. 121/812; MN, p. 118, 3800/105, 284; p. 123, 3827/157; *Texte*..., pct. 172, p. 82, pct. 812, p. 259, 261 (de 3 ori); ALR II, s.n. vol. II, h. 351/141, 172; vol. V, h.1408/836.

Oscilaţia în realizarea imediată, de la caz la caz, a fricativei ca surdă sau sonoră, în situaţia în care [zn] este originar (etimologic) sau provine din sonorizarea lui [s] se manifestă atît în zonele în care există tendinţa de sonorizare, cît şi în celelalte, prin apariţia unui *s* surdă *lenis*, notat adesea $\overset{s}{z}$ sau $\overset{z}{s}$. Pentu zona sonorizantă cităm exemple ca *glez/snă* (ALR II, p.25, MN 6960/886), *a-ndrăz/snit* (ALR II, s.n., IV, h. 972/182), *năpraz/snică* (MN 2698, 2699/182). Oscilaţia are drept cauză şi ritmul vorbirii: [lento] *prisnél;* [allegro] *priznele* (ALR II, s.n., I, h. 162/182).

În cercetarea fenomenului, poate fi pusă în evidenţă existenţa unor diferenţe dialectale, asupra cărora a atras atenţia Emil Petrovici [5]. În afară de graiurile din Moldova, în special din nordul acestei provincii (vezi şi mai sus; pentru completarea informaţiei vezi şi [sn] în *pusnică(i)* ALR II, h. 192/537, p. 96, MN 2749/414; ALR II, s.n., III, h. 813/551), intră în discuţie şi cele din Banat (vezi şi *oasńic* 'osos'< *oase* + *-nic* ALR II h. 89/36) şi, într-o situaţie oarecum specială, cele din Dobrogea.

Februarie 1975

Centrul de lingvistică,
istorie literară şi folclor
Iaşi, Aleea Sadoveanu 12

---

[5] Vezi Andrei Avam, *op. cit.*, p. 91.

ION GHEȚIE

OBSERVAȚII ASUPRA RĂSPÎNDIRII TERMENILOR DERIVAȚI CU SUF. *-ame*

B.P.Hasdeu a atras cel dintîi atenția asupra derivatelor românești cu suf. *-ame* (<lat.*-amen*) [1]. Din 1882 și pînă astăzi, sufixul a fost studiat de diverși cercetători, uneori în contribuții consacrate în mod special acestui subiect [2]. Cercetările efectuate pînă în prezent au stăruit cu predilecție asupra originii și valorilor sufixului *-ame*, acordînd o mai mică atenție răspîndirii lui teritoriale, din trecut și de astăzi.

Într-o comunicare prezentată la „Conferința națională de lingvistică românească" din octombrie 1964, G. Ivănescu s-a oprit, în trecere, asupra acestei probleme. Deși convins că „textele vechi nu ne permit să stabilim aria unor sufixe cu *-ame*", d-sa consideră totuși că „acest sufix se găsea și în secolul al XVI-lea numai în vestul teritoriului dacoromân, cum ni-l înfățișează astăzi (în secolele al XIX-lea și al XX-lea) cercetările pe teren"[3].

În monografia sa consacrată sufixelor românești, G. Pascu a citat o serie de termeni formați cu suf. *-amă* (<*-ame*), întîlniți în Banat : ***boiamă, căpramă, cîńamă, fet'amă, furńicamă, găinamă (găińamă), iedamă*** și ***iepuramă*** [4]. Din păcate, spre deosebire de alte situații, Pascu nu indică sursa informațiilor sale. Neîntîlnind asemenea derivate în punctele bănățenești ale ALRM și ALRT, Elena Carabulea se îndoiește că ele ar corespunde „realității actuale", de unde concluzia că „în limba contemporană [*-ame*] se pare că a dispărut" [5]. În realitate, suf. *-ame* (*-amă*) a fost atestat de Vîrcol în județul Mehedinți *(lupeamă)* [6], prin urmare într-o zonă vecină cu Banatul și prezentînd puternice influențe ale graiului vorbit dincolo de munți. Același cercetător l-a atestat, în Vîlcea, pe *copilamuri* „copii mulți" [7], care provine, fără îndoială, din *copilame (copilamă)* + *-uri*. Vom aminti aici și pe *încălțame (încălțamă)* „încălțăminte", notat, de asemenea, în zone vecine cu Banatul, în Hunedoara [8] și sudul Bihorului [9]. Acest cuvînt ar putea proveni din lat. *calceamen* [10], cu *în-* datorat influenței lui *încălța*. Dealtfel, simpla omitere a referințelor de rigoare nu ne dă dreptul să suspectăm derivatele bănățenești aduse în discuție de G. Pascu.

[1] *Voinicame și mișelame*, în „Columna lui Traian", III, 1882, p. 480–485.

[2] Vezi E. Carabulea, ***-ame** și **-ime** în limba română*, în SMFC, I, p. 65–75.

[3] *Formarea cuvintelor în limba română*, în LR XIV (1965), nr. 1, p. 34.

[4] *Sufixele românești*, București, 1916, p. 14–15.

[5] *Op. cit.*, p. 66.

[6] G. Pascu, *op. cit.*, p. 15.

[7] *Ibidem.*

[8] Vezi DA, s.v. *încălța.*

[9] Vezi T. Teaha, *Graiul din Valea Crișului Negru*, [București, 1961], p. 107.

[10] Cf. G. Ivănescu, *loc. cit.*

În lunga listă a păcatelor reproşabile lingvistului de la Iaşi nu figurează furnizarea de informaţii false. De ce ar fi născocit el termenii mai sus citaţi şi ce profit ar fi tras dintr-o asemenea întreprindere incorectă? Faptul că ALRM şi ALRT nu atestă derivate în *-ame (-amă)* în Banat nu înseamnă, în mod obligatoriu, că astfel de termeni n-au existat la data efectuării anchetelor în regiunea cercetată. Desfăşurată într-o reţea relativ rară de puncte (6 în cazul ALR II şi ALRT), ancheta ALR a trebuit în mod fatal să treacă peste o serie de fenomene avînd circulaţie în arii foarte restrînse. Zadarnic vom parcurge textele ALRT pentru a descoperi în Banat perfecte simple tari de tipul *duş*, *scriş* sau optativul-condiţional format cu *reaş*, *reai* etc. şi totuşi amîndouă formele au fost atestate neîndoios în puncte izolate din Valea Almăjului.

Cercetînd dicţionarele, am găsit toate derivatele bănăţeneşti în *-amă* consemnate în CDDE, de unde au fost preluate de DA. Tot în CDDE figurează substantivele colective bănăţene *lemnamă*, *muieramă* şi *osamă* [11]. Putem prin urmare susţine că suf. *-ame (-amă)* are curs în zilele noastre în sfertul sud-vestic al Dacoromaniei, în Banat şi în zonele limitrofe (sudul Crişanei, Hunedoara şi Oltenia).

Răspîndirea derivatelor cu suf. *-ame* în Banat în secolele anterioare este confirmată de *Anonymus Caransebesiensis*, dicţionar manuscris de la sfîrşitul secolului al XVII-lea, a cărui provenienţă bănăţeană este deasupra oricărei îndoieli. În paginile acestei lucrări au fost semnalate următoarele derivate cu suf. *-ame: grosame* (341), *hăiducame* (342), *lotrame* (351), *pedestrame* (359), *prostame* (363) [12]. Cu excepţia dicţionarului bănăţean, nici o altă scriere databilă în secolul al XVII-lea nu prezintă cuvinte formate cu suf. *-ame*.

În textele secolului al XVI-lea, *-ame* a fost atestat în cuvintele *mişelame* (în *Cazania I* a lui Coresi, unde apare frecvent, şi în *Molitvenicul* aceluiaşi tipograf) şi *voinicame* (în *Liturghierul* lui Coresi, în *Cazania a II-a* a diaconului, precum şi în *Codicele Todorescu*) [13]. După cum se vede, cu o singură excepţie, exemplele provin din tipăriturile coresiene, împrejurare care ar putea pleda în favoarea opiniei că, în secolul al XVI-lea, *-ame* avea curs în graiurile din Muntenia propriu-zisă şi Transilvania de sud. În realitate, aşa cum se ştie, originalele puse sub tipar de diaconul Coresi proveneau, în marea lor majoritate, din alte zone dialectale, ceea ce aruncă, de la început, o anumită îndoială asupra unei asemenea interpretări. Derivatele în *-ame* ar putea proveni din graiurile vorbite în zonele unde au fost efectuate traducerile imprimate de Coresi [14].

S-a afirmat de multă vreme că întîia *Cazanie* coresiană şi *Molitvenicul* au fost traduse în Banat-Hunedoara, iar în ultima vreme s-au

[11] Vezi şi Fl. Sădeanu, *Sufixele colective din limba română cu specială privire asupra repartiţiei lor*, în SMFC, III, p. 56, 75.

[12] Trimiterile se fac la ed. Gr. Creţu din ,,Tinerimea română'', serie nouă, I, 1898, p. 320—380; exemplele au fost transpuse în ortografia actuală.

[13] Vezi Densusianu, HLR, II, p. 316; *Liturghierul lui Coresi*, Text stabilit, studiu introductiv şi indice de Al. Mareş, Bucureşti, 1969, p. 134.

[14] Cf. G. Ivănescu, *loc. cit.*

adus noi argumente în favoarea acestui punct de vedere [15]. Aşa cum a arătat Al. Mareş, editorul *Liturghierului* coresian, traducătorul acestui text „ar putea să provină din Banat-Hunedoara sau Transilvania centrală" [16]. Potrivit indicaţiilor din predoslovie, *Cazania a II-a* a fost tradusă din slavonă de Coresi şi de popii Iane şi Mihai din Şcheii Braşovului. Aşa cum am arătat într-o cercetare recentă, în limba *Cazaniei a II-a* se întîlnesc o serie de particularităţi care se explică numai prin raportare la graiurile din Banat, Hunedoara şi, în mai mică măsură, la graiurile nord-ardeleneşti. Notarea lor în cartea coresiană se datorează faptului că, pentru unele cazanii cel puţin, Coresi şi cei doi popi braşoveni au pus la contribuţie originale bănăţene-hunedorene sau nord-ardeleneşti (nu e cu desăvîrşire exclus ca unul din cei doi preoţi, şi anume Iane, să fi fost originar din Banat) [17]. Ultimul text atribuit secolului al XVI-lea în care se întîlneşte un derivat cu *-ame* (*voinicame*) este *Codicele Todorescu*. *Voinicame* apare în cazania la Înălţarea Domnului, identică sub raportul textu lui cu omilia similară tipărită de Coresi în *Cazania* din 1585. Dacă *Codicele Todorescu* a fost scris undeva în Crişana [18], *voinicame* s-ar putea explica, eventual, prin graiurile locale. Cum însă cazania din *Codicele Todorescu* ar putea fi copiată după omiliarul coresian din 1581[19], e posibil ca derivatul în *-ame* să provină din tipăritura braşoveană (în care *voinicame* apare exact în acelaşi loc din text). Am văzut mai sus cum se explică prezenţa derivatelor în *-ame* în această lucrare.

Întrucît derivatele în *-ame* n-au fost atestate niciodată în Muntenia propriu-zisă şi Transilvania de sud, în timp ce ele au avut curs în Banat din cele mai vechi timpuri şi pînă astăzi, e de domeniul verosimilului ca prezenţa lor în anumite cărţi coresiene să se explice prin originea bănăţeană-hunedoreană a traducătorilor. Faptul că *-ame* nu este atestat în *Palia de la Orăştie*, text bănăţean-hunedorean de la sfîrşitul secolului al XVI-lea (1582), nu răstoarnă afirmaţiile noastre. Dacă nu se explică cumva prin acţiunea deliberată a traducătorilor, care au îndepărtat unele particularităţi strict regionale din lucrare [20], absenţa derivatelor în *-ame* ar putea dovedi răspîndirea în arii foarte restrînse a acestor formaţii. Circulînd numai în unele zone din Banat-Hunedoara, derivatele în *-ame* erau poate necunoscute graiurilor pe care le vorbeau traducătorii *Paliei de la Orăştie*.

[15] Vezi N. Iorga, *Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688*, Bucureşti, 1904, p. LXXVI; H. Sztripszky—G.Alexics, *Szegedi Gergely énekes könyve XVI századbeli román fordításban*, Budapest, 1911, p. 223; V. Pamfil, *Elemente regionale în lexicul „Paliei de la Orăştie"*, în CL III (1958), p. 243; I. Gheţie, *Unde s-a tradus întîia Cazanie coresiană?*, în LR XIX (1970), nr. 2, p. 122—124, 126—127.

[16] *Liturghierul lui Coresi*, p. 39.

[17] Vezi lucrarea noastră, *Contribuţii la localizarea Cazaniei a II-a (1581) a lui Coresi*, în SCL XXIII (1972), nr. 2, p. 154 — 157.

[18] Cf. G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii romîne literare*, Iaşi, 1947, p. 107, care se referă la unul din textele cuprinse în codice.

[19] Vezi N. Drăganu, în DR IV, partea 2, 1924—1926, p. 1099.

[20] Vezi observaţiile noastre din SCL XVII (1966), nr. 1, p. 75.

De remarcat faptul că *Lexiconul Marsilian*, dicționar bănățean contemporan cu *Anonymus Caransebesiensis*, nu înregistrează nici un derivat cu *-ame*.

Examenul critic al textelor vechi ne permite deci să întărim punctul de vedere exprimat de G. Ivănescu. În limita informațiilor care ne-au stat la dispoziție, putem afirma că din secolul al XVI-lea și pînă astăzi *-ame* a fost răspîndit numai în Banat și zonele limitrofe (sudul Crișanei, Hunedoara și Oltenia). Acceptînd această interpretare, stabilim încă un punct de apropiere între graiurile dacoromâne de sud-vest (de tip bănățean) și dialectul aromân, în care, așa cum se știe, derivatele cu *-ame* cunosc o mare răspîndire.

Martie 1975

Institutul de lingvistică
București, Spiru Haret 12

ERIC P. HAMP

ON SOME ROMANIAN PREPOSITIONS

It is well known that the Romanian prepositions which fail to appear in the function of some other word-class (with the exception of limited adverbial uses) — "pure" prepositions, as we may call them — may be subclassified in several ways [1]. One important and obvious way of subclassifying them is by their internal constituency [2]. The object of this brief paper is to remark on one aspect of the latter type of subclassification, which is particularly rich and fruitful in Romanian : the constitution of morphological complexes from primary prepositional elements.

First of all let us recall the synchronically simple prepositions; all of these that are interesting for us are, it may be noted, derived from Latin [3]:

a < AD ; *asupra* < AD + SUPER + ILLAC [4]; *(de supra* and *pre supra* also existed) ; *către* (-*ă*) < CONTRA; *cu* < CUM ; *de* < DE ; *după* < DE + POST ; *fără (de)* < FORAS ; *în* < IN ; *între* < INTER × ANTE ; *întru* < INTRO ; *la* < ILLAC + AD [4]; *lîngă* < LONGO + AD ; *pe* < *pre* < PER ; *pentru* < *pre* + *întru* ; *peste* (: *stră*) < *pre* (PER) + EXTRA × *între* [5]; *pînă* < PAENE + AD ; *prin* < *pre* + IN ; *printre* < *pre* + INTER × *prin* ; *spre* < SUPER ; *sub(t)* < SUBTUS ; *ca* ; *cît*.

Though all the above are synchronically simple, it should be noted that some are historically complex ; we shall return to these, and with fresh interest, after we have completed our synchronic survey.

The following compound prepositions are found [6]:

înde	*din*, *dintre*, *dintru*
înspre	*dinspre*
înaintea	*dinaintea*
înapoia	*dinapoia*
îndărătul	*dindărătul*
dedesubtul	

It is immediately seen that for the most part these last are combinations with *în*, which may then be expanded with *d(e)*.

[1] See esp. Laura Vasiliu, *Schiță de sistem al prepozițiilor limbii române*, în *Studii de gramatică* 3, 1961, pp. 11—42.

[2] See Gh. Constantinescu-Dobridor, *Morfologia limbii române*, 1974, 285—300 ; *Gramatica limbii române* I², 1966, § 302 and pp. 334—382 ; *Formarea cuvintelor în limba română* I, 1970, pp. 225—227.

[3] See *Istoria limbii române* (ILR) II, 1969, p. 281 ff.

[4] For -*a* from ILLAC see E. P. Hamp, RRL 18, 1973, p. 343.

[5] But from *pre* + *spre*, according to FCLR I § 225.

[6] Because the scope of this article is deliberately limited to the aspect of morphological constituency, we are not occupied here with the graded spectrum of semantic segmentability and word/phrasal constituency, on which see GLR I², pp. 321—322 and FCLR I, § 225.

Additionally, the following complexes are found [7]:
with *de* +: *asupra, către, după, la, lîngă, pe, peste, prin, spre, sub, cît, din.*
with *pe* +: *după, la, lîngă, sub, din.*
with both *de* + *pe* +: *la, lîngă, sub.*

From these facts we may make the following observations of possible synchronic combination:

1. *în-* may take *d(e)-* always.
2. *pe-* may take *de-* except when *d-* follows.
3. *de-* is the most productive (15 combinations, including *din, dintre, dintru*).
4. *pe-* is next in order of productivity (5 times); it is a possible expansion if *de-* is too.
5. *pe-* fails to appear (i.e. is blocked) in situations where *de-* appears if *pre* is already historically present *(pe, peste, prin)*.
6. *în-* is least productive (barely 5 times).
7. *a-* is fossilized.

Of the above observations it should be noted that the first two are strictly expansions with phonetic constraints; that is, the sequences of sound control the formation as well as the morphological elements. The rest are all morphologically motivated, i.e. ultimately semantic.

We are now in a position to generalize the above observations.

A. The difference in productivity of *de-* and *pe-* is exaggerated above. If we sum the instances of 4 (where *pe-* appears), of 5 (where *pre* is historically present), and of simplexes which are old complexes *(pentru, printre)*, we find PER not seriously inferior in incidence to DE. Thus PER and DE go formally hand in hand [8].

B. The historical complexes mentioned at the outset (which have now been fossilized as primary items) are seen on inspection to obey formation rules that fit well within the above modern formulations. From the point of view of structure the mobility of AD has now been shifted to *la* and *lîngă*.

C. The present fossilization of *a-* matches the earlier fate in *la, lîngă* and *pînă*.

D. Some reconstructable semantic relations may be discerned for an earlier period (ILR, *loc. cit.*):
oppositions: *a* — *de*
cu — *fără*
subtu — *pre(spre), prestre*
{ *pre* — *de/ în, între, întru*
{ 'entry' — 'exit'

It is noteworthy that these semantic groupings match closely purely formal properties of combinability. Notice in particular that the additive

[7] There are, of course, further transparent complexes, as FCLR I, p. 226 suggests, esp. those with *pînă*.

[8] This substantiates in somewhat different terms what is briefly remarked in GLR I², p. 322, and FCLR I, p. 226; but we set aside the somewhat less central and less diagnostic *pînă*.

rôle of *pre* and *de* is a historically old trait that foreshadows the productivity which has been observed equally for the present day [9].

In short, the modern morphological and phrasal pattern in this respect continues a configuration which has been in the language for two millennia. Elements come and go and shrink, but the total shape remains remarkably constant.

Now let us look at this continuity from another perspective. We know that Romanian and Albanian share ancient areal features. Albanian, too, shows some old compound prepositions; this is not the place here to go into a detailed comparison, but a few remarks may be made as an indication. The free (dialect) variants *pas* ~ *mbas* 'after' are based on an old substantive (E.P. Hamp, KZ 75, 1957, 23), and the variant with *m*- matches in form Romanian *în*-. The prepositions *nëpër* [*nîpîr*] and *nën* [*nîn*] appear to contain the equivalent of *în*-. But the richest set is *përpara*, *përmbi*, *përmes* — where we have a precise match for the *pe* < *pre* which we have just discussed.

There are more subtle agreements, too. The preposition *nga* ~ *kaha* (which takes the nominative) means 'from', yet historically it must have once been analyzed as 'in which'; the form and meanings are strikingly reminiscent of *din*. Then *te* ~ *tek* (also with the nominative) 'at' once was to be analyzed as 'there where (is)'; this mirrors the composition of *la* < ILLAC AD.

Finally note that Albanian preserves a range of noun cases, including genitive and accusative. The nearest match for these among the Romanian prepositions is, of course, the pair *de* and *pe* respectively. It can scarcely be accident that these two are the most freely combinable, the most abstractly grammatical, the most semantically shifting.

February 1975 *University of Chicago*

[9] Cf. on the last GLR I[2], p. 332, § 307.

FINUȚA HASAN

SUFIXUL *-on/-oană*

Specialiştii au semnalat mai multe derivative *-on* în dacoromână :

1. *-on* din cuvinte ale limbii comune, neologisme, ca *bluzon*, *familion*, *medalion*, *veston* etc., sufix de origine latino-romanică (cf. I. Iordan, *Sufixe româneşti de origine recentă (neologisme)*, în B. Ph. VI (1939), p. 25) ;

2. *-on* şi *-onă* din termeni aparţinînd domeniului chimiei, fizicii, al industriei farmaceutice şi textile, ca : *adrenalon*, *electron*, *endocrinon*, *nailon*, *urson* etc., *acetonă*, *lactonă*, *peptonă*, *urogastronă* etc., sufixe provenite din limbi de circulaţie internaţională (cf. Theodor Hristea, *Probleme de etimologie*, Bucureşti, 1968, p. 33, Elena Carabulea, *Sufixele* ***-on, -onă***, în LR XXIII (1974), nr. 3, p. 187—192) ;

3. *-on* şi *-oane* din nume proprii ca *Albon*, *Ignaton*, *Imbroane* etc., variante ale sufixului *-oi*, mai întîi grafice (atestate în actele redactate de funcţionari austrieci sau unguri în Banat şi Transilvania), devenite apoi fonetice (cf. E. Petrovici, *Sufixul* ***-oiu (-oñu)*** *în onomastică*, în DR V (1927—1928), p. 576, Al. Graur, *Nume de persoane*, Bucureşti, 1965, p. 129) ;

4. *-on*, paralelă masculin-neutră a femininului mai răspîndit *-oană*, sufix de origine neogreacă (cf. I. Iordan, *Diftongarea lui* ***e*** *și* ***o*** *accentuați în pozițiile* ***ă*** *și* ***e***, Iaşi, 1920, p. 212—213).

După părerea lingvistului citat, sufixul *-oană* a fost introdus în limba noastră prin împrumuturi ca : *arvoană* (variantă a lui *arvună*) < ngr. ἀῤῥαβῶν, acuz. -ῶνα, *cocoană* < ngr. κοκκῶνα, „îl găsim și în două cuvinte de origine slavă, unde etimonul lui sună *-ona*, întocmai ca în grecește" : *boboană* „farmec, descîntec, vrajă" < ucr. *bobona*, ceh. *babona* şi *boroană* „grapă" < rus. *borona*, iar „de la cuvinte de felul celor de mai sus sufixul *-oană* a trecut la derivate româneşti ori s-a substituit altor sufixe străine" : *boscoană*, pl. *boscoane* „farmec, vrajă" < *bosconesc* < ngr. βασκαίνω, cf. βασκανία, *broboană* (şi cu forma *boboană*), pus de Cihac în legătură cu v. bulg. *bobъ*, *bulboană* (și *hulboană*) prin substituție de sufix din *bulboacă* (şi *hulboacă*) < v. bulg. *dlъboka*, *cotloană* (şi neutru *cotlon*) < slav. *kotьlъ*, *farmazoană* (şi masc. *farmazon*) < fr. *franc-maçon*, *Gomoană*, nume de familie (şi *gomon* „adunare, sfat") < v. bulg. *gomonъ*, *hîrjoană* < *(mă)hîrjonesc*, obscur, *hultoană* (şi *ultoană*, *altoană*) „altoi"< magh. *olt(o)vany*, *ploscoană* „căpiță de fîn" (pe lîngă care menţionăm şi neutrul *ploscon* H XVII 233), cf. v. bulg. *ploskъ*, croat., sîrb. *plast*, *plastiti*, *pulpoană* = *pulpană* (< *pulpă* + *-ană*) prin substituţie de sufix, *Zatoana*, nume topic (şi masc. *Zatonul vechi* nume topic), cf. n. slov. *zaton* „insulă", slovac. *zaton* „banc de nisip" (ib. 213). La această listă autorul adaugă numele topic *Faraoanele* (masc. sing. *faraon* ironic „ţigan"< v. bulg. *Faraonъ)* considerat a face parte din

grupul cuvintelor care conțin sufixul *-oane*, forma de plural a lui *-oană* < ngr. -ῶνα (ib. 284). Sufixul *-on* se mai întîlnește în *șopron* = *șopru*, *șop* < pol. *szopa*, ceh. *šopa*, la baza cărora se află v. germ. *scoph*, *scof*, n. germ. *Schoppe(n)*, *Schuppen* (ib. 285).

Examinarea tuturor exemplelor de sub 4 ne duce la concluzia că existența sufixului *-on* / *-oană* în dacoromână [1] nu poate fi susținută decît pe baza cîtorva dintre cuvintele aduse în discuție, și anume : *șopron*, analizabil prin *șopru*, *boboană*, varianta lui *broboană*, care poate fi pusă în legătură cu *bob*, *boabă*, *ploscoană* raportabil la *plosc* [2] „id.", *pulpoană* analizabil prin *pulpă* și, eventual, *bulboană* semianalizabil prin raportare la *bulboacă*. Trebuie să adăugăm însă imediat că nici în aceste cazuri procesul derivării nu poate fi considerat sigur [2], mai ales din motive semantice : patru din cei cinci termeni în *-oană* au același sens cu perechile fără această tranșă finală și deci ,*-oană* nu aduce nici o modificare înțelesului „bazei" (situație care apare uneori în derivarea cu sufixe, dar nu este specifică pentru acest procedeu).

În ce privește restul exemplelor : *boscoană*, *cotlon/cotloană* (care provine mai curînd din magh. *katlan*[3] decît din sl. *kotьlъ*), *faraon/Faraoanele*, *farmazon/farmazoană*, *gomon/Gomoană*, *hîrjoană*, *Zatonul/Zatoana*, nu există, după părerea noastră, argumente cu care s-ar putea dovedi că finalele *-on* și *-oană* au statut de sufix.

În schimb, am întîlnit cîteva cuvinte, nepuse în evidență de cercetătorii preocupați de formarea cuvintelor în românește, în care *-on/-oană* funcționează în mod evident ca sufix : două substantive neutre, *cason* „colibă în care locuiesc ciobanii" (CHEST. V 35/44, în DA ms.) și *lungon* „unul din cele două lemne l u n g i ale unei scări în care sînt înfipți fușteii, numit și lungiș ; grindă la casă" (V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar regional* [București, 1961] , s.v.), un substantiv cu genul neprecizat în izvor, *ploion* „p l o a i e mare cu grindină" (LR 1963, nr. 2, p. 154) și trei substantive feminine : *amiroană* „împărăteasă, boieroaică" (MOROIANU, în DA, s.v., cf. *amiră* „împărat"), *butoană* „vas mai mic decît b u t e a , butoi, butoaie" (ȘEZ. II 33, PĂSCULESCU, în DA s.v.) și *tigvoană* „varietate de struguri (asemănători ca formă cu o t i g v ă)" (Gligore M. Jipescu, *Opincaru, cum este și cum trebuie să hie săteanu*, București, 1881, p. 54, Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbei române* [Craiova, 1930], s.v.).

Pe lîngă acestea, ar putea fi luate, eventual,în considerație încă șase substantive feminine : patru comune, *bălăoană* „monstru fantastic ima-

[1] G. Pascu recunoaște un sufix *-oană* numai în meglenoromână (cf. *Sufixele românești*, București, 1916, p. 390–391).

[2] Pentru *șopron*, Alejandro Cioranescu (*Diccionario etimológico romano*, La Laguna, 1958–1961, s.v.) propune următoarea etimologie complicată și puțin convingătoare : *șopron* este sg. refăcut din pl. *șoproane*, formă rezultată prin asimilare din *șoprane*, pl. al lui *șopran* < *șopru* + *-an*, iar *șopru* este sg. refăcut din pl. *șopruri*, apărut prin propagarea lui *r* din pl. *șopuri* al lui *șop* < germ. *Schoppen*. *Pulpoană* ar putea reprezenta, credem, rezultatul unei modificări fonetice a lui *pulpană*.

[3] Cf. Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapesta, 1966, s.v.

ginat în formă de şarpe..." (DA), semianalizabil prin raportare la *balaur* „id." sau chiar analizabil dacă este raportat la *bală* „ființă monstruoasă şi spurcată"; *gîngoană* „nume generic dat insectelor mici, gînganie" (ib.), analizabil prin substantivul cu acelaşi sens, *gîngă*; *mangoană* „vită mătăhăloasă şi greoaie; epitet depreciativ pentru o femeie grasă" (DLR), analizabil dacă se raportează la substantivul *mang*, variantă a lui *mîng* „specie de porc..." sau semianalizabil prin raportare la substantivul *mangol* ori *mangul* „rasă de porci"; *şoşoane*, folosit la plural, „vorbe dulci, amăgitoare; păcăleli, minciuni" (D. Udrescu, *Glosar regional. Argeş*, Bucureşti, 1967, s.v.), raportabil la interjecţia *şoşo(şo)*, întrebuinţată şi ca substantiv cu sensul „şoşot" sau la substantivul *şoşele* din expresia *(a umbla) cu şoşele, cu momele* (dacă nu cumva *şoşoane* este un postverbal de la *şoşoni*) şi două proprii: *Badeoana*, prenume feminin (N. A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic romînesc*, Bucureşti, 1963, p. 186) şi *Giurgioana*, toponim (id. ib. 67), ca şi substantivul neutru *cioton* „parte de picior ruptă de la încheietură; picior" (DA, cf. *ciot*, cu acelaşi sens). În discuţia care urmează vom evita să ne referim la aceste şapte cuvinte, deoarece nu avem siguranţa că ele conţin derivativul care ne interesează [4].

Într-un singur cuvînt, substantiv neutru, sufixul *-on* apare augmentat cu un *i* iniţial: *viţion* „viţă de păr, şuviţă" (S. Petri, *Vocabular portativ romînesc-nemţesc şi nemţesc-romînesc*, Sibiu, 1861, s.v., [Barbu] Delavrancea, *Hagi-Tudose*. Tipuri şi moravuri, Bucureşti, 1903, p. 26, Ion Gheţie, *Dicţionar maghiar-român pentru şcoală şi privaţi*, Budapesta, 1906, s. *hajfürt*[5], Alejandro Cioranescu, *lucr. cit.*, s. v. *viţă*, ALR I/I, h. 9/592, în punctul 795 este înregistrată forma *fiţiuón*).

Sensurile exprimate de sufixul *-on/-oană* sînt foarte variate (fapt care merită a fi menţionat, cu atît mai mult cu cît numărul total al derivatelor este relativ mic), şi anume:

a. diminutival: *cason*, *butoană*;

b. augmentativ: *ploion*;

c. de purtător al calităţii denumite de temă: *lungon*;

d. de asemănare cu obiectul denumit de temă: *tigvoană*;

e. (în forma feminină) moţional: *amiroană*.

Toate derivatele cu *-on/-oană* sînt regionalisme răspîndite în diverse părţi ale ţării: trei, atestate în Moldova (centrală şi nordică: *cason*,

[4] În *Dicţionar invers* (Bucureşti, 1957) sînt înregistrate încă cinci substantive care par a fi derivate cu sufixul *-oană* (sau *-oane*): *aricioane* („aricioaică"), *fonfoană* („femeie care vorbeşte încurcat"), *porcoane* („grămadă mică de fîn, paie..."), *spăioană* („soţia spăiei sau spahiei") şi *zmeoană* („zmeoaică"). *Fonfoană* este însă postverbal de la *fonfoni* (cf. DA), iar toate celelalte nu sînt decît forme grafice prin care au fost redate, accidental, variantele bănăţeneşti *aricioańe, porcoańe, spăioańe* şi *zmeoańe* ale derivatelor *aricioaie, porcoaie, spăioaie* şi *zmeoaie* (formate cu sufixul *-oaie*).

[5] Unde corespondentul romînesc este scris *viţion* şi nu *viţioń*, ca în lucrarea anterioară a aceluiaşi lexicograf, *Dicţionar român-german pentru şcoală şi privaţi*, Budapesta, 1896, s.v. Grafia *viţioń* nu indică, credem, pronunţarea derivatului cu *n* muiat, ci reprezintă mai curînd o greşeală de tipar.

lungon, *ploion*), unul, în Transilvania *(amiroană)*, unul, în Muntenia *(tigvoană)*, altul atît în Transilvania, cît și în Muntenia *(butoană)*.

Conținutul semantic al lui *-ion* nu este clar în exemplul întîlnit de noi: *viţion* are același sens cu termenul de la care a fost format. Derivatul, element popular, circulă (mai ales la plural), potrivit surselor de care dispunem, în Transilvania, Muntenia și Moldova.

Cuvintele la care se atașează formantul pe care îl discutăm sînt vechi: patru latinești moștenite *(bute*, *casă*, *lung*, *ploaie)*, unul împrumutat din limbile slave *(tigvă)*, altul din neogreacă *(amirá)*.

Originea sufixului *-on/-oană* este incertă. Etimologia propusă de I. Iordan (vezi mai sus) pare greu de admis, pentru că gr. ἀρραβών ngr. ἀρραβώνας și ngr. κοκόνα nu cuprind un sufix -ῶνα (cf. N. Π. Ανθριώτη, 'Ετυμολογικὸ λεξικὸ τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς, Atena, 1951, s.v.; dealtfel, conform acestui izvor, ngr. κοκόνα ar fi împrumutat din românește) și pentru că dacorom. *arvoană (arvună)* și *cocoană*, nefiind analizabile, nu au putut favoriza detașarea unui derivativ *-oană*. Nici cele două împrumuturi din limbile slave, *boboană* și *boroană*, nu prezintă în idiomele de origine un sufix și nu sînt analizabile în românește. (În Transilvania acești doi termeni provin probabil din maghiară, cf. Lajos Tamás, *lucr. cit.*, s.v., unde de asemenea nu conțin un segment sufixal.)

Bazîndu-ne pe observația că cele mai multe derivate în *-on/-oană* au paralele în *-oi/-oaie (cason—căsoi* „casă mică", *căsoaie* „colibă a păstorilor", sens identic cu al lui *cason*, *lungon* — *lungoi*, ultimul atestat ca adjectiv, *butoană* — *butoaie* „id.", dintre formațiile mai puțin sigure: *cioton* — *ciotoi* „id". și dintre exemplele discutate de I. Iordan: *ploscoană* — *ploscoaie* „id.") și că toate sensurile lui *-on/-oană* se întîlnesc la *-oi/-oaie*, putem presupune că *-on/-oană* are ca punct de plecare pe *-oi/-oaie* (acesta din urmă mult mai productiv decît primul). După cum se știe, în Banat și sudul Transilvaniei, unde se păstrează *ń*, sufixul *-oi/-oaie* apare în forma *-oń/-oańe*. S-ar putea eventual admite (cu toată rezerva, dată fiind răspîndirea geografică a formațiilor) că vorbitori din regiunile în care nu mai există *ń* au preluat derivate în *-oń/-oańe* auzite întîmplător în graiul unor locuitori din Banat sau din sudul Transilvaniei și, întrucît nu aveau posibilitatea de a reproduce exact segmentul final (din pricina lipsei din sistemul lor fonetic a consoanei muiate), l-au modificat în *-on/-oană*.

Procedeul redării lui *ń* prin *n* a fost relevat de S. Pușcariu în mai multe tipuri de cuvinte. Cele mai clare exemple sînt împrumuturile din maghiară, care prezintă două tratamente diferite ale lui *ń*[6]: cuvintele vechi, împrumutate pe vremea cînd *ń* exista în fonetismul românesc, au intrat în limba noastră cu această consoană muiată, care mai tîrziu s-a transformat în *i̯* (ca și în elementele latine, de exemplu: *vinea* > *vińe* > *vie)*: *budăi* „vas de lemn..." < *bödöny*, *sicriu* < *szekrény*, *bosorcaie* „vrăjitoare, strigoaică" < *boszorkány* etc. În împrumuturile mai recente, *ń* nemaiexistînd în fonetismul nostru, consoana muiată din maghiară a

[6] Fenomen discutat și de N. Drăganu, în DR IV (1924—1926), p. 763, și Tamás Lajos' în SCL IX (1958), nr. 1, p. 98.

fost înlocuită cu *n* : *adămană* < *adomány*, *barșon*<*bársony*, *cormană* <*kormány* (*Limba română*, vol. II : *Rostirea*, București, 1959, p. 203).

O altă categorie de cuvinte în care *ń* este redat prin *n* o constituie, arată S. Pușcariu, termenii care trec dintr-o regiune a țării în care există *ń* într-alta, unde consoana muiată a dispărut. Aici autorul aduce în discuție exemple care ne interesează în cea mai mare măsură, întrucît sînt derivate cu *-oane*, *-oancă*, dar care, după părerea noastră, nu sînt convingătoare : numele propriu *Imbroane* ar fi forma „literarizată" a bănățenescului *Imbroańe*, iar o formație ca *săsoancă*, de pe la Cluj, ar reprezenta modificarea unui *săsoańcă* venit dintr-o regiune unde cuvîntul este pronunțat astfel (*loc. cit*). Observăm însă că *Imbroane* apare tocmai într-o regiune în care există *ń* (vezi cele spuse mai sus, sub **3**) și că etimologia sufixului *-oancă* este departe de a fi sigură. Însuși Pușcariu întrevede și o altă posibilitate, pe lîngă cea reprodusă de noi mai înainte (<*-oańe* +*-că*), și anume, apariția lui *-oancă* din *-oacă*, prin „despicarea" consoanei *c*[7]. Alți lingviști pornesc, pentru a-l explica pe *-oancă*, tot de la *-oacă*, dar vorbesc de introducerea unui *n* epentetic[8], iar alții, în sfîrșit, cred că *-oancă* a fost împrumutat din rusă ori din ucraineană[9]. Dar chiar dacă nu sîntem de acord cu Pușcariu în ce privește exemplele ilustrative[10], credem că merită a fi reținută ideea înlocuirii lui *ń* prin *n* odată cu trecerea unor cuvinte dintr-o regiune în alta și că, pe această bază, poate fi explicată apariția sufixului *-on/-oană* din *-oń/-oańe*, variantă regională a lui *-oi/-oaie*. Deoarece însă această etimologie reprezintă numai o presupunere, nu este de prisos emiterea unei alte ipoteze. Întrucît alături de formații în *-oaică* există derivate în *-oaie* (cu unele sensuri comune, de exemplu, augmentativ : *păsăroaică* „pasăre mare", *vîntoaică* „vînt mare, puternic ; vijelie" — *străchinoaie*, *ușoaie* și moțional : *boieroaică*, *nemțoaică* — *preotoaie*, *turcoaie*, regionale etc.) nu este exclus să se fi creat, pe lîngă derivate în *-oancă* (de exemplu moționale : *unguroancă*, *văduvoancă*, diminutivale : *mînzoancă*, *țîțoancă*), cuvinte în *-oană*[11] (de exemplu, cu sens moțional : *amiroană*, diminutival : *butoană*), cu atît mai mult cu cît *-că* funcționează el însuși ca un sufix (cu valoare moțională : *armeancă*, *ogarcă*, diminutivală : *mioarcă*, *șcătuică* „șcătuie mică", augmentativă : *ciubarcă* „ciubăr mare" etc.).

De la femininul *-oană* s-a putut reface ulterior un masculin-neutru *-on*, așa cum s-a întîmplat și în cazul altor sufixe, de pildă *-oi*<*-oaie* (cf. A. Graur, *Nom d'agent et adjectif en roumain*, Paris, 1929, p. 99—100).

Reiese din cele arătate pînă aici că originea sufixului *-on/-oană* rămîne deocamdată o problemă deschisă.

Admiterea faptului că atît *-on* menționat mai sus sub **3**, cît și *-on/-oană* discutat sub **4** provin din *-oi/-oaie* (*-oń/-oańe*) nu ne duce la

[7] Cf. *lucr. cit.*, p. 124.

[8] Cf. S. Pop, în DR V (1927—1928), p. 118.

[9] Cf. G. Pascu, *lucr. cit.*, p. 271.

[10] Diminutivul *sicrinel* este explicat de autor fie ca rezultat al înlocuirii lui *ń* prin *n*, de către vorbitori în al căror grai nu există *ń*, fie ca reîmprumut, recent, al magh. *szekrény*, care n-a mai devenit *sicrińu* > *sicriu*, ci *sicrin* (id. ib., cf. și p. 387). Situația lui *sicrinel* ni se pare mai simplă decît o prezintă Pușcariu, deoarece *sicrin* reproduce probabil magh. *szekrin*, existent alături de *szekrény* (cf. Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch*..., s. v. *sicriu*).

[11] Precizăm că data apariției formațiilor în *-oană*, ca și a celor în *-oancă*, nu poate fi stabilită.

concluzia că avem a face cu un singur formant, deoarece primul *-on* apare în aceeași regiune cu *-oń/-oańe*, ca o altă formă, ca o variantă a acestuia din urmă, pe cînd *-on/-oană* este folosit în diverse regiuni ale țării independent de *-oi/-oaie*, ca sufix care dă naștere la derivate noi (și care uneori e preferat lui *-oi/-oaie*, poate din motive eufonice, de exemplu în *ploion*).

Existența paralelismului între formații cu *-oi/-oaie* și cu *-on/-oană* a determinat probabil și apariția dubletelor unor cuvinte nederivate. Astfel, pe lîngă *lighioană* (<ngr. λεγεών, slavon. легеонъ) circulă (mai ales în Moldova) *lighioaie* (cf. DA), iar alături de *măgăoaie* (cu etimologia necunoscută) există (în Vîlcea) *măgăoană* (cf. DLR). Exemplele de acest fel, împreună cu derivatele discutate mai sus, demonstrează că *-on/-oană* este simțit ca derivativ și că el are o oarecare productivitate.

Martie 1975

Institutul de lingvistică
București, Spiru Haret 12

THEODOR HRISTEA

UN NOU ELEMENT DE COMPUNERE: *-averaj**

1. În limba română actuală am înregistrat 8 compuse care aparţin exclusiv terminologiei sportive şi în care al doilea element constitutiv este *-averaj*. Le menţionăm, deocamdată, în ordine strict alfabetică, deşi ele diferă (mai mult ori mai puţin) ca vechime, frecvenţă şi provenienţă: ***coşaveraj, esaveraj, ghemaveraj, golaveraj, meciaveraj, punctaveraj, setaveraj*** şi ***tuşaveraj***. Compusele de care ne vom ocupa în continuare au mai fost semnalate [1], iar cîteva dintre ele sînt înregistrate chiar în ultimele noastre dicţionare (adică în DN şi în MDE.) Ceea ce nu a fost, încă, pe deplin lămurit este etimologia acestor termeni sportivi, dintre care unii sînt împrumutaţi din franceză, iar alţii sînt formaţi în interiorul limbii române. Întrucît, alături de compusele împrumutate (şi, în acelaşi timp, analizabile), există cîteva formaţii neîndoielnic româneşti, sîntem îndreptăţiţi să vorbim de un nou „sufixoid" sau element de compunere în limba română contemporană. Ideea pe care o susţinem şi pe care o vom demonstra în continuare ne-a fost sugerată de următoarea afirmaţie făcută de către acad. Al. Graur în legătură cu primul dintre cei 8 termeni menţionaţi la început: „mai departe se formează compuse la care primul termen este românesc: *coşaveraj* (după *gol-averaj*)..."[2] După cum rezultă şi din acest foarte scurt pasaj, noul element de compunere (necunoscut tratatului FCLR), a fost izolat din împrumuturile mai vechi şi în primul rînd din *golaveraj*, care este, desigur, cel mai important dintre toate compusele discutate aici.

2. Cercetătorii care s-au pronunţat asupra etimologiei acestui termen [3] au fost cu toţii de acord că el provine din engl. *goal average* — ceea

* În cele ce urmează vom folosi următoarele abrevieri: BECKER = Karlheinz Becker, *Sportanglizismen in modernen Französisch* (auf Grund von Fachzeitschriften der Jahre 1965—1967), Meisenheim am Glan, 1970; DN = Florin Marcu şi Constant Maneca, *Dicţionar de neologisme* (ediţia a II-a revăzută şi adăugită), Bucureşti, 1966; FCLR = *Formarea cuvintelor în limba română*. Vol. I *Compunerea*. de Fulvia Ciobanu şi Finuţa Hasan (Redactori responsabili: acad. Al. Graur şi Mioara Avram), Bucureşti, 1970; LAROUSSE = *Grand Larousse encyclopédique en dix volumes*, Paris, 1960—1964 (cu un „Supplément, 1968); MDE = *Mic dicţionar enciclopedic*, Bucureşti, 1972; QUILLET = *Dictionnaire encyclopédique Quillet* (Nouvelle édition entièrement remaniée...sous la direction de Raoul Mortier), vol. I—VI, Paris, 1965; SPORTSZÓTÁR = *Sportszótár*, Budapesta, 1952; SPORTWÖRTERBUCH = *Sportwörterbuch in sieben Sprachen* (editat de Dr. Ferenc Hepp), Terra-Budapest şi Sportverlag-Berlin, 1962.

[1] Vezi în special Vasile Teodorescu, *Note lexicologice din domeniul sportului*, în LR X (1961), nr. 1, p. 27—30, şi *Terminologia sportivă în „Dicţionarul de neologisme"*, LR XI (1962), nr. 3, p. 340.

[2] Al. Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 268.

[3] Vezi în ordine cronologică: Mircea Seche, *Despre stilul sportiv*, în LR VIII (1959), nr. 2, p. 82; Aurel Trofin, *Observaţii cu privire la adaptarea terminologiei sportive de origine engleză în limba română*, în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", fasc. 2 (1967), p. 126; Luiza Seche, *Aspecte ale limbii sportului*, în „Presa noastră", nr. 5 din 1970, p. 40, şi Ilinca Constantinescu, *Influenţa limbii engleze în vocabularul sportiv românesc* (I), în LR XXI (1972), nr. 6, p. 532.

ce nu corespunde cu realitatea. Dintre dicţionare, DN admite, fără nici un temei, originea exclusiv englezească a rom. *golaveraj*, definind cuvîntul în felul următor : ,,raportul dintre golurile marcate şi cele primite (la fotbal, la handbal etc.)". În MDE (s.v.), s-a făcut un pas înainte, admiţîndu-se că *golaveraj* provine atît din franceză, cît şi din engleză, dar — după părerea noastră — nici această etimologie nu e în întregime corectă. Pentru ca indicaţia etimologică din MDE [<fr., engl.] să devină mai puţin vulnerabilă, ar trebui să dovedim măcar existenţa engl. *goal-average*, pe care nu l-am găsit în nici unul dintre dicţionarele mai vechi sau mai noi ale acestei limbi. Spre deosebire de engleză, franceza îl cunoaşte pe *goal-average* încă din deceniul al V-lea al secolului nostru sau poate chiar mai devreme [4]. După ştiinţa noastră, pentru a exprima noţiunea denumită de rom. şi fr. *goal-average*, engleza se foloseşte de cuvintele *percentage* şi (mai ales) *average*. Avem toate motivele să credem că, iniţial, chiar franceza s-a folosit exclusiv de termenul *average*, singurul pe care îl înregistrează QUILLET, considerîndu-l un împrumut din engleză şi definindu-l în felul următor : ,,classement entre équipes arrivant à égalité en fin de compétition, déterminé en fonction des points de jeu marqués (pour ou contre) au cours de cette compétition" (vol. I, p. 439). Că fr. *average* e sinonim cu compusul *goal-average* şi că îl precedă în timp pe acesta din urmă se vede şi din LAROUSSE (vol. I, p. 781). Înregistrîndu-l pe cel dintîi, dicţionarul citat nu-l defineşte în nici un fel, în schimb trimite la *goal-average*, care e astăzi singurul termen uzitat în limba franceză[5]. Engl. *goal-average* nu este inserat nici în SPORTSZÓTÁR, care cunoaşte numai sintagmele *average performance*, *average result*, *average score* şi altele (înregistrate la p. 72 şi 737). Dacă la cele spuse mai adăugăm că LAROUSSE vede un cuvînt englezesc numai în fr. *goal*, nu şi în *goal-average* (pe care îl lasă fără etimologie), atunci avem încă o dovadă, fie ea şi indirectă, că acest compus nu există în limba engleză. Faptul că engl. *goal-average* a fost, totuşi, înregistrat în SPORTWÖRTERBUCH (p. 375—376) nu este şi o garanţie a existenţei lui, întrucît lucrarea citată nu aparţine lexicografiei engleze sau americane. Din acest dicţionar, aparentul cuvînt englezesc a putut uşor să pătrundă în alte lucrări de acelaşi gen, inclusiv româneşti[6]. După părerea noastră, nu este cîtuşi de puţin exclus ca fr. *goal-average* să fie un pseudoanglicism de felul lui *tennisman*, *recordman*, *rugbyman* şi altele, care sînt creaţii ale limbii franceze din elemente de origine englezească. Astfel de termeni figurează în multe dicţionare străine, fiind greşit considerate ,,cuvinte englezeşti" [7]. Admiţînd că cineva ar

[4] Vezi atestarea şi explicarea cuvîntului în *Larousse Universel. Dictionnaire encyclopédique en deux volumes* (publié sous la direction de Paul Augé), Paris, 1948, vol. I (A-K), p. 844, col. 2: ,,moyenne des buts, marqués ou perdus par une équipe au cours d'un championat". În LAROUSSE (V, p. 518), *goal-average* e, de asemenea, înregistrat şi este mai complet definit decît în dicţionarele noastre : ,,En football, quotient du nombre des buts marqués par le nombre des buts reçus, et qui intervient dans le classement des équipes ayant obtenu le même nombre de points au cours d'un championat". Cf. şi *Petit Larousse illustré*, Paris, 1975 (p. 474, col. 3).

[5] Vezi şi indicele de cuvinte la BECKER, din care lipseşte *average* (p. 356).

[6] Vezi, de pildă, Constantin Tudose, *Dicţionar sportiv poliglot*, Bucureşti, 1973, p. 190.

[7] Mai pe larg, vezi Theodor Hristea, *Pseudoanglicisme de provenienţă franceză în limba română*, în LR XXIII (1974), nr. 1, p. 61—71.

putea dovedi existența engl. *goal-average* (eventual în presa sportivă), încă am conchide că noi am împrumutat cuvîntul din limba franceză, cum dovedesc, printre altele, accentul și aspectul lui sonor [8].

3. Odată lămurită etimologia lui *golaveraj*, ne va fi relativ ușor să demonstrăm că nici ***setaveraj*** nu provine din engleză, cum se afirmă în DN și în MDE (s.v.), unde se poate găsi și definiția cuvîntului : „raportul dintre numărul seturilor cîștigate și cele pierdute în unele jocuri sportive (volei, tenis)" [9]. Oricît de surprinzător ar părea, vom spune că nici pe *set-average* nu l-am găsit în limba engleză (el lipsește chiar din SPORTWÖRTERBUCH), în schimb există sigur în franceză, pentru că îl atestă BECKER (p. 77 și 338), fără a-i da și etimologia. Fr. *set-avérage* este, foarte probabil, tot un pseudoanglicism, pe care reporterii și cronicarii noștri sportivi l-au putut ușor împrumuta de la „confrații" lor francezi.

4. O creație a acestora din urmă este aproape sigur și *point-avérage*, atestat, de asemenea, de BECKER (p. 77 și 327), însă necunoscut dicționarelor englezești. După modelul lui a fost format rom. ***punctaveraj*** (cu sensul din DN și MDE, s.v.). Primul dintre cele două dicționare nu se pronunță în legătură cu etimologia acestui termen, iar al doilea îl consideră o formație românească din *punct* + [gol] *averaj*. Avînd în vedere că există fr. *point-avérage* (care n-a pătruns încă în dicționare), e mult mai prudent să-l considerăm pe *punctaveraj* un calc parțial după modelul francez amintit, nu o creație independentă a limbii române.

5. Ceva mai complicată ni se pare etimologia lui ***esaveraj***, pe care DN se mulțumește numai să-l definească : „diferența dintre punctele înscrise și cele primite la jocul de rugbi". O definiție mai detaliată și mai corectă există în MDE (s.v.), dar nici aici nu se indică etimologia cuvîntului. Întrucît ne-a fost imposibil să-l găsim în franceză (unde se folosește, de obicei, expresia *différence d'essais*), îl vom considera, deocamdată, format în românește din fr. *es[sai]* + *-averaj*. O precizare care se impune este că primul element al acestui compus a fost nu numai tradus (prin „încercare"), ci și împrumutat, în limba română, cu sensul pe care el îl are în terminologia sportivă[10]. E foarte adevărat că *essai* nu a fost și asimilat sau, mai bine-zis, adaptat la sistemul morfologic al limbii române. Din această cauză, cînd se folosește în ziarul „Sportul", el apare de obicei pus între ghilimele și scris exact ca în limba franceză. Dat fiind că un compus din *încercare* + *-averaj* ar fi fost mult prea incomod,

[8] Presupusul *goal-average* ar trebui accentuat și rostit, în limba engleză : [goul-'ævəridz]. Prima parte a cuvîntului (adică *gol-*) nu pune nici un fel de probleme, însă *averáj* ar trebui interpretat ca o rostire „hiperfranțuzească", ceea ce e relativ complicat și absolut inutil, din moment ce cuvîntul nu ne-a venit din limba engleză.

[9] Etimologia pe care DN o dă lui *setaveraj* a fost acceptată de Ilinca Constantinescu, în *lucr. cit.*, p. 534.

[10] Pentru acest sens, vezi LAROUSSE (s.v.) și în special QUILLET (vol. II. p. 2035, col. 1).

a putut fi preferată o formaţie cu ajutorul lui *essai* (mai scurt, iar, pe deasupra, şi mai „distins")[11].

6. Fără a intra în detalii, vom mai acorda statut de formaţie internă lui ***ghemaveraj*** (din *ghem* <engl. *game* + *-averaj*), lui ***meci-averaj*** (<*meci* + *-averaj*) şi chiar lui ***tuşaveraj*** (<*tuşă* +*-averaj*). Nici unul dintre acestea nu apare înregistrat în dicţionarele străine pe care le-am putut consulta şi toate lipsesc din BECKER, SPORTSZÓTÁR, SPORTWÖRTERBUCH etc. Împreună cu ***coşaveraj*** (care este în mod evident o formaţie românească), ele probează nu numai existenţa, ci şi productivitatea, în limba noastră, a elementului de compunere *-averaj*. Deşi originea mai îndepărtată a acestui element de compunere este engl. *average* „medie aritmetică", în română el a pătruns din limba franceză, odată cu acele compuse pe care le-am discutat mai pe larg şi pe care le considerăm pseudoanglicisme [12].

Martie 1975

Facultatea de limba şi literatura română
Bucureşti, Edgar Quinet 5—7

[11] În sprijinul supoziţiei noastre invocăm şi faptul că mai mulţi vorbitori nativi ai limbii franceze (inclusiv lingvişti şi sportivi profesionişti), ignorează cu totul cuvîntul *esaveraj*, deşi el are un aspect atît de franţuzesc. Dacă etimologia pe care am propus-o aici este adevărată înseamnă că putem vorbi chiar despre p s e u d o f r a n ţ u z i s m e în limba română. Cf. şi cele spuse de noi cu privire la *picaj*, *riscant* şi altele, în LR XXII (1973), nr. 1, p. 8 şi urm.

[12] Cu excepţia lui *meciaveraj* (care a fost semnalat de I. Gheţie în LR VI (1957), nr.4, p. 21, şi care a dispărut, se pare, definitiv), celelalte trei compuse vor trebui înregistrate în viitoarele noastre lucrări lexicografice, întrucît se folosesc din ce în ce mai mult, cum dovedesc numeroasele atestări de care dispunem. Pentru *coşaveraj*, *ghemaveraj* şi *tuşaveraj*, vezi, de asemenea, Ilinca Constantinescu, *lucr. cit.* (III), în LR XXII (1973), nr. 2, p. 116.

VALENTIN KIPARSKY

PROBLÈMES DE PONCTUATION

Notre illustre collègue dont nous célébrons aujourd'hui le grand anniversaire — trois quarts de siècle — a, dans son *Mic tratat de ortografie*, Bucureşti 1974, pp. 35—36, attiré l'attention sur quelques problèmes de ponctuation d'ordre général. Il s'agit surtout de l'usage de la virgule devant une proposition subordonnée. La règle allemande et russe, appliquée d'ailleurs dans la plupart des langues de l'Europe Orientale, exige qu'on mette une virgule devant n'importe quelle proposition subordonnée, qu'elle soit déterminative ou qualificative. La règle française, imitée du reste par l'anglais et par quelques autres langues de l'Europe Occidentale, exige une virgule seulement devant une proposition subordonnée déterminative, mais en exige l'omission devant une proposition subordonnée qualificative. L'exemple le plus clair et le plus connu est la phrase française suivante :

Ma sœur qui avait dix ans était tombée malade.

Écrite sans virgules cette phrase implique que le sujet parlant a au moins deux sœurs, dont celle qui avait dix ans subit une maladie. Par contre, si l'on y met des virgules à la façon russo-allemande, à savoir :

Ma sœur, qui avait dix ans, était tombée malade,

cette phrase française devient déterminative et voudra dire que le sujet parlant n'a qu'une sœur et que cette sœur unique est malade.

Il va de soi que l'application de la règle française comporte un effort mental ; avant d'écrire, il faut réfléchir sur le sens exact de la phrase, et Monsieur Graur nous montre, en analysant plusieurs phrases, le raisonnement parfois assez difficile par lequel on aboutit à la solution du problème dans tel ou tel cas. La règle germano-russe n'exige qu'un apprentissage mécanique : devant n'importe quelle conjonction relative on met une virgule. Monsieur Graur nous montre que les écrivains roumains ne distinguent pas encore entre la règle française et la règle germano-russe, de sorte que des malentendus surgissent, comme par exemple dans une pancarte des tramways bucarestois

Călătorii, care vor fi găsiţi fără bilet, vor fi amendaţi 'les voyageurs qui seront trouvés sans tickets seront tenus à payer l'amende', ce que pourrait être interprété comme si tous les voyageurs essayaient de tricher et tous soient tenus à payer l'amende.

La situation est à peu près analogue en finnois, où les savants et les instituteurs ont depuis longtemps reproché aux écrivains l'abondance de virgules superflues, mais où la règle germano-russe semble encore dominer. Après avoir lu l'exposé de Monsieur Graur, j'avais proposé dans le journal *Virittäjä*, l'organe de la Société pour l'étude de langue maternelle (1974, pp. 284—285), l'introduction de la règle française de ponctuation dans la grammaire finnoise, tout en admettant que l'usage de cette règle exige un effort mental très considérable. C'est cet effort

mental qui a déterminé l'opinion des fennisants. En me répondant dans le même journal (1974, pp. 403—405) Terho Itkonen, professeur de finnois à l'université de Helsinki, a souligné qu'en Suède, où l'on a essayé au cours de ces dernières années d'introduire dans les écoles primaires quelque chose comme la règle française de ponctuation, les élèves sont arrivés à ne comprendre plus rien aux principes de la ponctuation et à omettre la virgule même là, où elle serait nécessaire d'après la règle française On a, pour ainsi dire, jeté la graine avec la balle. Étant donné que l'enseignement scolaire consacré à la langue maternelle en Finlande est encore de beaucoup inférieur à celui de la langue maternelle en Suède, Terho Itkonen conclut qu'on devra se contenter de l'apprentissage de la règle mécanique germano-russe. Il serait, dit-il, trop difficile d'essayer d'implanter les finesses gauloises de la ponctuation française dans le sol aride de Finlande.

Avril 1975 *Helsinki*

DAN HORIA MAZILU

DESPRE ROM. *buháș*

Într-o notă etimologică publicată în urmă cu cîtva timp [1] se încearcă o rediscutare a etimologiei substantivului românesc *buháș* ,,brad mic, închircit, cu crengile întinse la pămînt ; brad bătrîn ; (col.) tufiș'' (DA, DM și altele). Contestînd ipoteza celor ce au încadrat acest lexem controversat în categoria împrumuturilor slave orientale [2], I. Robciuc, autorul notei citate, aduce în discuție, cu noi argumente, o opinie mai veche [3], reactualizată de către J. Rudnyckyj [4], potrivit căreia rom. *buháș* este etimonul ucr. *búhaš* ,,pădure de conifere pustie ; wuster Wald'' (*Želechowski*, I, 47) [5].

În acest context, considerînd ipoteza Šarovolškyj-Rudnyckyj absolut corectă [6], I. Robciuc ajunge la concluzia că în românește cuvîntul a fost împrumutat din maghiară. Cf. adjectivul maghiar *bugás* 1. ,,panicular'' ; 2. ,,noduros'' și substantivul *buga* 1. ,,panicul, fructul pinului (con de brad)'' ; 2. ,,nod al unei ramuri''.

Deși într-un plan general sensurile cuvintelor (românesc și maghiar) sînt contingente, nu putem, totuși, relaționa adjectivul maghiar cu substantivul românesc fără să admitem o treaptă intermediară (de fapt, cea mai importantă pentru limba română). Această etapă este reprezentată, după părerea noastră, de ucr. *búhaš* ,,pădure pustie'' (*Hrinčenko*, I, 105 [7] ; în subsidiar menționăm că I. Robciuc dă pentru cuvîntul ucrainean sensul ,,pădure deasă și întunecoasă''). Fiind împrumutat în ucraineană, cuvîntul maghiar (autohton în această limbă [8]) a evoluat de la sensul său particular, restrîns, către o semnificație mai largă. Din ucraineană cuvîntul a pătruns în limba română, parcurgînd un proces de reconcretizare și restrîngere a sferei semantice [9]. Consolidîndu-și apoi poziția în limba română —cuvîntul este intrebuințat în Transilvania de nord, Moldova și Bucovina—, *buháș* și-a lărgit treptat sfera semantică, dezvoltînd și alte semnificații

[1] În LR XVI (1967), nr. 4, p. 311—312.

[2] Vezi H. Brüske, *Die russischen und polnischen Elemente des Rumänischen*, în ,,XXVI Jahresbericht des Inst. f. rum. Sprache'', Leipzig, p. 16 ; S. Semčynškyj, *Lekšyčni zapozyčenn'a z rosijs'koji ta ukrajins'koji mov v rumuns'kij movi*, Kiev, 1958, p. 75.

[3] Această etimologie fusese propusă de J. Šarovols'kyj, *Rumuns'ki zapozyčeni slova v ukrajins'kji movi*, în ,,Zbirnyk zaxodoznavstva'' Kiev, 1929, s.v.

[4] Vezi *An Etymological Dictionary of the Ukrainian Language*, Winnipeg, 1965, p. 323.

[5] Vezi Eugen Żelechowski, *Rutenisch-deutsches Wörterbuch*, vol. I—II, Lvov, 1886 (vol. II în colaborare cu Sophron Niedzielski).

[6] Citarea lui J. Rudnyckyj nu poate constitui întotdeauna un argument convingător și peremptoriu, întrucît unele dintre ,,etimologiile sale românești'' sînt amendabile (vezi E. Vrabie, *Elemente lexicale românești în ucraineană* (*Pe baza ,,Dicționarului etomologic al limbii ucrainene'' de J. B. Rudnyckyj*), în AUB, seria *Limbi slave* XXII, 1972).

[7] *Slovar'ukrainskogo jazyka*, sub redacția lui B. Hrinčenko, vol. I—IV, Kiev, 1958 (după ed. 1 din 1907).

[8] Vezi I. Melich, Z. Gombaz, *Magyar etymológiai szótár* (*Lexicon critico-etymologicum linguae hungaricae*), vol. I, Budapesta, 1914, s.v.

[9] O influență maghiară, pe plan semantic, în această ultimă etapă este posibilă.

corelate cu sensul de bază (vezi DA, tom. I, partea 1, p. 678, şi discuţia lui I. Robciuc, *loc. cit.*).

În favoarea ipotezei unei origini ucrainene a substantivului românesc (autor — Brüske, *op. cit.*) pot fi aduse cîteva argumente ce ni se par suficient de convingătoare. Referindu-ne, în primul rînd,la aspectul fonetic, trebuie să arătăm că româna nu poate explica trecerea lui [g], din presupusul etimon maghiar, la [h], întrucît acest fenomen nu îi este propriu. Dacă am admite că „împrumutul" din maghiară a avut loc pe teritoriul dacoromân şi a fost făcut de vorbitori bilingvi — românoucraineni — ce puteau modifica aspectul fonetic al cuvîntului, atunci ucr. *búhaš* ar fi trebuit, în mod implicit, să aibă o răspîndire foarte limitată în aria ucraineană. Dar dicţionarul lui Żelechowski şi Hrinčenko înregistrează acest cuvînt — ce n-a pătruns, totuşi, în limba literară [10] — pe o arie considerabilă ce cuprinde Ucraina de vest şi sud-vest.

Deşi în nota etimologică de care am amintit este citată o formă ucraineană accentuată oxiton, asemănătoare, deci, cu cea românească, accentul real al acestui lexem este plasat nu pe ultima, ci pe penultima silabă (cf. Hrinčenko, I, 105; Żelechowski, I, 47; Rudnyckyj, 232), constituind încă un punct comun cu etimonul maghiar şi, evident, un argument pentru ipoteza pe care dorim să o relansăm. Urmează să convenim că modificarea locului accentului, prin deplasarea sa în poziţie oxitonă, s-a petrecut în limba română.

Relevăm apoi identitatea categoriei morfologice în ceea ce priveşte cuvîntul românesc şi corespondentul său din ucraineană.

În sfîrşit, considerînd cu atenţie aria geografică din ţara noastră în care este răspîndit cuvîntul respectiv (vezi mai sus), care îndeobşte nu este inclus în categoria împrumuturilor maghiare în limba română [11], socotim că forma ucraineană — indiferent de originea cuvîntului în această limbă — este etimonul substantivului românesc.

Martie 1975

Facultatea de limbi slave
Bucureşti, Pitar Moş 7—13

[10] Cuvîntul nu este înregistrat în dicţionarul-tezaur al Academiei de Stiinţe a R.S.S. Ucrainene (vezi *Slovnyk ukrajins'koji movy*, vol. I (A—B), Kiev, 1970).

[11] Vezi Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapesta, 1966.

HALINA MIRSKA-LASOTA

COMPATIBILITATEA VERBELOR ROMÂNEŞTI CU EXPRIMAREA SENSURILOR ASPECTUALE

Pentru un slav, înţelesul propoziţiilor rom. *Ion a scris o scrisoare* sau *Ion a făcut ordine în bibliotecă* nu are aceeaşi precizie pe care o are pentru un român. Fără a cunoaşte contextul mai larg în care au apărut aceste enunţuri, slavul nu va fi sigur dacă Ion a reuşit să scrie scrisoarea şi dacă a terminat de făcut ordine. Deşi în aceste propoziţii s-a folosit un timp perfect, slavului îi lipseşte un element de informaţie şi, traducîndu-le în limba sa, de ex., în polonă, ajunge la două variante aspectuale : *Ion* ***napisal*** (perfectiv) *list — Ion* ***pisal*** (imperfectiv) *list*; *Ion* ***zrobil*** (pf.) *porządek w bibliotece — Ion* ***robil*** (ipf.) *porządek w bibliotece.* Această lipsă de corespondenţă precisă între sistemul temporal al limbii române şi sistemul aspectual-temporal al polonei decurge din diferenţa între noţiunile de anterioritate şi de perfectivitate, din faptul că anterioritatea are caracter relativ (raportarea la momentul vorbirii sau la momentul unei alte acţiuni), în timp ce perfectivitatea are caracter absolut[1]. Evident, exemplele de mai sus sînt alese intenţionat şi sensul perfectiv al formei verbale din propoziţia : *Ion a găsit o carte* n-ar mai lăsa nici un dubiu : *Ion* ***znalazl*** (pf.) *książkę.*

Constatările de mai sus sînt menite să scoată în evidenţă faptul că tocmai conţinutul lexical al temei verbale (felul acţiunii, aspectul lexical) are în limba română valoarea decisivă pentru exprimarea aspectului verbal. Pe de altă parte însă, verbele româneşti neactualizate nu sînt relevante în principiu din punctul de vedere al valorii aspectuale. În analiza posibilităţii redării aspectului verbal în limba română trebuie să se ia în consideraţie deci valoarea aspectuală a formei temporale sau modale a unui verb dat şi nu valorile timpurilor sau modurilor în general.

În cele ce urmează mă voi strădui să stabilesc compatibilitatea verbelor româneşti cu exprimarea sensului aspectual la timpurile indicativului (cu excepţia viitorului al II-lea, ale cărui forme nu apar în textele analizate de mine). Dat fiind că s-au emis opinii contrarii în privinţa existenţei sau inexistenţei aspectului verbal în limba română, ţin să fac următoarele două precizări :

a) Pornesc de la accepţia aspectului verbal aşa cum îl cunoaşte limba polonă. În această accepţie aspectul verbal gramatical este constituit de opoziţia imperfectiv : perfectiv şi în acest sens limba română nu posedă această categorie. Admiterea faptului că aspectul verbal gramatical nu aparţine categoriilor universale nu înseamnă că el nu este traductibil, chiar dacă trecerea de la sistemul aspectual la sistemul temporal este însoţită de anumite pierderi. Consider că limba română este

[1] Cf. J. Kuryłowicz, *Aspect et temps dans l'histoire du persan*, în *Esquisses linguistiques*, Wrocław-Kraków, 1960, p. 108–118.

capabilă, prin mijloace care îi sînt proprii, să redea noţiunile pentru exprimarea cărora limbile aspectuale (ca, de exemplu, polona) au un sistem gramatical dezvoltat.

b) Ceea ce posedă limba română este aspectul lexical (felul acţiunii). Pentru ca româna să exprime însă sensul aspectual imperfectiv sau sensul aspectual perfectiv trebuie să coincidă mai mulţi factori, dintre care cel puţin doi sînt obligatorii : verbul cu conţinutul lui semantic, care să reprezinte virtual posibilitatea exprimării unui sens aspectual (imperfectiv sau perfectiv), şi forma gramaticală (temporală, eventual modală), care să activeze şi să actualizeze conţinutul semantic al verbului dat. Cu toate că timpurile şi modurile sînt specializate în exprimarea altor categorii gramaticale, se poate presupune că atunci cînd conţinutul lexical al verbului reprezintă felul acţiunii compatibil cu exprimarea sensului aspectual imperfectiv, iar verbul apare la un timp (sau mod) compatibil cu exprimarea imperfectivului, forma verbală dată va avea valoarea aspectuală imperfectivă. Dacă conţinutul lexical al verbului reprezintă felul acţiunii compatibil cu exprimarea sensului aspectual perfectiv, iar verbul apare la un timp (sau mod) compatibil cu exprimarea perfectivului, forma verbală dată va avea valoarea aspectuală perfectivă. Ceilalţi factori care concură la redarea aspectului : raportul cronologic între acţiunile verbale (simultaneitatea sau non-simultaneitatea), elementele contextului (adverbe şi locuţiuni adverbiale purtătoare de încărcătură aspectuală, conjuncţii, numărul complementului etc.) sînt facultativi [2].

Cercetări pe care le-am efectuat anterior mi-au permis să stabilesc unele corespondenţe între timpurile indicativului din română şi formele aspectual-temporale din polonă [3]. Luînd drept criteriu forma aspectuală prin care s-a redat în polonă o formă temporală românească, am constatat că prezentul şi imperfectul sînt compatibile cu exprimarea sensului aspectual imperfectiv, perfectul compus şi perfectul simplu sînt compatibile cu preponderenţă cu exprimarea sensului aspectual perfectiv, iar mai mult ca perfectul şi viitorul I sînt compatibile şi cu exprimarea sensului aspectual imperfectiv şi cu exprimarea sensului aspectual perfectiv.

În scopul obţinerii unui răspuns la întrebarea concretă ce verbe, la ce timpuri, ce sens aspectual pot exprima, au fost examinate mai multe combinaţii ale cîtorva verbe liniare (a căror acţiune sau stare

[2] Cf. A. V. Bondarko, L. L. Bulanin, *Russkii glagol*, Leningrad, 1967, p. 49—50 ; A.V.Bondarko, *Grammaticeskaia kategoriia i kontekst*, Leningrad, 1971, p. 5—72.

[3] Vezi Halina Mirska-Lasota, *Aspectul verbal în limba română (pe baza comparaţiei între limba polonă şi limba română)*. Rezumatul tezei de doctorat, Bucureşti, 1974. Analiza s-a bazat pe un număr de 1417 propoziţii simple extrase din texte de autori români şi traduse în polonă ; pentru verificarea rezultatelor, 1719 propoziţii simple extrase din texte de autori polonezi au fost confruntate cu traducerile lor româneşti. Analiza a demonstrat că *prezentului* (173 = 100%) îi corespunde în polonă prezentul ipf. (84,98%), viitorul pf. (7,52%), viitorul ipf. (0,58%), condiţionalul prezent (1,16%), iar prezentului pasiv îi corespunde trecutul pf. (5,72%) ; *imperfectului* (430 = 100%) îi corespunde trecutul ipf. (87,44%) şi prezentul ipf. (2,79%), iar redarea imperfectului prin formele pf. (9,77%) denaturează sensul enunţurilor ; *perfectului compus* (424 = 100%) îi corespunde trecutul pf. (82,08%) şi trecutul ipf. (14,45%), iar redarea perfectului compus prin alte timpuri ipf. (3,47%) denaturează sensul enunţurilor ; *perfectului simplu* (192 = 100%) îi corespunde trecutul pf. (81,25%) şi trecutul ipf. (17,71%), iar redarea lui prin alte timpuri ipf. denaturează sensul enunţurilor (1,04%) ; *mai mult ca perfectului* (110 = 100%) îi corespunde trecutul pf. (65,45%) şi trecutul ipf. (34,55%) ; *viitorului I* (88 = 100%) îi corespunde viitorul pf. (59,09%), viitorul ipf. (38,64%) şi prezentul ipf. (2,27%). Formele *viitorului II* nu apar în textele analizate.

poate fi reprezentată grafic printr-o linie, sensurile lor lexicale fiind legate de ideea de durată, desfăşurare sau continuitate) şi ale cîtorva verbe punctuale (a căror acţiune poate fi reprezentată grafic printr-un punct, realizîndu-se într-o fracţiune minimă de timp) care exprimă diverse feluri de acţiune [4] cu determinări adverbiale — indicii unor sensuri aspectuale particulare[5], imperfective sau perfective, la timpurile indicativului compatibile cu exprimarea imperfectivului sau perfectivului, sau şi cu exprimarea imperfectivului şi cu exprimarea perfectivului. Rezultatele sînt prezentate în tabelul de la p.386, compatibilitatea fiind notată cu +, incompatibilitatea cu — ; cu —+ au fost notate situaţiile în care combinarea verbului cu adverbul dat impune unele restricţii sau este însoţită de o schimbare de sens, în raport cu sensul aspectual particular al cărui indice este adverbul respectiv, aspectul rămînînd însă acelaşi (imperfectiv sau perfectiv) [6].

Dintre indicii adverbiali consideraţi se poate elimina ca nerelevant indicele localizării acţiunii în timp (*acum, o dată*), cu care se combină toate verbele la toate timpurile, indiferent dacă sînt liniare sau punctuale şi indiferent de felul acţiunii exprimate, cu condiţia ca adverbul să fie compatibil cu timpul la care apare verbul dat. Se poate elimina, de asemenea, şi indicele simultaneităţii acţiunilor *(totodată)*, deoarece cu el se poate combina orice verb într-o frază realizată prin coordonare sau prin subordonare, cu condiţia ca acţiunea pe care o exprimă să fie simultană cu acţiunea din cealaltă propoziţie (coordonată, regentă sau subordonată).

În cazul celorlalţi indici adverbiali, combinaţiile diferă în dependenţă de felul acţiunii exprimate de verbe, de caracterul lor (liniar sau punctual) şi de timpul la care sînt întrebuinţate. Cele mai mici diferenţe în comportarea verbelor apar atunci cînd ele se combină cu indicii repetiţiei. Cu indicele repetiţiei limitate *(de trei ori)* se pot combina de fapt toate verbele la toate timpurile, singurele restricţii apărînd în cazul unor verbe liniare (de stare) la prezent, la imperfect, la mai mult ca perfect şi la viitorul I ; aceste verbe, după cîte se pare, cer în plus ca acţiunea să fie localizată în timp. Cu indicele repetiţiei nelimitate *(adeseori)*, fără nici o restricţie, se pot combina toate verbele, indiferent de felul acţiunii exprimate şi de caracterul lor, atunci cînd apar la prezent, la imperfect şi la viitorul I, verbele liniare şi unele verbe punctuale (momentane, incoative) la perfectul compus, la perfectul simplu şi la mai mult ca perfect ; restricţiile apar numai în cazul unor

[4] Liniare de stare *(a dormi)*, durative rezultative *(a face ordine, a scrie o scrisoare)* ; punctuale terminative *(a adormi)*, incoative *(a porni)*, momentane *(a se poticni)*, rezultative *(a găsi)*.

[5] Localizarea în timp *(acum, o dată)*, durata *(mult timp)*, repetiţia nelimitată *(adeseori)*, repetiţia limitată *(de trei ori)*, continuitatea *(întruna)*, intervenţia subită *(dintr-o dată)*, simultaneitatea acţiunilor *(şi totodată)*.

[6] Cercetarea de faţă este numai în parte asemănătoare cu cea întreprinsă de Alexandra Vlăduţ-Cuniţă, *Les relations des adverbes temporels français et roumains avec le verbe fini régissant*, în „Bulletin de la Société roumaine de linguistique roumaine (S.R.L.R.)" IX (1973), p. 39—50, care descrie combinaţiile posibile ale aceloraşi forme temporale româneşti cu unele adverbe de timp, între care *acum, odată, deodată, adesea*, fără a distinge în ce priveşte conţinutul lexical al temelor verbale mai mult de 2 categorii : verbe terminative şi non-terminative, echivalente în linii mari cu ceea ce am preferat să numesc verbe punctuale, respectiv liniare.

Indicele adverbial / Timpul verbal	*acum*	*mult timp*	*adese-ori*	*de trei ori*	*într-una*	*dintr-o dată*	*...și totodată...*
Timpurile compatibile cu exprimarea imperfectivului							
PREZENTUL							
Ion doarme	+	+	+	−+	+	−+	−+
Ion face ordine	+	+	+	+	+	−+	−+
Ion scrie o scrisoare	+	+	+	+	+	−+	−+
Ion adoarme	+	−+	+	+	−+	+	−+
Ion pornește la drum	+	−+	+	+	−+	+	−+
Ion se poticnește	+	−	+	+	−+	+	−+
Ion găsește o carte	+	−	+	+	−+	+	−+
IMPERFECTUL	*o dată*						
Ion dormea	+	+	+	−+	+	−+	−+
Ion făcea ordine	+	+	+	+	+	−+	−+
Ion scria o scrisoare	+	+	+	+	+	−+	−+
Ion adormea	+	−+	+	+	−+	+	−+
Ion pornea la drum	+	−+	+	+	−+	+	−+
Ion se poticnea	+	−+	+	+	−+	+	−+
Ion găsea o carte	+	−	+	+	−+	+	−+
Timpurile compatibile cu exprimarea perfectivului							
PERFECTUL COMPUS ȘI SIMPLU							
Ion a dormit (dormi)	+	+	+	+	+	−+	−+
Ion a făcut (făcu) ordine	+	+	+	+	+	+	−+
Ion a scris (scrise) o scrisoare	+	+	+	+	+	+	−+
Ion a adormit (adormi)	+	−	−+	+	−	+	−+
Ion a pornit (porni) la drum	+	−	−+	+	−	+	−+
Ion s-a poticnit (se poticni)	+	−	−+	+	−+	+	−+
Ion a găsit (găsi) o carte	+	−	−+	+	−+	+	−+
Timpurile compatibile cu exprimarea perfectivului și a imperfectivului							
MAI MULT CA PERFECTUL							
Ion dormise	+	+	+	−+	+	−+	−+
Ion făcuse ordine	+	+	+	+	+	+	−+
Ion scrisese o scrisoare	+	+	+	+	+	+	−+
Ion adormise	+	−	−+	+	−	+	−+
Ion pornise la drum	+	−	−+	+	−	+	−+
Ion se poticnise	+	−	−+	+	−+	+	−+
Ion găsise o carte	+	−	−+	+	−	+	−+
VIITORUL I							
Ion va dormi	+	+	+	−+	+	−+	−+
Ion va face ordine	+	+	+	+	+	+	−+
Ion va scrie o scrisoare	+	+	+	+	+	+	−+
Ion va adormi	+	−+	+	+	−+	+	−+
Ion va porni la drum	+	−+	+	+	−+	+	−+
Ion se va poticni	+	−+	+	+	−+	+	−+
Ion va găsi o carte	+	−	+	+	−+	+	−+

verbe punctuale la perfectul compus sau simplu și la mai mult ca perfect, care ori capătă un sens în plus (de ex., verbele terminative capătă o nuanță rezultativă), ori cer un complement la plural, eventual un complement cu articol nehotărît (de ex., verbele rezultative). Nici indicii repetiției nu sînt deci relevanți pentru problema cercetată. Cu indicele duratei *(mult timp)*, fără nici o restricție și la toate timpurile, se combină toate verbele liniare, independent de conținutul lor lexical. Verbele punctuale ori nu se combină cu acest indice (ca, de ex., cele rezultative), ori combinate cu el exprimă repetiția (de ex., verbele momentane la imperfect și la viitorul I), ori capătă o nuanță conativă (de ex., verbele terminative și incoative la prezent, imperfect și viitorul I).

Cu indicele continuității acțiunii *(întruna)* se combină fără restricții verbele liniare la toate timpurile, indiferent de felul acțiunii exprimate. Verbele punctuale ori nu se combină deloc cu acest indice, ori, dacă se combină, exprimă nu continuitatea, ci repetiția. Cu indicele intervenției subite a acțiunii *(dintr-o dată)* se combină fără restricții toate verbele punctuale, indiferent de felul acțiunii exprimate; cu acest indice se pot combina și unele verbe liniare (rezultative, durative) la perfectul compus, la perfectul simplu, la mai mult ca perfect și la viitorul I. Verbele liniare de stare, la toate timpurile, și verbele liniare rezultative și durative, la prezent și imperfect, ori nu se combină cu *dintr-o dată*, ori capătă un sens incoativ.

Toate acestea demonstrează că nu există, cu mici excepții, situații care pot fi interpretate într-un singur fel: același verb poate fi compatibil cu mai mulți indici ai sensurilor aspectuale, în dependență de timpul la care apare. În cea mai mare măsură relevanți pentru problema cercetată par a fi: indicele continuității acțiunii și indicele intervenției subite a acțiunii. Se pare că, în principiu, dacă un verb la un timp dat este compatibil cu *întruna* și nu este compatibil cu *dintr-o dată*, el exprimă sensul aspectual imperfectiv. Și invers, dacă un verb la un timp dat este compatibil cu *dintr-o dată* și nu este compatibil cu *întruna*, el exprimă sensul aspectual perfectiv [7].

La prezent verbele de stare, durative, liniare rezultative și celelalte verbe liniare sînt compatibile cu indicele continuității: *Ion doarme (face ordine, scrie o scrisoare) întruna.* Unele din aceste verbe sînt compatibile însă și cu indicele intervenției subite a acțiunii: *dintr-o dată Ion doarme (face ordine, scrie o scrisoare)*, dar atunci ele capătă un sens incoativ. Verbele punctuale — terminative, incoative, momentane, rezultative și altele — sînt compatibile cu indicele intervenției subite a acțiunii: *dintr-o dată Ion adoarme (pornește la drum, se poticnește, găsește o carte)*; aceleași verbe sînt însă compatibile și cu indicele continuității: *Ion adoarme (se poticnește, găsește o carte) întruna*, cu toate că atunci ele capătă un sens iterativ.

La imperfect toate verbele sînt compatibile cu indicele continuității acțiunii, iar diferența dintre verbele liniare și cele punctuale se reduce la faptul că primele exprimă continuitatea, în timp ce ultimele exprimă repetiția, adică două sensuri particulare ale imperfectivului.

[7] Vezi aceeași concluzie la Alexandra Vlăduț-Cuniță, *lucr. cit.*, p. 44, pentru combinația cu *deodată*.

Verbele punctuale care sînt compatibile fără nici o restricţie cu indicele intervenţiei subite a acţiunii, combinate cu *dintr-o dată*, exprimă tot ideea repetiţiei. Verbele liniare care, în anumite contexte, ar putea să se combine cu *dintr-o dată* ar căpăta în plus o nuanţă incoativă şi habituală (repetiţia habituală): *dintr-o dată Ion făcea ordine (scria o scrisoare, dormea)*.

La perfectul compus şi la perfectul simplu toate verbele punctuale şi verbele liniare care exprimă mai multe feluri de acţiune (rezultative, terminative, durative), cu excepţia verbelor de stare, evolutive şi de relaţie [8], sînt compatibile cu *dintr-o dată*, deci şi cu exprimarea sensului aspectual perfectiv. Unele verbe de stare, de relaţie, evolutive şi durative care, în anumite contexte, ar putea să se combine cu acest indice ar căpăta un sens incoativ, care este unul din sensurile particulare ale perfectivului. Verbele liniare, indiferent de felul acţiunii exprimate, sînt compatibile cu *întruna* şi cu alţi indici proprii imperfectivului; aceste verbe, mai ales dacă apar însoţite de circumstanţialele corespunzătoare, sînt compatibile cu exprimarea sensului aspectual imperfectiv: *toată ziua Ion a dormit (dormi), a scris (scrise) o scrisoare, a făcut (făcu) ordine*. Cu *întruna* sînt compatibile şi unele verbe punctuale, ca, de ex., cele momentane, care însă, combinate cu acest indice, exprimă nu desfăşurarea sau continuitatea acţiunii, ci repetiţia.

La mai mult ca perfect toate verbele, indiferent de felul acţiunii exprimate, sînt compatibile cu indicele intervenţiei subite, cu toate că unele verbe liniare, mai ales cele de stare, evolutive şi de relaţie, combinate cu *dintr-o dată*, capătă o nuanţă incoativă, toate sînt deci compatibile cu exprimarea aspectului perfectiv. Verbele liniare, indiferent de felul acţiunii exprimate, şi verbele punctuale momentane sînt compatibile şi cu indicele continuităţii acţiunii, cu toate că unele dintre ele, combinate cu *întruna*, cer să fie însoţite şi de o limitare temporală. Verbele momentane combinate cu *întruna* exprimă nu continuitatea, ci repetiţia.

La viitorul I, ca şi la prezent, toate verbele, cu anumite restricţii, sînt compatibile cu *întruna*, deci cu exprimarea sensului aspectual imperfectiv, dar şi cu *dintr-o dată*, deci şi cu exprimarea sensului aspectual perfectiv. Verbele liniare, indiferent de felul acţiunii exprimate, se combină cu *întruna* fără nici o restricţie; majoritatea acestor verbe se combină şi cu *dintr-o dată* fără restricţii, însă unele dintre ele, ca de ex. cele de stare, de relaţie şi evolutive, capătă atunci o nuanţă incoativă. Verbele punctuale, indiferent de felul acţiunii exprimate, se combină fără restricţii cu *dintr-o dată*; aceste verbe se pot combina şi cu *întruna*, însă, combinate cu acest adverb, ele capătă diverse nuanţe suplimentare, de ex., verbele momentane capătă o nuanţă iterativă, verbele terminative şi incoative o nuanţă iterativă şi conativă, iar verbele rezultative capătă şi ele o nuanţă iterativă, dacă sînt însoţite de complemente corespunzătoare (la plural, la singular cu articolul nehotărît precedat, eventual, de adverbul distributiv *cîte*).

[8] Aceste 3 categorii de verbe liniare sînt reprezentate în tabelul de la p. 386 prin verbul de stare *a dormi*; exemple de verbe evolutive sînt *a lupta, a trăi*, iar ca verbe de relaţie se pot cita *a aparţine, a depinde, a se referi*.

Cu alte cuvinte, nu se poate stabili compatibilitatea unui verb românesc cu exprimarea unui singur sens aspectual care să fie valabilă pentru toate timpurile indicativului. Cel mult se pot stabili unele linii generale ale compatibilității :

— verbele de stare, de relație și evolutive sînt compatibile cu exprimarea imperfectivului la toate timpurile și fără restricții ; în același timp, cu unele schimbări de sens lexical, aceste verbe la perfectul compus (și simplu), la mai mult ca perfect și la viitorul I, în anumite contexte, sînt compatibile și cu exprimarea sensului aspectual perfectiv ;

— verbele durative sînt compatibile cu exprimarea imperfectivului la toate timpurile și fără restricții ; la perfectul compus (și simplu), la mai mult ca perfect și la viitorul I, aceleași verbe sînt compatibile și cu exprimarea perfectivului ;

— verbele terminative sînt compatibile cu exprimarea imperfectivului la prezent, imperfect și viitorul I ; ele sînt compatibile cu exprimarea perfectivului la perfectul compus (sau simplu), la mai mult ca perfect și la viitorul I ;

— verbele incoative sînt compatibile cu exprimarea imperfectivului la prezent, imperfect și la viitorul I ; aceste verbe sînt compatibile cu exprimarea aspectului perfectiv atunci cînd apar la perfectul compus (sau simplu), la mai mult ca perfect și la viitorul I ;

— verbele momentane sînt compatibile cu exprimarea imperfectivului la prezent, imperfect, perfectul compus (sau simplu), la mai mult ca perfect și la viitorul I ; aceleași verbe, atunci cînd apar la perfectul compus (sau simplu), la mai mult ca perfect și la viitorul I, sînt compatibile și cu exprimarea aspectului perfectiv ;

— verbele rezultative — liniare și punctuale — sînt compatibile cu exprimarea imperfectivului la prezent și la imperfect ; cele liniare sînt compatibile cu imperfectivul și la perfectul compus (sau simplu), la mai mult ca perfect și la viitorul I, iar cele punctuale, cu unele restricții, la viitorul I. Verbele rezultative — liniare și punctuale — sînt compatibile cu exprimarea perfectivului atunci cînd apar la perfectul compus (sau simplu), la mai mult ca perfect și la viitorul I.

Martie 1975

Universitatea din Varșovia
Institutul de filologie romanică

DAN MUNTEANU

LIMBI ÎN CONTACT ŞI LIMBI CREOLE. UN PUNCT DE VEDERE PRIVIND FORMAREA IDIOMURILOR CREOLE

0. Este aproape un loc comun în lingvistică (în orice caz, marea majoritate a studiilor din ultimele trei decenii, aproximativ, adoptă o poziţie aproape identică) să se definească idiomurile creole ca limbi mixte. În ultima vreme, studiile privind contactul între limbi, fenomenele de interferenţă, conceptele de l i m b ă m i x t ă şi c r e o l ă s-au dezvoltat mult şi au cîştigat în profunzime; cu toate acestea, nu s-a ajuns încă la un punct de vedere unanim acceptat în aceste chestiuni.

0.1. Nu intenţionăm, în cele ce urmează, să aducem clarificări în problemele amintite, ci să relevăm cîteva fenomene care se manifestă în procesul complex : limbi în contact → creolă.

0.1.1. În mod obişnuit, prin limbă mixtă se înţelege un produs special, constituit ca urmare a contactului între două limbi cu structuri foarte diferite, în procesul comunicării [1]. Ea este rezultatul unei interferenţe a sistemelor lingvistice (rearanjarea structurilor rezultată din introducerea de elemente străine în compartimentele cel mai puternic structurate ale limbii : fonetică, morfosintaxă şi unele zone ale vocabularului [2]), pe care le contopeşte într-unul singur [3]. Majoritatea lingviştilor recunosc existenţa limbilor mixte ca idiomuri care au structura gramaticală de o origine şi vocabularul de altă origine [4] sau o jumătate din elementele structurii gramaticale de origine diferită [5].

0.1.2. În ceea ce priveşte creola [6], aşa cum am arătat, aceasta e definită, în general, ca o limbă mixtă care, datorită unor factori de ordin istoric şi sociologic, a devenit unicul mijloc de expresie a unei comunităţi lingvistice [7].

0.2. Datorită acestui punct de vedere, studiile consacrate limbilor creole s-au axat, mai ales, pe identificarea celor două sisteme lingvistice diferite care participă la formarea noii limbi; au fost studiate elementele componente ale noului sistem în fiecare compartiment al limbii, insistîndu-se tocmai asupra caracterului mixt al idiomurilor creole. În repetate rînduri s-a afirmat, de pildă, că în cazul creolei franceze avem de-a

[1] Cf. Martinet, *Linguistique*, p. 60, 397.

[2] Cf. Weinreich, *Lang. Contact*, p.1.

[3] Cf. Coteanu, *Langues mixtes*, p. 129 şi urm.

[4] Graur, *Studii*, p. 436.

[5] Cf. Rosetti, *Ling.*, p. 67 ; Petrovici, *Interpénétration*, p. 51–52.

[6] Pentru amănunte privind accepţiile lingvistice şi extralingvisitice ale termenului, vezi Ioana Vintilă-Rădulescu, *Cîteva date noi în legătură cu originea, semnificaţia şi primele atestări ale termenului „creolă"*, în SCL XXIV (1973), nr. 3, p. 301–304.

[7] Cf. Perego, *Créoles*, p. 608 ; Martinet, *Linguistique*, p. 398.

face cu un lexic francez şi o gramatică africană[8], sau că idiomul papiamentu are vocabular spaniol şi gramatică africană [9]. Această metodă de descriere a creolelor prin identificarea elementelor componente a generat şi o aprinsă polemică privind geneza lor, părerile grupîndu-se în jurul a două teorii mai importante : teoria poligenetică şi teoria monogenetică [10]. Nu intenţionăm să reluăm aici această discuţie. Ceea ce interesează pentru consideraţiile de faţă este faptul că atît apărătorii poligenezei, cît şi cei ai monogenezei creolelor au insistat asupra fenomenelor de interferenţă ca urmare a contactului între limbi, neglijînd complet sau aproape evoluţia internă proprie limbilor studiate, care, aşa cum vom vedea, dobîndeşte trăsături particulare în condiţiile unei situaţii de contact între limbi.

0.3. O cercetare parţială a unor fapte de limbă, mai ales din domeniul foneticii papiamentu, întreprinsă în vederea elaborării unei lucrări mai ample, ne-a sugerat ideea comparării acestui idiom cu diferite varietăţi diatopice ale spaniolei standard, în special cu cele americane. O primă concluzie care s-a impus aproape de la sine este că cea mai mare parte a fenomenelor petrecute în papiamentu îşi găsesc corespondenţe în varietăţile diatopice ale spaniolei [11]. Acest fapt ne-a determinat să afirmăm că papiamentu este o limbă creolă descendentă directă a spaniolei vorbite în Curazao în perioada Conchistei, care a suferit un proces complex de transformări datorită, în primul rînd, propriei sale evoluţii interne şi, în al doilea rînd, contactului cu alte limbi : idiomuri africane, portugheza, olandeza şi, în mai mică măsură, engleza.

Credem că aprofundarea cercetării iniţiate va confirma justeţea acestei afirmaţii şi că punctul nostru de vedere nu va suferi modificări esenţiale.

0.3.1. Poziţia adoptată de noi în legătură cu formarea idiomului papiamentu ne situează, implicit, în tabăra celor care susţin originea spaniolă [12], dar diferă, în parte, de aceştia prin faptul că pune accentul, în primul rînd, pe procesul evolutiv al limbii spaniole ; în cursul acestuia, varianta spaniolei aduse de conchistadori în Curazao, la sfîrşitul secolului al XV-lea şi începutul secolului al XVI-lea, afectată de alte limbi (idiomurile africane, portugheza, olandeza şi, mai recent, engleza) s-a transformat într-o nouă limbă, papiamentu [13].

0.3.2. În cele ce urmează vom încerca să schiţăm coordonatele fundamentale ale acestui proces care reprezintă, din punctul nostru de vedere, mecanismul de constituire a idiomului papiamentu.

[8] Cf. Vintilă-Rădulescu, *Idiomes créoles*, p. 234.

[9] Cf. Rona, *Elementos*, f.p.

[10] Pentru amănunte despre această polemică, vezi Vintilă-Rădulescu, *op. cit.*, p. 238–241 ; Germán de Granda, *Estructuras lingüísticas y relacion genética en un habla „criolla" de Hispanoamérica*, în „Filologia" XVI (1972), p. 119–133.

[11] Cf. Munteanu, *Obs. papiamento*.

[12] Este ştiut că papiamentu e considerat de lingvişti ca fiind fie de origine spaniolă (Maduro, Fokker, Rona), fie de origine portugheză (Lenz, Wagner, van Wijk, Navarro Tomás, Granda). Amănunte despre teoriile respective se află în van Wijk, *Origenes*, p. 169–175 ; Munteanu, *Papiamentu*, p. 530–534 ; idem, *Obs. Papiamento*.

[13] Cf. şi Weinreich, *Uniling.*, p. 673.

1. Odată cu descoperirea insulei Curazao (1499) și încorporarea ei la imperiul spaniol (1527), populația indigenă este obligată să treacă la catolicism și să învețe spaniola, decretată limbă oficială [14]. După mai bine de un secol de dominație, indigenii din Curazao și Bonaire vorbeau curent castiliana, fără s-o scrie însă [15].

În momentul cînd Peter Stuyvesant înființează aici un centru de comerț cu sclavi africani (1647), începe importul masiv de negri. Este de presupus însă, că și înainte de această dată fuseseră importați negri în Curazao, deoarece există informații cu privire la viața sclavilor africani pe coasta Venezuelei și insulele din zona Caraibilor, în general. Deci avusese loc un prim contact între spaniolă și diverse idiomuri africane [16], ceea ce explică însemnarea părintelui Alonso Sandoval în lucrarea sa *De instauranda Aethiopum salute*, apărută în 1627, despre existența unei spaniole corupte ca mijloc de comunicare între spanioli și sclavii negri pe coasta Venezuelei.

1.1. Este știut că în urma contactului între două sau mai multe limbi se produce o influențare reciprocă a acestora și iau naștere fenomene de interferență [17]. Influența unei limbi asupra alteia variază însă, în raport direct, cu gradul de cultură și civilizație pe care le poartă această limbă. Factorul hotărîtor care determină o limbă să împrumute elementele altei limbi nu este superioritatea sistemului lingvistic al limbii în sine, ci gradul ridicat de cultură a cărei purtătoare este limba din care se împrumută [18]. Din acest motiv e greu de acceptat teoria potrivit căreia creola franceză are gramatică africană și lexic francez. Tot astfel, nu putem accepta punctul de vedere susținut de J. P. Rona [19] în legătură cu papiamentu, care supraestimează, după părerea noastră, rolul limbilor africane în constituirea creolelor. El afirmă că gramatica africană a fost aplicată la lexicul spaniol. Or, nu credem că se poate vorbi de o gramatică africană; cel mult de elemente comune unui grup sau familii de limbi africane, datorită caracterului eterogen al sclavilor aduși în America [20]. Pe de altă parte, e greu de presupus că idiomurile africane sau protocreola afroportugheză vorbită de aceștia erau purtătoarele unei culturi și civilizații superioare celor vehiculate de franceză sau spaniolă. Nu trebuie să uităm că spaniola secolelor al XVI-lea — al XVII-lea era o limbă în plină înflorire și se bucura de un incontestabil prestigiu cultural în toată Europa. Din aceste motive, considerăm că în procesul de formare a idiomului papiamentu direcția principală a exercitării influențelor a fost spaniolă → limbi africane, fără să negăm caracterul reciproc al influențelor, așa cum am arătat mai sus. Iată de ce nu este important, din punctul nostru de vedere, să precizăm ce limbi întrebuințau contingentele

[14] Cf. Lenz, *Papiamento*, p. 47.

[15] Cf. van Wijk, *Orígenes*, p. 170.

[16] Pentru discuția de față nu este important dacă negrii importați vorbeau idiomuri africane sau o protocreolă afroportugheză cum susțin partizanii teoriei monogenetice. Vom arăta mai jos pe ce se bazează această afirmație.

[17] Cf. Weinreich, *Lang. Contact.*,p. 1.

[18] Cf. Coteanu, *Langues mixtes*, p. 130.

[19] Rona, *Elementos*, f.p.

[20] Cf. și Ioana Vintilă-Rădulescu, *Le rôle des facteurs internes dans la formation des idiomes créoles*, în *Actes du Xe Congrès International des Linguistes*, București, 1970, vol. IV, p. 813 și urm.

de sclavi negri sosite în America. Fie că vorbeau idiomuri africane, fie o protocreolă afroportugheză, trebuie să avem în vedere că numai limba purtătoare a unei culturi şi civilizaţii superioare (l i m b ă m a m ă) putea fi focarul principal de iradiere a influenţelor şi că iradierea în sens invers s-a făcut în măsură mai mică.

1.2. Coexistenţa a două sisteme lingvistice duce, în mod necesar, la o slăbire a normelor şi tradiţiilor lingvistice şi, în consecinţă, la o lipsă de stabilitate care poate genera o evoluţie. O asemenea situaţie apare întotdeauna în urma contactului între limbi, şi poate fi definită ca periferică, din punct de vedere al sistemelor lingvistice [21]. Tot datorită slăbirii normelor, la periferie are loc o simplificare a sistemelor şi a distincţiilor. Dispar distincţiile subtile, dar se păstrează şi se consolidează opoziţiile fundamentale. În condiţiile acestei simplificări a sistemelor la periferie, tendinţele interne de evoluţie a limbii, eliberate de normă şi tradiţie, se manifestă cu mai multă vigoare, ajungînd pînă la consecinţe ultime [22]. Este cazul spaniolei vorbite în Curazao de negrii africani. Pe de o parte, se produce o slăbire a normelor datorită situaţiei de bilingvism dintr-o fază iniţială, pe de altă parte, norma literară încetează definitiv să-şi mai exercite influenţa odată cu ruperea legăturilor cu metropola (mijlocul secolului al XVII-lea). Numai astfel, ţinînd seama de tendinţele interne de evoluţie a limbii, care, în funcţie de condiţiile specifice, se manifestă mai puternic (slăbirea normelor şi tradiţiilor lingvistice) sau mai puţin puternic (exercitarea normei literare) putem explica o serie de fapte din papiamentu identice cu cele întîlnite în varietăţi diatopice spaniole, mai ales din America.

În condiţiile unei situaţii periferice, se produce o slăbire a normei şi o evoluţie radicală a tendinţelor interne ale limbii. Ea îşi simplifică sistemul şi păstrează doar părţile sale cele mai puternice.

Tot datorită contactului cu un alt idiom, limba poate accepta şi adopta elemente ale unei structuri străine. Aceasta însă numai în măsura în care ele corespund tendinţelor sale de dezvoltare [23].

1.3. Alături de simplificarea sistemului la periferie în condiţiile contactului între limbi, se produce şi un alt tip de simplificare datorat nedominării unuia dintre cele două sisteme lingvistice. În cazul concret al contactului dintre spaniolă şi idiomurile africane în Curazao, vorbitorii africani împrumută din spaniolă în primul rînd cuvinte. Datorită necunoaşterii sau unei cunoaşteri imperfecte a sistemului din care se împrumută, cuvintele sînt preluate fără flexiunea lor originală [24]. Aceasta deoarece, în majoritatea cazurilor, cuvintele împrumutate au o structură gramaticală diferită de cea a limbii împrumutătoare şi deci sînt greu adaptabile la sistemul acesteia. În timpul flexiunii, aspectul lor se schimbă mult, ceea ce le-ar face greu de recunoscut şi funcţia de comunicare

[21] Cf. Malmberg, *L'extens. cast.*, p. 250.
[22] Cf. Malmberg, *L'extens. cast.*, p. 252.
[23] Cf. Roman Jakobson, *Sur la théorie des affinités phonologiques des langues*, în *Actes du IVᵉ Congrès International des Linguistes*, Copenhaga, 1938, p. 48—59; vezi şi Weinreich, *Lang. Contact*, p. 25; Coteanu, *Langues mixtes*, p. 140.
[24] Este cunoscut faptul că în papiamentu marea majoritate a verbelor au fost preluate din spaniolă la forma de indicativ prezent sau imperativ, formele cel mai des auzite probabil de sclavii negri, la care au asimilat restul paradigmei verbale, redundantă din punct de vedere al mesajului elementar. Cf. Rona, *Elementos*, f.p.; Munteanu, *Obs. Papiamento*.

s-ar reduce. Cînd numărul împrumuturilor neadaptate sau greu adaptabile devine mare, vorbitorii încep să le folosească şi cu determinanţi (articole, demonstrative, adjective nehotărîte) şi urmarea este că se accentuează tendinţa de preluare şi păstrare a unei forme invariabile a cuvîntului împrumutat [25].

Iată cîteva exemple din papiamentu : pap. *bes* „dată, oară"<cast. *vez:* pap. *muchu bes* „deseori, de multe ori" ; pap. *kos* „lucru" <cast. *cosa* : pap. *barios otro kos*, *barios kos mas* „diferite alte lucruri" ; pap. *aña* „an" < cast. *año* : pap. *mi ta traha binti aña kaba* „am lucrat douăzeci de ani" [26].

1.4. Acestea sînt, după părerea noastră, cele două fenomene fundamentale de care trebuie să ţinem seama cînd analizăm procesul complex de formare a idiomurilor creole. Desigur că, în decursul însuşirii limbii europene de către vorbitorii africani se vor succeda, în mod necesar, o serie de faze provizorii ale contopirii celor două sisteme într-unul singur. În acest sens, ni se pare edificatoare pentru papiamentu perioada de oscilaţie diftong $\rightleftharpoons$ vocală simplă, în urma căreia unele cuvinte s-au fixat cu diftong, iar altele cu vocală simplă, fără să urmeze nici un fel de lege. După această perioadă tranzitorie se poate ajunge la un sistem lingvistic nou, mijloc unic de comunicare a unui grup social.

2. Condiţiile pentru cristalizarea unui nou idiom ca urmare a contactului între limbi şi a interferenţei sistemelor au fost stabilite în mod strălucit de Weinreich [27]. Le expunem, pe scurt, în continuare :

a. între cele două limbi în contact trebuie să existe diferenţe suficient de mari pentru ca noua limbă să fie substanţial diferită de componentele ei ;

b. măsura în care se încetăţenesc interferenţele trebuie să depăşească stricta cauzalitate lingvistică, în sensul că stabilitatea relativă a formelor afectate de interferenţă reflectă relativa ineficienţă a formelor care tind să elimine interferenţa. Altfel spus, trebuie ca, după o perioadă iniţială de fluctuaţii, să se ajungă la o anumită stabilitate de formă ;

c. cadrul social-cultural în care se vorbeşte limba respectivă trebuie să aibă amploare, să depăşească o sferă de comunicare restrînsă ;

d. vorbitorul trebuie să aibă o anumită conştiinţă social-lingvistică.

2.1. Nu credem că e necesar să stăruim asupra faptului că limbile creole îndeplinesc toate aceste condiţii lingvistice şi extralingvistice. Se desprinde clar din cele de mai sus că este imposibil să se găsească o definiţie strict lingvistică limbilor creole şi procesului lor de constituire. Constatăm că ultimele două condiţii, extralingvistice, sînt deosebit de importante. Noua limbă, pentru a dobîndi acest statut, trebuie să îndeplinească multiplele funcţii ale unei limbi materne. Funcţiile limbii pot fi însă extinse prin eforturi conştiente. Este cazul creolei franceze din Haiti şi a idiomului papiamentu, unde s-a încurajat dezvoltarea unei literaturi în limbile respective [28]. Astfel, aceste idiomuri au dobîndit,

[25] Cf. Coteanu, *Langues mixtes*, p. 144.
[26] Apud Lenz, *Papiamento*, p. 96, 67.
[27] *Op. cit.*, p. 104 şi urm.
[28] Cf. Weinreich, *Lang. Contact*, p. 106 ; Vintilă-Rădulescu, *Idiomes créoles*, p. 238.

în afara funcţiilor unei limbi materne, şi pe cele ale unei limbi literare. Amploarea funcţiilor unei limbi presupune un grad ridicat al culturii vehiculate de aceasta. Or, este ştiut că gradul de cultură şi civilizaţie determină conştiinţa social-lingvistică a vorbitorilor, sentimentul că vorbesc o anumită limbă.

2.2. Odată ce obţin statutul de limbă (formă proprie, stabilitate, autonomie ca normă, funcţii multiple), idiomurile creole urmează liniile de evoluţie comune majorităţii limbilor : se îmbogăţesc prin mijloacele obişnuite — interne sau împrumuturi —, dobîndesc trăsături redundante noi şi chiar o serie de neregularităţi care contrazic tendinţa de simplificare atribuită limbilor creole [29], tendinţă care, aşa cum am văzut, se manifestă pe două coordonate principale.

3. Rezumînd cele spuse, procesul de formare a limbilor creole este un proces complex. Datorită fenomenelor de interferenţă ce apar în urma contactului între limbi, a căror direcţie principală este limba de cultură (limba mamă) → limbile africane, se produce o simplificare a sistemelor lingvistice şi o slăbire a opoziţiilor, care stimulează manifestarea tendinţelor interne de evoluţie a limbii pînă la ultima lor consecinţă, uneori. Paralel are loc o altă simplificare, datorată nedominării sistemului din care se împrumută (limba de cultură, europeană). În anumite condiţii, bine definite, limba de cultură care a evoluat potrivit tendinţelor sale interne şi a fost afectată şi de alte limbi se poate transforma într-o nouă limbă cu o pluralitate de funcţii determinate de caracterul ei de limbă maternă şi, uneori, limbă literară. Funcţiile noii limbi pot fi extinse prin eforturile conştiente ale comunităţii lingvistice. Odată dobîndit statutul de nouă limbă, aceasta urmează calea comună de evoluţie a majorităţii limbilor.

3.1. Cum am arătat la început, aceste consideraţii ne-au fost sugerate de similitudinea unor tendinţe de evoluţie din papiamentu şi unele varietăţi diatopice ale spaniolei, mai ales americane. Credem că punctul nostru de vedere cu privire la formarea idiomului papiamentu, care acordă importanţă, în primul rînd, evoluţiei interne a limbii mamă şi apoi caracterului mixt al idiomurilor creole, poate fi avut în vedere şi în studierea procesului de cristalizare a altor creole de origine romanică şi chiar neromanică.

ABREVIERI

Coteanu, *Langues mixtes*	I. Coteanu, *À propos des langues mixtes (Sur l'istro-roumain)*, în *Mélanges linguistiques publiés à l'occassion du VIIIe Congrès International des Linguistes*, Bucureşti, 1957, p. 129 – 148.
Graur, *Studii*	Al. Graur, *Studii de lingvistică generală (Variantă nouă)*, Bucureşti 1960.

[29] Cf. Vintilă-Rădulescu, *Idiomes créoles*, p. 239.

Lenz, *Papiamento*	Rodolfo Lenz, *El papiamento. La lengua criolla de Curazao*, Santiago de Chile, 1928.
Malmberg, *L'extens. cast.*	Bertil Malmberg, *L'extension du castillan et le problème des substrats*, în *Actes du Colloque International de civilisations, littératures et langues romanes*, București, 1959, p. 249 — 260.
Martinet, *Linguistique*	André Martinet, *La linguistique. Guide alphabétique*, Paris, 1969.
Munteanu, *Obs. papiamento*	Dan Munteanu, *Observaciones acerca del origen del papiamento*, în „Anuario de Letras" XII (1974), în curs de apariție.
Munteanu, *Papiamentu*	Dan Munteanu, *Stadiul actual al cercetărilor privind originea idiomului papiamentu*, în SCL XXV (1974), nr. 5, p. 529 — 535.
Perego, *Créoles*	Pierre Perego, *Les créoles*, în André Martinet, *Le langage*, Paris, 1968, p. 608—619.
Petrovici, *Interpénétration*	Emil Petrovici, *Interpénétration des systèmes linguistiques*, în *Actes du Xe Congrès International des Linguistes*, București, 1969, vol. I, p. 37—56.
Rona, *Elementos*, f.p.	José Pedro Rona, *Elementos españoles, portugueses y africanos en el papiamento*, în „Watapana" III (1971), 3, Nimega, fără număr de pagină.
Rosetti, *Ling.*	A. Rosetti, *Langue mixte et mélange de langues*, în *Linguistica*, Londra — Haga — Paris, 1965, p. 65 — 70.
Vintilă-Rădulescu, *Idiomes créoles*	Ioana Vintilă-Rădulescu, *Remarques sur les idiomes créoles*, în RRL XII (1967), nr. 3, p. 229—243.
Weinreich, *Uniling.*	Uriel Weinreich, *Unilinguisme et multilinguisme*, în André Martinet, *Le langage*, Paris, 1968, p. 647—683.
Weinreich, *Lang. Contact*	Uriel Weinreich, *Languages in Contact. Findings and Problems*, New York, 1953.
van Wijk, *Orígenes*	H.L.A. van Wijk, *Orígens y evolución del papiamento*, în „Neophilologus" XLII (1958), p. 169—182.

Aprilie 1975

Institutul de lingvistică
București, Spiru Haret 12

Lenz, Papiamento — Rodolfo Lenz, El papiamento, la lengua criolla de Curazao, Santiago de Chile, 1928.

Malmberg, L'extension... — Bertil Malmberg, L'extension du castillan et le problème des substrats, in Actes du Colloque international de civilisations, littératures et langues romanes, Bucureşti, 1959, p. 249–260.

Martinet, Linguistique — André Martinet, La linguistique. Guide alphabétique, Paris, 1969.

Montenegro, Orig. papiamento — [illegible] Montenegro, [illegible] origen del papiamento, [illegible]

Navarro, Papiamento — Tomás Navarro, [illegible] papiamento, in NRFH, XXV [illegible], no. 3, p. [illegible]

Perego, Créoles — Pierre Perego, Les créoles, in André Martinet, Le langage, Paris, 1968, p. 608–619.

Petrovici, Interpénétration — Emil Petrovici, Interpénétration des systèmes linguistiques, in Actes du Xe Congrès International des Linguistes, Bucureşti, 1969, vol. I, p. 37–56.

Rona, Elementos, I.P. — José Pedro Rona, Elementos españoles, portugueses y criollos del papiamento, in „[illegible]" [illegible]

Rosetti, Lm. — A. Rosetti, Langue mixte et mélange de langues, in Linguistica, Haga – Paris, 1965, p. 85–[illegible]

Valkhoff-Rădulescu, Créoles — [illegible] Valkhoff-Rădulescu, Remarques sur les langues créoles, in RRL, XII (1967), no. 3, p. 229–248.

Weinreich, Unilingu. — Uriel Weinreich, Unilinguisme et multilinguisme, in André Martinet, Le langage, Paris, 1968, p. 647–[illegible]

Weinreich, Lang. Contact — Uriel Weinreich, Languages in Contact. Findings and Problems, New York, 1953.

van Wijk, Orígenes — H. L. A. van Wijk, Orígenes y evolución del papiamento, in Neophilologus, XLII (1958), p. 169–182.

[illegible] 1970

Institutul de lingvistică
Bucureşti, [illegible]

WILLEM NOOMEN

STRUCTURES SPATIO-TEMPORELLES DANS LA NARRATION DE L'*Alexandria* (1620)*

Le but des remarques qui vont suivre est de contribuer à la définition de la spécificité de la narration dans les livres populaires roumains, en particulier dans l'*Alexandria*. Situés, d'après I. C. Chiţimia et D. Simonescu, entre la littérature populaire orale et la littérature de caractère savant [1], ils semblent former une catégorie, ou plutôt, sans doute, des catégories à part, dont cependant ni les structures narratives ni les propriétés littéraires n'ont été systématiquement étudiées. L'*Alexandria* ne fait pas exception : elle a été surtout considérée sous l'angle de ses rapports avec les sources — livresques ou folkloriques — et de son influence sur les manifestations artistiques et la littérature populaire roumaines. J'ai étudié ailleurs [2] un aspect caractéristique du discours narratif du roman : la liaison des propositions ; je voudrais faire ici quelques observations sur ses structures spatio-temporelles.

Il est évident que tout récit — comme tout événement — possède une dimension spatiale et une dimension temporelle, dont la seconde semble d'ailleurs être hiérarchiquement supérieure à la première [3]. Dans un récit comme celui de l'*Alexandria*, dont une bonne partie est consacrée aux expéditions qui ont conduit l'empereur à dominer l'ensemble des terres habitées, on peut s'attendre à ce que les déterminations spatio-temporelles jouent un rôle important dans la structuration de la narration. J'essaierai de définir ce rôle, du moins certains aspects de celui-ci, en étudiant comment le récit couvre, dans son déroulement, l'ordre de succession des événements relatés, et, d'autre part, de quelle manière est rendue sensible, par des moyens narratifs, la durée de ces événements. Je m'inspire largement de la théorie du discours narratif exposé par Gérard Genette [4]. Je lui emprunte en particulier la distinction entre 'histoire' (ou 'diégèse') ou contenu narratif, 'récit', c'est-à-dire énoncé ou texte narratif lui-même, et 'narration', l'acte narratif producteur du récit ; j'utilise également quelques éléments de sa terminologie [5]. Des trois niveaux d'analyse — morphosyntaxique, lexico-stylistique, 'thématique' — qu'il est possible de distinguer théoriquement [6], ce sont surtout le deuxième et le troisième qui se révèlent pertinents pour notre texte ; encore n'ai-je pas visé à l'exhaustivité.

* Tous les renvois se font à N. Cartojan, *Alexandria în literatura românească. Noui contribuţii (Studii şi text)*, Bucureşti, 1922.

[1] *Cărţile populare în literatura românească*, éd. Ion C. Chiţimia şi Dan Simonescu (Bucureşti), 1963, vol. I, p. XXVIII.

[2] *Aspects du discours narratif de l'**Alexandria*** (1620) : *la liaison des propositions*, à paraître dans *International Journal of Romanian Studies*, I.

[3] Cf. Gérard Genette, *Figures III*, Paris, 1972, p. 228.

[4] *Discours du récit : essai de méthode*, dans *Figures III*, Paris, 1972, pp. 65—282.

[5] Sans la prendre à mon compte dans son ensemble ; on devrait en particulier éviter l'emploi dérivé — ou dirais-je détourné — de termes-clés de la linguistique, tels que signifiant, signifié, etc.

[6] Paul Zumthor, *Essai de poétique médiévale*, Paris, 1972, pp. 149 ss.

1. Ordre, chronologie et espace

J'ai montré ailleurs [7] que la narration de l'*Alexandria* consiste essentiellement en un enchaînement de propositions liées le plus souvent par les conjonctions *și* et, plus rarement, *iar(ă)*. Une telle succession ne peut être qu'énumérative, elle n'exprime pas par elle-même la succession temporelle. Pourtant, comme le récit en tant qu'énoncé est soumis à la contrainte de la linéarité et que, d'autre part, l'histoire est faite d'événements qui se succèdent dans le temps, la structure énumérative suggère très facilement un ordre temporel linéaire. Le roman n'utilise que très peu de moyens grammaticaux ou lexicaux pour expliciter et diversifier cet ordre, et encore sont-ils d'un emploi très restreint. Il n'y a qu'une référence tant soit peu précise à une chronologie externe à l'histoire : c'est la date de la mort d'Alexandre, *în luna lu Agust 15 zile* (118/3 ; on remarquera que l'année n'est pas indiquée, de sorte qu'il est impossible de marquer effectivement cette date sur le calendrier). Les autres références au calendrier se réduisent à l'indication la plus vague possible : *într-o zi* qui, avec ses variantes *într-una de zile* et *într-o nopte*, se présente une vingtaine de fois[8] en 37 pages. Elles ne font qu'affirmer que l'événement raconté est intégré dans l'Histoire et qu'il serait par conséquent possible de lui assigner une date si l'on disposait d'une information plus précise. Il faut remarquer que la grande majorité des occurrences [9] se trouve dans les huit dernières pages du texte. Quant à la chronologie interne du récit, elle est rarement précisée. On rencontre quelquefois *a doa zi* [10], ou une préposition suivie d'un élément déictique, de type *dup'acee* ou *într-acea vreme* [11]. Parfois aussi la narration recourt à une subordonnée commençant par *deca* ou par *cumă* [12] :

Șe deca-l văzu, elu să veseli...105/8

Tout comme les locutions du type *într-acea vreme*, ces subordonnées ont pour effet de suspendre provisoirement l'ordre chronologique. En introduisant la simultanéité, elles provoquent une certaine discordance entre l'ordre de l'histoire racontée et le récit [13]. Mais ces cas sont rares : en général la chronologie interne n'est pas explicitée dans l'énoncé.

En fait, ce sont les déterminations spatiales qui, beaucoup plus que les déterminations temporelles, contribuent à expliciter au niveau grammatical et lexical l'ordre du récit.

S'il est vrai que la topographie du récit reste limitée, il y a quelques localisations externes fort précises [14] :

Alexandru de acolo purcese cu oștile la țara Amozenilor. 99/17
Și purcesera de la Vavilon și merse pre câmpii Sinarului... 107/34—108/1

[7] Voir la note 2.
[8] 82/13, 86/4, 99/2, 109/2, 111/3, 111/28, 111/32, 112/8, 112/28, 113/1, 113/34, 114/3, 114/11, 114/16, 114/26, 115/15, 115/26, 115/33, 116/14, 116/19.
[9] 17 sur 20.
[10] 83/7, 105/18, 113/31.
[11] 117/12, 118/27 ; 101/12, 109/10, 114/32.
[12] 98/22, 105/8, 105/15, 109/12, 116/7 ; 107/3.
[13] Appelée anachronie par G. Genette, *o.c.*, p. 79.
[14] 102/7—8, 102/17, 113/34, 114/3, 114/27, 118/1—2, 118/23—24, 118/26.

Le plus souvent cependant les indications sont vagues et ne permettraient pas le repérage sur une carte :

Şi merse până la un codru mare...82/11

Şi ajunseră la o ţară cu omeni cu 6 mâni şi cu 6 pičore. 85/21–22

En revanche, elles sont très fréquentes et inaugurent très souvent un nouveau segment du récit. Elles sont souvent combinées avec des éléments relevant de la localisation 'interne', de caractère anaphorique.

La localisation interne, c'est-à-dire l'expression des relations spatiales sans référence à des points de repère existant en dehors de l'histoire, est particulièrement développée, quoique de forme très simple. Elle consiste dans un ou plusieurs verbes de mouvement précédés très souvent de *de acolo* et introduits par la conjonction *şi* ; le verbe de mouvement est souvent suivi d'une locution marquant la durée et, comme on l'a vu plus haut, d'une indication topographique [15] :

Şi de acolo plecă cu oştile şi merseră 20 de zile şi ajunseră la o ţară ...
85/21–22

Les séquences de ce type sont fréquentes : il y en a plus d'une vingtaine dans notre texte. Le récit s'articule, grâce à elles, en une série de segments dont l'ordre est conforme à la succession des épisodes dans l'histoire. Elles manquent complètement dans les dernières pages du texte ; la raison en semble évidente : il s'agit de l'épisode final et Alexandre est arrivé au terme de son expédition.

L'ordre du récit, dans la mesure où il est signalé par des moyens grammaticaux ou lexicaux, reste donc essentiellement linéaire. Presque aucun effort n'est fait pour introduire des anachronies narratives. Une structuration primaire devient apparente : les déterminations spatiales segmentent le récit en tranches de longueur en général très réduite, et correspondant à un épisode de l'histoire ; vers la fin de roman cependant, ces tranches prennent de l'ampleur. À l'intérieur de la dernière tranche (localisée dans les *câmpii Sinarului*) des indications temporelles (*într-o zi*) introduisent une segmentation plus poussée, sans qu'il soit plus question d'expliciter l'ordre des événements. En effet, sans l'aide de l'information offerte par le contenu même des ensembles narratifs, il serait impossible (sauf quelques exceptions insignifiantes) d'établir ici une chronologie.

Le récit se conforme donc, dans ses grandes articulations, à l'ordre des événements eux-mêmes, tels qu'ils se sont produits dans l'histoire.

L'analyse du contenu de ce que j'appellerai, faute de mieux, les ensembles narratifs, c'est-à-dire des épisodes ou 'sous-épisodes' de l'histoire, révèle l'existence d'une série de dérogations à cette règle générale : la confrontation du récit des événements avec la succession probable ou certaine de ces événements dans l'histoire montre que la narration insère parfois des faits antérieurs (analepse) ou postérieurs (prolepse) au moment raconté. Si l'anachronie n'est donc pas signalée au niveau grammatico-lexical, elle n'en est pas moins présente. Les structures restent néanmoins simples. Je fais abstraction des nombreux phénomènes d'anachronie qui sont usuels dans tout discours : référence à ce qu'on vient de dire, de faire, de voir ou d'entendre, annonce de ce qu'on va faire, ordres, souhaits, etc. Ils relèveraient d'une 'micro-analyse' fort compliquée et sans doute inté-

[15] Voici les principales occurrences : 82/11, 83/19–20, 83/28, 85/21, 85/27, 86/3, 86/9, 86/14, 86/23, 87/1, 89/27, 89/30, 90/20, 90/30, 91/8, 91/21, 91/30, 92/1, 92/30, 99/17, 102/6, 107/34.

ressante, mais qui dépasserait le but que je me suis proposé. Je me borne à une 'macro-analyse', ne retenant que les faits constatables au niveau d'un segment narratif jouissant d'une certaine autonomie. Formellement, on peut distinguer deux types : celui où l'anachronie est assumée par l'instance narrative primaire, le narrateur, et celui où elle appartient à ce que G. Genette appelle le récit second, ou, avec un terme impropre, métarécit, c'est-à-dire en principe un récit à l'intérieur du récit.

Comme on peut s'y attendre, les exemples du premier type sont fort rares. Le narrateur ne s'écarte de l'ordre diégétique que pour fournir quelque information supplémentaire concernant des éléments de son récit. C'est ainsi que le récit de la victoire d'Alexandre sur les peuples païens se termine par une digression proleptique [16] dépassant le cadre de l'histoire racontée. La prolepse est en première instance itérative, annonçant des événements qui auront lieu plusieurs fois :

> *cândŭ vinŭ limbile păgâne să iasă la lume, iară ei aud sunetul clopotului și lă par că totŭ este Alexandru acolo și iară să întorcŭ napoi.* 101/20–22

Ensuite il s'amplifie en récit second et porte sur l'avènement de l'Antéchrist :

> *Și așa să spune: că vorŭ eși aceste limbi în zilele lu Antihrist, cândŭ va împărați elu, și să vorŭ închina lui și ei vor fi muncitori de creștini... Și atunce mergeva Antihrist și CTbI Ilie și-l va junghe Antihristŭ.* 101/26–102/4

Le plus souvent les entorses à l'ordre diégétique sont donc amenées par l'une des formes que prend le récit second, c'est-à-dire, pour notre texte, le discours de personnage (le plus souvent direct), la lettre et l'inscription de monument. Fonctionnellement, on distingue ici quelques différences intéressantes.

L'inscription de monument a, presque par définition, un caractère analeptique. Deux exemples de notre texte [17] sont parallèles. Dans l'un, le monument de Sanhos, l'analepse est externe : l'inscription se réfère à la tentative échouée de l'empereur pour voir le paradis, tentative qui n'est pas rapportée dans l'histoire d'Alexandre, mais qui lui est manifestement antérieure. L'analepse contenue dans l'inscription du monument érigé par Alexandre, interne, a un caractère répétitif : elle rapporte sommairement ce qui lui est arrivé lorsqu'il s'est approché du paradis. Les deux se terminent par un avertissement de ne pas aller plus loin. Ce parallélisme est significatif : en sortant indemne d'une aventure où Sanhos a succombé, Alexandre s'affirme comme supérieur à son illustre prédécesseur. La troisième inscription, portée par une église (91/31–33), se réfère, proleptiquement, à la mort d'Alexandre ; c'est une des prémonitions qui caractérisent le texte.

Dans la mesure où les lettres contribuent à l'élaboration de l'ordre du récit, elles se réfèrent en général à des événements qui précèdent dans l'histoire racontée : elles rapportent brièvement les vicissitudes de l'expédition d'Alexandre. Je cite, parmi les quatre exemples qu'offre le texte [18], la lettre à Olimbiade :

[16] On pourrait voir dans 83/2–3 un exemple d'analepse.

[17] 82/3–8 et 90/14–19.

[18] 99/24 ss., 93/14 ss., 93/31 ss., 95/14 ss. ; la cinquième lettre, à laquelle je me réfère plus loin, se trouve à la page 99/32 ss.

...că sâmtu 5 ani de când amŭ eșitŭ diîn lume mirului și am întratŭ la pustie; și am trecut munți nalți și câmpi și codri și ape mari; și cu omeni sălbateci batutu-mă-m; și mers-am la omeni câtŭ cotulŭ și ajus-am până la curțile Aracliei împărat; ...și de acolo mers-am până la Macaron și adunaiu-mă cu Evantŭ împăratul Nagomudrilorŭ; 93/35 — 94/5

Une cinquième lettre, analeptique comme les autres, fournit sous forme d'un récit très sommaire de caractère itératif, de l'information sur la façon de vivre des Amazones; les faits rapportés sont tout à fait extérieurs à l'histoire racontée.

Le discours de personnages est un des moyens classiques pour provoquer un décalage entre l'ordre du récit et le temps de l'histoire racontée. Ici aussi, il y contribue de plusieurs manières. Il contient en premier lieu des éléments analeptiques ou proleptiques se référant à des événements extérieurs à l'histoire racontée. Grâce à ce procédé, l'histoire d'Alexandre est raccordée à l'histoire mondiale et à l'histoire sacrée. Les allusions à Araclie et à Seramida (83/26—28; 84/20—85/14), le récit de l'ascendance d'Evant et des Nagomudri (87/36—88/19), la prédiction des invasions des Turcs (116/36—117/3), de la venue du Christ (86/19—22) et du Jugement Dernier (117/1 et 117/30—36) intègrent la chronologie de l'histoire d'Alexandre dans le temps universel et soulignent par là que l'apparition d'Alexandre sur la scène de l'Histoire n'est pas seulement un épisode de première importance, mais qu'elle est rattachée directement aux grands faits qui la dominent et en déterminent le cours. En plus ces éléments fournissent une information concernant la situation évoquée par le récit. Plusieurs autres passages en discours direct (92/5—8, 103/31—32, 104/32—35) ont également cette fonction: ils donnent, à titre d'explication, des détails historiques sur des êtres ou des lieux.

Il y a, d'autre part, des références à des événements, antérieurs ou postérieurs, appartenant à l'histoire d'Alexandre elle-même, telle qu'elle est rapportée par le récit (analepse ou prolepse internes). Elles consistent pratiquement toujours en un résumé, très rapide, de l'expédition ou de certaines phases de celle-ci, ou bien elles contiennent une prédiction de la mort [19]; dans quelques rares cas seulement, il y a une allusion à d'autres événements (défaite de Stris 111/19—21 fondation de la ville d'Alexandrie 114/4). Ici aussi, les structures sont très simples. Ceci n'empêche pas que grâce au fait qu'elles ponctuent le récit dans toute sa longueur, les données thématiques fondamentales ne sont jamais perdues de vue: mouvement incessant et sans repos de la conquête, et, en contraste, la fatalité de la mort.

2. La Durée

Le rapport entre le temps nécessaire pour l'accomplissement, dans la réalité, c'est-à-dire dans l'histoire d'Alexandre le Grand, des événements rapportés par l'*Alexandria*, et celui que prend le récit de ces mêmes évé-

[19] Références à l'expédition: rétrospectivement 83/8—19, 94/24—95/4, 104/13—16, 109/13—20, 113/32—33, 117/30—36, prospectivement 83/8—19, 85/11—12, 88/35—89/16, 90/2—6, 94/24—95/4; références à la mort: 87/15—18, 89/20—22, 109/8—9, 115/23—25, 117/30—36.

nements, est fort variable. En d'autres termes, la 'vitesse' du récit n'est pas toujours la même : bien au contraire, il est facile de constater que certains événements, par exemple la visite à Evant, dans l'île de Macaron, demandent beaucoup plus de temps dans la narration que certains autres, par exemple la traversée de la terre des Căpcăuni : le premier occupe plus de deux pages, alors que l'autre est raconté en quatre lignes. Les limites théoriques du rapport entre histoire et récit vont de l'absence d'événements et amplification du récit en un passage descriptif (pause descriptive) d'une part, et succession de plusieurs événements que le récit passe sous silence (ellipse) de l'autre ; entre les deux se situent les cas où la durée du récit tend à égaler, conventionnellement, celle de l'histoire racontée (scène) et ceux où le récit résume plus ou moins sommairement les événements de l'histoire (récit sommaire)[20].

La narration de l'*Alexandria* consiste essentiellement en l'alternance de segments narratifs tendant à se développer en scènes et de récits sommaires. La description, si elle ne fait pas complètement défaut, est toujours de dimensions réduites et reste dominée par la narration des événements. Les pauses descriptives sont en général utilisées pour fournir l'information nécessaire pour comprendre la suite du récit, tel par exemple l'élément descriptif qui inaugure le morceau narratif sur l'"împărăţie muerească' :

> *Alexandru de acolo purcese cu oştile la ţara Amozenilor. Şi acolo împărăţie o muere, pre nume Talistrada ; şi împărăţie cu muerile, iar bărbaţi lor lăcue la altă ţară ; lăcue fără mueri ; şi era muerilorŭ robi ; şi le hrane ei şi le duce de totŭ de ce trăbue lor ; iară ele băte războele.* 99/16–21

Les rares fois où elle tend à prendre de l'ampleur, le narrateur y coupe court au moyen d'une formule hyperbolique : la description de la cité du roi Porus [21] prend huit lignes et se termine par les lignes suivantes :

> *. . .şi era făcute 12 luni totŭ de aurŭ şi lumina nopte ca sorele şi alte multe minunate, câtŭ n'am pututŭ scrie, tote câtŭ nime nu văzu nicăire nice c'urechile auzi atâta era.* 98/35–99/2.

Ou bien il présente l'objet à décrire en adoptant l'optique de l'événement : les cadeaux d'Olimbiada sont indiqués au fur et à mesure qu'Aristote les offre ; en fait, il y a donc récit d'événement, non pas description :

> *Scose 2 steme de aur şi cu petri scumpe : una lu Alexandru, alta Roxandei ; şi aduse un bidiviu albŭ ca zăpada şi cu şaoa de piatră adamantă* . . .110/13–15

À une exception importante près, sur laquelle je reviendrai tout à l'heure, il n'y a pas d'ellipses : le récit donne l'impression de raconter sans lacunes tout ce qui s'est passé. Il est vrai que le récit se réduit parfois à sa plus simple expression : le laps de temps couvert par un élément comme *şi de acole purcese şi merse 10 zile înainte şi ajunseră la o ţară*. . . 92/1–2 contient évidemment des événements qui auraient pu être racontés avec plus ou moins de détails. Cependant la chaîne événementielle reste ininterrompue : tout ce qui arrive, c'est que l'histoire des dix jours à laquelle se réfère l'exemple est résumée en quelques verbes qui en donnent l'essentiel : *purcese—merse—ajuseră.*

[20] Les termes entre parenthèses sont de G. Genette.
[21] Cf. aussi l'arrivée d'Olimbiada, 113/23–36.

L'impression de continuité soutenue qui se dégage de la narration elle-même est soulignée par l'emploi, d'ailleurs peu fréquent, d'une subordonnée composée de *dacă* suivi en général d'un verbe de perception. Le léger décalage chronologique qui en résulte : arrêt de la succession dans le temps et intercalation d'une simultanéité de l'action de la subordonnée et celle de la principale, entraîne une sorte d'épaississement dans la chaîne :

Și găsi iară pre Candusal, plăgândŭ la gura peșterei. Și deca-l văzu, elu să veseli... 105/7–8

Un effet analogue de continuité est atteint par des procédés narratifs proleptiques, comme dans l'exemple suivant :

Și zise Alexandru să facă caicŭ. Și făcură... 83/30–84/1

où l'action exprimée par *făcură* est présentée comme projet et comme ordre, avant d'être présentée comme réalisée.

Le seul cas où, implicitement, la narration signale une ellipse est l'emploi de la locution temporelle *într-o zi* ou d'une de ses variantes. En effet, en choisissant de rapporter un événement et en lui assignant un repère indéterminé dans la chronologie, la narration suggère l'existence d'autres événements qui auraient pu s'insérer dans la même chronologie, mais qui, en fait, sont passés sous silence. La solution de continuité qui en résulte est caractéristique de l'épisode finale du roman. Le lien temporel entre les événements y fait souvent défaut ; le récit semble se mouvoir par moments dans une sorte d'achronie, où ni la succession ni la durée ne jouent plus de rôle. Que l'on compare les pages 111 ss., où la conversation d'Alexandre avec Aristote est suivie d'une série de fragments de récit souvent (mais pas toujours) de caractère anecdotique : *Iar într-o zi, sta un boierin și-l chema Alexandru...Iar într-o zi, aduseră 3000 de tâlhari... Iar într-o zi, făcu masă mare...Iar într-o zi, merse un om...*, etc.

La limite entre le 'récit sommaire' et la 'scène', où le récit s'amplifie au point d'égaler en durée, du moins conventionnellement, l'histoire racontée, est surtout théorique. Cependant, pour l'*Alexandria*, les accélérations et les ralentissements qui y correspondent se laissent facilement observer. Il y a au moins trois passages qui se distinguent nettement des autres par l'ampleur qu'y prend la narration, en comparaison des passages environnants : je pense à l'entrevue d'Alexandre et d'Evant (87–89), certains épisodes de l'histoire de Porus, en particulier le combat singulier (98), le séjour d'Alexandre chez Cleofila (105–107). Il serait exagéré d'y voir des 'scènes' dans le sens strict du mot : la narration laisse dans l'ombre trop de détails. Néanmoins, on y constate une nette tendance à faire revivre intégralement du moins certains moments de l'histoire. Ces passages sont liés par des segments qui passent plus rapidement sur les événements, mais dont la vitesse peut pourtant différer considérablement selon les cas. Il y a, en particulier, plusieurs épisodes racontés sommairement, mais dont le moment décisif est rendu en discours direct : le procédé narratif par excellence de la scène est employé ici isolément, sans les procédés visant au même effet qui l'accompagnent habituellement.

Les trois passages que je mentionnais plus haut se caractérisent par l'emploi systématique et simultané de procédés narratifs et grammaticaux dont l'effet est de réduire l'écart entre le temps de l'histoire et le temps du récit. Il faut nommer en premier lieu l'accumulation d'éléments des-

criptifs. L'épisode de l'entrevue avec Evant commence par une description détaillée des lieux :

> *Şi şede suptŭ un copaciu naltŭ şi frumos. Şi ave de tote pomele într'însulŭ. Şi era neşte pasări cu penele galbine ca aurul şi cânta neşte cântece menunate. Şi elŭ şede în jiţiul de aurŭ şi cu cunună de aurŭ în cap şi gol. Şi era fântână suptŭ pičorele lui.* 87/9—13

De même, les palais de Cleofila et les armées de Porus sont évoqués avec un luxe de précisions, qui forme contraste avec la pauvreté générale en description par laquelle est caractérisé le récit. En outre, la narration s'arrête à des mouvements et à des attitudes même accessoires, qui aident à créer l'illusion d'une perception visuelle chez le lecteur :

> *Cleofila zise: 'Ce-ţi grăiiu, dereptu-ţi grăiiu'. Şi-lŭ luo de mână şi-lŭ băgă într-o casă mică*...105/37 — 106/2 ...*şi lovi pre Por cu hangeriul pre suptŭ sisioră, pre unde s'închee platoşe şi-lă junghe, şi-l surpă ğos despre cal.* 98/14—15.

Le dialogue, d'autre part, est le médium par excellence de cette illusion du réel. Le récit de l'*Alexandria* connaît le discours direct dans presque toutes ses parties. Dans les passages dont il est question ici, cependant, le dialogue se distingue par son degré d'élaboration. Souvent il y a échange de plus d'une réplique entre les interlocuteurs, alors que dans les épisodes racontés plus rapidement une seule réplique est souvent rapportée. L'impression d'assister à un fragment de conversation se trouve ainsi rehaussée. Cependant l'élaboration ne va pas plus loin. Ce qui manque même dans les dialogues les plus élaborés, c'est ce que G. Genette appelle le 'connotateur de mimésis', c'est-à-dire l'élément contingent, inutile pour la compréhension de l'ensemble, mais qui aide à diminuer effectivement la distance entre le récit et le réel, distance réduite théoriquement à zéro par la convention. Le cas de l'exemple suivant, où les deux première répliques fournissent en fait une information redondante, mais sont en même temps un puissant facteur mimétique, semble être unique.

> *Şi stătu Alexandru şi zise: 'Por, crez grăit-amŭ noi amândoi aşa'. Elŭ zise: 'cumŭ?' Alexandru zise: 'Crez, zis-amŭ să ste oştile pre locŭ până ne vom bate noi amândoi'.* 98/9—12

Il est intéressant d'observer que la syntaxe contribue par endroits à créer l'impression d'un ralenti dans le récit. L'absence presque constante, spécifique pour les scènes dialoguées, de la conjonction *şi*, suspend la suggestion de succession d'événements ; le récit s'élargit en tableau. Voici, à titre d'exemple, un fragment de la conversation entre Evant et Alexandre :

> *Alexandru grăi lui Evantŭ: 'împărate, că ce-mi ziseşi acel cuvântŭ'. Evantŭ zise: 'nu să cade a poftori cuvântul omului înţeleptŭ'. Alexandru zise: 'împărate Evantŭ, de ţi-e cu voe, să-ţi aducem poclonŭ de la noi'. Evantŭ zise: 'aduceţi'.* 87/20—23

La plupart des segments de récit de l'*Alexandria* cependant correspondent aux traits du récit sommaire. Ils se bornent en principe à rapporter l'essentiel de l'histoire, en faisant abstraction en général de tout ce qui se réfère aux circonstances et de tout ce qui ne fait pas partie de l'action principale. Il arrive souvent que ces segments contiennent des passages en discours direct, qui introduisent la 'mimésis' pure dans un contexte souvent complètement dénué de toute tendance à rendre sensible la durée.

> ...*Și merseră și cu altŭ peste uscatŭ și-l băgară în apă și-i învise peștele și fugi. Iar Alexandru zise oștilorŭ: 'toți să vă scăldați și voi și cai voștri'. Și așa făcură*... 90/25–27

Ces passages sont le plus souvent mis dans la bouche d'Alexandre lui-même et ont fréquemment un caractère gnomique, ou, en tout cas, illustrent la sagesse de celui qui les prononce. Les exemples les plus caractéristiques se trouvent dans la partie finale, où les anecdotes se réduisent souvent pratiquement au dialogue :

> *Și într-o zi, merse o muere la Alexandru și-și pâri bărbatulŭ la Alexandru și zise: 'împărate, bate-mă bărbatul și mă sudueşte și ție este hiclianŭ'. Alexandru zise: 'în zilele mele, nu voiu să pârască muere pre bărbat; și alalte să să înveţe cu tine'. Și tăiară limba muerei.* 114/11–15

L'essentiel de ce récit consiste en effet dans le jugement d'Alexandre, comme c'est le cas aussi dans la plupart des autres passages semblables. Quoique, théoriquement, le dialogue ait ici la même fonction mimétique qu'ailleurs, l'effet est pratiquement nul, faute de contraste, à l'intérieur du segment, avec les autres modes du récit. L'emploi du discours direct dans des passages comme ceux que je viens de discuter semble en premier lieu relever du niveau stylistique adopté. Celui-ci se rapproche, par certaines de ses caractéristiques, du style de la narration populaire qui, elle, comme le rappelle I. Coteanu [22], a une nette préférence pour le discours direct. Quoiqu'il en soit, l'emploi illustré par le dernier exemple confirme l'impression d'achronie qui se dégage de la dernière partie.

On a déjà fait remarquer qu'il n'y a pas de limite nettement tracée entre le 'récit sommaire' et la 'scène'. Dans plusieurs passages de l'*Alexandria* le discours rapporté fonctionne d'une façon caractéristique pour l'élaboration en scène, sans que le segment atteigne dans son ensemble un niveau d'élaboration comparable : en dehors du discours direct, le récit reste sommaire. Je donne en exemple un passage [23] du voyage commun d'Alexandre et de Candusal :

> *Și mergândŭ pe drum, iar Candusal zise: 'frtate Antioș iar aice deptŭ cest loc este o peștere mare și or cândŭ ntrat-au într'însa omeni: și uni eșit-au, însa nebuni, alți n'au mai eșitŭ; și zic omeni că este muncă de suflete elinești'. Iară Alexandru zise: 'rogu-te frate, blăm de-mĭ arată ača peștere'*. Etc. 103/30–35

Les opérations d'accélération, dans le récit sommaire, concernent en particulier les déplacements. Ceux-ci ne sont jamais rapportés dans le détail : la narration se contente d'un ou de plusieurs verbes de mouvement accompagnés d'une ou plusieurs indications de lieu. La disproportion qui se produit ainsi entre le temps du récit et le temps 'réel' de l'histoire est souvent compensée par la mention explicite de la durée du déplacement.

> *Și de acolo, plecă cu oștile și merseră 20 de zile și ajunseră la o țară cu omeni cu 6 mâni și cu 6 pičore.* 85/21–22

[22] *Stilistica funcțională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj,* București, 1973, p. 109.

[23] Ce passage est intéressant à un autre point de vue : l'information que donne Candusal à Alexandre est neuve pour le destinataire du récit. Il s'agit d'une ébauche, sans doute unique dans le roman, de 'focalisation interne' : l'information passe par l'un des personnages. Cf. G. Genette, *Figures III*, pp. 206 – 207.

Il s'agit d'une véritable stéréotypie qui rappelle certains traits des contes populaires. Mais à la différence de ceux-ci, qui indiquent les distances soit par des formules globales comme *și marsără multă lume-mpărăție, ca d-zeu să ne ție* [24], *merseră cale lungă și mai lungă* [25], *merseră cît merseră* [26], etc., soit par un nom de nombre précis, mais à coloration symbolique (trois, neuf) *și au mers, au mers ei încă cale lungă, așa preț ca de trei săptămîni* [27], l'*Alexandria* mentionne des nombres précis, variant d'un cas à l'autre (de trois à cent jours). Le même procédé s'observe dans le discours de personnage :

...că sămtŭ 5 ani de când amŭ eșitŭ diîn lume mirului. 93/35

Le roman s'affirme comme œuvre historique, fournissant une information précise.

À l'intérieur des segments, la durée est également explicitée parfois par des formules quantitatives empruntées à la littérature populaire : *și să tăiară cumu să taie, zi de vară până sară* (96/33–34). En général cependant on trouve ici aussi des locutions mentionnant simplement un nombre précis : *Iar Alexandru-i goni pintre munți 15 zile* (101/2–3).

3. Remarques finales

Les analyses qui précèdent ont montré que la représentation, au niveau du récit, de la chronologie repose essentiellement sur la structure énumérative explicitée par l'emploi de la conjonction *și*. L'interprétation de cette structure en coordonnées spatio-temporelles est assurée par l'emploi de moyens grammaticaux et surtout lexicaux : locutions exprimant le temps ou l'ordre, l'espace ou le mouvement. Les références à une temporalité indépendante de l'histoire racontée sont pratiquement inexistantes ; en revanche les références à une spatialité indépendante de l'histoire sont nombreuses : les indications topographiques abondent. Le récit des exploits et de la mort d'Alexandre reçoivent un cadre géographique fort précis.

L'ordre du récit est essentiellement celui des événements qu'il raconte ; le narrateur ne manifeste jamais le besoin de présenter ces événements dans un ordre différent de celui où ils sont censés d'être passés. S'il y a des écarts — et il y en a — ils sont assumés par des formes du récit second, c'est-à-dire qu'une instance autre que le narrateur lui-même en est responsable. La forme de loin la plus fréquente est le discours direct, qui rapporte, rétrospectivement, des événements passés, et qui se réfère, prospectivement, à des événements futurs.

La vitesse du récit est très variable par rapport à la vitesse de l'histoire : en général la durée relative d'un segment du récit n'est pas propor-

[24] L'exemple est tiré de l'*Antologie de literatură populară*, vol. II, *Basmul*, București, 1956, pp. 240–241.

[25] *Ibidem*, p. 25.

[26] *Ibidem*, p. 468.

[27] *Ibidem*, p. 7.

tionnelle à celle de l'événement dans l'histoire. Pourtant, ici aussi, l'énumération transformée en succession reste la base : d'une manière générale le récit ne connaît pas de cas d'ellipse, quoique bien souvent il abrège à l'extrême. À tous les événements de l'histoire correspond, en principe, un segment, si petit soit-il, dans la narration. Il n'y a, d'autre part, que quelques rares segments dont le degré d'élaboration soit tel qu'ils se rapprochent de la 'scène' : il s'agit toujours de moments importants de l'histoire d'Alexandre, moments où celle-ci interfère avec d'autres données historiques capitales. La narration ralentit en introduisant des éléments descriptifs et en supprimant le signal de la successsion, la conjonction *și* ; en outre elle emploie le mode du discours le plus proche de la réalité: le discours direct. Ce dernier moyen est utilisé également dans des segments où le récit est sommaire par ailleurs ; il s'agit alors souvent de rapporter les paroles d'Alexandre.

Tout ce qui vient d'être dit ne s'applique guère à la partie finale du roman, qui raconte le séjour d'Alexandre à Babylon et sa mort. La chronologie et la détermination spatiale semblent perdre ici leur pertinence, et on assiste à une sorte de neutralisation des formules. La durée fonctionne également d'une façon différente. Le récit ne se présente plus comme une chaîne ininterrompue, couvrant, du moins en principe, tout ce qui se passe dans l'histoire. Bien au contraire, en rapportant des événements isolés, affectés d'une référence temporelle indéterminée qui les maintient dans leur isolement, il contient implicitement autant d'ellipses que d'événements.

Au niveau de la signifiance, les structures spatio-temporelles semblent fonctionner de plusieurs manières. Les thèmes qui dominent le récit : conquête glorieuse, sagesse exemplaire, mort inéluctable, déterminent la sémantisation des niveaux inférieurs, en particulier de celui de la matérialité du texte. C'est ainsi que la construction énumérative, qui est à la base du récit, prend une valeur iconique dans la mesure où elle symbolise le mouvement sans répit où est engagé le conquérant. La succession interminable des propositions reliées par la conjonction *și* correspond, sur le plan de l'énoncé, à l'espace sans bornes que parcourt Alexandre dans sa conquête du monde habité. Corollairement, l'absence de l'énumération, due à l'absence de la conjonction *și*, figure la présentation 'en tableau' qui résulte de l'élargissement du récit.

Il est intéressant de constater d'autre part que toutes les dérogations à la règle de la succession linéaire ont une fonction thématique bien déterminée. Les anachronies portent essentiellement sur les principaux événements de l'expédition d'Alexandre, et, sous forme de prolepse, sur la mort de l'empereur. Elles embrassent les deux grands thèmes complémentaires du roman : la gloire de la conquête, la mort inéluctable qui rend vains tous les efforts et abolit toute gloire. Les ralentissements résultant de l'emploi du discours direct dans des contextes par ailleurs sommaires, prennent en charge la troisième donnée thématique importante, la sagesse d'Alexandre. Les anecdotes et, d'une manière plus raffinée, les scènes de rébellion (p.e. 83/7—19) en sont les illustrations les plus convain-

cantes. Pour ce qui est des dernières, une bonne partie de l'effet provient du contraste entre le sentiment d'insuffisance et de découragement des voïévodes, et l'assurance avec laquelle Alexandre domine la situation.

Dans l'*Alexandria* de 1620 nous possédons une première manifestation de la narration historique en langue roumaine. L'analyse de certains aspects des structures narratives montre que la simplicité des moyens syntaxiques et stylistiques, inhérente au stade de l'évolution du roumain littéraire, n'empêche aucunement l'adéquation de l'énoncé à son référent, l'histoire d'Alexandre le Grand dans son contexte universel et dans sa signification profonde.

Avril 1975 *Université de Groningue*

I. PĂTRUŢ

TOPONIMUL *Zagra*

Localitatea din judeţul Bistriţa-Năsăud este atestată sub următoarele forme: 1440, 1533 *Zagra*, 1450 *Zagor*, 1547, 1548 etc., *Sagra*, 1705 *Zagra*, 1706 *Zagor*, 1760–1762 *Zágra* etc. [1].

N. Drăganu, orientîndu-se după formele *Zagor* (din 1450 şi 1706), susţine că toponimul *Zagra* „derivă din slav. *Zá-gora* (>**Zá-gura* > *Zagra*) « peste, dincolo de deal sau munte »" [2]. În sprijinul afirmaţiei sale, N. Drăganu enumeră o serie de toponime slave care conţin în forma lor sl. *gora* „munte" [3].

Se constată, mai întîi, că N. Drăganu trece cu uşurinţă peste sincoparea lui *o* din **Zagora* (vezi *supra*) şi că în toate formele, reproduse după Fr. Miklosich, *o* este prezent (cf. *Zagora*, *Zagorica*, ceh. *Zhoř*, *Zhorec*, *Záhoří* etc. [4]). În al doilea rînd, forma *Zagor* (cu *-o-*) din 1706 este infirmată de *Zăgriani* (fără *-o-*) (numele locuitorilor) [5] din anul 1691 [6], care dovedeşte că *Zagor* (cu *-o-*) este o formă fără acoperire reală, care, ca şi cea de la 1450 (vezi *supra*), nu corespundea rostirii.

Împotriva acestei etimologii şi a elidării lui *o* stau şi toponimele, de provenienţă slavă de est, *Zahorna*, sat şi iezer în Moldova < ucr. **zahórnja* (> *zahírnja* „cea de peste deal" [7]) şi, mai ales (*o* fiind neaccentuat), *Zahoreni*, sat în jud. Botoşani < ucr. *zahorjány* [8].

N. Drăganu a susţinut că toponimul ar putea fi, în primul rînd, de origine slavă de est, în care caz însă a trebuit să fie împrumutat anterior secolului al XIII-lea, adică înaintea prefacerii lui *g* în *h*, caracteristică graiurilor ucrainene [9].

N. Drăganu se gîndeşte şi la posibilitatea originii sud-slave a toponimului *Zagra*; şi în acest caz numele ar fi vechi, căci, afirmă el, nu avem dovezi de colonizări de slavi sudici, în valea Someşului, după secolul al XII-lea [10].

E. Petrovici a acceptat, mai întîi, originea slavă de est a toponimului, propusă de N. Drăganu, adăugînd că acei slavi s-au asimilat înainte ca

[1] N. Drăganu, *Românii în veacurile al IX–XIV pe baza toponimiei şi a onomasticii*, Bucureşti, 1933, p. 469; C. Suciu, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania*, vol. II [Bucureşti], 1968, p. 267.

[2] *Op. cit.*, p. 469–470.

[3] Exemple de acest fel sînt luate de la Fr. Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*, Heidelberg, 1927, p. 245–246.

[4] Fr. Miklosich, *ibidem*.

[5] Numele actual este asemănător: *zăgreni*, sg. *zăgrean*; cf. numele de familie actual, *Zăgrean(u)* sau (hiperurbanism) *Zegrean(u)*.

[6] N. Drăganu, *op. cit.*, p. 469.

[7] E. Petrovici, în „Romanoslavica" IV (1960), p. 52.

[8] *Ibidem*.

[9] *Op. cit.*, p. 470.

[10] *Ibidem*, p. 471.

inovaţia $g > h$ să fi ajuns la ei, astfel că în graiul românilor şi al maghiarilor s-a putut păstra numai o formă cu *g* [11].

Explicaţia propusă de E. Petrovici nu poate fi, cred, acceptată din cauza existenţei în nordul Transilvaniei a unor toponime cu $h < g$ mai vechi atestate decît *Zagra* : 1378 *Zalha* : ucr. *zaloha* (<*zaloga*) „strajă, pîndă, adunare" [12]; toponimul acesta a putut fi împrumutat de români nu direct de la slavi, ci din limba maghiară, unde s-ar fi produs sincoparea (fenomen caracteristic limbii maghiare) lui *o* [13]; 1390 *Hroz(a)wla*, actual (după căderea lui *h-*) *Rozavlea* (jud. Maramureş), provenit din antroponimul *Hrozav* (cf. rom. *Grozav*) [14], şi ceva mai nou, 1523 *Hordo*, apoi *Hordou* (numele anterior al localităţii *Coşbuc*, nu departe de *Zagra*), de asemenea dintr-un nume de persoană *Hord* (< *Gord*) + suf. *-ov* [15].

La scurt timp după publicarea articolului la care m-am referit, E. Petrovici a formulat o altă părere asupra toponimului *Zagra*, încadrîndu-l printre cele care prezintă metateza lichidelor (în grupurile sl. com. *tort*, *tolt*) şi oclusiva *g*, ca *Bălgrad*, *Moigrad* etc., considerîndu-l deci de origine slavă de sud [16], adică bulgărească.

Se constată însă că în apropierea *Zagrei* nu există alt toponim de provenienţă bulgară, cele menţionate de E. Petrovici[17], inclusiv *Moigradul* (cel mai nordic şi izolat nume cu caracter bulgăresc), fiind destul de îndepărtate.

În al doilea rînd, în toponimele bulgăreşti care constau din *Za* + *gor-* nu este sincopat *o* : *Zagore*, *Zagoričane*, *Zagoriče*, *Zagorski*, *Zagorsko*, *Zagorci*, *Stara Zagora* [18].

Din motivele arătate cred că *Zagra* nu poate fi explicat dintr-un **Zagora*, slav de est sau bulgăresc.

Posibilitatea ca toponimul în discuţie să nu fi fost împrumutat direct de la slavii de est, ci de la maghiari, căci în maghiară s-ar fi putut petrece sincoparea lui *o* (din **Zagora*), este şi ea infirmată de forma *Zalha* (< ung. < ucr.) menţionată mai sus, care şi ea prezintă $h < g$.

După părerea mea, *Zagra* este, la origine, nume de persoană.

În DOR (p. 413), s.v. *Zagora* sl. „peste munte", pe lîngă top. *Zagra*, discutat aici, figurează *Zăgrici* şi *Zegrea*, nume de familie, primul din Munţii Apuseni [19], al doilea din Bucovina, care pot fi legate de *Zagra*, dar şi, recunosc, de un *Zegra (Zegru)*, neatestat, dar posibil. Există însă, în mod sigur, *Zagra*, nume de familie, în părţile Lugojului.

Antroponimul *Zagra* pare a avea aceeaşi temă ca şi bg. *Zagralov*, *Zagrelov*, nume de familie [20], formate cu suf. *-al-*, *-el-* + *-ov* de la o temă

[11] E. Petrovici, *loc. cit.*, p. 57. Şi acad. Iorgu Iordan acceptă etimologia *Zagra* < sl. *Zagora* (*Toponimia românească* [Bucureşti], 1963, p. 38, 362).

[12] E. Petrovici, *loc. cit.*, p. 52.

[13] *Ibidem.*

[14] *Ibidem.*

[15] *Ibidem*, p. 49.

[16] Articolul respectiv este reprodus în E. Petrovici, *Studii de dialectologie şi toponimie*, Bucureşti, 1970, p. 78.

[17] *Ibidem.*

[18] *Spisăk na naselenite mesta v NR Bălgarija po săštestvuvaštoto administrativno delenie kăm 15 januari 1960 godina s broj na naselenieto ot prebrojavanijata prez 1926, 1934, 1946 i 1956 godini* [Sofia], 1960, p. 325, 342.

[19] Vezi T. Frîncu, G. Candrea, *Românii din Munţii Apuseni (Moţii)*, Bucureşti, 1888, p. 120.

[20] Stefan Ilčev, *Rečnik na ličnite i familni imena u bălgarite*, Sofia, 1969, s.v.

Zagr-, extrasă dintr-un **Zagra*, **Zagro*. Acesta a putut fi format cu un suf. *-r-* (cf. bg. *Módra*, nume de bărbat sau de femeie, care nu are nici o legătură cu dial. *módra* ,,cu ochi albaştri'', cum afirmă St. Ilčev [21], ci e un derivat faţă de *Módo*, *Módé*, nume bărbătesc [22]; *Jódra*, nume de bărbat sau femeie, explicat inexact de St. Ilčev din dial. *jodăr* ,,mare, gros''; el trebuie de fapt raportat la [format cu suf. *-ov*] *Jódov*, nume de familie[23]), de la un **Zago*, iar acesta (cu suf. *-g-*, cf. hipocoristicele bg. *Bego*, *Gego*, *Zego*, *Lego*, *Nego*, *Sego* etc. [24]) de la un radical *Za-* (de la care, cu diferite, sufixe, sînt obţinute o serie de hipocoristice, ca *Zájo*, devenitsup ranume, *Záko*, *Záné*, nume de bărbat [25]), extras din nume ca bg. *Zacharija*, *Zachari(j)* sau *Zachej*.

Dacă însă a existat un rom. **Zagu* sau **Zaga*, atunci *Zagra* poate fi şi un derivat românesc, ca şi *Gavra*, faţă de *Gav*, *Gava* [26], *Modran* [27] < **Modra*, cf. *Modrul* (care nu trebuie raportat la subst. reg. *modru* [28], ci la un **Moda*, **Modu*, cf. der. *Modican*, *Modiga*, *Modoc* [29]), *Potra*, nume de familie [30], faţă de *Potea* [31].

Aprilie 1975

Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj-Napoca, Emil Racoviţă 21

[21] *Ibidem.* s.v.
[22] *Ibidem* s.v.
[23] *Ibidem*, s.v.
[24] I. Pătruţ, *Despre structura şi originea hipocoristicelor slave*, în CL XVIII (1973), p. 82; St. Ilčev, *op. cit.*, s.v.
[25] Înregistrate de St. Ilčev, *op. cit.*, s.v., primele două explicate însă inacceptabil.
[26] Explicate în DOR, p. 63, din *Gavriil.*
[27] *Ibidem*, p. 325, s.v. *modru.*
[28] *Ibidem.*
[29] *Ibidem.*, s.v. * *mod* [?].
[30] Explicat forţat în DOR dintr-un *Potru* ,,cf. *Proto-*(prima parte din *Protoghiur*) cu met[atez] ca în var. *potropop*< *protopop*'' (p. 352).
[31] Existent în DOR, p. 352, s.v. **pot-*.

MAGDALENA POPESCU-MARIN

ÎNTRE ADVERB ŞI PREPOZIŢIE. DOMENIUL RETOROMAN

1. Fenomenul lingvistic de care ne ocupăm constituie una din particularităţile lingvistice ale principalelor idiomuri retoromane vorbite în Elveţia (ladin, sursilvan, sutsilvan, surmiran) [1].

Este vorba de unităţi care funcţionează în general ca adverbe, de tipul : *enta* < lat. *intus*, *giu* < lat. *deorsum*, *neu* < lat. *in hac*, *ora* <lat. *foras*, *si* < lat. *sursum*, *vi* < lat. *via* etc., şi de numeroase compuse cu adverbe care, în condiţii speciale, pot introduce un complement de loc, avînd deci valoare de prepoziţie.

Unităţile lingvistice în discuţie conţin aproximativ trăsăturile semantice pe care le are în română prepoziţia *la* într-un context ca *merg la Braşov* [2], la care se adaugă trăsături semantice specifice unor adverbe de loc (*sus*, *jos*, *dreapta*, *stînga*, *înafară*, *înăuntru* etc.).

2. Fenomenul a fost semnalat de G. Pult [3], care defineşte ca o trăsătură proprie idiomurilor din Grizon posibilitatea de redare a direcţiei concrete cu unele ,,particelle locali" plasate înaintea unor substantive (mai ales nume proprii de loc). Pult arată că un locuitor din orăşelul Sevgein situat pe o înălţime la mică distanţă de Ilanz (Glion), în zona mai largă a văii Rinului grizon, va formula următoarea frază : ,,Azi merg la Glion (Ilanz) şi mă întorc deseară la Sevgein" astfel : *Jeu mon oz vi Glion a turn kuesera neu Sevgein*. (În traducere literală : ,,Eu merg astăzi *de partea cealaltă la* Glion şi mă întorc deseară *încoace* la Sevgein"). Aici *vi* indică partea cealaltă a văii ,,dincolo" + direcţia concretă, iar *neu* înseamnă ,,încoace" + direcţia concretă.

,,Particulele" de direcţie pot apărea şi înaintea unor nume comune (putînd fuziona cu articolul ca şi prepoziţiile obişnuite : *giul* < *gi* + *(ig)l* etc.): *ir giul marcau* ,,a merge *în jos la* oraş", *nus mein oragiu vitg* ,,mergem *în jos şi înafară* în sat", *mei siaden scola!* ,,pleacă *în sus şi înauntru la* şcoală !" [4] etc.

Pentru un vorbitor cu altă limbă maternă, situaţia specială a acestor cuvinte apare deosebit de clară în contextul cu nume propriu de loc.

[1] Exemplele noastre vor fi date în sursilvană. Atunci cînd vom recurge şi la celelalte idiomuri, vom menţiona acest lucru. După informaţiile primite de la prof. Maria Iliescu, fenomenul la care ne vom referi este absent în retoromana de est (friulană).

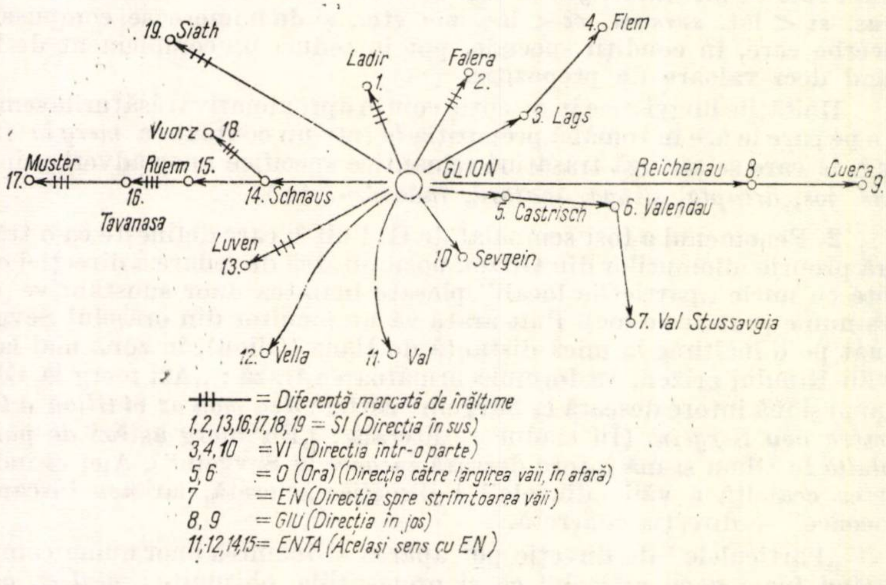
[2] Aceste trăsături semantice au fost relevate de Laura Vasiliu în articolul *O descriere a sensurilor locale ale prepoziţilor româneşti*, în SCL XXIV (1973), nr. 4, p. 362 (cf. *la* $\frac{1}{5}$: localizare precisă, contact, mişcare orientată, limită finală).

[3] *Impronte grigioni*, în ,,Revue de linguistique romane", VII, nr. 25 — 26, Paris, 1931, p. 106 — 111. Nu am păstrat ortografia fonetică din articolul lui Pult.

[4] Citatul este din dicţionarul lui Vieli (R.) et Decurtins (A.), *Vocabulari romontsch sursilvan-tudestg*, Cuera, 1962, s.v. *siaden*.

Verbele de mişcare (este posibilă şi folosirea verbelor de stare) folosite în contexte cu aceste cuvinte de care ne ocupăm sînt în general neutre semantic în ceea ce priveşte direcţia mişcării (cel mai uzitat este *ir* „a merge"). Atunci cînd şi verbul aduce informaţii cu privire la sensul mişcării construcţia este redundantă : ...*ladinamein ei* ***sesalzau sil*** *cuolm Zitegl in sanctuari* „alsogleich erhob sich auf dem Berg Z. ein Gotteshaus" (DRG s.v. *cuolm*)[5]. Dealtfel *si* urmat de *cuolm* „(pajişte de) munte" s-a gramaticalizat ca prepoziţie, însemnînd pur şi simplu „pe". În Vieli-Decurtins s.v. *si* se arată că *si cuolm* înseamnă „*auf* dem Maiensäss". Cf. şi *Jesus ei* ***descendius*** *cun els a Nazaret.* DRG s.v. *descender* „Isus a coborît cu ei la Nazaret".

Redăm aici un tablou al exprimării direcţiei către o localitate avînd ca punct de plecare oraşul Glion (Ilanz)[6]:

Poziţia vorbitorului primează în alegerea elementului prin care se exprimă direcţia şi situarea în spaţiu a locului despre care este vorba. În funcţie de locul în care se găseşte vorbitorul, acelaşi nume de localitate poate fi precedat teoretic de oricare dintre unităţile lexicale care indică direcţia concretă. Se poate spune deci : *si Glion, vi Glion, o(ra) Glion, en Glion, giu Glion* etc., după cum vorbitorul este plasat într-un loc situat deasupra sau dedesubtul oraşului Glion, la stînga sau la dreapta lui, în deal sau în vale etc.

Vorbitorii idiomurilor retoromane occidentale folosesc construcţia amintită în general pentru localităţile (regiunile, munţii, apele etc.) a căror poziţie în relief le este cunoscută, de obicei cele relativ apropiate, dar nu obligatoriu. Această construcţie poate fi utilizată şi pentru locuri

[5] *Diczіunari Rumantsch-Grischun*, publichà de la Societa Retorumantscha, Cuoira, 1939 şi urm.

[6] Tabloul ne-a fost furnizat de un vorbitor al sursilvanei care a locuit mult timp în acest oraş.

din afara spaţiului unde se vorbesc idiomurile respective. De exemplu : *ir vil Uri* (canton învecinat cu Grizonul).

Atunci cînd vorbitorul nu este interesat să exprime exact direcţia cu poziţia în spaţiu a unui anumit loc, în raport cu el, sau nu cunoaşte această poziţie, ca şi în cazurile în care este vorba de locuri îndepărtate sau istorice etc., indicarea direcţiei se face cu ajutorul prepoziţiilor obişnuite ca şi în alte limbi romanice. Astfel, în sursilvană, în exprimarea literară obişnuită, se întîlnesc prepoziţiile *a(d)* „la", *tier* „la" şi *en* „în" — cu nuanţe variate—şi alte prepoziţii. De pildă : *El ei arrivaus* ***en*** *Palestina* ***a*** *Canaan*. Bibla [7], p. 10 „el a ajuns în Palestina la Canaan" ; *ei arrivaus* ***tiel*** *Cuolm de Diu.* ibid., p. 31 „a ajuns la..." Compară şi : *ea vegn* ***or*** *Angiadina* „eu mă duc *în afară în* Engadina" cu *ir* ***en*** *Giadina* „a merge în E.", în care numai *or* dă indicaţii precise asupra poziţiei locului în raport cu vorbitorul [8].

Uzul oscilează chiar în cursul aceluiaşi text. De exemplu, în manualul lui S.M.Nay [9] există un text intitulat : *Co ei mavan* ***giu*** *Schubalan* (p. 124) „cum mergeau în jos la Sch.", iar în cursul povestirii apare : *Tschei di ha el risdau, co ei mavan tschels onns* ***a*** *Schubalan* ***giun*** *Tiara tudestga* ibid. „În acea zi a povestit, cum mergeau în acei ani **la** Sch. **în jos în** Ţara nemţească".

3. Gramaticile şi dicţionarele idiomurilor retoromane, atunci cînd înregistrează fenomenul de care am vorbit, nu au o poziţie unitară în definirea statutului cuvintelor prin care se exprimă direcţia şi poziţia vorbitorului în spaţiu.

Gramatica lui Gion Cahannes [10] tratează cuvintele amintite în contexte cu nume proprii de localităţi sub titlul comun „prepoziţii şi adverbe" care indică direcţia : *en, enta, o, ora, si, giu, vi* etc.

În gramatica surmirană a lui G. P. Thöni [11] cuvintele în discuţie sînt numite „prepoziţii ale direcţiei" („Die Präpositionen der Ortsveränderung"), dar ceva mai jos, pe aceeaşi pagină, autorul face următoarea remarcă : „Allgemeine Gültigkeit haben « a » und « da » und sie können alle andern *komplizierten Adverbiale des Ortes* [subl. ns.] ersetzen, soweit es sich um Ortschaften handelt". Autorul este conştient de faptul că unităţile în discuţie au un statut special în sistemul prepoziţiilor indicatoare ale direcţiei.

Aceeaşi oscilaţie în calificarea unităţilor lexicale înregistrate care exprimă direcţia şi poziţia în spaţiu se poate constata şi în unele dicţionare. Astfel, în dicţionarul lui Vieli-Decurtins *giu* este înregistrat numai ca adverb *en* şi *enta* numai ca prepoziţii, *or, ora, si* etc. şi ca prepoziţie şi ca adverb, iar *viadenasi, viadenagiu* şi altele ca adverb şi prepoziţie, fără să se mai facă distincţie între cele două valori gramaticale.

[7] *Bibla per Scola e Pievel.* Edida dalla Comissiun della Bibla per Scola e Pievel, 1973.

[8] Ultimele două exemple din DRG s.v. *Engiadina*. În aceeaşi lucrare s.v.*a, ad* se spune : „Mit Ortsnamen allg. *a Cuera, a Glion, a Zernez* [subl. ns.] doch nur in der gewählter und geschriebener Sprache, sonst in der Regel mit Richtungspartikel... *aint, oura, sü, jo, sur, via, nan*". Pentru prepoziţia *a* vezi şi G.P. Thöni, *Rumantsch Surmeir. Grammatica per igl idiom surmiran.* LR [1969], p. 30.

[9] *Bien di, bien onn ! Lehrbuch der Rätoromanische Sprache* (deutsch-surselvisch), ed. a III-a, Cuera, 1965.

[10] *Grammatica Romontscha per Surselva e Sutselva,* Mustér, 1924, p. 164, 165.

[11] *Rumantsch Surmeir,* p. 30.

În vocabularul surmiran al lui A. Suonder și M. Grisch [12] este aceeași situație : *ve* este „prep. u. adv." ; *giu*, *se* etc. au valori delimitate (I adverb, II prepoziție), iar construcția cu nume de localitate, atunci cînd este înregistrată, apare sub valoarea de prepoziție [13].

4. Considerăm că din punct de vedere gramatical toate unitățile lexicale care pot apărea în contextul V—S (mai ales : propriu de loc) și care indică în același timp direcția concretă și poziția vorbitorului în spațiu în momentul comunicării, în raport cu locul denumit prin complement, trebuie să aibă același tratament. În construcția dată, aceste unități însumează caracteristici lexicale comune prepoziției și adverbului, avînd valoare de prepoziție. Legătura dintre valoarea de prepoziție și cea de adverb a fost remarcată de G. Pult, care afirmă : „Benchè queste particelle — del tutto atone e strettamente congiunte al complemento locale — abbiamo assunto la funzione di prepositioni, non credo che gli ultimi casi presentati vadano logicamente disgiunti da quelli senza complemento locale ove le particelle hanno la funzione d'avverbi" (p. 110).

Pentru afirmația lui G. Pult considerăm relevante nu numai construcțiile în care unitățile respective figurînd singure pe lîngă un verb (neurmate direct de substantiv) au valoare clar adverbială *(ir giu)*, ci mai ales construcțiile în care adverbul este urmat de prepoziție+ substantiv. Vom porni de la exemplele date în gramatica surmirană a lui G.P. Thöni *(loc. cit.)* : *eir sen (<se an) tgesa* „a merge în sus, în casă", *eir or a Planeiras* „a merge înafară la P.", *neir giu da Rumein* „a veni în jos de la Rumein", *neir se da Coira* „a veni în sus de la Coira" etc. Dacă în construcțiile în care *giu*, *se* etc. urmate direct de substantiv au valoare prepozițională, în cele unde se interpune o prepoziție ele au valoare adverbială. Dacă adverbul fuzionează cu prepoziția cuvîntul compus rezultat are tot funcție de prepoziție. De exemplu : *sen* < *se* + *an*, *giun* < *giu* + *an* etc.

Unitățile lexicale în construcțiile de care ne ocupăm, cînd au valoare de prepoziție, au ceva în plus din sensul adverbelor din care provin, comparativ cu cazurile obișnuite în alte limbi de adverbe devenite prepoziții, și anume indicarea cu obligativitate a poziției vorbitorului (chiar în situațiile în care acesta nu este subiectul propoziției).

Ne vom referi pentru comparație la situația din română. Cazul cel mai apropiat de cele pe care le discutăm pentru retoromană l-ar constitui adverbul și prepoziția *deasupra* (nediferențiate formal după valoarea morfologică). Dintr-un enunț ca : *Ieșirăm* ***deasupra*** *Agapiei vechi.* C. Hogaș, *Pe drumuri de munte*, vol. I, București, 1944, p. 31, nu ne putem da seama dacă subiectul (aici identic cu vorbitorul) cobora de pe munte sau urca pînă deasupra Agapiei. Punctul de referință spațială al prepoziției este numai complementul de loc. Există însă situații cînd și în română referirea se face și la poziția vorbitorului : *Soarele ...scăpătase* ***după*** *Ciungi* [nume de munte]. Hogaș, *lucr. cit.*, p. 11. Vezi și contexte ca *după pom*, *în spatele pomului (muntelui)* etc., unde coordonatele față-spate se stabilesc în funcție de poziția vorbitorului față de locul respectiv. Nu același

[12] *Vocabulari da Surmeir. Rumantsch-Tudestg, Tudestg-Rumantsch.*

[13] În schimb, ni se pare ciudată încadrarea la adverb a cuvîntului *avon* în DRG s.v. *avant* într-un context clar prepozițional ca *ir avant bouv* „merge înaintea boilor" ; vezi și alte contexte de același tip în cartea *Bien di, bien onn !* : *Els engiran avon Diu*, p. 110, *el ei turnaus avon in'ura*, p. 2 etc.

lucru se întîmplă cînd aceste coordonate sînt reale, independente de vorbitor, de exemplu *în faţa*, *în spatele casei*. În enunţul *Ion a mers în spatele casei* nu se face nici o referire la poziţia vorbitorului (care poate fi *pe casă* sau *în casă* etc.

În situaţia specială pe care am descris-o cu privire la idiomurile retoromane, adică prepoziţie de direcţie + nume de localitate, româna (şi, după cunoştinţa noastră, şi celelalte limbi romanice literare) procedează altfel. Prepoziţiile provenite sau nu din adverbe nu fac, de regulă, referire la poziţia vorbitorului.

Aşadar, în construcţiile retoromane apare o informaţie suplimentară care nu poate fi transpusă în altă limbă decît printr-un adverb (locuţiune adverbială) propriu-zis, pe lîngă prepoziţia de direcţie corespunzătoare. *Mia sora ei maridada su Glion = sora mea este măritată în sus la Glion.*

5. După cum se ştie, graniţele între adverb şi prepoziţie nu erau rigide nici în latină, unde ordinea cuvintelor constituia adesea singurul criteriu distinctiv [14]. Această confuzie s-a menţinut în limbile romanice [15]. Idiomurile retoromane de vest în situaţia descrisă înregistrează o etapă intermediară a evoluţiei de la adverb la prepoziţie. Interesant de remarcat este atragerea în sistemul elementelor cu valoare de adverb şi de prepoziţie şi a unei prepoziţii dintre cele mai uzitate, moştenite din latină. Este cazul prepoziţiei *en* < lat. *in*. Avînd ca sens fundamental interioritatea, *en* a ajuns să însemne în asociaţie cu nume de localităţi a căror situare în spaţiu este cunoscută vorbitorului „pătrunderea în strîmtoarea văii", în exemple ca : *ir en Val Stussavgia*, *en Trun* etc. [16]. Este posibil ca acest sens al lui *en* să se datoreze lui *enta* < lat. *intus*, căci în construcţiile date (cu toponime) cele două prepoziţii sînt mai mult sau mai puţin sinonime. Sensul menţionat este mai puţin surprinzător în cazul lui *enta*, care la origine este tot adverb [17].

Prepoziţia *en* este foarte mult folosită şi cu sensul ei obişnuit, chiar în asociaţie cu toponime (neutre pentru vorbitor în ceea ce priveşte poziţia în spaţiu). De pildă : *ir en Frontscha* „a merge în Franţa", *ir ell' America* „a merge în America" ; cf. şi *ir egl jester* „a merge în străinătate" etc.

După dicţionarul lui Vieli-Decurtins am numărat în sursilvană 88 de cuvinte care au n u m a i sau ş i valoare de prepoziţie cu sens local. Dintre acestea, majoritatea (52) funcţionează şi ca adverbe [18], şi numai 36 nu au şi statut adverbial [19]. Cifrele sînt, desigur, aproximative, dacă ţinem

[14] W. Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, vol. III, *Syntaxe*, Paris, 1900, p. 249–250.

[15] În italiană, de exemplu, distincţia dintre prepoziţie şi adverb nu este prea bine marcată. Vezi Al. Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice. Contribuţii gramaticale*, Bucureşti, 1965, p. 110.

[16] Vezi Gion Cahannes, *op. cit.*, p. 164.

[17] Este curios că Vieli–Decurtins nu înregistrează şi valoarea de adverb, prezentă în DRG.

[18] *Amiez, anoragiu, anorasi, atras, atraviers, dadens, dado(ra), datier, daven, davos, enamiez, enasisum, endadens, endatier, entadem, entafuns, entagiu, entasi, entasisum, entuorn, giudem, giufuns, giusum, giusut, naven, neutier, odem, or (ora), oradem, oragiu, orasi, ordado (ordadora), ordavon, ordeifer, ordentuorn, ordvart, persum, si, siaden, sisum, sum, su (sura), sut, tier, tras, vi(n), viadenagiu, viadenasi, viasi, videm, vi(d)eifer, visavi.*

[19] *A (ad), avon, da, de (ded), denter, eifer, en, encunter, enfin, enta, entem, entocca (entochen), entras, enviers, giu, giud, giun, neuagiudem, neudavon, on, orasisum, orasum, orasut, ord (orda), ordamiez, ordavos, per, sin, sisu(r), sper, suenter, sur, tochen, vid (vida, vidad), viers.*

seama de încadrarea uneori inconsecventă a cuvintelor într-o clasă sau alta. Cu toate acestea, ne putem face o idee asupra importanței pe care o are în idiomul respectiv precizarea nuanțelor locale de tot felul, ca și asupra legăturii strînse existente între adverbele și prepozițiile cu sensuri locale.

6. Construcțiile speciale pe care le-am discutat mai sus se înscriu, după cum afirmă Pult [20], printre mijloacele lingvistice numeroase care servesc la o mai bună orientare a locuitorilor într-un teren destul de accidentat, divizat și fragmentat [21]. Aceste construcții sînt în acord cu imaginația unei populații strict legate de natură, care vorbind simte distanța, direcția, situația specială relativă la locul în chestiune [22].

Existența fenomenului gramatical discutat confirmă afirmațiile acad. Al. Graur că ,,în limbă se produc modificări care duc la crearea de noi tipuri morfologice și sintactice, în acord cu necesitățile exprimării'' [23] și că nu este necesar să se recurgă totdeauna la influențe străine [24] pentru a explica o modificare din limbă [25].

Aprilie 1975

Institutul de lingvistică
București, Spiru Haret 12

[20] *Art. cit.*, p. 111.

[21] Printre aceste mijloace se înscrie și cumulul de adverbe de loc pe care l-a semnalat W. Meyer-Lübke, *op. cit.*, p. 538, ca în exemplul *kęu orę si sum* ,,la dehors dessus tout en haut'' și de care se ocupă și G. Pult în *art. cit.*, p. 106.

[22] G. Pult, *art. cit.*, p. 108.

[23] *Studii de lingvistică generală*, București, 1960, p. 440 .

[24] G. Pult a respins cu argumente convingătoare ipoteza provenienței germane a fenomenului discutat (p. 111).

[25] ,,S-au pus schimbările pe seama amestecului de populații. . . ; dar fără influențe străine limba nu se modifică ?'' (Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 10).

MARIUS SALA

ÎMPRUMUT SAU INTERFERENȚĂ?

1. În lucrările recente consacrate rezultatului contactului dintre limbi se face distincție între faptele de *împrumut* și cele care sînt rezultatul unui fenomen de *interferență*. În timp ce, în primul caz, are loc adoptarea unui element străin fără consecințe pentru sistemul limbii care îl incorporează, în al doilea caz asistăm la o acțiune a structurii unei limbi asupra alteia, care duce la o modificare a categoriilor lingvistice și a relațiilor dintre ele [1]. Este explicată ca împrumut adoptarea unor cuvinte izolate care, în general, nu produc perturbări în sistemul unei limbi (excepție fac situațiile cînd numărul de cuvinte noi este așa de mare și frecvența lor așa de ridicată încît poate să modifice sistemul; cf. B. Malmberg, „Studia linguistica" XVII (1963), 1, p. 41, nota). În schimb, este considerată rezultat al fenomenului de interferență apariția unor categorii noi sau a unor morfeme sau relații gramaticale noi.

2. Întrebarea formulată în titlul acestui articol se referă la situația desinențelor adoptate de o limbă ca rezultat al contactului cu altă limbă: pot fi acestea interpretate ca împrumuturi sau ca fenomene de interferență? Pentru a răspunde este necesar să observăm că între diferitele situații în care se împrumută o desinență se pot distinge trei tipuri.

2.1. Există situații cînd anumite cuvinte împrumutate păstrează pluralul folosit în limba de origine. Este cunoscut cazul limbii engleze care păstrează formele de plural la cuvintele latinești *(alumna—alumnae, cactus — cacti, dictum — dicta)*, la cuvintele grecești *(stoma—stomata, criterion — criteria)* sau la cuvintele ebraice *(cherub—cherubim)*[2].

2.2. Mai interesant este cazul analizat de Al. Graur într-un articol *(Désinences pour mots étrangers)* publicat în „Bulletin linguistique" II (1934), p. 238—241. Anumite desinențe împrumutate de o limbă sînt folosite nu numai la cuvintele cu care au fost împrumutate, ci apar și la alte cuvinte împrumutate din limba din care a fost luată desinența sau chiar la cuvinte luate din alte limbi. Astfel, desinența de plural neutru românească *-uri* a fost adoptată de limba țigănească și folosită nu numai pentru cuvintele care aveau în română desinența *-uri (časuri, gənduri, dulapuri)*, ci și pentru masculinele românești *(holubuŕ* pentru *hulubi*, *nazdrəvanuri* pentru *năzdrăvani)* și pentru termeni de altă origine *(foruri* :

[1] Uriel Weinreich, *Languages in Contact*, ed. V, Londra—Haga—Paris, 1967, p. 1: „The term interference implies the rearrangement of patterns that result from the introduction of foreign elements into the more highly structured domains of language, such as the bulk of the phonemic system, a large part of the morphology and syntax, and some areas of the vocabulary (kinship, color, weather, etc.)". Cf și Bertil Malmberg, *Encore une fois le substrat*, în „Studia linguistica" XVII (1963), 1, p. 41—42.

[2] Vezi H. A. Gleason, *Introduction à la linguistique*, Paris, 1969, p. 81; cf. Weinreich, *Languages in Contact...*, p. 46.

gr. φόρος, *štaketuri* : germ. *Staketten)*. Situaţii similare există în aromână, care a împrumutat din greacă desinenţa *-dzi*, *-adzi* pentru a forma pluralul substantivelor *(café—cafedzi* : gr. καφές — καφέδες). La fel ca în cazul precedent, desinenţa *-dzi*, *-adzi* este folosită în aromână şi la alte cuvinte greceşti, unde ea nu se justifică etimologic (*γrambo — γrambadzi* : gr. γαμπρός — γαμπροί) şi chiar la cuvinte de origine turcă (*papuği — papuğadzi)*. Într-un singur caz pluralul în *-adzi* este folosit la un cuvînt de origine latină *(dumnidză — dumnidzadzi)* care, prin forţa lucrurilor, este foarte rar întrebuinţat, aproape necunoscut la acest număr (Graur, *art. cit.*, p. 241 ; Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*, Bucureşti, 1932, p. 375—376). Cu excepţia ultimului exemplu, în toate celelalte cazuri desinenţele în discuţie caracterizează cuvintele împrumutate.

Într-o situaţie asemănătoare sînt unele sufixe verbale de felul slav. *-isati*, format de la aoristul verbelor greceşti, folosit pentru a forma verbe de la orice cuvînt împrumutat (cf. scr. *karaktèrisati* de la un împrumut german). În germană sufixul *-ieren* a fost folosit la început pentru a adapta cuvintele franceze ; astăzi toate verbele noi de origine străină se formează cu acelaşi sufix.

2.3. Ultimul tip este reprezentat de desinenţele care, odată adoptate, sînt folosite la orice cuvînt din limba receptoare, indiferent dacă este cuvînt împrumutat sau face parte din fondul vechi al limbii. Exemplul cel mai spectaculos oferit în ultimul timp este cel al limbii aleutine din insula Mednyj, care a împrumutat din rusă toate desinenţele verbale, auxiliarele şi pronumele personale [3]. Din domeniul românei pot fi citate exemple din meglenoromână şi istroromână, două idiomuri ai căror vorbitori sînt bilingvi. În meglenoromână, sub influenţa limbii macedonene, unele verbe de conjugarea I au la persoana I şi a II-a singular ale indicativului şi conjunctivului prezent desinenţele *-m*, *-ş (aflum — afliş* ; *jungl'um— jungl'iş)*. Formele cu desinenţele slave sînt foarte frecvente, fiind aproape singurele folosite în meglenoromână (Th. Capidan, *Meglenoromânii* I, Bucureşti, 1925, p. 159). În istroromână se folosesc desinenţele *-a*, *-u* ale acuzativului singular masculin şi feminin după prepoziţia *za*, împrumutată din croată, în expresii ca *za merindu*, *za mul'âru* (A. Kovačec, *Quelques influences croates dans la morpho-syntaxe istro-roumaine*, în „Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia" 21—22 (1966), p. 63). În aceeaşi situaţie este desinenţa de vocativ feminin românesc *-o*, folosită la început numai în împrumuturile slave şi extinsă ulterior şi la cuvintele de altă origine (vezi, în timpul din urmă, discuţia problemei la I. Pătruţ, *Vocativul românesc în* **-o**, în *Studii de limba română şi slavistică*, p. 124 — 132).

3. Între cele trei tipuri de desinenţe împrumutate există evident deosebiri.

Exemplele de tipul alumnae (vezi **2.1.**) pot fi considerate fapte de împrumut şi anume pot fi puse alături de împrumuturile lexicale insufi-

[3] G. A. Menovščikov, *K voprosu pronicaemosti grammatičeskogo stroja jazyka*, în „Voprosy jazykoznanija" XIII (1964), 5, p. 100—106 ; cf. E. Petrovici, *Interpénétration des systèmes linguistiques*, în *Actes du Xe Congrès international des linguistes, Bucarest, 28 août—2 septembre 1967*, Bucureşti, 1969, p. 47 ; I. Pătruţ, *Studii de limba română şi slavistică*, Cluj, 1974, p. 156, nota 27.

cient adaptate la sistemul fonologic al limbii receptoare (cf. cazul cuvintelor franceze împrumutate de română între cele două războaie mondiale, la pronunțarea cărora se mai rosteau *ö*, *ü*, *ń*, la fel ca în franceză).

Exemplele de tipul desinențelor din meglenoromână și istroromână (vezi **2.3.**) sînt fapte care rezultă din interferența unei structuri romanice cu o structură slavă, în condițiile unui bilingvism activ. Ele pot fi comparate cu o serie de modificări ale structurii fonologice din istroromână, unde s-a produs defonologizarea unor opoziții absente în croată (vezi E. Petrovici, *Le modèle serbo-croate du système phonétique istro-roumain*, în *Phonologie der Gegenwart* herausgegeben von Josef Hamm, Graz—Viena—Köln, 1967, p. 262—272).

Între cele două cazuri extreme se află tipul de desinență numit de Al. Graur desinență pentru cuvinte străine (vezi **2.2.**), care credem că este mai degrabă un fapt de împrumut decît rezultatul unei interferențe. Limitarea distribuției desinenței de acest tip la cuvintele menționate (mai exact la unele dintre cuvintele străine, nu la toate, ca în cazul sufixelor verbale) este o probă că introducerea ei nu a dus la o modificare a categoriilor gramaticale ale limbii receptoare și că, deci, această desinență se găsește în situația desinențelor de tipul *alumnae*, chiar dacă este folosită și pentru cuvinte de altă origine. Folosirea acestor desinențe se aseamănă cu întrebuințarea hipercorectă a unor sunete străine, ca de exemplu *ö* în *flör* pentru *fler*, *ü* în *veliur* pentru *velur* (cf. Theodor Hristea, *Probleme de etimologie*, București, 1968, p. 283). În plus, pe măsură ce cuvintele împrumutate sînt mai bine adaptate la sistemul limbii receptoare, desinențele de acest tip sînt eliminate de desinențele din vechiul fond. Un astfel de exemplu este dat de Th. Capidan (*Aromânii*, p. 381) : cîteva substantive feminine de origine greacă păstrează desinența de plural grecească *-ate* (gr. -ατα) : *γramă* „literă, slovă", *θamă*, *θavmă* „minune", *stremă* „pogon" etc. au pluralul *γramate*, *θavmate*, *stremate* etc. Cele mai multe dintre aceste cuvinte au, alături de pluralul grecesc, și un plural în *-e* : *γrame*, *θavme*.

4. În concluzie, adoptarea unei desinențe străine poate fi rezultatul unui împrumut sau al unei interferențe de sisteme. În primul caz avem a face cu modificări care nu afectează în mod necesar adevărata structură a unui sistem, în timp ce în cazul unei interferențe se atinge structura sistemului, chiar dacă modificarea sistemului se dovedește a fi, în cele din urmă, de mică importanță, adică fapte marginale în sistemul morfologic respectiv (cf. Petrovici, *Interpénétration...*, p. 47), care n-au schimbat nimic esențial.

Martie 1975

Institutul de lingvistică
București, Spiru Haret 12

LUIZA SECHE

EXPRIMAREA CONCEPTULUI DE „TOT" CU AJUTORUL UNOR ELEMENTE DE COMPUNERE

Datorită unor trăsături comune, elementele de compunere *holo-*, *omni-*, *pan-*, *pleni-* şi mai vechiul *atot-* pot fi considerate împreună în încercarea de cercetare a unor aspecte legate de modul de exprimare a conceptului de „tot, întreg" în limba română contemporană. În acelaşi timp, însuşirile proprii fiecăruia dintre ele şi, mai cu seamă, capacitatea pe care o posedă fiecare în parte de a se ataşa la anumite teme (şi numai la acelea) şi de a se specializa în formarea unor serii de cuvinte reprezentînd zone distincte ale vocabularului atestă faptul că avem a face cu cinci segmente lexicale individualizate.

Dintre trăsăturile comune reţinem :

a) toate cinci sînt elemente de compunere fără existenţă independentă în limba română ;

b) în compusele în care intră ocupă locul iniţial ;

c) posedă acelaşi sens lexical ;

d) compusele cu *atot-*, *holo-*, *omni-*, *pan-*, *pleni-* (împrumuturi sau formaţii interne) aparţin categoriilor adjectivului şi substantivului ;

e) se ataşează la aceleaşi teme sau la teme cu acelaşi sens.

Ca elemente specifice, care le particularizează, notăm :

a) originea : ***atot-*** < prepoziţia *a* + adjectivul substantivizat *tot* (adesea în forma de feminin neutru plural *toate*) : ***holo-(olo-)*** < gr. ὀλο-, ὅλος ; ***omni-*** < lat. *omni-*, *omnis* ; ***pan- (panto-, pasi-)*** < gr. παν (παντο-, πασ) ; ***pleni-*** < lat. *plenus* ;

b) ataşîndu-se la teme româneşti, ***atot-*** a format cuvinte în cadrul limbii române ; ***holo-***, ***omni-***, ***pan-***, ***pleni-*** apar aproape exclusiv în formaţii neologice care au pătruns în limbă, fie direct din limbile originare, fie prin intermediul unei limbi moderne. Cele cîteva creaţii originale cu ***omni-*** şi cu ***pan-*** + teme româneşti nu sînt suficiente pentru a ne permite stabilirea unui pronostic în legătură cu perspectivele de dezvoltare pe teren românesc ale acestor din urmă elemente de compunere ;

c) frecvenţa respectivelor compuse, ca şi productivitatea celor cinci segmente lexicale formative, luate în parte, variază, diferenţiindu-le ;

d) preferinţa pentru anumite teme, şi de aici — consecinţă firească — specializarea celor cinci elemente de compunere, au dus la crearea unor serii lexicale precis conturate din punctul de vedere al semnificaţiilor lor.

★

Importanţa lui ***atot-*** se relevă şi în faptul că, dintre toate elementele de compunere cu valoarea „tot, întreg", este singurul căruia, în economia tratatului de FCLR [1], i s-a acordat un spaţiu larg, insistîndu-se, în mai

[1] Vol. I. *Compunerea* de Fulvia Ciobanu şi Finuţa Hasan, Bucureşti, 1970, p. 22, 24, 122, 182.

multe locuri, asupra valorii, concurenţei, temelor care se ataşează, provenienţei etc. Facem această remarcă cu atît mai mult cu cît, se ştie, tratatul nu face, în general, studii monografice pentru nici unul dintre elementele analizate. Vom relua unele dintre concluziile expuse în tratat, adăugînd şi unele păreri noi.

Atot- intră, împreună cu unele substantive, de obicei de origine verbală, în compunerea unor substantive de factură livrescă (*atotprezenţă*, *atotputere*, *atotputernicie*, *atotputinţă*, *atotştiinţă*). Mai numeroase decît substantivele sînt adjectivele sau adjectivele substantivizate (*atotbiruitor*, *atotcuprinzător*, *atotfăcător* (*atoatefăcător*), *atotiertător*, *atotînţelegător*, *atotputernic* etc.). Cele mai multe dintre formaţiile alcătuite cu ***atot-*** au apărut în textele religioase, ca traduceri sau calcuri ale unor termeni bisericeşti slavi. O parte dintre ele au fost folosite ca determinante pe lîngă substantivul *Dumnezeu*, avînd valoare de superlativ absolut. În foarte multe cazuri, aceste adjective s-au substantivizat, primind articolul hotărît singular masculin şi comportîndu-se ca nişte nume proprii, sinonime cu „Dumnezeu" (*Atotbiruitorul*, *Atotmilostivul*, *Atotputernicul*, *Atotstăpînitorul*, *Atotştiutorul*, *Atotvăzătorul* etc.) sau, mai rar, articolul hotărît singular feminin, echivalînd semantic cu „Maica Domnului" (*Atotiertătoarea*, *Atotînţelegătoarea*, *Atoaterăbdătoarea* etc.).

Dicţionarele din secolul al XIX-lea inserează unele formaţii cu ***atot-*** care au ieşit din cadrul religios. Frecvenţa lor redusă şi concurenţa cu unele cuvinte formate cu elementul de compunere neologic ***omni-*** (*atotputere—omnipotenţă*; *atotprezenţă—omniprezenţă*; *atotştiutor—omniscient* şi altele) le-au împiedicat răspîndirea, astfel că, atestate numai ca nişte rarităţi lexicale, ele nu au fost preluate de vorbitori : *atotmîncător*, *atotpribeag*, *atotvoitor* [2]. Cîteva dintre adjectivele formate cu ***atot-*** îşi păstrează vigoarea şi sînt încă larg utilizate în scrisul contemporan, în special pentru valoarea lor superlativă : *atotbiruitor*, *atotcuprinzător*, *atotputernic*, *atot-(atoate-)ştiutor*, *atotvăzător*.

În general însă, în limba română contemporană, tipul de compunere cu ***atot-*** nu mai este productiv ; formaţii noi cu acest element de compunere nu mai întîlnim decît cu totul excepţional (de ex. *atotdominator*, *atotmistuitor*) şi ele nu prezintă nici o garanţie că vor fi preluate de masa vorbitorilor.

Reprezentat într-o serie de împrumuturi din limba franceză, unele dintre ele cu caracter foarte tehnic (*holoacranie*, *holoblastic*, *holocaust*, *holocefalie*, *holocen*, *holocristalin*, *holodiastolic*, *holoenzimă*, *holofrastic*, *olograf*, *olografie*, *holoproteide*, *holotonie*, *holozaharid*), ***holo-*** nu a format nici un cuvînt pe teren românesc.

Mai modern decît *atot-*, ***omni-*** este reprezentat, în lexicul limbii române, în relativ puţine cuvinte. Majoritatea formaţiilor alcătuite cu acest element de compunere au intrat în limbă gata formate din limbile latină, franceză sau italiană. Segmentul ***omni-***, izolat prin analiză din împrumuturi ca *omnivor*, *omnipotent*, *omnidirecţional*, s-a ataşat la teme româneşti creînd cîteva compuse pe teren propriu. Nu împărtăşim părerea acad. Iorgu Iordan [3], care afirmă că : „Cu excepţia lui *omnivor*, celelalte cuvinte,

[2] Vezi FCLR, p. 182.

[3] *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor"*, Bucureşti, 1947, p. 223.

foarte puţine, dealtmintrelea, formate cu această particulă, au sens ironic : *omnipotent*, *omniprezent* (şi *-prezenţă*), *omniştient* (şi *-ştiinţă*)". *Omnilateral* (< *omni-* + *lateral*), de exemplu, considerat de acad. I. Iordan creaţie efemeră prin contaminarea lui *multilateral* cu una dintre formaţiile cu *omni-* (cf. şi *plurilateral*), este atestat în secolul al XIX-lea (*Analiză omnilaterală*. HASDEU, I.C. 155, cf. BARCIANU, ALEXI, W.) ; *omnilateralitate* este înregistrat la BARCIANU : *omnipotent* (cu variantele *omnipotente*, *omnipotinte*) apar la HELIADE, O. I, 293, BARASCH, M. III, 26/8, id. I.N. 2/31, GHICA, A. 651, BARCIANU, ALEXI, W., CADE, GALACTION, O. 127, DL, DM, DN ; *omnipotenţă* (cu varianta *omneputinţă*, *omniputinţă*) sînt folosite „neironic" la OŢETEA, R. 230, RALEA, S. II, 167. Tot aşa, mai pot fi citate, cuvintele : *omnidirecţional*, *omniprezent*, *omniprezenţă*, *omniscient*, *omniscienţă*.

În afară de concurenţa de care am vorbit mai sus şi de relativ slaba lui productivitate pe teren românesc, ***omni-*** nu prezintă, sub raport tematic şi semantic, nimic deosebit.

Nici ***pleni-*** nu a format cuvinte pe teren românesc. Îl întîlnim numai în cîteva împrumuturi provenite din limbile franceză, italiană sau latină : *plenipotenţă*, *plenipotenţiar*, *plenison*.

Dintre cele cinci elemente de compunere discutate, cel mai larg răspîndit, cel mai interesant din punct de vedere semantic şi cel mai productiv este ***pan***. Prefixul grecesc *pan-* poate fi pus în legătură cu numele propriu din mitologie *Pan*, fiul lui Hermes, zeul turmelor şi al păstorilor [4]. Într-o perioadă mai tîrzie, numele de *Pan* a fost asimilat cu adjectivul *pan* „tot, întreg", zeul ajungînd să personifice natura, „marele întreg", universul. Ca şi *omni-*, ***pan-*** este un element de compunere savantă, pătruns în limbă mai ales prin împrumuturile din limba franceză. Izolarea lui, din formaţiile împrumutate, şi alipirea la teme româneşti pentru a forma, în cadrul limbii române, adjective (*panortodox* < *pan-* + *ortodox*, *panromanic* < *pan-* + *romanic*, *panromân* < *pan-* + *român*) sau substantive (*panilirism* < *pan-* + *ilirism*, *pannaturism* < *pan-* + *naturism*) îi acordă statut de element de compunere românesc. Faţă de celelalte segmente lexicale cu valoarea de „tot, întreg", *pan-* posedă un mai larg spectru de teme la care se poate ataşa :

1. nume geografice :

adjective : *panafrican*, *panamerican*, *panatenian*, *panelen*, *panelenic*, *paniranist*, *panjaponez*, *panmalayez*, *panromanic*, *panromân*, *panslav* ;

2. curente filozofice, ideologie, politică, mitologie :

substantive : *panafricanism*, *panamericanism*, *panarabism*, *panatenee*, *panelenism*, *pangermanism*, *panilirism*, *panislamism*, *panlirism*, *panlogism*, *pannaturism*, *panpsihism* ;

adjective : *panatenaic*, *panelenist*, *panelenistic*, *pangermanist*, *panlogist*, *panortodox*, *panslavist*, *panunional* ;

3. medicină, farmacie :

substantive : *panangeită*, *panarterită*, *panartrită*, *pancardită*, *pancitopenie*, *panencefalită*, *panfobie*, *panhidroză*, *panmastită*, *panmieloftazie*,

[4] Vezi *Grand Larousse Encyclopédique*, Paris, 1963, vol. 8, p. 117 şi *Dicţionar enciclopedic român*, vol. III (K-P), Bucureşti, 1965, p. 647.

panmieloză, panoftalmie, panosteită, panserozită, pansinuzită; *pantalgie, pantaencefalie, pantofagie, pantofobie, pantotermie, pantoptoză, panzootie*;

4. diverse:

substantive: *pandemic, pantograf, pantografie, pantometru*;

adjective: *pancromatic, pancronic, pantomim, pantomimic, pantragic.*

Pan- este un element de compunere foarte bine reprezentat în limbă, capabil să formeze cuvinte pe teren romănesc. Specializarea lui precisă, simplă şi clară, ca şi preferinţa pentru anumite teme nu permit concurenţa, substituţia sau asocierea. Excepţiile sînt rare şi nesemnificative *(pantofag —omnivor).*

*

Fără să ridice probleme deosebite şi fără să conducă la concluzi surprinzătoare, exprimarea conceptului de ,,tot, întreg'' din limba română cu ajutorul elementelor de compunere ***atot-***, ***holo-*** ,***omni-***, ***pan-*** şi ***pleni-*** dovedeşte bogăţia şi diversitatea procedeelor de formare a cuvintelor şi de transpunere, pe plan lingvistic, a conţinutului unor noţiuni generale pe cît de cuprinzătoare, pe atît de circumscrise şi de precise.

Martie 1975

Institutul de lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

BOHUMIL TRNKA

THE OLD ENGLISH VOWEL SYSTEM AND THE PROBLEM OF MONOPHONEMES *

The Old English vowel system consists of eight phonemes, each of which takes part in the opposition of quantity. The length of the vowels (probably accompanied by tensity) is the privative mark of correlation by whose absence or presence the phonemes of each pair are distinguished from each other : i/ī, y/ȳ, u/ū, e/ē, œ/œ̄, o/ō, æ/ǣ, a/ā. In addition to quantity, the OE vowel system is constituted by three other distinctive features, namely (1) the timbre opposition (front *versus* back vowels: i/u ,e/o, æ/a, ī/ū, ē/ō, ǣ/ā), (2) labialization (rounded *versus* unrounded vowels : i/y, ī/ȳ, e/œ, ē/œ̄), and (3) the gradual opposition of sonority in which all OE vowels participate : i/e, e/æ, y/œ, u/o, o/a, ī/ē, etc. The timbre and labialization oppositions form two bundles ${}^{i}_{y}{}^{u}$ and ${}^{e}_{\text{œ}}{}^{o}$ in which each of the two correlations is represented by one pair only (y/u and y/i, respectively), while the third oppositional pair i/u consists of the phonemes differing from each other both by timbre and labialization. The whole OE vowel system is quadrangular, the most sonorous vowel taking part in the timbre opposition (ae/a). Judging from N. S. Trubetzkoy's analysis of different vocalic systems there are not many languages of the world with a parallel system of vocalic oppositions such as Old English has. What makes Old English still more interesting, however, is its peculiar stock of diphthongs unknown to other Germanic languages. Like its vowels, all of them are realized phonetically, with one exception, by the combination of the front and back articulation, so that the articular shift from one timbre to the other is the only feature of their diphthongic character : ea [æa], ēa [ǣa], eo [œo], ēo [œ̄o], io > eo [œo], ī̯o > ēo [œ̄ o], ie [ii, yi], ī̯e [īi, ȳi]. The pronunciation æa, ǣ a is guaranteed both by the earlier OE equivalents and the later monophthongization of ea ēa, to æ, ǣ, resp., in the course of the 11th century, and the parallel change of eo > œ and ēo > œ in Late OE makes the rounded pronunciation of OE eo very probable. As to ie, īe, characteristic of the West Saxon dialect, the rounding of its initial element was probably restricted to ie, īe as produced by i-Umlaut of Early OE eo, ēo, while ie, īe as i-Umlaut of ea, ēa retained the unrounded pronunciation of its earlier equivalents. As early as the end of the 9th century ie (or īe) was occasionally replaced by i, y, which shows the beginning monophthongization of the diphthong and reflects, at the same time, the earlier existence of its double pronunciation. The use of *ie* persists, however, even in the records of the subsequent century side by side of *i*, *y*, but occasional spellings like *bietter* (for *bitter*) conclusively show that its diphthongic pronunciation had disappeared.

* Cf. *Zur allgemeinen Theorie der phonologischen Vokalsysteme*, TCLP I, pp. 39–67. — Grundzüge der Phonologie. Prague, pp. 86–114.

Another peculiarity of OE diphthongs must be mentioned. Unlike Middle English diphthongs ai, ei, au, ęu, eu, they were either falling or rising, i.e. the quantity and stress of their initial vocalic element could be transferred to their final component, if they were preceded by palatal consonants. This wavering of the articulatory apex was undoubtedly a purely phonetic phenomenon enabled by their initial and final elements having the same grade of sonority, and does not testify to the divisibility of the phonic complex into two distinct contiguous vowel phonemes. The length of OE diphthongs, whether rising or falling, refers to them as single phonemes, as evidenced by the lengthening of short diphthongs in the 8th c. English (cf. gen. sing. *mearhes > mēares "of the horse", *feorhes > fēores "of the life"), as well as by Early Middle English monophthongization, e. g. OE scēawian "to examine, to look at" > ME schęwen, shewen (cf. ModE obsolete spelling *shew*) : OE sceāwian > ME schǫwen, showen "to show"; OE sceōtan > ME schọten "to shoot".

The phonological examination of OE diphthongs leads us to the problem of phonological criteria by which any sound complexes could be evaluated as monophonemes or as sequences of two separate distinct phonemes.

N. S. Trubetzkoy, the founder of Modern phonology, stated a set of six rules [1], out of which three refer to the phonic and articulatory character, and other three are based on the phonological level of linguistic analysis. According to his theory, the first three rules enable the phonemicists to find out "potential" monophonemes in any language, while their actual monophonemic status in a language is to be ascertained only by being put to the test of the other three rules. It must be noted, however, that the sixth rule may be of little help to the phonemicists in some cases (especially in analysing diphthongic complexes like *ou* in Czech), as it refers to the identification of two subphonemic elements and not to the distinctive features of the phonological level. The rule wants therefore some qualifications. Trubetzkoy is aware, of course, that there is no causal nexus or interdependence between the phonological values on the one hand and their phonetic realizations on the other hand, but as he starts his analysis with the rules based on phonetic phenomena he seems to regard the latter as primary and indispensable factors which solve the problem, if they conform to one of his structural rules. His rules can be accepted as a useful (if not exhaustive) set of observations valid for many languages, but hardly as a definite solution to the structural and theoretical problems involved. This may be given, we hold, only on the basis of a single criterion, namely on that of the immediate linear contrastiveness of phonemes. The phonemes of any language are able to be opposed to each other in binary pairs, and to be contrasted linearly to each other in sequential chains. The linear contrast is a common phonological feature to both phonemes and allophones, as any of

[1] (1) indivisibility of a phonic complex into two syllabes (2) its articulation made by a single movement of speech organs or by its successive alteration ("Abbau") (3) its duration not exceeding that of the single phoneme of the language in question; (4) occurrence in positions from which any phonemic clusters are excluded in the language (5) parallelism in the phonemic system of the language, and (6) one of the components of the phonic complex being non-identifiable with any positional variant of the language. Cf. *Grundzüge der Phonologie*, p. 50—55.

the minimal distinctive units (segments) participate in it, and the special rules to which their sequence and immediate contiguity are subject, are different from, and independent of those which govern their opposability. We regard therefore the lack of immediate linear contrastiveness between two successive phonetic elements as a criterion of their subphonemic character, and their combination as a phoneme (or an allophone) if it has functional features possessed by the phonological system of the language in question. It may be added that the procedure of segmenting words into minimal contrastive units (cf. dough — owe, find — fine, meat — eat, dry — die, try — tie, stone — tone-own, sweet — seat, etc.) by way of elimination enables the phonemicist to compile a list of "potential" phonemes of a language, and to establish the inventory of "actual" phonemes by removing allophones from the list. It is evident that both methods of elimination and substitution are complementary and their cooperation is necessary for achieving a definite list of phonemes of any language in question.

Let us revert to OE diphthongs. The evidence observable only through the written records and the structural diachronic comparison of several stages of OE allows us to conclude that the diphthongs under the present discussion were monophonemes. Like other vocalic phonemes they took part in the oppositions of sonority and quantity, and also the rules of their immediate contiguity in words did not considerably differ from those followed by vowels. Unlike long diphthongs, the short ones had a rather restricted occurrence, but their interpretation as positional variants of short vowels is out of question, only because of their close association with the corresponding long diphthongs, as evidenced by their phonological or analogical lengthening (cf. sing. gen. *wealhes > wēales ; þeowes > þēowes, by analogy of þhēo (w).

February 1975 *Praga*

LAURA VASILIU

OBSERVAŢII ASUPRA DIATEZEI

1. Definiţiile conceptelor cu care operează gramatica [1] au constituit întotdeauna obiect de controverse, chiar dacă diversele poziţii exprimate, realmente sau măcar aparent opuse, au fost, fiecare în parte, corect fundamentate.

Nu intenţionăm să discutăm mecanismul construirii unor astfel de definiţii, baza lor metodologică generală sau specială, explicită sau implicită. Un lucru ni se pare însă semnificativ pentru natura conceptelor respective şi pentru structura definiţiilor lor, şi anume : deşi definiţiile lor sînt considerate în mod aproape unanim toate neadecvate, această neadecvare constituie numai pentru unele cazuri un impediment în cercetarea faptelor.

De exemplu, definiţiile clasice ale verbului şi substantivului, care fac uz de criteriul semantic pentru delimitarea părţilor vorbirii, sînt contestate pentru faptul că exclusiv pe baza lor nu se poate distinge un verb de un substantiv : „substantivul ...denumeşte... a c ţ i u n i", „verbul ...exprimă a c ţ i u n i ..." [2]. În fapt însă, cercetătorii celor două părţi de vorbire sînt capabili să distingă fără efort şi de comun acord un substantiv de un verb, chiar dacă, în acelaşi timp, nu pot să-şi motiveze alegerea.

Nu acelaşi însă este cazul unui concept ca diateza, de asemenea cu o definiţie mult controversată. Aici lipsa unei definiţii adecvate ridică mari dificultăţi în identificarea claselor, iar lipsa unui consens unanim în privinţa definiţiei duce la stabilirea unor inventare foarte diferite ale membrilor acestor clase.

Diferenţa dintre cele două tipuri de concepte exemplificate rezidă în natura conceptelor. Primele două sînt mai intuitive, de aceea abordarea lor e mai puţin dependentă de definiţie, competenţa naturală a cercetătorului putînd să suplinească deficienţele definiţiei. Ultimul, în schimb, nu este deloc intuitiv, de aceea abordarea lui este dependentă strict de definiţie.

Această situaţie explică de ce bogata literatură consacrată diatezelor [3] conţine nenumărate formule de definiţie şi, în general, tot atîtea inventare diferite.

2. Investigaţia noastră nu începe prin a propune o definiţie, dar porneşte de la un element la care, explicit sau implicit, se referă multe

[1] Şi poate n-ar fi exagerat să spunem lingvistica în general.

[2] *Gramatica limbii române*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1963, vol. I, p. 55, 202.

[3] Avem în vedere în primul rînd literatura română, dar observaţia este în general valabilă şi pentru literatura străină a problemei.

din definiţiile pe care le cunoaştem : apropierea care se stabileşte între diateză şi relaţia pe care o mediază verbul între subiect şi complement [4].

2.1. Luînd ca ipoteză de lucru această legătură, vom încerca să stabilim, în cadrul unei teorii elementare a relaţiilor, în ce măsură verbele pot şi în ce măsură nu pot exprima relaţii, precum şi semnificaţia acestui fapt pentru natura verbelor respective.

Vom avea în vedere relaţiile dintre subiect sau complementul indirect în dativ (de fapt, subiectul logic al propoziţiei), de o parte, şi complement direct, indirect sau de agent, de cealaltă parte. De exemplu :

(1) *Ion îl iubeşte pe Gheorghe.*

(2) *Lui Ion nu-i pasă de Gheorghe.*

Menţionăm că atunci cînd un verb are posibilitatea de a media relaţii între mai mult de doi termeni (a r g u m e n t e în terminologia logicii relaţiilor), nu ne vom ocupa în mod simultan decît de doi din ei. De exemplu, în cazul verbelor care pot avea în acelaşi timp subiect, complement direct şi indirect, vom analiza pe rînd relaţiile subiect-complement direct, subiect-complement indirect.

2.2. Verbele româneşti pot avea :

a. două (sau mai multe, vezi § **2.1.**) argumente

b. un argument

c. nici un argument.

Clasa **a.** reprezintă clasa verbelor care pot media relaţii, clasele **b.** şi **c.**, clasele verbelor care nu pot media relaţii.

2.2.1. Cele două argumente ale verbelor de sub **a.** pot fi :

a.I. subiect şi complement direct [5] :

(3) ***Ion îmbracă copilul.***

(4) ***Copilul se îmbracă.***

a.II. subiect şi complement indirect în dativ :

(5) ***Ion îi mulţumeşte copilului.***

(6) ***Ion îşi*** [6] ***aminteşte.***

a.III. subiect şi complement indirect prepoziţional :

[4] Vezi, de exemplu : ,,Diatezele marchează raporturile dintre subiect şi complementul direct'' (*Gramatica limbii române*, [Bucureşti], vol. I, p. 243) şi definiţia perfect similară propusă de Gabriela Pană (*Tranzitivitate şi diateză*, în SCL XVIII (1967), nr. 1, p. 23) ; ,,Diateza este dispoziţia verbului, marcînd răsfrîngerea acţiunii asupra obiectului, lipsa subiectului, identitatea subiectului cu obiectul''. (Al. Graur, *Diatezele*, în SCL XX (1969), nr. 1, p. 21) ;sau chiar definiţiile de tipul : ,,forma pe care o îmbracă verbul pentru a arăta în ce raport se află acţiunea ... cu subiectul gramatical...'' (Sorin Stati, *Problema diatezelor*, în LR VII (1958), nr. 2, p. 43), care, din modul cum sînt aplicate, se vede că au în vedere aceiaşi doi termeni : reflexivul exprimă ,,o acţiune al cărei autor şi obiect e subiectul gramatical'' etc. (id. *ib.*, p. 42).

[5] Sau propoziţie completivă directă : *el consideră că am procedat bine, el îndrăzneşte să plece* (verbe care admit propoziţia completivă, dar nu complementul direct, vezi Gabriela Pană Dindelegan, *Sintaxa transformaţională a grupului verbal în limba română*, Bucureşti, 1974, p. 52). Adăugăm, cu această ocazie, că în cursul acestei lucrări am făcut uz larg de materialul de fapte foarte bogat prezentat în cartea aici citată.

[6] Considerăm superfluă prezentarea argumentelor potrivit cărora îl interpretăm pe *se (îşi)* drept complement direct (indirect) deoarece ele au fost deja foarte convingător expuse în numeroase studii. Amintim, de exemplu, articolul lui Sorin Stati, *Verbe ,,reflexive'' construite cu dativul* (în SCL V (1954), nr. 1–2, p. 137), făcînd o rezervă cu privire la concluzia care se trage acolo asupra apartenenţei la diateza reflexivă a verbelor de tipul *a-şi pune, a se spăla* (vezi p. 137, 145–146).

(7) ***Ion întreabă de copil.***

a.IV. complement indirect în dativ (subiectul logic al propoziţiei) şi complement indirect prepoziţional :

(8) ***Nu-i pasă de tine.***

a.V. subiect şi complement de agent :

(9) ***Copilul este îmbrăcat de Ion.***

2.2.2. Unicul argument al verbelor de sub **b.** este subiect [7] :

(10) ***Ion tuşeşte*** [8].

2.2.3. Verbele de sub **c.** nu pot avea nici subiect, nici complement :

(11) *Plouă*[9].

3. Avem în vedere următoarele proprietăţi ale relaţiilor[10]: simetria, tranzitivitatea, reflexivitatea.

Simbolizăm prin R o relaţie oarecare şi prin x, y, argumentele ei, astfel încît xRy se citeşte „x e în relaţia R cu y''.

3.1. Relaţia R este simetrică dacă şi numai dacă pentru orice x şi orice y, dacă xRy, atunci yRx.

În termenii relaţiei subiect—verb—complement (=S—V—C), relaţia exprimată de un verb dat V_i este simetrică atunci şi numai atunci cînd în orice construcţie de forma S—V_i—C, oricare ar fi cuvintele care au funcţie de S şi C, ele sînt reciproc substituibile, construcţia obţinută prin intervertirea termenilor fiind o consecinţă logică a construcţiei cu termenii neintervertiţi. O astfel de relaţie e exprimată de verbe ca *a contrasta, a se înrudi*. De exemplu, dintr-o construcţie ca :

(12) *Vocalele contrastează cu consoanele.*

sau

(13) *Ion se înrudeşte cu Gheorghe.*

se deduc în mod logic construcţiile :

(12') *Consoanele contrastează cu vocalele.*

(13') *Gheorghe se înrudeşte cu Ion.*

Spunem că verbele de tipul *a contrasta, a se înrudi* sînt verbe simetrice[11].

3.2. Relaţia R este tranzitivă dacă şi numai dacă pentru orice x, y, z, dacă xRy şi yRz, atunci xRz.

În termenii relaţiei S—V—C, aceasta revine la a spune că relaţia exprimată de un verb dat V_i este tranzitivă dacă : avînd două construcţii de tipul S—V_i—C, şi cuvîntul care e complement în prima este subiect

[7] Sau propoziţie subiectivă : *se cuvine să stai cuminte.*

[8] În construcţiile de tipul : *zic că s-ar fi dărîmat podul, îmi spune Ion, miroase a pîine caldă*, verbele ar putea fi considerate ca avînd un singur argument (complement direct, indirect în dativ, respectiv, prepoziţional). Preferăm să le interpretăm ca presupunînd un subiect nedefinit (neexprimat) — „oamenii zic ..", „lumea îmi spune...", „aerul miroase..." — şi, în felul acesta, să le încadrăm în clasa verbelor cu două argumente. Vezi şi Gabriela Pană Dindelegan, *Sintaxa...*, p. 62—65.

[9] Aici ar putea intra şi construcţia *a trecut de miezul nopţii* dacă am interpreta grupul *de miezul* ca circumstanţial (de timp). El poate fi însă interpretat şi ca complement indirect şi de aceea lăsăm de o parte construcţia menţionată.

[10] Pentru detalii se poate vedea orice manual de logică.

[11] Vezi şi Laura Vasiliu, *Some grammatical and semantic remarks on the reflexive constructions*, în RRL XIV (1969), nr. 3, p. 370—371, şi Gabriela Pană Dindelegan, *Sintaxa ..*, p. 93—94.

în cea de a doua, iar subiectul celei dintîi e diferit de complementul celei de a doua, din aceste construcţii se poate deduce o a treia construcţie $S-V_i-C$, al cărei subiect e identic cu subiectul celei dintîi, iar complementul e identic cu complementul celei de-a doua. O astfel de relaţie e exprimată de verbe ca *a ajunge* (în grad, în importanţă). De exemplu, din construcţii ca :

(14) *Ion îl ajunge pe Gheorghe.*

şi

(14') *Gheorghe îl ajunge pe Vasile.*

se deduce în mod logic construcţia :

(14'') *Ion îl ajunge pe Vasile.*

După cum se vede, conceptul logic de tranzitivitate diferă de conceptul gramatical de tranzitivitate. Pe de altă parte, este suficient de clar faptul că tranzitivitatea în accepţia ei logică nu e relevantă pentru discuţia noastră asupra diatezelor. De aceea, în cele ce urmează, vom folosi termenul de tranzitivitate cu accepţia gramaticală şi nu cu cea logică, deoarece termenul în accepţia logică nefiind folosit aici, confuzia dintre ei nu este posibilă.

3.3. Relaţia R este r e f l e x i v ă dacă şi numai dacă pentru orice x, dacă xRy, atunci xRx[12].

În termenii relaţiei $S-V-C$, relaţia exprimată de un verb dat V_i este reflexivă atunci şi numai atunci cînd din orice construcţie $S-V_i-C$, în care cuvintele care au funcţie de subiect şi complement sînt diferite, se poate deduce în mod logic o construcţie $S-V_i-C$ în care subiectul să fie identic cu complementul. Pentru a putea spune că verbul dintr-o construcţie ca :

(15) *Ion îl spală pe Gheorghe.*

este reflexiv, ar trebui ca din construcţia (15) să putem deduce logic construcţia :

(15') *Ion îl spală pe Ion.*

sau

(15'') *Ion se spală,*

ceea ce, evident, nu este cazul.

Se pare că în limba română nu există nici un verb care să exprime relaţia reflexivă[13]. Deci se pare că în limba română nu există verbe

[12] Un exemplu de relaţie reflexivă îl reprezintă semnul = din matematică; într-adevăr, de exemplu, dintr-o formulă ca : 7 = 4+ 3, se deduce formula 7 = 7.

[13] Ar putea părea că au această calitate verbele de tipul *a se sinucide, a se abţine, a se angaja* ,,a-şi lua angajamentul", *a se ataşa* ,,a se lega sufleteşte", *a se stăpîni* ,,a avea stăpînire de sine", despre care Gabriela Pană Dindelegan (*Sintaxa*..., p. 127) afirmă că conţin în reprezentarea lor semantică trăsătura [+Reflexiv]. Considerăm însă că această afirmaţie este nedemonstrabilă deoarece, pentru a se putea constata i d e n t i t a t e a subiect/obiect e necesar să se facă raportarea la situaţia cînd cei doi termeni sînt distincţi, deci e necesar ca cei doi termeni să apară şi disociaţi. Or, întrucît verbele în discuţie nu apar decît sub formă pronominală, credem că nu se poate concepe disocierea subiectelor lor de obiectele corelative. (Probabil G.P.D. a operat analiza verbelor *a se sinucide, a se angaja* etc., prin raportare la verbele *a ucide, a angaja* etc. care sînt u n i t ă ţ i l e x i c a l e d i s t i n c t e : cu structură formală diferită (compus/necompus), sau cu sens diferit (,,a angaja pe cineva într-un loc de muncă, a primi să efectueze o lucrare"/,,a-şi lua angajamentul").

În acelaşi timp, întrucît nu pot fi detaşate de pronume, nu se poate spune dacă aceste verbe acceptă sau nu construcţia tranzitivă, iar verbele ,,reflexiv obiective" sînt tranzitive. (G.P.D. afirmă că verbele de tipul *a se sinucide* ,,realizează numai construcţia t r a n z i t i v-reflexivă", p. 127, spaţierea noastră).

propriu-zis reflexive. Ceea ce gramaticile consideră verbe reflexive (obiective) reprezintă un caz particular de construcţie C—V—C în care subiectul e identic cu complementul.

3.4. Se pare că pentru discuţia noastră e interesant să stabilim dacă o relaţie exprimată de un verb care nu e simetrică sau reflexivă este de aşa natură încît e x c l u d e posibilitatea ca argumentele sale să fie intervertibile (simetrie) sau identice (reflexivitate). În cazul în care această excluziune este adevărată, spunem că relaţiile exprimate de verbele respective nu sînt pur şi simplu nesimetrice sau nereflexive, ci antisimetrice sau antireflexive.

3.4.1. Aşadar relaţia R este a n t i s i m e t r i c ă dacă şi numai dacă pentru orice x şi orice y, dacă xRy, atunci yRx nu e adevărată.

În termenii relaţiei S—V—C, relaţia exprimată de un verb dat V_i este antisimetrică atunci şi numai atunci cînd în orice construcţie de forma S—V_i—C, oricare ar fi cuvintele care au funcţie de S şi C, ele nu sînt reciproc substituibile, prin intervertirea termenilor neputîndu-se obţine în mod logic o construcţie reperată. O astfel de relaţie e exprimată de verbe ca : *a comporta (acţiunea comportă riscuri), a se codi (Ion se codeşte de la treabă).* În mod evident, construcţiile cu argumentele intervertite *(*riscurile comportă acţiunea, *treaba se codeşte de la Ion)* sînt nonsensuri. În consecinţă, spunem că verbele de tipul *a comporta, a se codi* sînt verbe antisimetrice.

3.4.2. Relaţia R este a n t i r e f l e x i v ă dacă şi numai dacă pentru orice x, dacă xRy, atunci xRx nu e adevărată.

În termenii relaţiei S—V—C, relaţia exprimată de un verb dat V_i este antireflexivă atunci şi numai atunci cînd în orice construcţie de forma S—V_i—C subiectul nu poate fi identic cu complementul. O astfel de relaţie e exprimată de verbe ca *a ademeni (Ion o ademeneşte pe Maria), a adopta (Ion o adoptă pe Maria), a comporta (acţiunea comportă riscuri).* În mod evident, construcţiile cu argumentele identice *(*Ion îl ademeneşte pe Ion* sau **Ion se ademeneşte pe sine însuşi, *Ion îl adoptă pe Ion* sau **Ion se adoptă pe sine însuşi, *acţiunea comportă acţiune* sau **acţiunea se comportă pe sine însăşi)* sînt nonsensuri. În consecinţă, spunem că verbele de tipul *a ademeni, a adopta, a comporta* sînt antireflexive. Remarcăm, totodată, că unele verbe, ca *a comporta,* sînt atît antireflexive cît şi antisimetrice (vezi **3.4.1**).

4.1. În afara verbelor simetrice (vezi **3.1.**), există verbe care, datorită faptului că nu sînt antisimetrice, au posibilitatea de a exprima relaţia simetrică realizînd în felul acesta un caz particular al valenţelor lor combinatorii. Astfel, de exemplu, dintr-o construcţie ca :

(16) *Ion îl salută pe Gheorghe.*

nu se deduce în mod logic construcţia cu termenii intervertiţi :

(16′) *Gheorghe îl salută pe Ion.*

(G. poate să nu-l salute pe I.) În acelaşi timp însă, prima construcţie nu o exclude pe cea de-a doua. (Dacă I. îl salută pe G., nimic nu îl împiedică pe G. să îl salute şi el pe I.)

În cazul în care construcţiile (16) şi (16′) sînt adevărate, este adevărată şi construcţia :

(16″) *Ion îl salută pe Gheorghe și Gheorghe îl salută pe Ion.*
care nu afirmă altceva decît că relația exprimată de *a saluta* e adevărată în ambele direcții (de la x la y și de la y la x).

Echivalentă ca sens cu construcția (16″) este construcția :

(16‴) *Ion se salută cu Gheorghe.*
care, la rîndul ei, nu spune altceva decît că relația *saluta* e valabilă în ambele direcții. Prezența lui *se* face însă ca, aici, semnificația amintită să fie asociată de o marcă gramaticală (*se* este marca relației simetrice).

Deducem de aici că un verb ca *a saluta*, pronominal (*a se saluta*) și însoțit de un complement indirect introdus prin *cu* ca al doilea argument, exprimă o relație simetrică marcată gramatical. Vom numi, prin convenție, verbe p s e u d o s i m e t r i c e verbele care fără a fi simetrice exprimă o relație simetrică și această relație este marcată gramatical[14].

Conținutul construcției (16‴) mai poate fi redat cu ajutorul aceluiași verb, cu aceeași marcă gramaticală, dar într-o structură sintagmatică diferită :

(16⁗) *Ion și Gheorghe se salută unul cu altul* sau *unul pe altul.*

Aici *Ion și Gheorghe*, pe de o parte, și *unul cu/pe altul*, de cealaltă parte, pot fi interpretate ca argumente ale relației. Este evident însă că, spre deosebire de construcția *I. se salută cu G.*, unde proba intervertirii argumentelor este relevantă pentru proprietatea (de simetrie) a relației, aici această intervertire nu este relevantă în sensul menționat deoarece cele două argumente, cu structură de conjuncție logică, sînt echivalente unul cu altul[15].

Întrucît construcția (16⁗) exprimă același sens și are aceeași marcă gramaticală ca (16‴), îl considerăm pe *se salută* pseudosimetric (și în (16⁗), cu mențiunea că, în contrast cu (16‴), unde mărcii *se* îi este asociat complementul introdus prin *cu*, aici mărcii *se* îi este asociat grupul *unul...altul*[16], care redă caracterul simetric al acțiunii. Remarcăm de asemenea că apariția grupului *unul....altul* este aici obligatorie, în lipsa lui construcția fiind ambiguă : *I. și G. se salută* înseamnă „se salută unul cu altul" sau „ei doi se salută cu un al treilea".

4.2. Încadrăm de asemenea în categoria pseudosimetricelor verbele de tipul *a se spăla, a-și spune*, care nu implică relația simetrică și nu apar în construcții cu structura relevantă pentru această relație, dar pot reda conținutul acestei relații într-o formă „sintetică" și prezintă mărcile pronominale *se* și *își :*

(17) *Ion și Gheorghe* **se** *spală unul pe altul.*

(18) *Ion și Gheorghe* **își** *spun unul altuia.*

față de

[14] În sistemul Gabrielei Pană Dindelegan, aceste verbe corespund claselor de verbe (B și C) caracterizate prin marca semantică [—Reciprocitate] și susceptibile de a li se aplica transformarea de reciprocitate (*Sintaxa...*, p. 96—111).

[15] Cuvintele *Ion* și *Gheorghe* pot fi și aici intervertite unul cu altul, această intervertire însă nu e relevantă pentru relația simetrică, deoarece este operată în i n t e r i o r u l unuia din termeni (care are forma de conjuncție).

[16] Sau *unul...celălalt* etc. Vezi D. Crașoveanu, *Cu privire la construcțiile care exprimă reciprocitatea*, în LR XXIII (1974), nr. 3, p. 184—186.

(17′) *Ion îl spală pe Gheorghe și Gheorghe îl spală pe Ion.*
(18′) *Ion îi spune lui Gheorghe și Gheorghe îi spune lui Ion.*
Reținem și aici obligativitatea apariției grupului *unul...altul.* În lipsa lui, verbele au sens reflexiv: „I. și G. se spală pe ei înșiși," „I. și G. își zîmbesc lor înșiși".

4.3. Într-o situație parțial similară cu verbul din construcția *I. și G. se spală unul pe altul* sînt verbele de tipul *a depinde, a se bizui.* Construcțiile:

(19) *Ion depinde de Gheorghe.*

(20) *Ion se bizuie pe Gheorghe.*

nu implică, dar nici nu exclud construcțiile cu termenii intervertiți. În anume cazuri, construcțiile următoare pot fi adevărate în același timp cu (19) și, respectiv, (20):

(19′) *Gheorghe depinde de Ion.*

(20′) *Gheorghe se bizuie pe Ion.*

În cazul în care (19) și (19′), (20) și (20′) sînt adevărate, sînt adevărate și construcțiile:

(19″) *Ion depinde de Gheorghe și Gheorghe depinde de Ion.*

(20″) *Ion se bizuie pe Gheorghe și Gheorghe se bizuie pe Ion.*

Dar, spre deosebire de construcția (17′), *I. îl spală pe G. și G. îl spală pe I.*, acestor construcții nu le corespund construcții „sintetice" marcate gramatical, care să afirme că relația exprimată de verb e adevărată în ambele direcții (nu există construcții corespunzătoare lui *I. și G. se spală unul pe altul).* De aceea considerăm că verbele din construcții ca:

(19‴) *Ion și Gheorghe depind unul de altul.*

(20‴) *Ion și Gheorghe se bizuie unul pe altul.*

nu sînt pseudosimetrice *(se* din construcția (20‴) nu este o astfel de marcă deoarece el însoțește întotdeauna verbul *a bizui* indiferent de construcția în care apare acesta).

5. Am văzut mai sus (**3.3**) că unele verbe au posibilitatea de a prezenta, ca un caz particular al valențelor lor combinatorii, identitatea subiectului cu complementul. Am văzut în același loc că această relație poate avea două forme de expresie: cu identitatea dintre complement și subiect nemarcată gramatical:

(15) *Ion îl spală pe Ion.*

sau cu identitatea celor două argumente marcată gramatical prin apariția pronumelui reflexiv în locul complementului:

(15′) *Ion se spală.*

La acest tip de verbe adăugăm tipul:

(21) *Ion îi spune lui Ion..*

(21′) *Ion își spune...*,

care reprezintă un caz particular de întrebuințare a verbului *a spune* cu complement indirect. Din construcția:

(21″) *Ion îi spune lui Gheorghe*

nu se poate deduce în mod logic nici una din construcțiile (21) sau (21′); dar construcția (21″) nu le exclude pe nici una din ele. Prin analogie cu verbele pseudosimetrice (§**4.1.**), numim p s e u d o r e f l e x i v e verbele de tipul *a spăla, a spune,* care fără a fi reflexive, exprimă identitatea

dintre subiect şi complement şi această identitate este marcată gramatical *(a se spăla, a-şi spune)*[17].

Remarcăm că unele verbe ca *a spăla* şi *a spune* pot apărea atît în calitate de pseudosimetrice cît şi în calitate de pseudoreflexive. În contrast cu ele, verbele ca *a întîlni, a saluta* pot apărea numai în calitate de pseudosimetrice (deoarece sînt antireflexive). Pentru situaţia inversă, a unor verbe pseudoreflexive care nu pot fi pseudosimetrice (deoarece sînt antisimetrice) n-am găsit nici un exemplu. Se pare deci că verbe antireflexive care să nu fie şi antisimetrice există, dar verbele antisimetrice sînt totdeauna şi antireflexive.

6. Relaţiile care nu sînt simetrice şi nu sînt reflexive le numim relaţii nonsimetrice şi/sau nonreflexive. Aceste trei tipuri de relaţii, caracterizate în mod negativ, sînt interesante pentru discuţia noastră întrucît pot fi exprimate de un număr mare de verbe.

Vom încerca să descriem tipurile de verbe care exprimă relaţii nonsimetrice şi/sau nonreflexive.

6.1.1. Verbele care pot exprima relaţii simetrice, dar nu se află în ipostaza de a exprima astfel de relaţii, ca cele din :

(15) *Ion îl spală pe Gheorghe.*
(16) *Ion îl salută pe Gheorghe.*
(19) *Ion depinde de Gheorghe.*
(20) *Ion se bizuie pe Gheorghe.*
(21) *Ion îi spune lui Gheorghe.*
(22) *Lui Ion i s-a acrit de Gheorghe.*

exprimă relaţii nonsimetrice. (Amintim că verbele din (15), (16), (21) pot deveni pseudosimetrice : *se spală unul pe altul, se salută cu..., îşi spun unul altuia;* verbele din (19), (20), (22), conform celor spuse sub **4.3.**, nu pot deveni pseudosimetrice.)

6.1.2. Verbele care pot exprima relaţii reflexive, dar nu sînt în ipostaza de a exprima astfel de relaţii, ca cele din :

(15) *Ion îl spală pe Gheorghe.*
(19) *Ion depinde de Gheorghe.*
(20) *Ion se bizuie pe Gheorghe.*
(21) *Ion îi spune lui Gheorghe.*
(22) *Lui Ion i s-a acrit de Gheorghe.*

exprimă relaţii nonreflexive. (Amintim că verbele din (15), (21) pot deveni pseudoreflexive : *se spală, îşi spune;* verbele din (19), (20), (22), conform celor spuse sub **5.**, nu pot deveni pseudoreflexive[18].)

6.1.3. Remarcăm că, cu o singură excepţie, (16), construcţiile prin care se ilustrează situaţia de sub **6.1.1.** sînt aceleaşi cu construcţiile prin care se ilustrează situaţia de sub **6.1.2.** ((15), (19)–(22)). Apariţia aceloraşi exemple pentru ilustrarea relaţiilor nonsimetrică şi nonreflexivă

[17] Vezi la Gabriela Pană Dindelegan (*Sintaxa...*, p. 121–125) generarea construcţiilor reflexiv-obiective prin transformarea reflexivă.

[18] *Se* dintr-o construcţie ca *Ion se bizuie pe el însuşi* nu poate fi marcă a relaţiei reflexive deoarece el nu este termen al acestei relaţii (nu ţine locul obiectului indirect ca în *îşi spun).*

reflectă faptul că anumite verbe, ca *a depinde*, *a se bizui*, *a spune*, *a i se acri*, au capacitatea de a exprima în acelaşi timp o relaţie nonsimetrică şi o relaţie nonreflexivă. Spunem că aceste verbe exprimă relaţii n o n s i m e t r i c e ş i n o n r e f l e x i v e.

Verbul din construcţia (16) (care exprimă o relaţie nonsimetrică) nu poate exprima totodată o relaţie nonreflexivă deoarece este antireflexiv. (Construcţiile ca **Ion îl salută pe Ion* sau **Ion se salută pe el însuşi* sînt nonsensuri [19].)

Nu am găsit nici un exemplu de relaţie nonreflexivă (verbe care ar fi ilustrat situaţia de sub **6.1.2.** dar nu situaţia de sub **6.1.1.**), deoarece, cum am mai spus (§**5.**), n-am găsit nici un exemplu de verb nonreflexiv care să nu fie şi nonsimetric.

Aşadar amendăm afirmaţia de sub **6.** în felul următor : relaţiile care nu sînt simetrice sau reflexive sînt nonsimetrice şi totodată nonreflexive sau exclusiv nonsimetrice.

6.1.4. Relaţiile nonsimetrice sau nonsimetrice şi nonreflexive, stabilite între un subiect şi un complement direct sau indirect (în dativ sau prepoziţional) sau între un complement indirect (în dativ, subiect logic al propoziţiei) şi alt complement indirect (prepoziţional) diferă între ele în ce priveşte prezenţa sau absenţa argumentelor lor :
a. apariţia unor argumente este obligatorie (construcţiile din care ele lipsesc sînt nereperate) : complementul indirect în dativ (=subiect logic) : *i s-a acrit de tine;* complementul indirect prepoziţional : *Ion se bizuie pe tine*, *se încrede în tine* ;
b. apariţia argumentelor nu este obligatorie, dar atunci cînd nu apar, ele sînt subînţelese (construcţiile sînt eliptice) : subiectul şi complementul direct : *spală* = *cineva spală ceva*, subiectul şi/sau complementul indirect prepoziţional : *depinde* = *ceva depinde de cineva* sau *ceva*, *i s-a acrit* = *i s-a acrit de cineva* sau *de ceva;*
c. apariţia argumentelor nu este obligatorie şi atunci cînd nu apar ele nu sînt subînţelese : complement indirect în dativ sau prepoziţional : *spune* sau *întreabă* subînţeleg un subiect şi un complement direct : ***cineva** spune, întreabă **ceva***, nu un complement indirect : *spune **cuiva**, întreabă **de cineva*** sau ***de ceva***.

Aceste diferenţe dovedesc că legătura dintre verbele de sub **a.** şi **b.** şi argumentele lor este mai strînsă decît legătura dintre verbele de sub **c.** şi argumentele lor.

6.2. O subclasă a verbelor de sub **6.** e constituită de verbele care apar în construcţia subiect — verb — complement direct (în această calitate unele din ele putînd apărea în ipostaza de verbe pseudosimetrice şi pseudoreflexive) şi în construcţia corelativă cu aceasta, subiect — verb — complement de agent. De exemplu :

(23) *Ion îl intimidează pe Gheorghe.*
(23') *Gheorghe e intimidat de Ion.*
(23'') *Gheorghe se intimidează de Ion.*

[19] Cu excepţia unor situaţii neobişnuite ca, de exemplu, aceea în care cineva vorbeşte cu el însuşi în oglindă. În acest caz actul salutului adresat ,,sie însuşi'' se poate produce.

În mod evident, cele trei construcţii sînt perfect sinonime, schema argumentelor verbelor e însă diferită în (23′) şi (23″) faţă de (23): termenii sînt intervertiţi, complementul direct devenind subiect, iar subiectul, complement de agent. Spunem că relaţia redată de construcţiile (23′) şi (23″) e inversă faţă de relaţia din (23) şi că acest contrast dintre cele două relaţii este marcat gramatical: prin forma verbului *(intimidează/e intimidat)* sau prin apariţia pronumelui reflexiv *(intimidează/se intimidează)*.

Aşadar, această relaţie inversă (în termenii gramaticii, pasivă), stabilită între subiect şi complementul de agent, este redată prin două modalităţi de expresie cărora nu le corespunde nici o diferenţă de conţinut.

Această relaţie poate fi exprimată numai de verbe care pot avea complement direct, dar nu de toate aceste verbe. De exemplu, verbele *a avea*, *a comporta* [20] nu pot exprima relaţia „pasivă".

6.3. O altă subclasă, foarte puţin numeroasă, a verbelor de sub **6.** e constituită de verbe care, fără a-şi schimba sensul, mediază relaţii diferite (apar în structuri sintactice distincte) şi aceste relaţii se opun între ele printr-o marcă gramaticală. Astfel, verbele *a ruga* şi *a întrista* apar în construcţii subiect — verb — complement direct ca:

(24) *Ion îl roagă pe Gheorghe.*
(25) *Ion îl întristează pe Gheorghe.*

şi în construcţii sinonime subiect — verb — complement indirect, respectiv, subiect — verb (complementul a devenit subiect, iar subiectul a dispărut), marcate prin pronumele reflexiv *se:*

(24′) *Ion se roagă de Gheorghe* [21].
(25′) *Ion se întristează.*

7. Verbele caracterizate prin faptul că nu pot media relaţii sînt verbele care pot avea subiect dar nu pot avea complement (direct, indirect sau de agent):

(26) *Ion aleargă, roşeşte...*
(27) *Ion se bosumflă, se pocăieşte...*

sau verbele care nu pot avea nici subiect, nici complement (aşa-numitele impersonale):

(28) *Plouă. A înnoptat.*
(29) *Se întunecă. Se înnoptează.*

O situaţie specială e reprezentată de construcţiile de tipul:

(30) *Aici se mănîncă mămăligă.*
(31) *Mi se spune Ion.*

cu verbe care în mod obişnuit exprimă relaţii. Aceste construcţii, deşi sinonime cu construcţiile de tipul:

[20] Vezi Gabriela Pană Dindelegan, *Sintaxa...*, p. 53. Notăm aici şi o situaţie care aparent este inversul situaţiei verbelor care nu pot apărea la pasiv. În limba română modernă verbul *a nevoi* apare exclusiv la pasiv, faptul este însă o chestiune de uz: în limba mai veche verbul apare şi întrebuinţat tranzitiv, dispariţia acestei întrebuinţări fiind accidentală.

[21] Între *roagă* şi *se roagă* este o diferenţă de sens: cel de al doilea conţine o nuanţă afectivă care constă în participarea mai intensă a subiectului la acţiune (faptul a fost arătat pentru prima dată de A. Graur, *Les verbes „réfléchis" en roumain*, în BL VI (1938), p. 75). Dar această diferenţă nu este de natură să-l situeze pe *se roagă* într-o unitate lexicală distinctă de *roagă* şi, în consecinţă, le putem considera pereche.

(30') *Aici mănîncă mămăligă.*
(31') *Îmi spune Ion.*
au altă structură relaţională. Astfel, întrucît ambele tipuri de construcţii presupun un subiect nedefinit, construcţiile cu verbul nepronominal pot fi completate cu subiectul presupus :
(30'') *Aici lumea mănîncă mămăligă.*
(31'') *Oamenii îmi spun Ion.*
şi în felul acesta apar cei doi termeni ai relaţiei, în timp ce în construcţia cu verbul pronominal, apariţia pronumelui *se* exclude apariţia subiectului presupus [22]. Aşadar în cazul unor construcţii de tipul *se mănîncă...*, *mi se spune...*, care nu exprimă relaţii, lipsa subiectului e marcată formal prin pronumele *se.* Prin analogie cu verbele pseudosimetrice sau pseudoreflexive, putem numi aceste verbe p s e u d o i m p e r s o n a l e[23].

8.1. Capacitatea de a exprima sau de a nu exprima relaţii determină în cadrul verbelor româneşti următoarea partiţie :

a. Verbe care exprimă o anumită relaţie, indiferent dacă această relaţie este sau nu este actualizată (apariţia acestor verbe este asociată de această relaţie). Aparţin acestei clase verbele simetrice (§ **3.1.**), verbele antisimetrice (§ **3.4.1.**), verbele antireflexive (§ **3.4.2.**), verbele care pot avea complement direct (verbele tranzitive, § **6.1.4.**) şi verbele care au în mod obligatoriu un anumit complement indirect (o parte din verbele „intranzitive", § **6.1.4.**).

b. Verbe care exprimă o anumită relaţie numai în raport cu o anumită structură (specială) a argumentelor ; de exemplu, identitatea dintre subiect şi complement sau prezenţa pronumelui reflexiv *se* sau *îşi* cu funcţie de complement. Aparţin acestei clase verbele pseudosimetrice (§ **4.1.2.**), verbele pseudoreflexive (§ **5.**), verbele care exprimă relaţia „pasivă" (§ **6.2.**) şi verbele de tipul *a se ruga* (§ **6.3.**).

Expresia relaţiei constă dintr-o marcă anumită asociată cu contextul :
α. *se* —— - un complement indirect introdus prin *cu* (care are funcţie de marcă în cazul verbelor pseudosimetrice cu subiectul la singular de tipul *I. se salută cu G.)* sau subiectul la plural, facultativ sau obligatoriu reluat printr-o construcţie de tipul *între ei*, *unul pe altul* etc. ;
β. *se*, *îşi* (eventual reluate prin *pe sine însuşi*, *şie însuşi*) —— lipsa altui complement direct în acuzativ sau indirect în dativ ;
γ. *a fi* + participiul verbului sau *se*——facultativ, un complement de agent.

Contextul este relevant deoarece apar numeroase cazuri de omonimie [24] : numeroase verbe pot exprima relaţii diferite, iar mărcile acestor relaţii sînt aceleaşi. De exemplu, *se spală* este :
— pseudoreflexiv în contextul : *Ion (şi Gheorghe)*——
— pseudosimetric în contextul : *Ion şi Gheorghe* —— *unul pe altul*
— nonsimetric şi nonreflexiv în contextul : *lîna* —— *cu apă călduţă* („pasiv")[25], *aici* —— *bine* („impersonal").

[22] Vezi şi Gabriela Pană Dindelegan, *Sintaxa...*, p. 64.

[23] În terminologia gramaticii, „impersonale".

[24] Vezi la Mioara Avram (*Dereflexivizare, pleonasm sau dezambiguizare?* în LR XXIII (1974), nr. 2, p. 115, 121) elementul de compunere *auto-* ca mijloc de dezambiguizare a construcţiilor reflexive obiective, reciproce sau pasive (cu verbe neologice sau referitoare la „noţiuni mai noi şi de obicei abstracte").

[25] Vezi aceeaşi interpretare la Gh. D. Trandafir, *Categoriile gramaticale ale verbului în româna contemporană*, 1973, p. 70.

c. Verbe care nu exprimă relaţii :

— niciodată ; e cazul verbelor care pot avea subiect, dar nu pot avea complement (o parte din verbele „intranzitive") sau nu pot avea nici subiect nici complement (verbele „impersonale") (§ 7.) ;

— în anumite situaţii ; e cazul verbelor de tipul *se mănîncă* (§ 7.).

8.2. Considerarea celor trei clase de verbe pune în evidenţă următoarele corelaţii :

— cînd un anumit tip de relaţie este conţinută în însăşi natura verbului sau cînd acesta nu exprimă o relaţie, apariţia unei mărci gramaticale nu e necesară (vezi verbele de sub a. şi prima subclasă a verbelor de sub c.).

Menţionăm că *se* de la verbele simetrice de tipul *a se înrudi* nu este, de fapt, o marcă deoarece nu contrastează cu o formă „nemarcată" : *a se înrudi* este întotdeauna pronominal, după cum simetricele de tipul *a contrasta* sînt totdeauna nepronominale.

— cînd o relaţie de un anumit tip sau o „non-relaţie" nu e determinată de natura verbului (condiţia suficientă pe care trebuie s-o îndeplinească sensul verbului este să nu fie incompatibil cu relaţia respectivă), apariţia unei mărci formale nu este necesară (vezi verbele de sub b. şi a doua subclasă a verbelor de sub c).

9.1. Pornind de la premisa că diateza este un concept gramatical şi de la datele oferite de clasificarea (prezentată aici) a verbelor în cadrul teoriei relaţiilor, propunem următoarea definiţie : diateza este relaţia mediată de verb între argumentele sale, asociată de o marcă gramaticală [26]. Cazul în care verbul nu exprimă o relaţie, şi acest fapt este marcat gramatical, îl considerăm o situaţie limită în care verbul e însoţit de un singur argument sau de nici unul.

Considerăm necesară o explicaţie privitoare la marca gramaticală : acordarea statutului de marcă gramaticală unei forme de expresie este condiţionată de apariţia unui raport de opoziţie între o secvenţă căreia îi este asociată această marcă şi aceeaşi secvenţă căreia nu îi este asociată marca respectivă [27].

9.2. Conform cu această definiţie, considerăm că aparţin categoriei diatezei :

— verbele pseudosimetrice *(x se salută cu y, x şi y se spală unul pe altul, x şi y îşi spun unul altuia)* ;

— verbele pseudoreflexive *(x se spală, x îşi spune)* ;

— verbele „pasive" *(x este intimidat de y, x se intimidează de y)* ;

— verbele pseudoimpersonale *(se mănîncă)* ;

— verbele de tipul *a se ruga, a se întrista* ;

[26] Vezi Al. Graur (în SCL XX (1969), nr. 1, p. 16), care consideră că definiţia diatezei trebuie să aibă în vedere atît forma, cît şi conţinutul : „un conţinut neexprimat printr-o formă gramaticală nu interesează gramatica ; dar o formă care nu exprimă un conţinut specific ne poate interesa numai ca variantă formală".

[27] O poziţie similară pare să aibă Ecaterina Teodorescu (*Reflexiv şi pronominal*, în LR XIV (1965), nr. 6, p. 546) atunci cînd condiţionează admiterea reflexivului ca o a treia diateză de faptul ca el să „se înscrie, prin indici formali specifici... ca *formă corelativă a verbului activ*" (subl. aut.). Această poziţie e contrazisă însă atunci cînd autoarea afirmă că „nu orice verb are, în mod obligatoriu, toate diatezele, dar, în acest caz, v e r b u l e s t e î n t o t d e a u n a a c t i v" (*ibid.*, subl. n.).

— verbele care constituie perechile nemarcate ale verbelor din clasele enumerate mai sus *(a saluta, a spăla, a spune, a intimida, a mînca, a ruga, a întrista).*

Sînt indiferente în raport cu diateza verbele care nu sînt perechi constituite pe baza unei mărci de diateză, și anume :

— verbele simetrice *(a contrasta, a se înrudi)* ;

— verbele antisimetrice (în care sînt incluse și verbele antireflexive care sînt și antisimetrice, *a comporta, a se codi)* ;

— verbele cu regim obligatoriu *(x depinde de y, x se bizuie pe y, lui x i s-a acrit de y*[28]*)* ;

— verbele impersonale *(plouă, se întunecă)* sau construite cu propoziție subiectivă *(se cuvine).*

Putem spune că, în aceste cazuri, avem a face cu o diateză „lexicală”, așa cum, de exemplu, spunem că, la substantive, genul este lexical (și nu gramatical). În terminologie glossematică, am spune că în cazurile citate avem a face cu un morfem de diateză *convertit.*

Nu au apărut ca clase distincte în descrierea noastră, pentru că nu reprezintă situații distincte de cele puse în evidență de noi, așa-numitele verbe dinamice și eventive. Acestea se distribuie la diversele clase menționate de noi ca, de exemplu :

— *a se bizui, a se încrede, a se mîndri, a se ruga,* „dinamice”, exprimă relații nonsimetrice și nonreflexive ;

— *a se întrista,* „eventiv”, exprimă o relație nonsimetrică și nonreflexivă ;

— *a se bosumfla, a se pocăi, a se reculege,* „dinamice”, nu exprimă relații (au numai subiect) ;

— *a se întuneca,* „eventiv”, nu exprimă relații (nu are nici subiect, nici complement)

și, cu excepția verbelor de tipul *a se ruga, a se întrista,* nu formează perechi cu verbe nepronominale, deci, în cazul lor, pronumele reflexiv nu este o marcă (în accepția dată de noi acestui termen).

Facem o mențiune specială pentru o serie de verbe care, deși formează perechi (cu și fără pronume reflexiv), sînt indiferente în raport cu diateza. În cazul verbelor ca : *a (se) gîndi, a(-și) rîde,* „dinamice”, *a (se) roși, a (se) înnopta,* „eventive”, *se,* respectiv, *își* nu funcționează ca mărci gramaticale deoarece apariția lor nu este corelată cu o schimbare în structura relațională (sintactică) a construcției. Astfel se spune : *gîndesc la tine* și *mă gîndesc la tine, rîd de tine* și *îmi rîd de tine, roșește* și *se roșește, înnoptează* și *se înnoptează.*

9.3. Pentru denumirea diatezelor (o problemă de convenție) facem două propuneri, cu convingerea că nu sînt singurele posibile ; ambele variante încearcă să folosească tot ce se poate folosi din terminologia existentă :

a. denumirea după mărcile diatezelor :

— diateza reflexivă : toate construcțiile care aparțin diatezei și sînt marcate prin pronumele reflexiv ;

[28] *A i se acri (de cineva, ceva)* „a se plictisi” nu formează pereche cu *a (se) acri* „a face (deveni) acru” deoarece sînt diferite ca sens.

— diateza pasivă : toate construcţiile care aparţin diatezei şi sînt marcate prin auxiliarul *a fi* urmat de participiul acordat al verbului de conjugat ;
— diateza activă : toate construcţiile care aparţin diatezei şi nu sînt marcate ;
b. denumirea după semnificaţie :
— diateza simetrică sau reciprocă : verbele pseudosimetrice ;
— diateza reflexivă : verbele pseudoreflexive ;
— diateza impersonală : verbele pseudoimpersonale ;
— diateza activă : verbele nemarcate care exprimă relaţii nonsimetrice şi nonreflexive ;
— o diateză pentru care, cel puţin deocamdată, nu avem de propus nici un termen, reprezentată prin verbele de tipul *a se ruga*,*a se întrista*.

Martie 1975

Institutul de lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA
REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

SCL

XXVI

5
1975

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Adresa comitetului de redacție : Adresse du comité de rédaction :
București 1, Spiru Haret 12, tel. 33.34.40. și 33.00.40., int. 265

Colaboratorii sînt rugați să trimită manuscrisele la adresa de mai sus. Cărțile și extrasele pentru recenzii, ca și publicațiile pentru schimb se primesc la aceeași adresă. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Les collaborateurs sont priés d'envoyer les manuscrits à l'adresse ci-dessus. Les livres et tirés-à-part pour compte rendu, ainsi que les publications destinées à l'échange seront envoyés à la même adresse.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
Calea Victoriei, nr. 125, sectorul I, București

Toate comenzile externe pentru lucrările apărute în Editura Academiei R. S. România se vor adresa la: I L E X I M, SERVICIUL EXPORT-IMPORT PRESĂ, P O BOX 2001, Calea Griviței nr. 64—66, București, Oficiul poștal 12, România.

Toute commande de l'étranger pour les ouvrages parus aux Editions de l'Academie de la République Socialiste de Roumanie sera adressée à: I L E X I M, SERVICIUL EXPORT-IMPORT PRESĂ, P O BOX 2001, Calea Griviței nr. 64—66, București, Oficiul poștal 12, România.

ALBANIE, **Drejtoria Quendrore e Përhapjes Dhe Propagandimit Të Librit**, Tirane ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE ALLEMANDE, **Buchexport**, Volkseigener Aussenhandel Betrieb der D.D.R. Leninstrasse 16, 701, Leipzig, D.D.R. ;

RÉPUBLIQUE FÉDÉRALE D'ALLEMAGNE, **Kubon & Sagner**, Postfach 68—8, München 34 ; **Otto Harrassowitz Buchhandlung**, Taunusstr, 5, Wiesbaden ;

BERLIN, **Wasmuth Buchhandlung**, Hardenbergstr. 9 a — Berlin West ;

AUTRICHE, **Glocus Buchvertrieb**, Höchstadtplatz 3, 1201 Viena ;

BELGIQUE, **Du Monde Entier**, 162, rue du Midi, Bruxelles ; **Vander Editeur**, 10, Muntstraat — Louvain ; **Maison des langues vivantes**, 9, rue des Pierres — Bruxelles ;

BULGARIE, **Hemus**, Sofia, 6 Rousky Blvd ;

BRÉSIL, **Livraria Brasiliense**, Barao de Itapetininga 93/99, Sao Paolo ; **Livraria Leonardo da Vinci**, Av. Rio Branco 185, Loja 2, Rio de Janeiro ;

CANADA, **International Book Ltd.**, 171 Slater Strud — Ottawa; **Les Presses de l'Université Laval** C.P. 2447 — Québec 2 ;

CHINE, **China National Publications Import Corporation**, P.O.B. 88, Peking ;

GRECE, **Akadimos — Editions Jean Yannikos**, 57, rue Akadimias — Athènes ; **John Mihalopoulos & Son**, 75 Hermon Street — Thessaloniki P.O. Box 73;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE POPULAIRE DE CORÉE, **Chulpanmul** Phenian ;

CUBA, **Instituto Cubano del Libro**, Direccion de Comercio Internacional O'Reilly No. 407, La Habana ;

DANEMARK, **Munksgaard**, Nörregade 6 — DK., 1165 Copenhagen ; **Akademisk Boghandel**, Universitetsparken —Aarhus ;

ESPAGNE, **Miessner Libreros**, Jose Ortega y Gasset 14 Madrid, **Librerie Herder**, Calle Balmes 26 Barcelona ;

ÉTATS — UNIS D'AMÉRIQUE, **Fam Book Service**, 69 Fifth Avenue — New York — U.Y. 10003 ; **Stchert Mac Millan**, 7250, Westfield Ave. Pennsauken, NY 08110 ;

FINLANDE, **Akateeminen Kirjakauppa**, Helsinki, Keskuskatu 1; **Suomalainen Kirjakauppa**, Helsinki 10 ;

FRANCE, **Librairie du Globe**, 2, rue de Buci — Paris 6-e ; **Librairie Hachette**, 58, rue Jean Bleuzen 92/70 Vanves ; **Messageries du livre import**, 116, rue du Bec — Paris 7-e ;

GRANDE-BRETAGNE, **Romanian Book Centre Ltd.**, 78 Speldhunst Road, Tunbridge Wells, Kent ; **Central Books Ltd.**, 37, Grays Inn Road London W.C. 1 ; **Parker & Son Ltd.**, 71/72 Walton Stréet, Oxford ;

HONGRIE, **Kultura**, Fö utca 32, Budapest 1 ;

ISRAËL, **Haiflepac Ltd.**, 11 Arlovoros St. — Haifa ; **Lepac Ltd.**, 15 Rambam St. — Tel-Aviv ;

ITALIE, **So. Co. Lib. Ri.**, Piazza Margana 33 — Roma ; **Librerie Commissionarie Sansoni**, Via Lamarmora 45 — Firenze ; **Librerie Riccardo Zannoni**, Corso Garibaldi 4 — Padova ;

JAPON, **Maruzen Co. Ltd.**, 6 Tori — Nichome Nihonbashi — Tokyo 103 ; **Nauka Ltd.**, 2—30—19 Minami — Ikebukuro, Toshima-ku Tokyo 171 ;

MONGOLIE, **Mongolgosknigotorg**, Ulan Bator ;

NORVÈGE, **Johan Grund Tanum**, Karl Johansgt. 43— Oslo ;

PAYS-BAS, **Pegasus Import**, Leidsestraat 25, Amsterdam ; **Martinus Mijhoff N. V.**, Lange Voorhout 9—11, Haga ;

POLOGNE, **Ars Polona-Ruch**, Krakowskie Przedmiescie 7, Warszawa ;

PORTUGAL, **Libreria Bucholz**, Avenida Libertade, Lisboa ;

SUÈDE, **Almqvist & Wiksell**, Gamla Brogatan 26 — Stockholm ; **Lundequistska Bokhandeln**, P.O. Box 610 — Upsala ;

SUISSE, **Librairie Rousseau**, Rue J. J. Rousseau 36—Genève ; **Herbèrt Lang & Cie. A.G.**, Münzgraben 2 — Bern 7 ; **Librairie Payot**, 10, rue Centrale 1003, Lausanne ;

TCHÉCOSLOVAQUIE, **Artia**, Ve Smeckach 30, Praha 1 ; **Slovart**, Gottwaldogo nam. 47 Bratislava ;

U.R.S.S., **V/O Mezhdunarodnaya Kniga**, Moskva G. 200 ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE DU VIETNAM, **Xunhasaba**, 32 Hai Ba Trung, Hanoi ;

YOUGOSLAVIE, **Forum**, Novi Sad V Misica 1 ; **Jugoslovenska Knjiga**, Trg. Republike 5/VIII, Beograd.

DIN SUMARUL REVISTEI PE ANUL 1975 (XXVI)

Lei 20

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

BUCUREȘTI 7
SPIRU HARET 12

APARE DE 6 ORI PE AN

5—XXVI—1975

SUMAR

SCL, an XXVI, nr. 5, p. 447–566, Bucureşti, 1975.

Comitetul de redacţie dedică fascicula de faţă academicianului Alexandru Rosetti, ca omagiu la cea de-a 80-a aniversare a zilei sale de naştere.

Om de cultură cu preocupări multilaterale, de peste cinci decenii, academicianul Alexandru Rosetti desfăşoară o activitate ştiinţifică prodigioasă în domeniul lingvisticii şi, mai ales, al limbii române.

Profesorul Alexandru Rosetti a ilustrat Universitatea din Bucureşti, interesîndu-se cu generozitate de îndrumarea tinerilor. Atît activitatea de cercetare, cît şi activitatea didactică s-au caracterizat în permanenţă prin prezenţa în actualitate, prin promovarea noului în metode şi concepţii.

Alături de autorii articolelor din prezentul număr, colegii din comitetul de redacţie îi urează, în numele tuturor colaboratorilor revistei, mulţi ani în slujba ştiinţei.

OLGA AKHMANOVA

LE PROTOTYPE CLASSIQUE ET LE MOT EN ANGLAIS

Le mot, comme signe linguistique, est « ...formé de la réunion du concept avec l'image phonique et l'image grammaticale »[1]. Les ouvrages lexicologiques de notre illustre Jubilaire ont contribué très efficacement à nous convaincre qu'en linguistique on commence toujours par une synthèse d'un phénomène extérieur et d'un phénomène intérieur — c'est-à-dire, le Mot. Il s'ensuit que, dès le commencement, l'enfant se trouve en face de d e u x réverbérations (de la réalité objective dans sa conscience) étroitement liées. Peu à peu il apprend à se tirer d'affaire et manier les ambilogies, les pléonasmes et les homonymes — toutes ces aberrations lexiques. Devenu adulte il a confiance en son dictionnaire pour identifier les mots « sur le papier »...

Les langues européennes sont caractérisées par le fait que leurs lexiques mettent en relief le prototype classique. Autrement dit, en latin, en français et même en anglais le dictionnaire enregistre des milliers de lexèmes tels que ; *absolutus*, *abstemius*, *abondantia*, *accomodatio ; absolu*, *abstème*, *abondance*, *accomodation ; absolute*, *abstemious*, *abundance*, *accomodation*, etc., etc. [2].

Quand on a parlé ci-dessus de prototype classique on pensait aux mots de provenance « westrique » dans toute la force de ce terme. Dans les langues germaniques l'état des choses est beaucoup plus compliqué, parce que 1) les « Wortschlangen » (les *String compounds*) et, surtout, les « composés instables » (*unstable compounds*), tels que *stone wall* sont non seulement incompatibles avec le substantif classique, mais aussi parce qu'ils influent tellement sur l'expression des relations attributives et, en conséquence, sur le fonctionnement de l'adjectif (classique); 2) les *verb—adverb combinations* tendent à supplanter les verbes au sens propre du terme — verbum, *glagol* !

Les composés « enfilés » suédois ont été présentés par A. Noreen [3] d'après le nombre de syllabes comprenant une seule mesure. Le fait que dans l'ortographe anglais *Motion picture theatre business* ou *steam locomotive research institute*, par exemple, ne sont pas écrits ensemble est

[1] A. Rosetti, *Le mot. Esquisse d'une théorie générale*, Copenhague—Bucarest, 1974, p. 13. Voir aussi : A. Rosetti, *Etudes linguistiques*, The Hague—Paris, 1973, pp. 31—33.

[2] On peut aller plus loin que simplement reconnaître l'existence d'un prototype structurel. On n'a qu'à jeter un coup d'œil à, par exemple, *The Great Ideas: A Synoppticon of Great Books of the Western World*, Mortimer J. Adler, Chicago, 1952, vol. 1, pour voir que les grandes idées » ont été exprimées à l'aide de « Grand Mots » de structure classique : *democracy, education, eternity, evolution, immortality, liberty, philosophy, progress, revolution, temperance*...

[3] A. Nooren, *Vårt Språk*, Lund, 1907 : *kalfskinn, järnhandtag, människobarn, uppfördringsmaskin*... On peut même imaginer un mot composé enfilé de 22 syllabes, comme *folkskolelärarinnenseminarieförstandarebefattningarna* par exemple. Mais dans ce cas l'intégration phonique fait difficulté et « l'enfilade » tend à se désagréger.

étroitement lié avec le fait qu'en anglais le nom a laissé tomber la plupart de ses désinences. Nonobstant, les « enfilades » anglaises ne sont pas composées de mots-substantifs, mais de morphèmes [4].

La symbiose des deux tendances morphosyntaxiques en anglais se manifeste le plus clairement quand on regarde les *verbes-phrases*, les *verb-adverb combinations*. Prenons, par exemple, l'excellent *The Concise Oxford Dictionary* et voyons comment on explique le sens (la signification) de quelques-unes d'elles. *T o m a k e u p* veut dire : *supply (deficiency), complete (amount, party), compensate, compound, arrange (type in pages), compile (list, account, document), concoct (story), (of parts) compose (whole), prepare (actor) for his part by dressing, false hair*, etc., *apply (cosmetics), arrange (marriage), and settle (dispute)*. Voilà douze verbes qu'on a du employer pour définir une phrase tellement polysémantique qu'elle n'a pas de sens déterminée comme telle. On a souvent fait l'éloge des *verb—adverb combinations* en les opposant aux «verbes romans », livresques, et abstrus. Mais on ne peut pas se passer d'eux : les deux systèmes se coudoyent fraternellement sans vraiment se heurter et présentent toujours un grand domaine séduisant pour les études du style. Il paraît, entre autres, qu'en Amérique les verbes sont en train de devenir toujours plus « longs » et plus romans.

Aujourd'hui on a beaucoup affaire aux problèmes de communications modernes et en conséquence de cette préocupation — à ce qu'on appele « l'optimisation des systèmes communicatifs naturels ». Comme l'anglais est une des grandes langues du monde de beaucoup d'importance pour la communication internationale on cherche toujours des moyens de le rendre aussi « optimal » que possible. Du point de vue rationaliste on devrait décider en faveur de *make up* et *morning bath* (not *matutinal ablutions!*) ; c'est-à-dire recommander la voie analytique et agglutinative. Mais l'insuccès du Basic English a déjà démontré que cela ne mène à rien [5].

Avril 1975 *Moscou*

[4] Au commencement je parlais de « mots composés » tout court (voir *K voprosu ob otličii složnyx slov ot frazeologičeskix jedinic*, Trudy instituta jazykoznanija, Tome IV, 1954). Plus tard — *Lexical and Syntactical Combination in Contemporary English*, *Zeitschrift für Anglistik und Amerikanistik*, N° 1 (1958) — je me suis contentée de délimiter les syntagmes lexiques et les syntagmes syntaxiques, qui forment des classes particulières, même avec deux éléments, cf., par exemple, *atom bomb* et *atomic power*.

[5] L'analytisme mène à des amphibolies anecdotiques : *you are through, dit la téléphoniste. But I have not started yet! They have cast off clothing of all kinds*, etc.

ROBERT AUSTERLITZ

ANALYSE D'UN ÉCHANTILLON DE POÉSIE POPULAIRE ROUMAINE

Pour rendre hommage à notre académicien jubilaire, esprit non seulement savant mais aussi connaisseur humain, voué à la littérature et au folklore, j'ai choisi un échantillon de poésie populaire roumaine que je me propose d'analyser essentiellement du point de vue de sa cohérence interne. Je me bornerai à l'étude des traits formels dont l'ensemble confère au poème un aspect de réseau où — comme on a l'habitude de dire en linguistique — tout se tient.

Le texte provient de *Flori alese din poezia populară; Antologia poeziei lirice;* réd. Ioan Șerb; Bucarest, 1960 (page 195, numéro 235), cf. G. Dem. Teodorescu, *Poesii populare române*, Bucarest, 1885. Le voilà :

Foicica macului,	1	Feuille du coquelicot,
jelui-m-aș și n-am cui!	2	je voudrais me lamenter, mais je n'ai guère à qui.
Să mă jelui vîntului,	3	Me plaindre au vent,
vîntului, crivățului?	4	au vent, au vent du Nord?
Bate vîntul,	5	Bat le vent,
arde cîmpul,	6	brûle le champ,
îmi lasă jalea și gîndul.	7	me laisse la tristesse et la pensée.

Dans l'édition de 1960, *Vîntului, crivățului?* occupent deux vers que j'ai réunis dans un seul (4). Cet échantillon n'est que la première strophe d'une chanson de tristesse *(cîntec de jale)* de cinq strophes (= 29 vers).

Catégorie purement folklorique : l'invocation de la nature (1-er vers), *foicica macului.* Formule : « X du Y ». C'est une catégorie presque obligatoire dans ce genre folklorique qui se compose traditionnellement d'un substantif (feuille) facultativement suivi d'un adjectif épithète (qui manque ici) et d'un génitif (d'habitude un nom de plante). Il est à remarquer que *-lui* est à la fois la désinence du génitif et du datif articulés.

Catégories d'ordre morphologique qui jouent un rôle essentiel :

cd conditionnel *(aș)*
d complément direct
i complément indirect
g génitif (forme identique à la précédente)
s sujet
sj subjonctif *(să)*
v verbe

Eléments lexicaux (racines) :

A	se lamenter; tristesse	D	vent	G	brûler
B	ne pas avoir	E	vent du Nord-est	H	champ
C	qui	F	battre	J	je/moi/me

K laisser X feuille
L penser (subst.) Y coquelicot
R et

I. Cadre syntaxique :

vers
1 Invocation = évocation de la nature; vocatif.

2 Phrase conditionnelle + phrase négative à l'indicatif;
3 Phrase interrogative au subjonctif, complément indirect;
4 Continuation du 3e vers + apposition;

5 Phrase à l'indicatif, verbe intransitif;
6 Phrase à l'indicatif, verbe transitif; sujet du 5e vers.
7 Phrase à l'indicatif; compléments : 1 indirect, 2 directs.

II. Les catégories morphologiques et syntaxiques suivantes

1							g	
2	cd		v	v			i	
3	sj		v				i	
4							i	i
5			v		s			
6	(s)		v			d		
7	(s)	i	v			d		d

font ressortir l'opposition entre les deux (plus exactement, trois) phrases irréelles (conditionnelle, subjonctive, négative) à compléments indirects des vers 2—3 (—4) d'un côté, et les deux phrases purement réelles et concrètes des vers 5—6 de l'autre. Ces derniers se résolvent à leur tour, au vers 7, en une phrase chargée de trois compléments.

Dans ce schéma : les catégories et leur position dans chaque vers. A remarquer : absence de verbes en 1 et 4; la colonne g-i-i-i, un génitif et une concaténation de compléments indirects dans la première partie du texte, qui occupent la partie *finale* de chaque vers, et un seul complément indirect dans la deuxième partie du texte, au *commencement* du vers 7; la concentration de compléments directs vers la fin du texte (vers 6, 7); le sujet elliptique (*s*) dans ces mêmes vers; le parallélisme morphologique verbe — nom/verbe — nom (5—6) qui ne s'étend qu'à moitié au niveau de la syntaxe (*v-s*/*v-d*).

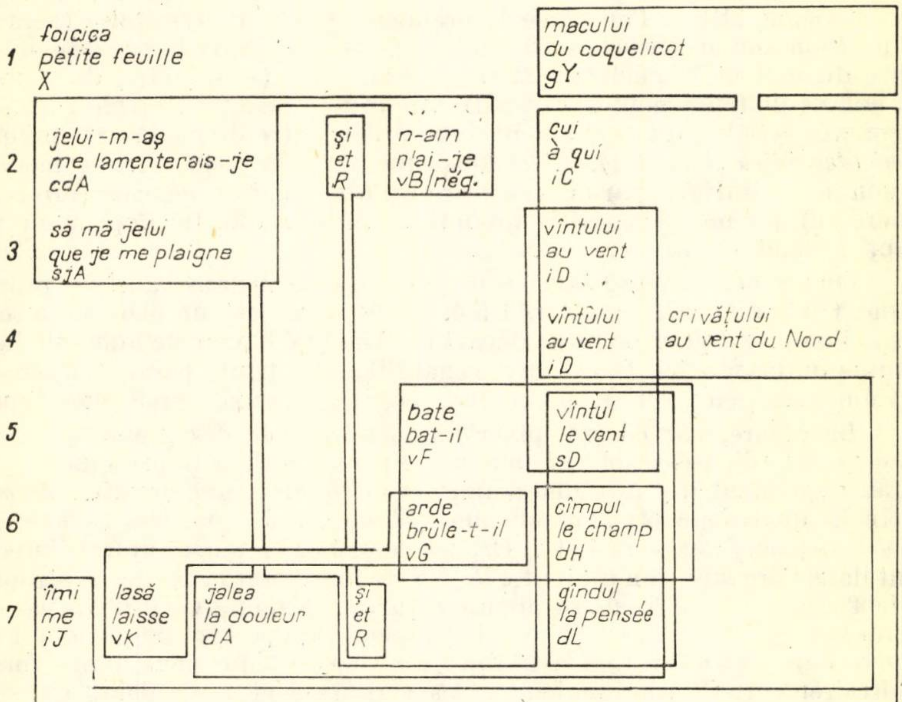
III. Les matériaux lexicaux suivants

1	X													Y
2				A	R	B	C							
3				A						D			E	
4										D				
5								F		D				
6									G		H			
7		J	K	A	R							L		

sont réunis et rangés ici de façon à relever leurs répétitions, dont il n'y en a que trois : A, la racine centrale (le noyau) du texte, 'se lamenter, lamentation, se plaindre, tristesse'; R, conjonction qui réunit deux verbes irréels

(vers 2) et deux compléments directs (vers 7); et D, 'le vent', qui fonctionne en tant que complément indirect (3—4) et sujet (5). La distance entre les constants, les vers 2/3—7 pour A et les vers 2—7 pour R, devrait nous intéresser car, du point de vue du parallélisme lexical, A, R et D sont les constants qui réunissent les autres mots du texte, c.-à-d. les variables. Le grand arc que décrit surtout A prête la thématique même au texte entier et jette un pont entre la première et la dernière partie du texte, séparées par les vers 5—6. Ces vers, à leur tour, se rattachent au *commencement* du texte grâce à l'élément D et à la *fin* du texte grâce au parallélisme grammatical; voir le complément direct (*d*) dans II.

IV. Vue d'ensemble; synthèse de I., II., et III. :

Caractères frappants : (a) Chaque mot — sauf le premier — est en relation avec au moins un seul autre sur un des trois plans — syntaxique, morphologique et lexical. (b) Les vers 5—6 séparent la partie introductoire (2—4) du vers 7. (c) Thématique : *jelui*, *jale* de 2—3 à 7 et 'le vent' de 3 à 5 et au-delà. (d) Terrasse *(vîntului)* de 3 (fin de vers) à 4 (initiale de vers). (e) *-lui (-ui)* de 1 à 4 et *-ul* (article) de 5 à 7 toujours à la fin de vers.

V. Mètre. La prosodie du texte ne se dégage pas des vers 1, 2, 3 ou 4, mais plutôt des vers 5 et 6, que nous considérerons comme une seule unité, liée par une rime interne. On peut concevoir le mètre comme (A) neutre,

en ne comptant que le nombre de syllabes, ou comme (B) une alternance de syllabes accentuées et non accentuées :

Mètre				Rime	
(A)	— — — —	— — — —			
(B)	— ⌣ — ⌣	— ⌣ — ⌣			
1	Fo— — —i— — —ci— —ca	ma— — —cu— — —lui, ɣ			a
2	Je— — —lu— —i m-aş	şi n-am cui ! ɣ		((a))	a
3	Să mă je— —lui	vîn— —tu— — —lui, ɣ		(a)	a
4	Vîn— —tu—lui,	cri— — — — — —vă— — —ţu— — —lui? ɣ		(a)	a
5—6	Ba— — —te vîn— —tul,	ar— — —de cîm— — —pul,		b	b
7	Îmi la— —să ja— — — — — —lea	şi gînd— — —dul.			b

Le premier schéma, A (— — — — — — — — —), ne présente aucun problème. Le deuxième, (B), si l'on place la première syllabe de *crivăţului* (vers 4) en position non accentuée, sert à créer une tension entre la prosodie inhérente du mot et le modèle rythmique immuable (— ⌣, etc.) du mètre. Ce fait ne doit pas nous surprendre car on le rencontre souvent : les six premières syllabes du vers 7 vont aussi à l'encontre du modèle rythmique *(îmi lásă jálea şi gîndul)*. C'est ainsi que, dans la lutte entre le modèle et son actualisation, parfois contraire à l'accentuation lexicale (prosodie inhérente) des mots, la poésie produit la tension qui, lui imprimant un élan, la met en mouvement.

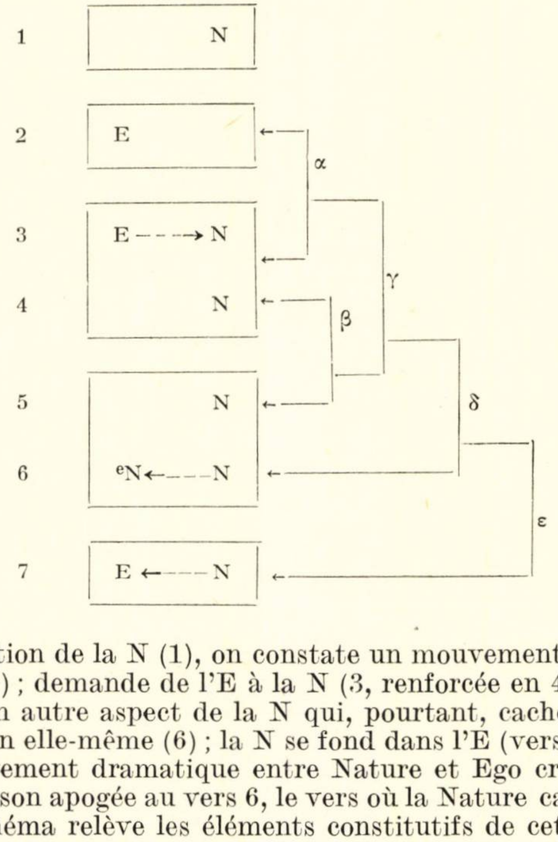
On a généralement négligé le rôle de la pause ɣ) dans l'analyse prosodique. On la rencontre aux vers 1 à 4. Or, la pause est un élément essentiel si l'on prend pour point de départ de l'analyse le vers de huit syllabes, comme on l'a fait ici. Dans notre échantillon, la pause paraît toujours à la fin du vers, en position non accentuée, et après une coupe syntaxique.

La césure, par contre, pilier immortel des études prosodiques, ne joue pas un rôle essentiel, ni dans notre texte, ni dans la prosodie en général. Cependant il y a, d'une manière conséquente, une *frontière de mot* entre la quatrième et la cinquième syllabe de chaque vers (— — — —/ — — — —) *sauf* aux vers 4 et 7. Or, ces vers, 4 et 7, jouent un rôle important dans l'organisation du texte, le 7e vers marquant la fin de la strophe et le 4e signalant la fin de sa première partie. A mon avis il n'y a pas de « pause » entre la 4e et la 5e syllabe; la seule coupe syntaxique que l'on trouve dans cette position est située au vers 5—6 que nous avons forgé arbitrairement. Ce sont seulement les vers 5—6 et 7 d'ailleurs qui ont huit syllabes et n'ont donc aucune pause finale.

La rime est un des pivots constants auquel s'attachent les parties variables des vers. Dans notre texte, la rime se lie toujours à une catégorie grammaticale, à savoir au génitif-datif-masculin articulé *(-lui)* et au nominatif-accusatif-masculin articulé *(-ul)*. A mon avis, le seul exemple de rime interne se trouve au vers 5—6 : *vîntul* (nominatif) / *cîmpul* (accusatif). Mais on pourrait insister que *vîntului/crivăţului* (vers 4), *mă jělui/vîntului* (3) et même *jeluí/şi n-am cúi* (2) forment des rimes internes. Peut-être faudrait-il penser ici à des degrés de rime selon certains axes (position dans le vers, nombre de syllabes, accentuation). En tout cas, si l'on considere les vers 2, 3, 4 et 5—6 comme contenant des rimes internes il est clair que le premier et le dernier vers du texte manqueront de rime interne,

tandis que les autres vers (les internes) l'auront : ils l'auront d'une façon évidente (coupe syntaxique au milieu de vers, accentuation analogue) aux vers 5–6 et d'une façon moins évidente mais d'autant plus subtile aux vers 4, 3 et 2. L'absence de rime interne signalera donc le commencement et la fin de la strophe.

VI. Passons, enfin, directement au contenu. Les deux protagonistes du texte sont, à mon avis, la première personne (EGO = E) qui se lamente et la Nature (N). Schéma :

Après l'invocation de la N (1), on constate un mouvement de va-et-vient : lamentation (2) ; demande de l'E à la N (3, renforcée en 4) ; la N agit (5), elle agit sur un autre aspect de la N qui, pourtant, cache un élément de l'E (donc ᵉN) en elle-même (6) ; la N se fond dans l'E (vers 7).

Le mouvement dramatique entre Nature et Ego croît avec chaque vers et atteint son apogée au vers 6, le vers où la Nature cache l'inquiétude de l'E. Le schéma relève les éléments constitutifs de cette ascension : α et β s'unissent en γ mais, sur un plan plus complexe, en δ, qui se fond dans le vers 7 donnant ainsi le total, ε. Tout se tient à l'intérieur du texte — seul le vers 1, lequel nous signale non seulement le commencement du texte mais aussi son appartenance à un certain genre folklorique, donc à un cadre plus large, reste à l'écart.

Février 1975

Université Columbia
New York

MIOARA AVRAM

PARTICULARITĂȚI SINTACTICE NEROMÂNEȘTI ÎN DIFERITE MOMENTE ALE EVOLUȚIEI LIMBII ROMÂNE LITERARE

De la O. Densusianu [1] și Al. Rosetti [2] se știe că pentru limba secolului al XVI-lea este fundamentală identificarea ca atare a particularităților sintactice neromânești, explicabile în traduceri prin influența originalului slavon sau maghiar. Pentru epocile ulterioare, în studiile de istorie a limbii literare [3] sau în descrierile limbii actuale [4], se relevă, de asemenea, la diverși scriitori vechi sau moderni, construcții care pot fi atribuite unor modele străine, de natură diferită.

E interesant de remarcat faptul că atît diversele influențe din perioada veche a limbii române literare, cît și influențele mai noi ating cu precădere aceleași sectoare ale sintaxei : ordinea cuvintelor, exprimarea negației, regimul unor verbe și întrebuințarea unor forme verbale, mai ales în legătură cu corespondența timpurilor. Mai mult, diversele influențe, contemporane sau distanțate în timp, coincid adesea în rezultatele concrete constatate în sintaxa unor texte românești, dînd naștere unor structuri asemănătoare sau chiar identice. Articolul de față prezintă cîteva situații în care influențe sintactice din surse diferite se întîlnesc între ele în efectele avute asupra unor manifestări literare românești din diverse etape ale istoriei limbii.

1. Din domeniul topicii [5] au fost relevate ca particularități neromânești inversiunile și dislocările artificiale ale unor forme flexionare compuse sau ale unor grupuri de cuvinte strîns legate între ele : separarea auxiliarului de forma verbală cu care se combină, encliza pronumelui reflexiv față de verb sau separarea acestui pronume de verbul însoțit [6].

Dislocarea formelor verbale, de exemplu a perfectului compus, apare în secolul al XVI-lea în egală măsură în traducerile din slavă : *ce ai tu sfrășit* PS ps. 10, 3, ca și în cele din maghiară : *kum au Christus noue*

[1] *Histoire de la langue roumaine*, tome II, Paris, 1914, p. 372–375.

[2] *Istoria limbii române*, București, 1968, p. 557–558 și 563–567; spre deosebire de O. Densusianu, acad. Al. Rosetti grupează într-un capitol special faptele din secolul al XVI-lea pe care le consideră ,,particularități sintactice neromânești".

[3] Vezi, în primul rînd, Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, ediția a II-a, București, 1971.

[4] Vezi Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a ,,greșelilor"*, ediția a II-a, București, 1948.

[5] În ce privește un aspect al topicii în compunerea cuvintelor, am arătat cu alt prilej că limba română are compuse ,,asintactice" cu topica determinant + determinat sub diverse influențe străine : împrumuturi din turcă (*alai-ceauș*), germană (*concertmaistru*), maghiară *(strajameșter)*, calcuri de termeni internaționali *(calputere)* etc. ; vezi *Un tip recent de compuse cu sintaxă aparte în limba română*, în SCL XXIII (1972), nr. 3, p. 288.

[6] Majoritatea exemplelor din secolul al XVI-lea de la acest punct sînt reproduse după O. Densusianu, *lucr. cit.*, și Al. Rosetti, *lucr. cit.*

ssyz T 148, 5. După un secol dislocări de acest fel apar la Dimitrie Cantemir, pentru ale cărui particularităţi de topică s-au invocat [7] modelele latineşti, turceşti şi greceşti : *n-au mai înţelept decît tine fost?* (Divanul, 18ʳ — I 54), iar un text influenţat de limba italiană oferă aceeaşi construcţie : *să dea seama de ce au atăta zăbovit a eşi la cămp* FN 136, pe care cu un secol mai tîrziu o întîlnim la Gh. Şincai : *n-au piatră pe piatră remas* O. I CLIII.

Pentru postpunerea pronumelui reflexiv faţă de verb în condiţii neobişnuite, vezi în textele traduse din secolul al XVI-lea exemple ca *se nu bucure-mi-se* PS ps. 34, 19 şi *învîrtoşe-i-se inima lui* PO 202/18 (cf. şi *domnul bătu-şi ğoc lor* PH ps. 2,4 sau *să neştine da-ş-va banii la priiatnicul său* PO 251/6) sau, de pe la 1700, *nu ar fi fostu-să împreunat cu alţii* FN 152.

Dislocarea grupului pronume reflexiv + verb se întîlneşte de asemenea în secolul al XVI-lea : *nu se derept altă vină născu urîciunea* CC_2 472/33; *se în sac îmbrăcă* PO 130/15, ca şi la Cantemir : *îşi vîrtos urechile sale astupă* (Divanul, 75) [8].

2. A b s e n ţ a n e g a ţ i e i d u b l e, adică folosirea unui verb pozitiv pe lîngă pronume sau adverbe negative ca *nimeni*, *nimic*, *niciodată* etc., care au deci singure caracter suficient negativ pentru întreaga construcţie, a fost semnalată de mult în textele traduse din secolul al XVI-lea ca particularitate sintactică datorată influenţei slave [9]. Cf. exemple ca *Nimea să iasă flămînd* CC_2 11/13, *Nemică se dospească vrăjmaşul prinsul* PH ps. 88, 23, *Şi nicidinioară sfîrşim* CL it 37ᵛ/13.

La Miron Costin construcţia *niciodată oşti asupra ei să facă* (O. 84/25) a fost explicată prin influenţă latină [10]. Prin aceeaşi influenţă latină se pot explica, desigur, unele construcţii similare de la Dimitrie Cantemir (*Nicăiuri putîndu-i afla, au trecut Dunărea*, în DLR s. v. *nicăieri*), N. Costin (*Mihai-vodă nemic zăbăvind, s-au pornit după Irimia-vodă*, în DLR s.v. *nimic*) şi de la Stolnicul C. Cantacuzino (*Nimic subt soare iaste stătătoriu*, în DLR s.v. *nimic*).

La ultimul cărturar citat, ca şi la Gh. Şincai de mai tîrziu (vezi exemple în DLR s.v. *nimeni* şi *nimic*; cf. şi O. I CXLV), alături de latină ar putea fi invocată în subsidiar şi influenţa italiană. În orice caz, aceasta a acţionat asupra unor construcţii negative din Foletul novel (1693—1704): *Şi nimeni pătimeaşte mai rău decît neguţătorii şi prostimea* 6 (vezi şi 143) ; *Aceale politiceşti împreunări nimic folosesc* 149 şi e de presupus, de ase-

[7] Vezi mai jos, p. 464 şi nota 36.

[8] Ocupîndu-se de dislocările morfosintactice ale lui D. Cantemir, Dragoş Moldovanu (*Oriental şi clasic în stilistica frazei lui Cantemir*, în „Anuar de lingvistică şi istorie literară" XIX (1968), p. 53—54, şi *Influenţe ale manierismului greco-latin în sintaxa lui Dimitrie Cantemir: hiperbatul*, în SLLF I (1969), p. 45) a constatat asemănarea de structură cu unele înregistrate la Dosoftei şi N. Costin, ca şi cu „numeroasele dislocări din traducerile făcute în secolul al XVI-lea", dar cercetătorul citat a fost interesat exclusiv de prezenţa, respectiv absenţa, factorului stilistic. Dacă la cei trei cărturari rafinaţi se poate admite că dislocările ar fi „conştiente", folosite ca procedeu retoric — ceea ce nu exclude totuşi acţiunea unei influenţe străine—, în cazul dislocărilor din Foletul novel nu avem a face cu aceeaşi situaţie, ci numai cu stîngăcii de traducere.

[9] Vezi I.-A. Candrea, în PS I, p. CCXX ; O. Densusianu, *lucr. cit.*, p. 399 ; Al. Rosetti, *lucr. cit.*, p. 567 ; I. Rizescu, *Cu privire la dubla negaţie în limba română*, în SCL XIV (1963), nr. 4, p. 471—477 ; Al. Mareş, în CLit, p. 88.

[10] B. Cazacu, *Influenţa latină asupra limbii şi stilului lui Miron Costin*, în „Cercetări literare" V (1943), p. 49.

menea, în cazul lui Gh. Asachi (un exemplu în DLR s.v. *niciodinioară*; nu e exclus ca tot lui să i se datorească și exemplele din „Albina românească" 1829, citate în DLR s.v. *nimeni* și *nimic*) și al lui Andrei Mureșanu (vezi DLR s.v. *nimic*).

În sfîrșit, un text care furnizează exemple numeroase, cu diferite cuvinte de negație, este o traducere din limba germană publicată de V. Drăghici la 1835 („*Robinson Cruzoe*... compus de Campe"): *Nici unile din cele trebuincioase avea* (în DLR s.v. *nici*$_1$), *Nimic vrednic de însemnare au întîmpinat* (în DLR s.v. *nimic*; alte exemple *ibidem* s.v. *nicăieri, nicicum, niciodată, niciodinioară*).

Dacă pentru textele vechi influențate de slavă s-a observat că absența negației duble se limitează la situațiile în care pronumele sau adverbul negativ precedă verbul [11], e de remarcat că în condițiile altor influențe această restricție dispare. La Gh. Șincai topica nu are nici un rol în privința negației: *nimenea au putut* O. I 9 coexistă cu *au putut nimene* O. I 74; antepunerea verbului pozitiv se întîlnește și la Țichindeal, într-o traducere din limba sîrbă: *Nu am vrut jumătate, acum avem nemica* (în DLR s.v. *nimic*).

Atestarea construcțiilor negative de felul celor discutate aici de-a lungul a patru secole nu vine în sprijinul celor care le consideră un fapt intern de limbă română, moștenit din latină [12]. Prezența lor numai la cărturari a căror limbă trădează și alte influențe străine, ca și împrejurarea că, și la aceștia, sînt în minoritate față de construcțiile cu negație dublă, cu care se găsesc în raport de variație liberă, arată că avem a face cu o particularitate sintatică neromânească, de proveniențe diferite.

3. În ce privește r e g i m u l   v e r b e l o r, una dintre cele mai cunoscute particularități ale textelor traduse din secolul al XVI-lea — mai mult ale traducerilor din slavă, dar și ale celor din maghiară — este construcția cu d a t i v u l fie în locul acuzativului complement direct, fie în locul unor construcții prepoziționale cu diverse funcțiuni (în special complement indirect, instrumental sau de agent) [13]. Mai tîrziu, regimul în dativ se regăsește printre elementele marcante ale altor influențe: greacă, latino-romanică (mai ales franceză, dar și italiană), germană [14] și nu o dată este vorba de exact aceleași verbe sau de sinonime ale lor. Iată cîteva exemple de asemenea coincidențe rezultate din influențe diferite.

a. La verbele construite cu dativul în locul acuzativului complement direct sînt mai puțin numeroase [15] situațiile în care influențe diferite să fi

[11] Vezi I. Rizescu, *lucr. cit.*, p. 474, care se referă și la situația din vechea slavă, și Georgeta Ciompec, *Observații asupra exprimării negației în limba română din secolele al XVI-lea — al XVIII-lea*, în SCL XX (1969), nr. 2, p. 201, 203.

[12] Părere susținută de Georgeta Ciompec, *lucr. cit.*, p. 203, în bună parte datorită faptului că autoarea citată înglobează, conform unei tradiții greșite, în aceeași categorie construcția *nici* + verb (*nu*..., *nici*...; *nici*..., *nici*...), care are cu totul alt statut decît construcțiile de tipul *nimeni* (sau *nimic, nicăieri, niciodată, nici unul* etc.) + verb.

[13] Vezi I.-A. Candrea, *lucr. cit.*, p. CCXVII—CCXIX; O. Densusianu, *lucr. cit.*, p. 396—397; Al. Rosetti, *lucr. cit.*, p. 566—567; Gabriela Pană-Dindelegan, *Regimul sintactic al verbelor în limba română veche*, în SCL XIX (1968), nr. 3, p. 270 și urm.

[14] Pentru limba actuală vezi Iorgu Iordan, *L'emploi du datif en roumain actuel*, în BL VII (1939), p. 29—64, și *Limba română actuală*, p. 284—287; Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 298.

[15] Dealtfel însuși numărul total al verbelor cu această construcție este mai mic decît al celor la care regimul în dativ este echivalent cu unul prepozițional.

afectat regimul aceleiaşi unităţi lexicale. Un exemplu de acest fel este *a cruţa*, al cărui regim în dativ din *N-ai cruţa acelui loc?* sau *Domnul cruţa lui* PO 58/18, respectiv 61/27 (cf. 71/19) a fost explicat de O. Densusianu [16] prin influenţă maghiară; după mai bine de un secol regimul în dativ reapare la Cantemir, la care se explică prin influenţă latină : *nici unei ostenele cruţă* [17] sau *nicicum vieţii mele a cruţa nu mă voi feri* [18]. Explicaţia prin latină poate fi invocată însă, cel puţin alături de maghiară, şi pentru Palia de la Orăştie, deoarece pasajele corespunzătoare din Vulgata (Gen. 18, 24 ; 16 ; 19, 22, 12) prezintă verbul *parcere* + dativul.

b. Dintre numeroasele exemple de verbe la care construcţia cu dativul înlocuieşte, sub diferite influenţe, o construcţie prepoziţională se pot cita *a se apropia, a se lipi* şi *a logodi.*

Pentru *a se apropia* Densusianu [19] citează construcţia cu dativul de tipul *apropiaţi-vă lu Dumnedzeu* din patru texte aparţinînd secolului al XVI-lea şi trimite la un model slav. Acad. Iorgu Iordan [20] relevă aceeaşi construcţie la un scriitor din secolul al XX-lea : *Sorina i se apropiase totdeauna cu sfială.*

La *a se lipi* construcţia cu dativul a fost remarcată de I.-A. Candrea[21] în Psaltirea Scheiană şi în Psaltirea Hurmuzachi (de exemplu : *lepiră-se oasele mele peliţeei mele*) ; ea există şi în Palia de la Orăştie (18/6 : *şi se va lipi muieriei*), iar acestor exemple din secolul al XVI-lea li se alătură, după patru secole, exemplul notat de acad. Iorgu Iordan[22] într-o publicaţie din 1938 : *omul care s-a lipit vieţii mele.*

În cazul lui *a (se) logodi*[23] distanţele dintre atestările regimului în dativ sînt mai mici, întrucît îl întîlnim, pe de o parte, în Cazania lui Varlaam (*să-şi logodească şie o fată de ţăran* şi *te logodeşti lui Dzău*, în DA s.v.) şi, pe de alta, în Hronica lui Gh. Şincai *(logodeşte pe fata sa, Constantina, lui Mavrichie)*[24] ; modelele sînt însă, fără îndoială, diferite.

Asemănările constatate în regimul unor verbe sinonime sînt, desigur, mai puţin interesante decît coincidenţele totale de tipul celor discutate mai înainte. Cred totuşi că *a se cumineca* + dativul de la Coresi (*sfinteei taine... cuminecîndu-ne*, vezi DA s.v.) merită să fie apropiat de *a se împărtăşi* + acelaşi caz şi, dacă în Mineiul de la 1776 şi în Condica lui Gheorgachi (LET. III 311/21 în DA s.v.). se poate să fie vorba de acelaşi model — slav — ca la Coresi, la Şincai *(ne împărtăşim celorlalte taine)* [25] modelul este altul. În orice caz, modelele diferă la *a îngropa* de la Coresi *(şi ne îngrupăm lui)* [26] şi la *a înmormînta* de la Cezar Petrescu *(le-a înmormîntat tiparului)* [27].

[16] *Lucr. cit.*, p. 397.
[17] Vezi B. Cazacu, *Pagini de limbă şi literatură română veche*, [Bucureşti, 1964] p. 229, nota 11.
[18] La G. Pană-Dindelegan, *lucr. cit.*, p. 272.
[19] *Loc. cit.*
[20] *Limba română actuală*, p. 286.
[21] *Lucr. cit.*, p. CCXVIII.
[22] BL VII, p. 34.
[23] Vezi şi *a fi logodit*, discutat de I. Rizescu în *Pravila ritorului Lucaci 1581*, Bucureşti, 1971, p. 103.
[24] Vezi Florea Fugariu, *Limba lui Şincai*, în Şincai, O. I, p. CL.
[25] *Ibidem.*
[26] La G. Pană-Dindelegan, *lucr. cit.*, p. 271.
[27] La Iorgu Iordan, în BL VII, p. 33.

Între diversele funcțiuni pe care le poate avea dativul folosit în locul unei construcții prepoziționale e demnă de relevat funcțiunea de complement de agent, care e ilustrată atît în texte vechi traduse din slavă : *văzut fu tuturor ucenicilor* CC_2 [28], cît și la cărturari influențați de latină, ca Miron Costin : *neauzite veacurilor* [29] și Gh. Șincai : *focului nenvins* ,,neînvins de foc'' [30]. Într-o anumită măsură aceste construcții vechi pot fi comparate cu un tip modern, în care dativul apare, cu aceeași funcțiune, pe lîngă un adjectiv cu sufixul *-bil* : vezi la Iorgu Iordan [31] exemple ca *impenetrabilă noilor curente, invizibile ochiului, perceptibile ochiului omenesc* etc.

Larga folosire a regimului verbal în dativ apropie în mod surprinzător limba actuală de limba secolului al XVI-lea ; secolul menționat nu este deci ,, un moment singular'' din acest punct de vedere, cum l-a calificat Gabriela Pană-Dindelegan [32] prin raportarea aproape exclusivă la secolul al XVII-lea și al XVIII-lea. Adoptarea dativului sub diverse influențe, ca și menținerea pînă în zilele noastre a construcției cu dativul — în variație liberă cu acuzativul sau cu construcții prepoziționale — la unele verbe ca *a ajuta, a crede, a minți, a sluji, a urma* sînt de natură să infirme opinia aceleiași autoare potrivit căreia ,,structura cu dativul pare să fie incomodă '' [33]. Se poate accepta, cu un amendament, numai continuarea caracterizării citate, și anume faptul că această construcție ,,pare să fie . . . nefirească''; aș spune mai degrabă că e neobișnuită, ieșită din comun. Din această însușire rezultă însă nu numai limitele folosirii dativului ca element livresc al limbii literare [34], ci și posibilitatea exploatării lui ca element de sintaxă poetică [35].

*

Faptele aduse în discuție aici au fost alese, intenționat, din categoria influențelor puțin asimilate, a construcțiilor cu un evident caracter străin de regulile sintaxei noastre. Ele pot sugera deocamdată două concluzii :

— în fazele incipiente, diversele influențe sintactice au rezultate calitativ inferioare — calcuri directe elementare —, ceea ce face mai ușor de depistat existența unei influențe străine decît în fazele ulterioare ;

— în condițiile în care influențe diferite pot da naștere unor construcții identice, este greu de determinat însă natura influenței în specie asupra unui text dat. Dacă una și aceeași construcție se explică într-un text prin influență slavă, în altul prin influență maghiară, în altul prin latină, respectiv germană, aceasta înseamnă că precizarea influenței sintactice în cauză se face prin date de ordin cultural asupra textului în care e întîlnită sau prin elemente lingvistice din compartimente mai

[28] La Paula Diaconescu, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, București, 1970, p. 283.

[29] La B. Cazacu, în ,,Cercetări literare'' V, p. 45.

[30] La Florea Fugariu, *loc. cit.*

[31] În BL VII, p. 36—39.

[32] *Lucr. cit.*, p. 296.

[33] *Ibidem*, p. 291.

[34] Acad. Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 298, îl simte ,,pretențios și manierat''.

[35] Vezi mai jos, p. 464, 465 și nota 44.

puţin echivoce ; în lipsa acestor informaţii, singurul calificativ la care poate duce studiul pur sintactic este acela de ,,particularitate neromânească'', stabilită prin controlul cu limba populară a epocii.

Probleme deosebite pune interpretarea unor asemenea particularităţi, susceptibile de raportări la limbi diferite, la autorii asupra cărora s-au exercitat mai multe influenţe; e cazul tipic al lui Dimitrie Cantemir, ale cărui particularităţi de topică au fost explicate atît de contradictoriu, fie prin latină (Al. Xenopol, Iorgu Iordan), fie prin turcă (L. Şăineanu, Al. Rosetti), fie printr-o influenţă mixtă slavă, latină şi greacă (E. Petrovici), la explicaţiile pur sintactice adăugîndu-se în ultima vreme şi invocarea unei maniere stilistice (Dragoş Moldovanu) [36]. Într-o situaţie asemănătoare sînt multe texte vechi, în special traduceri despre care ştim că au folosit modele în limbi diferite : Palia de la Orăştie, Noul Testament de la Bălgrad, Biblia de la Bucureşti etc. În cazul unor texte biblice ca cele citate, problema se complică, pe de o parte, prin faptul că modelele înseşi nu sînt de acelaşi rang, în sensul că unele dintre ele (slave sau maghiare) au suferit influenţa altora (greceşti, respectiv latineşti), şi, pe de alta, prin împrejurarea că, atunci cînd s-au folosit traduceri româneşti anterioare, s-au putut menţine prin tradiţie construcţii influenţate de modelul primei versiuni.

În măsura în care unele particularităţi sintactice neromâneşti din textele vechi au fost transmise prin tradiţia literară, ele se pot regăsi la scriitorii de mai tîrziu ca elemente care atestă pur şi simplu influenţa limbii vechi. În această situaţie sînt construcţiile cu dativul folosite de Eminescu la verbe ca *a lumina* (*Deasupra casei tale ies Şi azi aceleaşi stele, Ce-au luminat atît de des Înduioşării mele* O. I 186) — pentru care vezi în vechile traduceri exemple ca *Iaste soarele de luminează tuturor de destul* (CC_2 14/3 la G. Pană-Dindelegan, *lucr. cit.*, p. 270) — sau de Sadoveanu la un verb ca *a se amesteca* (*Mă voi amesteca şi eu, ca şi ei, frunzelor căzute* O. IX 342) — cf. la Coresi *nici să se mestece derepţilor hitleanii şi curaţii spurcaţilor* (C_2 426/35 la Densusianu, *lucr. cit.*, p. 397) —. Tot astfel, construcţia lui *a lăsa* cu dativul la Sadoveanu (*pe mine să mă leşi umilinţei în care mă aflu* O. XVI 218) trebuie raportată la exemple vechi [37] ca *aceştii neputinţe*. . .*lăsaţi de Dumnezeu fi-vor* (CC_2 13/6 la P. Diaconescu, *lucr. cit.*, p. 282 [38]), în timp ce la diverşi publicişti de la jumătatea secolului nostru ea poate fi explicată — cum a susţinut acad. Iorgu Iordan — prin influenţă franceză (vezi exemple ca *fu lăsat păraginii* în BL VII p. 34 şi raportarea la fr. *abandonner*, p. 58). Ultimul exemplu arată că, pe lîngă distincţia între influenţe ale unor limbi diferite, e necesar să se

[36] Bibliografia problemei se găseşte la Dragoş Moldovanu, în SLLF I, p. 27. De adăugat acum Iorgu Iordan, *Cu privire la limba lui D. Cantemir*, în *300 de ani de la naşterea lui Dimitrie Cantemir*, Bucureşti, 1974, p. 56—57.

[37] G. I. Tohăneanu, care a relevat construcţia cu dativul ca ,,cel mai izbitor. . . fenomen de sintaxă poetică în proza lui Sadoveanu'', o încadrează în categoria *Locuri eminesciene la Sadoveanu* (LR XXIV (1975), nr. 1, p. 11), fără a se referi la eventualitatea unei influenţe a limbii vechi. Cel puţin pentru verbele *a se amesteca* şi *a lăsa* mi se pare evident că modelele din limba veche sînt mult mai apropiate decît modelele eminesciene propuse de G. Tohăneanu : *ard depărtărilor* (O. IV 378), *apare luna mare cîmpiilor azure* (O. I 63) sau *lucească cer senin eternelor ape* (O. I 221).

[38] Autoarea îl numeşte dativ al ,,destinaţiei'' cu semnificaţia contextuală specifică ,,starea, modul''.

ţină seama şi de orientarea generală a autorului la care se înregistrează o anumită construcţie.

În analiza influenţei limbii vechi ar trebui disociate arhaismele limbii populare, menţinute uneori şi în graiuri, de arhaismele cărturăreşti care reprezintă diverse ecouri ale unor influenţe străine. Cînd este vorba de construcţii din ultima categorie, care pot coincide cu unele din epocile mai noi, pentru a le califica drept arhaisme e necesar să se demonstreze că autorul respectiv a frecventat texte vechi cu asemenea particularităţi şi că nu le datorează influenţei directe a altor limbi. Aş cita ca exemplu construcţiile cu absenţa negaţiei duble care au fost explicate ca arhaisme la I. Budai-Deleanu (*nimene ştie* sau *nemica lipseşte*) [39], B. P. Mumuleanu (*Nimeni cred patima mea* sau *Nimic să milostivesc*)[40] şi D. Bolintineanu (*Nimic să-ţi mai pară, nimic să doreşti*) [41], deşi poeţii citaţi au suferit influenţe prin care s-ar putea explica mai curînd aceste construcţii.

În soarta variată a particularităţilor sintactice neromâneşti nu se poate neglija nici posibilitatea convertirii lor în fapte de stil. Dragoş Moldovanu [42] a susţinut recent acest lucru în legătură cu disocierile topice ale lui D. Cantemir, în care vede o manieră clasicistă ; pentru epoca noastră, acad. Iorgu Iordan [43] a relevat folosirea cu „scopuri umoristice" a unor dislocări ca *se oarecum opreşte din loc* ; *unde ne, cum se zice, fierbe oala* etc. Regimul în dativ al unor verbe din limba veche a devenit la Eminescu şi Sadoveanu un element de sintaxă poetică[44], abaterea de la normă nemaifiind produsul unei imitaţii mecanice, ci aplicarea intenţionată a unui model receptat ca expresiv. În sfîrşit, în cazul negaţiei simple folosite de unii poeţi din prima jumătate a secolului al XIX-lea şi, izolat, chiar de Eminescu (*Veneai la mine noaptea ca nimeni să te vadă.* O. I 92) şi de Arghezi (*Nu-ţi cer nimic. Nimic ţi-aduc aminte.* Versuri, 1961, p. 27), trebuie avut în vedere şi avantajul acestei construcţii pentru versificaţie [45].

Examinarea problemelor ridicate de unele particularităţi sintactice neromâneşti arată că etimologia multiplă, ca şi distincţia între etimologia directă şi cea mediată (împrumutul prin „filieră") sau între faptele de limbă cu model străin (calcuri) şi creaţiile interne sînt mai complicate în sintaxă decît în vocabular, întrucît este vorba de realizări cu material propriu [46]; într-o anumită măsură unele dificultăţi seamănă cu cele întîl-

[39] Vezi Luiza şi Mircea Seche, *Limba şi stilul lui I. Budai-Deleanu în „Ţiganiada"*, în CILL III (1962), p. 57.

[40] Vezi Gr. Brîncuş, *Limba poeziilor lui Barbu Paris Mumuleanu*, în CILL I (1956), p. 14.

[41] Vezi C. Cruceru, *Limba şi stilul scrierilor lui D. Bolintineanu*, în *Studii de istoria limbii române literare. Secolul XIX*, Bucureşti, 1969, II, p. 123.

[42] Vezi nota 8.

[43] *Limba română actuală*, p. 453—454.

[44] Vezi G. I. Tohăneanu, *loc. cit.* : „Construcţiile cu dativul... sînt prin excelenţă p o e t i c e, încorporînd o expresivitate sporită şi beneficiind de avantajul densităţii". După cum am arătat în nota 37, autorul citat nu face legătura cu limba veche, ci vede aici o îndrăzneală creatoare a lui Eminescu ; vezi idem, *Studii de stilistică eminesciană*, Bucureşti, 1965, p. 72.

[45] Care explică şi preferinţa poeţilor pentru alte elemente lingvistice (construcţii, forme flexionare, variante lexicale) mai scurte.

[46] Pentru dificultăţile generale ale studierii sintaxei istorice şi, în special, pentru posibilităţile de coincidenţă întîmplătoare în sintaxă, vezi Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 292—294.

nite în domeniul formării cuvintelor. Haina românească în care sînt îmbrăcate unele construcţii de împrumut îngreuiază adesea identificarea sigură a sursei lor, dar nu împiedică de obicei recunoaşterea lor ca particularităţi sintactice care trădează apartenenţa originară la structuri lingvistice diferite.

ABREVIERI

Cantemir, Divanul	Dimitrie Cantemir, *Divanul sau gîlceava înţeleptului cu lumea sau giudeţul sufletului cu trupul*, Iaşi, 1698.
CC_2	Diaconul Coresi, *Carte cu învăţătură* (*1581*), publicată de Sextil Puşcariu şi Alexie Procopovici, Bucureşti, 1914.
CLit	*Liturghierul lui Coresi*, ediţie îngrijită de Alexandru Mareş, Bucureşti, 1969.
Eminescu, O. I, IV	Mihail Eminescu, *Opere*. I, Bucureşti, 1939 ; IV, Bucureşti, 1952.
FN	Emil Vîrtosu, *Foletul novel. Calendarul lui Constantin vodă Brâncoveanu 1693—1704*, Bucureşti, 1942.
PH	*Psaltirea Hurmuzachi*, citată după PS.
PO	*Palia de la Orăştie 1581—1582*, ediţie îngrijită de Viorica Pamfil, Bucureşti, 1968.
PS	*Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVII traduse din slavoneşte*, ediţiune critică de I.-A. Candrea, Bucureşti, 1916.
Sadoveanu, O. IX, XVI	Mihail Sadoveanu, *Opere*, Bucureşti [1954—1973].
Şincai, O. I	Gheorghe Şincai, *Opere*. I. *Hronica românilor*, tom I, ediţie îngrijită de Florea Fugariu, [Bucureşti] 1967.

Iunie 1975

Institutul de lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

GH. BOLOCAN

DICȚIONARUL ENTOPIC AL LIMBII ROMÂNE

Interesul lingviștilor pentru termenii de geografie populară a crescut foarte mult în ultimul timp. Necesitatea de a avea la îndemînă un inventar complet al termenilor care, într-o epocă sau alta, într-o regiune sau alta, au dat naștere la toponime este simțită de lingviști mai ales sub aspectul etimologic. Un mare număr de toponime au la bază cuvinte comune. Nume de localități, de ape, de forme de relief pozitive sau negative sînt formate din apelative sau prin participarea apelativelor. Sectorul în care terminologia geografică populară domnește aproape în exclusivitate este acela al microtoponimiei. Sistemele microtoponimice sînt opera populației care trăiește pe un anumit teritoriu : ele se formează într-o perioadă de timp relativ lungă și pot fi distruse numai spontan prin înlocuirea populației care le-a format. Caracterul autohton al microtoponimiei reiese din studierea relațiilor de sistem. Nu este suficient să constatăm că un toponim ca *Otăsău*, de pildă, este semantic sinonim cu *runc*, *laz*, *curătură* etc. Este necesar să cercetăm la ce structuri toponimice participă termenul respectiv. Participarea lui la ansamblul formațiilor toponimice românești îl scoate din categoria termenilor care pot intra în relații sinonimice.

Deoarece sistemul entopic al unei limbi este strîns împletit cu cel toponimic, definirea oricăruia dintre ele se poate face numai raportîndu-l la celălalt. Pe această bază sistemul entopic al limbii române cuprinde :

a) cuvinte care circulă în limba literară sau în graiuri ;

b) cuvinte care au circulat în limba literară sau în graiuri, dar care astăzi se găsesc numai în toponimie [1].

Un exemplu, din multele care se pot da, este cuvîntul *arvă*, folosit în limba română în regiunile viticole de la Odobești și Valea Călugărească. Împrumutat din magh. *arva* „orfan", el a circulat în regiunea amintită cu sensul de „vie stingheră, izolată de masivul viticol"[2]. Ulterior apelativul românesc *arva* a stat la baza toponimelor cunoscute în zona amintită, extinzîndu-și sensul și la „ogoare" izolate de „blana" de pămînt arabil. Tot așa pot fi interpretate *sohodol* și *călmățui*. Ambele, cel puțin în unele puncte anchetate de noi, au în vedere porțiunea în care un rîu dispare sub pămînt pe o anumită distanță pentru a reapare în alt loc. Acest element concret din definiție face posibilă includerea celor două cuvinte în sistemul entopic al limbii române.

Fixarea inventarului entopicelor trebuie să se facă fără a avea în mod permanent ochiul ațintit în direcția originii cuvîntului. Unii lingviști

[1] Emilian Burețea, *Unele aspecte ale relației dintre toponim și apelativ în toponimia din Oltenia*, în LR (XXIV) 1975, nr. 3.

[2] Constantin Giurescu, *Istoricul podgoriei Odobeștilor*, București, 1969, p. 219.

refuză categoric să accepte că un cuvînt ca *sohodol* poate fi considerat un cuvînt al limbii române. Consecințele negative ale acestei poziții apar la explicarea toponimului *Sohodol* întîlnit în mai multe locuri din țară. După părerea noastră, *Sohodol*, *Zăvîrnă* (munte la Cîineni) au la bază cuvinte ale limbii române (*zăvîrnă* = cot, în graiul din regiune). În stabilirea listei de entopice, o mare contribuție au adus-o geografii, care, feriți de unele prejudecăți de care nu întotdeauna scapă lingviștii, au reușit să precizeze particularitățile condiționate de situația topografică și, în felul acesta, să definească cuvintele specifice domeniului.

Pornind de la experiența acumulată în această direcție, sectorul de onomastică din București, pe baza unui *Chestionar* de 395 de întrebări, a adunat un valoros și interesant material entopic din aproximativ 1 000 de localități, aproape din toate județele țării. Pînă la sfîrșitul anului 1975, se vor termina anchetele în toate punctele fixate. Materialul adunat pînă în prezent a fost organizat în două fișiere entopice : unul clasificat alfabetic, iar celălalt, după numărul întrebării din *Chestionar*. Alte două fișiere separate cuprind entopicele românești și pe cele din țările vecine extrase din lucrări lexicografice (chestionare, glosare) sau din alte lucrări de specialitate.

Chestionarul cuprinde întrebări cu privire la : formele de relief — înălțimi, coaste, culmi, creste, stînci, șiruri de înălțimi, trecători ; poziția lor față de soare sau în raport cu rețeaua hidrografică, aspectul lor ; locuri plane ; adîncituri ; soluri ; păduri (deosebiri după aspect, loc, întindere, formație), hidronimie — ape curgătoare cu debit permanent sau variabil ; ape stătătoare ; aspecte ale terenului legate de ape ; activități ale omului legate de sol — cu privire la animale, vegetație, căi de circulație, agricultură ; organizarea locului de muncă sau a așezărilor umane ; fenomene meteorologice — vînturi, ploi.

Deși ancheta s-a făcut pe baza unui chestionar scris cu întrebări care conțin elemente de definiție stabilite de noi, am insistat ca răspunsurile să cuprindă elemente de definiție locală. Pe baza acestor răspunsuri (în care elementele de definiție diferă de cele propuse de noi) se vor formula alte întrebări sub care va fi grupat materialul de același fel. Obținem astfel o apropiere între cuvinte și obiectele denumite. În domeniul terminologiei geografice populare posibilitatea ca un cuvînt să denumească exact același fel de obiecte este foarte redusă. În anchetele toponimice pe care le-am făcut de la Gura Lotrului pînă la Rîul Vadului, am înregistrat pentru aceleași șiruri de înălțimi caracterizarea de *munte* și de *deal*. Partea cu coaste repezi, prăpăstioase, stîncoase sau împădurită o numesc *munte*, iar partea cu pășuni și goluri o numesc *deal*. La obiecția mea că unele înălțimi din ultima categorie sînt mai mari decît cele din prima categorie mi s-a răspuns : „dealuri sînt acelea pe care se pasc vitele". Deosebirile sînt foarte mari la formele de relief izolate sau mai mici, unde denumirile date de obicei pe baza unei comparații se referă de cele mai multe ori la obiecte diferite. Un obiect din teren se deosebește de altul nu numai prin formă, culoare etc., ci și prin poziția pe care o ocupă în ansamblul reliefului. Astfel, un perete de stîncă care atîrnă deasupra unei prăpăstii este denumit *văzduh* la Brezoi — Cîineni. Tot un perete de stîncă care se află însă pe vîrful unui munte poartă numele de *jgheab*. Prin ur-

mare, răspunsurile primite la aceeași întrebare denumesc, în unele cazuri, numai parțial același obiect. Situația expusă mai sus ne obligă să luăm ca bază pentru *Dicționarul entopic al limbii române* materialele culese în anchetele efectuate de noi. Datele furnizate de cercetările anterioare vor fi date într-o secțiune separată a *Dicționarului*, așa cum apare din structura articolelor prezentate ca model în lucrarea de față.

Un articol de dicționar după cuvîntul-titlu va fi segmentat în șase capitole distincte, după cum urmează :

I. După semnul ◆ este inclus materialul provenit din anchetele entopice. Se vor da sensurile sau nuanțele de sens înregistrate, făcîndu-se după fiecare în parte localizarea. Tot aici va fi inclus un subcapitol intitulat *Sinonime*, unde sînt cuprinse răspunsurile la aceleași întrebări obținute în diferite localități anchetate.

Se înțelege de la sine că termenul din titlul articolului figurează ca răspuns la toate întrebările de unde au fost extrase cuvintele din subcapitolul *Sinonime*. Ori de cîte ori un cuvînt citat ca sinonim apare la o întrebare la care nu se găsește termenul din titlul articolului, el intră în altă serie sinonimică, care va fi indicată la locul cuvenit. Astfel, cuvîntul *hait*, care intră în serie sinonimică cu *bent* (vezi mai jos), formează un alt grup sinonimic ca răspuns la altă întrebare *(hait, vărsătură, argestru, prund, burnac, gos, dolmăriște)*.

Tot în acest compartiment vor fi grupate toate variantele termenului din titlu, dîndu-se localizarea pentru fiecare în parte (cf. *rediu*).

II. După semnul ◇ este inclus materialul extras din surse lexicografice sau alte publicații.

III. După semnul ■ se exemplifică prin toponime modul de folosire al entopicului.

IV. După semnul □ includem atestările istorice ale cuvîntului comun sau ale toponimelor din care entopicul face parte.

V. După semnul ● se dau informații privind răspîndirea termenului în alte limbi.

VI. După semnul ○ se indică etimonul cuvîntului. Este de la sine înțeles că nu toate articolele vor avea material la toate cele șase compartimente. Vom include în lista de cuvinte și termeni care nu apar în anchetele efectuate de noi, ci sînt extrași din publicații diferite.

Un mare număr de termeni vor fi puși în circulație pentru prima oară. Vom trata și acele entopice pe care le extragem din toponime fără ca să le avem înregistrate undeva ca apelative în momentul de față.

Există însă și situația inversă : se întîlnesc entopice care nu pot fi exemplificate prin toponime. Cauzele acestei situații curioase sînt diferite. Este posibil, pe de o parte, ca anchetele toponimice efectuate de noi sau de alți cercetători să nu fie complete. Pe de altă parte, nu puțini termeni de geografie populară sînt formați printr-un fel de reacție în lanț de transfer de sens. Entopicul *bot*, de pildă, are la bază o metaforă de la termenul anatomic cunoscut și înseamnă „marginea culmii sau a ramificației dealului, muntelui". Sensul de „loc de scaldă cu apă adîncă" înregistrat de noi în cîteva puncte din jud. Dolj se explică prin transferul de sens, de

data aceasta de la entopicul ,,bot de deal" la ,,bot de mal", ,,cotitură", şi de aici la ,,bulboană, apă adîncă la un cot de mal".

Entopicul *bot (de deal)* intră în foarte multe formaţii toponimice. Ca termen hidrografic nu participă la formarea toponimelor. Aceeaşi observaţie se poate face şi la termenul *mînă* ,,braţ artificial al unei ape, făcut pentru mori, joagăre, pescuit".

Termenii de geografie populară, ca orice termen dealtfel, pot fi vechi şi noi. Vechimea lor, atunci cînd nu avem atestări, poate fi dedusă din complexitatea modelelor toponimice la care participă. De aceea, vom da după semnul ■, pe cît e posibil, exemple cu structura diferită. Tot în felul acesta se va proceda şi în privinţa atestărilor istorice, dîndu-se exemple din care să se degaje structura semantică, derivatele lui şi modelele sintactice în care intră. Iată un exemplu. Cele mai vechi şi cele mai multe atestări ale entopicului *gură* ni-l definesc ca un termen hidronimic : mai întotdeauna este în legătură cu un nume de rîu sau intră în denumirea unui sat aşezat la confluenţa unei ape. Aşa avem : *Gura Jilţului*, ŢR 1498, sept. 1 — 1499 aug. 31 ; *Gura Sămăilei*, ŢR 1579, ian. 3 ; *Gura Comăneştilor*, ŢR 1520, apr. 10.

Documentele atestă însă şi un sens topografic mai larg, acela de ,,intrare, început" ; ,,din Buruiană şi pînă în gura priporului chietros", ,,şi pînă în gura prisăcii" (Giurăscu, *Istoria Odobeştilor*, p. 417, 418).

Informaţiile ce se vor da după semnul ● nu au în vedere etimologia, deşi sînt foarte utile pentru fixarea ei.

Este de cele mai multe ori dificil, dacă nu chiar imposibil, să se precizeze de unde provine un cuvînt în română în cazul cînd etimonul propus se găseşte în mai multe limbi. În cazul entopicelor, argumentul răspîndirii geografice atît a cuvîntului discutat, cît şi a toponimelor în alcătuirea cărora intră, devine decisiv. Materialul din secţiunea de etimologie va fi prezentat în trei feluri :

a) cînd etimonul este cunoscut, alegerea lui fiind clară şi necontestată în literatura de specialitate, se indică limba din care provine, etimonul şi sensul de bază de la care s-a pornit (cf. *bent*) ;

b) cînd cuvîntul este format pe terenul limbii române se indică cuvîntul de la care s-a pornit şi procedeul de derivare : *sălciş* : din salcie + -iş ;

c) în cazul etimologiilor nesigure, mult discutate de specialişti, se va motiva adoptarea unei soluţii. Etimologiile propuse de autori vor fi argumentate.

Vom prezenta în continuare două articole de dicţionar cu caracter diferit.

BENT, pl.-*uri*, n. ◆ ,,groapă făcută pentru strîns apa", Ar. — Negraşi, Tr. — Mînzăneşti ; Tl. — Neatîrnarea : ; Mircea-Vodă ; ,,loc de scaldă în albia unui rîu, de obicei la un cot al apei" Ar. — Negraşi ; Db. — Valea Caselor ; Tr. — Izvoarele ; Tl. — Neatîrnarea ; Vl. — Muiereasca ; ,,lac artificial format prin oprirea apei curgătoare, prin îndiguire sau prin stăvilar, heleşteu mare" Dj. — Mîrşani ; Tr. — Izvoarele, Mînzăneşti, Piatra, Putineiu, Voivoda ; ,,adîncitură mică cu apă stătătoare formată din ploi sau din mici izvoare, adîncitură mocirloasă" ; Ar. — Corbeni, Poenari ; Gl. — Folteşti ; Ial. — Căzăneşti ; Il. — Cegani ; Sv. — Broşteni ; Tr. — Cerna, Izvoarele, Moşteni, Orbeasca, Petroşani, Putineiul, Rădoieşti, Răduleşti, Tr. Măgurele, Videle ; ,,loc la o apă unde spală femeile rufele", Tr.— Mînzăneşti. Au la bază acelaşi radical şi *benţa* ,,adîncitură cu apă, mocirlă", Alba — Oieştii— Ungureni ; cu acelaşi sens *benţic*, Tr. — Fîntînele ; *benţip* ,,lac lungăreţ, neadînc, în regiune inundată, în care se păstrează apa revărsată", Tr. — Suhaia. **Sinonime** : *bahlui, bahnă, baltă, bară, bălăciş, bălăcitoare, băltoacă, băltoc, băltiţă, băltăcie, barîcă, bărăcie, bărăcină, bărăcăcie, bîlc, bîlcan, bîldan, blaştină, boană,*

bolboacă, boroancă, borugă, bol, boliic, budălău, budană, budui, bulac, bulahac, bulboană, bulcă, bultoare, burcut, burduf, cătină, căuș, celirnă, cîcaină, copaiță, cotei, cot, cotină, crigă, crivă, crivină, crov, crovină, dălbină, dălboc, deneh, derea, dig, dîlboacă, dobă, dolie, dornă, dulboană, durgău, fleșteu, fludăr, furgău, gat, găldină, ghilboană, ghiol, ghiolă, ghiolciuc, ghioldum, ghilitoare, gîldan, gîldău, gîldină, gîrlă, gîrlău, glod (gleod), godovan, godovană, govan, groapă, gropan, gropoc, hait, hălboană, hăltău, heleșteu, hîldău, holboană, holtoacă, iaz, iarău, iezătură (izîtură), jamp, japcă, japină, japșă, joamp, lac, lăcan, lăutoare, mîlc, mocirlă, negran, ochi, oprilură, otmăt, părău, pîrlău, plisă, potmol, primez, prinoasă, prival, prund, razlog, răniș, răstoacă, rățărie, rîmnic, rît, saha, sailic, scaldă, scăldătoare, scălduș, scăldușcă, scoc, smîrc, smolniță, sorb, spălătură, stavilă, stăvilar, sterlă, sulfină, șanț, șarampău, ștează, știoalnă (șchioalnă), șlormină, tamină tău, tinov, toi, topilă, topliță, tremuriș, troc, țirău, ulcior, uluc, unghi, vad, vale, vălău, viitură, viroagă, vîrcan, vîrtop, volbură, zagost, zăgaz, zăton.

◇ Termenul a fost înregistrat de diferiți cercetători în spațiul dintre Carpați și Dunăre. Cu sensul de ,,drum, șosea pe lîngă ape; dig; locul pe unde trec carele printr-o baltă", Dj. — — Craiova, Gura—Jiului, Brabeți, Dăbuleni, Mîrșani (*Lex. reg.* I); ,,dig de pămînt întărit cu lemne", Dj. — Bistreț (*Folc. O.M.* I 583); ,,scobitură de apă; rîpă, groapă adîncă săpată anume pentru apă, de obicei în apropierea unui lac sau unui izvor", Ar. — Săpata de Sus, Moșoaia, Poiana Lacului (Udrescu, *Gl.*); ,,groapă formată în urma ploilor în cursul unui rîu de șes" Ar. — Cotești, Mozăceni (LR 4/1961); ,,groapă cu fund adînc în lac sau în rîu" Tr. — Roșiorii de Vede (*Lex. reg.* II); ,,groapă făcută de care, unde după ploi se adună apă"; ,,loc jos ce ține apă, loc mlăștinos" (Tomescu, Gl.); ,,ochi de apă, adînc în ținuturile cu trestie și papură, al cărui fund îl găsești cu greu". De aici și expresia populară ,,ăsta e bent", cu înțelesul de ,,om ascuns, ale cărui gînduri nu le poți afla niciodată" Tr. (Cum vorbim 1950, 5/p. 32). Găsim cuvîntul și la Por. *Lex.*, X, VIII ,,loc jos, mlăștinos, smîrc". În DA este consemnat sensul ,,mică vale unde se află cîteodată și apă". Scriban îl atestă în Muntenia și Dobrogea ,,rezervor de apă de ploaie, cisternă"; Candrea ,,vălcea în care se află cîteodată și puțină apă"; Iordan în *Top. Rom.* ,,avem de a face mai în toate cazurile cu lacuri și văi".

■ Răspîndit în toponimie: *Bentu Mare, Bentu Mic*, lacuri, Ial. — Căzănești; *Bentu Mare*, dig; *Bentu lu Ispas*, lac, Dj. — Bistreț; *Bent*, Olt — Deveselu, Traian; Dj. — Măceșu de Sus *Valea Bentului* Cța — Hîrșova; *Bentu*, lac, Br., Buz. — Tăbărești; *Bentul Sîrbilor*, Tr. Aici aparțin și următoarele toponime: *Bențul*, lac, vale și pădure în Ial.; *Bențul de Sus* — Ial.; *Bențuri*, lacuri, Ial. — Burdușani, Borcea.

● Entopicul *bent* se întîlnește în: bg. ca apelativ sau top. (cf. B.D. IV, 189—235; V 8—52; VI 155—243; Zaimov — *Pirdopsko*, Kovacev-*Sevlievsko*; BER); maced. (Konecki — *Rečnik*); rus. (Murzaev — *Slovarь....*).

○ Din tc. *bend* ,,dig, rezervor de apă".

REDIU, pl. *-uri*, n. ◆ ,,pădure tînără crescută de la sine sau plantată anume", Bc. — Glăvănești, Moșteni; Bt. — Mihail Eminescu, Răchiți; Gl. (*rădi*) — Slivna, Prodănești, Cuca, Rediu: (*rediu*) — Balintești, Munteni, Cuca, Bălășești, Țepu; Nț. (*rediu*) — Bradu, Boghilca; Vs. (*redi*) — Dragomirești, Văleni, Osești, Oțeleni, Puiești, Uricari; (*rediu*) — Murgeni, Fălciu, Dumești; ,,pădure deasă, întunecoasă cu arbori de diferite soiuri" (*redie*) Ar. — Corbeni, Ogrezea; ,,rariște, loc cu copaci rari în pădure" Il. — Manasia-Urziceni; ,,margine de pădure" (*rădi*) Vs. — Uricani, Avrămești.

Sinonime: *bărc, braniște, buhăriș, bunget, cecară, codru, coria(coru), corni, ciolpani, cuhalm (cohalm), dumbravă, garină, hațeg, hățiș, higi, hugeag, ișceag, iuda, jîpet, lăstar, lăstăriș, leasă, lehie, leș, leșnic, luminiș, luncăriș, mladă, mlădoacă, mlajet, muzucari, nămet, oșlag, pădure, pădurice, păduriță, pîlc, poale, puiet, plantație, rădișcă, rădiște, săditură, smidă, sihlă, (sîhlă), tîrș, tîrșariș, tîrșari, tufăriș, țihlă, tîhliș, țigliș, zabran, zbeghi.*

◇ Înregistrat și de alți cercetători cu sensul de ,,pădure tînără, lăstăriș, tufăriș, rediș", Ar. — Hințești — Smeura (Udrescu, *Gl.*); ,,pădure rară, împărțită în pădurici mai mici" (Por. *Lex.*, XV); *redie* (Por. *Lex.*, XVI, Rotaru) este definit ca ,,partea cea mai deasă a pădurii, mai greu de străbătut"; cu același sens este înregistrat și *rediș* (cu var. *rădiș*), (Por. *Lex.*, XVI; Rotaru; Rădulescu Codin, Scriban). Tiktin îl dă sub varianta *rădiu* în Mold. cu sensul de ,,dumbravă"; la Scriban ,,livadă", ,,pădurice", iar în D.M. cu indicația (*reg.*) ,,pădure mică și tînără". Iordan, *Top. Rom.* ,,*red(i)e* ar reprezenta aspectul muntenesc (în sens lingvistic) al mold. *rădiu*".

■ Răspîndit în toponimie mai ales în Moldova: Rediu-Bc. Bt, Iș, Vs, Nț, Gl.; Rediu Ceaurului — Iș; Rediul lui Buzilă, Rediul Mihăileștilor — Sv.; Rădiu Lupului, Rădiu Cerbului, Rediu Loșniții, Rădiu Cioarii, Rădiu lu Grozav, Rădiu lu Vasilache, Rădiu Iliaș, Rădiu Carpănului — Gl.; Iazul de la Rădiu — Sv.; Rediul Roșu — Bt.; La Rădi — Gl.

□ *Cu sens comun*: черес рѫдıа до великон дорогє; черє: рѣдь до полѣна [п]иск[а] M, 1466 dec. 8; конє(ц) рѣдѣ M, 1490. noiembrie 26; 1495 ian.; M. 1501, dec.

14; до рѣдѹре M, 1591, apr. 25; 1595 aug. — 1606, iunie 30; 1598, iunie 20; de la grădina lu Adam prin rediu, M 1626, febr. — iunie Iaşi (DRH (XIX,) nr. 9).

în top. a) *loc*: вь глав ть рѣдь ла(ц)ко M, 1400, febr. 11 (fals din sec. al XVI lea); на вышнїи конець рѣдѣ горанова M, 1489, mart. 13; ѹ ррѣдѣ флоре(в); TR, 1537, iunie 18; рѫдѣ флоре(в) Tr, 1537, dec. 4; на колѹно(в) ррѫд M, 1546, mai 12;

b) *sat* ръд M, 1497, martie, 1513, велика ррѣде TR 1537 iunie 18; ѹ рѣде TR, 1550 iulie 5; рь(д)M, 1576, iulie 9; рѣ(да) TR, 1598, sept. 6; рѣдѣни M, 1458 oct. 26;

c) *pîrîu* потω(к) рьдѫнω(м) M, 1499, noiembrie 20.

● În limbile cu care româna a venit în contact avem: *magh. ret* ,,livadă", rus. редочь, редняк ,,pădure rară", редь ,,despre ceva rar" (cf. Dal'); scr. *rit* ,,luncă, loc mlăştinos"; tc. *red* ,,livadă", ,,luncă".

○ Etimologie neclară. Tiktin îl pune în legătură cu vsl. *rědŭkŭ* şi adv. *rědě*. I. Bogdan (*Doc. Şt.* II, 608) îl consideră din magh. *ret*, etimologie preluată şi de D. Bogdan (cf. şi Cioranescu). Poate fi acceptată sugestia dată de Tiktin, cu precizarea că la baza cuvîntului românesc stă subst. редь. Repartiţia teritorială a cuvîntului şi a toponimului nu justifică explicaţia prin maghiară.

ABREVIERI

B. D.	*Българска диалектология*, Sofia, 1968—1971
BER	*Български Етимологичен речник*, Sofia, 1971
D. Bogdan	Bogdan Damian, *Glosarul cuvintelor româneşti din documentele slavo-române*, Bucureşti, 1946
I. Bogdan, *Doc. St.*	I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1913
Candrea	Aurel Candrea, Gh. Adamescu, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat ,,Cartea românească"*, Bucureşti
Cioranescu	Alejandro Cioranescu, *Diccionario Etimologico Rumano*, 1958
Folc. O.M.I	*Folclor din Oltenia şi Muntenia*, Bucureşti, 1967
Iordan, *Top. rom.*	Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, 1963
Konecki	P. Konecki, *Речник на Македонскиот јазик*, Skopje, 1961
Kovacev	N. P. Kovacev, *Местните названия от Севлиевско*, Sofia, 1961
Lex. reg. I	*Lexic regional*, red. Gh. Bulgăr, Bucureşti, 1960
Lex. reg. II	*Lexic regional II*, red. Lucreţia Mareş, Bucureşti
Murzaevî	E. şi V. Murzaevî, *Словарь местных географических названий*, M. 1959
Por. *Lex.*	T. Porucic, *Lexiconul termenilor entopici din limba română*, 1931
Rotaru	P. V. Rotaru, A. George Oprescu, *Lexicon toponimic*, Bucureşti, 1943
Scriban	August Scriban, *Dicţionarul limbii româneşti*, Iaşi, 1939
Tiktin	H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Bucureşti, 1895 — 1926
Tomescu, *Gl.*	Mircea Tomescu, *Glosar din judeţul Olt*, Slatina, 1944
Udrescu, *Gl.*	D. Udrescu, *Glosar din jud. Argeş*, Bucureşti, 1967
Zaimov	Iordan Zaimov, *Местните имена в мирдовско*, Sofia, 1959

Iunie 1975

Institutul de lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

EUGENIO COSERIU

DIE RUMÄNISCHE SPRACHE BEI HIERONYMUS MEGISER (1603)

1.0. Hieronymus Megiser (Stuttgart 1554/55 – Linz 1619) ist bisher in der Geschichte der Kenntnis des Rumänischen in Westeuropa stiefmütterlich und offensichtlich nur aufgrund von Information aus zweiter und dritter Hand behandelt worden. In der Tat ist er nur als derjenige bekannt, der das Rumänische mit dem Chinesischen verwechselt haben soll.

1.1. So liest man bei L. Şăineanu, *Istoria filologiei române*², Bukarest 1895, S. 14 : „*Hieronymus Megiser* din Stutgard, cât-va timp profesor la Lipsca, mort în 1616, publică la 1592 în Francfurt o colecţiune de specimene linguistice sub titlu : „Specimen XL diversarum, atque inter se differentium, linguarum et dialectorum, a diversis auctoribus collectarum, quibus oratio dominica est expressa" (a doua ediţiune, Francfurt, 1593). // Formula românească a Tatălui-nostru se află la Megiser sub N. XLI cu titlul „in der chinischen Sprach" (confundând-o cu limba chinesă de sub N. XLVI) şi sună ast-fel : //*Tatal nostru, cine esti in ceriu, / Sfinciaskase numele teu, / Se vie imparacia ta, / Su* (*şi*) *se fie voja ta, cum in ceriu asa pre pomuntu, / Puine noa de tote zilele, de-ne noa astazi, / Su ne jerta gresalele nostre, cum su noi jertam a gresitilor nostri, / Su nu ne duce pre noi in kale de ispitra* (*sic!*), */ Su ne mantujaste pre noi de reu, Amen.*[1]. Ähnliches findet man bei C. Tagliavini, *Panorama di storia della linguistica*, Bologna, 1963 (Sonderdruck aus : *Introduzione alla glottologia*⁵). Auf S. 44 führt Tagliavini ein angeblich 1592 in Frankfurt erschienenes Werk von Megiser an, mit dem gleichen Titel wie bei Şăineanu, das [trotz des Titels !] 50 Fassungen des Vaterunsers enthalte („con cinquanta versioni del «Pater noster»") ; und auf S. 45 fügt er hinzu : „il Megiser, nell'opera citata, scambia il testo del «Pater noster» rumeno, pubblicato sotto il n. XLI, con quello cinese, pubblicato sotto il n. XLVI".

Warum ein Werk, das *Specimen XL linguarum* heißt, 50 — und nicht erwartungsgemäß 40 — Fassungen des Vaterunsers enthalten soll und wie Megiser darin Nr. XLI mit Nr. XLVI verwechseln konnte, wenn es nur 40 enthält, erklären die beiden Autoren nicht. Und was insbesondere Şăineanu betrifft, so hat sich dieser offensichtlich nicht gefragt, wieso die Angabe „in der chinischen Sprach" in einem in lateinischer Sprache edierten Werk erscheinen konnte. Dazu w.u.

1.2. Abgesehen davon, daß Megiser nicht 1616 sondern 1619 starb, ist auch an Şăineanus und Tagliavinis Auskunft zu den Ausgaben des *Specimen* verschiedenes auszusetzen. Diese Auskunft — bis auf den Wort-

[1] Auch auf S. 11 weist Şăineanu darauf hin, daß Megiser das Rumänische mit dem Chinesischen verwechselt habe ; außerdem meint er (SS. 10—11), daß Megisers Version des rumänischen Vaterunsers (die er für 1592 erschienen hält) derjenigen von Luca Stroici zeitlich vorangegangen und somit die älteste außerhalb Rumäniens veröffentlichte Version des rumänischen Vaterunsers sei.

laut des Titels — erscheint zwar in verschiedenen bio-bibliographischen Werken[2], sie beruht jedoch auf indirekten und unzuverlässigen Quellen. Höchstwahrscheinlich geht sie — und zwar wiederum mit Ausnahme des genauen Wortlauts des Titels — auf J. Chr. Adelung, *Mithridates oder allgemeine Sprachenkunde*, 1. Teil, Berlin 1806, S. 649, zurück. Adelung führt in der Tat eine Ausgabe des *Specimen* aus dem Jahre 1592 mit 40 Sprachen und eine andere von 1593 mit 50 Sprachen an[3]; zugleich aber erklärt er ausdrücklich, daß er seine Auskunft aus zweiter Hand hat und daß er keine dieser Ausgaben gesehen hat. In Wirklichkeit ist eine Ausgabe des *Specimen* aus dem Jahre 1592 bibliographisch nicht zu ermitteln (kein Exemplar einer solchen Ausgabe ist den großen deutschen und ausländischen Bibliotheken bekannt); und eine Ausgabe mit 50 Sprachen aus dem Jahre 1593 ist ebenfalls nicht belegt. Soweit wir heute feststellen können, ist die erste Ausgabe des *Specimen*, mit 40 Sprachen, 1593 erschienen[4]. Diese Ausgabe enthält das Vaterunser in verschiedenen romanischen Sprachen und Mundarten[5], jedoch keine rumänische Version. Das chinesische Vaterunser steht hier unter Nr. 40 (*Chiniacè, vel Sinensium Linquâ*) und ist wirklich chinesisch. Auch ist die zweite Auflage, mit 50 Sprachen (so zumindest im Titel; vgl. jedoch w.u.), nicht 1593, sondern erst 1603 in Frankfurt erschienen[6]. Diese trägt den Titel: *Specimen / Quinqua- / ginta diversa- / rum atque inter se / differentium lingua- / rum, & Dialectorum; / videlicet, / Oratio Dominica, et / quaedam alia ex Sacris / literis, totidem linguis / expressa.* Sie führt das Vaterunser in denselben romanischen Sprachen und Mundarten wie die erste auf (Nr. IX—XVI), und insgesamt enthält sie in Wirklichkeit nicht 50, sondern nur 47 Vaterunser-

[2] So in der *Biographie universelle, ancienne et moderne* (Michaud), s.v. *Megiser*, wo zwei Auflagen des *Specimen*, beide angeblich mit 40 Sprachen, und zwar die eine als 1592, die andere als 1593 erschienen, angegeben werden; der in diesem Werk angegebene Titel lautet (richtig): *Specimen XL diversarum atque inter se differentium linguarum et dialectorum; videlicet Oratio Dominica totidem linguis expressa.* Ähnlich bei J. Perrot, „Classification des langues", in A. Meillet u. M. Cohen, *Les langues du monde* [2], Paris 1952, S. XIX (d.h.: 1. Auflage 1592, mit dem Titel *Specimen XL Linguarum et Dialectorum ab Hieronymo Megisero a diversis auctoribus collectorum* [sic] *quibus oratio Dominica est expressa*; 2. Auflage 1593, mit dem Titel *Oratio Dominica L diversis linguis*) und auch sonst des öfteren.

[3] Die Titel dieser Ausgaben lauten bei Adelung: *Specimen XL diversarum linguarum, quibus oratio dominica est expressa* und *Specimen L diversarum linguarum.*

[4] Von dieser Ausgabe ist übrigens kürzlich ein photostatischer Nachdruck erschienen: Hieronymus Megiser, *Das Vaterunser in 40 Sprachen*, München 1968 (= Litterae Slovenicae IV). Auf dem in diesem Nachdruck reproduzierten Titelblatt steht folgendes: *Specimen / quadraginta / diversarum atque / inter se differen- / tium linguarum & / dialectorum; / videlicet, / Oratio Domi- / nica, totidem / linguis expressa. / Hieronymus Megiserus. / Francoforti, / Ex Typographéo / Ioannis Spiessij. / M.D.XCIII.* Auf dem Titelblatt und in dem ganzen nachgedruckten Text findet sich keine Angabe einer früheren Auflage: es handelt sich also offensichtlich um die erste.

[5] Italienisch (Nr. 7), Bündnerromanisch bzw. Churwälsch (*Rhaeticè: lingua Curualicâ*, Nr. 8), Friaulisch (*Goritianorum et Foroiuliensium linguâ*, Nr. 9), *Sardorum Oppidanorum linguâ* (Nr. 10: eigentlich Katalanisch), *Sardorum communiori lingua* (= Sardisch, Nr. 11), Spanisch (*Hispanicè*, Nr. 12), Portugiesisch (*Lusitanicè*, Nr. 13), Französisch (*Gallicè*, Nr. 14).

[6] M. Doblinger, „Hieronymus Megisers Leben und Werke", *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, Bd. 26, Innsbruck 1905, S. 477, führt entsprechend nur: *Specimen 40 linguarum*, 1593, und *Specimen 50 linguarum*, 1603, an; außerdem zitiert er eine weitere Auflage mit 52 Sprachen, Linz 1616. Auch Th. Lüdeken [= Andreas Müller], der in seiner Zeit leichter als wir zu den Originalausgaben gelangen konnte, zitiert in seiner *Oratio orationum*, Berlin 1680, S. 1, das Werk von Megiser mit dem Erscheinungsjahr 1603 (er bezieht sich natürlich auf die zweite Auflage, die er tatsächlich benutzt).

versionen: die Nummer XLI erscheint darin zwar zweimal, dafür aber fehlt die Nummer XLV, so daß die letzte Version (*Americanorum silvestrium Lingua*) die richtige Nummer XXXXVII trägt. In dieser Ausgabe erscheint nun unter der ersten Nummer XLI, nach dem ungarischen Vaterunser, ein Vaterunser auf rumänisch[7] mit dem Titel *Walachicè seu Dacicè* und mit folgendem Text:

Tatal nostru, cineresti in ceriu: sfincinschase nu- | melle teu. Seuie imparacia ta. Suse fie voja ta, cum | in ceriu, asa su prepo mortu. puine noa de tote, zi- | lelle, dene noho astazi. Sune jerta gresalelle nostre, | cum sunoi jertam a gresitilor nostri, sunu ne duce | prenoi in Kale deispitra, sune men tu jaste preroi de | reu. Amin.

Das Vaterunser auf chinesisch erscheint hier unter Nr. XXXXVI und ist wiederum wirklich chinesisch, wie schon in der ersten Auflage.

1.3. Man darf also folgendes als gesichert festhalten: a) die erste Auflage des *Specimen* von Megiser, mit 40 Sprachen, erschien nicht 1592, sondern 1593, und sie enthält keine Version des rumänischen Vaterunsers; b) die zweite Auflage, nicht mit 40, sondern mit 50 Sprachen im Titel, erschien nicht 1593, sondern 1603; sie enthält zwar ein rumänisches Vaterunser, dieses wird jedoch nicht als „chinesisch", sondern als „walachisch oder dakisch" angegeben. Das Rumänische wird folglich von Megiser keineswegs mit dem Chinesischen verwechselt. Von Megiser haben übrigens das rumänische Vaterunser auch John Wilkins, *An Essay towards a Real Character, and a Philosophical Language*, London 1668, S. 435 ff., und Andreas Müller, *Oratio orationum* (cf. Fn. 6), S. 38, übernommen, und auch diese verwechseln den rumänischen Text nicht mit dem chinesischen, sondern geben ihn nach Megiser richtig als „Walachian" (Nr. 31) bzw. „Valachica [scil. versio]" an[8].

1.4. Wie konnte also die Ansicht entstehen, Megiser habe in seinem *Specimen* das Rumänische mit dem Chinesischen verwechselt? Das Rätsel ist leicht zu lösen. In J. Chr. Adelung und J. S. Vater, *Mithridates*, 4. Teil, Berlin 1817, S. 267, zitiert Friedrich von Adelung (der Neffe von Johann Christian) in seinen „Nachträgen zu der Literatur der Vaterunser Polyglotten" eine deutsche Ausgabe des Werkes von Megiser, ebenfalls aus dem Jahre 1603[9]. Etwas weiter in demselben Band, SS. 413–414, schreibt Fr. v. Adelung in seinen „Nachträgen zum zweyten Bande des Mithridates": „Die unter Nr. 313. angeführte Formel[10] lautet bey *Megiser*

[7] Unter der zweiten Nummer XLI erscheint auf der darauffolgenden Seite der Text *Finnonicè, vel linguâ silvestrium Laporum.*

[8] Bei Müller stehen übrigens die Angaben „*Meg.* 41" für die rumänische Version und „*Meg.* n. 46" für die zweite seiner chinesischen Versionen (S. 26).

[9] *Prob einer Verdolmetschung in 50 unterschiedlichen Sprachen, darin das heylyg Vater unser, der Englisch Gruß, die zwölf Artikel unsers christlichen Glaubens, die zehen Gebott, sampt mehr andern geistlichen Sprüchen transferiret vnnd mit großem Fleisz zusammengebracht vnnd in Truck verfertiget worden, durch Hieronymum Megiser.* Von dieser Ausgabe bemerkt Fr. v. Adelung, daß sie nicht 50, wie im Titel angegeben, sondern nur 47 Vaterunserversionen enthält, d.h. genau wie die 2. lateinische Auflage. Auch sonst ist der von Fr. v. Adelung angegebene Inhalt dieser Fassung demjenigen der lateinischen Ausgabe völlig gleich. Übrigens war die deutsche Ausgabe auch schon von J. Chr. Adelung im 1. Teil des *Mithridates*, l. cit., wenn auch mit einem etwas gekürzten Titel und aus zweiter Hand, zitiert worden.

[10] Er bezieht sich auf die im 2. Teil des *Mithridates*, Berlin 1809, S. 736, mit der Angabe „*Aus Megiser und Chamberlayne, nach der Verbesserung im Ungar. Magazine, Th. 4, S. 125*" aufgeführte rumänische Vaterunserversion.

ganz verschieden. Sie befindet sich dort unter der Nr. XLI. und der Aufschrift : *In der chinischen Sprach* (mit welcher auch unter Nr. XXXXVI. das *Chinesische* bezeichnet wird) und hat bedeutende Abweichungen"[11]. Es handelt sich also um einen Mißgriff bei der Drucklegung der deutschen Fassung der Ausgabe des *Specimen* aus dem Jahre 1603[12]. Und der Mißgriff besteht nur in der Wiederholung der Angabe *In der chinischen Sprach*, die irrtümlicherweise auch beim rumänischen Text mitgesetzt wurde, nicht eigentlich in einer „Verwechslung" des Rumänischen mit dem Chinesischen. Vielmehr haben Şăineanu und Tagliavini die erste mit der zweiten Auflage des *Specimen*, die lateinische Fassung mit der deutschen Fassung verwechselt, und sie haben ihre indirekte Auskunft auf eine angeblich 1592 erschienene Auflage bezogen. Besser gesagt, Şăineanu hat nicht bemerkt, daß Fr. v. Adelung in seinem Nachtrag die von ihm selbst zitierte d e u t s c h e Fassung meinte, und er hat alles auf die lateinische Ausgabe des *Specimen* (mit nur 40 Sprachen) bezogen, die ihm aus dem ersten Band des *Mithridates* bekannt war[13]. Und Tagliavini hat sich auf Şăineanu verlassen, ohne daß ihm die Inkohärenz in dessen Angaben aufgefallen wäre. Wahrscheinlich in der Annahme, J. S. Vater [eigentlich aber : Fr. v. Adelung ; cf. Fn. 13] habe falsch abgeschrieben, hat Şăineanu außerdem den ganzen Text von Megiser „korrigiert" und willkürlich verändert (vgl. den oben in 1.1. angeführten Text)[14].

2.0. Das rumänische Vaterunser von Megiser ist also nicht das erste außerhalb Rumäniens erschienene Vaterunser, wie Şăineanu annimmt (cf. Fn. 1)[15] : als solches muß weiterhin dasjenige von Luca Stroici gelten, das sechs Jahre vor dem Megisers veröffentlicht wurde. Der Text von

[11] Darauf läßt Fr. v. Adelung die „walachische" Vaterunserformel nach Megiser folgen und dazu noch eine „moldauische" Formel, die ihm von „einem bey dem Collegium der auswärtigen Angelegenheiten in St. Petersburg angestellten Dolmetscher mithgetheilt" wurde.

[12] Vielleicht ist dieser, vermutlich auf die Drucker zurückzuführende Irrtum nicht einmal in allen Exemplaren der deutschen Fassung eingetreten. Allerdings hat es von dieser Fassung wahrscheinlich nur sehr wenige Exemplare gegeben, so daß sie so gut wie unbekannt blieb : Die späteren Kompilatoren von Vaterunserpolyglotten beziehen sich stets nur auf die lateinische Ausgabe. Auch deshalb ist der in der *Prob einer Verdolmetschung* eingetretene Mißgriff völlig ohne Folgen geblieben.

[13] Şăineanu, der auf S. 29 seines Buches die von Fr. v. Adelung angeführte „moldauische" Vaterunserversion (cf. Fn. 11) abdruckt, nimmt übrigens irrtümlicherweise an, der Nachtrag, in dem diese Version steht, stamme von J. S. Vater.

[14] In Wirklichkeit entspricht der Text von Fr. v. Adelung — bis auf die wahrscheinlichen „Korrekturen" *Amen* für *Amin* und *in kale* für *in Kale* und die Abschreibefehler *guine* für *puine und gresilitor* für *gresitilor* (wenn dies nicht Korrekturen bzw. Druckfehler der deutschen Ausgabe von Megiser sind) — genau dem Text, den wir oben (1.2.) aus dem *Specimen L linguarum* angeführt haben. Şăineanu hat *Amen* und *in kale* von Fr. v. Adelung übernommen, er hat *guine* und *gresilitor* zu *puine* und *gresitilor* korrigiert und das übrige (auch das sprachlich wichtige *cineresti*) eigenmächtig modifiziert.

[15] Auch L. Turdeanu-Cartojan, „Une relation anglaise de Nicolas Milescu : Thomas Smith", „*Revue des Etudes Roumaines*", II (1954), S. 150, glaubt aufgrund von Şăineanu, daß das erste außerhalb Rumäniens erschienene rumänische Vaterunser dasjenige von Megiser sei, das dieser „dans son recueil paru à Francfort en 1592" veröffentlicht hätte. Es stimmt auch nicht, daß vor 1669, wie diese Autorin meint, nur drei rumänische Vaterunser — und zwar diejenigen von Megiser, Stroici und A. Müller— erschienen seien. Erstens muß die Reihenfolge Stroici-Megiser, nicht Megiser-Stroici heißen. Zweitens sind vor 1669 noch die Vaterunser von Melchior Bocatius, 1614 (cf. A. Bitay, „*Revista istorică*", XXI (1935), S. 331), und Wilkins, 1668, erschienen. Drittens ist das Vaterunser von Andreas Müller, wie die Autorin selbst angibt, erst 1680 erschienen, also nicht vor 1669.

Megiser ist aber der erste uns bekannte in Westeuopa. Auch sonst ist er wichtig und von nicht geringem Interesse, und zwar sowohl wegen seiner Verbreitung als auch wegen seiner Charakteristika und wegen der Probleme, die er stellt.

2.1. Erstens wurde der Text von Megiser in viele andere Vaterunser-polyglotten übernommen, zuerst von Wilkins und von Andreas Müller[16], dann immer wieder bis Hervás und Adelung-Vater[17].

2.2. Zweitens stimmt Megisers Text (auch wenn man die Transkriptionsfehler außer acht läßt) mit keinem der uns bekannten im 16. Jahrhundert im Druck erschienenen rumänischen Vaterunser genau überein. Es ist deshalb wahrscheinlich, daß er Megiser von jemand mitgeteilt wurde. Damit stellt sich das Problem der Herkunft dieses Vaterunsers. Wann, wo und vor allem von wem hat es Megiser erhalten können? Man darf mit guten Gründen annehmen, daß er es kurz vor 1603 in Frankfurt erhielt (vgl. w. u. **3.4.1.**)[18]. Aber wer konnte Megisers Informant sein? Diese Frage muß vorerst offen bleiben.

2.3. Drittens ist die lateinische Graphie des Textes höchst interessant. So an erster Stelle *c* für /č/ (*cine, ceriu, duce*), was auf eine Tradition oder zumindest auf eine Gewohnheit der Schreibung mit lateinischen Buchstaben beim Informanten Megisers hinweisen könnte (falls diese Schreibweise nicht von Megiser selbst aufgrund des Italienischen, einer Sprache, die er gut kannte, gewählt wurde). Allerdings erscheint *c* auch für rum. *ţ* (*imparacia, sfincinschase*), das andererseits in *gresitilor* mi *t* geschrieben wird. Die Graphie mit *u* in *su* (für *şi*) ist wahrscheinlich ein Versuch, *î* (d. h. eine Aussprache *şî*) zu transkribieren[19]. Für *î* erscheint auch *i* (*in, imparacia* etc.) und *ui* (*puine*, wenn dies nicht *pîine* sein soll, was weniger wahrscheinlich ist); für *ă*: *a* (*tatal, jertam*), *e* (*teu, seuie, dene, reu*), *o* (*prepo mortu*, d.h. *pre pămîntu*); *ş* erscheint regelmäßig als *s*, was auch symptomatisch ist; *oa* als *o* (*tote, nostre*). Befremdend ist die Schreibung *ll* beim Artikel in *numelle, zilelle, gresalelle*: denn es wäre zu gewagt anzunehmen, daß sich Megiser (oder vielmehr sein Informant) des Zusammenhanges mit lat. *ille, illa* bewußt war und darauf hinweisen wollte. In sprachlicher Hinsicht ist jedoch vor allem *cineresti* auffallend, das eine rhotazisierende Form (etwa *cinre eşti*) zu sein scheint.

[16] Wilkins und Müller haben offensichtlich beide Megisers Text direkt gekannt, denn sie machen nicht die gleichen Abschreibefehler. Bei Wilkins erscheint: *asa prepo mortu, sunc jerta, jerta ma, deispirra* für *asa su prepo mortu, sune jerta, jertam a, deispitra*; bei Müller: *sevie, sust, in kale, dereu* für *seuie, suse, in Kale, de reu.*

[17] Bei Hervás, *Saggio Pratico delle Lingue* [= *Idea dell'Universo*, Bd. 21], Cesena 1778, erscheint der auf Megiser zurückgehende Text zweimal, S. 215 ff., unter Nr. 265 und 266, und zwar in zwei verschiedenen stark entstellten Formen; bei Adelung-Vater ebenfalls zweimal, in Bd. 2 u. Bd. 4, a.a.O.

[18] Nach seinem Universitätsstudium in Tübingen hatte sich Megiser eine Zeitlang in Kaltenbrunn bei Laibach (Ljubljana) aufgehalten; dann, ab 1582, in Italien (wo er in Padua studierte), und zwar bis 1589; 1589 ging er nach Graz; 1592—93 war er in Frankfurt; 1593 siedelte er nach Klagenfurt um, und 1601 wiederum nach Frankfurt; vgl. dazu das Nachwort von B. Berčič im o.a. Nachdruck des *Specimen* von 1593.

[19] Nimmt man an, daß der Text zuerst kyrillisch niedergeschrieben wurde, so könnte man vermuten, daß Megiser hier den kyrillischen Buchstaben für *i* mit lat. *u* verwechselt hat. Dies ist jedoch unwahrscheinlich, zumal er in den übrigen Fällen rum. *i* eben mit *i* (*şi* hingegen r e g e l m ä ß i g mit *su*) transkribiert.

2.4. Was schließlich Megisers Auffassung in bezug auf die Herkunft des Rumänischen betrifft, so erscheint diese dadurch ausgedrückt, daß er für das rumänische Vaterunser die Überschrift „Walachicè seu Dacicè" verwendet und dieses Vaterunser nicht unter seinen romanischen Texten einordnet, sondern zwischen dem Ungarischen und dem „Finnisch-Lappischen", d.h. unter den Texten von Sprachen, die er in genealogischer Hinsicht unklassifiziert läßt.

3.0. Dieselbe Auffassung zeigt sich auch in Megisers *Thesaurus Polyglottus*[20], Frankfurt 1603, einem Werk, das, soweit ich sehe, in der Geschichte der Kenntnis des Rumänischen in Westeuropa bisher überhaupt nicht berücksichtigt wurde.

3.1. In diesem sehr umfangreichen Werk (2 Bände von 832 + 751 Seiten) stehen am Anfang des ersten Bandes, unpaginiert, zehn *Tabulae* der Sprachen der Welt. In der *Tabula tertia. Latina* erscheinen das Italienische (*Italica* [*lingua*]), mit nicht weniger als 43 „Mundarten"[21], das Spanische (*Hispanica*, mit dem Portugiesichen und dem Katalanischen) und das Französische (*Gallica*, einschließlich des Okzitanischen), nicht aber das Rumänische. Das „Moldauische", *Moldavorum* [*lingua*], und die „*Transylvanorum* [*lingua*]" findet man — übrigens zusammen mit dem Albanischen und anderen nichtslawischen Sprachen — in der *Tabula quinta. Sclavonica*[22]. Jedoch erscheint das Rumänische als *Valachorum* [*lingua*] in der *Tabula sexta*, welche den „übrigen" europäischen Sprachen, die Megiser nicht genealogisch zu klassifizieren vermag, gewidmet ist[23], und zwar zusammen mit den *Hungarica*, *Hibernica*, *Finnonica*, *Cantabrica* (*seu Vasconica*, *seu Vetus Hispanica*), *Vallica*, *Dacica antiqua* u.a.

3.2. In der Abkürzungsliste des *Thesaurus* findet man *Valach.* für *Valachicè* und *Mold.* für die Sprache *Moldavorum*. Im Wörterbuch selbst wird das Walachische, wenn überhaupt, normalerweise nach dem Ungarischen aufgeführt. Die rumänischen, bzw. als rumänisch angegebenen Wörter erscheinen im *Thesaurus* in sehr geringer Anzahl. Mit Hilfe eines Schülers habe ich das ganze Werk durchgesucht und dabei nur folgende gefunden. Erstens einige Pflanzennamen: CHELIDONIUM MAIUS[24] — *crustana* (dt. „Schwalbenkraut"), FOENICULUM AQUATICUM — *diodela* (dt. „Wasserfenchel"), GRAMEN — *coticza*, *cotiata* (dt. „Gras"),

[20] Der vollständige Titel lautet: *Thesaurus Polyglottus: / vel, / Dictionarium Multi- / lingue: / ex quadrin- / gentis circiter / tam veteris, quam novi / (vel potiùs antiquis incogniti) Orbis Na- / tionum, Linguis, Dialectis, Idiomatibus & / Idiotismis, constans.*

[21] Darunter auch die *Forojuliensium*, die *Rhetica*, die *Sardorum* und sogar die *Fictitia, quae vocatur Zerga vel Furbesca.*

[22] So schon bei C. Gesner, *Mithridates. De Differentiis linguarum tum veterum tum quae hodie apud diversas nationes in toto orbe terrarum in usu sunt*, Zürich 1555, SS. 54v — 55r, dem Megiser hierin folgt. Auch die *Forojuliensium lingua*, die schon in der *Tabula latina* erscheint, wird in der slavischen Tafel noch einmal aufgeführt (Megiser meint hier wahrscheinlich das Slowenische in der Gegend von Gorizia). Im *Specimen* jedoch erscheint die *Goritianorum et Foroiuliensium lingua* nur unter den romanischen Sprachen, zwischen dem Rätischen und dem Sardischen.

[23] „*Europeae* [*linguae*]. Praeter jam commemoratas, *Latinae, Graecae, Germanicae* et *Sclavonicae* Linguarum Dialectos, Europeae quoque sunt sequentes..."

[24] Die Einträge sind im *Thesaurus* lateinisch und werden in verschiedene Sprachen übersetzt. Hier werden auch die jeweils von Megiser verzeichneten deutschen Übersetzungen angegeben.

LIBANOTIS — *dracontos* (dt. „Rosmareinkraut"), PENTAPHYLLUM — *propedula, drocila* (dt. „Fünffingerkraut, Fünfblatt"). Zweitens, unter den Wörtern des üblichen Wortschatzes: AQUA — *apa*, DEUS — *Zeul*, EQUUS — *callo*, PANIS — *pa*[25].

3.3. Daß die von Megiser verzeichneten „walachischen" Pflanzennamen keine rumänischen Wörter sind, ist klar. Es ist auch klar, was sie eigentlich sind. Bis auf das Zweifel erregende *drocila*[26] sind dies einige der sogenannten „dakischen" Pflanzennamen, die bei Dioskorides und beim Pseudo-Apuleius aufgeführt sind: κρουστάνη, *crustane, crustana*; δυώδηλα, *diodela*; κοτίατα; *dracontos*; προπέδιλα, *propedila, propedula*[27]. Offensichtlich bringt Megiser (nur aus geographischen Gründen?) das Rumänische mit dem alten Dakischen in Zusammenhang und betrachtet folglich die „dakischen" Pflanzennamen einfach als „walachisch"[28]. Die unmittelbare Quelle Megisers für diese Namen muß allerdings noch ermittelt werden.

3.4.1. Die äußerst geringe Anzahl von üblichen rumänischen Wörtern im *Thesaurus* zeigt zunächst, daß Megiser erst kurz vor 1603 (Erscheinungsjahr sowohl des *Thesaurus* als auch der 2. Auflage des *Specimen*) zur Kenntnis seines rumänischen Vaterunsers gekommen ist. In der Tat trägt er für das Rumänische im *Thesaurus* nur ein einziges Wort des Vaterunsers ein: das Wort für „Brot", und zwar in der merkwürdigen Form *pa*, nicht in der Form, die in seinem Vaterunsertext erscheint (*puine*). Man kann kaum annehmen, daß Megiser, hätte er sein rumänisches Vaterunser früher gehabt, nicht auch andere Wörter desselben (z. B. die Wörter für „Vater", „unser", „Himmel", „Name", „Erde") in den *Thesaurus* übernommen hätte[29].

3.4.2. Diese Wörter sind auch nur ärmliche und z.T. entstellte Fragmente des Rumänischen. Trotzdem kommt ihnen eine besondere Bedeutung zu, denn sie sind in gewisser Hinsicht die ersten in Westeuropa als solche belegten rumänischen Wörter. Bei Poggio Bracciolini, *Disceptationes conuiuiales*, III (geschr. 1451) erscheinen zwar einige rumänische

[25] Diesmal als *Valach.-Molda.* angegeben und gleich nach *Hisp.* und *Gall.* und vor *Sard.* und *Lusit.* eingeordnet, was offenbar bedeutet, daß Megiser von der lateinischen Herkunft des Rumänischen doch eine gewisse Ahnung gehabt hat. Außer den im Text angeführten Wörtern finde ich unter SICUT: „Val. *megis*". Wahrscheinlich ist mit „Val." ebenfalls *Valachice* gemeint (*Val.* erscheint nicht unter den Abkürzungen, kann aber nicht *Vallice* sein, das normalerweise als *Vall.* aufgeführt wird). Das angegebene Wort ist jedoch nicht als rumänisch identifizierbar. Es könnte ein Irrtum für ung. *mégis* sein, das allerdings etwas anderes („trotzdem") bedeutet.

[26] *Drocila* könnte tatsächlich auch rum. *drăcilă* sein, das aber nicht lat. *pentaphyllum*, dt. *Fünfblatt*, sondern dt. *Sauerdorn* entspricht. Merkwürdig ist auch die Variante *coticza* neben *cotiata*.

[27] Cf. D. Detschew, *Die thrakischen Sprachreste*, Wien 1957, SS. 546—558; I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, Bukarest 1959, SS. 27—31; C. Poghirc, in: Acad. RSR, *Istoria limbii române*, II, Bukarest 1969, SS. 314—315.

[28] Übrigens wird *crustana* als „Valach. Dacic." angegeben. Außerdem findet man im *Thesaurus* für HYOSCIAMUS: „Dacic. *dieleia*"; cf. Diosc. διέλλεινα, διέλεια, Ps.-Ap. *dielina*.

[29] Dies ist zugleich eine indirekte Bestätigung dafür, daß die zweite Auflage des *Specimen*, mit dem rumänischen Vaterunsertext, eben erst 1603, und nicht schon 1593 erschienen sein kann.

Wörter, jedoch in lateinischem Gewand (*oculus, digitus, manus, panis*)[30]. Francesco della Valle belegt in seinem Bericht über Alvise Gritti (geschr. ca. 1545) sogar zwei sehr wichtige rumänische Wörter : den Namen der Sprache (*românește*) und das Verb *a ști*[31] ; seine Schrift wurde jedoch erst 1857 veröffentlicht. Und Pierre Lescalopier, *Voyage fait par moy Pierre Lescalopier parisien, l'an 1574 de Venise à Constantinople*, belegt wiederum den Namen der rumänischen Sprache, sein Werk wurde jedoch erst 1921 (in Auszügen) herausgegeben[32]. Im Falle von Megiser handelt es sich hingegen um rumänische Wörter, die, wenn auch z.T. in verdorbener Form, einerseits als rumänisch angeführt werden, andererseits in einem gedruckten Werk aufgeführt sind, das schon in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts große Verbreitung gehabt hat. Und eines dieser Wörter ist sogar in sprachgeschichtlicher Hinsicht besonders wichtig : nämlich das alte, in Texten des 16. Jahrhunderts noch vorkommende *Zeu* für „Gott" (im monotheistischen Sinne). Da Megiser seine rumänischen Wörter höchstwahrscheinlich von einem Informanten hatte, bedeutet dies, daß zumindest in gewissen Gegenden des rumänischen Sprachgebiets oder bei gewissen Sprechergruppen dieses Wort um 1600 mit seiner alten Bedeutung noch völlig üblich war.

Februar 1975 *Universität Tübingen*

[30] Cf. G. Bonfante, „Le prime parole attestate della lingua romena", *Revue des Etudes Roumaines*, V – VI (1960), SS. 130 – 131 (und jetzt auch in *Studii romeni*, Rom 1973, SS. 293–294).

[31] *Sti Rominesti? sai tu romano?* ; cf. jetzt M. Holban, Hrsg., *Călători străini despre țările române*, I, Bukarest 1968, S. 322.

[32] Zu Lescalopier cf. M. Holban, *op. cit.*, II, Bukarest 1970, SS. 418–419 ; ibid. Auszüge aus seinem Text, SS. 420–445 (im für uns wichtigen Satz auf S. 429 muß es jedoch anstelle von „roumain" *romain* heißen : „Ils nomment leur parler romanechte, c'est-à-dire romain").

I. COTEANU

„MORGENSTIMMUNG"

SAU POEMUL ÎNTOARCERII CĂTRE LUME

Orice poem care cuprinde un simbol permite mai multe interpretări. De obicei, ele se aseamănă din cauză că ambiguitățile poetice sînt în așa fel orientate, încît incită pe cititor să ducă mai departe — pe seama lui — universul de imagini, de idei și de sentimente în direcția sugerată de operă. Nemaifiind însă supuse controlului semantic recursiv al textului, asocierile ulterioare pot să se îndepărteze de punctul de plecare, legăturile cu textul să slăbească și să se piardă. Un asemenea risc există și în cazul poeziei lui T. Arghezi, *Morgenstimmung*, despre care se spune că exprimă ideea erotică a contopirii principiului masculin cu cel feminin[1]. *Morgenstimmung* ni se pare însă că este poemul chemării la viață, al întoarcerii poetului în lume din claustrare.

Chemarea o rostește un „Tu" feminin. Poetul și acest „Tu" sînt, la început, pe poziții și din lumi diferite :

Tu		Eu (poetul)
Ți-ai strecurat cîntecul în mine,	cînd	*Fereastra sufletului* [meu care era] *zăvorită bine*
Într-o dup-amiază		*Se deschisese în vînt*

Fără să știu că te aud cîntînd

„Tu" reprezintă desigur o ființă feminină, al cărei cîntec, nebăgat în seamă, dar răsunînd ca o *lavandă sonoră*, se strecoară „într-o dupamiază" prin fereastra sufletului deschisă în bătaia vîntului și cuprinde totul :

Cîntecul tău a umplut clădirea toată,
Sertarele, cutiile, covoarele,
Ca o lavandă sonoră. Iată
Au sărit zăvoarele,
Și mînăstirea mi-a rămas descuiată.

Surprins, poetul se lasă cercetat de gingășia feminină, de un deget mic, intrat să-i *sape* în suflet și să pipăie mierlele de pe clapele unui pian simbolic :

Și poate că nu ar fi fost nimic
Dacă nu intra să sape,
Cu cîntecul, și degetul tău cel mic,
Care pipăia mierlele pe clape —
Și întreaga ta făptură aproape.

[1] Vezi, în această privință, Șerban Cioculescu *Introducere în poezia lui Tudor Arghezi*, București, 1946, p. 123, și Radu Michăescu, *Deschidere și structură în „Morgenstimmung"*, în LR XIX (1970), nr. 5, p. 453.

Efectul este o deslănţuire de vitalitate într-o strofă, a patra, în care toţi termenii cu sens sînt simbolici : tunetul este explozia lăuntrică, norii care se prăbuşesc sînt ultimele reţineri din „încăperea universului închis" răvăşit de vijelie, incapabil de a rezista la zborul cocorilor, simbol al speranţelor şi al deschiderilor spre spaţii largi, la zumzetul albinelor, simbol al trudei generale din natură, la frunze, simbol al vegetaţiei pline de forţă :

> Cu tunetul se prăbuşiră şi norii
> În încăperea universului închis,
> Vijelia aduse cocorii,
> Albinele, frunzele. Mi-s
> Şubrede bîrnele, ca foile florii.

Abia schiţat, personajul feminin cedează locul în această strofă vieţii complexe şi tumultoase care asaltează cu noi aliaţi — cocori, albine, frunze — rezistenţele izolării voite. Bîrnele care-o sprijineau se şubrezesc, dar nu oricum, ci „ca foile florii", semn că sufletul este pătruns de universul vegetal.

Dialogul întrerupt de vijelie se reia în ultima strofă :

> De ce-ai cîntat? De ce te-am auzit?
> Tu te-ai dumicat cu mine vaporos —
> Nedespărţit — în bolţi.
> Eu veneam de sus, tu veneai de jos.
> Tu soseai din vieţi, eu veneam din morţi.

Este o încheiere care subliniază contopirea vaporoasă într-un tot a două fiinţe din lumi diferite : una de sus, dar din morţi, cealaltă de jos, dar din vieţi. Hiasmul ultimelor două versuri exprimă, poate, şi el ideea acestei încrucişări şi contopiri :

Eu veneam de sus	————————
————————	eu veneam din morţi
————————	tu veneai de jos
Tu soseai din vieţi	————————

căci ar fi curios ca repetiţia lui *veneam* să nu aibă rostul de a insista asupra acestei idei.

Datorită strofei finale, interpretarea se reduce la întrebarea : asupra cărui fapt se insistă, asupra contopirii erotice a unei fiinţe feminine cu una masculină, sau asupra contopirii simbolice dintre o fiinţă feminină venind din vieţi şi poetul care venea de sus, dar dintr-o izolare sinonimă cu un lăcaş al morţilor? Împotriva soluţiei erotice presupuse de prima parte a întrebării se ridică în interiorul strofei înseşi versul al doilea şi al treilea, în special adverbul *vaporos* şi circumstanţa *în bolţi*.

Dumicarea vaporoasă în bolţi este cu atît mai semnificativă, cu cît, în întreaga desfăşurare a poemului, fiinţei feminine de la care porneşte cîntecul-chemare la viaţă nu i s-a atribuit decît un minimum de caracteristici fizice. Imaginea ei este intenţionat numai sugerată, ca şi cum precizările ar trebui evitate, dovadă, după părerea noastră, că nu în direcţia erotică se plasează renunţarea poetului la claustrare, ci în aceea a chemării

către formele sensibile, vizibile, viabile și viguroase ale lumii. Poemul este recunoașterea forței irezistibile a naturii și a necesității viețuirii complete printre cei vii. De aceea, cînd, ieșind din cealaltă lume, a izolării, poetul revine la aspectele concrete ale vieții, el le înalță — ca poet — împreună cu sine însuși și cu femeia care i-a trezit dorința de viață — *nedespărțit — în bolți.*

Dacă *în bolți* trimite, cum credem, la sferele inspirației și dacă poetul, *vine* (nu c o b o a r ă !) la chemarea celor *din vieți*, atunci se pare că sensul poetic al contopirii este înnobilarea concretului prin dumicarea lui vaporoasă cu inspirația „în bolți", dincolo de întîlnirea cu dragostea senzuală.

Cele două argumente : menținerea ființei feminine într-o ambiguitate constantă cu natura și cîntecul, pe de o parte, înălțarea în bolți, pe de alta, ne fac să credem că, în *Morgenstimmung*, dominanta o constituie ideea că sensibilitatea poetului nu se poate izola decît temporar de lumea reală, dar că, întorcîndu-se la ea, el o înnobilează prin poezie.

Însuși titlul poemului ne dă cheia, căci *Morgenstimmung* ar putea fi tradus prin „starea de spirit a omului în faptul dimineții, la început de zi", aluzie la înnoire, cu atît mai clară, cu cît chemarea răsunase „într-o dup-amiază".

Iunie 1975

Institutul de lingvistică
București, Spiru Haret 12

PAULA DIACONESCU

COMUNICAREA PRIN „NECUVINTE"

1. În structura stilistică a liricii din perioada actuală surprinde tendința de a exploata virtualitățile generatoare ale limbajului. Încercările de a depăși „rezistența" normei se îmbină cu cele de a depăși sistemul însuși care generează această normă. Invenția lingvistică prin violarea regulilor de sistem surprinde cu atît mai mult cu cît ea se realizează adeseori în interiorul unei structuri stilistice aparent realizată în afara oricărei preocupări de stil.

Expresia mobilă, uneori cripto-ludică a liricii noi se caracterizează prin numeroase și variate „anomalii'. Sub acest raport, poezia lui Nichita Stănescu oferă cele mai neașteptate „infracțiuni", care nu mai pot fi explicate de nici o regulă de funcționare a sistemului lingvistic. Ne limităm observațiile la semnalarea a două tipuri de anomalii, care pot ilustra gradul maxim de îndepărtare de la regulile de funcționare a limbii.

1.1. „Negarea" cuvîntului ca unitate semnificativă a limbii.

F. de Saussure [1] a fundamentat mecanismul limbajului poetic pe o concepție anagramatică a textului, considerat ca sistem dinamic de relații. Cuvintele textului poetic nu au valoare prin sau numai prin funcțiile lor lingvistice obișnuite, ci și prin existența virtuală a unor corespondențe translingvistice, care pot conduce la o cheie semnificativă a textului. Un cuvînt-temă poate determina o rețea de conexiuni prin care se sugerează un nou sens, autonom în raport cu acela al cuvintelor din limbajul uzual. Așadar există o nedeterminare semantică voită a cuvintelor, precum și o infinitate de posibilități ale codului. Sub acest unghi al interpretării textului poetic, cercetarea contextului sonor al unor cuvinte care alcătuiesc mediatorul unei semnificații poetice este de un interes deosebit. Acad. Al. Rosetti a arătat că „dans le langage poétique, la distribution des phonèmes est pertinente, car elle n'est pas due au hasard. Mais il est évident que si la distribution des phonèmes est voulue, leur choix l'est pareillement" [2]. În precizarea valorii expresive a sunetelor trebuie să se țină seamă de rezultatele experiențelor asupra impresiei auditive pe care sunetele o produc asupra vorbitorilor [3]. De exemplu, sunetele *e*, *i* sînt percepute „comme des sons clairs et élevés [4], în timp ce sunetele *o* și *u* „sont sombres et bas" [5]. Valoarea expresivă a sunetelor este manifestă cînd sensul cuvintelor o sprijină. Avem aici o precizare de metodă în cercetarea succesiunilor sonore de cuvinte generatoare de armonii care mediază o semnificație poetică. O ilustrăm printr-un exemplu : *Lumină lină lini lumini / Răsar din codri mari de crini / Lumină lină cuib de ceară / Scorburi cu miere milenară / De dincolo de lumi venind / Și*

[1] Vezi *Les Anagrammes de Ferdinand de Saussure*, Textes présentés par Jean Starobinski, în „Mercure de France", février, 1964, p. 243.

[2] A. Rosetti, *Études linguistiques*, Haga, Paris, 1973, p. 85.

[3] A. Rosetti, *op. cit.*, p. 84.

[4] *Ibidem*, p. 84.

[5] *Ibidem*, p. 84.

niciodată poposind / Un răsărit ce nu se mai termină / Lină lumină din lumină lină (Ioan Alexandru, *Imnele bucuriei*, București, 1973). Imaginea pură a imaterialității este sugerată în primul rînd muzical.

În poezia lui Nichita Stănescu cuvintele se asociază adeseori pe baza unei analogii sonore. Un cuvînt-temă este anticipat sau repetat, deci prelungit, în structura sonoră a altui cuvînt : *Să se lase* ***ninsoare****, să se lase* ***ninsoare****,* ***soare*** *(În dulcele stil clasic*, 1970, p. 73); *Vine* ***norul*** *și ne* ***plouă./Noroire****, negre* ***ouă*** (*ib.*, p. 143).

Reliefarea unei semnificații poetice printr-un ,,joc'' anagramatic, adeseori sursă a unor invenții verbale, nu este întîmplătoare în poezia lui Nichita Stănescu. Prin permutarea unor silabe, litere (foneme) de la un cuvînt la altul se creează un nou ,,cuvînt'' sau unul existent își schimbă forma, suprimă înțelesuri cunoscute și adaugă altele noi. El devine astfel cheia unor metasemnificații ale poemului liric : *și se compun cu dinții care mușcă / hălci numai dintr-o lume / care se* ***lumizèază****/ trimbulindă / într-o sferă, într-o sferă, într-o sferă* (*Oul și sfera*, 1968, p. 143). *Nu, niciodată nu ești tu / în centru cum e galbenul, / înconjurat și-atunci și-acu, / de* ***corcovul****, de* ***carpènul*** (*ib.*, 135) ; ***deci*** *în* ***dulce*** *viitorul / foamea își lățea* ***decorul. / Decorbul. Deorbul.*** */ Lupul singuratic foarte / se înfometa de moarte* (*În dulcele stil clasic*, p. 35).

Formele *decorul* (corelat cu sonorități ale cuvintelor precedente), *decorbul* (corelat cu aspectul sonor al cuvîntului imediat anterior), *deorbul* (corelat cu aspectul sonor al cuvîntului imediat anterior) pot fi disociate în părțile : *de+substantiv* : *corul, corbul, orbul*, fără ca ele să fi fost neapărat construite astfel. Pe de altă parte, prima formă *decorul* poate fi considerată și ca unitate semnificativă autonomă. Amalgamarea de forme poate fi un element de sugestie al unui ,,decor'' ireal, de domeniul imaginației și visului, imaginat ca mișcare simetrică circulară și ca reprezentare atemporală sau infinit temporală (comp. și acțiunea durativă în trecut, exprimată prin imperfect cu valoare ireală, proiectată în viitor).

E de observat că prin crearea de forme prin desprinderea dintr-un cuvînt a anumitor structuri sonore se realizează valori expresive nu atît prin natura sunetelor repetate, cît mai ales prin simetriile realizate sau prin contaminările dintre cuvinte-temă, care pot fi asociate prin analogie sau contrast.

Trunchierea, ,,amputarea'' corpului sonor al cuvintelor constituie alt procedeu care conduce la apariția unor structuri sonore care nu există la nivelul limbii ca unități semnificative.Reducția afectează începutul, mijlocul sau sfîrșitul cuvintelor și se realizează pînă la literele (fonemele) care compun imaginea lor grafică (sonoră) : *Generalul mi-a spus că noi / nu ne putem lăuda cu victoria / din cea de a doua / din cea de a treia, a patra, / pentru că ea nu ține de domeniul / comunicării / de domeniul înțelesului* / NȚELESULUI . . . / ȚELESULUI . . . / ELESULUI . . . / LESULUI . . . / ESULUI . . . (*Necuvintele*, 1969, p. 22) ; *În spatele meu, zeul cu un singur ochi / rînjind mă trage de mînecă. . . / de braț, de umăr, de umbră /* ***de la rèvedere, de la, de re / de ve, și de, și re*** . . . (*ib.*, p. 207) ; ***A****, /* ***E*** */ sunet pentru gura compusă cu gura mea / urmează. / Și apoi, complimentarul lui* ***A*** */ și apoi anti* ***A*** */ ca să facem* ***sfera, sfèra, sfera****, /* ***sfera*** (*Oul și sfera*, p. 147).

Desprinderea dintr-un cuvînt a anumitor structuri sonore și ordonarea lor în configurația versurilor respectă anumite reguli (de exemplu prezența în text a suportului semnificativ din care sînt izolate pure unități sonore și o ordonare — de pildă circularitate — a succesiunii lor în structura prozodică) care pot oferi, prin intermediul anumitor joncțiuni, cheia unor metasemnificații ale poemului liric.

1.2. Violarea granițelor dintre părțile vorbirii. Ignorarea contextelor gramaticale specifice ale diferitelor părți de vorbire constituie un fenomen sintactic specific poeziei lui Nichita Stănescu : *Mai urît decît sunt / pot fi văzut. / Mai frumos nu! / . . .* ***mai scabie****, da.* ***Mai scut*** (*În dulcele stil clasic*, p. 140) ; *Trupul meu e pasul tău, / zeu alergător prin oră, / mîndrule, cel* ***tu*** *și rău* (*ib.* 132).

Adjective, numerale, substantive apar în contexte specifice unor forme verbale personale (după conjuncția *să* și pronumele reflexiv *se*)*: N-ai să* ***vii*** *și n-ai să* ***morți*** */ N-ai să* ***șapte*** *între sorți / N-ai să* ***iarnă*** *primăvară / N-ai să* ***doamnă****, domnișoară* (*ib.*, p. 79) ; *Cum se* ***piele*** *cu bube, / Cum se* ***picioare*** *cu umblet, / Cum se* ***nor*** *cu ploaie / Cum se* ***taur*** *— / se știe desigur, se cam știe* (*ib.*, p. 201).

Într-o poezie intitulată sugestiv *Curentare* (*op. cit.*, p. 77), o prepoziție, precedată de aceeași prepoziție, se substantivează : *Dintre zare mă preling / Doamne, stelelor piezișe / Iartă-mă, m-aprind, mă sting / cu Isuși pe cruci crucișe / Vede ochiul meu doar stînga. / Dreapta vede verde Doamne / Lîngă tine,* ***lîngă lînga*** */arme sînt și numai arme* (Comp. și combinațiile de tip anagramatic).

Forme verbale personale sînt precedate de prepoziție : *Astăzi eu mă mut* ***din „sunt"****. Ce poveste! / Este/; a fost mîncat* ***de către nu este*** (*În dulcele stil clasic*, p. 125). Substituirea unui substantiv prin forme verbale personale ale vb. *a fi* sugerează existența sau non-existența ca act, ca acțiune în sine.

Pe planul limbajului figurat, inovația constă în apariția unui transfer semantic de la un cuvînt la altul, chiar în situația în care ele se grupează la părți de vorbire diferite.

Dezorganizarea sintaxei (exemplele reproduse o ilustrează și pe alte planuri decît cel discutat aici) constituie, de asemenea, o modalitate de negare, de distrugere a semnificațiilor limbajului denotativ. Poezia lui Nichita Stănescu angajează comunicarea dincolo de cuvînt, în zona conexiunilor virtuale ale textului, a sugestiei pure.

Ianuarie 1975

Facultatea de limba și literatura română
București, Edgar Quinet 5—7

JIŘÍ FELIX

LE MODE – UNE CATÉGORIE MORPHOLOGIQUE DU ROUMAIN?

1. La comparaison des formes comme *cîntați!* × *cîntați, cîntă!* × *cînți, vino!* × *vii, vorbește!* × *vorbiseși* [1], *piei!* × *pieri* prouve que les premiers membres de ces couples sont considérés par le locuteur comme étant l'expression du désir, alors que les seconds sont sentis différemment. Le désir, la réalité, la possibilité de se réaliser, l'incertitude et la supposition empruntent, en gros, les m o d e s suivants : impératif, indicatif, subjonctif, conditionnel, présomptif [2]. Une position toute particulière parmi les modes verbaux est détenue par le gérondif [3], l'infinitif [4], le participe [5] et le supin [6].

2.1. Les formes du plus-que-parfait, du passé simple et de l'imparfait (ex. *vorbiseși, vorbiși, vorbeai*, etc.) et les formes du présent *sînt, ești, e(ste), sîntem, sînteți, sînt; are, au* ont une valeur exclusivement indicative. Dans ces cas, il s'agit de l'expression simultanée du temps et du mode. Les formes *du, fă, piei, vino, zi* et leurs dérivés (*adu, prefă*, etc.) sont toujours des impératifs. La valeur modale de toutes les autres « formes simples » des verbes roumains [7] reste moins claire.

2.2. Les exemples cités sous **1** sont donnés aux formes de l'impératif et du non-impératif. Formellement, ils se différencient :

a) par la simple intonation *(cîntați!* × *cîntați)* [8];

b) par l'intonation et l'aspect du morphème de la personne et du nombre [9] *(cîntă!* × *cînți)* [10];

[1] Ou encore *vorbiși, vorbeai*.

[2] Terme français employé d'après A. Lombard, *La langue roumaine — Une présentation*, Paris, 1974, p. 272.

[3] Voir M. Caragiu Marioțeanu, *Moduri nepersonale*, SCL XIII (1962), 1, p. 42 : «Gerunziul este un 'mod' al realității ... ca și indicativul... Ceea ce am spus despre gerunziu este valabil și pentru infinitivul scurt. »

[4] Cf. Ch. Bally, *Syntaxe de la modalité explicite*, « Cahiers Ferdinand de Saussure », 1942, 2, p. 3—13 : « l'infinitif n'est autre chose qu'un verbe transposé fonctionnellement en substantif ». *Gramatica limbii române*, I, p. 224 : « Infinitivul este numele unei acțiuni ». P. Guiraud, *La syntaxe du français*, Paris, 1963, p. 43 : « pour l'infinitif et le participe ce ne sont pas des modes mais des formes nominales du verbe ».

[5] Voir M. Caragiu Marioțeanu, *ibid.* : « Participiul trecut, folosit la formarea timpurilor compuse, nu are o valoare modală în sine. » I. Iordan et coll., *Structura morfologică a limbii române contemporane*, 1967, p. 212 : « ceea ce numim participiu poate fi considerat un fel de 'temă verbală' ».

[6] Voir M. Caragiu Marioțeanu, *art. cit.*, p. 42 : « nu există supin în limba română »,

[7] À propos des formes dites «composées » voir V. Guțu Romalo, *Forme verbale compuse*, SCL XIII (1962), nº 2, pp. 191—197.

[8] Cf. en it. *cantate!* × *cantate*.

[9] Cf. notre article *Categoria persoanei și exprimarea ei în limba română contemporană*, SCL XXIV (1973), nº 5, pp. 513—518.

[10] Cf. en esp. *canta!* × *cantas*.

c) par l'intonation, l'aspect du morphème de la personne et du nombre et par une variation de la base *(vino!* × *vii)*;

d) par l'intonation, l'aspect du morphème de la personne et du nombre et du morphème du temps *(vorbește!* × *vorbiseși)* [11];

e) par l'intonation et une variation de la base *(piei!* × *pieri)*.

Dans le cadre du mot (cadre homosyntagmatique) peuvent être distinguées encore les formes telles que *cîntă* × *cînte*, *trece* × *treacă*, *lucrează* × *lucreze*, *vorbește* × *vorbeas.că*, *precedă* × *preceadă*. Ces couples sont formellement différenciées :

a) par l'aspect du morphème de la personne et du nombre *(cîntă* × *cînte)*;

b) par l'aspect du morphème de la personne et du nombre et par une variation de la base *(trece* × *treacă)* [12];

c) par l'aspect du morphème de la personne et du nombre et par l'aspect du morphème du temps *(lucrează* × *lucreze*, *vorbește* × *vorbească)*;

d) par une variation de la base *(precedă* × *preceadă)*.

Quant aux formes *cîntă*, *trece*, *lucrează*, *vorbește*, *precedă*, on ne peut que constater qu'elles sont non subjonctives, à propos des formes *cînte*, *treacă*, *lucreze*, *vorbească*, *preceadă*, qu'elles sont non impératives.

2.3. En effet, l'identification des différents modes est possible uniquement dans un contexte plus vaste (hétérosyntagmatique), car leur expression dépasse le cadre des formes verbales « simples » [13].

Par ex. :

cînţi	indicatif [14]
o să cînţi [15]	indicatif
să cînţi	subjonctif
vei cînta	indicatif
ai cînta [16]	conditionnel
nu cînta!	impératif
a cînta [17]	infinitif

[11] Cf. en esp. *ten!* × *tienes*.

[12] Cf. *duci* × *du!*, *faci* × *fă!* *zici* × *zi!*

[13] Parfois même en tenant compte de l'intonation. Cf. I. Iordan, *Limba română contemporană*, 1956, pp. 251—252. Quant aux formes « composées » cf. J. Dubois, *Grammaire structurale du français: le verbe*, Paris, 1967, p. 13 : « En confondant l'analyse morphématique et l'analyse sémantique, on aboutit à une confusion des fonctionnements et à l'impossibilité de définir la structure du verbe d'une manière cohérente et sans ambiguïté. »

[14] Cf. I. Iordan et coll., *op. cit.*, p. 249 : « nu există nici un element care să apară constant în toate formele purtătoare ale acestei valori modale... și care să poată fi considerat ... marcă a indicativului. »

[15] L'usage orthographique dissimule le fait que *o* + *să* forment un seul mot (c'est-à-dire une unité qui peut changer de place dans l'énoncé ou être séparée des autres).

[16] Rarement avec l'ordre inverse des mots : *cînta-ai*, éventuellement *cîntare-ai*. Voir V. Guțu Romalo, *Morfologie structurală a limbii române*, 1968, pp. 183—186.

[17] S'il remplace le subjonctif, dans certaines constructions le contexte 'a' disparaît. par ex. *putem cînta* (= *putem să cîntăm*), etc. Cf. A. Rosetti—J. Byck, *Gramatica limbii române*, 1945, pp. 161—163.

vei fi cîntînd [18], [19]	présomptif
ai fi cîntînd [18]	présomptif
să fi cîntînd [18]	présomptif
cîntînd [20]	gérondif
ai cîntat	indicatif
vei fi cîntat [21], [22]	indicatif
să fi cîntat [21], [23]	subjonctif
ai fi cîntat [21], [24]	conditionnel
vei fi cîntat [21], [25], [26]	présomptif
ai fi cîntat [21], [27]	présomptif
să fi cîntat [21], [28]	présomptif
a fi cîntat [21],	infinitif
cîntat [29]	participe
fii!	impératif
să fii	subjonctif
o să fii [15]	indicatif
să cînte [30]	subjonctif
o să cînte [15]	indicatif

3. Les faits constatés prouvent un très haut degré d'ambiguïté modale des « formes simples » du verbe roumain. À l'expression des modes participent :

[18] L'usage orthographique dissimule le fait que *fi* + *cîntînd* forment un seul mot.

[19] Il existe également des formes où le mode (le présomptif) est exprimé simultanément avec la personne et le nombre, par ex. *oi fi cîntînd*, etc. À propos de ces formes du langage parlé voir *Gramatica limbii române*, I, pp. 270—271.

[20] Avec les variantes : *ind* (ex. *vorbind*), *i̯ind* (ex. *scriind*). — Si 'la forme est suivie de mots comme *mă*, *te se*, etc., au morphème du gérondif s'ajoute un u' :*văzîndu-mă*, etc.

[21] L'usage orthographique dissimule le fait que *fi* + *cîntat* forment un seul mot.

[22] On suppose que cette construction a la structure morphématique suivante : base (*-cînt-*), morphème de la personne et du nombre (*-ei*), morphèmes du temps (*v-* ; *fi* ... *at*).

[23] Structure morphématique supposée : base (*-cînt-*), morphème du temps (*fi*.... *at*), morphème du mode (*să*).

[24] Structure morphématique supposée : base (*-cînt-*), morphème du temps (*fi*...*at*), morphème de la personne et du nombre (*-i*), morphème du mode (*a-*).

[25] Structure morphématique supposée : base (*-cînt-*), morphème du temps (*-at*), morphèmes du mode (*v-* ; *fi-*), morphème de la personne et du nombre (*-ei*).

[26] Il y a également des constructions où le mode (le présomptif), la personne et le nombre sont exprimés par un seul morphème, par ex. *oi fi cîntat*, etc. Voir plus haut la note 19.

[27] Structure morphématique supposée; base (*-cînt-*), morphéme du temps (*-at*), morphèmes du mode (*a-* ; *fi-*), morphème de la personne et du nombre (*-i*).

[28] Structure morphématique supposée : base (*-cînt-*), morphème du temps (*-at*), morphèmes du mode (*să* ; *fi-*).

[29] Avec les variantes : *u̯at* (ex. *luat*), *it* (ex. *vorbit*), *ît* (ex. *hotărît*), *ut* (ex. *umplut*), *u̯ut* (ex. *băut*), *t* (ex. *rupt*), *s* (ex. *mers*). S'il fait partie du passé composé et s'il est suivi d'un mot comme *m*, *te*, *s*, au morphème du participe s'ajoute un 'u' : *dusu-s-a*, etc. Dans les grammaires traditionnelles, la marque du participe se divise en « base du parfait » et « suffixe participial », par ex. $a + t$, $i + t$, $\theta + t$, $\theta + s$ (cf. *Gramatica limbii române*, I, p. 267). Étant donné le caractère temporel ambigu du participe, nous considérons la marque participiale comme un seul morphème.

[30] Le contexte 'să' peut faire défaut dans un nombre limité d'énoncés du type *cînte cine vrea; treacă de la mine; trăiască pacea*, etc. Cf. Al. Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*, 1968, pp. 324—325.

a) les unités segmentales (morphème de la personne et du nombre, morphème du temps, variation de la base) ;

b) les unités suprasegmentales (intonation) ;

c) le contexte hétérosyntagmatique.

Ces observations nous amènent à conclure que le mode en roumain appartient aussi bien à la morphologie [31] qu'à la syntaxe [32].

Mai 1975

Faculté des Lettres
Prague

[31] Comme on l'affirme couramment. Gh. Constantinescu-Dobridor, *Morfologia limbii române*, 1974, p. 193, distingue dans le paradigme verbal les modes simples (impératif, participe, gérondif, supin), composés (conditionnel, présomptif et tout le passif) et mixtes (indicatif, subjonctif, infinitif).

[32] Cf. J. Dubois, *op. cit.*, p. 10.

GIUSEPPE FRANCESCATO

À PROPOS DU MÉLANGE DES LANGUES ET DES LANGUES MIXTES

Je crois que le problème du mélange des langues a été choisi par M. Rosetti non sans un bon motif, quand on lui a demandé d'envoyer une contribution à une revue danoise [1], précisément au moment où l'on reprenait (après la deuxième guerre mondiale) les contacts entre les linguistes de différents pays. En apparence, il pouvait sembler presque inutile de soulever à nouveau un problème qui — comme M. Rosetti le faisait remarquer avec raison — avait « beaucoup préoccupé les linguistes à la fin du XIXe siècle », sans pourtant qu'ils y trouvent une solution.

Or, M. Rosetti proposait (comme on le verra) certaines solutions ; mais l'importance de sa contribution me paraît consister — plus encore que dans les solutions proposées — dans l'indication que certaines questions qui, à ce moment-là, restaient un peu dans l'ombre, qui étaient, pour ainsi dire, passées de mode, ne devaient pas être négligées, vu leur importance spécifique et le 'poids' qu'elles ont dans la recherche linguistique en général. Une de ces questions est précisément celle du mélange des langues et des langues mixtes. Il n'est pas nécessaire d'en retracer ici toute l'histoire. Il suffit de rappeler qu'il s'agit principalement d'établir si ces deux phénomènes existent, si on doit faire une différence entre eux, si on peut leur donner une explication satisfaisante.

La nouveauté de la contribution de M. Rosetti réside donc en deux points : en premier lieu, il arrive à la conclusion qu'il est correct de faire une distinction entre mélange des langues et langue mixte, mais qu'en fait il s'agit du même phénomène, dans lequel on doit faire une différence de degré. Selon M. Rosetti, il y a un nombre limité de langues mixtes (ce sont les langues créoles ou créolisantes), « tandis que le fait, pour une langue, d'être plus ou moins mélangée constitue la norme » (p. 69). En second lieu, toujours selon M. Rosetti — et son affirmation ne saurait être mise en doute — « le bilinguisme est la cause du mélange des langues » (*ibid.*). On se trouve donc en face d'un problème posé en termes très nets, qui, en même temps, évoquent les raisons de l'éloignement avec lequel on l'a bien longtemps envisagé. En effet, engagée comme elle l'était, immédiatement après la deuxième guerre mondiale, dans l'approfondissement des conceptions « structurales » — c'est-à-dire dans l'élaboration des principes saussuriens et bloomfieldiens jusqu'à leurs conséquences extrêmes — la linguistique ne pouvait accorder beaucoup d'attention à un problème qui visait la direction opposée. Les exigences du structuralisme impliquaient la mise en relief des caractéristiques unitaires, absolues, « monolithiques »

[1] A. Rosetti, *Langue mixte et mélange de langues*, dans ,,Acta Linguistica", V (1945—1949), pp. 73—79 (= *Linguistica*, La Haye, 1965, pp. 65—70 ; je cite cette édition).

(pour emprunter un mot cher à M. Voegelin) [2]. On était donc obligé de négliger tout aspect de variété, de pluralité, de multiplicité dans le langage. C'était le « système où tout se tient », la structure des pures valeurs, qui l'emportaient dans l'attention des linguistes. Il va sans dire que cette concentration d'intérêt ne manquait pas d'avoir des aspects positifs. C'est grâce à elle que les linguistes sont à même aujourd'hui de reprendre le problème soulevé par M. Rosetti, ayant une idée beaucoup plus claire et plus explicite de la notion de « système ». D'autre part, les reflets de la situation, telle que nous venons de l'esquisser, sont évidents dans certains travaux de l'époque. À la question : comment faut-il interpréter les données phonologiques d'un système déterminé où l'on reconnaît la présence d'éléments d'emprunt ? on répondait généralement vers 1950 par la négative : il faut rejeter ces éléments, les exclure de l'analyse des éléments autochtones. C'est précisément ce que suggèrent MM. Fries et Pike à propos des éléments espagnols du mazateco, ou M. Wonderly à propos des mêmes éléments du zoque [3]. C'est dans cette perspective aussi qu'on doit considérer les problèmes traités par M. Bloch dans ses études sur la phonologisation du japonais [4].

Mais le problème demeure et on se trouve bientôt obligé de lui faire place aussi bien dans la théorie que dans la pratique. C'est en général là, où l'influence des théories phonologiques « classiques » (celles de Troubetskoy, de Bloomfield) a été moins forte que l'on essaye de développer des notions théoriques visant à modifier la conception traditionnelle du problème, en admettant des analyses phonologiques « polisystématiques ». Il suffit de renvoyer aux travaux de M. Firth, en Angleterre, qui débouchent vers 1960 sur une théorie phonologique complètement différente [5]. Cette évolution théorique est représentée d'une façon synthétique dans un livre de Palmer [6]. Une position médiatrice, qui tend à défendre les mérites des deux solutions opposées, a été esquissée par Lyons [7].

Cependant les traces de cette opposition de principe se retrouvent dans d'autres travaux de la même époque. Ainsi MM. Browne et McCawley, répondant aux observations critiques de M. Bidwell [8], déclarent en 1965 s'en tenir à la solution de Chomsky, qui suggère naturellement de considérer séparément les cas exceptionnels et — fidèle aux principes de son école — rejette une solution de type « polisystématique » [9].

Les recherches de ces dernières années, mettant l'accent sur les aspects sociolinguistiques du langage (donc, au moins en partie, comme

[2] C. F. Voegelin, *Casual and Non-casual Utterances within Unified Structure*, dans *Style in Language*, éd. Th. Sebeok, 1960, p. 57.

[3] W. L. Wonderly, *Phonemic Acculturation in Zoque*, dans IJ AL, VI (1946), pp. 89—95; C. Fries — K. Pike, *Coexistent Phonemic Systems*, dans ,,Language'' XXV (1949), pp. 29—50.

[4] B. Bloch, *Phonemics, Transcriptions and Orthographies* (*Studies in Colloquial Japanese*, IV, Phonemics) (= *Phonology*, éd. E.C. Fudge, 1973, p. 84).

[5] Cf. J. R. Firth, *Papers in Linguistics*, 1957.

[6] F. R. Palmer, *Prosodic Analysis*, Oxford University Press, 1970.

[7] J. Lyons, *Phonemic and Non-Phonemic Phonology*, dans IJAL 28 (1962), pp. 132—133 (cf. *Phonology*, éd. E. C. Fudge, 198 ss.).

[8] C. E. Bidwell, *The Phonemics and Morphophonemics of Serbo-Croatian*, dans ,,Slavic and Eastern European Journal'' 7 (1963), pp. 160—165.

[9] E. W. Browne—J. D. McCawley, *Serbo Croatian Accent* (= *Phonology* cit., pp. 330 ss).

réaction à la rigidité de la grammaire générative-transformationnelle), mais d'autre part, acceptant certains développements théoriques de cette même grammaire (surtout du point de vue phonologique), ont dirigé l'attention des linguistes sur les problèmes de pluralité, de polysystématicité, qui avaient été totalement négligés par la génération précédente. Par conséquent on s'intéresse de nouveau aujourd'hui aux problèmes du mélange des langues et des langues mixtes. Et l'on est maintenant mieux préparé à les aborder, en raison des progrès réalisés dans les quatre domaines suivants :

1. dans l'étude des systèmes linguistiques, soit du point de vue théorique (dont on vient de parler), soit pour ce qui se rapporte à l'information, toujours plus étendue, concernant les différents types de système ;

2. dans l'étude des langues créoles, et, en général, dans l'étude des phénomènes de convergence linguistique ;

3. dans la définition et l'étude des conditions du bilinguisme, aussi bien dans la perspective purement linguistique que socio-linguistique ;

4. dans les études socio-linguistiques proprement dites : pratiquement inconnues il y a dix ans, elles offrent aujourd'hui une riche gamme de possibilités théoriques et pratiques, élargissant de beaucoup les aspects qui avaient déjà été étudiés par la dialectologie traditionnelle [10].

À la lumière de ces faits, je me propose de considérer dans ce qui suit certains aspects du problème que M. Rosetti a le mérite d'avoir évoqué.

Pour ce qui est des aspects théoriques, je voudrais renvoyer à mon article de 1960 [11] où j'aborde la question de la coexistence des systèmes, pour aboutir à la conclusion que dans tous les systèmes — même ceux qui apparemment sont les plus unitaires — il y a des éléments qui représentent des variations, ou des sous-systèmes déviants par rapport au système dans sa totalité. Il y a donc des éléments qui, du point de vue diachronique, peuvent être considérés comme représentant soit des 'archaïsmes', soit des 'anticipations' [12]. Je situe aussi dans une perspective de ce genre les différents degrés de développement que l'on peut reconnaître dans les systèmes (ou, plutôt, dans les diasystèmes) phonologiques d'un dialecte donné. Dans mes travaux sur le diasystème phonologique du frioulan, j'ai eu en effet l'occasion de montrer comment — soit pour la section vocalique, soit pour la section consonantique — on peut reconnaître des sous-systèmes différenciés, qui « convivent », c'est-à-dire qui sont utilisés par les sujets parlants provenant d'endroits différents pour communiquer sans obstacle, même si ces systèmes représentent des degrés différents d'évolution diachronique [13]. On pourrait facilement multiplier les exemples : mais il s'agit, à proprement parler, de variations à l'intérieur

[10] Cf. G. Francescato, *Dalla dialettologia alla sociolinguistica : cento anni di studi*, dans ,,Problemi'' 39 (1974), pp. 46—67.

[11] G. Francescato, *Systèmes coexistants ou systèmes diachroniques*, dans ,,Neophilologus'', 1960, pp. 37—44.

[12] Cf. B. Malmberg, *Système et méthode*, Lund, 1945, p. 28.

[13] G. Francescato, *A Case of Coexistence of Phonemic Systems*, dans ,,Lingua'' VIII (1959), pp. 78—86, et *Il dialetto di Erto*, dans ZRPh 79 (1963), pp. 492—525 (voir aussi *Struttura linguistica e dialetto*, dans *Actes Xe CILPhR*, 1965, pp. 1011—1018).

du système (ou, mieux, du diasystème), il s'agit donc de cas très intéressants, sans doute, mais qui restent un peu en marge de notre problème.

Tout ceci indique, d'autre part, que le système linguistique — même pris dans l'acception rigoureuse du mot — ne peut être entendu comme quelque chose d'abstraitement absolu, unitaire. La conception monolithique, que l'on fait remonter à de Saussure, doit être modifiée, et l'impossibilité d'interaction des systèmes — soutenue dans ses conséquences extrêmes par Reid [14] — ne correspond pas à la réalité. Il est vrai qu'il y a des cas où deux systèmes s'intègrent mutuellement (langues mixtes) et d'autres cas où le même sujet parlant utilise (bien entendu, sans s'en apercevoir) des éléments d'un système et des éléments d'un autre système, dont il ne ressent pas le caractère étranger (langues mélangées). Dans le premier cas, on est obligé de reconnaître l'application de la règle énoncée par Vogt : le déplacement de chaque élément du système entraîne le déplacement du système tout entier [15]. C'est que la langue donnée devient une autre langue. Il n'est pas nécessaire de limiter cette possibilité à l'intégration au niveau phonologique ou lexical, elle peut être étendue aussi à la morphologie et à la syntaxe. Les langues créoles, ou créolisantes, justifient ce point de vue. Mais c'est justement à ce point que les critères socio-linguistiques peuvent devenir déterminants : ces langues, croyons-nous, représentent l'exception, l'anormal, parce qu'elles sont le résultat de conditions socio-linguistiques exceptionnelles.

Le cas normal, semble-t-il, est représenté par les mélanges, dont pratiquement une langue quelconque peut toujours nous donner des exemples. Mais voyons de plus près quelques cas concrets. Je me permets de citer en premier lieu l'exemple de certaines variétés du Frioul occidental, très proches de la frontière linguistique avec le vénitien [16]. J'ai pu démontrer que, dans ces variétés, à peu près 50 % du vocabulaire est emprunté au vénitien, mais que les mots frioulans qui survivent conservent toujours les traits caractéristiques du système frioulan, et les mots vénitiens les traits du système vénitien. Il y a un certain nombre d'éléments *phonétiques* qui révèlent l'influence vénitienne sur le frioulan — mais ils n'obscurcissent pas, en général, la structure proprement frioulane de la partie frioulane du dialecte. On est donc en présence d'une réaction, bien que minime, du côté du frioulan, qui tend à conserver son identité vis-à-vis du vénitien. Peut-être s'agit-il d'une bataille perdue, mais elle s'accorde bien avec les conditions socio-linguistiques générales de la zone et avec les attitudes et les « loyalties » actuelles des sujets parlants. C'est donc un cas évident de « langue mélangée ».

La même évidence ressort de la considération d'un autre exemple qui cependant est très différent : il s'agit du néerlandais, langue où, comme on le sait, un grand nombre d'éléments lexicaux français a été introduit, au cours des siècles. Selon les études approfondies de Salverda de Grave, la partie de ces éléments qui a été intégrée (la partie la plus ancienne) a

[14] T. B. W. Reid, *Historical Phonology and Linguistic Science*, Oxford, 1960 (mais les affirmations de M. Reid sont dues en partie à une exigence polémique).

[15] H. Vogt, *Språksystem og språkutvikling*, dans NTS XIV (1943), pp. 293—304.

[16] G. Francescato, *Problemi di dinamica dialettale al limite tra friulano e veneto*, dans *Miscellanea in memoria O. Parlangeli* (sous presse).

été adaptée phoniquement de telle façon qu'il est possible de formuler une série de « lois » phonétiques décrivant l'adaptation des caractéristiques françaises en bouche néerlandaise [17]. On a donc encore affaire à une langue mélangée, mais la situation est produite par une « réaction » du néerlandais par rapport au français, beaucoup plus active que dans le cas précédent. Tandis que dans le premier exemple on peut prévoir la réduction finale du frioulan au vénitien, dans le deuxième exemple le résultat est tout autre.

Il y a, donc, plusieurs types possibles de « mélange de langues », selon les différentes réactions d'une langue vis-à-vis de l'autre [18]. Or, en général, le type de ces réactions n'est pas déterminé par la structure de la langue elle-même [19], mais plutôt par les conditions socio-linguistiques dans lesquelles a lieu le « contact des langues ». Le prestige relatif des langues en contact, les conditions du bilinguisme, le nombre des sujets parlants bilingues, leur position économique et sociale, etc. ; voilà toute une série de facteurs qui influencent le contact et sont décisifs pour le résultat final. Dans l'histoire du latin, par exemple, on a reconnu depuis longtemps que ce sont justement des conditions de cet ordre qui ont déterminé le sort du latin (dans la romanisation, en première instance, et plus tard, pendant les invasions barbares).

La notion de mélange des langues, loin d'être dépassée et destinée à l'oubli, se présente donc comme un problème important de la linguistique moderne :

a) dans la perspective théorique, à cause des problèmes qu'elle pose à l'analyse des systèmes ;

b) dans la perspective historique, à cause de l'intérêt diachronique des facteurs qui provoquent le mélange ;

c) dans la perspective socio-linguistique, à cause de ces mêmes facteurs, qui, dans le cadre sociologique, peuvent se rapporter soit au passé (comme on vient de le voir), soit au présent, soit à l'avenir (planification du langage).

Peut-être sera-t-il opportun d'adopter une terminologie plus adéquate (par exemple, on parle aujourd'hui de « langage en tant que polysystème socio-culturel ») [26] ; en tout cas il faut admettre que la linguistique moderne est en train de reprendre précisément ces problèmes de « mélange » qu'elle avait négligés pendant un quart de siècle.

Avril 1975 *Trieste*

[17] J. J. Salverda de Grave, *De Franse woorden in het Nederlands*, Verhandelingen van der Kon. Akademie van Wetenschappen, N. R., VII, nº 20, Amsterdam, 1906.

[18] Cette conception a été dévelopée en particulier par M. B. Terracini (cf. C. Grassi, *Il concetto di 'vitalità' nella linguistica di B. Terracini*, dans RLR 33 (1969), pp. 1—16).

[19] Sans doute, on peut admettre des exceptions à cette règle, par exemple, une certaine résistance du système morphologique.

[20] Cf. le titre de l'étude de M. M. Wandruszka, dans *Italiano d'oggi*, Lingua non letteraria e lingue speciali, Pubblic. del Centro per lo studio dell'insegnamento all'estero dell'italiano, Trieste, 1974.

THEODOR HRISTEA

CALCUL INTERNAȚIONAL*

I.1. În cîteva contribuții mai vechi (reunite, ulterior, într-un capitol special al lucrării noastre *Probleme de etimologie*, București, 1968, p. 145–202), ne-am ocupat pe larg de calcul lingvistic, în general, și în mod particular de aspectele pe care le cunoaște acest important fenomen în limba română contemporană. Ținînd seamă de compartimentele limbii care se îmbogățesc prin acest procedeu cu totul special, precum și de ceea ce imită sau copiază o limbă după alte limbi, am ajuns la concluzia că fenomenul în discuție cunoaște următoarele tipuri fundamentale: **a) calcul lexical** (care poate fi *semantic* și *de structură* sau *formă internă*), **b) calcul gramatical** (prin care se imită un procedeu *morfologic* sau *sintactic* străin), **c) calcul frazeologic** (care constă în traducerea literală a unei unități frazeologice cu o structură mai mult ori mai puțin complexă și **d) calcul lexico-frazeologic** (care este un tip combinat, descris pe larg și ilustrat prin suficiente exemple în *lucr. cit.*, p. 185–189). Rămînînd la această schemă (valabilă pentru foarte multe limbi), vom încerca să aducem, aici, cîteva contribuții la studiul așa-numitului c a l c i n t e r n a ț i o n a l, care nu și-a găsit, încă, în lingvistică o tratare pe măsura importanței lui [1]. Deși ar putea părea de prisos, precizăm totuși că, în discuția de față, nu e vorba de un nou aspect al fenomenului de care ne-am ocupat anterior, ci pur și simplu de calcuri lexicale, frazeologice și lexico-frazeologice, care se întîlnesc în cel puțin trei limbi europene de cultură și civilizație și care (în majoritatea cazurilor) nu lipsesc nici din limba română.

* În cele ce urmează vom folosi următoarele abrevieri: AMERIC. HERIT. DICT. = *The American Heritage Dictionary of the English Language*, Boston, New York etc., 1969: BLOCH-WARTEURG. = *Dictionnaire étymologique de la langue française* par Oscar Bloch et W. von Wartburg. Troisième édition refondue par W. von Wartburg, Paris, 1960; DIZ. ENCIC. ITAL = *Dizionario enciclopedico italiano*, vol. I–XII, Roma, 1955–1961; KLEIN = *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language*... by Dr. Ernest Klein. Vol. I (A–K), 1966; vol. II (L–Z), 1967, Amsterdam–Londra–New York; LAROUSSE = *Petit Larouses illustré*, Paris, 1975; NOUV. DICT. ÉTYM. = *Nouveau dictionnaire étymologique et historique* par Albert Dauzat, Jean Dubois, Henri Mitterand, Paris, 1964; OXFORD = *The Oxford Dictionary of English Etymology*. Edited by C. T. Onions with the assistance of G. W. S. Friedrichen and R. W. Burchfield, Oxford, 1967; QUILLET = *Dictionnaire encyclopédique Quillet* (nouvelle édition entièrement remaniée en six volumes), Paris, 1965; ROBERT = *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française* par Paul Robert, Paris, 1968; WEBSTER = *Webster's New World Dictionary of the American Language*, Cleveland–New York, 1966.

[1] Pentru acest concept și pentru unele fapte (care nu sînt întotdeauna foarte concludente), vezi îndeosebi V. M. Jirmunski, *Национальный язык и социальные диалекты*, Leningrad, 1936, p. 196–199, și Otto Ducháček, *Précis de sémantique française*, Brno, 1967, p. 192 și 193. Fără a intra în detalii, subliniem că fiecare dintre cei doi autori are despre calc o concepție care ni se pare susceptibilă de anumite corectări sau simple completări. Cititorul interesat le poate face singur, examinînd materialul (în general valoros) al acestor lucrări în lumina celor spuse de noi în *Probleme de etimologie*, p. 185 și urm.

2. Conceptul de *calc internațional* trebuie definit prin analogie cu cel de *cuvînt internațional* (singurul despre care s-a vorbit mai mult în literatura de specialitate) [2]. Din păcate, nu dispunem încă de criterii riguroase și mai ales unanim acceptate pe baza cărora să putem stabili apartenența unui cuvînt la fondul lexical internațional. Majoritatea cercetătorilor admit, totuși, că un termen poate fi socotit internațional dacă se folosește măcar în trei dintre cele mai importante limbi europene. Aceste limbi (care sînt și printre cele mai importante din lume) trebuie să aparțină unor familii neînrudite imediat și să reprezinte, într-o măsură mai mică sau mai mare, mijloace de comunicare internațională. Limbile care satisfac această ultimă cerință sînt : *engleza*, *germana*, *franceza*, *spaniola*, *italiana* și *rusa*.

3. Este de la sine înțeles că gradul de ,,internaționalitate'' diferă de la un cuvînt la altul și că un termen este cu atît mai internațional cu cît se întîlnește într-un număr mai mare de limbi (diferite ori înrudite ca structură). Precizările făcute sînt în întregime valabile și pentru calcurile internaționale, indiferent dacă acestea sînt lexicale sau frazeologice.

II.1. Una dintre dificultățile care pot apărea în studiul calculului internațional este descoperirea modelului originar sau primordial care a fost, apoi, imitat (direct ori indirect) de două sau mai multe idiomuri. Astfel, pentru a lua, deocamdată, un singur exemplu, verbul ***a juca*** se folosește în multe limbi cu sensul de ,,a cînta la un instrument (de exemplu, la pian)''. Cf. fr. *jouer du piano*, engl. *to play the piano*, germ. *Klavier spielen* și altele. Fie și foarte rar, cu acest sens (pe care îl mai au rus. *играть*, ceh. *hráti* etc.) se folosea, în secolul trecut, chiar rom. *juca:* ,,Bande de lăutari *jucau* hore și doine'' (C. Negruzzi I, p. 107, în DA, s.v.). Cf. și : ,,Lăutari ce *jucau* din vioare'' (idem, ibidem, I, p. 30). Nu încape îndoială că acest sens (ieșit din uz) al rom. *juca* a fost calchiat după fr. *jouer*, dar care e situația în celelalte limbi nu putem ști cu precizie. N-ar fi exclus ca sensul derivat la care ne referim să fi apărut, mai întîi, în germană, unde el este mai mult întrebuințat decît în celelalte limbi. Direct sau prin intermediul francezei, acest sens a putut fi împrumutat de toate celelalte limbi care îl cunosc sau care (asemenea românei) l-au folosit cîndva.

2. Dacă în cazul de față s-ar mai putea admite că cele două limbi (germana și franceza) au inovat în aceeași direcție și în mod independent una față de cealaltă, în alte cazuri posibilitatea unei inovații lingvistice independente pare cu desăvîrșire exclusă. Astfel, se știe că fr. ***canard*** ,,rață'', ,,rățoi'' s-a îmbogățit cel dintîi cu sensul ,,fausse nouvelle lancée dans la presse pour abuser le public''[3]. După modelul lui *canard*, au căpătat

[2] Vezi mai ales : V. V. Akulenko, *Există un lexic internațional?* în vol. *Lingvistică generală*. Culegere de articole (traduse din limba rusă de Lucia Wald și Elena Slave), București, 1963, p. 189—203; idem, *Вопросы интернационализация словарного состава языка* (sub redacția prof. A. V. Fiodorov), Harkov, 1972 (cu o bogată bibliografie) ; Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 278—290, și V. Păltineanu, *Observații cu privire la cuvintele internaționale în limba română*, în STUBB, 1969, fasc. 2, p. 49—54.

[3] Vezi ROBERT (s.v.), care fixează apariția acestui sens figurat și familiar cam prin jurul anului 1750.

același sens cîteva dintre echivalentele sale străine (de exemplu : germ. *Ente*, rus. *утка*, ceh. *kachna*, dan. *and* etc.). Tot așa, imitînd fr. ***voix*** (care înseamnă și „vot", „sufragiu"), au mai dobîndit aceeași accepție: germ. *Stimme*, dan. *stemme*, rus. *голос*, ceh. *hlas*, pol. *glos*, scr. și bulg. *glas*, sued. *röst*, fin. *ääni* și magh. *szo* [4]. În secolul al XIX-lea chiar rom. *glas* se folosea cu sensul de „vot" (cum rezultă din DA, s.v.).

3. Un calc semantic de asemenea internațional avem în cazul lui ***picior*** „unitate de măsură avînd lungimea de aproximativ o treime dintr-un metru". Același sens îl mai aveau, în trecut, fr. *pied* (vezi ROBERT, s.v.), it. *piede*, germ. *Fuß*, engl. *foot* și multe altele, pe care nu le mai cităm. Sensul acesta (aproape definitiv dispărut) a fost împrumutat de la cuvîntul latin *pes*, *pedis* (întrebuințat, cîndva, cu accepția de mai sus).

III.1. Trecînd la calcul lexical de structură, ne vom referi mai întîi la compusele de tipul rom. *autoservire* (pe care l-am înregistrat pentru întîia oară cam prin anul 1960). Întrucît primele magazine și restaurante cu *autoservire* au apărut în S.U.A., putem afirma cu certitudine că, în ultima analiză, engl. amer. ***self-service*** stă la baza tuturor compuselor mai noi (cu sens identic și cu structură similară), întîlnite în diferite limbi. Cf. germ. *Selbstbedienung*, rus. *самообслуживание*, pol. *samoobsługa*, ceh. și slov. *samoobsluha*, magh. *önkiszogálo* și altele.

În legătură cu rom. *autoservire* trebuie precizat că acesta a început să fie folosit înainte de exercitarea directă a influenței engleze asupra limbii noastre. Din această cauză, modelul imediat după care a fost imitat cuvîntul românesc nu poate fi socotit engl. amer. *self-service*, ci rus. *самообслуживание* (el însuși un calc de structură total după compusul englez amintit) [5]. Ceea ce vom mai preciza este că în unele limbi *self-service* a fost nu numai calchiat, ci și împrumutat sub forma pe care el o are în limba engleză. Astfel, în franceză, *self-service* se folosește paralel cu *libre-service*, creat special pentru a traduce termenul englezesc în discuție (vezi ROBERT și LAROUSSE, s.v.). Faptul că acesta a fost atît tradus, cît și împrumutat este un alt motiv care ne face să pornim de la engl. amer. *self-service*, pentru a explica formațiile similare mai noi din celelalte limbi. Afirmația făcută își păstrează întreaga ei valabilitate, chiar dacă în engleza americană (deci acolo unde a apărut inițial) *self-service* nu se mai folosește, astăzi, aproape deloc [6].

2. Atunci cînd se poate recurge la el, c r i t e r i u l c r o n o l o g i c este de mare ajutor în depistarea modelului originar al unui calc internațional. Astfel, fr. ***ne-m'oubliez-pas*** poate fi considerat fără rezerve modelul ultim al celor mai multe dintre denumirile care există în alte limbi

[4] Pentru toate acestea și pentru *canard*, vezi Otto Ducháček, *op. cit.*, p. 193.

[5] Această explicație am dat-o, mai întîi, în *Probleme de etimologie*, p. 190.

[6] Un alt compus care a fost atît împrumutat, cît și calchiat este ital. ***autostrada*** (pentru care vezi DIZ. ENCIC. ITAL., s.v.). Sub influența lui au apărut în germană *Autobahn* și *Autostraße* (ambele calcuri parțiale), iar în franceză *autostrade* și mai noul *autoroute*. Vezi Albert Dauzat, *Le génie de la langue française*, Paris, 1947, p. 125. Din informațiile pe care le deținem, în prezent, rezultă că primele autostrăzi au fost construite în Italia, după ce au fost imaginate de către Puricelli, încă din 1922 (vezi QUILLET, p. 423, col. 3). Aceasta fiind situația, înseamnă că germ. *Autobahn* este format după it. *autostrada*, și nu invers, cum se arată în *Introducere în lingvistică* (ediția a II-a), București, 1964, p. 134, și în *Probleme de etimologie*, p. 147.

pentru planta *Myosotis silvatica*, deoarece el este mai vechi decît engl. *forget-me-not*, germ. *Vergißmeinnicht*, sued. *forgätmigej*, oland. *vergeet-mij-nietje*, it. *nontiscordardime*, magh. *nefelejcs*, rom. *nu-mă-uita* și altele [7]. Alături de descoperirea modelului primordial, o altă dificultate o constituie reconstituirea drumului (adeseori lung și sinuos) pe care respectivul model l-a parcurs pentru a ajunge să fie imitat în mai multe limbi. Referindu-ne chiar la rom. *nu-mă-uita*, vom spune că el reproduce structura germ. *Vergißmeinnicht* și că numai acesta din urmă este un calc direct după fr. *ne-m'oubliez-pas*, ale cărui forme vechi au fost *ne m'oubliez mie* și *ne m'oublie mie* (vezi NOUV. DICT. ÉTYM. și în special BLOCH-WARTBURG, s.b. *oublier*, unde se mai arată că același tipar stă și la baza engl. *forget-me-not*).

3. Un alt calc internațional de structură a fost prilejuit de traducerea, în diverse limbi, a termenului german ***Übërmënsch***, care este o creație a filozofului Friedrich Nietzsche [8]. Numărul formațiilor care reproduc fidel structura acestui termen e foarte mare. Cf. rom. *supraom*, fr. *surhomme*, it. *superuomo*, sp. *superhombre*, engl. *superman*, rus. *сверхчеловек*, ceh. *nadčlověk*, bulg. *свръхчовек* etc.

4. Tot prin calc lexical de structură (de data aceasta parțial) se explică rom. *metalimbă* și *metalimbaj*, fr. *métalangue* și *métalangage*, it. *metalingua*, sp. *metalengua*, rus. *метаязык*, germ. *Metasprache* și multe altele, al căror punct de plecare îl constituie engl. *metalanguage*.

5. Limbile clasice au oferit și ele multe modele pe care le regăsim imitate în principalele limbi moderne. Astfel, direct ori indirect, ne trimit la lat. ***scribërë:*** rom. *subscrie*, fr. *souscrire*, it. *sottoscrivere*, sp. *subscribir*, germ. *unterschreiben*, engl. *underwrite*, rus. *подписать* (*подписывать*) etc. Tot așa, după modelul grec. παντοκράτορ a fost creat, mai întîi, lat. *omnipotens*, care explică următoarele forme : rom. *atotputernic*, fr. *tout-puissant*, sp. *todopoderoso*, engl. *almighty* (pentru care vezi OXFORD, s.v.), germ. *allmächtig*, rus. *всемогущий*, ceh. *všemohouci* și altele, pe care le citează Ducháček în aceeași lucrare (p. 192).

IV. 1. Dintre calcurile frazeologice (care sînt, probabil, cele mai numeroase), cităm mai întîi unul al cărui punct de plecare este fr. ***tour d'ivoirë***, folosit pentru prima oară de către criticul literar Sainte-Beuve cu referire la scriitorul Alfred de Vigny (vezi AMERIC. HERIT. DICT. p. 697, col. 1). Printr-o întrebuințare din ce în ce mai frecventă, această simplă îmbinare de cuvinte s-a transformat, cu timpul, într-o unitate frazeologică, pe care o întîlnim tradusă literal în mai multe limbi europene. Cf. rom. *turn de fildeș*, it. *torre d'avorio*, engl. *ivory tower* etc. Tot un model francez (și anume ***table rondë***) stă la baza engl. *round table* (vezi KLEIN, p. 1360), a rom. *masă rotundă*, a it. *tavola rotonda*, a germ. *runder Tisch*, a rus. *круглый стол* și altele.

2. În continuare ne vom ocupa mai pe larg de expresia (***lună de mierë***, care, în românește, reprezintă traducerea ad litteram a fr. *lune de*

[7] Pentru care vezi KLEIN, OXFORD ȘI AMERIC. HERIT. DICT. (s.v. *forget-me-not*).

[8] Cf. Leonard Bloomfield, *Language*, New York etc., 1966, p. 457, și Otto Ducháček, *op. cit.*, p. 192.

miel. La rîndul ei, această unitate frazeologică este o imitație după engl. *honey-moon* (formație primordială)[9]. Ceea ce vom remarca este că atît în componența unității frazeologice franțuzești *lune de miel*, cît și a celei italienești *luna di miele* se folosește termenul care denumește satelitul pămîntului, nu fr. *mois* și, respectiv, it. *mese* (cărora în engleză le corespunde *month*). Explicația acestui fapt este cît se poate de simplă : în structura unității frazeologice englezești (devenită, cu timpul, un cuvînt compus) intră ca element constituent *moon*, nu *month* „lună de zile" (cum ar fi normal, dacă ținem seamă de sensul actual al lui *honey-moon*). Încă de mult, franceza a calchiat fidel această expresie, iar *lune de miel* a servit, apoi, drept model pentru it. *luna di miele*. În rusă se spune, totuși, *медовый месяц*, iar în germană *Honigmonat* (în care *Monat* corespunde engl. *month* și fr. *mois*). Pentru a denumi satelitul pămîntului, germana se folosește de *Mond*, iar rusa de *луна*. Deși reprezintă calcuri mai puțin fidele decît fr. *lune de miel* și it. *luna di miele*, expresia rusească și compusul german (care sînt mai noi) au, totuși, o structură mai logică în raport cu ceea ce exprimă atît ele, cît și modelul lor ultim, care este tot engl. *honey-moon*[10].

3. Dintre celelalte calcuri frazeologice mai notăm expresia ***a omorî timpul***, pentru care există în franceză *tuer le temps* (formație originală), în engleză *to kill time*, în rusă *убить время* și altele. Un alt exemplu din aceeași categorie este ***rădăcină pătrată***, ale cărui principale corespondente străine sînt : fr. *racine carrée*, it. *radice quadrata*, sp. *raiz cuadrata*, engl. *square root*, rus. *квадратный корень* și germ. *Quadratwurzel* (care este, de fapt, un cuvînt compus). De data aceasta, nu ne putem pronunța asupra modelului primordial.

4. Din limbajul politic merită să fie citate cel puțin două unități frazeologice, care au fost traduse literal într-un mare număr de limbi. E vorba mai întîi de rus. *мирное сосуществование*, care a fost redat în română prin *coexistență pașnică*, în franceză prin *coexistence pacifique*, în italiană prin *coesistenza pacifica*, în engleză prin *peaceful coexistence*, în germană prin *friedliche Koexistenz* și altele. A doua unitate frazeologică din același domeniu este engl. ***cold war*** (pentru care vezi WEBSTER și AMERIT. HERIC. DICT., s.v.). Rom. *război rece* (folosit mai mult în deceniile al cincilea și al șaselea ale secolului nostru) este fie o traducere a rus. *холодная война*, fie a fr. *guerre froide* „état de tension, d'hostilité entre États" (ROBERT, s.v. *guerre*)[11]. O structură asemănătoare

[9] Mai pe larg vezi C. Tagliavini, *Luna di miele. Per la storia di un calco linguistico*, în „Archivio glottologico italiano" 1954, nr. 39, p. 206—217.

[10] După cum vedem, istoria acestui calc internațional este destul de complicată și insuficient elucidată, în primul rînd din cauza prezenței lui *moon* acolo unde rațiuni de ordin semantic reclamă folosirea lui *month*. După toate probabilitățile, expresia *honey moon* nu s-a referit, inițial, la perioada de o lună de zile, ci la afecțiunea reciprocă a celor proaspăt căsătoriți, care descrește treptat, asemenea lunii de pe cer. Este tocmai ceea ce citim în WEBSTER (s.v. *honeymoon*) : „originally with reference, not to the period of a month, but to the mutual affection of newlyweds, regarded as waning like the moon". Vezi, de asemenea : OXFORD (s.v.) ; C. Tagliavini, *lucr. cit.*, p. 212 ; Walter W. Skeat, *An Etymological Dictionary of the English Language*, Oxford, 1953 (s.v.), și Wilfred Funk, *Word Origins and Their Romantic Stories*, New York, 1950, p. 256.

[11] O definiție mai clară și mai completă i se dă acestei expresii în LAROUSSE (s.v. *guerre*) : „état des relations internationales caractérisé par une politique constante d'hostilité des clans adverses sans prendre toute fois la forme d'un conflit armé".

mai au germ. *kalter Krieg* şi it. *guerra fredda*, în care Migliorini vede o imitaţie direct după *cold war*, ceea ce ar fi încă o dovadă că în engleză trebuie căutat modelul primordial)[12].

5. În unele cazuri, modelul iniţial sau originar e foarte îndepărtat, însă destul de sigur. Astfel, expresia *mărul lui Adam* a apărut mai întîi în ebraică (***tappuaḥ hāādām***)[13], iar de aici a trecut în celelalte limbi, care au calchiat-o. Cf. : engl. *Adam's apple*, fr. *pomme d'Adam*, it. *il pomo di Adamo*, rus. *адамово яблоко* şi multe altele, care pot fi găsite în dicţionare.

V.1. Înainte de a încheia, adăugăm că şi pentru ceea ce am numit calc l e x i c o-f r a z e o l o g i c pot fi găsite exemple de felul celor care ne interesează aici. Dintre acestea cităm mai întîi combinaţia frazeologică ***unde ultrascurte*** şi corespondentele ei din principalele limbi europene : fr. *ondes ultra-courtes*, it. *onde ultracorte*, sp. *ondas ultracortas*, engl. *ultra-short waves* şi rus. *ультракороткие волны*. Cît priveşte germ. *Ultrakurzwellen*, acesta este un cuvînt compus, format — precum se vede — din aceleaşi elemente ca şi unităţile frazeologice echivalente : adj. *ultrakurz* + subst. *Welle* „undă".

2. Condiţiile care trebuie să existe, pentru a putea vorbi de calc lexico-frazeologic, mai sînt satisfăcute şi de sintagma ***ţară subdezvoltată*** (folosită, de obicei, la plural şi foarte bine atestată în stilul publicistic actual). Din dicţionarele noastre mai noi lipseşte adjectivul *subdezvoltat*, din care cauză nu este inserată nici unitatea frazeologică amintită[14]. Fără a exclude chiar cu desăvîrşire posibilitatea unei duble influenţe (franceză şi engleză), vom admite că *ţară subdezvoltată* calchiază sintagma franţuzească *pays sous-développé*. La rîndul ei, această sintagmă traduce unitatea frazeologică englezească *underdeveloped country* (vezi ROBERT, p. 1680), care a mai fost calchiată şi în germană sub forma *unterentwickeltes Land*.

3. Alte fapte nu par necesare pentru a susţine existenţa în sine a *calcului internaţional* şi pentru a justifica acceptarea acestui concept (în general necunoscut). Subliniem, însă, faptul că problema (pe care aici am examinat-o foarte sumar) ar merita să fie cercetată cît mai detaliat cu putinţă într-un amplu studiu de lingvistică generală[15].

Iunie 1975

Facultatea de limba şi literatura română
Bucureşti, Edgar Quinet 5—7

[12] Vezi Bruno Migliorini, *The Italian Language*, New York, 1966, p. 492.

[13] Vezi KLEIN (vol. I, p. 22) şi OXFORD (s.v. *Adam*).

[14] Numai în *Mic dicţionar enciclopedic*, Bucureşti, 1972, este înregistrat substantivul *subdezvoltare*, despre care aflăm că vine din franceză ! De fapt el este un reflex, în limba română, al fr. *sous-développement*, aşa că indicaţia etimologică trebuia să fie [după fr.].

[15] Cît de puţin cunoscut este calcul internaţional se vede şi din faptul că, într-o lucrare fundamentală şi foarte documentată (cum este *Languages in Contact* de Uriel Weinreich), această importantă şi interesantă problemă nu este abordată nici măcar în treacăt. Vezi ediţia a IV-a a acestei lucrări (cu o prefaţă de André Martinet), Londra—Haga—Paris, 1966.

ROMAN JAKOBSON

THREE LINGUISTIC ABSTRACTS

I

The Problem of Meaning in Modern Linguistics

Lecture of April, 1950 at the American Academy of Arts and Sciences

A linguistic sign (like any sign, in general) is *per definitionem* twofold : both *signans* and *signatum* are its intrinsic properties. The identification of sign with *signans* and of *signatum* with the extrinsic "object referred to" is fallacious. "Linguistics without meaning" is a *contradictio in adjecto.*

The unitary character of a sign implies a constant in its *signatum.* To ascertain this invariant in any and all contextual variations is the cardinal task of linguistic analysis. By denying such a constant (e.g. the single semantic value of a lexical or grammatical unit) one would render impossible the identification of linguistic entities and thereby any structural analysis of language.

A linguistic sign of any level functions in relation to the other signs of the same syntagmatic series (order group) and to the other signs of the same paradigmatic series (substitution group). From these two sign dimensions (respectively called "syntactical" and "semantical" by logicians) the latter underlies the former. Correspondingly the *suppositio materialis* presumes a *suppositio formalis.*

By applying both of these criteria linguistics refutes the linear character of the *signans* (as well as of the *signatum*) and resolves language into "distinctive features", its ultimate constituents, in convergence with physics, which has revealed the granular structure of matter.

In tackling the *signans* and *signatum* of language, linguistics adjoins, on the one hand, physical and perceptional acoustics and on the other, symbolic logic ; and only by consistent and well-integrated interdepartmental cooperation can the pertinent problems faced be mastered.

II

Diverse Aspects of Comparative Analysis in Linguistics

Lecture of June 26, 1959 at the Center for Advanced Study in the Behavioral Sciences

1. Comparison of Languages.

(A) Genetic comparison, focused upon ancestral communalities and cleavage ;

(B) Areal comparison, focused upon acquired communalities (affinities) and diffusion;

(C) Typological comparison, focused upon structural communalities and underlying laws.

And accordingly three kinds of correspondences:

(A) Etymological correspondences:

Grammatical (morphologic) elements similar in sound and meaning — subject to genetic comparison;

Lexical elements similar in sound and meaning — subject to genetic and areal comparison.

(B) Constitutional correspondences — subject to areal comparison.

(1) Formal parallelisms: phonologic processes; grammatical (morphologic and syntactic) processes.

(2) Conceptual parallelisms: grammatical (morphologic and syntactic) categories; lexical categories.

Need for mapping of structural correspondences: world atlas of phonologic and grammatical isoglosses.

(C) Relational correspondences — subject to typological comparison.

(1) Formal relations

(2) Conceptual relations

Typology of codes and changes. Probability one and less than one in implicational laws.

Restrictions for the use of genetic comparison in historical linguistics:

Internal comparison and reconstruction; innovation and diffusion; algebraic reconstruction and typology; relative chronology and fictitious "glottochronology".

2. Comparison of Languages and Cultures.

Social roots of linguistic differentiation: need for a sociology of language.

Comparison between languages and other forms of communication: demand for an incorporation of linguistics into structural anthropology.

III

Main Trends in the Science of Language

Unpublished postscript to the author's book of the same title (London, Allen & Unwin, 1973)

Most of the allegedly irreconcilable dissents within contemporary linguistics are confined to its surface questions, while in its deep foundations the science of language just now reveals a striking similarity of tendencies. The key idea which gradually discards the inveterate prejudices points at the structural interdependence between the various constituents of any whole, and between the whole and its constituents. The former arguments for a mechanical and impervious compartmentalization of linguistics and the dogma of irremovable antinomies gradually yield

to a comprehensive inquiry into the dialectical unity of opposites, such as autonomy and integration, statics and dynamics, concurrence and sequence, code and message, contiguity and similarity, token and value, form and substance, grammar and semantics, meaning and reference, object language and metalanguage, inter- and intra-communication, invariance and variation, innovation and diffusion, particularism and conformism, nature and convention, creativity and learning.

Language as a cardinal substructure within the network of human institutions impels us to discuss the relationship between customary and formalized languages, and to outline the intimate ties correlating linguistics with the other sciences of man, particularly with semiotic, anthropology, sociology, economics, and psychology. The intermediate position of language at the crossroads of nature and nurture attaches a special importance to the manifold connections between linguistics and the various branches and problems of biology.

Any field of knowledge demands a control of its linguistic tools, and this checkup belongs to the main interdisciplinary tasks which face the science of language.

February 1975 *Cambridge, Mass.*

J.-P. KENT

ÉTUDE COMPARATIVE DE QUELQUES MÉTASIGNES DU FRANÇAIS ET DU ROUMAIN

A. Définition

Nous appelons métasigne tout signe linguistique destiné à en représenter d'autres, et dont le remplacement ne peut apporter, comme modification de sens, qu'un supplément d'information.

Les métasignes sont extrêmement nombreux dans la langue et leur étude systématique dépasserait le cadre de cet article. Chaque catégorie d'objets a un nom qui peut représenter, isolément ou en groupe, n'importe lesquels de ses éléments. Par exemple, *outil* peut représenter *marteau*, *ciseaux*, etc. Ce qui nous intéresse ici ce sont les métasignes qui peuvent se substituer aux signes les plus divers n'ayant que peu de chose en commun. Un exemple typique : le pronom *on*. Les signes qu'il peut représenter n'ont qu'un seul point commun : le trait [+ humain].

Nous nous proposons d'examiner ici deux catégories de métasignes : les uns sont des pronoms, les autres des substantifs. La description des métasignes est insuffisante dans les grammaires actuelles. Les propos qui suivent n'ont pas la prétention d'une mise au point définitive : il s'agit bien plutôt d'une esquisse visant à ouvrir des pistes de recherches.

B. Métapronoms

Il convient tout d'abord de distinguer, parmi les pronoms, ceux qui sont des métasignes et ceux qui n'en sont pas. Nous ne considérons ici que les signes dont le remplacement peut apporter un supplément d'information (voir définition). Ainsi un pronom comme *il* n'est pas un métapronom : *Pierre est parti* n'est pas plus précis que *il est parti*, puisque l'emploi de *il* implique que l'interlocuteur sait que l'énoncé se rapporte à *Pierre*.

Les métapronoms français sont les suivants : *tu* (verbe à la 2e pers.), *on* (3e), *quelqu'un* (3e), *quelque chose* (3e), *vous* (5e), *ils* (6e).

Ceux du roumain sont : *tu/Ø* (2e), *se* (3e), *Ø-sg* (3e), *cineva* (3e), *ceva* (3e), *Ø-pl* (6e).

Etant donné que nous nous proposons une étude contrastive nous laisserons de côté les couples *quelqu'un/cineva* et *quelque chose/ceva*, dont le comportement est approximativement le même dans les deux langues. Les autres métapronoms *(tu, on, vous, ils — tu, se, Ø-sg, Ø-pl)* sont habituellement appelés *impersonnels*. L'expression est assez inadéquate, puisque ces signes ne peuvent représenter que des personnes. Le terme *multipersonnels* conviendrait peut-être mieux.

Comme le choix entre ces formes est assez strict en roumain, tandis qu'en français il y a parfois plusieurs traductions pour un même énoncé roumain, il est préférable de partir des exemples roumains.

Par l'emploi d'un métapronom tous les exemples qui suivent ont un sens très général : la valeur générale ne peut donc pas servir de critère de classement. Nous répartirons les cas selon le rapport qui existe entre l'énoncé général et son éventuelle application à l'un des interlocuteurs.

1. L'énoncé peut s'appliquer à l'un des interlocuteurs

Dans cette situation le roumain utilise les pronoms *tu*/∅ et *se*. Les deux formes peuvent avoir la fonction de sujet. En revanche seul *tu* peut être également utilisé dans le prédicat, ce qui rend son emploi obligatoire avec les verbes réfléchis :

(1) aici nu *te plictisești.*

Tu/∅ s'utilise également dans les phrases complexes si le pronom fait partie du prédicat dans l'une des propositions :

(2) cînd nenorocirea *te* paște n-o *poți* înconjura [1].

Enfin on utilisera *tu*/∅, même s'il est exclusivement sujet, dans des phrases complexes dont les propositions se situent au même niveau de généralisation et se rapportent à la même personne :

(3) cînd nu *știi* trebuie să *taci.*

Le roumain a recours à *se*, à condition qu'il n'ait que la fonction de sujet, dans les indépendantes :

(4) aici nu *se* fumează

ainsi que dans les phrases complexes dont les propositions ne se situent pas au même niveau de généralisation :

(5) dacă nu *se* fumează plec

ou ne s'appliquent pas à la même personne :

(6) nu *se* vorbește șoferului cînd conduce.

Dans tous ces cas on utilise en français le pronom *on*, dont la forme réfléchie est *se* et la forme prédicative *vous* :

(1) ici *on* ne *s*'ennuie pas
(2) quand le malheur *vous* guette *on* ne peut pas lui échapper [2]
(3) quand *on* ne sait pas il faut *se* taire
(4) ici *on* ne fume pas
(5) si *on* ne fume pas je pars
(6) *on* ne parle pas au chauffeur quand il conduit.

2. L'énoncé ne s'applique qu'à des gens sans rapport avec les interlocuteurs

N'étant pas mis en cause par son affirmation le locuteur roumain n'emploiera pas la 2e personne. Il aura recours soit à la 3e pers. du pluriel soit au pronom *se* :

(7) ia uite ce-*au* mai inventat
ia uite ce *s*-a mai inventat [3]

[1] N. Gane, cité par A. Lombard, *La langue roumaine*, Paris, 1974, p. 117.
[2] Traduction de A. Lombard, *loc. cit.*
[3] Il est vrai que dans les phrases de cette série *se* est un pronom réfléchi se rapportant au sujet grammatical. Mais comme celui-ci est l'objet logique et que ces phrases ont leur place ici, nous considérons *se* comme le sujet logique.

(8) oare cînd *vor* repara şoseaua?
oare cînd *se* va repara şoseaua?

Cas particulier :

(9) viteza e limitată fiindcă *se* repară şoseaua.

La forme *repară* est ambiguë : elle peut représenter un pluriel ou un singulier. C'est pourquoi seul le pronom *se* est utilisé ici.

Dans ce genre de situation le français a librement recours aux pronoms *on* et *ils* :

(7) voyez donc ce qu'*ils* ont encore inventé
voyez donc ce qu'*on* a encore inventé

(8) quand donc vont-*ils* réparer la route?
quand donc va-t-*on* réparer la route?

(9) la vitesse est limitée parce qu'*on* répare la route
la vitesse est limitée parce qu'*ils* réparent la route[4].

3. La phrase met en rapport deux personnes dont l'une pourrait être l'un des interlocuteurs, l'autre ne le pourrait pas

C'est ici que le français est relativement libre par rapport au roumain. Celui-ci utilise obligatoirement la 2e pers. pour le personnage qui peut s'identifier avec l'un des interlocuteurs, et la 3e du singulier pour celui qui lui est étranger :

(10) dacă *prezinţi* un text necitet *ţi*-l ***refuză***

(11) cînd *întîrzii* ***te pedepseşte***

(12) dacă *traversezi* aiurea *te* ***amendează.***

Ces phrases sont ambiguës : elles peuvent avoir une valeur générale ou particulière. On peut rendre leur sens général en français en traduisant la 2e pers. par *on* :

(10) si *on* présente un texte illisible ***on*** *vous* le refuse

(11) quand *on* arrive en retard ***on*** *vous* punit

(12) si *on* traverse n'importe où ***on*** *vous* colle une amende.

Dans cette situation (et seulement dans celle-ci), le français peut utiliser la 2e personne, ce qui produit la même ambiguïté qu'en roumain ; il convient toutefois de remarquer ceci : le singulier ne peut s'employer que si l'on s'adresse à une seule personne qu'on tutoie. Dans tous les autres cas — notamment dans un texte écrit destiné à plusieurs lecteurs — on utilise le pluriel :

$$\text{(10) si} \left\{ \begin{array}{l} \textit{tu} \text{ présentes} \\ \textit{vous} \text{ présente} \end{array} \right\} \text{un texte illisible, } \textbf{\textit{on}} \left\{ \begin{array}{l} \textit{te} \\ \textit{vous} \end{array} \right\} \text{le refuse}$$

$$\text{(11) quand} \left\{ \begin{array}{l} \textit{tu} \text{ arrives} \\ \textit{vous} \text{ arrivez} \end{array} \right\} \text{en retard } \textbf{\textit{on}} \left\{ \begin{array}{l} \textit{te} \\ \textit{vous} \end{array} \right\} \text{punit}$$

[4] En français on dirait plutôt *la route est en réparation.* Toutefois les traductions proposées nous paraissent acceptables en français, et elles sont seules capables d'éclairer les parallélismes et les divergences entre les deux langues.

(12) si { *tu* traverses / *vous* traversez } n'importe où ***on*** { *te* / *vous* } colle une amende

En résumé voici les relations possibles entre les deux langues (les chiffres correspondent aux exemples cités) :

roum. \ fr.	*tu*	*on*	*vous*	*ils*
tu	10, 11, 12	1, 2, 3, 10, 11, 12	10, 11, 12	—
se	—	4, 5, 6, 7, 8, 9	—	7, 8, 9
ø−sg	—	10, 11, 12	—	—
ø−pl	—	7, 8	—	7, 8

C. Métasubstantifs

Nous nous proposons d'examiner ici les termes de la série *truc*, *machin*, *chose*, *bidule*, etc., les seuls qui puissent représenter absolument n'importe quel substantif.

Si les métapronoms font l'objet de quelques allusions de la part des grammairiens — on lira par exemple ici et là que le fr. *on* se traduit par le roum. *tu*, ce que d'aucuns trouvent suffisant — c'est qu'ils font partie du système morphologique et jouissent donc d'un certain prestige. En revanche les métasubstantifs que nous soumettons à notre étude sont catégoriquement condamnés par les puristes et passés sous silence par les descriptivistes. L'usage de ces mots ne serait que l'effet de la paresse du locuteur, qui refuserait de faire l'effort de chercher le mot propre. Dans la langue écrite, soit. Mais dans la conversation courante la recherche du « mot propre », du beau style, est-elle pertinente ? Considérons l'exemple suivant :

(13) c'est quoi un marteau ? [5]

— un *machin* pour taper des clous.

Les puristes nous engageraient à dire quelque chose comme :

(14) — un *outil* servant à taper des clous.

Le mot *machin* permet de former instantanément une phrase comportant l'activité *taper des clous* et son rapport avec le mot défini. Cette explication satisfait la communication tout en exigeant le minimum d'effort pour la réaliser ; *machin* a donc un rendement supérieur à *outil*

[5] Puisqu'il s'agit du niveau de la conversation on nous excusera d'avoir rédigé quelques-uns de nos exemples en style négligé.

qui demande en plus l'effort stérile de classer sémantiquement le marteau parmi les objets servant à. . . .

Mais cessons d'argumenter : notre propos n'est pas de défendre ces mots, mais de constater qu'ils existent dans le langage (c'est ce que nous venons de faire) et d'en étudier le fonctionnement en français et en roumain (c'est ce que nous allons faire).

Le recours à ces mots peut être dû au refus d'un effort (voir l'exemple ci-dessus) ou à une volonté de généralisation. Nous tiendrons compte de ces deux cas, ainsi que de la distinction entre les métasubstantifs qui désignent des personnes et ceux qui désignent des choses. Contrairement à ce que nous avons fait au chapitre précédent nous partirons du français.

1. Volonté de généralisation

Pour prier quelqu'un de quitter un endroit en prenant tout ce qui lui appartient on peut recourir à l'expression :

(14) prends *tes cliques et tes claques*

ou, si l'on se situe à un niveau plus élégant (mais moins expressif) :

(15) prends tes *affaires*.

Les exemples (14) et (15) ne sont pas dus à la paresse du locuteur, mais à son besoin d'utiliser un substantif qui recouvre tous les objets pouvant se trouver là.

Le nom propre qui entre dans cette catégorie est *Untel*. Ce terme peut s'utiliser, entre autres, dans les exemples de formulaires à remplir :

(16) je, soussigné, *Untel* . . .

Le candidat n'aura qu'à recopier le texte en remplaçant *Untel* par son propre nom. Remarquons toutefois que ce terme n'est pas d'un usage très courant en français.

Pour l'exemple (14) le roumain dirait :

ia-ţi *catrafusele*

et pour (15) :

ia-ţi *lucrurile*.

En regard de *Untel* le roumain fait preuve d'une certaine richesse : il dispose des termes *Cutare*, *Cutărică* et *Cutărescu*. Ces termes sont utiles lorsqu'un texte se réfère à plus d'une personne. De plus, dans un contexte où l'on utilise ordinairement nom et prénom, *Cutare* peut représenter le prénom et *Cutărescu* le nom. Voici un petit texte qui illustrera la chose. Je le dois à un paysan olténien qui me racontait comment s'était passée la mobilisation lors de la première guerre mondiale :

> A venit dom colonel c-o foaie şi citea : « *Cutare Cutărescu* sui-te în tren, *Cutare Cutărescu* stai aici. » Eu am nimerit *Cutare Cutărescu* stai aici şi nu m-au trimes pe front.

2. Refus de l'effort

Il est naturel de ne pas faire l'effort de nommer un objet lorsque le contexte implique que c'est à lui qu'on se réfère. D'où la fréquence d'emploi des mots *machin*, etc. accompagnés d'un démonstratif *(ce ma-*

chin, ce truc-là), ou un complément qui en précise l'aspect *(le machin-chouette rouge)* ou la localisation *(le truc de gauche)*. Certains de ces termes contiennent un embryon de description : *le bidule* signifie parfois « le petit machin ».

L'effort que l'on refuse n'est pas forcément inutile et l'abus de ces termes peut avoir pour conséquence la création de phrases indéchiffrables :

(17) apporte-moi *le machin* qui est derrière *le bidule noir* sur *le gros truc plat.*

Arrêtons notre attention quelques instants sur le mot *dispositif* : il fait bien partie des mots qui nous préoccupent ici : *dispositif d'alarme* n'est pas plus explicite que *machin pour donner l'alarme.* Il demande même un effort moindre que ses congénères, puisqu'il se construit toujours et exclusivement avec la préposition *de.* Or ce mot fait partie du vocabulaire technique. Dès lors faut-il s'étonner qu'il soit considéré comme acceptable, contrairement aux autres ? Non : le rendement est une notion dont la technique ne saurait se passer, et cela ne pouvait rester sans effet sur le vocabulaire qui s'y rapporte.

Le refus de l'effort consistant à retrouver un nom propre peut se traduire par l'emploi du nom *Machin* :

(18) j'ai rencontré *Machin.*

On peut rendre ce genre de phrase plus claire en décrivant Machin ou en rappelant une activité qui le caractérise :

(19) j'ai rencontré *Machin*, tu sais, celui qui...

En cas de refus d'effort le roumain se distingue radicalement du français : dans ce cas il n'a pas recours généralement à des métasubstantifs mais plutôt à des métapronoms : les mots de la série *machin*, *truc*, etc. sont rendus par *aia*, auquel se joignent les démonstratifs de lieu *(acolo)* et de temps *(atunci)* ; les noms propres sont remplacés par *Ăla* au masculin et *Aia* au féminin. Dans ces conditions des phrases comme le N° (17) sont pratiquement intraduisibles. Toutefois le roumain n'a rien à envier au français quant à l'obscurité des phrases qu'il peut nous offrir. Voyons par exemple :

(20) du-te *acolo* şi adu-mi-o p-*aia din spate*

(21) ştii *Ăla* pe care l-am întîlnit *atunci.*

Bien sûr le roumain n'est pas dépourvu de métasubstantifs de cette catégorie : il y a des situations qui ne permettent pas l'emploi d'un démonstratif. Dans ce cas le locuteur peut recourir aux termes suivants : *dispozitiv*, qui correspond exactement au français « dispositif », *chiţibuş*, qui pourrait se traduire par « bidule » ou « petit machin » et *chestie*, qui peut se référer aussi bien à des notions abstraites qu'à des objets concrets.

Les métasignes feront-ils un jour l'objet d'une étude sémantique digne de ce nom ? Espérons-le. En attendant nous offrons cet opuscule à M. Rosetti, en le priant de bien vouloir le prendre « cum grano salis ».

Mai 1975 *Université du Neuchâtel*

VALENTIN KIPARSKY

SUR QUELQUES MOTS «PSEUDO-FRANÇAIS»

Il est bien établi que l'influence d'une langue donnée sur une autre commence toujours par l'emprunt des mots ; le vocabulaire est le premier à subir l'influence étrangère. En second lieu, des locutions figurées et des suffixes peuvent pénétrer dans une langue, ce qui exige déjà un bilinguisme assez répandu. Déjà en 1937, Hermann Paul dans ses *Prinzipien der Sprachgeschichte* (5e édition, § 282) a émis une opinion très catégorique sur l'emprunt de suffixes ; il y dit : « Es werden immer nur ganze Wörter entlehnt, niemals Ableitungs- und Flexionssuffixe. Wird aber eine größere Anzahl von Wörtern entlehnt, die das gleiche Suffix enthalten, so schließen sich dieselben ebensogut zu einer Gruppe zusammen wie einheimische Wörter mit dem gleichen Suffix, und eine solche Gruppe kann dann auch produktiv werden. Es kann sich das so aufgenommene Suffix durch analogische Neubildungen mit einheimischem Sprachgut verknüpfen ». C'est ainsi que notre illustre collègue, aujourd'hui octogénaire, avait, il y a trente cinq ans, expliqué la pénétration en roumain des préfixes slaves : ayant emprunté des mots slaves comme *pocăi* 'faire pénitence, se repentir' <*pokajati sę*, *nemilostiv* 'sans pitié' <*nemilostivъ* ou *război* 'guerre' <*razbojь* 'vol, pillage, brigandage', les Roumains ont formé des composés avec les préfixes *po-*, *ne* et *răz-*, contenus dans ces emprunts, et avec les thèmes d'origine latine, par ex. *ponegri* 'noircir, calomnier', *nebun* 'fou', *răscopt* 'bien cuit', etc. (A. Rosetti, *Istoria limbii române*, III, Bucarest, 1940, p. 69).

Au sixième Congrès International des Linguistes (Paris, 1948) je crois avoir réussi à prouver que dans certaines conditions un préfixe (et pourquoi pas un suffixe?) peut être introduit dans la langue sans emprunt de mots modèles. Au même Congrès d'autres collègues ont souligné qu'il n'y a « aucune limite à l'interpénétration des langues » (Bonfante) ; « tous les éléments de l'anglais font irruption dans la langue polonaise (aux États-Unis) : mots, préfixes, suffixes, tours de phrases » (Doroszewski). Cf. *Actes du sixième Congrès International des Linguistes*, Paris, 1949, pp. 501–507.

Mais personne n'avait encore, à ce que je sache, présenté des cas où les sujets parlants une langue A « fabriquaient » des mots qu'ils croyaient appartenir à une langue B et les employaient en croyant utiliser des emprunts. Il s'agit d'un « pseudo-bilinguisme » qui est un cas relativement rare et tout à fait spécial de l'interpénétration de deux langues.
En voici quelques exemples :
Le 'chef d'orchestre' s'appelle en russe дирижёр et un Russe moyen croit qu'il s'agit d'un mot d'origine française. Le Dictionnaire de Dal

(4e édition, 1912, tome I, p. 1081) l'explique encore comme emprunté d'un mot « français » *dirigeur*. Que ce mot n'existe pas et n'a jamais existé en français dans le sens de 'chef d'orchestre' a été remarqué pour la première fois en 1953 par Max Vasmer dans son *Russisches etymologisches Wörterbuch* I, p. 353, qui l'a expliqué justement comme « russ. Neubildung auf *-ór* ». Il est curieux que les Roumains qui ont emprunté le mot russe comme *dirijor* 'chef d'orchestre' sont aussi persuadés qu'il s'agit d'un mot d'origine française.

Le 'maquilleur' s'appelle en russe гримёр et les Russes croient aussi qu'il s'agit d'un emprunt français. Le Dictionnaire d'Ušakov (tome Ier, p. 623, publié en 1935) en indique encore l'étymologie «français grimeur» sans remarquer qu'un tel mot n'existe pas et n'a jamais existé en français, ce que n'a été observé que par N. M. Šanskij dans son *Dictionnaire étymologique de langue russe* I, 4, 172 (publié en 1972).

Le 'suppléant d'un grand artiste qui le remplace en cas d'indisposition, etc.' s'appelle en russe дублёр et même Šanskij, *l.c.*, I, 5, 201 (publié en 1973) le considère comme emprunté au français, quoique *doubleur* n'existe pas avec ce sens en français. Il paraît qu'il s'agit du français *doublure* que les Russes ont « francisé » en lui donnant le suffixe -ёр qu'ils s'étaient habitués à trouver dans les emprunts du français : *acteur* > актёр, *chauffeur* > шоффёр, *jongleur* > жонглёр, *liqueur* > ликёр, *sapeur* > сапёр, etc. Il y a d'ailleurs une quantité de mots empruntés où les Russes ont remplacé le suffixe français *-(n)aire* par leur suffixe -ёр pour leur donner un caractère plus « français ». Ainsi, *doctrinaire* > доктринёр, *funiculaire* > фуникулёр, *mousquetaire* > мушкетёр, *parlamentaire* > парламентёр, *partenaire* > партнёр, etc.

Vers la fin du XIXe siècle les Russes ont fabriqué encore un mot « pseudo-français » qui s'est répandu avec une vitesse incroyable pendant la première guerre mondiale. C'est фиксатуар 'pommade pour les cheveux'. Étant donné que le français ne connaît que *fixage*, *fixatif*, *fixateur* surtout dans le sens de 'liquide employée par les photographes amateurs pour la fixation des épreuves' , et non pas **fixatoir*, le mot ne peut pas être un emprunt direct, ce que prétend encore le grand *Slovar' sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka*, vol. XVI, p. 1365, publié en 1964.

D'après les dictionnaires étymologiques russes de Vasmer, de Šanskij et Trubačov-Fasmer, le mot russe вазон 'grand pot à fleurs' serait emprunté au français **vason* ou **vazon* 'même sens'. Ce mot français n'existe pas. Il n'y a que *vason* en ancien français signifiant la même chose que *gazon* aujourd'hui, qui est d'ailleurs lui aussi emprunté par le russe : газон. Il paraît que le mot russe вазон est d'origine polonaise, mais le polonais *wazon* 'pot à fleurs' serait lui-même, d'après A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, p. 604, un mot « pseudo-français », créé par les Polonais. Il faut quand même prendre en considération la possibilité qu'il s'agisse, en polonais, d'un emprunt italien : Antonio Francesco Doni (1513—1574) avait employé le mot *vasone* au sens 'd'ancien vase d'argent'.

Enfin, il y a un mot roumain que l'on croyait être d'origine française : c'est l'adjectif *cazon* 'propriété d'État, de caserne' : Tiktin, *Dicționar român-german*, p. I, 318, le croit être dérivé de *casarmă*, il paraît cependant établi qu'il remonte au russe казён(ный) 'd'Etat, public, fiscal'. Ce n'est que le suffixe qui fait ranger ce mot entre les innombrables adjectifs en *-on (aton, autohton, isohron, macedon, monoton, oxiton, poltron, slavon, unison, vermilion*, etc.), qui sont tous des néologismes d'origine française. Les exemples passés en revue ci-dessus nous montrent qu'en dehors des emprunts directs, il existe des « pseudo-emprunts » là où le bilinguisme est si répandu que chaque sujet parlant une langue A croit savoir de la même façon la langue B, même s'il ne la connait pas au fond.

Mai 1975 *Helsinki*

WITOLD MAŃCZAK

S FINAL EN LATIN ARCHAÏQUE

Dans le latin archaïque, on observe que les mots terminés régulièrement par *-s* présentent de temps en temps l'absence de cette consonne, cf. *Cornelio* en regard de *Cornelios*, qui correspond à la forme classique *Cornelius*. Bien que les formes du type *Cornelios/Cornelio* remontent à une époque très ancienne, certains romanistes sont persuadés qu'il existe un lien entre le sort du *s* final dans le latin archaïque et quelques faits romans. Voici des exemples.

Dans certaines langues, le développement des voyelles n'est pas le même dans les masculins et dans les neutres, cf. it. mérid. *lu lietttu* < *illum lectum*, *lu fuocu* < *illum focum*, mais *lo ferro* < *illud ferrum*, *l'oglio* < *illud oleum*. Dans les masculins, la voyelle finale *ŭ* se maintient telle quelle et la voyelle tonique subit une métaphonie, tandis que, dans les neutres, *ŭ* passe normalement à *o* et la voyelle tonique reste intacte. Une évolution semblable a eu lieu, entre autres, en portugais, cf. *porcum* > *pọrco*, mais *ferrum* > *fęrro*. H. Lausberg[1] suppose que ce double traitement s'expliquerait par l'influence du *s* final latin à l'époque archaïque : «Schon in altlat. Zeit ist deutlich eine Tendenz festzustellen, vornehmlich das *ŏ* der indogerm. Endung *-ŏs* (nom. sgl. masc.) zu *ŭ* zu erhöhen (*-ŭs*), jedoch das *ŏ* der indogerm. Endung *-ŏm* (acc. sgl. masc. nom. acc. neutr.) bei der Qualität *o* zu belassen (*-ŏm*) », et il renvoie à la dissertation d'O. Prinz[2], ce qui constitue un malentendu puisque O. Prinz dit justement le contraire : «Quibus paucis ex titulis certo probari non potest O ante S prius in U transisse quam ante M ». Un peu plus loin, le même auteur répète : «Paene opinor U primum in US terminatione, deinde in IUS, postremo in UM ortam esse ».

En ce qui concerne les classifications des langues romanes, l'une consiste à opposer la Romania occidentale à la Romania orientale. Parmi les critères de cette division, le traitement du *s* final joue un rôle important. W. v. Wartburg [3] écrit que « dès l'époque archaïque, l'*-s* est fréquemment omise dans les inscriptions; alors que les plus anciennes offrent encore des formes telles que *Manios*, on trouve plus tard... *Cornelio* ». Ensuite, « la réaction littéraire astreignit... les écrivains à restaurer l'*s*..., mais les masses incultes conservèrent l'ancienne façon de prononcer. Comment se comporta la Romania face à cette différenciation sociale du latin? L'Est... n'a gardé aucune trace de l'*-s*, tandis que l'Ouest lui est resté fidèle, généralement jusqu'à nos jours. » De l'avis du romaniste suisse, cette différence serait due au fait que la Dacie a été latinisée

[1] H. Lausberg, *Romanische Sprachwissenschaft*, I, Berlin, 1956, p. 150. Pour une autre explication de la métaphonie devant *u*, voir W. Mańczak, *Métaphonie devant u dans les langues romanes*, dans „Kwartalnik Neofilologiczny" XXI (1974), p. 343–353.

[2] O. Prinz, *De O et U vocalibus inter se permutatis in lingua latina*, Halle, 1932, p. 105.

[3] W. v. Wartburg, *La fragmentation linguistique de la Romania*, Paris, 1967, p.25–26.

« essentiellement par les couches inférieures de la population », tandis que la latinisation de la Gaule et de l'Ibérie « est partie plutôt des villes et des couches supérieures de la société ».

On retrouve une opinion semblable chez différents auteurs après et avant Wartburg. Voici quelques citations choisies au hasard.

H. Meier [4] estime que « o Italiano e o Romeno completam o desaparecimento do *-s* já iniciado no Latim (*noi*, *poi*) que as Línguas ocidentais conservam ou restabelecem (Port. *nos*, *pois*; Franc. *nous*, *puis*) ».

E. Bourciez [5] affirme que « déjà en latin archaïque..., le *s* ne sonnait pas à la fin des mots devant une initiale consonantique... Plus tard, on essaya de restaurer le *s* final... On n'y réussit guère en Italie où, à partir du IIe siècle, les formes sans *s* sont redevenues dominantes, ainsi qu'en Orient... A l'Ouest au contraire, en Gaule et dans la péninsule ibérique, la sifflante continua à se faire entendre, grâce aux efforts des Écoles combinés sans doute avec des habitudes de prononciation indigène ».

G. Millardet [6] s'exprime presque avec les mêmes termes : « Déjà en latin archaïque l'*s* simple finale était amuïe... L'italien n'a fait que maintenir cette tradition ancienne et rustique, contre laquelle les puristes réagissaient déjà à l'époque de Cicéron ... En Gaule, en Ibérie, les puristes l'ont emporté ».

Enfin, il n'y a pas longtemps, M. Iliescu [7], en essayant de prouver que les substantifs romans proviennent non pas de l'acc. sing., mais du nom. sing., a eu recours à l'argument suivant : « für die zweite Deklination gab es schon im frühen Volkslatein eine Doppelform des klassischen *-s-* Nominativs, und zwar eine Form ohne *-s* und mit *u* > *o*, in den Fällen da ein kurzer Vokal vor dem *-us* zu stehen kam ». Cette phrase, qui n'est pas trop claire, signifie en tout cas que, de l'avis de l'auteur, les substantifs romans seraient une continuation non pas des formes de l'acc. sg. en *-um*, mais des formes archaïques du nom. sg. en *-o*.

Tandis que les romanistes qui viennent d'être cités sont persuadés qu'il faut remonter au-delà du latin classique pour expliquer certaines évolutions romanes, il y en a d'autres (dont les noms seront mentionnés ci-dessus, dans la note 20) qui sont persuadés qu'il n'y a aucun rapport entre la chute du *s* final dans certaines langues romanes et la coexistence des formes du type *Cornelios* et *Cornelio* en latin archaïque, sans parler de ceux qui, comme Meyer-Lübke [8], s'abstiennent de trancher cette question.

De toute façon, il vaut la peine de se demander ce qu'en pensent les latinistes. A en juger par la grammaire de M. Leumann,[9] la dissertation de C. Proskauer , tout en datant du début de notre siècle, reste l'ouvrage le plus important consacré au sort du *s* final en latin archaïque.

[4] H. Meier, *Ensaios de filologia românica*, Lisbonne, 1948, p. 16.

[5] E. Bourciez, *Éléments de linguistique romane*, 2e éd., Paris, 1923, p. 50.

[6] G. Millardet, *Linguistique et dialectologie romanes*, Montpellier, 1923, pp. 86—87.

[7] M. Iliescu, *Stammen die romanischen Substantive lateinischen Ursprungs von der Akkusativform ab?*, dans RRL XIV (1969), p. 478.

[8] W. Meyer-Lübke, *Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft*, 2e éd., Heidelberg, 1909, p. 107.

[9] M. Leumann, *Lateinische Laut- und Formenlehre*, Munich, 1963, p. 175—176.

Voici la conclusion de cet ouvrage [10] : « Das aus der Ursprache ererbte *-s* war ca. 600 v. Chr. im Lateinischen noch vollkommen fest... Zwischen dieser und dem Beginn der historischen Zeit geriet es nach offenem *-ŏ*-Laut ins Wanken, sei es, dass es durchgehend reduziert wurde, sei es, dass vielleicht je nach Stellung nach Vokal oder Konsonant, Doppelformen *-o* und *-os* entstanden. Um 200 wurde *-s* mit Durchführung des geschlossenen *-u*-Lautes wieder fest... Diese Befestigung war vollständig und durchgehend, derart, dass das Vulgärlatein ein schwaches oder geschwundenes *-s* nicht aufweist, und der Schwund des *-s* im Italienischen und Rumänischen mit dem im Altlateinischen in keinem Zusammenhang steht. »

Cependant, il serait faux de s'imaginer que, parmi nos contemporains, tous les latinistes partagent l'opinion de C. Proskauer. Par exemple, B. Löfstedt [11] considère comme non exclu que Wartburg, Bourciez et Millardet aient raison de supposer « dass zwischen dem altlat. und dem rom. *-s*-Wegfall ein Zusammenhang besteht, indem die niederen Klassen das *-s* nie völlig restituiert haben ».

J. Safarewicz [12] propose une nouvelle solution à ce problème en affirmant qu'il existait une différence entre le latin archaïque et la langue parlée de laquelle sont issues les langues romanes d'une part et le latin classique de l'autre : dans le latin archaïque, *s* présentait deux variantes, forte et douce ; le fait que *s* final était doux explique que « dans les inscriptions archaïques le manque de l'*s* final apparaît souvent ». Mais « la distinction de l'*s* fort et de l'*s* doux a été éliminée par les poètes groupés autour de Catulle... ; à partir de ce temps-là, dans le latin littéraire, la consonne finale *-s* était toujours une consonne forte ». Pourtant « rien n'indique que l'innovation se soit introduite dans la langue parlée. Au contraire, les inscriptions de caractère populaire indiquent que l'*s* final n'a pas cessé d'être un élément instable, par conséquent ce phonème, à la finale, pouvait être doux, au moins facultativement ».

Dans cet état de choses, il nous a paru utile de réexaminer la théorie de C. Proskauer. La chute du *s* final est un procès phonétique banal, qui a eu lieu dans la grande majorité des langues indo-européennes. Par conséquent, il n'y aurait eu rien que de naturel à ce que ce changement se soit produit aussi dans le latin archaïque. L'hypothèse de C. Proskauer se heurte pourtant à une difficulté dont il n'est pas permis de sous-estimer l'importance : à son avis, la chute du *s* final n'aurait eu lieu qu'après *ŏ*, autrement dit elle se serait produite dans des conditions extrêmement circonscrites. Y a-t-il jamais eu une langue au vocalisme aussi riche que celui du latin, où *s* final serait tombé uniquement après une voyelle, tout en se maintenant après toutes les autres voyelles et diphtongues ?

Comme nous ne connaissons pas une telle langue, il nous semblait opportun de chercher une autre hypothèse pour expliquer la coexistence,

[10] C. Proskauer, *Das auslautende -s auf den lateinischen Inschriften*, Strasbourg, 1910, p. 205.

[11] B. Löftstedt, *Studien über die Sprache der langobardischen Gesetze*, Stockholm, 1961, p. 131.

[12] J. Safarewicz, *A quelle époque commence le latin dit vulgaire?*, dans *Studii linguistici in onore di V. Pisani*, II, Brescia, 1969, p. 866 suiv.

dans le latin archaïque, des formes du type *Cornelios* et *Cornelio*. Dans ce but, nous avons dépouillé l'index grammatical du CIL I, qui comprend :

les noms propres en *-os* : *Alfenos*, *Appios*, *Archelaos*, *Avilios*, *Casios*, *Condetios*, *Garos*, *Micos*, *Mindios*, *Mirqurios*, *Mircurios*, *Novios*, *Oinomavos*, *Placentios*, *Plautios*, *Specios*, *Tapios* ;

les noms propres en *-o* : *Acilio*, *Aimilio*, *Amelio*, *Anaiedio*, *Anio*, *Anicio*, *Aprufenio*, *Aptronio*, *Babbio*, *Boufilio*, *Cominio*, *Coriario*, *Cupio*, *Fabrecio*, *Fourio* (5 fois), *Herenio*, *Iunio*, *Lorelano*, *Macolnio*, *Magio*, *Malio*, *Meticanio* ?, *Metilio*, *Modio*, *Munatio*, *Mutilio* (2 fois), *Opio* (2 fois), *Orcevio*, *Orcuio*, *Ovio*, *Oveo*, *Plautio*, *Popaio*, *Pulio*, *Ravelio*, *Roscio*, *Saufio*, *Terebonio*, *Terentio*, *Tetio*, *Turpilio*, *Turpleio*, *Usoro*, ...*cio* ;

les noms communs en *-os* : *filios*, *maximos*, *primos* (2 fois), *tribunos* (2 fois), *vecos*.

L'index de la 2e édition du CIL I contient :

les noms propres en *-os* : *Dvenos*, *Calenos*, *Amucos*, *Painsscos*, *Taseos*, *Luqorcos*, *Pilonicos*, *Alixentros*, *Micos*, *Simos*, *Alfenos*, *Garos*, *Tondoros* ?, *Archelaos*, *Manios*, *Cantovios*, *Appios*, *Specios*, *Mindios*, *Condetios*, *Placentios*, *Avilios*, *Casios*, *Tapios*, *Canoleios*, *Pobleios*, *Iunios*, *Antonios*, *Fourios*, *Anaios*, [*S*]*irpios*, *Fulfios*, *Mirqurios* (2 fois), *Novios Plautios*, *Oilios*, *Soresios*, *Ebrios*, *Loucilios*, *Calvos*, *Oinomavos*, *Nicolavos*, *Davos*, *Flavos*, *Taravos*, *Ingenuos* ;

les noms propres en *-o* : *Aprusclano*, *Popo*, *Lorelano*, *Sexto Opio*, *Pescno*?, *Segnino*, *Usoro*, *Alfieno*, *Caleno*, *Silano*, *Remo*, *Tituleno*, *Cornelio* (9 fois), *Mulvio* (9 fois), *Oveo* (18 fois), *Taseio* (36 fois), *Iunio*, *Pomplio* (5 fois) ;

les noms communs en *-os* : *sakros*, *primos*, *tribunos* (2 fois), *vecos*, *praifectos*, *atos*?, *imfosos*? (2 fois), *dificdos* !, *deivos*, *mortuos* (3 fois), *suos* (2 fois), *compascuos* (2 fois), *parvos*, *vivos*, *servos* (2 fois), *abavos*, *equos*, *salvos*, *filios* (2 fois).

Au point de vue statistique, ces données se présentent de la façon suivante :

	CIL I	CIL I (2e éd.)
Noms propres en *-os*	17	47
Noms propres en *-o*	50	91
Noms communs en *-os*	7	27
Noms communs en *-o*	—	—

Il est surprenant de voir dans ces données statistiques que la coexistence de *-os* et *-o* ne caractérise que les anthroponymes, alors que les noms communs présentent toujours la désinence *-os*. Il est aussi intéressant de noter que tous les nominatifs en *-o* recueillis par A. Carnoy [13] dans le latin d'Espagne ne sont que des noms propres : *Firmo*, *Abascanto*, *Mesto*, *Cavio*, *Bovecio*, *Vero* et *Menelauo*.

A notre avis, cela prouve qu'on a ici affaire non pas à un changement phonétique, mais à un développement analogique, à savoir à la substitution de la désinence de la 3e déclinaison (*-ō*) à celle de la 2e décli-

[13] A. Carnoy, *Le latin d'Espagne*, 2e éd., Bruxelles, 1906, p. 185.

naison (*-os*). Il existe une loi de l'évolution analogique suivant laquelle, en cas de différence entre la flexion des noms communs et celle des anthroponymes, ces derniers présentent plutôt des innovations que des archaïsmes, ce qui s'explique par le fait que les noms de personnes sont moins employés que les appellatifs et partant subissent plus facilement l'influence de l'analogie [14]. Voici quelques exemples illustrant cette loi.

Comparons la formation du pluriel des noms communs et des noms de famille dans plusieurs langues :

Français	*les chevaliers*	*les Chevalier*
Italien	*i cavalli*	*i Cavallo*
Espagnol	*los herreros*	*los Herreros* ou *Herrero*
Allemand	*die Müller*	*die Müllers*
	die Könige	*die Königs*
	die Körner	*die Korns*
Polonais	*kowale*	*Kowalowie*
	lisy	*Lisowie*
	górki	*Górkowie*

Dans tous ces exemples, les noms de famille présentent une évolution analogique plus avancée.

Les différences entre les appellatifs et les anthroponymes peuvent s'appliquer non seulement à la formation du pluriel, mais aussi à la déclinaison toute entière, cf. la flexion du substantif polonais *słówko* « petit mot » et celle du nom de famille *Słówko* :

nom.	*słówko*	*Słówko*	*słówka*	*Słówkowie*
gén.	*słówka*	*Słówki*	*słówek*	*Słówków*
dat.	*słówku*	*Słówce*	*słówkom*	*Słówkom*
acc.	*słówko*	*Słówkę*	*słówka*	*Słówków*
voc.	*słówko*	*Słówko*	*słówka*	*Słówkowie*
instr.	*słówkiem*	*Słówką*	*słówkami*	*Słówkami*
loc.	*słówku*	*Słówce*	*słówkach*	*Słówkach*

Dans tous les cas où il y a une différence entre ces deux déclinaisons, la flexion du nom de famille présente des innovations par rapport à celle de l'appellatif.

Le latin n'échappe pas non plus à cette loi générale, à l'appui de quoi voici quelques exemples. Tandis que les noms communs de la Ire déclinaison ne présentent, au gén. sing., que la désinence *-ae*, les anthroponymes se terminent parfois en *-aes*, *-ēs*, cf. *Avoniaes Plotiaes*. Quelle qu'en soit l'origine [15], *-aes* constitue une innovation par rapport à *-ae*. Dans le même ordre d'idées, on peut mentionner « una strana desinenza

[14] W. Mańczak, *Une tendance générale dans le développement de la flexion des noms de personnes*, dans „Rev. Intern. d'Onomast." XII (1960), pp. 125—136.

[15] On la considère normalement comme due à une influence grecque, mais G. Devoto, *Storia della lingua di Roma*, Bologne, 1940, p. 292, y voit une contamination entre le génitif latin en *-ae* et « quello oscheggiante in *-as* ».

-eti »[16], cf. les datifs comme *Antoniae Cyriaceti*, *Aureliae Aelianeti*, etc., ou bien la remarque de H. F. Muller et P. Taylor[17] d'après laquelle avant la fin du VIIe siècle la suppression de la flexion à la 1re déclinaison "is carried on to the second, but does not go much beyond proper names, which « advence »". On sait aussi qu'en latin vulgaire on a commencé à confondre, dans les anthroponymes, la 2e et la 3e déclinaison, cf. nom. *Albus*, *Gallus*, mais acc. *Albone*, *Gallone* (d'où une autre innovation dans la 1re déclinaison : *Maria* — *Mariane*, *Alba* — *Albane*, etc.). Dans ces conditions, il n'y a rien d'étonnant dans le fait que, dans le latin archaïque, on ait procédé à une confusion inverse entre la 2e et la 3e déclinaison en substituant *Cornelio* (analogique avec les noms du type *Cato*) à *Cornelios*. D'ailleurs, il existait toujours certains rapports entre ces deux types flexionnels, étant donné que le suffixe *-ō* « servait à l'origine à former des noms faisant couple avec adjectifs en *-us*, *-a*, *-um* : *manducus* — *manduco* 'bâfreur', *strabus* — *strabo* 'loucheur', *varus* — *Varro* 'agneux' »[18]. En outre, des confusions se produisaient toujours, comme en témoigne l'Appendix Probi : *lanius*, *non laneo*, *botruus*, *non butro*.

A la lumière de notre explication, on voit la raison pour laquelle, dans les anthroponymes du type *Cornēlius*, « die Wiedereinführung des *-s* in der Schrift hängt mit dem Übergang von *o* zu *u* zusammen »[19]. Si les formes du type *Cornelio* étaient dues à un changement phonétique, à savoir à la chute régulière du *s* final après *ŏ*, la restitution du phonème disparu serait incompréhensible. Mais comme les formes du type *Cornelio* n'étaient que des formations analogiques (qui n'ont d'ailleurs jamais complètement évincé les formes phonétiquement régulières du type *Cornelios*), rien d'étonnant que les formes comme *Cornelio* disparaissent au moment où, par suite d'une évolution phonétique régulière, *Cornelios* aboutit à *Cornelius*. L'écart entre la forme analogique et la forme phonétiquement régulière devient assez considérable et entraîne la suppression de la forme analogique. Si plus tard, en latin vulgaire, une déclinaison hétéroclite renaît (nom. *Albus*, acc. *Albone*), c'est que l'écart entre la 2e déclinaison et la 3e devient de nouveau moins sensible à cause du passage du *ŭ* à *ọ*.

Somme toute, nous arrivons aux conclusions suivantes :

1° il n'y a aucun rapport entre l'existence, en latin archaïque, des formes du type *Cornelio*, qui sont analogiques avec les noms du type *Cato*, et la chute du *s* final en italien et en roumain, qui est un changement phonétique ;

2° il n'y a aucun rapport entre la chute du *s* final en roumain et en italien d'une part et le traitement du *s* final dans la prosodie latine

[16] C. Battisti, *Avviamento allo studio del latino volgare*, Bari, 1949, p. 202.
[17] H. F. Muller et P. Taylor, *A Chrestomathy of Vulgar Latin*, Boston, 1932, p. 17.
[18] V. Väänänen, *Introduction au latin vulgaire*, nouv. éd., Paris, 1967, p. 92.
[19] C. Proskauer, *op. cit.*, p. 38.

avant Catulle de l'autre, comme il n'y a aucun rapport entre le sort du *e* muet en français moderne et son maintien dans le chant;

3° la théorie de W.v. Wartburg selon laquelle la disparition du *s* final en roumain et en italien, ainsi que son maintien dans les autres langues romanes, refléterait une différence sociale entre la Romania orientale et la Romania occidentale est gratuite [20];

4° tandis qu'il est nécessaire d'asseoir la grammaire comparée des langues romanes sur la base solide que constitue le latin classique, il est inutile de remonter au latin archaïque [21].

Avril 1975 *Cracovie*

[20] À ce point de vue, nous partageons l'opinion de R. L. Politzer, *Final -s in the Romania*, dans "Rom. Rev." XXXVIII (1947), p. 159, de V. Väänänen, *L'apport de Pompéi à la préhistoire des langues romanes*, dans *VII Congreso Internacional de Lingüística Románica*, II, Barcelone, 1955, p. 381, et de W. Belardi, *Di una notizia di Cicerone* (*Orator 161*) *su -s finale latino*, dans "Rivista di Cultura Classica e Medioevale" VII (1965), pp. 114–142.

[21] W. Mańczak, *La langue romane commune*; *latin vulgaire ou latin classique*?, dans "Rev. Rom." IX (1974), pp. 218–231.

CONSTANT MANECA

FRECVENȚA CUVINTELOR ȘI TIPOLOGIA LINGVISTICĂ

0. Deși deseori contestată ca element component al limbajului, frecvența este una dintre caracteristicile formelor lingvistice care are aceeași pertinență și stabilitate ca oricare dintre celelalte aspecte ale limbii : fonemic, gramatical și lexical [1].

În cele ce urmează vom căuta să arătăm cum se manifestă frecvența ca mărime caracteristică a cuvîntului [2] și cum trebuie interpretate valorile acestei mărimi pentru a le folosi la o tipologie cantitativă.

0.1. În acest scop vom analiza situația a două vocabulare romanice (unul român și celălalt italian), rezultate dintr-o cercetare statistică efectuată asupra unui eșantion de 100 000 de cuvinte alcătuit din texte de literatură artistică și științifică italiană și română [3].

0.2. Vocabularele rezultate au un volum foarte asemănător : 6 030 de vocabule italienești și 6 171 de vocabule românești.

0.2.1. Diferența de 141 de vocabule se datorește, fără îndoială, structurii stilistice puțin deosebite a celor două eșantioane : textele italiene au avut mult mai multe nume proprii și semne grafice decît cele românești.

0.2.1.1. Numărul mediu de vocabule la suta de cuvinte (12,90 în eșantionul italian și 12,54 în cel românesc) confirmă explicația dată mai sus și ne îndreptățește să afirmăm că, în valori relative, vocabularul italian este chiar mai bogat.

0.2.1.2. În sprijinul celor arătate mai sus vin și indicii de bogăție [4] ai vocabularului italian (27,88) și ai celui românesc (27,71).

0.2.2. O importanță deosebită acordăm frecvenței medii, considerate de noi ca una dintre mărimile cele mai semnificative, în funcție de care pot fi clasate vocabulele după criterii cantitative. Frecvența medie repre-

[1] Cf. G. Herdan, *Quantitative Linguistics*, Londra, 1964, p. 9 și urm., în special : *the frequency of linguistic forms shows a stability decidedly comparable to that of the other three aspects of language, and if we want to be consistent, the conclusion seems inescapable that the frequency of linguistic forms should be regarded as part of linguistics.*

[2] Pentru a cărui definiție cf. Al. Rosetti, *Filosofia cuvîntului*, București, 1946, passim, id. *Linguistica*, Londra, Paris, 1965, p. 11 și urm., Alphonse Juilland, Alexandra Roceric, *The Linguistic Concept of Word*, Analytic Bibliography, Haga, Paris, 1972, passim și spec. 64—70, 87.

[3] Textele respective sînt din perioada 1920—1960 și reprezintă limba literară scrisă în toate variantele ei stilistice : poezie, proză artistică (epică, dramatică, retorică) și științifică, publicistică, texte cu caracter administrativ ; pentru terminologie cf. Charles Muller, *Initiation à la statistique linguistique*, Paris, 1968, p. 43.

[4] Calculați potrivit formulei lui Pierre Guiraud, *Problèmes et methodes de la statistique linguistique*, Paris, 1960, p. 89 : $a = \frac{V}{\sqrt{N}}$, în care V = totalitatea elementelor vocabularului, N = totalitatea eșantionului.

zintă punctul de referinţă pentru circulaţia cuvintelor, pentru dimensiunea lor cuantificabilă, statistică.

Media de frecvenţă a vocabulelor italieneşti din eşantionul studiat de noi este de 7,751, iar a celor româneşti de 7,973.

0.3. Gruparea în clase de frecvenţă a vocabulelor am făcut-o în funcţie de frecvenţa lor medie [5]: clasa cu frecvenţa egală sau superioară mediei ($f \geqslant \bar{f}$) şi clasa cu frecvenţa inferioară acesteia ($f < \bar{f}$).

În cadrul ultimei clase, am distins vocabulele care au avut cel puţin două ocurenţe în text ($f \geqslant 2$), de hapax legomena ($f = 1$), ajungînd astfel la trei mulţimi lexicostatistice.

1. Iată situaţia cantitativă a celor două vocabulare [6]:

Mulţimea lexico-statistică	Eşantion	Ponderi procentuale		Frecvenţă medie
		Vocabular	Frecvenţă	
$f \geqslant \bar{f}$	ITALIAN	13,49	78,45	45,049 (0,968)
	ROMÂN	17,06	79,97	37,369 (0,759)
$\bar{f} > f > 1$	ITALIAN	38,49	15,34	3,090 (0,066)
	ROMÂN	36,55	14,21	3,099 (0,063)
$f = 1$	ITALIAN	48,00	6,19	1,000 (0,21)
	ROMÂN	46,37	5,81	1,000 (0,020)

2. După cum se observă, cele două subeşantioane au o structură statistică foarte asemănătoare, situaţie care era de aşteptat dată fiind înrudirea limbilor pe care le reprezintă şi factura lor stilistică similară.

Mai presus de acestea, valorile foarte apropiate ale datelor arată însă stabilitatea frecvenţei ca mărime a vocabularului şi a elementelor lui.

2.1. Mulţimea cuvintelor celor mai frecvente (cum denumim mulţimea vocabulelor cu frecvenţa cel puţin egală cu frecvenţa medie) acoperă 13,49% din vocabularul italian şi 17,06% din cel românesc. Ocurenţele în text ale acestor mulţimi însumează însă respectiv 78,45% şi 79, 97%, înregistrînd frecvenţe medii aproximativ de douăzeci de ori mai mari decît acelea ale celorlalte mulţimi. Este evident mulţimea cea mai importantă, nucleul lexical al unei limbi, cuvintele de maximă şi generală circulaţie.

Acest fond cuprinde, pe lîngă cuvintele polisemantice, denumind noţiuni de mare uzaj [7], aproape toate instrumentele gramaticale principale, acoperind astfel cea mai mare parte a oricărui mesaj din limbile respective.

[5] Cf. Constant Maneca, *Studii statistice de lingvistică romanică*, în SCL XXIII (1972), nr. 2, p. 181.

[6] Pentru a facilita comparaţia şi verificarea datelor dăm numai ponderile procentuale ale elementelor vocabularului şi ale frecvenţei; pe lîngă frecvenţa medie absolută, în paranteză, dăm şi o frecvenţă medie raportată la un eşantion tip de o mie de cuvinte.

[7] Cu care se operează în comunicări aparţinînd tuturor stilurilor.

2.2. Vocabulele cu o frecvență inferioară mediei reprezintă marea majoritate a vocabularului (86,49% din cel italian și 82, 92% din cel românesc), în schimb ele nu acoperă decît o mică parte din textele eșantionului (respectiv 21,53% și 20,02%).

2.2.1. Deși mai importante din punct de vedere informațional [8], aceste vocabule au o pondere în text mult inferioară ponderii cuvintelor celor mai frecvente, ceea ce face ca elementele ei să aibă caractere stilistice deosebite, multe aparținînd terminologiilor speciale.

Interesant de remarcat este faptul că aproape o jumătate din vocabularul unui eșantion este format din hapax legomena.

2.2.2. S-a discutat mult despre vocabulele cu apariție unică în text [9], mai ales despre valoarea lor stilistică. Așa cum s-a arătat[10], deosebirile dintre vocabulare se manifestă cel mai pregnant în acest sector.

3. Pentru a vedea validitatea și semnificația acestor date, comparăm mulțimile lexicostatistice determinate de noi cu clasele de frecvență (*frequency classes*, în terminologia lui Alphonse Juilland) determinate în FDRW [11], FDFW [12], FDIW [13], prin împărțirea listelor de frecvență a cuvintelor pe ranguri, în grupuri de 500 de vocabule. Comparația aceasta ni s-a părut cu atît mai utilă, cu cît în aceste dicționare avem a face cu vocabulare selectate pe baza unor criterii conjugate de frecvență și dispersie.

3.1. Iată un tabel în care poate fi urmărită situația claselor de frecvență din cele trei vocabulare de bază din colecția Juilland (FDIW, FDRW, FDFW), la care adăugăm rezultatele vocabularului de bază stabilit de LIF [14]:

Clasă de frecvență	Vocabularul de bază	Ponderea procentuală a frecvenței	Frecvența medie
1– 500	FDIW	70,76	610,62
	FDRW	75,77	646,28
	FDFW	78,73	727,72
	LIF	80,65	780,81
501–1000	FDIW	11,24	96,98
	FDRW	8,29	70,81
	FDFW	6,85	63,27
	LIF	6,67	64,63

[8] Cf. Pierre Guiraud, *op. cit.*, p. 94.

[9] Cf. Charles Muller, *op. cit.*, p. 191 și urm.

[10] Cf. G. Herdan, *op. cit.*, p. 84.

[11] Alphonse Juilland, P.M.H. Edwards, Ileana Juilland, *Frequency Dictionary of Roumanian Words*, Londra, Haga, Paris, 1965, p. 403 și urm.

[12] Alphonse Juilland, Dorothy Brodin, Catherine Dawidovitsh, *Frequency Dictionary of French Words*, Haga, Paris, 1970, p. 387 și urm.

[13] Alphonse Juilland, Vincenzo Traversa, *Frequency Dictionary of Italian Words*, în curs de editare, ale cărui date ne-au fost oferite cu amabilitate de prof. Alphonse Juilland.

[14] U. Bortolini, C. Tagliavini, A. Zampolli, *Lessico di frequenza della lingua italiana contemporanea*, IBM Italia [1971].

Clasă de frecvență	Vocabularul de bază	Ponderea procentuală a frecvenței	Frecvența medie
1001–1500	FDIW	7,03	60,67
	FDRW	4,82	41,19
	FDFW	4,16	38,42
	LIF	3,79	36,77
1501–2000	FDIW	2,93	25,28
	FDRW	3,21	27,46
	FDFW	2,87	26,50
	LIF	2,56	24,82
2001–2500	FDIW	2,17	18,79
	FDRW	2,34	20,04
	FDFW	2,11	19,51
	LIF	1,81	17,58
2501–3000	FDIW	1,63	14,12
	FDRW	1,78	15,28
	FDFW	1,60	14,80
	LIF	1,35	13,14
3001–3500	FDIW	1,26	10,94
	FDRW	1,38	11,83
	FDFW	1,25	11,55
	LIF	1,02	9,93
3500–4000	FDIW	1,13	9,77
	FDRW	1,08	9,30
	FDFW	1,00	9,23
	LIF	0,78	7,62
4001–4500	FDIW	0,99	8,59
	FDRW	0,84	7,22
	FDFW	0,81	7,45
	LIF	0,60	5,84
4501–	FDIW	0,54	4,65
	FDRW	0,81	7,04
	FDRW	0,63	5,78
	LIF	0,47	4,60

3.2. Valorile frecvenței medii ale celor trei vocabulare de bază sînt, de asemenea, foarte apropiate ($\bar{F}$ (FDIW) = 86, 19 ; $\bar{F}$ (FDRW) = 85,41 [15]; $\bar{F}$ (FDFW) = 92,43 [16]; $\bar{F}$ (LIF) = 90,36).

Distanțele dintre frecvențele medii sînt foarte mici, reprezentînd, pe o scară zecimală, valori care variază între 0,070 și 0,062 [17].

3.2.1. În vocabularele studiate de noi, frecvențele medii se situează la o distanță zecimală de numai 0,022, ceea ce arată că această mărime variază între limite și mai apropiate atunci cînd luăm în considerare un vocabular neselectat.

3.2.2. Aceste constatări confirmă o dată mai mult existența legilor statistice care acționează în limbă și posibilitatea unei tipologii pe criterii cantitative.

3.3. În ceea ce privește extensiunea primei mulțimi lexicostatistice ($f \geqslant \bar{f}$), observăm că ea reprezintă în general cam o zecime dintr-un vocabular selectat și o șesime dintr-un vocabular neselectat [18].

4. Deosebirile cantitative între cele două limbi se manifestă mereu în același fel, oricum am diviza un vocabular, ceea ce înseamnă că ele reprezintă valori pertinente și stabile, constante frecvențiale, evidente la orice analiză de ordin statistic.

4.1. Frecvența cuvintelor se prezintă deci ca o variabilă, care poate fi determinată probabilistic între anumite limite (a căror distanțare scade în funcție de rafinarea analizei statistice).

4.2. Din păcate, extensiunea relativ redusă a eșantioanelor cercetate, cît și analiza statistică destul de rudimentară ne împiedică să avem deocamdată date pertinente relative la frecvența lexemelor limbii [19].

4.2.1. Orice comparație a două vocabulare ne face să întrevedem variabilele care reprezintă frecvența cuvintelor; luînd douăsprezece cuvinte din primele ranguri ale FDIW și LIF, observăm din tabelul de la p. 532.

4.2.2. Datele prezentate acolo arată în primul rînd cîte exigențe impune un dicționar de frecvență. Deși elaborate după aceleași principii și reprezentînd aceleași mărimi statistice [20], valorile frecvenței (absolute

[15] Cf. FDRW, p. LII. De fapt frecvența medie este mai mare, deoarece totalul vocabularului de bază este de numai 4 843 de cuvinte (fără adăugirile făcute prin Alphonse Juilland, *Two Missing Words in the Frequency Dictionary of Romanian Words*, în RRL XVI (1971), nr. 2, p. 155), ceea ce face ca F = 427 028/4 843 = 88,17. Frecvența medie pentru o mie de cuvinte este 0,2 064; valorile corespunzătoare pentru FDIW = 0,1997, FDFW = 0,1 967, LIF = = 0,1 866.

[16] Cf. FDFW, p. 61. Și aici se poate aduce o ușoară corecție, vocabularul de bază francez avînd 5 083 de vocabule, ceea ce face ca F = 464 134/5 083 = 91,31.

[17] Dacă luăm în considerație corecțiile arătate în notele 14 și 15, distanțele se reduc la 0,0314 și 0,0512.

[18] Cf. 1.,3.1.

[19] Datele se referă numai la eșantioanele cercetate și ne permit să facem numai previziuni probabilistice, destul de aproximative, asupra situației din „limbă".

[20] Cf. LIF, p. XLIX și urm. Rangul frecvenței și al uzajului este indicat după LIF; se observă mari deosebiri între rangurile LIF și FDIW.

Rangul		Cuvîntul	Frecvenţa absolută		Uzaj		Limite de frecvenţă relativă	
FR.	UZ.		FDIW	LIF	FDIW	LIF	FDIW	LIF
1	1	il	24333	54752	21375,37	45041,03	0,0564	0,1131
2	2	di	28659	25401	24798,22	21375,37	0,0664	0,0524
3	3	egli	488	14814	323,06	13046,81	0,0011	0,0306
4	4	a	10901	13364	10316,54	12505,73	0,0252	0,0276
5	5	essere	8194	13303	6623,04	11200,50	0,0189	0,0274
6	6	e	14658	12733	13329,34	10975,64	0,0339	0,0263
7	7	uno	9334	10821	8434,71	10070,37	0,0216	0,0223
8	8	in	11425	8851	8727,88	7467,00	0,0264	0,0182
9	10	non	5525	8733	3864,19	6446,99	0,0128	0,0180
10	12	io	1199	7824	413,09	4862,92	0,0027	0,0161
11	9	che	5625	7096	5205,70	6789,87	0,0130	0,0146
12	11	essere-aux.	4078	6062	3479,97	5701,69	0,0094	0,0125

şi relative ale) vocabulelor din primele ranguri chiar variază destul de mult[21], iar ca indicatori probabilistici [22] sînt nesemnificative (numai una singură ajunge la frecvenţa relativă 0,1131).

Această situaţie impune un studiu aprofundat în vederea determinării celor mai adecvate metode de analiză şi de lucru pentru elaborarea unui dicţionar de frecvenţă care să ofere date probabiliste relevante, stabilind ranguri de frecvenţă în limite foarte apropiate.

4.2.3. Pentru aceasta trebuie cercetate eşantioane mult mai mari, variate stilistic şi din epoci diferite, astfel încît să se poată determina şi relaţia dintre frecvenţă şi etimologia cuvintelor [23].

4.3. În stadiul actual al cercetărilor nu putem vorbi de rezultate stabile şi pertinente decît privitor la clasele lexicostatistice care pun în evidenţă, cum am văzut, mărimile convergente şi divergente ale limbilor comparate.

4.3.1. Structura statistică a vocabularului limbilor italiană, română şi (potrivit datelor oferite de FDFW) franceză prezintă convergenţă în concentrarea comunicării standard, bogăţia lexicală, frecvenţa medie a cuvintelor şi dimensiunile mulţimilor lexicostatistice, care variază între limite foarte reduse, situîndu-se toate într-o ,,bandă de frecvenţă romanică'', aşa cum am constatat şi cu prilejul analizei altor mărimi [24].

[21] Ceea ce arată că eşantionul nu a fost suficient de mare pentru extrapolarea acestor valori în planul limbii sau vorbirii sau chiar în cadrul unui eşantion corespunzător.

[22] În cazul cînd echivalăm frecvenţa relativă cu probabilitatea, deşi această echivalare nu este valabilă decît pentru eşantionul respectiv.

[23] Astfel de lucrări sînt posibile în urma unor despuieri exhaustive de texte ca cele ce se fac pentru limbile franceză şi italiană, cu ajutorul calculatoarelor electrice.

[24] Cf. Constant Maneca, *La fisionomia lessicale comparata del rumeno e dell'italiano*, în RRL XVII (1972), nr. 3, p. 203 şi urm.

4.3.2. În cadrul dimensiunilor statistice ale celor două vocabulare considerate de noi există totuși și puncte de divergență interesante, care nu pot fi neglijate.

4.3.2.1. Astfel, se observă în limba română o pondere mai mare a mulțimii lexicostatistice cu valori mai mari decît media, ceea ce face ca mulțimile cu frecvență inferioară mediei să fie mai mici decît mulțimile corespunzătoare italienești.

4.3.2.2. Faptul acesta are consecințe asupra valorii frecvenței medii, net superioară în română față de italiană la mulțimea vocabulelor cu frecvența cel puțin egală cu media.

4.3.3. Presupunem că aceste puncte de divergență dintre cele două limbi sînt condiționate de bogăția lexicală superioară a limbii italiene, care determină și o frecvență medie mai mică în vocabularul italian [25].

Un alt factor determinant al acestei situații este, desigur, și extensiunea diferită a fondului latin originar al celor două limbi, cît și încărcătura semantică deosebită a elementelor lexicale respective.

4.3.4. Este evident că explicarea acestor situații poate fi completată numai după ce vor fi determinate mărimile specifice din cadrul claselor lexicostatistice și studiate relațiile dintre frecvența formelor lingvistice și structurile lor fonemice, morfologice și lexicale. Analiza acestor relații duce la o mai profundă cunoaștere a ansamblului multidimensional care constituie limba și la posibilitatea de a face o tipologie pe baze cantitative.

Iunie 1975

Institutul de lingvistică
București, Spiru Haret 12

[25] Frecvența medie superioară a vocabularului de bază italian determinat în LIF (căci aceea din FDRW, așa cum am arătat în nota 15, trebuie corectată) are valori diferite datorită faptului că LIF conține un vocabular selectat.

LIVIU ONU

ACCIDENT FONETIC SAU EVOLUȚIE NORMALĂ? (ÎN LEGĂTURĂ CU NUMELE DE PERSOANĂ *Răcoviță*)

Într-o lucrare recentă, consacrată problemelor de critică textuală pe care le ridică editarea vechii literaturi românești, stăruind, printre altele, asupra particularităților lingvistice și paleografice fundamentale ale copiștilor ms. rom. 253 de la B.A.R.S.R. [1], încercam să demonstrăm că în scrisul copiștilor B,K și M apar unele trăsături evident neromânești, pe care le-am atribuit faptului că acești copiști au fost ceangăi [2]. Reamintim că ms. menționat are o deosebită importanță în istoria literaturii române, deoarece cuprinde, alături de alte texte, una dintre cele mai vechi versiuni ale letopisețului lui Ion Neculce (cu părți autografe ale cronicarului). În seria copiștilor semnalați, B este unul din copiștii principali ai miscelaneului [3].

Dintre trăsăturile lingvistice și paleografice care apar curent în scrisul celor trei copiști, menționăm : confuzia dintre [s] și [š], dintre [ž] și [z], dintre ɛ și ѣ, dintre *o* și *oa*, dintre *i* și *ii*, dintre *ea* și *eia*. Din scrisul copistului B mai relevam, apoi, și cîteva grafii izolate : erori de scriere, un fonetism dialectal moldovenesc *(o sută șindzăči)* și notația frecventă a n. pers. *Răcoviță* (astăzi : *Racoviță*).

Pentru marea majoritate a fenomenelor am găsit o motivare. Singur fonetismul *Răcoviță* a rămas neexplicat.

Oare avem a face aici, într-adevăr, cu un fonetism datorat unei baze de articulație și unui sistem lingvistic străine? Nu cumva, în ciuda frecvenței mari a n. pers. respectiv, existența lui *ă* din prima silabă se datorește unui accident fonetic? Sau, poate, e vorba de acțiunea unei legi fonetice a limbii române?

Ne propunem, mai jos, să răspundem la aceste întrebări.

În cronica lui Neculce sînt menționați 6 reprezentanți ai Racoviteștilor (Dumitrașco, Ion, Mihai, Neculai, Răducanul, Ștefăniță). Dintre aceștia, figura centrală e Mihai Racoviță, de 3 ori domn al Moldovei [4]. Racoviteștii respectivi sînt pomeniți adesea de-a lungul cronicii, dar cu

[1] Abrevieri curente: *ms.* = manuscris(ul); *mss.* = manuscrise(le); ms. *rom.* = manuscrisul românesc; B.A.R.S.R. = Biblioteca Academiei R. S. România (București); *f.* = fila (foaia).

[2] Liviu Onu, *Critica textuală și editarea literaturii române vechi*, București, 1973, p. 342—363. Abreviat, în continuare: *Crit. text.*

[3] Vezi în *id. ib.*, f. pliantă *Succesiunea copiștilor și intervențiile lui Ion Neculce în elaborarea ms. N.* Ms. N. = ms. rom. 253.

[4] Între anii: 1703 sept.—1705 febr. 1; 1707 iul. 20 — 1709 oct. 17; 1715 dec. 25 — 1726 sept. 25. Capitolele corespunzătoare din cronică: XV, XVII și XXI.

numele lor de familie ei sînt citați mai rar [5]. Pe noi ne interesează, bineînțeles, numai numele de familie.

Pentru aceasta, ne-am adresat manuscriselor : întîi, manuscrisului de bază al ultimei ediții a operei lui Neculce — ediția Iorgu Iordan [6]; apoi, altor cîtorva copii reprezentative din tradiția manuscrisă a cronicii.

Apelînd la ms. rom. 253 de la B.A.R.S.R., vom ține seamă de diferiții copiști ai manuscrisului. Astfel, în partea scrisă de copistul B, numele de familie respectiv apare de 12 ori și n u m a i sub forma **Răcoviță**[7]. Copistul B, de regulă, nu notează accentul. Copistul A notează : **Racoviță**, de 6 ori [8], dar și **Racovíță**, de 2 ori, cu accentul marcat [9]. Iar copistul părții finale a cronicii, copistul N, scrie la fel : **Racovíță** [10]. Ms. rom. 253 a fost executat între anii 1732—1745.

Pentru foile lipsă ale ms. 253 din partea cuprinzînd opera lui Neculce, ed. I. Iordan$_2$ se folosește de ms. rom. 53 de la B.A.R.S.R., copie realizată în 1766 de Ioasaf Luca, nepotul cronicarului. În acest ms., Ioasaf Luca scrie de 13 ori **Racovíță**, notînd deci accentul ; de 9 ori : **Racoviță**, fără accent ; de 2 ori : **Răcovíță**[11] și o dată **Răcoviță** [12]. În părțile reproduse de ed. I. Iordan după ms. 53, numele apare sub formele : **Racovíță** (de 3 ori)[13] și **Racoviță** (de 2 ori)[14].

Urmînd mss. citate, ed. I. Iordan$_2$ transcrie însă totdeauna numele fără accent, deci : **Racoviță** și **Răcoviță**.

Într-o altă copie a lui Ioasaf Luca, ms. rom. 112 de la B.A.R.S.R., întîlnim formele : **Racovíță** de 14 ori ; **Racoviță** — de 3 ori și **Răcovíță** — de 6 ori. Situații mai mult sau mai puțin asemănătoare prezintă și celelalte copii ale lui Ioasaf Luca (mss. rom. 252, 254 de la B.A.R.S.R. etc.).

Pe baza cap. XV al cronicii, vom înfățișa mai jos, comparativ, formele pe care le au numele în pasaje identice din ms. 253 și din 4 copii realizate de Ioasaf Luca (mss. rom. 53, 112, 252, 254 de la B.A.R.S.R.) [15].

Cheia explicației primului *ă* din *Răcoviță* (fără accent marcat) din ms. 253 ne-o dă atît notația *Racovíță* (cu accentul marcat) a copiștilor A

[5] Astfel, Mihai Racoviță e numit adesea *Mihai vodă*. Ștefăniță Racoviță e individualizat : *Ștefăniță*, cu apoziția *ficiorul lui Mihai vodă*. Dumitrașco Racoviță e numit uneori *Dumitrașco hatman* etc.

[6] Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*. Text stabilit, glosar, indice și studiu introductiv de Iorgu Iordan. Ediția a II-a, revăzută, București, 1959. Prescurtare : ed. I. Iordan$_2$.

[7] *Neculai R.* : 239 v^0, 240 v^0. *Ion R.* : 261 r^0, de 3 ori ; 297 v^0 ; 305 v^0. *Mihai R.* : 304 v^0. *Dumitrașco R.* : 304 v^0 ; 306 r^0, 314 v^0 ; 325 r^0. Prima semnalare a lui *Neculai Răcoviță* este redată în ed. I. Iordan$_2$, p. 72 : *Neculai Racoviță*.

[8] *Dumitrașco R.* : 304 v^0, în colontitlu ; 314 v^0, în colontitlu ; 350 r^0 ; 395 v^0 ; 414 v^0, *Mihai R.* : 395 r^0.

[9] *Mihai R.* : 395 r^0, în titlu. *Dumitrașco R.* : 413 v^0.

[10] *Mihai vodă R. cel bătrîn* : 476 r^0.

[11] *Ion R.* 256 r^0 ; 299 v^0.

[12] *Ion R.* : 256 r^0.

[13] *Mihai R.* : 190 r^0. *Ion R.* : 231 r^0 ; 240 v^0. Cf. ed. I. Iordan$_2$, p. 9, 75, 90.

[14] *Mihai vodă R.* : 201 v^0 ; *Mihălachi R.* : 279 v^0. Cf. ed. I. Iordan$_2$, p. 28. 146.

[15] Atragem aici atenția asupra faptului că concordanțele și discordanțele pe care le prezintă diferitele grupuri de mss., în tabloul nostru, nu reflectă decît parțial anumite relații de filiație între mss. De asemenea, studiul tradiției manuscrise a cronicii lui Neculce ne arată că ms. 253 nu este prototipul tuturor copiilor mss. păstrate. Comparația ne conduce la constatarea, a cărei demonstrație o pregătim, că au existat cel puțin două versiuni-prototip în tradiția manuscrisă a cronicii lui I. Neculce.

și N din același ms. și a lui Ioasaf Luca din diferite alte mss., cît și notația *Răcovíță* (de asemenea, cu accentul marcat) din mss. 53 și 112. Este evident că *a* neaccentuat, în contextul fonetic respectiv (din *Racoviță*),

Ed. I. Iordan$_2$: Racovițești : / notații :	p. 170 Mihai R.	p. 170 Dumitrașco R.	p. 172 Ion R.	p. 173 Dumitrașco R.
Racovíță	mss. 53, 112, 252, 254	mss. 252, 254	mss. 252, 254	mss. 112, 252, 254
Racoviță		mss. 53, 112		mss. 53
Răcovíță			mss. 53, 112	
Răcoviță	ms. 253	ms. 253	ms. 253	ms. 253

s-a conformat unei străvechi legi fonetice a limbii române : a evoluat la *ă* (cf. lat. *pavimentum*, *casa* > rom. *pămînt*, *casă;* sl. *rana* > rom. *rană* ; *oráș* → *orășeán ; gramatică* > pop. *grămatică ; garderobă* > pop. *gărderobă* etc.). Este sigur, deci, că *Răcoviță* din scrisul copistului B al ms. 253 și din alte mss. citate trebuie citit *Răcovíță*, precum *Racoviță*, la copiștii care, din cînd în cînd, notează accentul pe silaba penultimă, trebuie citit, de asemenea, cu accentul pe aceeași silabă *(Racovíță)*.

Dacă *Racoviță* ar fi fost rostit, de copiștii menționați, cu accentul pe prima silabă, numele ar fi trebuit să apară, măcar uneori, cu accentul marcat pe această silabă. Pe de altă parte, un *á* (accentuat), în poziția fonetică respectivă din prima silabă, n-ar fi putut evolua, în limba română, la *ă*. Cu atît mai puțin un *á* din silaba inițială nu ar fi putut evolua la *ă* în vorbirea (și scrisul) unui alofon, în care legea accentului silabic dinamic pe prima silabă a cuvîntului este generală.

Cu privire la coexistența, în ms. 253, la copiști diferiți, a formelor *Răcoviță* și *Racoviță*, e necesară încă o precizare. Știm că Neculce a revizuit textul, aducîndu-i anumite completări sau corecțiuni. Corecțiunile însă nu privesc niciodată structura fonetică sau morfologică a cuvîntului. Dovadă : numeroasele și flagrantele inadvertențe grafice, fonetice și morfologice ale copistului B, care au rămas necorectate [16]. Pe de altă parte, după cum am arătat, sub raportul corectitudinii scrisului, însuși Neculce dă dovadă uneori de lipsă de atenție [17]. Încît nu trebuie să ne mire dacă cronicarul n-a intervenit niciodată în grafia *Răcoviță.*

Dat fiind însă că, sub raportul corectitudinii scrisului și al respectării sistemului limbii române, copiștii A și N ai ms. 253 se diferențiază net de copistul B, în sensul că A și N folosesc limba română ca limbă maternă și, în general, foarte corect, noi sîntem înclinați să le acordăm credit superior aceluia acordat lui B. De aceea, considerăm că forma *Racoviță* reprezintă norma literară, — în Moldova, în epoca respectivă, — în timp ce *Răcoviță* este o pronunțare populară a unui scrib mai puțin familiarizat cu normele

[16] *Crit. text.*, p. 256–257.
[17] *Crit. text.*, p. 359.

limbii literare a epocii, dar care, prin analogie, aplică legea transformării lui *a* neaccentuat în *ă*. Forma *Răcoviță* apare, mai tîrziu, sporadic, și la copiști români (vezi cazurile rare din mss. lui Ioasaf Luca).

În cele expuse pînă aici am plecat de la premisa că n. pers. *Rácoviță*<n. top. *Rácova* [18] și că în forma *Rácoviță* a avut loc o deplasare de accent pe sufix (*Racovíță*), după modelul unor nume de persoană formate, pe teren românesc, cu sufixul diminutival *-iță*. Chiar în cronica lui Neculce întîlnim multe asemenea nume de persoană ; *Gavriliță, Gheorghiță, Chiriță, Ștefăniță* etc., dintre care unele sînt citate foarte des [19].

E posibil ca accentuarea *Rácoviță* să fi coexistat în epocă. Numai așa ne explicăm de ce, nu peste mult timp, aceasta este forma care se va impune ca normă în limba literară.

Deci, *Răcoviță* (paroxiton) nu e un fonetism explicabil printr-o bază de articulație străină și nu e nici rezultatul unui accident fonetic, ci rezultatul acțiunii unei legi fonetice mai vechi a limbii române.

Mai 1975

Facultatea de limba și literatura română
București, Edgar Quinet 5—7

[18] Vezi N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, [București] 1963, p. 355, s.v. *Racoviță;* D. Cantemir, *Istoria ieroglifică.* Text stabilit și glosar de Stela Toma. Prefață de Virgil Cândea. Studiu introductiv, comentarii, note, bibliografie și indici de Nicolae Stoicescu. București, 1973 (*Opere complete* IV), p. 154, 261, 284, 340 ; idem, *Descrierea Moldovei.* Traducere după originalul latin de Gh. Guțu. Introducere de Maria Holban. Comentariu istoric de N. Stoicescu..., București, 1973, p. 263, 267. Nu pierdem din vedere că există și n. top. *Racovița,* nici marea răspîndire geografică a n. top. *Racova* și *Racovița*. Vezi I. Iordan, *Toponimia românească,* [București] 1963, p. 458, 479—480, 490.

[19] Vezi ed. I. Iordan$_2$, indicele.

I. RIZESCU

OBSERVAŢII ASUPRA SUFIXULUI ANTROPONIMIC *-ese*

În ultima ediţie a *Scrisorilor* din Arhivele Bistriţei [1], acad. Al. Rosetti introduce în transcrierea scrisorii cu nr. 30 (adresată în jurul anilor 1602—1617 de către juratul Bilţă Toma, din nordul Maramureşului, primarului Bistriţei), faţă de ediţia anterioară [2], o lecţiune diferită, care ne-a atras în mod deosebit atenţia, întrucît reprezintă una din cele mai vechi atestări, într-un document românesc, a unui derivat antroponimic cu sufixul *-easă*, la genitiv cu articolul hotărît proclitic *i*. Este vorba de numele propriu de persoană *(a i) Simioniase*, genitivul de la *Simioneasa* [3].

Sufixul moţional *-easă (-easa)* formează numeroase derivate apelative *(croitorească, grădinăreasă, împărătească)* şi nume proprii de persoane *(Arsineasa, Dumitreasa)*; sufixul poate fi întîlnit şi în diferite toponimice *(Balomireasa, Călimăneasa)* [4].

Din aceeaşi serie cu acest sufix sînt şi sufixele specializate pentru nume proprii de persoane : *-esei* (desprins din genitiv, formînd nume maritale, devenite ulterior matronime) : *Bogdănesei*, *Brănesei*, *Niculăesei*, *Preotesei* [5], *-ese*, nerelevat pînă acum în lucrările de specialitate ; de asemenea şi *-esu* (formă de masculin refăcută) în exemple ca : *Dumitresu* (semnalat în Muntenia)[6], *Stănesul* (în Transilvania) [7].

Se ştie că antroponimicele în *-esei* cu varianta fonetică *-esii (Comănesii, Stănesii)* şi variantele grafice : *-esi (Greculesi, Voiculesi)*, *-iasi* (aceasta învechită, în urbariile din Transilvania din secolele al XVII-lea — al XVIII-lea : *Bucuriasi, Iuoniasi*) [8], apar în următoarele situaţii :

a. cu articol posesiv care se contopeşte uneori cu numele următoare, *-esei* fiind aici numai o formă a sufixului *-easa* :

Radu a(l) [9] *Petresei* > *A(l)petresei* > *A(l)petresii ;*

[1] Al. Rosetti, *Scrisori româneşti din Arhivele Bistriţei* (1592—1638), Bucureşti, 1944 (prescurtat SB).

[2] Alexandre Rosetti, *Lettres roumaines de la fin du XVI-e et du début du XVII-e siècle tirées des archives de Bistritza* (Transylvanie), Bucureşti, 1926.

[3] Pentru motivele renunţării la lecţiunea anterioară : *Simion iaste*, vezi SB, p. 55.

[4] Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, 1963, p. 179—180.

[5] N. A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc*, Bucureşti, 1963, p. XXXIV—XXXV ; Şt. Paşca, *Nume de persoane şi de animale din Ţara Oltului*, Bucureşti, 1936, p. 307.

[6] Al. Graur, *Nume de persoane*, Bucureşti, 1965, p. 134.

[7] Şt. Paşca, *op. cit.*, p. 323.

[8] *Ibidem*, p. 190, 260 etc.

[9] În genere, articolul care precedă substantivul are forma invariabilă *a*, deoarece procedeul e specific pentru Moldova (cf. Al. Graur, *op. cit.*, p. 131). În documentele mai vechi găsim uneori scris ,,prin zelul administraţiei'' şi nume ca : *Maria A. Voiculesei* (cf. Şt. Paşca, recenzie la I. Bileţchi-Albescu, *Un capitol de patronimie românească*, în DR IX (1938), p. 339).

b. fără articol posesiv, care e pur și simplu suprimat [10], ceea ce duce la analiza lui *-esei* ca sufix independent :

a(l) Petresei > Petresei > Petresii.

Probabil că prin procedee similare cu cele semnalate mai sus se poate explica și sufixul *-ese*, pornind de la vechile nume de persoane feminine la genitiv-dativ, cu articolele hotărîte proclitice : *ei, îi, i, ii* [11] :

a. articolul precedă derivatul în *-ese :*

i Simioniase (cca a. 1602–1617), *îi Silionease* (a. 1662), *i Ciolpănease* (prob. sec. al XVII-lea), *îi Tăbănease* (a. 1667), *îi Gheorghiese* (a. 1669) [12];

b. articolul proclitic e suprimat :

Andronese, Gheorghiese, Ionese, Mihăese, Simionese.

Numele în *-ese* se găsesc azi frecvent în nordul Transilvaniei [13], dar și în nordul Moldovei [14].

Teoretic s-ar putea emite și ipoteza că sufixul *-ese* provine din *-esei* (*-esi*), dar ariile geografice ale celor două sufixe nu coincid, primul apărînd, în special, în nordul țării. Trebuie subliniat, de asemenea, faptul că, în zilele noastre, procliticele *ii, i* și *îi*, ca semn al genitiv-dativului, au fost înregistrate în Maramureș și în județele Bistrița-Năsăud și Cluj [15].

În scrisoarea cu nr. 10 — din *Arhivele Bistriței* — este menționat numele lui *(Gheorghe) a i Mosostoe*, derivat cu sufixul *o(a)e*, care ne-a sugerat posibilitatea unei analogii între seriile de sufixe *-easă, -esei (-esii), -ese* și *-oaia, -oaiei, -oaie (-oae)*. Despre ultima formă s-a arătat că ar fi o variantă (fonetică sau grafică) a sufixului *-oaia*, genitiv *-oaiei* [16]. Nu poate fi exclusă însă nici posibilitatea ca *-oaie (-oae)* să se fi format de la nume proprii de persoane feminine, articulate la genitiv-dativ cu articolele proclitice *ei, îi, i, ii* : *îi Iosăpoae* (a. 1659), *îi Gligoroae* (a. 1677), *îi Dabijoae* (a. 1687), *i Mîndroae* (a. 1687) [17].

[10] N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. XXXIV–XXXV.

[11] În legătură cu articolele proclitice feminine și cu încercarea de organizare simetrică a numelor proprii, vezi Ion Coteanu, *Morfologia numelui în protoromână* (*româna comună*), București, p. 119–120, 125–126.

[12] Exemplele sînt din I. Tanoviceanu, *Articolul antepus ei, ăi, îi, i la nume proprii feminine*, în „Arhiva" VIII (1897), p. 329–344. În aceeași lucrare găsim și exemple ca : *îi Șoldănească* (p. 330), *îi Nechiforească* ; în legătură cu articolele proclitice vezi și tipuri ca : *(a) ei noastre credință* (CV, 74), (*ale*) *ei noastre credințe* (CB II 124) (cf. I. Coteanu, *op. cit.*, p. 120).

[13] Informația o deținem de la Vasile Simionese, lector la Universitatea din Timișoara.

[14] Informațiile de la Anton Iliese, originar din comuna Arbore, jud. Suceava.

[15] Vezi Ion Gheție — Al. Mareș, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, București, 1974, p. 230–231 ; vezi și T. Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, București, 1925, p. 136 și urm., unde găsim exemple ca : *a i Florică.*

[16] „Deoarece *-iei* se pronunță în mod obișnuit *-i*, iar *-e* final neaccentuat este pronunțat în Moldova tot *-i (carti, feti)*, s-a produs o confuzie în urma căreia multe nume în *-oaiei* sînt scrise cu *-oaie* sau *-oae*" (Al. Graur, *op. cit.*, p. 130) ; vezi și N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. XXXIV–XXXV, LXIII ; Pascu, *S.*, p. 112.

[17] I. Tanoviceanu, *op. cit.*, p. 329–344.

Prin suprimarea articolului proclitic, ca şi în cazul numelor de persoane în -*ese*, s-ar fi putut ajunge la antroponime ca : *Mîndroaie*, *Băluţoae*, existente în nordul ţării [18].

Studiul seriilor de sufixe şi observarea strictă a derivatelor lor antroponimice pot aduce multe date interesante pentru cunoaşterea sistemului derivativ românesc, asupra căruia valoroasa ediţie a *Scrisorilor de la Bistriţa* ne dă mereu noi sugestii.

Iunie 1974

Institutul de lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

[18] Nume ca : *Lupoaie*, *Ciliboaie* pot fi întîlnite în *Cartea de telefon* (1973) a jud. Bistriţa-Năsăud şi în cea a jud. Maramureş.

MARIUS SALA

CRITERII DE APRECIERE A INDIGENISMELOR DIN SPANIOLA AMERICANĂ

1. Studiile despre vocabularul indigen al spaniolei din America au cunoscut o evoluţie asemănătoare cu cea a studiilor de lingvistică, în general, şi a celor de dialectologie, în special. La începutul dialectologiei hispanico-americane, încă de la sfîrşitul secolului trecut, s-a insistat asupra cuvintelor indigene ca fiind elementul de vocabular cel mai semnificativ pentru a marca deosebirile dintre spaniola peninsulară şi cea din Lumea Nouă. R. Lenz publică cunoscutul său dicţionar de cuvinte indigene (*Diccionario etimológico de voces chilenas derivadas de lenguas indígenas americanas*, Santiago de Chile, 1905—1910), care a fost urmat de multe alte lucrări lexicografice consacrate spaniolei din America. S-a ajuns astfel la situaţia actuală, excelent caracterizată de Marcos A. Morínigo : „Los diccionarios de americanismos actuales rivalizan en incorporar a su léxico el mayor número de indigenismos, se usen o no se usen en el español de América, distorsionando de esta manera la realidad lingüística y confundiendo a los estudiosos. De la lectura de los mismos se tiene en efecto la impresión de que la contribución léxica indígena a las hablas regionales es sencillamente enorme. Esta impresión, sin embargo, no corresponde a la realidad. Desde luego la contribución es importante, pero muy por debajo de las dimensiones que en los diccionarios aparecen. Por ejemplo, en los diccionarios aparecen las voces guaraníes : *tuyuyú*, *jabirú*... y cien más que nadie usa y pocos saben lo que son. En un diccionario de mexicanismos aparecen las voces *tetlachihue*, *tecomasúchil*, *tetlatía*, *techcocama*, *texosóchil* que nadie sabe qué son en México, fuera de los nahuatlistas ... Hay en nuestros diccionarios una gran masa de voces indígenas que constituyen en ellos un peso muerto en el mejor de los casos" [1].

Odată cu progresul metodelor de analiză a limbii se încearcă o evaluare a rolului cuvintelor indigene în vocabularul spaniolei americane. O unică încercare de acest fel, limitată la spaniola din Ciudad de México, este lucrarea lui Juan M. Lope Blanch, *El léxico indígena en el español de México*, Mexic, 1969. Spre deosebire de toate lucrările similare publicate pînă acum, aceasta conţine numeroase observaţii interesante în legătură cu ceea ce autorul numeşte vitalitatea indigenismelor. El foloseşte mai multe criterii pentru a stabili dacă un cuvînt înregistrat în timpul anchetei aparţine vocabularului activ sau pasiv, dacă este sau nu important pentru spaniola din capitala mexicană [2].

[1] Marcos A. Morínigo, *La penetración de los indigenismos americanos en el español*, în *Presente y futuro de la lengua española*, I, II, Madrid, 1964, p. 225—226.

[2] Cf. Marius Sala, *Cronica spaniolă IV: Elemente indigene în lexicul spaniolei din America*, în SCL XXV (1974), nr. 2, p. 182—184.

2. În cele ce urmează propunem o modalitate de apreciere a locului ocupat de cuvintele indigene în ansamblul vocabularului spaniolei americane. Încercarea noastră pornește de la stadiul actual al cercetării, adică are în vedere faptul că aproape în exclusivitate dicționarele sau monografiile dialectale hispanoamericane nu dau informații cu privire la poziția indigenismelor în ansamblul vocabularului respectiv. Cu alte cuvinte, nu am avut la dispoziție informații de ordin statistic cu privire la frecvența termenilor indigeni și numai foarte rar date referitoare la concurența dintre diversele indigenisme și sinonimele lor. Pentru a stabili vitalitatea indigenismelor din spaniola americană am supus toate cuvintele indigene întîlnite în sursele noastre [3] la trei criterii de selecție, care se găsesc într-o anumită formă și în lucrarea lui J. Lope Blanch : productivitatea, bogăția semantică și răspîndirea geografică. Pentru primele două criterii am reținut toate cuvintele care prezintă cel puțin un derivat sau un sens dezvoltat din sensul primar. (Nu am luat în general în considerație dezvoltările semantice din domeniul faunei sau florei, unde, adesea, „sensurile noi" se datoresc și unei cunoașteri insuficiente a realităților respective ; nu o dată un cuvînt denumește 4—5 plante. Cînd un cuvînt din aceste două domenii onomasiologice a căpătat alte sensuri decît cel din sfera în care era folosit la început l-am reținut pentru discuție.) Cît privește răspîndirea geografică, am considerat pertinentă numai situația cuvintelor care, după informațiile din sursele menționate mai sus, depășesc aria unde se vorbește sau s-a vorbit limba din care au fost împrumutate.

3. În funcție de felul cum răspund la cele trei criterii am stabilit șapte categorii de cuvinte. În prima (a) am inclus cuvintele care satisfac toate cele trei criterii, considerîndu-le drept cele mai importante, cele mai bine integrate în structura vocabularului spaniolei din America. Următoarele trei categorii răspund la cîte două criterii : (b) cuprinde cuvintele care răspund la primele două criterii (productivitatea și bogăția semantică), a treia (c) — cuvintele care prezintă derivate și au răspîndire geografică în afara ariei limbii indigene, a patra (d) — cuvintele cu dezvoltări seman-

[3] D i c ț i o n a r e: Augusto Malaret, *Diccionario de americanismos*, ed.III, Buenos Aires, 1946 ; idem, *Lexicón de fauna y flora*, Bogotá, 1961 ; Marcos A. Morínigo, *Diccionario manual de americanismos*, Buenos Aires, 1966 ; *Diccionario de la Real Academia Española*, ed. XIX, Madrid, 1970.

L u c r ă r i d e a n s a m b l u: Tomás Buesa Oliver, *Indoamericanismos léxicos del español*, Madrid, 1965 ; Pedro Henríquez Ureña, *Para la historia de los indigenismos*, Buenos Aires, 1938 ; Rubén del Rosario, *El español de América*, Sharon, Conn., 1970 ; M. L. Wagner, *Lingua e dialetti dell'América spagnola*, Florența, 1945.

M o n o g r a f i i d i a l e c t a l e: Arturo Agüero, *El español de América y Costa Rica*, San José de Costa Rica, 1962 ; Peter Boyd-Bowman, *El habla de Guanajuato*, México, 1960 ; Daniel L. Cárdenas, *El español de Jalisco*, Madrid, 1967 ; Pedro Henríquez Ureña, *El español en México, los Estados Unidos y la América Central* (trabajos de E. C. Hills, F. Semeleder, C. Carroll Marden, M. G. Revilla, A. R. Nykl, K. Lentzner, C. Gagini y R. J. Cuervo, con anotaciones y estudios de..., BDH IV, Buenos Aires, 1938 ; idem, *El español en Santo Domingo*, BDH V, Buenos Aires, 1940 ; Rodolfo Lenz, *El español en Chile*, BDH VI, Buenos Aires, 1940 ; Tomás Navarro Tomás, *El español en Puerto Rico. Contribución a la geografía lingüística hispanoamericana*, Rio Piedras, 1948 ; Rodolfo Oroz, *La lengua castellana en Chile*, Santiago de Chile, 1966 ; Ambrosio Rabanales, *Introducción al estudio del español en Chile*, Santiago de Chile, 1953 ; Stanley L. Robe, *The Spanish of Rural Panamá*, Los Angeles, 1960 ; Humberto Toscano Mateus, *El español en el Ecuador*, Madrid, 1953 ; Berta Vidal de Battini, *El habla rural de San Luis*, BDH VII, Buenos Aires, 1948 ; idem, *El español en la Argentina*, Buenos Aires, 1954.

tice şi cu răspîndire geografică care depăşeşte aria limbii indigene. Ultimele trei categorii sînt cele cu cuvintele care răspund la cîte un singur criteriu : răspîndirea geografică (e), productivitatea (f) şi bogăţia semantică (g).

Dintre miile de cuvinte date de dicţionare, de monografiile dialectale sau de lucrările consacrate indigenismelor am reţinut, pe baza celor spuse de noi mai sus, aproximativ 2 000. Rezultatele preliminare arată că numărul cuvintelor care să corespundă la toate cele trei criterii (categoria a) este relativ mic, coborînd sub 10%. O poziţie similară ocupă cuvintele din categoria a doua (b). Mai puţin bine reprezentate sînt celelalte categorii, cu excepţia ultimei (g), care cuprinde aproximativ 40% din totalul termenilor luaţi în discuţie.

4. Comparînd rezultatele noastre cu lista indigenismelor considerate ca cele mai reprezentative pentru spaniola din America, constatăm că din termenii daţi în introducerea lui R. del Rosario, *El español de América*, p. 68–69, numai o parte răspund la toate cele trei criterii : este vorba de cuvinte din limba arawak (*ají*, *cayo*, *guayaba*, *hamaca*, *jobo*, *macana*, *maguey*, *maíz*, *papaya*, *sabana*, *yuca*), din limba náhuatl (*achote*, *camote*, *chicle*, *chocolate*, *cuate*, *hule*, *jícara*, *tamal*, *tomate*), din quechua (*cancha*, *coca*, *cóndor*, *mate*, *pampa*, *papa*) şi din araucană (*guata*, *malón*). Restul cuvintelor aparţin categoriei a doua (*cocuyo* — arawak, *guagua* — quechua, *cahuín*, *minga* — araucană), a treia (*huracán* — arawak, *arepa* — caribe, *alpaca* — quechua, *mandioca* — guaraní), a patra (*barbacoa*, *bohío* — arawak, *butaca*, *loro*, *manatí*, *mico*, *piragua* — caribe, *galpón* — náhuatl, *ñapa* — quechua, *laucha* — araucană). Celelalte cuvinte răspund la numai cîte un singur criteriu : răspîndire geografică (*enagua*, *pitahaya* — arawak, *vicuña* — quechua), derivare (*ceiba*, *guayacán* — arawak, *coila*, *machi* — araucană), bogăţie semantică (*guaricha*—caribe). Există cîteva cuvinte din lista lui Rosario care nu răspund la nici unul dintre criteriile noastre : *yautía* — arawak, *patilla* — caribe, *copaiba*, *maraca*, *ñandú*, *piraña*, *tapioca*, *urubú* — guaraní, *chépica*, *pehuén*, *pichintún* — araucană.

La rezultate similare se ajunge dacă se compară şi alte liste de americanisme care au la bază termeni împrumutaţi din limbile indigene. În schimb, cercetarea noastră pune într-o altă lumină o serie de termeni ca *cabuya*, *cholo* (arawak), *anón* (caribe), *atol(e)*, *cacaxtle*, *copal*, *coyote*, *cuate*, *chancaca*, *elote* (náhuatl), *cancha*, *concho*, *corota*, *coto*, *chác(a)ra*, *chapa*, *charque*, *chasca*, *guaca* (quechua), *catinga* (guaraní) etc., care corespund la toate cele trei criterii luate în consideraţie şi care nu au fost relevate, pînă acum, ca semnificative pentru lexicul spaniolei din America.

Iunie 1975

Institutul de lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

TUDORA ŞANDRU OLTEANU

ÎN LEGĂTURĂ CU PROBLEMA ELEMENTULUI ANDALUZIAN ÎN SPANIOLA AMERICANĂ: DOMENIUL LEXICAL

În istoria filologiei şi lingvisticii hispano-americane, una din chestiunile fundamentale referitoare la procesul de constituire a spaniolei vorbite în America Latină este aceea a raporturilor dintre spaniola americană şi dialectul andaluzian. Problema a suscitat ample dezbateri şi controverse, principalele teorii emise susţinînd puncte de vedere diferite. Astfel, asemănările între spaniola din America şi dialectul andaluzian sînt considerate de către susţinătorii cunoscutei teze a „andaluzismului" drept urmare a aducerii acestui dialect peninsular în spaniola vorbită în Lumea Nouă, în timp ce cei care combat această teorie interpretează coincidenţele în discuţie ca rezultat al unei evoluţii paralele şi independente a celor două modalităţi ale limbii spaniole, din America Latină şi Andaluzia.

Conform tezei „andaluzismului" — iniţiată de filologul mexican M. G. Revilla şi avînd drept reprezentanţi de seamă pe R.J. Cuervo şi M. L. Wagner —, la baza formării limbii din America Latină stau unele trăsături caracteristice dialectului andaluzian şi în primul rînd două fenomene fonologice : *seseo* (pierderea distincţiei fonologice între /z/ şi /s/) şi *yeismo* (pierderea distincţiei fonologice între /y/ şi /ll/). Argumentele aduse pentru explicarea acestei stări de fapte se referă la predominarea lingvistică, în cursul procesului de cucerire şi colonizare, a elementului andaluzian, manifestată prin procentul ridicat al coloniştilor originari din regiunea de sud a Peninsulei Iberice.

Teza „andaluzismului" spaniolei americane a suscitat numeroase dezbateri, fiind combătută îndeosebi de cunoscuţii lingvişti hispano-americani P. Henríquez Ureña şi Amado Alonso, care arată că trăsăturile menţionate reprezintă dezvoltări paralele, independente, în spaniola din America şi în dialectul andaluzian [1].

Pe măsura aprofundării cunoaşterii şi cercetării diferitelor variante ale spaniolei americane, pe de o parte, şi a dialectului andaluzian, pe de alta, s-a ajuns la obţinerea unor noi date şi rezultate care au dus la definirea unor concluzii în problema contribuţiei acestui dialect la formarea spaniolei americane în sensul revenirii şi îmbogăţirii teoriei „andaluzismului" cu elemente inedite. Astfel, în ultimii douăzeci de ani s-au întreprins amănunţite cercetări fonetice care au demonstrat că premisele şi argumentele invocate de cei care au combătut această teză nu corespund realităţii

[1] Pentru discuţia amănunţită, cf. o succintă expunere a istoricului problemei la Guillermo Guitarte, *Cuervo, Henríquez Ureña y la polémica sobre el andalucismo de América*, în „Thesaurus" XIV (1959), p. 20—81, şi A. Rosenblat, *El debatido andalucismo del español de América*, în *El Simposio de México, enero de 1968. Actas, informes y comunicaciones*, México, 1969, p. 149—190.

lingvistice și istorice specifice Americii Latine [2]. Specialiștii afirmă astăzi în unanimitate că, în deosebi în prima perioadă a colonizării, predominarea elementului andaluzian reprezintă un fapt cert, ceea ce a avut drept consecință, pe plan lingvistic, transmiterea și propagarea în spaniola americană a unor fenomene caracteristice acestui dialect [3].

Deși coincidențele între spaniola vorbită în America și dialectul andaluzian se bazează, așa cum am arătat, în primul rînd pe fenomenele fonetice menționate, problema raporturilor între cele două modalități ale limbii spaniole nu trebuie redusă exclusiv la acest domeniu. Este necesar deci să se realizeze o analiză integrală a sistemului lingvistic al spaniolei americane, prin relevarea și atragerea în cercetare și a asemănărilor din cadrul celorlalte sectoare ale limbii, vocabularul și morfosintaxa.

În ceea ce privește domeniul lexical, pînă în prezent nu dispunem de o cercetare de ansamblu destinată evidențierii coincidențelor între spaniola americană și dialectul andaluzian, așa cum există, de exemplu, în legătură cu cuvintele care provin din regiunea de vest a Peninsulei Iberice [4].

Părerile emise în legătură cu aportul elementului andaluzian la formarea vocabularului hispano-american diferă considerabil. Astfel, J. Corominas consideră că această contribuție este foarte scăzută, invocînd faptul că în epoca de cucerire și colonizare dialectul andaluzian nu își conturase o fizionomie proprie decît în cadrul foneticii, nu și în acela al vocabularului [5]. Alți specialiști menționează, în cadrul vocabularului hispano-american de proveniență regională peninsulară, și elemente andaluziene, limitîndu-se fie la înregistrarea unui număr foarte redus [6], fie la

[2] Cf. studiile fundamentale ale lui R. Menéndez Pidal, *Sevilla frente a Madrid; algunas precisiones sobre el español de América*, în *Miscelánea homenaje a André Martinet*, La Laguna, vol. III, 1962, p. 95—165, R. Lapesa, *Sobre el ceceo y seseo en Hispanoamérica*, în „Revista Iberorrománica" XXI (1956), p. 409—416, și *El andaluz y el español de América*, în *Presente y futuro de la lengua española*, Madrid, vol. II, 1964, p. 173—182, ca și lucrările de bază ale lui P. Boyd Bowman, *Indice geobiográfico de cuarenta mil pobladores españoles de América en el siglo XVI*, Bogotá, 1964, O. Cock Hincapié, *El seseo en el Nuevo Reino de Granada (1550—1650)*, Bogotá, 1969 etc.

[3] Cf. concluzia edificatoare schițată de R. Lapesa, *El andaluz...*, p. 182: „Las tres premisas en que se apoyaba la postura antiandalucista respecto al seseo americano han perdido toda su validez. Hoy están demostradas la prioridad del andaluz en la confusión de *eses* y *zetas*; la existencia de focos o zonas de *ceceo* en diversos países americanos; la gran proporción de andaluces, su predominio en los primeros tiempos de la colonización y la incorporación de indígenas y posteriores inmigrantes al *ceceo* impuesto por esa mayoría andaluza en los primeros tiempos de la colonia".

[4] Cf. J. Corominas, *Indianorománica. Estudios de lexicología hispanoamericana*, în „Revista de filología hispánica" VI (1944), 1, p. 1—35, 139—175, 209—254.

[5] *Art. cit.*, p. 140.

[6] Singurele surse care indică diferite cuvinte de origine andaluziană în spaniola americană sînt R. J. Cuervo, *Apuntaciones críticas sobre el lenguaje bogotano*, Bogotá, 1955, ed. a 9-a, § 999, unde sînt înregistrați, din cei 30 de termeni de proveniență regională peninsulară, 7 din dialectul andaluzian; M. L. Wagner, *Lingua e dialetti dell'America Spagnola*, Florența, 1949, p. 19, înregistrează 17 termeni, dintre care însă, la o confruntare cu dicționare moderne (M. Morínigo, *Diccionario manual de americanismos*, Buenos Aires, 1966, Real Academia Española, *Diccionario de la lengua española*, Madrid, ed. a XIX-a, 1970), majoritatea s-a dovedit a nu aparține vocabularului hispanoamerican, ci spaniolei generale; în sfîrșit în monumentala operă a lui J. Corominas, *Diccionario Crítico Etimológico de la Lengua Castellana*, Berna, 1954, vol. IV, sînt dați la indicele final 20 de termeni considerați „andalucismos americanos" (p. 1100); mulți dintre aceștia aparțin însă limbii vechi, fiind astăzi uzuali în Andaluzia și America Latină, ceea ce înseamnă că nu reprezintă numai „andaluzisme" lexicale, ci și arhaisme.

simpla indicare generală a faptului [7]. În sfîrşit, R. Lapesa consideră, pe drept cuvînt, că în vocabularul spaniolei americane există numeroase coincidenţe cu dialectul andaluzian [8], fără însă a le discuta.

Urmărind să stabilim, pe baza rezultatelor oferite de opere lexicografice moderne [9], care sînt coincidenţele între spaniola americană şi dialectul andaluzian în domeniul lexicului, am ajuns la evidenţierea unui număr de peste o sută de unităţi lexicale specifice numai celor două modalităţi menţionate [10]. În afară de acestea, am înregistrat şi un număr aproximativ egal de coincidenţe semantice între spaniola americană şi cea andaluziană; este vorba deci de cuvinte care există şi în spaniola standard, dar cu un sens diferit de accepţiile din America Latină şi Andaluzia. Precizăm că aceste asemănări de natură semantică nu au fost semnalate şi analizate pînă în prezent în literatura de specialitate.

Vom prezenta în continuare cîteva exemple care ilustrează coincidenţele lexicale şi semantice înregistrate [11], precum şi cîteva constatări generale privind contribuţia elementului andaluzian la formarea vocabularului hispano-american.

În ceea ce priveşte domeniile semantice, am constatat că apare deosebit de bine reprezentat cel referitor la viaţa comercială şi materială, la economie (mai ales cea legată de prelucrarea trestiei de zahăr) şi la diferite instrumente şi unelte de uz casnic. Acest fapt se explică prin circumstanţe de natură extralingvistică: este cunoscut că andaluzienii se ocupau intens cu diferite activităţi comerciale şi economice, iar focarele din care porneau legăturile de tot felul cu Lumea Nouă erau localizate îndeosebi în porturile din sudul Spaniei, şi în primul rînd în Sevilla.

Am înregistrat [12] cuvinte ca: *acaguasarse* 'a opri din creştere vîrful trestiei de zahăr, producînd în schimb înmulţirea frunzelor' (Cuba); *alifa* 'trestie de zahăr de doi ani' (Mexic); *azuquita* şi *azuquitar*, ambele diminutive întrebuinţate în limbajul familiar de la *azúcar* 'zahăr' (Chile); *almijarra* 'par orizontal sau funie de care trag caii pentru a învîrti roata morii' (Cuba, Puerto Rico, Salvador, Venezuela; în Panamá cuvîntul cunoaşte accepţia mai generală 'şa pentru animalele de tracţiune'); *cabezote* 'piatră de formă neregulată întrebuinţată la zidărie' (Cuba); *cañaduz* 'trestie de zahăr' (Columbia), de la care s-a format şi derivatul

[7] Cf. între alţii Toscano Mateus, *El español en el Ecuador*, în *Presente y futuro...*, vol. I, p. 124.

[8] „La impresión general de semejanza entre el uso lingüístico hispanoamericano y el andaluz se basa en una serie de coincidencias fonéticas, abundante comunidad de vocabulario peculiar y ciertos rasgos sintácticos compartidos" (*art. cit*, p. 173).

[9] Am consultat în acest sens, ca instrumente de bază, dicţionarele citate, al lui M. Morínigo şi al Academiei Spaniole, ca şi A. Alcalá Venceslada, *Vocabulario andaluz*, Madrid, 1951.

[10] Aşadar, nu am luat în consideraţie şi cazurile în care cuvîntul exista şi în spaniola generală veche, astăzi fiind însă întrebuinţat numai în America Latină şi Andaluzia, considerînd că avem a face cu arhaisme lexicale (de ex., adverbul *especial* 'în special' astăzi învechit în limba generală, dar folosit în Andaluzia şi în Chile). Am lăsat la o parte apoi şi cazurile care reprezintă variante fonetice ale termenului existent în norma generală (de ex. *traste*, varianta din Andaluzia şi America a lui *trasto* 'vechitură').

[11] Specificăm faptul că întregul material selectat constituie obiectul unei lucrări mai ample, care va permite o analiză amănunţită a problemei.

[12] Dăm în paranteză răspîndirea geografică a termenului în America Latină, pe baza dicţionarelor consultate, în afară de cazurile cînd este vorba de americanisme generale, care nu mai poartă nici o indicaţie.

cañaduzal 'plantaţie de trestie de zahăr' (Columbia, Cuba); *conchabo* 'contract, tocmire a unui argat' (Mexic şi America Meridională, cu excepţia ţărilor Chile şi Perú; în Argentina s-a dezvoltat ulterior, pe baza accepţiei primare, în limbajul familiar, sensul ironic de 'loc unde se munceşte'); *contrafuego* 'foc care se aprinde pe o plantaţie de trestie de zahăr pentru a preveni extinderea unui incendiu' (Cuba, Puerto Rico); *cruza* 'încrucişare de animale'; verbul andaluzian *emplantillar* 'a astupa' înregistrează în Chile, Perú o evoluţie semantică pe baza specializării: 'a umple cu moloz găurile dintr-un perete'; *enlatar* 'a împrejmui sau a acoperi cu bucăţi de lemn un acoperiş' (Honduras, Columbia, Venezuela); *faenero* 'muncitor agricol' (Chile); *fiambrería* 'prăvălie unde se vînd sau se pregătesc mîncăruri reci' (Argentina, Paraguay, Uruguay); *locería* 'atelier de olărie' etc. Menţionăm tot aici şi coincidenţe semantice ca: *alambique*, în spaniola generală 'alambic', în Andaluzia şi America 'fabrică de ţuică', sens la care s-a ajuns printr-un procedeu metonimic, bazat pe extindere, "pars pro toto"; în Cuba este cunoscut şi derivatul *alambiquería*, cu acelaşi înţeles; *agujeta*, în spaniola generală diminutiv de la *aguja* 'ac', este întrebuinţat în Andaluzia, Cuba şi Venezuela pentru a desemna un fel de 'ac lung cu care îşi prind femeile pălăria', iar în Antile 'ac mare de cizmar'; *atarjea* 'conductă, canal de scurgere' şi-a restrîns sensul în Andaluzia şi Mexic, unde se foloseşte pentru un fel de 'canal mic, construit în zid, la nivelul solului, pentru a conduce apa', iar în Argentina şi Perú 'depozit de apă'; *barbera*, forma feminină de la *barbero* 'bărbier', este folosit în limbajul familiar din Andaluzia şi America pentru 'briciul de ras'; *balanzón* 'vas cu toartă de fier pentru curăţirea minereului de argint sau aur' are în Andaluzia şi Mexic accepţia la care s-a ajuns printr-o metaforă bazată pe asemănare de funcţie de 'lopăţică pentru cereale, boabe etc. folosită în băcănii'; *boliche*, între alte accepţii în spaniola generală 'prăvălie de mărunţişuri, dugheană' cunoaşte în Andaluzia, Argentina, Bolivia, Chile, Paraguay, Perú, Uruguay, prin generalizare, înţelesul de 'orice magazin sau restaurant unde se vînd mîncare şi băuturi', iar în Perú şi pe acela de 'brutărie unde se vinde pîine de calitate inferioară'; *bomba* 'bombă', 'glob' etc. este folosit în limbajul familiar din Andaluzia, Chile, Guatemala, Honduras, Perú şi Mexic pentru a desemna 'jobenul', evident printr-un procedeu metaforic bazat pe asemănare de formă; *empeño* 'amanetare', 'gaj', înregistrează în Andaluzia, Mexic o evoluţie semantică metonimică, ajungînd să însemne 'casa de împrumut pe amanet'; *falsarregla* 'echer fals, alcătuit din două linii mobile', în Andaluzia, Perú, Venezuela 'transparent pentru scris'; *flamenco*, în spaniola generală cu accepţii diferite bazate pe cea primară, 'originar din Flandra', desemnează în Andaluzia, prin specializare semantică, 'un fel de cuţit importat din Flandra', iar în Argentina 'un fel de pumnal lung'; *francalete* 'curea cu cataramă' şi-a restrîns sensul, în Andaluzia şi Mexic, la 'curea groasă care fixează legăturile la jug'; *merchante* 'referitor la comerţ' şi 'negustor ambulant', în Andaluzia şi America 'client al unei prăvălii' etc.

Alt domeniu semantic ilustrat prin multiple coincidenţe lexicale şi semantice între spaniola americană şi dialectul andaluzian este constituit de denumirile unor caracteristici omeneşti variate, de natură fizică, psihică şi intelectuală. Astfel, semnalăm cuvinte ca: *arreado, a* 'leneş, adormit'

(Chile, Mexic, Perú) ; *batato, a*, adjectiv aplicat în limbajul familiar pentru a desemna o 'persoană mică şi grasă' (Columbia) ; *boqueto, a* 'cu buză de iepure' (Columbia, Venezuela) ; *cabeciduro, a* 'încăpăţînat' (Columbia, Cuba) ; *empeñoso, a* 'stăruitor, încăpăţînat' ; *frangollero, a* 'care face lucrurile de mîntuială' ; cf. şi varianta *frangollón, a* cu acelaşi înţeles ; *futre* 'filfizon, fante' şi 'ferches, gătit' (Argentina, Bolivia, Chile, Ecuador, Perú) ; *gallote, a* 'dezinvolt, decis' (Costa Rica, Mexic) etc. Tot aici sînt de menţionat şi coincidenţe semantice, ca : *falto, a*, în spaniola generală 'lipsit de ceva, sărac', care a căpătat în Andaluzia şi Argentina în urma unei evoluţii semantice depreciative, sensul de 'prost, netot' ; *cuchareta*, diminutiv de la *cuchara* 'lingură', se aplică în limbajul familiar din Andaluzia, Cuba şi Mexic pentru a desemna o 'persoană înfiptă, intrigantă' ; cf, cu acelaşi sens şi *cucharón*, derivat augmentativ de la *cuchara* (Andaluzia, Columbia) ; *entelerido, a* 'cutremurat de frig sau frică' se întrebuinţează în Andaluzia, Costa Rica, Honduras, Venezuela, Cuba, Mexic cu accepţia de 'slab, pipernicit' ; *hechor*, în limba veche 'făptaş', a cunoscut o evoluţie depreciativă, luînd în spaniola actuală din Andaluzia, Chile şi Ecuador înţelesul de 'răufăcător' etc.

Am înregistrat un număr ridicat de verbe folosite în limbajul familiar pentru a exprima acţiuni diferite, în general cu o nuanţă depreciativă. Astfel, de exemplu : *arruchar* 'a lăsa fără bani, a jefui', *cantalear* 'a repeta un lucru la infinit, a plictisi' (Columbia, Mexic) şi 'a lua pe cineva peste picior ' (Argentina) ; cf. şi *cantaleta*, în spaniola generală 'zgomot puternic' iar în Andaluzia şi America 'repetare plicticoasă a unui lucru' ; *encuerar* 'a dezbrăca pe cineva, a-l lăsa gol puşcă' (Cuba, Mexic) ; *enseriarse* 'a deveni serios, arătînd supărare sau neplăcere' (Antile, Columbia, Guatemala, Perú, Venezuela) ; *empanzarse* 'a se ghiftui cu mîncare sau băutură' etc.

Adăugăm şi cîteva corespondenţe semantice referitoare la acelaşi domeniu : *ajetrear* 'a se speti muncind', în Andaluzia şi America 'a obliga pe cineva să muncească mult' ; *atracar* 'a prăda' a căpătat accepţia 'a lovi, a bate' (Andaluzia, Chile, Mexic) ; *baquetear* 'a bate cu nuiaua' cunoaşte în Andaluzia şi America accepţia figurată 'a da pe brazdă pe cineva' ; *engreír* 'a se umfla în pene', în Andaluzia şi America 'a răsfăţa, a iubi' etc.

Din materialul prezentat se pot desprinde unele concluzii cu caracter general referitoare la coincidenţele lexicale şi semantice între spaniola americană şi dialectul andaluzian.

În privinţa răspîndirii geografice a cazurilor înregistrate, remarcăm că ele sînt localizate îndeosebi în zona Antilelor, în Mexic, Columbia, Venezuela, Chile şi Argentina. Această observaţie confirmă, pe planul vocabularului, constatarea făcută în legătură cu repartiţia fenomenelor fonetice din spaniola americană atribuite elementului andaluzian [13], ca şi remarcile cu caracter istoric referitoare la particularităţile procesului

[13] Cf. în acest sens părerea lui M. L. Wagner (*Amerikanisch-Spanisch und Vulgärlatein*, în „Zeitschrift für Romanische Philologie" XL (1920), p. 286—312), care susţine că asemănările cu Andaluzia caracterizează vorbirea zonelor hispano-americane joase, de coastă, limitînd deci teza „andaluzismului" la Antile, Chile şi coasta atlantică a Mexicului, Venezuelei, Columbiei şi Argentinei. Cf. şi R. Menéndez Pidal, *art. cit.*, care consideră că în locul distincţiei între zonele „înalte" şi cele „joase" este mai adecvată stabilirea distincţiei între zonele „maritime" şi cele de „interior", influenţa dialectului andaluzian fiind evidentă în cadrul primului tip.

de cucerire şi colonizare a Americii Latine. Astfel, în urma statisticilor recente întreprinse de Boyd Bowman în lucrarea sa fundamentală, s-a ajuns la evidenţierea cu claritate a faptului că, în prima perioadă a colonizării, cînd au fost descoperite şi colonizate Antilele, procentul membrilor contingentelor expediţionare originari din Andaluzia era sensibil superior celui al coloniştilor din alte regiuni ale Peninsulei Iberice [14].

Observaţiile legate de coincidenţele lexicale şi semantice între spaniola americană şi cea andaluziană pot lua în consideraţie apoi, în afară de aspectul răspîndirii diatopice, şi pe acela al variantelor diastratice ale limbii. Remarcăm în acest sens că multe din cazurile înregistrate aparţin limbajului familiar, dezvoltînd accepţii figurate bogate.

Cercetarea întregului material oferit de semnalarea coincidenţelor pe plan lexical şi semantic între cele două modalităţi menţionate ale limbii spaniole va permite, desigur, desprinderea unor concluzii mai amănunţite, care să conducă la întregirea imaginii de ansamblu asupra problemei contribuţiei aduse de dialectul andaluzian la procesul de formare a spaniolei americane.

Iunie 1975

Institutul de lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

[14] Cf. Boyd Bowman, *op. cit.*, p. XI.

S. K. ŠAUMJAN

LINGUISTICS AS A PART OF SEMIOTICS

Semiotics may be defined as a theoretical science which studies symbolic systems in general, whether artificial or natural. And linguistics may be defined as a part of semiotics which deals with natural symbolic systems, that is with natural languages.

What distinguishes natural languages from other symbolic systems?

Natural languages are symbolic systems which have the property of infinite variability and productivity, that is in any natural language there are distinct signs corresponding to all discriminable elements of reality and, when necessary, all kinds of new signs may be created.

Dual patterning, that is the existence of the diacritic and sign subsystems of a natural language, is a necessary consequence of the property of infinite variability and productivity. The number of signs in a natural language is so large that there could not possibly be as many different sounds as signs. So you have a diacritic subsystem consisting of a small number of diacritic elements (distinctive features), and the different arrangements of these diacritic elements are used as different signs.

Natural languages are symbolic systems of vastly greater complexity than any other symbolic system. In comparison with natural languages any other symbolic system seems fairly simple.

Natural languages belong to a class of systems which in the concepts of cybernetics are called the very large systems. Cybernetics conceives of the very large system as a system which in some way beats the observer by its richness and complexity. Such systems are common enough. One may mention computing machines, nervous systems, societies.

To set up a description of the essential properties of a natural language, we must solve the minimization problem. By the minimization problem I mean the problem to find a minimal set of primitive linguistic objects from which all other linguistic objects can be derived by applying rules of derivation. The unknowns of our problem are primitive linguistic objects and rules of derivation.

Any proper answer to a 'Why' question may be said to be an explanation of a sort. An essential description of a natural language must make it possible to give proper answers to the following two pivotal types of 'Why' questions : 1) Why are these expressions synonymous? 2) Why is this expression ambiguous? The answers to these questions are : 1) These expressions are synonymous because they are derived from the common primitive expression X; 2) This expression is ambiguous because it is derived from the different primitive expressions X and Y?

These two types of 'Why' questions are pivotal because they relate to linguistic identities and differences. As F. de Saussure has pointed out : "The linguistic mechanism is geared to differences and identities, the former being only a counterpart of the latter. Everywhere, then, the problem of identities appears".

Taking into account the immense complexity of natural languages, it should be clear that attempts to set up descriptions of their essential properties in a direct way will meet with failure. To succeed in setting up essential descriptions of natural languages, we have to investigate natural languages by comparison with an artificial symbolic language which serves as a system of reference. Our research strategy runs as follows : we must first construct an artificial symbolic language called the genotype language which simulates the universal properties of natural languages ; we must then examine the formal properties of the genotype language, the laws that determine its functioning ; finally, consider the transformations by which one proceeds from that language to the existing natural languages. Though the genotype language is an artificial symbolic language, it is not a fiction, but a theoretical construct that serves as a hypothesis about objective universal properties of natural languages. The genotype language is constructed deductively on the basis of a very general notion about what the universal properties of natural languages might be.

We now consider the genotype language more closely. The genotype language is a formal system which is defined by a set of conventions specifying the following : first, a set of expressions which I call semions ; second, a set of expressions which I call propositions ; and third, a set of expressions called sentences.

By a sentence I mean an expression which performs certain communicative function.

By a proposition I mean the meaning of a sentence, that is a primitive expression into which a sentence can be translated. A class of sentences which can be translated into a proposition is called a class of synonymous sentences. We distinguish two kinds of propositions : 1) elementary propositions and 2) complex propositions which are derived from elementary propositions. By complex propositions I mean propositions derived from elementary propositions with the help of connectors and all kinds of modal operators (In my previous works I used the term "semantic axiom" instead of the term "proposition").

Both propositions and sentences are combinations of elementary semantic units which I call elementary semions. I use the term "semion" to denote both elementary semions and combinations of elementary semions. There are three types of semions : 1) terms, 2) propositions or sentences, 3) operators. The first two types together are called closed semions in contradistinction to operators.

Every operator combines one or more semions called its operands to form a new semion called the result of its action. If an operator has one operand, we call it a one-place operator ; if an operator has n operands, we call it an n-place operator. Semions are assembled into combinations by the binary operation of application. Application is defined as follows : if semion X is an n-place operator, and semion Y is the first operand of X, then (XY) is an (n−1)-place operator (or a closed semion if n=1).

Let us examine the structure of the genotype language more in detail. The set of conventions defining the genotype language looks like this :

I. Semions

1. Elementary semions. This is simply a list of elementary semions of each type.

2. Rules of construction, specifying how new semions are to be constructed by the operation of application.

II. Propositions

1. Elementary propositions given by special rules. Elementary propositions constitute a subset of the set of possible semions.

2. Rules of derivation, specifying how complex propositions are to be derived.

III. Sentences

1. Combinators, that is a very general kind of operators to be used for deriving sentences from propositions. There is a list of combinators with the number and kind of operands for each.

2. Rules of derivation, specifying how sentences are to be derived from propositions.

Let us turn to models of natural languages. Models of natural languages are to be regarded as different embodiments of the genotype language.

We have to distinguish the following components of the model of a natural language: 1) the conceptual component, 2) the linearization component, 3) the morphological component, 4) the phonological component.

The conceptual component embodies all the rules of the genotype language plus special rules of derivation of propositions and special rules of derivation of sentences. Both kinds of the rules of derivation are specific for each model of a natural language.

The linearization component is a set of rules, specifying linear representations of the structures of units belonging to the conceptual plane of the model of a natural language.

The morphological component is a set of rules mapping the units of the conceptual plane into the units of the phonological plane. As is well known, the elementary units of phonological plane are distinctive features. It is with the help of the universal set of distinctive features that the diverse conceptual-plane structures are coded. As to the phoneme, it is reasonable to consider it simply as an abbreviation for a bundle of distinctive features.

The elementary unit of morphology is the morph. A morph is the minimal unit which is the result of mapping of elementary semions or combinations of elementary semions onto a set of phonological objects. Thus a morph consists of a signifié and a signifiant. A class of morphs with the identical signifié and regularly varying signifiants is called a morpheme. Morphs representing one morpheme are called allomorphs of this morpheme.

The phonological component is a set of rules specifying a hypothetical abstract phonological system and hypothetical sound processes which transform the abstract phonological system into the concrete phonological system.

In conclusion I would like to emphasise the abstract character of conceptual structures. Conceptual structures are independent of their representation in terms of the linear order of conceptual units.

May 1975

LAJOS TAMÁS

HABENT SUA FATA VOCABULA

Ce titre des quelques considérations étymologiques qui vont suivre a été suggéré par une notice digne d'attention de E. Coseriu faite sur le roum. *neam* « nichts » (*Verba et vocabula. Ernst Gamillscheg zum Geburtstag*, München, 1968, p. 143). Tiktin dans son DRG et Coseriu dans sa notice soutiennent une thèse que j'ai défendue moi-même, en m'appuyant sur une documentation assez large, dans *Omagiu lui Iorgu Iordan* (Bucarest, 1958, pp. 845–847. Cf. encore *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Londres–La Haye–Paris, 1967, p. 564).

Quelle est cette thèse? Les linguistes cités ci-dessus sont d'avis que le roum. *neam* 'de fel, deloc, cîtuşi de puţin' (= *neam* ²) n'est pas d'origine étrangère, devant être porté plutôt au compte de roum. *neam* 'genus' (= *neam* ¹ < hong. *nem* 'id.' = *nem* ¹). Cette explication, cependant, n'a pas eu la chance d'être acceptée. Est-elle restée ignorée? Il n'est donc pas inutile de revenir sur ce problème. Dans le volume VII, 1 du DLR (Bucarest, 1971, p. 165) l'indication étymologique sommaire que l'on trouve à la fin du mot-centre *neam* nous renvoie pour *neam* ² à *nem* ² (= hong. *nem* 'non, ne... pas, non pas') et au bulg. *няма* 'nu este'. Examinons de plus près le bien-fondé de ces renvois.

Le bulg. *няма* n'entre pas en ligne de compte. C'est, peut-être, la similitude acoustique de *няма* avec *neam* ² qui a suggéré l'idée de ce rapprochement qui, en égard aux difficultés phonétiques et sémantiques, doit être considéré comme erroné. Le correspondant roumain de *няма* devrait être **neamă*, mais on ne trouve aucune trace de cette variante postulée par le phonétisme du prototype bulgare supposé. Faut-il y ajouter que *няма* n'est pas une simple particule servant à renforcer la négation, mais qu'il signifie 'il n'y a pas' (< *не има*; *има* 'il y a'; cf. lat. vulg. *habet*, alb. *ka*, etc.). On sait que 'rien' en bulgare se dit *нищо*.

L'explication de *neam* ² par *nem* ², c.-à.-d. par le hong. *nem* 'non, ne... pas' a été tentée par A. Graur (GS VI, p. 335). Qui est-ce qui pourrait douter de la justesse de ce rapprochement qui, au prime abord du moins, paraît être impeccable à la fois du point de vue phonétique et sémantique? Est-il réellement à l'abri de toute critique? On ne peut guère y croire. Il ne faut pas s'étonner que *neam* ¹ et *neam* ² soient homonymes de toutes pièces, car *nem* ¹ et *nem* ² le sont aussi. Les fonctions de *nem* ² et de *neam* ² sont pourtant différentes; *nem* ² est, à lui seul, négation absolue (p. ex. *nem*!) ou négation de phrase (*nem akar* 'il ne veut pas'), le roum. ***nu vrea neam*** doit être traduit par ***egyáltalán nem*** *akar*, ***semmiképpen sem*** *akar*, ***nem és nem*** *akar* 'il *ne* veut *pas du tout*, il *ne* veut *absolument pas*'. N'oublions pas non plus que *nem* ² ne signifie jamais 'rien' (en hongrois 'rien' = *semmi*). Ajoutons à cela encore la remarque de E. Coseriu : « eine Bedeutung "nu" läßt sich mit den Konstruktionen, in denen es erscheint, nicht vereinbaren (*nu rîde neam* kann

wohl als *nu rîde de fel*, nicht aber als *nu rîde nu* umgedeutet werden).» (ib.). L'étymologie donnée par A. Graur se trouve, d'ailleurs, non seulement dans DLR, mais aussi dans DLRM.

On voit donc bien que l'idée juste de Tiktin, ainsi que notre argumentation sont restées inobservées, de même que les remarques succinctes de E. Coseriu (mes articles étymologiques publiés dans *Omagiu lui Iorgu Iordan* ont échappé à Coseriu lui-même). E. Coseriu a entièrement raison en disant : "Es ist jedoch ratsamer, bei Tiktins Deutung zu bleiben, da auch andere Wörter, die „Art, Sorte" bedeuten, sowohl im Rumänischen als auch in anderen Sprachen negativ gebraucht werden : vgl. rum. *de fel* „guère, point" (*fel* eigentlich „Sorte") und ital. *di sorta*» (ib.). Dans notre article précité nous avons déjà montré qu'en catalan, en provençal, en albanais et en estonien un mot signifiant 'genus' peut assumer la fonction de renforcer la négation, de la rendre plus énergique. Nous y avons donné des exemples pour *non...ges, no...gens* (*ges, gens* < lat. *genus*), *s'* ... *farë* (*farë* 'genus' : cf. *Fjalor i gjuhës shqipe*, Tiranë, 1944, p. 114), *mitte sugugi* (cf. finnois *suku* 'genus'). Cela prouve suffisamment qu'un mot dont le sens est 'genus' peut devenir, dans des langues génétiquement hétérogènes, un mot de renforcement dans des phrases négatives. Les mots de telle sorte, auxquels d'abord manquait toute idée négative, ont pris souvent un sens nettement négatif ('rien'). Qu'il nous soit permis d'affirmer que *nu...neam* entre dans la même série de négations renforcées que les exemples cités ci-dessus.

Conclusion : *neam* ² ne s'explique pas par *nem* ² (et moins encore par *няма*), bien que son point de départ soit *neam* ¹ (< *nem* ¹). Sa fonction de renforcer la négation est due à une évolution qui s'est opérée dans des phrases négatives roumaines.

Cette explication aura-t-elle la chance d'emporter la conviction des étymologistes compétents ?

Mai 1975

Budapest

LAURA VASILIU

OBSERVAȚII ASUPRA EVOLUȚIEI LAT. *per* ÎN LIMBA ROMÂNĂ

1. Lat. *per* [1] este reprezentat în limba română prin două variante, anume *pre* și *pe*, a doua provenind din prima.

Distribuția lor este următoarea :

a. *pre* în prepoziții și adverbe compuse aglutinate : *prin*, *printre*; *(îm)prejur*, *de/împreună*, *precum*, *pretutindenea*. Dintre acestea, *prin*, *printre* și *precum* au și variante fără *r* [2]; *(îm)prejur*, *de/împreună* și *pretutindenea* apar exclusiv cu *r*.

b. *pe* [3], ca prepoziție simplă, ca element component în prepoziții și adverbe compuse neaglutinate de tipul : *pe după*, *pe la*, *pe lîngă*, *de pe*, *pînă pe* ; *pe aproape*, *pe jos*, *pe cînd*, *pe unde* și, în mod excepțional, în prepoziția compusă aglutinată *peste*.

c. *printru* și *pentru* [4], amîndouă descendente ale mai vechiului *pre(î)ntru*, ocupă o poziție intermediară întrucît prezintă ambele variante, *pre* și *pe* [5].

2. Această distribuție consemnează evoluția diferită a celor două tipuri de compuse : cele de sub **a.** s-au oprit la stadiul mai vechi, *pre*, din istoria lat. *per* în limba română, cele de sub **b.** au mers mai departe la stadiul mai nou, *pe*, iar cele de sub **c.** reflectă ambele stadii.

[1] Vezi I.-A. Candrea—Hecht, *Les éléments latins de la langue roumaine, Le consonantisme*, Paris, 1902, p. 46, 48 ; CDDE s.v. *pe* ; Rosetti, ILR, p. 521. Vezi și I. Coteanu, *V. dr. pre* > *dr. pe*, în SCL XXIV (1973), nr. 5, p. 511, unde, pentru explicarea metatezei lui *per*, prin care româna contrastează cu celelalte limbi romanice în ce privește tratamentul lat. *per*, se recurge la un sistem complex de relații atît din planul expresiei, cît și din planul conținutului : sinonimia dintre *pre* și *spre* și simetriile *super — supra — spre*, *inter — intro / intra — între*, *contra — către*.

Probabil avînd în vedere explicația propusă de Ion Coteanu, autorii DLR propun pentru etimologia prepoziției *pe* : lat. *super*, *per*. E surprinzătoare însă ordinea celor două etimoane (presupunînd că ea nu e întîmplătoare), deoarece nu este justificată de datele oferite de bibliografia problemei.

[2] Aceste variante apar sporadic în limba veche : *pentre* PO 51, VC 52/9, 326/7, Acte 860 (1781), p. 939 ; *pin*, *pin* Acte 460 (1778), p, 570, 797 (1780), p. 853 și regional în limba modernă, de ex. : *pintre*, *pîntre*, *pintră* BÎRLEA, A. P. II 242, 107, 243 pass. ; *pin*, *pîn*, *pîm* id. ib. 83, 114, 15 pass. ; *pecum* Neculce, L. 135, *păcum* CARAGIALE, O. III 154 (ap. Mioara Avram, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale*, București, 1960, p. 123, 82).

[3] Foarte rar, forma *pe* este atestată încă din secolul al XVI-lea : vezi atestări la Densusianu, HLR II 281 și Ion Gheție, Al. Mareș, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, București, 1974, p. 211. Remarcăm că toate aceste atestări sînt din documente, după cum (puținele)ates tări din secolul următor pe care le avem sînt tot din documente : *pe* ISBD XXXVIII (1631), XLVII (c. 1635), *de pe* id. ib. L (1655), LXV (1690), *pe la* id. ib. LV (1658), *pe supt* id. ib. LXIV (1690).

[4] La început, în mod normal, insuficient de net diferențiate semantic (și, implicit, sintactic). Vezi I. Coteanu, *op. cit.*, p. 511—512.

[5] *Printru* are și el, regional, în limba modernă variante fără *r*, de exemplu : *pint-*, *pînt-* BÎRLEA, A.P. II 70, 26 pass.

3. Stadiul *pe* a fost explicat în două feluri :

a. conform explicațiilor mai vechi, *r* a dispărut ca urmare a disimilării în legături sintactice *(pre > pe)* [6] și în interiorul cuvîntului, în compuse *(prentru > pentru, *prestre* [7] *> preste, pestre, peste* (cu dispariția ambilor *r), v.dr. prespre > pespre)* [8] ;

b. conform explicației mai recente, oferite de Ion Coteanu [9], d i s i m i l a r e a lui *pre* în *pe* s-a produs numai în compuse ca *pre(î)ntru, pre(î)ntre* ; ulterior, sub influența formelor cu disimilare din compuse, *pre* l-a pierdut pe *r* și în situația în care nu intra în compunere.

Trebuie observat că, exceptîndu-le pe *peste* și *pentru*, compusele aglutinate cu *pre* păstrează pe *r* (vezi **1. a.**, **c.**). Mai mult, *pre(î)ntru* cu o parte din sensurile sale, și anume acela sinonim cu *prin*, n-a devenit *pentru*, ci și-a păstrat forma cu *r (printru)*.

Păstrarea lui *r* în aceste compuse comportă explicații diferite :
— compusele adverbiale (vezi **1. a.**) și *prin* nu prezentau condițiile necesare disimilării (prezența celor doi *r)*;
— *printru* „prin" a fost susținut de sinonimul său *prin*, față de care a devenit variantă pozițională [10], așa cum *întru* a devenit variantă pozițională a lui *în* ;
— *printre*, la rîndul lui, a fost susținut de *printru*, cu care s-a putut confunda datorită faptului că, în limba veche, *întru* și *între* (mai ales cu sens local) nu erau foarte bine delimitate. Vezi, de exemplu : *veselîră-se toți și nedejduiră-se spre tire, în veci bucurase-voru, și fi-veri* ***întru*** *ei* PS 7/3, *lua un fecior, puse-l î n t r e ei. . . cine iaste mai mic* ***întru*** *voi, acela mare va fi* CT 138^{r,v}, *popii ceia ce vor avea o vrajbă* ***întru*** *ei* PG 53^{v}/9.

Faptul că în textele secolelor al XVI-lea și al XVII-lea *pe* este foarte rar, în schimb *pespre, pestre* și, mai ales, *pentru* sînt frecvente susține ipoteza dispariției lui *r* în *pre* ca o fază secundară, și anume sub influența compuselor cu disimilare (vezi I. Coteanu, *loc. cit.*). Dar nu infirmă categoric ipoteza mai veche, a dispariției lui *r* concomitent în *pre* și în compusele lui (vezi mai sus), deoarece ambele ipoteze recurg la un a c c i d e n t fonetic (disimilarea).

4. Dispariția menționată sub **1.** este relevantă pentru cronologia relativă a prepozițiilor (compuse) și adverbelor în discuție : prepozițiile și adverbele de tipul *prin, (îm)prejur* erau deja aglutinate în momentul în care s-a produs dispariția lui *r* din *pre*. Acest fapt este, credem, încă un argument în favoarea ipotezei Coteanu întrucît, conform acestei explicații, cele dou ă faze sînt : 1°. pierderea lui *r* în compuse, 2°. generalizarea formei fără *r* la cazurile în care prepoziția era folosită independent. Cronologia propusă de noi arată că compunerea cu aglutinare (fără

[6] Vezi I.-A. Candrea—Hecht, *op. cit.*, p. 48, CDDE s.v. *pe*, Rosetti, *loc. cit.*

[7] Etimonul (lat. *per extra*) și fazele atestate *preste* și *pestre* presupun existența unei faze intermediare *prestre* (vezi ILR II p. 286 : rom. com. *p(r)estre*). Această formă însă nu este atestată (vezi Densusianu, HLR II 135 ; în ILR II p. 286 n. 6, este menționat un v.dr. *prestre*, nesusținut însă prin nici o trimitere la text).

[8] Vezi Rosetti, *loc. cit.*

[9] *Op. cit.*, p. 512.

[10] Apare înaintea cuvintelor care încep cu vocală. Dealtfel, unele dicționare (TDRG s.v. *prin*) le tratează în același articol.

pierderea lui *r*) se situează înainte de faza 2°. Prezenţa lui *r* se justifică prin faptul că formele pe care le avem în vedere nu prezentau condiţiile necesare disimilării (presupuse de explicaţia lui Ion Coteanu).

ABREVIERI

BÎRLEA, A. P. II	Ovidiu Bîrlea, *Antologie de proză populară epică*, II, [Bucureşti], 1966.
CT	*Tetraevanghelul tipărit de Coresi*. 1560—1561. Ediţie alcătuită de Florica Dimitrescu, Bucureşti, 1963.
Acte	*Acte judiciare din Ţara Românească*, 1775—1781. Ediţie întocmită de: Gheorghe Cronţ, Alexandru Constantinescu, Ancuţa Popescu, Teodora Rădulescu, Constantin Tegăneanu, Bucureşti, 1973.
ISBD	N. Iorga, *Scrisori de boieri, Scrisori de domni*, Ediţia a III-a, Vălenii de Munte, 1932.
PG	*Pravila*, Govora, 1640.
PO	*Palia de la Orăştie 1581—1582*. Ediţie îngrijită de Viorica Pamfil, Bucureşti, 1968.
PS	*Psaltirea Scheiană*, Ediţiune critică de I.-A. Candrea, Bucureşti, 1916.
VC	Varlaam, mitropolitul Moldovei, *Cazania 1643*, [ed. J. Byck], Bucureşti, 1943.

Iunie 1975

Institutul de lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU

CREOLĂ ȘI „BABY TALK"

A devenit de multă vreme un „loc comun" în discuțiile privitoare la problema limbilor creole compararea acestora cu ceea ce se desemnează îndeobște prin termenul englez *baby talk* [1], prin care se înțelege în general modul specific de utilizare a instrumentului lingvistic în procesul comunicării între adulți și copii.

În creolistica generală, această comparație vizează de obicei diacronia și se referă la perioada constituirii limbilor creole, pentru a căror geneză se încearcă găsirea unui model. Se presupune astfel că, în perioada primelor contacte, europenii veniți în colonii, atunci cînd se adresau vorbitorilor de alte limbi, ce aparțineau unor categorii sociale inferioare, își adaptau intenționat propria limbă „simplificînd-o" într-un mod asemănător aceluia în care o fac de obicei adulții cînd vorbesc copiilor. Acest lucru se explică desigur prin ideea că în felul acesta se puteau face mai ușor înțeleși de către interlocutori a căror putere de înțelegere o subestimau, fiind o formă de manifestare a ceea ce U. Weinreich numea *interlocutory constraint* (germ. *Partnerzwang*) [2]. Prin această ipoteză se încearcă să se explice apariția unei serii de deosebiri între actualele idiomuri creole și limbile europene din care provin, prin observarea unor situații de comunicare actuale, considerate asemănătoare cu cele care au existat în procesul creolizării, și care nu se mai pot observa pe viu în momentul de față decît cu foarte rare excepții.

În alte lucrări, această comparație vizează mai ales tipologia, cum este cazul la Jacques Pohl [3], la care evidențierea acestor asemănări este subordonată ideii apriorice potrivit căreia idiomurile creole ar constitui cazuri de limbi „native" (sau cu o preponderență a trăsăturilor „native", ce caracterizează și vorbirea copiilor) — noțiune care se opune aceleia de limbă „elaborată" (sau cu o preponderență a trăsăturilor „elaborate"). Menționăm că acești termeni înlocuiesc opoziția mai veche propusă tot de Pohl limbă imatură — limbă matură [4].

Apropierea dintre creolă și *baby talk* a rămas, pe de altă parte, de cele mai multe ori la nivelul unor simple speculații generale, nefiind aplicată unei limbi creole anumite și susținută cu exemple concrete [5].

[1] Cf. mai recent Charles A. Ferguson, *Absence of copula and the notion of simplicity. A study of normal speech, baby talk, foreigner talk and pidgins*, în Dell Hymes (Ed.), *Pidginization and creolization of languages. Proceedings of a conference held at the University of the West Indies, Mona, Jamaica, April 1968*, Cambridge, 1971, p. 141—150. La rîndul său, *baby talk* a fost comparat cu pidginurile în celebrele articole ale lui R. Jakobson consacrate vorbirii copiilor, sau cu sabirul (cf. H. Delacroix, *L'enfant et le langage*, Paris, 1934, p. 6).

[2] *Languages in contact*, New York, 1953, p. 81. Cf. și J. Fishman, *Who speaks what language to whom and when*, în „La linguistique" 2 (1965), p. 67—88.

[3] J. Pohl, *L'homme et le signifiant*, Paris-Bruxelles, 1972, p. 1—46.

[4] J. Pohl, *Probleme actuale ale sociolingvisticii*, în LR XIX (1970), nr. 4, p.282—293.

[5] Este adevărat că, pe lîngă caracterele specifice ale registrului *baby talk* din fiecare limbă, există și trăsături mai generale, care ar putea fi considerate un fel de „universalii" (cum ar fi procedeul reduplicării, reducerea flexiunii, omiterea copulei etc.).

O excepţie o constituie doar cartea citată a lui J. Pohl. Pe de altă parte, din enunţarea acestei ipoteze nu s-au tras toate concluziile posibile, dar nici nu s-au făcut toate rezervele necesare.

De aceea ne-am propus ca în cele ce urmează să ne oprim la cazul concret al creolei franceze şi să semnalăm cîteva dintre asemănările ce se pot găsi între aceasta şi vorbirea copiilor francezi în perioada achiziţiei limbajului. Ne referim deci aici în primul rînd la modul în care instrumentul lingvistic este utilizat de către copii în perioada stăpînirii lui încă imperfecte, şi mai puţin la reflectarea lui în vorbirea adulţilor atunci cînd se adresează copiilor. Cf. distincţia pe care o face Askok R. Kelkar [6] între *child speech* (germ. *Kindersprache*) şi *baby talk* (germ. *Ammensprache*).

După părerea noastră, analogiile care se pot descoperi între creola franceză şi limbajul copiilor francofoni sînt interesante dintr-un punct de vedere deosebit de cele care au fost puse în evidenţă pînă în prezent. Credem că apropierea dintre geneza idiomurilor creole şi procesul de comunicare adulţi — copii poate fi reţinută mai mult ca o metaforă. Dacă unele asemănări între cele două procese sînt legitime, nu trebuie trecute cu vederea nici deosebirile dintre ele.

Pe de o parte, se pune problema dacă vorbitorii de limbă franceză îşi „simplificau" limba, atunci cînd se adresau unor străini, în acelaşi fel în care o fac adulţii adresîndu-se copiilor. Ar trebui deci studiat concret, în cazul francezei, raportul dintre *baby talk* şi codul pe care, abordîndu-l mai ales sub aspect teoretic, Ch. Ferguson îl numea în articolul citat *foreigner talk* — limbajul adaptat comunicării cu vorbitori de altă limbă maternă.

Pe de altă parte, între modul în care copii deprind limba maternă şi c l în care adulţii învaţă o limbă străină există şi deosebiri importante. Sclavii africani au fost puşi în situaţia de a-şi însuşi franceza la vîrstă adultă, cînd experienţa lor specifică de viaţă dobîndise o organizare lingvistică anumită, mijlocită de propria lor limbă, iar deprinderile articulatorii şi modul de conceptualizare a diverselor categorii erau deplin fixate. Ei au fost puşi brusc în contact cu o limbă care, prin majoritatea particularităţilor ei, contrazicea atît deprinderile lor lingvistice, cît şi experienţa de viaţă pe care acestea o reflectau, direct sau mijlocit. Însuşirea noii limbi s-a făcut în aceste condiţii nu numai pe baza raportării ei directe la realitate, la noua experienţă de viaţă, ca în cazul deprinderii primei limbi de către copii, ci şi prin confruntare cu experienţa lor lingvistică anterioară. Chiar admiţînd că, odată ajunşi în colonii, sclavii nu mai aveau ocazia să-şi vorbească propria limbă, ca urmare a politicii de separare a membrilor aceluiaşi trib, ei au continuat desigur să folosească drept limbaj interior vechea lor limbă.

Altă deosebire între cele două situaţii comparate constă în aceea că sclavii erau puşi în cu totul alte condiţii decît acelea în care se află copilul, care, din primele clipe de viaţă, este „scăldat" într-un anumit mediu lingvistic. Raportul numeric, în primul rînd, era în acest caz invers : în timp ce u n copil învaţă limba maternă de la m a i m u l ţ i adulţi, f o a r t e m u l ţ i sclavi erau în situaţia de a învăţa noua limbă de la u n u l sau c î ţ i v a vorbitori de limbă franceză; în plus

[6] *Marathi Baby Talk*, in „Word" 20 (1964), nr. 1, p. 40.

pe aceştia îi auzeau rareori vorbind între ei în condiţii „normale", ci numai cînd li se adresau lor, deci în împrejurări oarecum artificiale, sporadice şi destul de stereotipe (fără a mai pune la socoteală şi faptul că intermediarii între stăpîni şi sclavi, care de multe ori erau singurii care vehiculau noua limbă, posedau ei înşişi imperfect limba pe care o transmiteau).

Pe de altă parte, presiunea corectivă permanentă care se exercită în cazul însuşirii fireşti a limbii materne lipsea în aceste condiţii, utilizarea elementelor deprinse făcîndu-se cu precădere în mediul închis al înşişi sclavilor. În aceste împrejurări este firesc ca erorile, în loc să se corecteze, să se fixeze, mai ales că din partea vorbitorilor de limbă franceză nu a existat nici o preocupare în acest sens, ei preluînd probabil din comoditate unele greşeli ale interlocutorilor (spre deosebire de atitudinea autorităţilor şi coloniştilor din alte regiuni, care s-au preocupat în mod organizat de predarea limbii standard către indigeni).

Este evident că asemănările dintre creolă şi *baby talk* nu sînt suficiente pentru a explica prin ele însele reorganizarea care s-a produs în creolă. Codul reprezentat de *baby talk* poate fi luat însă în consideraţie în studiul particularităţilor creole abordate ca evoluţii interne, deci nu atît pentru a extrapola la faza pre-creolă constatările privind limbajul copiilor, ci pentru a evidenţia şi pe această cale concordanţa dintre trăsăturile dezvoltate de creola franceză şi diverse virtualităţi conţinute în codul lingvistic francez. În cazul francezei, acestea se actualizează numai în cadrul unor realizări periferice şi tranzitorii de felul amintitului *baby talk*, pe cînd în creolă ele au ieşit din stadiul de latenţă, permanentizîndu-se şi devenind normă lingvistică efectivă şi generală.

Cele mai interesante şi mai semnificative fapte sînt de aceea tocmai cele care apar nu numai în creola franceză şi în vorbirea copiilor francezi, ci se regăsesc şi în una din varietăţile următoare : franceză populară, franceza canadiană sau algeriană, unele pidginuri franceze. Astfel, o examinare mai atentă a materialului de fapte privitor la limbajul copiilor francofoni relevat de J. Pohl în cartea citată arată, pe de o parte, că asemănările dintre acesta şi creola franceză sînt mult mai numeroase decît cele puse în evidenţă de autor şi, pe de altă parte, că aceste concordanţe nu privesc numai cele două coduri comparate de Pohl, ci înglobează şi una sau mai multe din varietăţile enumerate mai sus.

Din punct de vedere fonetic, în exemplele relevate de Pohl se remarcă, printre altele, pronunţarea ca *s*, *z* a fricativelor palatale *š*, *ž* în cuvinte ca *bis* pentru *biche*, *vas* pentru *vache*, *zon* pentru *jaune* etc. Această transformare, devenită normă în creola franceză din Mauritius şi Réunion, a fost în mod eronat considerată limitată la aceste regiuni şi explicabilă doar prin existenţa unui substrat special în cazul acestor dialecte creole. Alte fapte fonetice comune creolei franceze şi limbajului copiilor sînt : slăbirea articulaţiei lui *r* în special în poziţie finală de silabă (*pu* pentru *pour*, *kobe* pentru *corbeille* etc.), pronunţarea lui *ü* ca *i* (*kilo* pentru *culotte*), afereza la cuvinte ca *regarder* devenit *ga*(*r*), *écraser* — *craser*, *écouter* — *cou*, reduplicarea etc.

Unul din fenomenele cele mai interesante, care depăşeşte limitele foneticii, fiind legat de morfosintaxă, constă în aglutinarea sunetelor finale ale determinanţilor proclitici ai substantivelor (sau chiar a unor determi-

nanţi întregi) la nume care aveau iniţială vocalică. Este vorba de o falsă analiză, morfemele pluralului sau ale determinării nefiind recunoscute ca atare — cf. *ma z'auto*, *zazo* < *oiseau*, *z'yeux*, *nu* < *ours*, *nananas* < *ananas*, *un lavion*, *un petit lami*, *la grande l'éco* < *école*, *deux l'asié* < *assiette*, *la gros l'eau*, *deux la gla* < *glace*, *beaucoup l'eau*, *boku lava* < *vache* etc. Amintim că fenomenul este frecvent în franceza canadiană şi în cea nord-africană, el se întîlneşte chiar şi în franceza populară — în toate trei varietăţile, *zwazo*, de pildă, fiind forma obişnuită pentru „oiseau", la fel *zyeu* în franceza populară, cf. şi derivatul, admis de dicţionare, *zyeuter*.

În franceza copiilor regăsim, de asemenea, procedeul determinării definite cu ajutorul demonstrativelor postpuse de tipul *pò isi* „cette porte". Pohl relevă existenţa acestui tip de determinare şi în creolă. Adăugăm aici şi cazul francezei canadiene şi al pidginului francez care s-a vorbit în Vietnam. Determinarea posesivă este asemănătoare în creolă şi în vorbirea copiilor, făcîndu-se prin postpunerea pronumelui personal accentuat (*la chai moi* „ma chaise", *li moi* „mon lit"). În cazul în care posesorul este exprimat printr-un substantiv, posesia este indicată prin simpla postpunere a acestuia (*la vian Anne* „la viande d'Anne", *lan Wawi* „les langes de Jean-Louis"). Adjectivele sînt de multe ori invariabile ca gen (*une beau maison*), iar ideea de superlativ este exprimată prin reduplicare (cf. *beaucoup — beaucoup*), procedeu pe care mulţi cercetători îl considerau propriu limbilor creole (această asemănare cu creola este remarcată şi de Pohl, *op. cit.*, p. 32).

Morfosintaxa verbului oferă şi ea numeroase puncte de coincidenţă între creolă şi limbajul copiilor, cum ar fi tendinţa spre invariabilitate (cf. *je dis non après quand mangé* „je ne le ferai que quand j'aurai mangé"), exprimarea negaţiei numai prin *pas*, care preia poziţia lui *ne* înaintea verbului (*pa ku* „il ne court pas"), folosirea în poziţia predicatului a altor părţi de vorbire (cf. *bobo* „j'ai mal", „je me suis fait mal"), suprimarea copulei, existenţa unor fraze fără verb etc. Numeroase fapte de acest fel se regăsesc în varietăţile enumerate mai sus ale francezei de peste mări. Astfel, negaţia unică *pas* se întîlneşte atît în vorbirea populară din metropolă, cît şi în varietăţile coloniale ale francezei — în franceza algeriană, franceza canadiană, în Tây Bôi (pidginul francez care se vorbea în Vietnam) şi în Bichelamar (pidginul francez din Noua Caledonie). Procedeul reluării subiectului exprimat prin substantiv prin pronumele personal invariabil *i(l)* (*les bottes, il fait pip* ; *Papa, Maman i(l) fait dodo*) este comun limbajului copiilor, francezei populare, francezei nord-africane şi canadiene. Această structură poate explica transformarea, în creolă, a pronumelui personal subiect (însă în varianta sa accentuată) în determinant definit sau în morfem de plural al substantivului.

Aceste cîteva exemple arată că, înainte de a propune o explicaţie externă a unor evoluţii creole divergente faţă de limba bază sub forma ei standard este bine să se cerceteze toate aspectele sub care se realizează, în diferite împrejurări concrete, acea limbă, pentru a se vedea dacă abaterile faţă de forma standard nu merg în aceeaşi direcţie cu deviaţii existente în unele variante ale limbii bază însăşi, ceea ce pune sub semnul îndoielii necesitatea recurgerii la alte explicaţii de ordin extern.

Iunie 1975

Institutul de lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ
Exchange Section
Str. Spiru Haret 12
7 BUCUREȘTI 1

EDITURA
ACADEMIEI
REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

LIVRES DISPONIBLES POUR L'ÉCHANGE (Ref. 1975—C)
BOOKS AVAILABLE FOR EXCHANGE (Ref. 1975—C)

Actes du XIIe Congrès International de linguistique et de philologie romane, t. I, 1970, 1150 p., t. II, 1971, 1536 p.

Actes du Xe Congrès international des linguistes, t. III, IV, 1970, 777 p. + 1184 p.

GH. ALEXICI, **Texte din literatura poporană română**, t. II, 1966, 239 p.

Atlasul lingvistic român, Serie nouă, vol. I—VI. Vol. I : 1956, IV + 274 p., vol. II : 1956, VIII+ 348 p., vol. III : 1961, VI + 287 p., vol. IV : 1965, VII + 327 p., vol. V : 1966, VII + 334 p., vol. VI : 1969, 1850 + 9 p.

Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureș, Vol. I, II, 1969—1971, XLV+ 243 pl., XXV + 537 pl.

Bibliografa analitică a limbii române literare. 1780—1866, 1972, 214 p.

AL. BORZA, **Dicționar etnobotanic, cuprinzînd denumirile populare românești și în alte limbi ale plantelor din România**, 1968, 320 p.

DIMITRIE CANTEMIR, **Opere complete**, vol. I, **Divanul**, 1974, 491 p., vol. IV, **Istoria ieroglifică** 1973, 448 p.

M. CARAGIU-MARIOȚEANU, **Fonomorfologie aromână. Studiu de dialectologie structurală**, 1968, 223 p.

M. CARAGIU-MARIOȚEANU, **Liturghier aromânesc. Un manuscris aromân inedit** [1962], 163 p.

GHEORGHE CHIVU și MARIANA COSTINESCU, **Bibliografia filologică românească. Secolul al XVI-lea**, 1974, 191 p.

Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea, vol. I, 1956, 224 p., vol. II, 1958, 284 p., vol. III, 1962, 309 p.

I. COTEANU și I. DĂNĂILĂ, **Introducere în lingvistica și filologia românească**, 1970, 345 p.

I. COTEANU, **Morfologia numelui în protoromână (româna comună)**, 1969, 160 p.

I. COTEANU, **Où en sont la philologie et la linguistique roumaines?**, 1968, 71 p.

I. COTEANU, **Stilistica funcțională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj**, 1973, 204 p.

I. Coteanu și Lucia Wald (eds.), **Sistemele limbii**, 1970, 175 p.

Crestomație romanică, vol. III, partea I-a, 1968, 1332 p., partea a II-a,, 1971, 908 p., partea a III-a, 1974, 1052 p.

P. DIACONESCU, **Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc**, 1970, 301 p.

Dicționar ceh-român, 1967, 560 p.

Dicționar englez-român, 1974, 820 p.

Dicționar german-român, 1966, 1172 p.

Dicționar invers, 1957, 772 p.

Dicționarul limbii române. Serie nouă, literele M, N, O, P (partea I-a, P-PĂZUI : partea a II-a, PE-PÎNAR), **R**, 1965—1975, 1076 p. + 584 p. + 400 p. + 357 p. + 334 p. + 641 p.

Dicționarul limbii române contemporane, vol. II, 1956, 813, p., vol. III, 1957, 804 p., vol. IV, 1957, 781 p.

Dicționarul limbii române moderne, 1958, 963 p.

Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu, 1968, 647 p.

Dicționar român-maghiar, vol. I (A—L), vol. II (M—Z), 1964, 1600 p.

Al. Dima, I. C. Chițimia (eds.), **Studii de literatură universală și comparată**, 1970, 359 p.

LUCIA DJAMO-DIACONIȚĂ, **Limba documentelor slavo-române emise în Țara Românească în sec. XIV—XV**, 1971, 399 p.

Documenta romaniae historica. Seria B. Țara Românească. Vol. XXII (1628—1629), 1969, 863 p.

Documenta romaniae historica. Seria B. Țara Românească. (La Valachie). Vol. XXIII (1630—1632), 1969, 831 p.

FRIEDA EDELSTEIN, **Sintaxa gerunziului românesc**, 1972, 168 p.

M. EMINESCU, **Opere** (ed. Perpessicius), vol. IV, 1952, 562 p., vol. V, 1958, 721 p., vol. VI,1963, 756 p.

PUIU ENACHE, **Viața și opera lui Miron Costin**, 1975, 321 p.

Evangheliarul slavo-român de la Sibiu. 1551—1553. Studiu introductiv filologic de acad. Emil Petrovici. Studiu introductiv istoric de L. Demény, 1971, 419 p.

L. GÁLDI, **Stilul poetic al lui Mihai Eminescu**, 1964, 472 p.

DORIN GĂMULESCU, **Elementele de origine sîrbocroată ale vocabularului dacoromân**, 1974, 275 p.

I. GHEȚIE, **Opera lingvistică a lui Ion Budai-Deleanu**, 1966, 123 p.

I. GHEȚIE, **Începuturile scrisului în limba română**, 1974, 210 p.

ION GHEȚIE, **Baza dialectală a românei literare**, 1975, 696 p.

I. GHEȚIE și AL. MAREȘ, **Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea**, 1974, 390 p.

Glosar dialectal. Oltenia, 1967, 131 p.

Gramatica limbii române, ediția a II-a, vol. I, 1966, 440 p., vol. II, 1966, 569 p.

AL. GRAUR, **Gramatica azi**, 1973, 238 p.

AL. GRAUR, **La romanité du roumain**, 1965, 68 p.

AL. GRAUR, **Alte etimologii românești**, 1975, 696 p.

Al. Graur, Sorin Stati, Lucia Wald (eds.), **Tratat de lingvistică generală**, 1971, 558 p.

VALERIA GUȚU ROMALO, **Morfologia structurală a limbii române (substantiv, adjectiv, verb)** 1968, 354 p.

IORGU IORDAN, **Scrieri alese**, 1968, 253 p.

Istoria limbii române, vol. I, 1965, 437 p., vol. II, 1969, 464 p.

Istoria literaturii române, vol. I, 1964, 808 p., vol. II, 1968, 840 p., vol. III, 1973, 1043 p.

G. Ivănescu (ed.), **Philologica**, vol. I, 1970, 161 p., vol. II, 1972, 197 p.

Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație, 1971, 224 p.

AUGUST KOVAČEC, **Descrierea istroromânei actuale**, 1971, 231 p.

Liturghierul lui Macarie (1508), [1961], LXXVI + 275 p.

M. MANOLIU-MANEA, **Sistematica substantivelor din româna contemporană standard**, 1968, 232 p.

Al. Mareș (ed.), **Liturghierul lui Coresi**, 1969, 188 + 42 p.

Micul atlas lingvistic român. Serie nouă, vol. II, 1967, vol. III, 1967.

H. MIHĂESCU, **Influența grecească asupra limbii române pînă în secolul al XV-lea**, 1966, 229 p.

Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani, 1958, 947 p.

Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani, 1966, 1050 p.

V. Pamfil (ed.), **Palia de la Orăștie. 1581—1582**, 1968, 499 p.

GABRIELA PANĂ-DINDELEGAN, **Sintaxa transformațională a grupului verbal în limba română**, 1974, 295 p.

TACHE PAPAHAGI, **Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic**. Ediția a doua augmentată, 1974, 1435 p. + 1h.

I. PĂTRUȚ, **Fonetica graiului huțul din Valea Sucevei**, 1957, 96 p.

E. PETROVICI, **Studii de dialectologie și toponimie**, 1970, 338 p.

Probleme de lingvistică generală, vol. V, 1967, 200 p., vol. VI, 1974, 143 p.

I. Rizescu (ed.), **Pravila ritorului Lucaci**, 1971, 390 p.

A. ROCERIC-ALEXANDRESCU, **Fonostatistica limbii române**, 1968, 175 p.

AL. ROSETTI, **Studii lingvistice**, 1955, 84 p.

M. SALA, **Contribuții la fonetica istorică a limbii române**, 1970, 193 p.

LUIZA SECHE, **Lexicul artistic eminescian în lumină statistică**, 1974, 602 p.

E. SEIDEL, **Elemente sintactice slave în limba română**, 1958, 191 p.

L. SFÎRLEA, **Pronunția românească literară. Stilul scenic**, 1970, 208 p.

Studii de limbă literară și filologie, vol. I, 1969, 375 p., vol. II, 1972, 436 p. vol. III, 1974, 400 p.

Studii de slavistică, vol. I, 1969, 309 p., vol. II, 1971, 435 p.

Studii și materiale de onomastică, 1969, 221 p.

Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română, vol. I, 1959, 272 p. vol. II, 1960, 236 p.

D. UDRESCU, **Glosar regional Argeș**, 1967, 305 p.

IOAN URBAN JARNÍK și ANDREI BÎRSEANU, **Doine și strigături din Ardeal**, 1968, 968 p.

EMANUEL VASILIU, **Elemente de teorie semantică a limbilor naturale**, 1970, 293 p.

EMANUEL VASILIU, **Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne**, 1968, 207 p.

E. VASILIU, SANDA ERETESCU, **Sintaxa transformațională a limbii române**, 1968, 329 p.

PÉRIODIQUES — PERIODICALS

Limba română, 6 fascicules par an / 6 issues a year.

Studii clasice, 1 volume par an / 1 volume a year.

Studii și cercetări lingvistice, 6 fascicules par an / 6 issues a year.

EN PRÉPARATION — IN PREPARATION

Dicționarul explicativ al limbii române, 1 vol., cca 1800 p.

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SCL

XXVI
6
1975

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Adresa comitetului de redacție : Adresse du comité de rédaction :
București 1, Spiru Haret 12, tel. 33.34.40. și 33.00.40., int. 265

Colaboratorii sînt rugați să trimită manuscrisele la adresa de mai sus. Cărțile și extrasele pentru recenzii, ca și publicațiile pentru schimb se primesc la aceeași adresă. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Les collaborateurs sont priés d'envoyer les manuscrits à l'adresse ci-dessus. Les livres et tirés-à-part pour compte rendu, ainsi que les publications destinées à l'échange seront envoyés à la même adresse.

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.

În țară, abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții. Revistele se pot procura și prin PUNCTUL DE DESFACERE al EDITURII ACADEMIEI (direct sau prin poștă), Calea Victoriei, nr. 125, sectorul I, București, tel. 50.76.80.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Calea Victoriei, nr. 125, sectorul I, București

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

BUCUREȘTI 7
SPIRU HARET 12

APARE DE 6 ORI PE AN

6—XXVI—1975

SUMAR

RECENZII

NOTE BIBLIOGRAFICE

NECROLOG

I. FISCHER

ORIGINEA LATINĂ A NEUTRULUI ROMÂNESC

Profesorului Al. Graur, respectuos omagiu la cea de a 75-a aniversare

Pornind de la faptul că toate caracteristicile, formale și de conținut, ale neutrului românesc se regăsesc în latina tîrzie și că o mare parte din ele apar și în alte limbi romanice, articolul încearcă să demonstreze continuitatea neîntreruptă a sistemului genurilor din latină în română. Neutrul latin nu a „dispărut" spre a reapărea mai tîrziu sub influența unor factori externi, ci a suferit o reorganizare în latinește, adăugîndu-și trăsături noi, care, alături de cele vechi neabandonate, se păstrază întocmai în românește, dar s-au pierdut, în etape diferite, în celelalte limbi romanice.

Este meritul exclusiv al lui Al. Graur de a fi adus demonstrația riguroasă și definitivă a existenței genului neutru în românește și de a-i fi scos în evidență trăsăturile, formale și de conținut, caracteristice [1].

Cu rare excepții, ideile lui Al. Graur au fost acceptate de lingviștii români și de romaniștii care s-au ocupat de limba română [2]. În ceea ce privește originile neutrului românesc, opiniile specialiștilor nu sînt concordante și numai o infimă minoritate consideră categoria românească drept continuatoarea celei latine, cel puțin în ceea ce privește conținutul. „Toutefois — scrie Al. Graur în primul articol al seriei (*Mélanges linguistiques*, p. 42) — si, pour la forme, le neutre roumain provient du latin, le sens de la catégorie paraît lui appartenir en propre". Autorul sugerează în continuare că limbile slave, care au conservat cele trei genuri indo-europene, ar putea fi la baza grupării inanimatelor românești într-un al treilea gen. Ideea influenței slave, prezentată de Al. Graur cu dubii la început, dar reluată mai tîrziu cu noi argumente [3], a fost admisă apoi, cu unele rezerve : s-a atribuit conservarea sau refacerea neutrului fie „uniunii lingvistice balcanice" [4], fie acțiunii substratului [5]. După cum se poate observa,

[1] *Les substantifs neutres en roumain*, în „Romania" LIV (1928), p. 249—260 (= *Mélanges linguistiques*, București, 1936, p. 31—42) ; *Sur le genre neutre en roumain*, în BL V (1937), p.5—11 ; *Encore sur le genre neutre en roumain*, în BL VI (1938), p. 260—262 ; *Genul neutru în românește*, în LR III (1954), nr. 1, p. 30—44 ; *Discuții în jurul genului neutru*, în „Viața românească" X (1957), 5, p. 147—150 ; *Desinența pluralului la neutrele românești*, în SCL XI (1960), nr. 2, p. 269—273 ; *Studii de lingvistică generală*, variantă nouă, București, 1960, p. 345—361 ; *Etimologii românești*, București, 1963, p. 42—51 ; *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1969, p. 65—67.

[2] O solidă discuție critică a teoriilor se găsește în teza lui R. Windisch, *Genusprobleme im Romanischen, das Neutrum im Rumänischen*, Tübingen, 1973 (bibliografia pînă în 1970).

[3] Articolul din LR III (citat în nota 1), p. 33.

[4] A. Rosetti, *Études linguistiques*, Haga—Paris—București, 1973, p. 64.

[5] Cf. discuția la R. Windisch, *op. cit.*, p. 185—201.

toate aceste explicaţii pornesc de la faptul că există importante diferenţe de structură (mai ales în privinţa conţinutului) între neutrul latin şi cel românesc, care nu permit (sau nu par să permită) considerarea celui de al doilea drept o continuare liniară a celui dintîi. După ştirea noastră, numai G. Ivănescu [6] şi, cu concluzii de altă natură, I. Pătruţ [7] socotesc suficientă explicarea prin latineşte a celui de al treilea gen românesc.

Raţiunea intervenţiei de faţă în această veche dezbatere nu este (şi nici n-ar putea fi) aceea de a aduce fapte materiale noi, ci de a scoate în evidenţă unele laturi metodologice ale abordării problemei neutrului românesc, neglijate, după părerea noastră, sau insuficient luate în consideraţie [8].

Însuşi faptul că se discută legitimitatea denumirii celui de al treilea gen prin termenul *neutru* şi că se propun influenţe externe pentru constituirea sau ,,refacerea'' lui porneşte de la admiterea ideii unei discontinuităţi în evoluţia genurilor de la latină la română, manifestată prin ,,dispariţia'' neutrului latin şi prin ,,refacerea'' unui neutru românesc. Disimilitudinea de conţinut (inventar, raportul ,,animat''/inanimat'') şi chiar de formă (desinenţe, acordul adjectivului) dintre neutrul latin al perioadei clasice şi neutrul românesc nu poate fi pusă la îndoială, dar se pune întrebarea dacă această disimilitudine porneşte într-adevăr dintr-o soluţie de continuitate, dacă, cu alte cuvinte, neutrul latin a ,,dispărut'' cu adevărat şi dacă nu cumva această viziune a faptelor nu are la origine raportarea unor fenomene observate în latina tîrzie (dar discutabile ca interpretare) exclusiv la Romania occidentală, dacă nu chiar la franceză. A doua întrebare priveşte cronologia: caracteristicile specifice neutrului românesc au apărut după scindarea dialectală a latinei (în acest caz recurgerea la explicaţii prin influenţe externe ar fi justificată) sau provin din perioada unităţii latinei (în acest din urmă caz, nu fenomenele româneşti necesită o explicaţie specială, ci cele din limbile occidentale)?

1. Aparenţele unei slăbiri a categoriei neutrului (în sensul atenuării distincţiilor faţă de celelalte genuri) pot fi, într-adevăr, constatate în latina imperială, dar ele sînt limitate aproape exclusiv la confuzia s i n g u l a r u l u i neutru al declinării a II-a cu masculinul (la care se pot adăuga substantive neutre de declinarea a III-a în *-er*, de tipul *papauer*).

[6] *Soarta neutrului latin clasic în latina populară şi în limbile romanice*, în SCL VIII (1957), nr. 3, p. 299–313.

[7] *Sur le genre ,,neutre'' en roumain*, în *Mélanges . . . Oslo*, 1957, p. 291–301 (versiune revizuită în *Studii de limba română şi slavistică*, Cluj, 1974, p. 133–152). Pe cît se pare, articolul nu s-a bucurat de primirea la care-l îndreptăţeau importanţa faptelor aduse în discuţie şi soliditatea argumentării, din cauză că autorul încearcă să demonstreze inexistenţa neutrului în româneşte, preferîndu-i termenul de ,,ambigen'' (şi ceea ce acest termen implică din punctul de vedere al concepţiei).

[8] Din bibliografia problemei nu ne-au fost accesibile unele contribuţii mai vechi ale lui Ch. Bazell (CSP, I, 1952, 1) şi K. Togeby (CSP, I, 1952, 2). Dintre lucrările recente nu am putut consulta teza Ilsei Schön, *Neutrum und Kollektivum. Das Morphem -a im Lateinischen und Romanischen*, Innsbruck, 1971 (cf. recenziile F. Bader, în RPh XLVII (1973), 1, p. 111–113, K. Heller, în AAW XXVI (1973), col. 224–225). De teza lui R. Windisch, citată în nota 2, am luat cunoştinţă directă după redactarea prezentului articol; deoarece argumentele şi concluziile autorului diferă de ale noastre, n-am considerat necesar să ne restructurăm contribuţia; am redus însă la minimul necesar aparatul bibliografic. De asemenea, am renunţat la discutarea problemelor formale (*-a* > *-e*, *-ora* > *-uri*).

Exemplele sînt cunoscute (vezi V. Väänänen, *Introduction au latin vulgaire*[2], Paris, 1967, p. 108); ne vom limita la cele extrase din Petronius, importante nu numai pentru vechimea atestării, dar și pentru faptul că provin de la un foarte fin observator al limbajului popular, a cărui mărturie o vom atrage în discuție și în paginile următoare: ***balneus*** (*uix me balneus calfecit*, 41, 11), ***candelabrus*** (*tam magnus ex Asia ueni quam hic candelabrus est*, 75, 10), ***lorus*** (*lorus in aqua*, 57, 8), ***uasus*** (*uasus fictilis*, ib.), ***uinus*** (*uinus mihi in cerebrum abiit*, 41, 12); la acestea se adaugă substantive la care masculinul ar putea proveni din faptul că e vorba de forțe divine active: *caelus* (*caelus hic, in quo duodecim dii habitant*, 38, 5; *ubique medius caelus est*, 45, 3) și *fatus* (*medici illum perdiderunt, immo magis malus fatus*, 42, 5; v. și 71, 1; *hoc mihi dicit fatus meus*, 77, 3)[9]. A considera această confuzie drept trecerea neutrelor la masculine este numai una din posibilități (confirmată în textul petronian de acordul cu adjectivele de altă declinare: *hic candelabrus, uasus fictilis, caelus hic*); în egală măsură poate fi vorba de o confuzie fonetică a terminațiilor, de o neutralizare morfologică așadar. Criteriul pentru determinarea genului rămîne deci forma de plural: or, dacă exceptăm cazul special, discutat mai sus, al lui *caelum* și al numelor de unelte cu pluralul mai vechi decît singularul, *frenum* și *rastrum*, nici unul dintre neutre nu are nom. plural în *-i*[10], ci numai în *-a*. Distincția masculin/neutru nu este așadar abolită nici la această declinare (care, în perioada tîrzie, înglobează și majoritatea substantivelor de declinarea a IV-a, trecute la a II-a), dar se manifestă numai la plural (unde se observă, cel puțin o bucată de vreme, menținerea, la masculin, a distincției nominativ/acuzativ). Situația ar putea fi rezumată astfel:

	Singular	Plural
M	*lupu*(s)	*lupi*
N	*uasu*(*m* sau *-s*)	*uasa*

Această categorie de neutre ar putea fi denumită „parisilabică" și nu prezintă deosebiri esențiale față de situația din latina literară.

Se adaugă însă un fapt nou: tipul nom. sg. m. *lupu*(*s*) are, pentru vorbitorul latin, aceeași structură formală cu nom.-ac. neutru *tempu*(*s*), al cărui plural este *tempora*; declinarea neutră dobîndește în felul acesta o nouă marcă de plural, mai clară, imparisilabică. Masculinul, identic cu neutrul la singular, se opune la două forme de plural ale neutrului:

	Singular	Plural
M	*lupu*(*s*)	*lupi*
N	*uasu*(*m* sau *-s*)	*uasa*
	tempu(*s*)	*tempora*

În categoria neutrelor imparisilabice se include și tipul *caput*/*capita*, devenit *capu(s)*/*capita*.

Faptul că cele două tipuri de plural ale neutrului românesc sînt continuarea celor două tipuri latine n-a fost pus la îndoială; trebuie să

[9] Cf. P. Perrochat, *Pétrone*, Le festin de Trimalcion, *commentaire exégétique et critique*[3], Paris, 1962, p. 65; vezi și A. Stefenelli, *Die Volkssprache im Werk des Petron*, Viena — Stuttgart, 1962, p. 60–61.

[10] Conjectura lui Bücheler, *lasani* pentru *lassant* (Petr. XLVII, 5), nu se conformează nici uzajului lui Petronius, nici tendințelor limbii latine (Scheffer propusese, de altfel, *lasanum*).

subliniem numai că şi în latineşte acestor două plurale le corespunde un singular identic cu masculinul.

2. Neutrul p l u r a l românesc prezintă şi o a doua caracteristică formală care a dat naştere disputelor terminologice amintite la începutul paginilor de faţă : acordul cu forma de feminin a adjectivului. Şi acest fapt este atestat în latina tîrzie, în inscripţii şi în texte (Väänänen, *Introd.*, p. 111) : *ossa exterae* (CIL III 9450, Dalmaţia), *folia uirides teneras*, *grana oppressas*, *ossa consparsas*, *oua sorbiles* (*Oribasius Latinus*, sec. VI), *ipsas strumenta* (*Formulae Marculfi*) etc. După cum se poate observa, nu e vorba aici de o c o n f u z i e cu femininul, deoarece substantivele îşi păstrează flexiunea neutră, ci numai de o nouă manieră de a face acordul, cu avantajul că marchează clar pluralitatea : forma ,,corectă'' *folia tenera*, de exemplu, extrasă din context, n-are nici o marcă de neutru şi poate fi confundată (ceea ce s-a şi întîmplat, de altfel) cu un feminin singular.

3. În ce priveşte conţinutul, diferenţele dintre română şi latină sînt în primul rînd de inventar : în timp ce latina, moştenind o situaţie mai veche, include în rîndul masculinului şi femininului gramatical denumiri de obiecte considerate în epoca clasică inanimate [11], româna grupează imensa majoritate a inanimatelor (inclusiv cuvintele noi) în categoria neutrului. Dar şi această situaţie îşi are punctul de plecare în latineşte. În repertoriul Neue-Wagener, I, p. 789—808, se găseşte o lungă listă de cuvinte al căror gen e z i t ă între neutru şi masculin sau feminin, încă din primele texte : t o a t e aceste cuvinte denumesc inanimate. În latina imperială şi tîrzie numărul noilor neutre, cu indiciile formale menţionate mai sus (pl. în *-a* şi *-ora*), creşte prin acţiunea ,,tendinţei spre motivare'' invocate de Al. Rosetti (folosind o expresie a lui L. Hjelmslev)[12]. Pentru exemplificare ne vom adresa mai întîi tot lui Petronius : un libert lăudăros explică unui conviv al *Cinei lui Trimalchio* că doreşte să-şi facă băiatul avocat şi că în acest scop i-a cumpărat manuale : *emi ergo nunc aliquot l i b r a r u b r i c a t a , quia uolo illum ad domusionem aliquid de iure gustare* (46, 7). Petronius oferă şi alte plurale neutre în locul masculinului şi femininului, toate, evident, inanimate : *neruia praecisa* ('tendoane', 45, 11), *cetera quisquilia omnia* ('fleacuri' 75, 8) ; cf., de asemenea, singularul *thesaurum* (*litterae thesaurum est*, 46, 8). În acelaşi fel se explică şi numeroasele plurale de tipul *carra*, *digita*, *fructa*, pe de o parte, şi *armora*, *fundora*, *tectora*, *campora*, *locora*, *nidora*, pe de alta, atestate, cele dintîi, începînd de la *Bellum Hispaniense*, sec. I î.e.n., cele din urmă de la *Mulomedicina Chironis*, sec. IV e.n. (Väänänen, *Introd.*, p. 110—111).

4. Se constată, deci, că pentru ansamblul caracteristicilor neutrului românesc există p u n c t e d e p l e c a r e în latineşte. Formulînd cu intenţionată prudenţă rezultatul observaţiilor de mai sus, am avut în vedere faptul că toate aceste apropieri între neutrul românesc şi feno-

[11] Neutrele animate sînt practic inexistente în latineşte, ele reducîndu-se la cîteva porecle provenite din apelative (*Corculum*, în familia Scipionilor) şi la transpunerea unor diminutive greceşti (nume de femei în comedie, *Erotium*, de exemplu) ; la acestea se adaugă folosirile concrete ale unor abstracte (*mancipium*, *seruitium* pentru 'sclav' etc.). Este vorba însă de substantive neutre care, în mod accidental, au ,,persoane'' ca referenţi.

[12] A. Rosetti, *op. cit.*, p. 59—60, 68.

menele latinei tîrzii constituie o premisă favorabilă pentru considerarea situației românești drept moștenirea unei stări de lucruri latine. Pentru a transforma premisa favorabilă în certitudine e necesar să stabilim cronologia fenomenelor și să înlăturăm, în măsura în care acest lucru e realizabil, posibilitatea ca faptele românești să se datoreze unor inovații independente, proprii limbii române. În sfîrșit, ca o concluzie generală, va trebui să decidem dacă se poate vorbi în continuare de ,,dispariția" neutrului latin, fiindcă tocmai dogma aceasta a dispariției neutrului, izvorîtă poate din nefericitul titlu al tezei lui C. Appel, *De neutro genere intereunte in lingua Latina*, Erlangen, 1883, a falsificat perspectiva romaniștilor.

5. Din punctul de vedere al cronologiei absolute, stabilite filologic cu ajutorul textelor, toate fenomenele menționate sînt documentate, cum s-a remarcat mai sus, în perioada unității limbii latine (secolul IV face, oricum, parte din această perioadă, fiindcă nu putem considera data părăsirii Daciei de către Aurelian drept momentul întreruperii contactului dintre romanitatea dunăreană și regiunile învecinate). Mai mult chiar, fenomenele lingvistice atestate în secolul VI pot fi cu ușurință socotite drept latine, mai ales că, pentru fiecare situație în parte, există atestări sporadice din sec. IV și mai vechi.

A doua metodă de datare, comparația limbilor romanice, confirmă caracterul latin al faptelor. Italiana, literară și dialectală, modernă și veche, prezintă toate aceste fenomene: inanimate, deci neutre, plurale în *-a* acordate cu articolul feminin (față de singulare în *-o* < *-u*(*s*), cu articol masculin), plurale în *-ora* : *il lenzuolo — le lenzuola*, *il dito — le dita*, *l'uovo — le uova*, *àgora* (din lat. *acus*, la origine feminin de declinarea a IV-a), *gradora*, *luògora*, *latora*, *arcora*, *fuòcora*, *làgora* în italiana veche, *pràtora* la D'Annunzio, *fòcora*, *nòdora*, dialectale [13] etc.; în sarda veche: *fructora*, în cea actuală *frúttora*, *fruttura*. Franceza veche prezintă aceleași caracteristici ale inanimatelor, cu excepția pluralelor în *-ora* [14] : sg. *braz* — pl. *brace*, cu adjectivul feminin *ambes les brace*, sg. *char* — pl. *charre*, sg. *doit* — pl. *doie*, cu adjectiv feminin *doues doie*. La fel și în provensală : sg. *bratz* — pl. *brase*. Neutrul plural *deda* (< *digita*) se găsește în vechea spaniolă, *deta* în retoromană [15].

Răspîndirea acestor fenomene pe întreaga arie romanică ne obligă să plasăm originea lor în perioada preromanică, latină propriu-zisă; numai pluralele în *-ora* au o arie ceva mai limitată, cuprinzînd, în afară de română, numai italiana, vechea sardă și catalana. Româna nu prezintă, așadar inovații proprii. Mai trebuie subliniată, în această ordine de idei, și altă constatare : dacă, în ceea ce privește desinența *-ora*, cele trei limbi romanice care o conservă ar fi putut ajunge în mod independent la falsa analiză a tipului *tempora* [16] (deși textele ne arată că nu e necesar să presupunem

[13] Datele provin din importantul articol al lui G. Bonfante, *Esiste il neutro in italiano?*, în ,, Quaderni dell'Istituto din glottologia" VI (1961), p. 103—109, care pornește de la demonstrația lui Al. Graur. Cf., de asemenea, G. Rohlfs, *Historische Grammatik der Italienischen Sprache*, II, Bern (1949), p. 53—63, 81—82.

[14] Păstrate însă în sarda veche și în catalană (Bonfante, *art. cit.*, p. 109, n. 20). Discuțiile despre aceste plurale sînt prezentate de R. Windisch, *op. cit.*, p. 144—152.

[15] Cf. G. Bonfante, *art. cit.*, p. 104, n. 6; V. Väänänen, *Introd.*², p. 110. Pentru sardă, vezi M. L. Wagner, ,,L'Italia dialettale" XIV (1938), p. 103—104.

[16] Către această posibilitate înclină Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, București, 1960, p. 102.

acest lucru), acordul unui substantiv plural neutru cu un adjectiv feminin este un fapt prea aberant pentru a fi explicat prin inovaţie paralelă; şi tocmai acest fenomen e panromanic.

6. În aceste condiţii se mai poate vorbi de „dispariţia" categoriei neutrului în latina tîrzie? Impresia care se degajă din examinarea faptelor de mai sus ne duce către un răspuns negativ. Este însă necesară sprijinirea acestei impresii cu noi argumente.

7. Progresele importante realizate de filologia textelor latine tîrzii, în primul rînd graţie şcolii suedeze conduse de E. Löfstedt au scos în evidenţă fapte noi, care modifică (sau e timpul să modifice) în mod esenţial unele idei acceptate şi transmise fără critică. În problema care ne interesează aici, e suficient să amintim rezultatele la care ajunge B. Löfstedt examinînd legile longobarde[17]. Se constată astfel că, spre deosebire de masculine şi de feminine, neutrul prezintă, după prepoziţiile cu ablativul, o formă unică, aceea de nom.-ac., indiferent de forma adjectivului acordat: *de uno latus*, *de crimen*, *cum nutrimen*, *ex ipso pignus*. De asemenea, la declinarea a II-a, se observă că, dacă la nominativul singular substantivele neutre au forme în *-us*, identice cu masculinul, la acuzativ neutrul menţine cu consecvenţă formele în *-um*, în timp ce masculinul le înlocuieşte deseori prin *-o*. Ceea ce demonstrează că, cel puţin în sentimentul scribilor, neutrul era considerat ca o categorie aparte (Väänänen, *Introd.*, p. 109).

Care era însă sentimentul vorbitorilor de rînd? Pentru a răspunde, ne adresăm în primul rînd unei lucrări recente a lui Al. Graur[18]. Ocupîndu-se de soarta romanică a imparisilabicelor latine (de declinarea a III-a) pentru a vedea dacă formele romanice provin din acuzativ sau din nominativ, d-sa constată că „les neutres se comportent d'une autre manière que les masculins et les féminins, ce qui prouverait [...] que le neutre était encore senti comme une catégorie à part" (p. 245); într-adevăr, majoritatea neutrelor sînt păstrate sub forma scurtă (de acuzativ, identic numai la neutru cu nominativul), în timp ce pentru masculine şi feminine, majoritatea o constituie forma lungă (tot de acuzativ, diferită însă de nominativ — rom. *nume* faţă de rom. *pieptene*, din lat. *nomen* şi *pecten*, ac. *pectinem* de exemplu —).

Am adăuga un al treilea argument: am arătat mai sus că atît extinderea „desinenţei" *-ora*, cît şi acordul cu adjectivul feminin plural servesc la clarificarea marcării neutrului, la hipercaracterizarea lui[19]. Or, hipercaracterizarea apare acolo unde e necesară sprijinirea unei categorii vii, şi nu a unor supravieţuiri neesenţiale.

8. Neutrul latin descris mai sus seamănă însă destul de puţin cu neutrul latin literar. S-a petrecut oricum o transformare importantă.

[17] *Studien über die Sprache der langobardischen Gesetze*, Stockholm-Göteborg-Uppsala, 1961, p. 229–234. Lucrarea prezintă deosebitul avantaj că atrage permanent în discuţie fapte provenite şi din alte documente, în afara celor studiate de autor.

[18] *Le sort des imparisyllabiques latins*, în *Mélanges linguistiques offerts à Emile Benveniste*, Paris, 1975, p. 243–249.

[19] E de observat că hipercaracterizarea priveşte exclusiv pluralul; faptul se datorează locului dominant ocupat de distincţia de număr în latina tîrzie şi în limbile romanice. Cf., în acest sens, pentru româna comună, I. Coteanu, *Morfologia numelui în protoromână*, Bucureşti, 1969, p. 30.

În ce constă ea? Într-o ,,întărire" a neutrului, cum crede Gh. Ivănescu [20]? Fără îndoială că nu: pierderile suferite în inventar și în caracteristici sînt mai mari decît adaosurile. E vorba mai degrabă de o restructurare, de o reorganizare, manifestată în conținut prin ,,tendința spre motivare optimă", iar în formă prin cele două fenomene de hipercaracterizare; evident, inovațiile se adaugă unui fond conservat, pe ambele planuri. Această reorganizare nu trebuie considerată ca o evoluție liniară, fără accidente și fără contradicții [21], dar rezultatele ei din perioada unității latine se mențin, fără schimbări notabile, cel puțin în română și italiană. Deosebirile apar mult mai tîrziu, după secolul X, și constau în slăbirea neutrului în Romania occidentală, româna conservînd întocmai și menținînd vie această categorie, moștenită, cu toate trăsăturile ei, din latinește.

9. Rîndurile de mai sus au avut scopul de a aduce un nou element în sprijinul caracterului romanic nealterat al limbii române, al ,,romanității românei" [22], ca să încheiem citînd titlul unei lucrări a aceluiași distins savant sub călăuzirea doctrinei căruia ne-am început expunerea.

L'origine latine du neutre roumain

(Résumé)

L'auteur constate que les traits spécifiques du neutre roumain se retrouvent, dans leur totalité, en latin tardif et, dans une très large mesure, en d'autres langues romanes. (1) C'est seulement au singulier que les neutres de la deuxième déclinaison latine se confondent avec le masculin; il ne s'agit donc pas de la disparition du neutre, ni du passage des substantifs neutres au masculin, mais d'une rédistribution des traits distinctifs : au pluriel, à côté de l'ancienne désinence *-a*, les neutres de la IIe déclinaison reçoivent une nouvelle marque, *-ora*, plus claire et, partant, plus stable. Il n'y a pratiquement pas de nouveaux pluriels en *-i*. (2) L'accord des substantifs neutres au pluriel avec la forme féminine des adjectifs se retrouve également en latin tardif; il ne s'agit pas d'une confusion avec le féminin (car les substantifs gardent leur flexion inchangée), mais d'une nouvelle manière de marquer la pluralité des neutres, qui empêche la confusion avec le singulier des féminins de la I^e déclinaison. (3) En ce qui concerne le contenu, la ,,tendance vers la motivation", donc le regroupement des inanimés dans le genre neutre est également un fait bien attesté en latin.

Il s'ensuit qu'il est inutile d'invoquer une influence étrangère pour expliquer le maintien ou la ,,réfection" du neutre en roumain : le neutre n'a pas disparu en latin, mais il a subi une réorganisation dont les résultats ont été conservés en roumain et lentement abandonnés par les autres langues romanes.

Iulie 1975

Facultatea de limbi romanice, clasice și orientale
București, Edgar Quinet 5—7

[20] *Art. cit.*, p. 305—308.

[21] E de semnalat interesanta privire de ansamblu asupra inventarului neutrului românesc, în comparație cu cel latin, datorată lui R. Windisch, *op. cit.*, p. 113—117; româna a moștenit din latinește 1 020—1 030 substantive (după REW); dintre acestea, 100 neutre latine au rămas neutre în românește, 40 masculine inanimate au rămas masculine în românește, 60 masculine inanimate au devenit neutre în românește, 15 neutre latine au devenit masculine în românește (valoarea cifrei e discutabilă, deoarece intră aici categorii semantice — nume de plante, de exemplu — care se supun în românește ,,presiunii sistemului", cuvinte cu etimologii nesigure etc.).

[22] *La romanité du roumain*, București, 1965.

ANDREI ARICESCU

ELEMENTE DE LATINĂ TÎRZIE ÎNTR-O INSCRIPȚIE DESCOPERITĂ ÎN DOBROGEA

Profesorului Al. Graur

Autorul relevă numeroasele abateri de la latina literară acumulate în limba unei inscripții din sec. al IV-lea.

Printre inscripțiile latine descoperite în ultimii ani pe teritoriul Dobrogei se numără și o stelă descoperită în satul Rasova (jud. Constanța)[1], în apropiere de vechea Sacidavă[2]. Monumentul aparține veacului al IV-lea, după cum o arată caracterele paleografice[3] și unele expresii din text, specifice epigrafiei creștine din acea vreme *(pro caritate, arcanus pudor, sapientia mea, decorare honore)*[4]. Unul dintre elementele care asigură datarea inscripției și atribuirea ei epigrafiei creștine îl constituie redarea cifrei șase, nu prin litere latine, ci printr-un semn din alfabetul ebraic *(baw)*[5]; această notare a cifrei șase, întîlnită acum pentru prima dată în Scythia Minor, poate fi observată în rîndurile 8 și 9 (aici combinată cu *I* roman) ale textului.

Stela, spartă în două, este alcătuită din cîmpul reliefului în partea superioară și al inscripției în partea de jos; relieful înfățișează, într-o manieră foarte stîngace, o scenă funerară. Inscripția, deși aproape fără lacune, prezintă destule dificultăți de lectură datorită scrierii neîngrijite, fenomenelor de limbă vulgară tîrzie și exprimării pretențioase. Textul a fost scris pe 12 rînduri și a putut fi reconstituit astfel:

Pro caritatem.
[*N*]*unc super* [*iam*?]
egrita sepulc[*ru*-]
m in<*e*>*cesi. Opseri*

[1] Am publicat inscripția în „Pontica” VII (1974), p. 263 și urm., unde am făcut descrierea amănunțită a reliefului și a textului (caracteristicile literelor, ligaturi, prescurtări).

[2] Pentru localizarea Sacidavei, A. Aricescu, *Quelques précisions sur la carte de la Scythia Minor*, în *Dacia*, XIV (1970), p. 297—301; idem, *Contributions épigraphiques à l'identification de quelques toponymes de Scythia Minor*, în *Vestigia* XVII (1973), p. 547—548.

[3] Literele sînt foarte asemănătoare cu cele ale inscripției din același secol, provenită tot de la Sacidava (N. Gostar, în „Studii clasice” V (1963), p. 305—306, fig. 11).

[4] E. Diehl, *Inscriptiones Latinae christianae veteres*, Berlin, 1931.

[5] Exemple similare la E. Diehl, *op. cit.*; cf. și J. Marcillet-Jaubert, *Les inscriptions d'Altava*, în *Publications des annales de la Faculté des lettres Aix-en-Province*, N.S., 65, 1968, p. 205.

5 *arcanum podore*
sapientia mea.
(?) *G(aius) Cl(audius) Tautianus(?) vix(it)*
ann(is) LXIII, m(ensibus) V, d(iebus) (sex),
or(is)(septem) ; et q(uae) an(nis) XV et
10 *pos morte deco-*
rasti honore, Eu-
tucis coiux.

Primele șase rînduri ale inscripției redau un ritm iambic continuu de la începutul pînă la sfîrșitul acestei părți a textului. Cum este firesc pentru vremea respectivă, nu sînt respectate în totalitate cantitățile silabelor, uneori accentul fiind plasat pe anumite silabe, chiar scurte, doar pentru menținerea ritmului. Operînd eliziunile, fragmentul poate fi organizat în trei versuri, primul de șase picioare iambice și celelalte de cîte cinci [6] :

Pro cá/ritá/tem. Núnc/ supér/ iam é/gritá
sepúl/crum_incé/si. Óp/seri_ár/canúm
podó/re sá/pién/tiá meá.

Inscripția pe care am prezentat-o îmi pare interesantă prin numărul mare de elemente de latină vulgară tîrzie pe care le conține. Deși nu este vorba de fenomene de limbă neîntîlnite încă, deoarece analogii pentru fiecare în parte, uneori chiar numeroase, se găsesc în documentele epigrafice din aceste părți ale Imperiului Roman [7], sînt puține cazurile în care pot fi întîlnite laolaltă atît de multe abateri de la latina literară [8] :

— reducerea diftongului *-ae-* la *-e-*. În r.3, întîlnim cuvîntul *egrita* în loc de *aegrita* ; fenomenul este frecvent mai ales la desinența de genitiv-dativ a declinării I, dar se întîlnește și la inițială sau în interior [9] ; monoftongarea lui *-ae-* este prezentă și în alte două inscripții dobrogene recent publicate : la Tomis, forma *prenomen* [10], iar la Slava Rusă, dativul *Bithidie* [11];

— deschiderea lui *-u-* neaccentuat la *-o-*. În r.5, citim cuvîntul *podore* în loc de *pudorem* ; confuzia între *-o-* și *-u-* nu este caracteristică sistemului vocalic al latinii dunărene [12] ; exemplele din alte inscripții din aceste regiuni [13] se referă mai ales la desinențe, unde este vorba, în primul rînd, de un proces morfologic [14] ; trecerea lui *-u-* la *-o-* înainte de silabă accentuată este foarte rară, asemenea exemple, ca cel semnalat aici, constituind

[6] Consider că este mai corect acest mod de înțelegere a fragmentului versificat, decît cel pe care l-am propus la prima publicare a inscripției (în „Pontica", VII (1974), p. 269).

[7] Elementele de latină vulgară tîrzie întîlnite în documentele epigrafice din aceste regiuni sînt adunate și comentate în două lucrări : H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului Roman*, București, 1960, și S. Stati, *Limba latină în inscripțiile din Dacia și Scythia Minor*, București, 1961.

[8] Amintesc aici o inscripție, de asemenea foarte bogată în astfel de fenomene lingvistice, publicată după apariția lucrărilor citate la nota anterioară, provenită din Tomis (I. I. Russu, în „Studii clasice" VIII (1966), p. 223).

[9] H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 76—78 ; S. Stati, *op. cit.*, p. 48—51.

[10] I. I. Russu, *loc. cit.* (r. 7 al inscripției).

[11] V. H. Bauman, în „Studii și cercetări de istorie veche" XXII (1971), 4, p. 595.

[12] *Istoria limbii române*, II, București, 1969, p. 27—28.

[13] H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 71—72.

[14] S. Stati, *op.cit.*, p. 45.

excepții față de evoluția obișnuită a vocalismului din această parte a Romaniei ; nu trebuie omisă nici posibilitatea ca autorii textelor în care apare fenomenul respectiv să fie veniți din alte regiuni ale Imperiului;

Inscripția de la Sacidava (secolul al IV-lea e.n.)

— prefixul *ob-* devine *op-* prin asimilare în contact cu fricativa surdă *-s-*. În r.4, întîlnim indicativul perfect *opseri* în loc de *obserui* ; există numeroase exemple care denotă că grafia reda pronunțarea reală a sunetului respectiv [15];

— dispariția lui *h-* inițial. În r.9, avem prescurtarea *OR* pentru *horis* ; în schimb, în r.11, *honore* este scris cu aspirata inițială ; pierderea lui *-h-* din latină este un fenomen general [16] ; în inscripțiile din regiunile dunărene sînt numeroase exemple de omitere a semnului [17] ; menținerea lui în *honore*

[15] Ex. gratia : E. Diehl, *op. cit.*, nr. 1 339.

[16] *Istoria limbii române*, II, București, 1969, p. 38.

[17] H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 101–102 ; S. Stati, *op. cit.*, p. 57–58 ; pentru prescurtarea *OR*, cf. E. Diehl, *op. cit.*, passim.

se poate explica prin aceea că este vorba de un cuvînt căutat, mai puțin uzual, folosit aici într-o formulă caracteristică textelor epigrafice creștine;

— căderea lui *-m* final. În r.5, *podore*, în loc de *pudorem* (precedat de atributul *arcanum*), iar în r.10, *morte* pentru *mortem* (precedat de *post*); dacă în al doilea exemplu poate fi vorba de confuzia cazurilor și de folosirea greșită a prepoziției, cum se întîmplă în documentele epigrafice, dar cu alte prepoziții [18], în sintagma *arcanum podore* avem sigur cazul acuzativ; căderea lui *-m* este un fenomen frecvent [19], dar menținerea lui, în textul nostru, la cuvintele de declinarea a II-a, cum îl găsim și în r. 3—4 *(sepulcrum)*, ar putea sugera părerea că nazala bilabială s-a păstrat mai bine după vocalele labializate decît după celelalte; aceeași situație o întîlnim și în cealaltă inscripție de la Sacidava[20], din veacul al IV-lea, unde se constată căderea lui *-m* la declinarea I *(militia colui)* și menținerea lui la declinarea a II-a *(titulum)*; o infirmare a părerii acesteia poate fi considerată prezența lui *-m* în *caritatem* (r.1), ceea ce ar însemna că folosirea desinenței se făcea la întîmplare, dar nu este exclus ca în formula de început a textului *(pro caritatem)* să avem de-a face doar cu o formă hipercorectă, care să nu reflecte realitatea lingvistică;

— căderea lui *-n-* din prefixul *con-*. În r.12, se poate citi *coiux* în loc de *coniux*; dispariția lui *-n-* înainte de consoane (mai ales în contact cu fricativa *-s-*) este frecventă [21]; cuvîntul *coniux* apare de multe ori fără nazală, ceea ce denotă că aceasta era pronunțarea curentă [22];

— simplificarea consoanei geminate *-ss-*. În r.4, apare forma de perfect *inecesi* în loc de *incessi*; transcrierea geminatelor prin consoana simplă este frecvent întîlnită în documentele epigrafice [23]; pe altă inscripție din Dobrogea, de la Adamclisi, nu de mult publicată [24], întîlnim antroponimul *Byro* pentru *Burro*; dealtfel, fenomenul simplificării geminatelor nu este specific numai inscripțiilor [25];

— căderea lui *-t* final. Întîlnim, în r.10, forma *pos* a prepoziției *post*; aici căderea lui *-t* s-a produs înaintea unei consoane, așa cum se întîmplă de cele mai multe ori și în alte inscripții care atestă fenomenul, dar sînt exemple cînd căderea se produce și înainte de vocală [26];

— transcrierea lui -υ- prin *-u-* și a lui -χ- prin -c-. În numele Εὐτυχίς *(Eutucis)* din r.11—12, constatăm acest mod de redare a fonemelor grecești respective, așa cum dealtfel se procedează și în alte documente epigrafice [27];

— eliminarea sufixului *-u-* de la indicativ perfect. În r.4 întîlnim *opseri* în loc de *obserui*. Forma de perfect din r.10 *(decorasti* pentru *decorauisti)* nu constituie un element de latină vulgară tîrzie, aceste perfecte contrase fiind frecvente încă din latina clasică [28]. Pentru primul caz *(opseri)*,

[18] În lucrările lui H. Mihăescu și S. Stati nu se dau exemple de folosire a lui *post* cu ablativul.
[19] H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 113—114; S. Stati, *op. cit.*, p. 62—64.
[20] N. Gostar, *loc. cit.*
[21] S. Stati, *op. cit.*, p. 64—65.
[22] H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 107.
[23] *Ibidem*, p. 112; S. Stati, *op. cit.*, p. 67.
[24] Em. Popescu, în „Studii clasice" VI (1964), p. 192.
[25] Cf. Al. Graur, *Les consonnes géminées en latin*, Paris, 1929.
[26] H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 117; S. Stati, *op. cit.*, p. 53.
[27] H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 73—74; S. Stati, *op. cit.*, p. 48.
[28] A. Ernout, *Morphologie historique du latin*, Paris, 1927, p. 333.

analogiile sînt rare, dar există unele asemănări cu formele de perfect ale verbului *ponere*, cunoscute din inscripții [29];

— prepozițiile ablativului folosite cu acuzativul. Chiar la începutul textului întîlnim construcția *pro caritatem*; confuzia cazurilor este un fenomen frecvent în documentele epigrafice ale timpului [30] și există destule exemple cu prepoziția *pro* + acuzativul [31];

— la verbul *inecesi* (r.4), aflat la indicativ perfect, se observă apariția unui *-e-* epentetic între consoanele *-n-* și *-c-*; epenteza se produce de obicei între consoanele *muta cum liquida* [32], fiind mai rară în alte poziții [33]; în cazul nostru, este foarte posibil să ne aflăm doar în fața unei erori grafice și, în consecință, se cere omiterea semnului respectiv la lectura textului. *Inces(s)i* ar putea proveni de la *incedo*, *incesso* sau, dacă citim -G- în loc de -C-, de la *ingero*; dintre acestea doar *incedo* își găsește locul în context; în acest caz, trebuie admis că la vremea respectivă complementul de direcție *(sepulcrum)* se putea construi fără prepoziție, ceea ce este neobișnuit [34]; eventual, prepoziția a fost suplinită de prefixul *in-* al verbului; mai degrabă însă lipsa prepoziției se poate explica prin necesitățile versificației.

Multe dintre elementele de latină vulgară tîrzie prezente în inscripția de la Rasova sînt foarte obișnuite, altele sînt mai rare *(opseri, podore)*. De cîte ori am avut prilejul, am făcut legătura și cu alte documente epigrafice din Dobrogea publicate în ultimii ani [35], unde apar fapte de limbă similare, pentru a sublinia răspîndirea și frecvența fenomenelor respective în aceste ținuturi.

Éléments de latin tardif dans une inscription découverte en Dobroudja

(Résumé)

Il s'agit d'une stèle funéraire découverte à Rasova, près de Sacidava, qui peut être datée au IVe siècle, tant selon les caractères paléographiques, que d'après le contenu et les éléments de langue tardive; vu la présence des expressions telles que *pro caritate, arcanus pudor, sapientia mea, decorare honore*, ainsi que la notation du chiffre six en caractères hébraïques, le monument doit être attribué à l'épigraphie chrétienne.

L'auteur de l'article relève les nombreuses dérogations au latin littéraire présentes dans la langue de l'inscription en ce qui concerne la phonétique et la morphologie. Parmi les phénomènes plus rares, on mentionne l'ouverture de *-u-* non accentué > *-o-* en *podore* (au lieu de *pudore*) et la disparition de *-u-* de l'indicatif parfait devant la désinence *-i* en *opseri* (au lieu de *obserui*).

Februarie 1975

Institutul pedagogic
Constanța, Bd. Lenin 124

[29] H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 144; S. Stati, *op. cit.*, p. 89.
[30] H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 123–124.
[31] *Ibidem*, p. 175; S. Stati, *op. cit.*, p. 104.
[32] S. Stati, *op. cit.*, p. 52.
[33] H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 87–88.
[34] *Istoria limbii române*, I, București, 1965, p. 250–251; S. Stati, *op. cit.*, p. 103.
[35] Este vorba de inscripțiile care nu erau cunoscute la vremea publicării lucrărilor lui H. Mihăescu și S. Stati.

CONSTANT MANECA

MĂRIMI GRAFO-FONEMATICE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Profesorului Al. Graur, omagiu pentru cea de a 75-a aniversare

Din analiza unor date ale *Dicționarului grafo-fonematic românesc de frecvență* rezultă că fonemele și grafemele limbii române au o frecvență caracterizată prin mărimi variabile în funcție de stilurile în care apar.

0. Dicționarul grafo-fonematic românesc de frecvență [1], elaborat la Centrul de calcul al Universității București de un colectiv condus de acad. prof. Nicolae Teodorescu, deschide noi perspective de cercetare cantitativă [2] asupra structurii fonologice a limbii române.

0.1. În cele ce urmează vom prezenta unele rezultate consemnate în acest dicționar, referitoare la randamentul cantitativ al fonemelor și al grafemelor românești.

0.2. Datele oferite de dicționarul amintit mai înainte [3] au avantajul că ne dau posibilitatea de a studia atît randamentul unor alofone ale inventarului fonematic predeterminat [4] (ca *e*, *o*, *i* nesilabice), cît și acela al fonemelor rezultate din altă analiză [5].

0.3. Aceste date au fost extrase dintr-un eșantion alcătuit din probe de limbă scrisă (texte artistice și non artistice cu o lungime de 36 091 foneme) și vorbită (înregistrări pe bandă magnetică de conversații spontane însumînd 7 884 foneme) [6].

[1] Cf. M. Eftimie, M. Lovin, I. Radu, I. Cristescu, C. Maneca, *Dicționar român grafo-fonematic de frecvență*, în LR XIX (1970), nr. 4, p. 311 și urm.

[2] Prima lucrare mai amplă de acest gen a fost făcută de Alexandra Roceric-Alexandrescu, *Fonostatistica limbii române* [București], 1968.

[3] Cf. **0**, cît și *art. cit.* în nota 1, unde se arată modul cum au fost studiate combinațiile de grafeme și foneme.

[4] Acela stabilit de Em. Vasiliu, *Fonologia limbii române*, București, 1965, p. 111 și 128; cf. și *Limba română contemporană*, sub conducerea acad. Ion Coteanu, vol. I, București, 1974, p. 92 și urm.

[5] Ca aceea întreprinsă de A. Graur și A. Rosetti, *Esquisse d'une phonologie du roumain*, în BL VI (1938), p. 5 — 29; pot fi urmărite și elementele sistemului fonologic determinat de Emil Petrovici în *Sistemul fonematic al limbii române*, în SCL VII(1956), nr.1—2, p. 7 și urm.

[6] Lungimea subeșantioanelor a fost calculată în funcție de factura stilistică (poezie, proză artistică, proză științifică etc.) și de testele de stabilitate (cf. *art. cit.* în nota 1, p. 313). Gruparea datelor din articolul de față a luat în considerare stilurile limbii române, așa cum le-am determinat în lucrarea noastră, *Considerații asupra stilurilor limbii române literare în lumina frecvenței cuvintelor*, în LR VI (1966), nr. 4, p. 356 și urm. Taxonomia noastră concordă în general cu aceea din I. Coteanu, *Stilistica funcțională a limbii române*, București, 1973, p. 50.

1. Reproducem în tabelul de la pagina 585 frecvența relativă în procente a inventarului fonematic considerat [7].

2. Datele de mai sus nu concordă decît în foarte puține cazuri cu acelea obținute prin cercetări anterioare [8] și nu numai în ceea ce privește unitățile fonologice, ci și chiar la cele două mari clase fonematice : vocalele și consoanele.

Deosebirile procentuale la frecvența unităților oscilează între 0,1 și 2,8 [9], iar ordonarea pe ranguri de frecvență a fonemelor este, de asemenea, destul de diferită. Aceste neconcordanțe, cît și datele rezultate din subeșantioanele studiate în vederea alcătuirii dicționarului grafofonematic românesc ne determină să credem că probabilitatea de apariție a unui fonem este variabilă în funcție de factura stilistică a probelor de limbă [10]. Considerăm că variabilitatea indicelui de frecvență în funcție de natura stilistică se datorește structurii etimologice deosebite a probelor de limbă cercetate [11].

3. Deși în economia limbii române vocalele reprezintă numai 27,137 % din inventarul fonologic, acestea însumează 47,758 % din lungimea fonematică a eșantionului, ceea ce arată randamentul lor deosebit și caracterul eminamente vocalic al limbii române [12], manifestat pregnant mai ales în limba vorbită. O cercetare etimologică asupra vocabularului celor trei subeșantioane ar aduce, desigur, rezultate interesante, așa cum s-a observat și la relația dintre lungimea silabică și originea cuvintelor [13].

4. Fonemele limbii române ocupă următoarele ranguri în ordinea descrescîndă a frecvenței : [*i*], [*e*], [*a*], [*r*], [*n*], [*t*], [*u*], [*l*], [*o*], [*k*], [*s*], [*ă*], [*d*], [*m*], [*p*], [*î*], [*ʃ*], [*č*], [*ţ*], [*v*], [*f*], [*b*], [*z*], [*g*], [*ǧ*], [*h*], [*ʒ*], [*ḱ*], [*ǵ*].

4.1. Valorile procentuale ale frecvenței sînt uneori foarte apropiate, ceea ce ne determină să grupăm unitățile în benzi de frecvență (delimitate după numărul întreg al procentului), cu ajutorul cărora vom putea observa mai bine distanța dintre aceste valori. La pagina 586 este reprezentarea lor grafică.

4.2. La rîndul lor, aceste benzi se pot împărți în trei grupe (minimă, medie și maximă) al căror inventar și frecvență sînt notate în marginea tabelului de la **4.1.** Frecvența medie a acestor grupe (exprimată tot în procente) prezintă diferențe foarte mari : 0,248, 1,364 și 3,048.

4.2.1. Faptul acesta are consecințe importante în combinațiile fonematice, așa cum se observă chiar dintr-o rapidă confruntare a datelor noastre cu acelea rezultate din studiul acad. I. Coteanu, *Structura fonolo-*

[7] Notația fonemelor și a alofonelor este în sistemul folosit în *Limba română contemporană, cit.*, p. 93–114.

[8] Chiar atunci cînd s-a luat în considerație același inventar fonologic ; cf. Al. Roceric-Alexandrescu, *Fonostatistica limbii române, cit.*, p. 28 și 31.

[9] La nivelul elementelor respective diferențele, acestea reprezintă abateri pînă la 25 %, ca în cazul lui [*i*].

[10] Este important de remarcat că în cadrul textelor de aceeași factură stilistică s-au obținut rezultate stabile, pe eșantioane mult mai mici (de cîte 5 000 de foneme).

[11] Cf. Constant Maneca, *Bogăția lexicală, indice de recunoaștere stilistică*, în SCL XXV (1974), nr. 1, p. 21.

[12] Pentru comparație cu alte limbi, cf. Al. Roceric-Alexandrescu, *Fonostatistica limbii române, cit.*, p. 32.

[13] Cf. Constant Maneca, *Analiza cantitativă a lungimii silabice a cuvintelor din două vocabulare romanice : român și italian*, în SCL XXV (1974), nr. 4, p. 412, 414 și urm.

Foneme		Frecvenţă relativă	Subeşantionul de limbă scrisă			Subeşantionul de limbă vorbită
			Total	Texte artistice	Texte non artistice	
a		9,907	9,550	9,328	9,814	11,542
e	[e]	9,821	9,852	10,542	9,032	9,677
	[e̜]	0,811	0,792	0,902	0,661	0,900
	Σ	10,633	10,645	11,455	9,693	10,578
i	[i]	7,743	8,157	7,298	9,178	5,847
	[j]	1,714	1,390	1,662	1,079	3,196
	[-i̥]	1,532	1,422	1,606	1,225	1,991
	Σ	10,990	10,980	10,568	11,471	11,035
o	[o]	4,056	4,274	3,646	4,962	3,183
	[o̜]	0,427	0,440	0,581	0,272	0,367
	Σ	4,484	4,688	4,228	5,235	3,551
u	[u]	5,398	5,289	5,579	4,943	5,898
	[w]	0,593	0,495	0,535	0,430	1,078
	Σ	5,992	5,717	6,115	5,374	6,976
ă		3,881	3,571	4,100	2,942	5,301
î		1,869	1,992	2,361	1,552	1,306
Vocalice		47,758	47,205	48,148	46,084	50,291
b		1,043	1,000	0,999	1,000	1,243
k		4,131	4,145	3,952	4,373	4,071
k′		0,161	0,117	0,204	0,078	0,228
č		1,509	1,424	1,321	1,546	1,902
d		3,436	3,358	3,468	3,227	3,792
f		1,193	1,169	1,071	1,286	1,306
g		0,634	0,620	0,729	0,491	0,697
ǵ		0,036	0,271	0,255	0,291	0,240
ğ		0,266	0,030	0,025	0,036	0,063
h		0,179	0,160	0,132	0,194	0,266
ʒ		0,166	0,157	0,219	0,084	0,202
l		4,807	5,026	4,519	5,629	3,805
m		3,365	3,119	3,345	2,851	4,490
n		6,560	6,785	6,722	6,860	5,530
p		2,901	3,000	3,029	2,966	2,447
r		6,899	7,422	6,839	8,116	4,502
s		3,934	4,073	4,167	3,961	3,297
ʃ		1,541	1,402	1,683	1,067	2,181
t		6,062	6,162	6,023	6,326	5,352
ţ		1,246	1,282	1,132	1,461	1,078
v		1,243	1,174	1,137	1,219	1,560
z		0,918	0,858	0,872	0,843	1,192
Consonantice		52,245	52,794	51,851	53,915	49,708

gică a cuvîntului românesc literar actual (grupurile consonantice)[14] : combinațiile cele mai frecvente sînt formate din foneme din aceeași grupă (minimă sau medie, deoarece cea maximă are numai vocale).

		100 200 300 400 500 600 700 800 900		inventar	frecvență
minimă	0	[ǵ] [k′][ʒ][h] [ğ] [g] [z]	1		
	1	[b] [f] [v][ț] [č] [ʃ] [î]	2	48,275	12,004
medie	2	[p]	3		
	3	[m] [d] [ă][s]	4		
	4	[k] [o] [l]	5	41,379	56,452
	5	[u]	6		
	6	[t] [n] [r]	7		
maximă	7		8		
	8		9	10,344	31,530
	9	[a]	10		
	10	[e] [i]	11		

4.2.2. Este interesant de remarcat randamentul scăzut al fricativelor[15], al africatelor, al palatalelor și al oclusivelor sonore [16].

Cel mai mare randament consonantic îl au oclusivele surde, nazalele, lateralele și vibrantele [17], consonantele continui în general.

5. În ceea ce privește grafemele limbii române, ele au o frecvență cu valori procentuale aproximativ egale cu acelea ale fonemelor, datorită, desigur, caracterului fonetic al ortografiei românești (celor 29 de foneme le corespund 30 de grafeme). Între grafemele și fonemele românești este un grad foarte bun de adecvare, numai opt grafeme fiind univoce : trei reprezintă mai multe foneme *(c, g, h)* și cinci reprezintă dublete grafice *(k, q, x, y, â)* [18].

Cum toate grafemele univoce reprezintă foneme de frecvență redusă, ambiguitatea grafică în limba română este foarte mică.

6. Potrivit datelor expuse mai sus putem afirma că limba română aparține unui tip cantitativ eminanente vocalic [19], care are o ortografie bine adecvată sistemului ei fonologic.

Frecvența fonemelor românești variază în funcție de natura stilistică a textelor, fiind astfel un indice relevant din acest punct de vedere.

[14] În SCL XXV (1974), nr. 2, p. 137 și urm. Datele dicționarului grafo-fonematic amintit dă prețioase informații cantitative asupra combinațiilor fonematice.

[15] Cu excepția lui [s].

[16] Cu excepția lui [d] și [k], care au totuși frecvență net inferioară surdelor corespunzătoare.

[17] Ultimele cu caractere sonore apropiate de acelea ale vocalelor ; cf. Al. Rosetti, *Introducere în fonetică*, ed. IV, București, 1967, p. 55.

[18] Cu excepția lui *c* (f = 5,548 %, ale cărui corespondente palatale și africate au totuși valori reduse, cf. tabelul de la p. 4). Frecvențele celorlalte grafeme sînt : *g* = 0,940 ; *h* = 0,370 ; *k* = 0,025 ; *q* = 0,009 ; *x* = 0,165 ; *y* = 0,004 ; *â* = 0,018.

[19] Evident în orice sistem de descriere fonologică. Pentru informații suplimentare referitoare la acest subiect cf. Solomon Marcus și Sorin Stati, *Informație și redundanță în limbă*, în *Elemente de lingvistică structurală*, București, 1967, p. 159 și urm. Pentru o comparație cu celelalte limbi romanice, Cf. Ž. Muljačić, *Fonologia generale e fonologia della lingua italiana*, Bologna [1969], p. 487.

Valori grafo-fonematici nella lingua Rumena

(Riassunto)

Dall'analisi dei dati del *Dizionario grafo-fonematico rumeno di frequenza*, riesce che, secondo i valori della loro frequenza, i fonemi di questa lingua si ordinano così: /i/, /e/, /a/, /r/, /n/, /t/, /u/, /l/, /o,/ /k/, /s/, /ă/, /d/, /m/, /p/, /î/, /ʃ/, /č/, /ţ/, /v/, /f/, /b/, /z/, /g/, /ğ/ /h/, /ʒ/, /k'/, /g̈/.

Questi dati non concordano con quelli delle ricerche fonostatistiche anteriori e portano alla conclusione che la frequenza dei fonemi ê una variabile stilistica.

Secondo i risultati ottenuti, il rumeno appartiene ad un tipo quantitativo vocalico, che ha una ortografia molto adatta al suo sistema fonologico.

Aprilie 1975

Institutul de lingvistică
București, Spiru Haret 12

LIVIU ONU

UN ELEMENT LADIN DOLOMITIC, RESPECTIV FRIULAN, ÎN TERMINOLOGIA MINIERĂ DIN VALEA JIULUI : *remonat(ă) remonadă, ramonat, ruminat, lemona(r)dă* „cintru"

Profesorului Al. Graur, omagiu cu ocazia împlinirii vîrstei de 75 de ani

Pentru *remonat, ramonat, romonat, ruminat* (s.n.), autorul trimite la lad. dolom. *remenàt* (s.m.), iar pentru pl. (fem.) *remonăzi, lemonăzi, lemonărzi* (eventual şi *remonezi*) — la friul. *remenàz* şi *ramenàz* (s.m.).

Între anii 1953—1956, institutele de lingvistică din Bucureşti şi din Cluj, în colaborare, au întreprins o anchetă lingvistică complexă în bazinul Valea Jiului. Pe lîngă un chestionar general, de tipul aceluia al lui Sever Pop, s-a lucrat şi cu cîteva chestionare speciale. De asemenea, s-au înregistrat numeroase texte.

Din iniţiativa şi sub conducerea subsemnatului s-au făcut investigaţii asupra terminologiei miniere româneşti. Noi am considerat că ceea ce are specific regiunea este nu numai confluenţa unor graiuri dacoromâne diferite, ci şi terminologia minieră, rezultată din practica seculară, exercitată de români, germani, maghiari etc., în diferite alte zone geografice, în procesul de extragere a unor zăcăminte variate (aur, fier etc.), precum şi din inovaţiile în lanţ ale tehnicii moderne.

După contactul cu realităţile miniere ale zonei şi după o anchetă cu un chestionar de probă — în 1953, ancheta noastră de bază, cu un chestionar relativ pus la punct, a avut loc în 1954 ; iar în 1956 am făcut o anchetă suplimentară şi de verificare[1].

Una din întrebările chestionarului nostru era : ,,Cum numiţi armarea (adică susţinerea) de jur împrejur, pe toate laturile, a galeriei ?'' Cei mai mulţi informatori au răspuns : *armătúră cu cádre*, *armătúră în cunúnă*, *armătúră cu gránturi*, *armătúră în poligonál* ; cîţiva au dat răspunsul : *armătúră poligonálă* şi, rar, *armătúră în poligón*. Cu totul incidental, de la un singur informator (L X) [2], am înregistrat termenul *armătúră în ruminát*,

[1] Vezi unele rezultate ale anchetei, în studiul nostru *Influenţe interregionale în terminologia mineritului din Valea Jiului*, în FD I (1958), p. 145—180.

[2] Date generale asupra anchetei şi asupra informatorilor, vezi în studiul precitat, p. 145—146. Repetăm valoarea indicilor alfabetici folosiţi în articolul de faţă : L = Lupeni ; Ptr = Petroşani ; Vl = Vulcan.

care însă, după cum vom vedea numaidecît, se referă la lucrările pregătitoare ale armării galeriei[3].

Deoarece termenul *ruminat* mi s-a părut interesant, în ancheta suplimentară (din 1956) l-am urmărit, la majoritatea informatorilor, prin întrebări directe și indirecte. Iată, întîi, toate formele înregistrate : ***armătură în ramonát*** Ptr I, ***armătúră în remonát*** Ptr I, ***armătúră în ruminát*** L X, ***remonádă*** Ptr II, VIII, ***remonátă*** Ptr XII ; ***armătúră în romonáturi*** Ptr III, ***lemonắrzi*** Ptr II, ***lemonắzi*** Vl VIII, ***remonắzi*** Ptr VIII. Termenii *remonadă*, *remonată* sînt echivalenți cu expresiile *armătură în ramonat* (*în remonat*, sau *în ruminat*) și au sensul : (1°) „armătură metalică sau de lemn compusă din mai multe arcuri de cerc, care se folosește pentru susținerea unor cofraje (în galerii, în puțuri etc.), în vederea betonării". Formele de plural *romonaturi*, *lemonărzi*, *lemonăzi*, *remonăzi* sînt folosite pentru a denumi, de fapt, (2°) a r c u r i l e de cerc componente ale armăturii lemnoase sau metalice respective (deci : „arcuri de cerc componente ale armăturii lemnoase sau metalice, care se folosește etc. etc.", vezi mai sus). Subiectul Vl VIII ne-a informat că : *țimărmánu* [„dulgherul"] *fáće lemonắz pîtru armătúrĭ*.

Majoritatea celorlalți informatori (17) folosiți de noi pentru ancheta minieră, n u c u n o ș t e a termenul (deci aproximativ 71%). Credem că nu e lipsit de interes să relevăm localitățile în care informatorii noștri nu cunoșteau termenul : Aninoasa (2 informatori), Lonea (2 inf.), Petrila (2 inf.), Uricani (1 inf.) ; și localitățile, deja menționate, în care numai o parte dintre informatori îl cunoșteau : Petroșani (5 din 9 inf.), Lupeni (1 din 6 inf.) și Vulcan (1 din 2 inf.). Apreciem de asemenea că nu întîmplător termenul este cunoscut în special în Petroșani, că a fost atestat sporadic în Lupeni și Vulcan și că nu a fost obținut în celelalte puncte anchetate ale zonei. Această stare de fapte, raportată la datele literaturii de specialitate, pe care le vom expune mai departe, ne va ajuta să circumscriem termenul, aproximativ, în timp și geografic.

Analizînd răspunsurile înregistrate, menționăm apoi faptul că doi informatori dau atît forma de singular, cît și cea de plural : *remonadă* — *remonăzi* (Ptr VIII), *remonadă* — *lemonărzi* (Ptr II). A se observa diferența tematică dintre singularul și pluralul ultimului informator. Pluralul *lemonărzi* poate presupune, dar nu în mod necesar, un singular *lemonardă* ; pluralul respectiv poate reprezenta însă, și, pur și simplu, o metamorfozare a lui *remonăzi*. O diferență tematică există și între cele două variante de singular furnizate de informatorul Ptr I : *ramonat* și *remonat*.

Literatura de specialitate consemnează sporadic termenul, folosind cel puțin trei variante, toate cu sensul 2° : ***remonadă***, pl. ***remonăzi***[4] ;

[3] În problema terminologică dezbătută aici, am considerat irelevantă transcrierea fonetică ALR, pe care, altfel, am folosit-o în anchetele noastre. De aceea, în majoritatea cazurilor, am renunțat la notația fonetică.

[4] August Buttu și Șt. Georgescu-Gorjan, *Cartea minerului*, Petroșani, 1940, p. 164 (în cap. *Susținerea în beton* : „Cofrajul se susține cu niște armături speciale numite *remonăzi* sau *cintre*. O remonadă se face din dulapi prinși în cuie sau cele mai adeseori din șine de cale ferată ori din fier profilat . . ."). Tiberiu Verteș și Dumitru Condrache, *Manualul minerului*, București, 1963, p. 171 (în cap. *Metode de susținere a lucrărilor miniere*, § 1 *Susținerea lucrărilor miniere orizontale*, c) *Susținerea cu piatră și cu beton* ; a se vedea și fig. 162 de la p. 172).

remonată, pl. *remonate*[5]; pl. *remonezi*[6]. În ce privește ultima variantă (pl. *remonezi*), dacă nu avem a face cu o eroare de tipar, ar putea fi considerată un hiperurbanism al autorilor, pentru *remonăzi*. Iar cu privire la surse, atragem în mod special atenția asupra faptului că, la unul și același autor (Aug. Buttu), la intervale diferite, întîlnim două variante: *remonadă* și *remonată*.

Cît despre materialele din care se construiesc cintrele, toate sursele scrise care atestă și sinonimele *remonadă*, *remonată* etc. ne arată că cintrele pot fi confecționate din material lemnos sau din fier. În unele centre miniere în care tehnica avansată a pătruns mai repede decît în altele și, în general, în ultimul timp, cintrele metalice se impun tot mai mult. Acest fapt determină și o anumită tendință de restrîngere a sensului termenului *remonată* (cu variantele) și de diferențiere semantică între *remonată* (cu variantele) și *cintru*. Numai așa ne explicăm de ce unii autori preferă, pentru cintrele de lemn, termenul *remonate*, iar pentru cele metalice, termenul *cintre*[7].

Din examinarea variantelor obținute în ancheta noastră și a celor înregistrate în literatura scrisă, constatăm chiar că e dificil să stabilim o formă tip. Morfologic, variantele sînt următoarele: s.n. *ramonat*, *remonat*, *romonat* (pl. *romonaturi*), *ruminat*; s.f. *remonată* (pl. *remonate*), *remonadă* (pl. *remonăzi*); pl. f. *remonezi* (?), *lemonăzi*, *lemonărzi*. Nici una dintre aceste variante, nici chiar variantele din ultimele publicații miniere, nu e predominantă geografic sau numeric și nu s-a impus ca termen tehnic oficial sau curent. Mai mult: am relevat cazuri în care unul și același informator oral și chiar unul și același autor de literatură tehnică folosește cîte 2 variante tematice.

Pentru studiul circulației și frecvenței termenului, o deosebită importanță are faptul că dicționarele și lexicoanele tehnice normative și un mare număr de manuale sau tratate miniere moderne, care altfel folosesc o bogată terminologie minieră tradițională, evită termenul în discuție, preferind termenul *cintru*[8] sau, pur și simplu, *arc metalic* (pl. *arce metalice*)[9]. De asemenea, nici una dintre variantele termenului nostru nu e înregistrată în glosarele dialectale și în dicționarele tehnice mai vechi

[5] *Îndrumătorul minerului*. Vol. II, Manual pentru învățămîntul de calificare și școli profesionale, București, 1952, p. 94—95 (în cap. *Susținerea în zidărie*, § A *Zidăria în piatră*; vezi și fig. 106, p. 95; fig. 107, p. 96; și p. 96, 99); Augustin Buttu, George Duport, Pompei Rebreanu, *Cartea minerului*. Ediția a doua, București, 1968, p. 208 (în cap. *Susținerea galeriilor, suitorilor și a planelor înclinate*, § 2 *Susținerea cu beton*; vezi și p. 209, 213).

[6] Gh. Sin, I. Bogdan, A. Budeanu, A. Kristen, *Manual unic pentru mineri*, vol. I, București, 1967, p. 507 (în cap. *Susținerea lucrărilor miniere orizontale și înclinate*, § 3 *Susținerea cu beton*).

[7] Augustin Buttu, George Duport, Pompei Rebreanu, *Cartea minerului*, ed. cit., p. 208; „Turnarea betonului se face în cofraje susținute de remonate de lemn sau cu cintre de fier".

[8] A se vedea, printre altele; LTR_1; LTR_2; *Dicționar politehnic*, București, 1957; *Dicționar tehnic german-român*, București, 1966; *Dicționar tehnic poliglot*, ed. II, București, 1967; *Dicționar tehnic englez-român*, București, 1967; *Dicționar tehnic român-englez*, București, 1970; *Dicționar de termeni tehnici* (elaborat sub conducerea lui Radu Țițeica...), București, 1972; Nicolae Lețu și Nagy Bela, *Curs de săparea și susținerea lucrărilor miniere*, vol. I — II, Cluj, 1960 [Lito] (Institutul de mine, Petroșani); *Îndrumătorul maistrului minier* (coordonator: Aron Popa), București, 1967; Traian Dan, *Cartea minerului începător*, București, 1967; Ritta Amărăscu, Carol Gheonea, *Cartea minerului de la înaintări în minele de minereuri*, București, 1968; Nicolae Lețu, Dumitru Carpenișeanu, *Susțineri miniere*, București, 1973 etc. etc.

[9] [Siegfried] Kimmelmann, *Sisteme de susținere a lucrărilor miniere*, *Eficiența măririi profilelor și criterii pentru alegerea lor*, București, 1970, p. 40 și urm.

binecunoscute pentru terminologia minieră pe care o conțin (Al. Viciu; Șt. Pașca; Aurel Râșcanu; Virgil Gh. Coman; Ioan V. Pătrășcanu; O. Bocancea și I. Zapolanski etc.), lucrări care, prin forța împrejurărilor, nu-și pun probleme de normare a terminologiei tehnice, și, deci, nu ocolesc terminologia tradițională.

În absența totală a unor anchete lingvistice sistematice în celelalte zone și centre miniere ale țării noastre, în afara Văii Jiului[10], e greu, desigur, să stabilim repartiția geografică a variantelor *remonat(ă)*, *remonadă*, *ramonat*, *romonat* etc.

Avînd în vedere însă ponderea pe care a avut-o, mai bine de un secol, extracția de cărbuni din Valea Jiului în cadrul mineritului de pe teritoriul patriei noastre și avînd în vedere și elementele anchetei noastre, sub beneficiu de inventar, avansăm ipoteza după care complexul de variante *remonat(ă)*, *remonadă* etc. s-a impus în limba română, la început, în Valea Jiului și, de aici, a pătruns în literatura de specialitate — cît a pătruns — și, probabil, pe ici pe colo, în alte cîteva centre miniere, fiind concurat însă tot mai mult de termenul oficial *cintru* sau chiar de *arc metalic*.

Tot atît de dificil este să precizăm perioada relativă cînd a apărut *remonat(ă)* (și celelalte variante) în limba română. Un fapt pare să fie cert: glosarele dialectale și dicționarele tehnice românești mai vechi, diferitele contribuții privitoare la terminologia minieră românească și manualele sau tratatele miniere de pînă pe la 1940 nu atestă termenul respectiv. E posibil deci ca termenul să nu facă parte din terminologia germană și maghiară impusă de tehnicienii germani și maghiari pînă în 1918, în condițiile istorice cunoscute, cum sigur nu face parte din primul strat terminologic, cel tradițional (alături de *cărbune*, *ciocan*, *strat*, *coptură* etc.).

După indiciile pe care le posedăm și pe care le-am expus mai sus, apreciem că termenul aparține unui strat mai nou, datînd din deceniul al treilea sau al patrulea al sec. al XX-lea.

După părerea noastră, complexul de variante: *remonat(ă)*, *remonadă*, *ramonat*, *romonat*, *ruminat*, pl. *lemonă(r)zi* are origini multiple. În plus, asupra termenului au acționat și o serie de micro-sisteme fonomorfologice românești mai vechi.

a) Pe de o parte, s.n. *remonat*, *ramonat*, *romonat*, *ruminat* ne trimit la ladinul dolomitic (din Val di Fassà) *remenàt* (s.m.) „armatura di un arco o del foro per finestra o porta in costruzione; l'arco stesso: arcale"[11]. Adaptat la structura morfologică a limbii italiene, termenul se întîlnește și în cîteva dialecte venete învecinate: padovan, veneț., valsug. *remenato*

[10] În ultimul timp, vezi totuși contribuțiile privind o zonă din Maramureș: Gheorghe Pop, *Cîteva considerații asupra terminologiei miniere din bazinul Baia-Borșa*, în LR XVII (1968), nr. 5, p. 405—411; idem, *Elemente neologice în graiul maramureșean*, Cluj, 1971, p. 94—103.

[11] Vezi Don Massimiliano Mazzel, *Dizionario ladino fassano-italiano*. Seconda edizione ciclostilata, [Canazei], 1967—1968, p. 183 (Union di Ladìns de Fašå e Moenå). Mulțumim, pe această cale, profesorilor Maria Iliescu și Mihai Isbășescu și ing. Siegfried Kimmelmann pentru valoroasele sugestii și pentru cîteva surse indispensabile, pe care, cu multă bunăvoință, ni le-au pus la dispoziție.

(s.m.), vicent., poles. *ramenato* şi *remenato* (s.m.), bellun. *remenà* (s.m.) ,,arcale; arco morto", veron. *remenato* (s.m.) ,,centina"[12].

Schimbarea categoriei de gen (de la masculin la neutru) se explică prin faptul că, fiind vorba de inanimate, seria *ramonat*, *remonat*, *romonat*, *ruminat* a fost asimilată la neutrele de tipul *blat* — *blaturi*, *cat* — *caturi*, *hat* — *haturi*, *pat* — *paturi*, *sfat* — *sfaturi* etc.

Asupra modificărilor fonetice, vom reveni mai jos.

b) Formele de plural (fem.) *remonăzi*, *lemonăzi*, *lemonărzi* (eventual şi *remonezi*) ar putea avea ca bază de plecare friul. *remenàz* şi *ramenàz* (s.m.) ,,cèntina, armatura arcata di legname, su cui costruiscono gli archi e le volte"[13]. *Remenàz* şi *ramenàz* sînt, în esenţă, plurale (din *remenat* + *s*, *ramenat* + *s*) care denumesc un obiect complex, alcătuit din mai multe piese. Cu timpul, pluralele respective au fost simţite ca substantive colective şi, deci, asimilate la categoria singularului (cf.lat. *folia*, *frondia*> rom. *foaie*, *frunză* etc.). În această accepţiune, de substantive colective, ele au fost analizate de muncitorii români ca nişte plurale de tipul pl. f. *bucăţi*, *cetăţi*, *jumătăţi* etc., apropiate de tipul pl.f. *brigăzi*, *ciocolăzi*, *limonăzi* etc.[14]. Sub presiunea unor asemenea microsisteme, s-au creat, pe teren românesc, pentru termenul împrumutat din friulană, singulare analogice: 1. fem. *remonăzi*→*remonadă* (cf. *brigăzi* — *brigadă*, *limonăzi* — *limonadă* etc.); 2. fem. **remonăţi* → *remonată* (cf. *beregăţi* — *beregată*, *bucăţi* — *bucată* etc.). Apoi, din *remonată* s-a creat un nou plural: *remonate*, după modelul lui *limonată* (*lemonată*) — *limonate* (*lemonate*), *granată* — *granate* etc.

În cazurile lui *lemonăzi* şi *lemonărzi* ,,cintres" avem a face cu etimologii populare. Contaminarea cu s.f. *limonadă* ,,limonade" (pl. *limonăzi*) şi cu variantele acestuia, *limonată* şi *lemonată* (<it. *limonata*), *lemonadă* (<germ. *Limonade*, magh. *limonádé*, *lemonádé*) etc. este evidentă. Dacă există şi un singular *lemonardă*, terminaţia *-ardă* a acestuia trebuie căutată în contaminarea lui *lemonadă* (pl. *lemonăzi*) cu seria *bardă*, *brancardă*, *gardă*, *zgardă*, *coardă*, *joardă*, *scovardă* etc.[15].

Este binecunoscută convieţuirea dintre vorbitorii acestor idiomuri ,,retoromane" centrale şi apusene şi germanii stabiliţi în Tirolul italian, mai ales în condiţiile apartenenţei regiunii respective la Austro-Ungaria.

[12] Angelico Prati, *Vocabolario etimologico italiano*, Milano, 1951, s.v. *remenato*; idem, *Etimologie venete* a cura di Gianfranco Folena e Giambattista Pellegrini, Veneţia-Roma [1968], p. 143 (Civiltà veneziana, Dizionari dialettali. 4); Giuseppe Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*. 2ª ediz. aument. e corretta . . . Veneţia, [1857], p. 565. Cf. Angelico Prati, *Vicende di parole II*, în ,,L'Italia dialettale" X (1934), p. 203—204; Carlo Battisti, Giovanni Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, vol. V, Firenze, 1957, s.v. *remenato*.

[13] G.A. Pirona, E. Carletti, G.B. Corgnali, *Il nuovo Pirona. Vocabolario friulano* . . . Seconda edizione, Udine, 1967, p. 862 şi 846; Jacopo Pirona, *Vocabolario friulano*. . . Pubblicato per cura del Dr. G.A. Pirona, Venezia, 1971, p. 328. Finala *-z* = ,,ts".

[14] Reamintim că, în ambele serii citate aici, *-i* afonic, în graiurile româneşti ale regiunii, nu se pronunţă, iar finalele *-z*, respectiv *-ţ*, au timbru dur.

[15] Pentru seriile de termeni cu finala identică, vezi *Dicţionar invers*, Bucureşti, 1957. Vezi, de asemenea, Magdalena Popescu-Marin, *Sufixul substantival* **-ată**, în SCL XI (1960), nr. 3, p. 669—671, iar pentru coexistenţa (şi alternanţa), la aceeaşi temă, a sufixelor *-ată* şi *-adă*, vezi eadem, *Abstractele denominale în limba română*, Bucureşti, 1974 [manuscris], teză de doctorat pe care autoarea a avut bunăvoinţa să ne-o pună la dispoziţie. Cf. Carl S.R. Collin, *Étude sur le développement de sens du suffixe* **-ata** (*it.* **-ata**, *prov., esp., port.* **-ada**, *fr.* **-ée**, **-ade**) *dans les langues romanes, spécialement au point de vue du français*, Lund [1918].

Influența germană în ladina dolomitică și în friulană este destul de puternică. Împrumuturile germane au, în general, structura dialectului din care provin. În aceste condiții, ținînd seamă de faptul că noțiunea de „cadru, ramă" este inseparabilă de noțiunea exprimată de lad. dolom. *remenàt*, friul. *remenàz*, ca și de *remenato*, *ramenato* din dialectele venete citate mai sus, noi susținem ipoteza că la baza variantelor romanice reproduse aici stă germ. *Rahmen* + suf. romanic *-at(o)* (<lat. *-atus*)[16].

În sprijinul acestei ipoteze cităm variantele fonetice pentru forma *Rahmen* în dialectele săsești din Transilvania, care prezintă multe similitudini cu dialectele germane din Austria : 1. (ca plural al lui *Rahm* „Stecken besonders Stützstange für junge Bäume, Weinreben, Hopfen, Bohnen u.ä.") *Romen*, *Rêmen*, *Rohmen*; 2. (ca plural al lui *Rahme* „Stütze, holzerne Stangen, Säulen") *Rummen*, *Raumen*, *Remen*, *Ryamen*, *Ryemen*, *Rimen*, *Röhmen*[17]. În dialectul Landlerilor de lîngă Sibiu, pentru „Rahmen" a fost înregistrată varianta *romən*[18].

În mhd. este atestată, pentru sec. XIV, forma *remen* „Rahmen"[19]. Chiar în dialectul venet din Rovereto (în Trentino) este curentă forma *rom* (< germ. *Rahmen*) „cadru, ramă"[20].

Încît, dacă se adeverește că *remenàt*, *ramenàz*, *remenato* etc. sînt de origine germană, atunci nu este exclus ca însăși varianta *romonat* din Valea Jiului, să provină tot din ladina dolomitică sau din friulană, deși nu cunoaștem atestări în acest sens. În ipoteza de față, *o* din silaba a doua (în *romonat*) poate să fie rezultatul unei asimilări progresive cu *o* din prima silabă. Iar prezența lui *o* în silaba a doua a variantelor *remonat*, *remonată*, *remonadă*, dacă nu e rezultatul unei contaminări cu *romonat*, se poate explica prin contaminarea termenului, cu cuvinte ca *limonată*, *limonadă*, *lemonadă*, *colonadă*, *citronadă* etc., respectiv *abonat*, (*îm*) *brobonat*, (*bi*)*carbonat*, *campionat*, *patronat*, *fasonat*, *cartonat* etc.

Vocala *u* din *ruminat* ar putea presupune o bază de plecare *Rummen* (vezi mai sus), dacă nu cumva avem a face cu o contaminare a lui *remenat* cu *luminat*, *iluminat* etc., serie care, alături de *îmbinat*, *combinat*, *bobinat*, *dezbinat*, *cinat*, *măcinat*, *zdruncinat*, *închinat*, *alinat*, *înțelinat*, *laminat*, *terminat*, *aninat* etc., ar putea explica și prezența lui *i*, în vederea diferențierii mai nete a lui **rumenat* de *rumenit* „roşi" (de la vb. *rumeni* „devenir rouge (vermeil)" < adj. *rumen* „vermeil").

[16] Angelico Prati, *Etimologie venete*..., ed. cit., p. 143, s.v. *remenato*: „etimo sconosciuto".

[17] *Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch*, Bd. V_{1-2}, Berlin-Leipzig, 1929—1931, s.v.

[18] Bernhard Capesius, *Die Landler in Siebenbürgen. Geschichte und Mundart*, București, 1962, p. 66.

[19] *Mittelhochdeutsches Wörterbuch*..., Bd. II, Hildesheim, 1963, s.v. *ram*.

[20] Carlo Battisti, *Studi di storia linguistica e nazionale del Trentino*, Firenze, 1922, p. 207. Pentru interferențele dintre germană și idiomurile romanice din Tirolul italian, pe de o parte, și dintre idiomurile ladin dolomitic, respectiv friulan, și dialectele venete, pe de altă parte, vezi și Giulio Bertoni, *L'elemento germanico nella lingua italiana*, Genova, 1914; idem, *Italia dialettale*, Milano, 1916, p. 9—14, 38—46, 54—123; Carlo Battisti, *Prolegomeni allo studio della penetrazione tedesca nell'Alto Adige*, în „Archivio per l'Alto Adige" XX (1927), p. 258—366; idem, *Gli studi linguistici sulla regione veneta*, în „Atti della XXVI Riunione [della SIPS], Venezia, 12—18 sett. 1937", vol. 3 (1938), fasc. 2, p. 230—240; H. Lüdtke, *Inchiesta sul confine dialettale tra il veneto e il friulano*, în „Orbis" VI (1957), p. 122—125; Tullio de Mauro, *Storia linguistica dell' Italia unita*, Bari, 1963, p. 301—303.

Forma *ramonat* își datorează vocala *a* din prima silabă sau etimonului (vezi *ramenato* din dialectele venete și *ramenàz* din friul.), sau unei false literarități a lui *ramonat*, sau contaminării lui *remenat* cu românescul *ramă* (<germ. *Rahmen*), sau unei asimilări regresive.

După cum am văzut, se pot localiza și pe teren românesc modificările suferite de vocalele primelor două silabe (*remo-*, *ramo-*, *romo-*, *rumi-*, *lemo-*), față de secvența respectivă a unui etimon de tipul *reme-*.

Dacă însă se adeverește că lad. dolom. *remenàt*, friul. *remenàz*, *ramenàz*, formele dialectale venete *remenato*, *ramenato*, *ramenà*, precum și fr. *remenée* (s.f.) „espèce de petite voûte en arrière-voussure, qu'on fait quelquefois au-dessus des portes et des fenêtres, pour couronner l'embrasure" (Littré), sînt de origine germană (din *Rahmen* + suf. participial romanic), atunci toate sau aproape toate modificările vocalice respective au existat sau au putut avea loc încă în dialectele germane vorbite în nord-estul Italiei și, deci, înseși idiomurile ladin dolomitic și friulan posedau asemenea variante tematice, variante care, apoi, din aceste idiomuri, au trecut în limba română. Oricum, datele pe care ni le oferă dialectologia germană, date din care am reprodus mai sus numai o parte, precum și caracterul relațiilor reciproce dintre germani și italieni în această zonă ne întăresc convingerea că termenul *remenat* etc. din diferitele idiomuri romanice vorbite în nord-estul Italiei este de origine germană.

În receptarea termenului din ladina dolomitică și din friulană în română, trebuie să avem în vedere faptul că, la minele de cărbuni din Valea Jiului, pînă în 1918, în condițiile existenței imperiului austro-ungar, s-au întîlnit muncitori de proveniențe foarte diferite, originari din diverse regiuni ale Austro-Ungariei: români, germani, maghiari, italieni, cehi, croați etc.[21], în fiecare dintre limbile acestora impunîndu-se o bogată terminologie germană, expresie a înaltei tehnicități pe care au dovedit-o muncitorii germani[22]. La acest fond s-au adăugat, sporadic, și termeni de alte proveniențe. Astfel, friulanii se relevaseră, în ultimele două decenii ale sec. XIX și la începutul sec. XX, ca excelenți specialiști în exploatările forestiere de la noi. Cu privire la ei, dispunem astăzi de mărturii suficiente[23]. Mulți friulani au trecut munții în Oltenia, Muntenia etc. Grupuri de italieni și de friulani sînt atestate și în regiunea Hunedoara

[21] Pentru istoricul exploatărilor miniere din Valea Jiului, vezi studiul nostru, citat mai sus (sub nota 1), p. 146—149, și bibliografia dată de noi acolo. Vezi, de asemenea: Alex. Tóth, *Începuturile exploatării cărbunelui din Valea Jiului și dezvoltarea acesteia pînă la sfîrșitul sec. al XIX-lea*, în „Studii. Revistă de istorie" XVI (1963), nr. 6, p. 1299—1323; idem, *Mineritul din Valea Jiului în faza trecerii la imperialism și dezvoltarea lui pînă la primul război mondial*, în „SUC Hist" VIII (1963), fasc. 2, p. 75—104; Ludovic Vajda, *Începuturile dezvoltării mineritului de cărbuni în Transilvania*, în „Acta Musei Napocensis" I (1964), p. 397—419; idem, *Începuturile revoluției industriale în mineritul și metalurgia din Transilvania*, în AIIC X (1967), p. 173—195; Nicolae Maghiar și Ștefan Olteanu, *Din istoria mineritului în România*, București, 1970; N. G. Munteanu, Gh. I. Ioniță, *Un veac de istorie a minerilor de pe Jiu*, București, 1971.

[22] Vezi lucrarea noastră, citată sub nota 1. Vezi și Șt. Binder, *Contribuții la studiul elementelor germane în lexicul graiurilor populare românești. IV. Terminologia mineritului*, în AUT VI (1968), p. 189—202.

[23] Vezi Vasile Arvinte, *Terminologia exploatării lemnului și a plutăritului*, în „Studii și cercetări științifice" (Iași) VIII (1957), fasc 1, p. 27—41, 86—88; idem, *Elemente retoromane în terminologia forestieră românească*, în SCL XV (1964), nr. 6, p. 643—659; Maria Iliescu, *Le frioulan à partir des dialectes parlés en Roumanie*, Haga—Paris, 1972, p. 19—21.

și chiar în Valea Jiului[24]. Sub denumirea de „italieni", desigur, trebuie să înțelegem nu numai pe italienii propriu-ziși, ci și celelalte populații romanice din Tirolul italian, populații care, pentru oficialitățile austro-maghiare, erau tot italieni.

E posibil ca armarea galeriilor, puțurilor, suitorilor etc. cu cintre de lemn să fi fost introdusă în Valea Jiului de tehnicieni ladini dolomitici sau de friulani, și, în felul acesta, ei impun termenul. Absența termenului ladin dolomitic și friulan în germană, în maghiară și în glosarele dialectale românești din primele decenii ale sec. XIX ar putea pleda pentru datarea pătrunderii termenului respectiv în condițiile existenței statului român național.

Limba română mai cunoaște cîteva paralelisme, pe plan morfologic și fonetic, cu tabloul oferit de complexul de variante *remonat(ă)*, *remonadă* etc., paralelisme explicabile de asemenea, prin etimologie multiplă și, uneori, prin etimologie populară și contaminări. De ex., variantele lui *limonadă* „limonade" : s.f. *lemonadă, limonată, lemonată, luminată* și s.n. *luminat*[25]; sau variantele lui *grenadă* „grenade" : s.f. *granată* și s.n. *granat*[26]; apoi serii ca *orjadă — orjată — orjat — orjad, vișinată — vișinadă, marinată — marinadă* etc[27]. Dar un număr atît de mare de variante pentru un termen tehnic nou, cum e sinonimul lui *cintru*, nu cunoaștem în limba română.

Pe plan semantic, cele două sensuri ale termenului ladin dolomitic, respectiv friulan, s-au transmis întocmai în limba română.

Alături de terminologia forestieră românească de origine friulană, relevată și studiată cu competență de V. Arvinte, trebuie să adăugăm deci și un termen[28] dintr-un domeniu înrudit : din acela al construcțiilor miniere, termen care însă s-a stabilit și încă circulă în mai multe variante fono-morfologice, unele de proveniență ladină dolomitică, altele de proveniență friulană.

La fel ca elementele din terminologia forestieră, *remonat(ă)*, *remonadă* și celelalte variante sînt termeni tehnici cu caracter regional. Cu toate că, în zilele noastre, variantele *remonată* și *remonadă* au pătruns — prin tehnicienii care au lucrat sau lucrează în Valea Jiului — chiar în unele manuale sau tratate de specialitate, de largă circulație, variantele respective sînt concurate tot mai mult de termenul oficial *cintru* și chiar (pentru sensul 2°) de termenul *arc metalic*. Multe lucrări de specialitate, la capitolele consacrate susținerilor miniere, pur și simplu nu cunosc sau evită termenul *remonată* sau *remonadă*. S-au creat premisele ca acest termen, legat de o anumită etapă istorică a evoluției tehnicii construcțiilor miniere, să intre și el, treptat, în fondul pasiv al terminologiei tehnice românești.

[24] Vezi M. Iliescu, *op. cit.*, p. 22—23.

[25] Vezi DA, s.v. *limonadă.*

[26] Vezi DA, s.v. *granat*, și DLRM, s.v. *grenadă.*

[27] Vezi Magdalena Popescu-Marin, *Abstractele denominale în limba română.* Vezi în Bruno Migliorini, *Profili di parole*, Florența, 1970, p. 47—56, analogia pe care o prezintă variantele lui *cioccolata* în italiană, și corespondentele acestuia în franceză, engleză și germană.

[28] Nu este exclus ca în seria de termeni minieri de origine aparent italiană sau incertă unii termeni să provină tot din ladina dolomitică sau din friulană.

Un elémént ladin dolomitique, respectivement frioulan, dans la terminologie minière de la Vallée du Jiu : *remonat(ă), remonadă, ramonat, ruminat, lemona(r)dă* «cintre»

(*Résumé*)

Pour *remonat, ramonat, romonat, ruminat* (s.n.) l'auteur envoye au lad. dolom. *remenàt* (s.m.), tandis que pour les pl. (fem.) *remonăzi, lemonăzi, lemonărzi* (probablement aussi *remonezi*) — aux frioul. *remenàz* et *ramenàz* (s.m). On éclaircie les modifications fono-morphologiques et les conditions socio-économiques de la diffusion des termes dans la Vallée du Jiu.

Aprilie 1975

Facultatea de limba şi literatura română
Bucureşti, Edgar Quinet 5—7

MAGDALENA POPESCU-MARIN

CU PRIVIRE LA GENUL GRAMATICAL AL ABSTRACTELOR DERIVATE CU SUFIXE

Profesorului Al. Rosetti

Se relevă originalitatea limbii române în ceea ce privește organizarea după genul gramatical a abstractelor derivate. Pe de o parte se remarcă incompatibilitatea abstractelor românești cu genul masculin, iar pe de alta se verifică ipoteza că genul neutru trebuie explicat ca un fapt românesc.

În comparație cu limba latină și cu celelalte limbi romanice, limba română prezintă un tablou diferit în ceea ce privește organizarea după genul gramatical a substantivelor formate cu sufixe avînd valoare abstractă (este vorba de sufixele care creează nume de acțiune, nume de stare și de calitate)[1]. Trăsătura caracteristică a limbii române este incompatibilitatea abstractelor derivate cu genul masculin. Acest fapt constituie uneori un criteriu de delimitare a sufixelor abstracte de sufixele omonime non-abstracte. De exemplu, prin genul formațiilor, *-at* abstract (neutru) se delimitează de *-at* participial (masculin), atunci cînd acesta din urmă intră în componența unor substantive.

Prin prezența substantivelor de gen neutru în cadrul categoriei semantice a abstractelor derivate, româna se apropie de latină, dar se deosebește de restul limbilor romanice. În schimb, prin numărul genurilor în care se organizează abstractele derivate (două), limba română se aseamănă cu limbile romanice și se îndepărtează de latină, unde sînt reprezentate toate cele trei genuri : masculin, feminin și neutru.

O cercetare a sufixelor românești pentru abstracte sub aspectul genului gramatical, în raport cu prototipurile lor din limbile din care au provenit, nu ni se pare lipsită de interes.

Principalele sufixe cu care se creează sau au fost create abstractele în română sînt următoarele[2] : *-adă*, *-aj*, *-(a/e)nie*, *-(a/e)nță*, *-(a/i)re*, *-at/-it*

[1] Pentru definirea categoriilor de abstracte în formarea cuvintelor, ca și pentru metoda de cercetare, vezi Magdalena Popescu-Marin, *Categorii de abstracte în formarea cuvintelor*, în SCL XXIV (1973), nr. 4, p. 407–418.

[2] Am stabilit un inventar al principalelor sufixe caracteristice pentru abstracte, în urma contopirii a două inventare : unul stabilit de noi, pentru abstractele denominale în teza de doctorat *Abstractele denominale în limba română*, București, 1974, p. 40 (în manuscris), și celălalt pentru abstractele verbale aflat la Elena Carabulea și Magdalena Popescu-Marin, *La concurrence entre les différents moyens de formation du nom d'action en roumain*, în „Actes du X-e Congrès International des Linguistes, Bucarest, 28 août–2 septembre, 1967", IV, București, 1970, p. 568. Cele mai multe sufixe sînt comune ambelor categorii mari de abstracte (denominale și verbale) : *-aj*, *-(a/i)re*, *-at/-it*, *-(a/i)ți(un)e*, *-eală*, *-enie*, *-șag*, *-șug*, *-(t)ură* etc.

(*-iat*, *-ărit*), *-(a/i)ţi(un)e*, *-ciune*, *-eală*, *-eaţă/-eţe*, *-(el)işte*, *-́et*, *-(i)ază*, *-ie* (*-ărie*), *-ilă*, *-ime*, *-inţă*, *-ism*, *-iş*, *-(i)tate*, *-ită*, *-iţie*, *-lîc*, *-mînt/-ment*, *-om*, *-oză*, *-şag*, *-şug*, *-(t)oare*, *-(t)udine*, *-(t)ură*, *-(t)ute*.

Din lista de mai sus reţinem că aproximativ o treime (10) din numărul sufixelor este de genul neutru, iar restul de două treimi (22) de genul feminin[3].

Exprimarea ideii abstracte mai ales prin substantive de gen feminin nu este specifică pentru română[4]. Femininul este preponderent la sufixele abstracte şi în latină (ca şi în limbile romanice); sînt masculine de pildă *-or* şi *-tus* (*-sus*), neutre *-ium*, *-mentum* şi *-men*, în timp ce *-antia/-entia*, *-ia*, *-itia*, *-monia*, *-tas*, *-tio*, *-tudo*, *-tura* etc. sînt feminine[5]. Este interesant de remarcat faptul că majoritatea sufixelor româneşti pentru abstracte, moştenite din latină, sînt de gen feminin, chiar atunci cînd prototipul latin purta caracteristica altui gen. Deci, alături de sufixele de feminin provenite din sufixe tot de feminin (*-ie* < *-́ia*, *-inţă* <*-entia*, *-eaţă* < *-itia*, *-tate* < *-tas* etc.), sînt feminine şi *-oare* provenit din masculinul *-or*[6], ca şi *-ime* din neutrul *-imen*. Atragerea acestor sufixe în sfera femininului s-a făcut mai ales sub presiunea sistemului morfologic.

În ansamblul sistemului de sufixe moştenite din latină care formau abstracte, sufixele de gen neutru aveau o pondere neînsemnată şi, ca şi sufixele de feminin, ele nu continuau în mod obligatoriu în română un prototip latin de acelaşi gen. Este vorba de sufixul *-mînt* provenit din neutrul *-mentum*, dar şi de sufixul *-́et* (din *gemet*, *umblet* etc.), care la origine era masculin : *-itus*.

Genul feminin nu s-a impus numai la abstractele formate cu sufixe moştenite, ci şi la sufixele abstracte provenite din slavă : *-anie/-enie*, *-eală*, *-ilă*, (şi *-(el)işte*, accidental abstract) erau în slavă de genul neutru.

În sistemul abstractelor derivate din limba noastră genul neutru se dezvoltă ceva mai tîrziu. Sufixele împrumutate din maghiară şi turcă (unde nu există distincţie de gen) au fost trecute în categoria neutrului : *-şag* şi *-şug* (din maghiară) şi *-lîc* (din turcă). Sufixele mai noi, internaţionale (sau numai romanice), s-au organizat atît în sfera femininului : *-adă*,

[3] Cu mici diferenţe, aceeaşi proporţie se păstrează şi în cele două inventare luate separat.

[4] Pentru raportul dintre ideea de abstract şi genul feminin vezi W. Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*. Tome deuxième. *Morphologie*, Paris, 1895, p. 460, şi B. Pottier, *Grammaire de l'espagnol*, Paris, 1969, p. 33 : ,,Il est établi une correspondance entre le masculin et l'expression de la petitesse, du déterminé, du concret — et du feminin avec la grandeur, l'indéterminé, l'abstrait''. Selectînd sufixele pentru abstracte din lista dată de Jean Dubois în *Etude sur la dérivation suffixale en français moderne et contemporain*, Paris, 1962, p. 102—112, preponderenţa femininelor s-a dovedit certă : *-ade*, *-ance/-ence*,*-ée*, *-esse*, *-ie*, *-erie*, *-ise*, *-ite*, *-ité*, *-ose*, *-(a)tion* (*-sion*), *-ure*, faţă de masculinele : *-age*, *-at*, *-ing*,*-isme*, *-ment*.

[5] Pentru sufixele care formau abstracte în latină, vezi *Istoria limbii române*, I, Bucureşti, 1965, p. 73—77.

[6] Vezi şi R. de Dardel, *Le genre des substantifs abstraits en* **-or** *dans les langues romanes et en roman commun*, în ,,Cahiers Ferdinand de Saussure'' 17, 1960, p. 29, 34, 37, 40, care presupune că motivele schimbării de gen a lui *-or* sînt : dezvoltarea în romanica comună a tipului paralel feminin în *-ura* ; *ardor—ardura*, *fervor—fervura*, *rigor—rigura* etc. şi acţiunea analogică a ansamblului substantivelor abstracte feminine.

-anţă/-enţă, *-(i)ază*, *-ită*, *-iţie*, *-oză*, *-(t)udine* etc., cît şi în sfera neutrului : *-aj*, *-(i)at* (neologic), *-ism* şi *-om* (la care se adaugă *-iu*, accidental abstract, şi foarte recentul *-ing*).

Categoria neutrelor moştenite ar putea fi întărită dacă am îngloba în ea şi sufixele vechi *-at* şi *-it*, provenite din sufixele gramaticale omonime de supin (a se vedea şi sufixul compus *-ărit*, înregistrat începînd cu secolul al XVII-lea). Atestările derivatelor cu aceste sufixe nu ne ajută în stabilirea momentului în care ele au devenit sufixe lexicale. Formaţiile denominale sigure — cu *-it*, de exemplu — sînt mai ales cuvinte populare (nedatabile), cu excepţia numelor de impozite înregistrate relativ tîrziu în texte (secolul al XVII-lea).

Trebuie să avem în vedere şi faptul că în limba veche existau formaţii, nume de acţiune, omonime cu participiul la forma feminină. E vorba de tipul *asfinţită* ,,asfinţit", *arsă* ,,jertfă" etc., care au dispărut trepat din limbă, în timp ce corespondentele lor neutre s-au menţinut şi s-au dezvoltat numericeşte. Tipul feminin este socotit de unii cercetători ca provenind din participiu, iar de către alţii ca provenind din supin, modelat la genul feminin. În lumina celor spuse pînă acum în legătură cu preponderenţa femininului la abstracte, ultima ipoteză ni se pare mai plauzibilă. Aceeaşi dublă provenienţă li se atribuie şi substantivelor din locuţiunile *pe alese*, *pe nevăzute* etc.[7], unde am putea avea a face cu rămăşiţele vechilor abstracte feminine. Faptul că în secolul al XVI-lea abstractele feminine menţionate coexistă cu cele neutre (vezi, de exemplu, în Psaltirea Hurmuzachi : *în eşita* 104/38 şi *în eşitul* 113/1 ,,ieşire, plecare")[8], iar ulterior femininele pierd terenul în favoarea neutrelor poate constitui încă un argument în sprijinul întăririi neutrului la o epocă mai tîrzie.

În adaptarea sufixelor neologice de abstracte a existat un joc al variantelor morfologice. Unele sufixe care s-au impus la genul feminin au avut şi variante de adaptare de gen neutru, şi, invers, sufixe care s-au impus la genul neutru au avut şi variante morfologice de feminin. Astfel, *-(a/i)ţi(un)e* apare în secolul trecut şi în varianta *-(ţ/s)ion* (*condiţion*, *demision*, *ocazion* etc.), *-iază* are şi varianta *-iasis* (*elefantiasis*), la *-anţă* sînt înregistrate variantele *-ans*, *-anţ* (*preferans*, *preferanţ*), iar la *-ită* varianta *-it* (*artrit*, *gastrit*), în timp ce neutrul *-om* apare şi în varianta feminină *-omă* (*leucomă*). Din acest joc al variantelor se poate observa că de regulă s-a impus varianta de feminin, căci femininul era mai puternic în sistemul abstractelor.

Organizarea abstractelor derivate în ceea ce priveşte genul gramatical confirmă ideile susţinute de acad. Al. Rosetti că neutrul în română trebuie explicat ca un fapt românesc şi că, din punct de vedere semantic, neutrul se aplică inanimatelor, colectivelor şi *abstractelor*[9].

[7] În legătură cu abstractele identice formal cu un participiu la forma feminină, vezi discuţia de la Elena Carabulea şi Magdalena Popescu-Marin, *Exprimarea numelui de acţiune prin substantive cu formă de infinitiv lung şi de supin*, în SMFC IV (1967), p. 280, şi bibliografia indicată acolo.

[8] Citat după SMFC I, p. 218.

[9] *Observaţii asupra categoriei genului în limba română*, reprodus în volumul *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 618, 619.

Sur le genre grammatical des abstraits à dérivation suffixale

(R é s u m é)

On met en évidence l'originalité du roumain en ce qui concerne l'organisation, selon le genre grammatical, des abstraits dérivés. D'un côté on remarque l'incompatibilité des abstraits roumains avec le genre masculin, de l'autre côté on vérifie l'hypothèse selon laquelle le neutre doit être expliqué comme un fait roumain.

Iunie 1974

Institutul de lingvistică
București, Spiru Haret 12

ELENA CARABULEA

RAPORTUL DINTRE FORMĂ ȘI SENSUL GRAMATICAL LA DIMINUTIVE

Profesorului Al. Rosetti

Se discută pe de o parte sufixele diminutivale care au fie formă de feminin, dar derivă substantive masculine, fie formă de masculin, dar formează derivate feminine și pe de alta derivatele paralele cu o formă de masculin-neutru și cu una de feminin care pornesc de la aceeași bază (atît cele de același gen, cît și cele de genuri diferite cu același sens).

1. În sistemul derivativ diminutival din limba română există, de obicei, corespondență între morfemul derivativ ca segment fonetic și sensul lui gramatical. De exemplu, sufixe ca *-el*, *-ior*, *-uț* sînt masculine (sau neutre), iar *-ea*, *-ioară*, *-uță* feminine. Sufixele diminutivale prezintă însă și unele abateri de la această regulă, și anume :

a) sufixe diminutivale care au formă de feminin, dar formează derivate substantivale masculine sau sufixe cu formă de masculin care formează derivate substantivale feminine ;

b) sufixe diminutivale, care, pornind de la aceeași bază, formează derivate atît la forma de masculin-neutru, cît și la cea de feminin, creîndu-se astfel formații paralele, de același gen sau de genuri diferite cu același sens.

2. Fenomenul menționat sub a) a fost semnalat, pentru limba română, mai întîi de L. Spitzer, care s-a ocupat de această problemă în limbile din Peninsula Iberică[1], apoi de S. Pușcariu[2], Șt. Pașca[3], Al. Graur[4].

Derivatele formate cu astfel de sufixe sînt substantive comune sau proprii caracterizate prin trăsăturile ʽanimat' și de obicei ʽuman'.

Sufixe cu formă de feminin care, atașate la baze substantivale masculine, formează derivate substantivale masculine sînt *-ăluță*, *-ică* (cel mai frecvent), *-iță*, *-ucă*, *-uică*, *-ulică*, *-uliță* și *-uță*. Ele formează, cel mai adesea, nume de ființe bărbătești, care pot fi :

— substantive c o m u n e folosite ca termeni de adresare : *băcică*, *băiețică*, *ginerică*, *romănică*, *băciucă*, *tătucă*, *tătiță*, *dănciulică*, *moșulică*, *bădiuliță*, *neiculiță*, *tăiculiță*, *neicuță* etc. (tot numai cu formă feminină

[1] Vezi L. Spitzer și E. Gamillscheg, *Beiträge zur romanischen Wortbildungslehre*, Geneva, p. 132—182, la Sextil Pușcariu, *Recenzie* la lucrarea menționată, în DR II (1927—1928), p. 697.

[2] *Loc. cit.*

[3] *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936, p. 106—107.

[4] *Nume de persoane*, București, 1965, p. 66.

apar și substantive de genul comun ca *bosumflică*, *ramolică*, *secăturică*, *mutulică*, *șutulică*, *șefulică*);

— substantive p r o p r i i de obicei prenume (unele folosite și ca nume de familie): *Georgică*, *Tudorică*, *Vasilică*, *Mirciulică*, *Gheorghiță*, *Mihăiță*, *Iliucă*, *Păvălucă*, *Angheluță*, *Goguță*, *Păvăluță*, *Șerbănuță*, *Ghițuică*, *Tănăsuică* etc.

Mai rar, sufixe ca *-ică*, *-ăluță* se întîlnesc și la zoonime: *Azorică*, *Ciulică*, *Păpăluță* — nume de cîini —, *Dumănică* — nume de bou—, *Martinică* — numele ursului (în literatură pentru copii).

Deoarece sufixele menționate apar și la derivatele feminine, distincția formală dintre masculin și feminin la derivatele cu bază comună, de exemplu la prenume, se realizează prin opoziția articulat (feminin) / nearticulat (masculin): *Ionică* / *Ionica*, *Marinică* / *Marinica*, *Chiriță* / *Chirița*, *Găbiță* / *Găbița*, *Ștefănucă* / *Ștefănuca*, *Dumitruță* / *Dumitruța*, *Goguță* / *Goguța*, *Nicuță* / *Nicuța* etc. Opoziția menționată nu funcționează însă în toate aspectele limbii, majoritatea sufixelor apărînd și sub forma articulată la prenume masculine (*Lăica*, *Culița*, *Ionița*, *Andruța*, *Comșuța*, *Nanuța* etc.)[5] sau sub forma nearticulată la prenume feminine (*Marinică*, *Anucă*, *Frăsinucă*, *Ilenucă*, *Ionucă*, *Măriucă*, *Sofiucă*, *Nastasuică* etc.)[6]; un asemenea uz se întîlnește mai ales regional și la prenume care de obicei nu au o formație paralelă de genul opus.

Sufixe cu formă de masculin care, împreună cu baze substantivale feminine, formează derivate substantivale feminine (prenume) sînt *-el*, *-icel*, *-ișor*, *-uș* și *-uț*: *Catrinel*, *Irinel*, *Mariorel*, *Floricel*, *Maricel*, *Fănișor*, *Găbișor*, *Lilișor*, *Lulișor*, *Irinuș*, *Lenuș*, *Luluș*, *Măriuș*, *Nunuș*, *Dinuț* etc.

E de remarcat că sufixele *-ișor* și *-uș* sînt mai frecvent folosite la prenumele feminine decît la cele masculine. Unele dintre derivatele de la hipocoristice (*Fănișor*, *Găbișor*) sînt folosite și ca prenume masculine și ca prenume feminine, fără nici o distincție formală. Ca substantive de genul comun, masculine și feminine, apar și unele derivate (prenume) formate cu sufixul *-i*: *Fani*, *Luchi*, *Sandi*, *Ștefi*, *Toni* etc. (alte derivate sînt numai masculine: *Andi*, *Nichi*, *Rudi* etc. sau numai feminine: *Ani*, *Cati*, *Leni*, *Nuți* etc.)[7].

Abaterea semnalată se manifestă numai la nivel fonetic, derivatele păstrînd genul substantivului bază (masculin, respectiv feminin); indiciu în acest sens este acordul pe care derivatele de acest fel îl pot contracta în context, acord care este la masculin în primul caz, la feminin, în cel de-al doilea: *Ionică este* ***bun***, *moșulică* ***cel hîtru*** etc., dar *Catrinel* (*Nuțișor* etc.) *este* ***frumoasă***.

Folosirea sufixului la forma de feminin pentru derivatele masculine și la cea de masculin pentru derivatele feminine reprezintă o marcă de

[5] Vezi Șt. Pașca, *loc. cit.*

[6] Vezi Aurelia Stan, *O problemă de antroponimie*: *derivarea cu sufixe diminutivale a prenumelor din ALR*, în CL IX (1964), nr. 1, p. 102.

[7] Vezi Elena Carabulea, *Sufixe neologice diminutivale în limba română contemporană*, în SCL XXIV (1973), nr. 6, p. 666, și bibliografia menționată acolo.

hipercaracterizare a diminutivării afective din limba română[8]; combinarea a două elemente care în mod obişnuit nu apar împreună are ca urmare punerea în evidenţă şi pe această cale a elementului nou creat. Acest uz a fost facilitat de existenţa unor substantive masculine cu desinenţa *-ă*, de tipul *tată*, în cazul derivatelor masculine sau a prenumelor feminine în consoană, de tipul *Carmen*, în cazul derivatelor feminine.

Procedeul utilizării sufixelor cu formă de feminin la substantivele masculine apare încă din limba veche (unele exemple ,,datînd din epoca în care numele personale se articulau"[9], în timp ce folosirea sufixului cu formă de masculin pentru prenumele feminine este de dată relativ recentă (astfel de formaţii sînt atestate abia la sfîrşitul secolului al XIX-lea, de exemplu *Irinel* la B. Delavrancea, *Hagi-Tudose*, Bucureşti, 1903, p. 47).

3. O trăsătură caracteristică a sufixelor diminutivale substantivale este posibilitatea de a forma, pornind de la aceeaşi bază, derivate atît la forma de masculin-neutru, cît şi la cea de feminin, creîndu-se formaţii paralele cu acelaşi sens. Ele se împart în două categorii : a) derivate care rămîn în cadrul aceluiaşi gen (de obicei substantive masculine comune caracterizate prin trăsătura semantică 'uman' sau substantive proprii — prenume masculine şi feminine) ; b) derivate care prezintă deosebire de gen (de obicei, apelative inanimate).

3.1. Derivatele cu forme paralele ale unui sufix care rămîn în cadrul aceluiaşi gen sînt substantive :

a) masculine

— comune, raportabile la o bază substantivală masculină : ***bădică** / **bădic**, **frăţică** / **frăţic**, **nenică** / **nenic**, **popică** / **popic**, **tătică** / **tătic**, **bădiţă** / **bădiţ**, **tătucă** / **tătuc**, **frătiucă** / **frătiuc**, **neniulucă** / **neniuluc**, **neicuţă** / **neicuţ**, **tăicuţă** / **tăicuţ**, **tătuţă** / **tătuţ*** etc. ;

— proprii (prenume) : *Comănică* / *Comănic*, *Costică* / *Costicu*, *Georgică* / *Georgicu*, *Petrică* / *Petric*, *Alexucă* / *Alexuc*, *Lăzărucă* / *Lăzăruc*, *Petrucă* / *Petruc*, *Răducă* / *Răducu*, *Goguţă* / *Goguţ*, *Miluţă* / *Miluţ*, *Ştefănuţă* / *Ştefănuţ* etc. ;

b) feminine (prenume) : *Mimişor* / *Mimişoara*, *Miţişor* / *Miţişoara*, *Nuţişor* / *Nuţişoara*, *Anuţa* / *Anuţ*, *Ancuţa* / *Ancuţule*, *Lenuţa* / *Lenuţule* (ultimele două sînt folosite la forma de masculin numai la vocativ).

Toate dubletele feminine şi majoritatea celor masculine formate cu sufixul la forma de masculin sînt mai noi şi comportă mai multe explicaţii.

[8] Vezi şi L. Spitzer, *lucr. cit.*, p. 81 şi urm., care menţionează că în derivate ca *Ştefănucă*, *Costică* ,,sufixele *-ică*, *-ucă* au rolul de a intensifica caracterul alintător al numelor" ; J. Byck (*Le féminin péjoratif*, în BL I (1933), p. 108—110), care explică substantivele masculine cu sufixe feminine (*băieţică*, *bădiţă*, *Ionică*, *Pătruţă*) prin ,,valoarea afectivă a sufixelor feminine" (p. 108); S. Puşcariu, *loc. cit.*, care vorbeşte de ,,tendinţa de a lega ... sufixe diminutive feminine la cuvinte masculine (*Ionică*, *Ştefănucă*) sau masculine la cuvinte feminine (*Miţişor*, *Fănişor*, *Irinel*, *Didinel* ...) cînd voim să accentuăm nota dezmierdătoare".

Şt. Paşca (*loc. cit.*) consideră că răspîndirea intrebuinţării sufixelor cu formă de feminin la prenumele masculine e posibil să se datoreze unor împrumuturi slave ; cuvinte slave ca *Borika*, masculin şi feminin, *Musika*, *Radika* (deşi nu au accentul pe sufix), au putut introduce uzul unor derivate ca cele de mai sus.

[9] Cf. Şt. Paşca, *lucr. cit.*, p. 107.

Derivatele masculine se explică :

— fie prin derivare regresivă de la cele feminine, punîndu-se de acord forma cu sensul (de remarcat că toate substantivele comune de acest fel sînt raportabile la substantive masculine în desinența *-ă*, desinență caracteristică substantivelor feminine, sau *-e*, nespecifică, ea întîlnindu-se atît la masculin, cît și la feminin) ;

— fie ca formații directe de la bazele respective, cu sufixul la forma caracteristică de masculin.

La prenumele feminine forma de masculin a sufixului reprezintă o marcă în plus a diminutivării afective, afectivitatea fiind marcată și prin folosirea vocativului ; acest uz se întîlnește în limbajul familiar al persoanelor cu un anumit grad de cultură.

3.2. Formațiile paralele cu gen diferit sînt substantive masculine (sau neutre) și feminine, analizabile prin raportare fie numai la o bază masculină (neutră), fie numai la o bază feminină.

Cel mai adesea derivatele sînt substantive inanimate cu valoare fie diminutivală, fie non-diminutivală (asemănare, o specie a bazei etc.). Substantive comune : ***cîntecel** / **cîntecea**, **năsturel** / **năsturea**, **brățică** / **brățic**, **läptică** / **läptic**, **tălpică** / **tălpic**, **bănicioară** / **bănicior**, **somnișor** / **somnișoară**, **drobușor** / **drobușoară**, **brățuc** / **brățucă**, **măiug** / **măiugă**, **vălug** / **vălugă**, **chitușă** / **chituș**, **pănușă** / **pănuș**, **pipăruș** / **pipărușă**, **tencușă** / **tencuș**, **ploscuță** / **ploscuț**, **bogheacă** / **bogheac**, **colindeț** / **colindeață*** etc.

Substantive proprii (toponimice) : *Cetățelul* / *Cetățeaua* ; *Fîntînea(ua)*, *Fîntînele(le)* / *Fîntînelul* ; *Pietriceaua*, *Pietricelele* / *Pietricelul* ; *Afumăcioara* / *Afumăciori* ; *Căprioara* / *Căpriorul* ; *Slătioara* / *Slătiorul* ; *Cernișoara* / *Cernișorul* ; *Crucișoara* / *Crucișor* ; *Găuricea* / *Găuriciul* etc.[10].

Mai rar, formațiile paralele de gen diferit sînt substantive animate (avem în vedere substantivele masculine și feminine cu același sens, și nu pe cele la care unei diferențe de formă îi corespunde și o diferență de sens gramatical, de tipul *mieluș-mielușă*, *mieluț-mieluță*) : ***broscuță*** „pui de broască" / ***broscuț*** „id.", ***pisică*** „nume generic" (și „animal de sex feminin") / ***pisic*** „nume generic" (și „animal de sex masculin"), eventual ***mămică*** / ***mămic***[11].

Explicațiile care se pot da formațiilor paralele cu gen diferit de la aceeași bază pot fi :

a) raportarea lor la baze substantivale care prezintă dublete morfologice : ***buturel*** / ***buturea***, ***buturug*** / ***buturugă*** cf. ***butur*** / ***butură*** ; ***catargel*** /***catargea*** cf. ***catarg*** / ***catargă*** ; ***țolic*** / ***țolică*** cf. ***țol*** / ***țoală*** ; ***desăguț*** / ***desăguță*** cf. ***desag*** / ***desagă*** ; ***oluță*** / ***oluț*** cf. ***oală*** / ***ol*** ; ***trocuță*** / ***trocuț*** cf. ***troacă*** / ***troc*** etc. Prin analogie cu astfel de formații, au putut apoi apărea și alte cupluri de substantive raportabile la baze unice.

b) formarea prin derivare regresivă de la plural : substantive inanimate ca ***bănicioară***, ***cănuță***, ***tămîioară***, derivate obișnuite de la ***baniță***, respectiv ***cană***, ***tămîie***, fiind folosite mai ales la plural, au putut fi considerate de vorbitori drept neutre plural, ceea ce a determinat refacerea unui

[10] Cf. Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 448—461.

[11] Ne exprimăm rezerva cu privire la cuplul *mămică* / *mămic*, deoarece genul substantivului *mămic*, folosit mai ales la vocativ și niciodată în contexte din care să reiasă acordul, este ambiguu.

nou singular, *bănicior*[12], *cănuț*, *tămîior* ; tot astfel substantive neutre, cum sînt *cîrligior*, *scăunuț*, folosite probabil mai ales la plural, au putut fi interpretate drept feminine și li s-a refăcut un singular feminin, *cîrligioară*, *scăunuță*[13].

Și unele derivate substantivale paralele caracterizate prin trăsătura semantică 'animat' pot fi formate prin derivare regresivă : *broscuț* de la *broscuță*[14], *pisic* de la *pisică* ; *cătănuț* reprezintă trecerea la forma masculină a lui *cătănuță*, substantiv feminin care numește o persoană de sex masculin. *Mămic* se explică, probabil, în același fel cu prenumele feminine derivate cu sufixe la forma de masculin (vezi p. 618).

c) În unele cazuri, după izvoarele de care dispunem, formațiile paralele par a avea o repartiție teritorială diferită (*brățuc* / *brățucă*, *măiug* / *măiugă*, *ploscuță* / *ploscuț*).

În ce privește derivatele toponimice paralele de la aceeași bază, nedispunînd de date suficiente, ne exprimăm rezerva față de explicațiile pe care le putem da. Unele toponimice de acest fel denumesc localități diferite situate fie în apropiere (denumirile avînd drept scop diferențierea celor două localități)[15], fie în puncte geografice mai îndepărtate (și, în acest caz, formațiile paralele pot fi creații independente).

The relation between form and grammatical meaning in diminutives

(Abstract)

The paper discusses, on the one hand, the diminutive suffixes which either have a feminine form but serve to derive masculine nouns, or a masculine form but derive feminine nouns, and, on the other hand, the parallel derivatives with both a masculine-neuter and a feminine form wich originate from the same stem (regardless of whether they have the same gender or different genders but the same meaning).

Iunie 1975

Institutul de lingvistică
București, Spiru Haret 12

[12] Pentru explicarea substantivului *bănicior* prin plural vezi și Theodor Hristea, *Probleme de etimologie*, București, 1968, p. 326.

[13] Și în cazul unor împrumuturi neologice cu sufixe apar uneori cupluri de substantive cu gen diferit care se explică drept singulare refăcute în limba română din formele de plural. De exemplu, *globul*, *ovul*, *animalcul* substantive masculine în franceză, neutre în română, au și formații paralele feminine, *globulă*, *ovulă*, *animalculă*, explicabile prin pluralul *globule*, *ovule*, *animalcule* (vezi, pentru *ovulă*, și Th. Hristea, *lucr. cit.*, p. 328, DLR s. v. *ovul*).

[14] Vezi și Th. Hristea, *lucr. cit.*, p. 41.

[15] Cf. Iorgu Iordan, *Genusunregelmässigkeiten in der rumänischen Toponomastik*, în *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* LXXIX (Sonderband), 1957, p. 232–246, și *Formations diminutives dans la toponymie roumaine*, în *Proceedings of the Eighth International Congress of Onomastic Sciences*, Haga—Paris, 1966, p. 240, care ajunge la concluzia că „la nécessité d'éviter toute possibilité de confusion est ressentie plus fortement que la nécessité de respecter les règles de la grammaire".

DAN MUNTEANU

ORGANIZAREA PARADIGMEI VERBALE ÎN PAPIAMENTU

Profesorului Al. Rosetti

Paradigma verbală a idiomului papiamentu reprezintă paradigma spaniolă reorganizată, pe de o parte, datorită unor tendinţe interne romanice şi în special hispanice şi, pe de altă parte, datorită situaţiei create de contactul între limbi din perioada de început a formării idiomului papiamentu.

0. Studiile consacrate idiomului papiamentu, numeroase mai ales în ultimele decenii, pornesc, ca dealtfel majoritatea lucrărilor de creolistică, de la afirmaţia considerată axiomatică, că limbile creole sînt idiomuri mixte. Despre papiamentu s-a spus că reprezintă fie aplicarea unei gramatici africane la lexicul spaniol[1], fie, dimpotrivă, rezultatul unui proces de reducere la maximum a flexiunii unei limbi europene şi al preluării unor elemente lexicale din acea limbă şi din alte idiomuri cu care s-a aflat în contact[2]. Datorită acestei poziţii, de cele mai multe ori, s-a încercat delimitarea, identificarea sistemelor lingvistice componente ale procesului de cristalizare al idiomului papiamentu, în fiecare dintre compartimentele limbii. Fără să negăm faptul că idiomurile creole sînt rezultatul unor interferenţe lingvistice datorate contactului între limbi, credem că pentru clarificarea problemei genezei şi evoluţiei creolelor, în general, trebuie să se acorde o mai mare atenţie evoluţiei interne a limbilor participante la procesul de cristalizare a noului idiom, în condiţiile speciale generate de situaţia periferică a acestora[3]. Atunci cînd totuşi s-a făcut acest lucru, urmărindu-se fie l i m b a b a z ă europeană[4], fie limbile africane[5], s-a ajuns deseori la adoptarea unor poziţii unilaterale, neglijîndu-se sau exagerîndu-se rolul uneia sau alteia dintre componente[6].

[1] Cf. Rona, *Elementos*, f. p.

[2] Cf. M. L. Wagner, *Lingua e dialetti dell'America Spagnola*, Florenţa, 1949, p. 152.

[3] Cf. Dan Munteanu, *Limbi în contact şi limbi creole*, în SCL XXVI (1975), nr. 4, p. 391–397. Pentru amănunte privind termenii *periferia sistemului*, *sistem periferic*, vezi Bertil Malmberg, *L'extension du castillan et le problème des substrats*, în *Actes du Colloque International de civilisations, littératures et langues romanes*, Bucureşti, 1959, p. 249–260.

[4] Cf. José Joaquín Montes, *Sobre el habla de San Basilio de Palenque* (*Bolívar, Colombia*), în ,,Thesaurus'' XVII (1962), p. 446–450.

[5] Cf. Manuel Alvárez Nazario, *El elemento afronegróide en el español de Puerto Rico*, San Juan, 1961; Granda, *Tip. criolla*; Rona, *Elementos*, f. p.

[6] Nu am putut consulta: Ismael Silva-Fuenzalida, *Papiamentu Morphology*, Teză de doctorat, Northwestern University, 1952, şi Francine Harriet Wattman, *Papiamentu Morphology and Syntax*, Teză de doctorat, University of Cornell, 1953, şi, deci, nu cunoaştem punctul de vedere al lingviştilor americani cu privire la această problemă.

0.1. Unul din argumentele fundamentale ale partizanilor caracterului african al gramaticii idiomurilor creole este sistemul lor verbal.

Astfel, potrivit părerii acestora, sistemul verbal în papiamentu este constituit pe baza unor particule aspectuale, după un model aspectual ternar[7], sau pe baza a trei categorii aspectuale binare : continuativ—noncontinuativ, perfectiv-imperfectiv, real—nonreal (ipotetic)[8]. Și într-un caz și într-altul este evident că avem de-a face cu un sistem african și nicidecum european — susțin autorii amintiți.

0.2. Fără a polemiza cu aceștia, ne propunem, în cele ce urmează, să încercăm explicarea paradigmei verbale în papiamentu dintr-un alt unghi de vedere. Vom încerca să urmărim, pe de o parte, în ce măsură în categoriile aspectuale ale acestui idiom se pot recunoaște categorii aspectuale existente în spaniolă, și pe de altă parte, prin ce mijloace morfologice sînt exprimate acestea în papiamentu.

1.0. Verbul în papiamentu are o formă unică, care este de presupus că provine de la una din formele cel mai des întrebuințate în vorbirea curentă[9], adică prezent indicativ sau imperativ, indiferent că e vorba de spaniolă, portugheză sau olandeză : *tuma* (< cast. *tomar* „a lua"), *cumpra* (< cast. *comprar* „a cumpăra"), *come* (< cast. *comer* „a mînca"), *bende* (< cast. *vender* „a vinde"), *haci* (< cast. *hacer* „a face"), *skirbi* (< cast. *escribir* „a scrie"), *por* (< cast. *poder* „a putea"), *quier* (< cast. *querer* „a *vrea*"), *wak* (< ol. *waken* „a veghea"), *sóru* (< ol. *zorgen* „a îngriji").

1.1. Paradigma verbală (verbe regulate) :

INDICATIV

Prezent	Imperfect
mi ta canta	*mi tábata canta*
bo ta canta	*bo tábata canta*
e ta canta	*e tábata canta*
nos ta canta	*nos tábata canta*
boso ta canta	*boso tábata canta*
nan ta canta	*nan tábata canta*

Perfect	Viitor
mi a canta	*lo mi canta*
bo a canta	*lo bo canta*
el a canta	*lo é canta*
nos a canta	*lo nos canta* (*nos lo canta*)
boso a canta	*lo boso canta* (*boso lo canta*)
nan a canta	*lo nan canta* (*nan lo canta*)

[7] Cf. Granda, *op. cit.*, p. 9.

[8] Cf. Rona, *op. cit.*

[9] Pentru amănunte, vezi Rona, *op. cit.*, și Munteanu, *Obs. papiamentu*, p. 99—100.

CONDIȚIONAL

I-a formă	a II-a formă
lo mi a canta	*lo mi tábata canta*
lo bo a canta	*lo bo tábata canta*
lo el a canta	*lo e tábata canta*
lo nos a canta	*lo nos tábata canta*
(nos lo a canta)	
lo boso a canta	*lo boso tábata canta*
(boso lo a canta)	
lo nan a canta	*lo nan tábata canta*
(nan lo a canta)	

CONJUNCTIV

Prezent

(pa) mi canta
(pa) bo canta
(pa) é canta
(pa) nos canta
(pa) boso canta
(pa) nan canta

IMPERATIV

cánta

INFINITIV

canta

GERUNZIU

cantando

PARTICIPIU

Prezent : *cantante*
Trecut : *cantá*

1.1.1. În paradigma propusă de Rona (*loc. cit.*), constituită din trei categorii aspectuale binare, apare și forma *lo mi ta canta*, întîlnită și de noi în texte, care exprimă un aspect complex definit ca ipotetic-continuativ-imperfectiv. Este o valoare inexistentă în paradigma propusă de Goilo (*Gram. papiamentu*, p. 97 și urm.), singura pentru care nu am găsit nici o corespondență în limbile romanice. Toate celelalte categorii verbale din papiamentu se realizează, însă, în spaniolă.

2.0. De la început se impun două observații. Constatăm, în primul rînd, că în papiamentu nu există perfect simplu indicativ, forma a doua a viitorului indicativ, timpurile trecute și viitorul conjunctivului. Cea mai mare parte a acestor timpuri existente în spaniolă și în limbile romanice, în general, tind să dispară din limba vorbită, urmînd o tendință mai veche a limbilor romanice, manifestată încă din latina populară, de reducere a flexiunii verbale.

În al doilea rînd, remarcăm la această paradigmă (a unui verb regulat) că forma infinitivului fără alți formanți servește și pentru expri-

marea conjunctivului și imperativului. Participiul trecut se deosebește de infinitiv, conjunctiv și imperativ prin accent pe ultima silabă[10].

2.1. Pentru exprimarea prezentului și imperfectului indicativ, papiamentu folosește verbul auxiliar *ta* „a fi". Așa cum am arătat mai sus, acest auxiliar a fost interpretat de unii specialiști ca reprezentînd o particulă aspectuală a unui sistem verbal african.

2.1.1. Considerăm că trebuie să ținem seama de faptul că în spaniola standard există construcții perifrastice, care exprimă o acțiune continuă, de tipul *estar* + gerunziu : *está cantando* „cîntă" (de mai multă vreme și continuă să cînte în momentul vorbirii), *estaba cantando* „cînta" (de mai multă vreme și continua să cînte în momentul vorbirii). Tipul acesta de construcție este nu numai foarte frecvent în vorbirea curentă, ci și foarte vechi în limbă, fiind atestat încă din sec. al XII-lea[11]. Faptul ne determină să presupunem că prezentul indicativ din papiamentu s-a format după modelul spaniol, cu ajutorul verbului *ta* (< cast. *estar* „a fi"). Nu credem că e nevoie să recurgem la un model portughez (*elle está a cantar*), care în locul gerunziului poate folosi și infinitivul, așa cum propun unii autori[12], cu atît mai mult cu cît în America hispanofonă este frecventă pronunțarea *ta* pentru *está* sau *estar*[13]. Tot astfel, imperfectul indicativ poate fi explicat pe baza modelului spaniol : *tábata canta* (< cast. *estaba* + *está cantando*)[14].

Majoritatea studiilor pe care le-am consultat apreciază că, din punct de vedere al sensului, papiamentu nu face distincția între aspectul continuativ și noncontinuativ la formele construite după modelul *estar* + gerunziu. Astfel, *e ta mira* corespunde atît formei *él mira*, cît și formei *él está mirando* „el privește", noncontinuativ și respectiv continuativ[15]. Interpretînd în acest fel paradigma verbală și stabilind o opoziție aspectuală cu valoare distinctivă între formele verbale construite cu ajutorul auxiliarului *ta* și cele fără auxiliar, se ajunge ușor la concluzia că sistemul verbului în papiamentu prezintă trăsături complet străine spaniolei și limbilor romanice, în general, și că trebuie deci explicat printr-un model african.

2.1.1.1. În realitate lucrurile sînt mai complicate. Odată constituite categoriile cu verbul *ta*, vorbitorii încetează să mai perceapă aspectulă continuativ al construcției sau, în orice caz, acesta nu mai e simțit ca stabilind o opoziție pertinentă cu formele fără *ta*, non continuative. Aceasta o dovedește faptul că alături de formele cu *ta* + infinitiv se dezvoltă, tot după modelul spaniol, forme corespunzătoare cu *ta* + gerunziu pentru a exprima, în mod expres, o acțiune continuă. Astfel, se spune : *Mi ta come tres bez pa día* „mănînc de trei ori pe zi", dar *Antes mi no por a come ni*

[10] Verbele provenite din olandeză formează participiul trecut cu ajutorul prefixului *ge*. Ex. : *verf — geverf* „pictat". Cf. Goilo, *Gram. papiamentu*, p. 95 ; Lenz, *Papiamento*, p. 123.

[11] Cf. Vicente García de Diego, *Gramática histórica española*, 2 a ed. revisada y aumentada, Madrid, 1961, p. 226.

[12] Lenz, *op. cit.*, p. 120 ; Zamora Vicente, *Dialectología*$_2$, p. 445.

[13] Cf. Rona, *op. cit.* Am arătat cu alt prilej că pentru studiul originii și evoluției idiomului papiamentu este necesar, după părerea noastră, să se ia în considerare varietățile diatopice, diacronice și chiar diastratice ale spaniolei, care prezintă multe fenomene similare cu papiametu. Cf. Dan Munteanu, *Principii metodologice pentru studiul originii și evoluției idiomului papiamentu*, în SCL XXVI (1975), nr. 1, p. 63—66.

[14] Cf. Lenz, *op. cit.*, p. 121 ; Zamora Vicente, *loc. cit.*

[15] Cf. Lenz, *loc. cit.* ; Zamora Vicente, *loc. cit.*

dos bez pa día, ma awor cu mi apetit a habri mi ta comiendo tres bez „Înainte nu am putut mînca nici de două ori pe zi, dar acum, cu pofta de mîncare pe care-o am, mănînc de trei ori", sau *Awor mi ta humando un cigaría* „Acum fumez o țigare", *Ora bo a jega, mi tábata skirbiendo un carta* „Cînd ai sosit, eu scriam o scrisoare". Papiamentu dezvoltă acest tip de construcții, extinzîndu-l și la viitor indicativ și condițional : *lo mi ta drumiendo* „eu voi dormi" (cu valoare durativă) și *lo mi tábata trahando* „eu aș fi lucrat" (cu aceeași valoare durativă)[16]. În condițiile existenței unei tendințe proprii a spaniolei de a folosi construcții perifrastice cu valoare continuativă și ale contactului acesteia cu limbile africane a căror paradigmă verbală se baza tocmai pe categorii aspectuale, între care și cea continuativ-noncontinuativ, ni se pare firesc să interpretăm apariția construcțiilor amintite (viitor și condițional continuativ) ca o dezvoltare a unei tendințe interne a spaniolei, în circumstanțe speciale generate de situația periferică a sistemului.

2.1.1.2. Formarea unor timpuri verbale cu ajutorul auxiliarului „a fi" este un fenomen pe care îl întîlnim și în alte limbi creole romanice. Astfel, *el palenquero* din San Basilio (Bolívar-Columbia), creola din Filipine, graiul bozal din Puerto Rico, diferite varietăți ale creolei portugheze sau creola haitiană construiesc prezentul indicativ în același fel[17]. Acest fenomen este considerat ca una dintre cele mai distinctive trăsături ale idiomurilor creole. Partizanii teoriei monogenetice îl folosesc ca argument principal pentru a susține existența unei proto-creole afro-portugheze care ar fi stat la baza apariției tuturor creolelor[18]. Studii mai recente au demonstrat însă că limbile romanice care stau la baza creolelor posedă, în varianta *standard* sau în diferite varietăți (diatopice sau diacronice), construcții aspectuale cu verbul *a fi*, care pot explica paradigma verbală a creolelor respective[19].

2.1.1.3. Un argument care poate pleda, credem, în favoarea punctului de vedere propus de noi cu privire la organizarea categoriilor de prezent și imperfect indicativ în papiamentu este faptul că, în varietățile americane ale spaniolei, construcțiile perifrastice *estar* + gerunziu au

[16] Cf. Goilo, *op. cit.*, p. 83.

[17] Cf. Granda, *op. cit.*, p. 9.

[18] Pentru amănunte privind teoria monogenetică, vezi W. A. Stewart, *Creole Languages in the Caribbean*, în *Study of the Role of Second Languages in Asia, Africa and Latin America*, Washington, 1962, p. 34—53 ; R. W. Thompson, *A Note on Some Possible Affinities between the Creole Dialects of the Old World and those of the New*, în *Creole Language Studies* II, Londra, 1961, p. 107—113 ; M. Valkhoff, *Studies in Portuguese and Creole, with Special Reference to South Africa*, Johannesburg, 1966 ; K. Whinnom, *The Origin of the European Based Creoles and Pidgins*, în „Orbis" XIV (1965), nr. 2, p. 509—527 ; Tomás Navarro Tomás, *Observacions sobre el papiamento*, în NRFH VII (1953), nr. 1—2, p. 183—189 ; H. L. A. van Wijk, *Orígenes y evolución del papiamentu*, în „Neophilologus" XLII (1958), p. 169—182 ; Granda, *op. cit.* ; idem, *Sobre el estudio de las hablas „criollas" en el área hispánica*, în „Thesaurus" XXIII (1968), extras ; idem, *Cimarronismo, palenques y hablas „criollas" en Hispanoamérica*, în „Thesaurus" XXV (1970), p. 448—469 ; idem, *Sobre la procedencia africana del habla „criolla" de San Basilio de Palengue (Bolivar, Colombia)*, în „Thesaurus" XXVI (1971), p. 84—94 ; idem, *Estructuras lingüísticas y relación genética en un habla „criolla" de Hispanoamérica*, în „Filología" XVI (1972), p. 119—133 ; idem, *Estado actual y perspectivas de la investigación sobre hablas criollas en Hispanoamérica*, în „Anuario de Letras" X (1972), extras ; idem, *Papiamento en Hispanoamérica (Siglos XVII—XIX)*, în „Thesaurus" XXVIII (1973), p. 1—3.

[19] Cf. Ioana Vintilă-Rădulescu, *Reorganizarea structurii în creola franceză*, Teză de doctorat, București, 1973, p. 326 și urm. 345.

încetat să mai fie simţite ca termeni marcaţi ai unei opoziţii continuativ-noncontinuativ. Construcţiile perifrastice sînt în concurenţă cu formele simple corespunzătoare[20]. Un fenomen similar s-a produs şi în iudeo-spaniolă[21].

2.2. Perfectul în papiamentu are formantul *a*, care provine, după părerea noastră, din auxiliarul spaniol *haber* „a avea"[22]. În orice caz, credem că, pînă la descoperirea unor probe evidente, putem accepta această explicaţie, fără să recurgem la o particulă perfectivă *a* cu variante *ba*, *wa*, existentă în limbile africane[23]. Acceptînd o paradigmă verbală bazată pe categorii aspectuale binare, imperfectul în papiamentu (*tábata*) ar fi exprimat, potrivit unor autori ca Rona (*loc. cit.*), prin particula continuativă *ta* + particula perfectivă *a* (în varianta *ba*) + verbul auxiliar *ta* (< cast. *estar*).

2.3. Viitorul şi condiţionalul se construiesc cu particula *lo*, explicată ca provenind din pg. *lôgo* „apoi, imediat, după"[24]. În aceeaşi măsură, ţinînd seama de faptul că în perioada de cristalizare a idiomului papiamentu a existat o perioadă de oscilaţie vocală simplă ⇄ diftong, putem explica particula *lo* ca provenind din cast. *luego*, cu aceleaşi sensuri pe care le are cuvîntul corespunzător portughez[25]. Originea ibero-romanică (castiliană sau portugheză) ne pare cel puţin la fel de plauzibilă ca cea africană propusă de Roma (*op. cit.*).

2.4. Gerunziul şi participiul prezent se formează după modelul romanic.

3.0. Cele expuse ne îndreptăţesc să conchidem că explicarea paradigmei verbale în papiamentu trebuie să se facă pornindu-se de la tendinţele interne de evoluţie ale limbilor participante la procesul de formare a acestui idiom, fără să exagerăm importanţa uneia sau alteia. Studiind manifestările acestor tendinţe în diferite varietăţi ale limbilor respective, dar şi în condiţiile specifice create de contactul dintre ele, ajungem la concluzia că paradigma verbală în papiamentu s-a organizat pe baza unui model romanic, mai precis, ibero-romanic. Ţinînd seama de similitudinile existente între diverse varietăţi ale spaniolei şi papiamentu, putem circumscrie şi mai precis acest model şi putem afirma că la baza paradigmei verbale a idiomului papiamentu se află paradigma verbală spaniolă, care a suferit o serie de reduceri explicabile, pe de o parte, prin fenomene de interferenţă şi, pe de altă parte, printr-o veche tendinţă proprie limbii spaniole (şi limbilor romanice, în general), de reducere a flexiunii verbale.

[20] Cf. Zamora Vicente, *op. cit.*, p. 435.

[21] Cf. textele din C. M. Crews, *Recherches sur le judéo-espagnol dans les pays balkaniques*, Paris, 1935.

[22] Vezi şi Lenz, *op. cit.*, p. 121.

[23] Cf. Rona, *op. cit.*

[24] Cf. Lenz, *loc. cit.*; Zamora Vicente, *loc. cit.*

[25] Pentru amănunte privind perioada de oscilaţie vocală simplă⇄diftong, cf. Munteanu, *Obs. papiamento*, p. 97—101.

ABREVIERI

Goilo, *Gram. papiamentu*	E.R. Goilo, *Gramatica papiamentu*, Curaçao, 1953.
Granda, *Tip. criolla*	Germán de Granda, *La tipología ,,criolla" de dos hablas del área lingüística hispánica*, în ,,Thesaurus" XXIII (1968), extras.
Lenz, *Papiamento*	Rodolfo Lenz, *El papiamento. La lengua criolla de Curazao*, Santiago de Chile, 1928.
Munteanu, *Obs. papiamento*	Dan Munteanu, *Observaciones acerca del origen del papiamento*, în ,,Anuario de Letras" XII (1974), p. 83–115
Rona, *Elementos*, f.p.	José Pedro Rona, *Elementos españoles, portugueses, y africanos el papiamento*, în ,,Watapana" III (1971), nr. 3, Nimega, fără număr de pagină.
Zamora Vicente, *Dialectología*$_2$	Alonso Zamora Vicente, *Dialectología española*, 2ª ed. muy aumentada, Madrid, 1967.

Organización del paradigma verbal en el papiamento

(Resumen)

Después de una breve comparación con el paradigma verbal español, el autor trata de demostrar que en papiamento el paradigma verbal representa la reorganización del paradigma español. Contrariamente a los partidarios del origen africano de la gramática papiamento, en el artículo se destaca que no se trata de una conjugación basada en categorías aspectuales de tipo africano, sino de un modelo perifrástico románico, más precisamente hispánico, que ha dejado de tener valor aspectual. Que es así lo demuestra el hecho de que para expresar valores aspectuales, como, por ejemplo, la acción durativa, el papiamento recurre a los procedimientos perifrásticos típicos del español.

Las reducciones sufridas por el paradigma verbal en su paso del español al papiamento se explican, por un lado por fenómenos de interferencia, y, por el otro, por una antigua tendencia interna del español (y de los demás idiomas románicos, en general) de reducir la fllexión verbal.

Iunie 1975

Institutul de lingvistică
București, Spiru Haret 12

4 – c. 501

Comitetul român de istoria şi filozofia ştiinţei. Istoria ştiinţelor în România. **Lingvistica**, volum elaborat sub conducerea acad. Iorgu Iordan, de Ion Gheţie, Valeria Guţu Romalo, Luiza Seche, Mircea Seche, Flora Şuteu, Bucureşti, Editura Academiei R. S. România, 1975, 175 p.

,,Cuvîntul introductiv" al volumului este semnat de acad. Şt. Milcu, preşedintele Comitetului român de istoria şi filozofia ştiinţei.

În acest ,,cuvînt introductiv", la p. 5, acad. Milcu lămureşte pe cititor asupra scopului lucrării : de a arăta ,,locul de prim plan pe care l-a avut preocuparea pentru limba română în Academia Română şi Societăţile ce au precedat-o".

Din capul locului trebuie să spunem că această restrîngere a sferei de preocupare a Comitetului e nepotrivită, pentru că lingvistica românească nu s-a mulţumit cu studierea exclusivă a limbii române, ci ea s-a afirmat şi pe plan internaţional, contribuind la progresele generale ale ştiinţei în lume.

Trecînd la lectura volumului constatăm de îndată că ea nu e altceva decît o seacă bibliografie, cu, pe-aici, pe colo, cîte o apreciere care, cînd nu e binevoitoare, se mulţumeşte să judece o lucrare după numărul ei de pagini !

Socotim că colectivul lucrării a neglijat partea principală a subiectului de tratat : să arate ce au adus nou lingviştii români, şi în ce domenii anume, contribuind în felul acesta la progresele generale ale lingvisticii pe plan mondial.

De asemenea, este de-a dreptul regretabilă lipsa de interes arătată faţă de unii cercetători români stabiliţi în străinătate, întrucît această ignorare nu poate anula activitatea lor, care este reală.

Menţionăm aici numele compatriotului nostru Eugenio Coseriu, astăzi profesor la Universitatea din Tübingen (Republica Federală Germania), autor a numeroase lucrări de prestigiu internaţional, căruia Universitatea din Bucureşti i-a acordat de curînd titlul de doctor ,,honoris causa".

★

Ne propunem să prezentăm observaţiile noastre în două paragrafe, şi anume : I. activitatea lingviştilor români în domeniul istoriei limbii române şi lingvisticii generale, şi II. cîteva observaţii asupra expunerii din lucrare.

I. În privinţa problemei substratului neromanic al limbii române, se dau numai cîteva amănunte privitoare la expunerea lui Al. Philippide din *Originea Românilor*. Activitatea lui B.P. Hasdeu şi Sextil Puşcariu, în acest domeniu, precum şi a altor lingvişti, de la Cluj şi de la Bucureşti, e trecută sub tăcere.

Capitole importante, care au fost tratate amănunţit în anii din urmă, ca romanitatea orientală, raporturile românei cu albaneza şi limbile balcanice, persistenţa limbii romanice la nordul Dunării, a formării dialectelor limbii române, lipsesc din volum.

Cercetările privitoare la structura limbii române, originea vocalelor *ă* şi *î*, diftongarea vocalelor din limba română, concepţia lui Em. Petrovici, potrivit căreia vocalismul şi consonantismul limbii române prezintă caracteristici slave, apariţia, la Bucureşti, a unei lucrări colective care combate acest punct de vedere, precizările privitoare la palatalizarea şi muierea consoanelor, la problema rotacismului, a neutrului, a intonaţiei nu sînt menţionate.

Expuneri prezentate în faţa unor foruri competente din străinătate, ca problema cuvîntului, a schimbărilor fonetice, a silabei, interpretarea grafiilor din textele vechi, alcătuiesc tot atîtea succese ale savanţilor români în străinătate, dar sînt trecute sub tăcere.

Nu ni se spune nimic despre lucrările pregătitoare pentru traducerea automată şi colaborarea cu colegi din S.U.A. pentru

elaborarea gramaticii contrastive a limbilor română şi engleză. În fine, menţionăm, la loc de cinste, construirea de aparate de precizie pentru separarea sunetelor şi emisiunea de fraze artificiale, realizate la Bucureşti.

Crearea unei publicaţii periodice, menite, în primul rînd, difuzării lucrărilor de lingvistică matematică, nu e menţionată nicăieri.

Această revistă („Cahiers de linguistique théorique et appliquée") a căpătat, în cursul anilor, o importanţă internaţională.

II. Cîteva observaţii asupra unor pasaje caracteristice ale expunerii. Rolul lui B.P. Hasdeu nu este pus în lumină. Hasdeu a fost un geniu multilateral. A văzut just care sînt problemele capitale ale limbii române, astfel problema substratului, a relaţiilor cu albaneza, istoria unor cuvinte obscure. Teoria circulaţiei cuvintelor a lui Hasdeu nu e pusă în justa ei lumină; trebuia arătat că Hasdeu se referă la faptul că nici o frază, în limba română, nu poate fi alcătuită fără a face apel la limba latină.

Legătura dintre studiul limbii şi folclor e văzută de Hasdeu în mod just. Contribuţia lui la dicţionarul limbii române e capitală. Iar studiile asupra limbii vechi şi ediţiile pe care le-a dat constituie un tezaur la care trebuie să ne referim mereu.

Rolul lui Al. Philippide e exagerat. Dacă a văzut just în relaţiile românei cu albaneza, teoria formării dialectelor limbii române e total eronată.

Rolul lui Sextil Puşcariu în domeniul fonologiei nu e arătat.

Activitatea lui Ov. Densusianu este minimalizată. Fraza privitoare la rolul său „oarecum" de conducător al activităţii lingvistice de la Bucureşti (p. 96) este de-a dreptul injurioasă.

În continuare nu ni se spune nimic despre programul larg de cercetări dialectale şi folclorice imaginat de Densusianu, despre cursurile sale care îngemănau limba, literatura şi folclorul, despre activitatea sa neîntreruptă în fruntea revistelor „Viaţa nouă" şi „Grai şi suflet".

În expunerea propriei mele activităţi sînt îndreptate săgeţi înveninate.

După ce se arată că publicaţia periodică „Bulletin linguistique" „nu reprezenta în realitate o « direcţie », cu idei călăuzitoare precise şi clare", se insinuează că am fost numai în mod aparent conducătorul grupului cu care colaboram (p. 101)! De fapt, conducerea revistei era asigurată în strînsă colaborare cu Al. Graur, astfel încît aprecierea defavorabilă amintită se răsfrînge şi asupra lui!

Autorii lucrării nu menţionează faptul că această revistă, ajunsă la volumul 16 în 1948, după o existenţă neîntreruptă de 18 ani, s-a bucurat de un real succes, fiind apreciată de un public internaţional.

După ce se înşiră pe scurt componenţa celor 6 volume din *Istoria limbii române*, publicată de mine între 1932 şi 1966, se afirmă că întreaga lucrare nu a fost concepută „cu un plan bine întocmit de mai înainte" (p. 104), ca şi cum elaborarea unei astfel de lucrări, ar putea fi făcută la întîmplare. O simplă trimitere la lămuririle date în prefaţa ediţiei într-un volum a lucrării noastre (Editura pentru literatură, 1968) ar fi putut lămuri pe autori.

Propriile lucrări ale acad. Iorgu Iordan se caracterizează, cu modestie, „prin bogăţia faptelor supuse cercetării, prin meticulozitatea analizei şi interpretarea, în general justă a lor, printr-o vizibilă predilecţie pentru aspectele teoretice ale problemelor, şi prin claritatea expunerii" (p. 117)!

★

Vom spune, în concluzie, că lucrarea publicată sub conducerea acad. Iorgu Iordan nu corespunde aşteptărilor, cititorul negăsind într-însa o expunere a problemelor tratate de lingviştii români, ci numai o seacă bibliografie, cu note lipsite de înalta principialitate necesară în tratarea unui subiect de această natură.

Martie 1975

AL. ROSETTI
Academia R.S. România
Bucureşti, Calea Victoriei 125

HENRI WALD, **Limbaj și valoare**, București, Editura enciclopedică română, 1973, 227 p.

Cu volumul de față, Henri Wald întregește o trilogie a limbajului relevantă pentru filozofi, semioticieni și lingviști. După *Realitate și limbaj* (București, 1968) și *Homo significans* (București, 1970), *Limbaj și valoare* oferă cititorului, alături de satisfacțiile noutății, satisfacții de clarificare și amplificare a tezelor susținute în volumele precedente.

Volumul conține: 8 capitole, intitulate respectiv *De la indiciu la semn* (*1*), *Limbaj și cultură* (2), *Cultură și umanism* (3), *Realitate și realism* (4), *Supremația lecturii* (5), *Spiritualitatea omului* (6), *Obiectiv și subiectiv în gîndirea contemporană* (7), *Reabilitări filozofice* (8); o încheiere, intitulată *Limbaj și mentalitate*; un indice de materii și un rezumat în limba franceză. Capitolele cele mai ample sînt capitolele 1,3 și 7. Dezvoltarea volumului (ca și dezvoltarea trilogiei) se efectuează prin tușe succesive, cu reveniri, nuanțări și adînciri.

Concepția autorului este, în linii mari, următoarea.

1. Semnul este dialectica [1] dintre o materialitate sensibilă (un semnificant) și o idee inteligibilă (o semnificație).

Structura semnului este izomorfă cu structura realului; dialectica semnificant—semnificație reflectă dialectica prezență—absență, fenomen—esență, eveniment—lege.

Reducția semnului la semnificant (specifică pentru structuralism în cultura noastră, pentru cultura japoneză etc.) este tot atît de neindicată ca și reducția semnului la semnificație (operată în scientism).

2. Semnificantul este independent de obiect.

[1] Pentru autor, dialectica nu este reductibilă la complementaritate. Ea presupune că orice lucru este alcătuit din două proprietăți fundamentale (a) *contradictorii* [o a treia proprietate fundamentală este imposibilă]; (b) *inseparabile* [fiecare proprietate există în funcție de cealaltă]; (c) *asimetrice* [o proprietate e primordială, cealaltă secundară] și (d) *autodinamice* [în continuă întrepătrundere și dezvoltare, fără intervenții din afara lor]. Întotdeauna proprietatea primordială este sensibilă, iar cea secundară este inteligibilă (p. 183).

Acest fapt favorizează *distanțarea* continuă a semnificației de semnificant.

Între semnificant și semnificație se dezvoltă un cîmp *semnificativ* care se lărgește mereu.

Istoria culturii constă în parcurgerea distanței dintre fenomen și esență prin creșterea distanței dintre semnificant și semnificație. Cultura de masă este un sistem semiotic, în care semnificația rămîne în apropierea semnificantului.

3. Există un singur tip de semn: *cuvîntul*, și un singur sistem de semne: limbajul (în sens strict). Neglijăm în acest punct o serie de observații pe care le-am considerat marginale, metaforice, dar care revin destul de insistent, cu privire la caracterul de semn al uneltei, la paralelismul dintre a doua articulație a limbajului și a doua unealtă a producției, dintre plusinformație și plusproducție. Dacă le-am acorda statut de aserțiuni, ar trebui să spunem că în concepția autorului există *două* semne fundamentale: cuvîntul și unealta, și, implicit, două sisteme de semne.

4. Indiciul (ex. urma 'indică' animalul care a lăsat-o), semnalul (ex. urletul 'semnalează' primejdia), simbolul (ex. desenul reprezentînd o seceră și un ciocan suprapuse 'simbolizează' alianța dintre țărănime și clasa muncitoare) nu sînt semne. Ele sînt inferioare semnului, ,,pre-semne'' (termenul ne aparține), așa cum ,,pre-uneltele'' (termenul ne aparține) ,,preparate'' de antropoid sînt inferioare uneltelor fabricate de om.

Progresul către semn constă din trecerea: (a) de la absența oricărei intenții de comunicare (indiciul) la prezența unei intenții de comunicare (semnalul, simbolul, semnul); (b) de la (obiect) imperceptibil relativ, ascuns (indiciul, semnalul) la (obiect) imperceptibil absolut, ideal (simbolul, semnul); (c) de la absența diferențierii semnificant — semnificație (indiciu, semnal) la prezența acestei diferențieri (simbol, semn); (d) de la un semnificant nedesprins de obiect (indiciul, semnalul) la un semnificant desprins de obiect, dar păstrînd cu aceasta o legătură mijlocită prin idee (simbol) și, de aici, la un semnificant total desprins de obiect (semnul);

(e) de la un cîmp semnificativ îngust şi ,,încremenit'' (simbol) la un cîmp semnificativ larg şi care poate creşte nelimitat (semnul); (f) de la vizibil trimiţînd spre invizibil (indiciul, simbolul) la audibil, care trimite spre inaudibil (semnalul, semnul), în esenţă, am spune, de la semnificant vizual la semnificant auditiv, căci simbolul, semnalul şi semnul trimit în fond deopotrivă spre un invizibil — inaudibil — nepipăibil — negustabil — nemirosibil relativ sau absolut.

Indiciul şi semnalul favorizează o comunicare naturală, nemijlocit legată de împrejurarea prezentă, strict senzorială, nearticulată, nedialogală, invariabilă, individuală. Simbolul favorizează o comunicare nedialogală, invariabilă.

Semnul face posibil limbajul ca mijloc superior de comunicare culturală, relativ independentă de împrejurarea prezentă, ideală, dublu articulată, dialogală, evolutivă (abstractizantă, generalizantă), socială.

4. Semnul se defineşte deci printr-un obiect ideal, un semnificant auditiv desprins de obiect şi o semnificaţie ideală, desprinsă de şi depărtîndu-se mereu de semnificant. Obiectul ideal este esenţa.

Semnificantul auditiv este cuvîntul (rostit sau scris, întrucît, chiar scris, el se ,,răstoarnă instantaneu'' în vorbire interioară). Autorul are în vedere scrierea alfabetică. Ideograma, despre care este mai greu de afirmat că ,,se răstoarnă'' fără rest vizual în vorbire interioară nu este, pentru Henri Wald, un semnificant. Cîndva ideogramele vor trebui să cedeze în faţa alfabetului fonetic al gîndirii abstracte. Scrierea şi lectura sînt superioare vorbirii şi ascultării în măsura în care ele reprezintă o vorbire şi ascultare de gradul II, în care se ,,articulează'' şi se ,,ascultă'' idei. 'Auditiv' stă pentru 'dematerializat', 'spiritualizat', opoziţia vizual/auditiv fiind pentru Henri Wald corelativă cu opoziţia sensibilitate/intelect, viaţă exterioară/viaţă interioară. Nu comentăm această valorizare, dar ne permitem să amintim că şi opusul ei poate fi susţinut, că se poate vorbi şi s-a vorbit despre *vizualizare* (distinctă de *vedere*), despre ,,ochiul minţii'' (,,mental retina'' la Peirce) şi ,,vederea ideilor'' (cf. Camil Petrescu).

Vorbirea şi ascultarea favorizează o mentalitate orală, preponderent sincretizantă, concretizantă, pragmatic-afectivă. Scrierii şi lecturii le corespunde o mentalitate alfabetică preponderent analitică, abstractizantă şi logică.

Semnificaţia ideală este conceptul (singurul prin care se poate ajunge la cunoaşterea generalului). Conceptualitatea gîndirii europene reprezintă nivelul cel mai înalt atins pînă acum de istoria gîndirii.

Condiţia de extensibilitate indefinită a cîmpului semnificativ l-ar determina pe un Wald-ian să conteste cuvîntului introdus în memoria unui calculator (pentru care distanţa dintre semnificant şi semnificaţie ,,încremeneşte'') calitatea de semn. Semnul, limbajul nu pot fi ,,introduse'' în calculator.

5. Realismul semnului nu constă în realismul semnificantului, ci în realismul semnificaţiei (de aici importante consecinţe pentru teoria literaturii).

6. Umanitatea omului constă în calitatea sa de producător de semne. Omul este ,,homo significans'', mai precis, în lumina celor spuse anterior despre semnificant, ,,homo legens''.

7. Semnul (limbajul) este social prin excelenţă, dialogal. Prin limbaj se comunică ceea ce, fiind *comun* unei *comunităţi*, este *comunicabil* (într-o manieră împărtăşită — *shared* — de membrii comunităţii, am adăuga noi). Limbajul nu este un obstacol în calea comunicării, dar el nu poate comunica incomunicabilul individual.

8. Stilul este raportul dintre incomunicabilul individual şi comunicabilul social. Fiecare limbă are stilul ei. Stilurile diferitelor arte sînt subordonate stilului limbii.

9. Gîndirea s-a dezvoltat din semn (limbaj). Ea a apărut în momentul în care oamenii ,,au păstrat'' pentru ei înşişi cuvintele pe care le întrebuinţau în comunicarea cu ceilalţi. Gîndirea este vorbire interiorizată, dialog cu sine. A gîndi nu înseamnă a mînui un sistem de semne (în acest sens poate ,,gîndi'' şi maşina), ci ,,a folosi o limbă pentru a transforma o stare sufletească în idee''.

Autorul distinge între formele logice ale limbajului (noţiunea, judecata, raţionamentul) prin care acesta comunică şi fondează reflec-

tarea raţională a obiectului, şi formele infralogice ale limbajului (metafora, topica, intonaţia, ritmul, debitul etc.), prin care acesta exprimă reacţiile pragmatico-afective ale subiectului faţă de obiect.

Formele infralogice participă nemijlocit la cristalizarea formelor logice ale limbajului ; ele nu sînt prelogice, extralogice sau ilogice, sînt primordiale, dar subordonate formelor logice.

Metafora (şi deci şi mitul, căci ,,mitul este o macrometaforă", iar ,,metafora este un micromit") nu imobilizează lumea (cum afirmă Roland Barthes), ci este vehiculul care asigură circuitul continuu dintre sensibilitate şi raţiune. Fără metaforă (şi mit) omul se ,,dezantropologizează".

Prin formele lui logice, limbajul îi identifică pe oameni, iar prin formele lui infralogice îi diferenţiază.

,,La semnificaţiile depline ale unei limbi nu se poate ajunge numai cu ajutorul logicii, este tot atît de necesară şi cunoaşterea etnografiei poporului care o vorbeşte" (p. 88).

10. Gîndirea este individuală, ea se dezvoltă în ,,cîmpul" individual dintre sensibilitatea şi raţiunea fiecărui om.

Prin limbaj, societatea oferă omului instrumentul gîndirii. Mai precis, energia metaforică [2] şi mitică a limbajului (metafora tinde spre concept şi ,,moare" în concept ; mitul tinde spre teorie şi ,,moare" în teorie) dau omului posibilitatea de a abstractiza progresiv.

11. Gîndirea umană se defineşte prin interogativitate, negativitate şi creativitate. Interogativitatea (care dispare la unii bolnavi mintal) se manifestă sub specia *întrebării* (adresate celorlalţi oameni) sau a *problemei* (adresate naturii). Prin interogativitate, gîndirea prospectează viitorul, ,,cea mai umană dimensiune a timpului". Negativitatea trebuie distinsă de negativism : ea presupune nu numai că oricărei afirmaţii îi corespunde o negaţie, ci şi că oricărei negaţii îi corespunde o afirmaţie. Creativitatea se manifestă sub specia *descoperirii* (care presupune unitatea dintre om şi natură) sau a *invenţiei* (care presupune opoziţia dintre om şi natură). Inventivitatea umană are limite istorice, dar nu logice.

Omul poate stăpîni natura prin practică numai dacă se supune legilor ei prin teorie. Adevărurile reflectă realitatea, dar sînt creaţii omeneşti [3].

12. Limitele logice ale gîndirii sînt reprezentate de tautologie şi paradox.

Autorul distinge între *tautologia implicită* (concentrată într-un cuvînt ,,sincretic, polisemantic, rostit în prezenţa lucrului numit şi precedat de gestul arătării", p. 185) şi *explicită* (provenită din noţiune, prin transformarea sferei noţiunii în subiect şi a conţinutului noţiunii în predicat : *piatra este piatră*).

Conceptul de tautologie implicită ni se pare destul de greu de acceptat. Pe de o parte, tautologia — care presupune (quasi) identitatea semnificaţiilor, iar nu a semnificanţilor — nu poate fi fondată pe polisemantismul (plurivocitatea) unui cuvînt. Pe de altă parte, concepţia despre semn a autorului interzice interpretarea ca tautologie a numirii şi arătării simultane a aceluiaşi obiect de către acelaşi subiect. O asemenea interpretare ar presupune acceptarea faptului că cuvîntul şi gestul sînt două semne cu semnificaţii (quasi) identice. Or, Henri Wald contestă gestului calitatea de semn.

Tautologia explicită reprezintă limita logică inferioară a gîndirii. În tautologie gîndirea înaintează totuşi de la subiect la predicat ; tautologia aduce deci o informaţie (minimă), ea nu este vidă.

[2] Cf. şi H. Wald, *Metaforă şi mit*, în ,,Viaţa Românească" 11 (1973), 3, p. 84—90, unde autorul defineşte metafora ca ,,un semnificant care poartă o anumită semnificaţie dincolo de semnificantul ei anterior" (p. 84) şi *cîmpul semiotic* ca ,,un cîmp de semnificaţii străbătut în ambele direcţii de mişcarea metaforică a vorbirii" (p. 86).

[3] În Charles Sanders Peirce, *Collected Papers* VIII, [327], p. 220, găsim : ,,. . . the highest grade of reality is only reached by signs ; that is by such ideas as those of Truth and Right and the rest".

Limita logică superioară a gîndirii este reprezentată de paradox[4] — mai precis de paradoxul universal al judecății dialectice, în care despre același subiect se afirmă în același timp și sub același raport două predicate contradictorii (ex: *omul este și materie și spirit*). Paradoxul vehiculează o informație maximă, el ,,nu este o fundătură a rațiunii". Sofiștii trebuie ,,reabilitați": ceea ce ei au cultivat cu precădere este paradoxul, iar nu sofismul.

13. Valorile ,,apar" în cîmpul spiritual dintre vorbire și gîndire. Ele măsoară proprietatea culturală a produselor umane de a înlesni sau împiedica dezvoltarea omului.

14. Există grade ale valorilor.

În raport cu scopul suprem (dezvoltarea omului ca unicat al colectivității) toate valorile devin mijloace.

15. Înainte de a se materializa în opere științifice, artistice, morale (de a se realiza), valorile sînt însușiri ale ideilor (sînt intenționale).

16. Valorile apar întîi în viața spirituală a individualităților, dar numai societatea poate furniza instrumentul făuririi lor — limbajul și criteriile aprecierii lor — idealurile epocii.

După cum se poate remarca, volumul aduce în discuție multe puncte de vedere noi. Le vom releva, cu precădere, pe cele de natură să impresioneze un cititor interesat în probleme de semiotică.

Deși preia elemente ale concepției semiotice Saussure-ene și post-Saussure-ene, Henri Wald respinge perspectiva filozofică a structuralismului. El reproșează acestuia faptul că pune pe prim plan întregul (nu partea), societatea (nu individul), structura (nu elementele ei), analiza structurală (nu inducția generalizată), spațiul (nu timpul), semnificantul fizic (nu semnificația spirituală), descripția (nu explicația), natura (nu cultura), producția (nu creația), succesiunea (nu istoria), experiența (nu rațiunea), prezentul (nu viitorul), viața exterioară (nu viața interioară), nevoile materiale (nu nevoile spirituale); pentru structuralist, ,,lumea își pierde adîncimea de gîndit și devine o suprafață de privit"[5].

Pe linia semioticienilor, (de obicei lingviști), care acordă limbii un statut semiotic special, dar mult mai tranșant, Henri Wald restrînge lingvistic (cf. punctele 3 și 4 în prezentare), cu o severitate pe care nu am întîlnit-o la alt autor, conceptul de semn. Implicit el modifică definițiile curente ale limbajului, semioticii. Semnul este punctul culminant al unei progresii de tipul amintit în punctul 4 al prezentării. Semiotica îl cercetează exclusiv pe acesta. Dacă folosim termenii în accepția spre care tinde autorul (ceea ce nu face, uneori, nici chiar Henri Wald), expresii cum ar fi ,,zoo-semiotica", ,,semiotica sculpturii", ,,semiotica simbolului" etc. sînt de neconceput sau cel mult metaforice.

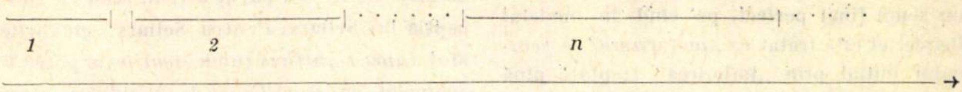
Trăsătura centrală a semnului este, pentru Henri Wald, dinamismul. Prin aceasta, concepția semiotică a lui Henri Wald se apropie în mod esențial de concepția semiotică a unui autor care nu a fost utilizat în elaborarea trilogiei, și anume Charles Sanders Peirce.

În modelul propus de Wald, dinamismul semnului este prezentat prin intermediul unei duble mișcări: (a) semnificantul și semnificația ,,înaintează" — semnificantul prin

[4] O surprindere, de pe cu totul alte poziții, a caracterului limită al paradoxului apare și la Deleuze în *Logique du sens*. Pentru Deleuze paradoxul reprezintă o ,,'Passion de la pensée', découvrant ce qui ne peut être que pensée, ce qui ne peut être que parlé, qui est aussi bien l'ineffable et l'impensable, Vide mental, Aiôn" (cf. Deleuze, *op. cit.*, p. 92).

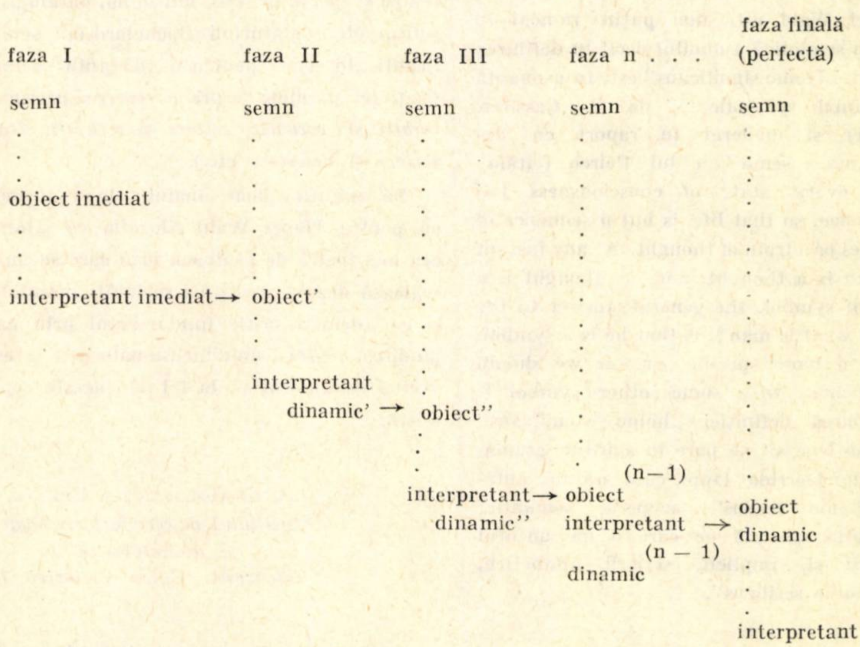
[5] Pentru o valorizare pozitivă explicită și insistentă a suprafeței am trimite la Deleuze, *op. cit.*, cu care volumul lui Henri Wald ar putea fi dealtfel, în mod profitabil, confruntat întrucît cei doi autori abordează frecvent de pe poziții divergente aceleași chestiuni. Pentru Deleuze (care-l reia pe Valéry cu al său ,,le plus profond c'est la peau") ,,tout remonte à la surface" și dovedește un ,,Étrange parti pris [. . .] [cel care] valorise aveuglément la profondeur aux dépens de la superficie et qui veut que *superficiel* signifie non pas de *vaste dimension*, mais *de peu de profondeur*, tandis que *profond* signifie au contraire *de grande profondeur* et non pas *de faible superficie*" (cf. Deleuze, *op. cit.*, p. 21).

,,stilizare'', iar semnificaţia prin ,,adîncire'' sau ,,înălţare'' — şi (b) semnificantul şi semnificaţia se ,,distanţează'' unul de celălalt. Cîmpul semnificativ se extinde ,,în mers''. Simplificînd, modelul ar putea fi prezentat grafic în modul următor :

unde segmentele *1*, *2*, *n* reprezintă distanţa dintre semnificant şi semnificaţie, iar vectorul marchează mişcarea de ,,înaintare'' semiotică.

În modelul propus de Peirce dinamismul semnului este prezentat prin intermediul unei mişcări de ,,desfacere'' continuă a semnificaţiei într-un nou semn. Cităm două dintre definiţiile cele mai cunoscute date de autor, sugerînd cititorului să opereze substituirile *sign*/semnificant şi *interpretant*/semnificaţie pentru a obţine un text aproximativ comparabil cu textul Wald-ian: [relaţia semn este] ,,the triadic relation existing between a sign, its object, and the interpreting thought, itself a sign, considered as constituting the mode of being of a sign. A sign mediates between the *interpretant* sign and its object''[6] şi ,,A sign [. . . .] is an object which is in relation to its object on the one hand and to an interpretant on the other, in such a way as to bring the interpretant into a relation to the object, corresponding to its own relation to the object. I might say 'similar to its own' for a correspondence consists in a similarity; but perhaps correspondence is narrower''[7]. Grafic, am vizualiza modelul Peirce-an în modul următor :

[6] Cf. Peirce, *op. cit.*, VIII, [332], p. 226.
[7] *Idem*, [332], p. 227.

Comparînd cele două modele remarcăm că, în modelul Wald, dinamismul este tratat ca ,,releiere" a unui semn inițial prin alte semne intermediare în ,,înaintarea" către un semn final perfect, pe cînd în modelul Peirce, el este tratat ca ,,maturizare" a semnului inițial prin ,,înflorirea" treptată pînă la o fază perfectă finală.

Înrudirea de concepție între Henri Wald și Charles Sanders Peirce ne îndeamnă să reflectăm la posibila incorporare în teoria lui Wald a unor distincții Peirce-ene, ca: *obiect imediat* (,,the object as represented in the sign")/ *obiect dinamic* (,,which from the nature of things, the sign cannot express, which it can only indicate and leave the interpreter to find out by collateral experience"), *interpretant imediat* (,,the Quality of the Impression that a Sign is fit to produce")/ *interpretant dinamic* (,,whatever interpretation any mind actually makes of a Sign")/ *interpretant final* ([it] ,,does not consist in the way in which any mind does act but in the way in which every mind would act")[8].

Henri Wald este mai puțin radical în definirea semiotică a omului decît în definirea semnului. ,,Homo significans" este în asonanță cu ,,animal symbolicum" la E. Cassirer, S. Langer și moderat în raport cu definiția ,,om = semn" a lui Peirce (cităm: ,, . . . every state of consciousness [is] an inference, so that life is but a sequence of inferences or a train of thought. At any instant then man is a thought, and as thought is a species of symbol, the general answer to the question what is man? is that he is a symbol. To find a more specific answer we should compare man with some other symbol"[9].

Rafinarea definiției ,,homo significans" în ,,homo legens" ne pare în spiritul gramatologiei lui Derrida. După cum arătam anterior, ,,homo legens" acoperă, semantic, în accepția specială pe care o dă autorul descifrării și, implicit, scrierii alfabetice, și pe ,,homo scribens".

Reluarea definiției medievale a gîndirii ca limbaj interiorizat (Wald vorbește despre ,,activitatea lingvistică a vorbirii") este foarte actuală. Ea ni s-a părut a fi în ecou cu concepția lui Sellars. Pentru Sellars, gîndurile sînt *inner signifiers* (unde *signifier* ar putea fi echivalat cu *semnificant* la Wald), a căror natură poate fi înțeleasă *on the model of*, prin analogie cu *overt signifiers* (unde *overt signifier* este definit de Sellars ca *speech episode*); noțiunea de *overt signification* ,,could have entered the mind" prior to the notion of *inner signification*; semnificația vorbirii este *conceptually prior* în raport cu semnificația gîndirii, iar semnificația gîndirii este *ontologically prior* în raport cu semnificația vorbirii.

Spațiul nu ne permite să prezentăm numeroasele puncte în care, polemic și prescriptiv, autorul înnoiește volubil perspectiva din care priveam o noțiune (vezi, de exemplu, discuțiile despre umor, șabloane, argou, mit, teatru și spectator, fals, minciună, paralogism, sofism etc.), alăturînd Bachelard-ian semnificanți ,,în ecou" pentru a ,,distanța" semnificații (cf. pasajele despre *percepere* și *pricepere*, *vorbire* și *vorbărie*, *reflexe* și *reflecții*, *transcriere* și *descriere* etc.).

Să amintim doar, înainte de a încheia, că pentru Henri Wald filozofia ca ,,forma cea mai înaltă de feedback prin care se autoreglează dezvoltarea unei societăți înaintate" și ca ,,demers critic fundamental prin care gîndirea evită unidimensionalizarea" este vecină cu umorul și, la fel cu acesta, optimistă.

SANDA-GOLOPENȚIA ERETESCU
Institutul de cercetări etnologice și dialectologice
București, Calea Victoriei 194

[8] *Idem*, [314], p. 211; cf. și [333], p.227.
[9] Cf. Peirce, *op. cit.*, VII, [583], p. 351.

[10] Cf. Julian Young, *Intentionality* în *The Review of Metaphysics* 26 (1973), 4, p. 696–722.

A. ROSETTI, Вступ до фонетики [Introducere în fonetică], Kiev, 1974, 138 p.

La sfîrşitul anului trecut a apărut la Kiev, în Editura ,,Şcoala superioară", traducerea ucraineană a cunoscutului manual de fonetică generală al academicianului Al. Rosetti, efectuată cu multă competenţă de conf. dr. S.V. Semcinski, titularul cursului de limba română de la Universitatea ,,Taras Şevcenko", sub redacţia conf. dr. L.G. Skalozub. Întrucît conţinutul cărţii este familiar cititorului român din cele patru ediţii publicate la Bucureşti, între anii 1930–1967, la care se adaugă versiunea portugheză din 1962, tipărită la Lisabona, ne permitem doar să semnalăm aici această nouă traducere, efectuată după ultima ediţie a textului original (Bucureşti, 1967).

Traducătorul şi redactorul au adăugat la sfîrşitul *Bibliografiei* generale — după cum precizează într-o notă introductivă — cîteva indicaţii suplimentare din literatura de specialitate sovietică şi din alte ţări, mergînd pînă în anul 1973 (p. 12). Astfel, printre cele mai noi lucrări apărute în U.R.S.S. sînt citate: *Сучасна українська литературна мова, Вступ. Фонетика* sub red. lui I.K. Bilodid, Kiev, 1969; A.A. Reformatski, *Из истории отечественной фонологии. Очерк. Хрестоматия*, Moscova, 1970; R.I. Avanesov, *Русское литературное произношение*, ed. 5, Moscova, 1972; *Общее языкознание. Методы лингвистических исследований*, Moscova, 1973, şi altele.

De asemenea, în cursul expunerii, traducătorul şi redactorul au adăugat în note, la subsol, explicaţii suplimentare şi indicaţii bibliografice de amănunt, în special din cercetările recente de fonetică şi fonologie din U.R.S.S., care măresc utilitatea acestui îndreptar de fonetică generală pentru cititorii sovietici. În sfîrşit, cu acordul autorului, S.V. Semcinski a înlocuit unele exemple româneşti cu altele, din limba ucraineană, avînd în vedere pe specialiştii şi studenţii cărora li se adresează cartea.

Ediţia de faţă — prima traducere ucraineană din lingvistica românească — se înscrie alături de alte două cărţi ale academicianului Al. Rosetti publicate în străinătate, în preajma jubileului său de 80 de ani: *Études linguistiques* (Mouton, Haga—Paris, în colaborare cu Editura Academiei R. S. România, Bucureşti, 1973) şi *Brève histoire de la langue roumaine des origines à nos jours* (Mouton, Haga—Paris, 1973).

G. MIHĂILĂ

GIUSEPPE PICCILO, **Saggi romeni,** Catania Caltanissetta Roma, Vito Cavallotto Editore, 1975, 111 p.

Lucrarea urmăreşte să informeze, îndeosebi pe cititorii italieni, asupra unor probleme teoretice de mare importanţă pentru lingvistica românească, printre care, în primul rînd, formarea limbii române şi, în acelaşi timp, să omagieze memoria unuia dintre cei mai însemnaţi lingvişti români: Ovid Densusianu.

Preocuparea autorului pentru formarea limbii române constituie, într-un fel, şi puntea de legătură dintre cele două părţi ale cărţii, în aparenţă destul de deosebite ca subiect: I. *Ovid Densusianu linguista e poeta*; II. *Considerazioni sul problema lingua-dialetto con particolare riguardo agli idiomi romanzi suddanubiani*.

Prezentînd personalitatea lui Densusianu (cu ocazia împlinirii unui secol de la naşterea lui), autorul discută în mod critic, în lumina datelor celor mai recente, principalele probleme ştiinţifice cuprinse mai ales în cunoscuta operă *Histoire de la langue roumaine*. Giuseppe Piccillo se opreşte cu deosebire asupra locului de formare a limbii române — chestiune în care nu este de acord cu soluţia propusă de Densusianu (acesta din urmă situa locul

de formare a limbii române undeva, în Iliria). Reluînd toate datele problemei, Piccillo conchide că Densusianu a putut să ajungă la această concluzie pentru că nu a avut la îndemînă decît o parte din argumentele de ordin lingvistic în momentul în care a apărut volumul I din *Histoire de la langue roumaine* (1901); cercetările istorice, arheologice, etnografice etc., ca şi cele lingvistice, dezvoltate mult în ultimul secol, au furnizat probe menite să demonstreze că centrul de formare a limbii române este plasat la nordul Dunării.

Cealaltă latură a personalităţii lui Densusianu, aceea de poet simbolist, este mai puţin cunoscută cititorului italian. Fără să intre în prea multe amănunte cu privire la valoarea poeziei lui Densusianu, Piccillo lasă cititorului dreptul de a o judeca, prezentîndu-i o selecţie de poezie (atît în original, cît şi în traducere italiană, p. 32—59). Remarcăm tălmăcirea poeziilor, fidelă originalului şi, în acelaşi timp, făcută cu deosebită sensibilitate artistică de însuşi autorul cărţii la care ne referim.

În studiul referitor la aromână, meglenoromână şi istroromână (aflat în a doua parte a cărţii), autorul dovedeşte o cunoaştere temeinică a bibliografiei problemei şi un fin discernămînt în selectarea datelor esenţiale. Respingînd unele ipoteze, G. Piccillo aduce noi argumente în sprijinul teoriei susţinute de Al. Graur şi I. Coteanu cu privire la statutul pe care-l au în dichotomia limbă-dialect idiomurile romanice sud-dunărene. Autorul compară evoluţia şi situaţia actuală a acestor idiomuri cu cele ale idiomurilor ibero-romanice şi ale ladinei, constatînd mai multe apropieri cu aceasta din urmă. În concluzia studiului amintit se reafirmă că cele opt secole de izolare au determinat evoluţia divergentă a idiomurilor sud-dunărene faţă de daco-română, astfel că, din punct de vedere teoretic, ele pot fi considerate limbi aparte.

În paragraful în care vorbeşte despre influenţele care au determinat o structură specifică a dacoromânei, comparativ cu idiomurile sud-dunărene, autorul nu ar fi trebuit să pună pe acelaşi plan, datorită realităţii istorico-lingvistice, contribuţia limbilor maghiară, poloneză, ucraineană şi rusă cu aceea a limbilor romanice occidentale şi a latinei culte (vezi p. 84—85). Influenţa unor limbi învecinate, ca poloneza, ucraineana etc., s-a exercitat sporadic asupra unor graiuri locale, de graniţă (eventual în vocabularul unui scriitor sau al altuia).

Cartea se încheie cu o bibliografie din care nu lipsesc cele mai importante lucrări româneşti şi străine referitoare la problema dialectelor. Sînt inserate, de asemenea, principalele lucrări ale lui Densusianu şi cele scrise despre el.

Saggi romeni este o contribuţie care se va impune, fără îndoială, atenţiei specialiştilor români şi străini, interesaţi de problemele dialectologiei şi de studiul limbii române în general.

MAGDALENA POPESCU-MARIN

MANFRED SANDMANN **Expériences et critiques. Essais de linguistique générale et de philologie romane,** Paris, 1973, 399 p. (=**Bibliothèque française et romane).**

Apariţia acestei culegeri se datorează iniţiativei autorului, profesor la universitatea din California, de a pune la îndemîna celor interesaţi — în versiune franceză — o parte considerabilă din lucrările pe care le-a publicat, de-a lungul cîtorva decenii, în diverse reviste de specialitate. Întregul material a beneficiat de o reactualizare în perspectiva altor contribuţii ale aceluiaşi autor, apărute între timp, şi a unor puncte de vedere mai recente.

Selectarea textelor s-a efectuat prin trei procedee: reproducerea integrală a unor serii mai ales din domeniul sintaxei; schimbarea într-o măsură mai mare sau mai mică a versiunii originale, cu un accent special asupra clarităţii expunerii şi a preciziei argumentării; în sfîrşit, omiterea totală ori parţială a articolelor referitoare la unele probleme, cum este cazul celor care privesc coordonarea. Nu lipseşte nici aspectul inedit,

manifestat nu numai în sens strict, prin articole care văd pentru prima oară lumina tiparului, dar și prin noutatea unora dintre formulările privitoare la chestiuni dezbătute anterior. Aproape toate disciplinele lingvistice sînt reprezentate în cadrul variatei tematici a cărții, sintaxa deținînd o pondere mai mare.

Materialul este distribuit în șase secțiuni, care constau, la rîndul lor, din cîte două pînă la șase capitole : I. Lingvistică generală ; II. Etimologii ; III. Sintaxa timpurilor narative ; IV. Teme de sintaxă ; V. Dări de seamă și cronici ; VI. Critică literară.

Cinci articole de orientare teoretică cu următoarele titluri : ,,*L'origine étymologique" une notion périmée?; Formes analytiques et synthétiques; Remarques sur la théorie de l'énonciation chez Bally; Correspondances: Charles Bally et la Grammaire générale et raisonnée; La contraction de simples constructions du type S — P* formează secțiunea de lingvistică generală.

Reținem, în legătură cu cel dintîi, discuția asupra conceptului de ,,origine etimologică", în care autorul pune în valoare, în lumina unor cercetări ulterioare, o contribuție datînd din 1941. Dintr-o extinsă argumentare teoretico-filozofică, reiese că stabilirea originii etimologice, interpretată ca punct de intersectare a cel puțin două coordonate deduse din relația între formă și sens, nu poate apărea decît într-un ansamblu de recunoaștere a istoricității cuvintelor. Următoarele trei articole ale aceleiași secțiuni au ca element comun discutarea unor principii generale ale școlii saussuriene. În acest cadru, autorul face aprecieri asupra conceptelor de analiză și sinteză în lingvistică și a tipurilor de opoziții care se stabilesc între ele.

Partea a doua, de mică întindere, cuprinde discuții și note etimologice.

Partea a treia reunește articole referitoare la sintaxa verbului în spaniola și franceza veche, cu exemplificări din *Cantar de mio Cid* pentru cea dintîi și din *Chanson de Roland* pentru cea de a doua.

Dintre temele de sintaxă care alcătuiesc partea a patra, semnalăm : geneza adjectivelor cu funcțiune adverbială ; femininele neutre în spaniolă — o interpretare istorică și stilistică a enunțurilor de tipul *mañana será ella, buena es ésa, correrla* ; dublete sintactice condiționate de contexte situaționale și construcții omogene și eterogene, în articolul intitulat *Monter à cheval et le problème des variations d'expression conditionnées par les contextes situationnels* ; sintaxa articolului la nume care denumesc părțile corpului ; forme și funcțiuni ale posesiunii și predicației ; funcțiunile sintactice ale copulei coordonatoare *et* de încheiere (,,fermeture") și de continuare.

Ultimele două părți conțin note de critică literară și observații asupra unor lucrări de specialitate de interes general (E. Gamillscheg, *Historische französische Syntax*, Tübingen, 1959 ; Harald Weinreich, *Tempus. Besprochene und erzählte Welt*, Stuttgart, 1964 ; B. Pottier, *Systématique des éléments de relation. Étude de morphosyntaxe structurale*, Frankfurt, 1962).

Un index cu nume de autori încheie această carte, care se recomandă ca un util mijloc de informare științifică.

LILIANA MACARIE

GUALTIERO CALBOLI, **La linguistica moderna e il latino. I casi**, Bologna, Casa Editrice Prof. Riccardo Patron, 1972, 370 p.

Autorul și-a propus să studieze problema cazurilor, problemă mult dezbătută în lingvistica modernă și contemporană și căreia reprezentanți ai structuralismului și, mai recent, ai transformaționalismului i-au dedicat studii importante. Interesul pentru acest subiect este explicabil prin faptul că elucidarea lui face posibilă aprofundarea cunoștințelor despre nume și despre raportul dintre nume și verb.

Deși titlul e oarecum restrictiv prin referirea la limba latină, cartea, prin conținutul ei, se situează printre lucrările moderne de lingvistică generală și în acest fapt nu vedem nici o contradicție dacă ne gîndim că limba latină începe să fie din ce în ce mai mult

folosită ca obiect de cercetare în lingvistica modernă, aşa cum o demonstrează studiile recente ale lui Lakoff, Binkert, Pinkster şi alţii.

Cartea a fost concepută, aşa cum arată autorul, ca un ,,saggio di rassegna'' şi de discuţie a contribuţiilor lingvisticii moderne în problema cazurilor, din care să reiasă un model adus la zi şi mai eficace decît cele folosite pînă acum.

După un capitol de introducere în gramatica transformaţională şi care, în intenţia autorului, are rolul unei chei de lectură pentru capitolele următoare, se trece la prezentarea principalelor teorii care au încercat să explice cazul în decursul istoriei, începînd de la greci şi romani (Aristotel, Varro etc.).

Pentru gramatica antică şi chiar şi pentru cea modernă, pînă în epoca contemporană, teoria cazurilor a fost considerată fixată. Ea se bazează pe un ansamblu nesistematic de cazuri, considerate nu din punctul de vedere al particularităţilor lor multiple semantice şi funcţionale, ci ca unităţi formale caracterizate prin desinenţele lor morfologice.

În epoca noastră, în gramatica structuralistă se remarcă eforturile lui Hjelmslev, Jakobson, Benveniste, Kuryłowicz de a dirija cercetarea spre găsirea unei valori unice pentru fiecare caz. Totuşi soluţiile încercate de structuralişti, cu diversitatea rezultatelor lor, denunţă insuficienţa metodei structuraliste pentru rezolvarea problemei cazurilor. Pentru a explica valoarea cazurilor nu este suficientă construirea de sisteme relaţionale. Autorul consideră că slăbiciunea soluţiilor structuraliste se rezumă la defectul de fond al structuralismului, şi anume lipsa noţiunii de structură profundă. De aceea el consideră preferabilă soluţia transformaţionalistă.

În concepţia lui Fillmore, pe care îl situează, în ambianţa tendinţelor transformaţionaliste, printre semanticişti, cazurile reprezintă realizări în structura de suprafaţă ale unor concepte semantice universale existente în structura de adîncime. Dacă Fillmore nu a reuşit totuşi să reducă sistemul cazual la categorii pur semantice, aceasta se datoreşte limitelor, cel puţin actuale, ale semanticii.

Modelul lui Binkert (1970) pare a avea unele îmbunătăţiri importante faţă de cel al lui Fillmore prin aplicaţiile utile ale cîtorva criterii din modelul lui Lyons. Cu acesta din urmă (Lyons 1969) — este de părere autorul — se ajunge la punctul cel mai avansat al cercetării asupra problemei cazurilor, care îşi găseşte aici o gramaticalizare definită în limitele ei mari, chiar dacă cercetări ulterioare ar putea să aducă lămuriri în plus asupra funcţionării mai precise a modelului.

La sfîrşit este prezentată cartea lui Anderson (1971), care, deşi se referă la engleză, este aplicabilă la cazurile tuturor limbilor. Teoria lui Anderson, fundamentată pe principiul că toate cazurile au o bază localistă (,,localistic''), nu se bucură de adeziunea autorului. Recunoscîndu-i meritul de a fi dat pentru prima dată o analiză sistematică a numelui bazată pe trăsături componente, aşa cum a făcut pînă acum gramatica generativă pentru verb, Calboli îi obiectează că funcţia cazurilor în frază nu se poate explica numai prin dependenţa faţă de verb, ci trebuie luat în considerare raportul cu celelalte cazuri ale propoziţiei şi posibilitatea ca îmbogăţirea componenţială a verbului să acţioneze asupra întregii propoziţii (,,sentence'').

Cartea, aşa cum am încercat să arătăm în cele de mai sus, nu constituie doar o expunere competentă şi amănunţită a diferitelor teorii privitoare la caz, ci şi, mai ales, o comentare critică a acestora. Contribuţia autorului însă se limitează la această atitudine critică, prin care anumite trăsături sînt acceptate sau respinse, fără a ajunge la propunerea unui model îmbunătăţit sau recomandabil.

O ultimă observaţie, cu privire la terminologie. Autorul declară a fi folosit simbolurile şi denumirile englezeşti pentru evitarea confuziilor şi astfel ajunge la exprimări hibride ca ,,embedding di sentences'', ,,il problema della complementation'', ,,varie fase di embedding'', ,,la conflation del verbo'', care, după părerea noastră, nu produc mai puţine confuzii. Că o rezolvare a acestei probleme n-ar fi imposibilă ne-o arată însuşi Calboli, care în unele pasaje foloseşte la fel de bine traducerea italiană a unor termeni; astfel, ,,verbi pieni'' alternează cu ,,full

verbs", ,,embedding" cu ,,incastrato". Este adevărat că această particularitate nu este specifică autorului recenzat, ci se întîlneşte şi în alte lucrări de lingvistică modernă. Aceasta nu ne împiedică de a o releva ca pe o problemă care ar trebui să stea mai mult în atenţia autorilor lingvişti.

FLORENŢA SĂDEANU

JÜRGEN KLAUSENBURGER, **Historische französische Phonologie aus generativer Sicht**, Tübingen, Niemeyer, 1974, 70 p.

În seria ,,Romanistische Arbeitshefte", îngrijită de Gustav Ineichen şi Christian Rohrer, a apărut volumul al XII-lea privind fonologia generativă a limbii franceze.

Mergînd pe linia deschisă de Carlos-Peregrín Otero în 1971, cu a sa *Evolución y revolución en romance* — pe care dealtfel nici nu îl citează — Jürgen Klausenburger abordează fonologia istorică a limbii franceze folosind cu mult discernămînt rezultatele teoriei generative. Primul capitol cuprinde o expunere foarte clară a metodei folosite şi a schimbării regulilor, survenite de la o anume perioadă istorică la alta. Cele patru tipuri de reguli care acţionează în limbă: reguli noi (*rule addition*), pierderi de reguli (*rule loss*), reordonarea unor reguli (*rule reordering*) şi simplificarea unor reguli (*rule simplification*) sînt explicate şi în comparaţie cu tipurile de schimbări curente în gramatica tradiţională; considerăm deosebit de utilă această comparaţie, care, desigur, nu are doar valoare terminologică, ci implică şi mari deosebiri structurale. Prezentarea tipurilor de reguli atrage şi precizarea faptului că unele sînt non-contextuale, altele dependente de context. Util este şi paragraful care subliniază distincţia dintre regulile ce afectează exclusiv structura sonoră şi cele ce antrenează schimbări în structura morfo-fonologică.

Pornind, în capitolul al doilea, de la matricea consoanelor şi vocalelor latineşti, primele definite binar pe baza a şapte trăsături distinctive, ultimele pe baza a doar patru trăsături, Jürgen Klausenburger stabileşte regulile care trebuie adăugate pentru a se putea caracteriza franceza veche. Aceste reguli sînt în număr de 33, exemplificate, desigur, cu precizarea cazurilor în care sînt libere sau nu de context. Urmează un paragraf dedicat discutării ordinei în care se aplică regulile date, cu numeroase exemple.

Capitolul al treilea discută regulile francezei vechi, pornind de la inventarul structurii de suprafaţă atît în ce priveşte vocalele (inclusiv alternanţele vocalice), cît şi consoanele şi accentul. Capitolul următor se opreşte asupra schimbărilor cu valoare pur fonologică din franceza veche şi asupra celor ce atrag modificări în structura morfologică, încheindu-se cu matricele vocalelor şi consoanelor din franceza veche. Spre deosebire de latină, pentru caracterizarea vocalelor sînt necesare cinci trăsături distinctive (faţă de patru), iar pentru caracterizarea consoanelor sînt necesare opt trăsături distinctive (faţă de şapte), desigur, din cauza apariţiei unor noi foneme în cele două compartimente ale fonologiei. O scurtă privire asupra francezei moderne (capitolul al V-lea), incluzînd modificări, între care amintim evoluţia unor diftongi, pierderea nazalelor ce urmează unei vocale nazalizate, trecerea africatelor în fricative şi o reluare ordonată a regulilor francezei vechi încheie lucrarea lui Jürgen Klausenburger.

Întrebarea pe care şi-o pune autorul însuşi în introducere, şi anume cît aduce în plus metoda generativă în cercetarea diacronică a fonologiei, credem că poate primi un răspuns în urma lecturii atente a lucrării sale. Considerăm că o asemenea abordare prezintă două avantaje evidente: pe de o parte claritatea, prin regulile precise şi riguroase stabilite şi prin modul de ordonare a acestora, pe de altă parte caracterul obiectiv subliniat de distincţia dintre reguli contextuale şi non-contextuale, care îndepărtează orice urmă de arbitrar în evoluţia structurii fonologice.

ANCA GIURESCU

MICHEL CAMPRUBI, **Etudes fonctionnelles de grammaire espagnole**, Introduction aux exercices structureaux, France-Ibérie Recherche, Université de Toulouse—Le Mirail, 1972, 112 p.

Autorul acestei lucrări, asistent la Universitatea din Toulouse, declară de la început că adoptă metodologia preconizată de Bernard Pottier în ediţia spaniolă a gramaticii sale consacrată acestei limbi şi mărturiseşte că urmăreşte să pună la îndemîna atît a colegilor săi universitari, cît şi a studenţilor o serie de studii, a căror finalitate ultimă este dezvăluirea simplităţii mecanismelor fundamentale care guvernează funcţionarea sistemului limbii spaniole dincolo de aparenta dezordine a multiplelor realizări ale discursului. Lucrarea avînd, în ultimă instanţă, un caracter pedagogic, autorul arată că s-a limitat la ,,anumite puncte fundamentale de divergenţă între sistemele spaniol şi francez, care formează, de aceea, sursa unor greşeli constante din partea subiecţilor francofoni'' (p. 10), şi a încerca — aşa cum indică şi subtitlul — să pregătească terenul în vederea elaborării unor exerciţii structurale pe teme date.

Cartea cuprinde şase mari capitole, care tratează succesiv: Determinarea, Substituţia şi cuantificarea, Relaţia cantitativă (sau confruntarea), Diateza atributivă, Actanţa şi Formularea modală şi poziţională. În cadrul capitolului consacrat determinării, se studiază sintaxa articolului definit. În capitolul al doilea, un loc important îl ocupă structura de ,,mise-en-relief'' şi folosirea substitutelor nominale şi circumstanţiale, fiind trataţi apoi pe larg echivalenţii spanioli ai lui *en*. Capitolul al treilea se ocupă de comparaţie şi proporţionalitate, apoi de structura restrictivă şi de coordonare. Capitolul al patrulea este dedicat concurenţei dintre *ser* şi *estar* atît cu participiu trecut sau adjectiv, cît şi cu complement circumstanţial de loc sau de timp, după care se studiază funcţionarea verbelor de ,,devenire'', care exprimă schimbarea sau transformarea. În cadrul capitolului dedicat actanţei, se studiază subiectul nedefinit şi echivalenţii lui *on*, apoi în subcapitolul dedicat relatorilor sau prepoziţiilor, opoziţia *a/en* în indicarea locului şi opoziţia *por/para* în diverse contexte. Acest capitol se încheie cu unele consideraţii privitoare la relaţia între infinitiv şi substantivul pe care îl determină. Ultimul capitol studiază atît modul (opoziţia indicativ/subjonctiv), cît şi timpul (organizarea internă a sistemului temporal). Lucrarea are la sfîrşit un indice al termenilor lingvistici folosiţi, un indice tematic şi o bibliografie generală de tip hispanic structuralist.

,,Capitolele acestei lucrări — arată Bernard Pottier în prefaţa pe care o semnează la acest volum, ale cărui merite nu mai au nevoie de a fi subliniate — îl vor ajuta cu siguranţă pe cititor să reflecteze mai bine asupra faptelor discursului, în scopul de a ajunge mai uşor la faptele limbii''.

DOMNIŢA DUMITRESCU

R. FENTE, J. FERNÁNDEZ, L.G. FEIJÓO, **El subjuntivo**, Madrid, Sociedad General Española de Librería, 1972, 150 p. (= **Problemas básicos del español**).

Lucrarea aceasta, una dintre primele apărute în colecţia arătată (care se adresează cu precădere străinilor dornici să se familiarizeze cu dificultăţile limbii spaniole), este împărţită în patru capitole de bază, corespunzătoare celor patru tipuri de propoziţii în care se foloseşte subjonctivul, şi anume: subordonatele ,,substantivale'' — subiectivele şi completivele directe —, subordonatele ,,adverbiale''— circumstanţialele de diverse tipuri —, subordonatele ,,adjectivale'' — propoziţiile relative — şi propoziţiile principale şi independente.

Fiecare capitol este alcătuit în acelaşi fel: într-o primă parte este prezentat, sub forma unei scheme, mecanismul de bază al opoziţiei indicativ/subjonctiv în structura respectivă şi sînt comentate exemplele cele mai reprezentative în acest sens. Apoi, într-o *Adenda*, sînt trecute în revistă situaţiile mai complexe, cazurile ambigue, excepţiile etc. Cele două apendice care urmează capitolelor menţionate tratează, unul, despre ,,*si* condi-

cional", și celălalt, despre corespondența dintre indicativ și subjonctiv în privința concordanței timpurilor, ca și despre formele verbale echivalente (*-ra*/*-ría*).

Este de remarcat, ca un merit deosebit al lucrării, rigoarea și claritatea cu care este sistematizată și prezentată problema, atît de stufos expusă în alte lucrări, a sintaxei subjonctivului spaniol, fără a se abuza cîtuși de puțin de terminologii și teoretizări care ar fi îngreuiat în mod nedorit expunerea. Autorii au reușit să realizeze pe deplin ceea ce și-au propus, adică o lucrare modernă de maximă funcționalitate pe tărîmul lingvisticii aplicate din domeniul hispanic.

Pe aceeași linie direct aplicativă merge și partea a doua a lucrării, care cuprinde un număr de 72 de exerciții gramaticale variate împărțite în trei serii : prima serie o formează exercițiile destinate să exemplifice contrastele fundamentale ale sintaxei indicativului și a subjonctivului ; seria a doua, alcătuită de trei studenți, insistă asupra dificultăților prezentate în *Adende*, iar seria a treia se bazează pe texte literare contemporane spaniole și hispano-americane. Lucrarea se încheie cu soluția exercițiilor și cu o bibliografie judicios selectată asupra problemei tratate.

DOMNIȚA DUMITRESCU

Metodologia predării limbilor și literaturilor romanice, București, 1973, 243 p.

Volumul cuprinde comunicările sesiunii organizate, pe această temă, la Craiova, în zilele de 28—29 octombrie 1972, de către Societatea română de lingvistică romanică și Uniunea sindicatelor din învățămînt, știință și cultură.

Trei comunicări se referă la aspecte ale literaturilor romanice. Celelalte 29 se ocupă fie de probleme generale de metodă, fie, marea majoritate, de chestiuni de limbă. Disproporția dintre studiile de literatură și cele de limbă se observă și în titlurile celor trei părți ale volumului : *Metodologie și gramatică*, *Analiza contrastivă*, *Analiza de text*. Tematic, 14 articole abordează probleme teoretice, 13 sînt aplicații la limba franceză, 4 la spaniolă și numai 1 la italiană. Limba română este luată în considerare doar ca limbă maternă a celor ce-și însușesc o altă limbă romanică.

Majoritatea comunicărilor se bazează pe concepții moderne, lucru ce ni se pare deosebit de important, subordonează predarea și însușirea limbilor cercetării fundamentale în domeniul lingvisticii.

Deși sînt multe articole interesante, vom prezenta mai pe larg cîteva care ni se par mai semnificative și mai apropiate de preocupările noastre.

Mariana Tuțescu (*Principii ale gramaticii generativ-transformaționale în procesul de predare — însușire a unei limbi străine*) propune cîteva modele de aplicare a principiilor generativ-transformaționale în procesul de predare și însușire a limbilor străine, evidențiind independența necesară dintre teoria lingvistică, descrierea unei limbi particulare și predarea acesteia. Prin urmărirea raportului dintre structura de suprafață și cea de adîncime a limbilor de bază, în comparație cu limba scop, autoarea adaugă încă un principiu (localizarea sursei erorilor) la cele 4 formulate de Chomsky cu privire la teoria gramaticilor generative : rolul „creator", abstract, universal și cognitiv al limbajului. Noul principiu va putea ușura mult cercetarea și, mai ales, prevenirea unor greșeli de limbă.

Cîteva comunicări (E. Ieremia, *Folosirea analizei semice în predarea vocabularului* ; R. Nădejde, *Sinonimie și structură în predarea limbii franceze* ; C. Ciocîrlie, *Locul și rolul sinonimelor și antonimelor în predarea vocabularului*) relevă importanța predării „structurale" a limbii (insistînd asupra sinonimiei, antonimiei, polisemiei, ca factori de sistematizare a lexicului). Astfel, se poate ajunge la cunoașterea de către elevi și studenți a limbii străine „din interior", a sistemului său specific, fără a mai fi nevoie să se recurgă excesiv la limba română, care, prin diferența de structură, poate crea modele greșite, artificiale, în folosirea limbii străine.

Cea de-a doua secțiune a volumului cuprinde studii de analiză contrastivă, care dau o importanță mare confruntării detaliate și

sistematice a limbii bază cu limba scop, pentru o cît mai eficace strategie în însuşirea rapidă şi corectă a sistemului limbii străine. Teodora Cristea (*Gramatica interferenţială şi predarea limbilor străine*) stabileşte locul pe care-l ocupă gramatica interferenţială (sau diferenţială) în ansamblul analizei contrastive. Această parte a lingvisticii aplicate compară, într-un sens unic, două limbi, pentru a se etala deosebirile dintre ele, în scopul anticipării şi prevenirii erorilor tipice care pot interveni în transmiterea şi receptarea unei limbi L_2 de către vorbitorii unei limbi L_1. Este vorba, desigur, de erorile datorate interferenţelor analogice dintre sistemele lui L_1 şi L_2. Autoarea insistă asupra corpusului în care se observă erorile. Acesta trebuie astfel selectat încît să permită concluzii generalizatoare. Se foloseşte, de asemenea, testul de provocare a erorilor, stabilit, fireşte, în urma studiului mecanismului de generare a acestor erori. Această ,,lapsologie anticipativă'', cum o numeşte autoarea, prezintă avantajul unui caracter foarte general şi obiectiv, putîndu-se adapta uşor la diverse situaţii.

În partea a III-a a volumului, Paul Miclău (*Poetica şi însuşirea limbii franceze*) dezbate problema rolului literaturii în predarea limbilor străine. El trece în revistă etapele şi teoriile privitoare la acest aspect : folosirea textului literar ca o motivaţie afectivă pentru învăţarea limbii, utilizarea lui ca pretext pentru exemplificarea unor probleme de gramatică sau lexic, analiza estetică a textului literar cu mijloacele lingvisticii. Autorul propune o metodă de punere în valoare a poeticii structurale de către didactica limbilor, lucru posibil şi necesar datorită izomorfismului dintre structura textului literar şi a limbilor naturale. Această metodă este numită poetica didactică şi constă în dezvăluirea structurilor poetice ale unui text ,,din interior'', ceea ce duce la crearea capacităţii de însuşire a mecanismelor literare ale acestuia şi, implicit la o mai rapidă şi complexă învăţare a limbii străine, deci la creşterea gradului de competenţă şi performanţă în acest domeniu.

ION TOMA

Zpravodaj Místopisné Komise ČSAV (Buletinul Comisiei de toponomastică a Academiei Cehoslovace de Ştiinţe), I 1960 – XV 1974.

Buletinul de onomastică pe care-l prezentăm în rîndurile de faţă, publicat cu începere din anul 1960 de Comisia de toponomastică a Academiei Cehoslovace de Ştiinţe, nu este numai un buletin de informare şi bibliografie. În paginile lui (însumează, în cele cinci numere în care apare anual, între 300 – 800 de pagini) sînt publicate atît recenzii, prezentări de cărţi şi cronici, cît şi studii şi materiale deosebit de interesante, semnate de lingvişti, istorici şi etnologi binecunoscuţi în literatura de specialitate din Cehoslovacia şi din alte ţări. Dintre numele care apar mai des în coloanele buletinului menţionăm doar cîteva : Vl. Šmilauer, J. Svoboda, J. Honl, Fr. Roubík, L. Klimeš, J. Beneš, J. Bartušek, B. Téma, I. Lutterer, L. Nezbedová-Olivová, R. Šramek, V. Blanár, M. Majtán, M. Nováková-Šlajsová.

Cele mai multe din articolele publicate în acest buletin discută un material concret (adunat prin anchete pe teren sau înregistrate în diferite documente), referitor la toponimia şi antroponimia din Boemia, Moravia şi Slovacia. Nu lipsesc însă nici studiile cu caracter teoretic sau de interes mai larg, cum ar fi, de ex., *Clasificarea numelor topice*[1], de Vl. Šmilauer, *Importanţa toponomasticii pentru dialectologia istorică*[2] de Fr. Cuřín, *Sistemul de bază şi termionologia onomastică slavă*[3] etc.

[1] *Třídění pomístních jmen*, I, 1960, p. 149 – 171 ; datorită interesului deosebit pe care-l prezintă acest material, precum şi faptului că tirajul primului număr al buletinului în care el a apărut a fost mic, articolul este reeditat integral în vol. XIII, 1972, p. 171 – 205.

[2] *Význam toponomastiky pro historickou dialektologii*, IX, 1968, p. 327 – 334.

[3] *Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky*, XIV, 1973, în nr. 1 închinat în întregime celui de al VII-lea Congres al slaviştilor de la Varşovia, 1973.

În buletin sînt publicate, de asemenea, și materiale referitoare la onomastica din alte țări, semnate de J. Petr[4], Josef Bartůšek[5] și de alții. Semnalăm printre acestea și unele articole privind onomastica românească, de ex.: *Numele complexelor hoteliere din orașul Mangalia*[6], al cărui autor este J. Bartůšek; *Toponime la cehii din Banat* și *Nume de locuri din comunele locuite de cehi, din Banatul românesc*[7], autor Sl. Utěšeny: *Nume proprii de persoane și de animale și nume de locuri la cehii din Șumița, în Banatul românesc*[8] de Josef Skulina.

Aproape o treime din volumul fiecărui număr este rezervată așa-numitei *Stovka onomastických zpráv a poznámek* („O sută de informații și însemnări onomastice"), rubrică alcătuită de un colectiv mai larg, condus de Vl. Šmilauer, în care sînt prezentate detaliat noutățile din domeniul onomasticii generale, al onomasticii neindo-europene, indo-europene, slave și cehoslovace. Această parte a buletinului constituie o sursă bogată de informare științifică promptă a cititorilor interesați în problemele onomasticii. În cadrul onomasticii indo-europene sînt prezentate și lucrările de onomastică românească (de ex. Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Emil Petrovici, *Studii de dialectologie și toponimie*, precum și studiile și articolele altor autori, publicate în revistele de lingvistică, românești și străine sau în volumele dedicate diverselor congrese, conferințe și simpozioane internaționale de onomastică, de lingvistică generală etc.[9]). În paginile acestei rubrici sînt semnalate și prezentate și contribuțiile de onomastică slavă ale unor lingviști români (E. Petrovici, V. Vascenco, V. Nistorescu, D. Gămulescu etc.).

Informarea largă și la zi în domeniul onomasticii, pe care o oferă buletinul de față, este întregită de bibliografia toponimică generală cehoslovacă. Publicarea completă a acestei bibliografii va fi utilă mai ales celor care se ocupă de onomastica slavă.

TEODORA ALEXANDRU

[4] *Lužickosrbská onomastická terminologie* („Terminologia onomastică sîrbo-luzaciană"), X, 1969, p. 538—552.

[5] Vezi, de ex., *Přízviska a hesla jednotlivých států USA* („Denumirile oficiale și supranumele diferitelor state ale Americii") IX, 1968, p. 142—153; *K španělské onomastice* („Cu privire la onomastica spaniolă") X, 1969, p. 189—194; *Écouen — hyperurbanismus a lidová étymologie* („Écouen — hiperurbanismul și etimologia populară") XI, 1970, p. 337—339.

[6] *Jména hostinských podniků v městě Mangalia* XII, 1971, p. 651—655.

[7] *Zeměpisná jména u Čechů v Rumunsku* IV, 1963, p. 134—139, și *Pomístní jména v českých osadách na jihu rumunského Banátu*, în același an, p. 196—201.

[8] *Vlastní jména osob a zvířat a traťové názvy u šumických Čechů v rumunském Banátě* XV, 1974, p. 33—36.

[9] În nr. 3—4 din anul 1972, de pildă, sînt prezentate comunicările lingviștilor români la cel de-al XI-lea Congres internațional al științelor onomastice de la Sofia, care a avut loc în același an. Așa de exemplu, V. Vascenco, *Structura numelor de familie românești*; V. Frățilă, *Hidronimele dacice din România*; St. Vișovan, *Toponimie maramureșană* etc. Despre prima Conferință de onomastică din România, care a avut loc în aprilie 1972, la Cluj, buletinul informează în nr. 1 din anul 1974.

NINA FAÇON
(1909 – 1974)

A plecat pentru totdeauna dintre noi cu aceeași discreție cu care și-a trăit viața foarte bogată în remarcabile realizări științifice și didactice. Și pentru ca discreția să fie deplină, plecarea s-a întîmplat subit și în timpul nopții. În modul acesta n-a deranjat pe nimeni nici în ultimele ei clipe, așa cum sînt sigur că n-a produs de-a lungul existenței sale nici o supărare autentică nimănui.

Nina Façon n-a fost ceea ce se cheamă în mod obișnuit un lingvist. A avut o excelentă pregătire filologică și filozofică, dobîndită în țară și dezvoltată prin lungi stagii de studiu peste graniță, mai cu seamă în Italia. Cu toate acestea, cînd Reforma din 1948 a pus la baza învățămîntului filologic universitar cunoașterea temeinică, nu numai practică, ci și științifică, a limbii de specialitate, Nina Façon a avut curajul, soldat cu reale succese, să predea istoria limbii italiene, privită mai ales din punct de vedere cultural, în sens larg, și în raporturile cu variantele ei dialectale.

După plecarea în Italia a lui Ramiro Ortiz, creatorul învățămîntului științific al limbii și literaturii italiene la Universitatea din București, Nina Façon, fosta lui strălucită studentă, i-a continuat opera, ridicînd-o, în condițiile noi de lucru de după reforma amintită, la un nivel superior. Reprezentanții actuali, vrednici de acest nume, ai studiilor italiene din țara noastră sînt în întregime sau în bună parte elevii Ninei Façon.

Semnatarul acestor dureroase rînduri îi este recunoscător pentru sprijinul competent pe care i l-a acordat primind să participe, în calitatea ei de bună cunoscătoare a teoriei literare și a literaturii comparate, ca membru în comisiile de admitere a viitorilor doctoranzi în hispanistică și la examenele lor de verificare a cunoștințelor.

Viața și activitatea Ninei Façon au fost un exemplu rarisim de omenie și de pasiune pentru muncă, privită sub toate aspectele ei. Mulți dintre foștii săi elevi s-au străduit și se străduiesc s-o urmeze.

IORGU IORDAN
București, Sofia 21

INDICELE REVISTEI PE ANUL 1975*

INDICE DE MATERII

* Indicele a fost întocmit de Mioara Catrani Popescu.

INDICE DE AUTORI

N

O

P

Z

X

Y

INDICE DE CUVINTE

ALBANEZA

BULGARA

CEHA